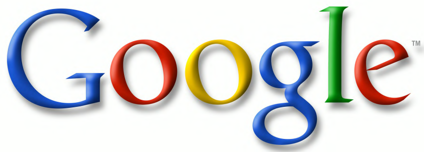

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
OPERA OMNIA.

TOMUS I.

ISIDORIANA

PARS I., ET II.

Bonaventura Salesa pinx et delin. *Petrus Fontana sculp. Romae*

FRANCISCVS ANTONIVS DE LORENZANA
S.R.E.PRESB.CARD.TIT.SS.XII.APOSTOLORVM
ARCHIEP.TOLET.PRIMAS HISPANIAE.

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
HISPANIARVM DOCTORIS

OPERA OMNIA

DENVO CORRECTA ET AVCTA

RECENSENTE FAVSTINO AREVALO

Qui Isidoriana praemisit, variorum praefationes, notas, collationes, qua editas, qua nunc primum edendas, collegit, veteres editiones, et codices mss. Romanos contulit.

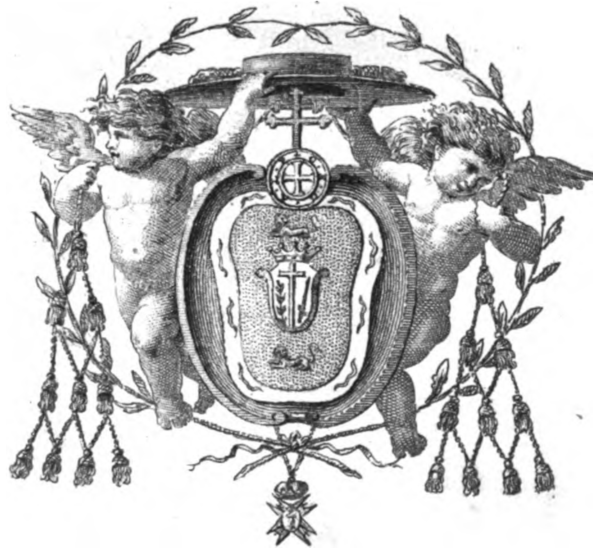
AVCTORITATE ET IMPENSA

EMINENTISS. PRINCIPIS D. DOMINI

FRANCISCI LORENZANAE

S.R.E. PRESBYT. CARDINAL. ARCHIEP. TOLET.

HISPANIAR. PRIMATIS ET GENERALIS INQVISITORIS.

ROMAE ANNO MDCCXCVII.

TYPIS ANTONII FVLGONII.

Facultate praesidum.

EMINENTISS. ET REVERENDISS. PRINCIPI, ET D. D.

FRANCISCO ANTONIO
DE LORENZANA ET BVTRON

S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI, ARCHIEPISCOPO TOLETANO, HISPANIARVM PRIMATI, ET GENERALI INQVISITORI, CANCELLARIO MAIORI CASTELLAE, REGI A CONSILIIS STATVS, PRAECLARI REGII ORDINIS HISPANICI CAROLI III. MAGNA CRVCE INSIGNITO, ETC.

FAVSTINVS AREVALVS.

Quod diu, multumque doctissimi quique exoptabant, vt Isidori sanctissimi Hispalensis Pontificis opera eo cultu, eoque ordine, qui aetatem hanc nostram deceret, denuo in lucem prodirent, id post tot irritos plurimorum conatus quod

ego praestare in me receperim, in varias fortasse reprehensiones incurram. Verum nihil ea de causa ab incepto deterritus, Te auctore, et auspice, PRINCEPS EMINENTISSIME, in quo vno et spes, et ratio studiorum meorum est omnis reposita, maius etiam quiddam, quam quantum aliorum votis satis esse posset, aggredi sum ausus. Quum enim multi praeclara doctrina, et ingenio viri quum Patrum, et maiorum memoria, tum hac etiam nostra siue in operum omnium S. Isidori, siue in huius, vel illius tantum editionem perpoliendam, absoluendamque diligenti studio incubuerint, quorum commentationes partim praelo illae quidem subiectae, sed dispersae, et raro obuiae sunt, partim adhuc mss. latebant, non satis me aut charitati, pietatique aduersus Hispaniae nostrae Doctorem, aut grato animo aduersus eos, qui res gestas eius, lucubrationesque illustrarunt, facturum esse existimaui, nisi omnia aliorum eiuscemodi scripta, suis quaeque locis apte disposita, in vnum veluti corpus colligerem, et, sicubi opus esse videretur, ad veri normam reuocarem. Ita profecto fiet, vt adiectis iis, quae pro mea virili parte adiicienda esse censui, haec mea vnius editio instar aliarum omnium haberi possit. Quod meum con-

silium si Tibi, PRINCEPS EMINENTISSIME, probabitur, vel potius quoniam probari Tibi iam intellexi, non dubito, quin illud etiam ceteri omnes, vel iisdem, quae me mouerunt, rationum momentis compulsi, vel iudicii Tui praerogatiua incitati, libentibus animis probaturi sint: atque adeo reliquis tuis immortalibus in optimarum artium studia meritis Isidoriana noua editio, vt auguror, et opto, veluti cumulus accedet: nomenque Tuum, cui nihil ad commendationem, amplitudinemque quod addi possit, fecisse reliquum videris, tamen inclarescet illud quidem aliquanto magis, non minus inter illos, qui sacras literas patrocinio suo fouerunt, *quique sui memores alios fecere merendo*, quam inter eos, qui earumdem literarum studia ad perennem nominis recordationem, famamque excoluerunt. Deus Te, EMINENTISSIME CARDINALIS, et PRAESVL AMPLISSIME, literatis viris christianae reipublicae, atque Hispaniae cum primis nostrae, cuius tam magnum lumen es, sospitem, incolumemque seruet quam diutissime. Ita vouebam.

Ex Vrbe, kalend. Ianuar. anni MDCCXCVI.

INDEX EORVM

QVAE HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

ISIDORIANA.

PARS I.

De vita, rebus gestis, et doctrina S. Isidori, deque editionibus, omnia eiusdem opera complectentibus.

ISIDORIANA.

PARS II.

De singulis S. Isidori operibus, eorumque peculiaribus editionibus.

IMPRIMATVR,

Si videbitur Reuerendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro.

F. Xauerius Passari Archiep. Lariss. Vicesgerens.

APPROBATIONES.

Legi perquam diligenter priorem hanc partem Isidorianorum, seu Prolegomenorum in absolutissimam operum S. Isidori Hispalensis editionem, quam Vir Cl. Faustinus Areualus incredibili plane labore, ac studio adornandam suscepit, cuiusque conspectum perquam diligenter exhibet; ac vere hoc mihi videor esse dicturus: Nihil sane posse in hoc studiorum genere magis elaboratum, perfectiusque proferri; indeque ad summam Ingenii, Doctrineque laudem, qua iamdiu, et merito quidem, Areualus floret, maximum sane cumulum accessurum. Itaque et hoc in omnibus adprime orthodoxum Volumen dignissimum censeo, quod in lucem edatur; et vt reliqua, quamprimum fieri poterit, sequantur, exopto.

Romae v. Id. Januar. 1797.

IOSEPH CAN. REGGI,
Vaticanae Bibliothecae Praefectus.

Nulla territus difficultate, nullo fractus labore de re litteraria meritissimus vir Faustinus Areualus nouum atque arduum aggressus est opus, de quo praecipue oportet, mihi ipsi summopere gratulari. Sacris siquidem relictis Hispaniarum camenis, quarum suaues citharas tanta cum laude iterum iterumque excitauit, dum in praesens ad Sancti Isidori Hispalensis Episcopi Hispanicaeque Ecclesiae Doctoris libros illustrandos animum conuertit, ad meae Congregationis gloriam plurimum simul ipsum conferre nemo non videt. Cum enim is fuerit beatissimus Praesul, qui Canonicorum Regularium Ordinem non solum in Hispania restituit, sed etiam est amplexus, et professus exemplo; tanti Patris praeclaram virtutem, ac singularem doctrinam in nostram quodammodo laudem redundare, non dubito. Itaque vix Reuerendissimus Pater Thomas Vincentius Pani Sacri Palatii Apostolici Magister mihi negotium demandare dignatus est, vt hunc primum librum, qui partem I., et II. prolegomenon complectitur totius Operis, cui titulus *S. Isidori Hispalensis Episcopi, Hispaniarum Doctoris Opera omnia etc.* attente perlegerem, atque de illo meum proferrem iudicium, tum eximii Doctoris, de quo in hoc agitur, sanctitate raptus, tum Auctoris fama atque doctrina illectus, rem statim conficere, mandatumque exhaurire summa cum alacritate decreui. Quanta porro in hoc non sum admiratus et reconditae antiquitatis et sanae critices monumenta! Quanta historiae lumina vndequaque collecta ad Sancti Antistitis vitam et gesta explananda! Quae ex hisce felicissimis principiis speranda non sunt a doctissimo homine in dilucidandis scriptis sapientissimi illius Episcopi,

qui non sacras modo sed et omnes profanas res ingenio suo attigit, atque digessit! In tanta varietate rerum, tot inter criticorum disputationes, atque antiquitatis latebras veritatem perscrutari, vt perdifficile, ita exoptatissimum esse iudico. Quare Cl. Areuali diligentiam laudandam, suspiciendum laborem, extollendam doctrinam iure merito affirmo, qui omnium quotquot adhuc prodierunt Sancti Isidori Operum editionem magis accuratam, copiosam, perfectam atque eruditione refertam nobis pollicetur. In quorum fidem

Dabam Romae ex Canonica S. Mariae Pacis XVI. Kalendas Ianuarias. Anno MDCCXCVI.

D. GASPAR BERTALAZONE
Can. Reg. Lat. Abbas perpetuus, et Sac. Rom. Vniuers. Inquisit. Qualificator.

Legi iussu Rm̃i P. S. P. A. M. attente, vt debui, Prolegomena ad S. Isidori Ep. Hispalensis Operum editionem, siue, vt auctor appellat, Isidoriana; de quibus nihil ferme habeo dicere, vtique breuitati volens consulere, nec Lectori ad ipsa festinanti in mora esse: nam ceteroqui quanta, quam accurata, quam vber explicanda esset oratio, si vel minimam praestantiae ipsorum partem consequi velim recensendo, vel indicando attingere? Nihil igitur, breuitati vt consulam, succurrit modo dicere, nisi, tanti, tamque praeclari operis molitorem inceptoremque, et vt opto esse, nec futurum despero, perfectorem, Faustinum Areualum, Virum doctissimum, omnique laudum genere cumulatum, si vsquam alias, in his certe commentariis eum sese ostendere, eumque mihi visum fuisse, in quem noti illi versus conuenire possint:

Monte decurrens velut amnis, imbres
Quem super notas aluere ripas,
Fertur, immensusque ruit profundo
Pindarus ore.

Graeci poetae dumtaxat nomine in Areuali nomen conuerso. Quod tanto equidem conuenientius de nostro vsurpauerim, quanto rerum, quas tractat, grauissimarum, addo, magnam partem implicatissimarum, latissimeque per omne studiorum, et eruditionis genus fusarum, copia, amplitudo, varietas fictis poetarum fabellis, nugisque canoris, vt idem ille, cuius modo versus attulimus, ait, praestare debent. Ceterum ad religionem, et mores quod attinet, non est quod vereamur, nequa iis labes ex horum commentariorum lectione adspergi possit; iubetque nos hac quidem parte securo ac quieto esse animo nota hominis pietas, catholicique sensus, quorum tot vbique in eius scriptis qua oblata, quaue arrepta occasione edita, exstare video documenta.

Romae III. Kal. Ianuar. anni noui 1797.

VITVS MARIA GIOVENAZZIVS.

IMPRIMATVR,
Fr. Thomas Vincentius Pani Ord. Praed. Sac. Palat. Apost. Mag.

ISIDO-

ISIDORIANA
SIVE
PROLEGOMENA
IN EDITIONEM OPERVM
S. ISIDORI HISPALENSIS

PARS I.

DE VITA, REBVS GESTIS, ET DOCTRINA S. ISIDORI. DEQVE EDITIONIBVS OMNIA EIVSDEM OPERA COMPLECTENTIBVS.

CAPVT I.

Accurata operum S. Isidori editio difficillima. Methodus in his Prolegomenis adhibita.

Emendatio codicum difficilis.

Periculosae plenum opus aleae aggredior. Liceat enim mihi id nunc praefari, quod potui etiam tum, quum ad veterum scriptorum opera cum manu scriptis exemplaribus conferenda primum me accinxi: sed nunc certe grauioribus etiam de causis profiteri ausim, in hoc studiorum genere plus laboris, ac difficultatis inesse, maioremque doctrinae copiam requiri, quam vulgo ii putant, qui aut nunquam ipsi experti sunt, aut ne de vera quidem doctrinae laude iudicare possunt. Franciscus Robertellus, qui de arte, siue ratione corrigendi antiquorum libros disputationem edidit, *Perridiculi*, inquit, *multi nostra aetate videri possunt*, *qui*, *quum nullius rei notitiam habeant*, *profiteri se librorum correctores audent*, *quum tamen corruptores potius sint appellandi. Atque vtinam lege aliqua esset interdictum*, *ne omnibus id liceret. Primum igitur id statuamus*, *in hac nostra arte requiri infinitam quamdam*

eruditionem in eo, qui emendatorem se librorum dici cupit : multa legerit, oportet, multa audierit, multa triuerit vsu, recentiores etiam euoluerit.

Ratio emendandi codices mss.

2. Etsi enim antiquorum scripta ad veteres libros religiose exigenda sunt, vt temere ab eis recedere nefas sit, tamen quum ipsa exemplaria plerumque inter se varient, saepe etiam aperte sint mendosa, his vti coniiciendi rationibus, et regulis necesse est, quas eiuscemodi artis periti magistri praescribunt. Quum autem coniecturae fieri soleant aut additione, aut ablatione, aut transpositione, aut extensione, aut contractione, aut distinctione, aut copulatione, aut mutatione, quis ita caecus sit, quin videat, neutiquam id perfici posse sine exacta quadam notitia quum scriptionis antiquae, quum verborum, et locutionum antiquarum, quum ipsius antiquitatis, quum denique argumenti, quod scriptor antiquus tractandum, aut explanandum suscepit?

Isidori multiplex doctrina.

3. Quod si in quibusuis aliis veteribus scriptoribus recensendis obuia est istiusmodi difficultas, quid de nostro Hispalensi Isidoro existimabimus? quem vel alterum Varronem cum Braulione Caesaraugustano episcopo, vel cum aliis Plinium christianum iure possis appellare, Plinio etiam magna ex parte locupletiorem. Nihil enim Isidorus intentatum reliquit : facultates omnes attigit : scientias humanas, diuinasque pertractauit : scriptores veteres profanos, et sacros euoluit, atque in suum vsum descripsit : nec contentus etymologico suo opere scientiarum encyclopaediam comprehendere, multa singillatim in sacrarum literarum interpretatione disseruit, multa in omni alio theologiae genere, multa in philosophicis, atque astronomicis argumentis, multa in re literaria, chronologica, et historica.

multi ex Isidoro profecerunt.

4. Vt autem Isidorus ex antiquioribus egregie profecit, ac multa antiquitatis monumenta, quae frustra alibi quaeras, nobis conseruauit, ita vicissim qui post Isidorum floruerunt, praesertim ecclesiastici scriptores frequentissime Isidori fontibus hortulos suos irrigarunt. Ex quo sane laboriosior, et implicatior redditur operum eius recognitio : neque enim solum prae manibus, et oculis vetusta exemplaria Isidori habenda sunt, sed etiam identidem aut ad illos scriptores recurrendum est, qui Isidoro facem praetulerunt, aut ad hos, quibus praeluxit Isidorus. His omnibus inter se collatis

saepe fit, vt Isidorus ex aliis illustretur, interdum etiam, vt alii ex Isidoro corrigantur.

5. Quoniam vero librorum veterum manuscriptorum copia, et delectus in hanc rem potissimum facit, et olim quidem Isidorus Matriti ex multis antiquis exemplaribus hispanicis, deinde etiam Parisiis ex aliis gallicis recensitus in publicam lucem, et vtilitatem prodiit, percommodum mihi accidit, quod, quum multae praeterea aliorum collationes ad me deuenerint, praecipuum meum onus fuerit bibliothecas romanas, ab aliis praeteritas, excutere, et innumeros antiquissimos mss. codices, qui in eis asseruantur, ad examen studiose reuocare. Spicilegium Romanum id, si vis, appellabo, ne pars vlla gloriae praeclaris illis viris, qui primi in hac palaestra desudarunt, detracta esse videatur. Sed tamen ad copiam exemplarium mss. Isidori quod attinet, tot mihi vni in Vaticana, aliisque Romanis bibliothecis videre, et euoluere contigit, quot cuncti Operum Isidori editores non recensent, ne illis quidem exceptis, quae v. c. Franciscus Antonius Zaccaria in adumbratam suam Isidori editionem iam pridem vel contulerat ipse, vel ab aliis conferri curauerat: quorum ad me delatae sunt collationes, vt paulo ante innui, et postmodum distinctius explicabo. *Copia mss. codicum Romae.*

6. Laudes Vrbis hac in parte Petrus Lazerus, excellenti vir doctrina, et ingenio praeditus, vere praedicauit in praefatione ad S. Brunonis Astensis commentarium super IV. Euangelia. *Vrbem hanc*, inquit, *omnium principem, quae multis, praeclarissimisque rebus communi hominum iudicio ceteras antecellit, hac ego nulli arbitror quantumuis amplissimae, ornatissimaeque concedere: quod plurimas habet, instructissimasque bibliothecas, codicum praesertim mss. copia abundantes; vt ex hoc quasi literario penu multa graecorum, latinorum, exterarum gentium opera, multa praesertim doctissimorum ecclesiae Patrum scripta, vel ab interitu vindicata in lucem, aspectumque hominum prodierint, vel maculis, quibus inquinata apparuerant, detersis, ad eum, quem ab auctoribus suis splendorem habuerunt, et natiuam veluti elegantiam potuerint eruditorum virorum opera reuocari. Quod quidem ego non colligi modo posse puto ex maioribus, et insignibus eiusdem bibliothecis, quas exteri ipsi homines peritissimi harum rerum, Mabillonius, Montfauconius, aliique commendarunt, et quantum sint vel aedificii magni-* *bibliothecae romanae laudatae.*

ficentia, vel librorum copia, vel codicum mss. praestantia eximiae, nemo paulo eruditior ignorat; sed maxime ex minoribus aliis quibusdam, quae vix in hominum famam, cognitionemque peruenerunt. Adeo nulla est, quae non rarum aliquid repraesentare, atque excellens ad literatorum hominum vtilitatem, et literarum incrementum possit.

spem inchoare longam non licet.

7. Ita praeloquebatur Lazerus, quum Brunonis, quod dixi, commentarium e vetustis bibliothecae Collegii Romani membranis in publicam lucem emitteret. Ac portenti quidem simile est, quot mihi antiquissimi Isidori codices in Vrbis bibliothecis, sed maxime in Vaticana occurrerint. Vtinam tantum mihi de me sperare licuisset, vt eos omnes per otium cum operibus iam excusis conferre vacaret. Sed quoniam, vt aiebat ille, bona male vsus sententia, *Vitae summa breuis spem nos vetat inchoare longam*, festinandum fuit, ne, quod aliis in Isidoro illustrando laborantibus contigit, mihi etiam contingeret: qui dum omnia consectari, et complecti conati sunt, nihil extricarunt. Eoque etiam magis maturandum fuit, quia periculum erat, ne, si ego cessarem, non solum meae in Isidorum lucubratiunculae, sed etiam aliorum labores, quos ab interitu vindicare in me suscepi, penitus euanescerent.

apparatus editionis s. Isidori.

8. Igitur quum in singulis Isidori operibus recognoscendis antiquissima, et praestantissima quaeque exemplaria sedulo peruolutauerim, cetera in locis obscuris, et difficilibus consuluerim, quum diligenter scripta omnia, quae nondum typis impressa sunt, et in mss. codicibus Isidorum auctorem referunt, inuestigauerim, descripserim, collegerim, opera ipsa iam edita non contemnendis auctariis compleuerim: quum innumeros criticos coniecturarum, probabilium, aduersariorum, commentariorum, annotationum auctores, qui in antiquis qua sacris, qua profanis scriptoribus explicandis cum laude versati, saepe Isidorum testem excitant, studiose perlustrauerim, tempus iam adesse ratus sum, quo immensam quamdam rerum siluam, ac pene dixerim farraginem, certo ordine collocarem, ac mea, alienaque, suis quaeque locis distribuerem. Ita enim statuo, quae ad Isidori explanationem, et emendationem pertinent, ea omnia ab vno quamuis doctissimo homine vix, ac ne vix quidem colligi posse: neque vero a multis, nisi vnus aliquis priuatas suas opes palam depromat, quibus alii alias, vt sese dabit occasio, adiungant.

9. Quod vt commodius fiat, editionem omnium operum Isidori adornare aggredior, in qua quum multa sint noua, tum nihil eorum desideretur, quae in praecedentibus editionibus locum habuerunt. Quisnam autem opportunus ordo in tanta rerum varietate adhiberi poterit? Quibus vinculis tam disparata membra colligabuntur? Dicam in Prolegomenon fine, quid in operum Isidori, adiunctarumque notationum ordinanda editione obseruandum sit: nunc in Prolegomenis quid agendum sit, paucis exponam. *quae multa noua complectetur.*

10. Vetera monumenta, quae ad Isidorum propius accedunt, deque eius vita, gestis, obitu sermonem habent, accurate descripta exhibebo, ad codices mss. recognita, et obseruationibus illustrata. Haec fundum ad seriem vitae S. Isidori texendam praestabunt. Tum de multis rerum capitibus, quae iam pridem in controuersiam vocata sunt, peculiares disquisitiones instituam. Agam deinde de Isidori doctrina, auctoritate, laudibus. Editiones operum distinctius commemorabo, adiunctis etiam editorum praefationibus, atque ipsis adeo epistolis dedicatoriis. Conatus aliorum ad nouam editionem procurandam, copias praeterea, quas in eam rem apparauerant, singillatim exponam. *Prolegomenon methodus,*

11. Tum ad Isidori opera enumeranda, et vera a falsis distinguenda pergam, praemissis antiquis eiuscemodi operum catalogis. De singulis seorsum disputabo; et quaenam ab aliis separata, typis excusa prodierint, admonebo, nihilque etiam harum peculiarum editionum a praesenti vt absit, operam dabo. Postremo veterum librorum mss., quibus adiutus sum, recensionem adornabo non perfunctoriam, et quae fortasse vtilis esse possit ad historiam literariam quibusdam in partibus illustrandam. *et diuisio.*

CAPVT II.

Regulae S. Leandri ad Florentinam sororem caput vltimum, in quo de patria, parentibus, et fratribus S. Isidori agitur, cum exemplaribus editis, et mss. gothicis collatum.

1. „ Iam ad portum nauem orationis dirigimus, et, emenso dictorum pelago, in litore quiescendi anchoram ponimus: flatu tamen charitatis tuae iterum in fluctibus verborum reuehor. Te quae- *S. Leander sororem hortatur ad perseuerantiam.*

so, soror Florentina, per beatamque Trinitatem vnicae diuinitatis obtestor, vt, quae de terra tua, et de cognatione tua cum Abraham egressa es, cum vxore Lot non respicias retro, ne efficiaris exemplo malo documentum aliarum ad bonum; et ne in te aliae videant, quod in se caueant: illa vero aliis facta est condimentum sapientiae; sibi vero simulacrum stultitiae: sibi enim nocuit male factum; aliis profuit exemplum contrarium. Ne te vnquam reuerti ad genitale solum solicitet cogitatio, vbi, si te deus habitare voluisset, non inde eiiceret. Sed quia vtile proposito tuo fore prospexit, bene, sicut Abraham a Chaldaeis, et tamquam Loth, te abstraxit a Sodomis. Denique errorem meum ipse fateor, me communem matrem saepe allocutum, nosse cupiens, si vellet reuerti ad patriam. Illa autem, quae se nouerat dei voluntate causa inde salutis exisse, sub diuina obtestatione dicebat: Nec velle se videre, nec vnquam visuram illam patriam esse. Et cum magnis dicebat fletibus: Peregrinatio me deum fecit agnoscere, peregrina moriar, et ibi sepulturam habeam, vbi dei cognitionem accepi. Teste Iesu, hoc in eius experiisse desideriis memor sum, vt, etiamsi diu viueret, patriam illam non reuiseret. Tu, quaeso, caue, soror Florentina, quod mater timuit, et malum, quod illa experta fugit, tu prudenter euita,,.

Genes. 19.

2. „ Miserum me! doleo, qui ibidem communem fratrem transmisi Fulgentium, cuius pericula iugi formidine pertimesco. Tutior tamen erit, si tu securior, et absens pro illo oraueris. Ea inde arte abstracta es, vt si ibidem nata fueris, non memineris. Nulla est recordatio, quae moueat desideriis animam; et beata es, quae ignoras, quod doleas. Ego tamen expertus loquor, sic perdidisse statum, et speciem illam patriam, vt nec liber in ea quisquam supersit, nec terra ipsa solita sit vbertate fecunda; et non sine dei iudicio: terra enim, cui ciues erepti sunt, et concessi extraneo, mox vt dignitatem perdidit, caruit et fecunditate. Vide, soror Florentina, quod te pauens, maerensque conueniam, ne te serpens praeripiat a paradiso; et in eam ponat terram, quae spinas, et tribulos germinat, de qua rursum si velis manum extendere, et lignum vitae edendum assumere, non permittaris attingere. Testor enim te cum Propheta, et, conscio Iesu Christo, admoneo dicens: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliuiscere populum tuum, et domum patris tui, quia concupiuit rex speciem tuam, et ipse est*

patria S. Leandri speciem perdiderat.

Psalm. 44.

dominus deus tuus. Nemo mittens manum suam in aratro, et respiciens retro, aptus est regno dei„. *Lucae cap. 9. v. vlt.*

3. „ Noli ab eo auolare nido, quod inuenit turtur, vbi reponat pullos suos. Simplicitatis filia es, quae Turture matre nata es. In eadem vna persona complurium necessitudinum vteris officio. Turturem pro matre respice: Turturem pro magistra attende: et, quae te Christo quotidie affectibus generat, chariorem, qua nata es, reputa matrem; ab omni procella, ab omni mundano turbine in eius te sinibus conde. Sit tibi suaue eius lateri adhaerere: sit tibi dulce eius gremium iam prouectae, quod erat infanti gratissimum„. *Turtur mater S. Florentinae.* *Psalm.* 83.

4. „ Postremo charissimam te germanam quaeso, vt mei orando memineris, nec iunioris fratris Isidori obliuiscaris, quem quia sub dei tuitione, et tribus germanis superstitibus parentes reliquerunt communes, laeti, et de eius nihil formidantes infantia ad dominum commearunt. Quem quum ego vt vere filium habeam, nec temporale aliquid eius charitati praeponam, atque in eo pronus dilectione recumbam; tanto eum charius dilige, tantoque Iesum exora pro illo, quanto nosti, eum a parentibus tenerius fuisse dilectum. Certus sum, quod flectat pro nobis aures diuinas tua virginalis oratio: et, si pactum, quod cum Christo pepigisti, seruaueris, bene agenti tibi debetur corona, et exhortanti Leandro praestabitur venia; et, si perseueraueris vsque in finem, salua eris. Amen. „ *Isidorus frater iunior.*

5. Varias has lectiones Florezius tom. 9. Hisp. sacr. append. 5. adiecit e duobus mss. exemplaribus gothicis, altero bibliothecae regiae Matritensis, altero S. Aemiliani Cucullati, siue *de la Cogolla*, vt dicunt; et ex editionibus Sandoualii, Tamayi, et Holstenii. Sandoualius, et Tamayus *et immenso dictorum*. - Tam. *verborum reuertor*. - Tam. *inde eiecisset*. - Mss. gothici codices, *velit reuerti*. Sand., et Tam. *experta fugit*. *Variae lectiones.*

6. Holstenius, et Nic. Antonius in elogio S. Fulgentii num. 12. Biblioth. Vet. Hisp. *Ea inde aetate*. Mss. *ea inde arte*. - Sand. *si perdidisse*. - Sand., Tam. *vitae ad edendum*. Sand., et Tamayus *in eius pronus*. - Sand., Tam. *parentibus terrenis*. *Var. lect.*

7. Adde his, si placet, nonnullas meas obseruationes. Holstenius num. 1. habet *per beatam quoque*. Ibid. Holst. *te abstraxit*, pro quo Florezius edidit *te adtraxit*. Ibid. Holst. *sepulcrum habeam*. Num. 2. Holst. *vt vel si ibidem*. Ibid. coniiciebam *de qua sursum* *coniecturae.*

si velis etc. Ibid. Holst. *in aratrum*. Num. 3. Florezius *te sinibus concede*: et *iam profecto* pro *iam prouectae*. Melius hoc, vel simili sensu *iam profectae*. Mitto alios grammaticae errores, qui etsi fortasse in Leandri seculum cadunt, tamen librariis melius tribuentur, vt *nido quod* pro *nido quem* etc.

CAPVT III.

S. Braulionis Caesaraugustani episcopi Praenotatio librorum D. Isidori.

Elogium Isidori ex Braulione.

1. „ Isidorus vir egregius, Hispalensis Ecclesiae Episcopus, Leandri Episcopi successor, et germanus, floruit a tempore Mauritii Imperatoris, et Reccaredi regis, in quo quiddam sibi antiquitas vindicauit, immo nostrum tempus antiquitatis in eo scientiam imaginauit, vir in omni locutionis genere formatus, vt imperito, doctoque secundum qualitatem sermonis existeret aptus, congrua vero opportunitate loci, incomparabili eloquentia clarus. Iam vero quantus sapientia fuerit, ex eius diuersis studiis, et elaboratis opusculis perfacile prudens lector intelligere poterit. Denique de iis, quae ad notitiam nostram venerunt, ista commemoraui. Edidit libros Differentiarum duos, in quibus subtili discretione ea, quae confuse vsu proferuntur, sensu discreuit. Prooemiorum librum vnum, in quo, quid quisque liber sanctae contineat scripturae, breui subnotatione distinxit. De ortu, et obitu Patrum librum vnum, in quo eorum gesta, dignitatem quoque, et mortem eorum, atque sepulturam sententiali breuitate subnotauit. Ad germanum suum Fulgentium Episcopum Astigitanum officiorum libros duos, in quibus originem officiorum, cur vnumquodque in ecclesia Dei agatur, interprete suo stilo, non sine maiorum auctoritate elicuit. Synonymorum libros duos, quibus ad consolationem animae, et ad spem percipiendae veniae, intercedente rationis exhortatione, erexit. De natura rerum ad Sisebutum Regem librum vnum, in quo tam de Ecclesiasticorum Doctorum, quam etiam de philosophorum indagine obscura quaedam de elementis absoluit. De numeris librum vnum, in quo Arithmeticam propter numeros Ecclesiasticis scripturis insertos ex parte tetigit

tigit disciplinam. De nominibus Legis, et Euangeliorum librum vnum, in quo ostendit, quid memoratae personae mysterialiter significent. De haeresibus librum vnum, in quo maiorum sequutus exempla, breuitate qua potuit, diffusa collegit. Sententiarum libros tres, quos floribus ex libris Papae Gregorii moralibus decorauit. Chronicorum a principio mundi vsque ad tempus suum, librum vnum, nimia breuitate collectum. Contra Iudaeos, postulante Florentina germana sua proposito virgine, libros duos, in quibus omnia, quae fides Catholica credit, ex legis, et prophetarum testimoniis approbauit. De viris Illustribus librum vnum, cui nos ista subiunximus. Monasticae regulae librum vnum, quem pro patriae vsu, et inualidorum animis decentissime temperauit. De origine Gotthorum, et regno Sueuorum, et etiam Wandalorum historia, librum vnum. Quaestionum libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum multam supellectilem recognoscit. Etymologiarum codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis, non libris: quem quia rogatu meo fecit, quamuis imperfectum ipse reliquerit, ego in viginti libros diuisi. Quod opus omnimodo philosophiae conueniens quisquis crebra meditatione perlegerit, non ignotus diuinarum, humanarumque rerum scientia merito erit. Ibi redundans diuersarum artium elegantia, vbi quaecunque fere sciri debentur, restricta collegit. Sunt et alia eius viri multa opuscula, et in ecclesia Dei multo cum ornamento inscripta. Quem Deus post tot defectus Hispaniae, nouissimis temporibus suscitans, credo ad restauranda antiquorum monumenta, ne vsquequaque rusticitate veterasceremus, quasi quandam apposuit destinam. Cui non immerito illud philosophicum a nobis aptatur: = Nos, inquit, in nostra vrbe peregrinantes, errantesque tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt; vt possimus aliquando, qui, et vbi essemus, agnoscere. Tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, publicamque disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium diuinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti. = Quo vero flumine eloquentiae, et quot iaculis diuinarum scripturarum, seu Patrum testimoniis Acephalitarum haeresin confoderit, Synodalia gesta coram eo Hispali acta declarant. In qua contra Gregorium praefatae haeresis antistitem eam asseruit veritatem. Obiit temporibus Heraclii Imperatoris,

Cicero I. Academ. Quaest.

et Christianissimi Chintilani Regis, sana doctrina praestantior cunctis, et copiosior operibus charitatis „.

Perezii notae ad Braulionem. 2. Haec praenotatio librorum Isidori a Ioanne Baptista Perez libro Isidori de viris illustribus addita fuit, tamquam caput XLVII. eius libri, notis, quas subiungo, illustrata.

Notae Ioannis Baptistae Perez in praenotationem librorum S. Isidori.

„ Braulio Episcopus Caesaraugustanus, cuius Ildefonsus meminit, auctor est huius vitae Isidori, vt ex libris vetustis constat, et ex his epistolis Braulionis, quae Etymologiis Isidori solent praeponi. Nam et hic testatur, rogatu suo Etymologiarum librum ab Isidoro compositum.

var. lect. *Quasi quandam apposuit destinam, etc.* Ita omnino in vetusto codice, quem locum alii non intelligentes, ex ingenio reposuerunt: *Quandam apposuit lucem destinare*. Vtitur ea voce Corippus Poeta Afer libro de laudibus Iustini Iunioris, nuper edito a doctissimo Ruyzio Azagrio:

Et Thomas Libycae nutantis destina terrae.

Isidorum mortuum sub Chintila Gotthorum Rege ait Braulio. Ex quo multorum nostratium errores conuincuntur de anno mortis Isidori, in quo mirum est, quam varient inter se Hispani historici. Itaque in gratiam nostri auctoris Isidori, quem in primis illustrandum suscepimus, diem, et annum, quo mortuus fuerit, definiamus. Aio, certissime mortuum anno Christi *636.* Primum quia Redemptus eius discipulus, qui obitum Isidori, quem praesens viderat, describens, ait, mortuum aera *664.*, de quo nemo dubitat, quin sit annus Christi *636.* Idem quoque Redemptus Isidorum inducit populum alloquentem quatriduo ante mortem his verbis. *Ita* (inquit) *sacri fontis vnda, quam hodie deuotus est populus percepturus, sit vobis in remissionem peccatorum.* Cum vero compertum sit ex omnibus Martyrologiis, Isidorum mortuum pridie nonas Aprilis, si Paschales Cyclos consulas, reperies plane, isto anno *636.* Pascha fuisse pridie Kalendas Aprilis; et ita baptismum Catechumenorum solemnem quatriduo praecessisse mortem Isidori. Praeterea si mortuus est sub Chintila, vt ait Braulio, necesse est, anno primo Chintilae mortuum,

nam Chintilam coepisse aera *674.*, id est, Christi *636.*, cognoscitur ex Concilio quinto Toletano, anno autem secundo Chintilae videmus habitum sextum Concilium Toletanum, cui iam non Isidorus, (erat enim vita functus,) sed Honoratus Isidori successor interfuit. Itaque vere dictum ab Ildefonso cognoscimus, floruisse Isidorum vsque ad Sisenandum Regem, nulla omnino facta mentione Chintilae, qui Sisenandum sequutus est: nempe quod ipso primo anno Chintilae Isidorus decesserit. Vere quoque illud ab eodem Ildefonso dictum, praefuisse Isidorum ecclesiae Hispalensi fere quadraginta annis: nempe quod omnino triginta septem anni fuerint, ab anno *600.* vsque ad *636.*, vt paulo ante in Leandro, et nunc in Isidoro supputauimus „.

3. In praeclara editione Patrum Toletanorum idem liber Isidori de viris illustribus praemissus fuit Ildefonsi libello eiusdem tituli: sed in praenotatione Braulionis, siue Braulii (vtroque enim modo id nomen effertur, vt *Taio*, *Taius*, et similia) de Isidori libris nulla scriptionis varietas annotata est. Eam olim edidit Constantinus Caietanus in opere: *SS. trium episcoporum Religionis Benedictinae luminum*, *Isidori Hispalensis*, *Ildefonsi Toletani*, *Gregorii Cardinalis Ostiensis Vitae*, *et actiones*. *Romae 1606.* Eius obseruationes non praetermittam. *obseruationes aliae.*

Constantini Abbatis Caietani in vitam Isidori, a S. Braulio scriptam, notae, ac variae lectiones.

4. „ Haec de S. Isidoro per S. Braulium facta attestatio, vitae inscriptione insignitur in fine operis eiusdem Isidori de viris illustribus: atque et ipsam vitae titulo inscripserunt Laurentius Surius, Franciscus Hareus, Zacharias Lippelous, aliique suis in libris de Sanctorum vitis. Apud quosdam tamen ita legi: *Praenotatio librorum D. Isidori a Braulione Caesaraugustano Episcopo edita*. Braulium huius vitae scriptorem, doctrina, et sanctitate fuisse illustrem, testantur omnes, qui illius meminere: addunt alii, Isidoro iunctum sanguine. Certe gloriosam eius memoriam singulis annis sancta Dei Ecclesia solemniter veneratur ad vigesimum sextum Mensis Martii diem. De eodem S. Ildefonsus cap. XI. lib. de vir. illustr., atque caeteri rerum Hispanicarum Scriptores. Braulii hortatu Isidorus Etymo- *Constantini Caietani notae.* *Martirologium Rom. sub 7. Kal. April.*

logiarum volumen ex indefessa lectione conscripsit: opus diffusum, et varium, atque ea aetate comparandum miraculo.

„ Caeterum, quas ex aliis codicibus, vel mss., aut edit. varias lectiones collegimus, adnotauimusque, hae sunt „.

var. lect. „ *In quo quiddam sibi antiquitas*. In quo quidem antiquitas. *Imperito*. Imperio. *Opportunitate*. Importunitate. *Commemoraui*. Commemorabo. *Exhortatione*. Exoratione. *Elementis*. Electione. *Quem*. Quam. *Nimia magnitudine*. Nimiae magnitudinis. *Omnimodo Philosophiae conueniens*. Omnimodae Philosophiae repletum. *Non ignotus*. Non ignorabit. *Merito*. Non merito. *Ibi*. Vbi. *Cum ornamento inscripta*. *Quem Deus*. Cum ornamento instrumenta, quae hic collegi: Quem Dominus „.

Quasi quamdam apposuit destinam. Ita omnino in vetusto codice. Quem locum alii non animaduertentes, ex ingenio reposuerunt: *Quasi quamdam apposuit lucem destinari*. Alii vero: *Quasi quasdam opposuit destinans*. Ego autem potius censerem legendum esse: *Quemdam*, non quamdam, *apposuit destinam*; si destina accipiatur pro misso, vel angelo; quum Deus informandae Hispaniae, rusticitate hactenus veterascenti, Isidorum legauerit praeceptorem. Vtitur sane ea voce Corippus Poeta Afer: *Et Thomas Libycae nutantis destina terrae*. Et praeter eum Arnobius: *Non post Theutin Aegyptium, aut post Atlantem (vt quidam ferunt) gestatorem, baiulum, tibicinem illum, ac destinam caeli*? Ipse demum S. Isidorus:

Corip. Afer lib. de laud. Iustin. Iun. al. Theutatem. Arnob. adu. Gent. lib. 2. Isid. Breuiar. Tolet.

Vrbis Romuleae iam toga candida
Septem Pontificum destina promicat,
Missos Hesperiam quos ab Apostolis
Adsignat fidei prisca relatio.

Vide Ioannem Meursium in Critico Arnobiano, lib. 2. capite 13. *Cui non immerito illud Philosophicum a nobis aptatur*: *Nos, inquit, etc.* Sententia haec est Ciceronis de M. Varrone, lib. 1. Acad. quaest. non longe a principio „.

„ *Tu aetatem patriae, etc.* Haec quoque ex Cicerone S. Augustinus retulit in lib. 2. de Ciuit. Dei „.

„ *Publicamque disciplinam, tu sedium, regionum*. Sed apud Ciceronem legimus: *Tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum*. *Copiosior*. Copiosis „.

5. Quod Caietanus ait, ex quorumdam fide Braulionem Isidoro sanguine iunctum fuisse, nulli veteri innititur fundamento. Frustra etiam laborat idem Caietanus, vt *destinam* masculini generis faciat. Eam vocem in sensu proprio pro vinculo, seu catena, qua aliquid colligatur, et continetur, a Vitruuio quoque l. 5. cap. vlt. vsurpatam fuisse, multi opinantur: quem tamen locum alii aliter legunt. Confer not. Loaisae ad lib. 2. Sentent. S. Isidori cap. 40. Nic. Antonius l. 5. c. 3. n. 85. putat, Braulionem id expressisse ex Fulgentii epist. 1. cap. 2.; interpretatur autem, *destinam* esse fulcimentum, aut substructionem, non vinculum, quod voluerat Philander, et improbauit Barthius Aduers. l. 15. c. 13. Plura de hac voce Dictionarium Ducangii a Maurinis auctum. Braulionem imitatus videtur Aluarus Cordubensis in epistola, Abbati Speraindeo directa, tom. 2. Patrum Toletan. pag. 637. *Praescius, et omnipotens Deus haec, in quae deuenimus, tempora, et esuriem verbi Dei, quam patimur, validam vos nobis opposuit destinam*. Legerem *Praesciens omnipotens Deus haec, in quae deuenimus, tempora*. *animaduersiones in notas Caietani.*

6. Laudat quoque Caietanus Isidorum, tamquam auctorem hymni: *Vrbis Romuleae*: non alia, vt videtur ratione, nisi quia in breuiario Isidoriano reperitur: quam vanam esse obseruaui in Hymnodia Hispanica ad diem 15. maii, vbi de eiusmodi hymno in laudem septem Apostolicorum disserui. Recte obseruat Caietanus, in Ciceronis verbis apud auctorem ipsum legi: *tu sedem regionum*: quae quidem reponenda videntur in Braulione: non enim alio modo probe sententia procedit. Sic etiam legendum *humanarumque rerum nomina*, vt habet Grialius, non *nominum*, vt apud Caietanum extat. *Locus Ciceronis expensus.*

7. In schedis Zaccarianis, ad librum Isidori de viris illustribus spectantibus, collationem Praenotationis Braulii cum tribus mss. codicibus inuenio, vno scilicet Romano bibliothecae Excellentissimae domus Albaniae, qui olim fuit Cardinalis Sirleti, chartaceo in 4., quocum consentiunt tres Vaticani a me collati, Regio-Vat., Vrb., et Ottobon. 1720., altero Bononiensi bibliothecae S. Saluatoris, et tertio, vt censeo, vel ex hac ipsa bibliotheca S. Saluatoris, vel ex bibliotheca Florentina S. Marci: deest enim huius collationis titulus. Varias horum trium mss. lectiones indicabo. *codices praenotationem Braulionis exhibentes.*

Codex Albanius, Ottobonianus 1720., Regio - Vaticanus 349., et Vrbinas 382. ex eodem, vt videtur, exemplo descripti. De Isidoro Episcopo.

variae lectiones. 8. *In quo quidquam - immo vero tempus - in omni genere locutionis et peritus doctusque qualitate sermonis existeret et apertus.* Alb. *locutionis formatus, et peritus etc. - incomparabiliter eloquentia. - prudens intelligere potest - ad nostram notitiam.*

var. lect. 9. *Edidit enim libros - sanctae scripturae contineat - Patrum, in quo gesta - dignitatemque, et mortem - episcopum officiorum - agatur in tempore suo non sine - in quibus ad consolationem animi.*

var. lect. 10. *Quam de philosophorum - quaedam de electis - insertos et ex parte - Florentia germana - credit, et legit, et prophetarum - cui nos ista subiungimus - codicem nimiae magnitudinis - fecit, ego in viginti libris diuisi. Quod omnes omnimodo - non ignorabit diuinarum, humanarumque rerum scientiam, merito erit. - fere scribi debetur.*

var. lect. 11. *Sunt autem huius viri opuscula multa in ecclesia cum ornamento instrumenta - quasi quamdam lucem apposuit destinari - a nobis appropriatur - quasi hospites - tamquam domum - ibi essemus.*

var. lect. 12. *Tu autem patriae in descriptione temporum, in sacrorum vitam sacerdotum - publicam disciplinam - Quanto vero flumine - haeresim confuderit - speciali actu declarant. Quam - eam asserunt.*

Codex Bononiensis.

var. lect. 13. *Vt perito, doctoque qualitate sermonis existeret apertus - nostram deuenerunt - breui sub notatione - agatur in tempore stilo.*

var. lect. 14. *Etiam philosophorum indagine - non ignorabit - scientiam. Merito ibi redundans. - in descriptiones temporum, in sacrorum vitam sacerdotum - coram eo spirituali actu.*

Codex alter fortasse Bononiensis.

var. lect. 15. *In quo quidquid - vt peritus, doctusque qualitate sermonis existeret et apertus - Quanto vero flumine.*

Coniecturae. 16. Multa sunt, quibus hi mss. codices inter se conueniunt,

et ab editione Grialii differunt. Notandum praecipue, quod omittunt *Astigitanum* post *Fulgentium episcopum*: nam Florezius tom. 5. Hisp. sacr. dissert. 4. vrget lectionem editionis Matritensis *Fulgentium episcopum Astigitanum* contra Cardinalem Belluga, qui codicum nostrorum scripturam tenet, vt defendat, Fulgentium post Astigitanam sedem rexisse etiam Carthaginiensem in Hispania. Scriptura vero Grialii, quam plerique mutant, scilicet *non ignotus diuinarum, humanarumque rerum scientia*, ceteris praeferenda est: nam *ignotus* pro *ignarus* a Braulione, aliisque eius aequalibus vsurpatur, vt *cognitus* pro *gnarus*. Vide epistolam Isidori ad ipsum Braulionem archidiaconum tunc, quae incipit: *Quia non valeo te frui*.

17. Ceterum quum Bignaeus in sua Isidori editione Praenotationem Braulii primus ediderit, nonnullas ex eo varietates indicare non pigebit. Titulus apud eum est: Beati Isidori Hispalensis episcopi vita per B. Braulionem Caesaraugustanum antistitem descripta. Nota margini appicta ait, hanc Isidori vitam haberi in fine operis eiusdem Braulionis (corrige Isidori) de viris illustribus. *Bignaeana editio praenotationis.*

Variae lectiones ex Bignaeo.

18. *Imaginauit, vt in omni genere locutionis famatus, et peritus, doctusque qualitate sermonis existens et apertus - Ego in viginti libris diuisi. Quos omnes omnimodae philosophiae repletos quisquis etc. non ignorabit diuinarum, humanarumque rerum scientiam. Et merito. Est enim ibi redundans etc. - Tu autem patriae in descriptione temporum, et sacrorum vitis sacerdotum, tu domesticam publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium etc. - coram eo specialiter acta declarant, quae contra etc. eam asserunt veritatem. - summa doctrina praestantior.* *var. lect.*

19. Fabricius in Bibliotheca ecclesiastica ex Conciliis Hispaniensibus Loaisae libro Isidori de viris illustribus locum dedit, praenotationemque Braulionis praefixit. Cum aliis fere consentit. Haec tamen magis illi propria: *auctoritate explicuit - De nominibus legis, et euangeliorum, in quo maiorum secutus exempla, breuitate qua potuit diffusa collegit. - illud philosophi - antistitem, asseruit veritatem*. Fortasse typographo Fabricii exciderunt verba *in quo ostendit, quid memoratae personae mysterialiter significent. De hae-* *Fabriciana editio praenotationis.*

resibus. Facile enim fuit, ex verbis *euangeliorum librum vnum* ad alia delabi *De haeresibus librum vnum*. Non placet *explicuit* pro *elicuit* : nam Braulio verbum Isidori *elicui* ex epistola ad Fulgentium descriptioni operis accommodauit. Minus etiam probo *illud philosophi*, quam *illud philosophicum*. Sic Eulogius Cordubensis initio Memorialis Sanctorum de versu quodam Iuuenci: *Vt est illud philosophicum* : *Hoc opus etc.*, quod obseruatum a me fuit in not. ad Iuuencum l.1. v.30.

obseruationes. 20. Ottobonianus 1720. etsi cum Albanio consonat, correctior tamen alicubi est, vt initio : *in omni genere locutionis formatus, et peritus*. Ottobonianus 849. et numero, et ordine capitum ab Albanio differt. Praenotatio in eo inscribitur. *Vita Isidori*, tacito auctoris nomine. Scriptura eius fere editioni Grialii cohaeret. Haec peculiaria; *vt perito, doctoque qualitate sermonis existeret apertus. - Fulgentium episcopum Officiorum - Postulante Florentia - ego in XX. libris etc.*

Bayerii opinio. 21. Bayerius in not. ad biblioth. Hisp. l.5. cap.4. n.93. ex vetustis exemplaribus producit hanc discrepantiam, quam sustinere conatur : *Ego in XV. libros diuisi* pro *in XX.*, vel *in viginti*, vt habent editi. Haec controuersia discutietur cap.48. Nostri omnes codices in Praenotatione viginti libros indicant.

CAPVT IV.

Braulioni asseritur librorum Isidori Praenotatio, eius nomine vulgata. De alia vberiori Praenotatione, quae in nonnullis mss. extat, disputatur.

Braulio auctor praenotationis. 1. Quum tot sint vetera exemplaria, quae Braulioni praenotationem librorum Isidori tribuunt, quid causae esse dicam, cur et superiori, et hoc nostro seculo ea de re nonnemo litem excitare voluerit? Nic. Antonius in bibliotheca veteri hispana quum Isidori opera recenset, sine vlla dubitatione passim Braulionis praenotationem laudat. Praeterea cap.5. l.5. n.245. eiusdem ita meminit : *De labore huius magni praesulis* (Braulionis) *in Etymologiarum S. Isidori magistri sui opere exantlato diximus iam in Isidoro. Etymologiarum* (*ait*) *codicem nimia magnitudine distinctum ab eo*

ab eo titulis, non libris: quem quia rogatu meo fecit, quamuis imperfectum ipse reliquerit, ego in viginti libros diuisi. (In praefatione ad S. Pontificis opera.) Praeter haec reliquisse Braulionem et alia opuscula, non solum Ildefonsus, sed et Isidorus Pacensis, ex eoque Rodericus Toletanus referunt.

2. His verbis in recenti Matritensi editione Bibliothecae Hispanae hanc notam eruditissimus Bayerius subiecit: *Praenotationis Isidori operum, quam vno quasi ore bibliographi Braulioni ascribunt, videtur hoc loco Noster non meminisse. Atqui nunquam minus praetereunda, quam nunc, est, quum litem de ea moueat vir eximius, ciuis, ac singularis, dum vixit, amicus, ac studiorum meorum fautor Gregorius Mayansius Siscarius.* Eccur Bayerio visum fuit, Nic. Antonium Praenotationis non meminisse? Nam et plura verba ex ea recitat, et eam vocat *praefationem ad opera S. Isidori*, vel quia a Grialio operibus S. Isidori praefixa est, vel quia ab ipso Braulione ideo fortasse facta fuit, vt praefationis ad Isidori opera loco esse posset: quod *praenotationis* appellatio innuit. Alioquin Braulio praenotationem suam libro Isidori de vir. illustr. se subiunxisse affirmat. *De viris*, inquit, *illustribus librum vnum, cui nos ista subiunximus.* *Nic. Antonius contra Bayerium defenditur.*

3. De lite vero a Mayansio mota quid dicam? Is in Nic. Antonii vita, Censurae fictitiarum historiarum eiusdem Nicolai praefixa, n. 125. asserit, falso eam Praenotationem Braulioni tribui; idque pluribus a se, vbicumque locus, aut occasio ferat, probatum iri pollicetur. Iure Bayerius rationes desiderat, quibus in eam sententiam Mayansius pertractus fuit: non enim gratis, inquit, aut pro lubidine, quae ex eo retulimus, iactata fuisse existimandum est. *Interea vero* (pergit) *dum eas in apricum aetas profert, vnam veterum, quotquot viderim, codicum, ac bibliographorum fere omnium, quibus Braulionis, qua de agimus, Praenotatio ad internoscenda germana Isidori opera veluti fax, et cynosura semper fuit, consensionem satis, superque fore existimo, vt nullo pacto a gradu, quem hactenus apud criticos obtinuit, eam remoueamus.* *Mayansius praenotationem Braulioni temere abiudicat.*

4. Equidem Mayansii doctrinam, ac iudicium plurimi facio: sed vereor, ne falsariorum fraudibus immodice irritatus, in contrariam partem aliquando propenderit, vt, vbi nulla est fraus, fraudem inesse affirmauerit. De recentibus quidem chronicorum archi- *reiicitur ex mss.*

tectis nihil sane est, cur quidquam suspicetur, quum praenotatio Braulii in membranis sine controuersia antiquioribus reperiatur. Bayerius quidem non exprimit, quot mss. codices viderit, in quibus id opus Braulioni ascribatur. Paulo ante in not. ad num.243. refert, in Escurialensi codice recenti quidem, sed e vetere alio descripto extare digramm., et plut. 4. n.23. *Braulionis Caesaraugustani additionem ad librum Isidori de viris illustribus*, quod est ipsamet praenotatio, sed a Bayerio tamquam aliquid ab ea diuersum videtur recenseri.

Pellizerius refellitur.

5. Neque vero Bayerius memoria tenebat, quaestionem hanc ipsam de praenotatione Braulionis a Nic. Antonio fuisse agitatam, rationesque Pellizerii contra eam dilutas, astipulante in notis eodemmet Bayerio. Audiamus Nic. Antonium l.5. c.4. n.125. *Habemus enim Braulionem, vtrumque opus inter nostri* (Isidori) *alia recensentem. Qui enim approbabimus, non scripsisse hunc eam praenotationem S. Isidori librorum, quod in animum sibi prius inductum, alterum aduersus possessionem Hispalensis telum Pellizerius vibrauit? Primum (ita est) praenotatio ista in editione Matritensi lucem vidit; sed ex antiquis libris, quos optimae notae consuluerunt hi, qui apud nos curam editionis habuere. Stilus quoque istius, qua vixit Braulio, aetatis auctorem prodit: nec dissimilis est ab eo, quo scripta ab eodem Braulione habemus, quum Vitam S. Aemiliani, tum hymnum in eiusdem laudem, quod* (forte *qui*) *breuiario gothico, siue Isidoriano insertum* (forte *insertus*) *legitur, et epistolas, quae cum Isidorianis editae sunt.*

praenotatio edita ante annum 1599.

6. Nollem, tam liberalis fuisset Nic. Antonius, vt concesserit, praenotationem Braulionis primum lucem vidisse in editione Matritensi, hoc est, anno 1599. Eam enim Margarinus de la Bigne suae editioni operum Isidori praemisit, Parisiis anno 1580. procuratae. Quin et italice prodierat Praenotatio Braulionis in versione italica Synonymorum anno 1570., de qua sermo cap.70. recurret. Bayerius in nota subiungit: *Si alii deessent omnes, vnus Escurialensis codex lit. Q plut.II. num. 24. era* DCCLXXXI., *siue Christi anno* DCCXLIII. *scriptus, in quo Braulionis praenotatio, et in ea Chronici, de quo agimus, Isidoro Hispalensi attributio totidem atque apud Grialium, ipsisque verbis plane rem conficeret.* Plures alios codices, in quibus ea Praenotatio legitur, ante annum Christi mi-

iterum vindicatur.

lesimum exaratos alio loco narrat se vidisse, scilicet in not. ad cap.4. l.5. n.93. Excribit deinde verba Oudini ex peculiari dissertatione de Scriptis S. Isidori Hispalensis seculo VII. tom.I. col.1583. *Ad iudicandum recte de operibus veris, et indubiis S. Isidori Hispalensis archiepiscopi, necessarium duxi hic praemittere praenotationem librorum illius a Braulione Caesaraugustano episcopo editam*. Addit plura ex Ioanne Vossio De hist. lat. l.2. cap.25., et inter alia de praenotatione: *Braulio, cui prae omnibus fides haberi debet*.

7. *Quale autem illud est*, pergit contra Pellizerium Nic. Antonius, *quod ex aduerso nobis opponitur? Braulionem, si auctor esset praenotationis, minime accommodaturum (in more enim hoc non habent christiani encomiastae) Sancto Isidoro ethnicum illud, seu philosophicum, vt vocat, elogium, quod nempe Tullius de M. Terentio Varrone Quaestionum primo libro Academicarum vsurpat, et superiori capite adduximus. Braulionis sane ipsius studia, et genius conuincunt plane, vti eum potuisse disciplinarum secularium testimoniis, quas in praefatione vitae S. Aemiliani ex parte se attigisse modeste agnoscit: nec minus in vsu habuisse: qui in eadem vitae praefatione vtitur versu isto cuiusdam, vt ait, veterum poetarum*: *Varronis elogium S. Isidoro accommodatum.*

Hoc opus, hoc etenim forsan me subtrahet igni.

Appositissimum praeterea est, Isidoroque applicari sanctissimo christianorum Varroni prorsus dignum vetus illud, Romano olim dictum a Cicerone: par vtriusque studium indagandarum originum, par, et circa idem argumentum sese prodens doctrina.

8. Sapienter haec Nic. Antonius edisserit: qui tamen inter disciplinarum secularium testimonia non debuit versum illum *Hoc opus etc.* referre: est enim versus sanctissimi poetae Iuuenci in prologo ad carmen euangelicae historiae, ab aliis deinde christianis scriptoribus in suorum operum praefationibus, vt ab Alcuino, et Eulogio Cordubensi, vsurpatus: de quibus dixi in not. ad v.30. l.1. Iuuenci, et iam ante indicaui. Fortasse etiam Braulio ex Augustino potius, qui Ciceronis verba l.6. de ciuit. Dei cap.2. adhibuit, quam ex ipso Cicerone elogium Varronis desumpsit, vt Isidoro accommodaret. Ac notandum, in nonnullis editionibus apud Augustinum legi quoque *tu sedium*, sed in plerisque mss. *tu sedem*, vt apud Ciceronem. Quaedam etiam ex iis, quae num.10. referam, Braulio ex S. Hieronymo, vt arbitror, sumpsit. *versus Iuuenci.*

Braulionis doctrina. 9. Vt responsionem Nic. Antonii confirmet, addit in nota Bayerius, Tulliano Varronis elogio longe superius esse, quod a centum fere Hispaniae Patribus, et proceribus vnanimi omnium consensione in VIII. Toletana Synodo tit.2. n.32. eidem Sancto Doctori iure, ac merito tributum legimus. *Quid quod*, subiungit, *Varronem Cicero in Academicis praesentem praesens alloquitur? Braulio extinctum nuper Isidorum dolet, quem viuentem vnice dilexerat. Quis vero tam chari capitis desiderio pudor esset, aut modus? Illud tamen, inquis, ab Ethnico profectum. Esto. Sed cur non idem in Basilio, Nazianzeno, Hieronymo, immo et in Paulo reprehendimus?*

. . . . . Habitarunt Dii quoque siluas,
Dardaniusque Paris.

Potuit cum aliis nominari Augustinus, qui, vt dixi, ante Braulionem Ciceroniana ipsa de Varrone verba in suam sententiam adduxit. Potuit etiam ex multorum opinione asseri, Braulionem Isidori discipulum fuisse, adeoque libenter huius laudes exaggerasse. Et Riscus quidem tom.30. Hispan. sacr. cap.7. n.6. tract.66. ex Isidori literis ad Braulionem colligit, Isidorum Braulionis fuisse magistrum. At neque in epistolis Isidori ad Braulionem, neque in aliis huius ad illum mentio vlla fit eius magisterii: quod silentium in contrariam sententiam potius nos ducit: ac solum ex his epistolis constat, Braulionem, et Isidorum aliquando simul fuisse conuersatos. Melius Riscus Martinum Carrillum reiicit, qui affirmauerat, Braulionem Ildefonso magistro vsum fuisse: non enim constat temporum ratio. Braulio ipse in epistola dedicatoria vitae S. Aemiliani Ioannem fratrem suum, et praedecessorem sanctae vitae, doctrinaeque institutorem sibi fuisse affirmat: de aliis magistris nusquam meminit. Confer dicenda cap.20.

etiam in secularibus disciplinis 10. Fuisse autem Braulionem secularibus disciplinis imbutum, vel certe veterum scriptis eruditum demonstrant eius opera, ac praesertim epistola ad Taionem presbyterum tom.30. Hispaniae sacrae pag.331. seq. *Apud te habeas fixum, me posse remordere, si velim: posse genuinum laesus infigere: quia et nos iuxta Flaccum didicimus literulas, et saepe manum ferulae subtraximus; et de nobis dici potest: Foenum habet in cornu, longe fuge: immo illud Virgilianum:*

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.

Et paulo post: *Ne habeat ingratos fabula nostra iocos, secundum Ouidium, ac secundum Appium caninam videamur exercere facundiam*. Et ante praemiserat, *Ne faciat longas fabula nostra moras*.

11. Difficillimum ergo est, quod Mayansius argumenta vlla probabilia inuenerit, quibus Braulioni abiudicetur praenotatio operum Isidori, quae in membranis, a Braulionis aetate non longe distantibus, Braulionis nomine inscripta reperitur. Quae quidem de ea praenotatione operum Isidori dicta intelligi volumus, quae dudum vulgata est, et editionibus Isidori praefixa. Nam in mss. codicibus vberiorem aliam extare constat: quae qualis sit, nunc accuratius inuestigandum est. *duplex extat praenotatio.*

12. Grialius in prologo ad lectorem refert, a Cypriano Suarez, qui nonnulla opera Isidori ad editionem Matritensem recognouit, in veteri quadam Braulionis praenotatione operum Isidori reperta haec fuisse verba, quae vulgo desiderentur: *Moralium libros B. Gregorii Papae rogatu compendiose abbreuiauit: Cantica canticorum facunda expositione elucidauit: quartam editionem Psalterii edidit: super libros Moysi, et Psalterium, et quatuor Euangelia expositioni non minimo insudauit studio. In canonico quoque, et ciuili iure permaxima composuit instrumenta*. Eandem vberiorem praenotationem e duobus vetustis codicibus excitat Mariana in not. ad l. 1. c. 2. contra Iudaeos: *In eius vita*, inquit, *a Braulione scripta (duobus certe vetustis codicibus) scriptum inuenio*, *quartam eum Psalterii translationem edidisse*. Confer epistolam Burrielii infra cap. 40. *praenotatio vberior.*

13. Bayerius in nota ad n. 160. l. 5. biblioth. Vet. Hisp. testatur, incertae originis dudum sibi visam fuisse istiusmodi auctiorem Braulionis praenotationem: in eam tamen casu se incidisse in regio Matritensi codice Variarum lectionum Roderici Toletani, a Ioanne Lopez de Leon anno 1566. compilato, fol. 114. pag. 2. totidem atque ipsis verbis atque apud Grialium in operum Isidori prologo; nisi quod pro *quartam editionem Psalterii*, vt in Grialii edito, *quartam translationem* in regio Matritensi codice legitur. Mariana etiam *quartam Psalterii translationem* legerat, vt in eius verbis vidimus. Rodriguezius de Castro tom. 2. Biblioth. Hisp. pag. 294. ex codice Escurialensi, quo Etymologiarum versio hispana continetur, seculo XV. exarato, eandem vberiorem praenotationem sermone antiquo hispano redditam protulit: incipit: *Isidro noble varon etc.* *in mss. antiquis reperitur.*

etiam Sermonis nomine.

14. Ad hanc eandem Isidori vitam a Braulione scriptam pertinent verba, quae tamquam ex aliquo Braulionis sermone repetita Constantinus Caietanus loc. cit. pag. 4. protulit: *Interea, fratres charissimi, dignum est, vt hunc sanctissimum confessorem Isidorum omnis laudibus attollat ecclesia: sed maxime Hispaniarum, quae prae ceteris eius specialius saluberrima refulsit doctrina. Nam sicut Gregorius doctor Romae successit Petro, ita B. Isidorus in Hispaniarum partibus doctrina Iacobo successit apostolo. Semina namque vitae aeternae, quae beatissimus Iacobus seminauit, hic beatissimus doctor Isidorus verbo praedicationis quasi vnus ex quatuor paradisi fluminibus sufficienter irrigauit: atque vniuersam Hispaniam tam exemplo boni operis, quam fama sanctitatis velut splendidissimus solis radius illuminauit.*

opinio Caietani de ea.

15. Etsi autem Caietanus ex Braulionis sermone id elogium petitum praemittit, tamen in nota sic refert: *Elogium hoc S. Isidoro inscriptum a S. Braulio, potius excerptum esse censerem ex quopiam istius sermone in illius laudem conscripto, quam, vt alii affirmant, ex ea, quam elucubrauit, Isidori vita. Quod enim ibi edisserit Braulio, nec verbum quidem, vt vidimus, hunc in locum attulit. Ceterum integer hic sermo, quem nancisci adhuc minime potuimus, extat in antiquitus manu exarato Isidori Etymologiarum opere, quod asseruatur apud Carthusianos monachos coenobii Aulae dei in agro Caesaraugustano siti. Illud autem ex hoc etiam loco dignum animaduersione censendum est, quod Braulius, vir sane et doctissimus, et sanctissimus, ante mille ferme annos testatum voluerit, Iacobum apostolum Hispaniarum doctorem fuisse, ac aeternae vitae semina, quae B. Isidorus postea irrigauit, seminasse.* Male autem habet, quod Pseudo-Dextri Chronici auctoritate Caietanus id persuadere voluit.

vestigia eius in S. Martino Legionensi.

16. Bollandiani operis continuatores ad diem 4. aprilis obseruarunt, initio vitae S. Isidori, auctore, vt multi putant, Luca Tudensi, quam ipsi notis Nic. Antonii, et suis illustratam publicarunt, eadem referri, quae ex Braulionis sermone Caietanus protulit. Inter opera S. Martini Legionensis, qui ante Lucam Tudensem floruit, iuxta exemplar ex autographo transcriptum iussu Eminentissimi D. D. Cardinalis Francisci Antonii Lorenzana, Archiepiscopi Toletani, Segouiae edita tom. 4. pag. 3. extat Sermo in transitu S. Isidori: in quo multa sunt ex Braulionis praenotatione iam vulgari de-

sumpta, quaedam etiam, quae ex Isidori vita, vel Braulionis de eo sermone, quem Caietanus commemorat, videntur decerpta. Ita enim ait Martinus: *Sicut enim Gregorius doctor Petri apostoli successor extitit, ita Beatus Isidorus Iacobo apostolo successit: quia semen aeternae vitae, quod beatissimus Iacobus seminauit, hic doctor egregius verbo praedicationis quasi vnus ex quatuor paradisi fluminibus sufficienter irrigauit, atque vniuersam Hispaniam tam exemplo boni operis, quam fama sanctitatis, velut splendidissima lampada, illuminauit.*

varia quaedam lectio.

17. Animaduertit doctissimus editor in nota ad hunc locum, apud Bollandianos haec ipsa verba ex ms. cod. Toletano haberi n.44. circa finem, vti alia eiusdem Sermonis aliis in numeris. Etsi autem pro *splendidissima lampada* Bollandiani ediderunt *splendidissimus solis radius*, recte tamen ex autographo Martini retinet *splendidissima lampada*; nam *lampada* pro *lampas* dixerunt Plautus, Pollio, Fulgentius, et alii in mss. codicibus, vt Salmasius, et Ducangius obseruarunt.

praenotatio vberior interpolata.

18. Florezius in praef. ad Append.5. tom.5. non dubitat, quin genuina sit Braulionis praenotatio, quae libro Isidori de vir. illustr. subiungitur: aliam vero vberiorem a Luca Tudensi, quem vitae Isidori a Bollandianis editae auctorem putat, affirmat esse interpolatam. Riscus tom. 30. Hisp. Sacr. tract. 66. cap. 7. n. 65. existimat, Sermonem Braulionis de Isidoro, a Caietano laudatum, distinctum non esse a capite XI. eiusdem vitae inter Acta Bollandiana, quod caput inscribitur: *Abbreuiatio Braulii Caesaraugustani episcopi de vita S. Isidori Hispaniarum doctoris*. Minime quidem repugnabo: sed quum plura verba ex hac abbreuiatione desumpta in Sermone S. Martini, qui Lucam Tudensem aetate praecessit, reperiantur, necessario colligitur, vitam S. Isidori a Bollandianis editam, vel saltem eam abbreuiationem Braulionis Luca Tudensi antiquiorem esse: qua de re cap. 13. latius disseram. Interea satis sit animaduertere, ne ambiguitas obrepat, sententiam eandem esse in praenotatione vberiori Braulionis, in sermone, quem Caietanus appellat, in Vitae Isidori initio, et in sermone S. Martini: sed praenotatio vberior, et sermo, quem Caietanus vocat, verbis etiam iisdem omnino consentiunt: at initium Vitae Isidori, et Sermo S. Martini quum inter se, tum a Braulionis vberiori praenotatione multis verbis differunt.

CAPVT V.

Elogium Isidori ex Ildefonso in libro de viris illustribus, ad vetera exemplaria recognitum.

Ildefonsi textus de Isidoro. 1. „ Isidorus post Leandrum fratrem Hispalensis sedis prouinciae Baeticae cathedram tenuit: vir decore simul, et ingenio pollens: nam tantae iucunditatis affluentem copiam in eloquendo promeruit, vt vbertas admiranda dicendi ex eo in stuporem verteret audientes, ex quo audita bis qui audisset, non nisi repetita saepius commendaret. Scripsit opera et eximia, et non parua, id est, librum de ortu et obitu Patrum: librum lamentationis, quem ipse synonymorum vocauit: libellos duos ad Florentinam sororem contra nequitiam Iudaeorum: librum de natura rerum ad Sisebutum Principem: librum differentiarum: librum sententiarum. Collegit etiam de diuersis auctoribus, quod ipse cognominat, Secretorum expositiones sacramentorum: quibus in vnum congestis, idem liber dicitur Quaestionum. Scripsit quoque in vltimo ad petitionem Braulionis Caesaraugustani Episcopi librum Etymologiarum, quem cum multis annis conaretur perficere, in eius opere diem extremum visus est conclusisse. Floruit temporibus Reccaredi, Liuuanis, Witterici, Gundemari, Sisebuti, Suinthilanis, et Sisenandi Regum: annis fere quadraginta tenens Pontificatus honorem, insignemque doctrinae sanctae gloriam pariter, et decorem „.

a Caietano editus. 2. Caput IX. hoc est libri Ildefonsi de vir. illustr., quod etiam a Constantino Caietano inter Isidori elogia repositum, his animaduersionibus subiunctis.

Notae Constantini Caietani.

obseruationes in Ildefonsum. 3. „ Ex iis, quae nos paulo inferius de S. Ildefonso notanda censuimus, eum a S. Isidoro summam virtutem, ac summam doctrinam hausisse, iam elucescere poterit. Praeterea, quod ad S. Ildefonsi librum de viris illustribus attinet, editus est is a Ioanne Griale, viro sane erudito, Madriti MDXCIX., et a Iacobo Breulio Gallo-benedictino MDCI. Parisiis, inter S. Isidori opera: habetur etiam tom. II. Hispa-

Hispaniae illustratae, Francofurti excusus MDCIII. Nos ex vetustissimo MS. Bibliothecae Casinensis codice aliquot in locis scatentem mendis correximus. Sed de eodem codice iterum inferius „.

„ *Nam.* Francofurt. ed. illam. - *Is*. Ita MS. Casin. sed bis, leg. Madrit. et Breul. His, Francof. - *Et obitu Patrum*, vel obitu Prophetarum, Francof. et Casin. - *Quod ipse cognominat secretorum*. Francof. Quot ipse nominat secret. - *In eius opere*. Francof. Inexpleto opere. - *Floruit*. Francof. Claruit „.

4. Loaisa in Concil. Hisp. e suo codice sic legit: *Post Leandrum Hispalensem sedis . . . pollens: illam tantae . . . ex ea . . . audientes. Scripsit opera eximia, et non pauca, id est . . . de ortu, vel obitu prophetarum . . . lamentationum quem ipse synonyma vocitauit . . . ad Florentiam . . . quem ipse nominat . . . idem liber . . . quoque vltimo . . . perficere, inexpleto opere . . . Claruit temporibus Reccaredi, Gundemari, Sisebuti, Suinthilani, et Sisenandi regum etc.* *variae lectiones.*

5. In codice Albanio, de quo iam dictum, hae sunt variae lectiones: *vir doctrina simul - audita is qui - opera eximia - librum de obitu, et ortu Patrum - ipse synonyma vocitauit - sororem suam contra - cognominauit expositiones sacramentorum*. Omittit *secretorum*; pro quo alicubi fortasse errore typographico legitur *sacratorum*. Retinendum est *secretorum*: dicuntur enim *secreta* sacramenta, quae in operis prologo *mystica* nuncupantur. *var. lect.*

6. Vaticana exemplaria non multa exhibent Ildefonsi librum De vir. illustr. Ottobonianus 1720., Vrbinas 382., vt in libro Isidori de vir. illustr. consimiles sunt Albanio codici, ita etiam in libro Ildefonsi. Alii codices, qui librum Isidori referunt, librum Ildefonsi omittunt. Codex Vaticanus 4877., in quo, praetermisso Isidori libro, extat liber Ildefonsi, cum his tribus facit, *vir doctrina simul - is qui audisset etc.* *Ildefonsi liber in mss. Vatic.*

7. In editione Patrum Toletanorum tom. I. pag. 288. ad verba: *audita bis qui audisset*, haec nota margini appingitur: *BIS legitur in edit. omn. Nos in ms. Tolet. legimus HIS, quod non cohaeret, nisi male scriptum dicamus HIS pro IS in nominandi casu: quae lectio omnibus esset probanda: nisi placeret VIX pro BIS coniectari*. Reuera satis frequens est, vt in membranis *his* pro *is* exaratum reperiatur. Immo Caietanus ex ms. Casinensi edidit *is*: quae scriptura sese Nic. Antonio probauit Biblioth. vet. l. 5. n. 85. c. 3. *locus difficilis Ildefonsi*

Neque praetermittam obseruare, haec verba, *ex quo audita bis qui audisset*, *non nisi repetita saepius commendaret*, a Loaisa in Concil. Hisp., vti etiam a Fabricio in Biblioth. eccles. omnino praeterita fuisse. Ita certe difficultas omnis eluditur.

a multis solicitatus: exponitur. 8. Nam siue *bis*, siue *his*, siue *is*, siue *vix* legatur, non satis clara est sententia. Padilla Centur. 7. cap. 22. histor. eccles. Hisp. ita hispanice verba Ildefonsi reddebat: *Ponia espanto a los que le oian, y deseauan oir de el lo que ya otras veces auian oido, y boluiendolo a oir les era mas suaue, y gustoso lo que decia*. Ita fere Florezius tom. 9. pag. 195. *Pasmaba a quantos le oian, deseando todos oirle repetidamente por el deleyte de su afluencia, y suauidad*. Nec dissimili modo Cellierius tom. 17. exponit, eos, qui bis audierant, etiam saepius repetita non fastidiuisse. Auctor quoque vitae gallicae S. Isidori, de quo cap. 84. dicam, intelligit, Isidorum tunc maxime placuisse, quum rem eandem saepius repeteret, contra quam accidere solet, vt auditores rerum nouitate praecipue delectentur. Quem ego quidem sensum in verbis Ildefonsi non assequor. Retenta scriptura communiori *audita bis*, putarem explicari id posse de mirabili illa affluentia, et vbertate Isidori in eloquendo, quam Ildefonsus praedicat: qua scilicet ita multa, atque ita velociter Isidorus inter eloquendum explicabat, vt satis non esset, eum de iisdem rebus semel, atque iterum audire, sed oporteret, vt saepius sermonem, quem quis memoriae commendare vellet, repeteret.

Coniecturae. 9. Ac fortasse huc pertinet, quod apud scriptores eius aeui *commendare antiphonam* erat prima antiphonae verba praecinere, vt alter inde canere pergeret. De rhetorica arte haec Isidorus l. 2. c. 2. *Translata in latinum a Tullio videlicet, et Quintiliano, sed ita copiose, ita varie, vt eam lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile. Nam membranis retentis, quasi adhaerescit memoriae series dictionis, ac mox repositis, recordatio omnis elabitur*. Hinc Isidori elogium expressisse Ildefonsus videtur, praesertim si pro *commendaret* legamus *comprehenderet*. Idem sensus commode eruitur, si pro *bis qui audisset* reponatur *is, qui audisset*.

Grialianae editionis erratum 10. Aduertendum praeterea est, a Grialio in prologo editionis primae Matritensis elogium Isidori ex Ildefonso ita describi, vt per incuriam praetermissa fuerint haec verba: *librum de genere officiorum, librum prooemiorum*: quod vitium in altera editione recenti

Matritensi pariter occurrit. Ea omissio typographi occasionem erroris praebuit Nic. Antonio, qui Ildefonsi verba de Isidoro non in ipso libro Ildefonsi de vir. illustr., sed in Prolegomenis Grialii legebat. Asserit l. 5. bibl. vet. n. 126., Ildefonsum non commemorasse Isidori librum de vir. illustr., neque duos alios de offic. eccles., ac rursus num. 146., et 147. confirmat, Ildefonsum operis Prooemiorum, et de eccles. offic. nullam fecisse mentionem. *Mirum Nostro excidisse*, reponit Bayerius in nota, *quod horum Isidori librorum Ildefonsus recordatus non fuerit*. Sed, vt dixi, Nic. Antonius exemplar negligentia typographi deprauatum, seu mutilum prae oculis habuit: adeoque excusatione dignus videri potest. Quod autem idem ait, librum Isidori de vir. illustr. ab Ildefonso commemoratum non fuisse, verum id quidem est, si de elogio Isidori, hoc est, de cap. 9. libri Ildefonsi sermo sit: alioquin Ildefonsus in praefatione ad librum suum de vir. illustr. post Hieronymum, Gennadiumque, de viris illustribus scriptores, sic Isidorum commendat: *Deinde vir prudentissimus Hispalensis sedis Isidorus episcopus eodem ductu quosque viros optimos reperit, in annotationem subiunxit*.

occasionem errandi aliis praebuit.

CAPVT VI.

Obitus B. Isidori a Redempto Clerico recensitus. Variae lectiones ex mss. codicibus.

1. „ Visum est mihi, vt tuae Sanctitati breuiter exponerem, qualiter bonae recordationis dominus meus Isidorus, Hispalensis Ecclesiae Metropolitanus Episcopus, poenitentiam acceperit, suamque confessionem erga Deum, vel homines habuerit: vel quomodo de hoc saeculo ad caelum migrarit, fideli praenotationis meae stilo, tuae Dilectioni notescerem. Quae res me primum compulit pro hac sollicitudine, quam ex amore in eum offertis, vestrae Charitati gratias agere: deinde, quia vera supprimere nequeo, et quod de eo pauca de multis colligere potui, te orante, dicere cogor. Dum finem suum, nescio qua sorte, iam prospiceret, et fatigatum corpus aegritudine assidua subtiliter animae natura praeuideret, tanta eleemosyna quotidianis diebus per sex pene menses, seu amplius, plus quam erat solitus, pauperibus ab eo est erogata, vt ab ortu solis vsque in

Redempti textus.

Redempti textus. vesperum multam in dispergendo occupatus maneret substantiam. Post haec vulnere percussus est, ita vt, dum febris in corpore conualesceret, et cibum reiiceret debilitatus stomachus, ad poenitentiam conualuit: atque suos Coepiscopos, Ioannem scilicet, et Epartium beatissimos mox adesse fecit praesentes. Et dum a cellula sua ad basilicam S. Vincentii Martyris adduceretur, cuncta agmina pauperum, clericorum, religiosorum omnium, cunctarumque huius ciuitatis plebium, cum vocibus, et magno vlulatu eum susceperunt: vt si ferreum possideret quispiam pectus, solueretur mox in lacrymas, et lamentum totus. Et, dum in praedicti Martyris basilica, iuxta altaris cancellum in medio poneretur choro, mulierum turbas longius stare praecepit: vt in accipiendo ipse poenitentiam, virorum tantum, non illarum, circa eum cerneretur praesentia. Et, dum a praedictis sacerdotibus, ab vno cilicium, ab altero super se mitti exposceret *Luc. 18.* cinerem, expandens manus ad caelum, ita exorsus est dicens: Tu Deus, qui nosti corda hominum, et publicano longe posito, dum pe- *Ioann. 11.* ctus percuteret suum, dimitti peccata dignatus es: qui Lazarum dormientem de monumento post resolutionem carnis die quarta dignatus es resuscitare, et Abrahae Patriarchae sinus eum reciperet, voluisti; suscipe in hac hora confessionem meam, et peccata, quae innumerabiliter contraxi, ab oculis tranfer tuis: non reminiscaris ma- *Luc. 15.* la mea, et iuuentutis delicta ne memineris. Tu, Domine, non posuisti poenitentiam iustis, qui non peccauerunt tibi: sed mihi peccatori, qui peccaui super numerum arenae maris. Non inueniat in me hostis antiquus, quod puniat. Tu scis, quia postquam infelix ad onus istud, potius quam ad honorem, in hanc sanctam Ecclesiam indigne perueni, peccare numquam siniui; sed, vt inique agerem, *Ezech. 18.* laboraui. Et, quia tu dixisti: In quacumque hora peccator a viis suis reuerterit, omnes iniquitates suas traderes obliuioni; huius praecepti memor sum tui. Clamo vtique cum spe, et fiducia ad te, cuius caelos aspicere non sum dignus prae multitudine peccatorum, quae conuersantur in me. Adesto, et suscipe orationem meam, et mihi *Iob. 15.* peccatori dona veniam postulatam. Quod si caeli non sunt mundi in conspectu tuo, quanto magis ego homo, qui bibi, quasi aquas, iniquitatem, et sumpsi, vt colostra, peccatum? His igitur consummatis, corpus, et sanguinem Domini cum profundo gemitu cordis, indignum se iudicans, ab ipsis suscepit Pontificibus. Deinde eorum-

dem sacerdotum, et, quicumque de clero erant, ciuium, cunctarumque plebium veniam precabatur, dicens: Deprecor vos, sanctissimi domini mei sacerdotes, sanctamque congregationem clericorum, et populi, vt pro me infelici, et pleno omni sorde peccati, ad Dominum vestra porrigatur oratio: vt qui meo merito Dei non sum dignus impetrare clementiam, intercessu vestro merear consequi meorum veniam delictorum. Dimittite mihi, obsecro, indigno, quod in vnumquemque commisi vestrum: si quem contempsi odio, si quem reieci impie charitatis consortio, si quem maculaui consilio, si quem laesi irascendo: dimittite nunc petenti, immo et poenitenti. Et, dum vna voce omnes pro eo indulgentiam postulassent, et vnicuique debiti sua vincula, vel chirographa condonasset; circumstantes iterum admonuit, dicens: Sanctissimi domini mei Episcopi, et omnes, qui adsunt, rogo, et obsecro, vt charitatem inuicem vobis exhibeatis, non reddentes malum pro malo: nec velitis esse susurrones in populo. Non inueniat in vobis hostis antiquus, quod puniat: non reperiat a vobis relictum lupus rapax, quem auferat: sed potius ereptam ab ore lupi ouem pastor suis humeris congaudens reportet ad hanc caulam. Igitur post hanc confessionem, vel orationem, residuam egenis, et pauperibus mox dari iussit pecuniam. Cui tamen fideli sit dubium, vt non statim dimisso omni facinore, associaretur societatibus Angelorum? Interea se ab omnibus osculari studuit, dicens: Si ex toto corde dimiseritis ea, quae in vos aduersa, vel praua vsque hactenus intuli, dimittet vobis Creator omnipotens omnia delicta vestra: ita vt sacri fontis vnda, quam hodie deuotus est populus percepturus, sit vobis in remissionem peccatorum: et hoc osculum inter me, et vos maneat in testimonium futurorum. Completis his omnibus, ad cellulam reductus est: et post diem confessionis, vel poenitentiae quartum, pastoralem iugiter curam, et finem suum consummauit in pace, amen. Sub die pridie nonas Apr., Luna XXII. era DCLXXIV.„

Redempti textus.

Constantini Caietani in superiorem S. Isidori obitus descriptionem notae, ac variae lectiones.

2. „ Praeclarum hoc de S. Isidori morte testimonium primo legimus illius operibus praefixum, editumque Madriti, deinde Parisiis. Quid de ipsius auctore Redempto dicam, non habeo: nisi quod ex

obseruationes Caietani.

eiusdem verbis apparet, Isidoro fuisse familiarem, vel certe discipulum: atque eam ipsam scriptionem ad Episcopum aliquem direxisse: inquit enim: *Visum est mihi, vt tuae Sanctitati breuiter exponerem, qualiter bonae recordationis Dominus meus Isidorus, etc.* Sed Redemptum hunc illum eumdem esse, cui idem Isidorus respondens, sacras quasdam, ab eoque praepositas soluit quaestiones, nemo, putarim, inficiabitur. *Dilecto filio in Christo Redempto, Archidiacono, Isidorus.* Extat haec Epistola inter Isidori opera. Quod si Isidorus eum vocat Archidiaconum, ille se ipsum non nisi clericum, ad illorum temporum id referas consuetudinem „.

var. lect. „ *Habuerit*, Breulius; habuit, Madr. cod. - *Tanta eleemosyna*. Male vero Madrit. tantam eleemosynam. - *Ab oriente*. Madr. oriente. *Conualesceret*. Madr. conualuit. - *Faceret*. Fecit, Madr. - *Basilica*. Basilicam, Madrit. - *Cilicium, ab altero super se mitti exposceret cinerem*. Madrit. vitiose hab. cilicio, ab alt. sup. se mitti exponere cin. - *Et vt.* Et, Madr. - *Aufer.* Differ, Madr. - *Finiui*. Siniui, Madr. - *Susurrones*. Susurro, Madr. - *Tamen.* Breul. Tandem. - *Amen. Sub die Prid. non. April.* Breul. Prid. non. April. sed cod. Madrit. vitiose habet: Prid. Kalend. April. „

notae Caietani ad marginem. 3. Haec praeterea ad marginem Caietanus annotauit: ad verba; *exorsus est dicens*: - *Oratio S. Isidori morientis ad deum*. Ad verba *publicano etc.* citat cap. 18. Lucae; ad verba: *qui Lazarum*, cap. XI. Ioann., ad verba, *Tu Domine non posuisti*, cap. 15. Lucae; ad verba, *In quacumque hora*, cap. 18. Ezech.; ad verba, *Quod si caeli*, cap. 15. Iob. Ad verba, *corpus, et sanguinem = Dominicum corpus deuote sumit. Veniam petit ab omnibus, et rogat, pro se orari*. Ad verba, *admonuit dicens = Ad charitatem omnes hortatur*. Ad verba, *osculari studuit = Osculo omnes suscipit in signum charitatis, quae nunquam excidit*. Quae nolui omnino praetermitti.

relatio Redempti in mss. antiquis. 4. Narratio obitus S. Isidori conseruata fuit in Ildefonsiani collegii Complutensis codice, vt Nic. Antonius l. 5. c. 5. bibl. vet. Hisp. n. 219. refert ex Ambrosio Morales l. 12. cap. 2.; qui codex tunc septingentorum annorum credebatur, et nunc extat in Escurialensi bibliotheca digramm., et plut. 1., teste Bayerio in not.; qui pariter asserit, eandem narrationem asseruari in Toletana Ioannis Baptistae Perezii opusculorum collectione. Eam Florezius tom. 9. Hisp. sacr. pag. 366. protulit ex regio Matritensi codice inscripto, *Scintillarum*

Aluari Cordubensis, vbi titulus hic legitur: *Incipit liber de transitu beatissimi Isidori Hispalensis episcopi, editus ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum a Redempto eiusdem Hispalensis ecclesiae clerico*. Succedunt Acta translationis.

5. Diuersum ab his omnibus puto esse codicem membranaceum in fol. magno bibliothecae regiae Matritensis, cuius meminit Christophorus Rodriguez in polygraphia Hispanica ad annum 1047. Exhibet characteris formam ex S. Leandri libro ad Florentinam sororem de institutione virginum: tum titulum addit: *Liber de transitu Hisidori editus a Braulione*: sed in specimine characteris aeri inciso legitur *editus ad Braulione Caesaraugustanum episcopum a Redempto eiusdem Hispalensis ecclesiae clerico*. In *Braulione* deest lineola superponi solita, ac fortasse vetustate deleta: legi enim debet *Braulionem*. Extant alia in eodem codice, vt *Liber generationis Iesu Christi fili Dauid, fili Abraham*: *Explanatio Danielis prophetae etc.* Auctor explanationis non nominatur. Aetas, et scriptor codicis ita exprimitur: *Facundus scripsit: memoria eius sit semper: era bis quadragies et V. post millesima regnante domino nostro, et glorioso principe domino Fredenando prolis domini Sanctioni, et coniuge sua gloriosa domina Sanctia Regina prolis Adefonsi Principis, anno regni sui fuit scritum hoc liber*. Annus regni Ferdinandi ab eo, qui codicem exarauit, saltem in hac subscriptione, vt editam vidi, omissus fuit, sed annus Christi erat 1047. *descriptio codicis Matritensis.*

6. Inuenio in schedis Zaccarianis collationem narrationis Redempti ex editione Breuliana 1602. nescio a quo factam cum exemplari ms. Vallicellano Longobardico seculi X. num. 22. pag. 135. terg. Titulus est in codice: *Obitus B. B. Isidori Spalensis episcopi a Redempto clerico recensitus. Pridie Kal. aprilis*. Hae sunt discrepantes lectiones codicis ms. *ad caelum migrasset - ad poenitentiam conualuit - scilicet et Huparcium - . . adesse faceret - et cum magno - tantum ac non illarum - die quarto*. *variae lectiones.*

7. *Ab oculis differ tuis. Non inueniat . . . potius quam honorem in sanctam . . . laboraui. Non reminiscaris mala mea, et iuuentutis delicta ne memineris. Tu, Domine, non posuisti etc. arenae maris. Et quia tu dixisti - vt claustra, peccatum - dum magna voce indulgentiam cum lacrymis postulassent - Amen: sub die pridie Calendas aprilis*. *var. lect.*

obseruationes. 8. Omittit codex *Luna etc. era* DLXXIV. Apertum mendum est *vt claustra* pro *vt colostra* : sunt enim colostra primum lac, quod olim maxime in deliciis erat. Quum autem codex consentiat cum editione Grialii in his verbis *pridie calendas aprilis*, eundemque diem designet exemplar ms. gothicum, quo Florezius vsus est, ratio cur Breulius, et Caietanus mutarint, quandoquidem vetera monumenta, quorum nonnulla mox indicabo, ipsi non allegant, petitur ex die, quo obitus S. Isidori in martyrologiis celebratur, scilicet pridie nonas aprilis. Addit Caietanus loc. cit. pag. 38. rationem, quod anno 636. pascha celebratum fuit pridie Kal. aprilis, et quum Isidorus ex Redempti narratione post diem quartum a confessione ipso die paschatis peracta obierit, consequens est, vt obitus acciderit pridie nonas aprilis.

Caietanus reprehensus. 9. Huic ipsi rationi adhaeret Nic. Antonius l. 5. biblioth. vet. hisp. n. 72., admonens, id a viro doctissimo Ioanne Grialio obseruatum in not. ad Redempti relationem editionis Matritensis, ante Constantinum Caietanum, illius operae immemorem. Sed quum ad Redempti relationem nullae sint Grialii notae, existimo, Nic. Antonium Io. Baptistae Perez notas ad praenotationem Braulionis indicare voluisse. Eas habes supra cap. 3., ex quibus agnosces, Caietanum quidem Perezii notas non nominasse, ex iis tamen suam rationem sumpsisse, vel, si negat, surripuisse. Auget suspicionem meam de Nic. Antonii lapsu, quod simul allegat Breulium ante editionem operum Isidori. Breulius autem ita praemittit: *Confirmat hanc Redempti opinionem de anno transitus B. Isidori Ioannes Grialius tali nota ad praenotationem Braulionis superius recensitam subiuncta* : tum subiungit notam, quam dixi, Io. Baptistae Perez, a Breulio per errorem Grialio tributam, in qua editor Grialius mendose posuit *mortuum era* 664. pro 674.

Relatio Redempti vberior interpolata. 10. In Actis Sanctorum apud Bollandianos ad diem 4. aprilis extat vita Isidori, auctore quodam Canonico Legionensi, in qua inseritur narratio Redempti de obitu Isidori, sed interpolata, vel ab ipso vitae scriptore, vel ab alio non multum antiquiori. Ea vita in Appendicibus proferetur : ac facile per se, qui velit, ea discrimina obseruare poterit, quae inter genuinam Redempti relationem, et hanc aliam auctiorem occurrunt. Quod attinet ad annum obitus Isidori, auctor eius vitae à Redempto valde discrepat.

11. Exem-

11. Exemplar gothicum regiae bibliothecae Matritensis, ex quo, vt dixi, narrationem Redempti Florezius tom.9. Hisp. sacr. append.7. protulit, nonnullas discrepantias ab editione Grialii exhibet, quas hic annotabo. *Habuerit et* pro *habuit vel*.- *Migrauerit* pro *migrarit*.- *Hoc vero primum compellor agere pro hac solicitudine, quam ex amore charitatis in eo offertis*; *deinde* pro *Quae res me primum compulit pro hac solicitudine, quam ex amore in eum offertis, vestrae charitati (gratias) agere : deinde*. Florezius putauerat, Grialium legisse *charitatis gratias agere*; sed deceptus fuit vncino, quo verbum *gratias* post *charitati* Grialius inclusit, vt in cod. ms. *gratias* abesse demonstraret. *variae lectiones ex Florezio.*

12. *Pauca* pro *parua*-*Igitur dum finem suum vir beatus nescio* pro *Dum finem suum nescio*-*fatigato corpore* pro *aegritudine assidua*-*prouideret* pro *praeuideret*.-*tanta eleemosyna* pro *tantam eleemosynam*.-*Vt ab ortu solis vsque in vesperum multa in dispergendo occupatus maneret substantia*. Reponendum censui *multam* . . . *substantiam* pro *vt oriente sole vsque in vesperum multis illis in accipiendam maneret substantiam*.-*et dum* pro *ita vt dum*-*Huparcium* pro *Aparcium*.-*tantum, et non* pro *tantum non*.-*mitti exposceret*, quae vera est lectio, pro *mitti exponere*, vt editio Grialii habet. *var. lect.*

13. *Sinu eum recipere voluisti* pro *sinus eum reciperet, voluisti*.-*transfer tuis* pro *differ tuis*.- *non destiti* pro *nunquam siniui*. -*peccator se a viis suis conuerterit* pro *peccator a viis suis reuerterit*.-*vt claustra* pro *vt colostra*.-*ciuium quoque, cunctarumque* pro *ciuium, cunctarumque*-*impie a charitatis consortio* pro *impie charitatis consortio*.-*dimittite mihi nunc* pro *dimittite nunc*.-*magna voce* pro *vna voce*.-*indulgentiam cum lacrymis postulassent* pro *indulgentiam postulassent*.-*condonasset* pro *condonassent*.-*susurrones* pro *susurro*-*hanc aulam* pro *hanc caulam*.-*dimissis omnibus facinoribus* pro *omni facinore dimisso*.-*coetibus angelorum* pro *societatibus angelorum*.-*curam gerens, et* pro *curam, et*. *var. lect.*

14. *In pace pridie Kalendarum aprilis, postquam per annos ferme* XL. *pontificalem curam irreprehensibiliter administrauit : era* DCLXXIIII. pro *in pace, amen, sub die pridie Kal. apr. etc.*, vt iam notatum fuit. Aduertit Florezius, numerum lunae XIX., qui in editione Grialii exprimitur, corrigendum esse per XXII., qui respondet diei quarto aprilis anni 636.; quo anno Isidorum obiisse Redem- *obseruationes.*

ptus, auctor Chronici Kalendarii Burgensis, et Annalium Compostellanorum, Rodericus Cerratensis, aliique confirmant. In Annalibus Compostellanis, vti etiam in quodam ms. gothico monasterii Aemilianensis a Florezio indicato recte describitur dies *pridie nonas aprilis* pro *pridie Kal. aprilis*, quod mendose in plerisque mss. exemplaribus narrationis Redempti reperitur.

Ambrosius Morales notatur.

15. Obseruat praeterea Florezius, errasse Ambrosium Morales, aliosque, qui chorepiscopos fuisse dicunt Ioannem, et Epartium, qui Isidori poenitentiae praesentes affuerunt. Redemptus enim eos vocat non chorepiscopos, sed coepiscopos: ac re vera concilio IV. Toletano anno 633., cui Isidorus praefuit, decimo nono loco Ioannes Ileplensis episcopus subscripsit, et quinquagesimo loco Epartius Italicensis: quae duae dioeceses sub Hispalensi Metropolitano erant constitutae.

Redemptus quisnam fuerit.

16. An autem Redemptus, auctor eius narrationis, fuerit ille ipse, ad quem extat Isidori nomine inscripta epistola, quod Nic. Antonius putabat, vehementer dubitat Florezius: qui probabilius esse credit, epistolam scriptam fuisse ad Redemptum archidiaconum Emeritensem, de quo agitur cap. 9. Patrum Emeritensium; auctorem vero narrationis fuisse alium Redemptum clericum ecclesiae Hispalensis, vt in titulo ms. exemplaris gothici praescribitur.

CAPVT VII.

Epitaphium Isidori, quod circumfertur ex veteribus membranis, et S. Ildefonso ascribitur.

Caietanus edidit epitaphium S. Isidori.

1. Constantinus Caietanus in opere saepe laudato pag. 10. protulit epitaphium beatorum Leandri, Isidori, et Florentinae, *ex vetustissimo*, vt ait, *ms. literis gothicis codice, qui apud Nicolaum Fabrum, virum sane eruditissimum, Parisiis asseruabatur. In eo enim non tantum et alia multa antiquiorum hispanorum epitaphia continentur: sed etiam nonnulla Dracontii presbyteri hispani, et Eugenii* III. *episcopi Toletani scripta adhuc desiderata*. Fortasse hic est codex, ex quo Sirmondus mutila Dracontii (quem presbyterum fuisse non constat) Carmina ab Eugenio III. Toletano emendata formis excudit: quamquam epitaphium Isidori Sirmondus omissurus non fuisset, vt mihi quidem videtur. Apud Caietanum ergo sic legimus:

Epitaphium beatorum Leandri, Isidori, et Florentinae.

Crux haec alma gerit Sanctorum corpora fratrum
Leandri, Isidorique, priorum ex ordine vatum:
Tertia Florentina soror, deo vota perennis,
Et posita consors sic . . . . digna quiescit.
Isidorus in medio disiungit membra duorum.
Hi quales fuerint, libris inquirito, lector,
Et cognosces eos bene cuncta fuisse locutos.
Dogmatibus Sanctorum cerne creuisse fideles,
Ac re Domino, quos impia iura tenebant.
Vtque viros credas sublimes viuere semper,
Aspiciens sursum pictos contende videre.

Obiit felicis memoriae Leander episcopus die III. *Kalend. Martias, era* DCXLI.

Obiit sanctae memoriae Isidorus episcopus die II. *nonas apriles era* DCLXXIV.

Obiit piae memoriae Florentina, deo vota, Kalend. septembris era DCLXXI.

2. In quarto versu Caietanus supplendum censet *sic Christo digna*, vel quid simile. In versu nono coniicit *Dominio* pro *Domino*. In obitu Florentinae corrigit XII. *Kal. iulii* pro *Kal. septembris*: fatetur enim, codicem in aliquibus mendosum esse. Ac fortasse haec, quae versibus de die obitus Sanctorum adiecta conspiciuntur, alterius sunt manus, et auctoris: nam desunt apud alios, qui idem epitaphium referunt, et obitus S. Leandri ante eram 641. videtur contigisse, vt cap. 20. dicam. *coniecturae.*

3. Qui Pseudo-Iuliani archipresbyteri opera confinxit, an. 1628. vulgata, in collectione variorum carminum, quae a Iuliano facta fingitur, epitaphium Isidori auctius intrusit, quasi ab Ildefonso compositum: quod quum in multis discrepet, hic totum reponendum est: *epitaphium auctius interpolatum.*

Crux haec alma gerit geminorum corpora fratrum,
Leandrum, Isidorum, pariterque ex ordine vatum,

Tertia Florentina soror, deuota perennis.
O! quam composite concors haec digna quiescit!
Isidorus medius disiungit membra priorum.
Hi quales fuerint, libris inquirito, lector.
Cognosces et eos bene cuncta fuisse locutos.
In quibus hic recubat Fulgentius: inspice tres hos
Spe certa, plenosque fide, super omnia charos.
Dogmatibus cernes horum creuisse fideles,
Ac reddi Domino, quos impia iura tenebant.
Atque viros credas sublimes viuere semper,
Aspicies puros, rursus contende videre.

Pseudo-Iulianus.

4. Magno studio egit Pseudo-Iuliani architectus, vt versus, quos apud Caietanum, vel alios potius legerat, ad metri normam redigeret: nec male, vt puto, coniecit, quum reposuit *Ac reddi Domino quos*. Non debuit tamen postremos versus solicitare: auctor enim antiqui epitaphii innuere videtur imagines Sanctorum, quae in ipso altari, sub quo corpora iacebant, coli consueuerant.

perperam S. Ildefonso epitaphium ascriptum.

5. Mentionem Fulgentii quod intrusit, omnino inepte fecit, quamuis in hanc sententiam verba *disiungit membra duorum* mutauerit in *disiungit membra priorum*; vt multis arguit Nic. Antonius l. 5. bibl. vet. n. 32.; qui concludit, totum epitaphium barbariora, quam Ildefonsinum fuit, septimum scilicet, redolere secula. Inter alia carmina, a Pseudo-Iuliano afficta Ildefonso, repositum fuit hoc epitaphium in editione Patrum Toletanorum. Obseruat tamen sapientissimus Editor in nota, in Vita S. Isidori, a Luca Tudensi, vt creditur, scripta, reperiri hoc epitaphium sub Ildefonsi nomine: nihilominus Nic. Antonio assentitur, qui neque Ildefonsi, neque alterius antiqui putat esse, *qua forma*, vt explicat Nic. Antonius, *apud collectorem apparuit, ab ea, quae ex codice Nicolai Fabri propria forma fuit, non parum diuersa*. De forma, qua apud auctorem vitae S. Isidori apparuit, Nic. Antonius nihil statuit: qui forte, dum haec scriberet, hanc prae oculis non habuit. In ea Vita S. Isidori legitur, vti apud Pseudo-Iulianum, his exceptis: *Leandri, Isidori, pariumque ex ordine vitum - O! quam composita consors! hic digna quiescit*. Omittitur mentio Fulgentii, seu versus *In quibus hic recubat Fulgentius: inspice tres hos. - Spe certos, plenosque fide - Dogmatibus cernas*

horum - Ac reddi Domino quod - Vtque viros credas sublimes viuere semper, - Aspiciens sursum pictos contende videre.

6. Quum ergo auctor Vitae S. Isidori, qui seculo XIII. vixisse creditur, epitaphium Isidori Ildefonso attribuat, quaerendum est, an eiuscemodi versus, etiamsi S. Ildefonsi non sint, tamen sec. XIII. antiquiores censeri possint, quod aperte negat Florezius tom. 10. Hisp. sacr., quum de S. Fulgentio agit. Equidem animum ego non induco; vt credam, scriptorem vitae S. Isidori, ac multo minus, si is fuerit Lucas Tudensis, vir probus, epitaphium Isidori composuisse, vt Ildefonso, tamquam auctori, illud affingeret. Oportet ergo, vt censeamus, epitaphium iam olim sub Ildefonsi nomine ante vitam Isidori scriptam diuulgatum fuisse, quod scriptor vitae Isidori bona fide arripuit. Vetustissimum codicem gothicum laudat, vt vidimus, Caietanus, in quo hi versus magna ex parte continebantur. Id si verum est, maiorem epitaphii vetustatem arguit, quam quae a Nic. Antonio agnoscitur. Sed Caietani fides in veteribus membranis allegandis Naudaeo, ac nonnullis aliis fluxa, et incerta visa est. *quod tamen seculo XIII. antiquius est.*

7. Alioquin dum versus ipsos, vt apud Auctorem veterem vitae S. Isidori, et Caietanum sunt, attente inspicio, nihil sane inuenio, cur seculo VII., aut VIII. indignos iudicem; praesertim quum facile sit, vt descriptorum incuria, quod fere in aliis omnibus accidit, ad nos mendosi deuenerint. Conferantur cum versibus, quos Eugenii III. Toletani certo esse constat: neque magnum, vt ego puto, discrimen inuenietur. In secundo versu praeferam scripturam Caietani: *Leandri*, *Isidorique*, *priorum ex ordine vatum*, nisi ex coniectura malis, *Leandri*, *Isidori*, *primorum ex ordine vatum*, vel *primori ex ordine vatum*. Accipiebatur eo tempore *vates* pro sacerdote, vel episcopo: quod multis exemplis in Dictionario Ducangii a Maurinis aucto comprobatur. *ac fortasse ad seculum VII. pertinet.*

8. In versibus bibliothecae Isidori sic de Leandro habetur: *vates pro antistite.*

Non satis antiquis doctoribus impar haberis,
Leander vates: hoc tua dicta docent.

Quamquam ego in peruetusto codice Archiuii Vaticani hunc titulum inueni Isidoro, non Leandro, ascriptum, in quo proinde legebatur *Isidore antistes*, non *Leander vates*.

9. In codice Escurialensi seculi XV. descripto a Rodriguezio de Castro t. 2. bibl. Hisp. pag. 286., in quo sunt Etymologiae in *idem epitaphium hispanice redditum.*

sermonem antiquum hispanum conuersae, extat idem Epitaphium tum latine, tum hispane, fere vt in codice Fabri. In primo versu *geminorum corpora fratrum*: in 2. mendose *parumque ex ordine natum*: in 3. *soror deuota*: in 4. *O quam composita concors hic digna quiescit*: in 5. *Isidorus medius*: in 6. *Hi quales fuerunt*: in 7. *Cognosces et eos*. Additur 8. *Spe certos, plenosque fide, super omnia charos*. In 9. *Dogmatibus cernes horum creuisse fideles*. In 10. *Ac rredi Domino* pro *Ac reddi*. Desiderantur duo postremi, *Vtque viros etc.*, sed versio hispanica eos fuisse arguit.

Braulio an auctor epitaphii.

10. Fuerunt, qui epitaphio Isidori non Ildefonsum, sed alium auctorem quaererent, scilicet Braulionem. Audi Nic. Antonium l. 5. cap. 3. bibl. vet. hisp. n. 67. *Braulioni tamen Caesaraugustano episcopo attributum alicubi legimus epitaphium SS. Leandri, et Isidori, quod scriptum extare aiunt ad finem etymologiarum S. Isidori in libro gothico monasterii S. Dominici de Silos . . . Atqui literis D. Antonii (Lupian) Zapatae, et Aragon ad Reu. P. F. Ludouicum de Mier Benedictinorum Hispanae Congregationis Romae procuratorem* XI. *februarii die anni* 1657. *ex S. Aemiliani monasterio datis, distichon illud:*

Crux haec alma gerit sanctorum corpora fratrum,
Leandri, Isidorique, priorum ex ordine vatum,

ita legi in laudato Exiliensi codice comprobare possumus:

Crux haec alma gerit . . . . . corpora fratrum,
Leandri, Isidorique parum ex ordine Abbatum.

Quas literas eiusdem Zapatae manu scriptas penes me habeo. Nihil tamen id nos remouet a saniore iudicio: quum e manu ista tot male sanae fictiones prodierint: ordoque abbatum vix est, vt imputari prae pontificali dignitate, qua functi ambo sunt, sanctissimis viris ab ineptissimo, et rusticissimo poeta, qui Braulio certe non est, mereatur. Breuiter de his etc.

falsarius Lupianus Zapata epitaphium corrupit.

11. Ineptissimum, et rusticissimum poetam vocat, qualem famosus fabulator Zapata repraesentat: qui vt sibi Benedictinos demereri pergeret, nullum non mouit lapidem, nullum non finxit, aut corrupit scriptum. Quod si Nic. Antonius in eo perstet, epitaphium Isidori, etiam non interpolatum, neque deprauatum, poetae ineptissimi, et rusticissimi opus esse, in aliam me abire sententiam profiteor. Mabillonius t. 1. Annal. Benedict. pag. 278. confirmat, hoc epita-

phium inueniri subiunctum regulae Leandri in quodam codice. Opinatur, sub cruce forsan transuersa parte simul iacuisse Sanctorum tria corpora germanorum: picturam in adiuncto pariete expressa eorum effigies, et merita repraesentasse. Coniicit, verba Isidori De vir. illustr., Leandrum *Recaredi temporibus floruisse, ac terminum vitae clausisse*, non ita rigide esse accipienda, vt auctoritatem epitaphii eleuent: Florentinam Hispali vero similius fuisse sepultam, quam Astigi: quod alii tradunt. De anno obitus S. Leandri sententiam Mabillonii minime probo. Confer cap. 20.

12. Aliud extat Isidori epitaphium, quod Ildefonso pariter in collectione carminum Pseudo-Iuliani affingitur: quod plane apocryphum est, tum quia nulla eius memoria ante Pseudo-Iulianum apparet: tum quia Isidori exilium, quod fabulosum est, in eo commemoratur. Sic autem habet: *aliud epitaphium Ildefonso affictum.*

Mens penetrat caelos, hac corpus dormit in vrna,
Dulce decus gentis, dux Isidore, tuae.
Quae tibi discipulus sacrat, praesume, magister,
Qui fuit exilii parsque, comesque tui.
Carmina sume libens, et quem tu viuus amasti,
Post tua securus fata, magister, ama.
Ora pro nobis miseris, clarissime doctor,
O decus Hesperiae, relligionis honor.
Da, rogo, te facilem, te desine, quaeso, rogari.
Teque vocant populi, discipulusque vocat.
Quem variae cingunt curae, quem densa pericla
Infestant, caeli fac statione frui.

13. Auctor Vitae Isidori, post Isidori epitaphium, quod ab Ildefonso compositum diserte asserit, scilicet *Crux haec alma gerit etc.*, adiungit aliud sine nomine auctoris: atque adeo dubium lectorem reddit, an hoc etiam alterum Ildefonso adiudicet. Sed certe ad gothorum Patrum tempora minime pertinet, quum et fabulas permixtas habeat, et versibus leoninis compositum sit, quales ea aetate in Hispania non constat in vsu fuisse; certe inter genuina Eugenii, et aequalium poemata carmen longiusculum huiusmodi rhythmo vulgari constans non reperitur. Suum ergo locum tunc habebit, quum vita ipsa Isidori proferetur. *tertium epitaphium confictum.*

CAPVT VIII.

Acta translationis Corporis S. Isidori, ad ms. codicem gothicum regiae bibliothecae Matritensis recognita. Aliud Actorum translationis exemplar. Obseruationes in vtraque Acta.

Forte post annos CCCCXXVII.

I. „ Huius beatum corpus diuina dispositione ab hispalensi vrbe post annos CCCCLXVIII. est translatum, atque in vrbe Legionensi condigno honore sepultum. Qualiter vero id actum sit, etsi non claro, veraci tamen stilo, huic operi dignum duximus inserere „.

LECTIO I.

„ Anno igitur septuagesimo V. post transitum gloriosissimi praesulis Isidori omnis gens gothorum occulto dei iudicio gentili gladio ferienda est tradita. Transmarini namque sarraceni mare illud, quod hispalensi vrbi alludit, transfretantes, primum eandem vrbem ceperunt; dein Baeticam, et Lusitaniam prouinciam occuparunt. Quibus Rudericus rex, aggregato exercitu gothorum, armatus occurrit. Sed quia praefatus rex, neglecta religione diuina, vitiorum se dominio mancipauerat, protinus in fugam versus, et omnis exercitus fere ad internecionem vsque gladio deletus est. Sarraceni deinceps longe lateque vagantes, innumeras, horridasque caedes perpetrarunt. Qui quantas caedes, quantasque strages nostrorum dederint, testantur euersa castra, et antiquarum vrbium diruta moenia. Ea tempestate omnis Hispania luxit monasteria in se euersa, episcopia destructa, libros sacrae legis igne combustos, thesauros ecclesiarum direptos, omnes incolas ferro, flamma, fame consumptos. Tandem pietas illa, quae non est solita eos, quos corripit, ad internecionem vsque delere, sed, flagellando, misericorditer corrigere, animos Pelagii cuiusdam, qui regia traduce extitit oriundus, corroborauit, et contra Sarracenos loco, qui dicitur Coua Sanctae Mariae, rebellando, eis bellum indixit. Qualiter autem in conflictu illo diuina manus pro nostris pugnauerit, ex hoc poterit aduerti, quod armorum spicula, a Sarracenis missa, in eos ipsos vis diuina retorsit; et rupes quaedam, dei nutu praescissa, corruit, et ex Sarracenis non minimam multitudinem opprimendo extinxit: quod siquis ad plenum voluerit noscere, lugubrem historiam temporum illorum studeat legere.

Hispania a Saracenis vastata.

Pelagius restitutor Hispaniae

„ Illo

„ Illo ex tempore rursum gloria, et regnum gothicae gentis sensim, atque paulatim coepit, veluti virgultum ex rediuiua radice, pullulare, et industria regum, qui, regali stemmate progeniti, apicem regni nobiliter gubernabant, singulis momentis succrescere. Fuere namque armis, et viribus famosi, consilio clari, misericordia, atque iustitia praecipui, religioni dediti, quique antiqua episcopia innouarunt, basilicas fundarunt, et thesauris ditarunt, auro, et gemmis, librisque ornarunt, ac pro viribus christiani nominis gloriam dilatarunt. Ex quorum illustri prosapia emersit vir clarissimus Fredinandus Sancii regis filius, qui, vt sceptra regni possedit, non est nostra intentio euoluere, quantam, et quam crebram perniciem sarracenis intulerit. Hic inter reliqua pietatis opera, quae religiose gessit, petiit a Benabeth, hispalensis vrbis rege, quatenus sibi corpus beatissimae virginis Iustae, quod in eadem vrbe quiescit, concederet, vt eum ad vrbem Legionem transferret. Petitionibus cuius, vt voluit, assensum praebuit; et ei se daturum repromisit. Qua sponsione accepta, conuocauit rex Fredinandus venerabilem Aluitum Legionensis vrbis episcopum, et reuerendum virum Ordonium Astoricensem episcopum, simulque Munionem Comitem cum manu militum; et eos ad deferendum supradictae virginis corpus Hispalim misit. Qui venientes causam suae legationis regi Benabeth patefecerunt. Quibus ille ait: Scio plane, me domino vestro, quod dicitis, promisisse; sed nec ego, nec aliquis ex meis vobis corpus, quod quaeritis, ostendet. Vos ipsi quaerite, et inuentum tollite, et abite „.

LECTIO II.

Renouata gloria gothorum.

Ferdinandus rex corpus S. Iustae petit.

„ Quo responso accepto, venerabilis episcopus Aluitus secreto socios tali voce affatur: Vt cernitis, o socii, nostri itineris laborem nisi diuina miseratio releuauerit, frustrati recedemus. Necesse ergo est, dilectissimi, vt a deo opem quaeramus, et hoc triduo ieiuniis, et orationibus insistamus, quatenus diuina maiestas occultum nobis sancti corporis thesaurum reuelare dignetur. Placuit cunctis exhortatio praesulis; et triduum illud ieiuniis, et orationibus exegerunt. Iamque die tertia, emenso olympo, sol occubuerat, et quarta nox superuenerat, quum venerabilis praesul Aluitus peruigil orationi insistebat. Interea, dum sellula sedens, secum nescio quid de psalmis ruminaret, somno opprimitur, apparuitque ei quidam vir, veneranda canitie comptus, pontificali infula amictus, talique cum

LECTIO III.

Apparitio S. Isidori.

voce alloquitur: Noui quidem, te cum sociis tuis ad hoc venisse, vt corpus beatissimae virginis Iustae hinc transferentes deferatis: et licet non sit diuinae voluntatis, vt haec ciuitas abscessu huius desoletur virginis; tamen non vacuos diuina bonitas vos remittet; corpus namque meum vobis est donatum; quod tollentes auferte, et securi ad propria remeate. Quem quum reuerendus vir Aluitus interrogaret, quis esset, qui talia sibi monita iniungeret, ait: Ego sum Hispaniarum Doctor, huiusce vrbis antistes Isidorus. Quo dicto, ex oculis cernentis euanuit „.

LECTIO IV. „ Praesul vero euigilans visioni coepit congratulari, et deum attentius exorare, efflagitans, vt, si ex deo esset haec visio, iterum, et tertio plenius innotesceret; sin autem, discederet. Taliter orans, rursum obdormiuit. Et ecce idem ipse vir apparens non dissimilia, quam prius, verba perorauit, rursumque euanuit. Expergefactus iterum pontifex, alacrius trinam visionis admonitionem a domino implorabat. Qui, dum obnixius deum oraret, tertio somno corripitur. Virque supra dictus, veluti semel, atque secundo, ei apparuit, et quae antea dixerat, tertio replicauit; et virga pastorali, quam manu tenebat, terrae solum percutiens tertio, locum, in quo corpus sanctum delitescebat, ostendit, dicens: Hic, hic, hic meum inuenies corpus. Et ne putes, te phantastica visione deludi, hoc erit tibi signum veri: Mox, vt meum corpus super terram eduxeris, molestia corporis corripieris, quam finis vitae statim subsequetur; sicque exutus hoc mortali corpore, ad nos venies. Quo dicto, visio ablata est. Euigilat praesul, certus de tanta visione, et laetus de sua vocatione; factoque mane, ad socios dixit: Oportet nos, dilectissimi, diuinam omnipotentiam submissis vultibus adorare, qui nos sua gratia praecedere est dignatus, et mercedem nostri itineris frustrari non est passus; diuino enim nutu prohibemur membra beatae, ac deo dicatae virginis Iustae hinc abstrahere; sed non minora deferemus pignora, dum corpus beatissimi Isidori, qui hac in vrbe sacerdotii potitus est infula, et Hispaniam suo opere decorauit, et verbo, sumus delaturi. Haec ait, et ordinem visionis eis seriatim patefecit „.

Secunda, et tertia apparitio.

LECTIO V. „ Quod audientes, deo gratias referunt; et regem sarracenorum simul adeunt, cunctaque ei ordinatim pandunt. Quibus auditis, licet infidelis, virtutem tamen dei perpendens, expauit, eisque

respondit : Et, si Isidorum vobis tribuo, cum quo hic ego remaneo? Sed quia viros tantae auctoritatis fas sibi non erat spernere, dat licentiam membra confessoris inquirere. Mira loquar; ab his tamen, qui interfuere, me reminiscor audisse; sepulcrum videlicet corporis beati, dum quaereretur, vestigium virgae, cum qua beatus confessor trina percussione locum monumenti monstrauerat, in ipso terrae solo inuentum est. Quo detecto, tanta odoris fragrantia emanauit, vt capillos capitis, et barbae omnium, qui aderant, veluti nebula, et balsami rore perfunderet „. *Corpus S. Isidori inuentum.*

„ Corpus autem beatum ligneo vasculo, ex iunipero facto, erat obtectum : statim vero, vt reseratum est, reuerendum virum Aluitum episcopum aegritudo corripuit, et septima die, accepta poenitentia, iuxta edictum visionis angelis, vt credimus, spiritum tradidit. Asturicensis autem episcopus Ordonius, et omnis exercitus, accepta gleba beati Isidori, et corpore praesulis legionensis Aluiti, ad regem Fredinandum festinabant repedare. Dum vero corpus beatissimi Isidori in lignum gestatorium poneretur, rex sarracenorum supradictus Benabeth cortinam holosericam, miro opere contextam, supra corpus eius iactauit, et magna ex intimo pectore trahens suspiria, dixit: Ecce recedis ab hinc, Isidore, vir venerande; ipse tamen nosti, tua qualiter, et mea res est : vnde mei memorem te semper deprecor esse. Haec ab illis, qui audiere, me recolo audiuisse „. *LECTIO VI.* *Hispali exportatur.*

„ Quibus ita peractis, ad propria cum summa laetitia sunt regressi. In aduentu quorum rex gloriosissimus Fredinandus magnum exhibuit apparatum : et, licet contristaretur de obitu legionensis praesulis Aluiti, quem mira semper veneratus fuerat dilectione, tamen occursui gloriosissimi confessoris Isidori ambitiosam praebuit pompam; corpusque eius beatum in Basilicam B. Ioannis Baptistae, quam idem rex nouiter fabricauerat, deposuit : aggregatisque vniuersis regni sui nobilibus viris, atque episcopis, eam in honore confessoris consecrari fecit; hodieque X. kalendarum ianuarii dies dedicationis ecclesiae, et translationis beati antistitis festiue annuatim celebratur. Tanta autem deuotione in festiuitate illa rex clarissimus cum omni domo sua ob reuerentiam beati confessoris humilitati deditus fuisse perhibetur, vt, quum ventum fuisset ad conuiuium, religiosis quibusque viris delicatos cibos, deposito regni *LECTIO VII.* *magno apparatu Legione excipitur.*

supercilio, contentus vice famulorum manibus propriis apponeret. Regina quoque cum filiis, et filiabus suis reliquae multitudini more seruulorum omne obsequium humiliter dependeret „.

LECTIO VIII. „ In eo autem loco, quo sancti corporis reliquiae a fideli plebe venerantur, tanta, et talia miracula dominus noster Iesus Christus ad honorem, et gloriam sui nominis est dignatus ostendere, caecis lumina restituendo, surdis auditum reformando, immundos spiritus ex obsessis corporibus eliminando, claudis gressum redintegrando, vt, si aliquis peritus literis ea traderet, non minima librorum volumina conficeret; sed partim imperitia, partim negligentia silentio sunt obtecta. Quod si indubia fides petentum exigat, non dissimilia dominus noster Iesus Christus per confessorem suum vsque hodie dignatur operari. Reliquiae vero beati confessoris ab hispalensi vrbe translatae, atque Legionem sunt delatae anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi ī. lx. iii. (1063.) Indictione I. concurrente iiI. „.

Miracula ad sepulcrum S. Isidori.

LECTIO IX. „ Ad laudem quoque pontificis almi videtur pertinere illud, quod, quum hispalensis ciuitas propter aequoris calidum vaporem nunquam sit solita vredinem glaciei perpeti, eo tamen anno, quo exinde beata membra sunt abstracta, adeo vrente glacie est exusta, quod neque in vinetis, neque in oliuetis, seu ficetis aliquid fructus remanserit. Dicat quisque, prout sentit. Ego autem assero, ipsa quoque elementa discessum sancti corporis sensisse; sentiendo doluisse; incolasque vrbis, tanto patrono destitutos, priuatione fructuum dei nutu percussisse. His vero, et huiusmodi operibus electos suos in conspectu mortalium glorificat, qui in praesentia dei patris, et sanctorum angelorum sua illos visione remunerat Iesus Christus, qui cum eodem Patre, et Spiritu sancto vnus deus viuit, et regnat per nunquam finienda secula. Amen „.

Discessum corporis elementa ipsa senserunt.

nonnullae emendationes. 2. Nonnulla verba ad rectam scribendi rationem reuocaui, vt *vrbem ceperunt* pro *coeperunt*, *internecionem* pro *internicionem*, *idem* pro *hisdem* etc. Similia in sequioris aeui monumentis passim reperiuntur siue librariorum vitio, siue auctorum etiam abusu inuecta. Pro *religione dediti* substitui lect. 2. *religioni dediti* : nam *i* in *e* facile in mss. commutatur. Mendum puto, quod lect. 3. Florezius edidit *a socii* pro *o socii*. Praestaret etiam legere *talique eum voce* pro *talique cum voce*. Non casu videtur factum, quod lect. 6. duo

versus hexametri simul coniunguntur : *Ipse tamen nostì, tua qualiter, et mea res est, - Vnde mei memorem te semper deprecor esse.* Ac fortasse auctor alium praemittere voluit his verbis : *Ecce recedis ab hinc Isidore, vir venerande* : verba etiam, quae praecedunt, disiecti membra poetae videntur.

3. In Addendis ad diem 4. aprilis Bollandiani pag. 901. haec eadem Acta, quae genuina, neque interpolata, dicunt ediderunt *ex ms. D. Ioannis Lucae Cortes Hispal.*, sed omissis primis verbis, *Huius beatum corpus etc.*, et initio ducto, *Anno igitur septuagesimo quinto*. Codicem ms. dicunt antiquum annorum plusquam quingentorum, aut sexcentorum, literis iam pene fugientibus, hoc titulo : *Acta translationis corporis beati Isidori Spalensis episcopi*. Eorum notae hae sunt. ***Acta a Bollandianis edita.***

4. „ *Anno igitur*. Videtur adfuisse prologus aliquis, qui hic desideratur. - Lect. 2. *Illo ex tempore*. Interponitur hic in ms. *quia et*; quae ab aliqua parenthesi inter describendum praetermissa videntur residua : hic vero iam turbabant sensum, ideoque omissa sunt. - Lect. 7. *B. Ioannis Baptìstae, quam*. Sandoual pag. 10. in margine notat, in ista ecclesia asseruari maxillam S. Ioannis Baptistae : et quia inuentio capitis a Baronio notatur ab anno 1025., diuinando asserit, Alphonso V. donatam a Comite Aquitaniae Guilielmo „. ***Variae lectiones.***

5. „ Lect. ead. 7. *annuatim celebratur*. Hinc discas, hanc historiam scriptam esse pro lectionibus octo, ad Matutinum recitandis. Sed quomodo *x. kalend. ianuariì* notatur, quandoquidem festum agatur XII. kalendas? Error est, sed haud dubie antiquus, quem Actorum prolixiorum auctor transcripsit. Errorem tamen non tantum probat hodiernus vsus, sed antiquissimae, et illius plane seculi inscriptiones, literis gothicis legendae, supra pilas duas, quibus parui quidam fornices sustinentur, lumen praebentes intrantibus a claustro ad capellam : quas inscriptiones recitat Sandoual pag. 16., et hic referre placet, vt totam praesentem historiam illustrent. Prima est : *Hanc, quam cernis, aulam etc.* (Vide infra cap. 27.) Altera : *Deinde in era* MCIII. *sexto idus maii, adduxerunt ibì de vrbe Abila corpus S. Vincentii, frater S. Sabinae, Christetìsque. Ipsius anno praefatus rex, reuertens de boste ab vrbe Valentia, hinc ibì die sabbato, obiit die tertia feria, sexto kalendas ianuarii, era* MCIII. *Sanccia Regina deo dedicata peregit*. Eodem referri potest Ferdinandi regis ***Var. lect. Notae.***

epitaphium, huiusmodi literis similiter gothicis tumbae eius insculptum, a Sandoualio consequenter ad priores inscriptiones sic relatum: *Hic est tumulatus Ferdinandus Magnus, Rex totius Hispaniae, filius Sanctii Regis: Pyrinaeorum, et Tolosae. Iste transtulit corpora Sanctorum in Legione, B. Isidori Archiepiscopi ab Hispali, Vincentii martyris ab Auila, et fecit ecclesiam hanc lapideam, quae olim fuerat lutea. Hic proeliando fecit sibi tributarios omnes Sarracenos Hispaniae, cepit Colimbriam, Lameo, Vaseo, et alias. Iste vi cepit regna Garciae, et Veremudi. Obiit* VI. *kalendas ianuarii, era* MCIII. „.

Auctor Actorum. 6. „ Ad lect. 8. *Christi millesimo etc.* Annos suos Hispani in publicis, priuatisque actis vsitata sibi era numerabant: qui mos vix demum anno 1383. a Ioanne I. Castellae rege sublatus est, teste Loaisa. Quomodo ergo hic numerantur anni ab incarnatione Domini? Hinc colligimus, auctorem non fuisse hispanum, sed verosimiliter Gallum ex Cluniacensibus monachum: his enim inter alia reformationis per ipsos inductae puncta etiam curae fuisse videtur, vt modum numerandorum annorum Christi, iam alibi passim vsurpatum, etiam apud Hispanos commendarent, et propagarent „.

an Hebrelmus. 7. Suspicantur Bollandiani, auctorem huius translationis fuisse Hebrelmum monachum Cluniacensem, qui eodem tempore consimilem translationem S. Indaletii e regno Granatensi in Aragoniam conscripsit, editam inter Acta Bollandiana ad diem 30. aprilis. De quo paulo post dicam. Mirari tamen subit, quo pacto in tam antiquis monumentis, quae quidem palam in ecclesia recitabantur, annus incarnationis Dominicae pro era hispanica intrusus fuerit.

Acta translationis vberiora minus sincera. 8. Florezius, qui haec eadem Acta tom.9. Hisp. sacr. protulit, tom.27. p.135. de Historia translationis S. Isidori agit, quam Lucae Tudensi adiudicandam censet, repugnante Risco Continuatore tom.34. pag. 198., quia ea historia libro miraculorum S. Isidori, a Luca Tudensi certe conscripto, contraria in nonnullis est: adeoque posterior Luca Tudensi, neque ita fide digna ipsi videtur. Distinguere autem oportet historiam translationis, siue Acta vberiora, quae Bollandiani ad diem 4. aprilis ediderunt, ab Actis breuioribus, magisque sinceris, quae iidem Bollandiani in appendice ad diem 4. aprilis, et deinde Florezius tom.9. append. 7. diuulgarunt. Florezius e ms. codice gothico, in quo narratio quoque Redempti de obitu Isidori, diuerso quamuis charactere, erat, Acta

correxit, et prologo breui auxit, quem in suo exemplari desiderari Bollandiani aduerterant.

9. Haec quoque Acta in editione noua Matritensi tom.2. inter appendices pag.61. ex alio exemplari ms. inserta sunt, in nouem lectiones pro vsu officii ecclesiastici distributa. Sed quamuis editor in ima pagina moneat, eas lectiones *ad literam* desumptas esse ex actis translationis S. Isidori a Florezio editis, tamen non leuis est multis in locis inter vtrumque exemplar varietas, vt necessarium quoque sit ea hic repraesentare. *aliud exemplum Actorum.*

10. Sed prius obseruandum est, in exemplari etiam Florezii initium Actorum mutilum videri: *Huius beatum corpus etc.* Etsi enim narratio Redempti praecedit, tamen Acta alio charactere scripta sunt, et auctoris longe posterioris esse debent. Equidem censeo, Acta ipsa, quae Florezius exhibet, ex lectionibus officii ecclesiastici in die translationis esse desumpta: quare quum iam in officio mentio Isidori praecesserit, non absurde initium lectionum sumitur siue cum Florezio: *Huius beatum corpus*, siue cum Bollandianis, et editione noua Matritensi: *Anno igitur etc.* Conformata autem fuisse haec Acta in morem lectionum ecclesiastici officii, clare demonstrat, quod numero, siue lectione 7. legitur: *Hodieque* X. *kalendarum ianuarii dies dedicationis ecclesiae, et translationis beati antistitis festiue annuatim celebratur*: quae verba desunt in exemplari editionis nouae Matritensis, in quo alioquin nouem lectiones nominantur, et distinguuntur, vt mox patebit. Bollandiani in octo tantum lectiones Acta diuidunt. *Acta ea initio mutila.*

11. De auctore Actorum id tantum liquet, quod ipse narrat lect.5. *Mira loquar: ab his tamen qui interfuere* (Hispali, dum quaereretur corpus Isidori) *me reminiscor audisse*. Et lect.6. post relata verba regis Hispalensis Saracenorum, quum corpus Isidori tradidit: *Haec ab illis, qui audiere, me recolo audiuisse*. Auctor ergo synchronus censendus est. Sed itane ea Acta sincera existimabimus, vt nihil omnino aliunde intrusum fuerit? Certe quum ad vsum lectionum, vt dixi, accommodata fuerint, non mirum videri debet, si aliqua aut praeterita fuerint, aut adiecta. Et Bollandiani quidem nonnihil praeteritum innuunt: sed ab interpolationis fermento pura Acta declarant. Crediderim tamen, posteriori aetate adiecta, quae de miraculis lectione 8. dicuntur, *silentio obtectis partim imperitia, partim* *auctor Actorum synchronus.*

negligentia. Et quae sequuntur: *Quod si indubia fides petentum exigat, non dissimilia Dominus noster Iesus Christus per confessorem suum vsque hodie dignatur operari*.

sequiori aeuo plura monumenta interpolata. 12. Nam praeterquamquod sequioris aeui ea fuit consuetudo, vt genuina monumenta interpolarentur, in officiis ecclesiasticis satis frequentes erant eiusmodi mutationes, praesertim quum nullus certus auctor lectionum indicaretur. Neque alia de causa lectiones editionis nouae Matritensis a Florezii Actis in multis, vt iam monui, discrepant. *exempla in Actis.* Mendum fortasse in illis est, quod annus consecrationis ecclesiae lect. 9. designatur 1081. kal. ianuarii. Acta Florezii, et Bollandianorum translationis, et consecrationis annum exprimunt 1063. indictione I. concurrente III. X. kal. ianuar. Hinc Florezius, et Bollandiani arguunt, auctorem Actorum fuisse monachum aliquem Cluniacensem, quod eram non expresserit. Fortasse id etiam ad interpolationes pertinet. In ms. gothico bibliothecae regiae Matritensis margini ascripta erat era MCI., qui est annus 1063. In veteri inscriptione, quam cap.28. afferam, haec eadem era notatur, et dies XII. kal. ianuarii; quem diem praeferendum Florezius probat, quia in Kalendario perpetuo edito 1578. designatur dies 21. decembris pro templi dedicatione, et corporis Isidori translatione; quamuis ecclesia Legionensis, vt obseruat Tamayus in Martyrologio diem 20. elegerit ad concursum festi S. Thomae apostoli euitandum. Addit Florezius, anno 1063. diem 21. decembris incidisse in diem dominicam; qua die ex canonum praescripto ecclesiae consecrari debebant. Propterea corrigendum ait in Actis *concurrente* II. pro *concurrente* III., et initio *post annos* CCCCXXVII. pro CCCCLXVIII.

variae lectiones. 13. Varietates autem exemplaris Bollandianorum a suo has Florezius obseruauit. Lect.1. *Qualiter enim in*. Lect.2. *gloria regnum*. - *auro, gemmis*. - *ornarunt, pro viribus*. - *prosapia extitit vir*. - *sceptrum regni*. - *vt eam ad vrbem* - *neque aliquis*. Lect.3. *itineris, et laborum*. - *miseratio reuelauerit*. - *oratio praesulis*. Lect.4. *enixe orare*. - *idem vir*. - *hic inuenies*. - *subsequetur*. *Quo dicto*. - *Oportet dilectissimi*. Lect.5. *cum quo ego* - *Mira loquar*. - *interfuere reminiscor audire*. - Lect.6. *Praesulis Aluiti*. - *ex intimo corpore*. Lect.8. *fides petentium*. In fine: *finienda seculorum secula*.

Rex Saracenorum Hispalens. 14. De nomine regis Hispalensis Saracenorum, qui S. Isidori corpus concessit, nonnulla est in exemplaribus dissensio. In lectionibus

nibus breuiariorum quorumdam vocatur *Enetus*. In Actis Bollandianorum, Florezii, et aliis vberioribus apud ipsos Bollandianos *Benabeth*: in Actis nouae editionis Matritensis *Benabet*, et *Benadab*. Ex historia Arabum Roderici Toletani cap.48. colligitur, translationem peractam, regnante Hispali *Habeth*. Iam Acta, quae dixi, nouae editionis Matritensis, mendis quibusdam emendatis, haec sunt.

15. „ Anno igitur septuagesimo quinto post transitum Gloriosissimi Praesulis Isidori omnis gens Gothorum occulto Dei iudicio gentili gladio ferienda est tradita. Transmarini namque Saraceni mare illud, quod Hispalensi vrbi alludit, transfretantes, primo eandem ceperunt. Deinde Baeticam, et Lusitaniam prouinciam occupauerunt. Quibus Rudericus rex, aggregato exercitu Gothorum, armatus occurrit. Sed quia praefatus rex neglecta religione diuina vitiorum se dominio mancipauerat, protinus in fugam versus, et omnis exercitus fere ad internecionem vsque gladio deletus est. Saraceni deinceps longe, lateque vagantes innumeras, horridasque caedes perpetrarunt. Qui quantas caedes, quantasque strages nostrorum dederint, testantur euersa castra, et antiquarum vrbium diruta moenia „. *LECTIO I.* *Aliud exemplum Actorum.*

16. „ Ea tempestate omnis Hispania luxit Monasteria in se euersa, Episcopia destructa, libros sacrae legis combustos, thesauros ecclesiarum direptos, omnes incolas ferro, flamma, fame consumptos. Tandem pietas illa, quae non est solita eos, quos corripit ad internecionem vsque delere, sed flagellando misericorditer corrigere, animos Pelagii cuiusdam, qui regia traduce extitit oriundus, corroborauit, et contra Saracenos loco, qui dicitur *Coua Sanctae Mariae*, rebellando, eis bellum indixit. Qualiter autem in conflictu illo diuina manus pro nostris pugnauerit, hoc potest aduerti, quod armorum spicula a Saracenis missa in eos ipsos vis diuina retorserit. Quare rupes quaedam dei nutu praecisa corruit, et ex Saracenis non minimam multitudinem opprimendo extinxit. Quod siquis ad plenius voluerit noscere, lugubrem historiam temporum illorum studeat legere „. *LECTIO II.*

17. „ Illo ex tempore rursus gloria, et regnum Gothicae gentis sensim, atque paulatim coepit veluti virgultum ex rediuiua radice pulullare, et industria regum, qui regali stemmate progeniti apicem regni nobiliter gubernabant, singulis momentis succresce- *LECTIO III.*

re. Fuere namque armis, et viribus famosi, consilio clari, misericordia, atque iustitia praecipui, religioni dediti. Qui etiam Episcopia innouarunt, Basilicas fundauerunt, et thesauris ditarunt, auro, et gemmis, librisque ornarunt, ac pro viribus christiani nominis gloriam dilatauerunt. Ex quorum illustri prosapia emersit vir clarissimus Ferdinandus Sancii regis filius: qui, vt sceptra regni possedit, non est nostra intentio euoluere, sed quanta, et quam crebram perniciem Saracenis intulerit. Hic inter reliqua pietatis opera, quae religiose gessit, petiit a Benadab Hispalensis vrbis rege, quatenus sibi corpus beatissimae Iustae virginis, quod in eadem vrbe quiescit, concederet, vt eam ad Legionensem vrbem transferret. Petitionibus cuius, vt voluit, assensum praebuit, et ei se daturum repromisit „.

forte *sed quantam.*

LECTIO IV. 18. „ Qua sponsione accepta, conuocauit rex Ferdinandus venerabilem Albitum Legionensis vrbis episcopum, et reuerendum virum Ordonium Asturicensem episcopum, simulque Munionem Comitem cum manu militum, et eos ad deferendum supradictae virginis corpus Hispalim misit. Qui venientes, causam suae legationis regi Benadab patefecerunt. Quibus ille ait: Scio plane, me domino vestro, quod dicitis, promisisse: sed nec ego, neque aliquis ex nostris tale corpus, quod quaeritis, ostendit. Vos ipsi quaerite, et inuentum tollite, abiteque. Ceterum, delitescendo, an vere barbarus nostrae legationi ista dixerit, parum comperimus. Sed plerumque humanae voluntates, vt sunt vehementes, ita et mobiles. Quod audiens egregius Albitus episcopus, socios secreto affatur, sic dicens: Vt cernimus, fratres, nisi diuina miseratio labori nostri itineris subueniat, frustrati recedemus. Necessarium itaque videtur, vt a deo, cui nihil impossibile est, opem quaerentes, hoc triduo ieiuniis, et orationibus insistamus, quatenus diuina maiestas occultum nobis sancti corporis thesaurum reuelare dignetur. Placuit cunctis exhortatio Praesulis, vt triduanum illud precibus perageretur. Iam die tertia emenso olympo Sol occubuerat, cum iusta superueniente nocte, venerabilis praesul Albitus peruigil orationi insistebat „.

LECTIO V. 19. „ Interea dum sella residens fessa membra paulisper sustentaret, atque secum, nescio, quid de psalmis recitans prae nimio vigiliarum labore somno opprimeretur, apparuit ei quidam vir vene-

randa canitie comptus, Pontificali infula amictus, eumque tali voce alloquens, ait: Scio quidem, te cum sociis tuis ad hoc venisse, vt corpus beatissimae virginis Iustae hinc transferentes vobiscum ducatis. Sed quoniam non est diuinae voluntatis, vt haec ciuitas abscessu huius virginis desoletur, immensa dei pietas vos remittere vacuos non patiens, corpus meum donatum est vobis, quod tollentes ad propria remeate. Quem, cum reuerendus vir interrogaret, quis esset, qui talia sibi iniungeret, ait: Ego sum Hispaniarum Doctor, huiusque vrbis antistes Isidorus. Quare haec dicens, ab oculis cernentis euanuit „.

20. „ Vigilans autem praesul coepit visioni congratulari, ac Dominum attentius exorare, deprecans, vt si ex Deo esset haec visio, iterum, ac tertio plenius innotesceret. Taliter orans rursus obdormiuit, et ecce idem vir in eodem habitu non dissimilia, quam prius, verba perorans, rursum euanuit. Expergefactus iterum Pontifex alacrius etiam visionis admonitionem a domino implorabat. Qui, dum enixius deum exoraret, tertio somno corripitur. Tunc vir supradictus veluti semel, et secundo ei apparens, quae ante dixerat, tertio replicauit, atque virga, quam manu tenebat, terrae solum ter percutiens, locum, in quo sanctus thesaurus latitabat, ostendit, dicens: *Hic, hic, hic meum inuenies corpus*. Quare ne putes, te phantasmate deludi: hoc erit tibi signum mei veridici sermonis, quod mox vt meum corpus super terram eductum fuerit, molestia corporis corripieris, quam finis vitae subsequens exutus hoc mortali corpore ad nos cum corona iustitiae peruenies. Qui postquam loquendi finem fecit, visio ablata est „. *LECTIO VI.*

21. „ Surgens ergo Praesul a somno, certus de tanta visione, sed laetior de sua vocatione, facto iam mane, sic socios hortatur, dicens: Oportet nos, dilectissimi, omnipotentiam summi Patris diuinam pronis mentibus adorare; qui nos sua gratia praecedere est dignatus, et mercedem nostri itineris frustrari non est passus. Diuino etenim nutu prohibemur membra beatae, ac deo dicatae virginis Iustae hinc abstrahere, sed non minora deferemus dona, dum corpus beatissimi Isidori, qui in hac vrbe sacerdotii potitus est infula, et totam Hispaniam opere suo decorauit, et verbo, delaturi sumus. Quare haec dicens, ordinem visionis eius seriatim patefecit. Quod audientes, immensas deo gratias referendo, regem Sa- *LECTIO VII.*

racenorum simul adeunt, eique vniuersa ordine pandunt. Expauit barbarus, et licet infidelis, virtutem tamen Domini admirans, dixit eis: Quare si Isidorum vobis tribuo, cum quo hic remanebo? Ceterum tantae auctoritatis viros spernere non audens, dat licentiam confessoris membra inquirere. Stupenda loquuntur, ab iis tamen, qui interfuere, prolata; siquidem sepulcrum beati corporis dum quaereretur, vestigium virgae, cum qua sanctus confessor trina percussione locum monumenti monstrauerat, in ipso terrae solo inuentum est. Quo detecto, tanta odoris fragrantia emanauit, vt capillos capitis, et barbae omnium, qui aderant, veluti nebula, nectareoque balsami rore perfunderet. Corpus autem beatum ligneo vasculo ex iunipero facto, erat obtectum: statimque, vt reseratum est, venerabilem virum Albitum episcopum aegritudo corripit, ac septimo die, accepta poenitentia, angelicis manibus, vt vera fides credit, spiritum tradidit „.

LECTIO VIII. 22. „Ordonius autem Astoricensis episcopus, et omnis exercitus, accepta gleba beati Isidori, et corpore Legionensis Praesulis, iam ad regem Ferdinandum remeare festinabant. Quare ecce rex Saracenorum supradictus Benabet coronam miro opere contextam super sarcophagum beati confessoris iactauit, atque ex imo pectore magna emittens suspiria, dixit: En ab hinc Isidore vir venerande recedis; ipse tamen nosti, tua qualiter, et mea res est. Haec ab illis sunt nota, qui praesentialiter se audisse testati sunt. Legati vero cum tanto dono caelitus misso iter arripientes, ad propria sunt reuersi. In reditu quorum gloriosissimus rex Ferdinandus magnum exhibuit apparatum. Qui licet de obitu Legionensis episcopi contristaretur, tamen in aduentu beatissimi confessoris Isidori ambitiosam exhibuit pompam. Cuius sanctum corpus in Basilica beati Ioannis Baptistae, quam idem serenissimus rex, vt paulo (ante) memini, Legione nouiter fabricauerat, reposuit. Albitus autem venerandus antistes in ecclesia Beatae Mariae, cui praefuerat, deo annuente, habet sepulcrum „.

LECTIO IX. 23. „Igitur post annos CCCC. obitus sui ab Hispalensium ciuitate translatum est corpus beatissimi Isidori confessoris Christi, atque in vrbe Legionensi cum digno honore conditum est; aggregatis etenim totius regni sui nobilibus episcopis, et abbatibus praefatam ecclesiam rex in honore beati confessoris consecrari fecit

anno dominicae Incarnationis millesimo octogesimo primo kalendis ianuarii. Ceterum cum tanta deuotione in festiuitate illa rex gloriosissimus ob reuerentiam sancti antistitis humilitati deditus fuisse perhibetur, vt cum ad conuiuium ventum fuerat, religiosis quibusque viris delicatos cibos, deposito regali supercilio viae (*vice*) famulorum propriis manibus apponeret. Regina quoque Sancia cum filiis, et filiabus suis reliquae multitudini omne obsequium humiliter exhibet. In eo autem loco, quo beati corporis reliquiae a fideli populo venerantur, tanta, et talia miracula dominus noster ad honorem, et gloriam nominis sui dignatus est ostendere, quod si aliquis peritus ea membranis traderet, non minima librorum volumina conficeret „.

24. Editor Matritensis lect.4. in fin. legebat *emesso olympo*, et coniiciebat *e medio olympo*. Restitui *emenso olympo*. Plures alios orthographiae errores correxi, quos indicare nihil refert. Vndenam vero haec translationis Acta originem trahant, ex capite sequenti patebit.

CAPVT IX.

De translatione corporis S. Isidori narratio excerpta ex Chronico monachi anonymi Silensis.

1. „ Ceterum Fernandus rex, ordinatis per confinia rebus, quum primum opportunitas temporis aduenit, congregato rursus exercitu, in Baeticam, et Lusitaniam prouincias hostiliter profectus est. Depopulatisque barbarorum agris, ac plerisque villis incensis, eidem Abenhabet Hispalensis rex cum magnis muneribus occurrit, eumque per amicitiam, perque decus regni obsecrat, ne ipsum regnum suum persequi velit. Fernandus vero rex more humanas miseratus angustias, dum precibus grandaeui barbari flectitur, omnes idoneos viros ex hibernis accersiri iubet, quorum consilio disponat, quem finem supplicationibus regis Maurorum ponat. At, vbi consilium erat, ex consilii decreto et munera recipit, et corpus martyris Beatae Iustae, quae olim Hispali cum corona martyrii perrexit ad Christum, quatenus eam ad Legionensem vrbem transferat, reddi sibi imperat; imperialibus cuius iussis illico barbarus

Textus chronici Silensis.

forte ne ipse,

more humano.

assensum praebens, ei se daturum beatissimae virginis corpus spopondit „.

Legati Hispalim missi.

2. „ Qua sponsione accepta, postquam de expeditione illa ventum fuerat, Legione rex Fernandus conuocat ad se Aluitum, huiuscemodi regiae vrbis venerabilem episcopum, et Ordonium, Astoricensem reuerendum antistitem, simulque Munionem Comitem, et eos cum manu militum ad deferendum praefatae virginis corpus Hispalim mittit. Qui venientes mandata regis Abenhabet referunt. Quibus ille, Noui, inquit, me domino vestro promisisse, quod quaeritis. Sed nec ego, nec aliquis meorum vobis corpus, quod desideratis, ostendere poterit. Vos ipsi quaerite, et inuentum tollite, abeuntes cum pace. Ceterum, delitescendo, an vere barbarus nostrae legationi ista dixerit, parum comperimus. Sed plerumque humanae voluntates, vt sunt vehementes, ita et mobiles. Quod audiens egregius Aluitus episcopus, socios suos (*alloquitur*) sic dicens: Vt cernimus, fratres, nisi diuina miseratio labori nostri itineris subuenerit, frustrati recedemus. Necessarium itaque videtur, dilectissimi, vt a deo, cui nihil impossibile est opem quaerentes, triduo ieiuniis, et orationibus insistamus; quatenus diuina maiestas occultum nobis sancti corporis thesaurum reuelare dignetur „.

Isidori apparitio.

3. „ Placuit cunctis exhortatio praesulis, vt triduum illud precibus peragerent. Iamque die tertia, emenso olympo, sol occubuerat, quum, quarta perueniente nocte, venerabilis praesul Aluitus peruigil orationi insistebat. Interea, dum sella residens, fessa membra paulisper sustentaret, atque secum, nescio, quid de psalmis recitans, prae nimio vigiliarum labore somno opprimeretur, apparuit ei quidam vir, veneranda canitie comptus, pontificali infula amictus, eumque tali voce alloquens, ait: Scio quidem, te cum sociis tuis ad hoc venisse, vt corpus beatissimae virginis Iustae, hinc transferentes, vobiscum ducatis. Sed quoniam non est diuinae voluntatis, vt haec ciuitas abscessu huius virginis desoletur, immensa dei pietas, vos remittere vacuos non patiens (sic), corpus meum donatum est vobis, quod tollentes, ad propria remeate. Quem quum reuerendus vir interrogaret, quis esset, qui talia sibi iniungeret, ait: Ego sum Hispaniarum Doctor, huiuscemodi vrbis antistes Isidorus. Haec dicens, ab oculis cernentis euanuit „.

4. „ Euigilans autem praesul, coepit visioni congratulari, ac deum attentius exorare, deprecans, vt, si ex deo esset haec visio, iterum, et tertio plenius innotesceret. Taliter orans, rursus obdormiuit; et ecce idem vir in eodem habitu non dissimilia, quam prius, verba perorans, rursum euanuit. Expergefactus iterum pontifex, alacrius trinam visionis admonitionem a domino implorabat. Qui, dum obnoxius deum exoraret, tertio somno corripitur. Tunc vir supradictus, veluti semel, et secundo, ei apparens, quae antea dixerat, tertio replicauit; atque virga, quam manu tenebat, terrae solum ter percutiens, locum, in quo sanctus thesaurus latitabat, ostendit, dicens: Hic, hic, hic meum inuenies corpus; et ne putes, te phantasmate deludi, hoc erit tibi signum mei veridici sermonis, quod mox, vt meum corpus super terram eductum fuerit, molestia corporis corripieris, quam finis vitae subsequens, (sic) exutus hoc mortali corpore, ad nos cum corona iustitiae peruenies. Qui postquam loquendi finem fecit, visio ablata est „. *cui Aluitus credere cunctatur. forte dum obnixius.*

5. „ Surgens ergo praesul a somno, certus de tanta visione, sed laetior de sui vocatione, facto iam mane, socios hortatur, dicens: Oportet, nos, dilectissimi, omnipotentiam summi patris diuinam pronis mentibus adorare, qui nos, sua gratia praecedente, est dignatus, et mercedem nostri (*itineris*) frustrari non est passus. Diuino etenim nutu prohibemur membra beatae, deo dicatae, virginis Iustae hinc abstrahere; sed non minora deferimus dona, dum corpus beatissimi Isidori, qui hac in vrbe sacerdotii potitus est infula, et totam Hispaniam suo opere decorauit, et verbo, delaturi sumus. Et haec dicens, ordinem visionis eis seriatim patefecit; quod audientes, immensas deo gratias referendo, regem Sarracenorum simul adeunt, eique vniuersa ordine pandunt. Expauit barbarus, et licet infidelis, virtutem tamen domini admirans, dixit eis: Et, si Isidorum vobis tribuo, cum quo hic remanebo? Ceterum tantae auctoritatis viros spernere non audens, dat licentiam confessoris membra inquirere. Stupenda loquor, ab his tamen, qui interfuere, prolata. Siquidem sepulcrum beati corporis dum quaereretur, vestigium virgae, cum qua sanctus confessor trina percussione locum monumenti monstrauerat, in ipso terrae solo inuentum est. Quo detecto, tanta odoris fragrantia emanauit, vt capillos capitis, et barbae omnium, qui aderant, veluti nebula, *sepulcrum S. Isidori detectum. forte deferemus*

nectareoque balsami rore perfunderet. Corpus autem beatum ligneo vasculo, ex iunipero facto, erat obtectum, statimque, vt reseratum est, venerabilem virum Aluitum episcopum aegritudo corripuit, ac septimo die, accepta poenitentia, angelicis manibus, vt vera fides credidit, spiritum tradidit „.

translatio corporis S. Isidori.

6. „ Ordonius autem Astoricensis episcopus, et omnis exercitus, accepta gleba beati Isidori, et corpore Legionensis praesulis, iam ad regem Fernandum repedare festinabant, quum ecce rex Sarracenorum supradictus Abenhabet cortinam, miro opere contextam, super sarcophagum beati confessoris iactauit, atque ex imo pectore magna emittens suspiria, dixit: En abhinc, Isidore, vir venerande, recedis; ipse tamen nosti, tua qualiter, et mea res est. Haec ab illis sunt nota, qui praesentialiter se audisse testati sunt. Legati vero cum tanto dono, caelitus misso, iter arripientes, ad propria sunt reuersi. In reditu quorum gloriosissimus rex Fernandus magnum exhibuit apparatum; qui, licet de obitu Legionensis episcopi contristaretur, tamen aduentu beatissimi confessoris Isidori ambitiosam exhibuit pompam, cuius sanctum corpus in basilica beati Ioannis Baptistae, quam idem serenissimus rex, vt paulo (*ante*) memini, Legione nouiter fabricauerat, reposuit. Aluitus autem venerandus antistes in ecclesia Beatae Mariae, cui praefuerat, deo annuente, habet sepulcrum „.

ecclesia Legione in honorem Sancti Isidori consecrata.

7. „ Igitur post annos quatuorcentos obitus sui ab Hispalensium ciuitate translatum est corpus beatissimi Isidori confessoris Christi, atque in vrbe Legionensi cum digno honore conditum. Aggregatis etenim totius regni sui nobilibus, episcopis, abbatibus, praefatam ecclesiam rex in honore confessoris consecrari fecit anno dominicae incarnationis millesimo quinquagesimo (sexagesimo *legendum*) secundo, vndecimo kalendas ianuarii. Ceterum cum tanta deuotione in festiuitate illa rex gloriosissimus ob reuerentiam sancti antistitis humilitati deditus fuisse perhibetur, vt, quum ad conuiuium ventum fuerat, religiosis quibusque viris delicatos cibos, deposito regali supercilio, vice famulorum propriis manibus apponeret. Regina quoque Sancia cum filiis, et filiabus suis reliquae multitudini more seruulorum omne obsequium humiliter exhiberet „.

miracula ad sepulcrum S. Isidori.

8. „ In eo autem loco, quo beati corporis reliquiae a fideli populo venerantur, tanta, et talia miracula Dominus noster ad honorem,

norem, et gloriam nominis sui dignatus est ostendere, quod si aliquis peritus ea membranis traderet, non minima librorum volumina conficeret. Sed mihi, qui regum gesta tantummodo scribere proposui, non est intentio in praesenti horum euoluere, quanta, et quam crebra miracula per confessoris merita in diuersorum languentium corporibus, eiusdem suffragia quaerentium, a diuino opifice sunt percepta. Ipsi gloria in secula seculorum, amen „.

Forte in praesentiarum euoluere.

9. Editum hoc Chronicon fuit a Florezio tom. 17. Hisp. sacr., qui num. 5. *Surgens* post *nostri* supplet *itineris*, quod fortasse non est necessarium: posset enim intelligi *mercedem nostram*. Addidi *ante* post *paulo* n. 6. *Ordonius autem*. Annus consecrationis ecclesiae ab aliis dicitur 1063. Non multo post auctor scribebat, scilicet seculo XII. ineunte, vt rei gestae veritas minime in dubium vocari possit, quamuis Acta deinde quibusdam additamentis aucta fuerint. Auctor Chronici est Hispanus, immo Gallis se contrarium clare profitetur. Nihilominus annum incarnationis Dominicae commemorat: quod mirum mihi accidit, nisi chronicon hac in parte interpolatum dicamus. Ceterum Acta ex hoc Chronico esse desumpta, demonstratur ex num. 6. *vt paulo ante memini*, quae verba in Actis quoque apparent: sed auctor Chronici ea adhibuit, quia re vera paulo ante meminerat basilicae illius, quam Rex fundauerat.

notae in praedictam narrationem.

CAPVT X.

Sermo S. Martini Legionensis in transitu S. Isidori. Notae in hunc Sermonem.

1. „ Isidorus vir egregius, natione Carthaginensis, a Patre Seueriano genitus, Hispalensis Ecclesiae Episcopus, Leandri Episcopi extitit germanus, atque successor sanctissimus. Vir iste beatissimus a pueritia studiis litterarum traditus, latinis, graecis, et hebraicis litteris instructus, omni locutionis genere formatus, suauis eloquio, ingenio praestantissimus, vita quoque, atque doctrina fuit clarissimus. Sic namque de virtute in virtutem proficiens refulsit Doctor eximius, ita vt secundum qualitatem sermonis omnibus videlicet Latinis, Graecis, et Hebraeis, sapientibus, ac minus intelligentibus in eruditione existeret aptus, atque incomparabili eloquentia stre-

Elogium S. Isidori.

Sic ms. Tolet. ab Henschenio editum, num. 5. et 42.

nuus. Tantae sapientiae, et doctrinae, atque sanctitatis fuit hic vir gloriosissimus, vt recte de eo dicatur: *Ecce Sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inuentus est iustus* „.

Eccli.44. 16.17. et 50. 1.

Doctoris catholici dotes. Isid. l.7. Etym. cap.12.

2. „ Sacerdos nomen habet compositum ex graeco, et latino: et dicitur Sacerdos, quasi sacrum dans. Sicut Rex vocatus est a regendo, ita Sacerdos vocatur a sanctificando, et a sacrum dando. Ex causis quippe duabus quisque efficitur Sacerdos magnus. Prima videlicet, vt bene viuat, secunda, vt bene doceat. Quamuis bene viuat Doctor Ecclesiasticus, tamen, si bene non docet, non est magnus. Et quamuis bene doceat, tamen, si bene non viuit, magnus omnino non erit. Necessaria est igitur doctrina cum bona vita: nam doctrina sine bona vita Doctorem arrogantem reddit; et rursus vita sine doctrina Doctorem inutilem facit. Vnde Dominus in Euangelio dicit: *Qui soluerit vnum de mandatis istis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum: qui autem fecerit, et docuerit, magnus vocabitur in regno caelorum.* In hoc loco regnum caelorum congregatio est electorum. Saepe Scriptura Ecclesiam fidelium regnum caelorum vocat, quia pro eo, quod ad caelestia anhelat, iam in ea Dominus quasi in caelo regnat. Qui ergo soluerit vnum de mandatis Domini nostri Iesu Christi, id est, qui illud opere non impleuerit, *et docuerit sic homines*, vt illud impleant, *minimus vocabitur in regno caelorum*, scilicet in congregatione fidelium. Ac si aperte diceret: Qui mandata mea implere neglexerit, et homines, vt impleant illa, docuerit; *minimus vocabitur*, scilicet in sancta Ecclesia imperfectus erit. De hoc etiam Dominus alibi dicit: *Dicunt, et non faciunt*. Sequitur: *Qui autem fecerit*, id est, qui opere impleuerit mandata mea, *et docuerit homines*, vt impleant illa, *magnus erit*, scilicet idoneus in sancta Ecclesia. Operibus ergo confirmanda est Sacerdotis praedicatio, ita vt, quod docet verbo, instruat exemplo „.

Id. lib.3. Sent. c.36.

Matth. 5. 19.

Matth. 23. 3.

Verbum opere complendum.

Cant.3. 7. 8.

Gregor. in hunc loc.

Eph. 2. 14.

3. „ Bene etiam illud conuenit ad confirmandum hoc testimonium, quod legitur in Canticis Canticorum: *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel; omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi: vniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos*. Salomon quippe pacificus interpretatur. Quis ergo per Salomonem, nisi Christus intelligitur, de quo scriptum est: *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum*.

Lectulus Salomonis, scilicet Christi, sancta Ecclesia est, quia dum ab mundanis sollicitudinibus recedit, dum cor ab omni terrena contagione per poenitentiam mundare non desinit, dumque toto mentis desiderio ad caelestem patriam tendit, quasi lectulum facit, in quo Christus delectabiliter requiescit. Vnde ipse amicabiliter suis Discipulis dicit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi*. Et iterum per Prophetam dicit: *Inambulabo, et ero in illis, et ipsi erunt mihi populus, et ego ero illis Deus.* Sexaginta fortes, qui lectulum Salomonis ambiunt, Praelatos Ecclesiae ostendunt, qui eam verbis, atque exemplis muniunt, et ab ea hostes visibiles, et inuisibiles tam orationibus, quam praedicationibus repellunt: *Omnes*, inquit, *tenentes gladios, et ad bella doctissimi existunt*. Quid per gladium, nisi verbum Dei figuratur, et quid per manus, quibus gladios tenent, nisi operatio designatur? Quia videlicet dum verbum Dei opere complent, quod corde sciunt, magis ac magis semper docti inimicos Ecclesiae sapientia, et fortitudine vincunt. Ad bella spiritalia doctissimi sunt, quia prius in se, deinde in sibi subiectis vitia resecare sciunt. Ad bella doctissimi existunt, quia Dei praecepta, quae verbo praedicant, opere perficiunt. Sunt ad bella prudentes, atque doctissimi, quia gladio discretionis in se, et in aliis subiectis sibi superflua resecant, ac delectabilia huius mundi. De quibus bene subditur: *Vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos*. Quid per ensem, nisi rigorem conuersationis, et quid per femur, nisi carnis appetitum accipimus? Praelati ergo Ecclesiae, qui iam ad virtutum perfectionem peruenerunt, semper ensem super femur suum ferunt, quia rigore conuersationis appetitum carnis assidue frangunt, ne hostis, quem in nocte huius mundi pertimescunt, repente veniens, eos debiles, ac dissolutos in Dei opere inueniat, et per voluptatis mollitiem, et carnis delectationem facilius se, sibique subiectos decipiat, atque ad grauiora peccata perducat „.

Matth.28.20.

Leuit.26.12.

4. „ Ille ergo in regno caelorum, hoc est, in Ecclesia vocatur magnus, qui ea, quae praedicat verbis, bonis implet operibus. Dicatur ergo de Beato Isidoro: *Ecce Sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inuentus est iustus*. Reuera magnus, quia opera Dei, quae verbis praedicauit, factis impleuit. Recte vtique dicitur Sacerdos magnus, quem Deus suscitauit Hispaniae nouissi-

Isidorus doctor hispanis datus.

Ms.Tolet. apud Henschen. c.11. num. 43. circa medium.

mis temporibus post tot defectus, credo, ad restaurandam antiquorum sapientiam virorum, quae prae nimia antiquitate pene iam defecerat in humanis mentibus; ne diutius ignorantia, ac rusticitate veterasceret populus Christianus. Sic namque plenus caritate, et sapientia non abscondit in terra talenta sibi credita; sed in commune omnibus diuisit illa, atque vt bonus negotiator Domino reportauit duplicata, dum multorum mentes praedicando sollicitauit ad caelestia desideranda. Sicut enim Gregorius Doctor Petri Apostoli successor extitit, ita Beatus Isidorus Iacobo Apostolo successit: quia semen aeternae vitae, quod beatissimus Iacobus seminauit, hic Doctor egregius verbo praedicationis quasi vnus ex quatuor paradisi fluminibus sufficienter irrigauit, atque vniuersam Hispaniam tam exemplo boni operis, quam fama sanctitatis velut splendidissima (1) lampada illuminauit „.

Ibid. n.44. circa finem.
Beato Iacobo successit.

5. „ Ezechiel Propheta in visione quatuor animalium sic ait inter cetera: *Et similitudo*, inquit, *animalium, et aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum*. Per quatuor haec animalia multitudo Sanctorum est figurata: aspectus vero eorum carbonibus ignis, atque ardentibus comparatur lampadibus, quia quisquis Sanctis viris coniungitur, ex eorum imitatione, atque doctrina in amore Creatoris accenditur. Sed tamen hoc inter carbones, et lampades distat, quod carbones quidem ardent, sed ab eo loco tenebras non expellunt, in quo iacent. Lampades autem, quia magno flammarum lumine resplendent, diffusas in circuitu tenebras illuminant. Ex qua re notandum est, quia sunt plerique Sanctorum ita simplices, et occulti, atque in minoribus locis sub magno silentio absconditi, vt vita eorum vix ab aliis possit agnosci. Quid itaque sunt isti, nisi carbones, qui etsi per feruorem spiritus ardorem habent, tamen exempli famam non habent, nec in alienis cordibus tenebras peccatorum illuminant, quia vitam suam aliis omnino celant? Sibimetipsis quidem accensi sunt, sed aliis exemplo luminis non sunt. Isti quamuis ardeant igne diuinae caritatis, tamen alios non accendunt fama sanctitatis, nec

Sancti doctores lampades in ecclesia.
Ezech. 1. 13.
Ex Gregor. l.1. Hom. in Ezech. Hom.5. n.6.

Notae editoris S. Martini.

(1) Edit. ibid. *splendidissimus Solis radius*. Lampada pro lampades a Pollione vsurpari ait Dufresne, ex mss. codicibus obseruauit Salmasius ... et apud Plautum: *Tene hanc lampadam*. Sermo etiam 56. in Append. Fulgentii hanc vocem vsurpat: *O bona lampada*, inquit auctor, *non quae diligit seculum, sed quae diligit caelum*, et infra: *Sunt multi, qui diem vocant lampadam*.

verbo praedicationis. Lampades vero longius lucent, et cum in alio loco sint, in alio resplendent; quia quicumque exemplo boni operis, et verbo praedicationis refulget, eius opinio longe lateque, vt lampas, lucet. Cum autem proximi bona eius audiunt, per haec ad amorem caelestium bonorum consurgunt. In eo autem, quod se per bona opera exhibent, quasi ex lampadis lumine resplendent. Cum ergo sancti viri quosdam iuxta se positos quasi tangendo, ad amorem patriae caelestis accendunt, carbones sunt: quando vero quibusdam longe positis lucent, ne in peccatis suis tenebras corruant, eorum itineri lampades fiunt. Iure ergo lampades appellantur, qui et exempla virtutum praestant, et lumen boni operis per vitam, et verbum aliis demonstrant. Reuera vt lampades resplendent, qui et per amorem Creatoris, et per flammam bonae praedicationis de cordibus peccatorum tenebras repellunt erroris. Qui igitur in occulto bene viuit, sed aliis non proficit, carbo est: qui vero imitatione sanctitatis in Ecclesia positus, lumen ex se rectitudinis multis praebet, lampas est, quia et sibi ardet, et aliis lucet „.

Forte peccati sui.

6. „ Recte ergo hic beatissimus vir lucenti lampadi comparatur, quia et praesentes, et absentes tam verbo praedicationis, quam fama sanctitatis illuminabat, eosque ad amorem caelestis patriae accendebat. Congrue siquidem lucernae ardenti comparatur, quia et in amore Dei, et proximi ardebat, et de aliorum cordibus tenebras peccatorum effugabat. Quicumque ad eum accedebant, suae assiduitate visionis, et vsu locutionis, atque exemplo boni operis lumen veritatis accipiebant, et in desiderio aeternae lucis inardescebant „.

Isidorus lucernae comparatus.

7. „ Hic enim vir beatissimus inter cetera sanctitatis opera, quae in Christi Ecclesia sapienter egit, malignam Acephalitarum haeresim confudit, atque destruxit, qui in Christo duas substantias negantes, vnam in eius Persona naturam praedicabant, dum illum non verum Deum, ac Dei Filium, sed tantummodo purum hominem fuisse asserebant. Gregorio namque praefatae haeresis Antistite superato, et Sanctarum testimoniis Scripturarum auctoritate conuicto, docuit, duas in Christo fuisse naturas, diuinam scilicet, et humanam. Diuinam, qua Deo Patri semper est coaeternus, et coaequalis; humanam; qua pro nostra salute temporaliter fieri digna-

Isidori merita. Haeret. Acephalor. profligit. Ms. Tolet. n. 43. apud Henschen.

tus est Filius hominis, id est, Virginis. Et quid de illius sanctitate, atque sapientia dicam? Nimirum humana lingua ad plenum narrare non sufficit, quanta bona Deus per eum Ecclesiae suae contulit, quamque vtilis ignoranti populo, ac senescenti mundo fuerit, dum in Chronica sua aetates seculi, et temporum series aperuit. Chronica graece, latine series temporum appellatur. Chronos enim graece, tempus interpretatur latine. Temporum igitur series, et seculi aetates nescienti populo aperuit: Sacrorum iura ostendit: Sacerdotibus Ecclesiastica officia, et gradus cunctorum ordinum exposuit: Regibus, et Principibus leges instituit: iudicibus auaritiam interdixit: ciuibus, et cunctis domesticis fidei populis disciplinam Christianam Religionis insinuauit: ad vltimum vero sedium, regionum, locorum, omnium diuinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas, et quaeque obscura, atque ab humanis mentibus fere iam remota, scribendo patefecit. *Ibid. n.44.* Floruit sapientia, et sanctitate temporibus Mauritii, et Phocae Imperatorum, sub Recaredo Rege Gothorum. Fuit enim in eleemosynis largus, hospitalitate praecipuus, corde seuerus, in sententia verax, in iudicio iustus, in praedicatione assiduus, in exhortatione laetus, in lucrandis Deo animabus studiosus, in expositione Scripturarum cautus, in consilio prouidus, in habitu humilis, in mensa sobrius, in oratione deuotus, honestate praeclarus, omni bonitate conspicuus. Praeterea Pater extitit Clericorum, consolator maerentium, tutamen pupillorum, ac viduarum, leuamen oppressorum, defensor ciuium, persecutor haereticorum, malleus superborum. Et quid amplius dicam? Speculum omnium bonorum factus est mundo, et ideo, vt credimus, iam sine fine regnat cum Christo. Obiit tempore Heraclii Imperatoris, et Suintillae (1) Hispaniae Re-

(1) Si nomen Regis Suintillae manu infida, et recentiori (et abs dubio post scriptum Salmanticense exemplar, quod habet *Suintillae*) nostro ms. non fuerit appositum, recte coaptabantur tempus Regis, et annus obitus Isidori 622., seu Era 660. Sed quoniam ms. Toletanum eum habeat errorem in assignanda Era, et postea sub Rege Cintilla, seu Cintillano dicat obiisse Isidorum, non ambigimus, nostrum ms. eodem errore laborasse, quem sanare voluit corrector. Hallucinatum dicimus auctorem, seu exscriptorem codicis Toletani, cum asseruerit, annum mortis S. Isidori esse sexcentesimum vigesimum secundum: iam enim omnes consensere in sexcentesimo trigesimo sexto nisi auctoritate Redempti Clerici, siue Archidiaconi eiusdem S. Praesulis, S. Braulionis, et S. Ildephonsi. Sed non mirum, praefatum auctorem, seu exscriptorem in illum errorem lapsum: nam ita misere caecutiuit hac in re, vt primum dicat defunctum Isidorum temporibus Cintillani,

gis : illius videlicet Heraclii , qui crucem Dominicam , quam impius Rex Cosdroe asportauerat , loco suo Hierosolymis restituit , atque exaltauit . Dormiuit autem Beatus Isidorus cum Patribus suis Era DCLX. sana doctrina , sanoque consilio praestantior cunctis , et copiosus operibus caritatis , sepultusque est in senectute bona. Interea, fratres carissimi, dignum est , vt hunc sanctissimum Confessorem attentius exoremus , quatenus pro nobis miseris peccatoribus, qui adhuc in periculis animarum nostrarum constituti sumus, apud Deum intercessor existat assiduus, vt eius sacratissimis meritis, et precibus post hanc vitam ad societatem electorum Dei peruenire possimus. Ipso praestante , qui in Trinitate perfecta viuit , et regnat Deus per omnia secula seculorum . Amen „.

8. In amplissima operum S. Martini Legionensis editione tom.4. pag.3. et seqq. extat hic sermo , editus iuxta exemplar ex autographo descriptum, vt cetera S. Martini opera. Sermo centonarius est, ex diuersis veterum particulis hinc inde assutis compactus: qui vsus erat Martini Legionensis, aliorumque Patrum . Quaedam, vt vides , sunt ex Braulionis praenotatione breuiori , seu genuina operum Isidori, quaedam ex praenotatione vberiori , siue interpolata, quaedam ex continuatione chronici Isidoriani, cuius auctorem S. Ildefonsum Lucas Tudensis asseruit. Nihil tamen Martinus desumpsit, quod fabulam redoleat, siue quod in opera correctiora, minusue interpolata inciderit, siue quod subacti iudicis acumine vsus probatissima quaeque selegerit . Hoc certe colligere licet, ante Lucam episcopum Tudensem extitisse quaedam monumenta , quae in vitam S. Isidori inserta sunt, et quae ab ipso Luca multi conficta existimant . De anno obitus S. Isidori error vetus est, vt ex vita S. Isidori apud Bollandianos colligitur : quem errorem secutus videtur Martinus. Confer notam editoris.

Quaedam notata de sermone S. Martini.

postea eum floruisse vsque ad Sisenandum, et statim illum obiisse temporibus Suintillani Era 660. nouem videlicet annis antequam Sisenandus regnare inciperet, et quatuordecim antequam Cintillanus; quod miramur, haud Henschenium adnotasse. *Nota editoris S. Martini.*

CAPVT XI.

Sermo S. Martini Legionensis in translatione S. Isidori cum notis. S. Martino Legionensi doctrina caelitus Isidori ope infusa. Alii hispani seculo XIII. *Isidori laudes celebrant.*

Prov.31. 21. Psalm.33. 8. Matth.18. 10, Ibid.8. 26.

1. „ *NON timebit domui suae a frigoribus niuis : omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus.* Anno ab Incarnatione Domini fere millesimo centesimo quadragesimo septimo nuncius summi Regis, videlicet Angelus, quem mittit Dominus in circuitu timentium eum, vnus ex eis, qui semper vident faciem Patris, qui in caelis est, felici rumore nunciauit in curia summi Imperatoris, qui imperat ventis, et mari, parari, vel potius reparari domum Beati Isidori, Hispalensis quondam Metropolitani Episcopi, intra muros vrbis Legionensis Religiosorum Clericorum ordini, et inhabitationi. Quo rumore suscepto, venerabilis Pater Augustinus Catholicae Ecclesiae Doctor egregius, gratulabundus, et exultans, Dominum Isidorum inter Confessores praecipuum, nescio quid secum meditantem, intuens, sic eum alloquitur : Quid est, reuerende frater, quod tecum voluis? Numquid aliquid de Scripturis exponendis meditaris? Sed in hac patria spirituum caelum, id est, Scriptura, non extenditur, sicut pellis, sed plicatur, sicut liber : nec plebes doctrina indigere cognoscis, quia hic impletur illud, quod scriptum est : *Non docebit vir proximum suum : omnes enim cognoscent me a minimo vsque ad maiorem.* Cum autem, vt videtur, de regimine, et dispositione Ecclesiarum solicitus sis, tamen de ea, quae te spiritalius, familiariusque contingit, decet, vt soliciteris. Loquor autem de ea, quae intra muros vrbis Legionensis thesaurum corporis tui continens, Religiosis Clericis praeparatur inhabitanda „.

S. Augustinus S. Isidorum alloquitur.

Psalm.103. 2. Isai.34. 4. Ier.31. 34.

Forte te specialius.

Respondet Isidorus.

2. „ Ad haec Dominus Isidorus, Solicitor, inquit, super his; sed praecipue de indumentis Deo seruientium in domo illa Clericorum :

(1) Quare hic, et sequens Sermo in Translatione Isidori, de qua nec verbum vllum exhibent, ab Auctore praetitulentur, haud facile suspiceris. Totus enim sese vertat (fortasse *versat*, seu *vertit*) in re omnino miranda, cuius fidem penes Lectorem relinquimus. *Nota editoris S. Martini.*

corum: nam victui ipsorum iam necessaria ex magna parte paraui, et reliqua sufficientius praeparabo; sed terra illa non abundat vestibus. Volo autem, eos habentes victum, et vestitum iis contentos esse. Ad haec Pater Augustinus, Et ego, inquit, prouidebo his filiis tuis indumenta. Legitur autem apud Salomonem de muliere quadam, quod *non timebit domui suae a frigoribus niuis*, et cetera. De qua et ibidem subditur: *Operata est linum, et lanam*. Ad hunc ergo modum ego his filiis, et domesticis tuis vestem duplicem ex lino, lanaque contextam, superpellicium scilicet, et capam, in quorum altero munditiam, in altero volo humilitatem intelligi; quod ex ipsarum quoque vestium colore, et apparatu potest agnosci. Nam corporis munditia candorem habet, et nigredo vestis humilitatem repraesentat. Nosti etiam, Beatissimam Virginem Matrem Domini vtroque specialiter fuisse vestitam. Vnde et de ea scriptum est: *Gloria Libani data est ei: decor Carmeli, et Saron*. Et ipsa de se ait: *Quia respexit Dominus humilitatem ancillae suae*. In apparatu quoque harum vestium idem attenditur; nam vestis linea multo labore, et difficultate perficitur; non vsque adeo vestis lanea. Ad hunc modum munditia corporis multo labore, multoque conatu vtiliter habetur, et custoditur, vtpote cui resistit lex membrorum, fomes, et languor naturae, stimulus carnis, quem pati se etiam Apostolus confitetur, praua, et fluxa consuetudo, exterior alienae cutis illecebrosa tentatio, interior hostis incentiua suggestio „.

vestis Canonicorum regularium.
1. Tim. 6. 8.
Prou. vbi sup.
Ibid. v. 13.
Forte contexam
Isai. 35. 2.
Luc. 1. 48.
2. Cor. 12. 7.

3. „ De lino autem planum est, quia primum a terra auellitur, deinde in fasciculos colligatur, in lacum demittitur, ad solem exiccatur, quisquiliis, et stupa emundatur, per colum in fila redigitur, in glomos complicatur, in telam extenditur, et contexitur, tandem inciditur, et insuitur, et sic superpellicium aptatur. Linum enim de terra oritur, per quod candens decor munditiae, et corporalis, atque spiritalis castitas designatur. Linum ergo primum a terra auellitur, quia quicumque causa timoris, et amoris Dei munditiam castitatis habere desiderat, necesse est, vt primum terrenam, ac secularem conuersationem deserat, seque ipsum societati religiosorum virorum coniungat. Congruum est etiam inde corporaliter quisque recedere, vbi se meminit vitiis deseruisse. Plerumque enim dum mutatur locus, mutatur etiam mentis affectus. Deinde

Lino munditia cordis designatur.
Forte quemque recedere.

linum in fasciculos colligatur, quia oportet illum, qui prius carnaliter viuendo per illicitos actus defluebat, vt vinculo diuinae caritatis obstrictus sese intra sui cordis hospitium recolligat. Linum post haec in lacum demittitur. Per lacum, quia semper est in imo, compunctio cordis figuratur; quia sicut linum in lacum mundatur, et abluitur, ita peccator in lacrimis compunctionis, quae cum profundo gemitu pectoris oriuntur, a peccatis, et vitiis mundatur, atque abluitur. Deinde ad solem exiccatur. Deus est verus sol iustitiae, a cuius calore nemo se potest abscondere, scilicet ab eius cognitione. Calore igitur aeterni solis exiccatur in homine illicitus humor libidinis; quia illius succensus cognitione, ac feruore caritatis, statim recedit ab intentione praui operis. Mundatur etiam linum ab stupa, et quisquiliis; quia quilibet conuersus per poenitentiam mundatur ab illicitis, et superuacuis actionibus. Linum item per colum in fila redigitur. Colum gestatur in sinistra, fusum vero in dextera: et sicut descendunt fila de colo, sic omnes actus serui Dei de Praelati sui pendent arbitrio; ita vt nihil ei agere liceat sine illius consilio. Deinde in glomos complicatur; quia sub imperio sui Praepositi restringitur. Post haec in telam extenditur, et contexitur, dum, iubente Praelato, foris, et intus discurrendo, bona, quae potest, operatur. Tela tandem inciditur, et insuitur, dum seruus Dei perfecte mundum contemnit, visibilia despicit, seque ipsum in contemplatione sui Creatoris introrsus recolligit; quasi iam a tumultu praesentis seculi inciditur, et aeternae patriae ciuibus mente, et desiderio insuitur, hoc est, innectitur, vt dulcedinem caelestis regni, quam perfecte nondum potest, saltem suspirando degustet; et sic superpellicium totius munditiae, et honestatis aptatur, quia iam societati perfectorum idoneus efficitur ».

Forte *in lacu*.

4. » Iam per Dei gratiam, fratres, superpellicium habetis; sed tamen ouina capa adhuc indigetis. Lanea, et nigra vestis humilitatem insinuat religiosae conuersationis. Lana igitur primum tondetur, deinde mundatur, et abluitur, colo suspenditur, in fila redigitur, texitur, et insuitur, et sic capa perficitur. In lana Dei dona ostenduntur, quae nobis a Deo in praesenti vita tribuuntur. Lana ergo tondetur, cum propter Deum terrena substantia abiicitur. Lana quasi mundatur, et abluitur, cum largitione elee-

lanea, et nigra vestis humilitatem indicat.

mosynarum homo a peccatis mundatur. Vnde illud: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*. Colo lana suspenditur, dum summa vigilantia attenditur, ne aliquid causa iactantiae, vel inanis gloriae amore tribuatur. In fila redigitur, cum discrete eleemosyna largitur. Lana contexitur, quando operibus misericordiae studiose insistitur. Tela praeciditur, cum iam voluntas habendi ab animo perfecte excluditur. Tandem insuitur, cum iam quilibet conuersus de actiua vita conscendens, relictis omnibus, vitae contemplatiuae inseritur, atque coniungitur, et sic regularis capa perficitur, dum sibi a Deo per bonam operationem indumentum aeternae gloriae promeretur „. *Luc. 11. 41.*

5. „ Iterum beatissimus Augustinus Sanctum alloquitur Isidorum, dicens: Reuerende frater, ecce omnes domesticos tuos, sicut promisi, duplicibus indumentis vestiui. Non ergo timeas vltra domui tuae a niueis frigoribus, dum omnes domestici tui vestiti sunt duplicibus. Primum eis aptaui superpellicium, quo significatur munditia mentis, et corporis; deinde capam ouina lana contextam, in qua ostenditur innocentia vitae, et humilitas conuersationis. Tu igitur, venerande frater Isidore, eis victualia sufficienter adquire, vt dum vestibus abundant, sine indigentia Deo possint seruire. Tibi etiam competit eos monere, dum es praesens spiritu, et corpore, vt regulam sibi a me institutam cum omni deuotione studeant implere. Praedica etiam illis, vt studiose spiritalibus inhaereant officiis, ne, quod absit, terrenis delectati bonis, omnino careant aeternis. Ad haec noster Patronus Sanctus Isidorus: O reuerentissime Pater Augustine, sic te decet eos hortari, bene viuere. Omnipotenti Deo referimus actiones gratiarum, qui te constituit Doctorem Sanctarum Ecclesiarum „. *Canonicorum Regularium regula.*

6. „ Ecce, fratres carissimi, per Dei gratiam a Beato Augustino sufficienter estis instructi, et regularibus vestimentis, videlicet superpellicio, et capa, dupliciter induti. In superpellicio, sicut iam supradictum est, munditia mentis, et corporis designatur. Cauete igitur, fratres, ne subter superpellicium damnabilis lateat fornicatio. Mihi credite; superpellicio non induitur, quisquis fornicatione polluitur. Quid prodest foris ante oculos hominum superpellicium ostendere aqua ablutum, et intus ante oculos Dei portare corpus fornicatione pullutum? Aut quid prodest foris in con- *Munditia interna externae respondere debet.*

spectu hominum demonstrare munditiam vestis, et occultare intrinsecus immunditiam fornicationis? Nihil celatur ante Deum: videt occulta, qui fecit abscondita. Omnia nuda, et aperta sunt oculis eius. Vos igitur moneo, dilectissimi, ne velitis esse sepulchra dealbata, quae foris quidem apparent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, et vermibus, atque omni spurcitia „.

Hebr. 4. 13. *Matth. 23. 27.*

Religiosus simulator lupus sub ouina pelle.

7. „ Capa ex lana contexitur ouis, et ideo humilitatem significat religiosae conuersationis. Igitur, carissimi, sollerter praeuidete, ne lupus lateat sub ouina pelle. Vnde Dominus in Euangelio: *Attendite a falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*. Lupus latet sub pelle ouina, quando sub habitu regularis vitae latet simulatio, discordia, atque inuidia. Sub pelle etiam ouina lupus latet, cum quilibet simulator sub specie religionis proximis suis nocet. Lupus rapax est intrinsecus, qui, exterius innocentiam simulando, non cessat, detrahendo, murmurando, susurrando, comedere carnes proximorum suorum in occulto. Habitum ergo religionis, fratres, quem praetenditis specie, bonis operibus implete. Non quaeratis aliud esse in occulto, et aliud in publico. Concordet animus interius cum religiosis vestibus. Concordet vita cum lingua. Sanctus est habitus; sanctus sit animus. Sancta sunt vestimenta, sancta sint opera vestra. Habentes igitur, dilectissimi, victum, et vestitum, his contenti estote, et nullum apud vos retineatis proprium. Proculdubio ipse facit furtum, qui in commune habet omnia cum ceteris fratribus, et apud se aliquid habet absconditum. Omnia in commune cum ceteris fratribus possidere, et apud se aliud abscondere quid est aliud, nisi post mortem seipsum poenis tradere? Qui in commune habet cum ceteris fratribus victum, et vestitum, et aliud retinet absconditum, quid est aliud, quam manifestum furtum? Ergo, fratres carissimi, diuitias contemnite, paupertatem diligite, terrena despicite, caelestia desiderate. Nihil superfluum quaeratis, nihil apud vos retineatis, nihil abscondatis, si ad communem societatem electorum Dei peruenire desideratis. Ad quam vos perducere dignetur ille, qui in Trinitate perfecta viuit, et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen „.

Ibid. 7. 15. *1. Tim. 6. 8.*

8. Sequitur tom.4. operum S. Martini pag.52. Sermo secundus in translatione S. Isidori. Sed quum nihil aliud contineat, nisi idem colloquium inter S. Augustinum, et S. Isidorum, iisdem, et similibus allegoriis exornatum, operae pretium non est eum describere. Martinus vero Acta translationis non attingit, quia, quum eo tempore, vt credere aequum est, in ecclesia Legionensi legerentur ipsa Acta genuina, in lectiones distincta, superfluum erat eandem historiam sermone, siue homilia explicare. Neque vero necesse est, vt credamus, colloquium, quod Martinus narrat, inter S. Augustinum, et S. Isidorum vere ita accidisse: potuit enim Martinus, vt sermoni suo argumentum iucundum quaereret, hunc quasi apologum excogitare. *Similis sermo indicatur.*

9. Antequam vero a S. Martino recedamus, iuuat referre, qua ratione ex rudi, et illiterato repente, deprecatore Isidoro, factus fuerit doctissimus. Vitam S. Martini scripsit Lucas diaconus Legionensis, postea episcopus Tudensis, in eo opere, quod inscribitur, *De miraculis S. Isidori*. Ea extat tom.1. operum S. Martini; in cuius cap.1. sic legimus: *Eodem tempore venerabilis vitae Martinus presbyter, canonicus eiusdem monasterii, quem paulo ante superius memoraui, intellectu scripturarum interno fere idiota, sed virtutum operibus sapientissime florebat insignis. Hic, quamuis esset ecclesiasticis officiis doctus, et, vt dictum est, internum scripturarum non caperet intellectum, tamquam ille, qui grammaticorum scholas vnquam minime frequentauerat, tamen inerat* (ms. *inhierat*) *ei intelligendi sacras scripturas summum desiderium; et orationibus, et ieiuniis insistebat, seruiens Domino die, ac nocte in spiritu veritatis. Sed dum nocte quadam peruigil orationi insisteret, apparuit ei beatus doctor Isidorus, ferens paruulum librum in manibus, et dixit illi: Accipe hunc, dilecte mi, et comede: et dabit tibi Dominus sacrarum scientiam scripturarum, quia fidelis, et iustus inuentus es in domo eius. Obtinui etiam a Domino Iesu Christo, vt accipias, quidquid a deo petieris: et eris consocius miraculorum, quae Dominus per me in hac ecclesia operatur. Ego sum Isidorus huius loci patronus, et ea, quae te Spiritus Sanctus docuerit, studebis in gloriam Christi nominis propinare.* *S. Martino scientia infunditur, deprecatore S. Isidoro.*

10. Addam, quae Lucas Tudensis cap.12. narrat de eodem Martino Legionensi: *Quum in scribendo manuum, et brachiorum* *Tabulae ceratae.*

suorum pondus sustinere non posset, fecit, ad quamdam trabem in sublimi colligari funes, quos per scapulas, et brachia ducens, quodammodo suspensus imbecillis corporis pondus leuius tolerabat, et sic in tabulis ceratis scribens, tradebat scriptoribus, qui ab eo ms. *copillata.* *dictata, vel compilata scribebant, transferentes in pergamena.* Ex quo arguo, hoc exemplar sic in pergamenis descriptum in editione operum vocari autographum. Hinc etiam liquet, vsum tabularum ceratarum ad seculum XIII. in Hispania perseuerasse. In Actis Academiae Barcinonensis cap. 2. pag. 305. mentionem huius vsus post seculum X. non facile inueniri innuitur.

Alii, qui Isidorum laudarunt, recensentur.

11. Idem Lucas Tudensis cap. 15. refert, Petrum virum admodum literatum, et probum, decanum Legionensem, qui precibus S. Martini, intercedente S. Isidoro, febri quartana liberatus fuerat, et postea Compostellanam rexit ecclesiam, *edidisse rhetoricis coloribus praeclaram homiliam, in qua Christi confessorem Isidorum laude celebri extulit gloriose.* Eam nancisci non potui, vt huic loco insererem. Riscus tom. 35. Hisp. sacr. pag. 277. seqq. agit de hoc Petro Munionis, siue Muñoz, quem ait episcopum Legionensem fuisse ab anno 1205. ad 1207., inde ad sedem Compostellanam translatum. Ex eodem Luca Tudensi in prologo laudat Riscus pag. 279. duos alios doctrina excellentes viros, Martinum decanum Legionensem, et Veremundum archidiaconum, qui versus in S. Isidori laudem scripserunt, et eodem seculo XIII. floruisse videntur.

CAPVT XII.

Continuatio Chronicorum B. Isidori Archiepiscopi Hispalensis, per B. Ildephonsum archiepiscopum Toletanum, vt a Luca Tudensi asseritur, composita: in qua nonnulla fabulosa de S. Isidoro sunt admixta. Notae ad hanc Continuationem. Monitum ex editione Patrum Toletanorum.

Initium a Sisenando.

1. „Quoniam praeclarus doctor Isidorus aetates mundi, et quorumdam Imperatorum, et Regum historias ab exordio mundi vsque ad tempus Sisenandi Regis Gothorum docili compendio patefecit, nos a tempore, quo ipse desiit, sumamus principium, ne praesentium heroum memoria a futurorum mentibus diluatur.

2. „ Era DCLXXI. anno imperii Heraclii decimo octauo post Suintilanum Regem Sisenandus regnat annis tribus. Iste synoda Episcoporum egit, patiens fuit, regulis catholicis orthodoxis stetit. Toleti finiuit vitam „. *Sisenandus laudatur.*

3. „ Era DCLXXIV. anno imperii Heraclii vigesimo primo Chintilanus regnum accepit. Synoda plura Toleti cum Episcopis egit, et subditum regnum in fide catholica firmauit. Regnauit annos quinque, menses quatuor. Anno sexto regni Chintilani doctor, et legislator Hispaniarum Isidorus stans in Ecclesia, peracto sermone ad populum, et expandens manum ad caelum, ac benedicens omnibus, Deo sibi hactenus traditum gregem commendans, felicissimo somno obdormiuit in Domino, senio sanctissimo decoratus. Extitit quippe spiritu prophetiae clarus, in eleemosynis largus, hospitalitate praecipuus, corde serenus, in sententia verax, in iudicio iustus, in praedicatione assiduus, in exhortatione laetus, in lucrandis Deo animabus studiosus, in expositione Scripturarum cautus, in consilio prouidus, in habitu humilis, in mensa sobrius, in oratione deuotus, honestate praeclarus, semper pro Ecclesia, ac veritatis defensione mori pronus, et in omni bonitate conspicuus. Praeterea pater extitit clericorum, doctor, et sustentator monachorum, ac monialium, consolator moerentium, tutamen pupillorum, ac viduarum, leuamen oppressorum, defensor ciuium, attritor superborum, persecutor, et malleus haereticorum. Rexit Archipraesulatum Hispalensis Ecclesiae quadraginta annis, diuersis fulgens miraculorum signis, primatiae dignitate florens, et Romani Papae in Hispaniis vices gerens. Sacerdotibus, Regibus, et populis diuinas, et humanas leges tradidit, et Romano Antistiti humiliter obedire praecepit. Nolentibus obedire, maledictionem intulit, et eos a fidelium consortio separauit. Multis librorum voluminibus Christi Ecclesiam informauit, et in pace quieuit era DCLXXX. Toletum ad synodum Episcopos conuocauit, et ore prophetico eis sui obitus diem, et Hispaniis ventura praedixit. *Chintilani anno VI. obiisse hic dicitur Isidorus* *elogium Isidori*

Sidus honestatis, lux morum, sol probitatis,
Haec ait in synodo Toleti vir sacer ille
ISIDORVS, per quem floruit alma fides.
Si seruaueritis, quae vobis praecipiuntur,

Seruabit Christus vos in amore suo.
Frumentum dabit, ac oleum, dabit optima quaeque,
Si pura mente complaceatis ei.
Si neglexeritis ea, non impune feretis,
Cum recte praua puniat acta Deus.
Inde cadent Gothi bellis, et barbarus hostis
Vos premet innumera clade, timore, fame.
Tunc conuertimini; tunc crimina plangite vestra,
Et statim Dominus auxiliator erit.
Gloria maior erit vobis: et gratia Christi
Extollet Gothos vberiore bono.

gesta Isidori

4. „ De gestis eius haec inter Regum actus annotauimus, quia ipse de praeclara Regum Gothorum stirpe, patre Seueriano Carthaginensi duce, extitit procreatus. Post transitum autem eius mense vno Rex Catholicus Chintilianus Toleti decessit, bono fine perfunctus. Successit beatissimo doctori Isidoro Theodisclus, natione Graecus, varietate linguarum doctus, exterius locutione nitidus, interius autem, vt exitus demonstrauit, sub ouina pelle lupus voracissimus. Nam libros quosdam de naturis rerum, et arte medicinae, necnon et de arte notoria, quos pater Isidorus facundo stilo composuerat, et nedum ad publicum venerant, in odium fidei corrupit, resecans vera, et inserens falsa: atque per quemdam Arabum, nomine Auicennam, de Latino in Arabicum transtulit. Hic in his, et aliis pluribus infidelis inuentus, et erroneus in articulis fidei comprobatus, per Synodum ab Archiepiscopali dignitate degradatus est. Asserebat enim, dominum nostrum Iesum Christum cum Patre, et Spiritu sancto non esse vnum Deum, sed potius adoptiuum. Hic, vt dictum est, priuatus honore sacerdotii ad Arabes transiit, et sectae pseudo-prophetae Mahometi adhaesit, et plura docuit detestanda sub imperatore Heraclio. Tunc temporis dignitas primatiae translata est ad Ecclesiam Toletanam „.

Theodiscli historia, siue fabula.

confictum Mahometi ad Hispaniam iter.

5. Ita pergit huius Continuationis supposititius auctor, vel interpolator, multa narrans, quae non solum antiquis monumentis innixa non sunt, sed illis etiam sunt contraria. Addit longiori sermone Mahometi historiam mendaciis contextam: de quo haec confingit: *Verumtamen, vt fertur, diabolus transfigurans se in angelum lucis,*

lucis, quaedam ei praedicebat futura. Vnde est, vt in exordio suae subdolae praedicationis adiret Hispaniam, et Cordubae suae perditionis sectam doceret. Dicebat enim, Iesum Christum Dominum de virgine esse natum operatione Spiritus Sancti, non tamen esse deum. Quod quum beatissimo patri Isidoro nunciatum fuisset, qui tunc reuertebatur a Romana curia, confestim misit ministros, qui caperent eum. Sed diabolus Mahumeto apparuit, et quam citius fugeret, imperauit. Mahumetus autem post fugam in Africam, et Arabiam innumerabiles plebes seduxit etc.

6. Ad eram DCLXXXII. de Chindasuintho, Hispaniae rege, sic refert: *Libros Sanctorum Patrum diligenter fecit perquiri, et instituta B. Isidori firmiter obseruari. Hic perfidum Theodisclum Hispalensem episcopum synodali sententia exulauit, et dignitatem primatiae transtulit ad ecclesiam Toletanam.* *iterum de Theodisclo.*

7. Lucas Tudensis chronico Isidori vberiori, quam quod genuinum chronicon eius est, hanc continuationem Ildefonsi nomine attexuit: siue ipse additiones ad Chronicon Isidori, et totam hanc continuationem confinxerit, vt nonnulli putant, siue saltem quaedam Chronico Isidori adiecerit, et Continuationem Ildefonsi interpolauerit, siue, quod aequius est credere, Chronicon, et continuationem, ita iam ab aliquo antiquiori ampliata, et interpolata, incaute pro genuinis acceperit. Bayerius in not. ad bibl. vet. hisp. Nic. Antonii l. 5. n. 325. testatur, in Escurialensi codice lit. b. plut. 1. num. 9. opus extare hoc titulo: *Beati Ildefonsi Archiepiscopi Toletani continuatio Historiae gothorum a temporibus Sisenandi ad Reccesuinthum.* *Continuatio interpolata.*

8. Huius codicis quaenam sit vetustas, expendendum esset, ac videndum, num cum continuatione, a Luca Tudensi edita, consentiat. Rodericus Toletanus, qui Lucae Tudensis aequalis fuit, refert, Ildefonsum scripsisse gothorum tempora a quinto anno Suinthilae vsque ad octauum decimum Reccesuinthi annum: cuius verba cap. seq. proferam. Hoc certe arguit, Lucam Tudensem totius Continuationis, quam sub Ildefonsi nomine edidit, auctorem non esse, vt Laurentius de Padilla affirmat in vita S. Isidori inter vitas Sanctorum Hispaniae. Producendum a nobis est monitum clarissimi editoris PP. Tolet. t. 1. ad Continuationem S. Ildefonsi, quae ex t. 4. Hisp. illustr. recusa ibi est inter opera S. Ildefonsi supposititia. *Ildefonsus chronicon Isidori continuauit.*

De Luca Tudensi non temere iudicandum. 9. *Lucas Tudensis Episcopus, qui iussu Berengariae Reginae chronicon mundi scribere aggressus est saeculo* XIII., *primus fuit, qui illius operis quasi fundamenta iacturus, post chronicon ab Isidoro scriptum vsque ad Sisebuti regnum, nobis obtrusit praesentem prosecutionem Chronicorum, tamquam ab Ildephonso Toletano praesule compositam, cuius operis nulla anterior extabat memoria. Vnde Tudensis illud hauserit, incertum est. Sunt, qui cum Laurentio de Padilla putant, totum id, quod sub Ildephonsi nomine venditauit, fuisse ab illo confictum. A nobis nunquam impetrabunt, vt de viro probo temere cogitemus; mirari tamen satis non possumus tantam viri credulitatem, qui tot fabularum portenta non viderit, quibus haec historiae pars tota contexta est. Quare iam nullus est historicus, qui eam velut commentum putidum non despiciat, indignum prorsus, quod S. Ildephonsi aliquando existimatum sit.*

fabula de Theodisclo reiicitur. 10. *Inter alia quamplurima, S. Isidorum sedem Hispalensem tamquam Primatem obtinuisse diserte asserit mendacissimus consarcinator nugarum, Theodisclum quemdam introducens illius successorem, nulli hactenus antea notum, nec vllis Praesulum catalogis adscriptum, ob apostasiae crimina dignitate depositum, exulantemque: qua occasione primatialem dignitatem ad Ecclesiam Toletanam translatam commentatur.*

aduentus Mahumetis in Hispaniam commentitius. 11. *Huic fabulae aliam non minus ineptam attexuit de Mahumetis impii prophetae aduentu in Hispaniam, eiusque Cordubae praedicatione instituta; quem fingit de reditu M. Isidori ex Vrbe admonitum a diabolo aufugisse, atque ea ratione vincula, carceres, poenasque iam ab Isidoro indictas euasisse.*

chronologiae contrarius. 12. *Quis haec legat, qui historiam veram infamis Prophetae, eiusque vitae chronologiam obseruauerit, quin ista portenta non rideat, ac miretur, homines fuisse, qui tot insulsis anilibus fabulis vel fingendis, vel narrandis delectarentur?*

hae fabulae Ildefonso non imputandae. 13. *Haec vel leuiter indicata satis sint ad huius monumenti falsitatem suadendam, atque ab Ildephonso nostro illius inuidiam ablegandam. Qui plura velit, consulat D. Nicolaum Antonium in S. Isidoro, et Ildephonso, vbi has fabulas diffuse insequitur: tum P. Florez in tomo 5. Hispaniae Sacrae, et alibi, vbi de Primatis dignitate S. Ecclesiae Toletanae verba facit.*

editio Scotti. 14. *Nos interea eius editionem repraesentamus ad exemplar*

editionis factae a Francisco Scotto in tom. 2. Hispaniae illustratae, qui eam ex Tudensi transcripsit cum hoc eodem titulo, quem praefigimus.

15. Quaedam etiam sunt, quae ex hac continuatione S. Martinus Legionensis in suum sermonem de transitu S. Isidori transtulit, vt fere tota illa periodus, *Extitit quippe spiritu prophetiae clarus etc.* Omittit autem verba, *sustentator monachorum, ac monialium*: ac fortasse in aliquam continuationem minus interpolatam incidit. Hoc Isidori elogium partim descripsit etiam Constantinus Caietanus loc. cit. pag. 15. ex Chronicis Lucae, *Diaconi Tudensis*, vt ait: sed diaconum Legionensem primum, ac deinde episcopum Tudensem debuit vocare. *Martinus Legionensis legerat Continuationem*

16. Iam figmenta, quae in Continuatione supposititia Ildefonsi referuntur, fuse explodit Nic. Antonius in bibl. vet. hisp., vbi de Isidoro, Ildefonsoque agit: iter vero Mahometi in Hispaniam adeo prolixe refutat, vt *vel Fabium valeant delassare*, quod Bayerius annotauit; ea fabula cap. 25. breuiter a nobis explodetur. Plura etiam disserit de corruptis, vt fingitur, ab Auicena S. Isidori operibus, et de Theodiscli apostasia: de quibus nos infra. Florezius tom. 9. pag. 212. seq. demonstrat, Isidoro Honoratum successisse a die 12. maii 636. ad diem 12. nouembris 641., vt arguitur ex inscriptione sepulcrali Honorati, quam accurate describit. In catalogo Aemilianensi post Honoratum collocatur Antonius, neque Theodiscli nomen comparet, quamuis Epiphanii intrusi nomen non desit. Hunc catalogum capit. 24. proferam. Quum autem Ildefonsus anno 18. Reccesuinthi regis decesserit, manifestum est, eum non potuisse continuationem Chronici perducere ad obitum vsque ipsius Reccesuinthi, vt apud Lucam Tudensem legitur. Hac ex parte narratio Roderici Toletani stare posset, qui Ildefonsum tempora gothorum scripsisse a quinto anno Suinthilae vsque ad octauum decimum Reccesuinthi affirmauit. Mirum certe non est, quod per tot bellorum, et ignorantiae in Hispania secula in historiam nostram multae fabulae irrepserint: (in cuius vero gentis historiis id non accidit?) tamen non satis intelligitur, quo pacto viri docti, vt Lucas Tudensis, aliique huiusmodi fabellis anilibus fidem praestiterint. Postquam autem eiusmodi commenta ab eis accepta, ad aliosque ex eorum manibus transmissa sunt, facilius malum ser- *Continuationis interpolationes explosae.*

pere coepit, et non solum in aliis libris, sed etiam in liturgicis locus figmentis datus est, quae falsorum chronicorum architecti seculo XVI. exeunte, et sequenti auidissime arripuerunt.

CAPVT XIII.

Vita S. Isidori a Bollandianis edita an auctorem habeat Lucam Tudensem. Ea vita ad appendices reiecta, defenditur Lucas Tudensis contra nonnullos, qui eum in Chronicis, et Isidorianis rebus multa finxisse contendunt. Auctor libri De miraculis S. Isidori quisnam fuerit.

Vita S. Isidori a Bollandianis edita non omnino praetermittenda.

1. Propositum mihi fuerat hoc loco vitam S. Isidori recudere, quam praeuio doctissimo commentario Bollandiani inter Acta Sanctorum ad diem 4. aprilis retulerunt. Sed quum non parum vitae eius methodus nostrorum Prolegomenon ordinem interturbaret, et aliunde gesta, quae in ea enarrantur, idonee ex alia vita breuiori cap. seq. producenda suppleri possint, commodius visum fuit vitam a Bollandianis illustratam cum vberiori historia translationis, et narratione quorumdam miraculorum ad appendices reiicere. Neque enim ea omnino praetermitti a nobis debet, quum Zaccaria ad suae intentatae editionis prolegomena magnum subsidium in hac vita, et Bollandianorum commentario collocasse videatur.

eius vitae quisnam auctor.

2. Interea haec duo a nobis inuestiganda sunt, quisnam eius vitae auctor fuerit, et an Lucas Tudensis, qui vulgo auctor censetur, architectus fabularum fuerit, quae in Isidori Acta irrepserunt. Nic. Antonius, quum exemplar vitae S. Isidori ad Bollandianos misit, censuit, auctorem vitae non esse Lucam Tudensem, multisque rationibus id persuadere conatus est, vt in praeuio Bollandianorum commentario legitur. Hi non inuiti opinioni Nic. Antonii adhaeserunt; sed quum rationes Nic. Antonii in eo maxime niterentur, quod stilus Chronici Lucae Tudensis, et Vitae Isidori diuersus esset, ac multa inter se contraria in vtroque hoc opere commemorarentur, obseruarunt Bollandiani, posse aliquem, qui eundem auctorem vtriusque operis assereret, opponere, vitam S. Isidori a Luca adhuc diacono in Coenobio Legionensi S. Isidori conscriptam fuisse, Chro-

nicon vero, et alia opera ab eodem iam seniore episcopo Tudensi, ac maturiori iudicio.

3. Haec Nic. Antonius l. 8. Biblioth. vet. hisp. n. 68. quum expendisset, iudicium quodammodo cohibuit: *Nunc sisto*, inquit, *et doctissimorum hominum sententiam non improbo: potuisse hanc differentiam aetatis maturioris, aut prouectioris varietate excusari; non adeo tamen, vt episcopus iam Tudensis Chronicon Lucas, quod aiunt, scripserit, qui diaconum se ad Berengariam id mittens nuncupauit.* Addit Nic. Antonius, vix sibi dubium esse, quin vnus, idemque auctor sit vitae S. Isidori, et Historiae translationis S. Isidori episcopi, quae in codice suo Toletano annexa est vitae: adeo vt nullius horum operum, aut vtriusque laus Tudensi sit consignanda. De historia translationis cap. 8. diximus, quae certe Luca Tudensi antiquior est, et ab auctore translationi fere aequali conscripta, quamuis postea, vt huiusmodi in monumentis accidere solet, interpolata fuerit, vt est in eo ms. Toletano, ex traditionibus scilicet scriptis, aut documentis, quae multis communia erant, adeoque a diuersis scriptoribus in suis operibus transcribi, aut compilari poterant. Lucas in Chronico, quod certo ab ipso scriptum constat, translationis quoque meminit, et diuersum quiddam narrat: quum enim Acta referant, S. Isidorum solo Albito episcopo apparuisse, deinde Albitum Ordonio episcopo reuelationem designasse, Lucas contra ait: *Tunc apparuit ambobus episcopis orantibus Christi confessor Isidorus, et ostendit eis sui corporis locum.* *an Lucas Tudensis.*

4. De auctore vero vitae simile iudicium profero, alium eum fuisse a Luca Tudensi, ac prorsus diuersum ab auctore continuationis Chronici Isidoriani, nomine Ildefonsi a Luca Tudensi cum aliis chronicis collectae. Consentiunt ii, qui mss. codices, in quibus vita Isidori continetur, inspexerunt, auctoris nomen non exprimi. Bollandiani inscribunt, *Vita S. Isidori, auctore Canonico Regulari coenobii Legionensis S. Isidori.* Nullus alius profertur auctor eorum temporum, qui vitam vllam S. Isidori a Luca Tudensi compositam testetur. Quid ergo est causae, cur Lucam auctorem vitae credamus? Ostendi cap. 4., plura esse verba, et sententias, quae in hac vita, et in sermone Martini Legionensis, qui Luca Tudensi antiquior fuit, eodem contextu exprimuntur: et quae potius Martinus ex vita, quam auctor vitae ex Martino videtur deprompsisse. *alius potius.*

rationes.

5. Quum autem quaedam diuersa narrentur a Luca Tudensi in praefatione ad syllogen chronicorum, et ab auctore vitae Isidori, hunc ab illo distinguere oportet. Neque permouere nos debet Bollandianorum ratio, quod potuit Lucas sententiam mutare. Nam siue ante chronicon Lucam vitam S. Isidori scripsisse fingamus, siue post chronicon, de quo minime sibi constant, qui chronicon, vitam, et translationem S. Isidori eidem Lucae tribuunt, si de facti alicuius veritate dubitauit, aut opinionem aliam assumpsit, debuit hoc ipsum aduertere, quum ad sententiam retractandam deuentum fuit. In praefatione ad chronica matrem S. Isidori Theodoram appellauit: haec eadem in vita dicitur Turtura. Cur si idem est vtriusque operis auctor, diuerso eam nuncupat nomine, aut non indicat rationem, cur aliam tenuerit sententiam?

Lucas non est auctor Continuationis Chronici Isidoriani.

6. Extat quidem fabula de Mahometi in Hispania praedicatione tam in vita Isidori, quam in continuatione chronici Isidoriani, nomine Ildefonsi a Luca inter alias historias relata. Sed praeterquam quod longe plura hac de re in vita Isidori narrantur, quae in continuatione chronici Isidoriani non reperiuntur, minime constat, Lucam eius continuationis, aut interpolationis auctorem esse. Ildefonsum Isidori chronico, siue historiae gothorum supplementum aliquod adiecisse cap. super. innui. In vetustissimis membranis, quibus etymologiae Isidori continentur, saepe reperi chronicon breuius Isidori ab initio mundi, supputatione temporis adiecta vsque ad Reccesuinthum regem: quo tempore Ildefonsus floruit, quem, vt librum Isidori de vir. illustr. continuauit, ita et chronicon hoc Isidori, et praecipue historiam gothorum continuasse facile credi potest. Persuadent id omnino verba Roderici Toletani ex editione recenti Patrum Toletanorum tom. 3. in prolog., siue epist. nuncup. ad libros de reb. Hisp. *Tempore enim vastationis Arabum scripta, et libri cum pereunte patria perierunt, nisi quod pauca diligentium custodia euasere. Itaque ea, quae ex libris beatorum Isidori, et Ildefonsi, et Isidori Iunioris, et Idacii Gallaeciae episcopi, et Sulpicii Aquitanici, et Conciliis Toletanis . . . et aliis scripturis, quas de membranis, et pictaciis laboriose inuestigatas laboriosius compilaui, a tempore Iaphet Noe filii vsque ad tempus vestrum, gloriosissime rex Fernande, ad historiam Hispaniae contexendam, quam solicite postulastis, prout potui, fideliter laboraui.*

Rodericus Toletanus hanc Continuationem viderat.

7. Quod Sulpicius Aquitanicus a Roderico nominatur, id crediderim accipiendum de chronico, quod e membranis hispanicis primus edidit Florezius tom. 4. Hisp. sacr. hoc titulo: *Epitome Chronicorum Seueri Sulpicii*. Desinit era 771., siue anno 733. Dubitat Florezius, an huiusmodi chronicon aliqua ex parte Seuero Sulpicio tribui possit. Libenter crediderim, Seuerum chronica aliqua scripsisse, quae alius postea, vt in hoc operum genere solet euenire, in epitomen redegerit, interpolauerit, continuauerit. Ad hoc etiam chronicon, siue ad Roderici verba respexisse puto Ioannem Gerundensem in prologo Anacephalaeosis Hispaniae, qui Isidorianae historiae gothorum aliqua Ildefonsum, et Sulpicium addidisse tradit. Neque enim est, cur cum Nic. Antonio l. 5. biblioth. vet. cap. 6. num. 327. Gerundensem emendemus, et pro Sulpicio Iulianum, siue Isidorum Pacensem legamus. *Sulpicii Aquitanici Chronicon.*

8. Mirandum tamen magis, quod Nic. Antonius ib. num. 325. asserat, continuationem chronici Isidoriani sola auctoritate Tudensis Ildefonso tribui posse, et illico num. 327. in eandem rem auctoritatem Roderici alleget. Multa huiusmodi parum sibi consentientia in bibliotheca veteri, quippe opere posthumo, et quod auctor ad limam non reuocauit, occurrunt, etiam post Bayerii eruditam recensionem. Sic igitur num. 325. ait Nic. Antonius: *At si reuera Ildefonsi est* (Continuatio chronicorum Isidori) *aliqua ex parte, quod non alia, quam Lucae eiusdem Tudensis auctoritate affirmare possumus, certe plura sunt nouae, et alienae manus antiquis consuta*. Mox num. 327. excribit haec verba Roderici Toletani l. 2. cap. 22. de reb. Hisp. *Et quum beatus Isidorus scripsisset gothorum originem vsque ad quintum annum regis Suintilae, S. Ildefonsus scripsit tempora gothorum, alanorum, vandalorum, et sueuorum a quinto anno Suintilae vsque ad octauum decimum Recesuindi*. Hactenus codex ms. Toletanus: in aliis mendose additur: *Et Isidorus Iunior, qui a principio mundi incipit chronica, vsque ad octauum decimum Recesuindi annum fideliter prosecutus, et vsque ad destructionem Hispaniae per arabes ipse scripsit*. Nic. Antonius ita emendat, et coniungit haec verba cum superioribus: *a quinto anno Suintilae vsque ad octauum decimum Recesuindi annum. Et Isidorus Iunior prosecutus vsque ad destructionem Hispaniae per Arabes ipse scripsit*. Malim tamen credere, interpolationem, siue addita- *Bibliothecae veteris Nic. Antonii, vt operis posthumi, quidam errores.*

mentum id esse alicuius: non enim hic erat locus, vt Rodericus de Isidoro Iuniore verba faceret, praesertim quum Isidorus Iunior, siue Pacensis chronicon suum a temporibus Isidori Hispalensis inchoauerit, et post destructionem Hispaniae per Arabes ad plures annos continuauerit.

fabulosa translatio primatus ex Hispalensi sede ad Toletanam.

9. Quum ergo Rodericus Toletanus, et Lucas Tudensis eodem seculo floruerint, ineptum est suspicari, continuationem chronici Isidoriani, quae Ildefonsi nomen praefert, a Luca confictam fuisse. Immo Nic. Antonius l. 5. n. 215. coniicit, Lucam Tudensem ex Roderico Toletano desumpsisse, quae de primatu ex Hispalensi sede ad Toletanam ob Theodiscli episcopi Hispalensis apostasiam translato in continuatione chronici Isidoriani referuntur. *Vnde Lucas Tudensis*, inquit, *per me desumpserit . . . Suspecta enim quodammodo haec mihi sunt e Roderici calamo venientia*, *qui perpetuam hanc Toletanae primatiae praerogatiuam ita acriter omni tempore tutatus fuit*, *vt breuissimo etiam*, *quod laudauimus*, *capite bis eam neque necessario expresserit*. Atqui Lucas Tudensis anno 1236. suum chronicon absoluit, Rodericus vero septem post annos: ex quo Florezius arguit t. 22. Hisp. Sacr. p. 123., Rodericum potius verbis Tudensis vsum, quam contra Tudensem Roderici. Sed multo magis aequum est credere, ante vtriusque aetatem continuationem Isidoriani chronici extitisse, quam Rodericus in sua Historia conscribenda prae oculis habuerit, Lucas vero in Chronicorum collectionem admiserit.

Rodericus Tolet. commentum de Theodisclo adoptauit.

10. Dicat aliquis, Rodericum continuatione genuina vsum fuisse, quam Lucas interpolauit. Verum neque id sustineri potest. Etsi enim Rodericus de praedicatione Mahometi in Hispania verba non fecit, tamen, vt nunc dicebam, aliam de Theodisclo fabulam, quae in ea continuatione legitur, adoptauit l. 2. c. 21. de reb. Hisp., vbi multa alia ad verbum ex ea continuatione de rege Cindasuindo protulit, et haec in rem nostram: *Libros Sanctorum Patrum diligenter fecit perquiri*, *et instituta beati Isidori firmiter obseruari*. *Hic perfidum Theodistum hispalensem episcopum synodali sententia in exilium misit*, *et dignitatem primatiae*, *quam ab antiquo habuerat*, *totius approbatione Concilii Toletanae ecclesiae confirmauit*. Ad marg. notatur ex mss. Compl., et Al. *exulauit* pro *exulare fecit*. Atque *exulauit* legitur in Continuatione; in qua tamen desunt non-

nonnulla verba Roderici: ita enim pergit: *exulauit, et dignitatem, primatiae transtulit ad ecclesiam Toletanam*.

11. Tenendum ergo est, Ildefonsum historiae gothorum Isidori supplementum ad sua vsque tempora adiecisse, quod alii postea, vt ipsa Isidori chronica, ex aliis monumentis, falsisue vulgi rumoribus auxerunt, et interpolarunt ante Roderici Toletani, et Lucae Tudensis tempora. Ac fortasse Pelagius Ouetensis, *fabulosus* dictus, nonnullam in his interpolationibus partem habuit: nam, vt dicam c. 77., in sylloge chronicorum Pelagii Ouetensis reperitur etiam *Supplementum D. Ildefonsi*. Et seculo quidem XII., quo Pelagius vixit, ea licentia inualuit veterum libros foedandi apocryphis additionibus, vt confirmat Mariana in tract. de praedic., et aduent. S. Iacobi in Hispaniam cap. 12. *Calixti*, inquit, *librum sincerum nusquam extare certum habeo, sed additionibus, et centonibus alienis foedum, frequenti eius seculi more, quo veterum scripta additionibus locupletandi specie miseris potius modis foedarunt: cuius licentiae non vnum exemplum extat*. Sed extant etiam huiusmodi corruptelae exempla longe ante seculum XII.

Pelagius Ouetensis fortasse interpolator Continuationis chronici Isidoriani.

12. Ne vero Lucam Tudensem auctorem fabularum, quae in vetera illa chronica irrepserunt, credamus, spectata eius pietas suadet: vt recte in monito ad continuationem chronicorum Isidori, Ildefonso ascriptam, obseruatur: *Sunt*, inquit doctissimus Editor, *qui cum Laurentio de Padilla putant, totum id, quod sub Ildefonsi nomine venditauit* (Lucas,) *fuisse ab illo confictum. A nobis nunquam impetrabunt, vt de viro probo temere cogitemus*. Alfonsus Garsias Matamorus De academ., et doct. Hisp. vir. censet, Lucam Tudensem, et Rodericum Toletanum *non ad voluptatem aurium, sed ad memoriam, et ad iudicium posteritatis scripsisse, et quam a deliciis longe, tam ab ineptiis, et mendacio procul abfuisse*.

Lucas Tudensis a mendacio alienus.

13. De praeclaris Lucae Tudensis gestis, ac pietate, cuius etiam precibus, dum viueret, deum mirabilia quaedam operatum fuisse, satis firma opinio est, plura Florezius tom. 22. Hisp. sacr. Quod autem ad rem nostram maxime facit, ipse Lucas in libris contra Albigenses in veterum scriptorum corruptores acerrime inuehitur. Neque iuuat opponere, Lucam eos potuisse reprehendere, qui erronea, aut haeretica libris Patrum immiscerent, quin eos improbauerit, qui falsa quaedam, vt religionis causam adiuuarent, intersere-

eius pietas, et contra interpolatores sententia.

rent. Nam l. 2. cap. XI. aperte ait: *Quod autem dicunt, aliqua esse fingenda, licet vera non sint, ad Christi nominis gloriam dilatandam, cum B. Iob simpliciter respondemus: Numquid indiget deus vestro mendacio, vt loquamini dolos pro eo? Vnde ait Organum Spiritus Sancti* (Gregorius M. in ea Iob verba,) *deus mendacio non eget, quia veritas fulciri non quaerit auxilio falsitatis*. Minime ergo etiam ex Lucae Tudensis sententia excusari potest, qui Isidori, aut Ildefonsi nomine ea venditet, quae eos nunquam scripsisse scit, quamuis talia ea sint, quae alioquin ad Christi nominis gloriam dilatandam pertinere viderentur.

defenditur contra Florezium.

14. Eum veritatis amorem, quem candide Lucas profitetur, Florezius loc. cit. pag. 124. vltro agnoscit; sed nihilominus auctorem interpolationum eundem Lucam esse contendit, quia scilicet vir bono, ac simplici animo praeditus sibi id licere putauit, quoniam in praefatione iam aduertit, sibi propositum esse historiam conficere, in qua veteres historici coniuncti conspicerentur. Hoc autem monito, eos scriptores exhibuit, vt legentium vtilitati magis consentaneum esse credidit, multis additis, quibusdam resectis, aliis suo stilo enarratis. Haec optima esset Lucae defensio, quantum quidem ad veri studium attinet, si re vera ipse in praefationibus indicasset, se non genuina Isidori, aliorumque chronica repraesentaturum, sed suo stilo accommodata, et ex aliis monumentis locupletata. Simile exemplum in prima parte historiae, quae nunc dicitur *Miscella*, praecesserat: nam vndecim priores libri sunt decem Eutropii libri, quibus Paulus Warnefridi subinde quaedam adiunxit: Eutropium Paulus idem continuat, Paulum Landulphus Sagax: alii alia addiderunt, aut interpolarunt. De Paulo vero Leo Marsicanus l. 1. c. 15. Chron. Casin. *Eiusdem Adelpergae rogatu in historia romana, quam Eutropius breuiter composuerat, plurima hinc inde de historiis ecclesiasticis addidit*. Hoc in ipsa inscriptione operis innuitur. Adelperga, siue Aldeberga Dux Beneuentana fuit, filia Desiderii regis.

In sylloge chronicorum quisnam Lucae scopus.

15. Ex Lucae Tudensis praefatione haec proferri possunt: *Astrictus praeceptis gloriosissimae, ac prudentissimae Hispaniarum reginae dominae Berengariae, quae, vt chronicorum libros, a beato Isidoro, et a quibusdam aliis peritis de historia regum hispanorum, et quorumdam aliorum editos, sibi scriberem, imperauit, hanc praemisi praefationem*. In Hispaniae illustratae tom. 4. editum est *Astrictis*: sed

sensus exigit *Astrictus*, et ita scriptum reperio in codice Vaticano 7004. olim Francisci Peniae. Post plura Lucas: *Nos vero ad libros chronicorum a doctore Hispaniarum Isidoro editos manum mittimus, secundum etiam quosdam alios, hispanorum regum, et aliorum quorumdam seriem prosequendo, praeceptis gloriosissimae Hispaniarum reginae dominae Berengariae omni desiderio desiderantes fideliter satisfacere. Ipsa enim, cuius catholicis praeceptis non licet, nec libet resistere, mihi Lucae indigno diacono, vt hoc perficerem, imperauit.*

corrupta exemplaria corrigere, non interpolare studuit.

16. Verba illa, quibus vsus Lucas est, *Ad libros manum mittimus etc.*, innuere videntur, non solum a Luca describenda fuisse chronica, sed in nouam formam redigenda. Vellem tamen, clarius id exposuisset: nam sunt alia, quae suadent, propositum tantum Lucae fuisse, vt chronicorum seriem, et collectionem ordinaret. Quid, quod Lucas ipse innuit, nihil se mutaturum, nisi quod excriptorum vitio, aut fraude corruptum reperisset? In prologo ad Isidorianum gothorum chronicon: *Iam nunc*, inquit, *ad gesta regum gothorum manum mittimus, chronicorum librum Isidori doctoris Hispaniarum secundum in opere proponentes; tamen sciendum, quod in regum gothorum serie, et in romanorum imperatorum, atque aliorum principum fere vbique discors annorum numerus scriptorum, vel aemulorum vitio reperitur. Quapropter ego in huius operis annorum concordiam, vtcumque potui, laboraui. Corrigat tamen catholica veritas, siquid forte in his, vel aliis opusculis meis me viderit deuiasse.* Sane si Isidoriani chronici continuatio ante Lucam Tudensem non existebat, quo pacto is sine falsarii nota eam potuit non solum confingere, sed etiam Ildefonso imputare?

Lucas neque vitae S. Isidori, neque translationis auctor.

17. Vt autem ad auctorem vitae, translationisque S. Isidori redeam, eum Lucam Tudensem esse non credo, primum quia de auctore ex nullo veterum testimonio, aut ms. codice constat: deinde quia etsi plura chronico Lucae, ac Vitae, et translationi communia sunt, tamen haec ratio solum arguit, ex antiquioribus monumentis diuersos auctores eadem verba sumpsisse: denique quia tam in Vita, quam in translatione quaedam sunt, quibus Lucas in Chronico refragatur, quin haec ratio ex diuersa aetate, qua Lucas diuersa opera scripserit, debilitari possit, quum potius videatur Lucas omnia sua opera ante episcopatum composuisse, vt colligit Florezius tom. 22. pag. 133., et clarius p. 145.

liber de miraculis S. Isidori.

18. Contendit tamen Florezius, Lucam auctorem Vitae, ac translationis esse, quia auctor est libri De miraculis S. Isidori; et auctor Vitae, ac translationis diuersus non est ab auctore operis De miraculis. Videndum nunc, quodnam sit hoc opus De miraculis S. Isidori. Nic. Antonius librum de miraculis a translationis historia diuersum non esse coniiciebat l. 8. n. 71.: nam postquam de translationis historia egit, addidit: *Plane scriptum hoc transtulisse in vernaculam* (linguam) *videtur nobis Ioannes de Robles in eo libro, qui solet vulgo ei ascribi, Historia de los milagros de S. Isidoro arzobispo de Seuilla nuncupatus, et anno* MDXXV. *in lucem editus*. Dubius haerebat in bibliotheca noua verbo, *Ioannes de Robles*; de quo ait: *Scripsisse dicitur, De la traslacion, y milagros del glorioso San Isidoro arzobispo de Seuilla, Salmanticae, vt suspicor . . . Qui transtulisse, aut scripsisse mihi videtur anonymi opus de Vita S. Isidori, et Lucae Tudensis, si non et huius est laudata vita, libellum de translatione, et miraculis eiusdem Sancti doctoris: quae duo penes me mss. ex codice Toletanae ecclesiae, nec hactenus edita, remissurus propediem sum ad clariss. virum Godefridum Henschenium etc.* Librum describit Florezius, qui vidit. Editio absoluta fuit die 2. ianuarii 1525. Salmanticae, vt ex postremo folio liquet. In primo folio est imago S. Isidori, et alia S. Martini Canonici Legionensis, in altero haec libri inscriptio: *Comienza la historia del muy bienauenturado S. Isidoro arzobispo de Seuilla, primado, et doctor excellentissimo de nuestras Españas, la qual se diuide en tres partes. En la primera se contiene su vida, et origen. En la segunda su glorioso pasamiento de este siglo a la perpetua bienauenturanza. En la tercera se contiene la trasladacion de su santo cuerpo de la ciudad de Seuilla a la ciudad de Leon. Y despues de toda la dicha historia se sigue el libro principal de los miraglos* (sic) *del mismo Santo Isidro. Lo qual todo fue sacado a la letra de las historias originales, et mas autenticas, que estan escriptas por los bienauenturados Sant Alifonso arzobispo de Toledo, e Sant Braulio, obispo de Zaragoza, discipulos de Sant Isidro, et por otros antiguos, que escribieron su historia, la qual fue ansi sacada, et trasladada de latin en romance por vn Religioso Canonigo Reglar de su monasterio de Sancto Isidro de Leon, que fue el mismo, que romanceo el dicho libro principal de sus miraglos, sin qui-*

tar, ni añadir cosa alguna substancial, como se hallarà cotejando esta vulgar trasladacion con los dichos originales, que son escriptos en buena latinidad.

19. Auctor operis, vel operum latinorum de vita, transitu, translatione, et praecipue miraculis S. Isidori nullus indicatur. Interpres vnus idemque esse dicitur Canonicus quidam monasterii Legionensis S. Isidori, quem Aegidius Gonzalez, et Nic. Antonius Ioannem de Robles nominant. Refert interpres in opere De miraculis, codicem latinum membranaceum, quo id opus latinum continebatur, extitisse olim in monasterio Legionensi S. Isidori, inde post varios casus ad Collegium Complutense, a Cardinali Francisco Ximenez fundatum, deuenisse: ex quo exemplar descriptum fuit, et ad monasterium Legionense S. Isidori delatum. Ex hoc exemplari liber in hispanum idioma conuersus fuit. *ex quo exemplari hispanice redditus.*

20. Historia vitae, et translationis, quae libro de miraculis praemittitur, breuior est ea, quam Bollandiani ediderunt, et cui pauca quaedam miracula subiecerunt. Duo ergo opera diuersa Florezius agnoscit, sed ab eodem auctore Luca Tudensi composita, prius opus De miraculis, praemissa breui historia vitae, et translationis, posterius Historiam longiorem vitae, et translationis, subiuncta paucorum quorumdam miraculorum expositione. Iam quod Lucas Tudensis opus De miraculis S. Isidori scripserit, ex eius prologo librorum aduersus Albigenses constat: *Seponens ad tempus prosequi ea, quae de miraculis S. Isidori confessoris coeperam enarrare*: et in fine librorum: *Diuinitus factum credo, vt qui beati Patris Isidori miracula proposui in laudem Domini declarare etc.* Denique quum in libro De miraculis multa sint, quae eodem modo in Chronico, et Historia vitae, et translationis referuntur, inde Florezius concludit, horum omnium operum vnum, eundemque esse auctorem Lucam Tudensem. *Lucas de miraculis S. Isidori scripsit.*

21. Verum, vt concedam, absoluisse Lucam opus de miraculis, quae enarrare *coeperat*, et declarare *proposuerat*: vt admittam, opus Lucae De miraculis diuersum non esse ab eo, quod in vernaculum sermonem redditum est: redit iterum, redibitque semper mea responsio, facilius esse, vt plures diuersi auctores e vetustioribus monumentis multa etiam ad verbum in suos libros immitterent: qui mos tunc erat scribendi: quam vt vnus, idemque auctor *sed non est censendus auctor vitae, et translationis.*

in nonnullis varius, sibique parum constans esset, praesertim quum Florezius doceat, haec omnia opera a Luca Tudensi absoluta fuisse ab anno 1234. ad annum 1239., quo ad sedem Tudensem euectus fuit, extinctus demum anno 1249. Quod autem ait Florezius, diuersas quandoque res in his operibus enarrari, quia Lucas vtrasque probabiles credidit, aut quod postremo scripsit, melius credidit; primum, quum sermo sit de factis inter se contrariis, sustineri nequit; alterum valeret, si Lucas rationem reddidisset, cur non multo ante contrarium enunciasset: id enim quodammodo exigit incorrupta fides historici.

CAPVT XIV.

Vita S. Isidori, auctore Roderico Cerratensi.
Notationes in hanc Vitam.

Miracula in infantia S. Isidori.

1. *Isidorus natione Carthaginensis, filius Seueriani eiusdem prouinciae ducis, Theodorici regis Gothorum filii, germanus sanctorum Leandri archiepiscopi Hispalensis, et Fulgentii episcopi, et doctoris ac Florentinae virginis, virginum praepositae, archipraesul Hispalensis, Hispaniarum Primas, quum esset infantulus, a nutrice ad hortum ductus fuit, et ibi per obliuionem inter olera dimissus. Post aliquos dies lugens filium Seuerianus, sedens contra hortum, vidit apum multitudinem cum ingenti murmure: qui in stuporem versus, ad hortum, vocatis seruientibus, festinauit: et accedentes viderunt alias apum in os pueri intrantes, et exeuntes; alias vero super faciem, et totum corpus mellis, et faui operimenta texentes. Pater autem cum clamore, et lacrymis puerum amplexatus est, et apes ita in sublime se extulerunt, vt non possent videri.*

prima institutio Isidori.

2. *Leander autem archipraesul diligebat puerum spiritualiter, extra patriam eum habens solatium, et non parcebat vrgere, docens eum. Quum igitur puer Isidorus literis fuisset traditus, atque vt sibi videbatur, minus esset capacis ingenii, verbera magistri metuens, haud procul fugit ab vrbe hispalensi. Quumque fatigatus iuxta marginem cuiusdam putei resedisset, vidit pergrandem saxum tortuosis foraminibus perforatum, et quoddam suppositum lignum canelatum. Haec dum secum tacitus cogitaret, ecce quaedam mulier*

forte *canalatum*

venit ad hauriendam aquam. Ad quam puer, Rogo, inquit, dissere- re, quis, vel ad quid lapidis huius foramina, et illius ligni cana- les factae fuerunt? Lapis, ait, iste frequenti guttarum instillatione perforatus; et lignum frequenti chordarum ductu canelatum. Tunc puer ad se reuersus dixit: Si lapis durissimus aqua cauatur, et li- gnum chordis secatur, quanto magis ego homo, discendo quotidie, ad augmentum scientiae valebo peruenire? Reuersus igitur Hispalim, magistrorum disciplinae se humiliter subdidit; et tanta illi gratia caelitus est infusa, vt quidquid a magistris audiebat, auide reti- nebat. Sicque latinis, graecis, et hebraicis literis instructus, in tri- uio, et quadriuio fuit perfectus, in doctrinis philosophorum praecla- rus, diuinis, humanisque legibus eruditus, suaui colloquio, vita, et doctrina clarissimus.

3. *(Quum esset iuuenis, et in scientia multum profecisset, au- dita fama Gregorii, nocte natalis Domini in ecclesia hispalensi pri- ma lectione perlecta, extra ecclesiam egressus, in paruissimo tem- pore Romam deuenit, et beatum Gregorium in Matutinis inuenit: quo viso, beatus Gregorius, nimium laetatus, protinus agnouit, et deo gratias agens, amplexatus est eum: post euangelicam vero lectionem valefaciens ad ecclesiam hispalensem ipsa nocte rediit, et clericos matutinas laudes reperit celebrantes.)* **aduentus Isidori in Vrbem commentitius.**

4. *Ad vtilitatem fidelium multos libros composuit, multas hae- reses extirpauit, Arrium condemnauit. Huius Arrii, presbyteri ale- xandrini, insania quum insanirent impii, Athanasio expulso, Euse- bio exterminato, Hilario proscripto, Leouigildus rex, Hispaniarum ecclesias persequens, Masonam emeritensem episcopum, et Leandrum hispalensem Archiepiscopum relegauit. Isidorus autem scientia cla- rus, genere nobilis, corpore pulcher, moribus grauis, eloquentia sua- uis, inter oblatrantes arrianorum frequentias nec minis terretur, nec blanditiis demulcetur, sed feruore charitatis succensus fulmina di- uini eloquii ardentia emittebat, quibus saeuientium obumbrabat aspe- ctus. (Adiit etiam Recaredum Leouigildi regis filium, et eum ab arriana haeresi ad fidem catholicam reuocauit.) Mortuo autem To- leti miserabiliter Leouigildo, et substituto in regno catholico Reca- redo, reuersus est Leander a Carthagine, et pax ecclesiae restituta, et arriana haeresis extirpata, et Suevi, qui Gallaeciam obtinebant, consequuti sunt baptisma.* **Isidorus arianos refellit.**

in cellam inclusus.

5. (*Cernens ergo Leander Isidori constantiam, nescio quo praeuentus praesagio, ne, se dimisso causa praedicationis, vel ob aliud extraneas peteret regiones; vel ne virginitatem, quam ab infantia custodierat, leui famine macularet, in cella eum, rege, et multis aegre ferentibus, reclusit. Rex vero Recaredus, et multi alii cellae assistebant, et de fonte Saluatoris almi Isidori sapientiam hauriebant. Quum igitur Leander finem suum appropinquasse cognosceret, fratrem suum Isidorum a cella educi, et sibi praesentari precatur. Quod quum Isidoro retulissent, qui iam paruam cellulam omnibus temporalibus* (diuitiis) *praeponebat, ait: Scitote, me ab hac cella minime egressurum, quandiu frater meus superstes extiterit, ipse enim hoc proposito sacramenti firmauit.*)

episcopus constituitur.

6. *Beato igitur Leandro inter angelos translato, rex Recaredus, principes, episcopi, et populi in episcopum vnanimiter elegerunt, et, licet inuitum, de cella eduxerunt.* (*Quod quum nunciatum esset Beato Gregorio Papae, electionem libentissime confirmauit, pallium tribuit, et, vt primatiae honorem in Hispaniis exequeretur, concessit.*) *Decoratur igitur infula praesulari: semper erat prudens, semper castus, semper constans, semper iustus, semper modestus: vbique vtilis, vbique deuotus, passionem Christi semper habens in oculis: plus amari appetens, quam timeri: magis prodesse, quam praeesse: ieiuniis, et orationibus, et sanctarum Scripturarum meditationibus insistens: ex vilissimis cibis, non ad cupiditatem, sed necessitatem modica sumens, sibi parcus, aliis largus, eandem, quam prius, sequebatur humilitatem. Inerat, quasi proprium, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus, miseris compatiens, eleemosynas eis largissime tribuebat. In prosperis, et aduersis vnus semper vultus cunctis laetior occurrebat. In tanto dignitatis culmine sublimatus, non ad cathedram, sed ad curam, non ad honorem, sed ad onus, non ad principandum, sed ad seruiendum, non ad subditorum marsupia euacuanda, sed ad facinora extirpanda, non ad quietem, sed ad laborem, episcopi dignitate se vocatum, non minus operibus, quam sermonibus fatebatur.*

collegia iuuenum studentium instituit.

7. *Circa scholares ita solicitus erat, vt pater singulorum probaretur. Et, vt remoueret ab eis materiam vagandi, extra vrbem hispalensem mirae pulchritudinis construxit monasterium, a quo nulli scholari exeundi ante quadriennium licentiam praebebatur: quosdam vero*

vero ditiores, qui inesse monasterio recusabant, ne gyrouagantes mentes a studio reuocarent, ferreis adstringebat compedibus: ex quorum collegio emicuit Ildefonsus, et Braulius episcopus caesaraugustanus. Et quia non semper docere eos praesentialiter poterat, vbicumque magistros aptos sciebat, prece, et pretio eos ducebat, vt in scholaribus docendis darent operam efficacem; fomes namque, et occasio haeresis, et totius mali lapsus morum clericorum, et religiosorum, segnis contemptus scientiae Scripturarum. Super religiosos quoque summopere vigilabat, ne quis eorum inopia mergeretur, aut verbi dei inedia deperiret. Quamuis etiam suae, et aliorum consulendo saluti, mulierum vitaret praesentiam, quascumque tamen sanctimoniales in dei laudibus cerneret permanentes, mira affectione venerabatur, et assiduis largitionibus prouidebat. Per Hispaniae etiam regionem plurima, et pulchra aedificauit monasteria. *aliae eius virtutes.*

8. *Non autem contentus vni soli prouinciae prodesse, qui omnium fidelium vtilitati se natum credebat, per ciuitates, et regiones egressus, verbum dei praedicabat. (Inde venit Romam, id humiliter Summo Pontifice postulante: ibi expeditis negotiis, regressus est in Hispaniam cum honore. Cuius aduentum audientes Gallici, et Hispani, quum siccitate aeris laborarent, et ex pluuiae defectu fruges, arbores, atque herbae arescerent, et homines ex ipsa intemperie grauem molestiam corporum sustinerent, cum crucibus, et lampadibus de singulis ciuitatibus ei obuiam procedebant, vt pro eis Dominum precaretur. Narbonenses vero populi clamabant ad eum dicentes: O pie Hispaniarum Doctor Isidore! tuis orationibus ab imminentibus periculis erue nos. At ille, eleuans manus ad caelum, Dominum precabatur, quod ad gloriam sui nominis populo suo remissionem peccatorum, corporum sanitatem, aeris temperiem, pluuiarum largitionem, atque fructuum abundantiam impertiri dignaretur. O mira orationis virtus! quum enim aeris esset nimia serenitas, et solis ardore omnia aestuarent, magna subsecuta est pluuiae abundantia, et aeris temperies, et corporum sanitas, ac fructuum abundantia. Profectus inde, curationes aegritudinum, similiter et pluuiae comitabantur eum.)* *Iter secundum romanum dubium.*

9. *(Veniente autem eo haud procul ab Hispali, nunciatum est ei, quod quidam Machometus inauditarum opinionum ore vipereo infecerat audientes; et draco, magnae trabis quantitatem excedens, ore* *Machometi in Hispania vagantis fabula.*

flammiuomo pta (sic) suburbia redegit in solitudinem. Quo audito, misit nuncios, qui Machometum vinculis adstrictum suo aduentui praesentarent. Sed humani generis inimicus apparuit dicens Machometo: Aduersarius noster adest Isidorus: velociter igitur ab Hispania discede, quoniam eius praesentiam nec tu, nec angeli dei potestis sustinere. Cui Machometus: Quid est hoc nouitatis, quod angeli mortalis hominis praesentiam sustinere non valent? Ad hoc diabolus: Ne dixeris, nouitatis, sed plurimae antiquitatis. Nam primus homo, cui angeli deputati erant ad custodiam, de paradiso eiectus est circumuentione diaboli; et angeli dei in nullo eum iuuare potuerunt. Cui Machometus: Et, si Isidori instantia me minime proficere praesciebas, quare totam Hispaniam per me lucraturum dixisti? Ad hoc diabolus: Ex diuina reuelatione cognoui, eum Romae remansisse; sed proposita diuinae voluntatis alt.... in.... videretur propter nequitiam hominum, et propter poenitentiam: propter nequitiam, vt pro..... terrae promissionis filiis Israel; nondum enim, ait Scriptura, completae sunt iniquitates Amorrhaeorum: propter poenitentiam, vt in populo Niniue, cui propter poenitentiam misertus est deus. Nunc igitur festina hinc, et vade in Africam, in gentem magnam futurus; forte *doceque*. *docesque ibi praecepta mea; nondum enim completae sunt iniquitates Hispanorum. Conuocatis itaque suis, Machometus cuncta narrauit eis per ordinem, et accelerauit fugam; et veniens in Africam, innumeram Ismaelitarum gentem seduxit. Venientes autem nuncii Isidori Cordubam, et non inuenientes Machometum, ad mare vsque persequentes, quibusdam de suis captis, reuersi sunt ad Sanctum Doctorem.)*

Machometi obitus.

10. *Era* DCLVI. *prophetauit Machometus in tempore Sisebuti Gothorum, et in tempore Heraclii romani imperatoris. Decem annis sectam obtinuit; et obiit Era* DCLXVI. *anno Heraclii* XVII., *et docente in Hispania Isidoro.*

dubia narratio de dracone expulso.

11. (*Accedente autem eo ad locum, qui Sancta Eulalia dicitur, apparuit horrendae visionis bellua immanissima, ex ore cuius flammarum strepitu sonitus audiebatur. Hortabatur vero suos Sanctus, vt securi accederent. Appropinquantibus illis, draco, demisso capite, stetit. Cui Sanctus: In nomine, inquit, Iesu Christi praecipio tibi, vt eas in locum, vbi nulli noceas creaturae. Ad hoc serpens cum sibilo, et strepitu recedens, nusquam comparuit.*)

12. *(Quumque appropinquasset Isidorus Hispalim, occurrit ei multitudo clericorum, scholarium, monachorum, et laicorum cum magno gaudio; et ex compressione turbarum concurrentium, vt tangerent fimbrias sancti patris, quaedam mulier praegnans praefocata expirauit. Quod cernens Sanctus, flens orauit Dominum, et surrexit mulier, dicens: Benedictus tu, pater, quia per te ego, et filius meus liberati sumus de manu inimici. Et sciscitanti populo, qualiter euenisset ei, respondit: Egredientem animam meam, et animam filii mei, qui in vtero est, caterua daemonum nexibus igneis eas ad poenas carpere parabant; sed glorioso patre pro nobis orante, audita est vox, dicens: Reuertantur animae horum ad corpora sua, quoniam amicus dei Isidorus orat pro eis.)* *alia miracula.*

13. *Veniebant autem ad eum alii, vt audirent alterius sapientiam Salomonis; alii, vt viderent eum miracula facientem; alii vero tentantes eum; quorum vnus fuit Gregorius haereticus antistes, qui in synodo, Hispali celebrato, coram iudicibus cum eo disputans, admirans in doctrina eius, non expectans sententiam iudicum, se victum clamauit, Episcopis autem, et omnibus congaudentibus. (Caecus astitit, rogans Isidorum, vt lumen per eum recipere mereretur, Gregorius vero, intuens dissimulantem Isidorum, precatur, vt chirothecam, quam manu tenebat, sibi porrigeret, qua impetrata, surrexit, et caeci oculos de ea* (sic) *tangens, dixit: Dominus Iesus Christus, qui oculos cordis mei per beatum Isidorum illuminauit, oculos corporis tui illuminet meritis eius. Quo dicto, sanguine de oculis caeci erumpente, visum recepit.)* *Gregorius haereticus ab Isidoro conuictus.*

14. *Diem autem obitus sui discipulis praesignauit, et solicitus de grege sibi commisso, omnis Hispaniae episcopos, abbates, et principes, Toleti ad synodum conuocauit, vbi fidem praedicauit, pacem firmauit, et haereses condemnauit. Et, regressus Hispalim, largas eleemosynas fecit, et graui febre fessus, ad ecclesiam se deferri iussit; et facta oratione pro venia peccatorum, Viaticum suscepit, et residuam pecuniam fecit pauperibus erogari; et dans osculum omnibus, ad cellam suam reportari se fecit. Omnibus autem silentibus, et obitum expectantibus, post diem quartam confessionis suae, stans in ecclesia, peracto sermone ad populum, expandit manus ad caelum, et benedicens omnibus, gregem deo committens, sanctum deo tradidit spiritum. Et de corpore eius tanta effluxit fragantia omnium* *obitus Isidori.*

aromatum vincens odorem, vt omnes, qui aderant, caelesti perfrui beatitudine viderentur. Diuersarum autem aegritudinum concurrerunt infirmi, qui, non solum tactu corporis, sed solo odore pristinae restituuntur sanitati. Plures viderunt eius animam ab angelis iubilantibus in sublime deferri, et Christum cum innumerabili sanctorum (caterua) *ei obuiam procedentem. Quidam familiaris eius tristis, raptus in extasi, vidit eum cum virginitatis, et confessionis corona inter innocentes primatum tenere, et dicentem sibi: Consolare, quia paratus sum per me auxilium imploratoribus ferre subsidium. Obiit autem era* LXX. IIII. (deest DC.), *episcopatus sui* XL. *anno, nonis aprilis, tempore Cinciliani regis Hispaniae, et Heraclei imperatoris romanorum, illius, qui crucem Domini a Cosdroe allatam Hierosolymis restituit, et exaltauit. Et sepultus est Hispali inter Leandrum fratrem suum, et virginem Florentinam sororem suam. Testamentum nullum fecit, quia, antequam obiret, pauperibus distribuit omnia, quae habebat. (Duas lucernas arte naturali fecit ipse perpetim ardentes, quarum vna ad caput, aliam ad pedes posuerunt, vt continue corpus sanctissimum illustrarent.)*

Forte *imploratibus*.

translatio corporis.

15. *Anno autem* LXXX. *post obitum Isidori tempore Roderici capta est Hispania a sarracenis vsque ad couam, quae dicitur Sanctae Mariae, vbi Pelagius, ex regia traduce oriundus, et alii post eum sarracenos viriliter expugnauerunt. Anno autem Domini* MLXII., *regnante rege Ferrando, filio regis Sancii, cum vxore sua Santia, translatum est corpus beati Isidori in vrbem Legionensem* X. *kalendas ianuarii.*

notae in Vitam.

16. Haec vita a Roderico Cerratensi scripta compendium quoddam est alterius vitae, a Bollandianis editae, auctore Canonico Legionensi, qui Lucas Tudensis a nonnullis creditur. Multa in ea sunt aut aperte falsa, aut saltem dubia, et apocrypha: ea praesertim, quae Florezius vncinis clausa esse voluit; qui breues notas adiunxit: num. 2. in ms. erat *spal*, pro quo Florezius edidit *spiritualiter*, et coniiciebat *specialiter*, aut aliquid huiusmodi. Suspicabar *diligebat puerum, Spali* (pro *Hispali*) *extra patriam etc.* Num. 5. apud Bollandianos *nescio si quo*; in ms. Florezii videtur fuisse *nescitur quo*. Ib. Bollandiani legunt *temporalibus diuitiis*: ms. Florezii omittit *diuitiis*, quod in compendio vitae omissum fortasse ab ipso Roderico est. Num. 14. pro *nonis aprilis* Florezius legi iubet *prid. non. apr.*, nam die 4. aprilis Isidorum decessisse, communis, et pro-

pe certa sententia est. Num. 15. corrigendum est, quod dicitur, *anno autem* LXXX.; in actis translationis legitur LXXV.

17. Dubitari etiam potest, an alii sint librariorum errores, vt num. 13. *synodo Hispali celebrato* pro *celebrata*, et num. 14. *crucem Domini a Cosdroe allatam* pro *ablatam*. Rodericus Cerratensis Ordinis Praedicatorum claruit seculo XIII., vitas Sanctorum ex antiquis ecclesiarum breuiariis, aliisque monumentis collegit, nondum editas, paucis exceptis, quae in Hispania sacra vulgatae sunt. Eius mentionem nec Nic. Antonius in biblioth. vet. hisp., nec Bayerius in not. faciunt. Florezius tom. 3. Hisp. sacr. pag. 396. num. 4. Append. ex ipso Cerratensis opere, quisnam is homo fuerit, collegit, quem prope medium seculum XIII. scripsisse affirmat. *De auctore vitae.*

18. In veteri editione librorum S. Isidori contra Iudaeos, quae ad annum 1483. refertur, vt exponam cap. 66., sunt excerpta quaedam ex hac Vita, vt videtur, vel ex lectionibus alicuius officii S. Isidori. Quum in iis Excerptis legatur, *nescitur quo ductus spiritu*, posset num. 5. Vitae retineri *nescitur*, pro quo Florezius edidit *nescio*. *Coniectura.*

CAPVT XV.

Lectiones in festo S. Isidori ex Breuiariis antiquis: Hymni: memoria in aliis libris liturgicis.

1. „Isidorus natione Hispanus, ex Noua Carthagine, cui pater ipsius Seuerianus dominabatur, a sanctis viris Leandro Archiepiscopo Hispalensi, et Fulgentio Episcopo Astigitano, fratribus suis, sancte, et liberaliter in studio literarum educatus est: et ingentem doctrinam latine, graece, atque hebraice cum magna nominis claritate consecutus. Hic adolescens adhuc haeresim Arianam, quae gentem Gothorum, Hispaniae latissime dominantem, penitus iam pridem inuaserat, constanter palam arguebat: vt prope fuerit, vt ab Arianis necaretur. Sed cohibitus a Leandro, hunc sibi successorem fore praesagiente, et, vt se commodiori tempori reseruaret, admonitus, indignationem temperauit. Igitur Leandro vita functo, Isidorus magno regis Recaredi, et populi consensu in Hispalensi Archiepiscopatu sufficitur. Quam electionem S. Gregorius Papa confirmauit, eique pallium misit in Hispaniam. Quantum vero Pontifex fa- *In festo S. Isidori lectiones veteres.*

ctus, fuerit constans, et humilis, patiens, et benignus, compatiens miseris, et pauperibus, et cunctis virtutibus insignitus, nullius lingua sufficeret ad narrandum. Construxit monasteria, et collegia aedificauit: in quibus, studiis sacris, et diuinis lectionibus vacans, plurimos discipulos, qui ad eum confluebant, erudiuit: inter quos fuit B. Illefonsus, Toletanae Ecclesiae postea Archiepiscopus. Scripsit librum Etymologiarum, et sacri Canonis libros plurimos commentatus est: et tot, tantaque alia volumina scripsit; vt humana vix vita tantis suffecta laboribus videatur. Sed qui Deo student, nihil non procliue sentiunt, nihil frustra conantur, nihil non ex voto consequuntur. Fuit denique Isidori tanta doctrinae, ac sanctitatis opinio, vt coacto Concilio generali, vltro fuerit a Pontifice Maximo vocatus. Vbi mirum est, quantum ponderis, et auctoritatis habuerit in singulis rebus Isidori sententia apud Pontificem, et omnes Praelatos. Reuersus autem in Hispaniam, cum suam mortem, et Hispaniae vastationem a Saracenis publice praedixisset, migrauit e vita pridie nonas Aprilis, anno Domini sexcentesimo trigesimo quinto, Sisenando in Hispania regnante; sepultusque fuit Hispali. Vnde postea translatus est in vrbem Legionem a Fernando I. Castellae simul, et Legionis rege, qui hoc ab Eneto Saraceno, Hispali regnante, magnis precibus, et praemiis impetrauit: cuius nomine templum aedificatum est Legione; vbi sepultus, miraculis clarus, colitur magna populi religione „.

Constantini Abbatis Caietani notae.

Caietani obseruationes.

2. *Hanc S. Isidori Vitae Historiam habuimus ex eo libello, qui seiunctim impressus Antuerpiae* MDLXXII. *amplectitur, vt eo loco praenotatur*, Festa Sanctorum, et eorum Officia propria, auctoritate Apostolica recepta, quae in Ordine Diui Iacobi in Hispania specialiter celebrantur. *Eadem haec quoque Sanctorum Hispanorum Officia in totius Hispanicae Ecclesiae gratiam Pius V., Gregorius XIII., et Sixtus V. ea ipsa auctoritate Apostolica confirmarunt, et concesserunt, vt ex editione eorumdem Romae facta* MDCIX. *compertum habui. Denique hanc ipsam S. Isidori Vitae historiam ante Concilium Tridentinum, in eiusdem Isidori festo die, per lectiones item distinctam, Romana Ecclesia recitabat, vt videre est in eo Breuiario, quod*

a Cardinali Francisco Quignonio, iussu Clementis VII. Papae confectum, Pauli III. vero recognitum, atque editum est. Qua de causa sacra istorum Officiorum auctoritate et nos in hoc opusculo non semel vsi sumus.

3. In Breuiario Quignoniano has easdem lectiones in festo S. Isidori extare, Caietanus innuit: quod ex parte verum est. Congruit enim Breuiarium Quignonianum cum his lectionibus vsque ad verba, *pallium misit in Hispaniam*. Tum omittit, *Quantum vero pontifex factus* vsque ad verba, *ex voto consequuntur*. Obitum S. Isidori assignat *anno Christi nati sexcentesimo vigesimo secundo*. Addit, *translatus est in vrbem Legionem a Fernando rege Legionensi*: lectiones a Caietano productae vocant *Castellae simul, et Legionis regem*; quod quidem verum est, et eodem modo exprimitur in lectionibus inter officia propria Sanctorum, qui in Hispania celebrantur, Antuerpiae 1716. excusis: *anno Domini sexcentesimo trigesimo quinto, Sisenando in Hispania regnante. Cuius corpus sepultum primo Hispali, deinde translatum fuit in vrbem Legionem a Fernando primo Castellae simul, et Legionis rege etc.* Reliqua in his nouis lectionibus, aliisque antiquioribus apud Caietanum conueniunt, nisi quod in his nouis legitur *suffectura esse* pro *suffecta esse* apud Caietanum. Lectiones, vt a Cardinali Quignonio in suo breuiario editae sunt, prodierunt deinde in quodam breuiario Romano de Camera nuncupato, Venetiis impresso in fol. anno 1550., vt facile tunc ante Pii V. constitutionem de breuiario romano reformando eiusmodi auctiora breuiaria pro libitu editorum, aut typographorum vulgabantur. *breuiarium Quignonianum*

4. Recitasse quoque romanam ecclesiam hanc Isidori vitam per lectiones distinctam, ex Breuiario Quignoniano colligit Caietanus, sed minus idoneo argumento. Non enim ecclesia romana nouum illud Breuiarium vnquam adoptauit: sed solum auctoritate apostolica confectum fuit, vt priuatim, qui vellent, petita, et obtenta prius facultate, eo vterentur. Qua de re plura dixi in Appendice secunda ad Hymnodiam Hispanicam, quae tota in Breuiarii Quignoniani fatis explicandis versatur. Vsus nunc sum editione Lugdunensi anni 1553., quam tunc in bibliotheca Imperiali existentem laudaui, ac deinde ex auctione eiusdem bibliothecae mihi comparaui. Plures, ac diuersas alias eiusdem Breuiarii editiones in sche- *ab ecclesia Romana nunquam adoptatum* *plures eius editiones.*

dis notatas habeo, quae ceteris in ea appendice descriptis addi poterunt, siquando Hymnodia Hispanica auctior, correctiorque denuo typis committetur. Interea describam aliam editionem, a me nuperrime coemptam ex libris duplicibus bibliothecae Angelicae: quae editio olim in bibliotheca Passioneia extabat, vt ex stemmate apparet. Titulus est: *Breuiarium romanum ex sacra potissimum scriptura, et probatis Sanctorum historiis nuper confectum, ac denuo per eundem auctorem accuratius recognitum, eaque diligentia hoc in anno a mendis ita purgatum, vt Momi iudicium non pertimescat. Cum priuilegio ad decennium. Lugduni apud haeredes Iacobi Iunctae* 1556. Editio est in folio, qua in forma Breuiarium Quignonianum editum nondum videram. Haeretici iactant, rarissima esse huius breuiarii exemplaria, quod catholici illud abolere studuerint. Sed praeter haec duo, quae dixi, exemplaria ego olim tria alia acquisiui, quae viri illustres a me dono oblata acceptarunt.

breuiaria hispaniensia

5. E breuiariis peruetustis Hispaniae, in quibus Isidori commemoratio extat, Tamayus in Martyr. Hisp. recenset Hispalense, Toletanum, Placentinum, Segouiense, Salmanticense, Zamorense, Seguntinum, Abulense, Compostellanum, Cordubense, Illiberitanum, Burgense, Palentinum, Pampilonense, Caesaraugustanum, Asturicense ms., Turiasonense, Dominicanum, Benedictinum; quae omnia apud se esse, si credere dignum est, testatur. Quum Vrbanus II. primatum Hispaniarum sedi Toletanae anno 1088. restituit, ac confirmauit, simul pallium archiepiscopo Toletano D. Bernardo misit, quo in praecipuis festiuitatibus vteretur, inter quas nominat *Natale S. Isidori, et Leandri*.

quibus memoria Isidori recolitur

breuiarium Romanum.

6. Quum autem officium S. Isidori pro tota ecclesia recitandum in romanum breuiarium immissum hoc seculo fuerit, iuuat lectiones nouas hoc loco apponere, vt cum veteribus conferantur:

Lectiones in festo S. Isidori ex Breuiario Romano recognito: die 4. aprilis.

LECTIO IV.

7. „ Isidorus natione Hispanus, Doctor egregius, ex noua Carthagine Seueriano Patre Prouinciae Duce natus, a Sanctis Episcopis Leandro Hispalensi, et Fulgentio Carthaginensi fratribus suis pie, et liberaliter educatus, latinis, graecis, et hebraicis literis, diuinisque

S. Isidori gesta, et laudes

uinisque, et humanis legibus instructus, omni scientiarum, atque Christianarum virtutum genere praestantissimus euasit. Adhuc adolescens haeresim Arianam, quae gentem Gothorum, Hispaniae latissime dominantem, iam pridem inuaserat, tanta constantia palam oppugnauit, vt parum abfuerit, quin ab Haereticis necaretur. Leandro vita functo, ad Hispalensem Cathedram inuitus quidem, sed vrgente in primis Reccaredo Rege, magnoque etiam Cleri, Populique consensu assumitur, eiusque electionem Sanctus Gregorius Magnus, nedum auctoritate Apostolica confirmasse, sed et electum, transmisso de more pallio, decorasse, quin etiam suum, et Apostolicae Sedis in vniuersa Hispania Vicarium constituisse perhibetur „.

„ In Episcopatu quantum fuerit constans, humilis, patiens, misericors, in Christiana, et Ecclesiastica disciplina instauranda solicitus, eaque verbo, et scriptis stabilienda indefessus, atque omni demum virtutum ornamento insignitus, nullius lingua enarrare sufficeret. Monastici quoque instituti per Hispaniam promotor, et amplificator eximius, plura construxit monasteria, collegia itidem aedificauit, vbi studiis sacris, et lectionibus vacans, plurimos discipulos, qui ad eum confluebant, erudiuit, quos inter Sancti Ildefonsus Toletanus, et Braulio Caesaraugustanus Episcopi emicuerunt. Coacto Hispali Concilio Acephalorum haeresim Hispaniae iam minitantem, acri, et eloquenti disputatione fregit, atque contriuit. Tantam apud omnes sanctitatis, et doctrinae famam adeptus est, vt elapso vix ab eius obitu sextodecimo anno vniuersa Toletana Synodo duorum supra quinquaginta Episcoporum plaudente, ipsoque etiam Sancto Ildefonso suffragante, Doctor egregius Catholicae Ecclesiae nouissimum decus, in seculorum fine doctissimus, et cum reuerentia nominandus appellari meruerit; eumque Sanctus Braulio non modo Gregorio Magno comparauerit, sed et erudiendae Hispaniae loco Iacobi Apostoli caelitus datum esse censuerit „. *LECTIO V.*

„ Scripsit Isidorus libros Etymologiarum, et de Ecclesiasticis Officiis, aliosque quamplurimos christianae, et ecclesiasticae disciplinae adeo vtiles, vt Sanctus Leo Papa quartus ad Episcopos Britanniae scribere non dubitauerit, sicut Hieronymi, et Augustini, ita Isidori dicta retinenda esse, vbi contigerit inusitatum negotium, quod per Canones minime definiri possit. Plures etiam ex eiusdem scriptis sententiae inter Canonicas Ecclesiae leges relatae conspi- *LECTIO VI.*

ciuntur. Praefuit Concilio Toletano quarto, omnium Hispaniae celeberrimo. Denique quum ab Hispania Arianam haeresim eliminasset, morte sua, et Regni vastatione a Saracenorum armis publice praenunciata, postquam quadraginta circiter annos suam rexisset Ecclesiam, Hispali migrauit in caelum anno sexcentesimo trigesimo sexto. Eius corpus inter Leandrum fratrem, et Florentinam sororem, vt ipse mandauerat, primo conditum, Ferdinandus primus, Castellae, et Legionis Rex, ab Eneto Saraceno Hispali dominante magno pretio redemptum Legionem transtulit, et in eius honorem templum aedificatum est, vbi miraculis clarus, magna populi deuotione colitur,,.

S. Isidorus Doctor ecclesiae

8. Concessum fuit officium S.Isidori episcopi, confessoris, et doctoris cum his lectionibus pro vniuersa ecclesia ab Innocentio XIII. die 25. aprilis 1722., de quo videri potest Benedictus XIV. l. 4. De beatif. part. 2. cap. xi. num. 15., qui rationem addit: *Sanctus quippe hic iam tamquam Doctor colebatur in regnis Hispaniarum, et in ecclesiis insularum, et continentis Indiarum regi Catholico subiectarum, ex literis apostolicis Gregorii XIII., vbi haec habentur de officio S. Isidori: Item festiuitas S. Isidori archiepiscopi Hispalensis, pro quo celebretur officium Doctoris, et recitetur Credo in celebratione missae etc.*

quaedam gesta dubia.

9. Quaedam in his lectionibus traduntur, quae ex monumentis antiquioribus, et aetati S. Isidori propinquioribus non constant; scilicet quod Seuerianus pater S. Isidori dux fuerit prouinciae Carthaginiensis: quod Fulgentius Carthaginiensem episcopatum tenuerit: quod Braulio sub disciplina Isidori profecerit: quod idem Braulio auctor sit comparationis inter Gregorium Magnum, qui Petro successit, et Isidorum, qui Iacobo apostolo in erudienda Hispania, de qua cap. 4. dixi: quod Hispaniae vastationem a Saracenorum armis publice praenunciauerit: quod corpus suum inter Leandrum fratrem, et Florentinam sororem condi mandauerit, vt alia omittam de confirmatione, pallio, et vicarii apostolici munere. De quibus omnibus agit Florezius tom. 9. Hisp. sacr. pag. 193.; et Benedictus Pontifex XIV., qui Promotoris fidei munere tunc fungebatur, quum haec causa Romae agitata est, responsiones Postulatorum, et Cardinalis Bellugae contra suas animaduersiones commendat l. 4. De beatif. part. 2. cap. xi. num. 15. *Demum suo muneri non defuerunt*

Postulatores, qui collectis vndique testimoniis excellentiam doctrinae S. Isidori plenissime demonstrarunt, edito etiam typis suffragio Eminentissimi Domini Cardinalis Bellugae, Causae Relatoris, qui animaduersiones, a me tamquam fidei Promotore factas, docte de more confutauit, et plura addidit in commendationem eximiae doctrinae eiusdem S. Isidori.

10. Quod si lectiones S. Isidori ad vetustissima monumenta exigendae essent, illis potius vti praestaret, quae in officiis propriis Sanctorum ecclesiae Toletanae editis Matriti ex typographia regia 1618. extant, scilicet: *Toletanum officium.*

In secundo nocturno ex Braulio Caesaraugustano, et Ildefonso Toletano archiepiscopis, et Redempto Isidori discipulo, atque ex ipso Isidoro, et Concilio Hispalensi 2. cap. 12.

11. „ Isidorus natione Hispanus, patre Seueriano prouinciae Carthaginensis, matre Turtura ortus est. A sanctis viris Leandro archiepiscopo Hispalensi, et Fulgentio episcopo Astigitano, fratribus suis, sancte, et liberaliter educatus, latine, graece, atque hebraice doctus, in omnium disciplinarum genere eximiam eruditionis laudem consecutus est. Adolescens quum esset adhuc, arianam haeresin, quam gothorum arma in Hispaniam inuexerant, serpentem quotidie latius, ea libertate, et constantia palam insectabatur, vt parum abfuerit, quin ab arianis necaretur. A quibus omni persuadendi artificio adhibito tentata eius fides nequicquam est. Leandro igitur vita functo, Isidorus regis Reccaredi voluntate, et singulari Hispalensis populi laetitia successor in episcopatu, diu, multumque repugnans eligitur „. *LECTIO IV.*

„ Pontifex factus, intelligens se ad onus, non ad honorem vocatum, mirum est, quantum omnium virtutum excellentia, et singularis doctrinae praestantia vniuersam Hispaniam illustrauerit. Discipulos multos instituit, in quorum numero Ildefonsus fuit, Toletanae ecclesiae postea Archiepiscopus. Eloquentia fuit admirabili. Monachorum regulam duriorem temperauit, et infirmorum imbecillitati mitiorem reddidit. Conciliis Hispalensi secundo, et Toletano quarto praefuit, in quibus ad constituenda fidei dogmata magni semper fuit ponderis Isidori sententia. Gregorium quemdam Syrum episcopum, Acephalitarum haeresi infectum, ipsa in Synodo Hispalensi grauissime confutauit, et ad meliorem mentem reduxit. Sedem *LECTIO V.*

Apostolicam eximia reuerentia coluit, de cuius potestate, atque obedientia ad Eugenium Toletanum Archiepiscopum scribens, sic ait: Huius dignitas potestatis etsi ad omnes catholicorum episcopos est transfusa, specialius tamen Romano antistiti singulari quodam priuilegio, velut capiti ceteris membris celsiori permanet in aeternum: qui igitur debitam ei non exhibet reuerenter obedientiam, a capite seiunctus, achephalitarum schismate (*sic*) se reddit obnoxium „.

LECTIO VI. „ Multis, iisque praeclaris in omni diuinarum, humanarumque literarum genere proprii ingenii monumentis non parum christianam disciplinam auxit, et ornauit. Ecclesiam suam quadraginta ferme annos sanctissime rexit. Imminentem sibi mortem multo ante praeuidens, per sex menses orationi, poenitentiae, ac misericordiae operibus se dedit ardentius. Morti vero proximus in basilicam S. Vincentii delatus, ab Eparcio, et Ioanne episcopis, quos ea de causa ad se euocarat, cilicio indutus, ac cinere conspersus, corpus, et sanguinem Domini de eorum manu humi prostratus accepit. Publice veniam a populo petens, mutuamque omnibus charitatem commendans, bonis omnibus in pauperes distributis, pauper ipse spiritu, et in Christo diues quarto post die, dierum, ac bonorum operum plenus migrauit ad Dominum pridie nonas aprilis: sepultusque est Hispali. Qua ciuitate a barbaris occupata, a Benabeto eius rege Sarraceno Ferdinandus primus, Castellae, ac Legionis rex, magnis muneribus Isidori corpus impetrauit, Legionemque transtulit: in templo Deo eius nomine dicato honorifice collocauit. Miraculis et viuus claruit, et mortuus, multaque in vniuersam Hispaniam contulit beneficia: saepeque christianis regibus eius opem contra barbaros implorantibus praesto fuit „.

hymni S. Isidori. 12. Hymnos in laudem S. Isidori ex breuiariis antiquis non multos video celebrari. In Officiis propriis Sanctorum ecclesiae Hispalensis anno 1659. excusis hi sunt hymni in festo die S. Isidori.

Officii Hispalensis hymni in festo die S. Isidori.

HYMNVS.

13. *Ad Vesp.* Gentis Hispanae Pater, atque Doctor,
Digna praeclari soboles Seueri,
Digne Leandri, similisque sancta
Indole frater,
Dum tuas curat soror alma cunas,
Lucida examen veniens ab aura
Vidit infantis nitidis liquare
Mella labellis.
Dulce facundi fuit hoc leporis,
Atque doctrinae specimen supernae,
Qua pios pascis, stimulisque sontes
Pungis acutis.
Pungis infectum genus Arrianae
Pestis, vltores minitantis ignes:
Nec furor Regum Iuuenis resistit
Fortibus ausis.
Praesul instauras Fidei triumphum,
Perfidos eius quoque perduelles
Pellis Hispanis pauidos ab oris
Fulmine linguae.
O Pater cleri, populique pastor,
Orphanis tutor, viduis leuamen,
Virginum custos, monachis seuerae
Regula vitae,
Nunc in excelso residens olympo,
Sidus o nostrae, columenque gentis,
Compari priscis Fidei magistris
Luce refulges.
Sis memor chari gregis, et Patronus
Esto ad aeternam Triadem, precamur,
Cuncta cui dignas resonent per orbem
Secula laudes.

Ad Matut. Sol ab occasu roseos ad ortus,
Luce qui terras meliore lustrans,
Noctis Hispanae nebulas, et atras
Discutis vmbras,
Cuius exortu tenebrosus error,
Fraus, et inconstans furor, et profanus
Luxus, et vanae sitiens profugit
Ambitus aurae.
Sed redit fas, et pietas reuixit,
Et fides casto redimita cultu,
Paxque cum sancta probitate, et aequi
Conscia virtus.
Hispalis clarum iubar, Isidore,
Redde virtutes, vitiis repulsis,
Fac et, ad priscos redeant caduca
Secula mores.
Haec rogat sacras tua gens ad aras,
Dum Deo vero pia vota fundunt,
Qui tibi festum peragunt ouantes,
Baetis alumni.
Laus, honor, virtus tibi sit perennis,
Celsa Maiestas hominum creatrix,
Quem Deum trinum celebrant, et vnum
Rite fideles.

Ad Laud. Qui, Pater, charos populos relinquis,
Missus ad celsam Legionis vrbem,
Quae tibi fido posuit Patrono
Regia templa?
An times hostem Fidei rebellem?
Barbarus fugit, liceat reuerti,
Aut tuos saltem iuuet inde missa
Luce fouere.
Ciuitas felix spoliis opimis
Corporis sacri tua mira pictis
Gesta percenset tabulis, tholisque
Munera Regum.

Quae tuo partis merito triumphis
Grata non vno retulere bello,
Namque te nostris et adesse castris.
Fama vetusta est.
Huc ades fessis, Pater alme, rebus,
Nosque commenda Triadi potenti,
Cuius in cunctas resonat perennis
Gloria gentes.

14. Hos ipsos hymnos ego etiam olim non sine debita elegantiae laude exhibui in Hymnodia Hispanica ad diem 4. aprilis: quos vt cantui ecclesiastico accommodarem, quatuor versus ita refinxi: 1. *Lucis examen veniens ab aura* pro *Lucida examen veniens ab aethra*. 2. *Sis ad aeternam Triadem, precamur* pro *Esto ad aeternam Triadem, precamur*. 3. *Pax, pudor, morum probitas, et aequi* pro *Paxque cum sancta probitate, et aequi*. 4. *Fama canebat* pro *Fama vetusta est*. Recentes puto hos esse hymnos; quorum auctor fabulis de Mahometi in Hispaniam aduentu, et fuga ex ea assentiri videtur in quinta stropha, *Praesul instauras etc.*, nisi si forte Acephalorum haeresin ab Isidoro profligatam intelligit. *obseruationes.*

15. Antiquiores videntur hymni, quos in Martyrologio Hispano Tamayus excribit ex breuiariis vetustis Hispaniae: *hymni antiquiores.*

Ad Vesp. Congaudeat ecclesia,
Et praesulis solemnia
Confessoris Isidori
Honore colat celebri,
Qui velut solis radius,
Demptis prorsus haeresibus,
Et deuotus martyrio,
Dogmate fulsit vario.
Hispaniarum populis
Diuinae legis regulis,
Et romanorum moribus
Inuigilabat sedulus.
In clericorum commodis,
Et. pauperum subsidiis
Legum lator clarissimus
Hic inhaerebat arctius.

Ad Laud. Magne doctor Isidore,
Nos de hoc diro carcere
Fac poli reddi solio,
Placato Dei filio.
Per te, confessor inclyte,
Ouans chorus ecclesiae,
Et caterua fidelium
Collaudat Christum Dominum.
Iesu Christe, rex gloriae,
Vota seruorum suscipe,
Huius Doctoris precibus
Nobis faue propitius.
Da peccatorum veniam,
Praesta Sanctorum gloriam,
Vt tanti patris meritis
Caeli fruamur gaudiis.

notae ad hymnos.

16. Peruetusta vocat Tamayus breuiaria, ex quibus hos hymnos profert. Sed quum in officio gothico nulli fuerint hymni in laudem Isidori, et ea breuiaria, quae Tamayus laudat, ad ritum romanae ecclesiae sint conformata, ea vetustas non in longum temporis spatium protrahi debet. Seculo XIII. antiquiores eos hymnos non censeo: quamquam quum solum in Isidori laudibus commemorandis versentur, nihil illis inest, quod veteri historiae repugnet. Neglectae prorsus sunt regulae carminis. Secunda stropha ad vesperas videtur desumpta ex vberiori praenotatione Braulionis, aut ex prologo vitae Isidori, auctore Canonico quodam Legionensi, apud Bollandianos.

martyrologia

diuersoram Ordinum.

17. De Martyrologiis, quae memoriam S. Isidori celebrant, agit Henschenius in Commentario praeuio ad vitam S. Isidori. Mentio praeterea fit S. Isidori in Martyrologio Canonicorum Regularium, in fine nouae Martyrologii romani editionis iussu Benedicti XIV. ad 4. aprilis: *Hispali in Hispania Sancti Isidori Confessoris, qui inter Canonicos Regulares ascriptus, ac illius ciuitatis episcopus consecratus, sanctitate, et doctrina conspicuus, zelo catholicae fidei, et obseruantia ecclesiasticae disciplinae Hispanias illustrauit.* Praemittitur signum, quod indicat, festum S. Isidori eodem die ab omnibus Canonicis Regularibus celebrari. Ibidem in Martyrologio pro

pro omnibus monachis ordinis Cisterciensis ad diem 4. aprilis: *Hispali in Hispania S. Isidori, ex monacho ordinis S. Benedicti eiusdem ciuitatis episcopi, sanctitate, ac doctrina conspicui, qui zelo catholicae fidei etc.* Haec controuersia de ordine monastico S. Isidori cap. 19. agitabitur, vbi nonnulla verba proferam ex breuiario Canonicorum Regularium Lateranensium.

18. Reperi etiam Isidori nomen in litaniis veterum codicum, vt de officii mozarabici litaniis nihil dicam. Sic codex Vaticanus 84. pergam. in fol. seculi x. circiter, in quo est psalterium ab Hieronymo recensitum cum canticis, fol. 274. exhibet orationes ad adorandam crucem, siue ad poscenda suffragia omnium Sanctorum. Depicta est Christi cruci affixi imago quatuor clauis, et pectoris dextra parte transfixa. Sequuntur fol. 307. Rogationes, siue litaniae Sanctorum, in quibus S. Isidorus appellatur, et inuocatur. Hunc puto esse codicem, quem num. 82. signatum Blanchinus describit t. 2. Euang. Quadrupl. pag. 604.; cuius characterum specimen excusum est ibidem tab. 6. num. 1. post pag. 600. Codex Vaticanus Ottobonianus 576. charactere Longobardico, siue Beneuentano seculo x. circiter exaratus, continet Missale monasticum, in cuius litaniis sunt *S. Gregorius, S. Hysidorus, S. Germanus, Benedictus, Maurus, Seuerinus etc.* In alio codice membranaceo seculi xv. ex oppido Assergio dioecesis Aquilanae, ad officium proprium S. Franci petendum Romam allato, ad monasterii alicuius, vt videtur, vsum exarato, litaniae Sanctorum praeter alios exhibent S. Francum, Macarium, Basilium, Leonardum, *Ysidorum*, vt in his membranis scribitur. Neque dubium mihi est, quin de nostro Isidoro sermo sit, quamuis fortasse alii de Isidoro monacho suspicentur.

Litaniae veteres.

CAPVT XVI.

Series vitae, et gestorum S. Isidori ex monumentis, et scriptoribus antiquis ordinata. Ac primum quaeritur de diuersis Isidoris, comparatione quorum noster Hispalensis modo Iunior, modo Senior appellatur.

1. Vt a nomine Isidori incipiam, vario, ac diuerso modo in vetustis membranis, et monumentis illud scriptum reperitur: nimi-

Isidori nomen.

rum *Ysidorus*, *Hisidorus*, *Hysidorus*, *Hisydorus*, *Isydorus*, *Esidorus*, *Isodorus*, *Ysydorus*, *Eisidorus*, et, quod ceteris praeferendum, *Isidorus*. Ea discrepantia ex varia pro diuersis temporibus scribendi ratione magnam partem oritur, vt nihil de antiquariorum incuria dicam. Saepe enim vsus inualuit, vt y pro i vsurparetur, et aspiratio facile initio vocis praeponeretur. Interdum etiam *e* pro *i* adhibebatur. Isidori nomen graecae originis videtur ab *Isis*: certe inter graecos multi eo nomine claruerunt. Seculo tamen, quo Isidorus floruit, *Esidori* nomen in vsu fuisse, testimonio S. Iuliani Toletani euincitur in opere ms. de re grammatica, quod cap. 103. num. 46., et seqq. describam. Ita enim ait num. 324. *Da aliud nomen, quod ex plurimis partibus sit compositum*. *ESIDORVS : E praepositio est, SI coniunctio est, DO verbum est, RVS nomen est*.

plures Isidori 2. Fabricius tom. 9. biblioth. graec. pag. 256. seq. l. 5. cap. 34. num. 3., postquam de Isidoro Pelusiota egit, curiosa illa sua diligentia catalogum texuit de claris aliis Isidoris plusquam triginta. *etiam hispani.* Ex Hispanis praeter S. Isidorum Agricolam recenset Isidorum Asturicensem, qui Concilio Bracarensi anno 675. subscripsit, Isidorum patria Hispalensem, sed episcopum Caesaraugustanum, a Pellizerio confictum, Isidoros Cordubenses duos, pariter a Pseudo-Dextro confictos, vnum ad annum 384., alterum ad annum 423., et 430., Isidorum nostrum Hispalensem, Isidorum Mercatorem, siue Peccatorem, collectorem decretalium suppositarum, Isidorum Pacensem, Isidorum Setabiensem, siue Setabitanum, qui Concilio Toletano anno 681., et 688. interfuit.

quinam veri, 3. Horum ex numero sex sunt soli veri Isidori Hispani, Isidorus Hispalensis, Isidorus Asturicensis, Isidorus Setabitanus, qui Concilio Toletano XII. anno 681. interfuit, et alter diuersus, qui *quinam conficti.* Concilio Toletano XV. anno 688., et rursus Concilio Toletano XVI. anno 693. subscripsit, Isidorus Pacensis, et Isidorus Agricola. His addi potest Isidorus iuuenis monachus, martyr Cordubensis, anno 853., a S. Eulogio l. 3. Memor. Sanct. cap. 15. laudatus. Alii inuenti, confictique sunt, vt inter plures diuersa Isidori opera distribuerentur, ac distinctio, quae in veteribus exemplaribus reperitur, Isidori *Senioris*, et *Iunioris* pro libitu cuiusque explicaretur.

Isidorus Cordubensis incertus. 4. Laudat quidem Sigebertus cap. 51. de script. eccles. Isidorum Cordubensem, cui commentarium in libros Regum tribuit:

ex quo architecti suppositorum chronicorum ansam arripuerunt, vt etiam duos Isidoros Cordubenses confingerent, ac multa de iis comminiscerentur. At Nic. Antonius non leuibus rationibus suspicatur, nullum quidem fuisse Isidorum huiusmodi Cordubensem: sed Sigebertum seculi XII. scriptorem deceptum fuisse, quod in quodam sermone, inter S. Augustini opera edito, *De assumptione Mariae Virginis* legerit, Isidori cuiusdam verba allegari. Et quum opus Isidori de allegoriis Orosio dicatum sit, potuit his de causis permoueri Sigebertus, vt Isidorum Hispalensi nostro antiquiorem, aequalemque Augustino, et Paulo Orosio excogitaret. Adisis biblioth. vet. Hisp. l. 3. cap. 2. n. 52., et seq. Cur Sigebertus Isidorum illum suum antiquiorem, cui veri Isidori Hispalensis quaedam opera affingeret, *Cordubensem* appellare voluerit, nulla idonea coniicitur ratione. Florezius, qui tom. 10. Hisp. sacr. Isidorum Cordubensem a Sigeberto confictum censet, suspicatur, ex nomine *Carnotensis* deceptum Sigebertum, vt seniorem illum Isidorum Cordubensem episcopum statueret: nam sermo de assumptione Mariae Virginis, qui olim erat 85. de Sanctis inter opera Augustini, deinde 83. in appendice, et in editione Maurinorum 208., a theologis Louaniensibus Fulberto Carnotensi tribuitur. Quae tamen longe semota esset errandi occasio, quum auctor Sermonis non dicatur Isidorus, sed in sermone fiat Isidori mentio.

Marianae de Isidoris iudicium,

5. Hac in re Marianae Iudicium, quod Florezius tom. 8. Hisp. Sacr. tract. 27. append. 2. pag. 275. primus vulgauit, eiusmodi est; eruditorum opinione receptum esse, tres Isidoros in Hispania fuisse nobiles cum primis: *CORDVSENSEM, quem vixisse Trithemius ait sub Honorio circiter salutis annum* 420., *HISPALENSEM Gregorii Magni aequalem; atque PACENSEM, qui quo TEMPORE VIXERIT, dubitatur. Cordubensis SENIOR vocatur: IVNIORIS appellatio duobus posterioribus antiquioris comparatione vulgo datur, Hispalensi frequentius. Cordubensis nihil scripsit, quod extet, tametsi quaedam illi Trithemius attribuit; Hispalensis multa, atque inter alia ab exordio mundi vsque ad quintum annum Suinthilae gothorum regis summa breuitate Chronicon.*

a Bayerio probatum.

6. Doctissimi viri iudicium probat, confirmatque Perezius Bayer in not. ad bibl. vet. Hisp. l. 5. num. 109.; nam in Escurialensibus seculi X., et seculi XI. ineuntis codicibus lit. Q. plut. 3. n. 7.,

et digramm., et plut. 1. n. 3., aliisque longe ante Sigebertum Isidorus Hispalensis *Iunioris* titulo a cognomine antiquiore alio, eoque scriptore discernitur: non enim *Iunior* diceretur, nisi antiquior alius Isidorus scriptor praecessisset. Quod autem nihil eorum extet, quae Isidorus antiquior scripsit, inde constat, quod ea opera, quae Sigebertus, et Trithemius Isidoro Seniori, seu Cordubensi attribuunt, certo sunt Isidori nostri Hispalensis. Haec fusius Perezius, qui praemiserat, verba Marianae argumentum hoc exhaurire.

Ioannis Aegidii opinio.

7. Commemorari quoque debet sententia Ioannis Aegidii, de quo haec Nic. Antonius l. 5. biblioth. vet. n. 109. *De Isidoro Cordubensi, quem primus Sigebertus laudat Gemblacensis, Dexter autem* (supposititius) *vnus Chronici auctorem finxit, quod supra commodiore loco dictum, nunc non repeto: contentus hoc solum annotare hic, adiungereque olim de Cordubensi, ac Seniore, vt audit, Isidoro dictis, Ioannem Aegidium Zamorensem Franciscanum, qui innumera vidit, et annotauit de Hispanis rebus, et in Aduersaria sua adhuc inedita coniecit, nonnisi duos Isidoros tractatu laudatorum Aduersariorum sexto agnouisse, laudasseque: nostrum scilicet Hispalensem SENIOREM, vt vocat, alterumque IVNIOREM a se dictum, qui Pacensis est, qui ad Arabum in Hispanias irruptionem rerum in orbe gestarum memoriam continuauit.*

Iunioris, et Senioris Isidori distinctio.

8. Vt autem distinctio Isidori *Senioris*, et *Iunioris* in bono lumine collocetur, breuiter indicabo vetera exemplaria, et opera nostri Isidori Hispalensis, in quibus modo Senior, modo Iunior appellatur. Ioannes Vasaeus, qui Isidorum Hispalensem iuniorem dici putat propter Isidorum Cordubensem, qui tempore Orosii floruerit, asserit cap. 4. Annal. Hisp., in fronte Etymologiarum Isidori legi: *Incipit epistola Isidori Iunioris Hispalensis episcopi ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum.* Non explicat Vasaeus, ex quo exemplari hunc titulum excerpserit.

in ms. obseruata.

9. *Iunior* dicitur Isidorus noster in codice Vaticano 202., de quo cap. 93. agam, vbi eius dicta ex libris de officiis ecclesiasticis proferuntur. Codex in Gallia videtur scriptus seculo x. circiter. Contra in codice Vaticano 641. seculo IX., aut x. scripto, de quo cap. 94., vocatur *Senior* in titulo Prooemiorum, sed ita vt eidem Seniori Isidoro libri Officiorum, et de ortu, et obitu Patrum tribuantur. In codice Escurialensi Etymologiarum seculi XI., de quo

vide cap. 55., appellatur *Iunior*. Idem epitheton tribuitur Isidoro in codicibus seculi XIII., aut seq., quibus chronicon continuatum, et interpolatum continetur, de quibus cap. 78. *Iunior* quoque vocatur Isidorus in antiquissimo codice Vaticano 3321., recensendo cap. 96., in quo sunt Differentiae verborum ordine literarum: in recentiori Vaticano 4327., in quo sunt libri duo contra iudaeos, de quo cap. 97., in Regio-Vaticano 294., de quo cap. 100., seculi XI., vt videtur, in quo sunt libri Etymologiarum, in Regio-Vatic. 310. ibid. *Incipiunt Differentiae spirituales Isidori episcopi Iunioris Spaniensis*. Et rursus, *Incipit Soliloquiorum Isidori Iunioris Spalensis episcopi*. *Iunior* etiam dicitur Isidorus in codice Regio-Vaticano 846. ibid., dum fragmenta Etymologiarum excribuntur: qui quidem codex seculo VIII. posterior non videtur. *Iunior* quoque vocatur in titulo chronici codicis Palatini 239. cap. 102. in Gallia, vt videtur, exarati seculo X. circiter. In fine Etymologiarum codicis Vrbinatis chartacei 479. cap. 104. *Ysidori Iunioris etc.* In Ottob. cod. 336. Etymologiarum seculi XIV. circiter c. 105. *Ysidori Iunioris etc.* Alii codices extra bibliothecam Vaticanam non dissimili modo Iunioris titulum Isidoro nostro ascribunt: vt codex Lucensis librorum contra Iudaeos, de quo cap. 43. num. 48., codex Chisianus Etymologiarum, de quo cap. 45. num. 2., antiquissimus Caesenas Malatestius Etymologiarum, de quo cap. 45. num. 6. In codice 2. Archiuii Vaticani, de quo cap. 107., Etymologiae *Isidori Iunioris etc.* In codice Collegii Romani ibid. Chronicon Isidori Iunioris. Cap. 55. num. 18., et 19. duo occurrunt exemplaria Florentina Etymologiarum *Isidori Iunioris*. Cap. eod. 55. num. 24. codex Florentinus S. Crucis, in quo sunt Etymologiae *Isidori Antiqui*, et *Isidorus Iunior De computo*. Synonyma Isidori Iunioris recenset Labbeus, vt dicam cap. 70. num. 3. Epistola ad Leudefredum in codice Vigilano, de quo cap. 73. num. 7., nomine Isidori Iunioris inscribitur. In codice Florentino S. Crucis, de quo cap. 76. num. 9., liber de natura rerum titulum Isidori *Iunioris illustris* exhibet. Isidori Iunioris chronographia, siue chronicon indicatur ex codice Mediceo cap. 77. num. 7. In codice Ouetensi seculi XII., de quo cap. eod. 77. num. 13., *corographia*, siue rectius chronographia Isidori Iunioris. In codice Escurialensi seculi XIV., de quo cap. 78. num. 18., chronicon Isidori Iunioris.

Isidorus Hispal. fortasse Iunior dictus comparate ad Isidorum Pelusiotam,

10. Marianae, Bayerioque libenter assentior, aliquem Isidorum Isidoro Hispalensi antiquiorem agnoscendum esse, cuius comparatione Hispalensis *Iunior* dicatur. Sed quum Isidori Cordubensis mentio in catalogis Hieronymi, Gennadii, Isidori, Ildefonsi, et aliorum veterum de scriptoribus ecclesiasticis non appareat, ac primus Sigebertus eius meminerit, et quidem sic clare errans, vt Hispalensis Isidori quaedam opera Cordubensi adiudicet, facile adducor, vt credam, Isidorum Hispalensem *Iuniorem* dictum, quia ante ipsum floruerat seculo iv. Isidorus Pelusiota, scriptis, virtutibus, rebusque gestis in vniuersa ecclesia clarus, et apud episcopos ipsos venerabilis, vt ait Ephremius episcopus Antiochenus in epistola ad Zenobium Scholasticum apud Photium in Bibliotheca; de quo etiam Euagrius lib. Hist. eccl. *Eiusdem Theodosii principatu claruit Isidorus, cuius latissima est gloria, et qui quum ob res gestas, tum eloquentiae causa vbique celebratur.*

qui clarus etiam fuit.

11. Erat quidem Isidorus Pelusiota Aegyptius, gente Alexandrinus, et iuxta Pelusium, Aegypti vrbem, monachus: sed non minus propterea fama eius apud latinos vigebat: quem etiam Facundus Hermianensis, ab Isidoro Hispalensi in libro de vir. illustr. recensitus, sic commendat: *Nam vir etiam sanctissimus, et magnae in ecclesia gloriae Isidorus presbyter Aegyptius Pelusiota, quem duo milia epistolarum ad aedificationem ecclesiae multi scripsisse nouerunt, qui etiam pro vitae, ac sapientiae suae meritis, vt pater, ab ipso Cyrillo et honoratus est, et vocatus etc.* Confer Natalem Alexandrum Hist. eccles. secul. iv. art. 9. cap. 4. Prodiit Gottingae anno 1737. dissertatio Christophori Augustini Heumanni *De Isidoro Pelusiota, eiusque epistolis, quas maximam partem fictitias esse demonstratur*, digna, vt in bibliotheca selecta obseruat cl. Zaccaria, quae a viro docto refellatur. Quum Isidori Pelusiotae nomen celeberrimum in ecclesia iam esset, quo tempore Isidorus Hispalensis scribebat, nihil mirum est, si operibus huius, praesertim vbi Hispalensis episcopi titulus non praefigeretur, apponi coeperit *Iunioris* inscriptio. Deinde facile librarii vtrumque titulum complexi sunt, vt *Isidorum Iuniorem episcopum hispalensem* vocarent, quamuis nullus alius Isidorus episcopus Hispalensis Isidorum nostrum praecesserit.

Isidorus Hispal. Senior Pacensi,

12. Quisnam autem est Isidorus Iunior, cuius comparatione Hispalensis *Senior* nominatur? Mariana, Nic. Antonius, et Bayerius

Isidorum Pacensem Hispalensi *Iuniorem* intelligi asserunt. Isidorus Pacensis vixit seculo VIII. progrediente, vt probat Nic. Antonius l. 6. cap. 3., et Chronicon Isidori Hispalensis vsque ad Hispaniae per Arabes euersionem continuauit. Hic certe scriptor est, qui Isidoro Hispalensi iunior est, ac re ipsa ita a multis appellatur. Sed contendunt nonnulli, alios fuisse Isidoros Hispalensi recentiores, quorum etiam comparatione Hispalensis *Senior* vocetur: producunt Isidorum episcopum Setabitanum, cui Pellizerius librum *De significatione nominum* tribuit, Luitprandus supposititius collectionem canonum sub Isidori Peccatoris, seu Mercatoris nomine editam. Refellit has fabulas Nic. Antonius l. 6. bibl. vet. cap. 3. Liber *de significatione nominum* est liber Isidori Hispalensis *De nominibus legis, et euangeliorum*, vt Braulio appellat, quem *Allegoriarum* vulgo vocant. Isidorum auctorem collectionis apocryphae decretalium neque Isidorum episcopum Setabitanum, neque vllum alium Hispanum esse contendimus. Duo autem Isidori episcopi Setabitani extiterunt, vt dixi, prior, qui synodo Toletanae XII. anno. 681. interfuit, posterior, qui synodo Toletanae XV. anno 688., et XVI. anno 693. subscripsit. Neutrum horum quidquam scripsisse constat, multo vero minus falsam collectionem canonum, seculo demum IX. confictam.

13. Ab Isidoro Pacensi alium Isidorum diuersum Pellizerius agnouit, quem appellat *de Beja*, auctorem cuiusdam Chronici, quod incipit: *Sex diebus rerum omnium creaturam formauit deus*. Fortasse Pellizerius Isidorum Pacensem putabat esse ita dictum ex vrbe *Badajoz*: id enim nonnulli ita sibi persuaserunt: plerique autem Pacem, siue Pacem-Iuliam oppidum *Beja* intelligunt esse. Idem ergo est Isidorus de Beja, et Isidorus Pacensis: idem Chronicon, quod in duo Pellizerius male diuidebat, vt ostendit Nic. Antonius loc. cit. Nimis enim liberalis videtur Pellizerius in multiplicandis tam operibus, quam Isidoris: qui duos Isidoros Hispalenses, quorum alter episcopus Caesaraugustanus fuerit, duos Cordubenses, duos Pacenses confingebat.

qui non distinguitur

ab Isidoro de Beja.

14. Cur autem non potius aut Pellizerius, aut quiuis alius hispanus de Isidoro Asturicensi, qui concilio Bracarensi anno 675. subscripsit, inter scriptores recensendos quidquam commentus est? Poterat enim hic comparatione Isidori Hispalensis Iunior dici. Ac

de Isidoro Asturicensi.

re vera inter scriptores medii aeui eum Fabricius in bibliotheca reponit: sed *quid in literas miserit*, addit, *quum a Cangio inter scriptores referatur, mihi incompertum*. Eum infelici exitu decessisse, refert S. Valerius tom. 16. Hisp. sacr. num. 36. Ordinis Querimoniae: *Qui dum sic veniret immissus ab inimico, vt me mitteret in commotionis interitum, et aliorum fratrum pessimum scandalum; recto videlicet omnipotentis Domini iudicio, lacum, quem nobis aperuit, ipse repente ingressus est*. Eundem *pestilentissimum virum* vocat. Alii de eo tacent.

Isidorus Mercator confictus.

15. Verum quum Isidori Pacensis nomen inter hispanos haud obscurum fuerit, minime dubito, quin Isidori Iunioris vocabulo hunc hispani insignierint, vt ab Isidoro Hispalensi distinguerent. Exteri autem aliud fortasse in mente habuerunt: qui de Isidoro Pacensi parum, aut nihil cogitabant. Scilicet auctor supposititiae collectionis canonum, et decretalium seculo VIII. exeunte se non solum hispanum finxit, sed etiam celeberrimum inter hispanos nomen vsurpans, Isidorum Peccatorem, siue Mercatorem nuncupauit. Illico ea collectio in manibus omnium coepit versari: et quamuis Isidorum nostrum Hispalensem auctorem eius crediderint, tamen alii, qui concilia, et monumenta alia, Isidoro Hispalensi recentiora, in eam collectionem intrusa fuisse obseruabant, alium Isidorum collectorem esse intulerunt, quem, vt ab Hispalensi distinguerent, *Iuniorem* vocitarunt, et eadem ratione Isidorum Hispalensem *Seniorem*. Concludendum igitur est, Isidorum Hispalensem modo Iuniorem, modo Seniorem dici: scilicet Iuniorem, dum comparatur Isidoro Pelusiotae, aut etiam, si ita velis, Isidoro Cordubensi a Sigeberto laudato: *Seniorem* vero, dum confertur Isidoro quum Pacensi, tum fictitio Peccatori, seu Mercatori.

CAPVT XVII.

S. Isidori Hispalensis patria, parentes, ortus.

Isidorum natione Germanum

quinam confixerint.

1. Isidorum natione Germanum fuisse, nescio, cur somniauerit Ioannes Eisengreinius in catalogo test. verit., cui fidem tantum non adhibent Centuriatores Cent. 7. cap. 18. §. 8. Suspicatur Nic. Antonius, Eisengreinium existimasse, gothum fuisse Isidorum, et hac ratio-

ratione proprios sibi oculos fascinare voluisse. Quum enim iam multo ante gothi in Hispania consedissent, etiamsi gothum Isidorum fingere velis, non tamen propterea natione Germanum appellare poteris, nisi Germanum accipias pro gotho iam Hispaniae incola, et ciue. Neque vero vlla est suspicandi ratio, Isidorum origine fuisse gothum: immo contrarium suadent nomina parentum, fratrum, ac sororis, quae ex lingua latina, et graeca petita sunt, minime vero ex gothica: quod arguit, parentes Isidori hispanos quidem ortu, ciues tamen romanos fuisse, siue, vt vocat Nic. Antonius, *Hispano-Romanos*.

2. Non desunt tamen inter hispanos, qui contendant, Seuerianum, Isidori patrem, origine gothum fuisse, atque ita fere sentiunt praeter pseudo-historicos iam vbique explosos Rodericus Sanctius de Areualo, Laurentius Padilla, Beuter, Sandoualius, nec repugnat Andreas Resendius in epistola ad Ambrosium Morales. In continuatione, siue supplemento Isidoriani Chronici, quod a Luca Tudensi sub Ildefonsi nomine prolatum est, supra cap. 9. a nobis exhibito, traditur, regio gothorum sanguine ortum fuisse Isidorum. Aduertimus iam, eam continuationem falso Ildefonso imputari, et longe post Isidori, Ildefonsique tempora fuisse scriptam, aut figmentis interpolatam. Alia tamen addunt Rodericus Toletanus, et Lucas Tudensis, scilicet Theodoricum Amalum Ostrogothorum regem, qui, quum in Italia dominaretur, pro Amalarico gothicum simul Hispaniae regnum aliquot annis tenuit, parentem fuisse Seueriano Isidori patri. *Isidorus an origine Gothus.*

3. Alii, vt Ambrosius Morales, Antonius Iepes, Mariana, Franciscus Padilla, Pellizerius, Nic. Antonius huic narrationi fidem negant. Cur enim Theodoricus Amalaricum, ex Amalasuntha filia nepotem, regni successorem reliquit, et non potius Seuerianum? Quod autem Ambrosius Morales contendit, Theodoricum neque in Hispaniam quidem vnquam iuisse, id certe idoneis argumentis refellitur a Biuario ad Maximum ann. 109. Isidori verba satis manifesta sunt in Historia gothorum era 549. *Theodoricus ... extincto Gisaleico rege gothorum Hispaniae regnum* XV. *annis obtinuit, quod superstiti Amalarico nepoti suo reliquit. Inde Italiam repetens, aliquandiu omni cum prosperitate regnauit.* *an e regia stirpe.*

4. Lucas Tudensis, siue alius potius interpolator Isidorianae *commenta recentiorum.*

Historiae Gothorum, qui Theodoricum Seueriani patrem fuisse affirmauit, vxorem quoque Theodorici dixit fuisse quamdam nobilissimam feminam Toletanam. Alij antiqui de matre Seueriani tacent. Pseudo-historici huic feminae nomen imposuerunt *Santinae*, aut *Sanctinae*, aut *Sanctiuae*, aut *Sanciae*: quam etiam Benedictinis Caradignense S. Petri monasterium construxisse commenti sunt. Eiusmodi figmenta explodit Nic. Antonius l. 4. cap. 4. biblioth. vet., qui irridet pseudo-Hauberti affectationem in Chronico ad ann. 534. *Leander Princeps filius Seueriani ducis etc.*

coniecturae aliorum.

5. At fortasse, tametsi Seuerianus filius Theodorici regis non fuerit, tamen eius liberi ex regia stirpe Theodorici procreati sunt: nimirum si vxor Seueriani fuerit filia Theodorici. Id asseruit Quintanadueñas in vita S. Fulgentii, S. Isidori fratris, laudatus a Bollandianis in not. ad vitam S. Isidori cap. 1. Ita certe occurritur difficultati, quod Seuerianus filius Theodorici non videtur fuisse, quandoquidem Theodorico in regno non Seuerianus, sed Amalaricus ex Amalasuntha Theodorici nepos successit. Alioquin quum monumenta, ex quibus regia Isidori, fratrumque origo arguitur, seculo XII. antiquiora esse non constet, eiuscemodi opinio sustineri aliquo modo poterit tamquam ex traditione: pro certa autem venditari non debet, siue matrem Isidori filiam Theodorici esse coniiciamus, siue Seuerianum Theodorici filium, siue eundem Seuerianum Teodorici fratrem: de quo nonnullam quaestionem esse, innuunt Bollandiani loc. cit.

Seuerianus Isidori pater.

6. Ex monumentis antiquis id vnum affirmare possumus, Leandri, Isidori, Fulgentii, et Florentinae patrem fuisse Seuerianum prouinciae Carthaginiensis. Isidorus de vir. illustr. cap. 41. *Leander genitus patre Seueriano Carthaginiensis prouinciae, professione monachus etc.* De Seueriani nomine omnes consentiunt: quod enim in hymnis Officii proprii Hispalensis supra cap. XI. *Seuerus* dicitur, id ratione metri factum liquet. Sermonem autem esse de prouincia Carthaginiensi in Hispania, non in Africa, quid opus est animaduertere? Atqui his verbis alieno sensu acceptis, Ioannes Trithemius de vir. illustr. Ord. Benedict. l. 2. cap. 9., et Xystus Senensis in biblioth. l. 4. Leandrum Afrum esse pronunciarunt.

an dux prouinciae Carthaginiensis.

7. Quaerendum potius est, an Seuerianus dux fuerit Carthaginiensis prouinciae, vt more illius aetatis, et gentis Claudius dux

Lusitaniae fuit, Paulus prouinciae Narbonensis: ita enim vocabantur, qui prouincias administrabant. Io. Baptista Perezius in not. ad Isidorum obseruat, falso verbis Isidori Lucam Tudensem, et alios addere *duce*. Rodericus quoque Toletanus eiusdem aetatis, ac Lucas Tudensis, et auctor continuationis Chronici Isidoriani sub Ildefonsi nomine aperte Seuerianum prouinciae Carthaginiensis *ducem* vocant. In Breuiariis antiquis hispanicis vel hoc ipsum traditur, vel asseritur, Seuerianum tunc Carthagini nouae dominari. Breuiarium Romanum recognitum pariter prouinciae ducem Seuerianum vocat in lectionibus S. Isidori. Nihilominus in Officiis propriis ecclesiae Toletanae supra cap. XI. verba Isidori retenta sunt, quin addatur, ducem fuisse Seuerianum. Breulius in epistola dedicatoria ad Isidori opera, otiosorum commentis fidem praestans, affirmat, Seuerianum, Isidori patrem, fuisse regis Theodorici filium: matremque Isidori, quam Theodoram vocat, regio gothorum prognatam sanguine.

8. Theodorae nomine vxorem Seueriani appellatam fuisse, Rodericus Sanctius de Areualo, Palentinus episcopus, scriptum reliquit Part. 2. Hist. Hisp. cap. 9. Id vnde hauserit, Nic. Antonio non occurrebat. At Bollandiani in not. ad cap. I. vitae S. Isidori iam obseruauerant, ita vxorem Seueriani appellatam fuisse a Luca Tudensi in praefatione ad Chronica. Immo hoc ipsum idem Nic. Antonius aduerterat in epistola ad Bollandianos, cuius hi meminerunt in comment. praeuio ad vitam S. Isidori. Pseudo-historici, nomen auide arripientes, alia de penu sua addiderunt: *Flauiam Theodoram Çeruellam*, seu *Ceruiliam*, filiam Paulae de genere clarissimo gothocum nuncuparunt: quae tamen a pseudo-Luitprando *Theodosia Ceruela* dicitur. Haec somnia, quae a suppositorum chronicorum commentatoribus inscriptionibus etiam antiquis illustrantur, fuse Nic. Antonius more suo refutat, quum de S. Leandro agit, vbi etiam duas ex Ambrosio Morales inscriptiones producit, alteram de Paula quadam clarissima femina, alteram de Ceruella clarissima femina. Has inscriptiones pseudo-historici prae oculis habuerunt, vt Flauiam Theodoram Ceruellam, Paulae filiam, vxorem Seueriani confingerent, cui alii easdem inscriptiones accommodarent. Notandum quoque, Ambrosii Morales in veteribus inscriptionibus producendis fidem apud nonnullos non satis firmam esse.

vxor Seueriani.

an Turtur vocata.

9. Reiecto Theodorae nomine, Nic. Antonius vxorem Seueriani Turturem vocatam contendit, allegatque quum verba Leandri mox afferenda, tum breuiaria nonnulla hispanica, quae Biuarius viderat. Florezius tom. 9. Hisp. sacr. Nic. Antonium cum aliis, et breuiario Hispalensi ita sentire affirmat. Nominandus ante alios est Canonicus Legionensis auctor vitae S. Isidori; *Mater vero Turtura vocitata*. S. Leander cap. vlt. regulae ad Florentinam sororem, quod supra cap. 2. allatum est, communis matris meminit, atque inter alia sic refert: *Simplicitatis filia es, quae Turture matre nata es; in eadem vna persona complurium necessitudinum vteris officio. Turturem pro matre respice: Turturem pro magistra attende etc.* Non potuit clarius, inquit Nic. Antonius, adeo vt etiam Biuarius, hac permotus auctoritate, apud pseudo-Maximum lectionem *Theodorae cognomento Ceruellae* mutandam censuerit in *Turturam cognomento Cerulam*.

negat Florezius.

10. At validiorem aduersarium hac in re nostro tempore nactus est Nic. Antonius, scilicet Florezium tom. 9. Hisp. sacr. Is quum apud scriptores seculo VII. proximos nomen Turturis vxori Seueriani tributum non inuenerit, nullo id fundamento astrui posse existimat: siquidem Leandri verba non innuunt, Turturem vocatam fuisse Florentinae matrem, sed feminam quamdam aliam, monasterio, in quo Florentina degebat, praepositam. Nimirum Florentinam hortatur Leander, vt praepositam suam Turturem pro magistra, et pro matre respiciat, eamque reputet veluti matrem, etiam ea matre, qua nata fuerat, chariorem.

sed non persuadet.

11. Fateor, aliquantulum obscura esse verba Leandri, *chariorem, qua nata es, reputa matrem*. Sed quum idem Leander dicat, *Turture matre nata es. In eadem vna persona complurium necessitudinum vteris officio . . . Sit tibi dulce eius gremium iam prouectae, quod erat infanti gratissimum*, vix haec intelligi possunt, nisi de vera matre Florentinae, quae simul illi ad viam perfectionis fuisset magistra: et quae propterea charior Florentinae esse deberet, quod eam Christo affectibus generasset, quam quod eam in lucis auram emisisset. Maiorem difficultatem creat, quod Florezius vrget, sermonem Leandro esse de Turture femina, quae in viuis tunc ageret; quum tamen paulo post referat, parentes suos ad Dominum commeasse.

12. Nimirum Leander ait : *Turturem pro magistra attende ; et quae te Christo quotidie affectibus generat , chariorem , qua nata es , reputa matrem* . Nihilominus id de Florentinae matre intelligo, quae iam in caelum recepta, Christo quotidie Florentinam affectibus generabat. Pergit propterea Leander: *ab omni procella , ab omni mundano turbine in eius te sinibus conde . Sit tibi suaue eius lateri adhaerere : sit tibi dulce eius gremium iam prouectae* (al. *iam profecto*) *quod erat infanti gratissimum* . Quum autem totam hanc exhortationem sic Leander inchoet : *Noli ab eo auolare nido , quod inuenit turtur , vbi reponat pullos suos . Simplicitatis filia es , quae turture matre nata es etc.*, dubitandi adhuc ratio est , an *Turtur* nomen proprium apud Leandrum sit , an potius *turtur* ab eo mater dicatur , quia turturi confertur . *verba S. Leandri* *de turture explicata .*

13. Isidori fratres quod attinet , plane reiiciendum est , quod ex Breuiario Hispalensi Breulius in epistola dedicatoria refert , Iustinam abbatissam Isidori sororem fuisse , Braulionem Caesaraugustanum fratrem : qui addit ex Vasaeo in Chronico ad annum 567. Iustinam eandem esse , atque Florentinam , Braulionem vero inter Isidori fratres nequaquam recensendum . Riscus tom. 30. Hisp. sacr. p. 143. errorem Lucii Marinaei Siculi reuincit , qui Isidoro fratrem dat non solum Braulionem , sed etiam S. Hermenegildum , et Recaredum regem . Braulionem , de cuius vera stirpe minime inter veteres constat , Hermenegildi , et Recaredi regis fratrem fuisse Primus episcopus Cabilonensis in topogr. verbo *Hispalis* , et Maurolycus ad diem 13. aprilis inepte asseruerunt . *Isidori fratres .*

14. Illa quoque traditio inter hispanos recepta est , Seueriani filiam nomine Theodoram fuisse , Leouigildo nuptam , ex qua S. Hermenegildus martyr , et Recaredus primus gothorum catholicus rex progeniti fuerint . Nic. Antonius , qui acri iudicio Seueriani , et eius prolis originem gothicam expendit , id pro certo statuit . *Hoc affinitatis vinculum* , addit , *non aliud* , *credimus* , *Seueriani soboli cum gothicis regibus intercessisse* . At si quaeras , quibus auctoribus constet , extitisse vnquam Theodoram eam Seueriani filiam , regis Leouigildi vxorem , non alios , opinor , quis proferet ; nisi illos ipsos , quibus Seueriani genus gothicum , vxoris Seueriani Theodorae nomen , aliaque multa asserentibus , minime fides praestatur , quia antiquiores tacent . Atqui aeque tacent eiusmodi affinitatis vinculum *Isidori soror an Leouigildo nupta .*

inter Leandrum, Isidorum, et reges gothorum; quod minime tacendum erat. Multa de vi huius argumenti negatiui in re praesenti disputat Florezius loc. cit., praesertim quia Leander cap. vlt. regulae ad Florentinam sororem, non alios fratres suos recenset, nisi Fulgentium, et Isidorum, non aliam sororem, nisi Florentinam. Addit, duas fuisse vxores Leouigildi, vt ex vetustis historicis constat, alteram Rinchildem, alteram Gosuintham, neque in consuetudine tunc reges gothos habuisse, vt feminas ex romana stirpe sibi in matrimonium collocarent. Ioannes Biclarensis in Chronico ad ann. 573. de Leouigildo ait: *Duosque filios suos ex amissa coniuge Hermenegildum, et Recaredum consortes regni facit*. Haec coniux fuit Rinchildis.

Isidori fratres certi

15. De fratribus igitur Isidori hoc habemus certum, Leandrum, et Fulgentium fuisse illi fratres, Florentinam sororem, ita vt ipse omnium minimus natu fuerit, vt ostenditur ex cap. vlt. regulae S. Leandri. Florentinae sororis meminit quoque Isidorus in elogio Leandri, quem narrat opusculum edidisse de institutione virginum ad Florentinam Sororem. Ipse Isidorus duos libros contra iudaeos eidem sorori suae Florentinae inscripsit, vt testatur in prologo: *Sanctae sorori Florentinae Isidorus etc. Haec ergo, sancta soror, te petente ob aedificationem studii tui tibi dicaui, vt qua consorte perfruor sanguinis, coheredem faciam et mei laboris*. Meminit etiam Braulio Florentinae in praenotatione librorum Isidori: *Contra iudaeos, postulante Florentina, germana sua, proposito virgine, libros duos etc.* Ildefonsus simili modo cap. 9. de vir. illustr. Quod Florentina eodem cum fratribus suis Leandro, et Isidoro sepulcro condita fuerit, narratur in epitaphio supra cap. VII. Sed epitaphium illud S. Ildefonsi, cui tribuitur, non constat esse, et multis contra pugnat Florezius tom. 10. Hispan. sacr., qui Astigi sepultam, ibique iacuisse tradit, donec, Hispaniam inuadentibus mauris, ad montes Aquilupianos, siue Guadalupaeos translata fuit. De diuersis Florentinae nominibus vide cap. 66.

Leander, et Fulgentius

soror Florentina.

Fulgentii elogium.

16. Ad Fulgentium quoque, fratrem suum, duos libros de ecclesiasticis officiis Isidorus misit. Etsi enim inscriptio ita solum refert: *Domno meo, et dei seruo Fulgentio episcopo Isidorus*, tamen Braulio aperte ait: *Ad germanum suum Fulgentium episcopum officiorum libros duos*. Editi addunt *episcopum Astigitanum*, quod expri-

mitur etiam in Praenotationis versione italica Alchaini anni 1570. cap. 70. num. 17. describenda: *Vescouo Astigitano*; qua de re vide notata supra cap. 3. Fulgentius episcopus Astigitanus erat anno 610., quo decreto Gundemari cum Isidoro subscripsit, vt dicam cap. 21., et anno 618., seu 619., quo Concilio II. Hispalensi interfuit, vt eod. cap. referam. Nic. Antonius l. 5. c. 1. bibl. vet. Hisp. n. 16. asserit, Fulgentium conciliis duobus Hispalensi, Toletanoque cum Isidoro interfuisse: scilicet Toletano anni 610.; nam num. 13. docuerat, Fulgentium obiisse ante annum DCXXIII. (corrige DCXXXIII.) quo subscriptus legitur Concilio Toletano IV. Habentius episcopus Astigitanus. An Fulgentius Isidori frater quidquam scripserit, disserit Nic. Antonius, et post eum Florezius tom. 10. Hisp. sacr., qui contendit, Doctoris titulum, quem apud hispanos assecutus dicitur, veteribus monumentis minime innixum esse.

17. Fulgentii non vulgarem doctrinam arguit documentum vetus seculi VII. apud Florezium tom. 3. Hisp. sacr. Append. num. 3. pag. 390. *Et sic creuit fides catholica* (in Hispania) *paulisper, donec de orthodoxis, et catholicis viris fuit illustrata, id est, Fulgentio, Petro, Leandro, Isidoro, Ildefonso, Fructuoso, Iuliano.* Testimonium Roderici Toletani pro Fulgentii doctrina ad seculum XIII. pertinet: eodem seculo floruit Lucas Tudensis, qui in Isidori chronico simile testimonium protulit. Hac de controuersia anno 1723. actum fuit in sacra rituum congregatione, vt exponit Benedictus Pontifex XIV. de beatif. l. 4. p. 2. c. XI., qui eo tempore Promotorem fidei agebat: et ita narrationem absoluit: *Nouis supplicationibus exhibitis sacrae congregationi eo praesertim fundamento, quod ab antiquo tempore titulum habuisset Doctoris in nonnullis Hispaniarum dioecesibus, die 17. aprilis 1723. responsum fuit, vt in officio S. Fulgentii solita obseruaretur consuetudo quoad ritum Doctoris.* *doctrina.*

18. Clarior res est de S. Leandro, quem Isidorus in libro de vir. illustr. laudauit: in epistola ad Claudium Ducem vocauit *communem nostrum Doctorem*, et in versibus bibliothecae *non imparem antiquis Doctoribus*: de quibus tamen epistola, et versibus iudicium suo loco feretur, an genuina Isidori opera sint. Benedictus XIV., qui loc. cit. alia in eam sententiam profert, ita de eodem Leandro absoluit: *In ecclesiis autem, et dioecesibus Hispalensi, atque Carthaginiensi celebratur officium de ipso tamquam Doctore, huius-* *S. Leander Doctor.*

que officii extensio die 25. *aprilis* 1722. *facta est ad totam Hispaniam, et regiones regi Catholico subiectas*. Laudes Leandri ante Isidorum celebrauit S. Gregorius Magnus in epistolis ad eum; qui etiam Leandro pallium misit, et libros Moralium in Iob dedicauit.

natale solum Isidori.

19. His expositis, quae ad parentes, fratresque Isidori pertinent, de eius loco natali agendum est. Seuerianum fuisse e prouincia Carthaginiensi Hispaniae, ipse Isidorus scriptum reliquit, Leandrum, et Florentinam Carthagine in Hispania natos, breuiaria hispana tradunt. De Fulgentio hoc ipsum multi affirmant, quod Nic. Antonius non audet asserere. De Isidoro maior est controuersia: fama est, Hispali natum, quo parentes e noua Carthagine exules concesserant. Quod in breuiariis hispanicis, in breuiario Quignonii, et in Romano recognito dicitur Isidorus *natione hispanus ex noua Carthagine*, id ex hac vrbe oriundum Isidorum innuit, non in ea natum. Rodericus Cerratensis, et quaedam Breuiaria vetera *natione Carthaginensem* dicunt. Breuiarium vetus Hispalense: *Ex ciuitate Carthaginensi prouinciae Hispaniae originem duxit*. In duobus codicibus Florentinis librorum contra Iudaeos, de quibus cap. 43. agam, Isidorus dicitur *Toletanus episcopus*, aut *Toletanus Hispalensis episcopus*: sed id quin errori librarii tribuendum sit, nemo dubitauerit. Idem error occurrit in nonnullis mss. exemplaribus bibliothecae Vaticanae, aliisque codicibus, quibus idem opus contra Iudaeos continetur.

exilium parentum Isidori.

20. Quoniam vero ex Parentum exilio coniicitur, Isidorum in eorum patria genitum non fuisse, primum quale hoc fuerit exilium, videamus. Leander cap. vlt. regulae ad Florentinam sororem (supra cap. 2.) de hoc exilio, ac de patria loquitur: monet sororem, ne in patriam, vnde eam deus olim eiecerat, redire cogitet, exemplumque matris proponit, quae se patriam, vnde salutis causa exierat, nunquam visuram saepe obtestabatur, atque in exilii loco, in quo deum coepit agnoscere, sepeliri voluit. Suspicio suborta est Nic. Antonio, an vxor Seueriani olim Ariano errore implicita fuisset, quem in exilio detestata fuerit: sed recte aduertit, verba Leandri ita intelligi posse, vt mater eius maiorem pietatis, quam prius habuisset, sensum in exilio perceperit.

ob fidem catholicam.

21. Immo quum *exierit salutis causa* e patria, magnum argumentum hoc est, eam calamitatem contra Seueriani domum, quod fidei

fidei catholicae addicta esset, fuisse a gothis arianis promotam. Quo animi ardore Leander haeresim Arianam confoderit, commemorat Isidorus de vir. illustr. cap. 41. *Hic namque in exilii sui peregrinatione composuit duos aduersus haereticorum dogmata libros, eruditione sacrarum literarum ditissimos, in quibus vehementi stilo Arianae impietatis confodit, atque detegit prauitatem: ostendens scilicet, quid contra eosdem habeat catholica ecclesia, vel quantum distat ab eis religione, vel fidei sacramentis. Extat et aliud laudabile eius opusculum aduersus instituta Arianorum, in quo, propositis eorum dictis, suas responsiones opponit. Praeterea edidit vnum ad Florentinam sororem de institutione virginum etc.*

22. Peregrinationem exilii, quam Isidorus vocat, intelligi potest communem fuisse parentibus, atque eam ipsam, quam Leander cap. vlt. regulae, siue de institutione virginum commemorat. Verum non solum Leander exilium suae domus eo loc. recenset, sed etiam patriae euersionem describit. *Ego tamen expertus loquor, sic perdidisse statum, et speciem illam patriam, vt nec liber quisquam in ea supersit, nec terra ipsa solita sit vbertate foecunda: et non sine dei iudicio. Terra enim, cui ciues erepti sunt, et concessi extraneo, mox vt dignitatem perdidit, caruit et foecunditate.* Et quoniam vix dubium est, quin de Carthagine Spartaria, seu noua Leander loquatur, subuersio Carthaginis quo tempore acciderit, inuestigandum est.

euersio patriae parentum Isidori.

23. Isidorus l. 15. Etymol. cap. 1. sic habet: *Afri sub Annibale* (melius *sub Hasdrubale*) *maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam construxerunt, quae mox a romanis capta, et colonia facta, nomen prouinciae dedit. Nunc autem a gothis subuersa, atque in desolationem redacta est.* Florezius l. 5. Hisp. sacr. tract. 4. cap. 2. affirmat, prius Carthaginem a vandalis subuersam fuisse, deinde a gothis tunc, quum Isidorus scribebat. Hunc enim sensum Isidori verbis imputat: *Aora acaba de ser destruida por los godos.* Equidem Isidorum ita intelligo, vt tres vrbis status innuat, primum sub afris, alterum sub romanis, tertium eum, in quo tunc in desolationem iam redacta reperiebatur, quin argui possit, recentem esse eam desolationem.

Carthago noua a gothis euersa.

24. Putarunt nonnulli, hanc Carthaginis euersionem fuisse, quam vandalis tribuit Isidorus in Historia vandalorum ad eram 459.,

prius a vandalis

anno Christi 421.: *Primus autem in Hispania Gundericus rex vandalorum etc. Balearicas Tarraconensis prouinciae insulas depraedatur. Deinde Carthagine Spartaria euersa cum omnibus vandalis ad Baeticam transit, Hispalim diruit, actaque caede in direptionem mittit.* Sed quum Leander aliam fuisse direptionem Carthaginis innuat, cuius causa parentes eius in Baeticam se contulerint, Isidorus quoque in lib. 15. Etym. intelligendus est de hac ipsa direptione, quam Leander memorat: eoque etiam magis, quia in Historia vandalorum Carthaginem ab his euersam tradit, in l. 15. Etymol. a gothis: neque verisimile est, vt gothos pro vandalis acceperit.

Agila rex gothorum.

25. Biuarius in comment. ad Maximum anno 509., Carthaginem Spartariam ab Agilane anno Christi 552. euersam fuisse existimat. Et idoneis quidem rationibus ille euincit, duplicem distinguendam esse Carthaginis nouae euersionem, alteram, de qua Isidorus in lib. 15. Etymol. *Nunc autem a gothis euersa etc.*, alteram antiquiorem, de qua Idacius in Chronico ad ann. 1. Theodosii, siue annum Christi 423. *Vandali Balearicas insulas depraedantur: deinde Carthagine Spartaria, et Hispali euersa, et Hispaniis depraedatis Mauritaniam inuadunt.* Huic antiquae euersioni per vandalos conuenire nequeunt Isidori verba, qui non solum gothos diserte nominat, sed rem suo tempore gestam clare innuit.

infensissimus hostis catholicorum.

26. Erat Agila, rex gothorum, infensissimus religionis catholicae hostis, vt liquet ex Isidoro in Gothorum Historia ad eram 587. *Agila rex constituitur, regnans annis v. Iste aduersus Cordubensem vrbem proelium mouens, dum in contemptum catholicae religionis beatissimi martyris Aciscli iniuriam inferret, hostiumque, ac iumentorum cruore sacrum sepulcri eius locum, vt profanator, pollueret, inito aduersus Cordubenses ciues certamine, poenas dignas, sanctis inferentibus, meruit.*

annus, et locus natalis Isidori.

27. Si ergo teneamus, Agilanem Carthaginem Spartariam excidisse, concludendum erit, parentes Leandri, et Florentinae, catholicae religionis tenaces, hac calamitate patriae concussos in exilium abiisse anno circiter 552. Post id tempus Fulgentium, et Isidorum natos crediderim: sed neque de anno, neque de loco iudicium certum ferri potest, nisi quod fama est, Hispalim Isidori natale solum fuisse. Ortus eius poterit ex coniectura referri ad annum circiter 560., siquidem episcopus electus fuit anno 600. cir-

citer, vt mox dicam; et credibile est, eum non ante 40. aetatis annum episcopatum accepisse, vt praescribitur in epistola Siricii Papae ad Himerium Tarraconensem anno 385. missa. Non video, cur Florezius l. 10. Hisp. sacr. pag. 120. veluti pro certo ponat, Isidorum Carthagine natum fuisse. Dupinius contra tom. 5. Bibl. Eccl. Hispali eum ortum affirmat.

CAPVT XVIII.

Isidori pueritia; ostentum de examine apum: institutio in virtutibus, et literis. Non fuit Gregorii Magni discipulus. Iter romanum Isidori ipsa nocte Natalis Domini commentitium. An Isidorus vices Leandri, dum hic exularet, gesserit. Disseritur de Leandri legatione, et exilio, ac de Hermenegildi martyrio.

1. Isidorum oris specie a puero commendatum fuisse, colligit Nic. Antonius ex verbis Ildefonsi cap. 9. de vir. illustr. *Vir decore simul, et ingenio pollens*, quod conceptis verbis tradit auctor vitae S. Isidori Canonicus Legionensis. Apud hunc eundem historicum, vti etiam apud Rodericum Cerratensem supra cap. 14., legi potest miraculum, siue ostentum de examine apum, quod infanti Isidoro astitit. Id in aliis quoque accidisse, veluti omen futurae doctrinae, siue suauis eloquentiae, confirmat Berneggerus Miscellan. obseruat. cap. 5. Auctor vitae S. Isidori narrat, examen apum ab Isidori patre visum. In lectionibus propriis S. Florentinae apud hispanos nonnihil variat haec narratio: *Digna euasit, vt de institutione puerili fratris sui Isidori natu minoris curam susciperet, quem lacte spiritus nutrire, atque in omni dogmate fidei instruere vna cum Leandro diligenter curauit. Tanto autem alacriori cura sanctissime instituendum putauit, quanto ad id ex eo magis excitabatur, quod dum in cunabulis erat, viso examine apum in os eius ingredi, atque exinde egredi, in caelumque euolare, territa, quid hoc esset, in oratione posita, illum magnum ecclesiae doctorem futurum intellexit, qui haereticos ab Hispaniae finibus erat propulsurus.*

Ostenta in Isidori pueritia

2. Apud auctores vitae Canonicum Legionensem, et Rodericum Cerratensem pater Isidori ostentum vidit, idque in horto: in lectionibus S. Florentinae haec in cunabulis examen apum obser-

varie exposita.

uasse traditur, nisi explicare velis, *dum in cunabulis esset*, hoc est, dum adhuc infans esset. Ita contingere potuit, vt et pater, et soror Isidori ostentum apum in horto inspexerint: neque enim ratio vlla est, vt istiusmodi miraculum bis contigisse credamus. Tamayus in Martyr. Hisp. Acta Isidori ex variis, vt ait, collegit, vbi de Florentina sic legitur: *Haec infantuli spiritum deprehendens, et in eo supra naturam specimen perscrutata: nam aliquando Isidorum e cuna erectum super aeris diaphaneitatem euolare, aliquando monstra deformia manibus extinguere: omnem curam praesaga futuri in eius educatione praeposuit*. Quae mihi quidem in aliis reperire non licuit.

non reiicienda

3. Florezius tom. 9. pag. 194. rem ex Canonico Legionensi, auctore vitae S. Isidori, et Roderico Cerratensi narrat: et quamuis multa, ab his scriptoribus relata, inter fabulas reponat, de hoc ostento simile iudicium proferre non audet, quia scilicet nihil ex antiquis monumentis eruitur, quod contrarium videri possit. Ita etiam sentit de argumento, quod puer Isidorus ad marginem putei ex saxo, frequentibus guttis excauato, ad difficultatem scientiae comparandae labore, et perseueranti studio superandam collegit: quod iidem scriptores, aliique eiusdem fere temporis commemorant. Idem Florezius t. 10. pag. 120. asserit, si statuatur, vt statuendum putat, Isidorum Carthagine natum fuisse, cohaerere non posse, quod Florentina examen apum viderit, et ad orationem confugiens intellexerit, Isidorum magnum ecclesiae Doctorem futurum, quod breuiarium vetus Hispalense, aliaque narrant: nam Leander cap. vlt. Regulae ita Florentinam alloquitur: *Ea inde* (e patria) *aetate abstracta es, vt vel si ibidem nata fueris, non memineris. Nulla est recordatio, quae moueat desideriis animam*. Sed etiamsi verba Leandri de infantia Florentinae accipere velimus, quod minime est necesse, aliunde non constat, Isidorum Carthagine potius, quam Hispali natum fuisse, vt in fine cap. 17. dixi.

Isidori primam institutio.

4. Hispali primis literarum rudimentis Isidorum imbutum fuisse, ex vita saepe citata constat: quo tempore, vt ibidem narratur, accidit id, quod modo dicebam, Isidorum puerum exemplo saxi frequentibus guttis excauati, et ligni frequenti funium ductu in canalis formam redacti didicisse, se quoque quamuis improbo labore difficultates, quae in literarum curriculo occurrere solent, posse superare. Haec quidem sequioris aetatis documentis traduntur. Sed

Ioannes Mariana in Hist. Hisp. lib. 6. cap. 7. auctor est, ostendi adhuc Hispali eius narrationis vestigia: *Asseruatur*, inquit, *in ecclesia Hispalensi S. Isidori pars putealis ex marmore, quod funis vsu, et attritu excauatum Isidorus puer obseruauit*. Illud certum de Isidori institutione, quod Leander cap. vlt. regulae profert: *Postremo charissimam te germanam rogo, vt mei orando memineris, nec iunioris fratris Isidori obliuiscaris; quem quia sub dei tuitione, et tribus germanis superstitibus parentes reliquerunt communes, laeti, et de eius nihil formidantes infantia, ad Dominum commearunt. Quem quum ego vt vere filium habeam, nec temporale aliquid eius charitati praeponam, atque in eius pronus dilectione recumbam, tanto eum charius dilige, tantoque Iesum exora pro illo, quanto nosti eum a parentibus terrenis fuisse dilectum*.

5. Decesserunt ergo Isidori parentes, dum ille adhuc in infantia esset, quem propterea tribus superstitibus liberis natu maioribus, Leandro, Fulgentio, Florentinae instituendum commendarunt. Sed quum Leander curam domus gereret, quippe primogenitus, vt videtur, Fulgentium in patriam misit: quod ipse sic loc. cit. refert: *Tu, quaeso, caue, soror Florentina, quod mater timuit, et malum, quod illa experta fugit, tu prudenter euita. Miserum me! doleo, qui ibidem communem fratrem transmisi Fulgentium, cuius periculi iugi formidine pertimesco. Tutior tamen erit, si tu securior, et absens pro illo oraueris*. Fortasse quaedam in patria, vnde exules exierant, negotia occurrerant, quae Leander per Fulgentium procurari voluerat, dum iunior adhuc esset Isidorus, et Florentina inter virgines deo deuotas commoraretur. Praecipua ergo cura Isidori instituendi mansit penes Leandrum; quod is paterno potius, quam fraterno amore peragebat. *sub S. Leandro praecipue*

6. Nonnullam tamen partem in hac Isidori institutione habuisse Florentinam, lectiones eius, quas paulo ante protuli, referunt. De Fulgentio quoque sic lectiones eius officii habent: *Cuius rei illud quoque argumentum est, quod egregius idem Doctor Isidorus, qui ab eo fuerat educatus, et piis documentis imbutus etc.* Quod aliqua ex parte verum esse, nihil est, cur negemus, sed ita tamen vt praecipuum Isidori magistrum Leandrum praedicemus, non solum quia id Leander innuit, sed quia etiam ipse Isidorus in epistola ad Claudium ducem sic profitetur: *Memento communis nostri doctoris* *fortasse etiam sub S. Florentina et S. Fulgentio, et aliis.*

Leandri, et eius fidem, atque doctrinam pro viribus imitare. Multi tamen spuriam hanc esse Isidori ad Claudium epistolam existimant: de quo nos alibi. Commentum est Pseudo-Maximi ad ann. 568. num. 8., Isidorum Dauide Hispalensi magistro vsum fuisse: quem locum ita illustrare voluit Biuarius, vt dubitet primum, an iste Dauid diuersus fuerit a Dauide Hispalensi episcopo: deinde aduertit, Leandrum, dum in monasterio degeret, minus idoneum fuisse, vt per se Isidorum literis imbueret. Canonicus Legionensis auctor vitae praeter Leandrum aliis quoque magistris vsum fuisse Isidorum tradit, vt scilicet encyclopaediam illam scientiarum, quae mirifice exaggeratur, assequeretur. Quamquam fatendum est, Isidorum pro captu illorum temporum portentum quoddam in secularium maxime literarum studio fuisse, non quod in singulis linguis, aut in singulis facultatibus eminuerit, sed quia tam multiplici diuersarum rerum, et scriptorum cognitione imbutus fuit, vt admirationem quoque nostris temporibus ingerat.

Isidorus non fuit Gregorii M. auditor.

7. Quaeritur, fueritne Isidorus Gregorii Magni auditor. Ita enim asserunt Lucius Marinaeus Siculus l. 5. de reb. Hisp., Arnoldus Wion l. 2. Ligni vitae, Eisengreinius in Catal. test. verit., et Constantinus Caietanus p. 45. Fidenter Ioannes Andreas Quenstedt De patr. illustr. vir. pag. 4. *S. Isidorum episcopum, ac alumnum suum veneratur Hispalis, Gregorii Magni ab ineunte aetate discipulum.* Nic. Antonius suspicatur, id inde originem habuisse, quod Isidoro cum Gregorio magna est consensio non sententiarum tantum, sed et verborum: quod Lucas Tudensis l. 2. cap. 4. aduersus Albigenses ad peculiarem quamdam Spiritus Sancti inspirationem referre non dubitauit: quo fortasse etiam allusisse videbitur Prudentius Trecensis aduersus Erigenam de praedestin. in editione eorum auctorum, qui de praedestinatione nono seculo scripserunt, tom. 2. pag. 215., et t. 15. Bibl. Patrum Lugdunensis pag. 474. *Quem* (Gregorium) *secutus tam fide, quam sensu, et verbis, sanctus Isidorus Hispalensis episcopus eandem pene sententiam dictis suis interposuit, quos quisquis conferre voluerit, inueniet ita vno eos spiritu, atque ore locutos, vt eundem Spiritum sanctum vtrisque affuisse, et per vtrumque vnanimiter locutum minime dubitet. Isidorus: Gemina est praedestinatio etc.* Verba profert ex l. 2. Sentent. cap. 6. Fusius id, allatis etiam rationibus, probare conatur Lucas Tudensis loc. cit., qui

concludit: *Fateamur ergo, eorum scripturas per Spiritum sanctum concordes, vt dictum est, et non ex suffragiis mendicatis tam insignes ecclesiae dei philosophos concordare*. Inde Lucas permouetur, quia ad Isidorum non omnes Gregorii libri peruenerant, vt ex libro de vir. illustr. patet. Sed minime probat, ad Isidorum eos libros Gregorii non peruenisse, in quibus sententiae iisdem verbis ab Isidoro vsurpatae continentur. Hac ergo ex parte plagium excusari non posset.

8. Recte autem respondet Nic. Antonius ex Theophilo Raynaudo de bon., et mal. libr. partit. 1. erotem. 10. n.275., plagiarium non esse censendum, qui alterius flores decerpere amat, vti Isidorus Gregorii, et aliorum: quod ipse Isidorus prae se fert, quum ait, se Commentarios suos in vetus testamentum sumpsisse *ex Origene etc., ac nostris temporibus insigniter eloquenti Gregorio*. Opus *Sententiarum* satis ex titulo indicat, veteres sententias ibi esse collectas: et iccirco Braulio in praenotatione ait, collegisse Isidorum *sententiarum libros tres, quos floribus ex libris Papae Gregorii moralibus decorauit*. Haec autem omnia, quae ab aliis quoque Patribus simili modo fieri consueuerunt, minime probant, Isidorum aut auditorem, aut plagiarium Gregorii fuisse. Immo Margarinus de la Bigne in epistola dedicatoria suae Isidorianae editionis arguit, Isidorum Gregorii discipulum non fuisse, quia alioquin sine gratissima disciplinae commemoratione Gregorium non commendasset. *quamuis ex eius libris profecerit.*

9. Fortasse etiam quia Isidorus alius Siculus fuisse dicitur, S. Gregorii discipulus, de quo agunt Constantius Felix in Calendario, Ferrarius in notis sui catalogi Sanctorum, et Arnoldus Wion in Ligno vitae l.3., homonymia fecit, vt Isidorum quoque Hispalensem S. Gregorii auditorem fuisse crederetur. Canonicus Legionensis auctor vitae solum refert, Gregorio Isidorum cognitum fuisse ex epistola de beatitudine, quam ad eum Isidorus misit: cuius tamen rei penes ipsum fides sit. Nulla enim apud antiquiores huius epistolae mentio. Multo vero mirabilius est, quod idem historicus narrare pergit, Isidorum quadam nocte Natalis Domini Romam diuinitus delatum, vt Gregorium conueniret, eademque nocte domum repetiisse: de quo portento quaedam a Bollandianis annotata sunt. Tamayus in Martyr. Hisp. inter incerta, vel incredibilia refert hoc Isidori iter romanum in Natali Domini ex Luca Tudensi in Miraculis S. Isidori, ex quo breuiarium Segouiense peruetustum *neque ad eum accessit.*

lect. 2. idem narrat. An autem aliquando Isidorus Romam venerit, cap. 23. disputabitur.

an adolescens arianos insectatus fuerit,

10. Quum iam Isidorus iuuenis ad arma contra haereticos capessenda idoneus esset, haereticos arianos acerrime insectatus fuisse a vitae auctore dicitur. Id quidem satis simile vero est, et in officiis propriis hispanicis confirmatur. Sed breuiaria narrant, Isidorum a Leandro cohibitum fuisse, et, vt se commodiori tempori reseruaret, admonitum. Auctor vitae quum referat, Leandrum ab haereticis ex Hispania expulsum fuisse, addit, Isidorum vices fratris Hispali gessisse, ab eo per literas confirmatum, vt causam fidei strenue ageret. Sed quodnam est hoc Leandri exilium? Fortasse illud ipsum, quod auctor vitae prius indicauerat, quum narrauit, Leandrum amicitiae vinculum cum Gregorio Magno Constantinopoli contraxisse, quo tempore Leouigildi concesserat *pro confirmandis sanctae, et immaculatae Trinitatis capitulis.*

dum Leander exulabat.

11. Videtur tamen idem vitae scriptor hoc loco aliud innuere, quum refert, Leandrum, mortuo Leouigildo, triumphatorem Carthagine reuertisse in Hispaniam. Quum autem prius amicitiam inter Gregorium Magnum, et Leandrum Constantinopoli stabilitam, et mirabile Isidori in vrbem Romam iter commemoret, tum Leandri exilium, et Isidori vices pro Leandro gerentis constantiam in tuenda fide explicet, hoc Leandri exilium diuersum esse innuit ab itinere eiusdem in vrbem Constantinopolitanam. Colligamus ex historicis monumentis, quae hac in parte probabilia sunt. Leander, vt ait Isidorus de vir. illustr. cap. 41., *ex monacho Hispalensis ecclesiae prouinciae Baeticae constitutus episcopus etc. doctrina clarissimus, vt et fide eius, atque industria populi gentis gothorum ab Ariana insania ad fidem catholicam reuerterentur. Hic namque in exilii sui peregrinatione composuit duos aduersus haereticorum dogmata libros etc.*

conuersio Sancti Hermenegildi

12. Praeterea ex l. 3. dialogorum Gregorii Magni cap. 31. id habemus: *Sicut multorum, qui ab Hispaniarum partibus veniunt, relatione cognouimus, nuper Hermenegildus rex, Leouigildi regis Visigothorum filius, ab Ariana haeresi ad fidem catholicam, viro reuerendissimo Leandro Hispalensi episcopo, dudum mihi in amicitiis familiariter iuncto, praedicante, conuersus est.* Melius interpungam *cognouimus nuper, Hermenegildus rex etc.* S. Gregorius scribebat dialogos anno circiter 594. Conuersio Hermenegildi, et familiaritas cum

cum Leandro a Gregorio contracta dudum euenerant: sed paulo ante quam id scriberet, (iccirco ait *nuper*) narrationem martyrii, et miraculorum, quae consecuta sunt, et venerationis sepulcro martyris exhibitae acceperat. Pergit post martyrium Hermenegildi relatum: *Pater vero perfidus, et parricida commotus poenitentia, hoc fecisse se doluit: nec tamen vsque ad obtinendam salutem poenituit. Nam quia vera esset catholica fides, agnouit: sed gentis suae timore perterritus, ad hanc peruenire non meruit. Qui, oborta aegritudine, ad extrema perductus est, et Leandro episcopo, quem prius vehementer afflixerat, Recaredum regem filium suum, quem in sua haeresi relinquebat, commendare curauit, vt in ipso quoque talia faceret, qualia et in fratre suis exhortationibus fecisset.* Hortationibus igitur Leandri tribuitur conuersio Hermenegildi.

13. Eam diuerso modo Gregorius Turonensis refert l. 5. Hist. Francor. c. 38., qui docet, Leouigildum Hermenegildo, et huius vxori Ingundi dedisse *vnam de ciuitatibus, in qua residentes regnarent*. Ad quam quum abiissent, coepit Ingundis praedicare viro suo, vt relicta haeresis fallacia catholicae fidei veritatem agnosceret. Quod ille diu refutans, tandem commotus ad eius praedicationem, conuersus est ad legem catholicam. Explicari tamen haec ita possunt, vt Ingundis praedicationi doctior alia persuasio, et hortatio Leandri accesserit, vt huic praecipuae in Hermenegildi conuersione partes ascribantur: quod Gregorio Magno, Leandri amicissimo, asserenti omnino credendum est. Vrbs, quam Hermenegildo concessam Turonensis ait, fortasse est Hispalis, qua in vrbe episcopus erat Leander. Florezius tom. 9. Hisp. sacr. p. 162. Hermenegildum sedem suam Hispali fixisse anno 579. affirmat.

vxoris suasionibus et Leandri persuasionibus.

14. De tempore autem, quo haec acciderint, conferendus est Isidorus, qui in Chronico ad annum ab orbe condito 5780. ait: *Tiberius regnat annis* VII. *Longobardi, pulsis romanis, Italiam adeunt. Gothi per Hermenegildum, Leouigildi regis filium, bifarie diuisi, mutua caede vastantur*. Et rursus ad annum 5801. ab orbe condito: *Mauricius regnat annis* XXI. ... *Hoc tempore Leander episcopus in Hispaniis ad gentis gothorum conuersionem doctrina fidei, et scientiarum claruit*. In Historia vero gothorum ad eram 624., siue annum Christi 586., anno. 3. Imperatoris Mauricii: *Leouigildo defuncto, filius eius Recaredus regno est coronatus . . . In ipsis enim*

quo anno id acciderit.

regni sui exordiis catholicam fidem adeptus, totius gothicae gentis populos, inoliti erroris labe deserta, ad cultum rectae fidei reuocat. Adde Abbatis Biclariensis verba: *Anno* III. *Mauricii* (qui est Leouigildi XVII. annus) *Hermenegildus in vrbe Tarraconensi a Sisberto interficitur.*

Hermenegildi martyrium. 15. Petauius in Rationario temporum part. 1. lib. 8. cap. 12., et Pagius ad Baronium anno 584. colligunt, Hermenegildi martyrium contigisse anno 585., quod facile cuiuis persuadebitur, quamuis non defuerint, qui annum aut 583., aut 584., aut 586., aut 588., aut 589. pro Hermenegildi martyris obitu designauerint. Leouigildi mortem Baronius ad annum 585. retulit, ac post hoc ipsum retractans, minus bene distulit ad annum 591. Bollandus in commentario ad vitam S. Leandri ad annum 587. reuocat, Pagius probabilius ex Biclariensi ad annum 585. De anno obitus Hermenegildi, et Leouigildi Florezius Pagio consentit tom. 9. Hisp. sacr. p. 163., et antea tom. 6. p. 409. annum 585. pro eo obitu statuerat. Inuestigandum ergo nunc est, quo tempore Leander Gregorium Magnum Constantinopoli conuenerit. Baronius ad annum 583. n. XI. probat, S. Gregorium a Pelagio II. Pontifice apocrisiarium, siue legatum Constantinopolin eo ipso anno 583. missum fuisse. Anno 584. exeunte, aut anno 585. ineunte, S. Gregorius Constantinopolim reliquit, et Romam venit, vt Pagius confirmat.

S. Leander a quo Constantinopolim missus. 16. Itaque anno 583., aut sequenti Leander Constantinopoli commorabatur, de quo S. Gregorius in praefatione Moral. *Dudum te, frater beatissime, in Constantinopolitana vrbe cognoscens, quum me illic sedis Apostolicae responsa constringerent, et te illuc iniuncta pro causis fidei regis Wisigothorum legatio perduxisset, omne tuis auribus, quod de me displicebat, exposui.* A quo autem alio rege pro causis fidei mitti potuit Leander, nisi ab Hermenegildo? Auxilium enim Imperatoris Hermenegildus pro catholicorum causa contra arianos expetebat, Leandrumque delegit, quem hac de re legatum Constantinopolim mitteret. Florezius tom. 9. p. 182. Bollandianorum opinionem reiicit, qui censent, Leandrum prius Constantinopolim adiisse, quam Hermenegildus fidem catholicam amplecteretur, hac permoti ratione, quod Gregorius Magnus l. 3. dialog. cap. 31. conuersionem Hermenegildi *nuper* factam ait, amicitiam a se cum Leandro contractam *dudum*. Reponit Florezius, non potuisse Leandrum ab Hermenegildo pro causis fidei Constantinopolim mitti,

nisi iam esset catholicus. Probabilis quidem haec est ratio, sed non prorsus euidens: potuit enim Hermenegildus nondum catholicus eam legationem decernere, quod catholicis ipse faueret, et vicissim catholici partibus eius adhaererent. Sententia Bollandianorum mihi placeret, si constaret, Gregorium proprietatem aduerbiorum secutum fuisse: sed minime id constat. Nic. Antonius n.85. iter Leandri Constantinopolitanum post Hermenegildi conuersionem accidisse statuit: sed n.87. constare negat, Leandrum ante Leouigildi obitum Hispaniam rediisse. Alia interpunctione *cognouimus nuper*, *Hermenegildus rex*, quam modo explicui, difficultas Bollandianorum euanescit. Multi putant, Leandrum in exilium missum post Hermenegildi martyrium: nam Ado Viennensis narrat, post Hermenegildi caedem patrem Leouigildum acerbiorem in catholicos persecutionem excitasse, orthodoxis episcopis in diuersa loca relegatis.

17. Censeo equidem, Leandrum, legatione functum, Constantinopoli in Hispaniam remeasse, immo et auxiliares copias ab Imperatore pro Hermenegildo obtinuisse. Narrat enim Gregorius Turonensis l. 5. Hist. Francor. c. 38., Leouigildum praefecto Imperatoris triginta milia solidorum dedisse, *vt se a filii solatio reuocaret*, vti factum est. *Hermenegildus vero*, pergit idem historicus, *vocatis graecis, contra patrem egreditur, relicta in vrbe coniuge sua. Quumque Leouigildus ex aduerso veniret, relictus a solatio* (graecorum) *Hermenegildus, quum videret, nihil se praeualere posse etc.* Addit, Ingundem, Hermenegildi vxorem, a graecis ereptam, vt eam ad Imperatorem perducerent, in Africa decessisse. Hoc crediderim esse tempus, quo Leander, Hermenegildo capto, et eius exercitu exciso, exul in Africam, fortasse Ingundem secutus, anno 584. concesserit, vt verum esse possit, quod Canonicus Legionensis, scriptor vitae Isidori refert, Leandrum, defuncto Leouigildo, Carthagine in Hispaniam rediisse. *exul post captum Hermenegildum.*

18. Rationi etiam congrua est eiusdem historici narratio, quod Isidorus, dum frater Leander aberat, religionis causam strenue agebat, non solum non cohibente, sed impellente potius Leandro. *Audiens autem reuerendus Doctor Leander fortissimi iuuenis Isidori constantiam, in Domino gauisus etc. Misit ei itaque epistolam, in qua praemonet, mortem pro fide catholica quidquam non esse timendam*. Haec est epistola, cuius meminit Isidorus de vir. illustr. cap.41. *scribit ad Isidorum.*

de Leandro : *Scripsit et epistolas multas : ad Papam Gregorium de baptismo vnam , alteram ad fratrem , in qua praemonet , cuique mortem non esse timendam* . Isidori constantia contra blanditias , terrores, et tormenta ab haereticis arianis illata ab eodem vitae auctore narratur.

error Ambrosii Morales.

19. Collatis inter se , accurateque expensis monumentis , quae produximus , clare deprehenditur error Ambrosii Morales lib. 10. cap. 5., qui Leandrum ait concilio oecumenico v. Constantinopolitano cum Gregorio Magno interfuisse : quem Florezius tom. 9. p. 185. seq. fusius refellit . Moralesius inde colligebat, Leandrum longo temporis spatio sedem hispalensem obtinuisse : quandoquidem anno 554. , quo ipse concilium Constantinopolitanum secundum, et quintum generale collocat, Leander iamtum antistes Hispalensis concilio illi interfuit, vnde initium amicitiae inter Leandrum, et Gregorium Magnum contractae ducit. Sed neque huius rei auctores alios laudat, neque temporum ratio id sustineri vllo modo patitur.

CAPVT XIX.

Isidorus an monasticum aliquod institutum , vel Canonicorum Regularium , vel Carmelitarum professus fuerit .

Isidorus an cellae inclusus.

1. Pace ecclesiae Hispanae a Recaredo donata anno circiter 586., Leander fratrem suum Isidorum non inuitum cella inclusum degere curauit, si verum narrat auctor vitae. Consentiunt quidem breuiaria vetera, Leandrum cauisse, ne Isidorus in publicum prodiret : sed id eo tempore accidisse dicunt , quo ariani contra catholicos saeuiebant ; quippe quum Leander Isidorum ab haereticorum furore seruare tentaret. Auctor vitae alias causas eius inclusionis exponit. Antiquiora monumenta omnino silent. Quum ea tunc vigeret consuetudo, vt nonnulli, consortium hominum fugientes, in cellam aliquam sese recluderent, fortasse Isidorus, annuente Leandro, eiusmodi vitae genus amplexus est : nam quod ipse Leander eius consilii primus auctor fuerit, minus rationi consentaneum arbitror.

an monachus Benedictinus.

2. Suspicatur Nic. Antonius , a cellae hac inclusione persuasum fuisse nonnullis, Isidorum in monastico aliquo ordine vixisse. Actum de hoc argumento a Bollandianis in comment. praeuio. Inter eos , qui Isidorum ordini Benedictino asserunt, recensentur

Sandoual, Leander a S. Thoma in Benedictin. Lusitan. additionib. cap. 3., Quintanadueñas in SS. Hispalensibus, Ioannes Cisneros in vita Isidori ms., Tamayus in Martyr. Hisp., et vel in primis referendus Constantinus Caietanus; qui Petrum Ricordatum Hist. monast. diar. 4., Hieronymum Platum De bono status relig. l. 1. c. 31., et Arnoldum Wion obiurgat, quia etsi Benedictinis Isidorum ascribunt, tamen tam supine, vt ait, obiterque rem attingunt, vt satius fuisset, si eum silentio praeteriissent. Isidori imaginem inter complures alias illustrium Benedictinorum monastico cultu ante 140. ferme annos depictam Arnoldus Wion narrauerat: *Quod et ego quoque*, addit Caietanus, *affirmare non ambigo*.

3. Validius tamen argumentum Caietanus esse putat, quod ex regula S. Isidori depromit: quam Benedictinam esse iactat. Alii cum Iepesio Benedictino rectius in aliam eunt sententiam, et ex Regula ipsa Isidori colligunt, eum non fuisse Benedictinum. Non disseram hoc loco de opinione doctissimi Hernandezii in notis ad Conspectum editionis Zaccarianae S. Isidori, cap. 42. producendis, qui Regulam monachorum, sub Isidori nomine vulgatam, alium habere auctorem suspicatur: quia auctor se monachum ostendit: *Isidorum autem*, addit, *cucullum induisse nullus dixerit*, *quin obcaecatissimus et habeatur*, *et sit*. Confer cap. 71., vbi obseruabo, in quodam Escurialensi codice seculi IX., aut ineuntis X. ab aliquo inepto librario epigraphem hanc appositam: *Incipit regula S. Patris Isidori Abbatis*. Vrget Caietanus, Isidorum non solum regulam monachorum, quae extat, sed vberiores in regulam S. Benedicti commentarios deperditos scripsisse: quorum fragmenta quaedam profert ex Petro Diacono Casinensi, qui in epit. ms. super regul. S. Benedicti sic ait: *Sed nos iccirco breuiter hanc exponemus*, *quia in huius rei negotio operam dederunt Paulus Casinensis diaconus*, *Rabanus Maurus*, *Doctor Isidorus*, *Stephanus*, *ac Paulus abbates*. Mitto Naudaei, aliorumque suspicionem, qui Caietano, mss. vetera exemplaria alleganti, non satis fidunt. *eius Regula*.

4. Ad rem Nic. Antonius respondet, pleraque istiusmodi fragmenta in regula ipsa Isidori extare: alia ex aliis Isidori operibus esse desumpta: qui etiam num. 158. ex Benedicto Hafteno l. 10. Disquis. monast. tract. 6. disq. 3. obseruat, regulam monachorum S. Isidori regulae S. Benedicti similem non esse. Verba autem Petri *non consonat Benedictinae*.

Casinensis ex ms. opere ita explicat, vt Petrus ex Isidori regula plura ad regulam S. Benedicti illustrandam proferre se innuat, non quod Isidorus regulam Benedictinam respexerit, sed quia monasticae regulae multa habent inter se communia: nisi malis fateri, potuisse quoque Petrum Casinensem decipi, si ex regula vulgata Isidori collegerit, eum Benedicti regulam exponere voluisse.

scripta non a monacho sed pro monachis.

5. At Caietanus vehementi illo suo desiderio quosuis Sanctos ordini Benedictino aggregandi incitatus, vlterius etiam progreditur. *His omnibus*, inquit, *irrefragabilem quoque rationem ascribamus. Extra controuersiam positum est, nullum per ea tempora, qui monachus non esset, monachorum magistrum extitisse: immo piaculi loco habitum, siquis monachus alienum audire aliquo pacto praesumpsisset.* Itane vero? At in conciliis Hispaniae aliud definitum inuenimus. Concilium Oscense anno 598. can. 1. *In nomine Domini nostri Iesu Christi conuenientes omnes in vnum concilio Oscensi, hoc synodus sancta fieri elegit, vt annuis vicibus vnusquisque nostrum omnes abbates monasteriorum, vel presbyteros, et diaconos suae dioecesis ad locum, vbi episcopus elegerit, congregare praecipiat, et OMNIBVS REGVLAM DEMONSTRET ducendi vitas, cunctosque sub ecclesiasticis regulis adesse praemoneat, quosque etiam parsimoniae, et sobrietatis, atque veridicae castimoniae honestorum virorum forma commendet.* Paulo post Isidorus episcopus constitutus fuit. Quid ergo mirum, si monachis regulam, quamuis non monachus, praescripserit?

multi episcopi docti non monachi.

6. Minus tolerandum est, quod subdit Caietanus, *illud in confesso esse, celeberrimarum scholarum cathedras non nisi Benedictinos obtinuisse, quarum etiam plerasque fundauerunt . . . Cauisse romanos Pontifices, vt grassantibus ea tempestate per christianum orbem Arii, Pelagii, aliorumque id generis monstrorum haeresibus obuiam iretur, ne sacrae literae alibi, quam in monasteriis, et a monachis docerentur.* Quod postremum in Angliae regno pro certo statuit, in ceteris regionibus probabile in primis esse dicit. *Vnde continuo sequitur*, ait, *Isidorum, qui per illa ipsa tempora sacrarum literarum interpretationem publice profitebatur, monachum necessario fuisse, nec extra monasteria id praestare potuisse.* Quid facias arguto isti dissertatori? Vellet, opinor, omnes episcopos, omnes sacerdotes, qui eo tempore florebant, fuisse Benedictinos. Certe in concilio Toletano IV. anno 633., cui praefuit noster Isidorus, id statutum

legimus can. 25. *Ignorantia, mater cunctorum errorum, maxime in sacerdotibus dei vitanda est, qui docendi officium in populis susceperunt. Sacerdotes enim legere sanctas scripturas admonentur, Paulo Apostolo dicente ad Timotheum: Intende lectioni, exhortationi, doctrinae: semper permane in his. Sciant igitur sacerdotes scripturas sanctas, et canones, vt omne opus eorum in praedicatione, et doctrina consistat, atque aedificent cunctos tam fidei scientia, quam operum disciplina.*

7. Poterat ad Benedictinum S. Isidori monachatum probandum allegari Martyrologium pro Cisterciensibus ad finem Martyrologii Romani iussu Benedicti XIV., cuius verba protuli cap. 15. Sed quum simili modo Martyrologium pro Canonicis Regularibus astruat, S. Isidorum inter Canonicos Regulares ascriptum fuisse, eius Martyrologii auctoritas hac in re dubia redditur, quum vtrique ordini aeque faueat. Inter Officia propria Sanctorum Canonicorum Regularium ex speciali S. Pii V. concessione a Congregatione Lateranensi recitanda, Mediolani edita 1751. ad diem 4. aprilis occurrit *Festum S. Isidori episc., et Confess. Canonici Regularis*, vbi in 1. lectione ad 2. nocturn. haec habentur: *Sanctus Isidorus ex gothorum stirpe progenitus, filius fuit Seueriani Ducis Carthaginensis, et frater magni illius Sancti Leandri olim Hispalensis episcopi, Canonicorum Regularium institutum professus, quum summis virtutibus polleret, Hispalensis ecclesiae praesul est consecratus . . .* Verba *ex gothorum stirpe*, et *Ducis* sequioris aeui monumentis nituntur.

Martyrologia diuersorum Ordinum quibus Isidorus celebratur.

8. Nic. Antonius in hanc sententiam propendet, Isidorum inter Canonicos Regulares recensendum esse; quum enim obseruasset, in elogio S. Fructuosi abbatis, et episcopi Bracarensis, de quo nos cap. 33. n. 3. agemus, ita inter se Fructuosum, et Isidorum comparari, vt propositum religionis Fructuoso, non Isidoro, attribuatur, subdidit, id ipsum confirmare Lucam Tudensem his verbis Chron. l. 3. in princ. *Praeterea pater extitit clericorum, doctor, et sustentator monachorum, et monialium*. Quibus docuisse eum, et aluisse monachos, praefuisse autem clericis, non obscure significat. Patris enim appellatio praefecto adaptari solet, vti abbatibus can. 10. Concil. Hispal. 2., atque item can. 11., et alibi. Nec *cellae* nomen, pergit, intra claustra restringendum est, quum ex Redempti relatione constet, Isidorum iam moriturum e cellula sua, hoc est, camera do-

Isidorus probabilius accensendus Canonicis Regularibus

mus episcopalis, se fecisse in ecclesiam deportari: *cellulaeque presbyterorum, et leuitarum* in can. 23. Concil. Tolet. 4. mentio fiat. Obseruat etiam in epitaphio Isidori, de quo supra cap. 7., Antonium Lupian Zapata pro *priorum ex ordine vatum* vel inuenisse alicubi, vel finxisse *parum ex ordine abbatum*, vt Isidori monachatum comprobaret: quum tamen aduerbium *parum* monachatui potius resistat. Fortasse voluit Zapata, vt aliquis coniiceret, *patrum ex ordine abbatum*. Sed vera lectio, vt eo loco ostendi, est *priorum ex ordine vatum*, vt Isidorum intelligatur fuisse sacerdotem primi ordinis.

quales tunc in Hispania vigebant.

9. Vigebat tunc in Hispania quoddam vitae communis genus in aedibus episcoporum, quod Canonicorum Regularium ordini potest comparari. Ita enim decernit Concilium Toletanum IV., praeside Isidoro, can. 22., et 23. *Oportet, episcopos testimonium probabilium personarum in conclaui suo habere, vt et deo placeant per conscientiam puram, et ecclesiae per optimam famam. Non aliter placuit, vt quemadmodum antistites, ita presbyteri, atque leuitae, quos forte infirmitas, aut aetatis grauitas in conclaui episcopi manere non sinit, vt iidem in cellulis suis testes vitae habeant, vitamque suam, sicut nomine, ita et meritis teneant.* Institutio etiam Canonicorum, in concilio Aquisgranensi anno 816. proposita, ex aliorum quoque Patrum sententiis, sed ex Isidori praecipue operibus contexta est, vt cap. 31. ostendam: ex quo factum, vt regulam Canonicorum Isidorum scripsisse nonnulli putent. Pennottus in Histor. Canonic. Regular. lib. 2. cap. 31. num. 5. cum Ioanne de Nigraualle inter ecclesias Canonicorum Regularium Hispalensem ecclesiam Metropolitanam recenset: *et merito quidem*, ait, *quum illius archipraesul fuerit B. Isidorus, quem dubium non est, in ordine canonico in ecclesia Hispaniarum restituendo ab ea, cuius ipse erat episcopus, tantum negotium auspicari voluisse*. Quum autem Canonicorum Regularium originem nonnulli cum Thomassino Disciplin. eccles. p. 1. lib. 1. cap. 40. et seq. a S. Augustino repetant, hinc S. Isidorum Augustinianis accensere quidam voluerunt.

monachatum Isidori non probat

Leandri monachatus

10. Aliud argumentum pro Isidori monachatu eruitur ex eo, quod frater eius Leander monachus fuerit, Isidorumque instituerit. Verum haec coniectura satis leuis est, quum optime cohaereat, quod Leander vel ante monachatum, vel iam monachus Isidorum partim instituerit, partim institui curauerit, quin Isidorus vnquam mona-

monasticum ordinem fuerit professus. Neque grauiores sunt aliae Caietani coniecturae: qui primo sine vllo auctore affirmat, Leandrum *ab aetatis exordio* cucullam induisse: tum de loco monasterii probabilius esse dicit, Leandrum Hispali iam pridem monachum, deincepsque huius consuetudine, ac exemplo Isidorum ibidem initiatum, gothis arianae prauitatis sectatoribus mox saeuientibus, Legionem se recepisse: nec aliter de S. Fulgentio Astigitano episcopo iudicandum. Somnia haec mera sunt: siquidem apud veteres scriptores (non commentitios intelligo) neque Leander, neque Isidorus Legionem venisse vnquam dicuntur: quo demum post plura secula corpus Isidori translatum est: quod fortasse occasionem fingendi, aut coniiciendi nonnullis praebuit.

11. Leandrum ipsum, quem Isidorus monachum fuisse tradit, plerique cordati viri, et ab studio partium alieni, existimant Benedictinis minime esse accensendum. Quum enim monachorum, et monasteriorum in conciliis, aliisque monumentis ecclesiae gothicae passim fiat mentio, de Benedicto, eiusque regula ne verbum quidem vllum apparet. Cennius dissert. 6. cap. 3. De antiq. eccles. Hisp. multus est in Benedictinorum opinione refellenda, qui S. Benedicti regulam in Hispania iam seculo VII. receptam tuentur: contenditque, eam regulam in Hispania non antiquiorem seculo IX. fuisse: regulam S. Isidori regulae Seruitani monasterii, in Eutropii epistola propositae, consentaneam esse, contra in multis capitibus omnino a regula Benedictina discrepare: familiaritatem S. Leandri cum S. Gregorio Magno minime arguere, vocatos ex Italia Benedictinos monachos, qui nouam aliquam regulam inueherent, ac multo minus Benedictinum iam ante, vt quidam putant, stabilitum Ordinem latius propagarent. Ioseph Perezius Benedictinus, vir doctus, in Dissertationibus suis ecclesiasticis pag. 109. hunc titulum posuit: *Etiam gothorum stante imperio Benedictinum in Hispania institutum maxime viguit*. Operoso id labore conatus est probare: sed parum sane profecit; et felicior quodammodo fuit in altero illo suo paradoxo non minus absurdo, quod diploma celeberrimum de voto, in proelio Clauuixensi in fauorem S. Iacobi a Ranimiro I. facto, supposititium sit. Id enim leguleii quidam in Hispania ambabus vlnis amplexi sunt, vlterius etiam progressi, vt solet licentia de rebus sacris, aut piis opinandi in temerariam audaciam impellere.

qui neque Benedictinus fuit.

Isidorus an Carmelita.

12. Agit etiam Henschenius de rationibus, quibus permotus fuit Lezana, vt Isidorum suo Carmelitano ordini ascriberet: quod Casanate quoque in Paradiso Carmelitici decoris, et alii contendunt. Nic. Antonius paucis ab hac controuersia sese expediit. *Isidorum*, inquit, *instituto suo asserunt Benedictini, immo et Carmelitani. Atque hi quidem nullo, illi colore aliquo*. P. Daniel a Virgine Maria in Vinea Carmeli num. 475. rationes Lezanae pro suo Carmelitico ordine promouet: Hispali per S. Elmidium asceterium Carmeli extructum e suis auctoribus commemorat, in quo institutum propheticum Elianum Leander, et Isidorus professi fuerint: cuius rei apud veteres scriptores nec vola, nec vestigium. In eandem sententiam profert epitaphium, vt putat, ab Ildefonso compositum: *Leandri, Isidorique priorum ex ordine vatum*: de cuius epitaphii aetate, et explicatione plura nos cap. 7. Addit auctoritatem Isidori, qui l. 2. Offic. cap. 15. instituti monastici Eliam principem fuisse dicit: quod certe professionem aut monasticam, aut carmeliticam Isidori nullo modo indicat. Multa Carmelitae pro sui Ordinis antiquitate contra Papebrochium disputarunt, multa contra reposuit Papebrochius in Respons. ad Exhibit. error., qui pag. 564. et seq. Apologiarum agit de quadam statua Deiparae, reperta Hispali, ad cuius pedes quidam erat effictus talis, vt ex habitu multi colligerent esse Carmelitam. Morgadus, qui rem narrat, simul asserit, certo constare, Ordinem Carmeliticum in Hispania non fuisse receptum, antequam vltimum recuperaretur Hispalis, hoc est, ante annum 1248.

CAPVT XX.

Isidorus post Leandrum episcopus Hispalensis constituitur: quo id anno acciderit. An Hispali collegium erexerit, ecclesiasticae iuuenum institutioni accommodatum. S. Ildefonsus Isidori discipulus: an etiam Braulio, et Redemptus Clericus?

S. Leander quo anno obiit.

1. S. Leander, qui in conuersionem gentis gothorum plurimam operam contulit, et Concilio III. Toletano anno 589. subscripsit, anno sequenti 590. Concilio I. Hispalensi praefuit. In epitaphio, de quo cap. 7. egi, Leander obiisse dicitur era 641., hoc est, an-

no *603.*: sed epitaphium illud, quamuis fortasse antiquum, saltem in hac parte vix vllam fidem meretur. Antiquitas epitaphii praeter ea, quae loc. cit. in hanc rem adduxi, comprobari potest ex codice Regularum S. Benedicti Anianensis, ex quo, vt videtur, illud edidit Holstenius post regulam S. Leandri: ac fortasse de hoc codice intelligendus est Mabillonius, qui tom. 1. Annal. Benedict. pag. 278. regulae S. Leandri in quodam codice subiunctum reperiri affirmat. In exemplari Holstenii epitaphium duodecim hexametris constat, vt in codice Fabri supra cap. 7. num. 1., hac lectionum discrepantia, quod v. 2. Holstenius habet *piorum* pro *priorum*, v. 3. *deuota* pro *deo vota*, v. 4. *Et posita amborum consors sic digna quiescit*, pro *Et posita consors sic .... digna quiescit*, v. 7. *Et cognosce illos* pro *Et cognosces eos*, v. 8. *Dogmate Sanctorum cernens* pro *Dogmatibus Sanctorum cerne*, v. 9. *Aeterno Domino* pro *Ac re domino*: vtrumque mendose pro *Ac reddi domino*. Dies obitus S. Isidori, et S. Florentinae ab Holstenio praetermittitur, sed haec sunt verba de S. Leandro expressa: *Obiit felicis memoriae Leander episcopus die* III. *kalend. martias era* DCXLI. Haec ipsa era notatur apud Rodericum Carum in Maximum pag. 212., et Tamayum de Salazar in Martyr. 27. februarii: et in ea perstant Baronius, Breulius, Mabillonius, et alii. Verum ex aliis monumentis falsitatis reuincitur. Tres extant epistolae S. Gregorii Magni ad Leandrum, scilicet lib. 1. Regesti epistola 41., lib. 4. epistola 46., et lib. 7. epistola 126.: quae postrema ad annum 599. refertur, vti alia eodem libro ad Recaredum num. 127., quae est gratulatoria de eius conuersione. In editione Maurinorum hae duae epistolae sunt 121., 122. libri 9. indictione 2., hoc est, anno 599., sed ita vt indictio 2. incipiat a mense septembri anni 598. Ex his epistolis colligi posset, Leandrum ad annum 599. saltem superstitem fuisse. At Nic. Antonius existimat, has duas epistolas non suo esse ordine collocatas. Non enim simile vero est, Gregorium gratulationem de conuersione Recaredi, palliumque Leandro transmittendum tamdiu distulisse, scilicet post decennium: nam ea epistola 126. lib. 7. pallium ad Leandrum se transmittere ait Gregorius.

2. Aliam ergo viam init Nic. Antonius, vt annum obitus Leandri constituat. Constat, Isidorum obiisse anno 636., vt ex Redempto arguitur, sedem vero Hispalensem tenuisse annis ferme 40., vt *opinio Nic. Antonii.*

ait Ildefonsus. Colligitur ergo, Isidorum anno 596., aut paulo post ad episcopatum euectum fuisse, atque adeo paulo ante Leandrum vitam cum morte commutasse. Coniicit praeterea, anno 597., quo tempore aliud concilium Toletanum sub Recaredo celebrabatur, adhuc vacasse ecclesiam Hispalensem: nam deest subscriptio episcopi Hispalensis, quum ex metropolitanis interfuerint Massona Emeritensis, Migetius Narbonensis, et Adelphius Toletanus: ex quo colligi potest, totius Hispaniae, et Galliae gothicae concilium fuisse, quamuis sexdecim tantum episcopos ad id conuenisse in Actis legatur; in hanc ipsam sententiam inclinasse videtur pseudo-Iuliani architectus.

sententia Io. Baptistae Perez.

3. Aliud tamen sentit Io. Baptista Perez in not. ad l. Isidori De vir. illustr. cap. 41., qui Leandrum anno 600. mortuum arguit his coniecturis. Primum quia Isidorus ait, eum vita functum tempore Recaredi regis, qui obiit anno 600. Non vero mortuum Leandrum ante istum annum 600. ex eo liquet, quod Gregorius Papa ad Leandrum scribit anno 599. Ita constabit summa annorum episcopatus Isidori ferme 40., vt ait Ildefonsus. Nam qui annos ferme 40. dicit, commode intelligi poterit de annis 36. Vehementer tamen dubito, an Ildefonsus, qui certe annorum numerum scire debuit, ita loqui voluerit: nam de Eugenio II. ait: *Vixit in sacerdotio fere vndecim annis*, et de Eugenio III. *Fere duodecim annis tenens dignitatem*; atque ita similiter in Isidoro videtur innuere, eum annum 40. episcopatus prope attigisse, non tamen compleuisse.

vetera monumenta.

4. Florezius tom. 9. Hisp. sacr. pag. 182. errorem numeri aduertit in Kalendario veteri edito a Muratorio part. 2. tom. 2. Script. rer. ital. col. 1024. *Era* DCXL. *obiit Leander episcopus*: hoc est, anno 602. Ipse anno 599. et Leandrum obiisse, et Isidorum consecratum episcopum Hispalensem fuisse, probabilius esse opinatur. Neque immorabor in refellendo errore codicis cuiusdam Florentini librorum contra Iudaeos, quem cap. 43. describam, Isidorum fuisse *Toletanum episcopum*, siue innuat, fuisse patria Toletanum, et episcopum Hispalensem, siue episcopatum Toletanum tenuisse.

Isidorus anno 599. probabiliter.

episcopus Hisp. constitutus.

an collegium iuuenum erexerit.

5. Praeclara Isidori gesta in episcopatu administrando Canonicus Legionensis, et Rodericus Cerratensis in eius vita distinctius, et explicatius narrant: quae quamuis ita singillatim expressa antiquioribus monumentis non constent, certe similia veri sunt, et ma-

gna ex parte vera esse, non inuitus credam. Illud in primis inuestigatione dignum videtur, an vere monasterium, siue collegium Hispali construxerit, quo iuuenes ecclesiasticis disciplinis imbueret. Id enim non solum laudati auctores commemorant, sed recentiores alii confirmant, inde Patres Concilii Tridentini ad clericorum seminaria instituenda exemplar sumpsisse. Duo sunt, quae in hanc me sententiam pertrahunt, canon 24. concilii Toletani IV., cui Isidorus praefuit, et narratio Cixilanis in vita S. Ildefonsi.

6. Concilium Toletanum IV. ita praescribit can. 24. *Prona est omnis aetas ab adolescentia in malum; nihil enim incertius, quam vita adolescentium. Ob hoc constituendum oportuit, vt siqui in clero puberes* (al. *impuberes*) *aut adolescentes existunt, omnes in vno conclaui atrii commorentur, vt lubricae aetatis annos non in luxuria, sed in disciplinis ecclesiasticis agant, deputati probatissimo seniori, quem magistrum doctrinae, et testem vitae habeant .... Qui autem his praeceptis resultauerint, monasteriis depatentur, vt vagantes animi, et superbi seueriori regula distringantur.* Quis igitur sibi non persuadeat, Isidorum, etiam antequam hoc concilium habitum fuisset, tam vtile monitum non obseruasse? *hac de re Concilii Toletani IV. canon.*

7. Accedit Cixila, qui vitam S. Ildefonsi sic exorditur: *Ecce dapes mellifluì illius domini Ildefonsi, quas de paradiso dei rapiens, et per totam Hesperiam dispergens, inediam nostram ingenti satiauit eloquio: non impar meritis sanctissimi illius domini Isidori, de cuius fonte adhuc clientulus purissimos latices bibit: nam directus a sancto, ac venerabili papa Eugenio, Toletanae sedis metropolitano episcopo, ad supradictum doctorem, Hispalensem metropolitanum episcopum, quum sibi iam sciolus videbatur, adeo ab eo tentus, et elimatus, et, vt ferunt, temporali ferro constrictus, vt siquid scientiae deerat, plenius instructus ad paedagogum suum domnum Eugenium remeans, non post multos dies adhuc diaconii officium peragens, in ecclesia sanctorum Cosmae, et Damiani, quae sita est in suburbio Toletano, Abba praeficeretur.* *S. Ildefonsus ex Isidori schola,*

8. Ex eo collegio Hispalensi, in quo Ildefonsus ecclesiasticis disciplinis excultus fuit, Braulionem quoque emicuisse scriptores seculi XIII., aliique recentiores referunt. Consonant officia hispanica Sanctorum ad diem 18. martii; quo S. Braulio celebratur: *Literis vero informandus S. Isidoro Episcopo Hispalensi traditus, id primum* *an etiam Braulio, et Redemptus*

est assecutus, vt ab eo charissimi filii loco haberetur: tanti deinceps illum fecerit, vt libros ei suos ad emendandum, atque ordinandum commendaret. Sed, vt cap. 4. innui, ex antiquis monumentis id liquido non constat. Probabilior coniectura est de Redempto, qui narrationem de obitu S. Isidori scripsit: nam quum is clericus ecclesiae Hispalensis in membranis antiquissimis dicatur, Isidorumque dominum suum vocet, aequum est credere, in collegio Hispalensi eum inter alios iuuenes clericos institutum fuisse.

CAPVT XXI.

Isidorus anno 610. Decreto Gundemari subscripsit. Deinde conciliis Hispalensi II., et Toletano IV. praefuit. An aliis etiam conciliis interfuerit?

Gundemari decretum.

1. Quum in synodo Toletana sub Gundemaro anno 610. episcopi Carthaginiensis prouinciae declarassent, metropolitani nominis auctoritatem in omnes episcopos eiusdem prouinciae ex antiquorum Patrum synodali sententia Antistiti Toletano conuenire, Gundemarus rex eodem anno decretum edidit, quo eiusmodi declarationem confirmatam esse voluit, cui post Gundemarum subscripserunt 26. episcopi, qui ad prouinciam Carthaginiensem non spectabant. Eorum primus Isidorus ita: „ Ego Isidorus Hispalensis ecclesiae prouinciae Baeticae metropolitanus episcopus, dum in vrbem Toletanam pro occursu regio aduenissem, agnitis his constitutionibus assensum praebui, et subscripsi „. Succedunt metropolitanus Emeritensis, et alii episcopi, in quibus Fulgentius Astigitanus Isidori frater. Decretum Gundemari qui pro primatu ecclesiae Toletanae in vniuersas ecclesias Hispaniae allegant, parum prudenter agun

Isidorus Concilii Hispal. II. praeses.

2. In conciliis Hispaniae haec extat Isidori mentio. Concilio II. Hispalensi, regnante Sisebuto, anno 619., siue 618., vt Pagius, Mansiusque in not. ad Baron. ann. 619. malunt, praefuit. Rodericus Toletanus l. 2. c. 17. annum huius Concilii male protraxit ad eram 661., siue annum Domini 623. Florezius p. 258. t. 9. annum 619. statuit, quod mss. omnes codices apud Perezium, et Loaisam in designanda era 657. consentiant; adeoque anno 7. Sisebuti, non nono, vt quidam habent, concilium coactum con-

cludit. Apud Dupinium t. 5. Bibl. Eccl. error typographicus videtur annus 614. pro 618., aut 619. En exordium: *In nomine Domini, et Saluatoris nostri Iesu Christi Isidorus, Bisinus, Ruffinus, Cambra, Fidentius, Theodulphus, et Honorius Episcopi, qui pariter in vrbe Hispalensi pro aliquibus ecclesiasticis negotiis coadunati sumus. Considentibus nobis in secretario sacrosanctae Hierusalem Hispalensis ecclesiae cum illustribus viris Sisisclo, rectore rerum publicarum, atque Suanilane, actore rerum fiscalium, astante religiosissimo clericorum coetu*. Ecclesia Hispalensis dicitur Hierusalem, nimirum ex ciuitate Hierusalem, quam Ioannes in Apocalypsi describit.

3. Ita etiam ecclesia Emeritensis dicitur Hierusalem in Concilio Emeritensi, et apud Paulum Emeritensem cap. 12. *Ecclesiae senioris, quae vocatur Sancta Hierusalem*. Simile illud est in libello orationum gothico-hispano ex codice Veronensi a Blanchino edito pag. 65. *Item completuria post explicitas laudes, quas psallendo vadunt vsque ad Sancta Hierusalem, quae in Sancto Fructuoso dicenda est*. Sermo est de ecclesia Tarraconensi, quae S. Fructuoso dicata erat: vt ecclesiam principem Hispalensem S. Vincentio dicatam fuisse, ex relatione Redempti de obitu Isidori, aliisque vetustis monumentis Florezius pag. 100. l. 9. ostendit. Quod autem vocem *secretarium* interpretatur de aula Ecclesiae, in qua *secreto*, siue obseratis foribus habitum fuit Concilium, et causam episcopi Syri, quae in fine dicitur absoluta *in tribus secretariis*, in tribus secretis congressibus definitam explicat, atque hanc *secretarii* significationem in Dictionario Ducangii deesse, addique posse affirmat, rem acu minime tetigit. Nam secretarium erat sacrarium ecclesiarum, nunc *sacristia*; et in secretario congregari solita fuisse concilia, multis exemplis Ducangius demonstrat, qui addit: *Hinc ipsae conciliorum sessiones secretaria fere semper appellantur*: ac plura testimonia producit. Praetereo eruditissimum Cancellierii opus *De secretariis veterum*. Affuerunt Sisisclus rector rerum publicarum, siue publicae annonae administrator, et Suanila, siue Suinthila patrimonii regii curator. Hic filius erat Recaredi, dux exercitus a Sisebuto deinde constitutus, et postea ad regnum euectus, tandem a Sisenando, et a Concilio Toletano IV. depositus, vt Pueyus in not. aduertit.

ecclesia princeps Hierusalem dicta.

Concilium II. Hispal. doctum.

4. Concilium hoc secundum Hispalense *eruditum*, *et doctum est*, *iuris ciuilis*, *et canonici sapientia refertum*, vt recte ait Loaisa in notis. Inter alia cap. 2. actum est de discussione inter Fulgentium, Astigitanum episcopum, Isidori fratrem, et Honorium Cordubensem episcopum agitata propter parochiam basilicae, quam horum alter Coelesticensem, alter Reginensem asseruit.

Isidorus magna eius pars.

5. Braulio in praenotatione operum Isidori ita de gestis in hoc concilio refert: *Quo vero flumine eloquentiae*, *et quot iaculis diuinarum scripturarum*, *seu Patrum testimoniis Acephalitarum haeresin confoderit*, *synodalia gesta coram eo Hispali acta declarant. In qua contra Gregorium praefatae haeresis antistitem eam asseruit veritatem*. Isidoro Braulio adiudicat eam saltem gestorum partem, in qua de Acephalitarum haeresi disseritur. Isidorus Pacensis in Chronico ad eram 650. *Hispalensem Isidorum Metropolitanum Pontificem clarum doctorem Hispania celebrat*, *qui anno septimo suprafati Principis Sisebuti contra Acephalorum haeresim magna auctoritate Hispali in secretario sanctae Hierusalem concilium agitat*. Florezius pag. 258. tom. 9. opinatur, non hanc praecipuam fuisse synodi congregandi causam, sed alia ecclesiastica negotia, et iam inchoato concilio nouum illud contra Acephalos certamen interuenisse: quod ego tamen minus probabile censeo. Etsi enim leuiora quaedam negotia prius decisa sunt, tamen potuit disputatio contra episcopum Syrum vel ob hanc ipsam causam differri, quia maturius examen exigebat. Totum vero hoc Concilium doctrinae Isidori tribuendum, idem Florezius pag. 261. existimat: Cellierius quoque tom. 17. in canonibus II. Concilii Hispalensis zelum veteris ecclesiasticae disciplinae perspici, eosque opus credi Isidori affirmat. Non immerito igitur inter appendices hoc Concilium collocabitur: praesertim quum Isidorus Pacensis loc. cit. ita pergat: *Atque per veridica doctorum testimonia Syrum quemdam Acephalorum episcopum*, *suprafatam haeresim vindicantem*, *exuperat*, *vt vera concilii asserta confirmant*, *eius eloquentia damnat*, *atque a pristino errore praefatum pontificem diu insequendo perpetualiter liberat*.

subscriptiones.

6. Subscribunt octo episcopi in exordio nominati, et primo loco: *Isidorus in Christi nomine ecclesïae Hispalensis episcopus subscripsi*. Quarto loco: *Fulgentius in Christi nomine ecclesiae Astigi-*

Astigitanae episcopus subscripsi. De haeresi Acephalorum quaedam notat Loaisa ex Isidoro l. 8. Etym. c. 3., et Nicephoro l. 18. eccles. hist. cap. 45.

7. Post hoc Concilium Hispalense secundum, et ante Concilium Toletanum IV., anno 633. habitum, aliud fuisse Hispalense Concilium ex Concilio Toletano VI., anno 638. coacto, demonstratur. Inter acta huius Concilii Toletani VI. extat exemplar iudicii inter Martianum, et Habentium episcopos, in quo haec legimus: *Dudum in Concilio Hispalensi Martianus Astigitanae ecclesiae episcopus falsis criminibus exauctoratus ad vniuersalis praesentis Concilii confugit remedium purgandus, indignoque questu, vt iudicium damnationis suae retractaretur, est deprecatus. Iam enim in praecedenti vniuersali Concilio ex parte fuerat auditus, et gradui tantum, et non loco restitutus, quoniam angustia temporis, ne ad plenum negotium suum ventilaretur, fuerat interceptum*. Putant nonnulli, indicari Concilium V. Toletanum, cui episcopus Astigitanus non interfuit, et in quo censent causam Martiani retractari coepisse. Sed quum *praecedens concilium*, in quo Martianus ex parte fuerat auditus, dicatur *vniuersale*, hoc est, nationale, non potest intelligi esse Concilium V., cui tantum 24. interfuerunt episcopi, et vicarii episcoporum, et vnus Metropolitanus, scilicet Eugenius episcopus Toletanus. Dicuntur quidem sacerdotes ex diuersis Hispaniae prouinciis congregati: sed quum Concilium erat nationale, Hispaniae, atque Galliae sacerdotes conueniebant, e quibus tres, quatuorue, aut quinque erant Metropolitani. Oportet ergo, vt intelligamus, sermonem esse de Concilio IV. Toletano, cui Isidorus praefuit, et interfuit Habentius episcopus Astigitanus.

In quo Concilio Martianus exauctoratus.

8. Defuncto Fulgentio post Concilium Hispalense II. successit Martianus, qui in quodam Hispalensi Concilio exauctoratus fuit, subrogato Habentio, qui, vt modo dixi, Concilio IV. Toletano suscripsit. Damnatus ergo fuit Martianus in Concilio Hispalensi, cui Isidorus tunc ecclesiae Hispalensis Metropolitanus praefuerit, necesse est. In Concilio Toletano IV., vt ego interpretor, gradui suo, sed non loco restitutus fuit: ac propterea subscripsit Habentius ecclesiae Astigitanae episcopus. Concilio Toletano V. nullus episcopus Astigitanus interfuit: quippe vniuersale, seu natio-

an praeside Isidoro.

nale Concilium non fuit. In Concilio Toletano VI. retractato iudicio, e sede Astigitanae ecclesiae remotus fuit Habentius, atque Martianus restitutus, ita vt Habentius sub satisfactione poenitentiae apud Martianum retento honore subderetur: quum Habentii consilio, et ope falsa contra Martianum crimina fuissent congesta.

excusantur iudices

9. De iudicibus vero, sub quorum praesentia Martianus deiectus, vel depositus fuit, decernitur iudicasse, *non astu, neque deprauando iudicium, sed fefellisse eos fallaciam testium: iccirco et Habentio, et Martiano episcopis contra eos intercludi aditum appellationis*. In his iudicibus videtur comprehendi Isidorus iam defunctus: praemittitur enim: *Et quamquam maxima pars iudicum vitae praesentis iam habuerit excessum etc.* Sed neque certo colligi potest, Martianum Isidori calculo fuisse damnatum: vt enim Acta de Martiano narrare pergunt: *Nec consonam ab ipsis iudicibus accepit sententiam, dum alii eum, vt ipsi confessi sunt, eo in tempore dixerint innocentem, alii proclamauerint culpabilem*.

qui Martianum damnarunt.

anno circiter 624. Martianus depositus.

10. Quo autem anno Martianus in Concilio Hispalensi depositus fuerit, difficile est definire: sed quum anno 638. *maxima pars iudicum* Martiani iam decessissent, arguere possumus, Fulgentium Astigitanum episcopum post Concilium Hispalense II., cui subscripsit, non diu superstitem fuisse: cuius successor Martianus post non multos annos, et fortasse circa annum 624. exauctoratus fuit. Concilio VI. Toletano neque Martianus, neque Habentius subscripserunt. Iudicium inter vtrumque a Florezio primum editum fuit, deinde recusum in Collectione Conciliorum Hispaniae, a Siluestro Pueyo ad iuris Canonici Corporis exemplum digesta. Concilio Toletano IV. Habentius loco trigesimo octauo subscripsit, post quem alii 24. episcopi subscripserunt: id arguit, multos ante annos Habentium sedem Astigitanam, expulso Martiano, obtinuisse. Nam in subscriptionibus ordo antiquitatis plerumque seruabatur.

Concilio Toletano IV.

11. Praefuit etiam Isidorus Concilio Toletano IV. anno 633., quod fuit nationale, et omnium Hispaniae Conciliorum celeberrimum, ac magnae in vniuersa Ecclesia auctoritatis. De quo ita Baronius ad ann. 633. n. LXVIII. *Praefuit S. Isidorus, Hispalensis episcopus, primus ordine recensitus, et in subscriptionibus episcoporum ceteris praelatus. Ex quibus dubitare minime liceat, fuisse*

praefuit S. Isidorus.

idem Concilium eiusdem Isidori nobilem partum probe formatum, ceterorumque episcoporum sententiis exornatum. In eandem fere sententiam descendit Florezius tom. 9. pag. 196., qui Isidorum praefuisse ait, quod ceteris metropolitanis antiquior esset, non quod, vt vult Cellierius, doctrina, ac sanctitate alios praecelleret. Isidorus Pacensis solum refert, quod Sisenandus hoc Concilium celebrauit, *constante adhuc Hispalensi Isidoro episcopo vel in multis iam libris fulgente mirifice*. Mabillonius tom. 1. Annal. Benedict. pag. 361. addit, S. Isidorum auctorem fuisse Canonum huius IV. Concilii Toletani.

12. Sisenandus, qui Suintilani regno exuto successerat, vt imperium suum confirmaret, conuocauit totius gentis, et omnium prouinciarum synodum. Postremum igitur caput, quod est 75., ita incipit: *Post instituta quaedam ecclesiastici ordinis, vel decreta, quae ad quorumdam pertinent disciplinam, postrema nobis cunctis sacerdotibus sententia est pro robore nostrorum regum, et stabilitate gentis gothorum pontificale vltimum sub dei iudice ferre decretum*. Subscripserunt 69. partim episcopi, partim vicarii episcoporum: ac primo loco: *Ego Isidorus in Christi nomine ecclesiae Hispalensis episcopus metropolitanus subscripsi*. Quinto loco: *Iustus ecclesiae Toletanae metropolitanus subscripsi*. Quinquagesimo quarto loco: *Braulio Caesaraugustanae ecclesiae episcopus subscripsi*. *decretum pro regibus.*

13. Hoc porro Concilium est, in quo Isidorum Hispaniae euersionem auctores continuationis Chronici Isidori sub Ildefonsi nomine, et vitae S. Isidori praedixisse ferunt. Eadem prophetia in Actis vberioribus translationis Corporis S. Isidori apud Bollandianos exponitur. Antiquiores silent. Tamayus in Martyr. Hisp. censet, non fuisse eam veram praedictionem, sed prudentem sapientis hominis coniecturam. Loaisa in dissertatione de primatu ecclesiae Toletanae, quam in Concil. Hisp. post decretum Gundemari anno 610. inseruit, Iustum metropolitam Toletanum huic Concilio praefuisse affirmat §. 3., sed addit: *Non desunt, qui affirment, Isidorum apostolicae sedis legationem in hoc concilio obiisse, eidemque praefuisse*. Atqui ipse Loaisa primum locum in subscriptionibus Isidoro tribuit. Vnde ergo colligere potuit, Iustum praefuisse? *praedictio euersionis Hispaniae* *Isidoro afficta.*

14. Ex epistolis Braulionis arguo, Isidorum cuidam synodo interfuisse, vel praefuisse etiam, in qua Sintharii cuiusdam causa *Synodus, in qua Sintharius damnatus fuit.*

agitata est : siquidem in epistola, quae incipit, *O pie, Domine*, sic Braulio Isidorum alloquitur : *Suggero sane, et omnimoda supplicatione deposco, vt librum Etymologiarum, quem iam, fauente Domino, audiuimus consummatum, promissionis vestrae memores seruo vestro dirigere iubeatis : quia, vt mihi sum conscius, magna ibi ex parte serui tui postulatione sudasti. Et ideo in me primum existe munificus : sic in sanctorum coetibus et felix habearis, et primus. Gesta etiam synodi, in qua Sintharius examinis vestri igni, etsi non purificatus, inuenitur tamen decoctus, quaeso, vt vestro instinctu a filio vestro domino rege nobis dirigantur cito. Nam et nostra eius sic flagitauit gloriam suggestio, quia multum in concilio pro inuestiganda opus est veritate*. In exemplari editionis Bignaeanae bibliothecae Vaticanae ad verba *Sintharius examinis vestri*, vel, vt ibi mendose editum est, *Sintaurius exanimis vestri*, nota haec ms. appicta legitur : *in qua sit thesaurus, examinis vestri etc.* Sed retinendum est *Sintharii* proprium nomen, quod pleraque exemplaria confirmant, et inter hispanos inauditum non esse, ex conciliis Hispaniensibus constat.

diuersa a Concilio IV. Tolet.

15. Huiusmodi concilium, in quo Isidori doctrina, et virtus contra Sintharium tantopere effulsit, non fuit certe Concilium IV. Toletanum anno 633. habitum : non solum quia in eius gestis nihil de Sinthario legitur; sed etiam quia epistola Braulionis longe ante id temporis scripta fuerat, vt nunc exponam. Braulio ab Isidoro petiit librum Etymologiarum, quem audierat consummatum. Post aliquot annos, vt videtur, Braulio rursus librum Etymologiarum postulauit alia epistola, quae periit, vt colligitur ex epistola Isidori : *Quia te incolumem etc.*, vbi Isidorus ait : *Non fui dignus tua perlegere eloquia : statim vt accepi pittatium tuum, puer regius ad me venit : dedi cubiculario meo illud pittatium, et confestim ambulaui ad Principem, vt postea perlegerem, et rescriberem. Reuersus e palatio regis non solum scripta tua non inueni, sed etiam quidquid aliud in chartis fuit, periit.*

anno circiter 625. celebrata.

16. Tunc longiorem epistolam rescripsit Braulio, vbi ait : *Septimum, ni fallor, annum tempora gyrant, ex quo me memini libros a te conditos originum postulasse, et vario, diuersoque modo praesentem vos me frustratum esse, et absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione MODO necdum esse perfectos,*

MODO necdum scriptos, MODO meas literas intercidisse, aliaque multa opponentes, ad hanc vsque diem peruenimus, et sine petitionis effectu manemus. Haec scribebat Braulio ante annum 633.; nam hoc anno Concilio IV. Toletano subscripsit Audax Tarraconensis episcopus: et Braulio literas dedit, quum sedes Tarraconensis per obitum praedecessoris Eusebii vacaret. Itaque synodus contra Sinthariuin anno 625., aut ante videtur celebrata.

17. Quisnam autem est hic Sintharius? et quaenam eius causa? Nihil sane hac de re inuenio, nisi quod Concilio Egarensi anno 614. vndecimo loco subscripsit Sintharius episcopus. Nonnulli suspicantur, hunc Sintharium, qui Concilio Egarensi subscripsit, esse Sisaldum Empuritanum episcopum, qui Concilio IV. Toletano interfuit. Sed quum in Braulionis epistola Sintharii nomen occurrat, nihil est causae, cur non eodem modo in subscriptionibus Concilii Egarensis Sintharium legamus. *Sintharius quinam fuerit.*

18. Cellierius tom. 17. aduertit, sermonem esse non posse de episcopo Syro ad fidem catholicam in Concilio Hispalensi II. conuerso, neque locum esse suspicandi Gregorium Sintharium appellatum: nam Braulio de Sinthario loquitur, qui decoctus, siue conuictus fuerit, non tamen purificatus, siue ad bonam frugem conuersus. Si Sintharius, addit, est Suinthila, rex gothorum, intelliguntur Acta esse Concilii Toletani IV., in quo Suinthila anathemate perculsus fuit. Hanc suspicionem quum alia, tum ratio temporis excludit. Verius credi potest, Sintharium vocatum episcopum illum Cordubensem, de quo Isidorus in epistola ad Helladium Toletanum, ceterosque, qui cum eo erant adunati, episcopos: *Vestram sanctitatem deposcimus, vt idem lapsus sancto coetui vestro praesentatus, agnito a vobis confessionis eloquio, synodali sententia a gradu sacerdotii deponatur*. Etsi autem Padilla Histor. Eccles. cent. 7. c. 32., et Gomezius Brauus in Episc. Cordub. p. 72. vehementer dubitant, an ea epistola vere sit Isidori, tamen Florezius pag. 254. tom. 9. eos refellit, quod disciplinam ecclesiasticam illorum temporum ignorantes, eam epistolam primatum ecclesiae Toletanae arguere aliquo modo posse existimauerint. Validioribus argumentis eandem epistolam oppugnare aggressus fuit Hernandezius, quae cap. 74. discutiemus. Riscus tom. 30. Hisp. sacr. pag. 154. existimat, epistolam Braulionis paulo ante Conci- *Fortasse episcopus Cordubensis.*

lium IV. Toletanum scriptam, ad quod paratus Braulio lectione Concilii Hispalensis contra Gregorium accedere volebat. Sed, vt dixi, id sustineri nequit, neque simile vero est, Braulionem post tot annos gesta synodi Hispalensis II. ignorasse, aut a rege petere debuisse. Suspicari demum aliquis possit, an Braulio eo nomine Martianum, de quo supra, exauctoratum intellexerit. Tunc coniectura addi poterit, pro *Sinthatius* legendum *Centaurus*: ita enim appellari solebant clerici, qui curis secularibus nimium immiscebantur.

Aliud Concilium indictum,

19. In epistola Isidori, qua Braulioni respondet, et ait, se codicem Etymologiarum misisse, scilicet dum sedes Tarraconensis vacaret, alterius concilii mentio occurrit, ad quod Isidorus vocatus fuerat. Ita enim refert Isidorus: *Tuae sanctitatis epistolae me in vrbe Toletana inuenerunt: nam permotus fueram causa Concilii. Sed quamuis iussio Principis in itinere positum remeare me admonuisset, ego tamen, quia propinquior eram praesentiae ipsius, quam regressioni, malui potius cursum itineris non intercludere.* Videtur hoc concilium indictum fuisse, et mox suspensum: ac fortasse quod postmodum celebratum fuit anno 633., scilicet Concilium IV. Toletanum, ante id tempus Rex celebrari voluerat, quod certis de causis in aliud tempus distulit. In eiusdem Concilii locum Braulio conuenire debuerat: sed quum Rex sententiam mutasset, Isidorus, qui codicem Etymologiarum Braulioni offerendum attulerat, de itinere ad ipsum remisit.

sed dilatum.

20. Ita enim ait: *Codicem Etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi, et licet inemendatum prae inualitudine, tamen tibi modo ad emendandum statueram offerre, si ad destinatum Concilii locum peruenissem.* Libentius legerem *peruenisses*: nam Isidorus, qui *cursum itineris non interclusit*, ad destinatum locum videtur peruenisse, quamuis Concilium celebratum non fuerit. Hoc Isidori ad vrbem Toletanam iter ad annum 631. circiter referri potest. Braulio diaconum suum commendauerat ad episcopatum Tarraconensem tunc vacantem. Respondet Isidorus: *De constituendo autem episcopo Tarraconensi non eam, quam petisti, sensi sententiam Regis: sed tamen et ipse adhuc vbi certius conuertat animum, illi manet incertum.* Florezius tom. 25. Hisp. sacr. Eusebium Tarraconensem antistitem ad annum circiter 632. fuisse coniicit: cui anno 633. iam Audax successerat.

CAPVT XXII.

An pallium a Pontifice Romano ad Isidorum transmissum fuerit. An primatum Hispaniae Isidorus tenuerit, an Pontificis Romani vices in Hispania gesserit.

1. In lectionibus antiquis officii Sanctorum Hispaniae asseritur, S. Gregorium Magnum electionem Isidori in episcopum Hispalensem confirmasse, eique pallium in Hispaniam misisse. In lectionibus breuiarii romani hoc ipsum ita effertur: *Eiusque electionem S. Gregorius Magnus nedum auctoritate apostolica confirmasse, sed et electum transmisso de more pallio decorasse, quin etiam suum et apostolicae sedis in vniuersa Hispania vicarium constituisse perhibetur*. Auctor vitae pallium, et primatus honorem Isidoro a Gregorio concessum confirmat. Auctor continuationis Chronici Isidori lib. 3. Chronicorum Lucae Tudensis sic breuiter: *Primatiae dignitate florens, et Romani Papae in Hispaniis vices gerens*. Narrat deinde sub Theodisclo apostata, successore Isidori, dignitatem primatiae translatam fuisse ad ecclesiam Toletanam.

Auctores, qui asserunt pallio Isidorum insignitum.

2. Harum rerum omnium auctores seculo XIII. antiquiores non habemus. Quod attinet quidem ad pallium, certe ex moribus nostris tempora antiqua metiri non debemus. Nostris quidem temporibus pallium omnibus archiepiscopis mittitur: olim res aliter se habebat. S. Gregorius Magnus l. 7. epist. 5. sic profert: *Prisca consuetudo obtinuit, vt honor pallii nisi exigentibus causarum meritis, et fortiter postulanti dari non debeat*. Atque eum honorem praecipue obtinebant, qui ad limina Apostolorum veniebant. Deinde pallium mitti coepit per legatos Sedis apostolicae, ac denique per procuratores, vt nunc fit, qui *instanter*, *instantius*, et *instantissime* in Consistorio a summo Pontifice pro archiepiscopis pallium expetunt, vt nunc pro omnibus archiepiscopis fieri solet. Auctores, qui de pallio agunt, innumeri sunt. Inter recentiores videri potest dissertatio P. Io. Laurentii Berti in eius prosis vulgaribus pag. 273., repetita in collectione Zaccariana dissertationum italica lingua tom. 9. pag. 223. *Sopra l' argomento prescritto dell' antichità del Pallio, e se già si concedeua a' soli Metropolitani.*

Vetus consuetudo mittendi pallium.

Quod videtur Isidoro missum.

3. Quamuis Isidorus metropolitanus fuerit, atque ob singularia merita honore pallii dignissimus, tamen non illico argui certo potest, eum pallium siue a S. Gregorio, siue ab alio Pontifice accepisse. Valde tamen probabile censeo, Isidorum honore pallii non caruisse. Aliquando enim videntur ipsi Pontifices Romani pallium misisse etiam non petentibus, si aliunde eximia virtutum, et doctrinae laude eminerent. Gregorius Magnus, quum pallium Leandro misit, petitionis non meminit, l. 7. epist. 126. *Praeterea ex benedictione beati Petri apostolorum principis pallium vobis transmisimus, ad sola missarum solemnia vtendum. Quo transmisso, valde debui, qualiter vobis esset viuendum, admonere: sed locutionem supprimo, quia verba moribus anteitis.* Et in epist. seq. ad Recaredum regem Hispaniae: *Reuerendissimo autem fratri, et coepiscopo nostro Leandro pallium a beati Petri apostoli sede transmisimus, quod et antiquae consuetudini, et nostris moribus, et eius bonitati, atque grauitati debeamus.* Haec satis innuunt, nullam praecessisse Leandri nomine petitionem pallii. Credibile ergo est, Isidorum, cuius doctrina, et vitae sanctitas omnium admirationem excitauerant, pallium a Romano aliquo Pontifice, etiam si non postulauerit, habuisse.

Grauibus rationibus.

4. Potest huc etiam referri, quod concilio Toletano IV. praefuerit, cui quinque alii metropolitani interfuerunt, scilicet Selua Narbonensis, Stephanus Emeritensis, Iulianus Bracharensis, Iustus Toletanus, Audax Tarraconensis. Hoc ipsum argumento esse potest, quod primatum ecclesiae hispanae obtinuerit, vicesque Romani Pontificis gesserit. Fabulosa certe est narratio de Theodisclo, siue Theodisto episcopo Hispalensi, S. Isidori, siue, vt alii volunt, Honorati Hispalensis episcopi post S. Isidorum successore; quo in exilium misso, dignitas primatus ex Hispalensi ad ecclesiam Toletanam translata fuerit, quod praeter pseudo-Ildefonsum in continuatione Chronici Isidori refert etiam Rodericus Toletanus lib. 2. cap. 21. Nic. Antonius lib. 5. cap. 3. n. 70. de S. Isidoro loquens ita habet: *Confirmasse vero eius in episcopum electionem, atque eundem in Sedis apostolicae legatum, et primatem creasse Gregorium Papam, vereor, ne absque sufficienti fundamento in breuiario quodam apud Caietanum pag. 14., Gonzal. in theatr. Hisp., Tamayum 14. apr., et a Luca Tudensi Chron. l. 3. in princ., et Vita Isido-*

Isidori scriptum sit. Demus tamen postremum hoc breuiariis nostratibus, et natali loco Hispali, quod et Baronius admisit ad annum 636. Quum autem Nicol. Antonius agit de epistola Isidori ad Helladium, ceterosque episcopos cum eo congregatos, vt de causa episcopi Cordubensis, in crimen carnale delapsi, cognoscerent, addit, posse hinc aliquo modo colligi, apostolicam delegationem, siue primatis iura Isidoro concessa.

5. Nihil aliud habuit Nicol. Antonius, quod pro patria sua Hispali proferret. At Baronius ex pseudo-Ildefonso in Chronicis Lucae Tudensis narrationem sumpsit tam de primaria dignitate, et Romani Pontificis vicariatu in Hispania, quam de successione, et haeresi Theodiscli, et translatione primariae dignitatis ab Hispalensi ad Toletanam ecclesiam, quum Nic. Antonius totam de Theodisclo historiam commentitiam existimet. *Haec Tudensis*, inquit Baronius, *quem excriptum ex prototypo nobis concessit Franciscus Pegna mei amantissimus Rotae Auditor*. Baronius vocat *Theodiscum*, et verba de primatu Isidori sic excribit: *Primaria dignitate florens, et Romani Papae in Hispania vicem gerens*. Et postea: *Tunc temporis dignitas primatus translata est ad ecclesiam Toletanam*. Hanc ipsam fabulam de Theodisclo sibilo explodit Aguirrius in collect. Concil. Hisp. tom. 1. pag. 85. et seqq. dissert. 4. excursu 7., cuius hic titulus: *Quisnam fuerit interpolator, et vitiator earumdem epistolarum* (Decretalium Pseudo-Isidori), *an fortasse Theodisclus successor S. Isidori in episcopatu Hispalensi? Profertur, et expenditur testimonium nomine S. Ildefonsi Toletani ea de re a Luca Tudensi editum. Verum ostenditur, illud esse aut supposititium, aut valde suspectum*.

Figmentum de Theodisclo.

6. Nonnulli contendunt, primatum ecclesiarum Hispaniae iam olim penes metropolitanum Hispalensem resedisse, quod inde confirmant, quia Simplicius Romanus Pontifex Zenonem antistitem Hispalensem vicarium suum constituit, et Hormisda Sallustio episcopo Hispalensi vices suas in prouinciis Baeticae, et Lusitaniae commisit. Quae tamen minime euincunt, sedi Hispalensi aut ex antiqua consuetudine, aut ex priuilegio aliquo Pontificio annexum fuisse primatum Hispaniarum, et vicariatus Pontificii honorem. Quod autem pro S. Isidoro peculiari ratione addunt, eum a Braulione vocari *Episcoporum summum* in titulo epistolae, quae inci-

Primatus Hispaniae an olim Hispali fixus.

pit : *O pie domine etc.*, id ad Isidori summam virtutis, scientiaeque laudem potius referendum est, quam ad dignitatem aliquam, qua ceteros episcopos anteire intelligatur. Vel etiam innuit Braulio, iamtum Isidorum Conciliis praeesse solitum : sic enim in ipsa epistola habet : *Et ideo in me primum existe munificus : sic in sanctorum coetibus et felix habearis, et primus. Gesta etiam synodi, in qua Sintharius examinis vestri igni, etsi non purificatus, inuenitur tamen decoctus, quaeso, vt vestro instinctu a filio vestro domino rege nobis dirigantur cito.* Nec multum dissimile est, quod in alia epistola, quae incipit, *Solet repleri*, ita de Isidoro Braulio loquitur : *Speciali quoque gratia fretus speciali domino, in quo vires ecclesiae consistunt, suggero etc.*

CAPVT XXIII.

Isidorus an Romam ad Pontificem, siue ad Concilium aliquando venerit. Liber de ordine creaturarum an sit Isidori.

Nulli concilio generali

1. Primus prodigiosus Isidori ad vrbem Romam aduentus, qui a nonnullis narratur, vel fingitur, indicatus fuit cap. 18. Nunc agendum est de itinere eius, vt dicunt, ad Concilium Generale Romae coactum. In breuiariis veteribus Hispaniae sic legimus : *Fuit denique Isidori tanta doctrinae, ac sanctitatis opinio, vt coacto concilio generali vltro fuerit a Pontifice Maximo vocatus. Vbi mirum est, quantum ponderis, et auctoritatis habuerit in singulis rebus Isidori sententia apud Pontificem, et omnes praelatos.* Fusius haec in vita Isidori, auctore Canonico Legionensi : vbi annotant Bollandiani, potuisse esse aliquod non publicum, siue solemne concilium, qualia duo Romae fuerunt anno 601. ; ac reuera auctor vitae minime indicat, fuisse concilium generale : immo innuit, Isidorum ex Hispania ad Concilium euocatum non fuisse, sed de eo euocando tunc cogitatum, quum Isidorus praesens Romae adesset, vt eius consilio synodalia acta dirigerentur.

Isidorus Romae interfuit,

An alicui minus solemni.

2. Nic. Antonius in aliquo breuiario videtur legisse, Gregorium Magnum fuisse eum Pontificem, qui Isidorum euocauit, vt Concilio Romano interesset. Concludit autem, haec probabili ra-

tione carere, quum S. Gregorii postremis annis, quibus aequalis fuit Isidorus, atque item eiusdem successorum Sabiniani, Bonifacii III., Bonifacii IV., Deusdedit, Bonifacii V., et Honorii I., sub quo extinctum est lumen hoc Hispaniarum, temporibus non vllum generale Concilium in vrbe celebratum fuerit, quo debuerit euocari praesul Hispalensis. At haec probare quidem possunt, falsum esse adiunctum de Concilio generali, quod in lectionibus antiquis reperitur: interpretationem autem Bollandianorum de synodo non publica, siue solemni, non debilitant.

3. Tamayus in Martyrol. Hisp. allegat peruetusta Hispaniae breuiaria, Abulense, Compostellanum, Seguntinum, Turiasonense, Oscense, Caesaraugustanum, et alia, quibus narratur, Isidorum a Gregorio Magno Romam ad Concilium generale vocatum, et Isidori consiliis acta feliciter fuisse expleta. Id non constare addit Tamayus; de causa vero itineris romani agere ait Ambrosium Morales l. 12. c.21., Marianam l. 6. c.7., et Padillam Centur.7. c.22.

Breuiaria, quibus narratur

Iter romanum. Isidori.

4. Quoniam vero hoc iter romanum Isidori monumentis seculo XII. non antiquioribus tantum innititur, inquirendum est, an istiusmodi narratio coniectura aliqua iuuari possit.

Silent veteres

5. Omitto nunc, quod alio loco dicam, fuisse, qui crederent, Isidorum, dum Roma in Hispaniam regrederetur, diem extremum obiisse Bononiae, cuius etiam corpus in Caelestinorum eiusdem vrbis ecclesia requiescat. Nam nostri scriptores, qui romanum Isidori iter narrant, eum in Hispaniam reuertisse, atque Hispali vitam cum morte commutasse confirmant. Istiusmodi autem peregrinationis vestigium aliquod extat in libro de ordine creaturarum, qui S. Isidori nomen praefert. Eum edidit Acherius, siue mauis, *Dacherius*, aut *D'Acherius*, in suo Spicilegio e ms. codice non procul ab Isidori aeuo exarato Remensis Benedictini monasterii S. Remigii. Nuncupatur liber *Braulioni episcopo vrbis Romae*. Coniectura Henschenii in commentario praeuio ad vitam Isidori est, legendum *Bonifacio episcopo vrbis Romae*. Quum autem auctor operis eum, cui librum nuncupat, praesentem alloqui videatur, et se in patriam festinare dicat, hinc arguitur, Romae aliquando versatum fuisse Isidorum sub aliquo e Bonifaciis, qui seculo VII. ineunte romanam sedem tenuerunt.

Coniectura ex libro

De ordine creaturarum.

6. Tria tamen hoc loco extricanda sunt: primum an liber

De quo quaestio instituitur.

de ordine creaturarum Isidoro sit adiudicandus; deinde an retinendum sit in titulo nomen *Braulionis*, an reponendum nomen *Bonifacii*; tum an recte colligatur, Isidorum Romae praesentem fuisse, si constiterit, librum ab eo esse scriptum, et ad Bonifacium Romanum Pontificem directum. De libro eiusmodi Bellarminus, Caueus, Placcius, aliique praesertim antiqui bibliographi omnino tacent. Alii, vt Fabricius in biblioth. med., nihil definiunt. Acherius, Henschenius, Du-Pinius, Cellierius stilum Isidorianum in eo opere agnoscunt; Nic. Antonius stilum aeui Isidori dicit, sed quaedam de igne purgatorio notat, quae non omnino ipsi arrident. In nouissima editione Matritensi operum S. Isidori praetermissus fuit liber de ordine creaturarum, quia, vt ait auctor prologi, vel spurium opus est, vel nimium suspectum. At Bayerius in not. ad biblioth. vet. Hisp. *Nihil moramur*, inquit, *hoc opus Isidoro ascribere, reclamante licet nouissimae editionis Matritensis prologo*. Zaccaria in conspectu editionis operum Isidori, quam meditabatur, dubius haerebat, an Isidoro id opus tribui possit. Vir in primis doctus, qui praefationem ad opera Isidori, cap.38. excribendam, parauerat, multis ostendit, foetum genuinum Isidori eum librum videri, neque obstare propugnat, quae in eo de origine animarum, deque igne purgatorio leguntur.

Tribuitur Isidoro in mss.

7. Expendamus vetera exemplaria; codex ab Acherio indicatus, quo Isidoro liber de ordine creaturarum ascribitur, vetus erat, nec procul ab Isidori aeuo. Bayerius testatur, in peruetusto Escurialensi codice seculi summum VIII. ineuntis lit. R. plut. 2. n. 18. haberi *Isidori de ordine creaturarum librum vnum*. Non explicat, an in epigraphe addatur *Braulioni episcopo vrbis Romae*. Idem Bayerius vidit aliud eiusdem operis exemplum in Escurialensi codice lit. E plut. IV. num. 13., seculo, vt videtur, XIII. exarato, sed ex antiquiore alio, et plane gothico descripto, vt liquet e frequentibus, quibus respersus est, gothicismis. Nullam epigraphem refert, sed notat, perorationem, siue nuncupationem operis aliquanto vberiorem esse ea, quam Acherius edidit, atque ita concludi: *Benedictus deus, qui finem laboris condidit. Explicit Ysidorus de ordine creaturarum*. Rodriguezius tom.2. Bibl. Hisp. p.326. existimat, codicem seculo XIV. scriptum. Addit, esse membran. in 8., titulis capitum, literis initialibus, et indice rubris, recentiori

inscriptione, *B. Isidorus de ordine creaturarum. Et homiliae super, Missus est Angelus Gabriel*. Opus incipit, *De ordine creaturarum vniuersitatis dispositio bifaria ratione debet intelligi*. Homiliae incipiunt, *Scribere me aliquid et deuotio iubet etc.* Desinunt, *octauam beatae resurrectionis aetatem, in qua cum Domino perenniter regnabunt* .... Sunt imperfectae, et mutilae, neque, vt ego puto, Isidoro in codice ascribuntur.

8. Bandinius tom. 3. codicum mss. Lat. Florent. bibl. Gaddianae plut. 89. cod. 31. membr. seculi XII. num. 1. exhibet: *Isidori de ordine creaturarum liber*. Incipit: *Vniuersitatis dispositio*: desinit: *Scientiae conditoris reseruemus*. Aduertit Bandinius, hunc librum de ordine creaturarum ad Braulium episcopum vrbis Romae editum fuisse a Dacherio, vbi versibus 39. longior est. Et in ima pagina notat, Isidori opera mss., vti extantia in bibliotheca Gaddiana, memorare Iac. Gaddium De script. non ecclesiast. tom. 1. p. 263. Quod autem liber hic Braulio episcopo vrbis Romae directus fuerit, non ex codice Gaddiano, vt ego puto, sed ex Acherio, siue Dacherio Bandinius didicit. Siquidem amicus meus Rochus Menchaca a me rogatus, vt titulum operis attente inspiceret, meque de eo certiorem redderet, respondit, initio rubricam hanc esse: *Incipit liber Isidori de ordine creaturarum*: et in fine: *Liber Isidori de ordine creaturarum explicit*. In Catalogo veteri monasterii Bobiensis seculo X., vt videtur, descripto apud Muratorium tom. 3. Antiq. italic. medii aeui pag. 818. inter libros Isidori antiquioris bibliothecae refertur *Liber de ordine creaturarum*; et nescio, an huc pertineat, quod mox commemoratur *liber Canonum* I., *in quo habetur Ysidori de ordine rerum*. Ita etiam inter veteres libros monasterii Fuldensis, et S. Nazarii in Laurissa extabat *liber Isidori de ordine creaturarum in vno codice*, vt cap. 46. ex catalogis antiquissimis dicam. *An titulus Braulionis nomen praeferat.*

9. S. Martinus Legionensis serm. 2. de aduentu Domini p. 27. tom. 1. librum de ordine creaturarum Isidoro adiudicat: sic enim refert: *Vnde Hispaniarum doctor Isidorus illud Isaiae exponens ait*: *Post iudicium vel laboris sui mercedem percipiet. Vnde propheta*: *Sol lucebit septempliciter etc.* Doctissimus editor obseruat, haec a S. Martino contexta esse ex Magistro Sententiarum lib. 4. dist. 48. §. *Putant quidam*, qui ex cap. 5. libri de ordine creaturarum ita *A S. Martino Legionensi indicatus.*

Isidorum locum Isaiae exposuisse arguit. Addit, merito dubitari, num liber eiusmodi de ordine creaturarum sit Isidori, neque aliud eo loco legi, nisi hanc sententiam: *Quum . . . sancti pro mercede sui laboris . . . fulserint, sicut sol iustitiae . . . tunc et ipsi corporeo huic soli pro mercede sui ministerii ... in septuplum fulgoris rutilatio restituetur*. Rursus Martinus Legionensis idem caput 5. libri de ordine creaturarum excitat serm. 2. de resurrect. Domini p.411. tom. 2. his verbis: *Vnde ait egregius doctor Isidorus: In die illa non veniet ad occasum sol, nec luna, sed in ordine suo stabunt, quo creati sunt: ne impii in tormentis sub terra positi eorum luce fruantur*. Iterum editor ex Magistro Sententiarum dist. 45. lib. 4. haec erui obseruat. Colligamus igitur, librum de ordine creaturarum pro Isidoriano a Magistro Sententiarum habitum fuisse, Martino Legionensi vel approbante, vel non dissentiente.

An ab Aenea Parisiensi.

10. Acherius, qui, vt diximus, e ms. codice Remensi hunc librum edidit, in ora monuit, se reperisse, eum citari ab Aenea episcopo Parisiensi in tractatu contra graecos, sed sub alio titulo, nempe *Isidorus in Fide catholica*. Nic. Antonius veretur, ne id potius referendum sit ad libros de Fide catholica contra iudaeos ad sororem Florentinam directos. Opus contra graecos Aeneae Parisiensis, qui seculo IX. floruit, editum fuit ab ipso Dacherio tom. 7. Spicil. In eo reperio, Isidorum laudari ex libris de Officiis ecclesiasticis, ex libro Differentiarum, ex libris Etymologiarum, et Sententiarum: sed non inuenio, eum citari ex libro de ordine creaturarum sub titulo de Fide catholica, vt Dacherius in praefatione ad hunc librum asseruerat, neque ex libro de Fide catholica aduersus Iudaeos, vt Nic. Antonius suspicabatur.

Isidoro asserendus videtur.

11. Ceterum quum stilus operis de ordine creaturarum Isidorum sapiat, vt grauissimi viri consentiunt, et veterrimi codices illud Isidoro clare ascribant, tenendum est, ab Isidori manu prodiisse, nisi quid aliud obstet. Opponitur solum, quod liber in codice Remensi dicatur directus *Braulioni episcopo vrbis Romae*. Mihi quidem non liquet, an hoc ipsum in aliis mss. codicibus ita exprimatur, et in codice Florentino Gaddiano omnino ea verba desunt *ad Braulionem episcopum vrbis Romae*, vti etiam in codice Escurialensi. Sed etiamsi alii codices in hac nuncupatione cohaereant, ea minime euincit, opus non esse S. Isidori. Potuit enim ab alio esse addita sine vllo.

fundamento: potuit cum aliquo. Quum operum inscriptiones in mss. plerumque mendosissimae sint, ex difficultate huius inscriptionis non debet Isidoro abiudicari opus, quod multis in locis illi aperte adiudicatur. In codice Ottoboniano 404. opus Etymologiarum *Ambrosio* dicitur dedicatum: *Ambrosio* enim scriptum reperio pro *Braulioni*. In codice vero Ottoboniano 477. Braulionis nomen non semel sola prima litera *B* indicatur, quamuis in hoc codice alicubi totum Braulionis nomen expressum legatur.

12. Duobus autem modis explicari potest epigraphe ab Acherio edita, vel ita vt omnia eius verba retineantur, vel ita vt pro *Braulioni* legamus *Bonifacio*. Si retineatur *Braulionis* nomen, tunc extricandum est, qua ratione Caesaraugusta, cuius vrbis Braulio episcopus erat, dicatur Roma; nam Acherius explicationis gratia addidit, *vrbis Romae, hoc est, Caesaraugustae*. Nic. Antonius multus est in hac controuersia explicanda. Summa rerum haec est. Forum Iudicum, siue liber legum gothicarum in prooemio tom. 3. Hisp. illustr. meminit *vrbis Romae* in Hispania: ita enim appellatur, vt videtur, regia curia. Cixila in vita S. Ildefonsi *sedem romuleam* de Toleto dixit. Nempe sicut in monumentis ecclesiasticis *Hierusalem* ab hispanis quaeuis ecclesia metropolitana dicebatur, vt cap. 21. obseruatum fuit, ita in profanis regia vrbs quaelibet antonomastice, siue per excellentiam *Roma* vocabatur. *Caesaraugusta an Roma dicta*

13. Sed quum Caesaraugusta tempore gothorum nunquam vrbs regia fuerit, inscriptionem eam *ad Braulionem vrbis Romae episcopum* merito a Dacherio in prooemio ad lectorem primi voluminis Spicilegii haberi suspectam ait Nic. Antonius, nisi dixeris, eas quoque vrbes, quae aliqua Romae vrbis praerogatiua siue sacra, siue profana quandoque functae essent, secundae, siue alterius Romae appellationem promeruisse: vt in epitaphio Iuonis Cardinalis apud Treuiros sepulti: *Roma secunda mihi dedit exequias venerandas*, apud Browerum lib. 14. Annal. Treuirensium. Sic Gerardus cap. 6. de miraculis S. Adelhardi: *Exinde huiuscemodi fama ita longe, lateque coepit vulgari, vt Corbeia* (Corbeiense monasterium) *merito duceretur altera Roma appellari*. Exemplum aliud de vrbe Turonensi, *secunda sede Romanae vrbis*, Mabillonius affert in suis Analectis pag. 16. Hanc ipsam interpretationem *de vrbe Roma, hoc est, Caesaraugusta* tuetur Florezius tom. 5. Hisp. sacrae p. 512. n. 15. *Non constat*

Braulioni non dicatur opus,

14. Reponit Bayerius in not. ad bibl. vet. Hisp., has meras esse diuinationes, et, si libere philosophari licet, ineptias ineptissimas. Continuator Hispaniae sacrae Riscus tom. 30. tract. 66. cap. 3. n. 21. simili modo probat, nunquam Caesaraugustam dictam fuisse *Romam*, et opus de ordine creaturarum non ad Braulionem, sed ad Bonifacium Romanum Pontificem esse directum; addit, non esse opus Isidori, tamquam ex sententia Bollandianorum, secutus, opinor, Florezium, qui tomo 9. pag. 197. a sententia, quam tom. 5. amplexus fuerat, recedens, praeferendum esse dixit Bollandianorum iudicium, qui id opus Isidori esse non assentiuntur. Verum Bollandiani coniiciunt, pro *Braulione* legendum esse *Bonifacium*, et subiungunt: *Nos propria coniectura nihil hic definimus: quibus non vacauit totum illud opusculum attentius legere*. Mihi sane nullo modo placet, vt titulus *episcopi vrbis Romae*, qui vbique tamquam proprius Romano Pontifici tribuitur, Braulioni applicetur, ac multo minus a S. Isidoro.

sed Bonifacio Pont. Rom.

vt ex opere patet.

15. Praeterea vrgent aliae rationes, quas Bayerius exponit, ne opus de ordine creaturarum Braulioni ab Isidoro credatur nuncupatum. Non enim Braulio tantae auctoritatis vir erat, cui Isidorus tam reuerenter, ac demisse opusculum nuncuparet: quem *Venerabilem Patrem* appellaret: cuius *timor inuidos, garrientesque in officio contineret*: cuius *auctoritatem* commendaret: erga quem *suum obsequium, obedientiam, venerationem* saepe profiteretur. Alio certe stilo Isidorus Braulionem alloqui solet, scilicet vt senex iuuenem, vt magister discipulum, quamuis fortasse Braulio sub Isidori disciplina non vixerit. Maxime ergo probabilis est, ac propemodum necessaria Henschenii coniectura, pro *Braulione* reponendum esse in operis inscriptione *Bonifacium*. E tribus autem Bonifaciis, Romanis Pontificibus seculo VII. ineunte, Bonifacius V. praesertim esse potuit, cui Isidorus opus suum ab eo consultus dedicauerit: nam ille ab anno 617. ad annum 625. pontificatum tenuit: quo tempore iam Isidori nomen, et doctrina vbique sese diffuderat.

Probabilis accessus Isidori ad Vrbem.

16. Statuamus igitur, librum de ordine creaturarum et Isidori opus esse, et Bonifacio Romano Pontifici nuncupatum. Certusne erit hoc pacto accessus Isidori ad vrbem Romam? Bayerius concludit, vix locum ambigendi de romano Isidori itinere superesse. Verba enim haec clara sunt: *Domini suffragio armatus ad patriam festinare*

stinare tutus vtroque latere curabo. Isidorum autem in Vrbe diu mansisse colligit ex opusculi labore non extemporali, neque vulgari, nisi eum in patria susceptum dicimus. Equidem in hanc ipsam sententiam propendeo, quum videatur haec esse vetus in Hispania traditio, in vita Isidori, et breuiariis antiquis repetita. Vereor tamen, ne in alium sensum verba nuncupationis detorqueri valeant. Allegorice enim auctor operis loquitur: *Meae paruitatis obedientiam placido pectoris tui portu recipere non dedignare, et contra garrientium instabiles fluctus tuae timore auctoritatis praesentis opusculi nauiculam non te pigeat gubernare*. Addit, se non curare inuidorum querelas: *Contra quos*, ait, *tuae orationis scuto protectus, et dominico suffragio armatus ad patriam festinare tutus vtroque latere curabo*. Accipit ergo *patriam* pro *portu*, nisi hic etiam legere velis *ad portum festinare etc.* In cod. Escurialensi est *Domini cuius suffragio armatus*: apud Dacherium *Domini pergam suffragio armatus*. Malo *dominico suffragio*. In codice Florentino, qui seculi XII. esse creditur, tota haec dedicatoria operis peroratio desideratur, ac fortasse in aliis codicibus a posteriori manu adiecta est. Habeo varias lectiones eius codicis accuratissime collectas a v. c. Thoma *de Andrade*, siue *Dendrade*, sacerdote Collegii Massiliensis SS. Cordis Iesu, quas suo loco proferam. Opus ita absoluitur: *scientiae Conditoris reseruemus. Liber Isidori de ordine creaturarum explicitur*.

forte *temone* pro *timore*.

17. Quod autem Nic. Antonius, vt dixi, quaedam de statu animarum post mortem, ac de purgatorio igne in fine operis non omnino probanda esse censet, Bayerius in not. eiusmodi scrupulum abunde refellit. *Plus nimio*, inquit, *meticulosum se prodit hoc loco Noster*: *quum, nisi vehementer ego fallor, plana sint omnia, ac sine offendiculo*. Caput 13. inscribitur *De diuersitate peccantium*, quo agitur de infidelibus, fornicariis, adulteris, auaris etc. Caput 14. est *de igne purgatorio*, quo agitur de iis, qui viuentes pro Christo pauperes effecti, in labore, et fatigatione perseuerant, quique persecutiones hominum propter iustitiam sustinent. Priores ait Isidorus iam iudicatos esse, neque in iudicio surrecturos: posterioribus autem non modo regnum caelorum in futura vita promitti, sed et in praesenti donari. Haec scilicet sententia est: perfectae sanctitatis laude praediti homines vel in hac vita regnum dei quodammodo praeripiunt: contra impii homines, et impoenitentes conscientiae stimu-

catholicus liber de ordine creaturarum

lis etiam viuentes cruciantur. Haec fere loquendi ratio apud alios quoque Patres reperitur: scilicet iudicandos esse, qui neque pii sunt, neque impii: nam iudicium in pios necessarium non est, in impios iam in hac vita peractum est.

Isidoro consentaneus.

18. Audi S. Hilarium enarrat. in psalm. 1. *Sunt enim aliqui inter impios, piosque . . . Plures namque dei metus in ecclesia continet, sed eosdem tamen ad secularia vitia seculi blandimenta solicitant . . . Impii non manent, quia his dei nomen in honore est: pii non sunt, quia quae pietati sunt aliena, sectantur . . . In eos ergo iudicium est, quod iam et in incredulos actum est, et in credentes non necessarium est*. Confer notata a me in Prolegomenis ad Prudentium n. 179., et Constantium in Praefatione ad S. Hilarium §. 7. pag. 69. Porro doctrina Isidori de igne purgatorio cap. 14. libri de ordine creaturarum plane consentanea est dogmati catholico, et iis, quae ipse Isidorus tradit l. 1. eccles. offic. cap. 18., vt obseruat Cellierius in Isidoro num. 38., qui coniecturam Bollandianorum de Braulionis nomine pro Bonifacio, ex prima litera *B* ab aliquo excriptore supposito, comprobari dicit ex huius operis stilo, cum aliis Isidorianis operibus congruenti. Isidorus cit. c. 18. ostendit, ecclesiam catholicam tenere, quibusdam fidelibus defunctis in altero seculo *dimittenda peccata*, *et quodam purgatorio igne purganda*. Eadem est doctrina in capitibus 27., et 28. libri 2. de Offic.; quae tamen duo capita in nonnullis mss., et editis desunt. Vltima quoque sententia libri tertii sententiarum, quae in quibusdam editis, et mss. desideratur, huc pertinet: *Hic est christianae miserationis affectus, vt pro vnoquoque mortuo sacrificium deo offeratur etc.* Sed verba cap. 18. libri 1. Offic. clarissima sunt, et certo ab Isidoro ex Augustini Enchiridio ad Laurentium cap. 110. deprompta.

CAPVT XXIV.

Commentum de Isidoro episcopo exule, et de Gordiano in eius locum intruso. Catalogus episcoporum veterum Hispalensium.

Chronica fabulosa negligenda

1. Aegidius Gonzalez in theatro Hispalensis ecclesiae pag. 27., Tamayus in Martyr. Hisp. ad diem 4. aprilis, et alii narrant, Isidorum aliquandiu Malacae exulem vixisse: quod desumunt ex pseu-

do-Luitprando. Descriptum a nobis cap. 9. fuit epitaphium Isidori, quod Ildefonso a pseudo-Iuliano affingitur, vbi Ildefonsus Isidorum alloquens, de seipso ait:

Qui fuit exilii parsque, comesque tui.

Negligendae essent eiusmodi fabulosae narrationes, nisi pseudo-historici ex aliquo probabili fundamento, quod in examen vocari debet, fingendi occasionem arripuissent.

2. Pontifex Romanus Deusdedit ab anno 614. ad annum 617. cathedram Petri tenuit: eius circumfertur epistola ad Gordianum Hispalensem episcopum. Gordianus igitur tunc erat episcopus Hispalensis, quod intelligi nequit, nisi in locum Isidori adhuc viuentis, et in exilium missi, intrusus fuerit. Obiicit Nic. Antonius, nullam veri habere similitudinem, tam Isidorum, quam ecclesiam Hispalensem sub catholicissimis regibus tantam hanc calamitatem perpeti potuisse, aut Romanum Pontificem cum Gordiano Hispalensis Sedis vsurpatore sic benigne commutasse literas. Fuit scilicet eo tempore gothorum rex Sisebutus: de quo nihil sinistri suspicari possumus. Immo eius laudes Isidorus in Historia gothorum luculentissime prosecutus fuit. *epistola Pontificis Deusdedit ad Gordianum*

3. Quid ergo ad epistolam decretalem Papae Deusdedit reponemus? Nic. Antonius censet, falsam esse eam inscriptionem, et ad marginem notat, pro *Hispalensem* legi *Hispaniensem* apud Anselmum, Burchardum, et Luitprandum: de quo videndus Thomas Tamayus in not. ad Luitprandum pag. 37. In collectione quoque canonum codicis Vaticani 1348. in quinque libros distributa, seculo XI. circiter digesta, l. 4. tit. 5. ea epistola inscribitur *Gordiano episcopo Hispaniensi.* In codicibus mss. recensendis passim inueniemus, Isidorum pro *Hispalensi Hispaniensem* vocari: quippe facilis duarum istarum vocum mutatio. Simili modo Florezius tom. 9. Hisp. sacr. p. 156. obseruat, aliquando inueniri *Hispalensis* pro *Hispellensis*, et *Spolitanus* pro *Spalitanus*, siue *Hispalitanus*. Contra Augustinus alicubi nominatur *Hispalensis* pro *Hipponensis*, vt cap. 83. dicam. In conciliis Labbei nota haec margini affigitur: *Falsam esse epistolam docent tum alia, tum Isidorus ipse, qui Hispali sedit ab anno 600. ad annum 636., nec vllum passus est sibi collegam ab anno 614. ad 617.* In Dacherii Spicilegio tom. 2. pag. 410. extat epistola Arnulfi, siue Ernulfi De incertis coniugiis, in qua laudatur *an supposititia,*

epistola Papae Deusdedit ad Gordianum episcopum Hispalensem: sed quum Arnulfus seculo xii. floruerit, eius auctoritas tanta non est, vt a suspicione falsitatis epistolam Papae Deusdedit ad Gordianum liberare possit.

Hispalensium episcoporum catalogus.

4. Cardinalis Aguirrius, apocryphis Decretalibus alioquin non infensus, hanc tamen epistolam supposititiam, aut vitiatam esse ostendit tom. 2. Concil. Hisp. pag. 461. Confer etiam Nic. Antonium l.4. c. 5. n. 124. seq., qui commentitiam aliam epistolam pariter reiicit, quae nomine cuiusdam Artuagi Gothi Toletani monachi Augustiniani ad Isidorum exulem scripta asserebatur. Superuacaneum autem non erit catalogum veterum episcoporum Hispalensium ex cod. ms. Aemilianensi anno 962. exarato attexere, vt constet, neque hunc Gordianum, neque alium Theodisclum, qui a nonnullis Isidori successor fingitur, in Hispalensi sede locum habuisse. Extat hic catalogus apud Florezium tom. 9. Hisp. sacr. p. 124.

Incipiunt nomina defunctorum episcoporum Spalensis sedis. 1. *Marcelli*. 2. *Sabini*. 3. *Euidi*. 4. *Deocleti* (forte *Deodati*.) 5. *Samproniani* (forte *Semproniani*) 6. *Gemini*. 7. *Glauci*. 8. *Marciani*. 9. *Sabini*. 10. *Epiphanii*. 11. *Orontii*. 12. *Zenonis*. 13. *Asfali*. 14. *Maximiani*. 15. *Sallusti*. 16. *Crispini*. 17. *Pigasi*. 18. *Stephani*. 19. *Theoduli*. 20. *Hyacinthi*. 21. *Reparati*. 22. *Stephani*. 23. *Leandri*. 24. *Ysidori*. 25. *Honorati*. 26. *Antonii*. 27. *Fugitiui*. 28. *Bracarii*. 29. *Florentii*. 30. *Florentini*. 31. *Floresindi*. 32. *Faustini*. 33. *Gabrielis*. 34. *Sisiuerti*. 35. *Oppani*. 36. *Nonniti*. 37. *Eliae*. 38. *Teudulfi*. 39. *Aspidii*. 40. *Humeliani*. 41. *Meudulani*. 42. *Dauid*. 43. *Iuliani*.

Hic desinit Catalogus. Octo vltimi episcopi irruptione maurorum posteriores sunt: sed eorum memoria alibi non extat.

CAPVT XXV.

Fabulosae narrationes de Mahometo ab Isidoro ex Hispania expulso: de duabus lucernis perpetim ardentibus: de praedictione euersionis Hispaniae. Alia commentitia, aut dubia Isidori gesta.

1. Pseudo-Ildefonsus in continuatione Chronici Isidori, et Canonicus Legionensis in vita S. Isidori iter Mahometi, siue Machometi in Hispaniam, eiusque exinde per Isidorum expulsionem narrant. *Figmenta de Mahometi in Hispania praedicatione* Henschenius coniicit, potuisse aliquem Mahometicae sectae seminatorem in Hispaniam venire, qui inde mature discedere coactus fuerit: ex quo huius narrationis origo. In pseudo-historicis haec inuenimus. Maximus ad annum 606. num. 2. *Machumetus, homo impius, et flagitiosus, grassatur per Hispanias*. Luitprandus ad annum 607. *Machumetus, qui virus erroris sui fundens per Hispaniam, Cordubae, Hispali, Toleti coepit seminare, ab Aurasio Toleti archiepiscopo Toletano* (forte *Toleto*) *pulsus: catholicique doctores verbo, et scripto nefarium errorem persequuntur*. Rursus ad annum 615. *Machumetus pseudo-propheta Cordubae praedicat*. Denique ad annum 619. affirmat, Mahometum libros erroris sui in Arabia vulgasse. Quod petitum videtur ex Pseudo-Ildefonso in Continuatione Chronici Isidoriani ad eram 653. *Mahomet ab Hispania turpiter fugatus, in Africa nequitiam nefariae legis stultis populis praedicauit*.

2. Historiam hanc fabulosam non solum multi ex recentioribus amplexi sunt, vt Alfonsus Spina, Warnerus de Roleuink, Quintanadueñas, Bleda, Vasaeus, et antiqua Breuiaria Hispanica Eborense, et Zamoranum apud Tamayum in Martyr. Hisp. ad diem 4. aprilis, sed etiam nonnulli antiquiores, vt auctor Historiae generalis Hispaniae sub Alfonso X., cuius auspiciis, vel etiam labore confecta fuit, et S. Antoninus in Hist. tit. 13. cap. 2. §. 6., qui tradit, Isidorum, quum ipsi occurrisset Mahometus, prognosticum ex vultu eius fecisse, pestem aliquando illum hominem ecclesiae futurum: quo exemplo iurisperiti etiam confirmant, ex oris foeditate iudicium criminis fieri posse, vt Mascardus de probat. tom. 2. concl. 831. *a multis adoptata.*

n. 29. Totam vero fabulam de Mahometi praedicatione in Hispania reiiciunt Ambrosius Morales, Franciscus Padilla, Mariana, Rodericus Carus ad Maximum, Ioannes Tamayus in Martyr. Hisp., alias huiuscemodi fabularum, et fictionum acerrimus defensor, et plerique alii e recentioribus.

reiecta ex antiquis monumentis

3. Vberrime commentitia haec narratio de Mahometi in Hispaniam aduentu a Nic. Antonio refutatur, qui ex historicis Arabibus, Graecis, et Latinis probat, Mahometum in Hispaniam nunquam venisse, nedum in ea per longum temporis spatium commorari potuisse. Coniecturas etiam addit, quae tamen minus vrgerent, si grauiori historiae fundamento res niteretur. Vnum tamen praeteriit egregium testimonium a nobis non omittendum. S. Eulogius Cordubensis, gloriosus Christi martyr seculo IX. in Apolog. Martyr. 14. seqq. *praecedentium*, vt ait, *doctorum* de Mahometi sceleribus testimonium proferre volens, sic narrat: *Quum essem olim in Pampilonensi oppido positus, et apud Legerense coenobium demorarer, cunctaque volumina, quae ibi erant, gratia dignoscendi, incomperta reuoluerem, subito in quadam parte cuiusdam opusculi hanc de nefando vate historiolam absque auctoris nomine reperi.*

veteres scriptores de Mahometo.

4. *Exortus est namque Mahomat haeresiarches tempore Heraclii imperatoris anno imperii eius septimo, currente era* DCLVI. *In hoc tempore Isidorus Hispalensis episcopus in catholico dogmate claruit, et Sisebutus Toleto regale culmen obtinuit . . . Obtinuitque praedictus Mahomat nefandus propheta principatum annis decem etc.* Sic vetus ille auctor vitam Mahomat describere pergit, quin verbum vllum de itinere hispanico faciat. Similem narrationem Ioannes Hispalensis ad Aluarum Cordubensem misit apud Florezium t. XI. p. 146., vbi pro *regale culmen* male scriptum est *regulae culmen*. Quum autem Mahometi in Hispaniam iter solum ab historicis decimi tertii circiter seculi, in quibus multa alia de Isidoro falsa occurrunt, et a pseudo-historicis antiquis narretur, contra Mahometi res gestae ab Elmacino, Abulfaraia, et ab ipso Mahometo expositae eiusmodi commento aduersentur, concludendum omnino est, nulla probabili ratione defendi posse, quod Mahometus in Hispaniam venerit, et ab Isidoro pulsus, fugatusque fuerit.

lucernae inextinguibiles

5. Mirum vero est, quod Canonicus Legionensis auctor vitae Isidori prope finem refert, eum duas lucernas fere perpetim arden-

tes, et pene inextinguibiles naturali arte fecisse, quarum vna ad caput, altera ad pedes in sepulcro eiusdem Isidori collocata est, vt corpus sanctissimum quasi continuo lumine frueretur. Ita fere Rodericus etiam Cerratensis in fine vitae Isidori. Seculo, quo vixit Isidorus, tamquam scientiae portentum eum aequales venerabantur: quae opinio consequentibus seculis sub maurorum imperio vehementer aucta fuit. Harum autem lucernarum nullum vestigium reperio non solum apud eos scriptores, qui cum Isidoro conuersati sunt, verum neque apud Acta vetera translationis eius corporis, quae a nobis producta sunt cap. 8.; in quibus sermo aliquis de duobus lucernis habendus esset, siquidem in sepulcro Isidori appositae fuissent. Tamayus in Martyrologio ex Petro Crinito de honest. discipl. l. 7. c. 13. eiusmodi lucernas chymicum aliquid sapere ait, adeoque Isidoro indignas esse cum Ambrosio Morales concludit. *an ab Isidoro inuentae*

6. Perpetuum huiusmodi lucernarum, quae aliquando inuentae dicuntur, lumen multi in dubium reuocant, nonnulli aperte oppugnant, alii pro genere phosphori, et lumine sine calore habuerunt, quidam totum illud, quod apertis sepulcris flammae conspicitur, aeris ventilationi tribuunt. Videsis auctores a Fabricio in bibliograph. antiq. cap. 23. num. 10. laudatos; qui opponit experientiam eorum, *qui lucernas illas eruerunt, et aere admisso extinctum quidem lumen, sed calorem adhuc a se deprehensum testati sunt. Sane*, inquit, *ellychnia, quae ab igne non consumantur, parari ex Carystio lapide, et lino Carpasio asbesto, notum antiquis fuit . . . Ecquid vero sit illud, quod tam constantem, et diuturnam possit flammam, ardoremque alere, minus quidem adhuc videtur compertum; rem tamen ideo neutiquam negandam duxerim contra tot αὐτόπτας testes etc.* Rem latius prosequuntur Licetus, Robertus Plot, Franciscus Carolus, Io: Bapt. Vrsatus, Iac. Ozanamus, et alii, quorum opera laudatus Fabricius recenset. *an vnquam extiterint*

7. De praedictione, qua Isidorus euersionem Hispaniae praenunciasse dicitur, nonnihil iam cap. 21. disputatum fuit. Tamayus in Martyr. Hisp. ex nonnullis scriptoribus, et breuiariis narrat, Isidorum morti iam proximum in basilica S. Vincentii populum composita oratione admonuisse, et inter alia Hispaniae excidium praedixisse ex Lucae Tudensis Chronicis libro 3., a quo sumpserunt Baronius ad ann. 636. n. 7., et D. Laurentius Ramirez in not. ad Luit- *euersio Hispaniae* *an ab Isidoro praenunciata.*

prand. num. 188. fol. 390., vbi ab Aegidio Gonzalez Dauila e membrana vetustissima haec Isidori verba se accepisse testatur: *Vae tibi Hispania bis perdita, tertio perdenda propter malas nuptias*. Repugnat his Tamayus, qui etiam de verbis, quae in Concilio Toletano protulisse Isidorus dicitur, *Si seruaueritis etc.*, quaerit, an ex spiritu prophetico, an ex prudenti coniectura processerint: et quamuis sententiae communi de Isidori prophetia adhaerere videatur, tamen addit, magis ad vaticinium accedere quaedam carmina in codice ms. gothico apud se margini prooemii historiae Romanae Roderici Ximenii addita, *Ad te conuertor meretrix Hispania mundi etc.* Verba ipsa Roderici adeo in principes, potentes, et iudices acerba sunt, vt, regnante S. Ferdinando, solum ad quorumdam procerum tyrannicas aduersus sibi subditos vexationes, silentibus inter arma legibus, referri possint, vt censet Nic. Antonius l. 8. n. 46. *Nisi tragica haec lamentatio*, addit, *alicuius aetate inferioris sit appendix orae libri ascripta etc. quod facinoris genus exemplis non deficitur etc.* Sed repugnant vetera mss. exemplaria, quae ipse Nic. Antonius laudat, et ad quae nuper in editione Patrum Toletanorum exacta est Roderici Toletani Historia.

alia commenta de Isidoro

8. De prodigioso Isidori romano itinere ipsa nocte Natalis Domini actum est cap. 18.; de altero vero ad Concilium romanum, siue quacumque alia causa, cap. 23. Alia de parentibus, et fratribus Isidori cap. 17. discussa sunt. Conferri etiam potest Isidori vita, auctore Roderico Cerratensi, cap. 14. descripta, vbi vncinis inclusa apparent, quae aut certo falsa in ea vita de Isidoro narrantur, aut saltem dubia, et apocrypha videntur.

dubia amicitia Isidori cum Cyriaco Caesaraugustano.

9. Inter falsas, vel dubias de Isidoro narrationes reponi potest amicitia eius cum Cyriaco Caesaraugustano episcopo, quem Isidorus hortatus fuerit Romam proficisci ad nonnullas Petri Apostoli reliquias obtinendas. Ita refertur in scriptura Canonica, vt vocant, monasterii S. Petri de Taberna, descripta anno 1415. hoc titulo: *Ex peruetusto codice S. Ioannis de Pinna, pergameno literis antiquis descripto, hic habetur Canonica S. Petri de Taberna*. Auctor huius Canonicae dicitur Balastutus monachus seculo VIII., qui morti iam proximus historiam fundationis sui monasterii S. Petri de Taberna monachis petentibus retulit: ex cuius ore excepta est narratio. *Post haec*, aiebat Balastutus, *fuit Hispalensis episcopus S. Isidorus, et in*

Caesar-

Caesaraugustana ciuitate Cyriacus. In Cordubensi Suintila rex erat, et in Iberiae partibus Rechauredus regnum obtinebat. Laeti ergo ambo episcopi in vna erant charitate iuncti: qui in vnum conuenerunt, et hoc salubre consilium repererunt etc. Sequitur narratio de itinere romano Cyriaci. Riscus tom. 30. Hisp. sacr. pag. 132. et 199. seq. non leuibus argumentis ostendit, istiusmodi Canonicam scripturam supposititiam esse, neque aliunde constare de episcopo Caesaraugustano Cyriaco. Canonica inserta fuit a Pellizerio initio Annalium monarchiae hispanae post eius euersionem.

CAPVT XXVI.

S. *Isidorum anno 636. e vita decessisse ostenditur.*

1. Ea omnia, quae in extremo morbo, et obitu Isidori contigerunt, Redemptus Clericus narrat, cap. 6. a nobis relatus. Etsi autem Redemptus testatur, Isidorum pridie nonas aprilis era 674., quae in annum 636. incidit, obiisse, tamen magna est scriptorum de anno obitus Isidori dissensio: vel quod Redempti narrationem prae oculis non habuerint, vel quod fidem non adhibuerint, vel quod errorem in numeros irrepsisse crediderint. Labbeus in not. ad Bellarminum De script. eccles. *Valeat*, inquit, *cum suo Pelargo ineptissimus Patrologus, qui docet, Isidorum floruisse anno* 650. Obseruat, Regioportuenses lectionum eucharisticarum collectores pro obitu Isidori diem 4. aprilis in 14. conuertisse, nisi error sit typographi: Isidorus quippe decessit feria 5. post pascha, quod anno bissextili 636. literis dominicalibus G.F. incidit in 31. martii era 674. *Errores de anno, et die obitus S. Isidori.*

2. Pseudo-Ildefonsus in continuatione Chronici Isidoriani, et Breuiarium Caesaraugustanum apud Nic. Antonium pro Isidori obitu annum 632. indicant: Breuiaria quaedam vetera Hispaniae annum 635., etiam Breuiarium Caesaraugustanum apud Breulium, qui Officium proprium Sanctorum hispanorum Caesaraugustae anno 1597. impressum pro eodem anno 635. allegat; Arnoldus Wion annum 642., Canonicus Legionensis auctor vitae S. Isidori annum 622. Baronius ad ann. 626., Padilla cent. 7. cap. 22., Ribadeneyra in Flore Sanctorum ad diem 4. aprilis, auctor Catalogi regum gothorum in editione Conciliorum Hisp. Loaisae, et plerique recen- *Variae opiniones*

tiores cum Redempto annum *636.* S. Isidori emortualem dicunt. Auctor etiam Actorum vberiorum translationis S. Isidori eum anno *636.* obiisse innuit, quum refert, Saracenos anno 75. post transitum Isidori in Hispaniam transiisse: id autem anno *711.* accidisse Henschenius annotauit. In veteri kalendario hispanico monastico, cuius fragmentum Muratorius tom. 2. part. 2. Scriptor. rer. Italic. col. 1023. edidit, *Era* DCLXXIV. *obiit Isidorus episcopus*, hoc est, anno *636.* Nic. Antonius pseudo-Ildefonso affingit, quòd annum postremum vitae Isidori constituerit *632.*, siue eram *670.* Sed, vt dixi, in continuatione chronici Isidoriani annus *642.* indicatur; exprimitur enim era *680.*; ac nequis errorem numerorum putet, praemiserat auctor, Isidorum anno sexto regni Chintilani in Domino obdormiisse.

annus 636. retinendus.

3. Braulio quidem in praenotatione operum Isidori tradit, eum temporibus Heraclii, et Chintilae, seu Chintilani decessisse: Ildefonsus vero in libro de vir. illustr. affirmat, Isidorum floruisse temporibus Recaredi, Liubanis, Witerici, Gundemari, Suinthilani, et Sisenandi: neque in his Chintilanum, qui Sisenando successit, commemorat. Haec recte cohaerent, si annus *636.* a Redempto designatus teneatur: nam is annus primus fuit regni Chintilani, vt vere dixerit Braulio, temporibus Chintilani Isidorum obiisse. Quum in ipso regni Chintilani initio decesserit, recte etiam Ildefonsus inter reges, sub quibus Isidorus floruit, Chintilanum praetermisit.

rationes expenduntur.

4. Ex actis Conciliorum constat, Isidorum adhuc vixisse anno *633.*, quo Concilio IV. Toletano praefuit, et iam vita functum anno *638.*, quo Concilio VI. Toletano Honoratus Sedis Hispalensis antistes interfuit, minus bene dissentiente Ambrosio Morales, qui Concilium VI. Toletanum anno *636.* celebratum putat, ac proinde ad annum *635.* obitum Isidori reuocat. Pagius in not. ad Baron. ann. *636.* asserit, nonnullos hispanos colligere, S. Isidorum iam anno *636.* tempore Concilii V. Toletani pridie kal. Iul. celebrati e viuis excessisse, quia illi Concilio non interfuit. Verum quum eiusmodi Concilium fuerit prouinciale, neque ipsi successor aliquis Isidori subscribat, imbecillum hoc sane est argumentum.

proponitur efficax ratio

5. Ratio ergo efficax, cur ab anno *636.* recedendum non sit, petitur ex ipso Redempto, qui non solum eram *674.*, in cuius numeris errorem aliquis suspicari posset, designat, sed etiam narrat,

obitum Isidori contigisse pridie nonas aprilis, et quarto die post baptismum catechumenorum. Dies quarta aprilis pro die festo S. Isidori passim assignatur: ex quo concluditur, retinendum esse apud Redemptum *pridie nonas aprilis*, *non pridie kalendas aprilis*. Trithemius, vt dicam cap. 47. n. 10. et seq., longe aberrauit, qui Isidorum nostrum esse asseruit eum, qui 15. ianuarii in kalendario Romano celebratur. In Auctariis Martyrologii Vsuardi ad diem 7. Ianuarii profertur: *Ipso die Sancti Isidori episcopi*, *magnae sanctitatis viri*. Notat Sollerius: *Nusquam notus est hic Isidorus*. In codice tamen Palatino 1448., de quo cap. 103., vetus kalendarium extat, in quo ad diem 7. Ianuarii memoria *Tsidori episcopi* recolitur. Verum hunc etiam a nostro distinguere oportet, cuius festum, vel certe obitus diei 4. aprilis debet assignari. Re vera ex paschalibus cyclis conficitur, anno *636.* pascha, siue diem quo baptismus catechumenorum peragebatur, incidisse in diem postremum martii, siue pridie kal. apr. Isidorus ergo, qui quarto post die obiisse a Redempto dicitur, obiit feria v. hebdomadis paschalis, quae eo anno fuit pridie non. aprilis. *Pro anno 636, et die 4. aprilis.*

6. Constantinus Caietanus vellet hoc ipsum insolubili, vt ait, argumento confirmare: quia Isidorus mense aprili anni *637.* obiisse non potuit, siquidem hoc anno *637.*, secundo regni Chintilani, mense ianuario celebratum fuit vi. concilium Toletanum. Sed fallitur in anno concilii designando: celebratum quippe fuit anno secundo Chintilani, sed anno *638.*; quum enim Chintilanus anno *636.* regnare coeperit, initio anni *638.* adhuc agebatur annus secundus regni Chintilani. Itaque inepte nonnulli collectores conciliorum Hispaniae coniiciunt, annum secundum Chintilani quinto idus ianuarii era *676.* intelligendum esse annum secundum completum, et tertium ineuntem. Notatio, qua Ioannes Baptista Perez de hoc argumento agit, exposita iam fuit cap. 3. num. 2.; in qua obseruandum, bis eram, qua Isidorus mortuus fuit, nominari, primum, *mortuum era* 664., qui error est numeri, deinde recte *Chintilam coepisse era* 674. Error ille numeri editionis Grialianae in alias quoque irrepsit, clarius a nobis corrigendus, quum Isidori liber De vir. illustr., et post eum Praenotatio Braulionis cum nota Perezii recudetur. *Caietanus refellitur.*

CAPVT XXVII.

Vita S. Isidori in suas epochas distributa.

Epochae probabiliores. 1. Quamuis difficile sit res gestas S. Isidori certis suis annis alligare, tamen ex his, quae hactenus disputata sunt, colligemus ea, quae magis probabilia, veroque similia sunt, et in suos quaeque annos distribuemus.

ortus Isidori. 2. Anno circiter 560. Isidorum natum fuisse, credi potest ex cap. 17. prope finem.

Leandri exilium. 3. Anno 583., aut sequenti, quo Leander Isidori frater Constantinopoli degebat, Isidorus strenue causam religionis contra arianos tuebatur, et, vt nonnulli narrant, vices Leandri in episcopatu Hispalensi agebat, ex cap. 18. prope finem.

Isidori inclusio. 4. Anno 586., aut seqq., quum iam pax ecclesiae Hispanae reddita fuisset, Isidorus non inuitus a Leandro cellae inclusus dicitur, vt deo, sibi, ac literis vacaret.

iter romanum fictitium. 5. Anno 590. aut seqq. fingitur accidisse prodigiosum iter Isidori in vrbem Romam, vt Gregorium Magnum inuiseret, nocte scilicet Natiuitatis Domini, qua eadem nocte Hispalim rediisse narratur; vide supra cap. 18.

episcopatus. 6. Anno 600. circiter Isidorus episcopus Hispalensis renunciatus fuit, ex cap. 20.

epistola ad Massonam. 7. Anno 606. Epistola Isidori ad Massonam data est, vt constabit, quum de epistolis Isidori agemus.

decretum Gundemari 8. Anno 610. Isidorus in congressu Toletano episcoporum Decreto Gundemari regis subscripsit, ex cap. 21.

liber De natura rerum 9. Anno 612., aut seqq. ad annum 619., quibus Sisebutus regnauit, Isidorus librum De natura rerum scripsit, quem Sisebuto regi, nisi fallit inscriptio, dedicauit. Ex epistola dedicatoria non euincitur, iamtum regem fuisse Sisebutum.

epistola ad Helladium 10. Anno 615. et seqq. vsque ad annum 633. Helladius fuit episcopus Toletanus, ad quem extat epistola Isidori. Anno 616. Isidorus Chronicon suum absoluit: scilicet anno 5. Sisebuti. Confer notas in Chronicon, et verba Hermanni Contracti de Isidoro infra cap. 33.

Chronicon

11. Anno 618., aut seq. Isidorus concilio iI. Hispalensi praefuit, ex cap. 21. *Concilium Hispal. II.*

12. Anno 619., aut seqq. ad annum 625. Isidorum Romam ad Bonifacium V. venisse coniicitur, quo tempore opus De ordine creaturarum fortasse composuit, ex cap. 23. *liber De ordine creaturarum*

13. Anno 620. circiter Fulgentius Isidori frater creditur decessisse: ac proinde ante id tempus libros De officiis ecclesiasticis Isidorus Fulgentio nuncupauit. *libri De offic. eccles.*

14. Anno 623. circiter Isidorus interfuit, aut praefuit cuidam concilio contra Sintharium. Vide cap. 21. prope finem. *concilium contra Sintharium*

15. Anno 624. circiter concilium quoddam Hispalense celebratum, praeside Isidoro, credimus, in quo Martianus episcopus Astigitanus depositus fuit. *Concilium contra Martianum.*

16. Anno 625. Isidorus Historiam gothorum absoluit: scilicet anno 5. Suinthilani regis, qui in annum 625. incidit, vt ostendit Pagius ad annal. Baronii ann. 625. num. 18. Pagius enim etsi Chronicon nominat, tamen, vt ex verbis allegatis colligitur, Historiam gothorum intelligit, quae anno 5. Suinthilani ab Isidoro absoluta fuit. *Historia Gothorum*

17. Anno 630. circiter Isidorus ad vrbem Toletanam se contulit concilii cuiusdam causa, quod tamen celebratum tunc non videtur. Codicem Etymologiarum ad Braulionem misit. De constituendo episcopo Tarraconensi cum rege egit, ex cap. 21. *Concilium indictum.*

18. Anno 633., siue era 671. dicitur obiisse Florentina Isidori soror in epitaphio recensito cap. 7. Itaque ante hunc annum libros contra Iudaeos ad Florentinam sororem Isidorus scripserit, oportebit. *libri contra Iudaeos.*

19. Anno 633. Isidorus concilio IV. Toletano praefuit; ex c. 21. *Conc. IV. Tolet.*

20. Anno 636. Isidorus decessit, vt cap. 26. ostensum est. *obitus Isidori.*

CAPVT XXVIII.

S. Isidori Hispalensis corpus Bononiae asseruari falso traditum. Miracula ad altare Ecclesiae Legionensis, vbi eius corpus requiescit.

1. Plerique scriptores, qui de rebus Bononiensibus agunt, asserunt, Isidorum Hispalensem, dum Roma in Hispaniam rediret, Bononiae decessisse die 14. aprilis anno 615., aut 616., aut 640., *Sepulcrum Sancti Isidori Bononiae.*

aut 670., aut alio quouis: non enim inter se de anno consentiunt. Addunt, corpus S. Isidori in ecclesia S. Stephani monachorum olim nigrorum, nunc Caelestinorum sepultum fuisse, quod anno circiter 1141., Henrico Bononiae episcopo, inuentum, recognitum, et venerationi expositum fuit die 16. septembris, quo eius memoria Bononiae celebratur. Sigonius ad annum 616. sic habet: *Hoc tempore S. Isidorus episcopus Hispalensis, per Aemiliam iter faciens, Bononiae mortuus fertur. Certe hodie quoque sepulcrum eius in basilica SS. Petri, et Pauli post altare maius ostenditur, quae capella SS. Petri, et Pauli vulgo dicitur.* Haec est basilica S. Stephani, et ecclesia Patrum Caelestinorum. Arnoldus Wion de Isidoro ita refert: *Obiit anno 642., vel circiter pridie non. apr., cuius corpus requiescit Bononiae in ecclesia RR. PP. Caelestinorum.*

fabulosum 2. Occasionem huic fabulae praebuit anonymus Benedictinus auctor chronici eius ecclesiae, et coenobii circa annum 1180., cuius verba Henschenius in comment. praeuio ad vitam S. Isidori profert: quibus ita basilicam S. Stephani Antonius Casalis Caelestinus ex ms. chronico sic alloquitur: *Similiter et corpus beatissimi Isidori Confessoris Christi, et luculentissimi Doctoris in te requiescit: qui quum rediret a Roma, apud hanc vrbem hospitatus, ac graui molestia corporis est detentus etc.* Haec siquis de Isidoro Hispalensi intelligi debere contendat, sustinebimus, figmentum hoc intolerabile esse eius chronici; quod Redemptus clericus Isidori in huius obitus narratione plane refellit, vt omnes alios scriptores hispanos, et martyrologia omittamus. Aeque constat, Isidori corpus Hispali conditum fuisse, vnde Legionem translatum fuit, vt retulimus ex Actis sinceris translationis cap. 8.

Legione extat 3. His addi potest vetus hominis exteri testimonium. Breulius in praefatione ad opera S. Isidori refert, in Victoriana Lutetiae Parisiorum bibliotheca antiquissimum esse librum in membranis scriptum, quo itinerarium ad S. Iacobum Gallaeciae describitur, in quo sic habetur: *Apud vrbem Legionensem visitandum est corpus B. Isidori episcopi, et confessoris, siue Doctoris: qui regulam piissimam clericis ecclesiasticis instituit, et gentem hispanicam suis doctrinis imbuit, totamque sanctam Ecclesiam codicibus florigeris decorauit.* Errorem Guilielmi Malmesburiensis, qui Toletum pro Legione, et Ioannis Naucleri, qui Hispalim pro Legione hac in translatione

corporis S. Isidori accepit, recte notauit Constantinus Caietanus, qui de loco, quo obiit Isidorus, et quo eius ossa requiescunt, pluribus disseruit. Verba Guilielmi Malmesburiensis l. 2. c. 10. de gest. reg. Angl. haec sunt: *Successit Leandro Isidorus, doctrina, sanctitateque nobilis: cuius corpus nostra aetate Aldefonsus rex Galliciae Toletum transtulit, ad pondus auro comparatum.* Nauclerus Chronogr. vol. 2. generat. 9. ait: *Huic etiam* (Ferdinando regi) *B. Isidorus, quem transtulit in Hispalim, reuelauit diem mortis suae.* Guilielmus quidem Malmesburiensis etiam in nomine regis errauit: appellare enim debuit Ferdinandum Castellae, et Legionis regem, non Aldefonsum Galliciae regem. Vterque tamen opinionem, quae Isidori sepulcrum Bononiae collocat, narratione sua satis refellit.

4. Idem Caietanus coniicit, Isidorum episcopum Siculum, de quo Constantius Felix in Kalendario die 15. ianuarii, et Arnoldus Wion Lign. vit. l. 3. ad 18. kalend. februarii, esse eum sanctum, cuius ossa Bononienses venerantur; quem Isidorum Hispalensem homonymia decepti vocauerunt. Hanc etiam coniecturam exponunt Bollandiani in comment. praeu. ad vitam S. Isidori. Vghellus in Ital. sacr. tom. 2. de episcop. Bonon. in Petro episcopo Constantini Caietani de Isidoro Siculo Bononiae defuncto narrationem veram dicit, sed non confirmat. Iterum Bollandiani hanc quaestionem excitarunt ad diem 18. decembris in catalogo Sanctorum praetermissorum. *S. Isidorus Bononiensis*, aiunt, *in Martyrologio vniuersali apud Castellanum annunciatur in Italia, vt episcopus alterius ciuitatis. Bononienses hac die celebrant S. Isidorum, quem Hispalensem credunt, ex errore, quod Bononiae defunctus fuerit... Certe non inueni argumenta tam solida pro possessione Bononiensium corporis cuiuscumque Isidori, vt ex errore manifesto de corpore S. Isidori Hispalensis alium statim Isidorum inferre debeam. Masinus in Bononia perlustrata de cultu S. Isidori agit die 4. april., et 16. septembr.* *Isidorus Siculus.*

5. Etsi autem de loco, quo Isidori nostri corpus iacet, vlteriori probatione res non indiget, tamen, quia opportuna modo se offert occasio, veterem inscriptionem, quae in claustro Legionensis monasterii S. Isidori conspicitur, proferemus. Eam transcripsit Antonius Ponzius in Itinerario Hispaniae Matriti edito 1783. tom. XI. pag. 218., quae seculo XII. ineunte, aut XI. exeunte videtur facta; barbaro certe stilo sic est concepta. *in Legionensi monasterio*

inscriptio 6. *Hanc, quam cernis, aulam Sancti Ioannis Baptistae, fuit olim luteam, quam nuper excellentissimus Fredenandus Rex, et Sancia Regina aedificauerunt lapideam. Tunc ab vrbe Hispali adduxerunt ibi corpus Sancti Isidori Aepiscopi, in dedicatione templi huius diem* XII. *kal. ianuarii era* MCI. *Deinde in era* MCIII. VI. *kal. maii adduxerunt ibi de vrbe Auila corpus S. Vincentii FR Sabinae, Cristetisque ipsius anno prefatus Rex reuertens de bostes ab vrbe Valentia hinc ibi die sabbato et obiit die* III. *feria* VI. *kal. ianuarii era* MCIII. *Sancia Regina deo dicata peregit.*

variae lectiones. 7. Extat haec eadem inscriptio apud Florezium tom.9. pag.211. ex Sandoualio in Historia regis Ferdinandi fol.16., sed solum vsque ad verba *era* MCI. Ibi legitur *olim fuit .... excellentissimus Fredinandus .... edificauerunt .... episcopi.*

annus translationis 8. Ex hac inscriptione colligitur, translationem corporis S. Isidori celebratam fuisse anno 1063. die 20. decembris. Dies festus huius translationis in breuiario Toletano agebatur 22. decembris, apud Legionenses vero 20., vt refert Caietanus pag.44. Templum Isidori appellatione deinde insignitum docet Mariana l.9. Hist. Hisp. c.13. *Aluiti corpus in templo maximo tumulatum est, Isidori in Ioannis Baptistae loco sublimi, atque praeclaro: vnde consequenti tempore factum, ut aedes illa vetus Ioannis Baptistae nomen Isidori appellatione mutarit.*

epitaphium architecti 9. Huc refero, quod architectus Petrus de Deo eam S. Isidori eccclesiam *superaedificasse* dicitur in epitaphio descripto a Risco tom.35. Hisp. sacr. p.356. *Hic requiescit Petrus de Deo, qui superaedificauit ecclesiam hanc. Iste fundauit pontem, qui dicitur de DEUS tamben: et quia erat vir mirae abstinentiae, et multis florebat miraculis, omnes eum laudibus praedicabant. Sepultus est hic ab imperatore Adefonso, et Sancia regina.* Verbum *tamben* est pro *etiam*, nunc hispanice *tambien* ex latino *tam bene*.

Zaidae conuersio. 10. Neque ab hoc loco alienum est, quod Mariana l.9. Hist. Hisp. cap.3. de Elisabetha Alfonsi VI. vxore, prius Zaida nuncupata, commemorat: *Casildae exemplo, siue sua sponte incitata Zaida, lauacro christiano ex nostro more lustrata, in Alfonsi regis nuptias post aliquot annos concessit. Prodigia, quae Isidori corpori exportando contigisse diuinitus paulo ante dictum est, multum contulisse visa sunt, vt in suscipiendae christianae religionis voluntatem*

tem

tem vehementer incumberet. Accessit somnium, in quo diuum Isidorum viderat in augusta specie, blandaque voce, vt rem maturaret, monentem etc. Filia haec erat Benabeti regis Hispalensis, qui corpus S. Isidori exportari concessit.

11. Ad hanc ipsam rem confirmandam, vti etiam ad posthumam Isidori gloriam comprobandam pertinent plura instrumenta vetera, quibus mentio fit corporis Isidori Legionem translati, aut in ea vrbe sepulcro conditi. Tom.36. Hisp. sacr. post alias appendices describuntur instrumenta ad insigne S. Isidori monasterium Legionense spectantia. Primum est hoc titulo: *Ferdinandus rex, et Sancia regina, translato corpore S. Isidori archiepiscopi Hispalensis in Legionem, amplissime ornant, et ditant monasterium S. Ioannis Baptistae coram pluribus episcopis, et optimatibus, qui ad translationem celebrandam venerant*: ex quo pauca haec excerpo: *Nos indigni, et exigui famuli Christi Fredenandus rex, et Santia regina fecimus trasladari corpus beati Isidori de metropolitana Hispali per manus episcoporum, siue sacerdotum intra muros Legionis ciuitatis nostrae in ecclesia S. Ioannis Baptistae.* Infra inter alia conceditur ecclesiae, siue monasterio S. Ioannis Baptistae *ecclesia cum tribus altaribus in campis gothorum in Rioseco ad Villam Verdem . . . . eo quod ibi quieuit corpus beatissimi Isidori, quando asportatum fuit de Hispali metropolitana.* In fine: *Facta scriptura testamenti, vel confirmationis in dedicatione ipsius basilicae sub die duodecimo kalendas ianuarii: sequenti vero die translationem corporis S. Isidori celebrauimus vndecimo kalendas ianuarii era milesima centesima prima.*

Instrumenta vetera.

12. Hic erat annus Christi 1063. Olim igitur, vel certe primo illo anno, die 21. decembris dedicatio templi S. Ioannis Baptistae celebrata fuit, die vero 22. translatio corporis S. Isidori. Procedente tempore vno eodemque die dedicatio, et translatio celebratae fuerunt. Inde natae diuersae auctorum hac de re opiniones, de quibus vide caput 8. et 9., vbi Acta translationis exposuimus. De hoc ipso instrumento Pagius ad Baronium anno 1053. num.47. ex Sandoualio mentionem facit, vbi errorem Baronii corrigit, qui translationem anno 1053. assignauerat: ipse vero Pagius Albitum, seu Aluitum, qui episcopus Legionensis erat, vocat episcopum Hispalensem. In verbis autem, quae ex Pelagio Ouetensi in

Dies translationis.

eandem rem profert, *Iste transtulit corpus S. Isidori episcopi ab Hispali metropoli in Legionem per manus Pontificum Aloyti Legionensis, et Ordonii Astoniensis*, corrigendum, *Albiti Legionensis*, (qui Hispali ante translationem decessit), *et Ordonii Astoricensis*, siue *Asturicensis*.

Donationes regum. 13. Instrumentum secundum continet alias donationes monasterio Legionensi S. Isidori factas anno 1148. ab Alfonso Imperatore Hispaniae. Instrumentum tertium exhibet donationem, qua anno 1159. Ferdinandus rex Legionensis, sepulto corpore amitae suae D. Sanciae in monasterio S. Isidori, donauit abbati eiusdem, et ceteris canonicis monasterium S. Iuliani. Riscus eod. tom. 36. Hisp. sacr. tract. 72. cap. 2. refert edictum regum catholicorum Ferdinandi, et Elisabeth, quo iubent, obseruari praeceptum ab abbate monasterii Legionensis S. Isidori sub excommunicationis poena latum, ne iuramenta pro veritate dicenda fierent super arca, qua reconditum est corpus S. Isidori; nam haec inualuerat consuetudo, et opinio, quod ii, qui ita peierarent, ante annum a periurio e vita eriperentur. Praetereundum vero non est diploma Gregorii IX. ad abbatem, et conuentum S. Isidori Legionensis apud Raynaldum ad ann. 1233. num. 69. „ Quum, sicut accepimus, in monasterio vestro corpus B. Isidori requiescat, nos, considerata ipsius loci religione, ac fratrum ibi morantium honestate, de beatorum Petri, et Pauli auctoritate confisi, omnibus deuote ad monasterium ipsum die festiuitatis B. Isidori venientibus quadraginta dies de iniuncta sibi poenitentia pro ipsius Sancti reuerentia relaxamus. Datum Later. XIV. kal. iunii pontific. nostri anno VII. „.

Ordonius Asturicensis episcopus. 14. Quum autem Ordonius episcopus Asturicensis corpus S. Isidori Legionem transtulisset, rex Ferdinandus ipso anno 1063., die 22. decembris, die scilicet sequenti, postquam translatio celebrata fuerat, eidem Ordonio praemii loco donauit monasterium S. Marthae de Tera, et terram dictam *Noceta*: *Pro eo*, inquit Rex, *quod tu, pater sanctissime Ordoni praesul, nobis dignum exhibuisti obsequium, dum te de expeditione ciuitatis Emeritae duximus ad Ispalim, vocata nuper ciuitas Sibilia, cum episcopo Aluito, vbi ipse migrauit ad Dominum, tu autem fecisti nobis inde, annuente Domino, deportare sanctissimum, et gloriosum corpus beati Doctoris nostri Sancti Isidori archiepiscopi confessoris Christi, quem nos per*

manus tuas, aliorumque praesulum fecimus recondere in ciuitate Legionense in ecclesia S. Ioannis : vbi per te habetur nostri decus, et gloria doctrinae, totius Hispaniae Doctor, ideo etc.

15. Bollandiani in commentario praeuio plura referunt prodigia S. Isidori ope, postquam eius corpus iam Legione venerationi expositum erat, impetrata. Alia addi possunt ex vita breuiori S. Ferdinandi regis apud eosdem Bollandianos num. 8., ac praesertim ex opere Lucae Tudensis De miraculis S. Isidori. Pelagius Ouetensis, testis oculatus, narrat in Chronico suo, prope finem vitae Adephonsi VI. lapides altaris S. Isidori, vbi sacerdos pedes tenet, dum missam celebrat, aqua manasse, quo calamitates post Regis obitum euenturae praedicebantur. Refert etiam Rodericus Toletanus lib. 6. rerum Hisp. cap. 13., Isidorum Ferdinando I. apparuisse, et diem obitus praenunciasse : qui piissimus rex coram sarcophago Isidori orauit, *et accepta ab episcopis poenitentia, et gratia vltimae vnctionis, indutus cilicio, et conspersus cinere, duobus diebus in poenitentia, atque lacrymis superuixit . . . . et iuxta patrem suum in eadem ecclesia S. Isidori est sepultus*. Aliam S. Isidori apparitionem refert Lucas Tudensis in Chronico, quod anno 1230. visus fuerit auxilium christianis aduersus saracenos cum S. Iacobo laturus. Praeterea narrat, Didacum Comitem, qui S. Ferdinando Regi rebellauerat, et turrim, atque ecclesiam S. Isidori occupauerat, tamdiu graui morbo implicitum fuisse, donec turrim, et ecclesiam restituit, iurans, quod deinde futurus esset miles, et vassallus S. Isidori. *Miracula.*

16. Mabillonius tom. 4. Annal. Benedictin. pag. 671. refert, Ferdinandum regem anno 1065. a S. Isidoro praemonitum obiisse, in ecclesia S. Isidori sepultum, quam cum adiuncto Benedictinorum monasterio condiderat. De hoc monasterio pag. 649. praemiserat, post Benedictinos transiisse ad moniales Benedictinas : tum ineunte seculo XIII. ad Canonicos Regulares : a quibus nempe nunc obtinetur. Eodem loco Mabillonius recenset donationem Regis Ferdinandi ex Iepesio, *Facta scriptura ipso die dedicationis basilicae* XII. *kal. ianuarii postridie, quam eius reliquiarum translatio facta fuerat*. Fortasse legendum *pridie quam*, vt in scriptura num. XI. *Monasterium S. Isidori.*

CAPVT XXIX.

Isidorus Ecclesiae Doctor. An olim actum fuerit de eo inter quatuor latinae ecclesiae Patres S. Ambrosii loco annumerando.

Laus Isidori ex Concilio VIII. Tolet.

1. Egregii Doctoris titulus Isidoro a Concilio Toletano VIII. anno 653., scilicet post annos 17. ab eius obitu celebrato, amplissimis verbis donatus fuit can. 2. *Nostri quoque seculi Doctor egregius, ecclesiae catholicae nouissimum decus, praecedentibus aetate postremus, doctrinae comparatione non infimus, et quod maius est, in seculorum fine doctissimus, atque cum reuerentia nominandus Isidorus etc.* Vbi nonnulli minus bene legunt *atque et quod maius est, iam seculorum finitorum doctissimus*. Interfuerunt, et subscripserunt huic Concilio episcopi 52., abbates 12., vicarii episcoporum 10., viri illustres Palatini 16. In Concilio etiam Toletano XV., cui subscripserunt episcopi 61., abbates 11., vicarii episcoporum 5., viri illustres officii Palatini 17., anno 688. celebrato idem titulus *Doctoris egregii* Isidoro confirmatus fuit: *Honorantes videlicet, et sequentes sententiam Doctoris egregii, Hispalensis sedis episcopi, quam in libris suis De differentia naturae Christi, vel nostrae disseruit, vbi ait etc.* Ioannes Baptista Perezius in var. lection. mss. ad Concilia Hispaniae suspicatur, deesse hoc loco *Isidori* nomen post *Doctoris egregii*. Sic veteres scriptores hispani passim Isidorum magnum Hispaniae, aut Hispaniarum doctorem appellant, vt Isidorus Pacensis, S. Martinus Legionensis, alii.

Officium de Doctore.

2. Benedictus Pontifex XIV. de beatific. Sanctorum l. 3. part. 2. cap. XI. num. 15. refert, die 25. aprilis anni 1722. apostolica auctoritate indultum fuisse, vt officium S. Isidori in vniuersa ecclesia recitetur ex praecepto cum antiphona, *O Doctor optime*, et cum euangelio, *Vos estis sal terrae*. Iam enim tamquam Doctor colebatur in regnis Hispaniarum, et in ecclesiis Indiarum regi Catholico subiectarum ex literis apostolicis Gregorii XIII., quibus approbauit officia Sanctorum regni Hispaniae, vbi de officio S. Isidori haec habentur: *Item festiuitas S. Isidori archiepiscopi Hispalensis, pro quo celebretur officium Doctoris, et recitetur Credo in celebratione missae.*

3. Addit Benedictus XIV. auctoritatem S. Leonis IV. in can. de libellis dist. 20., qui S. Isidorum inter Ecclesiae Doctores recensuit: nam post expositas regulas, quarum vsus esse debebat in ecclesiasticis iudiciis, et post mentionem nonnullorum conciliorum, et decretorum Romanorum Pontificum sic ait: *Isti omnino sunt, et per quos iudicant episcopi, et per quos episcopi simul iudicantur, et clerici. Nam si tale emerserit, vel contigerit inusitatum negotium, quod minime possit per istos definiri, tunc, si illorum, quorum meministis, dicta Hieronymi, Augustini, Isidori, vel ceterorum similiter Sanctorum Doctorum reperta fuerint, magnanimiter sunt retinenda, et promulganda*. Haec ipsa, verbis nonnihil mutatis, sed eadem prorsus retenta sententia, describuntur a Berardo in Gratiani Canonib. genuin. part. 2. cap. 76. ex vulgatis integrae epistolae exemplaribus, adiecta etiam aliorum codicum varietate. Exposita deinde opinione quorumdam, qui existimauerant, Isidorum vel quatuor aliis ecclesiae Latinae Doctoribus adiiciendum, vel Ambrosio praeferendum, idem Benedictus Pontifex XIV. subiungit: *Demum suo muneri non defuerunt Postulatores, qui collectis vndique testimoniis excellentiam doctrinae S. Isidori plenissime demonstrarunt, edito etiam typis suffragio Eminentissimi Domini Cardinalis Bellugae, Causae Relatoris, qui animaduersiones a me tamquam Fidei Promotore factas docte de more confutauit, et plura addidit in commendationem eximiae doctrinae eiusdem S. Isidori*. *Quatuor Latini ecclesiae Doctores.*

4. Leonis IV. auctoritati coniungi, vel praemitti possunt verba Hadriani I., qui seculo VIII. claruit, in epistola ad Egilam episcopum in partibus Hispaniae, 95. codicis Carolini, tom. 3. Scriptor. Gall. Duchesnii: *Nequaquam haereticorum hominum ignauiam, atque impiam, peruersamque amentiam, inanesque, ac mendaces sequere fabulas, sed magis Doctorum nostrorum Sanctorum Patrum, sicut nobis intimant, videlicet beati Siluestri, atque Innocentii Papae, pariterque almi Hieronymi, seu Isidori diuinos sermones annecte, et ex nostra apostolica olitana* (veteri) *regula sabbato ieiunare firmiter, atque proculdubio tenens tua non desinat sanctitas*. In Ottoboniano codice 336., de quo cap. 105., haec est inscriptio: *Incipiunt capitula libri sententiarum Sancti Ysidori Doctoris Ecclesiae*. Aliae non multum diuersae, et quae eodem recidunt, in aliis mss. occurrunt. *Isidorus Doctor.*

Martinus Polonus.

5. Quod autem de Isidoro inter quatuor ecclesiae Latinae Patres recensendo sub Bonifacio VIII. actum fuerit, referunt Bollandiani in comment. praeuio ad vitam S. Isidori, excriptis Marianae verbis ex historia Hispaniae. Quaeritur, quisnam huius rei sit auctor. Mariana in Historia Latina solum ait: *Sunt, qui scribant, Bonifacio VIII. Pontifice Romano deliberante de iis, qui Doctorum Ecclesiae nomine, et numero essent cohonestandi etc.* At in eadem Historia, linguae hispanae ab ipso libere reddita, Martinum Polonum rei auctorem esse affirmat: *Martino Polono en su Cronicon dice, que como el Papa Bonifacio Octauo tratase de nombrar los quatro Doctores de la Iglesia etc.* Nic. Antonius negat, Martinum Polonum testem eius narrationis a Mariana laudari, quia scilicet Historiam Hispaniae, in vulgare hispanicum idioma a Mariana conuersam, hoc loco non consuluit. Obseruat, hocce testimonium desiderari in Antuerpiensi editione Chronici Martini Poloni anni 1574., nec nouum esse, vt in id Chronicon supposititia multa irrepserint, vt fabella de Ioanne Anglico Papa, siue Ioanna Papissa, tot argumentis, ac veterum codicum documentis debellata.

eius Chronicon continuatum,

6. Profecto quum Martinus Polonus profiteatur, se Chronicon suum produxisse vsque ad annum 1277., et non multo post obierit, vt tradit Fabricius in Biblioth. med. et inf. aeui, minime scribere ille potuit de rebus, quae Bonifacio VIII. Romano Pontifice euenerunt: quandoquidem is nonnisi anno 1294. cathedram apostolicam Petri tenuit. Itaque Mariana in Chronicon Martini Poloni, ab alio continuatum, videtur incidisse, quod fortasse totum Martino ipsi in fronte operis affingebatur. Ac reperiuntur quidem eius Chronici exemplaria ad annum 1320. producta; ex quo nonnulli existimarunt, Martinum Polonum eo adhuc tempore vixisse. Fabricius loc. cit. asserit, ea, quae in Chronico Martini post annum 1277. sequuntur, addita esse a Ptolemaeo Lucensi ad annum 1294., a Bernardo Guidonis ad annum 1316. Schoettgenius tom. 6. eiusdem bibliothecae medii, et infimi aeui verb. *Ptolemaeus Lucensis* obseruat, in duabus Chronici editionibus, quae ipsi ad manus erant, continuationem Ptolemaei Lucensis nomine non extare, neque in alio scriptore eam notitiam a se repertam.

varia eius exemplaria.

7. Equidem nonnulla exemplaria Chronici Martini Poloni edita, quaedam etiam mss. ego euolui, quibus continuatio post Boni-

facii VIII. tempora, sine auctoris tamen nomine, annexa erat. Id autem, quod de Isidoro inter alios ecclesiae doctores condecorando Mariana refert, nusquam inueni. Sed Marianae ita asserenti libens credam, quum multa, ac varia esse possint Chronici Martini Poloni additamenta. Raynaldus ad annum 1295. num. 55. profert diploma, quo Bonifacius VIII. anno 1295. statuit, festa apostolorum, euangelistarum, et quatuor ecclesiae doctorum Gregorii Magni, Augustini, Ambrosii, et Hieronymi officio duplici per vniuersas orbis ecclesias celebrari debere: quod anno 1297. magna ex parte in librum sextum Decretalium cap. Gloriosus de reliquiis, et venerat. Sanctorum ab eodem Romano Pontifice insertum fuit.

8. Pseudo-Luitprandus Aduers. 169. pag. 860. editionis Matritensis Thomae Tamayi rem ipsam, quam Mariana ex Chronico Martini Poloni protulit, enarrat. Sed quam imprudens, stupidusque fuit suppositítii eius operis architectus, (vt apposite notat Nic. Antonius,) qui Luitprando scriptori seculi x. mentionem eorum affinxit, quae Bonifacio VIII., seculo XIII. exeunte Pontifice Romano creato, gesta esse dicuntur? Laurentius Ramirez de Prado in editione Plantiniana eiusdem operis Aduersarium illud 169. omisit, fortasse quod anachronismum aduertisset. Prudentius tamen fecisset, si totum opus tenebris potius damnasset, quam noua editione illustrare tentasset. *Pseudo-Luitprandus.*

CAPVT XXX.

Isidori doctrina de praedestinatione contra Hincmarum Remensem, de SS. Eucharistiae, et Confirmationis sacramentis contra Binghamum, et alios defensa.

1. Quum in controuersiis fere omnibus theologicis Isidorus versatus fuerit, eius tamen doctrina magnis vbique plausibus excepta est: ac vix quidquam inuenietur, quod in reprehensionem quamuis rigidorum theologorum debeat incurrere. Expendamus igitur hoc loco, an Isidorus Praedestinatianis vnquam fauerit, quod Hincmarus Remensis innuere videtur. Ita enim ait cap. 9. De praedestinatione: *Adducunt etiam in testimonium Isidorum Hispalensem episcopum, virum doctum, et legentibus in multis proficuum, qui in libro sententiarum geminam dicit esse praedestinationem, siue electo-* *Hincmari Remensis iudicium*

rum ad requiem, siue reproborum ad mortem. Qui hanc sententiam in secundo libro cap. VI. *quasi ex verbis S. Gregorii de libro Moralium* XXIX., *vel* XXV., *siue de S. Augustini dictis, vt videtur legentibus, vel vndecumque sumpserit, compilauit: sed non ita sicut in lectione eiusdem libri quilibet euidentissime potest cognoscere, secundum beati Gregorii sensum excerpsit. Vnde potest opinari, vt iste Isidorus, in aliis doctus, in hac sententia de reliquiis Gallorum in Hispaniis per successiones remanserit.*

contra Isidorum 2. Addit Hincmarus, Augustinum libros de praedestinatione, et de bono perseuerantiae contra Gallos, male de praedestinatione sentientes, scripsisse: et concludit, Gregorium alio sensu modos supernorum iudiciorum in electis, et reprobis demonstrasse, quam Isidorus in praedicta sententia colligat. Verba, quae ex Isidoro allegat, haec sunt: *Gemina est praedestinatio siue electorum ad requiem, siue reproborum ad mortem. Vtraque diuino agitur iudicio, vt semper electos superna, et interiora sequi faciat: semperque reprobos, vt infimis, et exterioribus delectentur, deserendo, permittat. Sicut ignorat homo terminum lucis, et tenebrarum, vel vtriusque rei quis finis sit, ita etc.* Verum apud Hincmarum legitur *aguntur* pro *agitur*, et mox *reprobos, vt infima, et exteriora delectentur, deserendo permittat. Sic vt ignoret homo terminum lucis, et tenebrarum, vel vtriusque rei quis finis sit.* Quae tamen sententiae varietatem in re, de qua agitur, non inducunt. Lectio quidem illa *vt infima, et exteriora delectentur*, communissima est in nostris mss. codicibus: alii inde suspicantur, *vt infima, et exteriora sectentur.* Locus autem Gregorii indicatur a Loaisa ex libro 33. Moral. cap. 20., al. 21. et 25., vbi ita Gregorius: *Nemo ergo deum meritis praeuenit, vt tenere eum quasi debitorem possit: sed miro modo aequus omnibus conditor et quosdam praeelegit, et quosdam in suis prauis moribus iuste derelinquit.* Non alia inuenio, quae geminae praedestinationi Isidori ex Gregorio M. aptari possint. Quae sequuntur apud Isidorum de occultis dei iudiciis, clarius petita sunt ex eodem Gregorio l. 29. c. 33., al. 32., al. 18. Sane hic locus a Prudentio Tricassino indicatur, vt nunc dicam. Censeo tamen, Isidorum in gemina praedestinatione distinguenda Augustini potius, et huius discipulorum Fulgentii, et Prosperi sententiam prae oculis habuisse: quorum verba distinctius postea afferam, quum Isidori men-

mentem explicabo, sensumque eius verborum ab omni erroris suspicione alienum ostendam.

3. Causam pro Isidoro egerunt Ratramnus monachus Corbeiensis l. 2. De praedestinatione ad Carolum Caluum, et Prudentius Tricassinus, siue Trecensis De praedestin. aduersus Ioannem Scotum Erigenam cap. 2. Ratramnus, siue Bertramus sic defensionem orditur: *Hinc sanctus Isidorus Hispalensis episcopus, vitae meritis, et sapientiae lumine praeclarus, catholicorum sequens doctrinam magistrorum in libro secundo sententiarum geminam fore praedestinationem tam sensuum, quam verborum attestatione docet*. Prudentius noster Galindo loc. cit. Isidorum plane cum Gregorio M. consentire arguit, quia quod Isidorus ait, *gemina praedestinatio*, Gregorius cit. l. 29. numero plurali dicit *praedestinationes*. Verba Gregorii haec praemittit: *Ordinem caeli nosse est supernarum dispositionum occultas praedestinationes videre*. *ab aliis refellitur.*

4. Vt autem clarius Isidori sententia, et ratio intelligatur, explicandus est Gallorum error, quem in eo Hincmarus deprehendere sibi videbatur. Adrumetini monachi epistolam S. Augustini 105. ad Xystum quum legissent, eorum multi S. Doctoris verba in alienum ab eius mente sensum acceperunt: ex quo ea dissensio inter monachos exorta est, quam Augustinus explicat in epistola ad Valentinum: *Venerunt ad nos duo iuuenes, Cresconius, et Felix, de vestra congregatione se esse dicentes, qui nobis retulerunt, monasterium vestrum nonnulla dissensione turbatum, eo quod quidam in vobis sic gratiam praedicent, vt negent, hominis esse liberum arbitrium, et quod grauius est, dicant, quod in die iudicii non sit vel redditurus deus vnicuique secundum opera eius. Etiam hoc tamen indicauerunt, quod plures vestrum non ita sentiant, sed liberum arbitrium adiuuari fateantur per dei gratiam, vt recta sapiamus, atque faciamus*. *Adrumetini monachi*

5. Hanc epistolam ad Valentinum coenobii Adrumetini praefectum, simulque librum De gratia, et libero arbitrio Augustinus misit, quo gratiae, et liberi arbitrii concordiam monachis exponebat. Eo libro perlecto, Adrumetinus quidam monachus collegit, ac sustinere voluit, neminem esse corripiendum, sed tantum pro eo, qui malus est, orandum, quandoquidem omnia opera bona, vt Augustinus in eo opere saepius docet, sunt dona dei. Hunc errorem refutauit Augustinus edito libro de correptione, et gratia, quo *S. Augustini librum accipiunt.*

ostendit, correptionem vtilem, et necessariam esse, quamuis omnia bona opera sint dona dei. In Adrumetino igitur monasterio, quod in Africa situm est, ex libris S. Augustini male intellectis Praedestinatianorum haeresim pullulasse, Sirmondus, aliique affirmant. Natalis Alexander in dissertat. 5. de haeresi praedestinatiana ad seculum v. cum aliis tenet, in Adrumetino monasterio nullos fuisse Praedestinatianos: quia S. Augustinus librum de gratia, et libero arbitrio scripsit *propter eos, qui quum defenditur dei gratia, putantes negari liberum arbitrium, sic ipsi defendunt liberum arbitrium, vt negent dei gratiam, asserentes, eam secundum merita nostra dari*, vt ait idem Augustinus l. 2. Retractat. cap. 66.

an Praedestinatiani fuerint. 6. Ad Augustini verba supra relata, *Eo quod quidam in vobis sic gratiam praedicent, vt negent, hominis esse liberum arbitrium*, respondet Natalis Alexander, Cresconium, et Felicem prae simplicitate, et imperitia statum contentionis, quae Adrumetum turbabat, exponere congrue non potuisse: idque suspicatum fuisse S. Augustinum, qui cap. 1. de gratia, et libero arbitrio disiunctim, et sub dubio loquitur: *Sed quoniam sunt quidam, qui sic gratiam dei defendunt, vt negent hominis liberum arbitrium, aut quando gratia defenditur, negari existiment liberum arbitrium, hinc aliquid . . . . scribere curaui*. Sed quam absurdum est credere, Cresconium, et Felicem Adrumetinos monachos, qui Valentini Abbatis sumptu, et cum eius literis Augustinum adierunt, vt de dissensione in eorum monasterio orta eius sententiam exquirerent, statum quaestionis non potuisse congrue exponere, et aperte dixisse, esse quosdam monachos, qui ita dei gratiam praedicarent, vt liberum esse hominis arbitrium negarent, quum eorum nullus ita errasset? Fingamus tamen, tam stupidos eos monachos fuisse, atque eorum Abbatem Valentinum, qui alios potius ad Augustinum non miserit. Augustinus certe eorum narrationi fidem praestare debuit, atque adeo contra eos, qui liberum hominis esse arbitrium negarent, scribere. At suspicatus est, inquis, eorum narrationem non esse veram. Cur id suspicatus fuerit? Constat, repones, ita suspicatum fuisse, quoniam *disiunctim*, et *sub dubio* loquitur. Primum in epistola ad Valentinum non disiunctim, nec sub dubio loquitur: *Nobis retulerunt, monasterium vestrum nonnulla dissensione turbatum esse, eo quod quidam in vobis SIC GRATIAM PRAE-*

DICENT, VT NEGENT HOMINIS ESSE LIBERVM ARBITRIVM, et, quod grauius est, dicant, quod in die iudicii non sit vel redditurus deus vnicuique secundum opera eius.

7. Quod ergo cap. I. libri de gratia, et libero arbitrio disiunctim Augustinus loquitur, non arguit, eum dubitasse, an falsa esset Cresconii, et Felicis narratio; sed voluisse eadem opera confutare tum eos, qui ita gratiam dei praedicant, vt negent, liberum hominis esse arbitrium, tum eos, qui putant, liberum arbitrium negari, quum gratia dei defenditur, vt ab Augustino defendebatur, siue ipsi hanc defendendi rationem probent, siue secus. Deinde etiamsi admittere velimus, Augustinum dubitasse, an monachi Adrumetini negarent liberum arbitrium, an solum putarent, liberum arbitrium negari, quum gratia dei defenditur, omnino tamen fatendum est, Augustinum, vt dubitationis suae vtramque partem comprehenderet, librum de gratia, et libero arbitrio scripsisse tum contra eos, qui ita dei gratiam praedicarent, vt negarent, liberum hominis esse arbitrium, tum contra eos, qui putarent, liberum hominis arbitrium negari, quum gratia dei defenditur. Ecquodnam igitur argumentum profers, vt in monasterio Adrumetino praedestinatianos fuisse constanter neges? Cresconius, et Felix, monachi Adrumetini, praedestinatianos in suo monasterio fuisse ingenue fatentur. Ex Augustino solum colligere laboras, eum dubitasse, an illi duo monachi statum quaestionis explicare sciuerint. *Augustinus contra Praedestinatianos scripsit.*

8. Itaque in Augustini scriptis Pelagiani, ac Semipelagiani doctrinam de gratia ideo reprehendebant, quia eam cum libero arbitrio, quod ipsi propugnabant, cohaerere posse negabant. Alii contra ita doctrinam eiusdem Augustini de gratia interpretabantur, et retinebant, vt simul liberum arbitrium negarent: nam, quum catholicam crederent Augustini sententiam, vt re vera catholica est, errabant tamen putantes, ea admissa, libertatem arbitrii corruere, quod contra ipsius Augustini mentem tuebantur: qui Praedestinatiani a Gennadio, Hincmaro, et aliis dicti sunt. Alii denique concordiam gratiae, et liberi arbitrii ex Augustini libris, et doctrina defendebant. Praedestinatianorum haeresim paulo post in Gallia exortam fuisse testis est Hincmarus in epist. ad Nicolaum Papam: *Ex veteri haeresi Praedestinatiana, quae primum in Africa, et postea in Gallia per idem tempus, quando et Nestoriana haeresis est exorta,* *Lucidus Praedestinatianus*

et temporibus Caelestini Papae, ipsius auctoritate, et instinctu est reuincta. Contendit Natalis Alexander, Praedestinatianorum haeresim in Galliis tempore Caelestini I. Romani Pontificis non emersisse. Sed non aliter sese a difficultatibus obiectis extricat, nisi vt fidem tunc Hincmaro, tunc auctori Praedestinati, a Sirmondo vulgati, neget. Concedit tamen, non fuisse *imaginariam* Praedestinatianorum haeresim, quamuis plurimos non habuerit sectatores, et Lucidum presbyterum Praedestinatianorum erroribus adhaesisse, qui in concilio Arelatensi tertio, et Lugdunensi seculo v. damnati sunt. Concludit, *gyrouagum*, *turbulentum*, *et nouatorem monachum Gothescalcum* seculo IX. haeresim Praedestinatianorum suscitasse.

Gothescalcus.

9. Omissis igitur cauillis Iansenistarum, qui contendunt, veros S. Augustini discipulos ab Hincmaro, et aliis vocatos fuisse Praedestinatianos, sustinendum est, et seculo v. in Gallia aliquos, quamuis fortasse non multos, haeresim Praedestinatianam docuisse, et seculo IX. Gothescalcum eandem renouasse. Hoc autem erat primum Praedestinatianorum dogma, vt refert Hincmarus in epist. ad Nicolaum Papam: *Quod sicut deus quosdam ad vitam aeternam, ita quosdam praedestinauit ad mortem*. Quum ergo Hincmaro, Praedestinatianos redarguenti, obiiceretur Isidori sententia: *Gemina est praedestinatio, siue electorum ad requiem, siue reproborum ad mortem*: non aliam interpretationem adhibere curauit, nisi quod fortasse Isidorus in hac sententia de reliquiis Gallorum in Hispaniis remanserat.

Gallorum obiectiones

10. Sed quum nulla aliunde vestigia appareant haeresis Praedestinatianae in Hispaniis per successiones Gallorum, aut alio modo inuectae, oportuit potius diligentius in Isidori mentem introspicere, eiusque hoc in loco sententiam cum aliis eiusdem componere, vt verus sensus erueretur. Notum est, quod a Semipelagianis S. Augustino quaedam similis sententia veluti in eius scriptis defensa obiiciebatur. Apud S. Prosperum inter obiectiones Gallorum capitulum primum est: *Quod ex praedestinatione dei, velut fatali necessitate, homines ad peccata compulsi cogantur in mortem*. Capitulum nonum Gallorum est: *Quod per potentiam deus homines ad peccata compellat*. S. Fulgentius in epist. ad Monimum cap. 30. eandem obiectionem, a Massiliensibus contra Augustinum propositam, repraesentat, simulque Augustini mentem explicat: *Non autem ignoras, etiam praeterito tempore illi luculentissimo S. Augustini operi de praedestina-*

tione Sanctorum, a quibusdam Gallis obiectum, quod beatus Augustinus in assertione praedestinationis diuinae peccatores non ad solum praedestinatos diceret iudicium, sed etiam ad peccatum, cuius dicta, quia ipse celeri praeuentus est obitu, Prosper vir eruditus, et sanctus, recta defendit fide, et copioso sermone.

11. Lucidus Praedestinatianus damnatus fuit, quia reproborum praedestinationem ad mortem ita defendebat, vt crederet, reprobos a deo praedestinari, et propelli ad peccatum. Natalis Alexander dissert. de haeresi Praedestinatiana seculo v. propos. 4. sic refert: *Sexta demum propositio, qua dicuntur ALII DEPVTATI AD MORTEM, ALII AD VITAM PRAEDESTINATI, eo intellecta sensu, vt alii ad aeternam damnationem propter mala merita praedestinati sint, alii ad vitam ita praedestinati, vt in eorum electione misericordia dei bona merita praecedat, catholica est, a Concilio Valentino secundum S. Augustini, et S. Fulgentii doctrinam asserta, et ab ecclesia Lugdunensi defensa. Eo vero accepta sensu, quod deus reprobos ad peccatum propellat, vel quod generali creatoris intentione, et bonitate conditi non sint omnes, vt vitam aeternam consequerentur, sed conditi sint aliqui, vt damnarentur, haeretica est. Lucidus porro presbyter propositiones illas praua sensu, quem in singulis indicauimus, propugnabat.*

haeresis praedestinatiana.

12. Duplici autem sensu accipi potest praedestinatio: deus enim aliquo vero sensu dicitur praedestinare ea omnia, quae ipse facturus est, quamuis in sensu magis proprio, et vsitato praedestinatio dei solum dicatur, quum deus ex sua beneuolentia aliquem ordinat ad aliquem finem ipsi commodum. Hoc sensu magis proprio deus non praedestinat hominem reprobum ad poenam aeternam: potest autem dici eum praedestinare ad poenam aeternam sensu minus proprio: quia, prouocatus ex praescientia culpae, decernit eum poena aeterna punire. Quae vberius explicare iuuerit verbis Suarii tom. 1. tract. 2. l. 1. cap. 5., vbi locum etiam Isidori nostri indicat: *Secundo dicendum est, licet in aliquo vero sensu dici possit deus praedestinare aliquos homines ad malum poenae, non tamen in sensu propriissimo, et rigoroso, in quo nunc loquimur. Prior pars ponitur propter Augustinum, qui interdum absolute dicit, aliquos esse a deo praedestinatos ad gehennam, vt patet in Enchiridio cap.* 100., *et l.* 15. *de ciuit. cap.* 1., *et l.* 21. *cap.* 24. *Et ita intelligendus est,*

praedestinatio duplex.

si alicubi dixerit absolute, aliquos esse praedestinatos ad interitum, vt l. de perfect. iustor., sicut illum exposuit Fulgentius dicto lib. 1. ad Monimum. Et eodem modo loquitur Isidorus l. 2. de summo bono cap. 6., et indicat Concilium Valentinum sub Lothario cap. 3. Sed in hoc genere locutionis aduertendum est, illam particulam prae *dicere antecessionem aeternitatis ad tempus, non voluntatis diuinae ad praescientiam eius. Sic enim verum est, quod Concilium Arausicanum, et Tridentinum definierunt, deum potestate sua neminem ad malum praedestinasse. Quod ego intelligo etiam de malo poenae, et aeternae miseriae, vt in secunda parte huius materiae latius ostendam. Expendo tamen verbum illud, POTESTATE SVA, quo significatur, deum ex sola potentia, et voluntate neminem ad malum aeternae miseriae ordinasse. Id vero non excludit, quin ex iustitia aliquos in aeternum punire decreuerit. Hoc autem decretum supponit praescientiam culpae, propter quam homo dignus est tali poena. Ideoque tale decretum non potest dici praedestinatio in ordine ad praescientiam, sed ratione aeternitatis comparatae ad talem effectum, et ita loquuntur dicti Patres: nam expresse declarant, praedestinationem illam supponere dictam praescientiam. Ex his ergo patet prior pars assertionis. Nam dicta locutio in priori sensu vera est. Et ratio illius est, quia deus vere dicitur praedestinare illa, quae absoluta, et efficaci voluntate sua aeternitate ordinauit, et facere decreuit, saltem eo sensu, quo particula PRAE dicit antecessionem aeternitatis ad tempus. Sed deus absoluta voluntate decreuit punire, quos peccaturos, et vsque ad finem in peccatis permansuros esse praesciuit: ergo eos, vt impios, recte dicitur ad poenam praedestinasse. Posterior item assertionis pars ex eadem doctrina declaratur: quia deus dicitur propriissime praedestinare hominem, quando ex se, et ex sua beneuolentia, et affectu, et non tantum prouocatus ex praescientia alicuius operis ipsius hominis, illum ordinat efficaciter ad aliquem finem, vel terminum homini conuenientem, et commodum etc.*

doctrina Isidori catholica

13. Alia plura in eandem sententiam Suarius. Quod autem Isidorus nullo modo intellexerit, a deo reprobos praedestinari ad malum culpae, siue ad mortem animae, patet ex capite superiori 5. eiusdem libri, vbi de obduratione, et caecitate hominum sic ratiocinatur: *Obdurare dicitur deus hominem, non eius faciendo duritiam, sed non auferendo eam, quam sibi ipse nutriuit. Non aliter*

et obcaecare dicitur quosdam deus, non vt in eis eandem ipse caecitatem faciat: sed quod pro eorum inutilibus meritis caecitatem eorum ab eis ipse non auferat. De libero autem hominis arbitrio, et reprobatione malorum, siue praedestinatione reproborum ad poenam ob peccata, clarius ipse Isidorus l. 2. Different. num. 32. *Dei est ergo bonum, quod agimus, propter gratiam praeuenientem, et subsequentem. Nostrum vero est propter obsequentem liberi arbitrii voluntatem .... Proinde ergo in eo quod gratia praeuenimur, dei est; in eo vero, quod bene operando praeuenientem gratiam sequimur, nostrum est. Nemo autem deum meritis antecedit, vt tenere eum quasi debitorem possit. Sed miro modo aequus omnibus conditor alios praedestinando praeeligit, alios in suis moribus prauis iusto iudicio derelinquit ... Quidam enim gratissimae misericordiae eius praeuenientis dono saluantur, effecti vasa misericordiae: quidam vero reprobi habiti ad poenam praedestinati damnantur effecti vasa irae.* Non desunt theologi, qui praedestinationem post praeuisa merita tueantur, neque repugnare Augustinum contendant: nonnulli etiam hac in parte deserere Augustinum non verentur: quo fortasse spectat opus in codice Vaticano-Ottoboniano 392. sic inscriptum: *Dialogus christianus de praedestinatione contra S. Augustinum.* In fine codicis elenchus auctoritatum pro stabilienda sententia, italice. Incipit *Felice, e beato.* Sed praedestinatio ante praeuisa merita, vt Augustino congruentior est, ita etiam inter theologos communior, et ad exposita Isidori verba accommodatior.

14. Ex his, aliisque huiusmodi Hincmarus colligere potuit, non ex reliquiis Gallorum Praedestinatianorum, sed ex Augustini, Gregoriique Magni libris Isidorum praedestinationem reproborum ad poenam docuisse, accepto *praedestinationis* vocabulo in sensu quodam vero, non tamen in sensu magis proprio, et vsitato. Sententiam, et verba ipsa Isidori approbat Honorius Augustodunensis De lib. arbitr. tom. 2. thes. Anecd. Pezii, vbi plures Patrum sententias colligit, praesertim Isidori. Prima sententia: *Arbitrium est voluntas liberae potestatis etc.* ex l. 2. Differ. n. 32. al. 27. Secunda sententia: *Sciant liberi arbitrii defensores etc.* ex l. 2. Sentent. c. 5. Tertia sententia: *Gemina est praedestinatio etc.* vsque ad verba *perpendere ordinem* ex loco, qui ab Hincmaro notatur. Quarta sen-

ex Augustino, et Gregorio M.

tentia: *Deus praedestinauit quosdam etc.* Sed de tota hac controuersia, vti de aliis ad gratiam spectantibus, copiose, et erudite aget amicus meus Franciscus Xauerius Perotes, qui vniuersam de controuersiis omnibus ad Diuinam Prouidentiam quoquo modo spectantibus Historiam, multis voluminibus comprehensam, exquisita doctrina refertam, et improbo labore concinnatam, iamdudum editioni paratam habet: quod vt exequi possit, optandum maxime est, vt munificus aliquis, ac tanto molimini par Maecenas inueniatur.

Transubstantiationem Isidorum negare

15. Aliam nobis controuersiam excitant heterodoxi, qui veram corporis Domini nostri Iesu Christi praesentiam, aut transubstantiationem in eucharistia negant, et Isidorum in eandem sententiam pertrahere conantur. Iosephus Binghamus Origin. eccles. l. 15. cap. 5. allegat pro sua haeresi Isidori locum ex l. 1. cap. 18. De ecclesiast. offic. *Panis enim, quem frangimus, corpus Christi est, qui dixit: Ego sum panis viuus, qui de caelo descendi. Vinum autem sanguis eius est, et hoc est, quod scriptum est: Ego sum vitis vera. Sed panis, quia corpus confirmat, ideo corpus Christi nuncupatur: vinum autem, quia sanguinem operatur in carne, ideo ad sanguinem Christi refertur. Haec autem dum sunt visibilia, sanctificata tamen per Spiritum Sanctum in sacramentum diuini corporis transeunt.*

contendunt heterodoxi

16. Alium locum profert Binghamus ex libro 6. Etymol. cap. 19. in haec verba: *Panis, et vinum ideo corpori, et sanguini Domini comparantur, quia sicut visibilis huius panis, vinique substantia exteriorem nutrit, et inebriat hominem, ita verbum Dei, qui est panis viuus, participatione sui fidelium recreat mentes.* Aduertit, haec verba citari a Bertramo De corpore, et sanguine Domini apud Flaccum in Catal. test. verit. lib. 10., sed nunc ex quadam fraude loco suo proprio non reperiri.

verba Isidori a Ratramno allegata

non extant in mss.

17. Quaerendum modo est, an genuina sint censenda Isidori verba secundo loco allegata, quae fraude aliqua proprio loco mota dicuntur. Bertramus, siue Ratramnus, quo secundo nomine notior est, seculo IX. floruit. Quum autem verba de Eucharistia ex Isidoro ab ipso adducta non solum nunc in editis non compareant, sed omnino a mss. codicibus, etiam Bertramo antiquioribus, absint, cur Binghamus fidenter asserit, ex fraude quadam ea verba proprio suo loco non reperiri? Equidem plurima Etymologiarum exemplaria mss. diligenter contuli, si ea verba loco citato possem inueni-

re:

re : eorum exemplarium quaedam seculum IX., et Bertrami aetatem antecedunt. Nusquam tamen reperire mihi licuit ea, quae Isidoro a Ratramno tribuuntur. Omnia exemplaria, etiam vetustissimum Reginae Suecorum num. 1953., cum editis consentiunt l.6. cap.19., vbi ita de sacramento Eucharistiae disseritur : *Sacrificium dictum, quasi sacrum factum; quia prece mystica consecratur in memoriam pro nobis Dominicae passionis: vnde, hoc eo iubente, corpus Christi, et sanguinem dicimus, quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur, et fit sacramentum, operante inuisibiliter spiritu Dei, cuius panis, et calicis sacramentum graeci Eucharistiam dicunt, quod latine bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore, et sanguine Christi?* Ratramnus post haec Isidori verba, *ex libris Etymologiarum* laudata, continenter ait : *Panis vero, et vinum etc.*, vt supra ex Binghamo retuli. Nota marginis haec est : *Verba, Panis etc. non reperiuntur apud Isidorum loc. cit. 6. Etymol. cap. 19.; sed lib. 1. de offic. cap.18. haec habentur : Panis quia corpus confirmat etc.* Pergit Ratramnus, *Et iste doctor catholicus etc. dum dicit, panem, et vinum ideo corpori, et sanguini Domini comparari etc.*

18. Cur igitur non concludemus, aut Ratramnum in aliquod Isidori exemplar interpolatum incidisse, aut in Ratramni opus attributa Isidoro verba cum subsequenti ratione ab aliquo falsario fuisse intrusa? Neque tale certe est Ratramni opus, cui fidere debeamus. Prohibitum nempe est in Indice Tridentino, Romano, et Hispanico Cardinalis Quirogae. Natalis Alexander in dissert.13. ad seculum IX. etsi contendit, Ratramnum in fide realis praesentiae corporis, et sanguinis Christi in Eucharistia, et transubstantiationis conuenire, tamen concedit, eius librum ob duriores quasdam, et obscuriores sententias, quas expositione aliqua molliri opus erat, in indice iussu Clementis VIII. Pontificis Maximi edito inter libros, non sanam, aut suspectam doctrinam continentes, reiectum fuisse. Theophilus Raynaudus tom. XI. partit. 1. erotem. 10. De bon. et mal. libr. pag.276. plures numerat scriptores, qui Ratramno librum de Eucharistia ab Oecolampadio aut omnino, aut magna ex parte suppositum fuisse censuerunt. Sed librum a Ratramno scriptum negari nequit, interpolatum ab aliquo facilius credam : quamuis multi cum Natali Alexandro nihil in re ipsa catholico dogmati contrarium reperiri existiment. In editione Pa-

Ratramni liber prohibitus.

risiensi Ratramni gallice, et latine anno 1686. est praefatio sic satis erudita, qua Ratramnus verus auctor operis asseritur. Adduntur notae, quibus Ratramni verba catholico sensu exponuntur.

Isidori de Eucharistia recta doctrina

19. Quod si Ratramnus in illo suo opere nihil doctrinae catholicae de transubstantiatione contrarium habet, multo minus Isidorus, quem pro se Ratramnus allegat, verae fidei contrarius censendus est. Re vera locus Isidori nomine a Ratramno allatus nihil aliud euincit, nisi ideo corpus Christi sub specie panis, et sanguinem Christi sub specie vini in sacramento Eucharistiae exhiberi, quia sicut panis hominem nutrit, et vinum inebriat, ita verbum Dei, vel Christus ipse, qui est panis verus, recreat mentes eorum, a quibus participatur. Quis autem propterea neget conuersionem panis in corpus, et vini in sanguinem Domini nostri Iesu Christi? Hanc conuersionem, quam Catholica ecclesia apposite *transubstantiationem* vocat, satis clare innuit Isidorus eodem cap. 19. l. 6. genuinis, quae protulimus, verbis: *Vnde hoc, eo iubente, corpus Christi, et sanguinem dicimus, quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur, et fit sacramentum, operante inuisibiliter spiritu Dei ... Et quid melius corpore, et sanguine Christi?*

comprobatur.

20. Priorem nunc locum, qui certe Isidori est, ex l. 1. De ecclesiast. offic. cap. 18. explicemus. In dubium minime verti potest, quin realem corporis Christi praesentiam eo capite astruat: *Sacrificium autem*, inquit, *quod a christianis Deo offertur, primum Christus dominus noster, et magister instituit, quando commendauit apostolis corpus, et sanguinem suum, priusquam traderetur etc. Sic enim placuit Spiritui sancto per apostolos, vt in honorem tanti sacramenti in os christiani prius Dominicum corpus intraret, quam ceteri cibi: et ideo per vniuersum orbem mos iste seruatur. Panis enim, quem frangimus, corpus Christi est etc.* Hinc aliquis colliget, ab Isidoro substantiam panis simul cum Christi corpore in Eucharistia agnosci, adeoque transubstantiationem ab eo negari. Non ita certe. Postquam enim Isidorus explicuit, panem, quia corpus confirmat, ideo corpus Christi nuncupari, et vinum, quia sanguinem in carne operatur, ideo ad sanguinem Christi referri, illico conuersionem panis in corpus, et vini in sanguinem Christi non obscuris verbis indicauit: *Haec autem dum sunt visibilia, sanctificata tamen per Spiritum sanctum, in sacramentum diuini corporis*

TRANSEVNT. Intelligi enim hic transitus non potest sine transubstantiatione.

21. Neque vero refert, quod Isidorus dicat, *Panis, quem frangimus, corpus Christi est*. Loquitur enim cum Apostolo 1. ad Corinth. cap. 10. v. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* Hanc sententiam vt Isidorus explicet, dixit, *panem, quem frangimus*, esse corpus Christi; quod nullo vero sensu intelligi potest, nisi panis in corpus Christi conuersus fuerit. Gregorius de Valentia libro 2. de Eucharistia cap. 6. haereticis respondet, qui transubstantiationem negant, *quoniam Apostolus vocat Eucharistiam panem etiam post benedictionem*. Obseruat, Apostolum declarare, panem esse ipsum corpus Christi, quum dicit, *Panis, quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Quasi dicat, distributionem, et communicationem huius panis non alterius rei (secundum substantiam quidem) communicationem esse, quam ipsiusmet corporis Christi. Quo referendae sunt plurimae sententiae Patrum, *quibus illi affirmant*, vt ait, *eum panem eucharistiae reuera esse ipsum corpus Christi*. Triplici autem ratione Eucharistia vocatur panis: prima, quia reficit, vt panis: altera, quia panis videtur: tertia, quia ex pane confecta est. Postularet hic locus, vt opinionem quorumdam recentium theologorum in Germania propugnatam refellerem: qui fatentur quidem, in Eucharistia et adesse corpus, et sanguinem Christi, et abesse substantiam panis, et vini: sed necessarium esse negant *conuersionis* verbum astruere. Verum hoc argumentum occupauit, exhausitque vir et doctrina, et dignitate eminentissimus, quem honoris causa nominatum volo, Cardinalis Gerdil in opere anonymo: *Animaduersiones in notas, quas nonnullis Pistoriensis Synodi propositionibus damnatis in dogmatica constitutione SS. D. N. PII VI., quae incipit, Auctorem Fidei, Cl. Feller clarioris intelligentiae nomine adiiciendas censuit. Romae 1795. apud Lazarinos*. Quamnam theologicam censuram mereatur illa opinio, dilucide Suarius iam exposuerat tom. 18. quaest. 75. disput. 50. art. 8. sect. 1. in fine: *Secundo infero, si quis confiteatur praesentiam corporis Christi, et absentiam panis, neget tamen veram conuersionem vnius in aliud, in haeresim labi, quia ecclesia catholica non*

Conuersio mirabilis Eucharistica.

solum duo priora, sed etiam hoc tertium definit, ac docet; sicut in miraculo facto a Christo Ioannis 2. non solum de fide est, illis hydriis prius fuisse aquam impositam, et postea inuentum illic fuisse vinum, sed etiam est de fide, aquam conuersam esse in vinum. Siquis tamen confitendo rem totam, vocem TRANSVBSTANTIATIONIS abiiceret, vt ineptam, et barbaram, in re ipsa non existimo esse haereticum; quia vsus vocis per se non pertinet ad obiectum fidei, esset tamen valde temerarius, scandalosus, ac pias aures offenderet, ac denique in externo foro habendus esset vehementer de haeresi suspectus.

Baptismus, et chrisma

22. Alium errorem ex eodem cap. 19. Etymologiarum Isidori lib. 6. confirmare nititur Binghamus lib. 12. Origin. ecclesiast. cap. 1. Colligit enim, vnum, idemque sacramentum esse baptismum, et chrisma ex his Isidori verbis loc. cit. *Sunt autem sacramenta baptismus, et chrisma, corpus, et sanguis*. Sicut ergo corpus, et sanguis vnum sacramentum constituunt, ita baptismus, et chrisma. Haec est Binghami argumentatio, in coniunctione *et* post *baptismus* fundata: et ita quidem hunc locum exhibent non tantum editi, sed et plerique codices mss. In codice tamen 2. Archiuii Vaticani (nam duos codices ex hoc archiuio consului, quos postmodum describam) diuerso modo legitur: *Sunt autem sacramenta baptismum, corpus, et sanguis Christi*. Verbum *Christi* alia exemplaria mss., et edita addunt: editio Regia Matritensis omittit. In codice Reginae Suecorum num. 1850. sic: *Sunt autem sacramenta baptismus, chrisma, corpus, et sanguis*. Vtrolibet ex his modo legere velimus, corruit Binghami argumentum.

duo sacramenta ex Isidori doctrina

23. Sed lectionem vulgatam retineamus, si placet. Quis ex sola illa coniunctione *et* recte colligi existimabit, Isidorum sacramentum confirmationis a sacramento baptismatis non distinxisse? Eodem quidem modo vnum Eucharistiae sacramentum exprimit, *corpus, et sanguis*: addo etiam, omitti coniunctionem post *chrisma*, quod indicare potest, duo tantum sacramenta ibi recenseri, vnum per haec verba, *baptismus, et chrisma*, alterum per haec; *corpus, et sanguis*. Sed quum agitur de re tam graui stabilienda, leuiora haec sunt indicia, quam vt ex his mens scriptoris aperte ostendi possit. Ex aliis autem verbis, quae sequuntur, contrarium potius demonstratur: quum enim sacramentum Eucharistiae paulo ante simul *per corpus*

Christi, *et sanguinem* explicuerit, postquam sacramentum in genere definiuit, de baptismo seorsum agit: *Baptismus graece*, *latine tinctio interpretatur etc.* Tum sacramentum chrismatis, vt a baptismate plane distinctum, exponit: *Chrisma graece*, *latine vnctio nominatur*, *ex cuius nomine et Christus dicitur*, *et homo post lauacrum sanctificatur. Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur*, *ita per vnctionem sanctificatio spiritus adhibetur*. Atque ita in explicatione sacramenti chrismatis, siue confirmationis procedit, verbis fere ex Tertulliano cap. 7. de baptismo petitis, quibus doctrina de sacramento confirmationis mirifice traditur.

24. Ita etiam in libro 2. de officiis ecclesiast. idem Isidorus cap. 25. agit de baptismatis sacramento, deinde cap. 26. de chrismate, ac denique cap. 27. de confirmatione, vel manuum impositione: *Sed quoniam*, inquit, *post baptismum per episcopos datur Spiritus sanctus cum manuum impositione*, *hoc in Actibus Apostolorum Apostolos fecisse meminimus*, *etc.* Indicat hunc locum Gregorius de Valentia in libro De numero sacramentorum nouae legis, vbi catholicam doctrinam de septenario numero sacramentorum confirmat, et sententiam fere communem sectariorum refellit, qui docent, sacramenta nouae legis duo tantum esse, nempe baptismum, et eucharistiam. Natalis Alexander dissert. 10. ad seculum secundum contra Dallaeum, et alios haereticos Confirmationis sacramentum tuetur, et nominatim Isidori doctrinam exponit: nam ex Isidori verbis cap. 26. lib. 2. de officiis, *sed quoniam post baptismum per episcopos datur Spiritus sanctus cum manuum impositione etc.*, Dallaeus colligebat, chrismatis vnctionem, quae manus impositionem praecesserat, ad baptismum pertinere. Sed inepte Dallaeus ita cauillatur: nam Isidorus aperte tradit, tam chrismatis vnctionem, quam manuum impositionem baptismo posteriorem esse; datur igitur post baptismum primo chrisma, tum per episcopos manuum impositio. *Haeretici reiiciuntur.*

25. Ea, quae in libro De ordine creaturarum Isidori nomine edito traduntur de igne purgatorio, et statu animarum post obitum, Nic. Antonio non omnino probata sunt. Hac tamen de re satis cap. 23. disputatum fuit. Quaedam alia Isidori dicta a nonnullis notata sunt de trium capitulorum, vt vocant, defensoribus: quae Grialius in praefatione ad Isidori opera breuiter exponit: *Alia Isidoro imputata.*

qui etiam malitiose, et impie adiecta credit, quae de praefinitione extremae diei in quibusdam exemplaribus expositionis in Genesin cap. 6. reperiuntur, in aliis desunt. De his sermo suis in locis habebitur.

CAPVT XXXI.

Isidorus a Romanis Pontificibus, et in multis Conciliis laudatus.

Pontifices Romani Isidorum laudant.

1. Hadriani I., qui seculo VIII. vixit, egregia in Isidori laudem verba cap. 29. deprompsi. Seculo IX. floruit Leo IV. Pontifex Romanus, qui in synodo Romana anni 853. plures canones de disciplina ecclesiastica promulgauit, et ob heroicas virtutes inter Sanctos relatus est. Quo elogio is Isidorum ornauerit, cit. cap. 29. dixi. Gregorius IX. negotium S. Raymundo de Pennafortio dedit, vt Romanorum Pontificum responsa, et Conciliorum generalium, quae postremis temporibus habita fuerunt, decreta in vnum corpus redigeret: atque adeo suo ipse Pontifex nomine quinque Decretalium libros in vulgus edidit anno 1230. circiter, suaque auctoritate confirmauit. In his Decretalium libris saepe sententiae ex Isidoro petuntur, vt l. 4. tit. 2. cap. 3. *Isidorus*. (anno 630. in Baetica.) *Puberes a pube sunt vocati etc.* Alia similia loca indicat Bignaeus in praefatione ad Isidori opera, mox excribenda.

Elogia Isidori in Conciliis.

2. In duobus Conciliis Toletanis, altero VIII., altero XV., quae seculo VII. celebrata sunt, magnis laudibus praedicatus fuit Isidorus, vt iam cap. 29. expositum est. Inter haec duo concilia collocandum esset aliud Toletanum, quo diuisio prouinciarum Hispaniae tempore Wambae regis, Quiriaco, siue Quirico episcopo Toletano praeside, peracta dicitur, nisi eam diuisionem commentitiam esse constaret. Quiricus praefuit vero concilio Toletano XI. anno 675. Supposititia diuisio extat apud Labbeum tom. 5. Concil. col. 878. ex mss. ecclesiae Toletanae, et Ouetensis, vbi prope finem sic legimus: *Statutum est praeterea in dicto Concilio, vt omnes clerici viuerent secundum regulam sanctissimi Patris Isidori, prout continetur in libro eiusdem De honestate clericorum.* Innuitur liber secundus de officiis ecclesiasticis. Certe Isidori doctrinam secutae sunt plures

synodi Gallicanae, et Germanicae. Bignaeus loc. cit. in testimonium profert synodum Francofordiensem ad Moenum, Aquisgranensem vtramque, Moguntinam, Triburiensem, et Parisiensem: quae Isidori auctoritate, et verbis catholicam doctrinam confirmarunt, et sapientissimos canones constituerunt. Nonnihil de singulis dicemus.

3. Synodus Francofordiensis, in qua haeresis Feliciana, siue Adoptianorum ab episcopis vniuersi regni Francorum Italiae, Galliae, et Germaniae, praesente Carolo Magno rege, atque Hadriani Papae legatis Theophylacto, et Stephano episcopis damnata est anno 794., in epistola synodica ad praesules Hispaniae sic Isidori meminit: *Isidorus quoque in libro Etymologiarum*: *Sic autem*, *inquit*, *dei filio iuncta est humana natura*, *vt ex duabus substantiis fieret vna persona*. Extant haec verba lib. 7. cap. 2. prope finem. *Concilium Francofordiense*,

4. Anno 816. Concilium Aquisgranense celebratum fuit, quo forma institutionis Canonicorum ex sacris canonibus, et Sanctorum Patrum dictis, Ludouico Pio rege, et imperatore instante, excerpta est. Liber I. est de institutione Canonicorum, liber II. de institutione sanctimonialium. In libro I. sunt capita 145., quorum plurima ex S. Isidori contexta sunt libris: scilicet Caput I. *De tonsura clericorum* ex lib. 2. cap. 4. de ecclesiast. offic. Caput II. *de ostiariis* ex cap. 14. ibid. Caput III. *de lectoribus* ex cap. XI. ibid. Caput IV. *de exorcistis* ex cap. 13. ibid. Caput V. *de acolythis* ex lib. 7. Etym. cap. 12. Caput VI. *de subdiaconibus* ex lib. 2. Offic. cap. 10. Caput VII. *de diaconibus* ex cap. 8. ibid. Caput VIII. *de presbyteris* ex cap. 7. ibid. Caput IX. *de sacerdotibus* ex cap. 5. ibid. *Aquisgranense*

5. Post alia ex aliis Patribus iterum caput XV. *de indignis praepositis* ex Isidori lib. 3. Sentent. cap. 34. Caput XVI. *de indoctis praepositis* ex cap. 35. ibid. Caput XVIII. *de praepositis ecclesiae* ex c. 33. ibid. Caput XX. *de doctrina*, *et exemplis praepositorum* ex cap. 36. ibid. Caput XXII. *de humilitate praepositorum* ex cap. 42. ibid. Caput XXIX. *de his*, *qui bene docent*, *et male viuunt* ex cap. 37. ibid. Caput XXX. *de exemplis prauorum sacerdotum* ex cap. 38. ibid. Caput XXXI. *de praepositis carnalibus* ex cap. 39. ibid. Caput XXXIII. *de iracundis doctoribus* ex cap. 40. ibid. Caput XXXVI. *de disciplina sacerdotum in his*, *qui delinquunt* ex cap. 46. ibid. Caput XCIX. *de clericis* ex libro Officior. 2. cap. 1. Caput C. *de regulis clericorum* *institutio Canonicorum*.

ex cap. 2. ibid. Caput CI. *de generibus clericorum* ex cap. 3. ibid. Caput CIV. *de subditis* ex lib. 3. Sentent. cap. 17.

Isidorus aliis Patribus comparatus.

6. Aduertendum est, post caput CXIII., quod est S. Augustini *De vita, et moribus clericorum*, addi hoc monitum: *Explicit. Quia ergo constat, sanctam ecclesiam praedictorum Patrum exempla sequi debere, quorum noscitur documentis post apostolica instituta vbertim coruscare, debent non solum praelati imitando, verum etiam subditi obsequendo vsquequaque studere, qualiter eorum exemplis, et doctrinis parentes, ad felicitatis gaudia, quo illi praecesserunt, valeant peruenire etc.*

Alii canones ex Isidoro,

7. Sequuntur alia capita: et caput CXXVI. est *Qua auctoritate horae canonicae celebrentur, quas scire, ac religiose obseruare canonicos oportet*, excerptum ex Isidori lib. 2. Officior. cap. 19. Caput CXXVII. *de vespertinis* ex cap. 20. ibid. Caput CXXVIII. *de completis* ex cap. 21. ibid. Caput CXXIX. *de vigiliarum antiquitate* ex c. 22. ibid. Caput CXXX. *de matutinis* ex cap. 23. ibid.

qui saepissime citatur

8. Longe igitur saepius Isidori auctoritas in hoc concilio laudatur, quam alterius cuiuslibet e Patribus, Hieronymo, Augustino, Gregorio, Prospero, siue potius Iuliano Pomerio, Leone Papa, Gelasio Papa, qui in eodem concilio producuntur. Ex hoc concilio Aquisgranensi desumpta sunt ea capita, quae in inuentario bibliothecae Vaticanae codice 1351. Isidoro adiudicantur *De tonsura, ostiariis etc.* Neque aliud puto esse, quod Nic. Antonius l. 5. n. 179. in bibliotheca Ambrosiana asseruari ait Isidori opus *De regulis Canonicorum*, quamuis ipse de libro 2. Offic. eccles. id intelligi suspicetur. Praecipuam vero operam in eo concilio nauasse dicitur Amalarius Metensis diaconus, qui totum illud opus ex diuersis doctorum sententiis concinnauit, concilii iudicio, et auctoritate comprobatum. Extat praeterea Canonicorum regula, a Chrodogango Metensi episcopo disposita, ab anonymo quodam ex laudati concilii Aquisgranensis nonnullis capitulis, atque aliunde aucta, et interpolata: in qua plura Isidori loca iam indicata repetuntur. Inuenio etiam, (quod obiter notatum volui,) cap. 62. quosdam versus ex carm. 5. Eugenii Toletani part. 1. contra ebrietatem, tacito auctoris nomine, productos. Neque praetermittam, in inuentario bibliothecae vaticanae codicem membranaceum concilii Aquisgranensis sub Ludouico Primo Imperatore recenseri: *in quo*, additur, *est posita regu-*

regula Canonicorum fortior, ac est illa, quae in impressis habetur etiam inserta in hoc concilio.

9. Ab episcopis quatuor prouinciarum Remensis, Senoniae, Turonicae, et Rothomagensis vi. concilium Parisiense celebratum fuit anno 829. Cap. 19. libri 1. huius concilii verba Isidori proferuntur ex cap. 28. lib. 3. Sentent. *Quia, vt Isidorus in libro Sententiarum scribit, rectores a deo solummodo, non a subditis sunt iudicandi etc.* Idem Isidorus laudatur lib. 2. cap. 1. ex cap. 28., et 29. libri 3. Sentent., vbi de regum probitate, et iustitia disseritur. Rursus cap. 3. eiusdem libri non indicato Isidori loco, ex lib. 3. Sent. cap. 21. *Isidorus: Principes seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent etc.* Et cap. 3. *Quod quando praui iudices populo dei praeferuntur, ad delictum illius pertineat, a quo constituuntur, dicta Isidori manifestant, quibus ait: Ad delictum pertinet principum, qui prauos iudices contra voluntatem dei populis fidelibus praeferunt etc.* Quae desumpta sunt ex eod. lib. 3. Sentent. cap. 52. Sic cap. 5. ex lib. 3. Sentent. cap. 28. *Vt enim Isidorus exponit, irascente deo, talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur.* Initio libri 2. cap. 1. quamuis non exprimatur Isidori nomen, tamen eius doctrina profertur ex cap. 3. lib. 9. Etymolog., vbi discrimen inter reges, et tyrannos explicatur. *Concilium Parisiense,*

10. Eaedem Isidori sententiae celebrantur in concilio Aquisgranensi II. anno 836. cap. 2. canon. 1., vbi expresso Etymologiarum libro sic refertur: *Antiqui autem, vt idem Isidorus libro Etymologiarum scribit, omnes reges tyrannos vocabant; sed postea pie, et iuste, et misericorditer regentes regis nomen sunt adepti; impie vero, iniuste, crudeliterque principantibus non regis, sed tyrannicum aptatum est nomen.* Verba haec Isidori non sunt, sed sententia, vt dixi, lib. 9. cap. 3. Etymolog. reperitur. Libri Sententiarum sic in hoc concilio citantur: *Vt quid rex dictus sit, Isidorus in libro Sententiarum scribit: Rex enim, inquit, a regendo vocatur.* *Aquisgranense secundum,*

11. Triburiense concilium pro reformanda disciplina ecclesiastica anno 895. coactum fuit, cui archiepiscopi Moguntinus, Coloniensis, et Treuirensis, pluresque alii episcopi interfuerunt. Canone 27. agitur de clericis, qui ad seculum regrediuntur, atque ita concluditur: *Sanctus Isidorus tales hippocentauris dicit esse similes, qui nec equi, nec homines, atque quasi bruta animalia libertate, ac* *Triburiense,*

desiderio suo feruntur. Excerpta sententia est ex Isidoro libro 2. Officior. ecclesiast. cap. 3.

Duziacense, 12. His quinque conciliis a Bignaeo indicatis alia addi possunt, quae Isidori doctrinam commendarunt. Anno 874. habitum fuit concilium Duziacense II. In epistola huius concilii synodica ad episcopos Aquitaniae sic Isidorus ex lib. 9. Etymol. cap. 6. citatur: *Isidorus itaque de consanguinitate sic loquitur: Cuius series septem gradibus dirimitur hoc modo etc.*

Florentinum Generale 13. Generale concilium Florentinum pro vnione graecorum anno 1439. habitum fuit. Parte secunda huius concilii collat. 21. Ioannes de Monte nigro, Ord. Praedic., Prouincialis Lombardiae, processionem Spiritus sancti ex Patre, et Filio Isidori verbis contra graecos confirmauit: *Etiam de tempore beati Gregorii Dialogi floruit Isidorus nomine in Hispania; vnum eius testimonium dicam. Fecit librum Etymologiarum diuisum in 22. libros. In 12. libro cap. 3. sic ait: Hoc autem interest inter nascentem filium, et procedentem Spiritum, quia filius ab vno nascitur, et Spiritus ab vtroque procedit, ideo dicitur: Siquis Spiritum Christi non habet, non est eius . . . Et quia post istum Doctorem tota patria hispanorum cum rege Reccaredo, qui fuerat Arianus, cum praedecessoribus suis, confutata haeresi arianorum, et ea anathematizata, receperunt fidem, et fuit necesse plura in suo loco fieri, vt illa gens ex frequenti celebratione conciliorum imbueretur in fide, et haec concilia fuerunt magnae auctoritatis, in quibus aliqua de fide dicta sunt contra haereticos: et ecclesia vniuersa graeca, et latina cum magna veneratione receperunt illa concilia, et ibi fuit facta regula fidei hoc modo: Regula fidei catholicae, quam episcopi Carthaginenses etc. Credimus in vnum verum deum etc.*

exponitur. 14. Quaedam hoc loco animaduertenda sunt. De numero librorum Etymologiarum non conueniunt inter se codices mss., vt alibi exponam. Ioannes Prouincialis (ita enim in Actis Concilii appellari solet) 22. libros agnouit, et libri 12. caput 3. indicat, quum Isidori allegata verba extent lib. 7 cap. 3. Apud Isidorum paulo aliter id legitur: *et procedentem Spiritum sanctum, quia filius ex vno nascitur, et Spiritus sanctus ex vtroque procedit: et ideo dicit Apostolus: Qui Spiritum Christi etc.* Quod autem post Isidorum Hispania haeresin arianam abiurasse dicitur, rationi temporum, ac veri-

tati historicae id non congruit : ac legendum puto, *per istum doctorem*, non *post istum doctorem*, praesertim quia ipse Prouincialis obseruat; Isidorum tempore Gregorii Magni, qui a Dialogorum libris *Dialogus* vocari consueuit, floruisse.

Processio Spiritus sancti

15. Hac etiam de causa discrepantia lectionis in margine Labbeanae collectionis indicata, scilicet *cum rege Torismundo* pro *cum rege Reccaredo*, reiici debet, non solum vti falsa, sed etiam vti iis, quae praecedunt, contraria. Torismundus enim Theodorici filius anno 447. viuebat; quod tempus ab Isidori, et Gregorii Magni temporibus valde distat. Alioquin Prouincialis historiam temporum satis clare perturbat: innuit enim, in Conciliis Hispaniensibus celebratis post eiuratam haeresin arianam in symbolo additam fuisse processionem Spiritus sancti ex Patre, et Filio: quod primum factum asserit tempore Leonis Papae in regula Fidei catholicae, quam episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, et Lusitani, et Baetici fecerunt, et cum praecepto Papae Leonis vrbis Romae ad Baleonium episcopum Gallaeciae miserunt.

in Concilio I. Toletano expressa.

16. Res ita se habet: anno 400. coactum fuit Concilium Toletanum 1., quo regula Fidei exhibita fuit, et processio Spiritus sancti ex Patre, Filioque conceptis verbis expressa. Haec eadem regula Fidei ex praecepto Leonis Papae a Concilio Hispanico, temporibus Theodorici, et Torismundi anno 447. celebrato, ad Balconium, (non Baleonium) episcopum Gallaeciae transmissa fuit. Quae omnia Reccaredi regis tempus, sub quo gothi, ariana haeresi eiurata, fidem catholicam amplexi sunt, longe praecessisse, certum est. In indice collectionis veteris canonum Hispaniae, quem Aguirrius, et Cennius ediderunt, lib. 4. tit. 4. diserte allegatur *Regula fidei habita in concilio Toletano primo*. In hac Regula iam ab initio lectam fuisse particulam *Filioque*, ostendit Florezius tract. 6. dissert. 1. Hisp. sacr. contra nonnullos, qui nulla idonea ratione hac in parte interpolatam fuisse arbitrantur.

CAPVT XXXII.

Isidori auctoritas apud collectores sacrorum canonum. Gratiani canones ex Isidori operibus a Carolo Sebastiano Berardo indicati, et correcti.

Isidori auctoritas.

1. S. Leo IV. Pontifex Romanus censuit, ecclesiastica negotia, quae ex conciliorum, aut Pontificum Romanorum decretis liquido iudicari non possunt, quia scilicet nihil certum antea eis de rebus definitum fuerat, ex dictis Hieronymi, Augustini, Isidori, et similium ecclesiae Doctorum esse decidenda. Eius verba cap. 29. exhibui. In multis Conciliis quanti ponderis Isidori auctoritas fuerit, cap. super. ostendi, vbi etiam de collectione Decretalium Gregorii IX., in qua Isidori verba saepe producuntur, verba feci. Nunc de iis dicam, qui ecclesiasticos canones in vnum aliquod corpus priuato studio collegerunt: et productis Isidori sententiis suas collectiones illustrarunt.

In canonum collectionibus.

2. Collectionem canonum, in septem libros distributam, seculo XII. ineunte confectam, exhibet codex Vaticanus 1346., de quo agunt etiam Ballerinii part. 4. cap. 18. de antiq. Canon. collect. Passim in hac collectione Isidori auctoritas allegatur, et pag. 15. terg. catalogus haereticorum ex libris Etymologiarum Isidori sumitur. Collectionis Canonum, quae extat in codice membranaceo in fol. episcopii Pistoriensis, titulus, siue caput 183. *De resurrectione mortuorum, et de gaudio bonorum, ac poena malorum, et de purgatione poenali*, contextum est ex nonnullis locis Gregorii, Isidori, Ambrosii, ac praecipue Augustini. Bandinius plut. 19. bibliothecae S. Crucis cod. 5. seculi XI. refert, inter quasdam canonicas constitutiones cap. 15. extare Isidori sententiam *de illis, qui deum heredem faciunt*.

Burchardus, Anselmus Lucensis,

3. Burchardus Wormaciensis seculo X. exeunte floruit, qui duodecim tomos decretorum quum ex multis aliis, tum ex Isidori operibus collegit, ex quo plurimum Gratianus profecit. Seculo XI. claruit Anselmus Lucensis, e cuius Decreto, siue libris 13. collectionis canonum simili modo Gratianus multa sumpsit, vt notauit Latinus Latinius in bibl. select. sacr. prof. p. 81. Collectio Anselmi Lu-

censis ms. extat in multis bibliothecis; et ad hanc collectionem refertur, quod in inuentario bibliothecae vaticanae cod. 3531. indicantur *Collecta ex Isidori Etymologiis*; quae repetuntur in codice 3551. Priori illo codice papyraceo Decretum Anselmi Lucensis continetur, hoc altero membranaceo miscelianea quaedam.

4. Prae ceteris commemorare oportet Decretum Gratiani, siue, vt ipse Gratianus inscripsit, *Concordiam discordantium canonum*. Floruit Gratianus seculo XII., de quo haec Nic. Antonius: *Iam Gratianus, Decretorum compilator, ecclesiasticae disciplinae regulas ordine descripturus, populoque christiano veluti album sanctarum legum propositurus, non auctor, sed collector tantum selectissimorum veterum Patrum documentorum, ac sententiarum, ex nullo alio plures, quam ex Isidoro nostro decerpsisse flores deprehenditur a viris nempe diligentibus*. Quod tamen nonnihil exaggeratum videri possit, si Isidorus cum Augustino, Hieronymo, et nonnullis aliis conferatur. Illud ceter extra omnem dubitationis aleam positum, Gratianum multa ex Isidoro sumpsisse. Index eorum locorum Isidori, quos Gratianus in suum Decretum inuexit, producitur in editionibus Parisiensibus Bignaei, et Breulii, in Matritensi veteri, et altera recenti, et apud Caietanum in Elogio S. Isidori pag. 35., sed accuratissime apud Berardum part. 3. Canonum Gratiani genuinorum ab apocryphis discretorum cap. 27., quod totum est *De Isidoro Hispalensi*, Caietanus haec notanda censuit: in distinct. 2. can. *Plebiscita sunt* legi apud Isidorum *scita*, non *plebiscita*, can. *Responsa prudentum* deesse *prudentum* apud Isidorum: distinct. 16. canonem, *Canones, qui dicuntur*, esse alterius Isidori, vt creditur: nam Isidorus de canonibus apostolorum egregie sensit. Sed fallitur Caietanus: nam Isidorus, qui canones apostolorum admisit, non Hispalensis est, sed commentitius Isidorus Mercator. Verba autem Canonis deprompta sunt ex praefatione genuinae collectionis canonum ecclesiae hispanae, cuius auctorem fuisse Isidorum credidit Gratianus, et multi etiamnum credunt. Addit Caietanus, canonem, *Qui peccantibus consentit*, caus. XI. q. 3. cohaerere cum Isidori norma viuendi, *Non solum factor, sed et conscius peccati, obnoxius tenetur*. Iam caput, quod dixi, siue dissertationem Berardi charactere minutiori, vt compendii aliquid faciam, in medium profero, ad editionem primam Taurinensem anni 1535. collatione adhibita: nam Veneta mendosior est.

Gratiani Decretum.

Monumenta Isidori Hispalensis episcopi multa extant apud Gratianum.

5. Ex Lib. de distantia veteris, et noui Testamenti.	*Can.* 5. *dist.* 34. *ad plures Isidori sententias exigendus.*
Ex Commentariis in Exodum.	*Can.* 15. *cau.* 32. *qu.* 5. *consonat cum editis Isidori codicibus.*
Ex lib. de Ecclesiasticis Officiis.	*Can.* 3. *dist.* 23. *ad integros Isidori codices exigendus.* *Can.* 20. *dist.* 63. *perperam Isidoro adscriptus.* *Can.* 10. *dist.* 76. *consonat cum integris Isidori codicibus.* *Can.* 7. *cau.* 30. *quaest.* 5. *ex integris Isidori codicibus supplendus.* *Can.* 19. *de cons. dist.* 4. *ex integris Isidori codicibus emendandus.* *Can.* 74. *de cons. dist.* 4. *consonat cum integris Isidori codicibus.* *Can.* 13. *dist.* 93. *iure Gelasio tributus in Epistol. ad Episcopos Lucaniae.*
Ex Epistola ad Ludifredum.	*Can.* 1. *dist.* 25. *dubiae fidei, et auctoritatis.*
Ex Regula Monachorum.	*Can.* 18. *cau.* 11. *qu.* 3. *ad sententias Isidori, et Concilii Moguntini exigendus.*
Ex Lib. sententiarum, seu de summo bono.	*Can.* 3. *dist.* 6. *fere consonat cum integris Isidori codicibus.* *Can.* 2. *dist.* 9. *paullo varius in diuersis codicibus.* *Can.* 15. *dist.* 37. *ad integram Isidori sententiam exigendus.* *Can.* 10. *dist.* 45. *consonat cum integris Isidori codicibus.* *Can.* 9. *dist.* 81. *fere consonat cum Isidori codicibus.* *Can.* 72. *cau.* 11. *qu.* 3. *consonat cum Isidori codicibus.* *Can.* 13. *cau.* 22. *qu.* 1. *consonat cum Isidori codicibus.* *Can.* 13. *cau.* 22. *qu.* 4. *fere consonat cum Isidori codicibus.* *Can.* 9. *cau.* 22. *qu.* 5. *iungendus cum can.* 13. *cau.* 22. *qu.* 4. *Can.* 20. *cau.* 23. *qu.* 5. *ex integris Isidori codicibus emendandus.* *Can.* 15. *cau.* 32. *qu.* 7. *partim ex integris Isidori codicibus supplendus, partim ad Origenis commentaria referendus.* *Can.* 9. *de poen. dist.* 3. *melius Isidoro, quam Smaragdo tribuendus.*

Can. 11. *de poenit. dist.* 3. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*

Can. 24. *de cons. dist.* 2.
Can. 115. *de cons. dist.* 4. — *simul iungendi, et ex integris codicibus supplendi.*

Ex libris Etymologiarum. Ex Lib. 5.

Can. 1. *dist.* 1.
Can. 2. *dist.* 1.
Can. 3. *dist.* 1.
Can. 4. *dist.* 1.
Can. 5. *dist.* 1.
Can. 6. *dist.* 1.
Can. 7. *dist.* 1.
Can. 8. *dist.* 1.
Can. 9. *dist.* 1.
Can. 10. *dist.* 1.
Can. 11. *dist.* 1.
Can. 12. *dist.* 1.
Can. 1. *dist.* 2.
Can. 2. *dist.* 2.
Can. 3. *dist.* 2.
Can. 4. *dist.* 2.
Can. 5. *dist.* 2.
Can. 6. *dist.* 2.
Can. 7. *dist.* 2.
Can. 8. *dist.* 2.
Can. 3. *dist.* 3.
Can. 4. *dist.* 3.
Can. 1. *dist.* 4.
Can. 2. *dist.* 4.
Can. 1. *dist.* 7.
Can. 2. *dist.* 7. — *simul iungendi, atque ex integris Isidori codicibus emendandi.*

Can. 48. *cau.* 27. *qu.* 2.
Can. 1. *cau.* 36. *qu.* 1. — *idem exhibent Isidori monumentum, ad integros Sancti Viri codices exigendum.*

Ex Lib. 6.

Can. 1. *dist.* 3.
Can. 2. *dist.* 3.
Can. 1. *dist.* 15. — *simul iungendi, et ex integris Isidori codicibus emendandi.*

Ex Lib. 7.

Can. 1. *dist.* 21. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*

Ex Lib. 8.

Can. 39. *cau.* 24. *qu.* 3. *ex integris Isidori codicibus emendandus.*
Can. 1. *cau.* 26. *qu.* 1. *consonat cum integris Isidori codicibus.*

Ex Lib. 9.	*Can.* 6. *cau.* 27. *qu.* 2. *consonat cum integris Isidori codicibus.* *Can.* 15. *cau.* 32. *qu.* 4. *ex integris Isidori codicibus emendandus.* *Can.* 1. *cau.* 35. *qu.* 4. *potius ad Augustini sententias exigendus.*	
Ex Lib. 18.	*Can.* 1. *cau.* 23. *quaest.* 2. *ex integris Isidori codicibus supplendus,*	
Ex Libris Synonymorum.	*Can.* 2. *dist.* 11. *Can.* 16. *cau.* 22. *qu.* 2. *Can.* 5. *cau.* 22. *qu.* 4. *Can.* 8. *cau.* 32. *qu.* 5. *Can.* 12. *de poen. dist.* 3.	*dubiae auctoritatis, et fidei.*
Ex Epistola ad Massanum Episcopum.	*Can.* 28. *dist.* 50. *Can.* 11. *cau.* 33. *quaest.* 2.	*apocryphi, et simul iungendi.*
Adiiciuntur.	*Can.* 1. *dist.* 16. *referendus ad Isidori Hispalensis praefationem in canones Conciliorum.* *Can.* 4. *vers.* Isidorus *dist.* 16. *referendus ad praefationem Isidori Mercatoris.* *Can.* 1. *dist.* 29. *referendus ad varias sententias Isidoro tributas.* *Can.* 8. *dist.* 40. *perperam Isidoro tributus.* *Can.* 59. *cau.* 1. *qu.* 1. *ad sententias Isidori exigendus.* *Can.* 60. *cau.* 1. *qu.* 1. *pertinet ad Capitularia Francorum.* *Can.* 84. *cau.* 1. *qu.* 1. *compositus ex variis Hieronymi, Gregorii, et Isidori sententiis.* *Can.* 100. *cau.* 11. *quaest.* 3. *ad varias Isidori sententias exigendus.* *Can.* 101. *cau.* 11. *qu.* 3. *referendus ad varias sententias Isidoro tributas.* *Can.* 3. *cau.* 20. *qu.* 1. / *Can.* 4. *cau.* 20. *qu.* 1. — *simul iungendi.* *Can.* 19. *cau.* 22. *qu.* 4. *est potius Basilii.* *Can.* 18. *cau.* 33. *qu.* 2. *exigendus ad fusiores Isidori sententias.* *Can.* 14. *cau.* 35. *qu.* 2. *pertinet ad Concilium Vormaciense.* *Can.* 1. *cau.* 35. *qu.* 5. / *Can.* 6. *cau.* 35. *qu.* 5. — *exigendi ad cap.* 5. *et seq. lib.* 9. *Etymologiarum.* *Can.* 23. *de cons. dist.* 4. *referendus ad can.* 59. *cau.* 1. *quaest.* 1.	

6. Post

6. Post Isidorum Cordubensem, qui et Senior dicitur, maxima cum doctrinae, ac sanctitatis fama apud Hispanos celebratum, floruit penes eosdem sub finem sexti, et initium septimi saeculi Isidorus alter, iunior proinde appellatus, Hispalensis Episcopus, nimirum ab anno 595. ad annum 636., cuius praeclara laus extat in cap. 2. Concilii Toletani 8. anni 653. his verbis etc.. Multa et illustria Sancti Viri opera recensuit Idelphonsus Toletanus Archiepiscopus, qui praefuit ab anno 658. ad annum 667., in libro de Viris illustribus cap. 9. ita scribens etc.. Vtinam vero tanti Viri opera integra ad nos vsque peruenissent! Nimirum lugendum est, quendam Theodiscum, qui in Episcopali Sede Isidoro successit, decessoris sui opera corrupisse, resecando optima, inserendo improba; omniaque ita deprauata per Auicennam Arabem de Latino idiomate in Arabicum transtulisse. Nec quisquam miretur immane Theodisci flagitium: etenim fuit ille perditus vir, in Ecclesiasticis Conciliis damnatus, atque ab Episcopali Sede depositus, tanquam haereticus, qui Christum hominem esse dicebat, non Deum, Dei autem filium vocandum nonnisi per quandam adoptionem. Neque damnatus ab haeresi recessit, sed potius defecit omnino apud Maomethem, cuius sectae adscriptus plura docuit detestabilia, ac nefanda sub Heraclio Imperatore. Nemo exinde non colligit, quanta solertia opus sit in meditatione Isidorianorum librorum, in quibus sane siquid offendiculi esse potest, id non Isidoro tribuendum erit, sed aut Theodisco, aut Auicennae.

De Isidoro Cordubensi confer cap. 16.

fabulosa haec sunt.

De Libro de distantia veteris, et noui Testamenti.

7. Nullus extat inter opera Isidori liber sub ea inscriptione: *De distantia veteris, et noui Testamenti*, et qualis apud Gratianum laudatur in can. 5. dist. 34. Iuo Carnotensis eadem verba descripturus in parte 8. decreti cap. 66. hunc titulum edidit: *Isidorus de consonantia veteris, et noui Testamenti cap. 3.* Huius inscriptionis Auctores sunt ipsi canonum Collectores, qui nimirum certas Isidori sententias explicaturi, quas Sanctus Antistes, vetus cum nouo Testamento conferens, protulerat, memorauerunt Isidorum *de distantia, vel consonantia* vtriusque Testamenti disserentem. Ceterum neque ipsum aut Iuonis, aut Gratiani capitulum apud Hispalensem Doctorem habetur: tantum quaedam adparent, quae plurimum cum eo capitulo consonant. In primis in lib. 2. de differentiis spiritualibus num. 28. ita legitur: *Inter Legem, et Euangelium hoc interest, quod in Lege litera, in Euangelio gratia ... illa coniugiorum indultum habens, crescere, et generare praecipit, ista continentiam suasit*. Praeterea in lib. 2. de Officiis Ecclesiasticis cap. 19. multa de coniugiis traduntur, inter quae ista sunt cum Gratianeo canone admodum consonantia: *Quod autem non vnus, et multae, sed vnus, et vna copulantur, ipsa prima diuinitus facta coniunctio in exemplum est. Nam cum Dominus hominem figurasset, eique parem necessariam prospexisset, vnam de costis eius mutuatus, vnam illi faeminam finxit, sicque Adam, et mulier Eua inter se nuptiis iuncti formam hominibus de originis auctoritate, et prima Dei voluntate sanxerunt.*

Confer infra cap. 64.

Can. 5. dist. 34.

Item secundum spiritales nuptias, sicut vnus Christus, et vna Ecclesia, ita et vnus vir, et vna vxor tam secundum generis documentum, quam secundum Christi Sacramentum. Numerus autem matrimonii a maledicto viro coepit Lamech, qui duabus maritatus, tres in vnam carnem effecit. Sed dicit aliquis, quod et Patriarchae simul pluribus vxoribus vsi sunt: ergo propterea licebit nobis plures ducere, siue habere. Sane licebit: sed si adhuc typi alicuius futuri Sacramenti supersunt, quibus plures nuptiae figurentur. Secundas autem nuptias propter incontinentiam iubet Apostolus; melius est enim denuo vni viro nubere, quam explendae libidinis caussa cum pluribus fornicari; saepius enim nubendi licentia iam non est religionis, sed criminis. Nam quod in ipsa coniunctione connubii a Sacerdote benedicuntur, hoc est a Deo in ipsa prima coniunctione hominis factum. Sic enim scriptum est: Fecit Deus hominem ad imaginem suam, masculum, et feminam fecit eos, et benedixit eos dicens: Crescite, et multiplicamini. Hac ergo similitudine fit nunc in Ecclesia, quod tunc factum est in Paradiso. Denique in lib. 1. Sententiarum cap. 20., cui titulus est, *De differentia testamentorum*, haec habentur: „ Quidam ideo non recipiunt vetus Testamentum pro eo, quod aliud in tempore prisco, aliud agatur in nouo: non intelligentes, quod Deus, quid cuique congruerit tempori, magna quadam distributione concesserit; sicut in lege imperat nuptias, in Euangelio virginitatem commendat... Illic enim fornicatio, et retributio iniuriae permissa sunt, nec nocebant, in Testamento autem nouo graui animaduersione damnantur, si admittantur „. Ex quibus facile coniicitur, eos, qui primum Gratianeum canonem elucubrarunt, paucis voluisse perstringere, nonnullis adiectis, pluribus detractis, quae sparsim apud Isidorum habentur.

De Commentariis in Exodum.

Can. 15. cau. 32. qu. 5. 8. In nonnullos veteris Testamenti libros commentaria edidit Isidorus, breuiore stilo vsus, vt quae multis sacer auctor explicauit, paucis legentibus obiiceret ipse ad leuandum desidiorum fastidium. Professus est Sanctus Antistes in sua praefatione, se secutum eo in opere fuisse antiquiores Patres, Origenem, Victorinum, Ambrosium, Hieronymum, Cassianum, Augustinum, Fulgentium, et Magnum Gregorium. In Commentario in Exodum cap. 29. expendens Isidorus praecepta Decalogi ait: *Quintum: non moechaberis: id est, ne quisquam praeter matrimonii foedus aliis faeminis misceatur ad explendam libidinem. Nam specialiter adulterium facit, qui praeter suam ad alteram accedit.* Haec verba exhibentur in can. 15. cau. 32. qu. 5.; obseruandum autem ibidem occurrit, praeceptum illud quinto loco ab Isidoro recenseri, et sexto loco praeceptum aliud *non occides*, non seruato praeceptorum ordine, qualis habetur in cap. 20. Exodi.

De Libris de Ecclesiasticis Officiis.

9. Primus ex recentioribus edidit Ioannes Cochleus duos libellos de Ecclesiasticis Officiis sub nomine Isidori, quos scripsit se reperisse in co-

dice vetusto inter libros Amalarii, olim Treuerensis Archiepiscopi, sub Carolo Magno. Missi hi fuerunt ab Isidoro ad Fulgentium Episcopum, hac breui praeposita epistola, ex qua, quis fuerit operis et scopus, et ratio, colligitur: „Domino meo, et Dei seruo Fulgentio Episcopo Isidorus Episcopus. Quaeris a me originem officiorum, quorum magisterio in Ecclesiis erudimur, vt quibus sint inuenta auctoribus, breuibus cognoscas indiciis. Itaque, vt voluisti, libellum de genere officiorum ordinatum misi, ex scriptis vetustissimorum auctorum, vt locus obtulit, commentatum. In quo pleraque meo stilo elicui: nonnulla vero ita, vt apud ipsos erant, admiscui, quo facilius lectio de singulis fidei auctoritatem teneret. Siqua tamen ex his displicuerint, erroribus meis paratior venia erit, quia non sunt referenda ad culpae meae titulum, de quibus testificatio adhibetur auctorum „. Prior liber varias res Ecclesiasticas exhibet, nimirum templorum, psalmodiae, sacrarum lectionum, orationum, solemnitatum, atque ieiuniorum varias institutiones. Posterior in distinguendis Clericorum gradibus, item Monachorum, et Laicorum generibus versatur. Non defuerunt, qui de horum librorum veritate dubitauerint; verum argumenta, quibus probabilis dubitatio fiat, meo iudicio aut desiderantur, aut parum valida proponuntur. *vide cap. 69.*

In cap. 1. lib. 2. exorditur Isidorus ab interpretando Clericorum nomine, quos ideo appellatos scribit, quia vocati sunt in sortem Domini; quemadmodum et idem S. Vir alibi tradidit, nimirum in libris Etymologiarum, vnde depromptus est can. 1. dist. 21. Post haec in c. 2. progreditur ad expendendas Clericorum regulas, ita scribens: *His igitur lege Patrum cauetur, vt a vulgari vita seclusi a mundi voluptatibus sese abstineant, nec spectaculis, nec pompis intersint, conuiuia publica fugiant, priuata non tantum pudica, sed et sobria colant. Vsuris nequaquam incumbant, neque turpium occupationes lucrorum, fraudisque cuiusquam studium appetant, amorem pecuniae quasi materiam cunctorum fugiant, secularia officia, negotiaque abiiciant, bonorum gradus per ambitiones non subeant. Pro beneficiis medicinae Dei munera non accipiant: dolos, et coniurationes caueant: odium, aemulationem, obtrectationem, atque inuidiam fugiant. Non vagis oculis, non infraeni lingua, aut petulanti, tumidoque gressu incedant, sed pudorem, ac verecundiam mentis simplici habitu, incessuque ostendant. Obscaenitatem etiam verborum, sicut operum, penitus execrentur. Viduarum, ac virginum visitationes frequentissimas fugiant, contubernia extranearum feminarum nullatenus appetant, castimoniam quoque inuiolati corporis perpetuo conseruare studeant, aut certe vnius matrimonii vinculo foederentur. Senioribus quoque debitam obedientiam praebeant, neque vllo iactantiae studio semetipsos attollant. Postremo in doctrina, in lectionibus, Psalmis, Hymnis, Canticis, exercitio iugi incumbant. Tales enim esse debent, qui diuinis cultibus se mancipandos student: scilicet, vt dum scientiae operam dant, doctrinae gratiam populo administrent.* Integra Isidori verba descripsi, ad quae exigatur canon 3. dist. 23.

Can. 3. dist. 23.

lege *cunctorum criminum.*

10. Quasi ad libros de officiis Isidorianos referendus esset, laudatus fuit can. 20. dist. 63. Verum ne similis quidem sententia ibidem reperi- *Can. 20. dist. 63.*

tur, qua Archidiaconorum eximia potestas in eligendis Parochiarum Rectoribus, iisdemque Parochialibus vacantibus Ecclesiis administrandis expendatur. Potius nonnulla quaedam leguntur, quae videntur eidem can.20. aduersari. Ait Isidorus in lib. 2. cap.6. *Corepiscopi, id est, vicarii Episcoporum, iuxta quod canones ipsi testantur, instituti sunt ad exemplum septuaginta Seniorum, tanquam Sacerdotes propter sollicitudinem pauperum. Hi in vicis, et villis instituti, gubernant sibi commissas Ecclesias, habentes licentiam constituere Lectores, Subdiaconos, Exorcistas: Presbyteros autem, et Diaconos ordinare non audeant praeter conscientiam Episcopi, in cuius regione praeesse noscuntur; hi enim a solo Episcopo Ciuitatis, cui adiacent, ordinantur*. Quorsum haec inferiorum Praelatorum coercita iurisdictio ex sententia Isidori, in ordinandis praesertim Sacerdotibus, hac potestate solis Episcopis reseruata, si Isidorus idem ad munus Archidiaconorum electionem Parochorum retulisset? Fateor, erant Archidiaconi Episcoporum Vicarii: sed et idem Isidorus tradidit, vicariam operam Episcopo Corepiscopos praestitisse; cur quod vni Vicario concessit, Vicariis ceteris denegauit. Quae obseruatio eo mihi solidior videtur, quod clarius constat ex veterum monumentis, Archidiaconos in temporalibus, Corepiscopos in spiritualibus Ecclesiarum negotiis Episcoporum diligentiam adiuuisse. Fateor praeterea, Archidiaconos seculo Ecclesiae septimo, et sequentibus maximam exercuisse in Parochiis potestatem. Verum id ex facto eorumdem Archidiaconorum proficiscebatur, mandatae iurisdictionis excedentium fines. Hinc in Concilio Cabilonensi, vnde depromptus est can.3. dist.94., operae pretium fuit illorum circumscribere auctoritatem, et Hincmarus Rhemensis in suis capitulis, quae dedit Archidiaconis cap.5. §.7., monuit illos, ne circumeuntes Parochias, eas confunderent, vnam ab altera diuiderent, aut vnam alteri subiicerent. Generalis autem, et Sanctorum Virorum testimonio tanta non fuit confirmata potestas, quod verum esset, si reuera fingeremus Isidorum canonis illius 20. auctorem. In conspectu huius obseruationis suspicari iuuat, editorem canonis voluisse sequi in monumento elucubrando ea, quae traduntur sub Isidori nomine in can. 1. dist. 25., vbi nonnulla exhibentur, quae spectant potestatem Archidiaconorum in negotiis parochialium Ecclesiarum. Quid de eo can. dicendum sit, inferius explicabitur.

Can.10. dist.76. 11. In libro 1. capite 42. leguntur verba canonis 10. distinct. 76., vbi agitur de variis ieiuniorum Ecclestiasticorum temporibus.

Can. 7. cau. 30. qu. 5. 12. Quae habentur in can. 7. cau. 30. qu. 5. leguntur in cap. 19. libri 2., vbi totus est Isidorus, vt demonstret vnam tantum coniugem marito esse iungendam. Pluribus id ostendit Sanctus Vir, quemadmodum liquet ex iis, quae paullo antea animaduerti ad canonem 5. dist. 34., post quae ita prosequitur: *Quod vero eaedem feminae, dum maritantur, velantur, scilicet vt nouerint, se per haec viris suis esse subiectas, et humiles; vnde et ipsum velamen vulgo Mauortem vocant, id est, Martem, quia signum maritalis dignitatis, ac potestatis est in eo. Caput enim mulieris vir est: licet proinde velentur, dum nubunt, vt verecundiam mulieris agnoscant, quia iam sequitur inde, quod pudeat. Vnde Rebecca, cum ad spon-*

sum duceretur, simul vt eum conspexit, salutationem, vel oscula sustinuit, sed tamen statim sentiens, quid esset futura, pallio caput velauit. Obnubere enim velare dicitur, hinc etiam et nuptae dictae, quod vultus suos velent. Vnde et nubes dictae, eo quod terram, aut aethera obtegant. Quod autem nubentes post benedictionem vittae inuicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem coniugalis vnitatis dissipent. At vero, quod eadem vitta candido, purpureoque colore permiscetur, candor ad munditiam vitae, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, vt hoc signo continentiae lex tenenda ab vtrisque ad tempus admoneatur, et post haec ad reddendum debitum non negetur. Quod enim dicit Apostolus coniugatis: Abstinete vos ad tempus, vt vacetis orationi, hoc ille candor vittae insinuat: quod vero subiungit, Et iterum reuertimini in idipsum, hoc purpureus color ille demonstrat. Illud vero, quod in primis annulus a sponso sponsae datur, fit hoc nimirum, vel propter mutuae fidei signum, vel propter id magis, vt eodem pignore eorum corda iungantur. Vnde et quarto digito annulus idem inseritur, quod per eum vena quaedam (vt fertur) sanguinis ad cor vsque perueniat. Antiquitus autem non amplius vno dabatur, ne pluralitas amorem vnum carperet.

13. Siue canon 19., siue can. 74. de cons. dist. 4. habentur in cap. 24. libri 2., vbi agitur de Baptismo, iisque, qui vel suscipiunt, vel ministrant illud Sacramentum. Vbi de baptizandis paruulis sermo est, exhibentur verba canonis 74., quae omnino consonant cum integris Isidori codicibus. At verba can. 19., in quibus disseritur de Ministro Sacramenti, erunt emendanda. Demonstrabat S. Antistes, Sacerdotibus solis Baptismatis ministerium fuisse a Christo commendatum, quod Apostolis, quibus Sacerdotes successerunt, dixerit Christus: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes etc.* quemadmodum et Sacramentum Poenitentiae solis Sacerdotibus reseruatur administrandum, quod Apostolis data diuinitus potestas fuerit remittendi peccata; post quae ita concludit: *Vnde constat, Baptismum solis Sacerdotibus esse traditum, cuiusque mysterium nec ipsis Diaconibus explere est licitum absque Episcopis, vel Presbyteris, nisi illis procul absentibus vltima languoris cogat necessitas, quod et laicis fidelibus plerumque permittitur, ne quisquam sine remedio salutari de saeculo euocetur.* Subiicit Gratianus nonnulla Gelasii nomine, quae sane eadem sunt cum verbis canonis 13. dist. 93., quae quoniam suo loco a me praetermissa fuerunt, heic describam. Habentur in epist. Gelasii I. ad Episcopos Lucaniae cap. 7. et 8. ibi: *Diaconos quoque propriam constituimus seruare mensuram, nec vltra tenorem paternis canonibus deputatum quippiam tentare permittimus, nihil eorum penitus suo ministerio applicare, quae primis ordinibus proprie decreuit antiquitas. Absque Episcopo, vel Presbytero baptizare non audeant, nisi praedictis fortasse officiis longius constitutis, necessitas extrema compellat. Quod et laicis Christianis facere plerumque conceditur. Non in presbyterio residere, cum diuina celebrantur, vel Ecclesiasticus habetur quicumque tractatus. Sacri corporis praerogationem sub conspectu Pontificis, seu Presbyteri, nisi his absentibus, ius non habeant exercendi.*

Can. 19. et 74. de cons. dist. 4. et Can. 13. dist. 93.

De Epistola ad Ludifredum.

14. Post duos libros de Ecclesiasticis officiis in editione operum Isidori Breuliana subsequitur epistola ad Ludifredum Cordubensem Episcopum, quam ibidem editor descripserat, vt ipse profitetur, qualem apud
Can.1. dist.25. Gratianum in can. 1. dist. 25., apud Iuonem in parte 6. decreti c. 20., atque etiam in mss. codicibus inuenerat; deinde post libros sententiarum eiusdem epistolae antea omissam postremam partem adiecit, quam nuperrime, vt ipse ait, nactus fuerat. Aliqua sunt, quae apud Breulium discrimen habent; siquidem vbi legit Gratianus in canone 1. distinct. 25. *Quae in sequentibus ... ad Psalmistam pertinet officium canendi, dicere benedictiones ... quae Prophetae vaticinarunt ... manutergium tenere, Episcopoque, et Presbytero, et Leuitis ... disponere in altario ... Primicerii, ac thesauri sollicitudine diuiduntur ... Epistolam, et Euangelium legat ... et iurgia ad eius pertinent curam ... et ab ipso publice in Ecclesia praedicatur* (verbum hoc *praedicatur*, adpositum est a Romanis Correctoribus, cum olim legeretur *praedicantur*) ... *supra omnes Presbyteros ... et officii meditandi, et peragendi sollicite, lectiones, benedictiones, psalmum, laudes, offertorium, et responsoria quis Clericorum dicere debeat. Ordo quoque, et modus psallendi in choro pro solemnitate temporum ... Ad Thesausarium pertinet Basilicarum, et ostiarii ordinatio etc.* ita edendum voluit Breulius: *Quae in consequentibus ... Ad Psalmistam pertinet officium canendi, scilicet dicere benedictiones ... Quae Prophetae vaticinarint ... manutergium tenere Episcopo, Presbyteris, et Leuitis ... disponere in Altari ... Primicerii, ac Thesaurarii sollicitudine diuiduntur ... Apostolum, et Euangelium legat ... et iurgia ad eiusdem pertinent curam ... et ab ipso publice in Ecclesia praedicantur ... super omnes Presbyteros ... et officium cantandi, et peragendi sollicite lectiones, psalmum, laudes, responsoria officiorum quis Clericorum dicere debeat. Ordo quoque, et modus canendi in Choro pro solemnitate, et tempore .... Ad Thesaurarium pertinet Ostiarii Basilicarum ordinatio etc.* Non erit inutile his adiicere postremam epistolae partem, a Gratiano omissam, et a Breulio, vti praenotauimus, editam; etenim edita integra epistola clarius patefaciet officiorum Ecclesiasticorum distributiones. Prosequitur auctor epistolae post verba Gratiani. *Ad eum* (scilicet Thesaurarium) *venient de Parochiis pro Chrismate. Cereos, et oblationes Altaris ipse accipit a populo. Ipse colligit per Ecclesias cereos in festiuitatibus. Ad eum pertinent ornamenta, et vestimenta Altaris: et quicquid in vsu Templi est, sub eius ordinatione existit. Vela, et ornamenta Basilicarum, quae in vrbe sunt, et non habent Presbyterum, ipse custodit. De candelis autem, et cereolis quotidianis quidquid superest in Basilicis, Basilicarius per singulos menses huic deportat. Ex quibus Thesaurarius dat quartam Basilicario. Tres reliquas partes diuident aequaliter sibi cum Primicerio, et Presbytero, qui Missam celebrat in eadem Basilica. Ad Oeconomum pertinet separatio* (forte legendum *reparatio*) *Basilicarum, atque constructio, actiones Ecclesiae in iudiciis, vel in proferendo, vel in respondendo, tributi quoque acceptio, et rationes eorum, quae inferuntur. Cura et agrorum, et culturae vinea-*

rum, caussae possessionum, et seruitialium stipendia Clericorum, viduarum, et deuotarum pauperum: dispensatio vestimenti, et victus domesticorum Clericorum, seruitialium quoque, et artificum, quae omnia cum iussu, et arbitrio sui Episcopi ab eo implentur. Haec sunt, quae vel a maioribus per officiorum ordines distributa sunt, vel consuetudine Ecclesiarum in vnumquemque seruata, nec aliquid ex his nostri iudicii deputes, nisi quod aut ratio docuit, aut vetustatis antiquitas sanxit. Patrem autem Monasterii, vnde innotuistis, illum praeferri oportet, quem sancta vita, et probitas morum commendat, quique dum subiectus extitit, fraus in illo non fuit. Huic iuste gratia cumulatur, dicente Domino: Quia in pauca fuisti fidelis, in multa te constituam. Qui vero adhuc sub regimine positus improbe vixit, et fratribus fraudem facere non pertimuit, hic Praelatus licenter, ac libere, maiora, et deteriora committet, dum se in potestate, ac libertate aspexerit. De talibus enim dicit Apostolus: Sed vos iniuriam facitis, et hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Sed nobis sufficiat ista dicere tibi: quod Deo dignum existimas, adimple. Post haec autem precari tuam sanctitatem non desino, vt pro me intercessor apud Dominum existas: vt quia meo vitio lapsus sum, per te remissionem consequar peccatorum. Sic ex Breuliano Codice descripta integra epistola, deliberandum est, an eadem iure optimo Isidoro Hispalensi tributa fuerit. Fuit quidem, non ignoro, Ludifredus metropolitico iure Isidoro Hispalensi subiectus, qui anno iam 633. Cordubensem Episcopatum habuisse probatur, quod eodem anno subscripserit Concilio Toletano IV., nomine tamen Leodefici apud Labbeum, et anno 638. Concilio Toletano VI. nomine Laufredi apud eundem Labbeum. Sed quocumque nomine appelletur, vel Ludifredi, vel Laodefici, vel Laufredi, an interrogauerit Isidorum, vt singula Clericorum officia recenseret, plurimum dubito. Sane vbi integra epistola consideretur, quae rescripti instar obtinet, statim argumenta emergent, ex quibus coniiciatur, eam esse apocrypham, nisi quisquam dicat, libros de officiis Ecclesiasticis vere Isidori non esse. Certum est, Ludifredum eo tempore ad Cordubensem fuisse Episcopatum euectum, quo Isidorus iam senio confectus erat; vix enim duobus, aut tribus annis post adeptum Ludifredi Episcopatum Isidorus obiit, quemadmodum colligitur ex collatione subscriptionum Episcopalium in Conciliis Hispanicis. Itaque ea epistola ab Isidoro iam sene conscribi potuit, ac propterea eo demum tempore, quo iam editi fuerant libri duo de officiis Ecclesiasticis superius memorati. Quis facile dixerit, post integros officiorum editos libros, et quidem ampliores, de eadem re interrogatum fuisse Isidorum a Ludifredo, quasi illi ad eruditionem Ludifredi non sufficerent? Quis facile dixerit, respondentem Isidorum de iis officiorum libellis nullam fecisse mentionem, nec Ludifredum ad illorum lectionem in ea parte fuisse hortatum? Adde his, disparem fuisse huius epistolae methodum ab ea, quam seruauit Isidorus in libro de officiis, ita vt in libris de officiis, in quibus ex proposito singulos Clericorum recensuit gradus, eos penitus praeterierit, quos in epistola recensuit, et e conuerso in epistola praeterierit omnes gradus, quos recensuit in libris officiorum. Vt enim exempla tradam,

multa de Corepiscopis traduntur in libris officiorum, multa de Clericis minoribus tonsura initiatis. Vbinam de istis occurrit sermo in epistola ad Ludifredum? In hac autem epistola omnia fere spectant potestatem Archipresbyterorum, Archidiaconorum, Primiceriorum, Basilicariorum, et similium Personarum. Vbinam de iis mentio fit in libris officiorum? Denique magna Codicum varietas, in quibus epistola diuersa ratione descripta adparet, fusior hic, illic contractior, suspicionem augere videtur. Romani Correctores ad Gratianeum canonem nonnulla iam de hac Codicum varietate adnotarunt; qui enim versiculi alicubi exhibentur, alibi desiderantur, alibi etiam inuerso ordine describuntur. Edidit aliud epistolae exemplar Garzias Loaisa apud Labbeum t.7. Venet. ed. p.434., professus, se illud accepisse *ex Codice MS. Bibliothecae D. Laurentii (Philippi regis Catholici admirabile opus) perantiquo dicto Vigilano*. Huius exemplaris referam verba, quae ad Gratianeum canonem, imo et editionem Breulianam, si videatur, emendandam facere plurimum possunt. Ibidem ita legitur: „ Perlectis sanctitatis tuae literis gauisus sum, quod optatam salutem tuam eorum relatu cognoui. De his autem, quae in sequentibus insinuare eloquii tui sermo studuit, gratias ago Deo, quod sollicitudinem officii pastoralis impendis, qualiterque Ecclesiastica officia ordinentur, perquiris? Et licet omnia prudentiae tuae sint cognita, tamen quia affectu paterno me consulis, ex parte, qua valeo, expediam, et de omnibus Ecclesiae gradibus, quid ad quemque pertineat, eloquar. Ad Ostiarium namque pertinent claues Ecclesiae, vt claudat, et aperiat templum Dei, et omnia, quae sunt intus, extraque custodiat, fideles recipiat, excommunicatos, et infideles proiiciat. Ad Acolythum pertinet praeparatio luminariorum in sacrario, ipse cereum portat, ipse suggesta pro Eucharistiae calice praeparat. Ad Exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manusque super energumenos, et catechumenos in exorcizando imponere. Ad Psalmistam pertinet officium canendi, dicere benedictiones, laudes, sacrificium, responsoria, et quidquid pertinet ad canendi peritiam. Ad Lectorem pertinet lectiones pronunciare, et ea, quae Prophetae vaticinarunt, populis praedicare. Ad Subdiaconum pertinet calicem, et patenam ad altare Christi deferre, et Leuitis tradere, eisque ministrare, vrceolum quoque, et aquam, manile, et manutergium tenere; Episcopoque, et Presbytero, et Leuitis pro lauandis ante altare manibus aquam praebere. Ad Diaconum pertinet assistere Sacerdotibus, et ministrare in omnibus, quae aguntur in Sacramentis Christi, in Baptismo scilicet, in Chrismate; in patena, et calice oblationes inferre, et disponere in altario, componere etiam mensam Domini, atque vestire, Crucem ferre, et praedicare Euangelium, et Apostolum. Nam sicut Lectoribus vetus testamentum, ita Diaconis nouum praedicare praeceptum est. Ad ipsum quoque pertinet officium precum, et recitatio nominum; ipse praemonet aures haberi ad Deum: ipse hortatur orare, ipse clamat, et pacem ipse annunciat. Ad Presbyterum pertinet Sacramentum Corporis, et Sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, et benedicere dona Dei. Ad Episcopum pertinet Basilicarum consecratio, vnctio altaris, et confectio Chrismatis. Ipse praedicta officia, et or-

et ordines ecclesiasticos constituit, ipse sacras virgines benedicit, et dum praecessit vnusquisque in singulis, ipse tamen est praeordinator in cunctis. Hi sunt ordines, et ministeria Clericorum, quae tamen auctoritate Pontificali in Archidiaconi cura, et Primicerii, ac Thesaurarii solicitudine diuiduntur. Archidiaconus enim imperat Subdiaconis, et Leuitis, ad quem ista ministeria pertinent: ordinatio vestiendi altaris a Leuitis, cura incensi, et sacrificii deferendi ad altare, cura Subdiaconorum de subinferendis ad altare in sacrificio necessariis. Solicitudo, quis Leuitarum Apostolum, et Euangelium legat, quis preces dicat, seu responsorium in Dominicis diebus, aut solennitatum. Solicitudo quoque Parochitanorum, et ordinatio, et iurgia ad eius pertinent curam; pro reparandis Dioecesanis Basilicis ipse suggerit Sacerdoti, ipse inquirit Parochias cum iussione Episcopi, et ornamenta, vel res Basilicarum Parochitanarum: gesta libertatum Ecclesiasticarum Episcopo idem defert, collectam pecuniam de communione ipse accipit, et Episcopo defert, et Clericis proprias partes idem distribuit. Ab Archidiacono nuntiantur Episcopo excessus Diaconorum, ipse denuntiat Sacerdoti in sacrario ieiuniorum dies, atque solennitatum, et ab ipso publice in Ecclesia praedicatur; quando vero Archidiaconus absens est, vicem eius Diaconus sequens adimplet. Ad Primicerium pertinent Acolythi, Exorcistae, Psalmistae, atque Lectores, signum quoque dandum pro officio Clericorum, pro vitae honestate, et officium meditandi, et peragendi; solicitudo lectiones, benedictiones, psalmum, laudes, offertorium, et responsoria quis Clericorum dicere debeat. Ordo quoque, et modus psallendi in choro pro solennitate, et tempore. Ordinatio quoque pro luminaribus deportandis. Siquid etiam necessarium est pro reparatione Basilicarum, quae sunt in vrbe, ipse denuntiat Sacerdoti, epistolas Episcopi pro diebus ieiuniorum Parochitanis per ostiarios ipse dirigit. Clericos, quos delinquere cognoscit, iste distringit. Quos vero emendare non vult, eorum excessus ad agnitionem Episcopi defert, Basilicanos ipse constituit, et matriculas ipse disponit. Quando autem Primicerius absens est, ea, quae praedicta sunt, ille exequitur, qui ei aut loco est proximus, aut eruditione in his expendendis intentus. Ad Thesaurarium pertinent Basilicarii, et Ostiarii, ordinatio incensi praeparandi, cura Chrismae conficiendae, cura Baptisterii ordinandi, praeparatio luminariorum in sacrario, praeparatio sacrificii de his, quae immolanda sunt etc.,, Quaedam hinc sequuntur de officio Basilicariorum, et Oeconomorum, quae heic non expendo, quod ea epistolae pars apud Gratianum non exhibeatur. Interea vero colligere iuuat ex dictis, parum valere posse laudatum Gratiani canonem ad disciplinam Clericorum stabiliendam, siue quia de epistolae veritate non satis constat, siue quia magna est Codicum dissimilitudo.

De Regula Monachorum.

15. Quam ad institutionem Monachorum edidit regulam Isidorus, viri Ecclesiastici, ipsi etiam Monachi, maximi semper fecerunt. Habetur illa inter cetera Sancti Antistitis opera, atque vna cum ceteris regulis prodiit *Can.18. cau.11. qu.3.*

cura Lucae Holstenii eisdem fere verbis, scilicet aliqua quidem cum varietate vocularum, quae tamen sententias non immutant. Exinde depromptus est canon 18. cau.11. q.3., quem more suo Gratianus tanquam generalis ecclesiasticae disciplinae monumentum exhibuit, nonnullis praeterea adiectis, quae aliunde exhausit. In capite 18. Isidorianae regulae ita legitur de Monacho, a communione ceterorum Monachorum excluso. *Cum excommunicato neque orare, neque loqui cuilibet licebit. Cum excommunicato nulli penitus vesci liceat, ne ipsi quidem, qui alimenta victui praebet*. Addiderunt Collectores, Gratiano antiquiores, verba illa, *nisi quae ad eandem excommunicationem pertinent*. Praeterea Gratianus adiecit ea, quae subsequuntur in vers. *Siquis enim*, et quae ad Isidorum minime pertinent. Errandi occasionem Gratiano praebuit Iuo, qui, descriptis Isidori verbis in parte 14. decreti cap.95., ita subdidit in cap.96. *Vnde supra*: *Si quis frater, aut palam, aut absconse cum excommunicato fuerit locutus, communem statim cum eo excommunicationis contrahet poenam*. Verba illa *vnde supra* ita ille intellexit, vt putaret: subiectum fragmentum ad eundem Isidorum praecedentis capitis auctorem referretur, quod tamen falsum est; nam potius erat referendum ad auctorem capitis 93., et 94., nimirum ad Concilium Moguntinum anni 888., in quo canon legitur aduersus raptores ita conceptus: *Siquis autem post hanc sententiam a nobis prolatam sciens cum eis communicauerit, vno eodemque mucrone cum ipsis sciat se a nobis esse percussum*. Hanc Moguntinorum Patrum sententiam aliis verbis Iuo descripserat in laudato capite 96., atque ita descriptam in suum codicem Collector noster transduxit. Itaque quicumque velit Gratianeum canonem recte interpretari, primo intelliget, apud Monachos cautum fuisse, vt ob certa crimina Monachi a ceterorum consortio separarentur; deinde intelliget, eos, qui raptoribus communicauissent, ex definitione Moguntinorum Patrum simili poena fuisse damnandos. Hanc ipsam definitionem sub nomine octauae Synodi legimus in canone 28. eadem caussa, et quaestione; quamquam in nullo Concilio, quod octauum dicitur, reperiatur. Sunt haec emblemata Gratiani, qui corruptis vsus codicibus, non semel sub nomine octauae Synodi laudauit ea, quae Isidori esse putabantur, vti animaduertendum mihi fuit in prima parte capit. 56. principio, et in hac ipsa parte 3. cap. 9.

forte *referri*.

De Libris Sententiarum, seu de Summo Bono.

16. Libri Isidori, qui Sententiarum dicuntur, appellantur etiam de Summo Bono, quia prima operis verba haec sunt: *Summum Bonum Deus est etc.* Tribus libellis distributum illud est, pulcherrimum sane, et ad bene dirigendos humanos affectus recte accommodatum. Ex cap.6. libri 3. in fine depromptus est canon 3. dist.6. ibi: *Non esse peccatum, quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur; sed tunc esse peccatum, si antequam illudamur, cogitationum affectibus praeueniamur. Luxuriae quippe imagines etc.* Reliqua cum Gratianeo canone consonant.

Cap. 3. dist. 6.

17. In eodem libro 3. cap. 51. legitur canon 2. dist.9., vbi nonnulli

Isidori Codices pro illis verbis *nec in se conuenit posse damnare iura*, habent *nec in se conuenit frustrari iura*; in editione autem Breuliana: *neque in se posse damnare iura*. Can. 2. dist. 9.

18. Item in lib. 3. c. 13. habentur verba canonis 15. dist. 37., vbi priora verba ita legenda sunt ex Breuliana editione, *Ideo prohibetur Christianis etc.* Querebatur ibidem Isidorus de iis, qui Poetarum fabulis delectabantur duplici de caussa, primo, quia in iis obscaena quaedam menti obiicerentur, et legentes inde ad libidinem excitarentur; secundo, quia Christiani quidam ita delicium suum constituebant in illis, vt diuinarum literarum meditationem fastidirent. Ita enim post verba a Gratiano relata prosequitur Isidorus: „ Quidam plus meditari delectantur gentilium dicta propter tumentem, et ornatum sermonem, quam scripturam Sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis perficere, et inanescere in diuinis? Caduca sequi figmenta, et coelestia fastidire mysteria? Cauendi sunt igitur tales libri, et propter amorem Sanctarum Scripturarum vitandi „. Can. 15. dist. 37. lege *proficere*

19. Quae leguntur in can. 10. dist. 45., integra habentur in l. 3. c. 52., vbi plurima de Iudicum officiis S. Antistes tradebat. Canon 9. dist. 81. legitur in fine capitis 10. lib. 2., vbi pro illis verbis, *quod saepe ibi vel cogitauit, vel gessit*, edidit Breulius: *quod semper ibi vel cogitauit, vel gessit*. Can. 10. dist. 45. Can. 9. dist. 81.

20. In libro 3. cap. 54. aduersus illos Iudices orationem conuertit Isidorus, qui muneribus corrumpi se a diuitibus patiuntur, propereaque pauperes opprimunt, ita scribens inter cetera: *Diues muneribus cito corrumpit iudicem. Pauper autem, dum non habet, quod offerat etc.* Sunt haec verba cum sequentibus relata in can. 72. cau. 11. q. 3. Can. 72. cau. 11. qu. 3.

21. Multa tradidit de iureiurando Isidorus in cap. 31. lib. 2. Siquidem ibi ita praefatur: *Sicut mentiri non potest, qui non loquitur, sic peierare non poterit, qui iurare non appetit. Cauenda est igitur iuratio, nec ea vtendum, nisi in sola necessitate. Non est contra Dei praeceptum iurare, sed dum vsum iurandi facimus, periurii crimen incurrimus.* Habentur haec in can. 13. cau. 22. qu. 1. Deinde post aliqua ita prosequitur: *Quacumque arte verborum quisque iuret, Deus tamen, qui conscientiae testis est, ita hoc accipit, sicut ille, cui iuratur, intelligit. Dupliciter autem reus fit, qui et Dei nomen in vanum assumit, et proximum dolo capit. Non est conseruandum Sacramentum, quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adulterae perpetuo cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere Sacramentum, quam permanere in stupri flagitio.* Descripsit haec verba Gratianus in can. 13. caus. 22. qu. 4., et in can. 9. caus. 22. qu. 5., quae sane siquis accurate perpendat, statim intelliget, inde euerti illorum opinionem, qui mentalibus, vt vocant, restrictionibus mendacia fouere non dubitant. Can. 13. cau. 22. qu. 1. Can. 13. cau. 22. qu. 4. et Can. 9. cau. 22. qu. 5.

22. In libro 3. cap. 51. paullo post verba superius relata in can. 2. dist. 9. leguntur verba canonis 20. cau. 23. qu. 5., vbi haec, quae sequuntur, pro Gratianeis erunt substituenda: *Principes saeculi . . . Ceterum intra Ecclesiam . . . potestas hoc imperet per disciplinae terrorem . . . et vt venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat etc.* Can. 20. cau. 23. qu. 5.

Can. 15. cau. 32. qu. 7.

23. Ad librum 2. cap. 39. referendus est canon 15. cau. 32. qu. 7., vbi Isidorus indicabat, quandonam homo peccati adhuc lubrico inquinetur, his verbis: *Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis, quam amor castitatis, adhuc in homine peccatum regnat. Certe si amplius delectat pulchritudo intimae castitatis, iam non regnat peccatum, sed regnat iustitia. Nam non solum de commissa fornicatione peccatum regnat in homine; sed si adhuc delectatur, atque animum teneat, procul dubio regnat. Fornicatio carnis adulterium est, fornicatio animae seruitus idolorum est. Est autem et spiritualis fornicatio, secundum quod Dominus ait: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moechatus est eam in corde suo. Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamuis quisque diuersa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, et homo a Deo separatur. Inter cetera septem vitia fornicatio maximi est sceleris, quia per carnis immunditiam templum Dei violat, et tollens membra Christi, facit membra meretricis*. Quae sequuntur apud Gratianum in vers. *Sunt autem quaedam*, non sunt Isidori, sed potius Origenis ita scribentis in homilia 5. in Genesim ad cap. 19. et 20. „ Nonnullae vero mulieres, (neque enim vniuersas pariter notamus), sed sunt quaedam, quae sicut animalia absque vlla discretione indesinenter libidini seruiunt, quas ego nec mutis pecoribus comparauerim. Pecora enim et ipsa sciunt, cum conceperint, vltra non indulgere maribus copiam sui „.

Can 9. de poen. dist. 3.

24. Sub Smaragdi nomine exhibetur apud Gratianum canon 9. de poen. dist. 3. Sane Smaragdus, qui initio noni saeculi apud Monachos floruit, commentaria scribens in regulam Sancti Benedicti, multas veterum Patrum, ac praesertim Isidori Hispalensis sententias congessit. Quando vero sententia illa canonis 9. integra apud Isidorum reperitur, de recentiore Scriptore, quem Collectorem potius nominauero, minus solliciti esse debemus. Ait Isidorus in lib. 2. cap. 13. „ Ille poenitentiam digne agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit condemnando scilicet, ac deflendo, quae gessit, tanto in deplorando profusius, quanto extitit in peccando procliuius. Ille poenitentiam digne agit, qui sic praeterita mala deplorat, vt futura iterum non committat; nam qui plangit peccatum, et iterum admittit peccatum, quasi siquis lauet laterem crudum, quem quanto magis eluerit, tanto amplius lutum fecit „. Plura ex Isidoro descripsi, quam Gratianus ediderit, vt palam explicarem duplicem poenitentiae partem iuxta sententiam Isidori, priorem nimirum, quae praeterita crimina respicit, posteriorem, quae futuris prospiciat.

Can. 11. de poen. dist. 3.

25. Ad cap. 16. libri 2. exigendus est canon 11. de poenit. dist. 3., et his verbis describendus: „ Irrisor est, non poenitens, qui adhuc agit, quod poenitet; nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus. Canis reuersus ad vomitum, est poenitens ad peccatum. Multi enim lacrymas indesinenter fundunt, et peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrymas ad poenitentiam, et effectum poenitentiae non habere constat, quia inconstantia mentis nunc recordatione peccati lacrymas fundunt, nunc vero reuiuiscente vsu, ea, quae fleuerant, iterando committunt.

Qui et praeterita vult plangere, et actionibus saecularibus incubare, iste mundationem non habet: quoniam adhuc agit, quae poenitendo deflere possit. Isaias peccatoribus dicit: Lauamini, mundi estote: lauatur itaque, et mundus est, qui et praeterita plangit, et flenda iterum non admittit. Lauatur itaque, et non est mundus, qui plangit, quae gessit, nec deserit, et post lacrymas ea, quae fleuerat, repetit „.

26. Simul iungendi sunt can.24. de cons. dist.2., et can.115. de cons. dist. 4.; vterque enim depromtus est ex cap. 22. lib.1., vbi Isidorus agebat de Baptismo, et Eucharistica communione, imo verba, quae leguntur in fine canonis 115., eadem sunt cum iis, quae descripta fuerunt in canone 24. Referam heic integrum Isidori monumentum. Ait ipse: „ Qui in maternis vteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit, quem generatio non praecessit. Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiae viuunt, sed fidem, quam verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: Multiplicati sunt super numerum, vt subaudias, in regno praedestinatorum. Qui scelerate viuunt in Ecclesia, et communicare non desinunt, putantes, se tali communione mundari, discant, nihil ad emundationem proficere sibi, dicente Propheta: Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas? Et Apostolus: Probet, inquit, se homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat „.

Can.24.de cons. dist. 2. et Can. 115. de cons. dist. 4.

De Libris Etymologiarum.

27. Omnigenae eruditionis virum fuisse Isidorum vel soli Etymologiarum, qui et Originum dicuntur, libri 20. demonstrare facile possunt; siquidem in illis per omnes scientias adeo late Sanctus Vir expatiatus est, vt singularum materies, et res vniuersas paucis perstrinxerit, praecipue notans vocabulorum, quibus disciplinarum Cultores vtuntur, significationes, et discrimina. Atque vtinam libros illos perfecisset Isidorus; tum enim mirari vehementer deberemus magnam elegantiam cum eximia doctrina coniunctam. Nouerat Braulio Caesaraugustanus Episcopus, Isidorum eo genere laboris defatigari, quo rerum omnium, et vocabulorum origines, ac vires inuestigaret; quamobrem nihil impensius ab eo expostulauit, quam vt libelli iidem quam citissime bono publico ederentur. Re nondum omnino absoluta, morem gessit Sanctus Hispalensis Vir amico suo Braulioni, ad quem propterea libellos misit vtut adhuc informes, minimeque perfectos. Hos vt accepit Caesaraugustanus Episcopus, in certum ordinem redegit, atque sub Isidori nomine euulgauit. Id testatur ipse Braulio in epistola ad Isidorum ita scribens: *Septimum, nisi fallor, annum tempora girant, ex quo me memini libros a te conditos originum postulasse, et vario diuersoque modo praesentem vos me frustratum esse, et absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione modo necdum esse perfectos, modo necdum scriptos, modo meas literas intercidisse, aliaque multa opponentes ad hanc vsque diem peruenimus, et sine petitionis effectu manemus. Ob hoc et ego vertam pre-*

ces in querelam, vt quod supplicatione nequiui, vel calumnia lacessendo valeam adipisci etc. His ita rescripsit Isidorus: *Codicem Etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi, et licet inemendatum prae inualitudine, tamen tibi modo ad emendandum statueram offerre, si ad destinatum Concilii locum venissem.* Itaque etsi librorum auctor sit Isidorus, liberum tamen Braulioni fuit eosdem digerere, atque emendare, quod nondum suprema manus imposita illis esset. En paucis adumbratam libellorum partitionem. Agitur in primo de Grammatica, in secundo de Rethorica, et Dialectica, in tertio de Arithmetica, Geometria, Musica, et Astronomia; in quarto de Medicina, in quinto de Legibus, et Temporibus, in sexto de Libris, et Officiis Ecclesiasticis, in septimo de Deo, Angelis, et fidelium Ordinibus, in octauo de Ecclesia, et variis Sectis, in nono de Linguis, et Societatibus, in decimo de Literis, et earum Alphabeto, in vndecimo de Homine, et Portentis, in duodecimo de Animalibus, in decimo tertio de Mundo, et partibus, in decimo quarto de Terra, et partibus, in decimo quinto de Aedificiis, et Agris, in decimo sexto de Lapidibus, et Metallis, in decimo septimo de Rebus rusticis, in decimo octauo de Bello, et Ludis, in decimo nono de Nauibus, Aedificiis, et Vestibus, denique in vigesimo de Penu, Instrumentis rusticis, et domesticis.

28. Non meliora suae collectionis auspicia capere potuit Gratianus, quam exordiendo a generalibus legum principiis, quae Isidorus iecit in libro 5. Originum, in quo diximus materiem legum fuisse tractatam. Hinc ad hunc librum referendi sunt canon 1. et sequentes tota dist. 1. can. 1. et sequentes tota dist. 2. canon 3. et 4. dist. 3. canon 1. et 2. dist. 4. canon 1. et 2. dist. 7. Eam rem ordinate explicaturus Isidorus in cap. 1. expendit legum vniuersarum originem, breuiter tradens, quinam fuerint spectabiliores legum auctores. Hinc ait in c. 1. *Moyses genti Hebraicae primus omnium diuinas leges sacris literis explicauit etc.* Hic est canon 1. dist. 7., vbi pro verbis illis: *Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex Apollinis auctoritate confinxit*, legendum est iuxta vulgatos Isidori codices: *Lycurgus primus Lacedaemonis iura legum ex Apollinis auctoritate confinxit*. Statim post canonem 1. nectendus est canon 2. eadem dist. 7., cuius verba paullo aliter in vulgatis Isidori codicibus exhibentur: *Fuerunt autem hi Appius Claudius, Genutius, Veterius, Iulius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Posthumius . . . . incuria exoleuerunt, quarum etc.* Notandum hoc in loco est, altum seruari silentium apud Isidorum de compilatione legum, facta auctoritate Iustiniani, quamquam meminerit Theodosiani codicis. Quod argumentum est grauissimum, vnde deducitur, apud Hispanos tunc temporis ignotos fuisse Iustiniani codices, quod Imperio Iustiniani, aut subsequentium Imperatorum subiecti non fuissent. Prosequitur Isidorus in cap. 2. *Omnes autem leges aut diuinae sunt, aut humanae. Diuinae natura: humanae moribus constant: ideoque hae discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. Fas lex diuina est: ius lex humana: transire per agrum alienum fas est, ius non est.* Hic est canon 1. distinct. 1. Forte cuiquam negotium facesset, quod ibidem dicitur, leges diuinas natura constare, quasi nullum discrimen inter natura-

Can. 1. et seq. tota distinct. 1. Can. 1. et seq. tota distinct. 2. Can. 3. et 4. dist. 3. Can. 1. et 2. dist. 4. Can. 1. et 2. dist. 7.

Grialius legit, ut Gratianus.

les, ac diuinas leges Isidorus agnouerit. Ego vero quamquam dicere possem, Isidorum de legum auctore, origine, et caussa locutum fuisse, in quo genere diuinae leges a naturalibus minime discrepant, quum idem sit et naturalium, et diuinarum omnium legum auctor, nihilominus puto, sententiam Isidori referendam esse ad legum vim, ac firmitatem, secundum quam diuinae iure dicuntur natura constare, quemadmodum moribus humanae; et cum natura iuxta philosophorum effata perpetua caussa sit, eam ob rem perpetuum ius diuinum est, siue tale, quod vbique locorum, quod quandocumque temporum obtineat; viceuersa humanae leges, quod moribus innitantur hominum, pro varietate morum, variae esse poterunt. Neque dicas, diuinas aliquot veteris Testamenti leges Euangelio fuisse antiquatas. Siquidem non est inuerosimile, Isidorum tantum de diuinis, quae sane perpetuae sunt, Euangelii legibus instituisse sermonem; nisi dicere malis, etiam ipsas leges omnes veteris Testamenti adhuc in eo sensu perpetuas posse dici, vel quod nonnisi statuto diuinitus tempore antiquari potuerint, vel quod eaedem si non in specie, saltem in genere, perseuerauerint: nimirum ceremonialia praecepta seu vetera, seu noua ad Christum referuntur vniuersa; et quae Christum venturum praefigurabant ante Christi aduentum, formam quidem eo veniente mutarunt, non genus, quod aliis successerint alia, quae ad Christum pariter referrentur non quidem venturum, sed natum, passum, gloriosum, et ad dexteram Dei sedentem. In cap. 3. leguntur canones 2. 3. 4. et 5. dist. 1. his verbis: „ Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum est; omne autem ius legibus, et moribus constat. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, siue lex non scripta. Nam lex a legendo vocata est, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantum. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex, nec differt, scriptura, an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam, quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conueniat, quod saluti proficiat; vocata autem consuetudo, quia in communi est vsu „. In capite 4. 5. et 6. traditur vulgaris diuisio iuris in naturale, gentium, et ciuile, his verbis: In cap. 4. „ Ius naturale est, aut ciuile, aut gentium. Ius naturale est commune omnium nationum, eo quod vbique instinctu naturae, non constitutione aliqua habeatur; vt viri, et feminae coniunctio, liberorum successio, et educatio „ (Correctores Romani adnotant in quibusdam ms. codicibus legi *susceptio*. Vtraque lectio optima videtur, dummodo successionis nomine non hereditariam intelligas, sed personalem, qua scilicet Filius Patri natura succedit vi generationis) „ communis omnium possessio, et omnium vna libertas, acquisitio eorum, quae coelo, terra, marique capiuntur. Item depositae rei, vel commendatae pecuniae restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut siquid huic simile est, nunquam iniustum, sed naturale, aequumque habetur „ *In c.* 5. „ Ius civile est, quod quisque populus, vel ciuitas sibi proprium humana, diuinaque caussa constituit „ *In c.* 6. „ Ius gentium est sedium occupatio, aedificatio, munitio,

bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, foedera pacis, induciae, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita: et inde ius gentium, quod eo iure omnes fere gentes vtuntur „. Ad haec exigendi sunt canones 6. 7. 8. et 9. dist. 1. Non hic constitit Isidorus, qui vlterius expendit, quid sit ius militare, quid ius publicum, quid ius singulare Quiritium. Hinc ait in cap. 7., ad quod exigendus erit canon 10. dist. 1. „ Ius militare est belli inferendi solennitas, foederis faciendi nexus, signo dato congressio in hostem, vel commissio. Item signo dato receptio: item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur: item stipendiorum modus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona, vel torques donatur. Item praedae decisio, et pro personarum qualitatibus, et laboribus iusta diuisio, ac Principis portio „. *In c. 8. quod idem est cum can.* 11. *dist.* 1. „ Ius publicum est in Sacris, et Sacerdotibus, et in Magistratibus „. *In c.9. quod idem est cum can.* 12. *dist.* 1. „ Ius Quiritum est proprie Romanorum, quod nulli tenent, nisi Quirites, id est, Romani, tanquam de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de vsucapione, quae iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum, et in eisdem solis constituta. Constat autem Quiritum jus „ (haec verba eadem sunt cum Gratianeis, vbi Collector exorditur dist. 2.) „ ex legibus, et Plebiscitis, Constitutionibus Principum, et edictis, siue Prudentium responsis „. Post haec explicantur singulae memoratae iuris Quiritium species in cap. 10. 11. 12. 13. et 14., vnde Gratianus excepit canones 1. 2. 3. 4. et 5. dist. 2. In cap. 10. *Lex est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.* In cap. 11. *Scita sunt, quae plebs* (alias *plebes*) *tantum constituunt; et vocata scita, quod ea plebs sciat, vel quod sciscitatur, et rogat, vt fiat.* Adnotat hoc in loco Ioannes Grialus, mendum irrepsisse in vulgares codices Isidorianos, et legendum potius esse: *Quod ea plebs sciat, vel quod sciscit, ita, vti rogata fuit,* vti in aliquibus vetustis codicibus exhibetur, quod sane magis congruit priscis plebiscitorum formulis, quibus non rogabat plebs, sed rogabatur. In cap. 12. „ Senatusconsultum est, quod tantum Senatores populis consulendo decernunt „. *In c.* 13. „ Constitutio, vel Edictum, quod Rex, vel Imperator constituit, vel edicit „. *In c.* 14. „ Responsa sunt, quae Iureconsulti respondere dicuntur consulentibus; vnde et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes, et arbitri aequitatis, qui institutiones ciuilis iuris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites, contentionesque sopirent „. Singulares alias leges, nimirum Consulares, Tribunitias, et ceteras ab suis auctoribus nuncupatas, item Satyras, ac Rhodias expendit Isidorus in cap. 15. 16. et 17., quorum verba ita legenda sunt in can. 6. 7. et 8. dist. 2. ex cap. 15. „ Quaedam etiam leges dicuntur ab iis, qui condiderunt, vt Consulares, Tribunitiae, Iuliae, Corneliae. Nam et sub Octauiano Caesare suffecti Consules Papius, et Pompeius legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia, et Pompeia, continens primum praemia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius Tribunus plebis legem fecit, nequis plus in extraneis testamento legaret, quam vt quarta pars superesset heredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncu-

nuncupata est. Aquilius quoque legem condidit, quae hactenus Aquilia vocatur,,. *Ex capite* 16.,, Satyra vero lex est, quae de pluribus rebus simul loquitur, dicta a copia rerum, et quasi a societate; vnde et Satyram scribere est Poemata varia condere, vt Horatii, Iuuenalis, et Persii,,. *Ex capite* 17.,, Rhodiae leges Naualium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus mercatorum fuit vsus,,. Quae prosequitur Isidorus in cap. 18. et 19. edidit Gratianus in can. 3. et 4. dist. 3. Legitur in cap. 18.,, Priuilegia autem sunt leges priuatorum, quasi priuatae leges. Nam priuilegium inde dictum, quod in priuato feratur,,.*Et in capite* 19.,, Omnis autem lex aut permittit aliquid, vt Vir fortis petat praemium; aut vetat, vt Sacrarum Virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, vt qui caedem fecerit, capite plectatur, aut enim praemio, aut poena vita moderatur humana,,. Duobus adhuc capitibus, vigesimo, et vigesimo primo Isidorus generalia legum praecepta explicauit, quae recensentur in can. 1. et 2. dist. 4. In capite 20. haec habentur: *Factae sunt leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio, refraenetur nocendi facultas*. In cap. 21. *Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum Patriae consuetudinem, loco temporique conueniens, necessaria, vtilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.*

29. Sic tradita generali legum notitia, gradum fecit Sanctus Antistes ad varias res, in quibus legum disciplina versatur, hereditates nimirum, contractus, et criminum coercitionem. Hinc in capite 26. eiusdem libri 5. multas criminum species distinguens, ait inter cetera: *Stuprum, id est, raptus, proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus, vnde et qui rapto potitur, stupro fruitur*. Haec retulit Gratianus duobus in locis non solum ab Isidoro, sed et a semetipso dissimilis, vti videre vnusquisque potest in can. 48. cau. 27. quaest. 2., et in can. 1. cau. 36. qu. 1. Qui his Canonibus vti velit, semper prae oculis habere debebit, Isidorum nominis tantum originem adnotauisse, non naturam seu raptus, seu stupri voluisse explicare.

Can. 48. cau. 27. qu. 2. et Can. 1. cau. 36. qu. 1.

30. In sexto Etymologiarum libro, in quo agitur de libris, et officiis Ecclesiasticis, nonnulla traduntur de Canonibus Ecclesiasticorum Conciliorum in cap. 15., ad quod exigendi sunt canones 1. et 2. dist. 3., necnon can. 1. dist. 15. Principio ita legitur: *Canon autem Graece, Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta, quod recte ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alii dixerunt, regulam dictam, vel quod regat, vel quod normam recte viuendi praebeat, vel quia distortum, prauumque corrigat*. Sunt haec verba can. 1., et 2. dist. 3., post quae ita sequitur Isidorus: *Canones autem generalium Conciliorum a temporibus Constantini coeperunt etc.* Exhibentur haec in can. 1. dist. 15., vbi pro illis verbis: *In vnum conueniendi ... vna Patrum sententia damnauit ... in hoc opere constita continentur ... Concilii vero nomen etc.* ita legendum est ex Breuliana editione: *In vnum conuenire ... vna Patrum sententia praedamnauit ... in hoc opere condita continentur ... Concilii autem nomen tractum est ex Romano more. Tempo-*

Can. 1. et 2. dist. 3. et Can. 1. dist. 15.

re enim, quo caussae agebantur, conueniebant omnes in vnum, communique intentione tractabant. Vnde et Concilium a communi intentione dictum. Nam cilia oculorum sunt; vnde et considium, id est, consilium, d. *in* l. *literam transeunte. Coetus vero conuentus est, vel congregatio a coeundo, id est, conueniendo in vnum. Vnde et conuentus est nuncupatus; sicut a conuentu coetus, vel Concilium a societate multorum in vnum.*

31. In libro septimo Etymologiarum superius adnotauimus, agi inter *Can. 1. dist. 21.* cetera de variis Ecclesiasticorum virorum ordinibus. Eo pertinet Canon 1. dist. 21. depromptus ex cap. 12., vbi pro verbis Gratiani, „Cleros, et Clericos hinc appellatos credimus, quia . . . Summus Patrum interpretabatur . . . Archiepiscopus Graeco dicitur vocabulo, quod sit Summus Episcoporum . . . ipsis commissa est . . . Princeps, inde Archiepiscopus . . . Episcopatus autem vocabulum inde ductum, quod ille, qui efficitur Episcopus, superintendat . . . Graece intendere dicitur . . . antea autem qui Reges erant, et Pontifices erant, nam maiorum haec erat consuetudo, vt Rex esset etiam Sacerdos, et Pontifex . . . consecrat enim, et sacrificat, Sacerdotes autem gentilium . . . quod cum propter aestum ferre non possent . . . non modo pro aetate . . . sed etiam propter honorem . . . . iidem Episcopi . . . nomen dignitatis est, et non aetatis . . . sicut Episcopi . . . quod solis deberi Episcopis . . . mystici Sacramenti ministeria explebantur . . . et officiis leuitarum. Oblationes enim in templo Dei . . . ita miserabiliter pronuncient . . . iidem etiam et pronunciatores vocantur, . . . latine dicere poterunt praecentor, et succentor. Praecentor scilicet, qui, . . . Concentor autem dicitur, quia consonat, ... nec cantor, nec concentor erit . . . adiurantes, siue increpantes . . . Ostiarii iidem et ianitores, qui in veteri testamento . . . vt non ingrederetur in illud immundus . . . habentes iudicium fideles recipiunt, et recipiunt infideles,„ *ita legendum erit ex Breuliana editione*:„ Clerus, et Clericus hinc appellatur, quia . . . Summus Pater interpretatur . . . Archiepiscopus Graece dicitur Summus Episcoporum . . . ipsis Episcopis commissa est . . . princeps. Archiepiscopus . . . Episcopatus autem vocabulum inde dictum, quod ille, qui superefficitur, superintendat . . . graece, latine intendere dicitur . . . antea autem Pontifices et Reges erant: nam maiorum haec erat consuetudo, vt Rex esset etiam Sacerdos, et Pontifex (*ad marginem adnotauit Breulius in aliquibus codicibus legi*, vel Pontifex) . . . consecrat enim et sanctificat. Sacerdotes gentilium . . . quod cum pro aestu (*ad marginem Breulianae editionis legitur*: alias per aestum) ferre non possent . . . non pro aetate . . . sed propter honorem . . . idem Episcopi . . . nomen dignitatis, hoc est, aetatis . . . sicut et Episcopi . . . quod solum deberi Episcopis . . . mystici Sacramenti mysteria (*Breulius ad marginem* alias, ministeria) explebantur . . . et officiis Leuitarum, qui in Esdra Nathanei appellantur, id est, in humilitate Domino seruientes. Oblationes enim in templo Dei . . . ita miseranter pronuncient . . . Iidem etiam pronunciatores vocantur . . . latine dicere potuerunt praecentor, et succentor. Praecentor, qui . . . concentor autem dicitur, qui consonat . . . nec cantor, nec succentor erit . . . adiuratores, siue increpantes . . . Ostia-

rii, id est, ianitores, qui in Esdra custodes templi dicuntur seruorum Salomonis filii (*notat Breulius, verba ista*, qui in Esdra etc. *vsque ad dictionem* filii *non legi in codice MS.*) qui in veteri Testamento . . . vt non ingrederetur eum immundus . . . habentes (*notat Breulius in margine*: alias, tenentes) iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

32. In lib. 8. Etymologiarum, in quo de Ecclesia, et variis sectis agitur, legitur cap.5. Canon 39. cau. 24. qu. 3., in quo perspicue texitur series haereticorum per ordinem temporum digesta. Nonnulla iam Romani Correctores emendauerunt: vt vero ad Breulianam editionem Canon exigatur, pro illis Gratiani verbis: „ Quidam autem haeretici .... magicae artis perito .... Menandrini .... factum asserunt .... coniugia commutarentur .... quod odisti facta Nicolaitarum .... latine Millenarii sunt appellati .... Nazaraeus est appellatus .... Appellitae, quorum auctor Appelles fuit .... illum ignem affirmans, dixit et Christum non in veritate Deum .... Cainani inde sunt appellati .... a filio Adae .... Apostolici hoc sibi nomen ideo sumserunt .... qui aliquo in hoc mundo vtuntur .... principia asseruit. Marcionistae a Marcione .... creationis, et bonitatis. Artotyritae .... dicentes a primis hominibus .... et fructibus ouium .... Cataphrygis nomen Prouincia Phrygia dedit, quia ibi extiterunt. Auctores eorum Montanus, Prisca, et Maximilla fuerunt. Hi aduentus Spiritus Sanctus non in Apostolos .... hic duas naturas .... ex aliquo fonte manere asseruit .... ex parte recepit. Antropomorphitae .... Hierarchitae ab Hierarcha .... Nouatiani a Nouatiano .... Cathedram Sacerdotalem .... Apostatas suscipere rebaptizans baptizatos .... per profectum solum virum iustum .... intelligentiae appellati sunt. Hi enim semiiudaei .... Gallograeciae Syrmii .... Aeriani ab Aereo .... Aetiani ab Aetio sunt vocati, idemque .... Aetii discipulo .... peccatorum a coelis vsque ad terras diuersa corpora .... eaque caussa factum esse mundum. Noetiani .... qui dicebant Christum .... quia Patrem passum dicunt .... quod ait Dominus: Ego, et Pater .... Antidicomartiae .... viro suo fuisse commixtam .... asserunt enim, sic esse .... intra vas maius .... Colluthiani a quodam Collutho .... non facere mala .... quod scriptum est: Dominus creans mala. Floriani a Floriano .... contra hoc, quod .... Circumcelliones dicuntur .... quos Scototopicos vocant .... a Lucifero Sardiniae Episcopo orti, qui Episcopos Catholicos, qui Constantii persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea correcti in Catholicam redire delegerunt ... ab Ecclesiae communione recesserunt .... nullam nuptarum, et virginum .... de suo Ioseph peperisse .... exorti inferiores corporis partes .... atque in nouissimo vtrumque resurgere .... tantummodo matrem asseruit .... nec vnum Christum .... alterum Filium Dei, alterum hominis .... existere in duabus naturis, sed solam in eo diuinam asseruit naturam .... id est, sine capite, nullus enim eorum reperitur auctor .... Agnoitae .... ex quibus Agnoitae .... quia ad peruersitatem .... quae sunt subscripta .... tres asserunt Deos esse .... Sunt aliae haereses .... Christi descensione non credunt .... et quaecunque

Can.39. cau.24. qu. 3.

animalia ..... scripturam sanctam intelligit etc. „ *ita legendum erit*: „ Quidam etiam haeretici .... magicae disciplinae perito .... Menandriani .... factum esse asseruit .... coniugia mutarentur .... quia odisti facta Nicolaitarum .... latine Milliastae sunt appellati .... Nazarenus est appellatus .... Apellitae , quorum Apelles Princeps fuit .... illum igneum affirmans . Appellitae, quorum auctor Appelles, qui dixit Christum non Deum veritate .... Cainiani proinde sic appellati .... a filio Adam .... Apostolici hoc sibi nomen ideo praesumserunt .... qui aliquid in hoc mundo vtuntur .... principia asserunt . Martionistae a Martione .... Creatoris, et bonitatis . Artoteritae .... dicentes primis hominibus .... et a fructibus ouium .... Cataphrygiis nomen Prouinciae Cataphrygia (*adnotat ad marginem Breulius* : alias, Frigia) dedit, quia, ibi extiterunt auctores eorum Montanus, et Prisca, et Maximilla . Hi aduentum Spiritus Sancti non in Apostolis .... Hic Manes duas naturas .... ex aliquo fonte manare asseruit .... ex parte recipit . Anomiani , id est, latine sine lege dicuntur . Antropomorphitae .... Heraclitae ab Heraclio .... Nouatiani a Nouato .... Cathedram Pontificalem .... Apostatas recipere , et rebaptizans baptizatos .... per Prophetam (*adnotat ad marginem Breulius* : alias, prophetata, alias, profectum , quae lectio verior est) solum verum iustum .... intelligentiae compellati sunt. Hi semi-Iudaei .... Gallograeciae Sirmiae .... Aetiani ab Aetio .... Aetiani ab Aetio quodam sunt vocati, iidemque .... Aetii disciplulo .... peccatorum de coelis vsque ad terras lapsas, diuersa corpora .... eaque caussa mundum factum fuisse . Noetani .... qui dicebat Christum .... quia Patrem passum aiunt .... quod ait Dominus dicens : Ego, et Pater .... Antidicomaritae .... viro suo commixtam .... asserunt enim esse .... inter vas maius .... Colliuthiani a quodam Colliutho .... non facere malum .... quod scriptum est: Ego Dominus creans mala . Floriani a Florino .... contra id , quod .... Circumcelliones dicti .... quos Cotopitas vocant .... a Lucifero Sirmiae Episcopo, qui contra Episcopos Catholicos, qui Constantii persecutione (*notat Breulius*, *alibi legi* : qui Constantio persequente) perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea correcti redire in Catholicam delegerunt .... a communione recesserunt .... nullam nuptiarum , et virginum .... de viro Ioseph peperisse .... exorti, qui inferiores corporis partes .... atque in nouissimo die vtrumque resurgere .... tantummodo asseruit genitricem .... neque vnum Christum .... alterum filium Dei, et alterum hominis .... existere de duabus naturis , sed solam in eo asseruit diuinam naturam esse .... id est, sine capite, quem sequuntur haeretici : nullus enim eorum reperitur auctor .... Gnoitae .... quia peruersitate .... quae sunt scripta .... tres adstruunt Deos esse .... sunt et aliae haereses .... Christi descensionem non credunt .... et in quaecumque animalia .... Scripturam Sacram intelligit etc. „

Can. 1. cau. 26. qu. 1. 33. In capite 9. eiusdem libri varias Magorum species Isidorus enumerat , atque inter cetera ita scribit : *Sortilegi sunt* , *qui sub nomine fictae religionis per quasdam* , *quas Sanctorum sortes vocant* , *diuinationis scientiam profitentur* , *aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt*. Hic est Canon 1. cau. 26. qu. 1.

34. De linguis, et societatibus, vt diximus, agitur in libro 9. Etymologiarum; in postremis autem capitibus de necessitudine coniugum, et consanguineorum. Eo pertinet, nimirum ad caput 8., Canon 6. cau.27. qu.2., vbi ita scribit Isidorus: „ Coniuges appellati propter iugum, quod imponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim nubentes subiici solent, propter futuram concordiam, ne separentur. Coniuges autem verius appellantur a prima desponsationis fide, quamuis adhuc inter eos ignoretur coniugalis concubitus, sicut Maria Ioseph coniux vocatur, inter quos nec fuerat, nec futura erat carnis vlla commixtio „. *Can.6. cau. 27. qu. 2.*

Ad caput 5. eiusdem libri referendus est Canon 15. cau.32. qu.4., vbi Isidorus ita scribit: *Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii ex libero, et ancilla seruilis conditionis sunt; semper enim qui nascitur, deteriorem parentis statum sumit. Naturales autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas coniugii*. Et paullo infra, postquam de spuriis egerit, quibus certa mater est, pater incertus, ait: *Vnde et ii, qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius, quam patrem sequuntur*. *Can.15. cau.32. qu. 4.* forte *egerat*.

35. Quae sub Isidori nomine leguntur in Can. 1. cau. 35. qu. 4., non in omnibus Isidori codicibus exhibentur, quemadmodum testificatus est Breulius ad calcem capitis 6. lib.9., ea adiiciens, quod *in quibusdam exemplaribus*, vt ipse ait, haberentur. Ibidem autem pro Gratiani verbis: *Consanguinitas .... ad sextum generationis gradum* legitur: *Haec consanguinitas ad sextum generis gradum*. Ego facile puto cum Romanis Correctoribus, adiecta fuisse ex Sancti Augustini monumentis, nimirum ex lib.15. de Ciuitate Dei cap.16., vbi ita legitur: *Fuit autem antiquis Patribus religiosae curae, ne ipsa propinquitas se paullatim propaginum ordinibus dirimens, longius abiret, et propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam rursus matrimonii vinculo colligare, et quodammodo reuocare fugientem*. Ceterum quae subduntur de gradibus cognationum intra sextum gradum coercendis exemplo sex mundi aetatum, Eruditis Viris minime placent, cum exemplum illud vetustis Ecclesiae Patribus nullibi probatum fuisse reperiatur, vnde ait Vanespen in breui Commentario in Gratianum ad eundem Canonem: *De hac restrictione vsque ad sextum gradum alibi me legisse non memini, multo minus rationem adductam ab vllo probatam scio*. *Can.1. cau.35. qu. 4.* *Confer notas.*

36. De bello, et ludis egisse Isidorum in lib.18. Etymologiarum, superius animaduertimus. Eo spectat Canon 1. cau. 23. qu.2. Nimirum in capite 1. postquam tradidit Sanctus Antistes, a Nino Assyriorum Rege bella originem habuisse, ita prosequitur: *Quatuor autem sunt genera bellorum, id est, iustum, iniustum, ciuile, et plusquam ciuile. Iustum bellum est, quod ex praedicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium caussa. Iniustum bellum est, quod de furore, non de legitima ratione initur*. Et post pauca: *Nullum bellum iustum habetur, nisi denunciatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus*. Quae subiiciuntur apud Gratianum in vers. *Iudex*, non videntur proposito eiusdem Gratiani accommodata; habentur autem in capite 15. eiusdem libri, vbi Isidorus nonnulla tradidit *Can.1. cau.23. qu. 2.*

de fori contentionibus, et postquam docuit, sex personas iudicium constituere, iudicem, accusatorem, reum, et tres testes, ait: *Iudex dictus, quasi ius dicens populo, siue quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non est in eo iustitia.*

De Libris Synonymorum.

37. Libri duo, qui sub nomine Isidori Hispalensis appellantur *Synonyma*, alias etiam et verius dicuntur *Soliloquia*. In iis inducitur homo variis pressus, et fractus aerumnis conquerens, et fere in desperationem adductus, quem ratio proposita Dei clementia consolatur. Asceticum sane opus, quod humanam mentem ad rerum diuinarum contemplationem pene impellit, tanquam ad eam, in qua vera felicitas sita est. Breulius huic operi epistolam adiecit Isidori, librum ad Braulionem dirigentis sub hac inscriptione: *In nomine Domini, in Christo charissimo et dilectissimo fratri Braulioni Archidiacono Isidorus*, et in ipsa epistola ita inducitur scribens: *Mittimus vobis Synonymorum libellum, non quod alicuius vtilitatis sit, sed quia eum volueris*. Synonymorum librum vulgo dictum putant, quia multa verba ibidem in vnam coeunt significationem. Ego sane vix mihi persuadere possum, germanum esse Isidori Hispalensis foetum, quamquam in eo multa vtilia contineantur. Siquidem obseruo in primis, in epistola Braulionem non Episcopum, sed Archidiaconum nominari; vna etiam appellari fratrem, quando Episcopi Coepiscopos suos fratres appellare solebant. Deinde in eadem epistola inducitur Isidorus expectans a Braulione *decadem Sancti Augustini*, subdens: *Posco, vt quoque modo me cognitum ei facias*; quae verba ad viuentem adhuc hominem, quam ad diu vita functum commodius referuntur. Addo his, proferri sub eiusdem Isidori nomine duos alios libros, quorum prior inscribitur *de contemptu mundi*, posterior *de norma viuendi*: in omnibus autem eadem fere verba, nedum eaedem sententiae passim repetuntur, vt inuerosimile admodum sit, Sanctum Virum pluries eandem rem fuisse persecutum. Quae ratio si plurimum potuit apud eruditos viros, vt nonnulli ex ipsis apocryphos esse putarent libros de contemptu mundi, et de norma viuendi, nescio, cur non possit etiam quenquam inducere, vt spurium librum Synonymorum, seu Soliloquiorum esse arbitretur. Sic pauca de operis auctoritate praefatus, ad Gratianeos Canones exinde depromtos accedo, qui omnes ad librum 2. referendi sunt, vno demto Canone 12. de poen. dist. 3., qui sane apud Gratianum perperam Augustino tribuitur. Legitur ille in fine libri 1., vbi completo Dialogo inter hominem, et rationem, tandem ita concludit ratio: „ Deplorato delicta, ne rursus facias, quod iterum plangas, ne culpam, pro qua veniam postulas, iterare praesumas: inanis est poenitentia, quam frequens culpa coinquinat. Vulnus iteratum tardius sanatur, frequens peccans, et lugens veniam vix meretur. Nihil prosunt lamenta, si replicantur peccata, nihil valet veniam malis poscere, et mala denuo iterare. Persiste ergo in confessione, esto in poenitentia firmiter confirmatus. Vitam bonam, quam coepisti, tenere non deseras;

Non placet haec Berardi opinio.

Can. 12. de poen. dist. 3.

propositum bonae vitae conserua iugiter. Beatus eris, si permanseris, beatus, si perseueraueris. Salus perseuerantibus promittitur, praemium perseuerantibus datur. Beati, qui custodiunt iudicium, et faciunt iustitiam in omni tempore. Non est beatus, qui bonum facit, sed qui incessanter facit. Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit „.

38. In capite 16. lib.2. legitur Canon 1. dist.11., in quo deplorabat auctor humanos actus ex longa peccandi consuetudine deprauatos, in eam rem regulam tradens his verbis: *Multa sunt consuetudine vitiata, multa prauo vsu praesumta; multa contra pudicos mores illicite vsurpata. Adime consuetudinem; serua legem. Cedat consuetudo auctoritati, prauum vsum lex, et ratio vincat.* Liquet ex his ita descriptis, non de quacumque consuetudine ibidem sermonem institui, sed de ea, qua quis aduersus publicas leges priuatim se gerat. Vt paucis dicam, eam consuetudinem in mala improbatam voluit, cui contrarium vsum in bona procliuem reddentem hominem laudauit in cap.12. ita scribens. „ Saepe natura moribus immutatur, saepe natura consuetudine superatur. Assiduitas enim mores facit, iugis vsus in naturam se vertit. Omnia vsui cedunt, vsui omnia parent, res ipsa se agit, vt vsus erit. Quod cum difficultate coeperis, per vsum cum voluntate perficies. „ *Can.1. dist. 11.*

In capite 10. eiusdem libri principio legitur Canon 16. cau.22. qu.2. ibi: *Omne quoque genus mendacii summopere fuge, nec casu, nec studio loquaris falsum. Nec per testes mentiri studeas, nec qualibet fallacia vitium alicuius defendas. Caue mendacium in omnibus, mendacio enim fides tollitur, error inducitur, veritas aboletur.* Et in fine eiusdem capitis ita habetur: *In malis autem promissis rescindatur fides, in turpi voto muta decretum; quod incaute vouisti, non facias. Impia est promissio, quod scelere impletur.* Hic est Canon 5. cau.22. qu.4. *Can.16. cau.22. qu.2., et Can.5. cau.22. qu.4.*

39. In capite 1. eiusdem libri exhibetur Canon 8. cau. 32. qu.5. his verbis legendus: *Non potest corpus corrumpi, nisi prius animus corruptus fuerit. Dum anima habetur, statim caro ad peccandum parata est. Anima enim carnem praecedit in crimine, nihilque potest caro facere, nisi quod voluerit animus. Munda ergo cogitatione animum, et caro non peccabit; si enim volueris vinci, omnino non poteris.* *Can.8. cau. 32. qu. 5.*

De epistola ad Massanum Episcopum.

40. Prodiit pene integra apud Gratianum tum in Can. 28. dist. 50., tum in Can.11. cau.33. q.2. Epistola sub nomine Isidori ad quendam Episcopum, quem modo Massanum, modo Massionem appellauit. Alii etiam nominauerunt Masonem, alii Massenum. Non piget integram hoc in loco describere, ad quam propterea commodius Gratianei Canones exigantur. Ita edita est in editione Breuliana pag.352. ex codice ms. Bibliothecae Coenobii S. Germani a Pratis: „ Domino vere sancto (*hic est Canon 28. dist. 50.*) meritisque beato fratri Massano Episcopo, Isidorus Episcopus. Veniens ad nos famulus vester, vir religiosus Nicetius, literas honorificen- *Can.28. dist.50. et Can. 11. cau.33. qu.2.*

tiae vestrae nobis detulit, in quibus agnitio salutis vestrae nihilominus perpatuit: maxime per eum portitorem, cuius lingua epistola viuens erat. Vnde pro salute vestra gratiarum actionibus Deo nostro repensis, in quantum valuit mediocritas nostra inquisitioni vestrae studuit respondere: poscentes vestrorum meritorum suffragiis, diuinis nos commendare conspectibus. Verum quod sequenter in epistolis fraternitas tua nobis innotuit, videlicet, quod in Canone Ancyritano capitulo XIX. legitur, post lapsum corporalem restaurandum honoris gradum post poenitentiam: et alibi legitur, post huiusmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum, haec diuersitas hoc modo distinguitur. Illos enim ad pristinos gradus redire Canon praecipit, quos poenitentiae praecessit satisfactio, vel condigna peccatorum confessio. At contra hi, qui neque a vitio correpti emendantur, atque hoc ipsum carnale delictum, quod admittunt, etiam vindicare quadam superstitiosa temeritate nituntur, nec gradum vtique honoris, nec gratiam communionis recipiunt. Ergo ita est vtraque dirimenda sententia, vt necesse sit, illos restaurari in locum honoris, qui per poenitentiam reconciliationem meruerunt diuinae pietatis. Hi enim non immerito consequuntur ademtae dignitatis statum, qui per emendationem poenitentiae recepisse noscuntur vitae remedium. Id autem ne forte magis ambiguum sit, diuinae auctoritatis sententia confirmetur. Ezechiel enim Propheta sub typo praeuaricatricis Hierusalem ostendit, per poenitentiae satisfactionem pristinum restaurari honorem. Confundere (inquit) o Iuda, et porta ignominiam tuam. Et post paullulum: Et tu, inquit, et filiae tuae reuertimini ad antiquitatem vestram. Quod dixit, Confundere, ostendit, post peccati opus debere quemque erubescere, et post confessionem, pro admissis sceleribus verecundam frontem humi prostratam demergere, pro eo, quod dignum confusione perpetrauerit opus. Deinde praecipit, vt portet ignominiam depositionis suae, lugens cum humilitate. Quam si portauerit, reuocari secundum Prophetam ad priorem statum poterit. Idem Iohannes Euangelista Angelo Ephesi Ecclesiae inter cetera simile quiddam scribit. Memor esto, vnde cecideris, et age poenitentiam, et prima opera fac. Alioquin veniam tibi, et mouebo candelabrum tuum de loco eius. In Angelo Ecclesiae, Praepositum vtique, id est, Sacerdotem ostendit, iuxta Malachiam, qui dicit: Labia Sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirunt de ore eius, quia Angelus Domini est. Praepositus ergo lapsus in vitium per Euangelistam monetur, vt memor sit, vnde ceciderit, et poenitentiam agat, et prima faciat opera, vt non moueatur candelabrum eius. Nam candelabrum Angeli doctrina Sacerdotalis, vel honor potestatis, quem gestat, intelligitur. Iuxta quod scriptum est apud Samuelem in damnationem Heli. Oculi eius caligauerunt, nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur. Lucerna quippe Dei fuerat, quando dignitate Sacerdotali pollens, iustitiae claritate fulgebat. Extinctam Propheta asserit, dum ob scelera filiorum Sacerdotis potestatem, meritorumque lumen amisit. Candelabrum ergo, siue lucerna Sacerdotis (quae intelliguntur charismata honoris) tunc penitus iuxta Iohannem extinguitur, vel mouetur, quando post delicti casum neglecta poenitentia

tentia admissa scelera non deflentur. Non enim dixit, pro eo, quod cecidisti, commouebo candelabrum tuum; sed nisi poenitentiam egeris, mouebo candelabrum tuum. Erga quemquam Praepositum peccantem si praeuenerit poenitentia delicti, vtique sequitur et meriti. Et in Prouerbiis: Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequitur. Nam et ipsum, (*hic est can.* 11. *cau.*33. *qu.* 2.) quod Canonum censura post septem annos remeare poenitentem in statum pristinum praecipit, non hoc ex electione proprii arbitrii Patres, sed potius ex sententia diuini iudicii sanxerunt. Nam legitur, quod Maria soror Aaron Prophetissa cum obtrectationis (*monet Breulius alias legi* detractionis) aduersus Moysem incurrisset delictum, illico stigmate leprae perfusa est, cumque peteret Moyses, vt emendaretur, praecepit eam Dominus extra castra septem diebus egredi, et post emundationem rursus eam in castra admitti. Maria ergo soror Aaron caro intelligitur Sacerdotalis, quae dum superbiae dedita sordidissimae corruptionum contagiis maculatur, extra castra septem diebus, id est, extra Collegium Sanctae Ecclesiae septem annis proiicitur, vbi post emundationem vitiorum loci, sine pristinae dignitatis recipit meritum. Ecce in quantum valui, (*iterum in Can.* 28. *dist.* 50. *descripsit Gratianus*) Concilii Ancyritani antiquam plane, et plenam auctoritate sententiam sacris testimoniis explanaui, ostendens, eum proprio honori posse restaurari, qui per poenitentiae satisfactionem nouerit priora delicta deflere; eum vero non posse restaurari, qui nec luget, quae gessit, et lugenda sine vllo pudore religionis, vel timore Iudicii Diuini committit. In fine autem (*vtrobique ista Gratianus delineauit*) epistolae huius hoc adiiciendum putaui, vt quotiescumque in gestis Conciliorum discors sententia inuenitur, illius Concilii teneatur sententia, cuius antiquior, aut potior est auctoritas. Data sub die II. Kal. Martii anno III. Regnante Domino nostro Victerico Glorioso Rege „. Inde Breulius hanc epistolam referendam vult ad annum 609., cum in hunc inciderit annus tertius Regni Victerici. Sic ad integram epistolam restitutis Gratiani Canonibus, non sunt omittendae eruditorum animaduersiones, qui arbitrati sunt, epistolam eandem falso fuisse Isidoro tributam, quemadmodum tradidit Natalis Alexander in historia septimi saeculi cap. 4. art. 4. Sane non desunt ad id demonstrandum grauia argumenta. Siquidem in primis multa ibidem inueniuntur inconcinne digesta praeter Isidori morem, et diuinarum literarum exempla parum rei propositae accommodata, quemadmodum illud est Mariae, Sacerdotum carnem significantis, vt quemadmodum Maria per septem poenitentiae dies restituta est, ita Sacerdotes post septem poenitentiae annos restituantur. His addi potest, quod dicitur in fine epistolae de seruandis Conciliorum Canonibus, quoties alios aliis aduersari contingat. Quamquam enim ea obseruatio opportuna fuisset, vbi plurium Conciliorum Canones oppositi Isidoro extitissent, frustra fiebat, vbi vnus Ancyrani Concilii Canon expendebatur. Quod vero maximum argumentum est, depromitur ex aliis sententiis Isidori, qui non semel docuit, Sacerdotes publico crimine lapsos in suam dignitatem non posse ordinario iure reuerti. Ita habet ille

Referenda est ad annum 606.

in epistola ad Helladium, et ceteros Episcopos cum eo conuenientes de Episcopo Cordubensi, in graue crimen misere lapso: *Cum effusione lacrymarum vestram sanctitatem deposcimus, vt idem lapsus sancto coetui vestro praesentatus agnito a vobis confessionis eloquio synodali sententia a gradu Sacerdotii deponatur. Melius est illi, vt temporaliter iudicetur a vobis, quam aeterno damnetur iudicio. Leuior est illi praesentis temporis ignominia, quam futura gehennae tormenta. Sciat enim, se amisisse nomen, et officium Sacerdotis, qui meritum perdidit sanctitatis. Quapropter iudicii vestri decreto poenitentiae perpetim flagitia perpetrata lamentatione deploret, plangat Sacerdotii cultum, quem male viuendo perdidit. Lugeat animae suae statum, quam tanto putredinis coeno coinquinauit. Fortasse porriget illi manum quandoque Spiritus Sanctus, vt per dignam satisfactionem mereatur peccatorum remissionem*. Haec eadem doctrina traditur ab Isidoro in lib. 2. de Ecclesiasticis officiis cap. 5. Denique cum in tota epistola nihil aliud explicetur, quam Ancyranus Canon, quo Sacerdotes publico graui crimine inquinati de gradu in perpetuum deiiciuntur, non videtur Isidoro digna interpretatio, qua Anciranus Canon intelligatur de Sacerdotibus illis, qui in peccato perseuerant. Quae enim de illis ad Sacerdotii munera non admittendis esse dubitatio potuisset? Amplius quidquam rigor exigebat Ecclesiasticae disciplinae apud Ancyranos Antistites.

De ceteris Canonibus Isidoro tributis.

Can. 1. et 4. vers. Isidorus dist. 16.

41. Ad Isidori opera exigendi adhuc supersunt nonnulli Canones Sancto Viro apud Gratianum inscripti. Ii sunt in primis Canon 1. et Canon 4. dist. 16. vers. *Isidorus*, qui sane quoties inuicem conferantur, opus diuersorum auctorum esse illico videbuntur, cum in Canone 1. Canones Apostolici tanquam apocryphi reiiciantur, in Canone 4. tanquam venerabiles proponantur. Sed iamdiu post Romanos Correctores Viri eruditi numero plurimi Isidorum ab Isidoro distinguere sciuerunt, videlicet Hispalensem a Mercatore, et Canonem 1. Hispalensi, Canonem 4. Mercatori tribuere. Vterque praefationem edidit in Canones Conciliorum. Et quidem Hispalensis Isidori Praefationem viderunt laudati Correctores Romani ad se missam ex Bibliotheca Toletanae Ecclesiae, in qua memoratum Canonem 1. legisse se profitentur. Vidit etiam eandem praefationem praepositam Conciliis Hispanicis Antonius Augustinus, vti ipse testatur in lib. 1. de emendatione Gratiani Dial. 6. et Dial. 20., lugens, pro Praefatione Hispalensis Isidori in editione Conciliorum a recentioribus fuisse substitutam Praefationem Mercatoris. Ceterum Isidorus Hispalensis a Canonibus Apostolicis Canonum Ecclesiasticorum originem nunquam voluit repetendam, sed potius a Concilii Nicaeni temporibus, siue a rebus Ecclesiae pacatis sub Imperio Constantini, vti luculentissime probatur ex lib. 6. originum cap. 16., quod refertur in Can. 1. dist. 15. superius laudato. Quod spectat Canonem 4., is sane legitur in Praefatione Mercatoris, cuius et qualis, et quanta esse debeat auctoritas, vel fides, nemo ignorat, ea nimirum, quae debetur insigni, vti ab omnibus nominatur, deceptori.

Non opus est, vt hoc in loco eam controuersiam explicem, qua de Canonibus Apostolicis disputatur. Fuit iam alibi fusius discussa. Tantum adnotabo, Canonem illum 4. referri apud Iuonem in parte 4. Decreti cap. 106., cuius auctor expresse nominatur Isidorus *Mercator*, in quo praeterea pro verbis illis, *quoniam plures eos recipiunt*, quae descripsit Gratianus, legitur, *quia populares eos recipiunt*. Si recipienda sit Iuonis editio, concludere oportebit, ne Isidorum quidem Mercatorem credidisse tanquam vere Apostolicos primos illos, quos proponebat, Canones, sed eos exhibuisse, vt vulgari, seu populari, qualiscumque esset, traditioni indulgeret.

42. In Canone 1. dist. 29. non verba ipsa Isidori Hispalensis descripta puto, sed sententiam, qualis describitur in libris, Isidoro eidem tributis. Etenim in primis in libro de norma viuendi, ita legitur: *Prospice, quid aptum sit tibi, et tempore, et vbi, quando, quare, quamdiu facere debeatur, caussas rerum, et tempora inspice, et singulorum operum discretiones diligenter distingue*. Item in libro de contemtu mundi haec habentur: *Ante factum cogita, ante opus praemeditare diu, quam vis agere, diuque acquire, diu proba, et sic age, cum diu cogitaueris, tunc fac, quod probaueris . . . suscipienda est enim veritas personarum, et quem quoquomodo erudias, tracta. Communia omnibus, secretiora perfectioribus loquere, aperta cunctis, operta paucis annuncia*. Quae omnia iisdem fere verbis leguntur in libro 2. Synonymorum cap. 16. et sequentibus. Verum cum incerta sit auctoritas horum quorumcumque librorum, vti superius attigi, tuto sententiae illae, sicut et Gratianeus Canon, Isidoro adscribi non poterunt. *Can. 1. dist. 29.*

43. Quod sub Isidori nomine legitur in Can. 8. dist. 40., non solum inter opera Isidori minime reperitur, sed etiam Ecclesiastico quocumque viro, nedum Isidoro, minus dignum videtur. Quis enim probare possit crassas illas similitudines perperam congestas inter viri, et mulieris coniunctionem, vnde vnum coniugum corpus efficitur, atque electionem, ac consecrationem Episcoporum, vnde vnus emergat Episcopatus? Quid praeterea ineptius subiici potest, quam dicere, ea omnia vnum corpus efficere, quod citius corrumpatur, et ad terram trahatur, nisi legaliter seruetur, nisi iuste viuendo laudetur? Ego puto, auctorem huius fragmenti studuisse imitari formulas Isidori Mercatoris, qui ad nauseam vsque in epistolis a se confictis similitudines illas corporalis, spiritualisque coniugii passim persequitur, vti exemplum est praecipue in Can. 11. cau. 7. qu. 1., ex qua imitatione nomen Isidori irrepere potuerit in laudatum Canonem 8. Quod si Isidorus Hispalensis aliquando coniugiorum similitudinem ad res sacras protraxit, elegantius id factum video, vt liquet ex lib. 2. de officiis c. 19., vbi haec leguntur: *Quod autem non vnus, et multae, sed vnus, et vna copulantur, ipsa prima diuinitus facta coniunctio in exemplum est. Nam cum Dominus hominem figurasset, eique parem necessariam prospexisset, vnam de costis eius mutuatus, vnam illi foeminam finxit, sicque Adam, et Mulier Eua inter se nuptiis iuncti formam hominibus de originis auctoritate, et prima Dei voluntate sanxerunt. Item secundum spiritales nuptias, sicut vnus Christus, et vna Ecclesia, ita et vnus vir, et vna vxor tam secundum generis documentum, quam secundum Christi Sacramentum*; in quibus *Can. 8. dist. 40.*

sane verbis enitet ipsa Pauli Apostoli doctrina, qualis habetur in cap. 5. epistolae ad Ephesios.

Can. 59. *et* 60. *cau.* 1. *qu.* 1. *et Can.*23. *de cons. dist.* 4.

44. Cum canone 59. cau. 1. qu. 1. iungendus est canon 23. de cons. dist. 4., vtrobique enim sub Isidori nomine eadem sententia describitur. Non est consistendum in codice Gratiani, sed ad antiquiores Collectores, quos Gratianus sequebatur, respiciendum est, vt in monumenti auctorem inquiratur. Iuo Carnotensis in parte 1. Decreti cap. 294. laudat illud *ex dictis Isidori Episcopi*, quae sane inscriptio nihil aliud indicat, quam nonnulla ex Isidoro in illud caput deriuata fuisse. Clarius quiddam adparet in codice MS. Panormiae Regii Athenaei, in quo pag. 11. col. 1. recensentur verba canonis 23. laudati sub hac inscriptione: *Augustinus ad Fortunatum ex dictis Isidori Episcopi*, item in margine alio charactere: *ex dictis Isidori Episcopi*. Hinc facile colligo, auctorem canonis eam composuisse sententiam, qualis recentioribus saeculis obtinuit, eandemque ita compositam veteribus Patribus Augustino, et Isidoro tribuisse, quod apud Augustinum, et Isidorum nonnulla inuenirentur, ex quibus ea disciplina Ecclesiae stabiliretur. Quod vt clarius explicetur, obseruandum est, veterem controuersiam, quae diu Africanam Ecclesiam aduersus Romanam exagitauit temporibus Stephani Papae, et Cypriani Carthaginensis, fuisse definitam iam saeculo tertio, de recipiendo haereticorum baptismate, siue de non rebaptizandis iis, qui ab haereticis semel rite baptizati fuissent. Num vero et ii tanquam vere baptizati haberentur, qui a non baptizatis baptizati fuissent, perspicue nondum traditum fuerat. Hinc Augustinus in ea quaestione se dubitantem exhibuit, quamquam in eam potius sententiam inclinaret, qua diceret, validum esse baptismum, vt adparet ex can. 31. de cons. dist. 4. Recentioribus saeculis, prout res incideret, singularibus Pontificum Maximorum rescriptis, definiri controuersia coepit. Hinc legimus in lib. 5. Capitularium capite 6. *Siquis baptizatus est a Presbytero non baptizato, et Sancta Trinitas in ipso baptismo inuocata fuit, baptizatus est, sicut Sergius Papa dixit. Impositione vero manus indiget. Gregorius Episcopus Romanus, et Iohannes Sacellarius sic senserunt*. Item sub Nicolao I. Bulgari in eadem controuersia Romanum Antistitem consuluerunt, rescriptoque definitum, valere baptismum etiam a non baptizato collatum, vbi legitima baptismatis fuisset forma seruata can. 24. de cons. dist. 4. Ita rescribendi caussam Romani Antistites pro data occasione exhauriebant ex veterum Patrum Augustini, et Isidori monumentis. Etenim Augustinus passim in libris suis tradebat, in conferendo Baptismatis Sacramento, sicut non probitatem, ita neque fidem ministrantis attendi oportere, cum Baptismatis virtus tota dependeat ex institutione Christi, non ex merito conferentis. Atque vt de Isidoro loquar, ipse in cap. 24. lib. 2. de Ecclesiasticis officiis ita scribebat: *Constat, baptisma solis Sacerdotibus esse traditum, cuiusque mysterium nec ipsis Diaconibus explere est licitum absque Episcopis, vel Presbyteris, nisi illis procul absentibus vltima languoris cogat necessitas; quod et Laicis fidelibus plerumque permittitur, ne quisquam sine remedio salutari de saeculo euocetur. Haeretici autem, si tamen in Patris, et Filii, et Spiritus Sancti attestatione docentur baptisma susce-*

pisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate, et manus impositione purgandi. Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: ideoque nihil interest, haereticus, an fidelis baptizet. Quod Sacramentum tam sanctum est, vt nec homicida ministrante polluatur. Habet quidem haereticus baptismum Christi; sed quia extra vnitatem fidei est, nihil ei prodest. At vbi ingressus fuerit, statim baptisma, quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodesse ad salutem. Quod enim accipit, approbo, sed quia foris accipit, improbo. Dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur: character est enim regis mei baptismus, non error sacrilegus; corrigo desertorem, non muto characterem. Itaque sententiae Patrum Augustini, et Isidori perspicuae erant in ea parte, qua tradebatur, baptisma collatum ab haereticis valere; in altera autem parte, qua quaeri posset, an baptizatum esse oporteret, qui baptizaret, dubiae quodammodo videbantur; vbi enim tradebant illi, non attendi meritum baptizantis, sed vnam Christi Sacramenti auctoris institutionem, generalis traditio videbatur, ad non baptizatos facile producenda; at vbi de haereticis, ac proinde de baptizatis hominibus praecipuum sermonem habebant, coerceri videbatur generalis illa definitio ad eos tantum, qui iam baptizati proponerentur. Dubia mens Patrum explicari debuit per Pontifices Maximos, inter quos nominatus est Sergius, et Gregorius, nominari autem etiam potuisset Nicolaus I., vnde Collectores canonum, vt rem vniuersam paucis perstringerent, exposuerunt, aliud forte erui posse ex Augustino, et Isidoro; sed Romanorum Antistitum definitionem omnibus veterum dubitationibus praeualere. En paucis explicatam laudati canonis 59. sententiam, in cuius initio dubitatio proponebatur, qualis ex Isidori, aut Augustini dictis emergebat; in cuius deinde fine prodita est sententia Pontificum Maximorum. Nonnulla adiicio ad interpretationem laudati capitis 6. libri 5. Capitularium, vbi dicitur, baptizatum a Presbytero non baptizato *impositione manuum indigere*; vel enim nomine impositionis manuum intelligitur impositio manuum ceremonialis, et eam facere iure non poterat Presbyter non baptizatus: vel intelligitur impositio manuum ab Episcopo facienda in Sacramento Confirmationis. Fingamus enim vero, agi de Presbytero non baptizato, qui vna et Sacramentum Baptismatis, et Sacramentum Confirmationis iuxta aliquarum Prouinciarum veterem morem contulisset, vti in can. 1. dist. 95. et in cap. 4. de consuetudine: licet non esset iterandum Baptismatis Sacramentum, erat tamen iterandum Sacramentum Confirmationis, quod passim apud veteres nomine impositionis manuum appellatur. Aliter dicendum est de manus impositione, cum qua loco supra laudato Isidorus aiebat recipiendos esse baptizatos ab haereticis; etenim manus illa impositio erat reconciliatoria, qua scilicet haeretici ad Ecclesiam reuertentes reconciliari solebant. Quod vero in eodem canone legitur, Presbyterum non baptizatum baptizandum esse, sed non iterum ordinandum, nullibi legitur apud veteres Patres, vel Augustinum, vel Isidorum. Neque ego ibi arbitror adiectum fuisse, vt indicaret auctor canonis, ita aliquando fuisse seruatum, sed potius vt quaedam dubitandi caussa proponeretur. Siquidem quae inde sequuntur, *sed Romanus Pontifex etc.* ideo adsuta fuerunt, vt

significaretur, praecedentia canonis verba in disciplinam Ecclesiae nunquam recepta fuisse. Auctor Palearum ad id respexisse videtur, cum descripsit canonem subsequentem, id est, 60., vbi statuitur, Presbyterum non baptizatum, et baptizandum esse, et iterum ordinandum. Depromptus ille canon fuit ex lib. 6. Capitularium cap. 94. ibi: *Siquis Presbyter ordinatus deprehenderit, se non esse baptizatum, baptizetur, et ordinetur iterum, et omnes, quos prius baptizauit*. Burchardus eundem canonem retulit sub nomine Concilii apud Compendium (neque enim expresse Capitularia Francorum nominare opportunum ducebat apud Germanos tunc Francis infensos) in cap. 74. lib. 1., et ex Burchardo Iuo in parte 1. cap. 268. Baluzius autem in notis ad Capitularia iam animaduertit, in Concilio Compendiensi illum canonem non reperiri. Ego illud monumentum inuenio inter canones Poenitentiales Theodori Cantuariensis, de quibus inferius suo loco disserendum erit. Sane in ea parte, qua statuitur, Presbyterum non baptizatum et baptizandum esse, et iterum ordinandum, rectam agnoscimus sententiam relatam deinde in cap. 1. de Presbytero non baptizato, iuxta quam iure rescribendum voluit Innocentius III. in cap. 3. eod. tit. Verum in ea parte, qua traditur, baptizatos ab eodem Presbytero esse rebaptizandos, referri quidem potest ad veterum dubitationes, de quibus modo sermonem habebam; at postquam aliud rescriptis Maximorum Pontificum definitum est, recipi minime potuit. Hinc omissa fuit ea capitis pars in dicto cap. 1. de Presbytero non baptizato, et Romani Correctores in dicto can. 60. eandem detrahendam a Gratianeis codicibus non immerito existimarunt.

Can. 3. cau. 36. qu. 2. 45. Ex variis veterum Patrum sententiis, Hieronymi, Gregorii Magni, et Isidori compositum a Gratiano fuisse canonem 84. cau. 1. qu. 1., iam alibi animaduerti; nimirum tum in cap. 59. partis 2., tum in cap. 3. partis huius 3., vbi et quae Gregorii, et quae Hieronymi essent, exhibui. Superest nunc, vt ea describam, quae depromta fuerunt ab Isidoro. Nimirum apud Isidorum in lib. 6. Etymologiarum cap. 19. nonnulla leguntur, ad quae exigendus est versiculus *Mysterium itaque* vsque ad versiculum, *Hoc de corpore*, ibi: „ Sacrificium dictum, quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur, in memoriam pro nobis Dominicae Passionis: vnde hoc eo iubente Corpus Christi, et Sanguinem dicimus, quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur, et fit Sacramentum, operante inuisibiliter Spiritu Dei, cuius panis, et Calicis Sacramentum Graeci Eucharistiam dicunt, quod latine bona gratia interpretatur. Et quid melius Corpore, et Sanguine Christi? Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita sit, vt aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem Sacramenta, Baptismum, et Chrisma, Corpus, et Sanguis Christi, quae ob id Sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus diuina secretius salutem eorumdem Sacramentorum operatur, vnde et a secretis virtutibus, vel sacris Sacramenta dicuntur. Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia Sanctus in ea manens Spiritus eorundem latenter Sacramentorum operatur effectum, vnde seu per bonos, seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensetur; tamen

quia Spiritus Sanctus mystice illa viuificat, quae quondam Apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec dona, nec malorum attenuantur, quia neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, vnde et Graece mysterium dicitur, quod secretam, et reconditam habeat dispensationem „.

Obseruauerunt iam Romani Correctores, non Isidori tantum, sed aliorum complurium monasticae vitae institutorum sententias congestas fuisse in can. 100. cau. 11. qu.3., qui integer extat apud Smaragdum Monachicarum Regularum Compilatorem. Paullo aliter canonem descripsit Iuo in parte 14. decreti cap. 110. his verbis: *Qui consentit peccantibus, et defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum, et apud homines, et corripietur increpatione seuerissima. Hinc et quidam Sanctissimus Pater ait: Siquis errori alterius consenserit, sciat, se cum illo simili modo culpabilem iudicandum, et excommunicandum.* Laudat autem Iuo *ex dictis Basilii.* Reuera in regula Basilii ab Holstenio edita interrogatione 26. nonnulla leguntur similia, ibi: *Quale iudicium esse debet de his, qui fratres defendunt? Resp. vt mihi videtur, grauius ab illo, quod dixit Dominus: quia expedit illi, vt suspendatur mola asinaria ad collum eius, et praecipitetur in mare, quam vt scandalizet vnum ex minimis istis. Non enim iam correptionem, ac emendationem, sed defensionem ad confirmandum peccatum suum suscipit, qui delinquit, sed et alios ad simile prouocat malum, ita vt conueniat ei, qui peccantes defendit, illud, quod dictum est: quia si non ostenderitis fructus dignos poenitentiae, excidemini, et in ignem mittemini.* Praeterea in regula S. Pachomii ab eodem Holstenio edita cap. 176. exhibentur ipsa priora verba Gratianei canonis, ibi: *Qui consentit peccantibus, et defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum, et homines, et corripietur increpatione seuerissima.* Ut vero huc referantur consonantes Isidori sententiae, ex quibus monumentum Sancto eidem Viro non iniuria adtributum videtur, animaduerto in primis, Isidorum ita scripsisse in lib. 3. Sententiarum cap. 32. in fine: „ Plerique mali similes sibi in malum defendunt, et patrocinio suo prauos contra correptionem bonorum suscipiunt, ne vnde displicent, emendentur; adiicientes in se aliena delicta, vt non tantum de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt. *Et in cap.* 50. *in fine*: „ Cuius peccatum quisque sequitur, necesse est, vt eius poenam sequatur. Neque enim impar erit supplicio, cuius erroris quisque par est, ac vitio „. Item in Regula Monachorum cap. 14. *Peccantem autem nullus occultet, criminis enim est consensio post secundam admonitionem celare quempiam peccantem.* Similia praeterea sunt in libellis Isidoro tributis. Sic in Norma viuendi cap. 12. ita legitur: *Non solum quippe factorum, sed conscius peccati tenetur obnoxius; neque immunis est a scelere, qui vt faceret male, obediuit. Similis est, qui obtemperat malo, ei, qui facit malum: facientem, et obsequentem pari poena constringe.* Et in lib. 2. Synonymorum cap. 16. *Similis est, qui obtemperat in malo, ei, qui agit malum.* Porro haec fere omnia nemo non videt ad Monachorum institutiones pertinere, ad quas propterea memoratus Gratiani canon praecipue exigetur.

Can. 100. cau. 11. qu. 3.

Can. 101. cau. 11. qu. 3.

46. Non dissimili ratione Isidori nomen praesefert canon 101. cau. 11. qu. 3., cuius sententiam in regulis breuioribus S. Basilii inueniri, iam adnotauerunt Correctores Romani. Plurimum etiam conuenit cum iis, quae tradit Basilius in Asceticis cap. 11. ita scribens: *Si malus sit Dominus iniqua praecipiens, et seruum ad transgressionem mandati veri Domini nostri Iesu Christi cogens, satagendum est, vt caueatur, ne nomen Domini blasphemetur propter seruum illum, si faciat aliquid, quod Deo displiceat.* Consonat praeterea Hieronymus in iis verbis, quae superius retuli ad can. 93. cau. 11. quaest. 3. Vt vero ad Isidori vnius sententias respiciamus, cuius proinde nomine canon descriptus est, lego in libro eiusdem de Contemptu mundi: *Ita autem obtempera homini, vt voluntatem Dei non offendas.* Item in libro de Norma viuendi: *Cunctis in praeceptis sic obtempera, vt obtemperando hominum votis Deum non offendas.* Denique in libro 2. Synonymorum cap. 16. *Malum facere iussus, non acquiescas, malum facere iussus non consentias. Noli in malum potestati cuipiam consentire, etiamsi poena compellat: melius est mortem pati, quam perniciosa iussa complere etc.* Ceterum quae horum librorum fides sit, et auctoritas, iam superius attigimus.

Can. 3. et 4. cau. 20. qu. 1.

Quod sub nomine Isidori legimus in can. 4. cau. 20. qu. 1., non videtur omnino placuisse Isidoro eidem, si ipsius est Regula Monachorum illi tributa; si quidem in cap. 4. ita legitur inter cetera: *Omnis conuersus non est recipiendus in Monasterio, nisi prius ipse scripto se spoponderit permansurum.* Ceterum sub Isidori nomine, vti testantur Romani Correctores, legitur apud Smaragdum in expositione regulae S. Benedicti. Ego vero non puto, verba ipsa esse Isidori, sed potius Smaragdum paucis exposuisse, quid temporibus Isidori vigeret de paruulis, voluntate parentum Monasteriis addicendis. Id deductum in primis fuit ex canone 49. Concilii Toletani IV., cui praefuit Isidorus, quem ego ideo huc referendum censui (habetur autem in can. 3. eadem caussa, et quaestione) his verbis: *Monachum aut paterna deuotio, aut propria professio facit; quidquid horum fuerit alligatum* (legunt alii *allegatum*) *tenebit. Proinde his ad mundum reuerti intercludimus aditum, et omnem ad saeculum interdicimus regressum.* Notat ad hunc canonem Baluzius, hanc disciplinam renouatam deinde fuisse a Chindasuinto Rege edita constitutione, quae extat in lib. 3. legis Wisigothorum tit. 5. cap. 3. Itaque ex canone Toletano regulam efformauit Smaragdus sub nomine Sancti Hispalensis Antistitis, adiiciens Samuelis exemplum; de quo nonnulla etiam apud Isidorum inuenerat, tum in Comment. in lib. 1. Regum cap. 1., tum in allegoriis in Sacram Scripturam versic. *Anna*, et versic. *Samuel*.

Can. 19. cau. 22. qu. 4.

47. Ex iis, quae dicta sunt, colligitur, aliquando Gratianum Isidorum pro Basilio laudauisse. Id euenire facile potuit ex breuiatis notis, quibus veteres Amanuenses vtebantur. Finge enim, illos ita scripsisse *Bsius* pro dictione *Basilius*. Qui legebant, occasionem capiebant, vt legerent: *B. Isidorus*, id est, *Beatus Isidorus*. Id euenisse puto in canone 19. cau. 22. qu. 4., cuius verba habentur in regulis breuioribus Basilii Ruffino interprete interrogatione 184. ibi: *Si quis praeuentus fuerit, vt diffiniat agere aliquid*

eorum

eorum, quae non placent Deo, poenitentiam debet agere .... Oportet irrita reuocare, quaecumque ex praesumptione contra mandatum Dei statuuntur. Nihil in praesentia adiicio de versiculo *Tribus*: hunc enim iam superius expendi, vbi agendum fuit de Hieronymi monumentis.

48. In canone 18. cau. 33. qu. 2. non ipsa Isidori verba exhibentur, sed paucis perstringitur ea sententia, quam Sanctus vir habet in cap. 19. libri 2. de officiis Ecclesiasticis, ibi: *Apostolus, praecipio, inquit, non ego, sed Dominus, vxorem a viro non discedere.* „ Prohibet enim dimitti quacumque ex caussa, ne aliis coniungatur secundum consuetudinem Iudaeorum, quam Dominus interdixit, dicens: Quicumque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis caussa, et aliam duxerit, moechatur. Solum, vt ait Hieronymus, adulterium est, quod vxoris vincat affectum, imo cum illa vnam carnem in aliam diuiserit, et se fornicatione separauerit, a marito non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente Scriptura, qui adulteram tenet, stultus, et impius est. Vbicumque est igitur fornicatio, et fornicationis suspicio, libere vxor dimittitur. Quid ergo, si sterilis est, si deformis, si aetate vetula, si faetida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si iurgatrix, et maledica? Tenenda est, velis, nolis, et qualiscumque accepta est habenda „. Non multum quoque a Gratianeo canone distat, quod legitur apud Hincmarum Rhemensem in opusculo de diuortio Lotharii in responsione ad 5. interrogationem ibi: *Legaliter initum coniugium nulla potest ratione dissolui, nisi coniuncta separatione spirituali, aut manifesta confessione, vel aperta conuictione ex corporali fornicatione.* *Can. 18. cau. 33. qu. 2.*

49. Nemo inficiari potest, deprauatam esse inscriptionem canonis 14. cau. 35. qu. 2., ita conceptam: *Isidorus ex Concilio Manticensi*, vel, vt aliquae editiones habent, *Maciensi*. Iuo Carnotensis in parte 9. Decreti cap. 44. idem monumentum laudauit omisso Isidori nomine *ex Concilio Manticeno*. Hugo autem a S. Victore in lib. 2. de Sacramentis parte 11. cap. 15. *ex Concilio Mantisconensi*. Quid vero vltra inuestigemus? Legitur canon ille in Concilio Vormaciensi anni 868. numero 78. his verbis: *Contradicimus quoque, vt in quarta generatione nullus amplius coniugio copuletur; vbi autem post interdictum factum inuentum fuerit, separetur. Sane eadem, quae in viri, haec nimirum in vxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est; quoniam constat, eos duos esse in carne vna. Ideo communis illis vtrimque parentela esse credenda est; sicut scriptum est: Erunt duo in carne vna.* Eadem verba leguntur in Concilio Moguntino I. anni 847. can. 30.; similis autem sententia reperitur in Concilio Cabilonensi anni 813. can. 29. ibi: *Sane quae in proprio viro, haec nimirum in vxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est. Quia ergo constat, eos duos esse in carne vna, communis illis vtrimque parentela esse credenda est, sicut scriptum est: Erunt duo in carne vna.* Itaque Concilium Vormaciense apud Collectores *Maciense* corrupto nomine appellari coepit, aut *Manticense*, vnde Gratianus in inscriptione canonis facile lapsus deprehenditur. Sed quaeres, qua ratione fieri potuerit, vt Isidori nomen irreperet? Ego puto, Gratianum errauisse ex codice Iuo- *Can. 14. cau. 35. qu. 2.*

nis; etenim apud Iuonem canon memoratus sub nomine Concilii Manticeni describitur in parte 9. cap. 44., deinde in cap. 45. subsequitur haec inscriptio: *Item ex dictis Isidori*: ex particula *Item*, quae coniunctionem facere videtur, arbitratus est Gratianus, etiam praecedenti canoni posse Isidori nomen adscribi.

Can. 1. et 6. cau. 35. qu. 5. 50. Supersunt adhuc canones 1. et 6. cau. 35. qu. 5., in quibus non Isidori verba referuntur, sed tantum ideo Isidori nomen laudatur, quod multa ad hanc rem Isidorus tradidit in lib. 9. Etymologiarum cap. 5., et sequentibus, imo canon 6. totus est Iulii Paulli in libro 4. Sententiarum tit. 11. de Gradibus. Hunc canonem descripsit Iuo in parte 9. Decreti cap. 64., nullo adiecto auctoris nomine, vbi tamen notatum fuit ad marginem, multa de ea re ab Isidoro tractari, quod censeo occasionem dedisse Gratiano putandi, Isidorum fuisse canonis auctorem. Hinc palam faciam Isidori verba in dicto cap. 5. et seqq., ad quae Gratianea monumenta exigantur, atque emendentur. Ait ille: „ Pater est, a quo nascitur initium generis: itaque is Paterfamilias vocitatur. Pater autem dictus eo quod patratione peracta filium procreet .... Mater dicitur, quod exinde efficiatur aliquid; mater enim est, quasi materia, nam pater caussa est .... Auus patris pater est, ab aeuo dictus, id est, ab antiquitate. Proauus aui pater est, quasi prope auum. Abauus proaui pater, iam longe ab auo. Atauus abaui pater. Tritauus ataui pater, quasi tretauus, id est, quartus supra abauum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen est. Familia autem oritur a patre, terminatur in tritauo. Filius, et filia a familia dicti, ipsi enim primi in ordine nascentium existunt .... Nepos est, qui ex filio natus est, dictus autem nepos, quasi natus post .... Pronepos est, qui ex nepote conceptus, natusque est; et dictus pronepos, quasi natus porro post .... Pronepos dictus, quia prope nepotem. Abnepos, quia seiungitur ab nepote. Est enim inter illum, et nepotem pronepos. Adnepos abnepotis filius, Trinepos adnepotis filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi tetranepos. Minores autem non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen, vt puta, filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus defecerint, merito iam dicimus minores, sicut et maiores dicimus post patris, aui, proaui, abaui, ataui, tritaui vocabulum „. Post haec transit Isidorus in capitibus subsequentibus ad explicanda cognatorum, agnatorumque nomina, quos collaterales appellamus, ibi: „ Fratres dicti eo, quod sint ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati .... Soror autem, vt frater, nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur. Fratrum filii patrueles dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt. Consobrini vero vocati, qui aut ex sorore, et fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini. Fratueles autem materterae filii sunt: sobrini consobrinorum filii. Tius Graecum nomen est. Patruus frater patris est quasi pater alius, vnde decedente patre pupillum prior patruus suscipit, et quasi filium lege tuetur. Auunculus est matris frater, cuius nomen formam diminutiui habere videtur, quia ab auo venire monstratur. Amita est soror patris, quasi alia mater. Matertera

est soror matris, quasi altera mater. Socer est, qui filiam dedit. Gener est, qui filiam duxit; gener autem dicitur, quod adsciscatur ad augendum genus. Socer autem, et socrus, quod generum, vel nurum sibi associauit. Vitricus autem, qui vxorem ex alio viro filium, aut filiam habentem duxit, et dictus vitricus, quasi nouitricius, quod a matre superducatur nouus. Priuignus est, qui ex alio patre natus est, et priuignus dici putatur, quasi priuigenus, quia prius genitus, vnde et vulgo ante natus. Vocabula autem a gente haec videntur declinata, genitor, genitrix, agnati, agnatae, cognati, cognatae, progenitores, progenitrices, germani, germanae „. Post haec in aliquibus exemplaribus, vti superius iam adnotatum est, leguntur verba canonis 1. caus. 35. qu. 4., ac denique in cap. 7. expatiatur Isidorus clarius indicans ascendentium, et descendentium gradus, item collateralium, id est, patruorum, amitarum, auunculorum, et materterarum, his verbis: „ Auctor mei generis, pater mihi est, ego illi filius, aut filia. Patris mei pater, mihi auus est, ego illi nepos, aut neptis. Patris mei auus, mihi proauus est, ego illi pronepos, aut proneptis. Patris mei proauus, mihi abauus est, ego illi abnepos, aut abneptis. Patris mei abauus, mihi atauus est, ego illi adnepos, aut adneptis. Patris mei atauus mihi tritauus est, ego illi trinepos, aut trineptis. Patris mei frater, mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia. Patrui mei pater, mihi pater magnus est, ego illi filii fratris filius, aut filia. Patrui mei auus, mihi propatruus est, ego illi filii, aut filiae nepos, aut neptis. Patrui mei proauus, mihi adpatruus est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia. Matris meae soror, mihi amita est, ego illi fratris filius, aut filia. Amitae meae mater, mihi amita magna est, ego illi filiae fratris filius, aut filia. Amitae meae auia, mihi proamita est, ego illi neptis filius, aut filia. Amitae meae proauia, mihi abamita est, ego illi neptis nepos, aut neptis. Matris meae frater, mihi auunculus est, ego illi sororis filius, aut filia. Auunculi mei pater, mihi auunculus magnus est, ego illi filii sororis filius, aut filia. Auunculi mei auus, mihi proauunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis. Auunculi mei proauus mihi abauunculus est, ego illi neptis filius, aut filia. Matris meae soror mihi matertera est, ego illi sororis filius, aut filia. Materterae meae soror, mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis. Auiae meae soror, mihi abamatertera est, ego illi pronepos sororis, aut proneptis. Proauiae meae soror, mihi promatertera est, ego illi neptis filius, aut filia „.

51. Vtilissimam operam Berardum in Gratianeis canonibus genuinis ab apocryphis discernendis, corruptis ad emendatiorum codicum fidem exigendis, difficilioribus interpretatione illustrandis, posuisse, satis, opinor, vel ex hoc specimine de Isidoro nostro constat. Eius tamen iudicium de legitimis quibusdam Isidori operibus minus probo, quod ad marginem indicatum volui. Vellem etiam, canones Isidorianos ad editionem potius Grialianam, quam ad Breu- *Laus Berardi.*

lianam exegisset. Sed editionem Grialii, vt videtur, ad manus non habuit, neque mss. alia exemplaria inspexit, quibus iuuari posset.

CAPVT XXXIII.

Isidori laudes ex quibusdam veteribus scriptoribus collectae.

Laudes Isidori vbique obuiae.

1. Satis quidem multa iam allata sunt, ex quibus liquido colligi possit, doctrinam Isidori magno in pretio ab antiquis scriptoribus habitam fuisse. Quaedam tamen addere iuuabit, vt intelligatur, Isidorum non solum ab iis laudatum fuisse, qui data opera gesta eius exposuerunt, aut elogium adornarunt, vt Braulio, Ildefonsus, Redemptus, historici anonymi eius vitae, aut translationis corporis, Martinus Legionensis in sermonibus de eiusdem translatione, et alii, sed etiam ab his, qui, aliud agentes, aut in Isidori laudes excurrerunt, et ad confirmanda religionis nostrae dogmata, et instituta, vel ad omnigenae eruditionis copiam Isidori auctoritate vsi sunt. Neque vero anxie quaerendi mihi sunt istiusmodi scriptores: quis enim modus, aut finis huic labori, et studio esset? sed nonnullos tantum, qui sese mihi facile obtulerunt, producam: plures in notis ad ipsa opera, quum sese dabit occasio, reuocabo, aut denuo in medium proferam.

quaedam apocryphae.

2. Ioseph Rodriguez de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 293. caput de S. Isidoro ita exorditur: *De S. Isidoro* (verba eius hispana latine reddo) *altero Daniele, vt S. Gregorius Magnus sensit, Doctore Hispaniarum, vt S. Braulio, et Archiepiscopus* (immo *Episcopus*) *D. Lucas Tudensis, Speculo episcoporum, et sacerdotum, vt S. Ildefonsus, Praelato episcoporum, et Principe sacerdotum, vt S. Martinus* (Legionensis, vt puto,) *Apostolo Christi, vt Archiepiscopus Compostellanus D. Petrus iudicauit, etc.* Dolendum, quod Rodriguezius loca non indicet, ex quibus praeclaras has Isidori laudes deprompsit. Sed illa Gregorii Magni, Braulionis, et Ildefonsi verba ex apocryphis, vt opinor, libris hausit. Archiepiscopus ille Compostellanus per me fuerit Petrus Monsoro, siue, vt alii vocant, *Monsoncio*, qui a nonnullis seculo x. ascribitur, ab aliis seculo XII., de quo videri potest Nic. Antonius. Sed quum ipse Rodriguezius p.487. contendat, nullum Petrum Monsoro, siue Monsoncium episcopum

Compostellanum inter hispanos scriptores locum tenere posse, rursus haereo, atque scire aueo, quem Petrum Archiepiscopum Compostellanum Isidori laudatorem appellauerit.

3. S. Valerius abbas monasterii Montensis, scriptor vitae S. Fructuosi, episcopi Bracharensis, seculo VII. exeunte, S. Isidorum cum Fructuoso his verbis comparat: *Postquam antiquas mundi tenebras supernae veritatis noua irradiauit claritas, et a Sede Romana, prima sanctae ecclesiae cathedra, fidei catholicae dogmatum fulgurans rutilaret immensitas, atque ex Aegypto, orientali prouincia, excellentissima sacrae religionis praemicarent exempla, et huius occiduae plagae exiguae perluceret extremitas, perspicuae claritatis egregias diuina pietas duas illuminauit lucernas: Isidorum, reuerentissimum scilicet virum, Hispalensem episcopum, atque beatissimum Fructuosum ab infantia immaculatum, et iustum. Ille autem oris nitore clarens, insignis industriae sophistae artis indeptus primitias, dogmata reciprocauit romanorum: hic vero in sacratissimo religionis proposito, Spiritus sancti flamma succensus, ita in cunctis spiritualibus exercitatus, omnibusque operibus sanctis perfectus emicuit, vt ad Patrum se facile coaequaret antiquorum meritis Thebaeorum. Ille actiuae vitae industria vniuersam extrinsecus erudiuit Hispaniam: hic autem contemplatiuae vitae peritia vibrante fulgore micans, intima cordium illuminauit arcana. Ille egregio rutilans eloquio, in libris claruit aedificationis; hic autem culmina virtutum coruscans, exemplum relinquens sanctae religionis, et innocuo gressu secutus est vestigia Domini nostri, et Saluatoris etc.* Ita edidit Florezius tom. 15. Hisp. sacr. ex noua codicum mss. recensione post Sandoualium, Tamayum, et Mabillonium.

S. Valerius abbas

forte *merita*.

forte *culmine*.

4. Hoc idem elogium editum fuit a Constantino Caietano p. 6. nomine Anonymi Benedictini in vita S. Fructuosi abbatis, et episcopi Bracharensis. Sed constat iam, auctorem vitae S. Fructuosi abbatis Dumiensis, et episcopi Bracharensis, qui paulo post Isidorum floruit, fuisse Valerium abbatem monasterii S. Petri de Montibus seculo VII. exeunte. Edita fuit ea vita a Prudentio Sandoualio, Ioanne Tamayo de Salazar, Mabillonio in Actis Sanctorum Benedictinorum seculo II. p. 581., a Bollandianis ad diem XVI. aprilis. Florezius tom. 15. Hisp. sacr. pag. 139., et Bayerius in not. ad biblioth. vet. Hisp. l. 5. c. 5. n. 263. obseruant, in codicibus Oueten-

S. auctor vitae S. Fructuosi.

sì, Carrazedensi, Arlanziensi, Toletano, et aliis vitam S. Fructuosi inter genuina Valerii opera recenseri, stilumque plane Valerii esse. Monachatus vero Benedictinus Fructuosi, et Valerii Benedictinis facilius, quam aliis probabitur. Consule Nic. Antonium loc. cit. bibliothecae vet. Hisp.

Liber Scintillarum.

5. Isidoro laudi verti debet, quod in antiquis sententiarum collectionibus ex Sanctis Patribus eius nomen, et auctoritas reponatur. Hoc in studio excerpendi flores ex SS. Patribus multi olim floruerunt. In libro Ioannis Egonis de vir. illustr. monast. Augiae Diuitis apud Pezium tom. I. Anecd. part. 3. laudatur cap. 9. Reginbertus monachus, qui seculo IX. bibliothecae praefuit, plura volumina manu sua descripsit, praeposito plerumque epigrammate *Magno in honore dei etc.*, et excerpsit compendia, et flosculos ex SS. Patribus. Celeberrimum est hoc in genere opus inscriptum *Liber scintillarum collectus de sententiis SS. Patrum*, scilicet Ambrosii, Athanasii, Augustini, Basilii, Caesarii, Clementis, Cassiani, Cypriani, Effren, Isaiae, Eusebii, Gregorii, Hieronymi, Hilarii, Isidori, Iosephi, Origenis, et Vitarum Patrum. Tom. 7. operum Bedae titulus huic operi est, *Quaestiones Patrum*, et initio inter Patres commemoratur Sedulius, fortasse poeta auctor carminis de historia euangelica: cuius tamen nihil in opere ipso inuenio. Non diuersum puto opus, quod apud Bandinium plut. 35. tom. 4. cod. 5. S. Crucis inscribitur *Alcuini Scintillarius*, in quo cum Ambrosio, et aliis Isidorus laudatur. Hic scintillarum liber, qui in nonnullis codicibus Bedae ascribitur, in aliis tribuitur Paulo Aluaro Cordubensi, de quo videri potest Nic. Antonius in bibl. vet. Hisp. cum not. Bayerii, et Florezius Hisp. sacr. tom. XI. p. 47. seqq., in aliis Defensori, monacho Locogiacensi apud Pictones, quod ex praefatione colligit Fabricius in biblioth. med. aeui verbo *Defensor*. Alii minus recte Caesarium episcopum, aut Cassiodorium auctorem eius collectionis asserunt. Beda certe in comment. in sacram scripturam verba Isidori cum aliorum Patrum verbis colligit.

Sententiae ex Patribus

6. In codice vaticano Reginae Suecorum 254. extat similis collectio: *Incipiunt sententiae de diuersis libris Sanctorum Doctorum exceptae*. Incipit, *Dei omnipotentis filius*: desinit: *feruentius inhiare cognoscit*. Auctores sententiarum laudantur Isidorus, Beda, Xystus, Gregorius, Augustinus, Seneca, Hieronymus. Sequitur in eodem co-

dice aliud opus, cuius primus titulus est: *Incipiunt capitula de callidi hostis insidiis*: sed re vera est collectio sententiarum Isidori, Cassiodorii, Hilarii, Hieronymi, Gregorii, Xysti.

7. Inter mss. codices Florentinos S. Crucis Bandinius plut. 10. enumerat codicem 10. membranaceum seculi XIII. ineuntis, in quo aduertit, post Auroram Petri de Riga *ascripta esse quaedam dicta sententiosa ex Petro Apostolo, Seneca, Bernardo, Augustino, et Isidoro*. Ibidem plut. 36. recenset codicem 9. membr. seculi XIV. *Liber de auctoritatibus Sanctorum editus a Fratre Vincentio Belluacensi Ordinis Praedicatorum*. Sententiae deprom̃ptae sunt ex Isidoro, et aliis. Liber neque ab Echardo, neque a Fabricio memoratur, vt Bandinius obseruat. *Vincentius Belluacensis*.

8. In codice bibliothecae veteris vaticanae 2951. post Isidori librum *De mundo*, et alia pag. 135. incipiunt sententiae ex pluribus veteribus ad multiplex rerum argumentum, inter quos Isidorus etiam nominatur. Verum hoc opus auctoris non ita prisci est. Sic etiam seculo XIII. Thomas Hibernicus scripsit *Manipulum florum*, siue *Flores omnium doctorum, qui super sacris literis scripserunt*: quod opus saepissime recusum fuit. Antiquius est collectaneum sententiarum Megingoti ad Reginmarum episcopum Patauiensem seculo XII., cuius meminit Pezius in dissert. Isagog. tom. 4. Thesauri Anecdot. p. 3. Mengigotus sententias collegit ex Cypriano, Ambrosio, Augustino, Hieronymo, Prospero Aquitanico, Claudio Mamerto, Gregorio Magno, Beda, Haeymone (sic) Halberstadiensi, Smaragdo abbate, et Seuerino episcopo. A Pezio non nominatur Isidorus. Fabricius in bibl. med. aeui de Mengigoto isto, siue Mengoto haec praetermisit, et pauca alia annotauit. *Flores Doctorum*.

9. Inter appendices operum Augustini tom. 6. relatum est opus inscriptum *Speculum*, quod Maurini editores arbitrantur collectum ex sententiis Augustini, Gregorii, et Isidori, immo et Alcuini: Mabillonius vero in Analectis p. 492. edition. Paris. 1723. asserit excerptum ex Confessione fidei, quam Alcuino adiudicat. Sed, vt recte Riscus tom. 31. Hisp. sacr. pag. 162. animaduertit, Taio seculo VII., quo floruit etiam Isidorus, quum sententias ex Gregorio Magno colligere sibi proposuisset, additis nonnullis ex Augustino, ex Speculo non pauca decerpsit, tamquam ex opere, vt Riscus putat, Augustiniano, vel quod tunc tale censebatur. Loca ergo, quae Mau- *liber inscriptus* Speculum.

rini indicant ex Isidori Sententiarum libris ab auctore Speculi desumpta, potius ab Isidoro ex Speculo excerpta sunt.

S. Laurentius Iustinianus

10. Inter recensendos mss. codices saepe occurret Isidori nomen in istiusmodi antiquis sententiarum collectionibus, vt in codice Vat. 4250., in quo sunt Isidori *Collecta ex libris de Trinitate*. In Ottobon. 2524., de quo cap. 106., *Flores ex Isidoro, et aliis Patribus*. Inter opera autographa S. Laurentii Iustiniani anno 1684. bibliothecae Vaticanae ab Innocentio XI. donata codex est 6460. partim papyraceus, partim membranaceus in 8. paruo, in quo sunt Flores ex variis SS. Patribus, et *ex S. Isidori libro 1. de summo bono: Compunctio cordis etc.*

Fredegarius.

11. Clarum etiam est Isidori nomen inter eos, qui chronica ex antiquioribus, vti ipso Isidoro, et aliis, contexuerunt. Paulo post Isidorum Fredegarius Scholasticus floruit circa annum 641., cuius Chronicon editum est inter opera Gregorii Turonensis, curante Theodorico Ruinart, col. 585., vbi initio sic praefatur: *Itaque beati Hieronymi, Idacii, et cuiusdam Sapientis, seu et Isidori, immoque et Gregorii chronicas a mundi origine diligentissime percurrens, vsque decedente regno Guntramni, his quinque chronicis huius libelli, nec plura praetermissa, singillatim congruentia stilo inserui: quod illi solertissime absque reprehensione condiderunt*. Notat Ruinartius, *nec plura praetermissa* forte esse pro sexto casu *nec pluribus praetermissis*. Hanc loquendi rationem in Isidoro, aliisque aequalibus saepe ego animaduerti: quam tamen inepti correctores codicum interdum corruperunt.

alii chronicorum auctores

12. Nic. Antonius bibl. vet. lib. 5. cap. 4. num. 111. nota dignum censet, quod Fredegarius vix de auctore Chronici Isidoriani certum se esse ostenderit. Sed, vt ego puto, Fredegarius chronicon alicuius anonymi ab Isidoriano distinctum intelligit, quum chronicon *cuiusdam sapientis* laudat, et particulas *seu et* pro simplici coniunctione *et* accipit. Suspicatur etiam Nic. Antonius, legendum *Georgii* scilicet monachi pro *Gregorii*: sed cur sermonem de Gregorio Turonensi esse non intelligemus? Iam multi alii in Chronicis conficiendis simili modo Isidorum auctorem laudarunt, praecipue hispani, vt Isidorus Pacensis, Lucas Tudensis, auctor Historiae Generalis Hispaniae sub Alfonsi Sapientis nomine, et alii. Theodoricus Engelhusius seculo XV. scripsit Chronicon Chronicorum, et ex libris

Ety-

Etymologiarum Isidori profecit. Ranulphus Higdenus seculo XIV. in suo Polychronico auctoribus vsus est Plinio, Isidoro etc. Ioannes Fordun seculo XV. in suo Scotichronico (sic enim inscripsit) saepe Isidorum laudat, et sequitur.

13. Alchuuinus, siue Alcuinus, praeterquamquod in Officiis per ferias ex Isidoro quasdam inserit orationes, ita libr. 2. aduersus Elipandum laudes Isidori exprimit: *Quiescite, viri fratres, quiescite, et nolite vestri blasphemiam erroris patribus imputare vestris. Illi sua habuerunt tempora, nobisque praeclara sui sudoris in sancta conuersatione reliquerunt vestigia, quos laudamus, amamus. Beati itaque Isidori clarissimi Doctoris non solum Hispaniae, verum etiam cunctarum latinae eloquentiae ecclesiarum perplurima legebamus opuscula, et in magna habemus veneratione: in quibus nunquam de Redemptoris nostri humanitate adoptionis nomen exaratum inuenimus.* *Alcuinus*

14. Ipsum Elipandum, cuius Alcuinus errores refellit, auctoritate Isidori in epistola ad Carolum Magnum vsum fuisse, innuit Bignaeus in praefatione ad opera S. Isidori, et ostenditur ex epistola Caroli Magni ad Elipandum, et ceteros episcopos Hispaniae: *Exemplum mihi Constantini imperatoris proposuistis, cuius initium beatum Isidorum laudasse dicitis, et finem doluisse: quod ne mihi accidat per quemdam Beatum, quem Antiphrasium cognominastis, benigne suadetis*. In collectione conciliorum Labbeana tom. 7. col. 1051. legitur *per quemdam beatum*: sed scribendum est *per quemdam Beatum*: nam Beatus vocabatur doctus quidam presbyter hispanus, qui Elipandi haeresin confutauit. Elipandus autem eum *Antiphrasium* vocabat, scilicet Beatum per antiphrasin, quasi infelicem. Epistola ad Carolum Magnum edita demum fuit a Florezio e ms. codice Toletano tom. 5. Hisp. sacr., vbi proposito exemplo Constantini: *De quo*, inquit, *Beatus Isidorus dicit: Heu proh dolor! bono vsus principio, et fine malo*. Ex Chronico petita haec sunt, quae Elipandus in epistola ad Alcuinum iterum, atque iterum produxit. In hac autem epistola ita Isidori elogium texit: *Beatus quoque Isidorus, iubar ecclesiae, sidus Hesperiae, doctor Hispaniae, in libro Etymologiarum dicit etc.* *Elipandus*

15. Regino Prumiensis coenobii abbas, qui seculo x. claruit, in Chronico ad annum 572. sic habet: *Sub his etiam regibus Isidorus Hispalensis ecclesiae episcopus floruit, nulli modernorum docto-* *Regino Prumiensis*

rum postponendus, qui multa de fide, regulis, ecclesiasticisque disciplinis disputauit. Simili modo alii scriptores Chronicorum.

Chronicon ms. 16. Apud Schelstratum tom. I. Antiquit. eccles. extat Chronicon seculo XI. exaratum ex codice Vaticano 1358., vbi sub Heraclio: *Ysidorus episcopus Spalensis in Hispania clarus, doctor eximius, cum Eugenio Toletano, et Selua Narbonensi, et aliis*. Antea praemiserat: *Concilia Hispaniae Toletana, et Hispalense, vbi Leander, et Euphemius clari*.

Hermannus Contractus 17. Hermannus Contractus ad annum 616. tom. I. Antiq. lect. Canisii pag. 497. *Hoc tempore Isidorus Hispalensis episcopus clarus in Hispaniis habetur; qui huc vsque temporum abbreuiationem produxit, et multa egregia opuscula edidit*.

Sigebertus 18. Sigebertus ad annum 627. in editione Auberti Miraei Antuerpiae anno 1608. pag. 90. *In Hispaniis Isidorus Spalensis tum sanctitate, tum doctrina clarebat*. Notatur, in mss. codicibus legi *Spalensis*, vt olim Hispania dicta est *Spania*.

Martinus Polonus 19. Martinus Polonus ad annum 621. *Hoc tempore floruit Isidorus Hispalensis episcopus beati Leandri successor. Hic vir eruditissimum Etymologiarum librum composuit etc.*

Guilielmus Malmesburiensis. 20. Guilielmus Malmesburiensis lib. 2. de gest. Angl. cap. 10. *Per Leandrum episcopum Hispanensem* (forte *Hispalensem*) *et per Richardum* (hoc est, Reccaredum)... *gothi catholico choro vniti sunt. Successit Leandro Isidorus, doctrina, sanctitateque nobilis etc.* Confer cap. 28. de hoc Guilielmi loco.

Vincentius Bellouacensis 21. Vincentius Bellouacensis, siue Belluacensis Spec. Hist. l. 23. c. 31. *Hic Sanctus Isidorus, Hispalensis episcopus, scripsit multa vtilia etc.* Recenset opera. Commentarium in libros veteris testamenti *allegoriarum* nomine donat. Tribuit Isidoro tractatum vnum *De corpore, et sanguine Domini*, et librum Decretorum apostolicorum, *quem primus*, ait, *compilauit Isidorus*, et ex quo Iuo, et Gratianus profecerunt.

S. Antoninus. 22. S. Antoninus in Chronico part. 2. tit. 13. cap. 2. fuse agit de S. Isidoro, eiusque operibus: *Imperante Heraclio, de quo supra, in Hispaniis claruit beatus Isidorus Hispalensis episcopus circa annum Domini sexcentesimum quadragesimum, sanctitate, et doctrina copiosus etc.* In Chronico Leodiensi apud Labb. Biblioth. mss. tom. I. pag. 335. breuiter: *Anno 613. Isidorus episcopus claruit*.

Petrus Equilinus 23. Petrus Equilinus in Catalogo Sanctorum lib. 4. cap. 30. *Isi-*

dorus episcopus Hispalensis etc., *qui multa volumina ecclesiae dei vtilia condidit etc. Quieuit Hispali vita*, *et doctrina praefulgidus pridie nonas aprilis*, *ibique iacet humatus*. Ignorabat videlicet Petrus de Natalibus translationem corporis Isidori. In recensendis eius libris interdum de vno eodem libro bis sermonem facit, ac multa errat: *quatuor* libros Sententiarum nominat, Synonymorum *viginti*, nisi error excriptorum est; alia ex Vincentio Bellouacensi videtur mutuatus, praesertim de libro decretorum apostolicorum romanorum pontificum, canonumque conciliorum. Longum esset, omnes chronicorum, et catalogorum auctores recensere, qui Isidori nostri laudes celebrant.

24. Panormiuon ignotum mihi nomen est, neque in bibliotheca Hispanica repertum: excribam tamen de eo verba Constantini Caietani in Isidori elogio pag. 34. *Coronidis loco hic tandem nobis liceat commendare summam summi huius viri scientiam ex eo etiam*, *quod vtilissimam nauauerit operam ecclesiae catholicae*, *vt quum ex aliis multis*, *tum vero ex Decretis constat*, *quorum non minima pars ex illius lucubrationibus decerpta est*. *Quare hoc in loco animaduertendum illud est*, *quod Panormiuon quidam episcopus* (*vt est apud Maurum Castellam*) *scriptor vetustissimus in libro illo suo de multimoda scripturarum distinctione*, *dum eorum librorum*, *qui suo tempore ab ecclesia catholica recepti erant*, *mentionem facit*, *vniuersa quoque S. Isidori scriptorum monimenta connumerat*. *Extat huius auctoris opus in ecclesia Bracharensi literis gothicis manu exaratum*. An Maurus Castella, siue quiuis alius ex Pannormia Iuonis *Panormiuonis* episcopi nomen confinxit? Ita ego coniiciebam. *Panormiuon: nomen corruptum.*

25. Samson. Abbas Cordubensis seculo IX. lib. I. Apologetici cap. 3. tom. XI. Hisp. Sacr. pag. 344. *De nominibus vero eiusdem Filii dei tam propriis etc. non mihi aliquid videtur necessarium huic operi inseri*. *De quibus beatum Isidorum constat mirifice disputasse*: *quem lector*, *interrogando eius opera*, *ad liquidum poterit cognoscere caelesti fuisse dono refertum*. Saepius Sampson Isidori verba cum laude profert, vti etiam eius aequalis Aluarus Cordubensis in epistolis, et Indiculo luminoso eodem tom. XI. Hisp. sacr., et alii deinde scriptores hispani. Libri Lucae Tudensis contra Albigenses pleni sunt Isidori laudibus, cuius sententias saepissime Lucas vsurpat. *Clarissimus*, ait lib. 2. cap. 7., *philosophus catholicorum Isidorus tam ety-* *Samson Cordubensis*

mologiis, quam rerum naturis disserendis scientiarum, et linguarum varietate inter Doctores obtinet principatum.

Theodulfus Aurelianensis

26. Aliquoties iam in his Prolegomenis accidit, et saepius deinceps occurret, vt antiqui scriptores proferantur, qui in suam rem Isidori verba allegant. Eiusmodi sunt, vt de nonnullis nunc dicam, Theodulfus Aurelianensis, qui in opere de Spiritu sancto tom. 2. oper. Sirmondi Isidorum excitat ex lib. 7. Etym. cap. 3., ex lib. Differ. 2. al. 1., cap. 3., ex lib. 1. Sent. cap. 17. Auctor descriptionis rhythmicae Veronae, quam, regnante apud Langobardos Pipino Caroli Magni filio, ex Italia retulit Ratherius Veronensis episcopus, et in Lanbiensi autographo apponi curauit, apud Mabillonium tom. 1. pag. 371. edition. Parisiens. 1675. *Magna, et praeclara pollet vrbs haec in Italia in partibus Venetiarum, vt docet Isidorus, quae Verona vocitatur olim antiquitus.*

Adhelerus: alii.

27. Apud Pezium tom. 2. thes. Anecd. part. 2. col. 41. Adhelerus in admonit. ad Nosuindam cap. 13. *Dicit enim Isidorus, quod orationibus mundamur, lectionibus instruimur*: ex lib. 3. Sent. cap. 8. initio. Ibidem col. 91. Placidus Nonantulanus De honore ecclesiae cap. 16. *Ex dictis S. Isidori episcopi: Sub regiminis disciplina seculi potestates etc.* Petrus Cellensis lib. 4. epist. 2. apud Sirmondum tom. 3. oper. *Vnde dicitur deus simplex non ob aliud, teste Isidoro, nisi quia non est aliud ipse, et aliud, quod in ipso est*: ex lib. 1. Sentent. cap. 1. His adiungi possunt Anonymus Rauennas, siue is fuerit Guido presbyter, qui in sua Geographia Isidorum pag. 12. laudat, et Scholiastes vetus Horatii, qui pag. 207. edit. Iac. Crucquii Isidori auctoritate vtitur.

Isidorus in mss. laudatus

28. In Euangeliario quadruplici Blanchini pag. 603. terg. recensetur codex Regio-vaticanus num. 76. exaratus seculo XI., cuius specimen characterum repraesentatur num. 7. tab. 5. post pag. 60. Is codex continet Pauli problemata de aenigmatibus, ac tomis canoninicis, quorum initium hoc est: *Vetus testamentum, Isidorus dicit, ideo dicitur, quia veniente nouo cessauit*. Non explicatur, quisnam sit iste Paulus, qui fortasse est diaconus Warnefridus, siue, vt alii vocant, Warnefridi. Obiter aduertam, ab auctoritate quoque Isidori initium ducere duos auctores historiae romanae, italico veteri sermone conscriptae, alterum in ms. codice Ottoboniano 2616. *Dice lo glorioso Missere Santo Isidoro*, alterum in codice Ottobonia-

no 2658. *Dice lo glorioso Santo Isidoro nello liuro delle Etimologie etc.* Prioris operis auctor dicitur *Lello Petroni* : alterum anonymum est. In codice Regio-vaticano 1573., mox describendo, in quo quaedam sunt Isidori, reperitur opus inscriptum *De* xiv. *diuisionibus temporum*. Incipit: *Diuisiones temporum quot sunt?* xiiii., *id est*, *atomus*, *momentum etc.* Passim laudatur Isidorus: *Isidorus definiuit dicens etc.* Tomo 1. operum Bedae extat opus ita inscriptum, cuius codex ms. auctior commendatur a Mabillonio tom. 1. Musei Italici pag. 69. In alio codice Reginae Suecorum, infra etiam recensendo, opus reperitur auctoris non ita prisci, hoc titulo: *Auctoritates, quod Romae a Sancto Siluestro Constantinus baptizatus est*. Indicatur Isidorus pro hoc argumento inter alios: sed, vt ego puto, ex apocrypha collectione Isidori Mercatoris.

29. Codex Vaticanus 1343. exhibet quamdam decretorum, et canonum collectionem, et nunnulla de rebus ecclesiasticis opuscula. Primum opus initio mutilum est, in quo de vestibus sacerdotalibus, sacramentis, et aliis agitur, et in rubricis saepe citatur Isidorus, vt de exorcismis, de scrutinio etc. Ibidem pag. 445. Opusculum de baptismo, et omni eius ordine iuxta indaginem catholicorum incipit: *Baptismi sacramentum si prima repetens ab origine pandam* ex cap. 24. lib. 2. de Officiis Isidori, qui expresse nominatur in titulo: *De catechumenis exorcismi* : *Ysidori*: scilicet ex lib. 2. de officiis cap. 20. *fragmenta Isidori.*

30. Nomen Isidori celebratum videre etiam poteris in codice Laurentiano S. Marci, recensendo cap. 44., in quo est quaedam homilia sub Isidori nomine. Bandinius tom. 2. codd. latinor. biblioth. Mediceae plut. 47. describit codicem seculi xi. ineuntis, continentem scholia in Priscianum, quibus praeter alios Isidorus, et Beda laudantur. *Scholia in Priscianum.*

31. Curiosum est opus inscriptum, *Tomus singularis insignium auctorum tam graecorum, quam latinorum, quos ex variis bibliothecis accersitos nunc primum in lucem prodire, et publice prodesse iussit Petrus Steuartius Leodius Ingolstadii ex typographia Ederiana in* 4. In nonnullis huiusmodi opusculis Isidori verba expromuntur, vt cap. 69. et 73. dicam: aliquando citatur *Isidorus in Sententiis suis*, vt pag. 691., hoc est, in libris Sententiarum. *collectio plurium operum.*

CAPVT XXXIV.

Recentiorum quorumdam de Isidori scriptis iudicia varia expenduntur.

Gaddius. 1. Qui de Isidori operibus censuram facere volunt, eo animo erga eum esse deberent, quo ipse antiquiores legebat. *Nec historicos*, inquit lib. 15. Etym. cap. 1., *nec commentatores, varia dicentes, imperitiae condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creauit errorem*. In tanta igitur varietate rerum antiquarum, quas Isidorus pertractauit, siquis error in eius opera irrepsit, antiquitati potius, quam Isidoro ipsi tribuendus videtur, neque ita temere de eo iudicandum, vt quidam faciunt: quamquam plerique eum meritis laudibus extollunt. Nonnulla recentiorum quorumdam de Isidoro iudicia Nic. Antonius lib. 5. cap. 4. n. 91. bibl. vet. Hisp. collegit. Scilicet Iacobus Gaddius tom. 1. Script. non ecclesiast. *exemplar episcopi numeris omnibus absoluti, doctrinae multiplicis, eruditionisque immensae virum* Isidorum vocat. Xystus Senensis lib. 4. biblioth. sanct. *eximiae sanctitatis, et eruditionis, diuinarum scripturarum peritissimum, et in legendis, colligendis, coaptandisque dictis, ac sententiis, et rapsodiis veterum patrum ex innumeris, et immensis eorum voluminibus desiderium habentem inexplebile, et vires omnino inexhaustas*.

Resendius. 2. Resendius lib. 2. Lusit. antiquit. *virum magnum* appellat, *et rerum multarum bene peritum, neque elegantiorum tam expertem literarum, vt insolenti fastidio sit a dicendi testimonio ablegandus*. Alibi *multae tum eruditionis, tum diligentiae hominem* vocat. Raphael Volaterranus. Raphael autem Volaterranus, pergit Nic. Antonius, *non tam doctrina, quam vita philosophum, et in dicendo non tam rudem, quam inexercitatum*, haud omnino recte censuit. Stilum enim eius seculi quis in eo reprehenderit? Aut cuinam videbitur is non doctrina philosophus, qui moribus, et pietati praescripsit regulas vniuersis ecclesiae seculis merito suscipiendas? Quantum vero fauet Ios. Scaliger. Iosephus Scaliger! *Isidorus multa*, ait in primis Scaligerianis p. 65., *ex veterum libris, quibus hodie caremus, eaque optima transcripsit. Ideo illum velim habere. Doctis vtilissimus est*.

3. Haec fere ex Nic. Antonio. Vt autem is Isidorum contra Raphaelem Volaterranum vindicat, sic etiam Iulius Minutolus similem defensionem adornat contra Alciatum, et Polletum, qui Isidorum vocat *virum non tam eruditum*, *quam bonum*. Minutolus dissert. 7. ita pergit: *Isidorus suo Etymologico*, *quibusdam licet naeuis resperso*, *eruditionibus tamen refertissimo*, *magnam lucem antiquitati feneratus est. Vnde portentum illud eruditionis Panuinius in principio sui operis de Circensibus ludis ingenue fatetur; Nec parum adiutus sum Isidori Etymologiarum libris*. Bailletus in Iudiciis Sapientum tit. 99. obseruat, Vossium seniorem De philolog. pag. 26. Scaligero pro Isidoro assentiri; Iuniorem Du Verdier contra Isidorum Paulo Merulae Censur. in auctor. pag. 26.; Anonymum vero auctorem bibliogr. histor. Cur. pag. 36. non magni interesse existimare, quae Isidorus de suo addidit. Ludouicus Vives De trad. discipl. l. 3., vbi agit de philologis: *In hunc numerum*, ait, *nescio*, *an patientur grammatici Isidorum Hispalensem interferciri. Affert nonnulla ex antiquis hausta haud prorsus aspernanda*, *praesertim quod fontes illi non peruenerint ad hanc aetatem*. *Iulius Minutolus Isidorum tuetur. Varia iudicia.*

4. Criticos alios viros, qui Isidorum celebrarunt, addamus, si placet. Lilius Gyraldus lib. 2. dialogismo 12. verbis vtitur Isidori, *Pontificis*, inquiens, *doctrina*, *ac sanctitate praeclari*. Gerardus Ioannes Vossius De natura artium lib. 2. cap. 5. *Vtilis etiam opera est*, *quam Isidorus .... praestitit in* xx. *Originum libris*, *quos ex optimis quibusque scriptoribus*, *plerisque ecclesiasticis compilauit*. *Lilius Gyraldus. Io. Vossius.*

5. Thomas Dempsterus in Elencho Scriptorum ad Paralipomena Antiquitatum romanarum Rosini: *Isidorus Hispalensis grammaticus necessarius*, *in quo pleraque*, *quae nusquam alibi*. Albertus Dietericus Trekel in not. ad Brissonium lib. 4. cap. 20. Select. antiquit. *Io. Dan. Ritterus praef. ad cod. Theod. tom.* 1. *ceteris diligentior de cognitoribus*, *et procuratoribus egit*: *sed praetermisit locum Isidori*, *quo nemo veterum melius differentiam inter procuratores*, *et cognitores in sensu proprio exposuit*. *Dempsterus. Dietericus Trekel.*

6. Franciscus Floridus Sabinus lib. 2. lect. succis. cap. 12. Isidorum a Beroaldo in magno habitum pretio fatetur, dum sic hunc alloquitur: *Tu ex Isidoro*, *Albertoque Magno insulsa*, *inuenustaque scripta contexis*. Salmasius in Aelium Spartianum pag. 5. *Floridus Sabinus. Salmasius.*

v. 35. quum Plinii locum de Samothraciis annulis attulisset, *Errauit*, inquit, *Lipsius*, *qui Plinium emendare illo loci conatur*. Tum verba Isidori profert ex lib. 19. cap. 31. Etymolog. *Samothracius etc.*, ac concludit: *Nemo melius poterat*, *aut breuius locum Plinii exponere*. Idem Salmasius in Flauium Vopiscum pag. 225. v. 33. *Isidorus*, *in quo auctore multa saepe bonae notae reperi*, *et alibi non reperiunda*, *sic mulleos describit etc.*

Cellierius. 7. Cellierius, qui tom. 17. Hist. auctor. eccles. opera Isidori diligenti examine describit, recenset, et singillatim laudat, sic in genere de Isidori doctrina pag. 650. concludit: *Ex operibus Isidori*, *quae ad nos peruenerunt*, *perspicitur*, *immensa eum eruditione praeditum fuisse*, *et ex antiquis scriptoribus tum ecclesiasticis*, *tum profanis*, *quos legerat*, *scite profecisse*. *Eius quidem stilus neque eloquens est*, *neque castigatus*: *clarus tamen*, *et facilis*. *In operibus eius de morum doctrina quidam pietatis*, *ac spiritualis compunctionis gustus eminet*, *qui corda penetrat*, *et emollit*. *Alia eiusdem opera rerum*, *quae pertractantur*, *stupenda varietate commendantur*. Haec ex Cellierii gallicis verbis latine reddita.

Bruckerus. 8. Iudicium Iacobi Bruckeri de Isidori doctrina in Historia critica philosophiae tom. 3. pag. 569. seq. non est obiter praetereundum. *Certe*, inquit, *virum fuisse non sacrae modo*, *sed et profanae literaturae peritissimum*, *eius scripta a laudatis viris enarrata*, *passimque a scriptoribus historiae literariae ecclesiasticae enumerata ostendunt*. *In quibus licet consarcinatorem egerit veterum*, *centonisque instar ex illorum scriptis sua consuerit*, *iudicium tamen in seligendis optimis probauit*, *quumque multa excerpserit ex libris*, *quibus hodie caremus*, *non inutilem praestitisse operam sequentibus seculis censendus est*. Tum de Etymologiis: *Non enim solas etymologias sectatur*, *aridoque calamo ieiunum argumentum prosequitur*, *sed per omne fere eruditionis genus diffusus*, *pleraque scitu digna*, *et multa egregia*, *alibique vix reperiunda affert* .... *Librum quoque De natura rerum*, *seu mundo edidit*, *quo cosmographiam quamdam exhibet*, *vel ideo commendandam*, *quod multa fragmenta Nigidii*, *Varronis*, *Suetonii Tranquilli*, *aliorumque exhibeat dudum deperdita*. *Ex his vero tum de ipsa Isidori philosophia*, *tum de meritis eius in eandem iudicandum est*. *Priorem ex collectaneis veterum magis constitisse*, *quam systema aliquod cohae-*

cohaerens exposuisse ex dictis intelligitur, adeoque magnum inter philosophos locum, quem forte non admodum affectabat, non occupat. Haec vero non exigua fuisse ob plurima veterum philosophorum, qui inter latinos scripserunt, fragmenta, et excerpta conseruata omnino fatendum est. Quamuis enim non vbique iudicium probauerit, suaque non ex suis horreis, sed ex aliorum penu hauserit, eandem tamen philosophiae, eiusque historiae praestitit operam, quam in Diogene Laertio, Suida, Stobaeo, aliisque collectaneorum philosophicorum scriptoribus merito laudamus. Id quod eo magis inter eius merita referendum est, quo magis secula haec meliora non habebant, nec egebant, magnaque erat veterum scriptorum penuria. Durius itaque cum Isidoro agunt, nec aeui illius, quo vixit, conditionem satis recordantur, qui centonum consarcinatorem, fartoremque semipriscum nominando, plagii, et ineptae compilationis reum agunt. Quem si non habuissent seculorum sequentium scriptores, in multis grauius caecutiissent, nec depromere potuissent ea, quibus scripta sua tamquam gemmis exornant, quod fecisse Rabanum Maurum, obseruauit Guil. Malmesburiensis, inuito licet Guil. Caueo (Hist. liter. script. eccles. pag. 456.). *Qui si cogitasset, hunc omnium fere medii aeui scriptorum morem fuisse, vt praecedentes scriptores excerperent, et ex his sua compilarent, intellexisset, nihil Rabani eruditioni, qualis seculo* IX. *fuit, derogare, quod Isidorum exscripserit.*

9. Inter Isidori elogia, a recentioribus profecta, collocare possumus *Panegyricum centonem ex diuersis poetarum versibus in D. Isidori Hispalensis Archiepiscopi laudem a Ioanne de la Peña compositum, et editum Hispali* 1643. *in* 4.; ac librum Constantini Caietani sic inscriptum: *SS. trium episcoporum religionis Benedictinae luminum Isidori Hispalensis, Ildefonsi Toletani, Gregorii Cardinalis Ostiensis Vitae, et actiones etc. Addita sunt aliquot eiusdem Isidori scripta nondum edita. Romae* 1606. *apud Iacobum Mascardum in* 4. Multa in Isidori laudem Caietanus in epistolis dedicatoriis congerit, atque inter alia: *Horum in numero sicut sanctitate clarissimus, ita etiam librorum copia, ingenii vbertate, facundia, et doctrinae pondere praecipuus, aut certe inter primos S. Isidorus Hispalensis est reponendus. Habet in illo, quod iuuentus discendi cupida delibet, quod curiositas admiretur etc.*

Cento panegyricus

Caietanus

CAPVT XXXV.

Editio Operum Isidori, curante Bignaeo, describitur.

Margarinus de la Bigne primus parauit editionem omnium operum S. Isidori.

1. Nequid huic nostrae editioni desit, ea omnia, quae in aliis Isidori editionibus reperiuntur, colligere est animus. Primum eas recensebimus, quae ad omnia Isidori opera comprehendenda comparatae fuerunt. Deinde de aliis peculiaribus quorumdam eiusdem S. Doctoris operum editionibus agemus. Ioseph Rodriguez de Castro tom. 2. bibliothecae suae Hispanae p. 334. editionem omnium Isidori operum Basileae anno 1477. fol. laudat, ab aliis omnino praetermissam. Vereor, ne Basileensis editio Etymologiarum a Maittairio recensita, de qua infra cap. 54., ab aliquo per errorem editio omnium operum existimata fuerit. Margarinus de la Bigne primus omnium, vt puto, studiose elaborauit, vt Isidori opera in vnum corpus colligeret. Eius editionis hic est titulus.

2. *S. Isidori Hispalensis episcopi opera omnia, quae extant, partim aliquando virorum doctissimorum laboribus edita, partim nunc primum excripta, et castigata. Per Margarinum de la Bigne theologum doctorem Parisiensem. Parisiis apud Michaelem Sonnium, via Iacobaea, sub scuto Basiliensi* MDLXXX. *in fol.* Ea nunc subiiciam, quae editioni praemisit.

EPISTOLA DEDICATORIA

R. in Christo Patri, ac DD. Francisco Parcensi, SS. (Sanctae Sedis) *Apostolicae Prothonotario, Coenomanensis Ecclesiae Decano Maximo, et Domino in Chemirav, Auunculo chariss. Margarinus de la Bigne Sacrae Theologiae Doctor, Gratiam in Christo, et pacem.*

Calamitas Galliae inde inchoata editio.

3. Cum ad 15. kal. Iunias in hanc vrbem rediissem, vt Prouinciae nostrae Rothomagensis nomine adessem Conuentui, quem ad constituenda negotia sua Rex Christianiss. Ecclesiae Gallicanae in illud tempus indixerat, (D., et Auuncule reuerende): qui me primum salutatum, pro sua in me beneuolentia, et humanitate, venerunt amici complures, multa, et varia mecum de comitiorum nostrorum argumento, Ecclesiae calamitatibus,

et periculis, infelicissimi huius seculi genio, Reipublicae Gallicanae statu, et aliis rebus colloquuti, demum ex Blesensis trium huius Regni ordinum Conuentus exitu, et bene subductis rerum nostrarum momentis omnibus prouidebant futurum, vt vel rite confirmatis, quae forte alioqui stare non poterant, iampridem Cleri nomine initis pactis, perpetuum sub pondere gemeret Ecclesia, vel vbi longum, vt Lari, parturiissemus, nihil nisi aulicum, et quod reuelasset huius mundi sapientia, quae inimica est Deo, et cum hominibus placeat, Christo non seruit, nil Ecclesiastici Ordinis Maiestate dignum nasceretur, Sacrosanctam enim vero, et oecumenicam Tridentinam Synodum sincere in hoc religiosissimo Regno publicari, clerum Gallicum Pastores canonico ordine sibi deligere, Peculium nostrum, iura omnia sarta tectaque nobis seruari, (quae petitionum nostrarum summa erat) denique Regem Christianiss. in rebus omnibus charismata aemulari meliora, nunquam ferre posse ingenium eorum, qui alieno sanguine splendescere, et luxuriari, quaestum, non parricidium arbitrantur. Quod cum ego in animum meum inducere non possem, qui perspectum haberem pluribus argumentis clementissimi nostri Principis candorem, et pietatem, qua iam apud multos illud est assequutus, vt non modo christianissimus, et omnium Gallorum maxime catholicus, sed deuotissimus audiat: viderem porro, huic nostro conuentui adfuturos Patres complures totius Cleri Gallici facile principes viros, quos in Blesensibus Regni Comitiis fidelem, et strenuam Christo, et Sponsae illius Ecclesiae operam nauare, seque fortiter pro Dei domo aheneum murum opponere praesens eram intuitus: malui tamen vnius cuiuspiam Antiquorum Ecclesiae patrum lectione, operam meam collocare in tuto: et hunc, si negotiatio nostra, peccatis nostris aduersum nosmetipsos pugnantibus, et diuidentibus a Deo, minus optatum haberet finem, cederetque aliter, quam fratrum nostrorum, pro quibus hac legatione fungimur, egestas postularet: in tempestate sacram anchoram, ad diem luctus opportunum, et certum solatium, rebus dubiis diuinum Oraculum comparare. Quod si Rex Christianissimus angustiarum nostrarum misereri, et eas aliquo suo Augustali Edicto subleuare vellet, spiritualis gaudii moderatorem aequissimum opportune mihi prouidere.

4. Post quatuor autem Occidentalis Ecclesiae luminaria, DD. Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, terque Maximum Pontificem Gregorium, vnus omnium, iudicio meo, pietatis, et doctrinae palmam suo merito, et iure auferre potest S. Isidorus Hispalensis Episcopus, non huius quidem discipulus, vt nonnulli existimant, verum eius aetati sic vicinus, vt adolescens Pontificem maximum videre potuerit, quod licet coniicere ex eo, quod ipsemet praefatur in sua Commentaria in Testamentum vetus, se ea sumpsisse de mysticis thesauris veterum sapientum, et *ab Authoribus*, inquit, *Origene*, *Victorino*, *Ambrosio etc.*, *ac nostris temporibus insigniter eloquenti Gregorio*. Quem tantum, ac talem virum, sine gratissima disciplinae commemoratione, a religiosissimo discipulo potuisse praeteriri, simile non est vero. Et quidem noster hic quam magno *Isidori elogium.*

in pretio fuerit ante multas aetates, plura sunt, quae indicant. Imprimis vero Gratianus ipse, qui vix plures Canones Decretorum ex alio, quam Isidori fonte hausit, vt satis aperte ostendit Index ille, quem huius argumenti paulo post subiecimus. Nec contentus plura ex eius, quam alius cuiuspiam libris citasse, quasi non obscure Magno Augustino antepositum vellet, quae ex huius operibus potuit, maluit tamen non semel ex Isidoro transcribere, qualis ille est, quem apud eum habes 24. q. 3. c. Quidam autem haeretici, ex Isidori Originum lib. 8. cap. 5. prolixiorem de Haeresibus tractatum.

Ex Gratiano, et Conciliis

5. Quin et Hispalensis concilii constitutionibus, maiestatis aliquantum, Isidori commemorato nomine, adiectum iri cum non dubitaret, quoties fere ex eo citat quidpiam, non nisi nominato Isidoro citat. Ex concilio Hispalensi, inquit, cui interfuit Isidorus 15. q. 7. c. absque synodali 16. q. 3. c. prima Actione q. 7. in nona Actione: quod in aliis forte videre non liceat obseruatum, quam in his, quibus non modo per Legatos, sed praesentes ipsimet etiam adfuere Pontifices maximi. Nec vero dixerit Gratiani priuatum esse, sed commune, et Synodicum Ecclesiae Gallicanae, immo totius Orbis christiani iudicium illud, quo tam magnifice de Sancto Isidoro sentitur, quisquis intuebitur Gallicas illas, et Germanicas Synodos, Francofordiensem ad Moenum, Aquisgranensem vtramque, Moguntinam, Triburiensem, et Parisiensem, quibus Ecclesiastica disciplina christianissimorum Imperatorum, Caroli Magni, Ludouici Pii, Arnulphi, et aliorum auspiciis tam sapienter, et prudenter in integrum est restituta, et religiose praescripta Regibus, Nobilitati, Plebi, omnibus denique huius Imperii Ordinibus viuendi norma, non alio legislatore, quam Isidoro, non alio paedagogo, non alio praeceptore: cum vix vnum, atque alterum ex DD. Hieronymo, et Augustino praecipuis Ecclesiae doctoribus desumpsissent, plura tamen vno spiritu, vno ductu ex illius libris passim exscripsisse capitula.

exempla,

6. Quid vero attinet commemorare, quam accurate ex eius Etymologiarum lib. 7. c. 2. venerabiles Concilii Francofordiensis Patres cum omnibus Episcopis Germaniae, Galliae, Aquitaniae, et toto catholicae pacis Clero, Praesulibus Hispaniae, et caeteris ibidem christianitatis nomen habentibus, sic Dei filio iunctam esse naturam humanam confirmauerunt, vt ex duabus substantiis vna fieret persona? Vel quod eos, qui a Clero ad seculum redirent, Hippocentauris similes esse, ex eius officior. lib. 2. c. 3. citat concilium Triburiense cap. 27., et alia id genus infinita? Quippe iuuabit multo magis meminisse illud praeclarum Concilii Parisiensis lib. 2. cap. 1. ex Isidori Sententiarum lib. 3. cap. 48. et 49. *Qui recte vtitur Regni potestate, ita praestare se debet omnibus, vt quanto magis honoris celsitudine claret, tanto seipsum mente humiliet, proponens sibi exemplum humilitatis Dauid, qui de suis meritis non intumuit, sed humiliter sese deiiciens, dixit, Vilis incedam, et vilis apparebo ante Dominum, qui elegit me*. Tum et illud: *Qui praue regnum exercent, post vestem fulgentem, et lumina lapillorum, nudi, et miseri ad inferna tor-*

quendi descendunt. Reges a recte agendo vocati sunt, ideoque sicut recte agendo Regis nomen tenetur, ita peccando amittitur.

7. Quod cum praescriptis fere verbis repetiuissent Aquisgranensis Concilii secundi Patres sub Ludouico Pio, anno post Parisiense paulo plus minus quarto, ac deinceps etiam Moguntina Synodus sub Arnulpho Imperatore, anno post Aquisgranensem posteriorem fere 55. hoc adiecerunt praeterea ex Originum Isidori libro 9. cap. 3. Reges omnes antiquis tyrannos vocatos, sed postea qui pie, iuste, et misericorditer regerent, Regis nomen adeptos, tyranni vero nomen, non Regis, aptatum fuisse impie, iniuste, et crudeliter principantibus: quales, irascente Deo, populis pro peccato dari, ac proinde non iudicandos, sed tolerandos, iidem Parisiensis Concilii Patres iudicauerunt 1. lib. cap. 19., et 2. lib. cap. 5. ex Isidori Sent. lib. 3. cap. 28. Recte igitur illos vocari Reges, qui tam seipsos, quam subiectos bene regendo nouerunt pacificare, tenentque intra Ecclesiam potestatis adeptae culmina, vt per eandem potestatem disciplinam Ecclesiasticam muniant. Alioqui enim, vt eiusdem Concilii Patres scripserunt lib. 2. cap. 2. ex Isidori Sent. lib. 3. cap. 21. necessariae non essent in Ecclesia potestates nisi, vt quod non valet Sacerdos efficere per doctrinae sermonem, hoc imperet potestas per disciplinae terrorem. Nec facile est eorum, quae in Synodo Aquisgranensi priore ex Isidoro de diuinis Officiis exscripta sunt, de Ecclesiasticis Ordinibus, et Magistratibus capitulorum summas dicendo enumerare. Qua de re, id vnum in praesentia satis sit dixisse, vere Apostolicum hunc virum, quod in Christiano pontifice desiderauit Apostolus, etiam ab his, qui foris essent, testimonium bonum habuisse.

doctrina Isidori de Regibus

8. Cum enim supra omnem esset impudentiam, viri per omnia doctrinae, et vitae momenta probatissimi sermonibus ad erroris confirmationem abuti velle, Felix tamen Orgelitanus, et Elipandus Toletanus episcopi, cum a fide catholica ad impietatem abductum cuperent Carolum Magnum Imperatorem, vrgebant eum Sancti Isidori authoritate, vt ille meminit in ea, qua illis respondit Epistola: *Exemplum mihi Constantini Imperatoris proposuistis*, inquit, *cuius initium laudasse Beatum Isidorum dicitis, et finem doluisse etc.* Sed cum his, qui discessionem a nobis, naufragium vero in fide fecerunt, nulla prorsus in re sit credendum, postremus de S. Isidoro sententiam dicet Greg. IX. P. M., qui quanti esse momenti illius authoritatem existimauerit, apparet vel ex eo, quod frequens illum testem, et authorem facit Canonum Decretalium, 4. lib. ti. 2. de despon. impu. Ca. 3. Puberes a pube, ex Orig. lib. 11. ca. 2. 5. lib. ti. 40. de ver. signi. ca. 9. Quamuis omnes ca. 10. *Forus est exercendarum litium locus*, ex Origin. lib. 5. c. 11. pactum dicitur: c. 12. Ius dictum a iure possidendo, ex Origin. li. 5. c. 25., ac forte alias non infrequenter. Quorum Canonum ex numero quosdam reprehendere ante aliquot annos ausus est, ingenio certo, et virtute magnum fuisse S. Isidorum confessus, F. Antonius Stella Vercellensis Minorita; qua fronte nescio, cum nec temere liceat semel a summo Pontifice in Canonem recepta,

Defensio Isidori

conuellere : nec forte sic pro comperto habeatur, *fora*, *et foros*, vt genere, ita sensu differre. Quin et Stellae, et Seruio, et Martiali opponere liceat authoritatem veterum : qui, si Coelio Rhodigino credimus, plerique masculino genere, vt et Graeci φόρος paroxytonon, pronunciauerunt.

Mss. codices Isidori. 9. Nec moror, quod, *forum*, etiam a Foroneo Rege dictum voluisse Isidorum, ille ait : licet nihil tale vsquam mihi occurrerit in 4. M. S. exemplaribus, quae ad hanc Isidori Editionem vtenda mihi dedere Viri clariss. Brissonius Regis, et Reip. in Senatu Parisiensi Patronus, Iohannes a S. Andrea Decanus Carcassonensis, et P. Daniel de re literaria quam optime meriti. Redeo ad Isidorum, cuius talis ac tanti viri Opera, veluti membra, nondum, quod sciam, in vnum corpus coaluisse magno rei literariae detrimento cum viderem, hoc studii sum aggressus, ac perfeci succisiuis horis, quibus mihi licuit a grauissimis Comitiorum nostrorum negotiis ad haec studia redire. Quantulumcumque vero illud est, quod in hoc Opere meum esse, diciue potest : Tibi, D. et Auunculc Reuerende, hoc nouo ineunte anno mitto xeniolum, Lutetiae Parisiorum, kal. Ian. Ann. 1580.

Tibi ex animo deuinctissimus,
et obsequentiss. M. De la Bigne.

obseruationes in praefationem Bignaei. 10. Bignaeus in hac praefatione, quam Nic. Antonius *doctam satis, atque elegantem* appellat, negat, Isidorum S. Gregorii Magni fuisse auditorem; quod cap. 18. simili modo a nobis negatum fuit. De copia canonum, quos ex Isidoro Gratianus collegit, Bignaei iudicium reformandum est ex dictis cap. 32. num. 4. Quanto in pretio Isidori auctoritas apud Concilia, et collectores canonum habita fuerit, fusius ostensum est cap. 31., et 32. Defensio quarumdam etymologiarum Isidori, quam Bignaeus innuit, suis in locis diligentius instruetur. Hic autem est ordo operum Isidori, quem in sua editione Bignaeus tenuit.

Index Operum S. Isidori Hispalensis episcopi, ex quibus ea, quae nunc primum prodeunt in lucem, ascriptus ad marginem asteriscus indicat.

1. *Parte huius Operis haec continentur.*

ordo editionis Bignaeanae. 11. Sancti Isidori Hispalensis Episcopi, Originum lib. 20. repurgati a mendis, variisque Lectionibus, et scholiolis illustrati per Bonauenturam Vulcanum Brugensem.

* De Differentiis, lib. 1. ex Bibliotheca V. C. Petri Danielis Aurel.
* De Proprietate Sermonum, lib. 1. Ex eiusdem Bibliotheca.
* De Natura rerum, ad Sisebutum Regem, Liber.
Historia, siue chronicon Gothorum.

Historia Vandalorum.
Historia Sueuorum.
De Scriptoribus Ecclesiasticis, lib. 1.
De Vita, vel obitu Sanctorum, qui Deo placuerunt, Liber.
De Natiuitate Domini, Passione, Resurrectione, Regno, atque Iudicio, ad Florentinam sororem suam, lib. 1.
Ad eandem Florentinam sororem, de vocatione Gentium, lib. 1.
Allegoriarum quarumdam Scripturae Sacrae, Lib. 1.
Prooemiorum in Vetus, et Nouum Testamentum, Lib. 1.

Tomus vero secundus haec habet.

* *Commentaria*
In Genesim,
In Exodum,
In Leuiticum,
In Numeros,
In Deuteronomium,
In Iosue,
In lib. Iudicum,
In primum lib. Reg.
In secundum,
In tertium,
In quartum,
In Esdram.

De Antiocho Rege, et Machabaeorum martyrio consummato.
Norma viuendi, nunc primum exscripta ex M. S. Codice Bibliothecae Sancti Victoris ad muros Parisienses.
Synonyma.
Epistolae.
* Sententiarum, siue de summo bono, libri tres, pridem fidelissime repurgati studio, et labore doctissimi viri Ioannis Aleaume, Doctoris Sorbonici, et Poenitentiarii Parisiensis. Adiecimus Isidori praefationem in eosdem libros, ex Bibliotheca S. Victoris ad muros Parisienses.
De Contemptu mundi, recognitore Huberto Scutteputeo, canonico Louaniensi.
De Officiis Ecclesiasticis, Lib. 2.
* De doctrina, et fide Ecclesiasticorum dogmatum, ex bibliotheca V. C. Petri Danielis Aurelianensis.

12. In hoc indice, quem ex ipso opere nonnihil auxi, adiectis libro in Numeros, et Epistolis, asteriscus ita est notatus, vt indicet, libros Sententiarum a Bignaeo tunc primum in publicam lucem emitti: quamuis fortasse innuat, non hos libros, sed synonyma tunc primum prodire. Vtrumque falsum est, vt in recensendis singulorum operum editionibus constabit. Affirmat Bignaeus, se adiicere praefationem Isidori ad libros Sententiarum: sed non *obseruationes*

alia praefatio adiicitur, nisi epistola Isidori nomine ad Massonem, quae in nonnullis codicibus libris Sententiarum praefigitur, quamuis ad eos certe libros nullo modo pertinere videatur, vt fusius cap. 73. edisseram. Etsi autem Bignaeus in indice epistolas non commemorat, tamen nonnullas producit part. 1. p. 60. seq., scilicet ad Massonem, ad Leudifredum, iterum fragmenta Epistolae ad Massonem, et epistolam ad Fulgentium fratrem, dedicatoriam librorum de Officiis ecclesiasticis, minus opportuno loco collocatam ante libros Sententiarum, qui illico succedunt. Post Operum indicem Bignaeus adiungit quaedam fragmenta, Isidoro ascripta in ms. codice monasterii S. Dionysii: quae nos Etymologiarum libris adiiciemus: quod fortasse diuersa est aliqua lectio ex Etymologiarum exemplaribus, quae non semel ab Isidori manu in vulgus prodierunt, vt mox explicabimus.

editionis Bignaeanae laus.

13. In hac Bignaei editione sex epistolae libros Etymologiarum praecedunt, 1. Isidori ad Braulionem: *Omni desiderio*. 2. Braulionis ad Isidorum: *O pie domine*. 3. Isidori ad Braulionem: *Quia te incolumem*. 4. Braulionis ad Isidorum: *Solet repleri*. 5. Isidori ad Braulionem: *Tuae sanctitatis*. 6. Eiusdem ad eundem: *En tibi*: quae potius est praefatio Etymologiarum. Editio elegans est, et, quantum quidem res patitur, correcta: nam quum Bignaeus quaedam opera Isidori primus omnium vulgauerit, et in deprauata exemplaria, vt accidit, incurrerit, non valde mirum est, recentiorum diligentiam plura animaduertisse, quae correctione indigerent. Nonnullas scripturae varietates margini, vti etiam breues quasdam notas interdum adiecit, praesertim in Etymologiarum opere ex Vulcanii editione. Initio catalogum scriptorum, quibus Isidorus in libris Etymologiarum vsus est, apposuit: in fine vero duos indices, alterum rerum, alterum locorum sacrae Scripturae. Aduertendum denique est, magnam esse in paginarum numeris perturbationem, aliquando etiam in numeris capitum.

CA-

CAPVT XXXVI.

Editio operum Isidori Matritensis prima, curante Ioanne Grial. Huius epistola dedicatoria ad Philippum III., et praefatio ad lectorem describuntur.

1. Accuratissima est haec editio, et ob egregios viros, qui in eam adornandam incubuerunt, celeberrima. En primam frontem: *Diui Isidori Hispal. Episcopi opera, Philippi II. Catholici regis iussu e vetustis exemplaribus emendata. Matriti ex typographia regia* cIↃ IↃ xcix. *in fol.* *Titulus editionis.*

2. Sequitur priuilegium regis pro editore Iulio Iunti de Modesti anno 1595. die 28. nouembris subscriptum: ad quod ita rex praefatur: *Quoniam intellexi, opera gloriosi S. Isidori Hispaniarum Doctoris perperam esse descripta, multisque in locis deprauata, vt non leue periculum etiam esset, ne aliqui de sana eius, atque admirabili doctrina, quam sancta dei ecclesia magno semper in pretio habuit, minus bene sentirent, pietate permotus, qua erga S. Doctorem afficior, et propter obsequium, quod eidem in his regnis iure merito debetur, tantis incommodis occurrere cupiens, in antiquis Hispaniae, atque in aliis aliorum regnorum bibliothecis mss. eorumdem operum exemplaria exquiri iussi: quae quum multa, atque magnae antiquitatis, et auctoritatis reperta fuissent, ea inter viros doctos distribui praecepi, qui accuratissime, et diligentissime opera S. Isidori ad ea exemplaria castigarunt, et emendarunt, atque veteri primae, et verae scripturae restituere conati sunt.* *priuilegium Regis.*

3. Haec ex exordio hispanici, quod dixi, priuilegii translata sunt. Sequitur index operum partis prioris: nam in duas partes Grialius opera diuisit, et suum cuique parti operum indicem praefixit. Eos ego hic simul subiiciam, vt vno aspectu tota operum distributio percipiatur. *ordo operum*

Operum D. Isidori pars prior, in qua grammatica, et historica.

Etymologiarum lib. xx.
Differentiarum libri II.
De natura rerum liber I.
Chronicon.
De viris illustribus cum S. Ildefonsi libello.
De ortu, et obitu Patrum.
Gotthorum, Wandalorum, et Sueuorum historia cum Gotthorum regum, et Toletanorum antistitum catalogo.

Pars altera

Sententiarum libri III.
Mysticorum expositiones sacramentorum.
Allegoriae ex veteri, et nouo testamento.
Contra Iudaeos libri II.
Prooemiorum liber.
De ecclesiasticis officiis libri II.
Synonymorum libri II.
Epistolae aliquot.
Regula monachorum.
De conflictu vitiorum, et virtutum.
Expositio in Canticum Salomonis.

4. Post indicem operum primae partis sequuntur Grialii dedicatio, et praefatio ad lectorem: quas nunc sisto.

Philippo III. Catholico Regi
Io. Grial.

editio Isidori iussu Philippi II. parata

5. Sancti Isidori, (cuius ipse a stirpe genus ducis) opera ante annos iam plures, conquisitis vndique tota ex Hispania, Italiaque manuscriptis exemplaribus, Pater tuus Catholicor. Regum maximus, selectis quibusdam viris, quorum nonnullis nos, longe licet impares, successimus, emendanda tradiderat. Nam tametsi propter auctoris praestantiam manserant, ferebanturque vulgo, qui nunc prodeunt, plerique omnes libri; tamen postulandum non fuit, in tot excellentibus scriptoribus, quibus temporis longinquitas fraudi fuisset, vnus vti esset Isidorus eximius. Ergo contra potius accidit. Cum enim tererentur omnium manibus, (neque enim fuit vllius aut nomen in literis per ea tempora clarius, aut auctoritas in rebus, vel ecclesiasticis, vel ciuilibus grauior) factum est et describentium vitio, et legentium sinistra diligentia, vix vt vlli pro germanis, et sinceris aliena, atque adulterina, tam multa paullatim inolescerent. Ea vero tempora sunt consecuta, in quibus literarum honos nullus, cultus nullus.

Vt non tam queri debeamus, quod haec deformarint, quam, quod ad nos qualiacunque transmiserint, magna potius habenda sit gratia. Restituta porro hac nostra aetate re literaria, cum lux rebus reddita videretur, tamen maius periculum adire coeperant Sanctissimi Patris egregii labores, tum propter ea, quae diximus, intertrimenta, tum vero propter praeposteram quorumdam hominum elegantiam. Nam maiorum disciplinarum studia, seuerioresque curae, quae vel de religione ab eo susceptae sunt, vel in formandis, componendisque moribus versantur, ea vel nomine ipso tanti Pastoris, Doctoris, Legislatoris, satis tecta, munitaque videbantur. Quae vero non tam vitam ipsam, quam vitae cultum attingunt, et ornatum, ea, nisi Rex potentissimus gentilis sui scripta, quasi subolem, manu asseruisset, verendum plane fuit, ne de statu deiecta, vix vllo in loco, exiguo certe cum honore consisterent. Fastidiebant enim haec, et abnutabant delicati homines, quasi, inuentis frugibus, glandes ipsis obiicerentur. Nunc vero non illa modo, quae dignitatem suam per se tuebantur ipsa satis, illustriora, honoratioraque officio isto reddentur, sed quae criminationibus obnoxia, calumniisque obuia, atque exposita videri poterant, ea posthac et suis, et aliorum viribus fidere, et iniquorum voces contemnere assuescent. Nam quae leuiora, minutioraque censebantur, ea robur, pondusque auctoritatis ex antiquioribus scriptoribus bona ex parte recipient. Qua in re, cum nonnullorum, quibus haec cura commissa fuerat, insignis opera extiterit, illorum exemplo speramus etiam fore, vt alii non nostri modo, sed externi etiam eruditione praestantes viri, in id iam nobiscum certatim conspirent, vt laboriosissima Hispani Doctoris excerpta studio suo peruestigare porro pergant, fortunasque nostras opibus ipsi suis constabiliant. Quod autem labor hic, qui, te necdum nato, susceptus est, ad exitum tamen perduci, (cum id religiosissimus Parens admodum expetiisset,) ante regni tui initia minime potuerit; nos hoc diuino consilio factum putamus, vt, cui dies natalis in S. Herminigildi, Hispaniae Regis, Martyris, Isidorianique ex sorore nepotis natalem fuerat praestitutus, iisdem omnino, eademque caeli de parte oblatis auspiciis, imperium inires, quibus primordia vitae consecrasses. Atque vt a nepote constituendae exemplum, ita ab auunculo tuendae, propagandaeque religionis adiumenta acciperes, atque documenta; eaque non a maioribus solum, vel etiam a tali Parente tradita; sed a te quoque ipso, nisi te tuimet meminisse pigeat, satis tibi insignite commendata.

PRAEFATIO AD LECTOREM.

6. *Quibus emendatio librorum S. Isidori Hispalitani (sic enim cum Gregorio Magno, vt et analogia exposcit, appellare malumus, quam Hispalensem) ante annos amplius viginti Maiestatis Catholicae iussu commissa fuerat, ii ita rem gessere, vt quidam nihil prius habuerint, quam vt se totos statim huic labori addicerent, alii ab suis se studiis, et occupationibus ad hanc operam traduci permoleste ferrent, nonnulli Etymologiarum correctionem (spissum sane opus) exspectantes, ita rem distulerunt, vt partim re imperfecta, partim ne incepta quidem, e vita excesserint: ita vt alii pro aliis, neque id semel, fuerint sufficiendi. Donec rege admonito, finem nullum fore, nisi quidquid plures refecissent, atque id insuper, quod sarcien-*

Grialius aliorum labores collegit.

dum restaret, ad vnum omne deferretur, ad id operis ego, (cui ne abnuere quidem fas esset,) maxime idoneus visus sum; non quidem ingenii, doctrinaeue facultate prae caeteris aliqua (qui essem infra omnium censum,) sed cui fortasse tantum esset ab re mea otii mihi, aliena vt curarem; siue adeo certe cum pluribus vt conflictarer, ea lege, atque omine, vt bene gestae rei laus solida ad alios, noxarum omnium ad me vnum summa summarum rediret. Quod ne accidat, hoc est, ne in me solum culpa omnis deriuetur, ita mihi cautio erit, vt, nequis debito laboribus suis testimonio fraudetur, potior multo cura sit. Quod facturus fui aliquanto vberius, nisi is, qui editionem hanc a principio vsque pietate magna, sollicitudine assidua solus prope curarat, Ioannes Lopius Velascus, Regius Secretarius, probissimus vir, neque ab vllo litterarum genere alienus, sub ipsum huius laboris finem nobis praereptus esset. Cuius obitu neque de manuscriptorum exemplarium numero, neque de iis, a quibus missa fuissent, satis nobis constare potuit. Ergo in emendandi labore, quid quisque quantumque contulerit, (quod sciero, poteroque) quam verissime referam.

Etymologias emendarunt

Aluarus Gomezius

Ant. Augustinus

Petrus Chacon

Antonius Couarruuias.

7. Etymologiarum *emendatio Aluaro Gomezio Toletano, viro in primis erudito credita est, traditaque ipsi veterum codicum magna copia, quorum bona pars Gotthicis, (seu mauis Longobardicis) characteribus erat scripta. Quo ipse, varietate notata, ad Antonium Augustinum Tarraconensem Archiepiscopum, et Petrum Chaconem Romae iam tunc commorantem singulis de rebus referret. Quorum vtrique id etiam a Rege fuerat iniunctum, vt et ipsi, collatis suis exemplaribus, quid sensus sui esset, ad eundem Aluarum remitterent. Constat autem, omnes triginta, aut eo pluribus manuscriptis libris in hoc opere emendando fuisse vsos. Sed Ant. Augustinum sanctissimum Antistitem, deque suis libris toto orbe notissimum, cum ad* XLI. *librum peruentum esset, hoc est, opere prope in medio, mors occupauit. Petrus Chacon, (sic enim ipse se nostro, non Ciaconum, aut Ciaconium Italorum more, scribebat, vt qui Hispanum se, et Toletanum, id quod erat, quam Romanum, atque Sabinum haberi mallet) is igitur, quod multos annos in antiquis auctoribus emendandis versatus, de hoc opere restituendo in primis cogitarat, dici vix potest, quantum opis attulerit, vir ingenio, industria, coniiciendi arte quadam singulari. Sed huic, quam dico, coniiciendi solertiae nos perparum, minusque fortasse, quam aequum fuerat, tribuimus: libros veteres, quos, vt antiquissimi quique erant, ita minus auctos, minusque corruptos inuenimus, fontesque, e quibus haec hausta, ab eodem bona ex parte indicatos, eos sumus secuti. Aluarus ergo et duorum, quos diximus, egregia opera, et aliorum, in primisque Antonii Couarruuiae nostrorum omnium, quot sunt, quotque fuere, vndecunque doctissimi, atque elegantissimi viri communicatione adiutus, cum et pietate erga Isidorum eximia, et Maiestati Catholicae satisfaciendi studio plurimum duceretur, annotationum in omnes* XX. *libros magnae molis corpore relicto, defunctus est.*

vltimam manum apposuit Grialius.

8. *Quod cum grauissimi viri inspexissent, studium quidem, diligentiamque, vt aequum fuit, valde probarunt: totius rei formam, modumque incudi reddenda censuere. Idque visum tum alias ob caussas necessarium; tum vero, quod cum enumeranda scripturarum, coniecturarumque varietate mul-*

tus vbique esset, tamen contextum ipsum, cuius gratia labor omnis susceptus fuerat, inemendatum reliquerat. Huic latifundio (quoad genus hoc telluris ferret) perpurgando, conserendoque ego sum colonus datus. Quanto meo cum labore, nihil attinet dicere. Nam etsi talibus viris (vt par fuit) satis fidebam, tamen, quin veteres libros ipse quoque rursus euoluerem, identidemque in singulis prope cunctarer, efficere non potui. Vt mittam interim conquisita meo, (vt ait ille) dulcique reperta labore. Quae, quamuis pauca admodum non sint, mihi tamen videri sane solent quampaucissima, dum cogito, quam multa adhuc restent, quae noua aliqua cultura indigeant. In notis consilium non fuit de quorumdam minime malorum hominum sententia quaestiones pertexere, aut e veterum scriptis in eundem sensum plura congerere, aut eorum, quos nostra haec aetas ingenio, et eruditione praestantes plurimos tulit, scrinia compilare. Nam quis modus futurus esset cunctarum artium, disciplinarumque bibliothecas omnes exhauriendi? Ergo in veteribus, e quo desumptum aliquid comperimus, ei quin sua redderemus, vix aliquem praetermisimus. Alios vero non, nisi cum necesse fuit, ac raro, et perparce citauimus; placuitque non hoc fieri, itidem vt in comoediis, omnes omnia vbi resciscunt. E recentioribus vix quemquam nominauimus, nisi siquis forte loci alicuius curationi medicam manum applicuerat.

9. Differentiarum *librum priorem P. Pantinus Regius Capellanus e duobus ms. libris correxit; quaeque essent e veteribus Grammaticis accepta, vel cum iis consentirent, indicauit. Visum vero nobis est Parisiensis editionis addere Differentias, partim quidem easdem, nonnunquam etiam diuersas, nullo tamen ordine digestas, vt qua conditione Isidori scripta fuerint, vel ex eo libello appareat.* **Differentiae Pantinus.**

10. *Posteriorem librum, qui de Theologicis differentiis est, Doctor Rolandus Wicelius, Regius quoque Capellanus, e duobus item ms. libris emendauit.* **Rolandus Wicelius**

11. *Librum* de natura rerum ad Sisebutum *scholiis bene longis ab eo, cui fuerat commissus, auctum offendimus. Quae, quia emendationi parum seruiebant, placuit iis, qui haec Regio iussu curabant, illis procul reiectis, librum ex quattuor ms. codicibus, inter quos erat ex Ouetensi Ecclesia Longobardicus peruetustus, per nos reformari, notasque, quae ex vsu essent, affigi: quod est, neque frustra, factum.* **Liber de natura rerum**

12. Chronicon *Vir Clarissimus Garsias Loaisa, Serenissimi postea Principis magister, Toletanae nunc Ecclesiae dignissimus Antistes, praeter emendationem, indicatosque fontes, e quibus confluxit, multa insuper historiarum cognitione, variaque eruditione collocupletauit. Cui propterea libro* v. *Etymologiarum, vbi eadem omnino tempora, resque aliquanto breuius describuntur, locus integer, intactusque reseruatus est. Illud mirari nemo debebit, si qua temporum descriptio interdum discrepet; ille enim suos codices; nos nostrorum consensum repraesentauimus.* **Chronicon Loaisa.**

13. *Idem illustrissimus Antistes* Sententiarum *libros tres e manuscriptis* XIII. *codicibus (e quibus duo Longobardici) emendatos, et notis illustratos, Taurinique antea cum Chronico non satis probe excusos, longe nunc* **Sententiae Loaisa.**

emendatiores dedit, totamque hanc editionem fauore, industria, beneficioque suo prouexit.

De vir. illustr. Perezius.

14. *Librum* de viris illustribus *Ioannes Baptista Perezius, Episcopus postea Segobricensis, e ms.* VII. *emendauit, locosque illius quosdam illustrauit.*

Gotthorum etc. historia. Perezius.

15. *Idem* Gotthorum, Sueuorum, et Wandalorum historiam *correxit. E quot ms. libris, non liquet. In ea quod Aera* IↃLXIV. *anno imperii Iustiniani* I. *edidimus, non (vt grauissimis viris placere videmus,) anno Iustini* VIIII., *secuti sumus non tantum huius historiae, sed etiam libri* V. *Etymologiarum vetera exemplaria: quae magno consensu Iustino octo tantum annos assignant: vtrouis autem modo Amalaricus (quod illi volunt) in eumdem annum incidit. Quod item verba de S. Martyre Herminigildo Aera* DCVI. Herminigildum deinde filium imperiis suis tyrannizantem obsessum exuperauit, *quosdam offendunt: nos quidem vocis* tyrannizantem *insolentia nihil mouemur: eadem namque est vsus Rodericus Toletanus lib.2.c.14.* Herminigildum deinde filium contra imperium tyrannizantem, obsessum Hispali dolo cepit: et quia nefandis ritibus noluit consentire, tormentis variis cruciauit. Demum securi percussum parricida impius dignum Deo Martyrem consecrauit. *Huiusmodi aliquid de martyrio in Isidoro deesse suspicamur. Nam, quin nepoti idem cum Leandro fratre testimonium tribuerit, non fit verisimile. Atque eo magis, quod iisdem propemodum verbis in eadem re est vsus Alfonsus Carthagena Anacephalaeosis c. 26., vt vtrumque illa ex Isidoro descripsisse, plane non dubitemus.*

Epistolae.

16. *Idem* Epistolas *collegit, atque correxit.*

De ortu, et obitu Patrum. Fontidonius.

17. *Librum* de ortu, et obitu Patrum *Petrus Fontidonius Salmanticensis Canonicus e vet.* VIII. *exemplaribus emendatum reliquit. Quod vero is liber grauissimis quibusdam viris suspectae auctoritatis videtur: nobis, praeter tot exemplarium nostrorum, externorumque consensum, Sanctorum Ildefonsi, et Braulionis cum Sigeberto auctoritas omnibus illorum argumentis potior esse debuit.*

Expositio in vetus testamentum.

18. Mysticorum expositiones sacramentorum *nullo certo titulo praescriptas accepimus: quod septem manuscriptorum librorum singuli singulas prorsus diuersas, prorsusque ineptas praescriptiones praeferebant, quarum nulla cum Parisiensi editione conueniebat. Notarat, selegeratque per totum hoc opus vir doctissimus lectionum varietates quasdam. Sed cui fucum fecerant tum codices quidam non satis attente considerati; tum Eucherii Lugdunensis editio fallax e quo credidit bonam partem desumptam: cum contra potius deprehenderimus, ex Isidoro illa omnia ad Eucherium fuisse transfusa. Aequius, veriusque fuerat eos auctores, quibus haec accepta refert Isidorus, Origenem, Victorinum, Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, Cassianum, Gregorium euoluere, ni res esset laboris, taediique multi, quaeque hominem minus occupatum, quam ille plane fuerat, postularent. In ea re nos, quod quiuimus, praestitimus. Atque in titulo restituendo, opus ipsum prope iam abalienatum auctori suo restituisse videmur. Quod eius magna pars, Genesis scilicet tota, et libri Regum apud Eucherium leguntur: opus etiam vniuersum Venerabilis Bedae libris attextum sit. Sed Eucherio tam*

multa non Isidori modo, sed aliorum inserta, vel assuta potius sunt, vt pudeat illorum, qui Romanae editioni praefuerunt. Nam (Augustinum, et Paulinum mitto, in quorum scripta an Eucherius inciderit, alii viderint) Gregorium, et Cassiodorum non potuisse ab Eucherio nominari, cuius fuit negligentiae, (an stuporis potius dicam) non vidisse? Integer etiam de templo Salomonis, siue Bedae, siue alterius liber, in quo Cassiodorus citatur, in libri tertii Regum commentarium coniectus est.

19. *Sed Isidorum Eucherio adiungere illius fuisse videtur, qui historicum, mysticumque sensum simul habere voluit. Bedae vero, (si modo is Beda est.) cum e diuersis auctoribus quaestiones in vetus Testamentum concinnare propositum fuerit, neque id, nisi vsque ad Exodi initium perduxerit, tamen per totam Genesim, cum aliquid ex hoc opere proponit, vel Isidorum diserte nominat, vel Recapitulationem subtemen hoc appellat. Quaestionum porro titulus in vno Oliuensis coenobii codice legitur, in quo singulis expositionibus suae sunt percunctationes praepositae. Neque tamen huius codicis quaestiones easdem puto cum iis, quarum Ildefonsus meminit in libro de viris illustribus. Non enim vlla in re opus immutatum significat, nam neque id necesse fuit, vt Quaestionum liber Hieronymi, et Augustini exemplo diceretur. Quapropter nec veriti sumus nos quoque Quaestionum etiam titulum retinere. Apparet etiam e Braulione, has quaestiones in libros duos fuisse distinctas. Sic enim ille in praenotatione:* Quaestionum libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum supellectilem recognoscit. *Nam respexisse videtur ad verba ipsius Isidori in praefatione:* in quibus lector non nostra leget, sed veterum releget. *Fuerunt autem codices, quibus vsi sumus, octo, Palentinus, Valentinus, Complutensis, Guadalupensis, Oxomenses duo, et, cuius antea meminimus, Oliuensis: nullo ita vetusto, vt Longobardicis litteris esset notatus.* *Titulus operis*

20. Allegorias *Cyprianus Suarez e Societate Iesu emendatas cum scholiis reliquit. Quot manuscriptis libris adiutus sit, non constat.* *Allegoriae. Cyprianus Suarez.*

21. *Idem emendauit etiam libellum* de conflictu vitiorum, et virtutum. *Neque item constare potuit, quot veteres codices acceperit. Sed non aduertit doctissimus vir, hunc tractatum cum operibus S. Ambrosii Romae nuper editum, in quo tam multa a nostris discrepant, vt nos ea singillatim referenda non duxerimus. Tantum haec nostra qualiacunque, cum Augustiniana editione propemodum congruentia, simul cum illis legi maluimus. Isidori autem esse opusculum, (vt ipse scriptum reliquit,) et codices illius nomen praeferentes, et stilus, (haud multum fortasse a Synonymis abludens) et Sigeberti testimonium optimo viro persuaserant. Nos (ne quid dissimulemus) hoc fuisse opus illud credimus, quod Isidori ipsius aetate Ioan. Chrysostomi nomine ferebatur. Sic enim ille de Chrysostomo in libro de viris illustribus.* Ad personam quoque cuiusdam nobilissimae matronae Gregoriae reperitur opus eius insigne de conuersatione vitae, et institutione morum, siue de compugnantia virtutum, et vitiorum. *Ergo scripturarum varietates tam multas interpretibus potius, quam librariis adscribemus. De epilogo vero, qui apud Ambrosium breuior, in nostris aliquanto productior, apud Augustinum multo est longior, non est, quod labore-*

mus; nam constat, esse alienum, haud minus, quam inscriptionem ad Simplicianum in Ambrosiana editione. Neque ex additamento coniecturam de auctore facere Louanienses Theologi debuerunt.

Expositio in Cantica. Cypr. Suarez.

22. *Idem* Expositionem in Canticum Salomonis *in vno tantum manuscr. libro repertam correxit ex Bedae commentariis, quos ille ex hoc fonticulo exuberasse autumabat. Caussamque addidit, cur Isidoro recte adscripta sit. Reperisse enim se in veteri quadam Braulionis praenotatione operum Isidori verba haec, quae vulgo desiderentur:* Moralium libros B. Gregorii Papae rogatu compendiose abbreuiauit: Cantica Canticorum facunda expositione elucidauit: quartam editionem Psalterii edidit; super libros Moysi, et Psalterium, et quattuor Euangelia expositioni non minimo insudauit studio. In Canonico quoque, et Ciuili iure permaxima composuit instrumenta. *Sed ne haec quidem verba breuissimae expositioni satis conueniunt. Est enim multo breuior ea Iusti Vrgellitani expositione, quae Isidoro ipsi valde breuis visa est. Quid si ex Beda excerpta? Hos duos libellos, quod de auctore non satis liqueret, extremos fecimus.*

Contra Iudaeos. Prooemia. Synonyma. Mariana.

23. Contra Iudaeos *libros duos ex* VII. *ms. codicibus emendauit, annotationesque addidit Ioannes Mariana e Societate Iesu. Idem in* Prooemiorum *libro ex totidem ms. Idem in* Synonymis *ex decem exemplaribus restituendis, et illustrandis praestitit.*

De ecclesiast. offic.

24. De Ecclesiasticis officiis *libros nos ex vetustissimo codice Albaildensi, (quod concilia plura, aliaque nonnulla contineat,) ab aliis iam nobilitato, probe, vt speramus, refecimus. Neque tamen optimus codex non saepe iuuandus nostro labore fuit, conquisitis auctorum locis, e quibus fuerat id opus concinnatum. Habuimus praeterea exemplar aliud e collegio Complutensi.*

Regula monachorum. Petrus Chacon.

25. Regulam monachorum, *in codice tantum vno prius repertam, admodum deprauatum P. Chacon ex Smaragdo, et libro sententiarum Patrum bona ex parte direxerat; cuius operam nos, alterum codicem nacti, et quidem Longobardicum, sed et ipsum tamen mendis oppido deformem, permultum proueximus.*

Isidori opera excerpta ex aliis.

26. *Atque haec de singulis libris. In vniuersis vero id prae oculis habendum: excerpta esse pleraque. Id enim prae se tulit sanctissimus vir; cauit etiam aliquando,* ne ad culpae suae titulum referrentur, de quibus testificatio adhiberetur auctorum. *Quae testificatio, cum neque ab ipso tam saepe, quam nunc esset necesse, neque a nobis fuerit adhibita, aut adhiberi etiam, ereptis auctoribus nonnullis, quibus ille est vsus, vllo modo potuerit, cohibebit se, (si me audiet lector,) ne dum diligentissimum scriptorem negligentiae alicuius arguit, audaciae, temeritatisque crimen incurrat, de quo et ab aliis, et a se ipso fortasse non multo post sit ipse condemnandus. Nam sunt etiam, quae proposuisse tantum, non etiam diiudicasse (neque id nullo, sed Hieronymi, atque aliorum exemplo) sit existimandus. Cuiusmodi sunt in historia, quae de trium capitulorum defensoribus in Theodoro Mopsuesteno, in Facundo, in Iustiniano Imperatore, atque in Victore Tunnensi ex ipso Victore narrauit. Qualia fortasse fuerint, quae in libro de ortu, et obitu Patrum a grauissimis viris notata sunt, vt Isidoro*

dore indigna. Quorum auctor alius quaerendus potius fuit, quam liber abiiciendus, qui SS. Ildefonsi, et Braulionis auctoritate niteretur. Quibus addas licet, me lubente, quae de Osii Cordubensis exitu ex Marcellino refert. Neque id mirum videri debebit ei, qui libro v. Etymologiar. cap. vltimo, Aetate IV. *sub Dauid Carthaginem conditam, eandemque multis post annis sub Amasia rursus conditam aspiciat. Qua tamen de re in Chronico sibi cauit. Subiecit enim in Amasia*, Carthaginem hoc tempore quidam asserunt conditam: alii vero superius.

27. *Quo de genere sunt etiam alia quaedam in Etymologiis, non illa quidem magni momenti, sed interdum etiam secum ipsa pugnantia; vt quod* exsul *scribendum sit, non* exul: *at contra* exultat *non* exsultat. *Atqui illud e Terentio Scauro, hoc e Velio Longo sumptum videri possit, quod satis esse debebit.* *inde quaedam secum pugnantia*

28. *Malitiose, et impie adiecta credimus, quae de praefinitione extremae diei cap.* VI. *expositionum in Genesim abesse prorsus a quibusdam exemplaribus, in aliis importune repeti admonuimus. Nisi haec quoque non de suo, sed de aliorum sensu relata, propositaque cum doctissimo viro mauis. Sed huiusmodi vix aliud reperias: vt libros omnes inoffenso pede possis decurrere.* *interpolationes.*

29. *Detracta etiam quaedam suspicamur, vt quod paullo ante de S. Herminigildi martyrio diximus.* *detracta quaedam.*

30. *Typographorum culpas omnes praestare vix eius sit, qui aetatem in hoc vno labore contriuerit, praeloque affixus perpetuo haeserit. Nos huius rei inexperti, aliisque difficultatibus impediti obniti tantum non potuimus. Quod superest, ne qua maioris negotii restent, in quibus labi, aut haerere possis, quin de iis admonerere, sedulo curauimus.* *errata typographica.*

31. Nonnulli falso asserunt, editionem Philippo II. a Grialio fuisse dedicatam, ex eo deceptos, quod iussu Philippi II. coepta fuerit. Neque de aliis id mirum: sed in Rodriguezio de Castro notandus is error est, qui totam editionem tom. 2. Biblioth. Hispan. pag. 298. satis alioquin diligenter descripsit. Quod in epistola dedicatoria Grialius non semel asserit, reges Catholicos ab Isidori stirpe genus ducere, modo iam passim reiicitur, aut in dubium reuocatur. Disputatum a nobis fuit cap. 17. de traditione, quae olim maxime inter hispanos viguit, fuisse Isidori sororem germanam Theodoram nomine, Leouigildi vxorem, S. Hermenegildi, et Recaredi matrem, quam traditionem valido innixam esse fundamento negauimus. Fatetur Grialius in praefatione ad lectorem, se solertiae Petri Chacon, qua ille in Etymologiis Isidori corrigendis vsus fuerat, perparum, minusque fortasse, quam aequum fuerat, tribuisse. Dolendum maxime est, tum has Ciaconii coniecturas, tum Aluari Gomezii annotationum in omnes 20. libros Etymologiarum corpus *obseruationes in Grialii prolegum.*

magnae molis, quod ipse Grialius memorat, aut omnino intercidisse, aut eo in loco esse, ex quo nunquam fortasse emergent.

quid desideretur in Grialio

32. Equidem de Grialii fide, et diligentia minime dubito, quin ea omnia, quae sibi necessaria, aut valde vtilia viderentur, selegerit: sed quum de doctissimorum hominum commentariis res sit, maluissem, Grialium abundasse, quam nos incertos reliquisse, an quidquam praetermiserit, quod alii ad Isidori scripturam corrigendam, aut declarandam pertinere fortasse existimassent. Parum accurate Fabricius de his notis loquitur Biblioth. vet. latin. lib. 4. c. 6. n. 6., vbi refert,, prodiisse Etymologias Matriti 1599., *ac denique*, addit, *accuratius Parisiis* 1601. *cum notis variis cura Io: Grialii opera Iacobi Breulii*: siquidem in editione Matritensi, quae Breuliana longe est correctior, et accuratior, iam prodierant Grialii notae, a Breulio ad suae editionis calcem adiectae. Recte autem Fabricius monet, eas notas minime ambitiosas, eruditissimas tamen vocare Barthium ad Briton. p. 344.

alia de editione Grialiana

33. Addidit Grialius catalogum scriptorum, ab Isidoro vel citatorum, vel quibus maxime videatur vsus: tum praefationem peculiarem in Etymologiarum libros. Sed auctorum catalogum diligentius a Barthio confectum, indicatis locis, quibus Isidorus eos appellat, exhibebimus infra cap. 53., quum de Etymologiis seorsum disseremus: vti etiam cap. 50. Grialii praefationem ad Etymologiarum libros describemus. In fine 1. partis notatur: *Matriti apud Ioannem Flandrum*. M. D. XCVII. In fine 2. partis: *Matriti apud Ioannem Flandrum*. CIↃ. IↃ. XCIX. Indicem locorum sacrae scripturae Grialius neglexit, vnico rerum indice contentus.

Nic. Antonius corrigitur.

34. Nic. Antonius quum hanc editionem Matritensem recenset, ait, eam iussu Philippi II. a viris totius Hispaniae doctissimis, atque eruditissimis per partes adornari coeptam fuisse, quorum vnus tandem superstes Grialius defunctorum adiutus, necnon suis perfunctus laboribus, in publicum emisit. Erant tamen etiamtum alii superstites, vt Loaisa, Mariana etc., quod ex ipsa Grialii praefatione satis colligitur.

iudicia de editione Grialii.

35. Andreas Burriel, qui, vt mox dicemus, ad Isidori scripta excudenda consilia sua direxerat, in epistola ad D. Petrum de Castro asserit, quum hanc Regiam editionem, tum aliam nunc describendam Breulii valde imperfectas esse: in epistola vero ad P. Fran-

ciscum Rabago, easdem editiones extrema manu, et politiori cultu, quem aetas nostra exigit, carere affirmat. V. Cl. Petrus Emmanuel Hernandez, bibliothecae archiepiscopali Toletanae praefectus, in notis ad Conspectum editionis Isidorianae a Zaccaria paratae, c.42. proferendis, censet, hanc editionem regiam Matritensem ceteris siue anterioribus, siue posterioribus esse praeferendam. Fatetur nihilominus, mendis typographicis eam scatere, et quaedam opera spuria, vel dubia, pro legitimis complecti. De erroribus typographicis praesertim in Chronico fidem etiam facit Florezius tom.6. p.478., qui recte aduertit, parum hanc editionem exteris notam fuisse, vt neque Baronius, neque Pagius, immo neque Cardinalis noster Aguirrius eam prae manibus habuisse videantur. Ex libris Zaccariae post eius obitum exemplar huius editionis ego acquisiui, nonnullis notis mss. respersum manu eiusdem Zaccariae.

CAPVT XXXVII.

Editio Operum Isidori, curante Breulio, Parisiis anno 1602., repetita Coloniae anno 1617.

1. Non multo post editionem operum Isidori Matritensem Iacobus du Breul, monachus Benedictinus S. Germani a Pratis, aliam editionem curauit; quam Nic. Antonius Margarinianae editionis veluti exemplum censet, correctius tamen, et luculentius, necnon quibusdam editis de nouo libellis locupletatum. Fallitur tamen, quod addit, Breulium editionem nostram Hispanam non vidisse, vt mox constabit. Breulius suae editioni hunc titulum affixit. *Breuliana editio auctior.*

2. *S. Isidori Hispalensis episcopi Opera omnia, quae extant, partim aliquando virorum doctissimorum laboribus edita, partim nunc primum excripta, et ad chirographa exemplaria accuratius, quam antea, emendata. Per Fratrem Iacobum Du Breul, monachum S. Germani a Pratis. Parisiis apud Michaelem Sonnium via Iacobaea sub scuto Basiliensi* M. DCI. *titulus.*

3. Epistola dedicatoria Breulii digna est, quae hoc loco reponatur, quamuis et nonnulla de Isidoro falsa commemoret, vt postea notabo, et magna ex parte ne ad Isidorum quidem pertineat. *dedicatio*

R. in Christo Patri, ac D. Domino Mariano de Martimbos Coenobiarchae S. Michaelis in Eremo, Mecoenati suo, Frater Iacobus du Breul Monachus S. Germani a Pratis S. P. D.

Editio a Bignaeo inchoata

4. *Cum ad certam diem mensis Maii, anni Christianae salutis 1579. Henricus III. Christianissimus Francorum Rex, comitia clero Gallicano Lutetiae indixisset, fuissetque ad hoc opus coenobium nostrum electum, huc conuenerunt viri ecclesiastici circiter sexaginta; nimirum Reuerendissimus Cardinalis, ac Illustrissimus Princeps, Carolus Borbonius, omnium coryphaeus, Archipraesules tres, Episcopi octo, reliqui Abbates, aut aliqua dignitate in suis dioecesibus insignes: omnes autem ob raram scientiam, rerum experientiam, et (quod maius est) vitae integritatem, ex omnibus magno iudicio absque fauore electi. Quorum ex numero (dignissime Archimandrita) cum domino Margarino de la Bigne, Theologo doctore Parisiensi, pro Rothomagensi prouincia, licet absens, delegatus fuisti. Quod certe maiori tibi cedit honori, quam si praesens extitisses. Quispiam enim maleuolus, ex suo contorto, nec iustae mensurae pede potuisset alios metiri, et dicere, aut praesentia perterritos, aut prece, vel pretio in hac parte corruptos, lapillum album, tui gratia, in vrnam misisse. Sed collega tuus, dum putat, negotia Ecclesiae cito terminari posse, vel horas succisiuas ad studendum sibi abunde datura, rogatus a Michaele Sonnio Bibliopola famosissimo, suscepit curam emendandi opera Sancti Isidori Hispalensis Episcopi. Quod absoluere minime valuit, rebus Ecclesiae iugiter intentus, et nihilominus in septimum diem Februarii sequentis anni productis.*

a Breulio inchoata, et absoluta.

5. *Huius autem Bibliopolae filius, nomen, statum, candoremque morum parentis retinens, nec eo minus boni publici cupidus, me in cella delitescentem saepe sollicitauit, vt quod alius per otium absoluere non potuit (licet hoc in frontispicio, et in epistola liminari ad auunculum suum, Coenomanensem Decanum promittat) ipse consummarem. Quod, Deo fauente, viresque cum animi, tum corporis, per senilem aetatem fatiscentes sustentante, perfeci, collatis multis codicibus chirographis, et potissimum vno V.C. Pauli Petauii, Senatus Parisiensis Consiliarii: altero Papirii Massonii, in eodem Senatu Aduocati, ex editis libris notissimi, et tertio viri probi Sebastiani Niuellii, omnium librariorum decani, seu antiquioris. Libri autem duo de officiis Ecclesiasticis adeo corrupti, mendis, et lacunis referti erant, vt nihil supra. Sed hos ex veteri codice M. S. nostrae bibliothecae, et alio Coloniae, anno Christi 1568. apud Geruuinum Calenium, et haeredes Ioannis Quentel impresso, emendauimus, et capita integra, quae deerant, addidimus. Qui vero libri nostro labore conquisiti in hac editione de nouo prodeant, index operum indicabit. Locorum insuper sacrae scripturae in textu productorum libros, et capita ad marginem notauimus: vt ad ipsos fontes, quasi digito monstrato itinere, sedulus lector recurrat, videatque, num quod quaerit, contractius, quam decebat, (vnde nata sit obscuritas,) aut perperam citatum fuerit. Qui labor nunquam tanti aestimabitur, quanti mihi constitit: nec mihi tantum, sed et meo*

fratri Hieronymo le Iuge, baculo senectutis meae, quem in adiutorium adsciueram. Nam in quibusdam locis auctor non vulgari, sed septuaginta interpretum translatione vtitur: tuncque frustra ad concordantias Bibliorum recurrissem.

6. *Iam tempus est, vt de ipsius S. Isidori parentibus, ortu, sanctitate vitae, eruditione, et obitu, quae ab historicis Hispanorum didicimus, breuiter referamus. Baetica Hispaniae regio, postea ab Wandalis Wandalicia, et nunc Andeluzia (cuius maxima portio est) dicta, ciuitatem Hispalim, hodie Seuillam nuncupatam, tantae amoenitatis, pulchritudinis, et opulentiae habet, vt vetus prouerbium fuerit, Hominibus, quos Deus amat, Hispali domum largitur, et victum.* Spalis *vero, et* Spalensis, *suppressa prima syllaba, pro* Hispalis, *et* Hispalensis, *in vetustissimis M. S. codicibus, atque etiam in aliis impressis passim legitur. Sic Graeci Hispaniam* Spaniam *appellant. Quos Childebertus, secundus Francorum Rex Christianus, in suo fundationis nostrae Basilicae pragmatico, ante mille annos edito, imitatus est. Nam de S. Vincentio martyre loquens ait: Cuius nos Reliquias de Spania apportauimus. Igitur S. Isidorus Hispali natus est, patre Seueriano, Theodorici Ostrogothorum, et Italiae Regis filio, matre vero Theodora, inclyto Gothorum Regum sanguine prognata. Idemque de eo, quod de S. Ambrosio legitur: scilicet examen apum ipsi infanti visum in os ingredi, et egredi, ac in caelum vsque euolare, futurae eius eloquentiae praesagium. Quae postea tanta fuit, vt auditores saepe in stuporem verteret. Habuit fratres S. Leandrum Archiepiscopum Hispalensem, et S. Fulgentium, Episcopum primum Astigitanum, deinde Carthaginensem, et sororem Florentiam, sanctarum virginum monasteriis praefectam. Caesar Baronius Cardinalis, tomo septimo annalium, sub anno Christi 569. addit Theodosiam, Leuuigildi (alias Leouigildi) Regis vxorem.* **Isidori vita.**

7. *Breuiarium Hispalense ponit insuper Iustinam Abbatissam, et Braulium, siue Braulionem Caesaraugustanum Episcopum. Sed Io. Vasaeus in chronico sub anno Domini 567. hanc eandem putat esse cum Florentia: hunc vero negat reliquorum fratrem. Defuncto Leandro die 27. Februarii anni 603. (vt in martyrologio Romano notauit idem Baronius) in Archiepiscopum Hispalensem electus est Isidorus, non fraterno successionis iure suffectus more eorum, qui dicunt, Haereditate possideamus sanctuarium Dei: nec verentur Regii vatis imprecationes eo loci subsequentes. Hanc autem electionem confirmauit S. Gregorius Papa, eique pallium dignitati congruens, immo necessarium ad eius exequutionem, misit: vt habet officium eius peculiare, inter proprium Sanctorum Hispanorum, anno Domini 1597. Caesaraugustae impressum. Nec Archiepiscopum tantum, sed etiam Metropolitanum, Primatem, et Episcoporum summum, Rodericus Toletanus, Alfonsus a Carthagena, Vasaeus, et Braulio eum fuisse confitentur. Quibus astipulatur Baronius ita dicens: „Diuersis fulsit miraculorum signis, primaria dignitate florens, et Romani Papae in Hispania vices gerens„. Lucas autem Tudensis talibus eum extollit encomiis; „Decoratus extitit sanctitate, spiritu prophetiae clarus, in eleemosynis largus, hospitalitate praecipuus, corde serenus, in sententia verax, in iudicio iustus, in prae-* **Elogium Isidori**

dicatione laetus, in lucrandis Deo animabus studiosus, in expositione scripturarum cautus, in consilio prouidus, in actu humilis, in mensa sobrius, in oratione deuotus, honestate clarus, semper pro Ecclesiae, et veritatis defensione mori paratus, et in omni bonitate conspicuus. Praeterea Pater fuit clericorum, doctor, et sustentator monachorum, ac monialium, consolator moerentium, tutamen pupillorum, ac viduarum, attritor superborum, persecutor, et malleus haereticorum ".

acta contra haereticos. 8. *Quod postremum magna fiducia ab ineunte aetate praestitit. Nam (vt est in lectionibus festi illius) adhuc adolescens, haeresim Arianam, (quae gentem Gothorum Hispaniae latissime dominantem penitus iampridem inuaserat,) tam constanter palam arguebat, vt parum abfuerit, quin ab Arianis necaretur. Sed admonitus a Leandro, hunc sibi successorem fore praesagiente, indignationem temperauit. Contra eos, vel quosuis alios haereticos, teste S. Braulione, Archiepiscopo Toletano* (Caesaraugustano) *librum scripsit, qui hodie desideratur. Quinetiam Aera* 661., *id est, anno Domini* 623., *regni autem Sisebuti Regis septimo, apud Hispalim, in secretario sanctae Hierusalem concilium celebrauit aduersus Acephalos, haereticos scilicet, quorum primus auctor ignoratur: et Cyrum quendam Episcopum, istorum haeresim defendentem, per veridica doctorum testimonia confutauit. Sicque per eum floruit alma fides. Quam eius successor longe dissimilis corrumpere nisus est: vt his verbis declarat Tudensis.* Successit (*inquit*) beatissimo Isidoro Theodiscus, natione Graecus, varietate linguarum doctus, exterius locutione nitidus, verius autem (vt exitus demonstrauit) sub ouina pelle lupus voracissimus. Nam libros quosdam Isidori de naturis rerum, et arte medicina, necnon de arte notoria, antequam in publicum venirent, corrupit, resecans vera, et inserens falsa: atque per quendam Arabem, nomine Auicennam, de Latino in Arabem transtulit. Erroneus quoque in articulis fidei comprobatus, per synodum Archiepiscopali dignitate degradatus est. Qui propterea ad Arabes transiit, et sectae pseudoprophetae Mahometi eo seculo exorti adhaesit.

Theodisci fabula. 9. *In cuius Theodisci detestationem, et ipsa quoque Hispalis Ecclesia (quae vndecim suffraganeos Episcopos, in libro Theatri orbis nominatos, hactenus habuerat) Primatus, Archipraesulatus, et Metropolitani dignitatibus amissis, in ordinem redacta, et Toletanae subiecta est Ecclesiae. Quae sedis sublimioris degradatio quamdiu durauerit, non satis constat. Nam hodie in pristinum statum releuata, tres tantum Praesules suffraganeos habet; Malacitanum, Gaditanum, et Fortunatarum insularum. Adeo difficile est, quod semel amiseris, ex toto recuperare. Construxit S. Isidorus quaedam monasteria, et collegia: in quibus studiis sacris, et diuinis eloquiis vacans, plurimos discipulos, qui ad eum confluebant, erudiuit. Inter quos fuit beatus Ildefonsus, Toletanae Ecclesiae postea Archiepiscopus. Fuit etiam ex eorum numero Redemptus Clericus, qui eius obitum, qualem vidit, recenset: asseritque, contigisse pridie Kalendas Aprilis, Aera* 674., *id est, anno Christi* 636. *Valeant ergo aliae aliorum contrariae opiniones: teste Plauto,* Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem. *Relationem praefati Redempti habes infra. Hactenus de Sancto Isidoro. Nunc*

ad te conuertor, domine mi: quo scias, quae causae me mouerint, vt hunc laborem tuo nomini nuncuparem.

10. *D. Bernardus mellifluus, ac mire spiritualis doctor, vt nos Deo, hominibusque de acceptis beneficiis gratos, et ad maiora promerenda idoneos reddat, haec duo sacrae scripturae loca* (Diligenter considera, quae tibi apponuntur. *Et*, Colligite fragmenta, ne pereant) *ita spiritualiter interpretatur. Disce in referendo gratiam non esse tardus, aut segnis. Disce ad singula dona gratias agere. Diligenter considera, quae tibi apponuntur: vt nulla videlicet Dei dona debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non pusilla. Denique iubemur colligere fragmenta, ne pereant: id est, nec minima beneficia obliuisci. Nunquid non perit, quod donatur ingrato? Deinde quae mala post se ingratitudo vehat, ostendit. Ingratitudo inimica est animae, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus vrens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiae, fluenta gratiae. Absit autem, vt beneficia, quae abs te accepi, ex quo in tui notitiam per Reuerendissimum, ac Illustrissimum Cardinalem Borbonium, seniorem, tuum Archipraesulem, meum vero primum Mecoenatem, deueni, obliuioni tradam. Absit, vt nouem leprosos Euangelicos, corpore quidem sanatos, sed deteriorem ingratitudinis lepram secum reportantes, sequar. Absit, vt pincernae Pharaonis in gradum pristinum restituti, et interim vatis sui Ioseph immemoris, vnquam sim imitator. Adhaereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui: maxime apud eos, qui te ob nobilitatem generis, virtutum cumulum, et promeritarum dignitatum fastigium* (*quorum maxima turba*) *apprime norunt. Sed quia gratitudo non modo verbis efferenda, sed etiam opere aliquo confirmanda est, en meos labores in emendando, ac primaeuo nitori reddendo Isidoro consumptos tibi offero; obnixe deprecans, vt in his te constantem censorem geras, nec mei gratia, quos deprehenderis, errores perfunctorie transeas: quin potius obelis confodias, genuinam lectionem restituens. Conabor saltem exemplar meum nouum ad incudem tuam reuocare, ac reformare: nam alia iam distracta, et vendita quis posset? Hoc si feceris, de te, quod D. Augustinus ad sanctum Hieronymum scribens, in pari adhortatione ex regio vate adsumit, proferam*: Corripiet me iustus in misericordia, et increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.

grati animi memoria.

11. *Altera causa, quae me ad id, quod dictum est, induxit, recordatio praefati Cardinalis fuit, qui nos ambos vnice prae caeteris dilexit, et sua familiaritate in tantum vti voluit, vt saepe ad multam noctem vltro citroque habitis sermonibus nos retineret. Quod in me magis mirum cunctis videbatur: vt scilicet tantus Archipraesul, et Princeps, pauperrimo, ac ignoranti monacho, quasi Elisaeus puero, contracta celsitudine, se coaequaret. De te vero non ita: vtpote quem nouerant ob prudentiam, sapientiam, rerumque experientiam ab eo, sicut Ioseph a veteri Pharaone, iamiam constitutum dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae. Quam prouinciam ita prouide, et modeste vsque ad eius obitum exercuisti, vt nullus esset cuiquam querelae locus, sed omnia, veluti in domo Salomonis, pacate, tranquille, et ordinate fierent.*

Cardinalis Borbonius,

eius vita, 12. *Et quia, teste Psalmista*, Sortes nostrae in manibus Dei sunt: *modoque laetae, modo tristes (prout ipse permittit) contingunt: quam diuersae sortes domini mei Principis, Cardinalis, et Abbatis extiterint, liceat breuiter commemorare: ita tamen vt de aduersis (praeter tempus, quo coeperunt, et locum, vbi per mortem desierunt) nihil proferam: ne moueam Camarinam,*

Et patiar telis vulnera facta meis.

Igitur Carolus noster anno Domini 1523. *die* 22. *Decembris, hora vndecima matutina, in castro Firmitatis Iodarensis natus est: susceptoresque e sacro fonte habuit fratrem suum maiorem Antonium Borbonium, Henrici quarti nunc regnantis patrem, et dominum de Hames: Matronas autem virtute, ac nobilitate insignes, D. D. de Pleumeson, et de Torsy. Cui paternum nomen indiderunt. Nam pater eius Carolus dicebatur: Mater vero Francisca Alenconia, optimi Renati Ducis Alenconii, et Margaritae Lotharingae, Parthenonis Argentanii in Nortmania fundatricis, filia. Qui vbi excreuit, liberalibusque studiis aptus visus est, ad Regale Campaniae, seu Nauarrae gymnasium Lutetianae ciuitatis, consodalem Carolum Lotharingum, postea Archiepiscopum Rhemensem, ac Cardinalem habiturus, mittitur. In cuius fauorem, lapsis aliquot annis rudioris Mineruae, ad aedes eiusdem Archipraesulatus Lutetiae sitas migrant: fitque eis lectio de Iurisprudentia, et de Theologia. Quarum scientiarum altera quaelibet vix tota hominis aetate quantumcumque longaeua comprehenditur. Et tamen noster Borbonius, biennio expleto, ad aulam Regiam euocatur: eique praeter quasdam Abbatias iam obtentas, Episcopatus Niuernensis, in subsidium sumptuum vitae aulicae accedit. Quo relicto, fit Antistes Xanctonensis: et postea decedente Georgio de Ambasia, Legati nepote, Archiepiscopus Rothomagensis, anno scilicet domini* 1549. *in mense Augusto. Sequenti die decima Ianuarii diaconus Cardinalis, tituli Sancti Xisti, a Paulo Papa tertio ordinatur.*

et gesta 13. *Deinde in presbyterum Cardinalem a Iulio Papa tertio promouetur: et defuncto Cardinali a Meudone cognominato, titulum eius, qui fuit Sancti Chrysogoni, alio dimisso, adsumit. Quem nunquam postea mutauit. Hunc Cardinalem Borbonium huc vsque appellauimus, licet hoc cognomen non vsurpauerit ante patrui sui Ludouici a Borbonio Cardinalis, et Archiepiscopi Senonensis obitum, qui in annum* 1556. *incidit: sed dicebatur Cardinalis Vindocinensis. Quem his laudibus exornat pius doctor Antonius Demochares, libro* 2. *de Sacrificio Missae, cap.* 20. „ *Si aliquis in medium constituendus sit, qui pro Missae defensione consistat his nostris temporibus, quis generosior Princeps, quis alacrior Dux, quam Carolus Vindocinensis Cardinalis Reuerendissimus producetur? Nonne solus hic plus auctoritate, nobilitate, doctrina, dignitate, bonis moribus, quam vniuersa aduersariorum cohors praestat* „? *Ad quod probandum vnico exemplo aeterna memoria digno (quamquam et alia non desunt) contentus ero. Anno enim Christi* 1575. *die Sabbati, decima quarta Iulii, aduesperascente iam luce, cum esset Rothomagi, primores suorum ciuium eo, quo solebat, pio affectu monuit, ne amplius sinerent haereticos conuenticula facere, et concionibus viru-*

virulentis plebem inconstantem, et lapsui pronam decipere, atque ex via salutis in viam perditionis transferre. Nihilominus die dominica sequenti in quadam vrbis platea, ad tria fere millia virorum (vt putabatur) conuenerunt, seductorem concionantem audituri. Quod vbi resciuit bonus pastor, linea pontificali, quasi lorica indutus, et praelata cruce, ex aedibus Sancti Andoeni, in quibus morabatur, hora septima matutina egressus est; paucos secum habens comites: nimirum D. Claudium de Sainctes, Episcopum Ebroicensem, et tres, aut quatuor Canonicos (quorum vnum te fuisse certo scimus,) necnon ex nobilibus laicis, dominos a Rubeo prato, et Maineuillae, paucosque alios.

14. *Cumque putaretur ad suam basilicam pergere, reflexo itinere venit ad locum, vbi haeretici, et alii nouae doctrinae curiosi erant congregati. Quos reuerendo vultu, et habitu suo, non aliter, quam Iaddus Hierosolymorum summus Pontifex stola hyacinthina, et tiara Alexandrum magnum, ita terruit, vt ipse pseudoecclesiastes mox conticeret, eiusque auditores attoniti starent, vim armorum metuentes. Quam ille magna auctoritate fieri cohibuit: eosque blande affatus, vt in fide Catholica, Apostolica, et Romana permanerent, hortatus est, nec crederent pseudoprophetis, qui veniunt in vestimentis ouium, intus autem sunt lupi rapaces. Quot verba dedit, tot aculeos in cordibus adstantium confixit: quibus contriti, et compuncti, absque tumultu quisque in domum suam recesserunt. Neque vnquam ab hoc tempore auditum est, haeresim publice Rothomagi praedicatam fuisse. De tanta animarum victoria gloriosus noster Borbonius, ad Ecclesiam properauit, et grates Deo auctori rependit: saepe apud suos testatus, nunquam sibi iucundiorem illuxisse diem. Attende, precor, (quisquis haec lecturus es) et considera, si non in multis Ioseph filio Iacob adsimiletur. Ioseph, filius accrescens, in Genesi nominatur, et ab aliis augmentum domini interpretatur. Quantum autem hic in profectum Ecclesiae excreuerit, dictum est: quum ex Abbate Episcopus, ex Episcopo Archiepiscopus, et tandem Cardinalis fieret, Spartam quamcumque nactam exornans. Ioseph patriarcha, id est, Princeps Patrum fuit: nec minus iste, habens sub se Patres, seu Episcopos suffraganeos sex, singulis elementis huius effictae vocis* SACBLE *significatos, Ioseph ad imperium patris domo egressus, quaesiuit fratres suos in Dothaim, id est, in defensionem profectos: et hic ad fratres suos, qui a fide defecerant, audiebantque incantatorem, non obturatis in modum aspidis, sed apertis auribus, properauit: iisdemque propemodum verbis, quibus et Ioseph vsus, dixit:* Pax vobis, ego sum, nolite expauescere: pro salute enim vestra misit me Dominus ad vos. *Et haec dicens, non potuit ita se continere, quin aliquantulum lacrymis genas rigaret: quas tamen, vt minus suae auctoritati, et dignitati congruentes, occulte abstergebat.* *fortitudo aduersus haereticos.*

15. *At qui eum comitabantur, longe copiosiores fundebant: cum ob perspectam pietatem, et charitatem tanti pastoris, tum ob errantium ouium eius in viam salutis reductionem. Erantque istae lacrymae iucunditatis, et laetitiae, non doloris, aut moeroris. Quales (proh dolor) mutatae sortes vitae eius, ab omnibus sincero affectu in eum propensis postea ex-* *patientia in aduersis.*

torserunt. Nam anno Domini 1588. *die* 23. *Decembris coepit repleri amaritudinibus, et inebriari absinthio: quum irato, et mandante Rege, Blesis retentus est, et postmodum per varias stationes ad Fontanetum Comitis, Pictauorum oppidulum, deductus. In quo quidem viro (vt verbis Alfonsi a Carthagine vtar) satis cognoscere potuerunt, qui viderunt, et etiam non videntes, qui audierunt, quanti valoris mundana prosperitas sit: cum ex summa prosperitate ad summam aduersitatem fortunae rota frequenter, ac velociter humanos successus reuoluat. Constantiam nihilominus, et patientiam in aduersis vsque ad vitae terminum nunquam amisit: et qui consolari a suis debuerat, ipsemet eos subtristes consolabatur, saepe ista memorans*: Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae reuelabitur in nobis. *Et*, Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus? *Itemque illud Machabaeorum*: Aduersi casus, qui accidunt, non ad interitum, sed ad correptionem sunt generis nostri. *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere, magni beneficii est indicium. Obiit autem in eodem Fontaneti loco anno Christi* 1590. *die Mercurii, mensis Maii nona, circa horam diei nonam, aetatis suae sexagesimum septimum annum agens, non veneno, (vt quidam suspicati sunt,) sed stranguria, quam calculus generabat, ac febre victus. Eram in vrbe Turonica a Reuerendissimo aeque, et Illustrissimo Cardinali Vindocinensi, eius nepote, accersitus, quum huius mali nuncii baiulus aduenit: tuncque defecerunt prae lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea. Effusum est in terra iecur meum prae contritione mortis mei Mecoenatis.*

funus, 16. *Quot cateruae hominnm tota die ad eum visendum confluxerint, impossibile est referre. Qui recedentes praedicabant eius bonitatem, clementiam, et humanitatem, stupebantque, eum a morte pulchriorem apparere. Ex hac infausta ciuitate die* 19. *Iulii educitur: et (te fidissimo Achate cuncta disponente, eumque moesto animo cum suis domesticis deducente) castrum Gailloneum die* 8. *Augusti ingreditur. Cuius animam iam caelo frui, anteacta vita, expiata confessione peccata, deuotaque sacramentorum perceptio in ipso vitae exitu, me credere faciunt. Si quid tamen residui est, quod obsit, precor, bone Iesu, vt hoc sacratissimae tuae passionis meritum eluat. In serie Archiepiscoporum Rothomagensium fuit, secundum Democharem, octogesimus primus, vel secundum alios octogesimus secundus: eamque sedem annis* 41. *tenuit. Ex eius liberalitate maior pars Bibliothecae non communis, sed cellae nostrae, (quae numero librorum, et excellentia auctorum a multis doctis commendatur,) prodiit: nec dubium, quin in immensum creuisset, si non tam cito hunc nobis Atropos sustulisset. Hanc tamen, quasi in eius locum succedens, nec minori me dilectione prosequens, iamiam aliquot libris praeter meritum auxisti. Cuius beneficii memor, non desino quotidie Deum omnium bonorum largitorem precari, vt te donis temporalibus, et spiritualibus abunde remuneret, vitamque tuam ad multos annos producat. Mei quoque apud eum (integerrime Abbas, et duplici canitie ornatissime) memor esto, cum in orationibus, tum in incruento altaris sacrificio: vt qui docuit me a iuuentute mea, et cuius*

mirabilia in Ecclesia cum fratribus nostris quotidie pronuncio, vsque in senectam, et senium non me derelinquat. Vale, e monasterio nostro sancti Germani a Pratis, ad muros Lutetiae Parisiorum erecto, anno Christi 1601. *die* 15. *mensis Septembris.*

Cliens tuus obsequentissimus
Iacobus du Breul.

17. Baeticam a Wandalis dictam fuisse Wandaliciam, et nunc *Andaluzia*, Breulius cum multis asserit: sed alia est mihi, aliisque opinio. Baeticam ab Antiquis Wandaliciam nuncupatam nunquam comperimus: *Andaluziae* vocabulum inter Mauros, dum Hispaniae dominarentur, primum audiri coeptum: quo illi nomine vniuersam Hispaniam, ac praesertim prouincias, quae eorum ditioni parerent, appellabant, scilicet a voce arabica *andalos*, vt nonnulli coniiciunt, quae rem occidentalem significat. Consecutis temporibus *Andalusiae*, vel *Andaluziae* nomen circa regiones Baeticae, in quibus Mauri diutius perstiterunt, quasi proprium haesit. Confer, si placet, Prolegomena mea in Dracontium cap. 12. num. 116., et laudatos ibi scriptores, Nicolaum Antonium, et Florezium. *obseruationes in epist. dedic. Breulii,*

18. Seuerianum, Isidori parentem, fuisse Theodorici regis filium temere affirmat Breulius: neque Isidori matrem Theodoram vocatam constat, multoque minus gothorum regum sanguine prognatam. Recole ea, quae cap. 17. de Isidori parentibus disputaui. Episcopatum Carthaginensem Fulgentii commentitium censeri, cap. 3. monui. An Isidoro fuerit soror Theodora, siue Theodosia nomine, Leouigildi regis vxor, vehementer dubium esse, cap. 17. dixi. Neque annus emortualis Leandri 603. esse potest ex momentis rationum cap. 20. allatis. Quaestio de pallio, quod Isidoro a Gregorio Magno missum dicitur, agitata est cap. 22. Quum Breulius Braulionem Caesaraugustanum episcopum prius dixerit, post neque ita multo per errorem Toletanum Archiepiscopum nuncupauit: Braulionem enim intelligit, quum ex eo refert, Isidorum librum contra haereticos scripsisse: nam apud Ildefonsum in Isidori elogio omnino nihil simile legitur, apud Braulionem vero: *De haeresibus librum vnum, in quo maiorum secutus exempla, breuitate qua potuit, diffusa collegit*. Neque tamen hinc arguas, Isidorum haereses potius hoc libro refellisse, quam earum historiam enarrasse. *emendatur Breulius,*

19. De anno, quo Hispalense Concilium II. celebratum fuit, egi cap. 21., in quo Concilio conuictus fuit Gregorius episcopus. *aliae correctiones.*

Breulius *Cyrum quemdam episcopum* nominat, errore, vt puto, typographico, pro *Syrum quemdam episcopum*: erat enim Gregorius natione Syrus, vt ex ipso Hispalensi Concilio constat. Breulius denique fabulas narrat, quas iam pridem alii de Theodisclo Isidori successore finxerunt, a nobis cap. 22. refutatas.

Ordo editionis Breulii 20. Post epistolam dedicatoriam, praenotationem librorum Isidori a Braulione editam, Sigeberti, ac Ioannis Trithemii capita de Isidori elogio, et narrationem Redempti de Isidori obitu Breulius quaedam addit de anno obitus Isidori, atque eius corporis translatione, quae a nobis suis locis expensa sunt. Subiicit Breulius librorum indicem hoc titulo:

Index librorum S. Isidori Hispalensis episcopi, ex quibus eos, qui nunc primum prodeunt in lucem, notatus ad marginem asteriscus indicat.

exhibetur 21. *Originum, siue etymologiarum libri viginti.*

De differentiis, siue proprietate verborum, liber primus.

De differentiis spiritalibus, liber secundus.

Synonymorum, siue soliloquiorum, libri duo.

De contemptu mundi libellus.

Norma viuendi.

* *Exhortatio poenitendi, cum consolatione, et misericordia Dei, ad animam futura iudicia formidantem. Quam ex m. s. codice Bibliothecae S. Mauri Fossatensis, quondam regularis, V. C. Nic. Faber transcribi curauit.*

* *Lamentum poenitentiae, versu, ac duplici alphabeto editum. Ex eadem Bibliotheca.*

* *Oratio prolixa S. Isidori, ad flenda semper peccata, pro correctione vitae. Ex eadem Bibliotheca.*

* *Oratio eiusdem breuis, contra insidias diaboli.*

Epistola ad Massanum (alias Massonem) Episcopum, de lapsu, et reparatione sacerdotis. Ex Bibliotheca S. Germani a Pratis integra reddita: cum antea non nisi fragmenta quaedam impressa extarent.

De natura rerum, siue de mundo. Ad Sisebutum Regem, liber.

* *Chronicon ab initio mundi, vsque ad annum quintum Suinthilani regis Gotthorum, per Garsiam Loaisam emendatum, et scholiis illustratum.*

Chronicon Gotthorum. *Historia Wandalorum.* *Historia Sueuorum.*

Prooemiorum liber in vetus, et nouum Testamentum.

	In Genesim.	*In librum Ruth.*
	In Exodum.	*In primum Regum.*
	In Leuiticum.	*In secundum.*
Commentaria	*In Numeros.*	*In tertium.*
	In Deuteronomium.	*In quartum.*
	In Iosue.	*In Esdram.*
	In librum Iudicum.	

De Antiocho Rege, et Machabaeorum martyrio consummato.
Allegoriarum quarundam sacrae scripturae liber vnus.
De scriptoribus ecclesiasticis, liber vnus.
De vita, vel obitu Sanctorum, qui Deo placuerunt.
De Natiuitate Domini, Passione, Resurrectione, regno, atque iudicio, ad Florentiam sororem liber 1.
Ad eandem, de vocatione gentium.
De Officiis Ecclesiasticis, libri duo. Ex C. M. S. sancti Germani a Pratis emendati.
Epistola ad Ludifredum (alias Leudefredum) Cordubensem Episcopum, de Episcopi, et caeterorum clericorum in Ecclesia officio. Huius epistolae posterior pars, quae desiderabatur, quamque Madritium Hispaniae exemplar nobis tandem suppeditauit, habetur infra.
Sententiarum, siue de summo bono libri tres.
* *Epistolae aliquot, praeter eas, quae ante Etymologias, et Synonyma habentur.*
* *Regula Monachorum.*
* *De conflictu vitiorum, et virtutum.*
* *Expositio in Cantica Canticorum.*
* *S. Ildefonsi liber, de viris Illustribus.*
* *Liber de differentiis, siue proprietate verborum. Qui in editione Madritia anni* 1599. *(praeter alios duos superius post etymologias impressos) repertus est.*
* *Liber Diui Isidori De viris illustribus, qui certe libro S. Ildefonsi de eadem materia praeponi debuit, sed non tam cito nobis innotuit.*
* *Notae virorum doctorum in quosdam libros D. Isidori, per Ioannem Grialum collectae, et auctae.*
* *Glossarium ex diuersis, quae nomine Isidori Hispalensis Episcopi circumferuntur, collectum.*
Scripturae sanctae auctoritatum, quae in hoc opere sparsim citatae, et explicatae sunt, Index.
Rerum, et verborum, quae in hoc opere continentur, Index copiosissimus.

Breulius ex Grialio plura addidit

22. Breulius asteriscum iis operibus praefigit, quae in editione Bignaei desiderabantur, quamuis iam in editione Grialii excusa apparuissent, vt Chronicon ab initio mundi, et ea omnia opera, quae post libros Sententiarum recensentur. Videtur enim Breulius iam fere ad vmbilicum suam editionem perduxisse, quum ad eius manus editio Regia Matritensis peruenit. Ex quo accidit, vt ea omnia, quae in editione Matritensi a se non obseruata reperit, etiam Grialii notas ad calcem reiecerit: quum interim contextus operum editorum sine vlla Grialii emendatione permanserit, ac solum aliqua ex parte ope notarum iuuari possit.

23. In hac Breulii editione praefationes Matritensis editionis

iudicia de editione Breuliana, omissas, aegre ferunt Colomesius, et alii, vt notauit Fabricius in bibl. med. aeui. Iudicium doctissimi viri Andreae Burrielii de vtraque hac editione, Grialiana, et Breuliania, protuli cap. 36. prope finem. Alioquin editio Breuliana nitida etiam est, accurata, et Bignaei editione longe praestantior, Regia quoque Matritensi vberior, quamuis minus correcta. In vtraque tamen editione Grialiana, et Breuliana deest liber de doctrina, et fide ecclesiasticorum dogmatum, a Bignaeo productus: qui Isidoro a multis tribuitur, et, quamuis re vera Isidori non sit, tamen non minori iure, atque alia opera, in appendicem dubiorum, aut suppositorum coniici potest.

quae Coloniae repetita fuit. 24. Repetita est editio Breuliana operum S. Isidori Coloniae 1617. typis non ita elegantibus: editio Parisiensis constat paginis 975., Coloniensis 631. praeter indices. In Coloniensi post titulum a Breulio appositum additur, *Editio postrema auctior, et correctior, Coloniae Agrippinae sumptibus Antonii Hierat anno* 1617. Sed neque auctior, neque correctior est editione Breulii Parisina, quum non sit nisi repetita a typographo, vt dixi, nemine correctionem aliquam prioris editionis curante: ac solum ordo notarum Grialianae editionis mutatus fuit: et notae in Sententiarum opus ex editione Taurinensi per singulos libros conspiciuntur. Additum quoque est initio elogium Isidori ex libro Bellarmini De scriptor. ecclesiast.

CAPVT XXXVIII.

Editio recentior Matritensis operum S. Isidori. Erudita praefatio, quae huic editioni praemittenda apparabatur, ex Aduersariis clarissimi Auctoris deprompta.

Inscriptio 1. Bartholomaeus Vlloa, bibliopola Matritensis nostris temporibus haud ignobilis, quum intellexisset, nouam operum S. Isidori editionem iam pridem desiderari, ad eam elegantibus formis adornandam strenue aggressus est. En titulum: *Diui Isidori Hispalensis episcopi opera Philippi II. Catholici regis iussu e vetustis exemplaribus emendata, nunc denuo diligentissime correcta, atque aliquibus opusculis Appendicis loco aucta. Matriti, typis, et expensis Bartholomaei Vlloa: apud monasterium Conceptionis Hieronymianae: anno Domini* M. DCC. LXXVIII. Duo magna volumina in fol.

2. Ordo editionis hic est. Omnia Isidori opera, quae a Grialio edita sunt, eodem ordine, iisdemque omnino notis, nullisque aliis nouis recuduntur. Nec desunt epistola dedicatoria, et praefatio Grialii ad lectorem, quam a Breulio praetermissam fuisse, nonnulli aegre ferebant, vt diximus. Adest noua Editoris praefatio in hoc exemplum: *ordo editionis.*

In nouam Sancti Isidori Hispalensis episcopi operum editionem breuis Editoris praefatio.

3. Paucis te volo, lector beneuole. Sanctissimi Patris, atque clarissimi Hispaniarum Doctoris Isidori Opera omnia, quotquot extant, quaeque eruditorum virorum sententia genuinus eiusdem sunt foetus, tuae, ac publicae omnium vtilitati libens offero. Neque meam qualemcumque operam in hac editione adornanda cuiuis ingratam futuram puto. Id quod vel inde mihi satis persuasum habeo, quoniam per duo fere saecula, ab anno scilicet MDCXVII. nullus, quod sciam, recudenda curarit. Exigebat sane Auctoris nobilissimi omnigena, ac praeclarissima doctrina, vt quemadmodum ab omnibus iure merito praedicatur, ita omnium manibus diu, noctuque tereretur. Verum id qui fieri potest, nisi exemplaria abundent? Eapropter ipsorum desiderium, quod Doctoris toto orbe celebratissimi magnum nomen augebat, ad nouam quamdam, eamque accuratissimam, elaborandam editionem, Eruditorum omnium, Hispanorum praesertim, animos sollicitabat, pertentabatque. Nec tamen propterea fuit, qui opera, et industria sua publicis votis satisfaceret. Haec autem omnia animaduertens ego, simulque verens, ne inde Hispanorum genti dedecoris aliquid accederet, hanc editionem, quanta potui diligentia, ac studio, et aggressus sum, et perficere curaui. *necessitas editionis.*

4. Et quidem vehementer amabam non solum Isidori opera iam olim excusa denuo optimis characteribus, aliisque ornamentis, quae ad typographum spectant, praedita in medium producere, verum etiam, vndique collatis veteribus manuscriptis, emendatiora, auctiora, illustrioraque publici iuris facere. Sed animi vim repressit tum rei magnitudo facultates meas superans, cum eiusdem mei conatus spes vel omnino iam expleta, vel non nisi aegre nimis explenda. Nemo enim nescit, quanta cura, et diligentia, accedente Philippi II. Hispaniarum Principis Augustissimi speciali mandato, Viri ex tota Hispania doctissimi, conquisitis hinc inde non per totam tantum Hispaniam, sed etiam per vniuersam fere Italiam antiquis codicibus, singuli partes singulas ad trutinam reuocantes, omnia tandem Sancti Isidori scripta, quae inueniri potuerunt, et emendarunt, et selectis annotationibus illustrarunt. Hinc prodiit anno MDXCIX. editio Regio nomine insignita, quam Ioannes Grialius Vir clarissimus, aliorum perfunctus laboribus, adiectis quoque suis, Philippo III. iam tunc regnanti nuncupa- *laus editionis Regiae.*

tam in vulgus emisit. Regiam hanc editionem optimam quidem, atque aliis etiam posterioribus anteponendam asserunt Eruditi; non tamen numeris omnibus absolutam arbitrantur. Certandum adhuc, et nouo labore insudandum clamant, vt Isidorus, qua par est, gloria, et decore procedat in publicum. At dicunt, non faciunt: Isidorus interim pene latet, atque in dies magis, magisque desideratur.

noua editio auctior.

5. Igitur quod per me licet, quodque a me et obseruantia in Isidorum, et publicae vtilitatis amor exigunt, id praesto: eamdem ipsam videlicet Regiam editionem integram, illustriori forma digestam, elegantioribus characteribus, et nitida charta, id est, optimis typis (quae typographi sunt partes) conspicuam iterum in medium profero. Neque tibi, Lector Beneuole, aliud a me exquirendum putes. At fortasis, plura sunt, inquies, Isidori nomine inscripta Opuscula, quae frustra in Regia editione quaeras. Ex his nonnulla sparsim ab aliquibus fuere in lucem edita; reliqua adhuc in Ecclesiarum Archiuiis, vel Chartulariis delitescunt. Sunt plane; eademque tibi nunc exhibeo Appendicis loco. Qua in re coniecturae meae effectu ipso comprobatae luculentum habes testimonium. Reuera enim nec labori, nec sumptui peperci, vt omnia ea requirerem, quae nouam editionem vberiorem, locupletioremque redderent. Accepi itaque hinc inde apographa varia, Sancti Isidori nomine insignita. Sed ea a Viris doctis in trutinam reuocata, apocrypha inuenta fuere fere omnia. Edidi nihilominus et in studiosorum gratiam, et in eruditorum exercitationem. Itaque singulorum seriem, addita breui censura, contexam.

liber IV. Sententiarum

6. Primum obtinet locum *Liber quartus Sententiarum*, qui hactenus a nonnullis ob aliquorum codicum, Isidori nomen praeferentium, fidem, tanquam eiusdem Sancti Doctoris genuinum opus fuit habitus. At iam vt spurium habendum dubitabit nemo, qui libros quinque Sententiarum a Taione Caesaraugustano Episcopo collectos, atque a Continuatore Hispaniae Sacrae Tom. 31. nouissime in lucem editos, attente legerit. Excerptus namque inde est quartus hic liber, vt cuique conferenti patebit. Atque vt id facili negotio perspici valeat, singulis capitibus annotatur, quodnam ex quonam Taionis libro, et capite sit desumptum. Obseruantur praeterea lectiones variae, et alicubi non perpetuae Sententiarum series alioquin sibi vtrinque cohaerentes. Quae omnia ad SS. Patrum Augustini, et Gregorii opera, e quibus Taio libros compilauit suos, illustranda plurimum conducent.

duo alia capita Sententiarum

7. Sequuntur *Duo alia Sententiarum capitula*: quorum primum ex Diuo Gregorio super Ezechielem ad verbum est depromptum; alterum ex Iuliani Pomerii *De Vita contemplatiua* lib. 3. capitibus 3. 4. 9. et 10. Inuenitur hocce opus inter Sancti Prosperi Aquitanici scripta; eidemque longo tempore a permultis scriptoribus fuit assertum. Nunc ab omnibus Pomerio vendicatur. Videantur hac de re Isidorus noster de Viris illustribus cap. 25., et Cl. Ceillerius Tom. 15. *Histoire Generale des Autor. Ecclesiastiq.* de Iuliano Pomerio disserens.

Exhortatio humilitatis.

8. Tertio loco subnexui opusculum hoc titulo, *Exhortatio humilitatis*, quod Sancto Martino Braccarensi Episcopo adscribitur, editumque est inter

inter eiusdem opera Tom. 15. Hispaniae Sacrae a Doctissimo Florezio.

9. Abiudicandus similiter est Isidoro nostro Sermo, qui sequitur, *De Corpore, et Sanguine Domini in Pascha*; cum idem sit omnino cum Homil. VII. Sancti Caesarii Arelatensis, *De Paschate*. Vid. Biblioth. PP. Tom. 2. column. 277. Edit. Paris. 1624. *Sermo de corp. et sang. Domini.*

10. Adduntur carmina quaedam Bibliothecae Sancti Isidori appensa, quae Tom. 9. Hispan. Sacr. edita fuerunt hac inscriptione: *Titulus Bibliothecae a Domno Isidoro editus*; necnon fragmenta nonnulla, quibus capita ibidem indigitata suppleantur. *versus bibliothecae.*

11. Sexto loco edidi *Expositionem Missae*: quae etsi non indigna videatur Isidori ingenio, et eruditione, vel eo nomine ab ipso est ableganda, quod Isidori aetate alius Missae ordo, ritusque vigebat in Ecclesia Hispana ab eo, qui ibidem exponitur, quique idem est omnino cum Romano hodierno. *Expositio missae.*

12. Deinde subiunxi *Lectiones nouem*, in Festo Translationis Sancti Isidori alias recitatas. Desumptae sunt ad verbum ex Actis Translationis eiusdem Tom. 9. Hispan. Sacr. editis. *Acta translationis.*

13. Postremo tandem loco supplendum curaui *Caput* XVII. *Quaestionum in Leuiticum* ex Albornoziano codice a D. Petro de Castro transcriptum: cuius apographum in Bibliotheca Floreziana Conuentus Diui Philippi Regalis Matritensis Ordinis Sancti Augustini asseruatur. *Quaestiones in Leuiticum.*

14. *Lamentum poenitentiae duplici alphabeto editum, etc.* cuius meminit V. Cl. Nicolaus Antonius Tom. 1. Biblioth. Veter. lib. 5. cap. 4. p. 265., quodque ab eodem ipso Nicolao acceptum ediderunt AA. Actor. Sanctor. Tom. 1. Aprilis ad diem IV., editioni huic non addidi, quod sero, ea nempe fere in finem perducta, admonitus sum. *Lamentum poenitentiae.*

15. Liber autem *De Ordine Creaturarum* a D. D'Acheri Tom. 1. Spicilegii pag. 225. editus; et quae Abb. Constantinus Caietanus euulgauit opuscula sub Isidori nomine, cum a viris doctis vel vt spuria, vel vt nimium suspecta traducantur, non talia visa sunt, quae hic insererentur. *Liber de ordine creatur. Alia.*

16. Habes igitur, candide Lector, Isidori Opera, si non ea summa diligentia, quam non nisi homines doctissimi, et eruditissimi praestare poterant, illustrata, ac natiuo nitori restituta; aliquanto tamen defaecatiora, amplioraque, quam Regia exhibuit editio. Ipsis itaque perfruere, ipsorum lectioni sedulo incumbe, meumque laborem, studium, conatum libenter amplectere. Vale. *editoris studium.*

17. Affirmat Editor, ad editionem regiam Grialii conquisitos fuisse codices mss. non per totam tantum Hispaniam, sed etiam per vniuersam fere Italiam: quod tamen minus verum puto, vt ex ipsa Grialii praefatione colligitur. Idem Grialius, vt in epistola dedicatoria profitetur, sperabat fore, *vt alii non nostri modo, sed externi etiam eruditione praestantes viri in id certatim conspirarent, vt laboriosissima Hispani Doctoris excerpta studio suo peruestigare porro pergerent, fortunasque nostras opibus ipsi suis constabilirent.* *obseruationes in prologum.*

negligentia correctoris

18. Doleo vicem optimi Editoris, qui nec labori, nec sumptui pepercit, vt omnia ea requireret ornamenta, quae nouam editionem vberiorem, locupletioremque redderet, neque tamen in virum aliquem doctum incidit, qui votis eius faceret satis. Primum enim editionem veterem Grialii ita repraesentauit, vt nullo loco antiquam scripturam restituerit, nullam variam lectionem ascripserit, nulla notatione Isidori sententiam illustrarit. In editionem Grialii non pauca irrepserunt menda: nullum correctum fuit in hac altera editione recentiori Matritensi: plura, nec leuia adiecta sunt.

demonstratur.

19. Illud vero negligentiae magnae argumentum est, quod, quum Grialius in fine, vt fieri solet, errores quosdam typographicos corrigendos indicauerit, curator Matritensis nouae editionis eosdem errores in contextu intactos reliquit; neque in fine aut hos, aut alios errores emendandos proposuit. Quid ergo est, quod in fronte editionis, et in praefatione asseritur, opera Isidori *nunc denuo emendatissime correcta, et aliquanto defaecatiora*, quam Regia exhibuit editio, in lucem prodire?

ignorantia editoris,

20. Deinde quum Editor sibi proposuerit, nouam editionem veteri Regia vberiorem, locupletioremque reddere, cur Breulii editionem prae manibus non habuit, ex qua noua editio auctior posset euadere? *Sero*, inquit, *admonitus sum de Lamento poenitentiae, quod Bollandiani ediderunt*. Atqui hoc ipsum Lamentum, vti alia etiam, quae in noua editione Matritensi desiderantur, in Breuliana editione comparuerant. Et Lamentum quidem poenitentiae apud Breulium multo auctius extat, quam apud Bollandianos. Profertur in Appendice ex mss. codicibus, tamquam ineditum, caput 47. De partibus terrae libri de natura rerum. Ac reuera praetermissum hoc caput fuit a Grialio, nescio, qua causa, aut negligentia: reperitur enim non solum apud Breulium, sed etiam apud Bignaeum, qui Grialium in editione operum Isidori praecessit: in multis etiam antiquissimis membranis, non tamen in omnibus veteribus exemplaribus libri De natura rerum.

iudicium.

21. Iudicium Editoris de nonnullis operibus, Isidori nomine vulgatis, quae vel spuria, vel suspecta existimat, alio loco commodius expendam. Nunc indicem operum, quae Appendix exhibet, subiungam.

Appendices.

22. *Appendix ad opera Diui Isidori Hispalensis episcopi ex an-*

tiquis codicibus manuscriptis, qui in diuersis ecclesiarum Hispaniae tabulariis, ac bibliothecis reperiuntur, prout continetur in hoc tomo secundo, Matriti typis, et expensis Bartholomaei ab Vlloa, in via Conceptionis: anno Domini M. DCC. LXXVIII.

Liber quartus sententiarum Domini Isidori, contentus in hoc tomo secundo. Explicit liber tertius.

Incipiunt Capitula Libri Quarti.

23. *Cap.* I. De Rectoribus, qualiter conuersationem habeant.
II De Clericis, quales eos oporteat esse.
III De Inuidis, et proteruis subditis.
IV De Vita, vel conuersatione Monachorum.
V De Humilitate, vel opere Monachorum.
VI De Tepiditate, vel otio Monachorum.
VII De Adhibendis pro corporis necessitate subsidiis.
VIII De Electis inter tumultus reproborum bene viuentibus.
IX De Passione electorum, et compassione proximorum.
X De Discretione.
XI De Poenitentia.
XII De Confessione peccatorum.
XIII Quot sint genera somniorum.
XIV De Nocturnis illusionibus.
XV De multimodis argumentationibus Satanae.
XVI De multimodis vitiis.
XVII De nonnullis vitiis, quae virtutes se esse simulant.
XVIII Quod ex virtutibus virtutes, et ex vitiis vitia oriantur.
XIX De Cogitationibus noxiis, et innoxiis.
XX De Superbia, et vanagloria.
XXI De Auaritia.
XXII De Iracundia.
XXIII Qualiter ira deprimi debeat.
XXIV De Inuidia.
XXV De supprimenda Inuidia.
XXVI De Malitia.
XXVII De Discordia.
XXVIII De Odio.
XXIX De Concupiscentia oculorum.
XXX De Gulae concupiscentia.
XXXI De Multiloquio.
XXXII De Taciturnitate.
XXXIII De Peruersa Locutione
XXXIV De Luxuria.
XXXV De Torpore animi.
XXXVI De Pigritia.
XXXVII De Murmuratione.
XXXVIII De Mendacio.
XXXIX Quibus modis peccatum perpetratur.
Item De Octo principalibus vitiis, qualiter possessas mentes exhortentur.
XL De Patientia.
XLI De Humilitate.
XLII De Mansuetudine.
XLIII De Obedientia.
XLIV De Verecundia.
XLV De Detractione.
XLVI De Hospitalitate, et Eleemosyna.
XLVII De multimoda erogandi largitione.
XLVIII De Spe, et fortitudine electorum.
XLIX De Regni caelestis desiderio.

Finiuntur libri quatuor Sententiarum D. Isidori.

Incipiunt Capitula alia Sententiarum eiusdem.

quaedam notata. 24. Titulus bibliothecae bis editur, vt vides: sed ex diuersis exemplaribus, quae aliquantulum inter sese variant. Ex codice Ouetensi in libro de natura rerum additur ecloga, vt ibi dicitur, elegantissima: *Tu forte in lucis*: quod est carmen quoddam astrologicum, iam olim editum, vt infra explicabo. Isidori elogium in laudem Hispaniae, iam a Labbeo editum, Historiae gothorum praefationis loco praemittendum est. Sequitur index rerum, qui idem omnino est, atque in editione Grialii.

iudicia de editione recenti, 25. Quodnam meum sit de tota hac editione iudicium tam in his, quae adsunt, quam in his, quae desiderantur, non ita dif-

ficile est perspicere. Neque obscurum est, quid alii de eadem sentiant. Bayerius in not. ad cap. 4. lib. 5. bibl. vet. Hisp. *Prodiit*, inquit, *nuper Matriti anno nimirum* MDCCLXXVIII. *quinta Isidori operum editio cum Grialianae* MDXCIX. *notis integris, nouisque aliis HAUD QUIDEM CEDRO LINENDIS, duobus voluminibus fol.*, *quibus adiungitur, quasi Isidori sit Quartus Sententiarum liber, qui tamen maxima ex parte Taionem Caesaraugustanum auctorem habet . . . . aliaque bene multa e variis, vt asseritur, antiquis codicibus Regiae praesertim bibliothecae Escurialensis, ABSQVE VANNO TAMEN, ET CRIBRO*.

26. Nouas notas fortasse vocat Bayerius eas, quae in Appendice extant: nam in ceteris operibus solum excusae sunt editionis Grialianae notae, vt dixi. Quod autem liber quartus sententiarum adiungatur, *quasi Isidori sit*, falsum certe est, vt liquet, non solum ex Editoris praefatione, sed etiam ex nota 1. ad ipsum librum, quae ita habet: *Hic liber est exceptus ad verbum ex libris sententiarum Taionis. Vide tom. 31. Hisp. sacr.* Tum loca Taionis passim indicantur. Nihilominus Bayerius in not. ad num. 137. eiusdem libri 5. eandem reprehensionem refricat: *In noua editione Matritensi* 1778. *tertio sententiarum libro subditur quartus eiusdem argumenti, ac tituli, quasi Isidori sit, quum maxima ex parte Taium, siue Taionem Caesaraugustanum, et Gregorium Magnum auctores habeat . . . . quod vel Editor, vbi se misere delusum sensit, palam professus est*. Sed quo pacto haec cohaerent, quod Editor eo ipso temporis puncto, quo fatetur, librum Isidori non esse, eum adiungat, *quasi Isidori sit*? Editor ergo eiusmodi librum Appendici inseruit, quia multi putauerant, librum esse Isidori, et quia, vt ipse Bayerius narrat, in codice Escurialensi seculi XII. circiter is quartus sententiarum liber tribus Isidori de eodem argumento libris, continuato scriptionis filo, subiicitur, quamuis simul aduerterit, reuera eum librum Isidori non esse. Etsi autem fortasse editor Matritensis, quum primum animum ad quartum sententiarum librum formis excudendum adiecit, ex Taione excerptum esse ignorauerit, tamen plane constat, ab ipso rei eiuscemodi minime ignaro edi coeptum. An autem nulla omnino sit ratio dubitandi de auctore, seu collectore earum sententiarum, vt certo is liber Isidoro sit abiudicandus, opportuniori loco infra disputabitur.

quae contra Bayerium

aliqua ex parte defenditur.

quid desideretur in ea. 27. Ioseph Rodriguez de Castro in sua hispana bibliotheca t. 2. p. 333. seq. plura in hac editione desiderat, diligentiam correctoris, iudicium in operibus dubiis expendendis, eruditionem in mss. exemplaribus recensendis. *Leuiter*, inquit, *hac de re ago: etenim eiusmodi editio operum S. Isidori his temporibus peracta quum homines nostros, tum exteros in maximam admirationem adducet, qui optime intelligunt, quanta doctrinae supellectile opus est, vt scripta tam praeclari Doctoris eo decore, quo oportet, publicae luci, ac typis committantur.*

Hernandezii iudicium. 28. Habeo penes me exemplar epistolae V. Cl. D. Petri Emmanuelis Hernandez, praefecti bibliothecae archiepiscopalis Toletanae, ad Archiepiscopum ipsum Toletanum, nunc Cardinalem amplissimum, D. Franciscum Lorenzana, die 15. Decembris anni 1782. datae, qua de Conspectu editionis Zaccarianae operum S. Isidori sententiam suam aperit. Ingenue affirmat, Vlloae laborem in Isidoriana editione inutilem prorsus esse: *Vlloa hechò a perder, quanto trabajò en su impresion del Santo*. Addit tamen, ea opera, quae ab Vlloa in appendicem coniecta fuerunt, in noua, quae curetur, editione non esse praetermittenda.

Ioseph Muñoz, et Raso. 29. Habeo etiam literas autographas eruditi Canonici Gaditani D. Iosephi Muñoz, et Raso ad Franciscum Antonium Zaccariam die 13. octobris anni 1778. Gadibus scriptas, quibus confirmat, Vlloam in sua Isidoriana editione hominum doctorum opera, qui eam illustrare potuissent, vti non curasse.

docta alia praefatio. 30. Erat sane vir in primis illustris, et doctus, qui editioni decus, et splendorem adiicere poterat, et in eam rem praefationem eruditissimam apparabat: sed in Aduersariis mansit, e quibus tamen in lucem ego eam proferam, vt tam insigni Isidori elogio Isidoriana nostra non careant.

Praefatio ad nouam S. Isidori editionem e mss. schedis Viri doctissimi.

laudes veterum 31. Post Veterum magnos exantlatos labores, aliquid noui posteris detegere, paucorum virtutis est: Antiquitatis dilacerata scrinia, vegetiora, et puriora exhibere, admodum difficile, et retroacta obscura secula clariora reddere, non sine temeritatis, et audaciae nota id aggredi licebit.

multi Isidorum illustrarunt. 32. A seculo septimo, quo floruit Noster Doctor egregius Isidorus, Hispalensis Episcopus, ad haec vsque tempora, tam Nostratum, quam

Exterorum ingenia inquirendis, comprobandis, elucidandis eius operibus, magnopere insudarunt, Autographa ab Apocryphis secernendo, spuria opuscula a legitimis segregando, alia dubia sua in fide relinquendo, et spurcata, aucta, seu foedissime adscripta Nostro S. Doctori, penitus reiiciendo.

33. Huic Instituto incubuerunt ex Nostris Nicolaus Antonius in sua Hispana veteri Bibliotheca, vbi singillatim enucleat cuncta opera, quae iure, vel iniuria S. Doctoris nomen praeseferunt: necnon Ambrosius Morales, et alii eruditissimi viri, qui iussu Regis Philippi Secundi Matriti typis anno MDXCIX ea ediderunt: R. P. Henricus Florezius tomo V., et VI. Sacrae Hispaniae; in V. etenim tractatum S. Isidori de Viris Illustribus, et in VI. Chronicon, et Historiam Wandalorum, et Gothorum eiusdem S. Doctoris praelo commisit. Notas Grotii, et Labbei addidit: necnon summo studio correxit, et ordinem Chronologicum stabiliuit. *in primis hispani.*

34. Exteri quoque non minus elaborarunt, vt S. Isidorum, quasi in suo solo natum, illustriorem redderent, magna auiditate eius scripta comparantes, et de gloria contendentes: Godefridus Henschenius, et Daniel Papebrochius, die quarta aprilis, S. Isidori opera lato calamo prosequuntur: Albertus Fabricius tomo quarto suae Bibliothecae, mediae, et infimae latinitatis, eandem prouinciam dilucidandam suscepit. *tum exteri.*

35. Abbas Constantinus Caietanus edidit opuscula S. Doctoris, quae desiderabantur in anterioribus Editionibus Parisiensibus, factis opera Bignaei, et Iacobi du Breul, et in Regia Matritensi; et licet praefatus Abbas omnes Sanctorum albo adscriptos suae Benedictinae Familiae, vt Filios, adnumeraret, ita vt cachinnos moueret legere, S. Franciscum Assisium Monachum fuisse Benedictinum, et ideo Cardinalis Cobellucius haesitauerit, an Abbas Constantinus S. Petrum Apostolum in Monachum suae Religionis transformauerit, tamen cordati Viri memoratam Editionem non parui pendere. *Constantinus Caietanus.*

36. Cardinalis Bona, Mabillonius, Ceiller, Ioannes Daylle, Casimirus Oudinus, et Guillermus Fentzelius vt supposititias iudicant S. Isidori Hispalensis Epistolas, primam ad Archidiaconum Redemptum; in ea namque agitur de controuersia inter Ecclesiam Orientis, et Occidentis, an Christus pane azymo, siue fermentato vsus fuerit in supremae nocte coenae; quod dissidium excitatum non legitur, nisi quatuor seculis transactis post Opera S. Isidori; aliam ad Claudium, et tertiam ad Eugenium Episcopum, in quibus refertur contentio inter Graecos, et Latinos super Processione Spiritus sancti, cum aliunde sit satis notum, hanc Graecorum ambiguitatem seculo septimo increuisse; et denique, quia in his duabus postremis Epistolis, Summi Pontificis Potestas eo colore depingitur, quo posset auctor seculi XIII. eam validius exprimere. *epistola ad Redemptum.* *alia ad Claudium.*

37. Ioannes Morinus, Zegerus Bernardus Wanespen, et Ceiller, vt spuriam reiiciunt Epistolam S. Isidori ad Massonam, Episcopum Emeritensem, licet Patres Antuerpienses, et Florezius eam vt legitimam tueantur: sapientissimi viri Morinus, et Wanespen suffulti auctoritate Conciliorum, et Patrum sex priorum Ecclesiae seculorum, et duobus testimoniis ipsiusmet S. Isidori libro II. de Ecclesiasticis Officiis, cap. V., et in Epistola ad *epist. ad Massonam.* *ad Helladium.*

Helladium, solidissimis rationibus ostendunt, praefatam Epistolam nullatenus adscribi posse S. Isidoro, nam in ea memoratur quaestio, an Clericus Ordinis sacri, qui in graue peccatum inciderit, possit secundum veterem Disciplinam admitti ad exercitium sui ordinis post peractam poenitentiam: et auctor Epistolae intendit conciliare decisiones, vtrique parti fauentes, sibimet persuadens, in varias abiisse viros eius aetatis sententias; cum aliunde menti S. Isidori, et Patrum priorum seculorum, benignitas restitutionis omnino aduersetur, et in collectionibus antiquioribus non reperiatur Canon indulgens delinquenti ad sui sacri Ministerii redire functiones.

epistola ad Eugenium.

38. Eugenius Episcopus, cui rescribere supponunt S. Isidorum, iuxta clarissimum Ioannem Baptistam Perezium Valentinum, Canonicum Toletanum, et postea Episcopum Segobricensem, fuit secundus Eugenius Archiepiscopus Toletanus: e contra Henricus Florezius asserit, esse Eugenium Episcopum Egarensem, qui vna cum S. Isidoro interfuit Concilio IV. Toletano, ex quo non leuis oritur suspicio aduersus praefatam Epistolam, in qua ab Ecclesia asseritur receptum Symbolum, sancti Athanasii nomine inscriptum, quod non reperies hoc titulo, nisi post tempora S. Isidori.

liber de conflictu vit. et virtut.

39. Inter opera Sanctorum Ambrosii, Augustini, et Leonis adnumeratur S. Ambrosio Tractatus *de conflictu vitiorum, et virtutum*, et eodem modo indigitatur in Indice Bibliothecae sanctae Ecclesiae Primatis Toletanae; sed cum S. Ambrosio, Augustino, aut Leoni immerito adiudicari statuant Mabillonius, Nicolaus Antonius, Fabricius, et Ceiller, euertentes sententiam eorum, qui S. Isidoro Hispalensi postremo adscripserunt, propendemus in fundamenta, quibus creditur auctor, non S. Ambrosius Mediolanensis, sed alter Ambrosius Autpertus, Monachus Benedictinus, scriptor seculi VIII.

Expositio in Cantica

40. Omnino nos latet, expositio in Cantica Canticorum sit, necne, foetus S. Doctoris Hispalensis, neque eam denegari tanto Doctori, vel tribui certo posse asserit Ceiller, et nos falcem mittere aliorum iudicio relinquimus.

Liber de ordine creaturarum.

41. Lucas Acherius, Congregationis S. Mauri, suo in spicilegio veterum aliquot scriptorum, in lucem edidit seculo XVII. librum S. Isidori *de ordine creaturarum*, et de eo Nicolaus Antonius ait redolere seculum S. Isidori; sed cum postremo capite quasdam dubietates congerat de statu animarum post mortem, et de igne Purgatorii, quae pietatem, aut Doctrinam S. Doctoris euertere videntur, nullatenus illorum sententiae adhaeret, qui Nostri Doctoris opus esse adstruunt.

non alienus a S. Isidoro.

42. Liceat in re tanti momenti, vt nostrum sensum promamus, aliquantulum immorari. Ordo seruatus in praefato libro de ordine creaturarum, capitum diuisio, sermo concisus, et prouerbiis refertus, calx sine arena, caementum absque speciositate formae, et perspicuitas sententiae absque facundia, re vera omnia inter se collata, congruunt methodo a S. Isidoro in libro de *Etymologiis*, et praecipue *sententiarum* seruatae, de quibus operibus nullus hucusque dubitauit; et licet hominem tam emunctae naris, vt Nicolaum Antonium, non bene redoleant dubietates circa

circa statum Animarum post mortem, et Purgatorium, tamen non demiror, S. Isidorum obscurius hac in materia fuisse locutum.

43. Euoluentes veterum Patrum libros, et eorum opiniones sedulo meditantes, non expauescent, dum perlegerint, Episcopum Alexandriae cum S. Victore Papa de die Paschatis acrius disputasse: Iustinum, Irenaeum, et alios Patres eiusdem aeui aliquantulum in opinionem Millenariorum prolapsos fuisse: Cyprianum fortiter obnitentem S. Stephano Papae de rebaptizandis Haereticis, ita vt ex hisce nihil crederet Cyprianus, tamquam ex instrumentis mortuis, et eiectis ab Ecclesia Dei, ad salutem spiritualem, ad nos posse venire: et Hilarium Arelatensem obiurgatum, et in Epistolis a S. Leone Papa fama fuisse diminutum; haec, et alia iis similia, non toruis oculis aspicient, primo quia licet semper Articuli Fidei iidem fuerint, non tamen eodem tempore detecti; omnes enim in Symbolo Apostolorum, sicut in spica grana tritici, continentur; sed non tam aperte, et propatulo omnes patent, nisi quando post discussionem deteguntur.

quaedam SS. Patrum dissensiones.

44. Secundo: similes contentiones inter Patres, et Ecclesiae Doctores non ex superbia, fastu, aut auersa voluntate, sed ex quadam sinceritate, addiscendi desiderio, et animi sententia in rebus, quae ad fidem non spectare sibimet persuadebant, oriebantur: et si lubet adiicere, SS. Patres singillatim vt homines potuisse in aliquo decipi, aut errare, audi Augustinum in Retractationibus suis quaedam verba, et opiniones retractare non dedignatum fuisse, vt nobis humilitatis viam sterneret. Solus Deus est per essentiam sapiens, omnia scit, cuncta percallet, et in nullo fallere, aut falli potest, nec hucusque misit in Ecclesiam suam S. Doctorem, qui in omnibus, et super omnes esset perfecte illuminatus, sed tantummodo eos repleuit scientia congruenti operi, ad quod destinauit. Tertullianum itaque, et Iustinum nemo antecelluit in Apologia pro Catholica Religione: Origenem, et Hieronymum in sensu, et versione veteris, et noui testamenti: Gregorium, et Ambrosium in sensu morali: Augustinum in exponendis arcanis Gratiae, et liberi hominis arbitrii, et in Hesperia nostra Isidorum in Etymologiis, sententiis, et artium varietate capessenda.

SS. Patres singillatim errare potuerunt.

45. Vt Dyonisium Atheniensem Areopagitam de Diuinis nominibus, et de caelesti Hierarchia, lector possit rimari, filo aureo Angelici Doctoris S. Thomae indiget, vt sensum capiat, et in barathrum non incidat. S. Augustinus loquens de substantia Angelorum, et de anima hominis, eiusque potentiis, caligine inuolutus legentibus apparet; ipsequemet S. Doctor fatetur sensus sui imbecillitatem. Quid igitur obest nostro S. Isidoro, si capite xv. de futura vita, in libro de ordine creaturarum, non tam presse, diserteque loquatur de anima rationali? *Ego enim* (ait in calce, Braulium Caesaraugustanum Episcopum alloquens) *bonis, et catholicis lectoribus consentiens, inuidorum non curo queriolas*, (*vel querelas*,) *qui sine pennis in terra reptantes, volatu ranarum nidos auium irrident*! Adeat, qui velit, S. Augustinum lib. v. contra Iulianum cap. III., et obscuriorem reperiet auctoritatem de traduce animae quoad peccatum originale his

SS. Patres alii ex aliis illustrantur.

verbis: *quod autem horum sit verum, libentius disco, quam dico, ne audeam docere, quod nescio.*

doctrina Isidori de anima

46. Circa medium praefati capituli adstruit S. Doctor Isidorus, *Animam neque de Deo, neque de aliqua qualibet subiacente creaturarum corporalium materia fieri Deum instituisse, quoniam non Dei partem, sed Dei creaturam credimus esse, neque aliquid habere corporale in sua natura, aut calorem de ignea, aut flatum ex aerea, aut humorem ex aquatica, aut crassitudinem, et soliditatem ex terrena, et quia his omnibus caret, incorpoream esse, et per ipsam incorporabilitatem, et mutabilitatem, et liberi arbitrii potestatem, eandem cum Angelis habere substantiam, creandique originem dignosci.*

consentanea S. Augustino.

47. Vtrum autem singulis corporibus singillatim a Deo anima creetur, an tempore Adami, vel postea fuerit creatio, hanc quaestionem scientiae refert conditoris, in quibus verbis non offendat piissimus lector, nam eadem profecto inueniet in S. Augustino, et aliis Doctoribus, qui ante eum floruere. Tantummodo igitur colligitur, S. Isidorum pedem fixisse, aut sententiam proferre non valuisse, quia nec Idioma Theologicum de hac re adhuc constabat, et magna caligine inuolutum manebat, an vnicuique corpori Deus animam crearet.

anima mutabilis ad bonum, vel ad malum.

48. Lucas Acherius monet, fortasse legendum *immutabilitatem* in praefato loco S. Isidori, sed non egemus hac correctione, nam in praesenti vitae statu anima secundum potestatem liberi arbitrii est mutabilis ad bonum, vel ad malum temporaliter suis affectionibus, mutabilitate cogitationum, iusta damnatione primi hominis poenas luens, vt ipsemet S. Doctor luculentioribus verbis exprimit l. I. sententiarum c. XII. de Anima.

Augustini dubia.

49. Aptius ad rem sit sequens auctoritas S. Augustini, Epistola CLVII. ad Optatum: *Quarum autem rerum, atque causarum consideratione permoueor, vt in neutram assertionem meus inclinetur assensus, sed adhuc inter vtramque disceptem*: et lib. I. de origine animae cap. XVI. de traduce animarum ait: *Ego nec defendo, nec refello*. Expressius lib. X. de Genesi, cap. XXI. censura sua perstringens Tertulliani errorem, qui animas ex corpulentis seminibus originem trahere asseuerabat, inquit: *Ego adhuc inter vtrasque ambigo, et moueor, aliquando sic, aliquando autem sic.*

Origo animae olim nonnullis obscura.

50. Augustinus Tertullianum reprehendit, non quod traducem animarum poneret, sed quod non recte illum assereret, putans, animam esse corpoream, atque adeo per semen corporeum generantis traduci, vt asserit sapientissimus Cardinalis Henricus de Noris in Vindiciis Augustinianis §. III., quod fusius ostendemus in notis ad caput de futura vita S. Isidori de ordine creaturarum. In praesentiarum sufficiat dicere, S. Augustinum, Africanos Patres, et alios quamplures Ecclesiae Occidentalis, certissimos fuisse de incorporeitate, aeternitate, spiritualitate, et immortalitate animae, solumque dubium eorum extitisse circa modum traducis animae: quidam etenim credebant, animas hominum eodem tempore, quo Angelos, vel postea fuisse creatas: alii animas ex Adam venire, non ex corpore Adami, sed ex anima Adami traduci, quasi in potentia animae Adami aliae animae hominum futurorum continerentur: sicut enim hodie asse-

rimus, omnes homines, quoad peccatum originale, esse in capite, voluntate, et semine Adami, et ex eius materia nascentium corpora prouenire, sic quidam Patres Occidentales animas nascentium ex traduce animae Adami descendere autumabant; modo quo hoc accideret, ignorabant, et ob hoc insolubilem quaestionem vocauit S. Augustinus iisdem verbis, quibus S. Isidorus. Ne dubitandi locum relinquamus, claudimus argumentum expresso S. Isidori testimonio lib. II. de Ecclesiasticis Officiis c. XXIII. de regula Fidei, vbi post confessionem Mysterii SSmae Trinitatis, Incarnationis, et Articulorum Fidei addit sequentia verba: *Et quod animae sit incerta origo, et quod Angelorum origo, et natura, vel animae non sit pars Diuinae substantiae, sed Dei creatura ex nihilo condita, et in corpore esse euidenter ostenditur.*

51. In capite de igne Purgatorii asserit S. Doctor Isidorus, non eo purgari grauiora crimina, quae maculant eos, (quorum operarios a Regno Dei Paulus exclusit,) sed illa, quae non multum nocent, quamuis minus aedificent: *Haec igitur minora peccata, seu venialia per ignem purgari posse, non est denegandum, et eorum factorem, si maioribus culpis non grauetur, sic tamen quasi per ignem saluari putandum est.* Quaerat alius, et cito succumbemus, verba tam clariora in alio sancto Patre eiusdem aetatis loquendo de igne Purgatorii, praecipue si postrema S. Isidori verba perpendat: *Sed de illo Purgatorio igne hoc animaduertendum est, quod omni, quem excogitare in praesenti potest homo, tormentorum modo, et longior, et acrior fit.* *Ignis purgatorius.*

52. Aeneas Parisiensis collector sententiarum SS. Patrum tam Orientis, quam Occidentis, aduersus Graecos, Processionem Spiritus Sancti a Patre, et Filio pernegantes, locum S. Isidori de ordine creaturarum adducit, (Lucas Acherius, Spicileg.) ex quo non leue potest formari iudicium diuulgationis huius tractatus nomine S. Isidori tempore, quo floruit Aeneas, et eius testimonio fulcitur. *Aeneae Parisiensis sententiae.*

53. Librum de Viris illustribus non respuimus, quia in cap. V., et XIV. foedata, et conspurcata apparet memoria Osii Episcopi Cordubensis; iam enim in praefatione ad Breuiarium Gothicum attulimus testimonium Athanasii ad defensandam posthumam famam Osii, nam origo fabellae contra Magni Osii honorem, et postremum eius vitae exitum, confarta, et adinuenta fuit a Marcellino, et Faustino, Presbyteris Luciferianis, qui tale scelus aduersus Osium excogitarunt, vt firmiorem redderent suam prauam doctrinam de non communicando cum iis, qui in fide defecissent, etiam postquam iudicio Ecclesiae condignam egerunt poenitentiam. Passim Luciferiani literas suas, et aliorum nomine suppositas spargebant, vt admonerent Hispanos, Gallos, Italos, et Afros Patres de Magni Osii lapsu in postremo vitae fine, de eius opibus, et auaritia, de eius pusillanimitate, et timore, ne Imperatori displiceret: et cum mentis humanae fragilitas, et carnis concupiscentia iam diu sit cognita, magno Ecclesiae planctu, sacris literis edocentibus, Salomonem corruptum, et deprauatum fuisse circa vltimum vitae suae curriculum, et nemo inficias eat, Tertullianum, et Originem a via declinasse, mirum non est, SS. Hilarium, et Isi- *Liber de vir. illustr.* *Osii apologia.*

dorum assensum praebuisse Osii lapsui, praesertim cum tam in longaeua huius aetate, minacibus Imperatoris literis vrgentibus, pertimescendum esset, ne decrepitus senex ad Infantiam reuersus decipi, aut verius cogi potuisset ab Haereticis, vt formae Arrianorum subdolae subscriberet. Quid inde, etiam si accidisset? Diceremus, defectu perfectae deliberationis in tam decrepita aetate, plenae defectu libertatis, et discussionis formae, vi, metuque coactum Osium potuisse falli, sed nullatenus a vera, et recta fide ex animi sententia declinasse.

opus de Astris.

54. Rursus conuertimur ad alia opera S. Isidori. In Bibliotheca Domus de Medicis asseruatur opus S. Isidori de Astris, quod forte idem erit cum eo, quod in Regia Bibliotheca Escurialensi custoditur.

lamentum poenitentiae.

55. Oratio *Audi, Christe, tristem fletum* edita est a Papebrochio t. 1. aprilis, cui deficiunt fere quinquaginta stantiae, seu strophae: constabat etenim centum, et decem, sed earum diuisio forte auxit numerum: hoc opus non dedecet S. Isidorum, nam licet non omnia plene correxerit, tamen opuscula impolita, incomptaque eius discipuli posteris seruarunt.

liber IV. sententiarum

56. In discernendis praefatis libris, alios viros doctissimos iudices habemus, sed nullatenus nobis materiam subministrant ad vindicandum Chirographum Libri quarti sententiarum, qui hucusque in lucem non fuit editus. Asseruatur in Regia Bibliotheca Escurialensi tam nitide, luculenter, et Gothicis characteribus exaratus, vt de eo ambigendi locus non relinquatur. Dignitas materiae quam pertractat, non solum aequat, sed exuperat tres priores libros sententiarum, seu de summo bono. Sententiae, seu prouerbia ibi passim reperiuntur foecundissima, et ex Moralibus, Pastoralique S. Gregorii Magni excerpta, quod congruens est testimonio S. Braulionis, asserentis, tres libros sententiarum floribus decorasse S. Isidorum ex libris moralibus Gregorii Papae delibatis.

an Isidori opus?

57. Nouum non est apud Auctores, de hac re pertractantes, dubium excitare, an S. Isidorus libro vno complexus fuerit totum opus sententiarum, quod appellatum est *De summo Bono* ab initio primi capitis sic incipientis: *Summum bonum Deus est*; sed haec opinio aperte contrariatur auctoritati S. Braulionis, tres libros sententiarum numerantis, et simul asserentis, ipsummet partitum fuisse Etymologiarum codicem S. Isidori in viginti libros, quia a sancto Doctore prodierat nimia magnitudine imperfectus, distinctus titulis, non libris. Quomodo ergo Nos huiusce difficultatis vincula dissoluemus, vt libro quarto *de summo Bono* fides adhibeatur?

non abhorret ab eius stilo

58. Quidam ab alio Doctore additum fuisse librum quartum suspicabuntur. Alii laciniam Pastoralis, seu Moralium S. Gregorii Magni credent, et nos in hac ancipiti via constituti, iudicium proferre non audemus circa auctoris progeniem; satius sit dicere, librum quartum per plures annos latuisse, perspicacissimorumque virorum oculos effugisse, vt neque in Regia Editione Matritensi, neque Parisiensibus proderetur Autographum; et si verum non sit exemplar operis S. Isidori, laudo artificium auctoris, magis assimilantis filium suo Patri, quam ipsum Patrem sibimetipsi: discretio verborum, perspicuus sententiarum sensus, stilus redolens seculum septimum, omnia non abortiuus S. Isidori foetus, sed

naturalis videntur. Alii igitur videant, iudices se constituant, nosque eorum iudicio libenter subiiciemur.

59. Chirographum, ex quo transcriptus est liber quartus sententiarum, specimen, et seculi XII. antiquitatem redolet: ob hoc admiratione rapimur, dum perpendimus, nec in S. Braulionis manus, neque in Sigeberti Gemblacensis, nec Ioannis Trithemii, loquentis de opusculis S. Isidori, neque in aliorum notitiam tale libri quarti manuscriptum peruenisse, cum magna diligentia, et iussu Regis Codices fuissent per vniuersam Hispaniam, Italiam, et Galliam conquisiti. *diu latuit hoc opus.*

60. Vt maior fides huic Editioni exhibeatur, ad calcem huius praefationis apponemus Indicem librorum S. Isidori, qui typis excusi fuerunt Parisiis apud Sebastianum Niuellium anno MDCI. studio, opera, et laboribus F. Iacobi du Breul, Monachi S. Germani a Pratis, et aliorum clarissimorum virorum, et collata hac ampliori Editione cum praefata *du Breul*, adnotantur Libri S. Isidori hucusque inediti, scilicet: *Liber quartus sententiarum*, *Expositio Missae*, quae forte idem est tractatus, quem Ioannes Trithemius de scriptoribus ecclesiasticis denominat de Officio Missae: Liber vnus *de Astris*, qui forte idem est, ac qui inscribitur a Trithemio de Astronomia: Sermo *de corpore, et sanguine Domini*, quem etiam tractatum commemorat Trithemius inter opera S. Isidori, sicque legentibus patet aditus, vt cuncta eius opera siue certa, siue dubia possint perscrutari, et editiones exterorum emendicare non cogantur. *libri Isidori inediti.*

61. De expositionis Missae tractatu non solum Iudicis, verum nec Arbitri partes suscipere audemus, vsquequo clariora argumenta vna ex parte appareant: Trithemius etenim mentionem facit libri vnius S. Isidori de Officio Missae, sed cum superscriptio non conueniat, licet aliquantulum discrepent verba expositionis, et Officii, iam in dubietatem mentem inducit: aliunde maior militat aduersus praefatum tractatum difficultas, quia in eo exponitur Missa iisdem orationibus, et eodem prorsus modo, quo hodie celebratur post correctionem Missalis factam a S. Pio V, et Clemente VIII., cum exploratum sit, et ex Missali Romano antiquo perspicuum fiat, in plurimis, licet non essentialibus, differre Romanam veterem Liturgiam a correcta. *Expositio missae*

62. Cum igitur nec Gregorii Magni temporibus talis ordo Precum fuerit obseruatus, nec S. Isidorus alium peragendae Missae ritum agnouerit, nisi quem idemmet exponit cap. XV. lib. I. *de Officiis Ecclesiasticis*, vt legentibus patebit, et fusius in nostra Dissertatione ad Breuiarium Gothicum declaratur, non est verosimile, S. Isidorum fuisse eius Auctorem, etsi vltro fateamur, Gregorium Magnum illi Missae ordinem transmisisse. *non videtur Isidori.*

63. Cistercienses, Carthusiani, Dominicani, et Carmelitani Calceati proprio ritu, et Missali ante correctionem vtuntur, et omnibus sacrum audientibus videtur alius ordo Precum, et Caeremoniarum, cum tamen non sit ritus Gothicus, nec Orientalis Ecclesiae, sed tantum vetus Romanus post seculum, quo vixit S. Gregorius Magnus, vsitatus. *ritus vetus romanus*

64. Cardinales, et Praesules Toletani, F. Franciscus Ximenius de Cisne-

missale mixtum Toletanum

ros, et Ioannes Martinez Silicaeus in lucem ediderunt Missale mixtum Toletanum, idemque iterum cudere mandauit Cardinalis Ioannes Tauera, et non solum in rubricis Missalis, sed in ordine Precum quamplurimum differt a Missali Romano post correctionem S. Pii V., in cuius comprobationem compertum est, Philippum II., Hispaniarum Regem, S. Pio V. preces fudisse, vt sustineret laudabiles consuetudines S. Ecclesiae Toletanae, eius cantum, et Rubricas, vt videre est in Bulla Missali S. Pii V. praefixa; et licet memoratus summus Pontifex Missale eius in toto orbe obseruari mandauit, tamen quoad consuetudines laudabiles, et cantum, Regi Catholico benigne indulsit.

erat vetus Romanum

65. Missale mixtum Toletanum erat reuera Romanum antiquum, quod in Ecclesia Toletana fuit introductum temporibus Regis Alphonsi VI., cuius auspiciis Summus Pontifex Ritum Romanum ad vniuersam Hispaniam extendit, et ritus Gothicus, seu Mozarabicus, cancellis quarumdam Parochiarum Ciuitatis Toletanae, et Sacello S. Ecclesiae, fuit circumscriptus: statim ac Pius V. misit Philippo II. Missale correctum, in desuetudinem abiit Missale mixtum ita appellatum, cum ob mixtionem Ritus Romani, et Gothici, tum ob Rubricas intertextas ritu Romano veteri, et correcto.

missale Ambrosianum.

66. Missale Ambrosianum, praelo cusum anno MDXXII, quamplurimum congruit Missali mixto, quo Ecclesia Toletana vtebatur ante S. Concilium Tridentinum; et tamen praefatum Missale Ambrosianum, secundum morem S. Ambrosii, vt in fronte asseritur, non solum ante correctionem S. Pii V., sed etiam ante ordinationem Liturgiae factam a S. Gregorio Magno, fuit a S. Doctore Ambrosio ordinatum, quin possit denominari Ritus Ambrosianus Gothicus, sed vetustissimus Romanus.

Isidori opera interpolata.

67. Propinamus tibi, iucundissime Lector, quidquid optimum inuenire potuimus; adauge, si vales, et ditesce dissertationibus tuis opera Nostri Doctoris. Nobis tam periculosum est passim de omnibus ambigere, quam de nullo dubitare. Proxime post obitum ipsius S. Doctoris, siue Theodiscus eius successor, in quo non immoramur, siue alii, honori S. Isidori maxime infensi, obtenebrare, et fere extinguere intenderunt clarissimum Nostrae Hispaniae lumen Isidorum: alii, praecipue Monachi, eius codices recondentes, solertissima cura transcribere optabant: sed non omnium par erat in transcribendo diligentia, propterea plurima menda in Chirographa irrepsere: alii, vt suum tenuem laborem decorarent, siue Clerici, siue Monachi, foedissimo stellionatus, et vulpino crimine se maculantes, sub nomine S. Isidori suas ineptias effutientes, posteris constuprata opera virginea, et purissima S. Isidori reliquere, vt opus suum tanto Auctore extollerent, non agnoscentes, nec lupos ouinis pellibus debere contegi, nec Asinina deliramenta diutius posse sub pietatis specie contineri.

veterum de Isidoro testimonia.

68. Isidorus igitur non eget nostro testimonio; simplici tantum gaudet S. Braulionis amicissimi sui, et S. Ildephonsi, discipuli sui auctoritate, et relatione obitus facta a Redempto, Clerico suo, qui eum e vita ad Deum in pace iucundissima emigrare conspexit. Cuncta testimonia proferemus, vt tibi, charissime Lector, iucundum exhibeamus officium.

S. Braulius.

69. *Isidorus*, ait S. Braulius, *vir egregius*, *Hispalensis Ecclesiae Epi-*

scopus, Leandri Episcopi successor, et Germanus, floruit a tempore Mauritii Imperatoris, et Recaredi Regis . . . . vir in omni locutionis genere formatus, incomparabili eloquentia clarus . . . . et quantus sapientia fuerit, ex eius diuersis studiis, et elaboratis opusculis perfacile prudens lector intelligere poterit . . . . obiit temporibus Heraclii Imperatoris, et Christianissimi Chintillani Regis sana doctrina praestantior cunctis, et copiosior operibus charitatis. S. Ildephonsus asserit, opera eximia, et non parua scripsisse. *S. Ildefonsus.*

70. Ioannes Trithemius S. Isidorum vocat *virum in Diuinis scripturis, et secularibus literis nulli suo tempore secundum, ingenio subtilem, sensu clarum, eloquio compositum, carmine excellentem, et prosa, et non minus sanctitate, quam doctrina insignem effulsisse*. *Trithemius.*

71. Redemptus Clericus, qui morti adfuit S. Isidori, examussim refert S. Doctoris in Ecclesia S. Vincentii ante obitum ad Deum orationem, ad Co-Episcopos, Clerum, et Populum allocutionem, cilicio indutum, et cinere conspersum, iuxta veteris disciplinae normam, expandisse manus ad Caelum, completisque omnibus, post diem Confessionis, vel poenitentiae quartum, Pastoralem iugem curam, et finem suum in pace consummasse pridie Nonas aprilis Era DCLXXIV, anno Domini DCXXXVI. *Redemptus.*

72. Imbuere, disertissime Lector, Isidori sententiis, operi verenda Patrum, si adulterini filii ea detexerunt; ne lumine, aut perspiciculo obtuso solis maculas, aut lunae defectus perscruteris, sed morem gerere Maioribus disce, et vicissitudini rerum, calamo, praelo, tot calamitatibus, cladibus, vastationibus, praedis, bellis, et Barbarorum incursibus mala addicito, si vis mari secundo hoc seculum transmeare. *prudentia in Patrum scriptis legendis.*

CAPVT XXXIX.

Conatus quorumdam ad nouam operum Isidori editionem perficiendam. Casimiri Oudini iudicium de methodo, qua ea perfici deberet.

1. Quum plerique docti viri iam dudum nouam operum editionem expeterent, eius perficiendae consilium non pauci inierunt, vt Iacobus Hommey, Andreas Burriel, Franciscus Perez Bayer, Franciscus Antonius Zaccaria. De Burrielio, ac de Zaccaria seorsum mox dicam. Iacobum Hommey morte interceptum ea, quae de Isidori scriptis excudendis cogitauerat, exequi non potuisse, testis est laudatus Zaccaria in conspectu paratae suae editionis Isidorianae, et refert etiam Fabricius in bibl. medii aeui verbo *Isidorus*. *Iacobus Hommey.*

Bayerius

2. Bayerii conatus ad Isidori editionem adornandam leuiores fuisse videntur: qui fortasse neque omnia edere Isidori opera cogitabat. Bandinius tom. 1. Cod. latin. bibl. Medic. Laurent. Florent. plut. 19. cod. 31. quum Mysticorum expositiones sacramentorum, seu quaestiones Isidori in vetus testamentum recensuisset, hanc subdidit notam: *Nostrum hunc codicem anno 1756. iussit sibi conferri cl. P. Zacharias S. I. cum hispana editione. In bibliotheca vero Toletana codex asseruatur membranaceus in quadrata forma remotissimae antiquitatis, seculo nimirum* VIII., *vel ineunte* IX. *exaratus, quem praelaudatum Zachariam consuluisse oportebat, vt mihi tunc temporis affirmauit Barcinonensis Canonicus Bayerus Perezius, qui codicem illum diligentissime contulerat iussu Ferdinandi VI. Hispaniarum regis, dum illum edere meditaretur.* Hoc ipsum ex Bayerio audiuit Andreas Petrus Iulianellius, bibliothecae Laurentianae pro regio bibliothecario vices gerens, vt testatur ipse verbis c.43. referendis, quum de eo codice Florentino sermonem instituam.

varias lectiones collegit.

3. Miror tamen, a Bayerio laborem istum suum in not. ad biblioth. vet. hisp. fuisse silentio praetermissum. Commemorat ille quidem in not. ad num. 102. lib. 5. cap. 4., se ad annum 1752. Codicem Etymologiarum Toletanum seculi IX., aut ineuntis X., aliumque item antiquum contulisse cum Grialii edito: *ex quo labore*, inquit, *non poenitenda mihi variantium lectionum succreuit seges*. At quum in not. ad num. 139. de mss. codicibus Quaestionum in vetus testamentum sermonem instituit, quinos codices Escurialenses indicat, de toletanis vero ne verbum quidem vllum facit. Immo neque Andreas Burrielius, qui mss. exemplaria Toletana Isidori diligentissime inuestigarat, et consuluerat, codicem vllum refert, quo Quaestiones in vetus testamentum contineantur, vt ex eius epistola mox proferenda manifestum fiet. Varias autem lectiones ex veteri gothico Toletano Etymologiarum libro a Bayerio collectas fuisse, Rodriguezius de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 312. in not. confirmat.

Oudini methodus

4. Quoniam vero multo ante Casimirus Oudinus de script. ecclesiat. tom. 1. col. 1583. peculiarem dissertationem edidit De scriptis S. Isidori Hispalensis, in qua ordinem exibuit, quem in operum Isidori editione seruari ipse cuperet, quale fuerit docti huius heterodoxi, vel apostatae potius iudicium, videamus.

Ordo

Ordo operum S. Isidori Hispalensis Episcopi. *opera genuina.*

5. Originum, siue Etymologiarum libri xx.
Differentiarum, seu de proprietate sermonis libri tres ordine praedicto. (Scilicet primum liber alphabeticus verborum, deinde liber verborum sine ordine alphabetico, tum liber differentiarum rerum.)
De natura rerum, siue de mundo ad Sisebutum Regem.
Liber Prooemiorum de libris veteris, et noui testamenti,
Liber Allegoriarum sacrae scripturae de nominibus veteris, et noui testamenti.
Commentarii breues in libros historicos veteris testamenti, Genesim etc.
Sententiarum, siue de summo bono libri tres.
Libri duo contra nequitiam iudaeorum.
Libri duo de officiis diuinis, seu ecclesiasticis.
Epistola ad Ludifredum Cordubensem episcopum de iisdem officiis.
Synonymorum, siue Soliloquiorum libri duo ad Braulionem archidiaconum.
Regula monachorum capitibus xxiv. distincta pro patriae vsu.
De vita, et morte Sanctorum, qui deo placuerunt, siue de ortu, et obitu Patrum.
Liber de scriptoribus ecclesiasticis cum Supplemento S. Ildefonsi Toletani Archiepiscopi.
Chronicon ab initio mundi vsque ad annum quintum Suintillani regis gothorum, Christi Domini 626.
Historia Gothorum, Sueuorum, et Vandalorum; ex editione tamen Labbeana, quam designauimus.
Paucae admodum, et breues quaedam epistolae.

Appendix incertorum.

6. Exhortatio poenitendi cum consolatione, et misericordia Dei ad animam, futura iudicia formidantem. *incerta,*
Lamentum poenitentiae pro indulgentia peccatorum, duplici alphabeto digestum, et trochaicis versibus.
Oratio prolixa ad flenda semper peccata ad correctionem vitae.
Oratio breuis contra insidias diaboli.
Liber de ordine creaturarum.
Commentarius in Canticum Canticorum.

Appendix suppositorum.

7. De conflictu vitiorum, et virtutum, qui Ambrosii Autperti est. *supposititia.*
Epistolae: ad Massonem de lapsu sacerdotis, et restitutione post lapsum. Ad Claudium Ducem. Ad Redemptum archidiaconum. Ad Eugenium Toletanum episcopum.

8. Hic est ordo, quem Oudinus in proxima omnium Isidori operum editione seruari cupiebat: qui sane in multis cum eo conuenit, quem mihi praescripsi. *ordo in multis retinendus.*

CAPVT XL.

De noua editione Operum S. Isidori adornanda Andreae Burrielii consilia, et erudita epistola. Alia V. C. Petri de Castro epistola ad Franc. Antonium Zaccariam.

Rabagus literarum fautor. 1. Franciscus Rabagus Soc. Iesu, vir egregie doctus, vt scripta eius testantur, doctrinae vero inter hispanos augendae studiosissimus, dum Confessarii munus apud Ferdinandum VI. Catholicum Regem exercuit, quum multa alia literaturae hispanae vtilissima Regis auctoritate peragi curauit, tum illud in primis, quod peritissimi homines vetera insigniorum ecclesiarum cathedralium tabularia diligenter inuestigare iussi sunt, vt antiquissima quaeque monumenta, quibus religio, aut historia illustrari posset, e tenebris in lucem vindicarentur. Andreas Burriel ex eadem Societate, auidissimus, et solertissimus antiquitatis cultor, ad ecclesiae Toletanae omnium Hispaniensium celeberrimae tabularium excutiendum destinatus fuit: cui socius additus est Franciscus Perez Bayer, non obscurum in orbe literario nomen.

Burriel antiquitatis cultor.

a Bayerio laudatus. 2. Meminit huius rei ipse Bayerius in not. ad bibl. vet. Hisp. lib. 3. cap. 3. n. 69., vbi de codice ms. Dracontii sic refert: *Contulit, et variantes lectiones annotauit cl. amicus, et in colligendis e chartophylacio, et bibliotheca illustrissimi Canonicorum Toletanorum collegii, quae in patriam historiam conferre possent, monumentis collega olim meus Andreas Marcus Burriel Soc. Iesu presbyter, magno rei literariae damno ante annos aliquot praematura morte abreptus: quas cum plurimis eiusdem stupendi plane laboris, atque industriae foetibus in regiam bibliothecam Matritensem postea delatas, autographasque ad manum habeo.*

Burrielii lucubrationes. 3. Igitur Burrielius, quum studiorum suorum rationem Rabago redderet, de S. Isidoro loquitur literis hispanice scriptis Toleti 22. Decembris anni 1752., quarum sententiam latine reddo.

Excerptum ex Burrielii epistola ad P. Rabagum.

Epistola ad Rabagum 4. *Quoniam S. Isidorus Hispaniae nostrae doctor est celeberrimus, et eius opera in duabus editionibus, Breuliana, et Regia Matritensi sine extrema manu, et politiori cultu, quae tempora nostra*

flagitant, excusa fuerunt, quaedam eius opera cum mss. codicibus, qui hic asseruantur, collata sunt, praesertim Etymologiarum libri cum duobus gothicis exemplaribus, quorum alterum fortasse ante Maurorum in Hispaniam irruptionem exaratum est: neutrum autem ab Isidori editoribus Matritensibus obseruatum fuit. de S. Isidoro.

5. *Extant in hac bibliotheca Biblia editionis vulgatae volumine satis crasso, et tribus columnis exarato: quae Mariana in epist. dedicat. Comment. noui testamenti, et in epist. dedic. ad Card. Bellarminum Comment. veteris testamenti, antequam Mauri Hispanias inuasissent, hoc est, ante mille annos scripta fuisse censuit. Inaestimabilis hic codex a S. Isidoro, vt patet, ad vsum ecclesiarum Hispaniae ordinatus fuit. Singulos libros praeter Hieronymi prologum alius S. Isidori praecedit, et singulos prophetas elogium historicum, quod in libro eiusdem S. Isidori, De ortu, et interitu Patrum, reperitur. Peruulgata controuersia est, sitne Isidori eiusmodi opus. Equidem sexcentis coniecturis permotus opinor, S. Doctorem ea prophetarum elogia perscripsisse, vt in Bibliis ea singulis prophetis praefigeret; quod itidem de prologis existimo. Vt igitur prologi simul vniti opusculum separatum Prooemiorum conficiunt, ita etiam prophetarum elogia. Alia elogia SS. Virginis, et Apostolorum, ex quibus altera pars opusculi, De ortu, et interitu Patrum, constat, fortasse alium ab Isidoro auctorem habent. In eodem codice Euangeliis decem canones Eusebii Caesariensis pro Euangelistarum concordia praemittuntur: quorum harmoniam Isidorus in Etymologiarum libris exponit. Ante Pauli epistolas canones Priscilliani haeretici a Peregrino episcopo correcti reperiuntur: quos ab aliis commemoratos non noui: itaque eos descripsi.* de bibliis gothicis.

6. De canonibus Priscilliani, quos Burrielius commemorat, videri potest Fabricius in biblioth. medii aeui, et Zaccaria tom. 5. Hist. liter. Ital. cap. 9. num. 4., qui se ignorare fatetur, quisnam fuerit Peregrinus ille episcopus, qui canones Priscilliani correxit. Ac fortasse pseudonymus auctor est, qui, quum suum nomen occultari vellet, *Peregrini* nomen assumpsit, quod simili de causa alios vsurpasse constat. Burrielius in literis ad D. Petrum de Castro die 3. Ian. 1754., mox afferendis, adhuc putabat, Priscilliani hos canones typis non fuisse excriptos: sed eos iam ab anno 1752. in Bibliotheca Pistoriensi Zaccaria vulgauerat, vbi animaduertit, eosdem Priscillianaeos Canones Priscilliani.

canones a Peregrino correctos extare in Bibliotheca Vaticana cod 5729. 217.; fortasse intelligit paginam 217. codicis. In laudatis bibliis gothicis ecclesiae Toletanae deerat primus prologus, omnibus sacris libris communis, quem ex celeberrimo alio codice Collegii Maioris Complutensis Burrielius describi curauit.

Burrielius a Zaccaria consultus.

7. Post literas ad Rabagum datas, biennio exacto, Burrielius Zaccariae nomine, qui editionem operum S. Isidori meditabatur, de mss. Isidori exemplaribus, quae Toleti assesuarentur, consultus fuit. E regio Hispanorum Maiori collegio Bononiensi, quod S. Clementis nuncupatur, Matritum venerat vir clarus Petrus de Castro eiusdem collegii alumnus, nunc Hispalensis ecclesiae Canonicus, cuius extat erudita *Epistola ad monachos Benedictinos Congregationis Parisiensis S. Mauri super quibusdam parum consonis, praetermissis, atque improbabilibus in Vita S. Gregorii Magni, ab ipsis adornata, et in tomo* IV. *operum in lucem edita, repertis, Matriti, et Bononiae* 1754. Huic ergo Zaccaria literas dedit, vt mss. codices Toletanos Isidori aut ipse conferret, aut ab alio conferri curaret. Petrus ad Burrielium negotium detulit. Habeo penes me Burrielii quatuor familiaria ad Petrum epistolia, data anno 1754. die 3., die 6., et die 13. decembris, et anno 1755. die 3. ianuarii.

Burrielii consilia.

8. Harum breuium epistolarum hoc vnum est argumentum, vt de ratione, qua Zaccariae responderi posset, disseratur. Burrielius praemittit, sibi in animo esse, editionem Isidori meliori methodo digestam, quam Regia Matritensis esset, e mss. codicibus hispanis adornare: addit, facile se Zaccariae suas omnes in Isidorum lucubrationes concessurum, si bona cum venia eorum, e quorum penderet nutu, id fieri posset: ceterum breuem codicum mss. descriptionem, si nihil aliud Zaccaria flagitet, in sua esse potestate, vt cum Zaccaria communicet. Voluisset Burrielius editionem, collatis auxiliis, et consiliis, siue in Italia, siue in Hispania peragi: sed fortunae, quae tunc in curia hispana sibi prospera erat, non satis fidebat: atque euentus ipse prudentes hominis timores confirmauit. Agnoscebat etiam difficultates, quae in Hispania ad eiusmodi operum absolutionem interdum occurrunt. Vereor, inquit, ne forte editioni extra Hispaniam impedimentum aliquod apponatur, et in Hispania interim nihil perficiatur. Deni-

que longiorem epistolam exarauit, quae ad Zaccariam mitti posset. Ea edita iam est a Iosepho Rodriguez de Castro in Bibliotheca hispana verbo *Isidorus* : sed quod ille loco fortasse alieno fecit, nos loco maxime opportuno praetermittere non decet, praesertim quum digna sit, quae cum exteris communicetur. Eam igitur ex hispanico autographo exemplari sic latinam faciebam.

D. Petro de Castro, Amico charissimo,
Andreas Burriel S. D.

9. Literas tuas simul cum iis, quas P. Franciscus Antonius Zaccaria die 8. nouembris Bononiae ad te dedit, libentissime legi. Forte fortuna hoc ipso tempore Patres Panigai, et Bramieri e prouincia Veneta Societatis Iesu, qui Vlyssipone ad istam regiam curiam se conferunt, hac iter fecerunt: qui quum Toleti quinque diebus ad huius vrbis antiquitates, et rariora quaeque monumenta obseruanda commorati sint, idoneum tempus nactus sum, vt cum eis de P. Zaccaria, quem optime norunt, longum sermonem instituerem: atque adeo vt prudentiam Ducis Mutinensis, qui in praefectura suae bibliothecae eum clarissimo viro Muratorio subrogauit, vno ore praedicaremus; ac praeterea inter nos conferremus, qua potissimum ratione tuis pro eodem Zaccaria postulatis a me responderi oporteat. *Zaccariae laus*

10. Ac primum gratias tibi ex corde ago, quod docti istius Iesuitae lucubrationes, et plausus tam sincera, et propensa voluntate promouere satagis: communi etiam totius nostrae gentis voce vellem vti posse, vt eidem Zaccariae clarissima memoris, gratique animi argumenta exhiberem, quod suarum cognitionum, doctrinaeque copiam ad Doctoris nostri S. Isidori scripta illustranda effundere decreuerit. *ob intentatam Isidori editionem.*

11. Deinde persuasum habeo, nouam operum Sancti huius Doctoris Hispani editionem summopere necessariam esse, ac multa commoda allaturam. Necessaria nempe est, quandoquidem duae illae editiones, eodem fere tempore peractae, Matritensis, et Parisina, Grialiana, et Breuliana, valde imperfectae sunt, vt liquet quum ex ipsis, tum ex iudicio, quod de eis Nic. Antonius tulit. Maxime etiam eadem noua editio necessaria est, quod ad ecclesiasticas, profanasque Hispaniae antiquitates illustrandas scripta Isidori quaquauersum splendidissimum lumen effundunt, vt quodlibet eruditionis genus facile comprehendatur. *quae vtilis, et necessaria censetur.*

12. Profecto Hispanum genus catholicae religioni, ac traditioni incomparabile monumentum erigere potest, si eo splendore, et cultu, quem aetas nostra exigit, fundamenta, et columnas suae fidei, ac monarchiae in publicam lucem proferat, et seriem deinde ecclesiasticorum, seculariumque monumentorum ad nostra vsque tempora continenter producat. De Bibliis gothicis loquor, de canonum gothica collectione, de martyrologiis, et martyrum, confessorumque actis sinceris, et quae ad gothorum imperium pertinent, de SS. Patrum Hispaniensium gothicorum temporum, *fundamenta fidei in Hispania.*

siue antiquiorum operibus, denique de chronicis, siue de veteribus historicis secularibus, et ecclesiasticis. His fundamentis, atque his columnis aedificium hispanae religionis, et monarchiae innititur: quae ab ipsis initiis inter se fortunato vinculo connexae fuerunt, et, volente deo, per longum seculorum spatium connexae permanebunt.

cum S. Isidoro connexa.

13. Ceterum haec omnia, ac singula cum S. Isidoro, atque eius operibus arctissime coniuncta sunt. Bibliorum codices habemus mille annis antiquiores cum versione S. Hieronymi, sed ab Isidoro recognita, qui nouum prooemium singulis libris adiecit, ex quo *Liber Prooemiorum* prodiit. Singulis vero prophetis narrationem eorum vitae, et obitus adiunxit, ex quo Liber *de ortu, et obitu Patrum* coaluit. Libris Regum seriem chronologicam regum Iuda, et Israel praefixit, quae eius chronico respondet. Canones Eusebii, quorum vsum in Etymologiarum libris explicuit, ad Euangeliorum concordiam intexuit. Ad faciliorem epistolarum Pauli perceptionem, praeter S. Damasi versus, canones Priscilliani addidit, a quodam episcopo Peregrino emendatos, nondum editos. Argumenta, seu capitum titulos fere omnibus libris, qui alio ordine, atque in vulgata editione diuisi sunt, apposuit.

biblia gothica.

Isidorus probabiliter quartam psalterii editionem fecit.

14. Denique in eam propendeo sententiam, vere in nonnullis Renotationis S. Braulionis exemplaribus asseri, S. Doctorem quartam Psalterii editionem fecisse. Ita sentit P. Ioannes de Mariana in not. ad cap. 2. lib. 1. Contra Iudaeos: qui Psalterium S. Isidori illud ipsum esse credidit, quo Muzarabes vtuntur, ab eo, quod in nostris Bibliis gothicis ex S. Hieronymi translatione extat, re vera diuersum. Itaque si nostra Biblia gothica publici iuris facere velimus, ea cum Isidori scriptis intime esse connexa reperiemus.

biblia gothica ex Isidoro illustranda.

15. Omitto nunc, diligenti animaduersione obseruanda esse, (vt Mariana in not. ad libros S. Doctoris, quos illustrauit, obseruabat) illa sacrae scripturae loca, quae Isidorus passim in omnibus suis operibus, prout ipse legebat, recitat: quemadmodum etiam ea, quae in conciliis Toletano IV., et Hispalensi II., quibus ille praefuit, atque in vniuersa Muzarabica liturgia occurrunt. Neque ea commemorabo, quae Isidorus in opere Etymologiarum de libris canonicis, de eorum versionibus, de explicationibus nominum veteris, ac noui testamenti scriptum reliquit. Nihil etiam dicam de eius libro Allegoriarum, nihil de quaestionibus, siue commentariis in fere omnes sacros libros. Vt vt haec sunt, antiquissimos testes fundamenti fidei nostrae in publicum proferre non possumus, quin eos Isidorus comitetur, atque multis rationibus custodiat.

collectio canonum hispana.

16. Sunt etiam nobis magno numero gothicae canonum collectionis genuinae, et legitimae exemplaria, alia seculo IX., alia X., alia XI., quaedam XII. exarata: qua quidem collectione ecclesia Hispana fere ad haec postrema secula vsa est. Opus hoc longe diuersum est ab eo, quod Cardinalis Aguirrius, et post eum Cennius, multis vterque erroribus deceptus, excuderunt, praefixo titulo: *Codex veterum canonum ecclesiae Hispanae*. Opus, ab his auctoribus editum, solum est institutio quaedam canonica, collectioni in mss. codicibus praemissa, cuius auctorem Io. Baptista

Perez S. Iulianum Toletanum esse suspicatus est, Antonio Augustino non probante.

17. Differt etiam haec collectio a canonum orientalium collectione S. Martini Dumiensis: nam collectio S. Martini, a nonnullis concilium Lucense male existimata, exigua est, et vna ex partibus canonicae collectionis S. Isidori, inter Bracharenses synodos collocata. Neque hic noster codex esse potest canonicus ille codex conciliorum generalium, et particularium, in concilio Bracharensi I. lectus: siquidem, vt alia argumenta omittam, ille certe breuissimus erat, hic noster est amplissimus. Distincta etiam est nostra colleetio a collectione canonum conciliarium, et epistolarum synodicarum romanorum praesulum, quam canon I. concilii III. Toletani, praeside S. Leandro, comprobauit: etenim canon ille profecto breuem collectionem Dionysii Exigui puram, ac sine Adriani I. additionibus respexit, vt multi alii eiusdem celeberrimi concilii canones.

non ea, quam multi putant.

18. Multo vero magis collectio gothica diuersa est a collectione Isidori *Mercatoris*, siue *Peccatoris* nomine vulgata, quam Cardinalis Aguirrius contra vnanimem orbis literarii consensum a falsitatis, et fictionis nota liberare frustra conatus est: qui etiam apocrypham praefationem fuse illustrauit, documenta legitima esse propugnauit; ac probare voluit, opus esse legitimum, ac certum S. Isidori. Stupenda sane tam docti, ac diligentis viri pertinacia: qui duos praestantissimos codices gothicos verae collectionis gothicae in hac primate ecclesia Toletana asseruatos excutere debuit, quinque in bibliotheca S. Laurentii Escurialensi, et alios, quos facile in Hispania reperisset, vt eos in Gotholaunia Archiepiscopus Marca reperit, ex quo veram praefationem descripsit, et quem nihilominus refellit. Collectionis istius *Peccatricis* nescio an vel vnicum vetus ms. exemplar in vniuersa, qua late patet, Hispania existat.

omnino diuersa ab Isidori Peccatoris fraudibus.

19. Contra genuinae, ac legitimae collectionis, praeter antiquissimum codicem Lucensem, in bibliotheca Escurialensi combustum, cuius indices adhuc extant, et cuius exemplar descriptum pro correctione Decreti Gratiani iuuanda Romam transmissum fuit, habemus non solum quinque illa, quae dixi, gothica Escurialensia exemplaria, duoque Toletana, sed aliud etiam gothicum, quod olim Archiepiscopi Loaisae fuerat, nunc penes me est, bibliothecae regiae a Rege destinatum: duo alia charactere gallico, alterum ecclesiae Vrgellensis, a Mendoza, qui presbyterorum subscriptiones in commentario ad Concilium Illiberitanum ex eo descripsit, celebratum, alterum ecclesiae Gerundensis, in cuius fine duo illa Concilia Gerundensia reperiuntur, quae Tauernierus de Ardenne ad P. Harduinum remisit, Harduinus vero tomo XII. post indices adiecit: aliud ecclesiae Cordubensis: alia monasterii Riuipullensis: aliud gothicum Viennae Austriae existens, illuc Mediolano delatum: ac denique partem indicis ex alio Cellanouae in Gallaecia, quo expetitum concilium Toletanum XVIII. continebatur. Hoc autographum fragmentum apud P. Sarmientum vidi, quod a Florezio postea typis commissum fuit. Omitto eiusdem collectionis codices, qui in Gallia asseruantur; eos enim P. Constantius recenset.

in multis mss. genuina conseruata.

20. Igitur collectio nostra canonica gothica earum omnium, quae in

amplissima, et ordinatissima. ecclesia catholica orientali, et occidentali vnquam extiterunt, amplissima est, purissima, et ordinatissima. Constat primo loco institutione canonica, quam dixi, ab Aguirrio, et Cennio edita, in decem libros diuisa, cui in mss. codicibus titulus est, *Excerpta Canonum*: quod opus duobus diuersis modis dispositum reperitur, et, vt ego puto, recentius est Isidoro. Sequitur genuina praefatio, a Marca excusa, et ab Aguirrio recusa: quam etiam correctores romani Decreti Gratiani Toleto ab Aluaro Gomez de Castro missam prae oculis habuerunt.

describitur. 21. Succedit Index Conciliorum, et post indicem, nulla habita mentione canonum apostolicorum, quippe qui in praefatione, vt apocryphi, et ab haereticis conficti, reiiciuntur conceptis illis verbis, quae Gratianus descripsit, quamuis omnino contraria aliis, quae pariter ex supposititia praefatione desumpsit, post indicem, inquam, illico Concilium Nicaenum collocatur, solis xx. canonibus constans, illis ipsis, quae deinde in concilio Carthaginiensi (VI.) repetuntur, ex authenticis regestis Constantinopolitanis tunc extracta, quum de canonum Nicaenorum, et Sardicensium distinctione controuersia exorta fuit, quia Dionysius Exiguus sub eodem numerorum ordine, et serie confusos coaceruauerat. Sequuntur canones aliorum conciliorum graecorum, non versione latina Dionysii Exigui, sed alia diuersa, quam pseudo-Isidorus maxima ex parte retinuit, et Harduinus in sua Maxima collectione eiusdem pseudo-Isidori nomine in separatam columnam coniecit.

pars secunda collectionis. 22. Post synodos graecas sunt Africanae, sed in ordinem redactae, et sine illa perturbatione, quae apud Dionysium Exiguum notatur: post Africanas Gallicanae, post Gallicanas Hispanicae. Atque ita prima collectionis pars absoluitur. Secunda pars post breuem prologum, et indicem epistolas decretales 102. exhibet. Primae duae epistolae sunt S. Damasi ad Paulinum Antiochenum: tres deinde Siricii: tum viginti duae Innocentii I.; duae Zosimi: quatuor Bonifacii: tres Caelestini: triginta nouem Leonis Magni, comprehensis scilicet vna Flauiani Constantinopolitani, et alia Petri Rauennatis: tres Hylari: duae Simplicii, quarum altera est Simplicii ad Zenonem Hispalensem, altera Acacii Constantinopolitani ad Simplicium: tres Felicis: duae Gelasii: vna Anastasii: vna Symmachi: decem Hormisdae, inter quas vna est Iustini Imperatoris, alia Ioannis Constantinopolitani ad eundem Hormisdam: vna Vigilii: ac denique quatuor illae, quas S. Gregorius Magnus ad Hispaniam misit, nempe tres ad S. Leandrum, et vna ad regem Reccaredum. *misit aliam ad Claudium.*

Gelasii decretum. 23. Fere in omnibus mss. exemplaribus additur Decretale De libris recipiendis, et non recipiendis: ex quo Gratianus caput *Sancta Romana* desumpsit. In omnibus nostris mss. Hormisdae, non Gelasio, tribuitur. Extat etiam in alio diuersorum opusculorum codice gothico, de quo infra. Eiusmodi epistola, siue Gelasii, siue Hormisdae, in primaeua canonum collectione cum ceteris inserta non fuit: alioquin suo loco conspiceretur. Minime ergo dubium, qnin collectioni addita fuerit, immo etiam post institutionem canonicam, siue *Excerpta canonum*: in quibus nulla illius mentio fit, prout fieri debuit, si in collectione primaeua contineretur. Earum Decretalium nulla

nulla est, quae legitima, et authentica non sit; nulla, quae falsitatis, aut interpolationis vitio laboret: atque hae tantum sunt epistolae decretales antiquae, ac nullae aliae (exceptis illis, quae cum Actis VI. synodi coniunctae fuerunt) ab ecclesia Hispana cognitae, obseruatae, et lectae, donec aliae a personato Isidoro Mercatore confictae e regionibus exteris ad eius cognitionem deuenerunt.

24. His positis, etiam si monumenta, quae hac collectione comprehenduntur, maxima ex parte typis vulgata iam sint, tamen ecclesiae vtilitati, gloriae, et confirmationi fidei Hispanae gentis maximopere conduceret hoc alterum fundamentum, et columnam eius religionis, et disciplinae ecclesiasticae ita omnino publicare, vt in vetustissimis indubitatae auctoritatis exemplaribus, inter se in rei substantia mire consentientibus, reperitur, atque ea methodo, eo capitum ordine, ea titulorum diuisione etc., quam mss. codices repraesentant. *collectio hispana canonum digna, quae edatur.*

25. Oporteret orbi christiano euidens reddere, quod, quum ex Hispania ad imperium Franco-gallicum huius collectionis canonicae gothicae genuinae exemplar delatum fuisset, quo tempore illis in locis breues tantum collectiones, a Iustello, et Quesnello publicatae, de quibus fuse Constantius, et collectio Dionysii Exigui, ab Adriano I. aucta, et versibus acrostichis Carolo Magno exhibita, cognitae erant, seculo VIII. exeunte, aut IX. ineunte, ad aeternam infamiam ex hoc exemplari hispano, veluti e solo, ac fundamento, alia abominanda collectio, fictionibus referta, erecta fuit, clare nihilominus, et diserte S. Isidoro imputata, ascito nomine *Isidori Peccatoris*, siue *Mercatoris*, quae corrupta scriptura praeualuit: quum vellet falsarius perniciosissimis suis fabulis speciem auctoritatis conciliare ex publica existimatione, quam S. Hispanus Doctor scriptis suis per vniuersam ecclesiam iam disseminatis obtinuerat. *ex qua conficta collectio Isidori Mercatoris*

26. Manifestum etiam facere oporteret, non solum doctissimum P. Turrianum in canonum apostolicorum, et decretalium ante-Siricianarum defensione deceptum fuisse, quamuis idonea excusatione dignum, sed etiam Beueregium in eorumdem canonum defensione; prae ceteris vero doctum Cardinalem Aguirrium, qui non solum legitimam esse Isidori Peccatoris collectionem, sed et verum illius auctorem S. Doctorem Hispanum Isidorum fuisse obstinato animo propugnauit. Collatis inter se collectione canonica gothica legitima, vt in tot mss. codicibus hispanis conseruatur, et collectione Isidori Peccatoris, vt in imperio Franco-gallico conficta fuit, vnde in reliquas regiones permanauit, excepta Hispania, aliud tunc agente, Maurorumque iugo oppressa, in qua eius exemplar ms. nullum omnino offendimus, liquido appareret quidquid est superadditum, interpolatum, corruptum, mutatum, confictum. *in imperio Franco-gallico.*

27. At nihil horum sine Isidoro, eiusque operibus perfici potest: de eo enim, tamquam de auctore, agitur. Necessarium igitur est validis coniecturis probare, Isidorum collectionem nostram genuinam instar collectionis Dionysianae confecisse, ac digessisse: multo tamen meliori methodo, ac iudicio, maiorique rerum copia, ac varietate. Necessarium pariter est ostendere, neque S. Isidorum, neque vllum alium hispanum collectio- *collectionis genuinae Isidorus auctor.*

nis apocryphae auctorem fuisse: cuius auctor ille ipse potuit esse, qui capitula confinxit exhibita, vt in nonnullis titulis asseritur, Ingilrhamno, siue Ingelranno ab Adriano I., vt in aliis, a Sirmondo obseruatis, Adriano I. ab Ingilrhamno: quod longe aliud est: ac fortasse vtrumque falsum, neque aliud habet fundamentum praeter eam, de qua iam dixi, Adriani I. additionem ad Dionysianam collectionem.

Capitula Adriani I. conficta. 28. Vt vt haec sunt, constat, Adrianum I. ea capitula in hanc suam additionem, qui maxime opportunus locus erat, non ingessisse, vt ex duobus vetustis illius additionis codicibus Riuipullensibus, quos vidi, liquet. Quum ergo haec capitula conficta sint, ruit Achilleum Aguirrii argumentum. Potuit etiam supposititiae huius collectionis auctor esse Archiepiscopus Riculfus, qui eam per Imperii Franco-gallici regiones disseminauit: quamquam fortasse hic praesul innocenter id gessit, dolo deceptus obscuri alicuius auctoris, qui sincerum codicem Hispanum corruperit, et Riculfo obtruserit, tamquam ex Hispania ita delatum.

quaedam animaduertenda 29. Certe collectio Franco-gallica in Hispania neque conficta est, neque illis temporibus confingi vllo modo potuit. Corruit igitur testimonium Hincmari Remensis, cuius auctoritate Labbeus, et alii, etiam Constantius, Hispaniam abortiui illius foetus matrem crediderunt. Praeterea in ipsa collectione quaedam animaduerti debent, quae ad Isidorum spectant, vt verba praefationis verae, quae in Etymologiarum libris reperiuntur, etiam illa, *Concilia . . . quorum gesta in hoc opere condita continentur*: quae minime Etymologiarum operi congruunt, et omissa esse oportuit, vt Grialius notauit.

in collectione genuina. 30. Illud etiam expendendum, synodum v. generalem, Isidoro antiquiorem, in collectione omitti: cohaeret, quod tam in praefatione, quam in Etymologiarum libris quatuor tantum synodi generales ab Isidoro commemorantur. Quaerendum, quaenam fuerit eius de synodo v., et quaestione trium capitulorum sententia, quae ex iis colligitur, quae de Acephalis, de Iustiniano, de Victore Tunnensi, aliisque scripsit, et ex iis, quae in concilio Hispalensi II. erga episcopum illum orientalem gessit, atque ex praenotatione Braulionis.

aliae obseruationes. 31. Explicandum etiam est, cur in maxima codicum mss. collectionis parte synodus VI. generalis Constantinopolitana II. inueniatur cum Leonis Papae epistolis ad episcopos Hispaniae, ad Quiricum Toletanum, ad Comitem Simplicium, et Benedicti electi Pontificis ad Petrum Notarium Regionarium, et ad regem Eruigium, quae Isidoro recentiores sunt. Eiusmodi epistolas Cardinalis Baronius pro sinceris non habuit, quia archiepiscopus Loaisa tamquam in vno tantum ms. exemplari regii conuentus Toletani S. Ioannis regum, quod hodie desideratur, repertas produxerat. At potuit Loaisa codicem ipsum gothicum, quem possidebat, et qui nunc penes me est, allegare: duos item gothicos ecclesiae Toletanae, alium Vrgellensem, alium Gerundensem, alium Lucensem in bibliotheca Escurialensi tunc extantem, aliosque, quibus hae epistolae post synodum Constantinopolitanam II. continentur.

32. Neque Loaisa, neque Aguirrius istiusmodi epistolas in memoratis

codicibus obseruarunt: quia quum eorum scopus, ac labor ad sola Hispaniae concilia vnice tenderet, codices ea parte, qua concilia graeca reponuntur, euoluere non curarunt, ne suspicantes quidem, latere ibi quidquam posse, quod ad Hispaniam attineret. Quod si constitisset, eas epistolas non solum in codice S. Ioannis Regum, sed in reliquis etiam omnibus, in quibus synodus Constantinopolitana II. extat, reperiri, fortasse neque Baronius, neque alii post eum scriptores, quin legitimae sint, dubitassent. *Benedicti Pont. epistolae genuinae,*

33. Opus quoque erit exponere, cur quum nonnulli codices, vt illi, quos in monasterio Riuipullensi Marca inspexit, concilia Hispaniae solum vsque ad IV. Toletanum exhibeant, nihilominus alii vsque ad concilium XI. Toletanum, alii vsque ad XV., alii vsque ad XVII., laudatus vero codex Cellanouae vsque ad XVIII., et vltimum comprehenderint, quae omnia concilia post Isidorum habita fuerunt. Qua ergo via, et ratione collectio aucta additamentis est, vt ex conciliis Toletanis IX. XIV., et XVI. arguitur? *concilia post Isidorum.*

34. Idonea ratio reddenda est, cur tametsi Leo Pontifex in epistolis suis quinque synodos generales suscipit, et laudat, et synodum Constantinopolitanam II., quam ad Hispanos remittit, VI. generalem appellat, tamen episcopi hispani in concilio Toletano XVI. synodum Constantinopolitanam II., cui subscribunt, non vocant sextam, ac solum quatuor synodos generales antiquiores, quas in suo codice, siue collectione contineri innuunt, praeterita V. synodo generali, commemorant. Quid vero sentiendum erit de conciliis extrauagantibus, hoc est, de nonnullis conciliis prouincialibus, quae in vno, vel altero codice extra ordinem reperiuntur, praesertim in codice Aemilianensi bibliothecae Escurialensis, in quo collectionis canonicae methodus non seruatur? Cur ea concilia, quum Isidoro sint vetustiora, in aliis codicibus, in quibus collectio rite digesta est, non reperiuntur? *Synodus CP. II.*

35. Quid vero causae est, cur epistolae Gregorii Magni de episcopi Malacitani depositione in collectionem insertae non fuerint, quum id factum Isidori tempore necessario euenerit, atque in limitibus prouinciae Baeticae, cuius ipse erat Metropolitanus? Quid item dicere oportebit de alia epistola S. Leonis Magni ad episcopos Baeticae, et Lusitaniae de alterius episcopi Sabini depositione: quae in fine codicis ecclesiae Gerundensis extat, sed extra ordinem adiuncta, et postquam collectio decretali epistola sub Hormisdae nomine iam memorata conclusa erat? *quaedam epistolae Pontificum*

36. Haec omnia ad Isidorum quodammodo attinent: atque de his omnibus disputandum est, si collectionem nostram canonicam gothicam in bono lumine collocare voluerimus. Omitto, ad dissertationes perficiendas, commentaria, vel notas in Historiam, vel concilia Hispaniae, ad Isidori opera omnino recurrendum esse, in quibus vera notio plurimarum rerum explicatur, praesertim quod attinet ad Hispaniae concilia. Omitto etiam, monasticam Hispaniae disciplinam ex eius regula, et ex concilio II. Hispalensi pendere, vt disciplina ecclesiastica cleri secularis ex eius epistolis, libris, et concilio IV. Toletano pendet. De nostra collectione canonica gothica, ab Isidoro digesta, sermonem aequo longiorem habui: sed quum *Ex Isidoro res Hispaniae illustrantur.*

P. Zaccaria singillatim de ea interrogauerit, elaborandum fuit, vt, quum tu rescribas, in hoc argumento explicando non parce verseris.

liturgia gothica 37. De Liturgia gothica, quod tertium est fundamentum, et columna Fidei nostrae, breuius disseram: nam vel ex ipso *Isidorianae* vocabulo liquet, quam sit cum S. Isidoro connexa. Vocatur liturgia *Muzarabica*, quia quum vrbs haec Toletana ab Alfonso VI. anno 1085. expugnata fuit, plures christianae familiae in ea repertae sunt, a gothorum temporibus fere per quatuor captiuitatis secula conseruatae, in septem paroecias diuisae, ad quas quidem perpetuo iure, non territorii, sed sanguinis, et generis ratione pertinebant. Hae familiae, quas Expugnator meritis honoribus cumulauit, supremum vrbis regimen illis concedens, mauro vacabulo dictae sunt *Muzarabes*, siue *Mozarabes*: quo ab aliis incolis Castellanis, et Francis, per alias denuo erectas paroecias territorii iure distributis, distinguebantur.

permansit apud Muzarabes, 38. Rex idem Alfonsus VI. non solum ritum, siue liturgiam gothicam, sed characteres etiam gothicos in tota sua ditione aboleri curauit: sed qui ab ecclesiis cathedralibus, et monasteriis scripturam, et liturgiam gothicam euellere potuit, subrogata Gallicana, seu Romana, aut non potuit, aut noluit hoc ipsum a Muzarabibus Toletanis extorquere, qui in paroeciis suis veterem ritum conseruarunt, et etiamnum conseruant. Mansit ergo scriptura, et liturgia gothica penes solos Muzarabes: ac propterea appellata fuit scriptura, et liturgia *Muzarabica*, ritus, et officium *Muzarabicum*, cui *Toletani* nomen additur, quoniam Toleti tantum retinetur.

instaurata a Cardinale Cisneros. 39. Verum dicta quoque fuit, et dicitur liturgia *Isidoriana*, siue officium *Isidorianum*, quia pro certo habetur, praecipuum eius auctorem fuisse Isidorum, saltem quod attinet ad methodum, ordinemque totius liturgiae, et officii, ac plures partes, quibus constat. Cardinalis Ximenez de Cisneros, vir incomparabilis, quum in paroeciis Muzarabum vsum eius officii languere cerneret, in hac sua primate ecclesia sumptuosum sacellum erexit, ac quatuordecim cappellanias fundauit, vt quatuordecim Muzarabes parochi, et beneficiati quotidie missam, et omnes horas canonicas suo ritu cantarent. Quod vt perficeret, libros omnes mss. paroeciarum collegit, atque ex eis missale, et breuiarium Muzarabicum Isidorianum in formam redigi, atque typis excudi iussit, sed quibusdam recentibus admixtis, et nonnullis antiquis omissis.

codices mss. xi. eius liturgiae: quos edi oporteret. 40. In huius sanctae ecclesiae bibliotheca adhuc octo illa volumina mss. membranacea, charactere gothico exarata, asseruantur, quorum P. Ioannes Pinius in suo de hac liturgia tractatu meminit ex D. Petri Camini, amici mei, recensione, qui adhuc in viuis agit, et nunc congregationi Muzarabum praesidet. Asseruantur quoque tria alia, quae Caminus non vidit, praeter quaedam aliorum fragmenta. Quamuis P. Emmanuel Azeuedus nunc Romae missale, et breuiarium Muzarabicum Cardinalis Ximenii, notis illustrata, recudit, tamen oporteret, vt haec volumina mss. gothica eo modo publicarentur, quo alia ab aliis omnium gentium scriptoribus publicata sunt, et quo nuper, anno scilicet 1748., Muratorius codices Liturgiae Romanae veteris illustrauit, qui duobus voluminibus Sacramentaria S. Leonis, S. Gelasii, S. Gregorii, et alia, vt in veteribus exemplaribus mss. ad verbum descripta extant, typis edidit, breuibus notis subiectis.

41. In noua operum Cardinalis Thomasii editione primo volumine, quod a bibliopolis nostris in duo diuisum, distinctis titulis, atque epistolis dedicatoriis ornatum, pro duobus diuersis operibus aliquando venditum est, Blanchinus codicem liturgiae gothicae, in Capituli ecclesiae Veronensis bibliotheca repertum, inseruit. Vidi etiam conspectum editionis, quam Praesules Assemanii Romae meditantur, omnium totius orbis liturgiarum 15. voluminibus excudendarum, vt in codicibus antiquis iacent. Liturgia nostra gothica Muzarabica, aut Isidoriana multis de causis cum cuiuslibet alterius gentis liturgia de dignitate, et amplitudine contendere potest. Sola bibliotheca huius ecclesiae primatis Toletanae, vt iam dixi, nobis vndecim volumina exhibet: nostrum est missale gothicum a Mabillonio excusum, et a Muratorio recusum, noster laudatus codex Capituli Veronensis, nostra volumina gothica monasterii Caradignae, ex quibus P. Berganza nonnulla excerpta ad suarum appendicum calcem coniecit: nec dubito, quin in aliis quoque Hispaniae monasteriis alia volumina gothica mss. liturgica, vt in monasterio Caradignae, siue *de Cardeña*, lateant, e quibus tam ampla collectio compleri poterit, vt nulla alia natio similem valeat opponere.

codex gothicus Veronensis.

alii codices gothici.

42. Martyrologia, eorumque in officio diuino vsus ortum in ecclesia Cordubensi habuerunt, in reliquas ecclesias exinde propagata, siquidem epistolae, quae cum additionibus ad martyrologium Adonis Viennensis circumfertur, fidem praestamus. Nonnulla sunt in Hispania, et satis quidem antiqua, eiusmodi martyrologia: ac sola haec bibliotheca ecclesiae Toletanae duobus inter se diuersis potitur. Habemus itidem magno numero sanctoralia, et libros actorum Martyrum, quae in ecclesiis legebantur. In hac quidem vrbe codices eius generis extant valde antiqui: in aliis Hispaniae partibus etiam characteris, et temporis gothici. Etsi eiuscemodi monumenta in Tamayi Martyrologio deturpata fuerunt, non tamen propterea suum internum fundamentum splendoris amiserunt, quem quiuis eruditus, fidelis, et sincerus demonstrare poterit, si modo iudicio, a partium studio alieno, prudenti, et incorrupto merita eorum patefaciat. Haec autem vetera documenta liturgica Hispaniae absque Isidori ope illustrari nullatenus possunt: tum quia ipse est eorum praecipuus auctor, tum quia e diuersis eius operibus lumen peti debet: vt nihil interim dicam de vinculo, quo haec cum Bibliis gothicis, et collectione canonica gothica copulata sunt.

martyrologia gothica.

43. Quod si opera Sanctorum veterum, et scriptorum ecclesiasticorum Hispaniensium, quod quartum est fundamentum, et columna traditionis fidei nostrae, opportunis notationibus illustrata, in vnum corpus redigere voluerimus, S. Isidorus sine vlla controuersia, siue multitudinem operum eius spectes, siue conditionem, eorum omnium princeps est habendus. Praeterea Isidorus primus omnium inter nostros catalogum virorum illustrium, Hieronymum, et Gennadium imitatus, contexuit: a quo maximam partem cognitionum historiae nostrae literariae, ac vitae, et operum scriptorum ipso antiquiorum mutuari necesse est. Qui Isidorum subsecuti sunt, eum tamquam magistrum communem suspexerunt.

Patres veteres Hispani.

Forum Iudicum

44. Denique fundamenta monarchiae nostrae, cum religione intime connexae, sunt leges gothicae, et historia. *Forum Iudicum* gothorum latinum in Hispania nunquam typis commissum est. Editiones extra Hispaniam procuratae ad codices, quos antiquissimos habemus, recognosci, et castigari possunt. In bibliotheca huius ecclesiae Toletanae tres existunt, quorum vnus gothicus cum notis arabicis, quales in codicibus quoque collectionis canonicae, et bibliorum inueniuntur: alius vetus annorum 600. in Conuentu S. Ioannis Regum: alius recentior in hoc collegio Societatis. Praeterea alia exemplaria gothica bibliotheca Escurialensis possidet.

hispanice redditum.

45. Diuinus rex noster S. Ferdinandus statim atque Cordubam expugnauit, et priusquam ingens opus, cui *Partitarum* titulum fecit, adumbraret, prudentissima arte iussit, leges vulgi lingua publicari, atque vnas, easdemque in toto regno seruari, quantum quidem nationis studium, et amor erga sua iura municipalia pateretur. Hunc ad vsum Forum Iudicum latinum, quod Toleti praeualebat, (quamquam in vsu quoque erat Forum Castellanum,) quia gubernator Muzarabum, quibus, vt liturgia gothica, ita etiam leges gothicae conseruatae fuerant, ciuitatis, et eius territorii iudex praecipuus erat, in castellanum idioma conuerti iussit; quod ita conuersum pro municipali iure Cordubae assignauit, et *Forum Cordubense* vocari praecepit. Idem Forum iudicum vulgari lingua Hispali, a se expugnatae, illico tradidit: idem Murciae, et Alonae, statim atque Alfonso sapienti filio suo, tunc Infanti, deinde Regi, se submiserunt.

noua eius editio necessaria.

46. Versio haec Castellana Fori Iudicum semel tantum typis edita est, et pessime quidem, atque innumeris erroribus, quamuis in editionis fronte notarius solemni iuridico testimonio affirmet, eam cuidam volumini ms. ecclesiae Toletanae conformatam esse. Non vnum, sed tria sunt egregia huius versionis mss. exemplaria in huius ecclesiae bibliotheca: alia conseruantur in bibliotheca Escurialensi: aliud Colmenares possidebat, vt in sua Segouiae historia testatur: vrbs Murcia autographum exemplar, ab Expugnatore donatum, adhuc seruat: alia alibi reperiuntur. Consentaneum rationi videtur, has leges, quibus tamquam fundamentis monarchia nostra Hispana innititur, per tot secula obseruatas, a multis regibus confirmatas, et a nullo hactenus abrogatas, vtraque lingua, quam fieri possit, correctissimas edi. Praeter innumeras alias vtilitates conspicua est ea, quae in religionem redundat, mirandum in modum ab his legibus confirmatam.

sine Isidoro haec illustrari nequeunt.

47. Quocumque id modo expedietur, Isidorum certe silentio praeterire non possumus: ipse enim eiusmodi collectionis legum princeps auctor est, si Lucae Tudensi fidem praebemus: collectio ipsa in Concilio IV. Toletano, cui Isidorus praefuit, formata, et publicata fuit, si inscriptiones, et prologus versionis castellanae non fallunt. Profecto nihil prohibet, quin etiamsi Eruigius, Leouigildus, et alii reges gothi codices legum formauerint, vti antea Alaricus breuiarium, et codicem Anianum publicauerat, nihilominus Sisenandus Isidoro vsus fuerit, vt nouam formam codici, augmentumque redderet: quem rursus Chindasuindus, aliique con-

secuti reges mutauerint, correxerint, auxerint. Praeterea interpretatio plurimarum rerum eiusdem collectionis apud Isidorum quoque similiter quaerenda est.

48. De historia quid attinet dicere? quum constet, historiae nostrae fontes in Isidori chronicis, et historiis potissimum consistere. Postremo si, quaenam fuerit antiquis illis temporibus gentis nostrae doctrina in omni scientiarum, ac diuinarum, humanarumque disciplinarum genere, scire cupimus, praesto est S. Isidorus, qui in suis Etymologiarum libris encyclopaediam conformauit, omnesque intra, atque extra Hispaniam tunc cognitas facultates in compendium redegit: quod compendium, quibusdam licet naeuis respersum, nihilominus censeri debet praestantissimum opus eorum omnium, quae illa quidem secula apud quaslibet alias nationes protulerunt. *Historia Hispaniae.*

49. Complexio horum omnium venerandae antiquitatis nostrae monumentorum nationi nostrae procul dubio honorificentissimum esset: inuictum traditionis fidei Hispanae argumentum in omnibus dogmatis catholici capitibus a primis ecclesiae seculis praestaret: ac simul supremam ecclesiae romanae, et sedis apostolicae auctoritatem a primis euangelii splendoribus vsque ad nostra tempora constanter in Hispania receptam serie chronologica demonstraret. Egregiae inductionis argumento in singulis his rebus vti possem: sed satis erit quaedam ex his, quae ad sedem apostolicam spectant, indicare: nam cetera in legitima subiectione, et communione fidei huius apostolicae sedis necessario includuntur. *religionis hispanae vetera monumenta.*

50. De SS. Apostolorum Petri, Pauli, et Iacobi in nostram peninsulam aduentu, et praedicatione quidquid tenere libeat, certissimum est, ecclesiam nostram gothicam pro suis apostolis SS. episcopos a Petro Apostolo in Hispaniam missos, ac propterea *Apostolicos* cognominatos celebrasse: qui primo christiano seculo ecclesiam Hispanam Romanae rite subiectam, atque vnitam stabilierunt. Seculo III. submissio erga supremam Romae auctoritatem ostenditur tam ex libellaticorum depositorum appellatione, quam ex angustiis, in quas romani pontificis mandata Basilidem, Martialem, (corrigo *Sabinum*, *Felicem*) ac clerum, et populum, qui hos elegerant, compulerunt. Ita enim ad incitas redacti sunt, vt in Africa consilium a S. Cypriano exquirere coacti fuerint; quod non fecissent, nisi legitimam potestatem, quae eos compellebat, agnouissent. *veneratio erga Apostolicam sedem,*

51. Hoc ipsum consecutis seculis comprobatur ex appellationibus, consultationibus, decretis, legationibus, vicariatibus apostolicis, reliquiarum, palliique transmissione, quae in epistolis continentur Siricii ad Himerium Tarraconensem, S. Leonis ad S. Turibium Asturicensem, Hylari ad Ascanium Tarraconensem, Simplicii ad Zenonem Hispalensem, Felicis ad eundem, Hormisdae ad Ioannem Ilicensem, et ceteros Hispaniae episcopos in genere, ad Sallustium Hispalensem, et Episcopos Baeticae, Vigilii ad Profuturum Bracharensem, S. Gregorii ad S. Leandrum, et ad Reccaredum, denique in epistolis iam memoratis Leonis, et Benedicti de subscriptione VI. synodi generalis. Concilio Nicaeno non alius praefuit, quam magnus Osius episcopus Cordubensis. In concilio Toletano I. cer- *perpetuo continuata.*

nere licet obsequium, et venerationem exhibitam literis S. Leonis de Priscilliano, quas episcopi ad Balconium simul cum regula suae fidei miserunt. Eadem reuerentia in concilio Bracharensi I. saepius obseruatur erga epistolas decretales S. Leonis, et Vigilii, et cathedrae Petri auctoritatem.

alia exempla. 52. Vniuersae Ecclesiae Hispanae in concilio III. Toletano congregatae, post haeresin Arianam eiuratam, primus conatus fuit, vt conciliorum, et epistolarum synodicarum romanorum pontificum auctoritas reciperetur, vt ex canone I. liquet. In concilio IV. Toletano nationali, praeside S. Isidoro, Epistola S. Gregorii producta fuit, vt quaestio de trina mersione resolueretur. Denique S. Isidorus in praefatione ad collectionem canonicam hoc ipsum solemnibus verbis professus est: *Subiicientes etiam decreta praesulum romanorum, in quibus pro culmine sedis apostolicae non impar conciliorum extat auctoritas.*

necessitas editionis Isidorianae. 53. Antiquitatum igitur Hispaniae dilucida expositio, ea methodo, quam congruentissimam puto, peracta, vtilitatis plurimum afferet, atque gloriae. Sed, vt ex dictis patet, nihil horum illustrari potest, quin Isidorus menti, et oculis continue obuersetur. Quamobrem maxime interest, vt operum omnium S. Doctoris noua editio diligenter curetur, quae editionibus Griliana, et Breuliana amplior sit, meliorique methodo procedat: praeterquam quod duae illae editiones rarissimae iam sunt, neque ab iis omnibus, qui eas expetunt, possunt comparari.

codices mss. S. Isidori. 54. Tertio loco notum tibi facere debeo, opera mss. SS. Isidori, quae hic extant, haec esse, de quibus nunc dicere aggredior.

Etymologiae. 55. In bibliotheca ecclesiae primatis plut. 15. num. 8. 9. 10. 11. quatuor sunt exemplaria librorum Etymologiarum, duo scilicet charactere gothico, duo gallico exarata. Nota temporis, quo descripta fuerunt, carent: sed primum num. 8. adeo videtur antiquum, vt probabilis suspicio sit, ante maurorum irruptionem fuisse scriptum. Integrum est hoc exemplar, magna diligentia descriptum, versicoloribus ornatum figuris geometricis, itidemque figuris musicis, quae in excusis desiderantur, breuibus vbique notis, et vocum arabicarum respondentibus significationibus refertum: ab Aluaro Gomez de Castro, et ceteris, qui editionem regiam Matritensem procurarunt, recognitum non fuit: nam ex secretiori Sacrarii tabulario, vbi latebat, ad bibliothecam nonnisi anno 1727. transiit, Patribus Benedictinis Mecolaeta, et Sarmiento, qui codicem inspexerunt, id suadentibus.

alia exemplaria. 56. Alterum gothicum exemplar n.9. clariori, et grandiori charactere exaratum, sec. XI. certe posterius non est. Tertium exemplar n. 10. charactere minutiori gallico ad seculum XI. pertinet: ex operimentis arguitur, olim fuisse monasterii Ognensis. Quartum num. XI. grandioribus literis gallicis prope finem seculi XIII., aut etiam postea descriptum est: praemittitur enim praenotatio Braulionis, vt a Luca Tudensi, qui dimidiato illo seculo floruit, interpolata, et corrupta fuit. In hoc eodem volumine post Etymologias reperitur liber *De astris caeli ad Sisebutum regem.*

libri Sententiarum. 57. Eodem pluteo 15. num. 12. asseruatur alius codex gothicus, quo tres libri sententiarum, siue De summo bono continentur: initio mutilus

lus est, a cap. 7. lib. 1. incipiens. In fine id notatur: *Finit* II. *Kal. aprilis hora* VII. *in era* DCCCC. LIII. *Teodemirus ac si indignus scripsit.* (forte *scripsi*) *Orate pro me*. Anno igitur 915. finitus est. Hic est ille ipse codex, quem Archiepiscopus Loaisa in suis notis allegat.

58. Alius codex membranaceus charactere gallico seculi XIII. plut. 21. num. 12. extat, qui initio exhibet vitam S. Doctoris, longa oratione descriptam, insertis Renotatione Braulionis interpolata, Alphabeto orationis, quibusdam eiusdem Isidori epistolis, narratione Redempti interpolata, nonnullis versibus sub Ildefonsi nomine, atque alia prolixa narratione de translatione S. Isidori, atque eius miraculis: quod totum Lucae Tudensis videtur opus, nugis refertum. Sequuntur minutiori charactere chronica S. Isidori, S. Ildefonsi, S. Iuliani, ac postremo eiusdem Lucae Tudensis, qui cetera interpolauit, vt tom. IV. Hispaniae illustratae edita fuerunt studio Patris Marianae, cuius manu, vti etiam Aluari Gomez de Castro, nonnulli versiculi in hoc codice scripti conspiciuntur. *Lucae Tudensis chronica.*

59. Pluteo 2. num. 1. celeberrimum exemplar bibliorum gothicorum reperitur, quod Mariana validissimis argumentis existimauit ante maurorum irruptionem exaratum. In eo suis locis inserta leguntur nonnulla prooemia, et prophetarum elogia, quae Isidorus composuit: alia etiam sunt ornamenta, quae retuli, quum de bibliis gothicis verba feci. *biblia gothica.*

60. Plut. 31. num. 18., 19., et 20. tria volumina characteris recentis inueniuntur, quae Io. Baptista Perez ex veteribus exemplaribus describi curauit, concilia, sanctorum opera, et antiquas Hispaniae historias complectentia. In hac collectione inseruit S. Isidori epistolas ad Leudefredum, ad Massonam, ad Helladium, ad Claudium, ad Redemptum, et ad Eugenium: Regulam monachorum: Versus bibliothecae, quos Tamayus edidit, deinde Muratorius, et modo Florezius: Alphabetum orationis: Chronicon: Historias Gothorum, Wandalorum, et Sueuorum: demum virorum illustrium librum, prout in editione Matritensi excusus fuit, additis 16. elogiis dubiis ex codice Galistaeano. *varia Isidori opera.*

61. Plut. 14. num. 23. exemplar recens extat, iussu Loaisae descriptum, operum Beati, Hetherii, et Samsonis Cordubensis, quae in codice gothico eiusdem bibliothecae inueniuntur. Sequitur exemplar recens librorum Differentiarum S. Isidori vsque ad caput 38. lib. 2., Regula monachorum, liber virorum illustrium, vt a Loaisa in conciliorum collectione editus fuit, ab Aguirrio repetitus. Sunt in hoc libro quaedam notae, fortasse archiepiscopi Loaisae, non tamen eius manu, quam optime noui. *alia exemplaria.*

62. In regio conuentu S. Ioannis Regum veterem codicem vidi literis gallicis scriptum, quo sententiarum libri continentur: alium etiam antiquum membranaceum De ortu, et obitu Patrum, qui tamen solum vitas Patrum veteris testamenti complectitur, quamuis index vitas quoque Patrum noui testamenti polliceatur. *liber De ortu, et obitu Patrum.*

63. Penes me est exiguus codex gothicus librorum contra Iudaeos, qui olim fuit bibliothecae archiepiscopi D. Garsiae de Loaisa, nunc regiae Matritensi destinatus. *libri contra Iudaeos.*

64. Commodatum etiam ab amico habeo codicem gothicum, ingenti-

De vir. illustr. bus membranis, vetustissimum, sed male habitum, ac discerptum, quo inter alia libri Hieronymi, Gennadii, Isidorique de viris illustribus, necnon additiones Braulionis, Ildefonsi, et Iuliani continentur: praeterea liber allegoriarum, et liber de ortu, et obitu Patrum, ab excusis satis diuersus. Suspicor, in hoc codice fuisse etiam librum Isidori de haeresibus, a Braulione laudatum. Denique dubius haereo, an Isidori sit liber quidam acephalus quaestionum breuium de sacra scriptura, per interrogationes, et responsiones digestus.

Marianae variae lectiones. 65. In voluminibus mss. P. Ioannis de Mariana, quae in hoc Societatis collegio, in quo has literas do, custodiuntur, extant exemplar commentariorum in Cantica, vt in editione regia Matritensi, Braulionis Renotatio sincera, et alia a Luca Tudensi interpolata, narratio sincera Redempti, et, quod praecipuum est, exemplar librorum Differentiarum, ab eodem Mariana ad plures mss. codices recognitorum, quorum varias lectiones exacte margini ascripsit, codicibus per literarum notas indicatis. Hoc exemplar magno in pretio haberi debet: nam in editione Grialiana labor hic Marianae omnino praetermissus fuit.

Burrielii apparatus. 66. Quarto loco tibi denuncio, fere omnes eiusmodi mss. codices Toletanos eo consilio a me recognitos, et collatos esse, vt paulatim, et quantum aliae meae occupationes sinant, materiam, quam diligentissime possim, comparem ad nouam operum S. Isidori editionem aliquando perficiendam, quae, vt iam expendi, maxime necessaria est.

Zaccariae elogium. 67. Omnes illi, quibus cognitus sum, me et fuisse, et esse sciunt mearum qualiumcumque cognitionum, schedarum, et curiosorum documentorum satis superque liberalem. Erga P. Zaccariam magis, quam erga quemuis alium, ita me praestare debeo: tum quia in opus incumbit, quod ego vehementissime cupio, quodque tam vtile, tamque hispano nomini gloriosum, vt exposuí, mecum in animo considero: tum quia Zaccaria maxima, qua pollet, doctrina nouam editionem ad perfectionem, quam ego non comprehendam, prouehere poterit: praesertim quum facile illi sit (quae mihi facultas deest) omnes veteres mss. codices Italiae, ac reliquae Europae consulere: tum denique quia ad diuulgandum opus non illa terribilia impedimenta, et innumerae difficultates Zaccariae occurrent, ad quas ego fortasse offendam, etiamsi tandem post plures annos laborem possim perficere.

cui Burrielius prodesse cupit. 68. Verum in his, quae nunc ago, non arbitrio meo, sed alieno imperio versor: neque ius habeo eiusmodi lucubrationes pro libitu donandi. Itaque egregiis Zaccariae conatibus meam qualemcumque opem, et operam polliceri non possum, nisi ille bonam eorum, a quorum nutu pendeo, veniam impetrauerit. Doctus iste Iesuita iudicabit, opinor, responsum hoc meum non inhumanitati esse tribuendum, sed iis conditionibus, quibus teneor: quaeque eundem Zaccariam cogerent, vt simili modo cogitaret, ac responderet. Quoniam vero futurum spero, vt iterum tecum de hoc argumento disserendi recurrat occasio, scribendi finem facio: ac denuo et Zaccariae industriae, et tuo studio singulares gratias me habere profiteor. Vale. Toleti, die 30. decembris anni 1754.

69. In eruditissimis his Burrielii literis quaedam animaduertenda occurrunt, vt sine offensione vlla legi possint. S. Isidorum quartam psalterii translationem edidisse, legitur in Braulionis Renotatione interpolata, siue vberiori, de qua dixi cap. 4. De Canonibus Priscillianaeis, quos iamtum editos Burrielius ignorabat, paulo ante sermonem habui.

Animaduersiones in epistolam Burrielii.

70. Non expresserat Burrielius, quonam Concilio Carthaginiensi canones 20. Nicaeni repetiti fuerint, quamuis locum vacuum pro numero apponendo reliquerit. Ascripsi, esse Concilium VI. Carthaginiense, al. V., sub Bonifacio I. anno 419. Hoc enim Concilium a Burrielio significari existimo. Res autem ipsa explicatione, aut nonnulla etiam correctione indiget: nam longe ante Dionysium Exiguum, qui seculo VI. floruit, in exemplaribus Ecclesiae romanae Canones Sardicenses Nicaenis vniti erant, et a romanis Pontificibus *Nicaeni* vocabantur, quia scilicet Sardicenses erant velut quaedam explicatio Nicaenorum. Quum igitur Faustinus episcopus Legatus romanae Ecclesiae in Concilio Carthaginiensi VI. commonitorium Zosimi Papae protulisset, quo quidam *canones Sardicenses* nomine *canonum Nicaenorum* laudabantur, et Patres eius Concilii Carthaginiensis in Graecis exemplaribus Concilii Nicaeni eos non inuenissent, ad Bonifacium, qui Zosimo successerat, literas ea de re dederunt, et exemplaria authentica Constantinopoli, et Alexandriae conferri curarunt. Adisis Labbeum in collect. Concil. tom. 2. col. 1594., vbi producuntur 20. canones Nicaeni per Teilonem, et Tharistum Constantinopolitanum de graeco in latinum sermonem conuersi, et rursus col. 1671. seqq.

Canones Nicaeni.

71. Narrat Burrielius, breuiarium, et missale gothicum eo tempore, quo ipse scribebat, ab Emmanuele Azeuedo notis illustrata Romae typis excudi. Res ita se habuit. Alexander Lesleus Soc. Iesu missale muzarabicum eruditissimis notis illustrauit, quod Romae prodiit anno 1755. In editione curanda Azeuedum elaborasse tradit Zaccaria tom. I. bibliothecae Liturg. pag. 63. Breuiarii muzarabici editionem, quum iam coepta esset, Leslei mors immatura intercepit. Extant adhuc apud clarissimum Praesulem Iosephum Dinium, sacrorum rituum, et caeremoniarum ecclesiasticarum peritissimum, breuiarii muzarabici folia, quae, recensente Lesleo, iam typis impressa fuerant.

Lesleus missale gothicum edidit.

Basilides, et Martialis.

72. Iam in contextu animaduerti, pro *Basilide*, et *Martiale* subrogandos *Sabinum*, et *Felicem*. Nam Basilides, et Martialis libellatici haeretici fuerunt, qui depositi ad romanam sedem appellarunt. His Sabinus, et Felix suffecti fuerant, quorum electionem Cyprianus approbauit.

Aliae controuersiae nunc omissae.

73. De aliis controuersiis, quas Burrielius excitat, quid ego tandem sentiam, opportunior erit dicendi locus. Nunc vero, vt caput hoc de Burrielii ad Isidori editionem apparandam conatibus absoluam, literas adiiciam, quas Petrus de Castro ad Zaccariam scripsit, quum longiorem Burrielii epistolam, aliasque breuiores familiares, de quibus ante dixi, simul mitteret. Literae autem Petri de Castro, verbis latinis ab ipso conceptae, apud me autographae sunt.

Reuerendissimo Patri Francisco Antonio Zaccaria e S. I.
Petrus de Castro S. P. D.

Burrielii laudes.

74. Pridie Cal. Decembris, doctissime Pater, literas tuas accepi beneuolentiae in me plenas. Qua ratione tibi in iis, quae de tua Isidori Hispalensis editione ad me scribis, per R. P. Andream Burriel morem gerere curauerim, quia quum illa magnae molis, atque ego in summis Collegii rebus totus essem, exequi haud poteram; quae eiusmodi in nos humanitas, quae super eodem argumento assiduitas, quae tandem sui auxilii sit tibi necessitas; ipsius epistolae, quas tibi transmitto, satis, superque ostendunt. Quoniam vero non indicant, a quibus ei de illis inter vos communicandi libertatem impetrare debeas, paucis exhibeam. Quatuor ab hinc annis doctissimus hic tuae inclytae Societatis vir, regia suffultus auctoritate, atque stipendio, Toleti commoratur, vt illius primariae ecclesiae archiuium scrutetur. Itaque, vt coniicio, nisi per Serenissimum tuum Mutinae Ducem a Ministris regiis, a confessionibus, et statu ipsam assequaris, te eam aliter obtinere posse, minime confido. Vellem vtique, vt occasionem hanc effugere non sineres. Nam si a vobis, qui pene omnes mss. codices consultos habetis, editio non perficitur, quis eam aggredietur? Quod scribis, te velle ab aliquo viro docto de libris, qui hic diuulgantur, certiorem fieri, id facturum in se recepit sapientissimus vir e sacra Franciscanorum familia, R. scilicet P. F. Ioseph Torrubia, cuius iucundissima consuetudine fruor. At ipsum video ita suis scriptis occupatum, podagraque laborantem, vt de pollicitatione diffidam. Idem etiam ad te mittet exemplar sui nuper editi operis, cui titulus est *Aparato para la historia natural de España*; et quod a te summo (vt hic) fauore accipiendum esse non dubito. Praefecturam bibliothecae, quam Mutinensium Dux tibi post Muratorii obitum rectissime commisit, plurimum

gratulor. De te quidem certe tantus Princeps, cuius sub auspiciis diuulgata, diuulgandaque Italica Historia literaria cernitur, aliter bene mereri non poterat. Vale. Matriti III. Id. Ianuarii 1755.

75. Post Zaccariae obitum inter alias virorum illustrium ad eum scriptas epistolas, quas penes me retineo, reperi tres Burrielii, primam latinam Matriti 20. septembris 1755., alteram hispanicam Toleti 12. decembris 1755., tertiam itidem hispanicam ceteris longiorem, et autographam Matriti 25. februarii 1759. Omissis aliis, quae ad me non pertinent, vel si ad me quidem, certe non ad hoc tempus, aut opus, Burrielius in 1. epistola sic totidem verbis ait. *Isidorus hispanicae sapientiae quum ecclesiasticae, tum profanae fons quidam, centrum, et origo est. Eius opera nec omnia hucusque edita, nec ea methodo, qua par est, illustrata habemus. Noua ergo operum omnium editio, illustratioque non nisi magno reipublicae literariae commodo potest accidere. Id tantum doleo, Hispaniarum Doctorem ab homine non hispano, sed extero illustratum iri, nationisque nostrae decus ab aliis, quam a nostrae nationis hominibus, nec sine aliquo nostro dedecore, decus nouum accipere.* *Aliae epistolae Burrielii.*

76. In epistolis hispanicis exponit Burrielius, quod attinet ad studia, in quae ipse incumbebat, rerum statum in curia Matritensi conuersum fuisse, deiecto P. Francisco Rabago, qui Regi a confessionibus erat, et istiusmodi literarios conatus persuaserat, et promouebat: ex iis, quae ipse ad Isidorianam editionem parauerat, nihil omnino sine Regis bona venia, aut praecepto ad Zaccariam remissurum. Addit, collectionem canonum gothicam ad quinque mss. codices a se recensitam asseruari in secretaria Status, vt vocant: hanc quoque se libenter Zaccariae concessurum, si per Regem liceat. Interea Burrielius ab eruditionis studiis sepositus, totum se explicandae theologiae scholasticae, aliisque Societatis ministeriis obeundis tradiderat: quamquam etiam eo tempore docta quaedam opera in vulgus emisit, suppresso scilicet nomine. *Burrielii studia.*

77. Extat simul cum his epistolis catalogus operum Burrielii post huius obitum confectus, quorum alia lucem viderant, alia mss. asseruabantur. Nostri instituti est tantum referre collectionem canonicam gothicam, Collectioni Isidori Mercatoris oppositam tomis 4. in fol., absolutam anno 1754. ms. Dissertationes mss. de hac Collectione Canonica Gothica, et contra Cennii errores. Dissertationem ms. de Bibliis, quibus Isidori aetate vsa est Hispania, anno *Eiusdem opera.*

1759. Epistolam ms. ad D. Ioannem de Amaya De legibus Hispaniae. Epistolam ad D. Petrum de Castro De legibus Canonicis Hispaniae. Forum Iudicum Hispaniae cum notis, et variis lectionibus ms.

CAPVT XLI.

Franciscus Antonius Zaccaria conspectum suae editionis Isidorianae typis committit.

Zaccariae conatus. 1. Non inuenio in Zaccariae schedis, quidquam aliud inter ipsum, et Burrielium de Isidori noua editione procuranda tractatum fuisse. Burrielii quidem lucubrationes, vt iam ex Bayerio retuli, in bibliothecam regiam Matritensem omnes delatae fuerunt, in eaque asseruantur. Interea Zaccaria in suum opus non segniter incumbebat: ac tandem consilia sua orbi literario patefecit, conspectu edito, cuius quidem nullum omnino apud auctorem exemplum manserat, nisi quoddam autographum nonnihil ab edito discrepans. Sed ego conspectum typis commissum nactus munere V. C. doctissimi Praesulis Reggii, huiuscemodi literariae supellectilis curiosi indagatoris, et aequi aestimatoris, Prolegomenis Isidorianis inserendum iudicaui.

Conspectus nouae S. Isidori Hispalensis Operum editionis, quam parat Franciscus Antonius Zaccaria Societatis Iesu, Serenissimi Mutinensium Ducis bibliothecae praefectus. Venetiis MDCCLVIII. *ex typographia Remondiniana.*

Editiones Isidori. 2. Quum tres omnino sint omnium S. Isidori Hispalensis operum editiones, Margarini Bignaei vna Parisiis 1580.; altera, eaque praestantissima Matritensis Ioannis Grialii 1599.; tertia demum Parisiensis Iacobi Breulii Benedictini monachi 1601., (nam quae e Colon. typographio prodiit an. 1617., ipsa est Paris. Breulii recusa, vt nouas inter editiones numerari vix possit,) queruntur tamen viri quique, sacrae, profanaeque eruditionis studiosi, multa etiamnum desiderari, vt absolutam, tantoque Hispaniensis, atque adeo catholicae ecclesiae Doctore dignam librorum eius editionem habeamus. Hanc sperare nos iusserat Iacobus Hommeyus; verum morte interceptus liberare fidem minime potuit. Itaque de illa paranda cogitatum a nobis est, vt ne literariae, christianae autem cum primis reipublicae tantus in posterum deesset ornatus. Quid porro a nobis hactenus praestitum sit, quid praeterea moliamur, vt editio isthaec nostra, quoad licet, perfectissima sit, lubet doctis viris, hispanis cum primis, quorum gloria S. D. maxime interest, antequam prodeat, ob oculos ponere, vt siqua mutanda esse censuerint, de illis nos humaniter moneant, simul-

que ea omnia, quae ad desideratissimi operis praestantiam, vtilitatemque facere existimarint, nobiscum communicent.

3. Oudinus, in eo, quem de scriptoribus, et scriptis ecclesiasticis Lipsiae edidit, commentario (T. 1. p. 1595. seq.) ordinem exhibet, ad quem noua, siqua curaretur, Isidorianorum operum esset editio exigenda. Nobis alius omnino placet. *Oudini consilium.*

4. Itaque in quinque volumina editionem nostram partimur. In primo autem, quod in duas partes tribuimus, Biblica, et Dogmatica S. D. opera dabimus, certa primum; quae deinde spuria nobis sunt visa. *diuisio Zacchariae.*

5. Biblica haec sunt. I. Liber Prooemiorum, praeter editiones, quas semper contulimus, cum tribus comparatus codicibus, Veronensi, Caesenate, Florentino S. Crucis. II. Quaestiones, et mysticorum expositiones sacramentorum in vetus Testamentum. Eas non solum cum iis auctoribus contendimus, quos multa ex his quaestionibus in suos commentarios nouimus deriuasse, Bedam, inquam, et Claudium Taurinensem, ex Pistoriensi codice nuper editum a Cl. Iohanne Baptista Trombellio; verum etiam cum duobus Laurentianae bibliothecae mss. exemplis, recentiore altero, altero perantiquo; ac praeterea cum insigni Bononiensis Alburnotianae bibliothecae codice, quem ad autographum ipsum Isidorianum, Toleti tunc adseruatum, etsi non vno in loco temporum iniuria lacerum, Alburnotius Cardinalis mira diligentia exigendum curauit. Hinc, vt cetera mittam, extremum quaestionum in leuiticum caput in editis exemplis pene integrum desiderari comperimus. III. Allegoriae, cum Veronensi, Caesenate, et Florentino S. Crucis libris mss. collatae. IV. De Numeris liber, quem periisse Oudinus existimabat; Iohannes Albertus Fabricius vero non diuersum fortasse a capitibus etymologiarum quibusdam perperam coniecerat. Eum ex egregio regiae Taurinensis bibliothecae ms. codice primi eruemus in XXVIII. capitula tributum, quorum hoc initium: *Non est superfluum numerorum causas in scripturis sanctis attendere. Habent enim quamdam scientiae doctrinam, plurimaque mystica sacramenta. Proinde regulas quorumdam numerorum, vt voluisti, placuit breuiter intimare. In principio autem quid sit numerus, definiendum est.* Appendicis instar spurius in Cantica Canticorum Commentarius edetur, non fusior ille, quem S. Gregorio Magno aduersus Gussanuillaeum vindicarunt Maurini, illius editores; sed breuior, quem Grialius, et Breulius diuulgarunt, quemque Isidoro abiudicandum, multa sunt, quae mihi suadeant. *pars prima voluminis primi.*

6. Altera prioris voluminis pars Dogmatica, vti nuper dicebam, S. Isidori opera complectetur. Primum inter ea sibi vindicant locum sententiarum libri tres, qui et De summo bono inscribuntur. Eos autem recudimus, cum vndecim mss. codicibus comparatos, Veronensi, Chisiano, Barberino, Pistoriensi, Lucensi, Florentinis duobus S. Marci, tribus item Florentinis S. Crucis, ac nostro XIII. seculi. Adcedent libri duo ad Florentinam sororem, cum quinque mss. codicibus collati, Malatestiis duobus, totidem Florentinis, ac Lucensi; tum Epistolae aliquae, ad Massonem nempe, (hanc cum duobus, Pistoriensi scilicet, et Vindobonensi *pars II. volum. I.*

exemplis comparauimus), ad Helladium, ad Claudium ducem, ad Redemptum archidiaconum, et ad Eugenium Toletanum episcopum, de quarum αὐθεντίᾳ multa disputabimus aduersus hypercriticos quosdam. Has porro tantum heic epistolas memoro; nam quae ad Braulionem sunt ab Isidoro missae, aliae ad Etymologiarum libros spectant, aliae ad Synonyma, aliae ad monachorum Regulam; quorum quidem librorum quum veluti sint nuncupatoriae epistolae, non video, cur, repugnantibus fere etiam mss. codicibus, distrahi a suis illae locis debeant. De ordine creaturarum liber, a Dacherio editus, epistolas sequetur; qui, etsi praeter ea, quae Dacherius, et Nicolaus Antonius disserunt, Isidoro illum adiudicat etiam Bobiensis indiculus, a Muratorio vulgatus, vereor, vt S. Doctori tribui possit. Sermones tandem aliquot volumen claudent, non genuini illi duo De natiuitate domini, deque Sanctis Angelis, a Constantino Caietano diuulgati; (hi enim, quod editor haud animaduertit, ex aliis Isidori libris excerpti sunt); sed spurii tres, quos e bibliothecis primi eruimus, Isidoro perperam inscriptos, vnus scilicet ex Malatestio Caesenate codice contra Arianos; alter, a Nicolao Antonio memoratus, De S. Aemiliani laudibus e Vercellensi tabulario; tertius e Florentino S. Marci ms. libro. Adcedet quartus, sub Eusebii Emisseni nomine vulgatus, De corpore, et sanguine Domini, quem apud Martenium (De antiq. ecclesiae ritibus t. I. Mediol. edit. p. 410.) Isidoro nostro tribuunt Rothomagensis, et Pratellensis codices peruetusti.

prolegomena. 7. Sed in fronte prioris huius voluminis partis praeter generalem praefationem duae extabunt dissertationes. Aget prior de rebus, a S. Isidoro praeclare gestis, vbi etiam de illius monachatu Benedictino, deque eius corpore disputabimus; monachatum quidem, Mabillonio duce, negantes aduersus Constantinum Caietanum; corpus vero Hispanis adserentes, contra quam Bononiensium rerum scriptoribus quibusdam visum est. Vitam quoque Sancti, a Luca Tudensi descriptam, et a Bollandianis editam, heic recudemus cum Henschenii V. C., nostrisque notationibus. Obitum, a Redempto narratum, iuxta eorumdem Bollandianorum editionem, quam cum Constantini Caietani exemplo, Hispaniae sacrae (t. IX.) editione, ac vetustissimo Vallicelliano codice comparaui. Quae ad Isidori doctrinam, scriptaque spectant, explicabit altera dissertatio. In ea propterea de scriptis ab eo libris, tum qui ad nos peruenerunt, tum quos intercidisse dolemus; de catholicis dogmatibus, ab illo propugnatis; de Scripturarum, quam adhibuit, versione; de magna, quam consequutus est, doctrinae fama; deque amplioribus eius operum editionibus disceptabimus. Illius quoque bibliothecam illustrabimus, vetustissimos versus explanantes, qui Isidorianae bibliothecae pluteis inscripti feruntur, vti apud Muratorium videre est in altero Anecdotorum latinorum volumine (p. 208. seqq.), et in Hispan. sacra (t. IX. p. 376.).

pars I. volum. II. 8. Secundum Isidorianorum operum volumen duas item in partes diuidimus, Asceticis libris alteram; alteram iis tribuentes, qui ad Disciplinam pertinent ecclesiasticam. Primi generis sunt I. Synonymorum libri duo, cum duobus Laurentianae bibliothecae exemplis comparati. II. De con-

contemptu mundi. III. Exhortatio poenitendi. IV. Lamentum poenitentiae. V. Oratio pro correptione vitae. VI. Oratio contra insidias diaboli. VII. Oratio, siue Confessio, a Constantino Caietano diuulgata. VIII. Regula monachorum, cui ex nono Martenianae collectionis volumine adcedet caput vltimum, siue Regula deuotarum; ex primo vero Benedictinorum annalium tomo Pactum, quod Honoriacensis monasterii monachi (horum gratia Regulam suam Isidorus scripsit) abbati suo faciebant. Haec genuina sunt, quae inter locum haud damus libello De conuersis, quem Henricus Canisius primus edidit, recudit vero Caietanus, non quod Isidoro abiudicandus sit, vt nugatur Basnagius; sed quod, ipso non diffitente Caietano, ex Isidorianis sententiarum libris decerptus sit. Quamobrem satis erit, in animaduersionibus ad eos libros capita, ex quibus libellus De conuersis constat, adnotare. Spuriis autem adcensebuntur I. Fragmenta commentariorum in regulam S. Benedicti, quae ex Petro Diacono, et Smaragdo inutili diligentia collegit nuper appellatus Constantinus Caietanus. II. De norma viuendi libellus. III. De conflictu vitiorum opusculum. IV. De institutione bonae vitae liber, a Nicolao Antonio memoratus; nunc vero ex Veronensi codice primum diuulgatus.

9. Liturgici inter ecclesiasticae disciplinae libros primas obtinent. *pars* II. *vol.* II. Itaque duos Isidori De officiis libros post Ascetica recudemus, quos cum mss. codicibus quatuor, Bononiensi vno, altero Pistoriensi, ceteris Lucensibus contendimus. Tum epistolam ad Leudefredum, et Hymnos duos ex veteribus editionibus dabimus. Verum maioris erit indaginis Dissertatio, quam de Isidoriana Liturgia addemus, veluti prodromum ad libellum Orationum Isidoriani ritus, quem a Cl. P. Iosepho Blanchinio Romanis typis excusum, cum eius, nostrisque adnotationibus iterum hoc loco vulgabimus. Ad eamdem ecclesiasticam disciplinam spectat Isidoriana canonum collectio, tum quae ab Aguirrio Cardinali, tum quae a Cennio erudito presbytero prodiit. De vtraque heic erit agendum non paucis, simulque de aliis canonum collectionibus, de quibus aliqua, fortasse hactenus inobseruata, neque inutilia, promemus. Concilia quoque duo, quibus Isidorus praefuit, et quorum ipse canones fortasse scripsit, Hispalense, et Toletanum, minime praetermittemus; sed ex Aguirrii editione cum variis lectionibus exhibebimus. Vtinam autem, quae Cl. P. Buriel e S. I. in hanc rem Toleti collegit, liceat nobis impetrare!

10. Tertium volumen Historica complectetur. Quamobrem tribus *volumen* III. illud omnino partibus constabit, sacram, profanamque historiam pars prior exhibebit, nempe I. Chronicon, ad quod a mendis, interpolatorumque auctariis vindicandum, praeter Aguirrianam, Schelstrataeam, ceterasque editiones, peruetustis quinque codicibus vsi sumus, Vaticano, Lucensi, Pistoriensi, Florentino S. Marci, et Caesenate Malatestio. Quum autem ad x. seculum perductum illud in tribus codicibus inuenerimus, continuationes hasce primum in lucem dabimus non sine, vti speramus, literatorum virorum fructu. II. Historiam Gothorum, quam ex Labbeana editione proferemus, non tamen omissis aliarum editionum variis lectionibus. III. Librum de vita, et obitu patrum, quem, repugnantibus pluri-

mis criticis, auctori suo vindicabimus, ad varias lectiones adhibitis codicibus tribus, antiquissimo Veronensi, ac duobus Florentinis, altero S.Marci, altero Mediceo-Laurentianae bibliothecae.

pars II. vol. III. 11. Ne historiam quidem literariam neglexit S. Isidorus; non enim audiendum esse censemus Harduinum nostrum, qui subdititiis libris Isidorianum opusculum adcensuit De viris illustribus; quin Dupinii (Praef. ad quintum bibliothecae suae volumen) argumentis, ac veterum codicum auctoritate innixi, paradoxon illud explodimus. Septem autem omnino codices euolui, quibuscum Fabricianam, quae huius libri nouissima est, editionem comparaui, Barberinum, Estensem, Florentinos tres, ac duos Bononienses, quorum postremorum copiam mihi humanissime fecit celeberrimus P. Abbas Trombellius.

pars III. vol. III. 12. Est etiam inter Isidoriana opusculum, quod ad naturalem historiam referre possis, nimirum De natura rerum libellus, quem propterea in tertia huius voluminis parte typis exprimendum curabimus, ad quatuor mss. libros recensitum, Lucensem vnum, alterum Florentinum Mediceo-Laurentianae bibliothecae locupletissimae, ceteros bibliothecae item Florentinae S. Marci.

appendix. 13. Appendice pars haec tertia augebitur, atque in ea B. Isidori Imaginem mundi diuulgabimus, libellum quidem plane a S. Isidoro, cuius nomine praenotatur, alienum; sed rerum copia, atque vtilitate praestantem. Nos eum primi edemus e ms. codice, quem humanissimus P. Gabriel Laget Augustinianae illustris familiae nobiscum communicauit. Nam licet Honorii Augustodunensis opus reapse sit, in nostro tamen codice, in quo Isidoro tribuitur, ab editis exemplis admodum discrepat. Quare inutile haud erit illud hic etiam exhibere.

volumen IV. 14. Restant Philologica opera. Igitur in quartum volumen duodecim priores Etymologiarum libros conseremus.

volumen V. 15. In quintum vero ceteros octo cum variis lectionibus, quas ex octo mss. codicibus prompsimus, Vaticano 624., Estensi, Chisiano, Bononiensi, Lucensi, Florentino S. Marci, ac Malatestiis duobus, quorum qui vetustissimus est, a Clariss. Viro P. Iohanne Dominico Mansio (lib. IX. biblioth. Fabricianae mediae, et infimae latinitatis pag. 190.) seculo VII. adscribitur. Glossarium Etymologiarum libris subiiciemus cum obseruationibus, emendationibusque, iam editis, celeberrimorum virorum Iohannis Ludouici de la Cerda S. I., Ioh. Georgii Graeuii, Theodori Ianssonii ab Almeloueen, Barthii, Schurzfleischii, Daumii; atque ineditis, iisque vberrimis, doctissimi viri Ioh. Salomonis Semleri, qui illas Altdorfio misit ad me a. 1752. summa, ac sane laudabili animi facilitate. Tandem Differentiarum libros tres hoc volumine comprehendam, collatos cum duobus codicibus Lucensibus, ac totidem aliis, altero Pistoriensis capituli, altero Florentinae bibliothecae S. Crucis.

indices. 16. Indices quatuor extremam operi manum imponent. Primus erit Testimoniorum scripturae, quibus vtitur Isidorus. Secundus Auctorum, quos citat. Tertius Rerum in S. D. libris contentarum. Quartus Rerum, quae in adnotationibus explicantur.

17. Hactenus librorum ordinem, ac varias praeterea, quibus illustrabuntur, lectiones persequutus sum; nunc paucis rationem editionis ipsius exponam. *editionis ratio*

18. Primo. In Praefationibus, quae ante singulos Isidori libros edentur, 1. S. Doctori eum, quo de agitur, librum adseremus. 2. Editiones eorum librorum referemus omnes, aut certe praecipuas; in Dissertatione enim de S. Isidori doctrina, librisque illas tantum numerabimus, quae vniuersa opera complectuntur. 3. Codices, ad quos illos exegimus, diligenter recensebimus, deque eorum vetustate agemus. *exponitur.*

19. Secundo. Varias lectiones ab adnotationibus seiunctas volumus. *var. lect.*

20. Tertio. Adnotationes vero, cum nostras, tum etiam aliorum non ad voluminum calcem, vt moris est, reiiciemus; sed suis quasque locis, adscriptis auctorum nominibus, exhibebimus. *notae.*

Dabam Mutinae

Ex Estensium Principum bibliotheca Kalendis ianuariis
A. vulgatae erae CIƆIƆCCLVIII.

21. Ante hunc editionis Isidorianae conspectum, typis editum, inuenio in Zaccariae schedis diuersam aliam editionis perficiendi rationem, siue operum distributionem ab ipso excogitatam. Quinque etiam volumina in priori illo conspectu designantur. *Primum* volumen prolegomena, et duodecim priores Etymologiarum libros comprehendere debebat. *Secundum* ceteros octo Etymologiarum libros cum variis lectionibus, Glossarium, et Differentiarum libros tres. *Tertium* historicos S. Doctoris libros, tum asceticos, postremo librum de natura rerum. *Quartum* biblica primum, deinde dogmatica, tandem liturgica opera. *Quintum* dubia, aut certo supposititia. *prior Conspectus*

22. Inter haec supposititia fusior in Cantica commentarius recensetur, qui in secundo conspectu omittendus dicitur. Simili modo prior Conspectus supposititiis annumerat *testimonia scripturae*, de quibus alter Conspectus omnino silet. Verba prioris Conspectus sunt: *Testimonia scripturae, anecdotum libellum in antiquissimo Veronensi codice, vnde eum primi emittemus in vulgus. Eum Maffeius vir clariss. aliquando vulgare decreuerat.* In schedis Zaccarianis huius libelli nulla alia mentio occurrit. Scilicet editionem Zaccaria tamdiu differri non passus, eum vulgauit in secundo volumine Excursuum literariorum per Italiam. Inter appendices a nobis reponetur, quum V. C. Maffeio Isidorianus visus fuerit. Vberior de eo redibit sermo cap. 83., vbi contrarias hinc inde Zaccariae, qui Isidori genuinum opus non credit, et Maffeii, qui illud Isidoro asserit, rationes excutiemus. *differt a posteriori.*

animaduersio. 23. Dupinii locus, quo liber de vir. illustrib. aduersus Harduinum defenditur, ex praefatione tomi 5. bibliothecae suae indicatus, non in praefatione ad tom. 5., sed ad tom. 4. in ea editione, quam ego euolui, a me repertus est. Iudicium Zaccariae de Isidori scriptis infra suis locis expendetur, quum de singulis operibus sermo habebitur.

CAPVT XLII.

Noui Zaccariae conatus ad Isidorianam editionem procurandam: nouus huius editionis Conspectus. D. Petri Emmanuelis Hernandez, bibliothecae archiepiscopali Toletanae Praefecti, in hunc Conspectum Animaduersiones.

Noua consilia Zaccariae. 1. Quum anno 1758. Conspectum editionis Isidorianae Venetiis Zaccaria vulgasset, plures tamen effluere annos passus est, quin ad eam maturandam animum serio conuerterit; siue occupationibus aliis magis necessariis distentus fuit, siue calamitate temporum, quae consecuta sunt, impeditus. Post extinctam Societatem Iesu de fide, quam orbi literario dederat, liberanda cogitare coepit. Habeo inter eius schedas exemplar libelli supplicis SS. D. N. PIO VI. siue exhibiti, siue parati, vt exhiberetur, quo Zaccaria summum Pontificem precabatur, vt Eminentissimi Cardinalis Francisci Xauerii Delgado, Archiepiscopi Hispalensis, et Patriarchae Indiarum animum ad Isidorianae editionis patrocinium suscipiendum aliquo pacto per Nuncium apud Regem Catholicum allicere tentaret. Id tunc Zaccaria postulabat: *Riserbandosi*, inquit, *a supplicarla poi di qualche ageuolezza per consultare con agio, e senza spesa alcuni codici della Vaticana, come ottenne già dalla S. M. di Benedetto XIV.*

irrita. 2. Cardinalitiam dignitatem Delgadus non diu obtinuit: quippe in Cardinalium collegium cooptatus anno 1778., vitam cum morte commutauit anno 1781. Vel hac igitur de causa, vel alia Zaccariae spes in irritum abiit. Ac fortasse ne illae quidem literae, quas ad Eminentissimum Delgadum Zaccaria scripserat, in Hispaniam missae sunt. Apud me sunt duo earum exemplaria, quorum alterum totum manu Zaccariae exaratum: neutrum diem, vel annum, quo datae, vel dandae erant, designat. Nolim tamen eas intercidere: ita ergo habent:

Eminentissime, et Reuerendissime Domine, Domine.

3. Miraberis fortasse, Princeps Eminentissime, me, qui Tibi ignotus sim, de re grauis momenti ad Te audere perscribere. Noli tamen, id inconsultae temeritati tribuere, sed potius tum dignitati, quam in Hispalensi Ecclesia sustines, tum singularibus virtutibus Tuis, quarum in dies apud nos fama percrebrescit. Rem ipsam statim edissero. *Delgadi elogium*

4. Anno 1758., cum adhuc essem Serenissimo Mutinensium Duci a Bibliotheca, pro meo in inclytam nationem Hispanam studio conspectum emisi nouae editionis, quam parare coeperam, operum Magni tui Decessoris, Hispaniarumque Doctoris praestantissimi S. Isidori. Verum ab illo tempore multis rerum difficultatibus, quod promiseram, praestare hactenus non potui. Dolent enimuero quamplurimi cum nostrates, tum Exteri, tot in conferendis per totam Italiam MSS. Isidorianorum operum Codicibus impensos a me labores inanes fuisse; ego autem cum primis doleo, qui et deinceps futuros illos irritos intelligo, nisi amplissimum, et beneficentissimum Principem nanciscar, qui et ad opus perficiendum subsidia conferat, et editionem, quoad fieri poterit, splendidissimam, vt tanti Doctoris, Hispanaeque Ecclesiae nomini, et dignitati plane respondeat, Romae, Praeside me, et correctore curandam suis sumptibus suscipiat; nec absque certissima spe, exemplarium, quae 750. esse debent, venditione impensarum omnium, quae sine dubio exiguae esse non possunt, atque ad aureorum duo millia pertingent, largiter sarciendarum. Sed bene est. Haec mecum saepe, nec absque moerore animi cogitanti illud opportune venit in mentem, Hispalensem sedem, cuius Isidorus decus, et praesidium est immortale, ab Eminentia Tua teneri. Ad quem ergo confugerem? cuius patrocinium potiori iure, ac firmiore, quae peterem, adsequendi fiducia, implorarem, quam Eminentiae Tuae, quae Isidorum sanctissimum, doctissimumque Decessorem Tuum singulari pietate prosequitur? *editio Isidoriana dilata.*

5. Scio equidem, nuper Matriti nouam prodiisse Isidorianorum operum editionem, cuius exempla duo ad mei operis faciliorem absolutionem pernecessaria cum XVI., caeterisque consequentibus *Hispaniae Sacrae* Florezii voluminibus frustra hactenus ab Hispania expectaui. Verum si tantum Tibi otii fuerit, vt quem Tibi subiicio, meae editionis conspectum cum ea conferas editione, statim intelliges, adeo illam conatibus meis non obfuturam, vt eos etiamnum necessarios ad optimam quamdam tanti Patris editionem pro Tua sapientia sis iudicaturus. *editio noua Matritensis.*

6. Age igitur, Princeps Eminentissime, me pro Decessoris Tui gloria, atque vniuersae Ecclesiae vtilitate laborantem Tua benignitate complectere, nec patiaris, optatissimam editionem necessariorum subsidiorum defectu diutius differri. Haec enimuero si suppetant, sex post menses inchoari illa facile poterit, ac triennio, fortasse etiam citius, perfici; dum enim primus tomus edetur, reliqui duo commodissime absoluentur. *preces adhibitae*

7. Ista cum legeris, Isidorum Tuum animo identidem reuolue, il-

lumque Tibi partim pro mę preces adhibere existima, partim pro se ipso, suorumque librorum dignitate. Id si Eminentia Tua cogitarit, exploratum habeo fore, vt liberalissimi, quo maxime indigeo, Maecenatis munus nequaquam detrectes. Vale, Princeps Eminentissime, atque audaciae in Te interpellando meae sic ignosce, vt amori, ac pietati erga Isidorum, obsequentissimae erga Te voluntati faueas. Romae.

auxilium imploratur.

Eminentiae Tuae

Humillimus, ac deuotissimus seruus.

nouus Conspectus.

8. Ex his literis constat, iam tum Zaccariae in mentem venisse, vt editio operum Isidori tribus voluminibus absolueretur, quamuis quinque volumina olim pollicitus fuisset. Qualis autem fuerit eiusmodi nouus conspectus, colligi potest ex eo, quem paulo post ad Excellentissimum Archiepiscopum Toletanum, nunc Eminentissimum Cardinalem Franciscum Antonium Lorenzana, idem Zaccaria misit. Duas habeo Zaccariae epistolas ad Eminentissimum Cardinalem Lorenzana, autographas quidem, sed ita frequentibus lituris, et correctionibus respersas, vt merito dubitari possit, an exemplum earum in Hispaniam missum omnibus in partibus consentiat. In re ipsa certe vix vllum discrimen intercessisse crediderim. Primam epistolam datam opinor anno 1782., quae sine inscriptione vlla incipit.

Zaccariae epistola ad Excellentissimum Archiepiscopum Toletanum, nunc Eminentissimum Cardinalem Lorenzanam.

laudes Eminent. Lorenzanae.

9. Recreauerant me Toletanae literae, ex quibus acceperam, quanta animi facilitate non solum magnificis istis tuis quum Toletanorum Patrum, tum Conciliorum Hispaniae editionibus me donare constituisses, sed etiam ad eam, quam a multis annis molitus sum, omnium Isidorianorum librorum editionem insigni nescio cuius hactenus inediti operis additamento locupletandam, hancque ipsam, difficillimis licet temporibus, aliquo pecuniae subsidio iuuandam declarasses. Nec vero aliud mihi expectandum fuerat, siue amplissimae tuae sedis, quae Isidorum duorum apud se conciliorum praesidem habuisse gloriatur, dignitatem, siue singulare in antiquos Hispaniae Patres, quorum sane princeps Isidorus est, siue exquisitissimam, qua polles, eruditionem consideranti.

difficultas proposita.

10. Verum (patere enim, Praesul Excellentissime, vt animum tibi meum liberrime pandam,) nonnihil haesi, quum postea cogitare te de mea hac editione Toleti curanda intellexissem. Nam si repugnarem, verebar, ne aut in tantam, quam erga me praetetulisti, humanitatem ingratus, aut in mea petitione molestus tibi, atque importunus esse viderer. Atqui tamen necesse est, vt tibi grauissimas sane causas aperiam,

cur ab hoc te dimoueri consilio maxime cupiam. Atque illa certe maximi ponderis est, quae sese primum offert, magnum, quo disiungimur, locorum interuallum. Nuperrime quum duorum, aut trium annorum expectatione fatigatus, tandem postremam, quae mihi necessaria est, Matritensem S. Isidori editionem Gadibus impetrassem, viginti quinque a Liburnensi portu milliaribus periit nauicula, quae meum Isidorum deferebat. An non eodem in itinere, aut etiam, quod non semel accidit, isthic apud ipsum typographum, aut alio non absimili casu intercidere posset, quod ad te mitterem, edendum mei operis exemplum? Aliud, inquies, apud te seruato. At nemo te melius intelligit, quam difficile sit tres, eosque praegrandes tomos posse nunc excribi, ac summa deinde diligentia, vt omnino necesse foret, recognosci in tanta variarum lectionum, atque annotationum copia: quin et diutissime protrahenda editio esset, et maxima argenti vi amanuenses rependendi.

11. Quid vero si plurima quidem, ac pene dixerim innumerabilia in aduersariis habeam ad editionem pertinentia, paucissima vero praelo parata? Nimirum ea mihi semper mens fuit, vt quum Maecenatem tui similem nactus essem, qui editionem suis sumptibus facillima impressorum exemplorum venditione, vt decet, compensandis curaret, ad eam tunc primum manus admouerem, eodemque tempore et edenda scripto consignarem, et scripta typographo imprimenda traderentur. Neque id miraberis, Praesul excellentissime, qui probe intelligis, quanto mihi taedio futurum fuisset textum emendare, varias lectiones adiicere, opportunis quum meis, tum aliorum annotationibus obscura loca explicare, quin certa spes affulgeret tam laboriosi operis aliquando tandem in lucem emittendi. *paucissima praelo parata.*

12. Quamobrem vides, non posse me, nisi Romae, vbi dego, de editione cogitare. Sit mihi pecunia: vno, alteroue post mense suscipietur illa, neque vnquam cessabit, dum perficiatur. *Romae editio commoda.*

13. Accedit ad haec, fieri non posse, quin crebrae suboriantur dubitationes, praesertim quod ad varias lectiones attinet, vix diluendae, nisi noua, eaque facillima codicum, qui hic magno numero sunt, consultatione. At quid si manuscriptum meum exemplum isthic esset? *ob mss. codices*

14. Hae, ne longior sim, quam par est, grauissimae causae sunt, cur Toletanae Romanam mihi editionem necessario praeferendam censeam. Eas pro tua harum rerum experientia si perpenderis, quidni aequi illas, bonique te facturum sperem? Neque tamen tuum mihi defuturum auxilium metuo. Itaque illud primum a te peto, vt cuiusmodi sit, quod apud te latere intellexi, ἀνέκδοτον S. Isidori opusculum, me edoceas. Hoc enim vbi mihi significaueris, statim nouum meae editionis conspectum hic edam, late per Italiam, Hispanias, Galliam, aliasque regiones disseminandum, quo docti viri ad nomen suum huic editioni dandum inuitentur, quin quidquam pecuniae in antecessum numerent, pactum pretium, non nisi vbi singulos tomos acceperint, persoluturi. *et vt cum exteris communicetur.*

15. Deinde hoc maxime velim, vt ne renuas Isidorianam hanc editionem amplissimo nomini tuo inscribi. Quoniam vero sociorum numerum satis expensis secundi voluminis, ac deinceps tertii suppeditandis futurum *subsidium quaesitum.*

non dubito, erit humanitatis tuae, tuique in Isidorum studii tantum pecuniae saltem subministrare, quantum editionem primi voluminis et ab amanuensibus parandam, et a typographo magnificentissime perficiendam postulare existimaueris, ea tamen lege, quam supra indicabam, vt quidquid expenderis, exemplorum numero, et venditione tibi sarciendum scias.

epilogus. 16. Vide, Praesul amplissime, quanta tecum libertate agam. Ne id, quaeso, vitio vertas. Meae primum ingenuitati id tribue: comitati deinde tuae, quae, vt in te Patrem amantissimum peruideam, effecit. Interea sanctissimum Hispalensium Praesulem rogare non desinam, vt te Hispanae ecclesiae incolumem quam diutissime seruet. Ex Vrbe.

Conspectus nouus. 17. Meminit in his literis Zaccaria noui conspectus, quem edere parabat. Sed breuem quemdam conspectum editionis Isidorianae ad Archiepiscopum Toletanum deferri iam curauerat, vt opinor, per duos Ordinis SS. Trinitatis insignes viros, alterum Romae tunc commorantem P. Antonium Queuedo Procuratorem Generalem, alterum Prouinciae Castellanae Praefectum P. Martinum Ortega: qui editionem Isidorianam ad felicem exitum prouehi vehementissime optabant. Atque haec fortasse est causa, cur Zaccaria existimauerit, Praesulem Toletanum velle, vt Isidori opera Toleti excuderentur, quum potius Matritenses typos commendatissimus Praesul ad editionem designasset. Eodem refero, quod Zaccariae nunciatum fuerit, apud Toletanum Antistitem quoddam Isidori opus nondum editum latere: cuius rei nullam prorsus mentionem inuenio neque in eiusdem Antistitis literis, neque in obseruationibus D. Petri Emmanuelis Hernandez, bibliothecae archiepiscopalis praefecti, de quibus nunc dicere aggredior.

antiquo melior. 18. Archiepiscopus Toletanus nouum, quem indicaui, conspectum ad suum bibliothecarium remisit, vt is sententiam suam de eo proferret. Penes me est exemplum epistolae hispanicae bibliothecarii Toleti die 15. decembris 1782. ad Archiepiscopum datae. Hernandezius breuiter exponit conspectum editionis, quem Zaccaria 1. ianuarii anni 1758. vulgauerat, cuius etiam in Memoriis Triuultianis mense decembri eiusdem anni mentio occurrit. Praefert autem nouum conspectum, ac summopere Zaccariae studium laudat, vt Archiepiscopi animum ad operis patrocinium suscipiendum inducat. Animaduertit, Zaccariam iam aetate prouectum esse, et aliunde necessarium esse, vt editio exigatur ad mss. codices hispanos, eos praesertim, qui diligentiam correctorum editionis regiae Matritensis fugerunt. Propterea innuit, oportere, vt idonei in Hispa-

Hispania viri designentur, quibus collatio exemplarium mss. committatur, et a Zaccaria aliquem, vel aliquos eligi, qui in idem opus incumbant, siquid humanitus ipsi acciderit.

19. Censet Hernandezius, nouum Zaccariae conspectum nondum perfectum. Quamuis enim bibliopola Vlloa oleum, et operam in editione Matritensi recenter vulgata perdiderit, tamen appendices eius editionis locum habere debent in noua editione procuranda. Praeterea conspectus pro legitimis quaedam opera exhibet, quae aut spuria sunt, aut saltem dubia. De iis tamen commodiori tempore se acturum Hernandezius pollicetur. Promissis stetit: eiusque latinas animaduersiones in Conspectum editionis a Zaccaria paratae Archiepiscopus Toletanus ad eundem Zaccariam misit simul cum his literis, quas Archiepiscopi signo munitas habeo, et quia maxime dignae sunt, quae ab omnibus legantur, subiicio. *sed nondum perfectus.*

Clarissimo Domino Francisco Antonio Zaccaria Franciscus Archiepiscopus Toletanus S. D.

20. Pergratae mihi fuerunt tuae literae, amoris, et reuerentiae plenae erga nostrum Parentem (eodem enim affectu copulamur) Isidorum, cuius opera merito praefers aliis Hispaniarum Patribus: nam licet theologus iure possit S. Iulianus in eius conspectu cognominari, propter omnigenam tamen Isidori eruditionem ambabus vlnis tuam sententiam amplector. *Isidorus veteris Hispanis Patribus praeferendus.*

21. Nusquam obliuioni tradiderunt Hispani eius miranda scripta, monachi praecipue de illis addiscendis, asseruandis, et transcribendis, necnon de praelo mandandis sedulo, licet non vt decet tantum Doctorem, curarunt. Tu vero quasi in hac Hesperia natus, et literis imbutus, multis ab hinc annis assiduo ea mente voluis, eius sententias scrutaris, perquiris diligenter mss., cum aliis fidelissime confers, et de absolutissima omnium editione iam diu meditaris. Laudo studium, tua aemulor vota; et in eundem finem mea collimant. *Hispani bene de eo meriti, Zaccaria commendatur.*

22. Ne mireris, adhuc haerere me ea in sententia, vt Matriti, et non alibi editio fiat. Ad id quamplures me cogunt priuatae, et publicae rationes: nec exteris typographis inuideo, vna contentus Matritensi editione: tuoque labore plurium annorum fretus spero ceteras superaturam. *Matriti curanda editio.*

23. Easdem difficultates, quibus me premis, vt tuo acquiescam iudicio, perspectas habui, priusquam P. Ortega rescriberet suo condiscipulo P. Queuedo. Perlege, si vis, notas, quas ad conspectum nouae tuae editionis meus Bibliothecarius apposuit, aliasque insuper adiiciet. Ea erit *rationes.*

igitur accuratior editio, non quae copiosior, sed verior, correctior, et enumerationi operum S. Doctoris, quam singillatim fecit eius dilectissimus Braulius Caesaraugustanus, congruentior.

in rebus Hispaniae facile exteri labuntur.

24. Vno tantum verbo animum meum pandam. Tumetipse appellas Isidorum duorum apud Toletum Conciliorum praesidem: et nos tantummodo in IV. praefuisse: Concilio vero, quod dicitur Gundemari, non adfuisse, sed tantum ad regis instantiam ei subscripsisse testamur. Aliunde codices mss., qui in Italia, Galliis, et alibi asseruantur ex Hispaniis asportati, forte cum Toletanis, et Escurialensibus non consentient; et dum parare volumus editionem perfectam, forte in maiores scopulos incidemus.

Fides Zaccariae data.

25. Eapropter, clarissime Domine, ne moreris elucubrationes tuas quantocius mittere: vno enim apice non discedemus ab eis, nomenque tuum, etsi expensis meis fiat editio, tantum personabit. Eas prius accurate transcribemus, et siquid occurrerit obscurius, vel difficilius, quod emendatione egere visum fuerit, nihil tamen, te inconsulto, atque inscio, immutabitur: do fidem. Et interea D. O. M. obsecro, vt te diu sospitem, et incolumem seruet. Matriti die 20. martii anni 1783.

denuo Zaccaria inuitatur.

26. In schedis Isidorianis Zaccariae has literas Eminentiss. Cardinalis de Lorenzana reperi. Post Zacchariae excessum inter alias virorum illustrium ad eum datas epistolas, quas penes me retineo, occurrerunt mihi duae eiusdem doctissimi Cardinalis, altera data sexto idus ianuarii 1786., altera XVIII. Kal. octobr. ann. MDCCLXXXIX., quibus ad perficiendam Isidori editionem vehementer Zaccariam hortatur. Auctarium notarum bibliothecarii archiepiscopalis, quod in descriptis literis promittitur, Romam ad Zaccariam missum non credo. Habeo notas ipsas, exquisita doctrina refertas, quas huic loco inserendas censeo, praemisso Conspectu Zaccariae, numeris, ac literis insignito, quibus notationes respondent.

Breuis Conspectus nouae editionis, quam Franciscus Antonius Zaccaria a multis annis parat, operum S. Isidori Hispalensis.

tomus I.

27. Tribus tomis vniuersa editio constabit; opera tamen in septem veluti Classes tribuentur.

Prima Pars *Biblica* complectetur, nempe

1. Librum *Prooemiorum*.
2. Quaestiones, et mysticorum expositiones Sacramentorum in vetus Testamentum ✠.
3. *Allegorias*.
4. *De Numeris* Librum nunquam editum, ex Regio Taurinensi Codice.

Addetur suppositus in Cantica Canticorum Commentarius (1).

Secunda Pars *Dogmatica* exhibebit. Sunt ea

1. *Sententiarum* Libri tres.
2. Libri duo ad Florentinam sororem.
   Accedet dubius *de ordine creaturarum* Liber (2).

Tertia Pars *Ascetica*; nimirum

1. *Synonymorum* Liber.
2. *De contemptu* mundi (3).
3. *Exhortatio poenitendi* (4).
4. *Lamentum poenitentiae* (5).
5. *Oratio pro correptione vitae* (6).
6. *Oratio contra insidias diaboli* (7).
7. *Oratio*, siue *Confessio* a Constantino Caietano primum diuulgata (8).
8. *Regula Monachorum*, sed integra (9).

Accedent de more spuria, nempe

1. Fragmenta quaedam commentariorum in Regulam S. Benedicti.
2. De norma viuendi Libellus.
3. De conflictu vitiorum ✠.
4. De Institutione vitae liber nunc primum vulgatus, ex Veronensis Capituli peruetusto codice, vbi S. Isidoro tribuitur.

Haec omnia primus Tomus complectetur.

28. Secundus Tomus tres item partes habebit. *tomus* II.

Prima Pars paucas epistolas, et sermones habebit Isidoro in mss. tributos (10).

Secunda Pars *Quae ad disciplinam Ecclesiasticam pertinent*, scilicet

1. Duos *de Officiis* Libros cum epistola ad Leudefredum, et hymnos duos.

Accedet *Orationum Isidoriani ritus* Libellus (11) a Cl. Blanchinio ex Veronensi codice editus, cui Dissertatio *de Isidoriana Liturgia* praemittetur.

2. Isidoriana Canonum Collectio tum quae a Card. Aguirrio, tum quae a Cennio vulgata fuit, cum nostro de vtraque iudicio (12).

Accedent Concilia duo, quibus S. D. praefuit, et quorum ipse fortasse Canones scripsit.

Tertia Pars *Historica* dabit. Nempe

1. Quae *Sacram*, *profanamque* historiam exhibent, nimirum.
   1. Chronicon.
   2. Historiam Gothorum (13).
   3. Librum *de vita, et obitu Patrum*.

2. Quae ad historiam *Literariam* spectant, Opusculum scilicet *de viris illustribus*.
3. Quae ad historiam *naturalem* referri possunt, vt *De natura rerum* Libellus (14).

tomus III. 29. In tertio Tomo *Philologica* opera recudemus. Sunt illa
1. Etymologiarum Libri xx., quibus *Glossarium* subiciemus cum obseruationibus, et emendationibus clarissimorum virorum.
2. *Differentiarum* Libri tres (15).

Claudent volumen Indices quatuor.
1. Testimoniorum Scripturae, quibus S. D. vtitur.
2. Auctorum, quos citat.
3. Rerum in eius Libris contentarum.
4. Rerum, quae in adnotationibus illustrantur.

Operi vniuerso binae praemittentur Dissertationes.
In prima vitam dabimus S. D.
In secunda de eius scriptis, doctrina, editionibus disseremus.

Omnia autem, quae dabimus, S. D. opera ad quinquaginta celebriorum Bibliothecarum Italicarum codices exacta erunt, et notis cum nostris, tum aliorum illustrata.

Animaduersiones D. Petri Emmanuelis Hernandez, bibliothecae archiepiscopali Toletanae Praefecti, in breuem conspectum nouae editionis Isidorianae.

editio noua Matritensis. 30. Opera S. Isidori parum diligenter recusa fuerunt Matriti anno 1778. duob. Tom. fol. Typis, et expensis Bartholomaei Vlloa; sed ex Append. ad calcem Tom. II. addere debet Cl. Zaccaria in editione, quam parat, ea opuscula, quae in notis ad eius conspectum signabimus litera *A*.

Notae ad conspectum editionis Isidorianae a Francisco Antonio Zaccaria praeparatae.

editio vetus Matritensis. 31. Regiam editionem Matritensem anni 1599., cui adornandae per viginti et amplius annos iussu Philippi II. incubuere viri praestantissimi, quorum meminit Ioannes Grialius in praefatione, oportet pro textu sequi Zaccariam, quippe quae longe perfectior est ceteris siue anterioribus, siue posterioribus. Ad eam igitur aptandae sunt lectiones variantes, ita vt nisi ope alicuius codicis textus ille in meliorem formam reuocetur, praeferatur semper aliis, quorum verba ad imam paginam amandentur. Hoc non obstat, quominus menda typographica, queis scatet, corrigantur; et opera dubia, seu spuria, quae pro legitimis complectitur, in Appendicem reiiciantur. Verum enimuero inter opera legitima Isidoriana, si librum Numerorum, quem haud vidimus, exceperis, vix nostro iudicio alia numerari possunt praeter ea, quae Regia continet editio, vt ex subiectis animaduersionibus apparebit. Quamobrem mihi videbatur, iis solum retentis, cetera in Appendicibus collocare.

addenda. 32. ✠ Fragmenta addantur ex pagg. 54. et 64. *A*.

Bracharius episcopus Hispal.

(1) Addesis post Commentarium in Cantic. versus paginae 50. *A.*
(2) Collocetur hic, vt spurius, Liber quartus Sententiarum. *A.* Itidem et Liber de Ecclesiasticis Dogmatibus, qui licet Isidori non sit, vt bene aduertit Breulius, nihilominus ei tribuitur a Sigeberto, Trithemio, atque Margarino de la Bigne, qui inter opera sancti Praesulis eum edidit. Aliunde hic liber, cuius parens vt plurimum creditur Gennadius Massiliensis, nos arbitramur, quod alterum habeat auctorem, quemdam nempe Bracharium Antistitem Hispalensem ab Isidoro quartum. Sed hocce argumentum agimus in breui dissertatiuncula, quae aliquando, si Deo placet, in lucem prodibit.

Opera quaedam dubia.

33. (3. etc. vsque ad 8.) Cum Liber de Contemptu Mundi de Libro Synonimorum conflatus sit, potius ignoti consarcinatoris, quam Isidori foetus erit, vt et ipse iam suspicatur Breulius. Exhortatio poenitendi, Lamentum poenitentiae, et orationes pro correptione vitae, et contra insidias diaboli eiusdem nobis videntur esse furfuris. Exhortatio fere tota metrica est, quod nemo adnotauit, alienamque existimo ab Isidoro mentionem Cypriani Magi postea sacerdotis, et martyris, quem non commemorant vlla Hispaniae Sanctoralia. Quare is Surius (forte, *Syrus*, alioquin mendum est immane) ab Auctore Exhortationis crederetur, et cetera de hoc Martyre, videsis in Antuerpiensibus ad 26. Septembris. In oratione pro correptione vitae praeterquamquod affatim vtitur Auctor vulgata versione Bibliorum, quam saeculo septimo non versabant nec sancti Patres, nec interpretes Hispani, ex ipso Isidoro accepit ille, quicumque sit, ea, quae de poenitentia, et satisfactione agit, videlicet, ex Lib. 6. Etymolog. cap. vlt. et Lib. 2. Sent. cap. 13. Oratio contra insidias diaboli eumdem, sed incertum, sapit auctorem. Altera, a Constantino Caietano diuulgata, ad litteram est caput, siue sect. vlt. Lib. 1. Synonymorum. Ergo haec opuscula, vt et liber de Conuersis ab ipso Caietano editus, digna sunt, quae ad classem apocryphorum ablegentur.

Regula monachorum an genuina?

34. (9) Quidquid sit de Praenotatione Braulionis, quae meminit Regulae Monachorum inter opera Isidori, omnino suspectam habemus diuulgatam sub eius nomine, et foetum credimus ignoti alicuius Monachi, sed nec Hispani, Isidoro posterioris, cuius verba in cap. 21. lib. 3. Sent. affert sub nomine *cuiusdam Patris* cap. v. in editione Holstenii. Monachum dicimus auctorem, propterea quod hic loci ad Monachos verba faciens, ait: *Proinde et nos liberi ab actibus saeculi esse debemus etc.* Isidorum autem cucullum induisse, nullus dixerit, quin obcaecatissimus et habeatur, et sit. Ideo vero exterum eumdem auctorem arbitramur, quoniam coenobium Honoriacense, cui Regula scripta apparet in ead. editione, ignotum omnino est apud Hispanos, quidquid de eo dicat Ceillerius. Ieiuniorum dies in Regula commemorata cap. 11. et 12. eiusd. edition. toto caelo distant ab eis, quos describit Isidorus cap. 38. et seqq. lib. 1. de Ecclesiast. offic. Quid quod Auctor Regulae diem festum Circumcisionis bis inculcat, cuius nec verbum apud Isidorum? nam eius aetate indictum erat pro ea die solemne ieiunium, vt patet ex cap. 41. praefati lib. 1., et ex can. 10. Conc. IV. To-

letani. Circumcisionis festiuitatem coepit colere Ecclesia Hispana paucis annis post obitum Isidori. Nullum monumentum apud nos hac de re vetustius lege 11. tit. 1. lib. 2. Legum Wisigothorum, quam circa annum 650. promulgauit Reccesuinthus. Denique Capitulorum ordo diuersus admodum apud Holstenium, Grialium, et Breulium, dupliciaque apud illum capita, quaedam assumenta complectentia, quibus isti carent. Haec omnia, inquam, et alia nonnulla, quae penitius hanc Regulam introspicienti in mentem venient, talia nobis videntur, vt eam Isidoro abiudicemus.

epistolae dubiae. 35. (10) Ex Epistolis Isidori nomine editis spuriae sunt, vt probant Bona, Mabillonius, Nicolaus Antonius, Fabricius, Ceillerius, et Ballerinii Veronenses, quae diriguntur ad Redemptum, Claudium Ducem, et Eugenium Episcopum. Dubia saltem propter argumenta Morini, Aguirrei, Espenii, et Ceillerii, quae ad Massonam scribitur, licet in contrarium eant Patres Antuerpienses, et Florezius. Altera ad Helladium sublestae fidei apparebit, si disciplina, quam memorat, conferatur cum can. 6., et 28. Synodor. Hispalens. II., et Toletan. IV., et cum tit. 13. collection. Martin. Bracar., quibus in locis statuitur, Episcopum, Presbyterum, Diaconum crimine irretitum, priusquam alterum adeat tribunal, propriae ipsius prouinciae Synodi iudicium subiturum. Nihil huiusmodi passus est Sacerdos Cordubensis. B. Isidorus, vtpote canonum callentissimus, haud mitteret sontem ad Synodum, vt ab suo deponeretur gradu, sed vt Patres confirmarent, vel reuocarent sententiam ab eo prolatam; praeterquamquod opus hic non erat appellationem interponere, cum et luxuriae crimen reus confiteretur, et exaugurationis poena huiusmodi nocentibus per canones inflicta a nemine in dubium reuocaretur. Quid, quod Auctor Epistolae homo alterius ordinis, quam pontificii videtur? Ea verba; *Vobis sollicitudo pastoralis incumbit, vestroque iudicio delinquentium errores discutiendos censura diuina disposuit, dicens, Sacerdotes stabunt in iudiciis meis, et iudicabunt inter sanctum, et pollutum*; haec, inquam, verba quis ab Episcopo, et tanto Episcopo Isidoro pronunciata fatebitur? Mitto supinum lapsum, quo infectus erat vetus codex Complutensis, cuius meminit Ambrosius Morales cap. 20. lib. 12. Hisp. Chron., videlicet epistolam scripsisse Isidorum ad Helladium, et Concilium Toletanum tertium: cum eo tempore Sedem Hispalensem Leandrum, et Toletanam Euphemium tenuisse, ex ipso constet Concilio. Quamobrem omnibus perpensis expungendam censemus epistolam ex numero Isidorianarum. Quae manent reliquae, edantur, velim, cum notis auctoris Tomi 30. Hisp. Sacrae.

Sermones dubii. 36. Alios sermones Isidori nomine vulgatos haud vidimus praeter editos a Constantino Caietano. Horum primus caput est 26. lib. 1. de Ecclesiast. officiis; alterius autem prima pars totum est cap. 10. lib. 1. Sententiarum; secunda vero ex Greg. Magn. lib. 28. Mor. num. 3. contexta est, si locum Danielis, quem inserit consarcinator, exceperis. Idem, aut simile iudicium erit de sermone in natali S. Aemiliani Episcopi Vercellensis, cuius meminit Nicolaus Antonius; et adhuc aliorum, si qui sunt editi, vel inediti Isidori nomine. Sed cum, vt diximus, ad nostram notitiam haud

venerint, eruditorum sententiam expectabimus. Adiicias his spuriis sermonem de Corpore, et Sanguine Domini pag. 45. *A*.

37. De hymnis nullus dubito, quin eos abiudicem Isidoro; de epistola vero ad Leudifredum nescio quid persentiscam mali ominis. Codicum mss., qui laruati Isidori collectionem haud omnino puram continent, pars quaedam est haec Epistola sub titulo: *Epistola Papae Spalensis Episcopi ad Laudefredum Cordubensem*, vt tradunt Ballerinii Veronenses Tom. 3. Oper. S. Leon. pag. ccxxxv. Quod in nonnullis codicibus eam complectentibus legitur de officiò Archipresbyteri, vt in textu edidit Breulius, et in notis Ioannes Baptista Perezius, perquam alienum cuique videbitur ab Isidori mente, et disciplina priorum octo saeculorum Ecclesiae catholicae. Quamobrem ego iudicauerim, centonarii hominis foetum esse ex lib. 2. officior. Beati Praesulis infartum. *epistola ad Leudefredum.*

38. (11. 12.) Non repugnabo, quod in hac editione locus detur Libello Orationum a Blanchinio vulgato, Canonum collectioni, quam cusit Aguirrius, et recusit Cennius, duobusque Synodis Isidoro praeside coactis; sed meo iudicio nequaquam probabimus, illorum esse parentem. Ergo Appendicis loco typis denuo mandentur, prout Quesnellus, et fratres Ballerinii fecere in editione Operum S. Leonis cum Sacramentario, et Codice Canonum Ecclesiasticorum. Animaduerti autem oportet, Blanchinium plurimum aberrasse vllis in notis, vt in ea, qua de initio anni apud Hispanos agit, ductus auctoritate codicis hoc loco manifeste corrupti. Vbi enim legitur IV. Kal. Ianuarii, legi omnino debet IV. Non., ita vt diei secundae Ianuarii, non vigesimae nonae Decembris, illae aptentur orationes: ob hanc quippe causam statim post festiuitatem Circumcisionis in codice apponuntur, cum ad IV. Kal. ianuarii festi Ioannis Euangelistae mentio fiat, quo die nos hunc Sanctum coluimus vsque ad saeculum saltem vndecimum. *orationale gothicum Veronense.*

39. Collectionem Canonum nimis deturpatam in editionibus Aguirre, et Cennii nos correctissimam recudemus ad calcem Tomi II. Collectionis Sanctorum Patrum Toletanorum, vbi eius propria est sedes. Quamuis enim non adstipulemur perdocto viro Ioanni Baptistae Perezio, qui existimauit, eam concinnasse sanctum Iulianum, nihilominus circa illius aetatem digestam esse non ambigimus. *collectio canonum.*

Pone sis, vt spuriam, Expositionem Missae pag. 54. *A*.

(13) Historiae Gothorum praecedere poterit iuxta nonnullos codices elogium Hispaniae pag. 66. *A*.

(14) Huius Libelli fragmentum apparet pag. 51. *A*.

(15) Inter opera philologica quidni locus dabitur versibus pag. 47. et 67. *A*.?

40. Singularem Hernandezii doctrinam, et acre iudicium maximopere suspicio: an autem sententiae eius omnino sint sustinendae, quum de singulis Isidori libris agam, non perfunctorie disputabo. In conspectu nouo Zaccariae id obseruo, silentio ab ipso praeteriri *Imaginem mundi*, S. Isidoro alicubi tributam, sed quae *Hernandezii laus. Imago mundi.*

Honorium Augustodunensem habet auctorem. Eam olim edere promiserat ex codice ms., qui ab editis multum discrepat. Verum in eius Aduersariis nec volam, nec vestigium Imaginis mundi reperio.

Zaccariae noua petitio.

41. Quis autem crederet, Zaccariam honorificentissimis literis ab Archiepiscopo Toletano peramanter inuitatum suas lucubrationes in Hispaniam mittere, obstinato animo recusasse, neque intellexisse, non satis hispanos confidere, quod exterus homo, quantumuis doctus, res Hispaniae proprias ea, qua oportet, intelligentia, et cautione complecteretur? Atqui rationes denuo protulit, cur Archiepiscopo morem gerere non posset. Hae extant in autographo literarum eius exemplo, lituris, et emendationibus referto: quod hic sisto.

Excellentissimo, ac Reuerendissimo Domino D. Francisco Antonio de Lorenzana Toletanae ecclesiae Pontifici Franc. Ant. Zaccaria Felicitatem.

Zaccaria vix quidquam promptum se habere ait.

42. Quas dignatus es ad me perscribere, Archipraesul amplissime, literas, in S. Isidorum Hispalensem piissimas, erga me humanissimas, v. idus apriles accepi. Atque vtinam satisfacere desiderio tuo possem, atque opera tanti Doctoris praelo parata ad te mittere, vt Matritensibus elegantissimis typis excriberentur. Nihil mihi optatius, nihil honorificentius foret. Verum vti me scripsisse ad te memini, etsi varias italicorum codicum lectiones fere dispositas, et multa praeterea, quae ad annotationes pertinent, in aduersariis seruo, promptum tamen vix quidquam habeo, quod non modo isthuc mittere, sed ne hic quidem typographo statim tradere possim. Statueram enim, vt postremam Matritensem editionem nactus fuissem, eam cum vetere item Matritensi conferre, atque exactam ad hanc variis lectionibus, et annotationibus ipso illo tempore, quo typographus praelo committeret, paulatim illustrare: id enim mihi multo commodius futurum erat, neque iis sumptibus obnoxium, quos nec ego ferre possem, et tamen facere necesse esset, si totum opus ab amanuensibus exarandum curarem.

cogitat de editione Romana.

43. Itaque quoniam de Matritensi editione, quam velles, cogitare mihi vel inuito non licet, dabis mihi hanc veniam, excellentissime Antistes, vt aliam viam ineam huius editionis hic parandae, quae sin minus splendida, mihi saltem et facilior, et opportunior sit. Equidem intelligo, quantis huiates typographi premantur angustiis: illud etiam doleo, me in summa difficultate esse pecuniaria, quum tamen amanuensibus laboris pretium pendendum sit, atque eo largius, quo accuratiores esse debent. Societatis tamen beneficium, quod ante editionem publico programmate doctis viris, ac praesertim hispanis proponetur, non leue typographis subsidio futurum spero.

44. Ad

44. Ad me porro quod attinet, fiducia indulgentiae tuae non dubito rem aggredi, vsus consiliis a praeclarissimo viro, qui tibi est a bibliotheca, mihi indicatis, eoque libentius, quod pleraque meis sensibus, etsi in breui meae editionis conspectu dissimulatis, plane consentiant. Age ergo, inclyte Archipraesul, tria vt a te exorem, pro singulari humanitate tua sinito. Primum illud, vt qui tam grandibus impensis Mozarabici Breuiarii, Toletanorum Patrum, Hispaniensium Conciliorum nouam apud vos, eamque magnificentissimam editionem curare non desinis, in meam Isidori editionem, quam quominus Matriti, vti voluntati tuae obsecundaturus maxime cuperem, concinnandam velim, suscepta prohibent praeteritae vitae consilia, symbolam aliquam conferre non renuas, primis saltem necessarii apparatus sumptibus suffecturam.

45. Alterum est, vt quos sperare me iusseras libros, mittere ad me, vt primum licuerit, velis. Tandem te vehementer rogo, vt septuagenario seni, qui te reuerentissime colit, tuosque pro hispanae nobilissimae ecclesiae gloria, atque vtilitatibus labores maximi facit, praedicatque, hoc solatii indulgeas, vt sua amplissimi tui nominis patrocinio Romana Isidorianorum operum editio prodeat, testis aetati nostrae, testis posteritati futura meae demississimae in te obseruantiae. Id vnum si per te mihi licuerit, magnis animis emisso statim conspectu nouo, ac satis amplo totius editionis, ad quamcitissime inchoandam studia omnia referam. Vale, Pontifex Excellentissime, meque sacras manus tuas osculantem tua gratia prosequere. Romae idibus aprilibus 1783.

petit auxilium, libros, et patrocinium.

46. Quid post has Zaccariae literas siue ad Archiepiscopum Toletanum missas, siue eo consilio, vt mitterentur, scriptas, de hoc negotio tractatum fuerit, penitus ignoro. Quamquam ex re ipsa, ex duabus posterioribus epistolis Eminentiss. D. Cardinalis Lorenzanae, quas num. 26. indicaui, satis perspicitur, nihil deinde actum fuisse. Archiepiscopus Toletanus multis, iisque grauissimis rationibus tunc impulsus editionem, a Zaccaria doctissimo quidem, sed rerum nostrarum fortasse non ita perito, adornatam, in Hispania curandam decreuerat. Id Zaccaria praestare non poterat, nisi improbum laborem susciperet exacte digerendi ea omnia, quae parauerat, et absoluendi, quae promiserat, vt iam praelo parata in Hispaniam mitterentur. Senio iam ipse confectus, diuersis maximi momenti occupationibus impeditus, neque laboriosae collationi textus cum mss., et editis exemplaribus assuefactus, id vnum spectabat, vt pecunia adiutus, rem per se, ac per alios Romae maximo, quo posset, commodo expedire tentaret. Sane multa Zaccaria in suis publicis programmatis pollicitus fuerat, quae perficere quidem cogitabat, sed nondum inchoauerat, vt nunc distinctius explicabo.

Zaccaria praelo paratum nihil habebat.

CAPVT XLIII.

Apparatus Zaccarianae operum S. Isidori editionis recensetur. Aduersaria eius pro 1. volumine.

Zaccaria consilium editionis abiicit.

1. Quum vir nostri temporis eruditissimus Zaccaria per 40. annos, eoque amplius nouae editioni Isidorianae apparandae allaborauerit, incredibilis profecto doctorum hominum esse debet expectatio de eiuscemodi apparatu : quae tamen apud nonnullos aliquantulum imminuitur, quum mentem ad innumera illa omnigenae doctrinae opera conuertunt, quae hoc ipso tempore Zaccaria aut composuit, aut illustrauit, aut edenda curauit, quaeque ab vno homine potuisse proficisci vix intelligitur, vt nihil dicam de plurimis aliis magnae molis, aut varii argumenti operibus, quae molitus, et pollicitus fuerat, et moriens in schedis reliquit. Postremis annis quum de Zaccariana Isidori editione plerique iam desperarent, mihi etiam in mentem venit, quantumuis aliis operibus excudendis non parum occupato, animum ad nouam operum Isidori editionem curandam conuertere : sed indignum prorsus videbatur, quod Zaccariae labor aut periret, aut, cessantibus hispanis, ad aliorum manus deueniret. Igitur mense quintili anni proxime elapsi 1794., suadente maxime Eminentissimo Cardinali D. Stephano Borgia, eximio literarum omnium cultore, ac literatorum virorum patrono, Zaccaria omnia sua de Isidori rebus aduersaria ad me deferri concessit.

aduersaria Zaccariae.

2. Ea autem, vti ego accepi, sic exponam. Praeter epistolas, quas iam attuli, erat vita S. Isidori ex Bollandianis cum commentario praeuio descripta: historia etiam translationis corporis S. Isidori ex iisdem Bollandianis, manu exarata, sed neque vita, neque historia translationis integra; et mendose vtraque descripta. Desiderantur notae, quas Zaccaria promiserat, ac solum sunt quaedam variae lectiones ad narrationem Redempti de obitu S. Isidori ex quodam codice Vallicellano. Nic. Antonius in biblioth. vet. Hisp. lib. 5. duo capita, tertium scilicet, et quartum eius libri, vitae, et doctrinae Isidori illustrandae destinauerat. Haec igitur duo capita sibi Zaccaria excribi simili modo curauerat, scilicet ex prima editione, adeoque sine iis notationibus, quas Bayerius in editione Matritensi ad-

iecit, vberior in hoc argumento, quam in plerisque aliis; quum de operibus S. Isidori edendis ipse quoque cogitauisset. Duas dissertationes Zaccaria pollicitus fuerat, alteram de vita, rebusque gestis S. Isidori, alteram de doctrina, scriptisque eiusdem: neutra inchoata erat, nedum perfecta: nisi si fortasse vitam, quam dixi, ex Bollandianis Actis extractam, et duo illa bibliothecae Hispanae Nic. Antonii capita intelligebat. Voluerat etiam de Isidori genuinis epistolis, deque Muzarabica liturgia, atque collectione canonum hispanica disserere: sed manus operi non admouit. Constituerat singulis libris S. Isidori praefationes praefigere, sed vnam tantum inuenio adumbratam ad librum Prooemiorum, et alteram ad librum De vir. illustr., quas edam, quum de his libris agam. Quum ipse Prooemia primo loco excudere cogitasset, prologum huic operi apparare studuerat. Librum vero De vir. illustr. simul cum tota Bibliotheca ecclesiastica Fabricii edere decreuerat: hinc prologum habemus ad eum librum.

3. Statuerat quibusdam in locis notationes suas antiquis aliorum addere: nullam istiusmodi notationum absolutam inuenio, nisi paucas ad librum De vir. illustr., et quorumdam auctorum loca indicata, ex quibus lumen posset haurire, siquando eum laborem susciperet. Post eius excessum acquisiui editionem Regiam Matritensem S. Isidori, cuius margini simili modo nomina quorumdam auctorum, et loca appinxerat. Collegerat, praesertim vero per alios, plurimorum codicum varias lectiones, quas ordine dispositas textui subiicere cogitabat. Sed improbum hunc laborem aggressus, in ipso limine substitit. Scilicet propositum illi fuerat librum Prooemiorum ante alios omnes edere, vt nuper dicebam, et ex conspectu eius editionis patet: sic ergo variantes lectiones adornare coeperat. *VARIAE LECTIONES. I.B.E. Liber Prooemiorum, Beato Isidoro auctore. Br. E. In nomine sanctae Trinitatis incipit liber Prooemiorum B. Isidori de libris veteris, ac noui testamenti. C.C. Incipit liber Prooemiorum de libris noui, et veteris testamenti Sancti Ysidori Spalensis episcopi. V. C. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Auxiliatrix esto mihi Trinitas sancta. Orditur liber praemiorum* (sic) *dialogus Sancti Hieronymi presbyteri.*

labor vix inchoatus:

4. Haec tantum Zaccariae ipsius manu exarata erant in magno chartarum purarum fasciculo ad varias lectiones parato. Notae in-

quod ipse quoque fassus.

dicant *Bignei*, et *Breulii* editiones; *Caesenatensem*, et *Veronensem* codices, vt in prologo, quem dixi, ad librum Prooemiorum ipse aduerterat. Vides igitur, Zaccariam praeter congestam quamdam rerum siluam nihil aliud ad editionem expeditum habuisse: quod ipse in literis suis ad Eminentissimum Cardinalem Archiepiscopum Toletanum plane fatetur. Superest, vt codices enumeremus, quos a se collatos Zaccaria in suo programmate affirmat, et seruato ordine, quem ipse sibi praescripserat. Sed praemonendum censeo, quod suis deinde locis distinctius obseruabo, paucos a Zaccaria per se ipsum codices, plerosque ab aliis fuisse collatos. Sed quamuis optandum esset, vt Zaccaria ipse opera edita Isidori ad mss. codices exegisset, nihilominus iis diuitiis, quas reliquit, contenti esse debemus. Nam vere diuitias censeo magnam copiam illam collationum, quarum nonnullae satis in se ipsis exactae apparent, quaedam etiam e mss. exemplaribus vetustissimis sunt collectae.

var. lection. Prooemiorum. 5. PROOEMIA, a Zaccaria primo loco edenda, erant collata cum tribus codicibus, Veronensi, Caesenate, et Florentino S. Crucis. Eos descripsit in praefatione, quam suo loco inseram. Habeo varias lectiones horum trium codicum, sed non a manu Zaccariae, nisi in primis capitibus codicis Caesenatis.

Quaestiones in vetus testam. 6. QVAESTIONES in vetus testamentum, collatae cum duobus mss. bibliothecae Laurentianae Mediceae, et cum insigni codice Albornoziano, siue, vt ipse vocat, Alburnotiano Bononiensi. Horum trium codicum collatio ad me delata est, simul cum attestatione Andreae Petri Iulianellii, Laurentianae bibliothecae pro regio bibliothecario vices gerentis; qui affirmat, codicem primum seculo forte XI. scriptum in forma quarti plut. XIX. num. 31., et alterum plut. XXI. n. 18. membranaceum seculi XV. in fol. fuisse a diligentissimis alumnis Florentini Collegii Societatis Iesu rogatu doctissimi Francisci Zaccariae collatos, eodem Iulianellio duce, et aliquando scripturae interprete, *praecipue*, ita pergit, *in codice* 31. *venerandae antiquitatis, qui certe secundum locum obtinet a codice membranaceo seculi* VIII., *qui in Toletana bibliotheca asseruatur charactere quadrato. Hunc a se fuisse collatum mihi narrauit Canonicus Barcinonensis Bayerius, qui editionem Aluari Gomezii de his commentariis instaurare meditatur, et illustrare.*

codd. mss. 7. Pro *Aluaro Gomezio* reponendum est nomen Ioannis Gria-

lii, qui editionem regiam Matritensem curauit, notisque suis hoc opus illustrauit. Bandinii verba, quibus eandem de codice Toletano a Bayerio collato narrationem texuit, recensui cap. 39., rationesque attuli, cur ea mihi dubia videatur. Alia addit Bandinius tom. 1. codic. biblioth. Medic. Laurent., scilicet codicem 31. plut. 19. membr. in 4. minori, in fine diuersa, sed item antiqua manu suppletum, constare foliis scriptis 193.; ad eremum Camaldulensem olim pertinuisse, vt videtur. Post inscriptionem libri Quaestionum in vetus testamentum subiicitur tabula capitum 31. Post librum Isidori sequuntur in eodem codice Anonymi commentarii in Genesin, in Parabolas Salomonis, in Ecclesiastem, et pag. 184. Interpretationes sermonum, seu locorum veteris, ac noui testamenti. Incipit: *Nomina fluminum, quae de paradiso exeunt*. Desinit: *et corruptione veteris nequitiae delectatur*.

8. Isidoriani operis inscriptio est, *In nomine Domini. Incipit codex a beato Isidoro Spalense Episcopo de quinque libris Moysi, et ceterorum librorum veteris testamenti explanatus, atque de diuersis auctoribus in vnum collectus, luculenterque expositus. Incipit prologus.* In schedis Zaccarianis legitur *explanatum . . . collectum . . . expositum*. Ac fortasse ita habet codex. *Inscriptio.*

9. Codicem 18. plut. 21. sic describit Bandinius. Codex membranaceus in fol. seculi XVI. ineuntis, nitidissimus cum effigie auctoris, stemmate Leonis X., numismate Antonini Augusti in prima pagina literis initialibus elegantissime depictis, et illuminatis. In schedis Zaccarianis, et attestatione Iulianellii ad seculum XV. codex pertinere dicitur. Num. 1. est *Caii* (legendum Taii) *vel Taionis cognomento Saorohelis, vel Samuelis Sententiarum libri* v. Epistola ad Quiricum. Tabula capitum librorum v. Liber 1. incipit, *Solus deus in semetipso incommutabilis est*. Liber vltimus desinit, *videbimus, sicuti est*. Subiicitur epistola Quirici ad Taionem, *En beatissime virorum etc.* In fine: *Explicit liber Sententiarum Samuelis episcopi*. *Taionis opus*

10. Edidit quinque hos Sententiarum libros clarissimus continuator Hispaniae sacrae Riscus tom. 31.; sed mutilos in fine, vt cap. 47. fusius dicam. De Taione agit Nic. Antonius lib. 5. c. 7. bibl. vet. Hisp., et Bayerius in notis, qui de Taionis cognomento *Saorohel*, siue *Samuel* penitus silent; quaedam ego cit. cap. 47. aduertam. Quod autem ait Mabillonius in Analectis suis, primum sibi videri *editum a Risco.*

Taionem, ad cuius exemplum alii cum Petro Lombardo collectiones huiusmodi condiderint, oblitus fortasse erat, ante Taionem tres Sententiarum libros ab Isidoro fuisse conditos, quem certissime Taio imitatus fuit, vt vtrumque legenti constabit: de quo iterum redibit sermo cit. cap. 47.

titulus Quaestionum.

11. Numero 2. huius codicis sunt quaestiones S. Isidori in vetus testamentum: *Hunc sibi codicem*, ait Bandinius, *conferendum cum editis curauit Cl. Franc. Antonius Zaccaria anno* 1756. *mense februario*. Titulus est: *In nomine sanctae, et indiuiduae Trinitatis incipit libellus, quem Isidorus Spalensis episcopus de diuersis opusculis Patrum collegit. De expositione Historiae.*

Imago initio codicis.

12. Vellem, Bandinius annotasset, cuius auctoris imago initio codicis appicta est, an Taionis, an Isidori, an vtriusque. In nonnullis veteribus codicibus id obseruatur, vt auctoris, siue auctorum, quorum excribuntur opera, imagines exprimantur: de quo argumento distinctius in his Prolegomenis agam cap. 105.

codex Albomotianus.

13. Describendus nunc est celeberrimus codex Albornozianus, num. XI. in bibliotheca Bononiensis Hispanorum Collegii Clementini. Est membranaceus in fol. seculi XIII. Praemittitur expositio psalmorum incerti auctoris: sequitur: *Breuis, et perutilis expositio Sancti Ysidori episcopi Yspalensis in eptaticum, id est, in quinque libros Moysi, Iosue, et Iudicum, et dehinc in Ruth, ad vltimum Regum. Ysidorus episcopus Hispalensis super Genesin*. Omittitur praefatio. Desideratur etiam commentarius in libros Regum. Vltimus est liber Ruth, qui ita concluditur, *cum quo est illi honor, et gloria in secula seculorum amen. Collatus est, vt potuit.*

fragmentum de veste sacerdotali.

14. Illico eadem manu, eodemque atramento subiicitur hoc fragmentum: *lapis adamans* (corrigo *adamas*) *colorem habet aereum: hunc portabat sacerdos, quum ingrederetur Sancta Sanctorum: sed ter in anno, in pascha, pentecoste, et scenopegia, id est, erectio tabernaculi. Nam super podere sacerdos ponebat superhumerale, in quo erat lapis iste ante pectus. Superhumerale quidem parum descendebat sub pectore: quippe vnius palmi, et dimidii erat longitudo eius a dextris, et a sinistris super vbera,* (obscurum id) *in quo duo simul erant scota* (fortasse legendum *scuta*, vel *scutula*) *cum singulis smaragdis. Inter vtraque* (obscure) *scutula erat adamas. Inter humeros vero hinc, et inde* XII. *lapides pretiosi. Quum sacerdos itaque ora-*

ret pro populo, et oratio eius non esset acceptabilis deo, color adamantis aliquando vertebatur in nigro, et mortalitatem significabat in populo: aliquando in sanguineo, et gladium significabat super populum, vt in Ieremia: Cunctae habitationes accedant, qui in morte ad mortem, qui in gladio ad gladium, qui in pestilentia ad pestilentiam, qui in captiuitate ad captiuitatem. *Si autem in album vertebatur color lapidis, sciebat sacerdos, populum liberum esse a peccato: et agebant solemnitatem in gaudio. Vnde Propheta*: Solemniter age, Iuda, solemnitates tuas. Redde deo vota tua. Abstulit Dominus iniquitates tuas: liberauit te de manibus inimicorum tuorum. Regnabit Dominus in medio tui, et non videbis mala. *Itaque quum Zacharias pater Ioannis Baptistae primus sumpsisset sacerdotium secundum annialem vicem, lapis factus est albus, significabatur S. Io . . . cum . . . in extensi staret in Sancta Zacharias, et populus valde timeret, alius sacerdos ingressus est Sancta, et superhumerale populo ostendit. Quare omnes cognouerunt, Zachariam visionem angelicam vidisse*. Excriptor codicis haec post fragmentum subiungit: *Qui scripsit, scribat, semper cum Domino viuat. - Viuat in caelis Homo bonus nomine felix*.

15. De veste sacerdotali in lege agit Isidorus lib. 19. Etym. cap. 21., et in Expos. Exodi cap. 59., quocum haec conferri possunt. Verba Ieremiae videntur esse ex cap. 15. v. 2., vbi in Vulgata: *Haec dicit Dominus: Qui ad mortem, ad mortem, et qui ad gladium, ad gladium, et qui ad famem, ad famem, et qui ad captiuitatem, ad captiuitatem*. Apocrypha sunt, quae de sacerdote *superhumerale populo ostendente* narrantur. Adamantem gemmis rationalis adiectum, cuius fulgore deus consulentibus respondebat, tradunt Epiphanius De 12. gemmis, et Suidas verbo *Ephod*. Procopius, Arias Montanus, aliique duas gemmas eam in rem adiiciunt, quae fortasse sunt duo scutula, ab hoc auctore indicata. Adisis Calmetum verbo *Vrim, et Thummim*. Eius, qui codicem exarauit, nomen duobus vltimis versiculis exprimitur *Bonus homo*, vel *Homobonus*, quo cognomine celebris est apud nos Dominicanus Alfonsus *Bonushomo*, qui eodem seculo xiv., quo Albornozius, floruit, et, vt nonnulli existimant, in eadem vrbe Conchae, in qua Albornozius, natus fuerat: qua in vrbe multis post seculis mansit familia eius cognomenti *Buenhombre*. Quidni autem coniiciamus, hunc ipsum Alfon-

librarius Bonus-homo.

sum Bonumhominem codicis excriptorem fuisse ? Video, codicem ad seculum XIII. referri : sed constatne certo, ad seculum XIII. potius, quam ad sequens esse referendum ? Rochus Menchaca, qui meo rogatu codicem inspexit, eum potius seculi XIII., quam XIV. videri existimat: sed rem in dubio relinquit.

codex collatus ab Albornozio. 16. Illud autem vtilius, si spes affulgeret, inuestigandum esset, quocum exemplari hic codex ab excriptore collatus dicitur. Zaccaria in suo programmate affirmat, Albornozium hunc codicem ad *autographum* ipsum Isidorianum, Toleti tunc asseruatum, exigendum curasse. Sed, vt ex variis lectionibus colligitur, ipse Albornozius exegit. Nam idem Zaccaria, vti etiam alii, qui codicem contulerunt, obseruant, varias lectiones manu Albornozii esse ascriptas, qui interdum notat: *Isidorus in Originali*, vel *Dicit Isidorus in integro originali*. Magnum profecto pretium huic codici accedit ex eo, quod tantus vir scripturam eius cum autographo, siue originali Isidoriano contulerit. Adhuc tamen scire vellem, vnde constet, *autographum* opus tunc Toleti asseruatum fuisse.

an ad autographum Isidori? 17. Hac etiam in re amici mei Rochi Menchacae consilium, et iudicium exquisiui: qui quum diligenter codicem inspexisset, et Hispanorum Bononiensis Collegii rectorem D. Simonem Rodriguez, qui pro ea, qua ipse pollet, doctrina, ad Isidorianam editionem peragendam humanissime vetera sui Collegii exemplaria obtulit, conuenisset, in hanc rescripsit sententiam: legi in membranis aliquando *Ysidorus in integro originali*, plerumque *Ysidor. in original.*; characteres istiusmodi notationum aetate codicis non multo posteriores videri, neque admodum dissimiles esse charateribus Albornozii, qui in scholiis ad quemdam librum Iustiniani conspiciuntur, in quo notatum est, eam esse manum Albornozii: liquido autem non constare, varias lectiones codici Isidoriano ab Albornozio fuisse ascriptas, aut Originale extitisse Toleti.

var. lect. 18. Quod attinet ad varias lectiones inde excerptas, nonnullae sunt Zaccariae manu, aliae aliorum trium, vel quatuor, qui laborem inter se distribuisse videntur. Dubito etiam, an alicubi sit manus D. Petri de Castro, de quo iam dixi; certe ex literis nuper laudati Rochi Menchacae intellexi, notam nunc in codice apparere, quae indicat, eum anno 1752. a D. Petro de Castro collatum fuisse, dum in Collegio Albornoziano sodalis esset. In editione quidem Matri-

Matritensi recenti caput 17. in Leuiticum ex codice Albornoziano suppletum fuit, apographo D. Petri de Castro exemplari adhibito. Denique animaduerto, non vulgari diligentia praestantissimum hunc codicem fuisse, vt mihi quidem videtur, collatum: ac fortasse nonnullam partem in his variis lectionibus habent P. Io: Aloisius Mingarellius, et D. Pons eiusdem Collegii alumnus, postea Archidiaconus Dertusensis, qui anno 1748. in hoc, aliisque Isidorianis exemplaribus conferendis collaborarunt, praesertim in opere etymologiarum seculo xv. exarato, in cuius fine sunt breuiaria singulorum 20. librorum.

19. ALLEGORIAE: collationem trium codicum ad hoc opus Zaccaria promiserat, scilicet Florentini S. Crucis, Veronensis, et Caesenatis: qui iidem sunt, de quibus supra in PROOEMIIS dictum. in Florentino S. Crucis post Prooemia: *Item Isidorus ad Orosium*. In fine Allegoriarum: *Explicit liber Primorum* (Prooemiorum) *Isidori Sancti ad Odorosium* (sic). Innuitur, vtrumque opus Orosio dicatum esse *Prooemiorum* nomine. In Veronensi: *Incipit opuscula Sancti Isidori*. In Caesenatae: *Explicit vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserunt. Incipit epistola S. Tsidori ad Orosium presbyterum*. *Allegoriae.*

20. DE NVMERIS: hoc opusculum in 27. capita tributum, non in 28., vt in conspectu editionis Zaccarianae legitur, manu nescio cuius descriptum penes me est, suo loco edendum. Descriptionem codicis Taurinensis, ex quo extractum fuit, exhibeo ex Catalogo codicum mss. bibliothecae Regii Taurinensis Athenaei, auctoribus Antonio Riuautella, et Francisco Berta, part. 2. pag. 12. cod. LIII. d. IV. 30. *Membranaceus seculi* XI. *constans foliis* 201. *continet integrum S. Isidori Hispalensis Originum, seu Etymologiarum opus, in decem, et septem libros dispertitum . . . in nostro codice nihil desideratur. Immutatus est dumtaxat capitum ordo etc. Magna est porro lectionis discrepantia etc.* Notant Auctores Catalogi, inter epistolas praeuias esse etiam Isidori epistolam, quae incipit: *Omni desiderio*. Specimen variarum lectionum exhibent. *Liber De numeris*

21. Fol. 193. eiusdem *S. Isidori Hispalensis Liber numerorum*, praemisso capitum indice. Aduertunt auctores Catalogi, Dupinium libri huius nullam fecisse mentionem, Oudinum, et Caueum, penitus e manibus hominum euanuisse, existimasse. *Integrum*, per- *describitur.*

gunt, *nos fortunantibus Superis in codice nostro habemus, et integram iccirco eiusdem analysin hoc loco tradere operae pretium existimauimus, donec aut inter anecdota publici iuris faciamus, aut nouam huius ms. codicis ope paremus S. Isidori editionem.* Aeri incisum repraesentant specimen characteris ex initio libri Numerorum. De omnibus Isidori operibus edendis videntur cogitasse. Zaccaria in Histor. liter. Ital. tom. 2. lib. 2. cap. 5. affirmat, Riuautellam in animo habere, librum Numerorum typis committere: quod fortasse ex peculiari aliquo nuncio acceperat, nam hoc loco, quem expressi, editio libri ab auctoribus Catalogi indicatur vel inter Anecdota, vel in noua Operum S. Isidori editione procuranda.

fragmenta Isidori.

22. In eodem codice Taurinensi fol. 20. pag. 2. est perbreuis tractatus *De alleluia, et amen. Alleluia in latinum sonat, Laudate Dominum.* Fol. 202. Figurae, quae apud auctores plerumque inueniuntur: *Endiadyin est figura, quando vna res diuiditur in duo, interposita coniunctione.* Auctores Catalogi ex stilo coniiciunt, vtrumque hoc opusculum esse foetum Isidori. Extat primum opusculum inter fragmenta, post Etymologias a Breulio edita. Alterum ad schemata, siue figuras pertinet, de quibus Isidorus lib. 1. Etymologiarum edisserit. In fronte codicis Philibertus Pingonius, ad quem olim pertinuit, scriptum reliquit, se illum dono accepisse a celeberrimo Cuiacio anno salutis humanae MDLXVII.

in Cantica.

23. Vltimum opus primae partis erat COMMENTARIVS breuis in Cantica Canticorum, supposititius: de quo in Aduersariis Zaccarianis nihil notatur. Eum editum habemus in editione Grialii, a Breulio recusum.

Libri Sententiarum.

24. SENTENTIARVM libri tres ad partem secundam primi voluminis referebantur. Varias lectiones ex vndecim mss. pollicitus fuit Zaccaria. Inueni varias lectiones trium codicum Sanctae Crucis Florentiae, quorum primus est membranaceus in fol. seculi fortasse X., aut certe XI., in quo praeter eos libros sunt Dialogi S. Gregorii Papae vrbis Romae, num. 230.

Codices mss.

25. Alter est seculi XIV. membranaceus in 4. n. 233., de quo vide praefationem Zaccariae ad librum Prooemiorum infra cap. 62. Tertius est seculi saltem XII. membr. in fol. num. 231., in quo post libros Sententiarum sequitur liber Exhortationum beati Augustini ad quemdam Comitem charissimum sibi. Hi tres codices pertinent

ad eundem pluteum, scilicet *banc.* xx. *ex parte ecclesiae*. Abest ab his omnibus epistola ad Massonam, quae libris Sententiarum praemittitur in editione Bignaeana: quacum hi codices collati sunt ab aliquo Zaccariae amanuensi, seu amico, cuius manus in aliis etiam collationibus obseruatur. Is animaduertit, eas tantum notari varias lectiones, in quibus hi tres codices aut concordant cum Lucensi codice, aut certe ab editione dissentiunt.

26. Codex num. 230. finit: *Explicit feliciter liber* III. *Deo gratias amen*. Codex 233. *Explicit feliciter liber tertius Sancti Isidori*. *Deo gratias amen*. Diligentia in diuersa codicum scriptura annotanda non magna videtur fuisse. *Alii codices.*

27. Codicis Lucensis, de quo nuper, eadem manu exaratae sunt collationes cum editione Bignaeana, et alia antiquiori horum librorum, scilicet anni 1483. Codex est bibliothecae Capitularis Lucensis membranaceus in fol. seculi XI. plut. 2. num. 56. Continet etiam libros contra Iudaeos, De officiis ecclesiasticis, et librum Differentiarum; praeterea libros Alcuini de Trinitate cum epistola ad Carolum imperatorem, et epigrammate; *O rex etc.* Titulus codicis est: *In nomine Domini nostri Iesu Christi incipit prologus Sancti Ysidori Spalensis episcopi ad Masonem episcopum*. In editione anni 1483. deest hic prologus. Post prologum, et indicem capitum: *Incipit liber primus Sancti Ysidori episcopi*. In fine: *Explicitus est liber Sententiarum Sancti Ysidori episcopi Hispaniensis*. *Deo gratias amen*. Plurimae, insignesque sunt in hoc Lucensi veteri codice scripturae varietates. *Codex Lucensis.*

28. Cum duobus mss. codicibus bibliothecae Florentinae S. Marci eadem, vt videtur, manu collati sunt libri Sententiarum. Primus codex antiquior seculi XI. haec continet, B. Prosperi libros tres de vita Contemplatiua; (verus auctor Iulianus Pomerius:) tractatum S. Ambrosii de poenitentia in libros duos distributum; Sermonem S. Augustini de poenitentia, *Poenitentes, poenitentes, si tamen estis poenitentes, et non estis irridentes*. *HISIDORI de poenitentia*: *Ex eo vnusquisque iustus esse incipit, ex quo sui accusator extiterit*; Soliloquium Aurelii Augustini, *Volenti mihi*; Retractationes S. Augustini; Librum Ambrosii episcopi de paradiso dei, item librum de Cain., et Abel, et libros *S. Hisidori*, nimirum Sententiarum. Codex est membranac. in fol., in duas columnas distributus: tituli capi- *Florentini codices.*

tum minio notantur. Quod Isidori velut distinctum opus aliquod indicatur *De poenitentia*, nihil aliud id est, vt ex primis verbis arguitur, nisi excerptum ex lib. 2. Sentent. cap. 13.

Varia opera. 29. Alter codex membranac. in 8. seculo XII. ad finem vergente conscriptus, multa continet, nempe libros Sententiarum Isidori, epistolam huius argumenti margini ascripti: *Quid fuerit ante creationem mundi, et quid post iudicium futurum sit, et de ipso finali iudicio*. Incipit: *Dilectissimo fratri Adae peccator monachus humilis in Domino salutem*. Sequitur *breuis Expositio super quod in libris Regum legitur, quod Dauid fugiens Saul, ingressus est speluncam ad purgandum ventrem*. Epistola, seu liber Brunonis Signiensis episcopi *dilectissimo fratri G. Magalonensi episcopo*, de consecratione ecclesiae, de sacramentis, et vestibus sacerdotalibus. Excerptum ex epistola Clementis Papae, *Qualiter ordo ecclesiasticus perfici debeat*. Breue fragmentum Gregorii Papae ad Honoratum diaconum Salonitanum de cura archidiaconali. Sermo super Iacobi verbis: *Nolite iurare*. S. Augustini liber de sancta virginitate. Eiusdem liber de litera, et spiritu. Collectanea quarumdem auctoritatum SS. Patrum, et legum.

Epistola ad Massonam. 30. In codice vetustiori: *Incipit prologus S. Ysidorus* (sic) *Spalensis episcopi ad Masonem episcopum*. Codex recentior omittit prologum. In vtroque praemittitur index capitum. In vetustiori: *Expliciunt capitula: incipit liber primus S. Ysidori Episcopi*. In fine vetustior: *Explicit liber Sententiarum Sancti Isidori Hyspaniensis episcopi. Deo gratias amen*. Recentior: *Explicit liber Sententiarum, siue de summo bono S. Isidori Hispalensis episcopi*. Discrepantia scripturae praesertim ex vetustiori exemplari accurate in schedis animaduertitur.

Pistoriensis codex. 31. Pistoriensis cum Lucensi supra recensito plerumque consentit. Ex Pistoriensi Zaccaria sua manu plerasque varias lectiones ascripsit, sed post prima capita libri 1. vix aliud annotat, nisi Pistoriensem cum Lucensi cohaerere. Reperitur etiam in Pistoriensi epistola ad Massonam, libris Sententiarum prologi vice praefixa, et post libros Sententiarum libri Differentiarum, et Officiorum S. Isidori, qui vocatur *Ysidorus Hispanensis episcopus*.

Veronenses codices. 32. In programmate Zaccariae sermo fit vnius tantum codicis Veronensis. In schedis inuenio varias lectiones duorum codicum

hoc titulo : *Libri Sententiarum editionis Madritensis collati cum duobus codicibus, altero mutilo, cuius initium a capite* 21. *libri primi seculi fortasse noni, alterò seculi* XV. *Vetustior diligenter collatus, ex altero tantum quasdam varias lectiones excerpsimus.* Hi duo codices cuius bibliothecae essent, quum dubitarem, incidi in epistolam Ioannis Francisci Seguier Veronae 6. martii 1755. ad Zaccariam datam, qua exemplaria mss. Isidori Veronae asseruata recensentur cum descriptione latina, quam eruditissimus Maffeius, iamtum vita functus, reliquerat. Ex hac epistola colligo, vtrumque hunc codicem esse Veronensem. Vetustior codex num. 23. ita a Maffeio describitur.

33. *Partim maioribus, partim minoribus, partim celeribus literis perscriptus, singularisque ex hoc capite propterea liber, de antiquis characteribus agenti mihi multum memoratus est. Isidori Hispalensis libros continet Sententiarum, vel de summo bono. Libro cuicumque index suus praemittitur. Nec operis inscriptio, neque auctoris nomen superant. Auolarunt quaterniones primi, initiumque nunc est*, Exercitium super vniuersam terram, *lib.* 1. *cap.* 21. *in eximia editione anni* 1599. *Matriti peracta tom.* 1. *pag.* 26. *Subsequenti capiti verbis illis* testimonium datur *finis imponitur, et ad* XXIII. *transitur. Illa ergo exulant* Pro solo originali reatu luunt in inferno, *et reliqua. Vbi de praedestinatione, idem error in ms. cubat, qui in editis*, exteriora delectentur : *legi enim debet*, sectentur. *Libro* 2. *cap.* 39. *editi*, De fornicatione : *ms.*, De luxuria. *Vltima in ms. verba*, non quos caelestis aula laetificandos concludit. descriptio,

34. De hoc ipso codice Canonicus Io. Iacobus Dionysius verba facit in literis ad Zaccariam 25. Iulii 1781. Veronae datis, et ait, codicem ita finire : *Qui legis, in mentem habete scriptores, si habeatis deo datori*. De eodem Maffeius, vt ipse indicat, ante disseruerat in Bibliothecae Veronensis mss. part. 1. pag. 88., cuius verba in praefatione ad Prooemia veteris, et noui testamenti, quam postea expromam, inseri Zaccaria voluerat. Mendum, quod emendare Maffeius voluit, *exteriora delectentur*, nescio, an potius, sit Isidoriani seculi propria locutio pro *exterioribus delectentur* : codicum mira est constantia in ea lectione *exteriora delectentur*. Locus extat lib. 2. Sententiarum cap. 6. obseruationes,

Alius codex Veronensis.

35. Recentior codex num. 54. 2., qui inter Maffeii libros adhuc reperiebatur, sed bibliothecae Capituli Veronensis iam destinatus, sic a Maffeio recensetur: *Membranaceus in* 4. *de nouo accedit*. Incipiunt capitula libri primi: *post quem*, Explicit liber primus beati Isidori archiepiscopi Ispalensis de summo bono, *a verbis prioribus hebraeorum more denominatus*. *Post librum tertium*, Explicit die primo decembris 1467. Incipit eiusdem De institutione bonae vitae liber primus, et vnus: Dilecte fili, dilige lacrymas etc. *Breui opusculo allato*: Incipit prologus Synonymorum Sancti Isidori. Horum codicum varias lectiones Zaccaria sua manu notare coeperat: sed a cap.12. lib. 1. alteri perscribendas commisit, qui, vt videtur, non ea diligentia, quam Zaccaria expetierat, vsus est. A codice recentiori abest epistola ad Massonam: vetustior initio mutilus est. Quid sit opusculum *De institutione bonae vitae*, dicam cap.82.

Chisiani codices

36. E bibliotheca Chisiana vnus codex Sententiarum nominatur in programmate. In schedis plures commemorantur, sed in genere tantum cum editis collati. Scilicet in bibliotheca Chisiana A 6. 164. codex membranaceus in 4. seculi XIII., in quo Sententiarum libri continentur. Subiicitur index capitum 30. libri primi fere, vt in editis. Codex membranaceus in 4. seculi XIV. A 6. 159. Isidori Sententiarum libri. Ordo libri primi, vt in superiori codice. Sequitur liber Cypriani martyris (alterius potius) de duodecim abusionibus seculi. Codex membranaceus seculi XV. A. 3. 74. Sententiarum libri, vt in praecedentibus. In tribus his codicibus cap. 3. lib. 1. legitur, vt in editis: *Humanitas a Christo suscepta, quae tertia est in Trinitate persona*. Consule notas ad eum locum.

describuntur.

37. Initio tertii huius codicis Cardinalis Bona elenchum opusculorum in eo contentorum ita descripsit: *Continet hic codex diuersa opuscula, ad Ascesin pertinentia, a viro religioso in vnum collecta, quae omnia typis edita sunt, exceptis* 9. 19. 20., *quae nullius momenti sunt*. 1. *Occurrunt libri tres Sententiarum, quas S. Isidorus ex S. Gregorio Magno maxima ex parte excerpsit, nonnulla adiungens ex S. Augustino. In editis notata sunt ad marginem loca SS. Patrum*. 2. *S. Ephrem. Syri aliquot sermones, interprete Ambrosio Camaldulensi. Excusi sunt Argentorati anno* 1509., *et Coloniae anno* 1547. *Omnia autem opera Ephrem edidit primum Romae Gerardus Vossius Tungrensis tribus tomis in fol. anno* 1593. 3. *Com-*

pendium vitae S. Hieronymi, post quod sequuntur epistolae Eusebii Cremonensis, et ipsius Hieronymi, sed falsae sunt, et supposititiae, plenae erroribus, fabulis, et anachronismis, vt quidem viri docti obseruarunt. 4. *Soliloquia S. Augustini: extant tom.* 9. *operum eius, sed in appendicem reiecta, quia ex eiusdem confessionibus, aliisque opusculis consarcinata sunt.* 5. *Eidem Augustino tributus liber de conflictu vitiorum, et virtutum ex eadem appendice tom.* 9., *qui etiam ascribitur S. Leoni. Verus auctor creditur esse S. ISIDORVS Hispalensis, inter cuius opuscula reperitur.* 6. *S. ISIDORI Soliloquia edita sunt inter cetera ipsius opera.* 7. *S. Bernardi Abbatis de vita Contemplatiua: in editis sic inscribitur,* Meditationes ad humanae conditionis cognitionem. *Perperam nomen Bernardi praefert: est primus liber de anima inter opera Vgonis de S. Victore.* 8. *Excerpta quaedam ex libris Vgonis de claustro animae, qui editi sunt.* 9. *Decretum Gratiani abbreuiatum: est index rerum omnium, quae a Gratiano notantur, continens singulorum capitum argumenta.* 10. *Liber S. Bernardi de conscientia pseudepigraphus. In editis Bernardi inscribitur,* De interiori domo. *Inter quatuor libros,* De anima, *Vgonis de S. Victore tertius ordine liber est.* 11. *Epistola S. Bonauenturae, extat* 2. *tom. opusculorum eius.* 12. *S. Antonii expositio decalogi. Excerpta videtur ex libro eius edito de eruditione confessorum.* 13. *Exempla quaedam ex variis libris transcripta, qui omnes editi sunt.* 14. *Libri quatuor de imitatione Christi, olim tributi Ioanni Gersoni, nunc Thomae a Kempis.* 15. *Tractatus S. Bernardi, qui dicitur* Scala caeli; *reperitur etiam tom.* 9. *S. Augustini, est autem Guigonis maioris Carthusiae Prioris, qui obiit anno* 1137. 16. *Bernardi formula honestae vitae. Est Bernardi Siluestri monachi Cisterciensis, cuius est etiam inter opera S. Bernardi epistola de re familiari bene administranda.* 17. *Epistola Petri Damiani de die mortis.* 18. *Breues quaedam oratiunculae ante, et post communionem.* 19. *Oratio ad Angelum Custodem.* 20. *Epigramma de Sacramento Eucharistiae.*

38. Hactenus elenchus opusculorum, a Cardinali Bona perscriptus. De Conflictu vitiorum, et virtutum, et Soliloquiis Isidori suo loco disputabitur. Aetas codicis colligitur ex fine Sermonum S. Ephrem, vbi legitur: *Die* XXVI. *iunii* 1481. *manu propria F. Io. Gaii Ordinis S. Dominici.* *subscriptio.*

Codex ignotus. 39. E codicibus a Zaccaria in suo programmate memoratis solum mihi desunt collationes codicis Barberinii, et Mutinensis, nisi si forte ex eorum alterutro excerptae sint quaedam variae lectiones codicis mihi ignoti, qui ita describitur : *Codex secundus plut.* 13. *a sinistra ingredientium membranaceus in fol. paruo inscriptus : Soliloquia Isidori Hispalensis, continens nempe Sententiarum libros.* Initio mutilus est codex; nam a capite duodecimo libri primi ducit initium. Mutilus etiam est sub finem : nam quum tertius liber 65. capitibus constare deberet, sub medium 22. capituli desinit. Pauca etiam extranea adduntur, nempe planctus beatae Virginis Mariae secundum B. Bernardum : *Dicat Domina mea, dic etc.*; Epistola S. Dionysii de morte Pauli; Summula parua de cometis; ac tandem oratio pulchra, et deuota.

Codex Mutinensis. 40. Fortasse in hoc codice praecesserant Soliloquia S. Isidori, vnde inscriptio remanserit, quae Sententiarum libris minime congruit. Zaccaria in Conspectu autographo suae editionis non nominat codicem Mutinensem, sed post decem alios addit : *Ac tandem nostro* XIII. *seculi, quem ab erudito Augustiniensis familiae viro P. Laget dono accepimus.* Suspicari possumus, hunc ipsum esse codicem Mutinensem, neque diuersum ab eo, cuius varias lectiones habeo, seculo XIII. exarato, qui a Zaccaria in bibliothecam Mutinensem illatus fuerit.

Codex Montis Politiani. 41. Ex literis ad P. Dominicum Troili Soc. Iesu a quodam amico Iesuita, qui non subscribit, datis, colligitur, in oppido Monte Politiano asseruari codicem ms. librorum Sententiarum, quem sibi conferri Zaccaria expetierat. Sed codex recentior visus est, ac solum speciminis loco caput 13. al. 15. lib. 1. ex eo describitur *De sensibus carnis* : neque enim in eo oppido repertum fuit opus editum Sententiarum S. Isidori.

Liber De summo bono. 42. Inter quosdam codices mss. Pistorienses indicatur *Libellus de summo bono* seculi XIV., qui ad nostrum Isidorum nihil attinet, vt ex initio patet. *Cap.* 1. *Qualiter naturalis rationis ducatu deum vnum mens humana repererit. Summum omnium principium deus est, quem tam inuenire difficile est, quam inuentum digne profari.* Scholastici hominis liber esse creditur.

Codex Pisanus. 43. Spem alterius Sententiarum codicis conferendi fecerat D. Carolus Maria Orsinius, qui literis ad V. C. Trombellium,

22. Se-

22. Septembris 1752. Pisis e Carthusiensi coenobio scriptis, affirmat, extare in eo coenobio, vt puto, codicem inscriptum *Sententiae S. Isidori*, et *Diadema monachorum*, et alium, *Synonyma S. Isidori*, quos ad eum legitima cautione adhibita perferri curabat: Trombellius Zaccariam de his codicibus certiorem fecit: sed nihil aliud praeterea actum reperio.

44. CONTRA IVDAEOS libri duo ad Florentinam sororem ad quinque mss. codices in conspectu editionis Zaccarianae dicuntur recogniti, scilicet ad duos Malatestios, duos Florentinos, et vnum Lucensem. Codex membranaceus in 4. bibliothecae Malatestiae Caesenatis plut. 1. ex sinistra ingredientium exhibet Euangelium S. Ioannis cum glossulis scriptum seculo XII., glossulae autem seculi sunt sequioris. Item *Isidorus Florentinae sorori suae. Incipit liber contra Iudaeos de Christo*. Pauculas varias lectiones Zaccaria ascripsit; ceteras, nec multas illas quidem, alius vsque ad cap. 9. lib. 1., vbi obseruat: *Vt vides, codex iste epitome quaedam est potius librorum, quam libri ipsi. In fine porro libri 2. pro capite 28. est praefatio, quae habetur pag. 256. editionis Matritensis. Hinc selegi has variantes*. Codex alter Malatestius est ille ipse, in quo Prooemia, vt dixi, et plura alia Isidori opera continentur. Post sermonem contra Arianos, *Dominae Sanctae sorori Florentiae Toletanus Ysidorus episcopus*. In fine: *Explicit liber Ysidori Toletani episcopi contra Iudaeos: amen*. De hoc errore, quo Isidorus *Toletanus episcopus* inepte nuncupatur, mox recurret sermo.

Libri contra Iudaeos.

Codices Caesenates.

45. E duobus mss. codicibus Florentinis alter est Laurentianus, alter S. Marci. Laurentianum, in schedis Zaccarianis breuiter descriptum, vberius, et distinctius recensebimus ex catalogo Bandinii tom. 1. cod. lat. plut. 23. cod. 14. Membranaceus est in fol. min. seculi XV., nitidissimus cum literis initialibus librorum aureis. In ipsa codicis fronte descripti apparent in quatuor aureis circulis variis ornamentis, et emblemmatibus distinctis operum tituli: in altera pagina Mediceum stemma. Sunt autem haec opera. 1. Beati Prosperi De vita contemplatiua cum epistola Iacobi Becchetti, qualem habet codex bibliothecae S. Marci. Haec edita fuit a Zaccaria in Itin. liter. per Italiam pag. 54. 2. Isidori liber Primorum (corrige *Prooemiorum*) *De librorum etc.* 3. Sine inscriptione Alle-

Florentini.

goriae : *Domino sancto , ac reuerendissimo fratri Orosio Isidorus etc.* In fine hoc opus inscribitur *Liber Primorum* , vel *Prooemiorum* , sed male . 4. Liber Differentiarum capitibus constans 42. , quorum tabula librum praecedit . Hic est liber secundus Differentiarum Grialii , *Inter deum* , *et hominem etc.* 5. S. Augustini episcopi liber de quatuor virtutibus , seu proprietatibus charitatis : *Desiderium charitatis vestrae a nobis exigit etc.* ; finit *non folia laudis* . Inter opera S. Augustini non extat . 6. Isidori Sententiarum libri tres , praeuia singulis capitum tabula . In fine : *Explicit liber Sententiarum , siue de summo bono S. Isidori Hispalensis episcopi . Floruit Isidorus tempore Heraclii Imperatoris , qui coepit anno Domini* DCXIV. , *et regnauit annis* XXX. , *sicut ait Vincentius in Speculo part.* 3. *cap.* 31. Succedunt Isidori contra Iudaeos libri duo , indice capitum singulis praemisso .

descripti .

46. Titulus operis est , *Incipit praefatio , vel recapitulatio fidei catholicae , siue superdictio operis Isidori Hispalensis episcopi ad Florentinam sororem suam . Sanctae Florentinae Isidorus Toletanus episcopus . Quaedam etc.* Quum Isidorus primum dicatur *episcopus Hispalensis* , ac postea *Toletanus episcopus* , fortasse interpolator codicis intellexit , patria fuisse Toletanum , vt clarius cernitur in codice 10. plut. 21. a Bandinio sic descripto . *Codex membranaceus seculi* XIII. *ineuntis cum titulis rubricatis , et initialibus coloratis . S. Isidori Toletani , Hispalensis episcopi , libri duo contra Iudaeos* : et in Malatestio etiam contra Iudaeos , quem nuper recensui : vt facile intelligas , tres hos codices ex vno , eodemque fonte infecto originem trahere . Illud pro certo habendum , errorem hunc esse ab aliquo librario interpolatore , vel per oscitationem immissum . Notat Bandinius ad codicem 14. plut. 23. , multas se variantes lectiones ms. exemplaris ab editis Isidori operibus animaduertisse : sed non meminit variantium lectionum , quas ex duobus contra Iudaeos libris Zaccaria nescio cuius ope , et manu sibi comparauerat .

S. Augustini quaedam .

47. Alter Florentinus codex est S. Marci , membranaceus in 4. minori , seculi XV. , in quo *scripta S. Isidori episcopi Ispalensis ad Florentiam sororem suam de Passione Dominica , collecta de pluribus , et ex testimoniis prophetarum* . Praeterea Augustinus ad Eremitas simplices , et indoctos de regimine eorum , ne in simplicitate eorum cadant in laqueos erroris . Excerpta alia ex Augustino .

Liber beati Augustini de vera, et falsa poenitentia distinctus per plura capitula. Liber Augustini de igne purgatorio: *Audiuimus, fratres charissimi, Apostolum dicentem, quia fundamentum aliud etc.* Item de laude dei, et poenis purgatorii: *Resurrectio, et clarificatio D. N. I. C.* Eiusdem de gratia noui testamenti, et de quinque quaestionibus. Liber beati Augustini de fide rerum inuisibilium. In fine: *Explicit opusculum Isidori Ispalensis ad Florentiam sororem suam de Passione Dominica.* Hic codex ab eodem collatus est, a quo superior codex Laurentianus, vt ex charactere apparet.

48. Eiusdem quoque manus sunt variae lectiones codicis Lucensis. Inscriptio est: *In nomine domini nostri Iesu Christi incipit epistola Sancti Isidori Iunioris episcopi ad sororem suam Florentinam in libro testimoniorum prophetarum de Christo.* Prologo succedit capitum Index. In fine haec adduntur: *His* XII. *vitiis offuscatur iustitia in terra. Adolescens absque obedientia. Femina absque pudicitia. Sapiens absque operibus. Populus absque lege. Senes absque religione. Dominus absque virtute. Diues mendax. Pauper superbus. Christianus contentiosus. Rex iniquus. Episcopus negligens.* Haec eadem in alio Pistoriensi codice reperiuntur. Confer librum De duodecim abusionibus seculi inter opera supposititia S. Cypriani, et infra cap. 85. num. 4. *codex Lucensis,*

49. In programmate Zaccariae mentio non fit codicis Barberiniae Bibliothecae, cuius tamen varias lectiones in eius Aduersariis inuenio. Codex est membranaceus in 4. seculi fortasse octaui: eodem enim charactere scriptus est, quo Orosius Laurentianae bibliothecae praenotatus num. 230., qui olim fuit Fratrum S. Saluatoris de Septimo Cisterciensis Ordinis, ac deinde Caroli Strozzae, Thomae filii. Titulus. *In nomine D. N. I. C., et B. Mariae semper virginis incipit praefatio, siue superdictio operis ad Florentinam sororem suam.* In codice Laurentiano nuper recensito simili modo haec praefatio dicitur *superdictio operis.* Quaedam de hoc codice cap. 66. animaduertam. *Barberinius*

50. Sequuntur homiliae aliquot S. Augustini; *homilia S. Faustini* de Theophania: *Proxime est*; iterum homiliae Augustini; item de transitu S. Martini ex epistola, quam Sulpicius Seuerus scripsit ad Bassulam socrum suam; homiliae aliquot S. Gregorii; Admonitio S. Basilii episcopi ad monachos; libri S. Ephrem diaconi de die *describitur,*

iudicii; eiusdem de compunctione cordis; S. Augustini liber Dogmatum ecclesiasticorum: subiungitur explanatio symboli, *Dum de symbolo conferre volumus*. Deest autem in hac explanatione articulus, *Vitam aeternam*.

varia opera, 51. Sequitur libellus inscriptus, *Quae sunt instrumenta bonorum. In primis Dominum Deum diligere etc.* Dicta S. Ephrem de fine mundi; *Et consummatio seculi, et conturbatio gentium*. Dicta S. Methodii episcopi. Mutilus est in fine codex. Liber dogmatum ecclesiasticorum Augustino affictus, Isidoro etiam tribuitur, vt cap. 83. exponam. Eruditus aliquis in vsum, vt opinor, Zaccariae quasdam varias lectiones ex Barberinio hoc codice annotauit, ita praefatus: *Aliqua hinc excerpsimus, conferendo libros ad Florentinam sororem editionis Parisiensis* 1601.

Liber De ordine creaturarum. 52. *De ordine creaturarum librum* dubium vocat Zaccaria, neque a se, vel ab aliis in suae editionis vsum collatum indicat. In schedis eius nihil de hoc libro reperio.

Synonyma. 53. SYNONYMA: pro collatione huius operis duos mss. Laurentianos Zaccaria in programmate indicauerat: sed in Aduersariis tres Laurentianos collatos manu eiusdem, qui alios codices Florentinos contulit, inuenio. Primus codex membranaceus in 8. plut. 20. num. 46. seculi XIII., aut XIV. Bandinius refert ad seculum XV., et Mediceo stemmate iusignitum animaduertit: deesse etiam prologum primum, et aliquid aliud in corpore: ac librum 2. desinere, *per futuram age mercedem*, vt in editione Matritensi pag. 390. col. 2. vers. 31. Est enim mutilus in fine. Inscriptio: *Incipit liber Synonymarum Domini Isidori Spalensis episcopi. Venit nuper ad manus meas quaedam caedula* (schedula) *Ciceronis etc.*

Florentini codices 54. Laurentianus alter codex est membranaceus in 4. seculi XIII. plut. 20. n. 49. Bandinius ait, codicem esse partim sec. XII., partim XIII. Duo sunt prologi, vt in editione Matritensi. Titulus videtur esse: *Isidori Ispalensis Synonymorum*. Sequuntur quaedam miscellanea, ac praesertim *liber Ecclesiastis*, et epistolae septem canonicae, liber Iob cum glossis. Sequitur annotatio: *Ab incarnatione Domini* 1215. *celebrata est sancta vniuersalis synodus Romae in ecclesia S. Saluatoris, quae Constantina* (forte *Constantiniana*) *vocatur, mense nouembri, praesidente domino Innocentio III. Papa pontificatus eius* 18. *anno, in qua fuerunt episcopi* 412. *etc.* Sequitur libellus de officio Iudicis.

55. Tertius codex Laurentianus membranaceus in fol. plut. 23. num. 23. in fol. min., seculi, vt putat Bandinius, vndecimi, optime seruatus. Continentur in eo sententiae SS. Patrum, Liber Martini Dumiensis de quatuor virtutibus, Sermo S. Ioannis Chrysostomi de patientia. Sequitur, *In nomine dei summi incipit liber Sancti Hysidori Hispaniensis* (sic) *episcopi*, *id est*, *Synonyma*. In fine: *Explicit Synonymae Domni Isidori liber secundus*. Post alia sunt libri tres Prognosticon S. Iuliani Toletani. *describuntur.*

56. Nihil habent Zaccarianae schedae *de Contemptu mundi*, *de Exhortatione poenitendi*, *de Lamento poenitentiae*, *de Oratione pro correptione vitae*, *et contra insidias diaboli*, *de Confessione*, *de Regula monachorum*, *de Fragmentis in regulam S. Benedicti*, *de Conflictu vitiorum*. Spuriis pariter recensetur liber *De institutione bonae vitae*, quem ex codice Veronensi descriptum reperio. De opere seorsum agam: codex describitur in praefatione Zaccariae ad librum Prooemiorum suo loco referenda. *plura Isidori opuscula.*

CAPVT XLIV.

Apparatus Zaccariae ad secundum volumen suae editionis S. Isidori.

1. In secundo volumine primum locum Zaccaria *epistolis* destinauerat: *sermonibus* item, Isidoro in mss. tributis. Epistola ad Massonam in programmate collata dicitur cum mss. Pistoriensi, et Vindobonensi. Ex codice quidem bibliothecae Vindobonensis integram epistolam descriptam inuenio: ex codice vero Pistoriensi varias lectiones ad marginem exemplaris Matritensis. Neque vero, qualis sit Vindobonensis codex, exprimitur. Ceteras epistolas ex editionibus Zaccaria recudere cogitauerat. *S. Isidori epistolae.*

2. Praeter sermonem *De corpore*, *et sanguine Domini* sub Emisseni nomine vulgatum, et apud Martenium Isidoro a duobus peruetustis codicibus tributum, tres spurios nondum editos Zaccaria promiserat, primum contra Arianos e Malatestio codice, alterum de S. Aemiliano e Vercellensi, tertium e Florentino S. Marci sine titulo. Sermo contra Arianos extat in codice Malatestio, in quo sunt etiam Prooemia veteris, et noui testamenti, vt expositum fuit *Sermones.*

capite praecedenti. In Catalogo monasterii Pomposae seculi XI. hic sermo iam Isidoro ascribebatur, vt infra cap. 46. dicam. Vtrobique incipit: *Veni, Domine Iesu Christe Redemptor*. De hoc, ac sequentibus duobus sermonibus quid ego sentiam, cap. 72. aperiam.

Sermo in laudem S. Aemiliani.

3. Sermo in laudem S. Aemiliani transcriptus est ex antiquissimo ms. codice archiuii S. Eusebii Vercellensis hoc titulo: *In natali S. Aemiliani episcopi Vercellensis sermo B. Isidori. Vir eclesiasticus etc.* Tertius sermo est contra gulam, cupiditatem, et superbiam, inscriptus, *Homilia S. Isidori episcopi. Fratres, oportet nos satis timere etc.* Huius Florentini S. Marci codicis vberior descriptio ita refertur.

Florentinus codex

4. Codex membranaceus in 8. seculi XIII., in quo aliquot homiliae: sequitur: *In nomine Patris incipit epistola de die dominico, a Deo missa: Diem sanctum dominicum etc. De septimo throno venit epistola in ciuitatem Gazam a Domino transmissa, vbi S. Petrus episcopatum accepit*. Contra hanc, aut similem aliam epistolam extat epistola Liciniani episcopi Carthaginiensis in Hispania seculo VI. exeunte ad Vincentium Episc. Ebositanae insulae: *Inter varias etc. In principio ipsius epistolae legimus, vt dies dominicus colatur etc.* Edita est tom. 5. Hisp. sacr. append. 4. Explicatio breuis orationis Dominicae. Aliae homiliae. Tractatus quidam de bestiis, quarum in Scriptura mentio. Expositio missae quibusdam versiculis in hanc sententiam:

Est ratio, quod pars altaris dextera missae
Principium, finemque tenet, mediumque sinistra;
Dextera Iudaeos, Gentiles laeua figurat.
Coepit ab his, transfertur ad hos, refertur ad illos
Nostra fides, et erunt sub mundi fine fideles.
Hoc animus recolat, hoc tua lingua sonat.

Videtur legendum *referatur*, et *sonet* pro *refertur*, et *sonat*.

describitur.

5. Sequitur Introitus missae: *Introitus autem missae nuncupatur etc.* Tractatus de vestibus, de laudibus missae, iterum de sacris vestibus, de missa: *Celebratio missae in commemoratione passionis Christi peragitur*. In hoc capite citatur Isidorus: item fit mentio diaconi, qui post Euangelium dicere debet: *Siquis est Catechumenus, procedat foras*. Sequuntur alia de missa, et de expositione symboli, ac passio S. Margaritae. Expositio similis missae extat in codice vat. Palatino 1578., vt cap. 84. dicam.

6. Haec de sermonibus spuriis Isidori, quorum Zaccaria meminit. An autem pro certo ponendum sit, eos esse spurios, suo loco, vt monui, distinctius inuestigabitur. *an spurii sint Sermones?*

7. DE OFFICIIS libri duo ad quatuor mss. codices recogniti, nimirum Bononiensem, Pistoriensem, duosque Lucenses. Bononiensis est codex Albornozianae bibliothecae Collegii Maioris S. Clementis Hispanorum, membranaceus in fol. num. 10. saltem seculi XI. In eo est liber beati Hieronymi presbyteri contra Iouinianum haereticum. *Liber S. Isidori Ispallensis ecclesiae episcopi de origine officiorum*. Liber S. Augustini episcopi de disciplina christiana. Altercatio Lanfranci, et Berengarii de corpore, et sanguine Christi: *Lanfrancus misericordia dei catholicus Berengario catholicae ecclesiae aduersario. Si diuina pietas cordi tuo inspirare dignaretur*. Dialogus est Lanfranci cum Berengario. In fine: *Explicit conflictus Lanfranci, et Berengarii de corpore, et sanguine Christi*. *libri de officiis.*

8. Libri duo de origine officiorum integri sunt, cum praefatione, et indice capitum. Huius codicis meminit Bayerius in not. ad lib. 5. bibl. vet. Hisp. num. 147. *Memini, me olim vidisse Bononiae in cel. S. Clementis Hispanorum collegio insignem Officiorum ecclesiasticorum codicem, qui vulgatis aliquanto auctior videbatur*. At variae lectiones Zaccariae manu ex hoc codice cum editione regia Matritensi comparato collectae minime indicant, eum vulgatis auctiorem esse. Hunc autem codicem, vti alios omnes Isidorianos Collegii Hispanorum Bononiensis anno 1748. a Mingarellio, et Ponsio collatos fuisse, ex notis ascriptis, aliorumque relatione perspectum habeo. *codex Bononiensis.*

9. Pistoriensis codex est ille ipse, in quo sunt libri sententiarum, de quo supra. Inscriptio: *Incipit prologus in libro Officiorum edito a beato Isidoro episcopo*. Est etiam Index capitum. Manu partim Zaccariae, partim alterius primus liber collatus apparet: in cuius fine Zaccaria ascripsit: *Hucusque contuli anno 1753. Cetera cursim annotaui*. Scilicet pauca quaedam ex lib. 2., in cuius fine: *Expliciunt libri Officiorum duo. Incipiunt capitula libri Differentiarum*. *Pistoriensis.*

10. Duo Lucenses codices accurate, nescio a quibus, collati sunt: manus enim duorum apparet. Nulla nota codices inter se distincti sunt. Pro eorum altero haec est epigraphe: *Collatio S.Isi-* *Lucenses*

dori Hispalensis de diuinis officiis cum ms. membranaceo codice Canonicorum maioris ecclesiae Lucanae. Titulus ms. codicis est. *Incipit prologus in libro officiorum edito a beato Isidoro episcopo*: qui omnino consentit cum prologo codicis Pistoriensis modo recensiti. Post prologum est index capitum.

descripti. 11. Pro altero Lucensi codice sic titulum Zaccaria praescripsit: *Libri de officiis ecclesiasticis editionis Parisiensis* 1580. *collati cum codice Lucensis Capituli, de quo Mansius tom.*45. *Caloger.* Sequuntur variae lectiones charactere alterius, quo in istiusmodi collationibus saepissime vsus est Zaccaria. Tom. cit. 45. Caloger. collect. pag. 73. commentarius Io. Dominici Mansii extat *De insigni codice Caroli Magni aetate scripto, et in bibliotheca Canonicorum maioris ecclesiae Lucensis seruato*. Codex est membranaceus in 4. charactere modo italico minutissimo, modo italico grandiori, modo quadrato: siue ab vno, siue a pluribus mendose descriptus. Scioli cuiusdam medicam manum expertus, saepe grauius vulnus accepit. Quaedam praeterea a codicis scriptore confuse exarata sunt, et inter se commixta. Aetas codicis hac notatione veteri designatur: *A resurrectione Domini nostri Iesu Christi vsque ad praesens* (sic) *annum Caroli regis in Langobardia, in mense septembrio, quando sol eglypsin patuit, Ind.* x. *anni sunt* DCCLXII. *m.* V. Indicatur annus Christi 787. Colligit Mansius, in scribendo codice isto aliquot annos fuisse impensos: nam inter alia est excerptum Epistolae Leonis III., qui anno 795. Pontifex esse coepit.

subscriptio codicum. 12. Dubitare tamen aliquis possit, num notatio de anno 787. ab excriptore ex alio codice, vt fieri solet, descripta fuerit. Aetatem quidem Caroli Magni codicem referre Mabillonius, qui codicem inspexit, indicauit, vt Mansius refert. Continentur hoc codice 1. Chronicon Eusebii, latine a S. Hieronymo redditum, et continuatum. 2. Antiphonae nonnullae per anni circulum. 3. Isidori Chronicon. 4. Libri duo Isidori de officiis, a Mansio collati cum editione Cochlei. Desunt in codice duo postrema capita De suffragiis etc., vt etiam in editione Cochlei, et in collectione de cathol. eccles. offic. Coloniae 1568., et in aliis. 5. Historia ecclesiastica Eusebii ex Rufini interpretatione. 6. Epistola S. Gregorii Magni ad quaestiones Augustini anglorum apostoli, editis exemplaribus auctior. 7. Libri Hieronymi, et Gennadii de vir. illustr.

8. Ro-

8. Romanorum Pontificum vitae sine auctoris nomine, quae Anastasio bibliothecario alibi tribuuntur. 9. Fragmentum Isidori de Haeresi, et schismate ex lib. 8. cap. 3. Etymol., quod Isidori nomen non praefert, et olim fragmentum operis alicuius Hieronymi credebatur. 10. Regulae ecclesiasticae Apostolorum, siue noti 50. canones. 11. De Musiuis opus iam ex hoc codice a Muratorio editum tom. 2. dissert. med. aeui pag. 668., quem tamen duo alia eiusdem codicis in vacua pagella fugerunt, *De fabrica in aqua*, et *De Multa*. 12. Versiculi *Gregorius praesul meritis, et nomine dignus*, plures, et correctiores, quam apud Vezzosium in not. ad 4. volumen oper. Ven. Thomasii. 13. *Incipit de dogmatibus ecclesiasticis sedis Gennadii episcopi Maxiliensis* (sic). 14. Nugae quaedam superstitiosae de numeris. 15. Collectio quaedam Canonum. 16. Liber B. Augustini de quinque haeresibus, falso ipsi ascriptus. Praeter plura alia sequuntur *Excerpta Canonum ex quibusdam ecclesiarum Hispaniae codicibus*, et fragmenta lib. 7., et 8. Etymologiarum Isidori.

13. Pro secundo volumine promiserat Zaccaria libellum orationum Isidoriani ritus a Blanchino editum, praemissa dissertatione de Isidoriana liturgia: Isidorianam Canonum collectionem Aguirrii, et Cennii cum suo de vtraque iudicio: et Concilia duo, quibus S. Doctor praefuit, cum variis lectionibus. De his omnibus nihil ab eo inchoatum, nedum perfectum inuenio: ac solum mihi in eius schedis occurrit Scipionis Maffei iudicium de codice Veronensi sexti, aut septimi seculi, quo breuiarium gothicum continetur: de quo ego infra plura disseram. *Orationale gothicum Veronense.*

14. CHRONICON pertinebat quoque ad secundum tomum, ad quinque mss. codices recognitum, videlicet Vaticanum, Lucensem, Pistoriensem, Florentinum S. Marci, Caesenatem Malatestium cum auctario ex tribus codicibus ad seculum x. Desiderantur collationes codicis Vaticani. Adsunt variae lectiones Chronici Isidoriani editionis Breulianae collati cum ms. codice Lucensis Capituli, de quo agitur in collectione Calogeriana opusculorum cit. t.45. Inscriptio est a manu Zaccariae: reliqua ab alia. Mansius loc. cit. titulum refert: *Chronica Esidori episcopi*. Addit, se hoc chronicon cum editione Loaisae contulisse, ex quo vberem variantium lectionum messem collegit: et inter alia notat, Heraclium in editis an. 5814. *Chronicon.*

assignari, in ms. cum anno 5813. componi. Existimo tamen, Zaccarianam lectionis varietatem non Mansii, sed alterius esse.

Compendium Chronici. 15. E codice Capituli Pistoriensis describitur compendium quoddam Chronici Isidoriani, quod incipit: *Dauid regnauit ann.* XL. *Salomon etc.* Finit: *Heraclius dehinc quintum annum agit imperii. Fiunt igitur ab exordio mundi vsque ad praesentem eram, hoc est, in anno quinto imperatoris Heraclii, et quarto principis Sisebuti anni quinque millia octingenti* XIII. Post, interposita vacua pagina, sequitur auctarium: *Adoloaldus etc.* vsque ad annum MXXVII.

Florentinus codex. 16. Codex Florentinus S. Marci est membranaceus in 4. sec. XI. *de hereditate*, vt initio notatur, *Nicolai Niccoli Florentini*. Titulus: *Incipit liber Chronicorum S. Hisidori Hispalensis episcopi ab exordio mundi vsque ad Heraclii imperium, et Sisebuti regis gothorum principatum, qui regnauerunt circa annum Domini seimila secento*: quae duo italica verba is, qui codicem contulit, pro numeris romanis, vt puto, ascripsit: ac fortasse eos non intellexit. Nam Isidori Chronicum ad annum mundi 6000. non pertingit. Multum discrepat codex ms. a Chronico edito. Finit: *Explicit liber Chronicorum, siue de temporibus Sancti Hisidori archiepiscopi Hispalensis.*

Continuatio Chronici. 17. Prosequitur alius Chronicon vsque ad Leonis imperatoris, qui Michaeli successit, imperium: ac notandum, auctorem huius supplementi, vbi de Nicephoro imperatore, Leonis antecessore, loquitur, ita habere: *Sic redargutus Nicephorus ab auaritia sua cessauit .... et octo annorum praeteritorum redhibitiones a principii* (sic) *domibus exigere; et erat lamentum magnum. Haec Dominus nouit. Ipse ego conscriptor horum viua voce audiui a Theodosio*. Sequitur auctarium, *Albuinus decimus rex Longobardorum etc.* vsque ad annum MLI.

Malatestius codex. 18. Malatestius codex post Prooemia, et alia Isidori opera Chronicon hoc titulo refert: *Incipit Chronica S. Ysidori episcopi Spalensis, describens historiarum breuiaturas ab exordio mundi.*

Albanius. 19. In programmate Zaccariae mentio non fit codicis Albanii, et Mutinensis; e quibus tamen varias lectiones, aliena manu exaratas, in eius schedis inuenio. Albanius est codex chartaceus num. 4., cuius initio haec legas: *Isidori Hispalensis de viris illustribus. Ildephonsus archiepiscopus Toletanus de viris illustribus post Isidorum. De ortu, et obitu Sanctorum Patrum, sed nullo auctoris*

nomine designato : opusculo tamen altera manu praemissum extat : Isidori Hispalensis Iunioris. Isidori Hispalensis chronica breuis ab initio mundi vsque ad Heraclium imperatorem. Librum hunc sic transcriptum dono mihi dedit Illustriss. et Reuerendiss. Dominus meus D. Cardinalis Sirletus, cui plurimum me debere fateor. Romae XXII. *iunii* M.D.LXXVI. *B. Cardinalis Lomellinus*. Inscriptio in codice est : *Incipit liber Chronicorum Isidori Hispalensis episcopi ab exordio mundi vsque ad Eraclii Augusti imperium, et Sisebuti regis principatum. Praefatio*. Chronicon, multis in locis interpolatum ab aliquo scriptore Gallo, apparet descriptum ex exemplari anno XL. Lotharii Francorum regis, et XIV. Heraclii imperatoris exarato, vt ex postremis verbis colligitur.

20. Mutinensis codex quibusdam in locis est mutilus. Titulus est : *Incipit liber Chronicorum S. Isydori episcopi*. In fine computantur anni vsque ad XXVII. Caroli Magni, quo tempore descriptus codex videtur. Atque hanc aetatem arguit specimen characterum, quod apud me habeo. Orthographia codicis est, *Euseuius, condedit, adque, reperit, morui, inlustris, Spanias, nomi* pro *numi*. Verba extrema operis sunt : *A quinto vero anno Heraclii imperatoris vsque ad vigesimum octauum Luiprandi Regis Langobardorum, et meam infelicis Iohannis . . . . . aetatem subputantur anni* CXXIV. *Dehinc vsque ad* XXVII. *Christianissimi, et piissimi Domni Caroli Magni regis Francorum, et Longobardorum in Italia . . . . inueniuntur anni* LXII. *Colliguntur ergo omnes anni ab Adam vsque ad praesentem* VIII. *indictionem, quo* (sic) *pascha hebraeorum idus aprilis, pascha vero nostra tertio decimo Kalendas Madias*, (sic) *principium mundi quarto idus aprilis, luna condita idus aprilis, homo ad imaginem dei factus septimo Kalendas Madias, complentur anni . . . . Residuum ergo seculi tempus humana inuestigatione incertum est*. *Mutinensis.*

21. HISTORIA GOTHORVM : de hac nihil annotauerat Zaccaria, nisi eam edendam cum variis lectionibus ex Labbeana editione. *Historia gothorum.*

22. DE VITA, ET OBITV PATRVM liber : ex mss. codicibus, Veronensi, et duobus Florentinis, variae lectiones collectae, quae in programmate Zaccariae promissae sunt, in eius etiam schedis apparent. Codex Veronensis plura Isidori opera continet, ac sic describitur a Marchione Maffeio in epistola Seguierii ad Zac- *Liber De vita, et obitu Patrum.*

cariam, cuius antea memini. *Codex Capituli Veronensis num.* LIV. *scriptione minuscula veteri, rubricatis titulis, ipsisque, et prioribus opusculorum versibus maiorum literarum decore effictis: quatuor adueniunt eiusdem Isidori lucubrationes.* I. Orditur liber praemiorum dialogus Sancti Hieronymi presbyteri. *Nec praemia memorat, nec dialogus est, sed Hispalensis illud, de quo Braulio,* Prooemiorum librum vnum. *Editiones*: In libros veteris, ac noui testamenti Prooemia: *sic Matritensis tom.* 2. *p.* 310. *Post illa testamenti veteris ms. liber,* Item praefationes librorum noui testamenti. *Ad Euangelistas non habet ms.* scilicet Matthaeus, scilicet Marcus, scilicet Lucas, *quae ex ora librorum in textum irrepsere.* Penetrat, *ms.* compenetrat. *Post* digessit *editi* XX. *versus addunt, quibus ms. caret. Caret etiam periodis quibusdam in D. Petri epistolis.*

Codex Veronensis describitur.

23. *Secundo loco,* Incipit vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserant. *Tertio* Incipit opuscula Sancti Isidori Domino reuerendissimo Orosio Isidorus. *Liber sequitur, quem tomus secundus Matriti cusus hoc titulo exhibet*: Allegoriae quaedam sacrae scripturae. *Idem est, ac ille,* De nominibus legis, et euangeliorum, *qui a supposititio Flauio Dextro perperam Cordubensi Isidoro tribuitur. Hoc titulo eum donauit Braulio, puto, quia incipit,* Quaedam notissima nomina legis, et euangeliorum. *Guilielmus Caue inter deperditos recensuit, immo nunquam extasse suspicatur, quum ambigat, an idem sit cum libro Prooemiorum: sed Matriti editionem non viderat. Quarto loco in ms. maximis literis,* Incipiunt testimonia diuinae scripturae, (*et Patrum etiam quorumdam.*) *Isidoriana, et inedita collectio est, quae non inutiliter inter anecdota, si otium suppetet, proferetur.*

titulus.

24. Qui codicem hunc Veronensem cum editione Matritensi contulit, ita exhibet titulum: *Isidori, Incipit vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserunt.* In fine notationem hanc subiecit: *Quum in hoc codice primus libellus Prooemiorum Hieronymo tribuatur, opusculum autem hoc nullo auctoris titulo praenotetur, etsi satis antiqua manu Isidori nomen supra marginem ascriptum sit, quae autem sequuntur, hunc titulum habeant, Incipit opuscula Sancti Isidori, videtur primus amanuensis hoc opusculum Isidoro abiudicare.* Sed tantum colligitur, amanuensem primum forte ignorasse, cuius auctoris sit liber *De ortu, et obitu Patrum.* Quod

parum obest, praesertim quum idem amanuensis librum Prooemiorum *dialogum* inepte vocauerit, et S. Hieronymo affinxerit. Opus in ms. codice post elogia Patrum noui testamenti desinit: *Explicit vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserunt*.

25. Primus codex Florentinus est Laurentianus plut. 67. n. 12., membranaceus in fol., seculi XV., in quo est Eusebii, et Rufini historia ecclesiastica, Chronicon Bedae, Gennadius, Isidorus, et Ildefonsus de viris illustribus: quos tres libros de viris illustribus a se collatos testatur, qui varias lectiones collegit ex libro Isidori *De ortu, et obitu Patrum*, qui libro Gennadii succedit. Inscriptio est: *Liber beati Isidori Hispalensis episcopi de ortu, vita, et obitu sanctorum Patrum. Incipit prologus*. In fine: *Liber Isidori de ortu, et vita, et obitu Patrum explicit*. ***Florentini codices***

26. Ex Bandinio tom. 2. Catalogi cod. latinor. biblioth. Laurent. discimus, hoc volumen nitidissimum, et ornatissimum esse cum stemmate Mediceo. Liber Isidori, vt idem refert, constat 38. capitibus, quorum primum est de Xysto, vltimum de Seuero: plura occurrunt menda. Sequitur additio Braulii, siue Praenotatio operum Isidori. Ildefonsi liber de vir. illustr. diuersum capitum ordinem seruat, ac liber editus a Fabricio. Primum caput in ms. est de Asterio, siue *Astirio*, vt in ms. scribitur. Opus desinit: *S. Leocadiae tenet habitationis sepulcrum*. Sequitur Anonymi additio de S. Ildefonso: *Ildefonsus memoria etc.* Haec est Iuliani Toletani, quae tamen in nonnullis mss. Felici ascribitur. ***descripti.***

27. Alter ms. Florentinus codex est bibliothecae S. Marci chartaceus seculi XV. Initio legitur: *Hic liber est conuentus S. Marci de Florentia Ordinis Fratrum Praedicatorum, quem scripsit frater Leonardus Ser Vberti de Florentia eiusdem conuentus filius, qui obiit Romae die* XXV. *maii* 1481. In hoc sequentia sunt. Tractatus beati Bernardi de spirituali exercitio, scilicet lectione, meditatione, oratione, et contemplatione. Verba S. Bernardi de passione Domini: *Ab initio conuersationis meae fasciculum*. Epistola beati Bernardi ad quemdam suum deuotum de honestate vitae, et religione: *Petis a me, mi frater charissime, quod nunquam, et nusquam*. ***S. Bernardi quaedam,***

28. Epistola beati Bernardi ad quemdam de exercitio religiosi, et de gradibus perfectionis: *Quoniam, dilecte mi frater, in Domino adhuc me in praesentia tibi posito*. In fine de hac epistola notatur: ***epistolae.***

Quae quidem licet bona sit, et utilis, minus tamen sapit, quia nec sensum, nec eloquentiam videtur redolere Bernardi. Epistola beati Bernardi ad parentes cuiusdam nouitii dolentes eum, quasi perditum: *Si filium vestrum*. Eiusdem ad eosdem in persona dicti nouitii: *Sola causa, qua non licet*. Eiusdem ad quemdam, qui exierat, et differebat iterum ordinem ingredi: *Doleo super te, fili mi Gualfrede*.

Varia opera. 29. Epistola beati Ambrosii episcopi ad quemdam suum discipulum de moribus, et honestate vitae: *Dilecte fili, dilige lacrymas*. Hoc videtur esse opusculum de institutione bonae vitae, Isidoro in quibusdam mss. libris tributum, de quo nos cap. 83. Liber beati Augustini De speculo animae. Expositio Hugonis S. Victoris super regula beati Augustini episcopi. Eiusdem Hugonis opus de claustro animae.

De vir. illustr. 30. *Liber S. Isidori Hispalensis archiepiscopi de viris illustribus, qui post Hieronymum, et Gennadium scripsit*. Liber beati Hildefonsi archiepiscopi Toletani de viris illustribus. *Liber Sancti Isidori Hispalensis episcopi de ortu, vita, et obitu Sanctorum Patrum, qui in veteri, et nouo testamento virtutibus claruerunt*.

Chronica. 31. Liber Chronicorum Bedae. Iacobi Antonii Marcelli ad Renatum Regem Siciliae praefatio in quamdam historiam de sacerdotio Iesu Christi. Sequitur haec historia, quae dictis Sanctorum non congruit, de qua nos alibi. Quaedam de Sibylla Erythraea. Epistolae Lentuli, et Pilati de Iesu Christo. Epistolae S. Anastasiae, et S. Chrysogoni. Legenda S. Roberti episcopi Vormacensis. Vita S. Athanasii episcopi Alexandrini, incerto auctore. Astrologia naualis Aristotelis.

Miscellanea. 32. Tractatus Ioannis Gerson de celebratione missae. Tractatus Bartholomaei Lapaicii Ord. Praedicatorum, episcopi Coronensis, de glorificatione sensuum in paradiso: cum elogio auctoris. Historia de excidio Constantinopoleos, scripta ex Chio die 13. augusti 1453. Sermo in coena Domini habitus in capitulo conuentus S. Marci Florentiae.

Bedae chronicon. 33. In extrema pagina notatur, excriptorem codicis Fr. Leonardum Ser Uberti peste obiisse Romae in conuentu S. Mariae super Mineruam die xxv. maii 1481. Chronicon Bedae in hoc codice auctius est edito. Inscriptio operis Isidori est: *Incipit liber*

S. Isidori Hispalensis episcopi de ortu, vita, et obitu Sanctorum Patrum, qui in veteri, ac nouo testamento virtutibus claruerunt. In fine: *Amen. Laus Deo. 22. nouembris 1472. Explicit liber S. Isidori etc.*

34. In Aduersariis Zaccarianis est liber de ortu, et obitu Patrum in compendium redactus, de quo in eius programmate nulla fit mentio. Extat in codice membranaceo Capituli Veronensis in fol. seculi x. num. 58. plut. Q., in quo libri septem forte Bedae, aut Rabani. Simillimus huic est codex Regio-Vaticanus 309., quem cap. 10. describam. Lib. 1. num. 8. *Incipit de ortu, et obitu Patrum*. Est, vt dixi, compendium libri Isidoriani, quod collatum est cum alio codice eiusdem Capituli num. 63. plut. P., vbi Bedae Martyrologium Blanchinianum, cuius scilicet variantes lectiones Blanchinus in suis ad Anastasii tomum 4. prolegomenis protulit. In hoc codice 63. post elogium Titi additur. *Item nomina eorum, quorum ignorantur sepulcra. Abel filius Adam etc., vt apud Isidorum. Lot filius Aram etc., vt apud Isidorum. Phinees sacerdos etc., vt apud Isidorum. Machabaei septem fratres etc., vt apud Isidorum*. Iuuat credere, haec verba *vt apud Isidorum* in ipso ms. codice legi, non ab eo esse addita, qui opusculum ex veteri codice transcripsit. *Compendium libri De ortu, et obitu Patrum.*

35. Habeo etiam in schedis Zaccarianis variantes lectiones codicis Albanii, in quo est Chronicon Isidori, vt paulo ante explicui. Inscriptio est: *Isidori Hispalensis iunioris de ortu, vita, et obitu SS. Patrum, qui veteri, et nouo testamento virtutibus claruerunt, liber incipit. Praefatio*. Quod Isidorum iuniorem audis, non alium a nostro celeberrimo Etymologiarum auctore putes: nam idem Isidorus in codicibus modo senior, modo iunior dicitur, iis de causis, quas cap. 16. protuli. In eisdem quoque schedis sunt variae lectiones ex codice Malatestio, in quo sunt Prooemia, et alia Isidori opera: *Incipiunt capitula libri Ysidori Spalensis episcopi de vita, ortu, vel obitu Sanctorum Patrum*. Post Indicem capitum ex veteri, et nouo testamento: *Incipit liber Ysidori de vita, ortu, vel obitu SS. Patrum, qui in scripturarum laudibus referuntur: in primis de Adam*. *Codex Albanius.*

36. DE VIRIS ILLVSTRIBVS liber, pro quo Zaccaria collationem septem codicum mss., Barberinii, Estensis, Florentinorum *Liber De vir. illustr.*

trium, duorumque Bononiensium promiserat. Non inuenio, nisi varias lectiones duorum codicum Bononiensium, quas eruditissimus vir Ioannes Chrysostomus Trombellius ad Zaccariam misit. Eas autographas seruo cum eiusdem Trombellii literis ad Zaccariam, quibus discrepantiam etiam scripturae in libris Hieronymi, et Gennadii de viris illustribus pollicetur, die 3. iulii 1754. datis, De his Bononiensibus codicibus nihil notatum est, nisi vtrumque, vel certe eorum alterum esse bibliothecae communis monasterii S. Saluatoris Bononiae.

Codex Albanius. 37. Quum codicem Laurentianum de ortu, et obitu Patrum paulo ante descripsi, obseruaui, eum, qui illud opus contulit, librum etiam de viris illustribus contulisse. Is autem qualiscumque labor ad nos non peruenit. Eius loco reperio varietatem lectionis ex codice Albanio supra descripto, quum de Chronico verba feci. Omittit hic codex prologum *Quamuis superius etc.*, atque ita incipit: *Isidori Hispalensis de viris illustribus. De Xysto Papa*: atque ita deinceps: *De Macrobio diacono etc.* Seruat editionis Matritensis ordinem.

praefatio Zaccariae. 38. Reperio etiam paratam a Zaccaria praefationem in hunc librum, sed, vt puto, ante confectam, quam de editione omnium Isidori operum cogitaret. Videtur enim ita esse comparata praefatio, vt ad bibliothecam ecclesiasticam Fabricii recudendam deseruiret. Fabriciana editio libri Isidori ad plures alias editiones, non ad mss. exemplaria, recognita apparet, notis variorum, et quibusdam etiam Zaccariae illustrata. Praefationem suo loco edam, quum scilicet de hoc libro agam; notasque, quum excudetur liber, recensebo. Et Zaccariam quidem de noua bibliothecae ecclesiasticae Fabricianae editione adornanda cogitasse, ex supellectile eius literaria post ipsius obitum intellexi, vt supra iam monui.

Liber De natura rerum. 39. DE NATVRA RERVM Liber, cum quatuor mss. codicibus collatus, videlicet vno Lucensi, duobus Florentinis S. Marci, vno Florentino Laurentiano. Collectae extant variae lectiones ex his quatuor exemplaribus. Codex Lucensis est S. Mariae Curtis *Orlandingorum*, siue *Orlandigorum* membranaceus in 4. seculi XII., aut XIII., *Incipit liber de astris caeli S. Ysidori Ispalensis episcopi. Incipit prologus. Domino fratri etc.*

Florentini codices 40. E duobus Florentinis S. Marci codicibus alter est seculi IX.. in quo

in quo etiam est liber S. Hieronymi de scriptoribus ecclesiasticis. *Incipit Hisidori presbyteri sermone nitidiori* (sic). Omittitur prologus. Plura etiam capita in hoc eodem codice omittuntur.

41. Alter codex recentior est ad seculum XII. pertinens. Exhibet Etymologiarum opus in 23. libros diuisum; quorum postremus est hic liber de natura rerum. Titulus ergo est, *Incipiunt capitula libri* XXIII. Post prologum est index capitum. *descripti.*

42. Bibliothecae Laurentianae codex 39. plut. 29. est membranaceus in 4. seculi XIII., in quo praeter librum Isidori de natura rerum continetur *Carptum de historiis orientalium ecclesiarum de eo quod magna est fides christianorum*, *et immobiles sermones domini nostri Iesu Christi*, *qui dixit*, Quodcumque ligaueris super terram, erit ligatum et in caelis; *et quia non soli Petro apostolo sit data haec potestas*, *et cunctis apostolis*, *verum etiam et omnibus sacerdotibus*, *qui recte credunt*, *et praedicant verbum veritatis*. Item Expositio orationis dominicae: Canones poenitentiales: De concurrentibus epactis, et alia. *Fides christianorum.*

43. Isidoriani libri inscriptio est: *Incipit liber de astris caeli S. Isidori Spalensis episcopi*. *Incipit prologus*. *Domino fratri Sidebuto Hysidorus*. Desinit, *quinque existimauerunt*, cum circulari tabula trium mundi partium, vt nos docet Bandinius tom. 2. cod. latin. biblioth. Med. Laurent. *inscriptio.*

CAPVT XLV.

Variae lectiones ex mss. codicibus ad volumen III. *editionis Zaccarianae paratae*. *Obitus*, *et elogium Zaccariae*.

1. ETYMOLOGIARVM libros primum, et praecipuum opus voluminis tertii editionis suae Zaccaria esse voluerat, ad octo mss. exemplaria emendatos, nimirum Vaticanum num. 624., Estense, Chisianum, Bononiense, Lucense, Florentinum S. Marci, et duo Malatestia. Desunt variae lectiones Vaticani, Bononiensis, et Estensis: adest tamen codex Capituli Mutinensis, mutilus, et semiustus, seculi IX. Incipit a praefatione libri III. Desinit cap. 3. libri IX. Habeo specimen characterum huius codicis. *Etymologiae.*

2. Chisianum exemplar est membranaceum in fol., signatum *Codex Chisianus*

A. 3. 35. seculi XIV. *Incipiunt capitula lib. Isidori iunioris Spanensis episcopi ad Braulionem Augustinum* (sic) *vel ad Sesibutum, suum scilicet dominum, et filium scripta*. Plurimum differt ab edito, quum in ipso librorum ordine, et serie, tum in rebus ipsis, quae aliunde ab interpolatore aliquo videntur insertae. Liber 1. De grammatica. Lib. 2. De rethorica. Ibi cap. 21. ab illo verbo *Anadiplosis* vsque ad finem capitis omittitur. Lib. 3. De dialectica. Lib. 4. De arithmetica. Lib. 5. De geometria. Liber 6. De musica. Lib. 7. De astronomia. Sequitur. *Incipit liber de medicina secundum Isidorum*. Cap. 4. post vltima verba additur: *Logici rationem etc.*, quod fragmentum alibi inter appendices proferemus. Sequitur liber de legibus, cui praemittitur epistola ad Braulionem. In fine libri de legibus post breue Chronicon additur: *In Hispania Iudaei baptizantur. Explicit hic Chronica secundum S. Isidorum. Hoc tempore fuit S. Isidorus.*

describitur. 3. Subiicitur auctarium Chronici: *Theodosius anno* IV. *etc.* Desinit: *Otto IV. annos* VII. *Hic depositus fuit per Innocentium, et assumptus est Fridericus II., qui nunc imperat*. Seculo igitur XIII. ineunte, interpolatum fuit exemplar Etymologiarum, ex quo Chisianum descriptum videtur. Liber 14. totus plane immutatus est, duobusque auctus capitibus, altero *de terra sancta*, altero *de Hierusalem gloriosa metropoli*. Hinc ad operis finem omnia ex arbitrio immutata: sequitur enim de haereticorum schismate, *Indiculus haereticorum*, qui Hieronymo tribuitur: *Simon quidam magus etc.*, caput de philosophis gentium, de poetis etc. Indiculum haereticorum ex antiquioribus aliis membranis nos exhibebimus.

Lucensis codex, 4. Lucensis codex est plut. 2. num. 55. collatus cum editione Bignaeana, et alia antiquiori anni 1483. Est membranaceus in fol. seculi XI., quo haec initio codicis ascripta sunt: *Iste liber est beati Martini Lucensis episcopatus: quem si quis furatus fuerit, aut fraudulenter retinuerit, ex auctoritate huius matricis ecclesiae, quae caput est omnium ecclesiarum Lucani episcopatus, et Canonicorum consensu anathema sit in perpetuum, nisi reddiderit. Amen, fiat, fiat, fiat, fiat, fiat, fiat*. In codice nullus est pro epistolis titulus. Post epistolas Index capitum libri primi. Tum *Incipit liber primus de grammatica, et partibus eius*. In fine. *Explicit liber Etymologiarum Domni Ysidori episcopi. Deo gratias. Amen.* Va-

riantes lectiones satis copiosas collegit amanuensis aliquis, vel socius Zaccariae, qui frequenter, vt iam obseruaui, operam suam in huiusmodi conferendis mss. exemplaribus contulit.

5. Alia manu scriptae sunt variae lectiones non ita vberes codicis Florentini bibliothecae S. Marci, qui membranaceus est in fol. seculi fortasse vndecimi, in quo Etymologiarum opus in viginti duos libros distributum est, et liber de natura rerum pro libro vigesimo tertio subiungitur. Inscriptio: *Incipiunt textus epistolarum Ysidori, et Braulionis ad Ysidorum de petitione libri Etymologiarum.* Multa, quae Lucensi codici peculiaria sunt, in hoc etiam S. Marci reperiuntur. *Florentinus.*

6. Malatestium Etymologiarum exemplar antiquissimum plut. XXI. num. 5. hunc praefert titulum: *In nomine domini nostri Iesu Christi: incipit liber Etymologiarum etc. Incipit epistola etc.*, scilicet epistola Isidori, *Omni desiderio etc.*, et Braulionis: *O pie Domine etc.* Sequitur: *Incipiunt libri Hysidori Iunioris Spanensis episcopi ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum scripti. Incipit prologus. En tibi etc. Incipiunt capitula libri primi.* *Malatestius antiquior*

7. Praestantissimum hunc codicem sic describit Mansius in addit. ad biblioth. medii aeui Fabric. verbo Isidorus: *Veniam peto ab aequis lectoribus, si eorum sub oculis hic repraesentem omnium, quotquot vnquam audierim, vel legerim, vetustissimum codicem Etymologiarum S. Isidori, quem seruat bibliotheca Malatestarum Caesenatensis, librum quem credo scriptum seculo* VII. *Continet vero ille libros* XXV., *nempe* V. *vltra numerum, quem editi praeferunt. Id vero discrimen non inde prouenit, quod addita sint quaedam supra edita, sed ex diuersa tantummodo disponendi operis ratione. Ita ergo distribuitur. Quatuor priores libri sunt, vt in editis, excepto quod libri* IV. *caput* XIII. *de initio medicinae deest. In libro* V. *variat nonnihil Chronicon Isidori, quod incipit in hoc codice* Ordinem temporum. *Reliqui dein libri vsque ad caput* XXVI. (legendum cap. XVI.) *libri* XVIII. *pari passu cum editis procedunt, sed initium capitis* XXVII. (legendum cap. XVII.) *in editis est in codice initium libri* XIX.; *tum caput* XX. *libri* XVIII. *in editis est ibi liber* XX.; *liber* XXI. *incipit a capite* LII. *libri* XVIII., *liber* XXII. *est caput* LX. *libri* XVIII., *liber* XXIII. *exorditur a capite* VII. *libri* XIX.; *denique liber* XXV. *libro* XX. *editorum cohaeret.* *describitur.*

Var. lection. 8. *Additamenta illa, quae in editione Parisiensi* 1601. *pag.*269. *seorsum dantur, hic etiam, sed non omnia comparent ad marginem descripta, vt* talentum etc., mina etc., obolus etc., siclus etc. *Sunt vero haec addititia alterius, et paulo recentioris manus, quam reliqua omnia. Variantes quaedam occurrunt non contemnendae, quas tamen ego maiori diligentia annotare ex temporis angustia prohibitus sum. Vnum hoc tantummodo non neglexi. Quo loco in edito lib.* XIX. *cap.* XIX. *legitur* canterium, gablaia, guuia, *ibi* cauteria lingulina. *Denique in fine libri eadem, ac cetera, manu versus isti leguntur*:

Vt est labor agricolis vomere proscindere terras,
Est mihi arundineus calamus sulcare nouales.
Ille etiam tostas congaudet cernere messes.
Sic et ego finem lecto concludere versum.

subscriptio, 9. Descripsit quoque Zaccaria hos versiculos: sed in primo melius legit: *agricolis proscindere vomere*. Redundat *est*, vt stet versus. In secundo versu reponendum erit *arundineo calamo*. In vltimo versu rectius Zaccaria *letor* pro *laetor*: nam *lecto* apud Mansium nihil est. Pro *versum* praestiterit legere *versu*. Zaccaria ex eodem codice haec addidit: *Rogo, boni lectores, vt rogetis pro Petro scriptore, si deum habeatis protectorem. Explicit. Deo gratias semper, amen*. Penes me est specimen characterum huius codicis: quem antiquissimum esse, facile credam: ad seculum VII., quo scilicet Isidorus obiit, pertinere, Mansio non ita facile assentiar.

alia descriptio. 10. Ioseph Maria Mucciolus edidit Caesenae anno 1780. Catalogum codicum mss. Malatestianae Caesenatis bibliothecae, Fratrum Minorum Conuentualium fidei, custodiaeque concreditae. Tom. 2. pag. 141. seqq. describit hunc ipsum codicem plut. 20. num. 4. S. *Isidori Etymologiarum libri* XXV. *Maiusculis, et quadratis characteribus ad primam codicis paginam haec epigraphe: In nomine Domini nostri Iesu Christi incipit liber Ethimologiarum editus ab Isidoro Iuniore Hispalensi episcopo ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum scriptus*. Primo codicis tegumento interius firmiter adhaeret membranaceum folium, quod rerum in codice tractandarum indicem continet: *Vt valeas, quae requiris etc.*.

Muccioli obseruatio 11. Deinde epistolae amoebaeae Isidori, et Braulionis. Obseruat Mucciolus, epigraphem codicis esse: *Incipit liber Ethymologiarum*,

quia, inquit, *Isidorus ipse in libros non disposuit, sed, Isidoro defuncto, Braulio vltimam operi manum dedit, inque* XX. *libros distinxit, addiditque multa vtilissima ex variis, optimisque scriptoribus collecta, scitu digna, quae alibi vix reperiri poterant.*

12. Verum quidem, Isidorum opus in libros non diuisisse: verum etiam, Braulionis esse distinctionem librorum. At Braulionem aliquid operi addidisse, aut inseruisse, neque Braulio ipse refert, neque aliunde constat. Diligenter idem Mucciolus singula in codice contenta exponit, quia, vt ait, *tanta est codex veneranda antiquitate praeditus, vt viri doctissimi, qui multas Europae bibliothecas perlustrarunt, fateantur, nec audiuisse, nec legisse codicem hoc vetustiorem. Quumque nouam operum Isidorianorum editionem multi meditentur, ad plenam, accuratamque lectionem plurimum conducere potest. Expectant viri scientiarum amatores ex animo editionem omnium operum S. Isidori vel iam paratam, vel propediem parandam a cl. Abb. Francisco Zaccaria. Vtinam fata eius consilium non praeuertant.* *reiicitur.*

13. Iterum de antiquitate codicis haec obseruat: *Codex vetustissimus est omnium, quos insignis bibliotheca Malatestiana Caesenas seruat. De huiusmodi codicis antiquitate si ea consulamus, quae excusa sunt in additamentis cl. Mansii ad bibliothecam Fabricianam, seculi* VII. *est, . . . licet in pagellis mss. huius nostrae bibliothecae legamus ab amanuensi* (Mansii) *scriptum, codicem esse seculi* IX. *Seculi pariter* IX. *esse codicem sentit eruditissimus Abb. Zaccaria, cuius iudicium per literas mihi allatum est a studioso iuuene Caietano Marinio.* Addit Mucciolus Zaccariae iudicium, quod huiuscemodi est. *In celeberrima, quae Caesenae est, bibliotheca Malatestia duo extant Isidorianarum Etymologiarum codices membranacei, alter seculi* XI., *vetustior alter num.* 5., *et fortasse seculi* IX. *Vterque multis nominibus commendandus, quum vberrimam variarum ab editis exemplis lectionum segetem suppeditet. In vtroque codice notandum maxime est Isidori chronicon, quod positum est pro lib.* V. *cap.* 37. *in Matritensi anni* 1599. *editione inscriptum: De discretione temporum: nec parum ab impressis eiusmodi chronici libris discrepat. In recentiore vero exemplo illud singulare est, lib.* V. *capita* IV., *et* V. *S. Isidori de haeresibus praetermitti, in eorumque locum suffici totidem capitulis Indiculum Hie-* *vetustas codicis.*

ronymi de haeresibus, *ex quo multa emendes in inquinatissima Parisiensi eiusdem operis editione*, *quam primus curauit Claudius Menardus*.

notae marginales. 14. Haec ex Zaccariae literis Mucciolus; qui praeterea notat, in marginibus multa esse verba addita, a librario omissa, aut indicantia, quid peculiare ibi agatur: libro 3. praemitti praefationem de quatuor sequentibus disciplinis, et aliam praefatiunculam libro 13., quae duae praefationes, *quod sciamus*, inquit, *haudquaquam in editionibus occurrunt*. Parum attente editiones legerat: nam in vulgatis Etymologiarum editionibus obuiae sunt eiusmodi praefatiunculae.

nihil deest. 15. Mansium deceptum Mucciolus aduertit, quod in addit. ad Bibl. med. Fabr. scripserit, deesse lib. 4. caput 13. *De initio medicinae*: siquidem titulus huius vltimi capitis extat, et per errorem librarii legitur, *De initium medicinae*: immo in ipsius capitis margine dextro, et inferiore visuntur annotatiunculae, quarum vltima verba sunt, *Caruticum*, *Calasticum*, *Martiatu*. Neque ita facile iudicari potest, aliquid deesse.

Alia opera. 16. Post Etymologias sequuntur in eodem codice Homiliae nonnullae S. Augustini, et quaedam quaestiones de sacra Scriptura per interrogationes, et responsiones, mutilae in fine. Initium: *Quia video*, *te de scripturis contendere velle etc.* Inter anecdota a Mucciolo editae sunt pag. 249. seqq.

Mansii iudicium. 17. Pag. 287. Mucciolus profert indiculum mss. codicum bibliothecae Malatestiae, quem olim Mansius confecerat. De hoc codice notatum est, esse in eo quaedam Augustini, sed apocrypha. Addit Mansius; *Codex iste omnium*, *quotquot sunt*, *in hac bibliotheca praestantissimus est*, *quum scripturam praeferat seculi* IX.... *Annotationes habet nonnullas in margine additas manu paulo recentiori*, *ac praesertim lib.* 5., *vbi duo leguntur Imperatorum constitutiones*, *quarum priorem desumit auctor ex lib.* 1. *Constitutionum*. *Has leges nuspiam nactus sum*. Affirmat Mucciolus pag. 143., Additamenta, quae in editione Parisiensi 1601. seorsum sunt excusa, siue in marginibus, siue in textu codicis omnia conspici, vt *talentum etc.*, *mina etc.*, *obolus etc.*

var. lection. 18. Discrepantiam scripturae celeberrimi Malatestii codicis ab editione Matritensi tribus primis libris Zaccaria annotauit,

alium codicem Malatestium recentiorem simul conferens. *Hucusque*, inquit in fine 3. libri, *contuli Matritensem editionem cum vtroque codice Caesenatensi. Porro quum Caesena discedendum mihi esset, ceteros libros conferendos reliqui cum editione Veneta anni* 1483. *Francisco Gualterio presbytero*. *praecipue Gualterii cura.*

19. Contulit reipsa Gualterius vtrumque codicem Caesenatem, et ex recentiori indiculum haereticorum S. Hieronymo tributum excripsit, in cuius fine sic notatum inuenio: *Franciscus Gualterius sacerdos Caesenas excripsit idibus Septembris anno reparationis humanae* 1755. Iam codex hic recentior Malatestius plut. XXI. n. I. seculi XI. hanc praefert inscriptionem: *In nomine domini nostri Iesu Christi incipit Etymologiarum Isidori Spaliensis episcopi liber primus*. Sequitur, praetermissis epistolis vulgo editis, index capitum libri primi. *Codex recentior Malatestius.*

20. GLOSSARIVM: praeter plurium iam editas in Glossarium, quod Isidori nomine circumfertur, obseruationes, Zaccaria pollicitus fuerat vberrimas Ioannis Salomonis Semleri notas, quas ab auctore ad se missas anno 1752. testatur. Inuenio in schedis Zaccarianis autographas has Semleri obseruationes cum literis ad Marchionem Maffeium mense martio anni 1752. datis, quibus suas animaduersiones typis edendas mittit. Sed quum a Maffeio Semlerus intellexisset, Zaccariam in nouam omnium Isidori operum editionem incumbere, vltro assensus fuit, vt suae in glossarium notae ad Zaccariam deferrentur: immo quasdam alias in Etymologiarum libros obseruationes promisit, vt colligitur ex eiusdem literis ad Maffeium mense augusto eiusdem anni 1752. scriptis. Re vera adsunt etiam nonnullae Semleri animaduersiones in libros Etymologiarum: sed tam difficili charactere exaratae sunt notae in glossarium, et in libros Etymologiarum, tot praeterea lituris inquinatae, vt non magna vtilitas inde sperari possit. *Tempus*, inquit ipse, *in altera ex epistolis ad Maffeium*, *impediebat*, *quominus iterum describi curare potuerim*, *licet liturarum multitudo id fere efflagitaret*. *Glossarium.*

21. Enimvero enitar, quantum potero, vt eruditis Semleri lucubrationibus in Isidorum respublica literaria non omnino careat. Ipse titulum hunc apponi iusserat: *Glossarium latinum*, *quod Isidori nomine aliquoties est editum*, *variis doctissimorum hominum* *Semleri obseruationes.*

emendationibus, *et aliis nouis illustratum a Io. Salom. Semlero PP. Historiarum*, *et Poeseos in academia S. R. I. liberae reipublicae Norimbergensis Altdorfina*, *Societatis Latinae Ienensis membro honorario*. Opus Marchioni Maffeio sic inscribebat: *Illustr.*, *Excellentissimoque Domino Domino Scipioni Maffeio Marchioni*, *de omni re literaria bene meritissimo*, *celeberrimo viro*, *Glossarii huius hanc editionem*, *quam luculentissime ipse adiuuit*, *D.D.D.Io. Salom.Semler*.

Libri tres Differentiarum. 22. DIFFERENTIARVM libri tres, cum duobus mss. Lucensibus, vno Pistoriensis Capituli, et altero Florentino bibliothecae S. Crucis. Ita referebat Conspectus editionis Zaccarianae: sed in eius Aduersariis solum existunt variantes lectiones codicis vnius Lucensis, et alterius S. Crucis: neque eae pertinent ad duos libros differentiarum verborum, siue de proprietate sermonum, sed ad solum librum differentiarum rerum. Codex Lucensis est ille ipse, in quo contineri etiam dixi libros contra Iudaeos. Titulus: *Incipiunt capitula libri differentiarum Ysidori Hispalensis episcopi*. Post indicem capitum, *Incipit liber differentiarum Ysidori episcopi*.

Codices mss. 23. Florentinus S. Crucis codex num. 233. plut. 20. exhibet etiam prooemia Isidori, ac proinde in praefatione Zaccariae ad Prooemia describetur. Praesentis operis inscriptio est: *Incipit liber Differentiarum S.Isidori episcopi Ispalensis*. Collati sunt hi duo codices cum editione Breuliana: sed illud perincommodum in huius operis, et quorumdam aliorum Zaccarianis recensionibus accidit, quod verba editionis non excribuntur, sed solum numerus notatur, qui varianti editionis verbo eodem numero similiter distincto respondeat. Quum autem editionis illius Breulianae exemplar, cui istiusmodi numeri appicti sunt, ad manus non sit, immo, neque vbinam asseruetur, compertum ego habeam, necesse prorsus est, vt non nisi improbo labore codicum vera lectio inuestigari, ac saepe etiam nullo modo inueniri possit.

var. lection. 24. Nonnullae sunt variantes lectiones ex codice Malatestio, in quo, vt saepe monui, prooemia, aliique Isidoriani libri continentur. Inscriptio: *Incipit liber differentiarum Ysidori Spalensis episcopi*. Hae sunt differentiae rerum. Sequitur: *Explicit liber primus. Incipit secundus de differentiis verborum*. Solum ex prologo notatur discrepantia scripturae.

Codex Vatic. 25. Etsi autem in programmate Zaccaria varias lectiones codicis

cis Vaticani 624. non memorauerit, quasdam tamen ex eo codice in Aduersariis inuenio pro libro differentiarum nominum, siue verborum. Erunt fortasse, qui scire cupiant, cur tam pauca Zaccaria e mss. exemplaribus bibliothecae Vaticanae excerpserit: siquidem ipse in volumine sui itineris literarii per Italiam sibi per otium mss. codices vaticanos consulere licuisse narrat.

26. Verum si narrationis eius seriem expendimus, colligemus potius, nullum ipsi fuisse otium, vt bibliothecae vat. mss. exemplaria excuteret. Refert part. 1. Itiner. liter. per Italiam cap. 6., se anno 1754., dum Florentiae consisteret, a Serenissimo Mutinensium Duce Francisco III. accersitum, vt Atestiae bibliothecae praeesset. Tum haec addit. *Zaccaria vix codices Vatic. inspexit,*

27. Verum antequam Mutinam proficiscerer, Romam petendam mihi esse intellexi, vt Vaticanos, aliarumque Bibliothecarum, quae in principe illa terrarum vrbe magno numero sunt, Mss. codices consulerem ad eam, quam paro, Isidorianorum operum editionem. Itaque a P. Ignatio Vicecomite, Societatis nostrae tunc Generali Praeposito, facultate impetrata, Septembri mense Romanum iter agressus sum. Qui e nostris Romanis sociis mihi maxime amicitia adiuncti sunt, Lagomarsinius, Nocetius, Contuccius, Carpanius, Mazzolarius, Lazerus, Boschouichius, Cunichius, Faurius, aliique bene multi, de literis optime meriti, quorum nomina percensere longum omnino esset, in Tusculano omnes rusticabantur. Ne tamen Roma, inuisis illis, discederem, vt Vrbem ingressus fui, Bibliothecas statim adire, et Isidorianos codices conquirere vndique constitui, vt eo demum labore perfunctus, Tusculum ad eos amplectendos excurrerem. Quare vt Vaticanae Bibliothecae, cuius potissimum Codices in animo erat conferre cum editis Isidori exemplis, facilior mihi pateret aditus, Fabio Danzetta, Societatis nostrae doctissimo, ac sapientissimo viro, auctore, duce autem Hieronymo Lombardio, et ipso nostrae Societatis Presbytero pererudito, ad Benedicti XIV. P. O. M. pedes me supplex aduolui. Incredibile dictu est, quanta me clementissimus Pontifex benignitate exceperit, multa de meorum studiorum ratione, atque consilio exquisierit, atque omnem mihi opem promiserit, praestiteritque. Illud etiam ad cetera tantae clementiae officia accessit, vt semel in singulas, quibus Romae morabar, hebdomadas diebus Veneris Pontificem ipsum adire mihi licuerit, eiusque doctissimis colloquiis frui. *eius Romae commoratio,*

28. Pontificia igitur auctoritate ad Vaticanam me contuli Bibliothecam, immensum illum vetustae eruditionis thesaurum; atque ab eius doctissimo aeque, atque humanissimo Praefecto Assemanio facile impetraui, vt Isidorianos omnes Codices per otium consulere mihi liceret. Lustrata Vaticana Bibliotheca, Ghisianam, et Barberiniam adii; Vallicellanam quoque excussi. Per tempus mihi non licuit in illis vltra Isidorianos Codices excurrere. Interea qua est humanitate, Petrus Lazerus, Romani *occupationes.*

nostri Collegii Bibliothecae Praefectus, relicto tantisper Tusculo, ad Vrbem venit, vt Bibliothecam illam a meo post Theologica studia Roma discessu mirifice auctam, Dominici Franchinii Rectoris studiis potissimum, atque auspiciis, exornatamque mihi ostenderet. Atque ex ea sane non pauca potuissem in hoc volumine edenda mutuari. Quum tamen paucis ante mensibus primum miscellaneorum ex illius Mss. Codicibus librum Lazerus ipse, literaria plaudente Republica, protulisset in lucem, nolui in alienam, vt aiunt, messem falcem immittere. Quare in mentem venit Bibliothecam potius Domus nostrae Professae excutere, et siquid in eius Mss. delitesceret, notatu dignum in aduersaria referre, in hoc deinde libro publicis formis excudendum. Atque consilio huic meo potissimum fauit praeter Societatis nostrae, quem antea memorabam, Generalem Praepositum P. Ignatium Vicecomitem, Dominicus Turanius Siculus praestantissimus Sacrae, vt aiunt, Poenitentiariae Theologus. Laborem hunc tamen distuli, dum redirem Tusculo, quo cogitabam; incredibile enim me tenebat Sociorum meorum videndorum desiderium. Tusculum igitur me contuli, vbi etiam apud Lagomarsinium, qui tum podagra laborabat, me perhumaniter inuisit Benedictus Stay, poeta elegantissimus; hinc ad Castrum Gandulphi, et Albanum quoque diuerti, vnde rediens doctissimum Abbatem Rodulphinum Venutium rusticantem conueni. Paucis tandem Tusculanae commorationis elapsis diebus, aegre ab amicis diuulsus, quos inter accesserat Prosper Buttarus, Auximas nobilis, ac praeclarissimae indolis iuuenis, Romam contendi.

Eminentiss. Zeladae elogium.

29. Praesulem illustrissimum, multisque mihi nominibus memorandum, Franciscum Xauerium Zeladam ab expeditione, nescio qua, redeuntem exspectabam. Rediit enim vero citius, quam credideram. Quare quos deinceps Romae transegi dies, inter ipsum, et Domus nostrae Professorum Bibliothecam partitus sum. Sed ad Codices Mss. huius Bibliothecae vertendus est sermo. Hi sunt etc.

Zaccaria Mutinam proficiscitur.

30. Neque hunc solum librorum mss. catalogum Zaccaria suae Romanae commorationis tempore confecit, sed et nummorum aliquot Romae paulo ante inuentorum notitiam acquisiuit, ac diligenter descripsit. Atqui quum iter romanum mense septembri aggressus fuerit, vt vidimus, nihilominus mense nouembri eiusdem anni ineunte, iam Mutinam adierat, vt narrare pergit eod. cap. 6. *Sed Roma tandem deserenda fuit, immo et Florentia, ad quam vrbem recto itinere contendi, vt rebus meis collectis Mutinam proficiscerer. Igitur Mutinam veni sub nouembris initium.* Non ergo mirandum, si ad editionem, quam tunc maxime parabat, Isidori operum pauca e bibliotheca Vaticana collegerit. V. C. Aloysius Cuccagnius in Vita Zaccariae, quam nuper edidit, non sine magna diligentiae laude ex variis monumentis collectam, num. 36. ex mss.

schedis colligi posse putat, Zaccariam statim atque Praefectus bibliothecae Atestiae fuit renunciatus, Mutinam se contulisse, antequam iter romanum aggrederetur: sed vel ex ipso titulo cit. cap. 6. Itineris literarii contrarium patet: *Mense augusto Mutinam adcersitus auctor a Serenissimo Duce Francisco III., vt Atestiae bibliothecae praesit. Antequam eo migret, septembri mense Romam adit etc.*

31. Quum ergo Zaccaria anno 1758. suae editionis Isidorianae Conspectum ediderit, scilicet postquam vetera bibliothecae vaticanae exemplaria inspexerat, et in eo vix quidquam e bibliotheca vaticana se deprompturum promiserit, consequens est, vt credamus, non multa eum ex hac bibliotheca excerpsisse, neque ab alio sibi excerpi impetrasse. Nihilominus septem paginas charactere nescio cuius exaratas in Zaccarianis schedis reperio, ad ipsum, vt opinor, post editum programma delatas, quibus variae, quas dixi, lectiones Differentiarum sermonum annotantur, et nonnulli alii codices vaticani, in quibus Isidoriana extant opera, scilicet vndeuiginti breuiter recensentur, alicuius scripturae varietate in vno, vel altero descripta, veluti speciminis loco. Hactenus de literario Zaccariae apparatu ad Isidorianam editionem, cuius industriae, et laboribus hac in parte hispani maxime grati esse debemus. *pauca quaedam ex bibliotheca Vaticana accepit.*

32. Atque hic esset locus, vt, quoniam iam sine adulationis nota doctissimum virum laudare possumus, elogium eius texeremus. Sed quam latus sese aperiret dicendi campus? Et nos quidem ad alia festinamus. Vitam eius pro dignitate, vt modo innuebam, V. C. Aloysius Cuccagni, qui id negotium in se suscepit, posteritati commendauit. Ea ego proferam, quae Zaccaria ipse de primis suis studiis anno 1750., aut seq. scribebat, vt bibliothecae Iesuiticae insererentur, omisso magno operum catalogo, quae iamtum ediderat. Cognomen eius non vno modo in schedis mss. ad bibliothecam Iesuiticam pertinentibus exaratum reperio, *Zaccarias*, *Zacharias*, *Zaccaria*. Hoc postremum ego ex idiomate italico retineo. *Elogium Zaccariae,*

33. *Zaccaria Franciscus Antonius*. Venetiis natus est anno 1714. 27. Martii. Viennae Austriae Societatem ingressus est anno 1731. Octobri mense: hinc absoluto tirocinio Goritiam missus, humaniores literas quadriennio docuit, ad Theologiam vero audiendam euocatus est Romam: deinde Mediolani solemnem quatuor votorum professionem misit (forte *emisit*,) 15. Augusti anno 1747. Nunc per Italiam Concionatoris munere fungitur. Eminentissimus Quirinus in epistola ad P. Hieronymum Lagomarsinum 13. Augusti 1749. perscripta p. 12. de eo sic loquitur. *prima eius studia,*

laudes Zaccariae,

34. *Demum te rogo, Hieronyme, vt nomine meo salutem plurimam dicas Franc. Ant. Zaccariae, Sodali tuo, tecumque in praesens Florentiae moranti, ac certum eundem facias, magni me aestimare ipsius eruditionem, quam testantur plures ab eo in lucem editae lucubrationes.* Illustrissimus, idemque doctissimus Ioannes Baptista Passerius dissertationem de veterum ossilegio Patri Zaccariae inscripsit, quae Florentiae edita est anno 1747. t. I. monumentorum Societatis Columbariae Florentinae. Clarissimus autem Antonius Franciscus Gorius t. I. Symbolarum literariarum pag. 34. ait: *Summa cum laude memorandi quoque sunt e Societate Iesu Presbyteri eruditissimi Emmanuel de Azeuedo Lusitanus, eiusque socii in aerumnoso opere edendo, nempe Thesauro Liturgico, Petrus Lazerius, et Franciscus Antonius Zaccaria.* Percrebuerat nimirum fama, eum Romam accersitum iri Patris de Azeuedo socium, atque id quidem ferme constitutum fuerat, sed certis de causis consilium hocce immutatum est.

epitaphium,

35. Haec, vt dixi, extant in schedis mss. bibliothecae Iesuiticae, quas Franciscus Oudin, et Ioannes Ludouicus Courtois, dum Societas Iesu staret, accuratissime collegerunt. Multa ex iis monumentis misere perierunt: sed multa adhuc penes me asseruantur, quae illustrandae prope omnium scientiarum, ac nationum historiae literariae vtilia esse possunt, et, vt sint, operam, si potero, aliquando dabo. Iam elogium funebre, quod pollicitus sum, Zaccariae tumulo insculptum hoc est. *Franciscus Antonius Zaccaria, patria Venetus, Sacerdos Societatis Iesu, cuius institutum, quamdiu extitit, candide professus est, pluribus copiose, docte, orthodoxeque editis libris, de literis, de scientiis, de religione optime meritus. Vixit ann.* LXXXII. *mens.* VI. *dies* XIV. *Decessit ad* VI. *Idus Octobris* MDCCLXXXXV.

1795.

P. Q.

aliud epitaphium.

36. Addo aliud epitaphium, a V. C. huius facultatis peritissimo magistro Stephano Antonio Morcellio compositum, quod typis editum circumfertur. Sed in vtroque corrigendum *vixit annos* LXXXI. pro LXXXII.

Quieti, et memoriae Franc. Antonii Zaccariae, domo Venetiis, omnibus literatorum muneribus functi, religione, et doctrina clarissimi, in quo Ecclesiae studium, et recte sentientium amor enituit, labor scribendi, iudicium, delectus summa putantur. Pius vixit ann. LXXXII. *m.* VI. *d.* XIIII. *aetatem operum numero supergressus. Amici seni optimo mitissimo F. C.*

ISIDORIANA
SIVE
PROLEGOMENA
IN EDITIONEM OPERVM
S. ISIDORI HISPALENSIS

PARS II.

DE SINGVLIS S. ISIDORI OPERIBVS, EORVMQVE PECVLIARIBVS EDITIONIBVS.

CAPVT XLVI.

Recensentur opera S. Isidori ex veteribus bibliothecarum catalogis.

In antiquissimis bibliothecarum catalogis, qui ad nos peruenerunt, interdum opera S. Isidori indicantur: quae commemorare operae pretium erit, quum vt melius intelligatur, quanti olim Isidorus habitus fuerit, tum maxime vt de veris eius operibus securius iudicare possimus. *Catalogi veteres.*

2. Fuldensis monasterii celebre nomen est. Eius bibliothecae antiquissimus catalogus extat in codice Vaticano-Palatino 1877. seculi x. circiter, sic inscriptus: *Quot, et quorum libri fuerint in libraria Fuldensi*. Etsi autem post quosdam Hieronymi libros recensitos manu notatur, *Index bibliothecae Laurissanae*, tamen clare perspicitur, catalogum Fuldensem continuari: nam index bibliothecae Laurissanae iam in hoc volumine praecessit, et diuersus ab hoc Fuldensi est. Ibi: *Isidori libri Etymologiarum* XXI. *etc.*, vt in catalogo mox referendo bibliothecae Laurissanae, ex hoc eodem *Fuldensis.*

codice. Hic legitur *De natiuitate*, non *de ciuitate*, et non indicatur liber 2. ad Florentinam. Desinit: *apostolorum Petri*, *et Pauli*. In fine catalogi: *Descriptio Arculfi de situ Hierusalem*, *et locorum sanctorum in circuitu eius*, *et Isidori de ordine creaturarum in vno codice*. Videtur scriptum *creatura*, aut *creaturae*.

Laurissanus. 3. Codex Vaticano-Palatinus 57. membranaceus in 4. seculi IX. circiter initio exhibet Indicem vetustissimum librorum monasterii S. Nazarii in Laurissa, ex quo plures codices per varia rerum discrimina in bibliothecam Palatinam, atque inde in Vaticanam transierunt. In hoc indice enumerantur *Libri Isidori Etymologiarum* XXI. *in vno codice*. *Eiusdem libri tres*: (Sententiarum:) *Primus sic incipit*: *Quod deus summus*, *et incommutabilis sit*. *Eiusdem de natura rerum liber*, *et liber Differentiarum*. *Eiusdem ad Florentinam sororem suam de ciuitate* (lege *de natiuitate*) *Domini*. *Eiusdem Prooemiorum*, *et Chronica*. *Breuiarium eiusdem super diuinae historiae libros*. *Isidori de origine* (forte *de ordine*) *creaturarum in quaternione*. *Sententiae*, *et Chronica in quaternionibus*. In hoc indice praeter libros biblicos plerique codices referunt opera SS. Patrum; in his Bedae quoque, et Albini. Notatur etiam *libellus Quinti Iulii Hilarionis de origine mundi in vno codice*: item *Expositio Iusti episcopi* (Vrgellitani) *in Cantica canticorum*: *item liber Prognosticorum Iuliani episcopi*, scilicet Toletani; cuius, vt puto, est etiam *liber*, *qui appellatur Anti Cymenon*; quippe legendum est *Antikeimenon*.

alius Laurissanus. 4. Alius catalogus eiusdem bibliothecae. vberior describitur in cit. cod. vaticano-palatino 1877. Consonat praecedenti recensio operum S. Isidori vsque ad *incommutabilis sit*: pergit: *Secundus de sapientia*. *Tertius de flagellis dei in vno codice*. *Eiusdem de natura rerum* (supra, *id est*, *liber Rotarum*) *liber*; *et liber Differentiarum* I. *Et de origine officiorum libri* II., *et Synonyma eiusdem libri* II., *et quomodo accipiendum sit*, *Nolite iudicare*, *et De trabe*, *et festuca*, *haec omnia in vno codice*. *Eiusdem ad Florentinam sororem suam*, *De ciuitate* (*natiuitate*) *Domini*, *passione*, *resurrectione*, *regno*, *atque iudicio liber* I., *liber* II. *de gentium vocatione in vno codice*. *Eiusdem Prooemiorum*, *et chronica*, *et eiusdem de significatione nominum ad Orosium in vno codice*. *Breuiarium eiusdem super diuinae historiae libros*, *et versus*, *qui scripti sunt in armaria sua ab ipso compositi*, *et in eodem libro Sermo S. Augustini in natali S. Ioan-*

nis Baptistae, et in natali Apostolorum Petri, et Pauli. Isidori de origine (*ordine*) *creaturarum etc.*, vt supra. Prope finem: *Item liber glossarum, et Chronica Isidori; et sententia* (sic) *Senecae in vno codice.*

5. In alio codice Vaticano-Palatino 233. chartaceo in folio pag. 294. ex catalogo, vt videtur, alicuius veteris bibliothecae recensentur *Isidori libri tres de summo bono*, et *libri* XX. *Etymologiarum*, et *Isidorus de officiis ecclesiasticis*, cuius finis: *sententiis firmaretur*, vt in editione Grialii. Alii quaedam addunt. Continet hic codex flores ex operibus S. Augustini collectos. Eiusdem bibliothecae Vaticano-Palatinae codex 226. chartaceus in 4. seculi XV. eadem Isidori opera simili modo repraesentat, sed extrema verba librorum de officiis ecclesiasticis omittit. *alii catalogi.*

6. Pezius tom. 3. Thesaur. Anecdot. part. 3. col. 609. ex notitiis antiquis monasterii Benedictoburani haec refert: *Describuntur libri, quos ecclesiae S. Michaelis ad Quochalum tradidit Kisyla monialis, regali Francorum progenie edita.* Kisyla per suos sacellanos scribi eos libros fecerat, scilicet per *Engilhardum*, *Chadoldum*, *Tracholfum Frisingensis ecclesiae episcopum*, *Rudpertum*, *Racholfum*. In his est liber *Synonyma*, scilicet Isidori: nam libri donati a Kisyla, siue Gisela, aut Gisala vxore Childerici regis Merouingiorum vltimi a suis depositi, ad monasterium Benedictoburanum postea delati sunt. In catalogo autem librorum monasterii Benedictoburani seculi XIII. apud Pezium loc. cit. recensentur: *Isidorus Etymologiarum . . . Sententiae Isidori, item alius liber sententiarum . . . Isidolus* (sic) *de synonymis*. Notatur, Etymologiarum codicem esse bonae notae, seculo X. scriptum. *Giselae reginae libri.*

7. Carolus Meichelbeck Ordinis Benedictini tom. I. Hist. Frising. part. I. sub Iosepho episcopo II. Frisingensi sic narrat: *Vxor illius* (Childerici depositi) *Gisala inter religiosas moniales Parthenonis ad Cochelum Boiariae lacum nuper instituti, ac Benedictoburano monasterio subiecti se recondidit . . . Eiusdem Gisalae vetustissimi codices hodieque in dicto monasterio Benedictoburano exhibentur illaesi.* Inter hos igitur reponenda censeo *Synonyma* Isidori, quae proinde seculo VIII. exarata fuisse dicendum erit. Hinc etiam colligitur, quam falso nonnulli tradiderint, Childericum caelibem fuisse: immo Mabillonius Annal. Benedict. lib. 12. pag. 154. n. 55. *Childericus rex.*

ex Fontanellensi chronographo refert, filium Childerici, e regno deiecti, Theodoricum clericum effectum fuisse.

alii indices librorum. 8. In praefatione ad 1. tom. Thesauri Anecdot. num. 43. Pezius ex catalogo librorum monasterii Weinhenstephenensis seculi XI. circiter profert: *Isidorus de summo bono*. Et iterum num. 71. ex catalogo librorum seculi XIII., qui in Canonica S. Nicolai Patauiae existebant, sed anno 1395. combusti sunt, exhibet: *Isidorus de summo bono*, *Isidori epistolae*. Ibidem num. 45. *In bibliotheca*, ait, *Canonicorum Frisingensium quidam codices ad mille annos proxime accedunt. Gregorii Magni*, *Hieronymi*, *Isidori etc. opera non sine stupore spectauimus. Orosius seculi circiter* VIII. *etc.* Eodem tom. 1. part. 3. ex libro Ioannis Egonis de vir. illustr. monasterii Augiae diuitis cap. 12. constat, Kerardum monachum seculo IX. *Synonyma* vno volumine comprehensa conscripsisse: quae Isidori nostri Synonyma esse, facile sibi quiuis persuadebit: sermo est enim de librario, non de auctore libri. In dissertatione isagogica eiusdem Pezii ad tom. 2. pag. XI. ex codice seculi XII. referuntur libri, Gotwiciensi ecclesiae ab Heinricio donati, vt *Eucherius de hebraicis nominibus*. *Isidorus breuiter super totam bibliothecam* (intelligo in totam sacram scripturam). *Item Sententiae Isidori de vtroque testamento etc.*

Pomposae catalogus. 9. Montfauconius in Diario Italico cap. 6. indicem librorum monasterii Pomposae seculi XI. affert, in quo *Isidori epistola ad Mastonem episcopum* (al. *Massonem*, *Massanum*, *Massenum*) *de sacerdote lapso per poenitentiam*, *posse resurgere in gratiarum pristinum statum*: *incipit*: *Veniente ad nos famulo. Liber Etymologiarum Isidori Spalensis episcopi. Liber prooemiorum de noui*, *et veteris testamenti. Item liber S. Isidori de vita*, *ortu*, *et obitu Sanctorum Patrum*, *qui in scripturarum laudibus referuntur. Hic liber sic incipit* (Allegoriae:) *Incipiunt nomina . . . Sanctorum Patrum veteris testamenti mystice exposita a S. Isidoro Spalensi episcopo*: *hic liber sic incipit*: *Adam figuram Christi gestauit. Item nomina Sanctorum de nouo testamento*: *hoc opus sic incipit*: *Quatuor. Chronica S. Isidori Spalensis episcopi*, *describens historiarum breuiarium*, *ab exordio mundi vsque ad Heraclii tempus liber. Liber Differentiarum Isidori Spalensis episcopi*: *hic liber sic incipit . . . Item de distinctionibus quatuor vitiorum*: *hic liber sic incipit*: *Contra haec tamen quatuor virtutum genera.* (Est finis libri 2. Differentiarum.) *item secundus de differen-*

rentiis verborum : *hic liber sic incipit* : *Isidorus lectori salutem* : *Plerique veterum sermonum differentias distinguere studuerunt . Sermo Isidori contra Arianos* , *qui sic incipit* : *Veni* , *domine Iesu Christe redemptor noster* .

10. De indice librorum mss., qui in Monasterio Bobiensi seculo x. seruabantur, sermonem habui in Prolegomenis ad Dracontium num. 27. ex Muratorio tom. 3. Antiq. italic. medii aeui col. 817. seq. In antiquiori eius bibliothecae parte inuenio : *Librum* I., *in quo continetur ars cuiusdam*, *et Synonyma*, *et Chronica Apostolorum* . Isidori Synonyma fortasse sunt. Clarius de Isidoro : *Item de libris Ysidori* : *Expositum in Genesi* I. *De diebus* , *et septimanis* , *temporibus* , *et signis libros* II. (fortasse ex Etymologiis, aut ex libro de natura rerum) *Officiorum libros* V., *et in vno ex his continentur epistolae diuersorum* , *et Synonyma Ciceronis* , *et gloss. Libros differentiarum tres . Libros Prooemiorum* II. *Libros et Homologiarum* (Etymologiarum) IV. *Libros Sententiarum* III. *Librum de ordine creaturarum* I. *Chronica Ysidori librum* . . . Pergit infra catalogus: *Item de canonibus* . . . *Item librum canonum* I. , *in quo habetur Ysidori de ordine rerum* . . . *Formula vitae honestae cuiusdam Martini* (Dumiensis) . . . *Synonyma Ciceronis* . . . *Librum Ysidori de vitiis* I. *Bobiensis.*

11. Haec omnia in vetustiori, vt dixi, bibliotheca. Sequuntur in Catalogo libri, quos Dungalus monasterio Bobiensi seculo IX. donauit: in his catalogus refert, *Librum Etymologiarum Isidori vnum* : inter libros vero Benedicti presbyteri *librum officiorum Isidori vnum* . Inter libros Theodori presbyteri : *Prognostica Iuliani Pomerii liber* . . . *Chronica Isidori liber* I. . . . *Liber* I. *Ysidori*, *Seruii etc.* (ea, quae de grammatica agit in Etymologiis, vt puto.) . . . *De dialectica Martiani*, *Augustini*, *Apulei*, *et Isidori liber* I. Aduertendum est, numerum I., II., III. etc. libris appositum non indicare partes, in quas opus diuisum sit, sed tot in bibliotheca esse volumina, quae eiusmodi opus contineant. Notare etiam iuuat, iamtum *Pomerii* cognomen Iuliano Toletano episcopo affictum fuisse, quod vni conuenit Iuliano Pomerio, natione Mauro, auctori trium de vita contemplatiua librorum, qui sub Prosperi nomine vulgati circumferuntur. *Dungali libri.*

12. Bibliotheca Pistoriensis edita a Zaccaria anno 1752. exhibet catalogum librorum seculi XII. hoc titulo : *Breue recordationis* *Pistoriensis bibliotheca.*

de thesauro ecclesiae S. Zenonis: vbi inter alia sunt *Isidorus Etymologiarum*, . . . *Summum bonum Isidori* : quod fortasse exemplar est indicatum inter libros, qui extant, pag. 13. *S. Isidori Spalensis libri tres*, scilicet sententiarum.

Excestrensis. 13. Tomo 1. Monastici Anglicani extat charta de terris, ornamentis, vestimentis, atque libris ecclesiae S. Petri monasterii Excestrensis a Leofrico loci episcopo, qui obiit anno 1071., datis, et inter libros pag. 223. referuntur *Liber Isidori Etymologiarum, et passiones Apostolorum . . . Liber Isidori de miraculis Christi.*

Oueci libri. 14. In Hispaniae sacrae tom. 34. pag. 455. de Oueco episcopo Legionensi traditur, quod anno 951. circiter monasterio S. Ioannis de Vega, a se fundato, inter alia donauerit *libros ecclesiasticos* VII., *id sunt*, *Antiphonarium etc. Libros spirituales* X., *id sunt*, *Vitas Patrum . . . Sententiarum beati Isidori*, *et Synonyma eius*; *Sententiarum Domini Gregorii etc.* Fortasse Taionis opus *Sententiae Domini Gregorii* dicuntur.

Fontanellenses codices. 15. Monasterio Fontanellensi, vt in eius Chronico cap. 12. refertur, tempore abbatis Wandonis anno 742. seqq. inter alios libri hi Isidori acquisiti memorantur: *Item in eodem libro Differentiarum spiritualium, et carnalium Isidori Iunioris Hispalensis episcopi, in quo sunt capitula quadraginta duo . . . Item in eodem capitula tredecim ex libro Sententiarum Isidori*. Ansigisus, qui fuit abbas anno 823. seqq., vt ex cap. 16. eiusdem Chronici constat, monasterio Fontanellensi donauit, *Tagii* (*Taii*, vel *Taionis*) *Sententiarum volumen vnum*. Monasterio Flauiacensi Apocalypsin S. Ioannis, quo codice continebatur etiam *Liber S. Isidori Differentiarum . . . Librum testimoniorum Isidori de Christo, et ecclesia codicem vnum. Eiusdem Etymologiarum codicem vnum. Eiusdem Rotarum* (De natura rerum) *ad Sisebutum regem codicem vnum.*

archiuium basilicae Vaticanae. 16. Inter veteres catalogos recenseri non debet index codicum mss. basilicae S. Petri Romae in codice Regio-Vaticano 1598. chartaceo in 8. extans, commemorandus tamen, vel quia ms. latet, vel ob dignitatem archiuii. In eo recensentur haec, fol. 7. *Isidori Hispalensis super librum Geneseos* vsque ad librum Iudicum. Fol. 8. ex lectionario scripto anno 998. *Isidori episcopi testimonia de Christi passione*. Scilicet ex libris contra Iudaeos. Fol. 9. *Isidori episcopi de incarnatione*. Ex iisdem libris. Ib. *De Diuinis officiis charactere*

antiquo. Fol. 80. *Isidori, quare virgines in benedictione velentur*. Ex cap. 18. lib. 2. de officiis prope finem.

CAPVT XLVII.

Operum Isidori catalogus ex antiquis scriptoribus.

1. Braulionis, et Ildefonsi de Isidoro dicta, qui eius tempore vixerunt, expendimus cap. 3., 4., et 5. Quaedam etiam similia de Isidori lucubrationibus constant ex auctore Vitae eiusdem Isidori, qui vulgo Lucas Tudensis esse creditur: alia cap. 14. protulimus ex Cerratensi, qui eandem vitam in compendii formam digessit. Libri, qui a Braulione recensentur, sunt 17., qui alia etiam opuscula Isidori extare ait. Auctor monachus chronici Silensis apud Florezium tom. 17. Hisp. Sacr. quatuordecim tantum Isidori libros, vel fortasse quindecim agnouisse videtur, quum loquens de gothorum chronicis sic habet num. 6. *Scripta sunt haec in libro beati Isidori, quem inter alios quatuordecim a se editos, de vandalorum, et sueuorum, gothorumque gestis diligenter composuit*. Quibus tamen verbis potuit intelligere Isidorianos codices, quibus plura opera continerentur. Florebat hic auctor seculo XII. ineunte. Eos nunc scriptores excitabimus, qui data opera in clarorum virorum recensendis libris versati sunt. *Libri 14. Isidori.*

2. Notkerus Balbulus, qui seculi X. initio decessit, librum de interpretibus diuinarum scripturarum edidit, qui a Pezio tom. 1. part. 1. Anecdot. pag. 17. vulgatus fuit, a Fabricio in fine tom. 5. biblioth. medii aeui recusus. Caput 5. inscribitur: *De his, qui ex occasione disputationis propriae quasdam sententias diuinae auctoritatis explanauerunt*: vbi post alia sic Balbulus pergit: *Libri Isidori Hispaniensis episcopi, Etymologiarum nomine titulati, omnimoda te perficiunt scientia. Item Sententiarum eius vtilissimus liber occurrit. Item alius de Patribus veteris, et noui testamenti. Item alius de officiis, et ordinibus ecclesiasticis, qui tibi mox dei gratia futuro sacerdoti maxime sunt necessarii, in quibus omnem rationem, et nomina singularum festiuitatum, et ieiuniorum reperies, vt praeco dei populo futuras stationes praenunciare possis in Keriki* (in ecclesia.) *Quia si non annunciaueris populo, qui speculatoris officium desideras, ve-* *eius opera ex Balbulo,*

neritque gladius, *et tulerit eum*, (Ezechiel. cap. 33. v. 6.) *ipse iniquitate sua morietur*, *sanguis autem eius de manu tua requiretur*.

qui quaedam praeterit. 3. Scribebat Notkerus ad Salomonem, discipulum suum, postea Constantiensis ecclesiae episcopum. Non commemorat, quamuis id maxime eius scopus postularet, Isidori commentationes in sacram scripturam. Fortasse non nisi eas commentationes legerat, quae permixtae, et confusae sub Eucherii nomine venditantur: de quibus cap. 6. sic refert: *Habes Eucherium*, *nescio*, *vtrum ipsum*, *quem beatissimus Augustinus presbyterum ex Hispania veteri morbo calculi laborantem per sanctissimum Stephanum in libro vigesimo secundo de ciuitate dei narrat curatum*: *an alium episcopum*, *vel doctorem*, *qui multas*, *et vtilissimas interpretationes*, *tropologias*, *et anagoges sacrarum scripturarum proposuit*, *et dissoluit*. Alio loco de Eucherio isto, eiusque nomine inscriptis commentariis agemus.

ex Sigeberto, 4. Sigebertus Gemblacensis, qui valde senex obiit anno 1112., aut seq. in libro de script. eccl. ita Isidorum nostrum laudat c. 55. „ Isidorus Iunior, Hispalensis episcopus, multa scripsit. Scripsit ad Braulionem episcopum xx. libros Etymologiarum. Scripsit librum Prooemiorum, de libris veteris, et noui testamenti, quos in canone recipit ecclesia catholica. De ecclesiasticis officiis ad Fulgentium. De ortu, vita, et obitu Sanctorum Patrum, qui in scripturarum laudibus efferuntur. Ad Orosium librum de significationibus nominum. Ad Sisebutum librum de natura rerum. Scripsit et librum de differentiis verborum, librum de proprietate rerum, Librum Sermonum, Librum ecclesiasticorum dogmatum. Scripsit Synonyma, vbi inducuntur duae personae, vna hominis plangentis, altera rationis admonentis. Scripsit et lamentum poenitentis, distinctum alphabeto, addita oratione. Scripsit de conflictu virtutum, et vitiorum librum vnum. De mysteriis Saluatoris librum vnum. Totum vetus testamentum simpliciter exponendo percurrit. Scripsit et alia seculari literaturae competentia, quae commemorare nihil ad nos „.

qui Isidorum Cordub. laudat. 5. Idem Sigebertus cap. 51. breuiter Isidorum Cordubensem commemorat: *Isidorus*, *Cordubensis episcopus*, *scripsit ad Orosium libros quatuor in libros Regum*. Sed hoc ipsum opus ad nostrum Isidorum Hispalensem quoque pertinere simillimum vero est, vt ex cap. 65. colligitur. Videtur autem Trithemius nihil aliud de Isidoro Cordubensi audiuisse, nisi quod apud Sigebertum legerat, quam-

uis vberius illum laudet cap. 120. De Script. eccles. *Isidorus senior, episcopus Cordubensis, vir in diuinis scripturis valde peritus, et secularium literarum non ignarus, ingenio promptus, et satis disertus eloquio, non minus conuersatione morum, quam scientia scripturarum insignis, cuius eruditio apud veteres in magno pretio existebat: scripsit non pauca in diuinis voluminibus opuscula, de quibus ego tamen reperi opus egregium, quod edidit ad Sanctum Orosium presbyterum hispanum, in quatuor l. Regum l.* IV. *De ceteris nil reperi. Claruit sub Theodosio, et Honorio Principibus, anno Domini* CCCCXX.

6. Anonymus Mellicensis seculi duodecimi scriptor in libro de scriptoribus ecclesiasticis, a Fabricio in Bibliotheca ecclesiastica post Bernardum Pezium in Bibliotheca Benedictina Maurinorum rursus edito, cap. 26. Isidori haec opera enumerat. *Isidorus Hispalensis episcopus, qui beato Leandro in episcopatu successit, multa, et magna opuscula edidit. Nam inter alia Synonyma scripsit, et Abbreuiationem temporum, quam ad Constantinum Heraclii filium perduxit: librum quoque Etymologiarum, librum officiorum, et librum virorum illustrium. Praeterea sermones plurimos, diuersis temporibus habitos, stilo egregio scriptos transmisit ad posteros.* *ex anonymo Mellicensi.*

7. Honorius Augustodunensis seculo XII. librum suum de luminaribus ecclesiae, siue de scriptoribus ecclesiasticis concinnauit, vbi cap. 4. lib. 3. sic refert: *Isidorus, Hispalensis episcopus, innumera scripsit opuscula, ex quibus haec sunt: libri Etymologiarum viginti duo, liber Glossarum, liber Sententiarum, Synonyma, liber de differentia. Totum vetus testamentum dupliciter exposuit, historice, et allegorice, et multa alia. Floruit sub Heraclio.* *ex Honorio Augustodunensi.*

8. Seculo XIV. claruit Gulielmus Pastrengus, siue de Pastrengo, Petrarchae praeceptor, et amicus, qui in libro de originibus rerum Venetiis anno 1547. per Nicolaum de Bascharinis excuso de scriptis virorum illustrium ordine literarum disserit: et pag. 43. seq. haec de Isidoro: *Isidorus gente hispanus, Hispalensis episcopus, Heraclii imperatoris temporibus clarens, scripsit soliloquiorum, vel Synonymorum lib.* II. *Sententiarum lib.* III. *De origine Officiorum lib.* II. *Ad Florentinam sororem suam contra Iudaeos lib.* II. *Ad Horosium episcopum de significatione veteris, et noui testamenti lib.* II. *Allegoriarum in Genesin lib.* I., *in Leuiticum lib.* I., *in lib. Numeri lib.* I., *in Deuteronomium lib.* I., *in Iosue lib.* I., *in lib. Iudicum lib.* I., *ex Pastrengo.*

in lib. Regum lib. 1., de corpore, et sanguine Domini tractatum vnum, et alia plura. Item librum Differentiarum: item librum Etymologiarum: item grande volumen epistolarum Decretalium Romanorum Pontificum, Canonesque conciliorum per successionem temporum diuersis in locis per orbem a catholicis episcopis celebrata. Ex quo constat, Ioannis Praepositi Beluacensis, et Gratiani decreta vt plurimum fuisse decerpta. Item de vita, et obitu Sanctorum, qui in domino Sanctorum praecesserunt. Item de natura rerum. Item librum Artium. Item librum Differentiarum. Item librum de summo bono.

cuius opus mendis scatet. 9. Notatur in hac Pastrengi editione, opus Michaelis Angeli Blondi cura ab omni errore expurgatum prodire. At Montfauconius in Diario Italico pag. 48. aduertit, mendis infinitis foedatum esse, vt vix apta sententia eruatur, hiulcum, et lacerum in multis: quod vel ex Isidori elogio satis intelligitur. Quaedam tamen auctoris propria sunt, vt quod libri Sententiarum bis diuersis titulis indicantur; nisi Isidoro affingit alias Sententias ex opere Taionis *Samuelis* in nonnullis mss. per errorem, vt puto, vocati, quod imperfectius, quam credebat, Riscus edidit. Vide cap. 67.

ex Trithemio, 10. Non omittam Trithemium, quamuis seculum XVI. iam attigerit; nam in veteribus mss. exemplaribus euoluendis vehemens studium, ac maximam diligentiam collocauit. Is in libro de script. ecclesiast. cap. 232. ita Isidori operum catalogum texit. „Isidorus Iunior episcopus Hispalensis post Leandrum, vir in diuinis scripturis eruditissimus, et in secularibus literis nulli suo tempore secundus, ingenio subtilis, sensu clarus, eloquio compositus, carmine excellens, et prosa, non minus sanctitate, quam doctrina insignis effulsit. Hic dicitur Iunior ad differentiam Senioris episcopi Cordubensis, cuius supra (cap. 120.) fecimus mentionem, vel alterius etiam, qui eum praecessit, Hispalensis episcopi. Scripsit autem iste Isidorus Iunior multa praeclara opuscula; de quibus dumtaxat reperi subiecta. Ad Braulionem episcopum Etymologiarum lib. XX. *Disciplina a discendo.* - In Genesin allegorice lib. 1. *Historia sacrae legis.* - In Exodum lib. 1. *Quaedam mysteria.* - In Numeros lib. 1. *Ideo hic liber vnus.* - In Leuiticum lib. 1. *Sequens Leuiticus lib.* - In Deuteronomium lib. 1. *Liber Deuteronomii.* - In Iosue lib. 1. *Post mortem Mosi.* - In Iudicum lib. 1. *Historia Iudicum.* - In Regum lib. 4. *Post librum Iudicum sequitur.* - In Ruth lib. 1. - In Paralipomenon lib. 2.

- In Esdram, et Nehemiam lib. iiI. - In Tobiam lib. I. - In Iudith lib. I. - In Esther lib. I. - In Iob lib. I. - In Psalterium lib. I. - In Prouerbia Salomonis lib. I. - In Ecclesiasten lib. I. - In Cantica Canticorum lib. I. - In librum Sapientiae lib. I. - In Ecclesiasticum lib. I. - In Esaiam prophetam lib. I. - In Ieremiam lib. I. - In Ezechielem lib. I. - In Danielem prophetam lib. I. - In duodecim prophetas minores lib. xii. - In Machabaeorum lib. iI. - In quatuor Euangelia lib. I. *Liber generationis*. - In epistolas Pauli lib. xiv. - In Actus Apostolorum lib. I. - In epistolas canonicas lib. vii. - In Apocalypsin lib. I. - Interpretationis noui, et veteris testamenti lib. iI. *Domino meo, et dei seruo*. - Prooemiorum lib. I. *Quinque libri Mosi*. - Differentiarum lib. I. *Inter deum, et hominem*. - De ortu, et obitu Sanctorum lib. I. *Adam protoplastus*. - Ad sororem contra Iudaeos lib. iI. *Dominae sanctae Florentinae sorori*. - Synonymorum, vel Soliloquiorum lib. iI. *Venit nuper ad manus* - De illustribus viris lib. I. *Osius Cordubensis*. - De summo bono Sententiarum lib. iiI. *Summum bonum deus*. - De origine officiorum lib. iI. *Ea, quae de officiis*. - De sancta Trinitate lib. I. - De corpore, et sanguine Domini lib. I. De officio missae lib. I. - Decretum canonum lib. I. - De computo, et natura rerum lib. I. - De proprietate rerum lib. I. - Sermonum lib. I. - Ecclesiasticorum dogmatum lib. I. - Lamentum poenitentiae lib. I. - De astronomia lib. I. *Domino, et filio charissimo* - Historiam, siue Chronicam lib. iiI. - De cosmographia lib. I. - De grammatica, et vocabulis lib. I. - Allegoriarum quoque lib. I. *Mysteria sacrae script.* - De haeresibus lib. I. - Epistolarum ad diuersos lib. I. Alia quoque multa scripsisse dicitur, quae ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Heraclona imperatore, filio Heraclii, anno Domini DCXXX. temporibus Sisebuti regis gothorum in Hispania, et ob sanctissimam vitam, et conuersationem suam catalogo Sanctorum insertus est: cuius festum celebratur XVIII. kalend. februarii „.

II. Trithemius, vt mihi quidem videtur, solum ea Isidori opera viderat, quorum initium ascribit. Ex his autem solum desiderantur quatuor commentariorum libri in quatuor Euangelia, quorum hoc notatur initium, *Liber generationis*. In aliis operibus enumerandis interdum Trithemius vnum in duo, vel tria partitur pro diuersis eiusdem libri titulis, vt haec omnia distinctius a nobis suis quaeque locis exponentur. Isidorus, qui XVIII. kal. februarii, siue die 15. *qui opera multiplicat.*

ianuarii in Martyrologio romano dicitur, *Beatus Isidorus sanctitate vitae, fide, et miraculis clarus*, alius a nostro Isidoro est. Secutus sum editionem Fabricii in Bibl. Ecclesiast. Alibi varius est ordo librorum, et duo libri distincti indicantur Allegoriarum lib. 1., et Mysteria sacrae scripturae lib. 1., ac reuera nullus Allegoriarum liber incipit, *Mysteria sacrae script.*

CAPVT XLVIII.

Quonam ordine in hac nostra editione Isidori opera collocanda sint. De Etymologiarum libris primo loco disseritur.

Vniuersalia praemittenda,

1. In operibus Isidori simul edendis aliis alius ordo placebat, vt vidimus. Diuersam a ceteris viam mihi tenendam censui. Primum enim locum iis operibus assignare volui, quae quodammodo vniuersalia sunt, ac propemodum omnia argumenta complectuntur. Inter opera vero, quae de re quapiam peculiari agunt, argumentorum dignitatem sequar; vt biblica praemittantur, atque suo ordine sequantur dogmatica, theologica, liturgica, canonica, mystica, poetica, physica, historica. In singulis autem classibus eandem regulam obseruabo, vt ea praeferam, quae communiora sunt, et per plures eiusdem licet generis species vagantur.

vt facilius singularia percipiantur.

2. Hic ordo, vt ad editionem regiam Matritensem propius, quam alii, accedit, ita hanc vtilitatem prae ceteris secum fert, quod in operibus vniuersalioribus notiones rerum communiores praescribuntur, quae facile ad peculiarium argumentorum intelligentiam deducunt. Qui enim ante alia omnia Etymologias Isidori, libros Differentiarum rerum, et verborum, glossarium latinum siue eius, siue certe ex eius operibus magna ex parte excerptum perlegerit, ac mente perceperit, haud ita difficulter reliqua eius opera percurrere poterit. Ita etiam in biblicis si Allegoriae in vetus, et nouum testamentum, si elogia Patrum veteris, et noui testamenti, si Prooemia in libros veteris, et noui testamenti praemittantur, expeditior aperietur via ad commentaria in singulos libros percipienda. Superest ergo, vt de singulis operibus eo ordine, quem in editione sequar, singillatim, et accurate sermonem instituam.

3. Etymologiae Isidori opus sunt omnium reliquorum maximum

mum, et praecipuum: de quo consulendi sunt Braulio, et Ildefonsus in Isidori elogio supra cap. 3., et 5., praeter alios auctores vitae eiusdem Isidori cap. 13., et 14., et epistolas amoebaeas Isidori, et Braulionis. Canonico Legionensi scriptori vitae Isidori asserenti, ab ipso adhuc iuuene opus Etymologiarum inchoatum fuisse, satis fidere non possumus. Ostendi cap. 21., et 27., Isidorum anno circiter 630. codicem Etymologiarum ad Braulionem misisse.

Etymologiae praecipuum opus.

4. Multo antea per literas Braulio Etymologias sibi mitti rogauerat: *Omnimoda*, inquit, *supplicatione deposco, vt librum Etymologiarum, quem iam, fauente Domino, audiuimus consummatum, promissionis vestrae memores seruo vestro dirigere iubeatis: quia, vt mihi sum conscius, magna ibi ex parte serui tui postulatione sudasti*. Alias iterum literas eadem de re Braulio ad Isidorum dedit, quae interciderunt, antequam ab Isidoro legerentur. Rescripsit Braulio: *Septimum, ni fallor, annum tempora gyrant, ex quo me memini libros a te conditos Originum postulasse, et vario, diuersoque modo praesentem vos me frustratum esse, et absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione modo necdum esse perfectos, modo meas literas intercidisse, aliaque multa opponentes ad hanc vsque diem peruenimus, et sine petitionis effectu manemus*.

Eas Braulio postulat,

5. Ex his liquet, Isidorum multo ante annum 630., quo libri Etymologiarum ad Braulionem missi sunt, in huiuscemodi opus incubuisse: ac coniicere possumus, eam epistolam, qua Braulio ait, audiisse se, opus iam esse consummatum, septem annis scriptam fuisse ante alteram, qua ait: *Septimum, ni fallor, annum tempora gyrant etc.* Aliud etiam ex hac secunda Braulionis epistola colligitur, quod prae oculis habendum, scilicet aliquos Etymologiarum libros, siue titulos ab Isidoro seorsum in vulgus fuisse editos, antequam Braulio totum corpus accepisset. Ita enim post multa pergit: *Ergo et hoc notesco, libros Etymologiarum, quos a te domino meo posco, etsi detruncatos, corrososque, iam a multis haberi. Inde rogo, vt eos mihi transcriptos integros, emendatos, et bene coaptatos digneris mittere, ne raptus auiditate in peruersum, cogar vitia pro virtutibus sumere*. Putarem, legendum *corrasosque* pro *corrososque*: innuit enim Braulio, partes aliquas operis e suo corpore fuisse auulsas.

aliqui tituli seorsum editi.

hinc discrepantia exemplarium.

6. Mirum ergo non est, si exemplaria Etymologiarum multis in locis varient, et aliquando alia aliis sint auctiora. Quin etiam, vt ego puto, Isidorus post integrum exemplar ad Braulionem directum in autographo suo quaedam alia aut addidit, aut mutauit. Nam Etymologiarum opus eius generis est, vt semper aliquid denuo addi possit, aut reformari. Ildefonsus certe de Isidoro ait: *Scripsit quoque in vltimo ad petitionem Braulionis Caesaraugustani Episcopi librum Etymologiarum, quem quum multis annis conaretur perficere, in eius opere diem extremum visus est conclusisse*. Quum autem anno circiter 630., vt dixi, Etymologias ad Braulionem Isidorus deferri curauerit, et deinde ad annum vsque 636. superstes fuerit, consequens est, vt etiam post exemplar ad Braulionem transmissum in eodem opere magis, magisque perficiendo allaborauerit.

Codex inemendatus *quid sit.*

7. In epistola, qua Isidorus Etymologias ad Braulionem mittit, ait, codicem esse INEMENDATVM: *Codicem Etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi, et licet inemendatum prae valitudine, tamen tibi modo ad emendandum statueram offerre, si ad destinatum Concilii locum peruenissem*. Vbi fortasse legendum est *peruenisses*, vt cap. 21. coniiciebam. Braulio hoc ipsum intellexit, quum dixit in Praenotatione librorum Isidori: *Codicem Etymologiarum . . . quamuis imperfectum ipse reliquerit etc.* Quum enim Isidorus dicat, se decreuisse codicem *inemendatum* ad emendandum Braulioni offerre, opus ad vmbilicum iam perduxisse videtur, ac solum voluisse, vt Braulio exemplar ex Isidori autographo descriptum emendaret. Braulio enim contra ab Isidoro libros Etymologiarum *transcriptos integros, EMENDATOS, et bene compactos* sibi mitti postulauerat.

Semleri opinio reiicitur.

8. Semlerus in praefatione ad notas mss. Glossarii Isidoriani, Braulionis verbis permotus, existimat, Isidorum codicem Etymologiarum non integrum reliquisse, et autographum suum ad Braulionem misisse, pluribus spatiis, et interuallis distentum, quibus quotidie supplementa sufficere, et quae denuo occurrebant, addere, et congerere solebat. Nam quum Braulio asserat, codicem esse *nimia magnitudine*, id Semlerus interpretatur ob eiuscemodi *spatia*, et *interualla*: ipsa enim magnitudo, qua hodie constat, nimia dici non possit. Verum haec ratio imbecilla est: nam verbo *nimia* non ita inhaerendum est, vt immensum codicem

indicet. Est autem Etymologiarum codex valde magnus, non solum si conferatur cum ceteris Isidori, ac plerisque aliis veterum scriptorum operibus, sed etiam in seipso spectatus, vt videre licet in multis ingentibus membranis, quibus libri Etymologiarum tantum continentur, praesertim quum charactere maiusculo scripti sunt. Nic. Antonius non dubitat appellare *immensae molis opus*: quamquam is fortasse non tam magnitudinem, quam operis laborem, et conatum commendare voluerit. Sed Braulio certe *nimiam magnitudinem* codicis celebrare non debuit ob *plura illa spatia*, et *interualla*, quibus nihil erat exaratum.

Braulio an quidquam addiderit?

9. Braulio quidem, quum Isidorus opus Etymologiarum rogatu eius fecisset, et siue inemendatum, siue imperfectum reliquisset, e re sua esse arbitratus est codicem titulis solum ab Isidoro distinctum in libros partiri. Minus recte Fabricius bibl. vet. lat. lib. 4. cap. 8. n. 14. de Etymologiarum opere ait: *Isidorus scripsit, et imperfectum reliquit: Braulio deinde compleuit, et in libros digessit*: quod alios etiam existimare video. Non ait Braulio, opus se compleuisse, aut emendasse: quamuis facile credere possimus, curasse eum, vt sine librariorum erroribus, quoad eius fieri posset, describeretur. Nequaquam vero ex Braulionis verbis arguere licet, eum aliqua aut mutasse, aut addidisse. Neque assentiri doctis alioquin hominibus possum, qui, quoties in Etymologiis aliquid occurrit, quod nulla ratione excusari posse ipsi autumant, illico clamant, eiusmodi errorem a Braulione intrusum fuisse. Videntur enim ii ignorare, quantus vir fuerit Braulio, cuius elogium ex Ildefonso in libro de viris illustribus referetur, in cuius etiam commendationem nonnulla cap. 4. protulimus: non quod Isidoro aequiparandus sit, aut non fuerit facilius, Braulionem potius, quam Isidorum errasse. Sed dum non constat, Etymologias a Braulione vllo modo interpolatas fuisse, aequitas postulat, vt siquid occurrerit, quod Isidoro omnino indignum sit, non Braulioni, sed cuiuis alteri interpolatori intolerabilis error imputetur.

In quot libros opus diuisit.

10. In quot titulos Isidorus Etymologiarum opus diuiserit, omnino latet: neque vero satis patet, in quot libros Braulio diuiserit. Communis persuasio est, eum in viginti libros diuisisse: et haec est peruulgata operis diuisio, cui fauet edita Praenotatio

Braulionis : *Ego in viginti libros diuisi*. Receptam hanc opinionem infirmare conatus fuit Bayerius in not. ad lib. 5. cap. 4. n. 93. biblioth. vet. Hispan. *Braulio*, inquit, *non in* xx., *sed in* xv. *libros Isidori Etymologiarum opus discreuit*, *testibus vetustis*, *quotquot viderim*, *codicibus ante annum Christi milesimum exaratis* : *vidi autem non paucos*; *binos suppeditat bibliotheca regia Escurialensis*, *alterum litera Q. plut.* 11. *num.* 24. *era* DCCLXXXI., *seu Christi anno* DCCXLIII., *alium item antiquissimum ecclesiae olim Ouetensis lit. b. plut.* III. *n.* 14., *atque in vtroque in Braulionis Praenotatione de Etymologiarum opere legitur*, *distinctum ab Isidoro titulis*; *non libris*, *quem ego* (*inquit Braulio*) *in* xv. *libros diuisi*. *Consonat hispana eiusdem operis seculi* XIV. *versio in eadem bibliotheca Escurialensi extans lit. b. plut.* I. *n.* 13. . . . *El qual porque le fiso por mio ruego*, *maguer que el non lo acabò*, *empero departilo yo en quince libros*. Alia eiusdem Bayerii in hanc sententiam verba exhibebo cap. 57., quum eius Animaduersiones de quarto Sententiarum libro Isidoro in quodam codice ascripto proferam.

Bayerii opinio 11. Inter varias lectiones ex nostris mss. exemplaribus, quas ad Braulionis Praenotationem illustrandam cap. 3. ascripsi, nihil est, quo Bayerii sententia confirmari possit : et in ipsis antiquis membranis, in quibus Braulionis Praenotatio exhibet *in* xv. *libros diuisi*, Etymologiae in xx. libros diuiduntur. Neque id Bayerius dissimulat, sed reponit : *Potuit curiosior aliquis statim*, *aut non longe a Braulionis morte*, *potuere librarii nonnullos e quindecim libris subdiuidere*, *aut priorem operis oeconomiam refingere*, *quin ipsi aliquid addiderint* : *id quod vetustissimo omnium Caesenatensi Malatestarum seculi* VII. *codici accidisse Fabricius* (Mansius potius in supplemento ad Fabricium) *tradit Biblioth. med. et inf. in Isidoro num.* 25., *nam quum* XXV. *omnino libris constet*, *nihil tamen continet*, *quod in vulgatis codicibus non extet*.

refellitur, 12. At vero quanto facilius fuit, vt numeri xx. a librario aliquo in xv. commutarentur, vnde hic error in plura exemplaria permanauerit, quam vt ex quindecim libris ita aliquis viginti libros confecerit, vt nullum reliquum fuerit exemplar primae diuisionis quindecim librorum? Versio vero hispana praenotationis Braulionis est illa ipsa, quae a Rodriguezio de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 294. edita fuit : neque haec est genuina Braulionis

praenotatio, sed alia interpolata, de qua iam dictum. At versio italica genuinae praenotationis, Alchaino interprete, de qua cap. 70. num. 17., viginti libros exprimit, *in venti libri*. Itaque ego verum censeo, Etymologias a Braulione in viginti libros fuisse discretas: quae causa est, cur pleraque exemplaria in hoc librorum numero consentiant, vix vllum minorem numerum indicet. Eccur autem in nonnullis etiam antiquissimis exemplaribus in plures, quam viginti, libros opus distribuitur? Rationem istiusmodi variae diuisionis inde existimo peti posse, quod Isidorus ipse in titulos, vt Braulio refert, opus diuisit, qui tituli plures fuerunt, vt ego censeo, quam viginti. Constat etiam ex Braulionis literis ad Isidorum, plures Etymologiarum libros, siue titulos malimus appellare, ante seorsum vulgatos fuisse, quam codex integer ad Braulionem deferretur. Praeterea exemplar autographum Etymologiarum, vt nuper arguebam, penes Isidorum remansit. Facile ergo fuit, vt, quamuis Braulio opus ad viginti libros redegerit, tamen alii vel ex autographo Isidori, vel ex separatis libris antea editis, vel ex titulorum quorumdam ratione, ac diuisione numerum librorum auxerint, vti in quibusdam etiam ordinem commutarunt.

13. Id distinctius explicabitur, quum codices mss. exponentur: nunc satis sit obseruare, communem esse vulgatum in Regia Matritensi editione ordinem, et diuisionem librorum; nihilominus in multis mss. exemplaribus antiquis, in quibus diuisio viginti librorum conspicitur, apparet adhuc, a prima manu fuisse diuisionem illam in viginti quinque libros, quam codex Malatestius a Bayerio indicatus, et a nobis cap. 45. recensitus praefert, vt in codice 1. Vaticani Archiuii, et in aliis. Albanius codex numerum etiam 25. librorum offert, sed ita diuisus est, vt potius 26. referre deberet: ipsi autem numeri multis lituris corrupti, et immutati sunt, vt aliquod vestigium cernatur, librum nunc vigesimum a prima manu fuisse inscriptum numero xv., quod diuisioni a Bayerio propugnatae fauere potest. *mss. variant*

14. In aliis mss. libri Etymologiarum sunt viginti duo, vt in codice Florentino S. Marci, de quo cap. 45.; etsi enim libri 23. indicantur, tamen vltimus, siue vigesimus tertius est liber De natura rerum. Numerum etiam 22. librorum Honorius Augustodunensis assignat: et in sessione vigesima prima Concilii *in numero librorum.*

Oecumenici Florentini apud Labbeum tom.13. col.1113. sic legitur : *Etiam de tempore beati Gregorii Dialogi floruit Isidorus nomine in Hispania : vnum eius testimonium dicam . Fecit librum Etymologiarum diuisum in 22. libros : in 12. libro cap. 3. sic ait: Hoc autem interest inter nascentem Filium , et procedentem Spiritum etc.* Vbi obseruandum , diuersum etiam librorum ordinem indicari : nam locus allatus nunc extat cap. 3. libri 7. Codex Vaticanus 623., cap.93. describendus, Etymologias in 20. libros diuidit, sed prima manu librarii notatur, aliquos ponere 28. libros, et loca diuisionum singillatim indicantur . Plura exempla variae diuisionis librorum cap. 55. occurrunt.

ordo librorum. 15. Ad ordinem librorum quod attinet , in nonnullis mss. liber de legibus praefertur libro de medicina , vt in Albanio, et in Caesenate minus antiquo . Mirum quantum variat in librorum , rerumque ordine exemplar Chisianum recensitum cap. 45. Codex Regio-Vaticanus 1850. initio mutilus magnam librorum commixtionem , et perturbationem continet , ac multis locis interpolatus , auctusque est , vt explicabo cap.101. In pluribus etiam vetustis exemplaribus reperio, deesse librum 10. Etymologiarum , quo voces quaedam per alphabetum explicantur ; in quibus libro nono proxime succedit liber vndecimus : fortasse quia iamtum glossarium Isidori nomine circumferebatur, adeoque inutile videri poterat librum 10., qui glossarii vices gerit , ceteris Etymologiarum libris inserere .

duae partes Etymologiarum. 16. Minus obuia est diuisio Etymologiarum in duas partes, quarum prior decem priores libros, posterior reliquos decem complectitur, sed eodem numerorum ordine vsque ad vigesimum continuatos , vt cernitur in codice Vaticano 623. , quem cap. 93. recensebo : ac simili fere modo indicatur in codicibus duobus Florentinis S. Crucis, de quibus cap. 55., vbi plura de mss. codicibus Etymologiarum aut exprimuntur , aut indicantur.

Titulus. 17. De titulo non valde laborandum nobis est : libri mss. constanter inscribunt *Etymologiae* , recentiores nonnulli *Etymologicon Isidori* ; alii ex vsu etiam veteri , et frequenti *Isidorus Etymologiarum* , vt quodammodo per excellentiam noster S. Doctor cognominetur *Isidorus Etymologiarum* : quod in recensione codicum mss. facile cuiuis occurret. Sequiori aetate multi huiusmodi

tituli inuecti fuerunt, vt *Magister Sententiarum*, *Valerius Historiarum etc.*

18. Etsi autem veteres scriptores, quum hos libros laudant, Etymologias appellant, tamen recentiores non pauci Originum libros solent nuncupare, quem titulum Vulcanius, Bignaeus, et Breulius in suis editionibus praetulerunt. Deceptus quippe fuit Franciscus Padilla Centur. 7. Histor. Eccles. Hisp. fol. 227., qui quum a Baronio libros Originum laudari vidisset, asseruit, eiusmodi opus inter alia Isidori non reperiri. Suspicatur Nic. Antonius, appellationem Etymologiarum Braulionem affixisse operi a se parato editioni, et, sicuti membra secreuit, ita caput adaptasse, paululum ab auctore, qui *Origenes* sese mittere reliquit scriptum, deflectentem, aut ab Isidoro nondum appositum titulum suppleuisse. Isidorus quidem exiliter, et modeste, vt ait Nic. Antonius, de suo opere existimans, his verbis Braulioni illud nuncupauit: *En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus de origine quarumdam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum etc.* Sed non inde colligi debet, *Originum* titulum potius, quam *Etymologiarum*, ab Isidoro fuisse inditum, quum is in epistola nuncupatoria ad Braulionem inscriptionem, vt videtur, non retulerit, sed argumentum libri exposuerit.

Originum inscriptio.

19. Aliunde certum est, Etymologiarum opus iam ante editionem non solum a Braulione, sed ab Isidoro etiam ita appellatum fuisse, vt ex amoebaeis eorum epistolis liquet. Isidorus vocat *codicem Etymologiarum*, Braulio primum *librum Etymologiarum*, tum *libros Etymologiarum*. In secunda autem epistola, vbi *libros Etymologiarum* appellat, prius *libros Originum* dixerat. Igitur etsi *Etymologiarum* titulus, quo Ildefonsus etiam vsus fuit, communior, et verior est, tamen alter *Originum* sustineri potest: ac fortasse auctor ipse titulum coniunctum *Etymologias, siue de origine rerum* inscripsit. An alicubi opus hoc vocetur *Liber de omnibus scientiis*, dubitat Montfauconius in Biblioth. mss.: nam recensens in bibliotheca Monasterii S. Martini Turonensis codicem 92. annorum 800. *Liber de omnibus scientiis*, addit, *An Isidori Hispalensis sit, videndum*: neque ad aliud Montfauconius respicere potuit opus, nisi ad Etymologias.

Etymologiarum vox.

20. Etymologicum opus Braulioni ab Isidoro nuncupatum

An Sisebuto Etymologiae nuncupatae, fuisse, diximus: idque nemo non dicit. Sed certumne est, Braulioni, et non alteri nuncupatum? Minime dubito, quin Braulioni Isidorus Etymologias dedicauerit, non solum quia id epistola dedicatoria in plerisque membranis extans suadet, sed etiam quia mutuae vtriusque epistolae omnino persuadent. Inuenio tamen, in codice Regio-Vaticano 112., exarato seculo XI. ineunte, post sex epistolas amoebaeas Braulionis, et Isidori, in quibus est etiam epistola dedicatoria Isidori ad Braulionem, et post librorum indicem, qui epistolis succedit, addi praefationem ad Sisebutum Regem, iisdem omnino verbis, quibus ad Braulionem. Ita etiam Palatinus 283. Ottobonianus vero 336. ita inscriptionem refert: *Libri Isidori ad Braulionem . . . vel ad Sisebutum*. Ottoboniani 343., et 427. epistolam nuncupatoriam ad Sisebutum, non ad Braulionem, proferunt. Confer de his, aliisque mss. caput 55.

an Braulioni, et Sisebuto. 21. In Chisiano exemplari descripto cap. 45., et in codice 2. Archiuii Vaticani, de quo cap. 107., disiunctio ita adhibetur, vt dicantur Etymologiae scriptae *ad Braulionem, vel ad Sisebutum, suum scilicet dominum*, *et filium*. Quidni autem accidere potuerit, vt vtrique opus inscriberetur? Solebant veteres duas praefationes suis operibus praefigere, solebant idem opus ad duos, cum epistola dedicatoria ad vtrumque, mittere, vt ostendi in Prolegom. ad Dracontium num. 16. Solum obstare potest, quod Sisebutus decessit anno 621., quum Isidorus solum circa annum 630. Etymologiarum codicem ad Braulionem miserit. Itaque Sisebuto Isidorus solum offerre potuit Etymologiarum libros aliquos, siue partes seorsum antea publicatas, vt ex Braulionis literis patet. Magis tamen crediderim, epistolam dedicatoriam Isidori ad Braulionem Etymologiis cum inscriptione ad Sisebutum ab aliquo inepto librario praemissam fuisse, quod vidisset, librum De natura rerum Sisebuto nuncupatum in aliquo exemplari pro vigesimo tertio, et vltimo libro reponi.

Isidorus Cordubensis auctor non est Etymologiarum. 22. Quid si aliquis contendat, Etymologiarum opus non Hispalensem nostrum, sed Cordubensem alium Isidorum auctorem habere? Id vix cuiquam in mentem venire potuisse videatur. In ea tamen fuit opinione vir ceteroquin doctissimus Martinus Roa in libro De principatu Cordubae, vt Nic. Antonius obseruat: quamquam mihi editionem latini operis Lugdunensem 1617. euoluenti

uenti verba Roae non occurrunt; neque aliam editionem Nic. Antonius recenset, quum Roam in Bibliotheca noua laudat. Video etiam, Roam lib. 2. Singul. cap. 9. non semel *D. Isidori* nomine Etymologias appellare: quo sanctitatis titulo Hispalensem Isidorum certe intelligit, quandoquidem Isidorum Cordubensem neque inter Cordubenses quidem Sanctos nominauit. Itaque doceri ab aliquo cuperem, quo loco Nic. Antonius viderit, eum tam absurdam sententiam tenuisse. Fabricius quoque in Biblioth. med. verbo *Isidorus Cordubensis* hoc ipsum repetit, sed ex Nic. Antonii fide, vt perspicuum est. Conferenda erit versio hispana eiusdem operis, auctore ipso Roa interprete, quam ego non vidi.

CAPVT XLIX.

Doctorum hominum de Isidori Etymologiis iudicia. Isidori studium explicandi in Etymologiis prae ceteris res peculiares Hispaniae.

1. Doctrinam Isidori contra quorumdam criticorum reprehensiones ex grauiorum aliorum euidentissimis testimoniis cap. 34. defendimus. Nunc peculiarem Etymologiarum causam agimus. *Ad Etymologiarum nomen, totumque opus*, ait Nic. Antonius, *attenti grammaticorum, quos haec cura solicitat, filii dudum immaniter exclamant, Isidorumque multis accusationum iaculis petunt*. Pro eorum tamen plena confutatione lectorem ad praefationem Grialii, quam postea nos proferemus, delegat. Interim obseruat, quasdam Etymologias Isidori, quae ab aliis reprehenduntur, ab aliis sustineri. Sic Ioannes Kirchmannus etymon *feretri* suspendit naso, quod tamen non improbat Vossius. Nic. Rigaltius Isidorum negligentiae culpat, quod *Scorpion* sagittam dixerit, quod Stewechius defendit. Io. Schefferus Isidorum reprehendit, quod Pharum Aegyptiam a φῶς *lux*, et ὁρᾷν *videre* dictam crediderit: quod tamen non spernendum etymon Martinius vocauit. *Nic. Antonii iudicium.*

2. Martinius iste in praefatione sui Lexici duo Etymorum genera distinxit, alterum eorum, quae talia sunt δυνάμει, hoc est, potentia, a quibus scilicet potuerit nomen deduci: alterum eorum, quae talia sunt ἐνεργείᾳ, siue *actu*, ad quae vocabulorum *duo etymorum genera.*

auctores vero simile est respexisse. Vtrumque hoc genus in Isidorianis Etymologiis reperitur. Docet autem ipse Isidorus lib. I. Etymol. cap. 29., quod *non omnia nomina a veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quaedam et secundum placitum . . . Hinc est, quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur: quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt.*

Etymologiae commendatae.

3. Propterea origines verborum ita difficile est inuenire, vt Aegidius Menagius in epistola nuncupatoria Originum linguae gallicae asseruerit, nullum hucusque, quantumuis praestantissimae siue in antiquis, siue in recentioribus famae enarratorem acu rem tetigisse. Confirmat nihilominus Nic. Antonius, opus Etymologicum, quale ab Isidoro prodiit, post extincta illa veteris, ac florentis philologiae lumina, nec seculo eius, nec posterioribus aliis, Beda etiam incluso, qui Encyclopaediae operam dedit, sperari potuisse. Neque enim Isidoriani, hoc est, semibarbari temporis Etymologicon hocce videtur opus, sed plane miraculo comparandum, praecipue in sacro homine, atque studio pietatis, et gerendo pro dignitate muneri vsque adeo intento. Barthius quamuis *perpetuum Seruii excriptorem* ad lib. 6. Theb. v. 241. Isidorum vocet, tamen ad lib. 12. v. 812. asserit, eum suo aeuo encyclopaediam prope integram complexum: quo satis innuit, multa Isidorum comprehendisse, de quibus ne cogitarat quidem Seruius.

Posterioribus seculis corruptae.

4. Animaduertit etiam Nic. Antonius, cuiuscumque aetatis lectores in hoc Isidoriano opere plus forsitan, quam in quibusuis aliis, sibi licere existimasse, atque orae libri, quem vt cornucopiam, aut compendium certe omnium librorum e manibus elabi vix sinebant, obuia quaeque hinc inde affixisse, quibus excriptores seducti fuerint, vt marginales interdum ineptas notas in textum intruserint. Neque vero Isidorus reprehendendus est, si aliquando ex ingenio suo ad verisimile respiciens, etymologias quasdam, vt multi alii veteres, confinxerit. *Secus equidem*, ait Turnebus lib. 26. Aduers. cap. 22., *quam quisquam putaret, Isidorus quaedam enarrat, nec tamen inerudite, nec inscite*. Magnum vero pretium his Etymologiarum libris accedit, quod ex eis plurima obscura clarorum scriptorum loca illustrantur, vt ex eodem Turnebo colligitur lib. 6. Aduers. cap. 19., lib. xi. cap. 5., et lib. 20. cap. 5.

5. Christianus Becmannus, qui De originibus latinae linguae satis accurate scripsit, librumque anno 1608. publicauit, fatetur, abusum esse quemdam in hac Etymologica arte, sed contendit, non propterea eam contemnendam. Ita in praefatione de propria significatione verborum pag. 158. disserit: *Valla inquit lib. 7. Elegant. cap. 37., et vna alii: Nihil habet magis ridiculum haec, qua de loquimur, scientia, quam etymologiam. Itaque tanti non fiat, quasi inde proprietas eximatur. Responsio in promptu est per distinctionem: Valla loquitur non de omni, nec de sana, et vera etymologia: alioquin esset sibimet ipse contrarius, saepe enim in sex libris Elegantiarum, et contra Antonium Raudensem nititur etymis: verum de facetis allusionibus, itemque ridiculis, et ineptis saepe alliterationibus, quas ex ignorantia in primis linguarum natas libenter ipsis auctoribus relinquimus, et, vbi serii, auersamur. Quales apud Varronem, dum omnia e latinis infeliciter trahit, Isidorum episcopum Hispalensem, Petrum Lombardum, Durandum, Zachariam Chrysopolitanum, Iacobum de Voragine, Accursium apud Iureconsultos, et similes nonnunquam occurrunt.* *Iudicium Becmanni.*

6. Exempla profert in *pascha* a *πάσχω*, *diabolus* a duobus bolis, *locusta*, quia longa pedibus, sicut hasta, *Donatus*, quasi a Deo natus, *Marcellus*, quasi arcens malum, vel maria percellens: *Fabianus*, quasi fabricanus, fabricans beatitudinem: *Sebastianus*, quasi sequens beatitudinem, et quia *astin* est ciuitas, et *aria* sursum; *Euphemia*, quasi bona femina, aut suauis sonoritas: *Colossus*, quasi colens ossa: *Examen* ab ἕξ, et ἀμὴν, quod quidam Zachaeus Faber confinxit, vt vitium, quod in versu commiserat, correpto *a* in *examen*, sanaret. *Sed posito*, pergit Becmannus, *non tamen concesso, quod Valla, et aliquot alii omnem plane etymologiam vocent ridiculam: quid tum postea? Vna, et altera, et tertia, immo et quarta hirundo non facit ver.* Quod autem idem Becmannus pag. 146. Varronem, Festum, et Isidorum ita inter se committit, vt dicat, Isidorum quandoque nil nisi nugas agere, et risum lectori mouere, non satis aduertit, illas ipsas, quas vocat, Isidori nugas ex Varrone, aut aliis magni nominis antiquis scriptoribus esse desumptas. Fabricius in bibliotheca medii aeui verbo *Isidorus* ita eum defendit: *Grammaticus necessarius iudicio etiam eorum, qui illi detrahunt . . . In notatione originis* *alliterationes ridiculae.*

vocabulorum non semper rem tangit acu , vti nec Varro apud latinos , neque apud graecos Plato , vel Philo apud iudaeos : vnde acerbior Christ. Becmanni censura , nil nisi nugas agere , et risum mouere , et Salmasii ad Hist. Augustam pag. 28., Isidorum more suo ineptum in etymologiis tradendis improbantis , quem tamen in multis defendendum , alii eruditi docuere .

Walchii iudicium

7. Io. Georgius Walchius in Historia critica latinae linguae Coloniae 1734. cap. 5. n. 6. plura de Isidoro , totoque hoc etymologico studio congerit : *Nunc dicendorum ratio postulat , vt ad diuersa lexicorum latinorum genera enarranda nos conuertamus . Primum locum inter ista attribuimus lexicis etymologicis , quae in originibus vocum romanarum explicandis versantur : ad quam operam et antiquiori , et recentiori aeuo eruditissimi viri accesserunt , M. Terentius Varro , M. Verrius Flaccus , Sextus Pompeius Festus , de quibus iam in capite de grammaticis quaedam disseruimus . Princeps illorum est Isidorus Hispalensis , cuius extant Originum , siue Etymologiarum libri* xx. , *qui prodierunt seorsim Venetiis* 1483., *Parisiis* 1512. *etc. . . . Eruditi viri sunt , qui haud honorifice senserunt , quorum iudicia collegit Iacobus Thomasius De plagio literario* §. 484. , *atque ex Petro Ciaconio obseruauit , quod Isidorus ex Seruio , Maronis interprete , Festo , Nonnio , Augustino , ceterisque melioris notae auctoribus ad verbum pleraque transcripserit : item quod ex sententia Rhenani talis ferme sit apud latinos Isidori rhapsodia , qualis apud graecos Suidae vndecumque a compluribus consarcinata : quod Ianus Dousa eum annumeret fartoribus semipriscis , atque alibi vocet centonum sarcinatorem . Praeter eum Corn. Rittershusius ad Saluianum pag.* 208. *existimat , quod in hisce libris saepe attulerit nugas : quod quamuis haud possit negari , nec hoc , quod multa ex aliis auctoribus transcripserit , id tamen industriae eius debemus , omnino laudandum , quod beneficio illius varia antiquorum scriptorum monimenta sint conseruata . Plura de hoc auctore habet Io. Fabricius in Historia bibliothecae part.* 3. *pag.* 273.

scriptores Etymologiarum .

8. Recenset deinde Walchius recentiores quosdam Etymologiarum scriptores , Io. Fungerum , Christianum Becmannum , Matthiam Martinium , Ger. Ioannem Vossium , Christianum Daumium . De vtilitate vero Etymologiarum ita §. vii. disserit : *Equidem haud negan-*

dum est, quod studium etymologicum cultoribus linguarum vtilitatem afferat, atque efficiat, vt cognitis vocum originibus vera, ac natiua significandi vis, quam habent, illustretur: sed tamen etiam in hoc studiorum genere modum tenere decet, ita vt nec in perscrutandis vocum originibus maiorem operam, ac par est, collocemus: neque scientiae etymologicae plus, quam rei ipsius dignitas postulat, tribuamus. Pleraque in hac philologiae parte dubia sunt, et incerta . . . Res ipsa hocce loquitur, quomodo latinae linguae origines possunt restitui, quae per tot secula sunt abstrusae, ac reconditae? Fatetur hoc Varro ipse, solertissimus latinae linguae scrutator, quando de latina lingua libro 4. dicit: Non omnis impositio verborum extat, quod vetustas quaedam deleuit: nec quae extat, sine mendo omnis imposita: nec quae recte imposita, cuncta manet: multa enim verba literis commutatis sunt interpolata.

9. Alia in hanc rem addit Walchius, et obseruat, Richardum Simonium in gallico Nouae Bibliothecae selectae opere part. 1. pag. 113. per exemplum vocis graece Θεὸς ostendisse, quam incerta sint studia etymologica, atque idem argumentum Chr. Falsterum in cogitationibus variis philologicis pag. 179. pertractasse. Morhofius in Polyhistore tom. 1. lib. 4. cap. 9. n. 2. iam animaduerterat, veteres grammaticos Varronem, Festum, Flaccum, Isidorum origines nominum quaesiuisse: Isidorum praesertim ob compilatos veteres vapulare. Etsi autem e recentioribus Iulius Caesar Scaliger magnum opus Originum linguae latinae, 24. libris absoluendum, molitus fuerit, quod nullus typographus inuentus fuit, qui excudere ausus fuerit, tamen Menagius inde non multum fructum, si prodiisset, sperauit in epistola nuncupatoria Originum linguae gallicae ad Puteanum, vt coniiciebat ex etymologiis, quas Scaliger in suo de causis linguae latinae libro inseruit: quae aliis antiquiorum nihilo sunt meliores. *incerta etymologicorum studia.*

10. Quam praeclare Burrielius de Isidori operibus senserit, praesertim quod attinet ad peculiares res Hispaniae explicandas, ex eius epistola cap. 40. relata perspicitur. Nunc animaduersionem eius recensebo de Etymologiis in hispanico opere inscripto, *Informe de Toledo sobre igualacion de pesos, y medidas*, Matriti anno 1758., quod sine eius nomine prodiit; sed ab ipso fuisse elaboratum, tum aliunde constat, tum in exemplari, quod ego *res peculiares Hispaniae.*

habeo, manu ipsius notatum est. Igitur pag. 219., et seqq. oberuat, S. Isidorum in opere suo encyclopaedico Etymologiarum potissimum curasse, vt ea diligenter exponeret, quae propria tunc essent Hispaniae, et quibus praecipue Hispania a ceteris regionibus differret. Haec exempla profert.

in Etymologiis explicatae,

11. Isidorus lib. 1. Etymolog. cap. 38. al. 39. ait de Threnis: *Adhibebantur autem funeribus, atque lamentis: similiter et nunc.* Lib. 4. cap. 8. de impetigine: *Hanc vulgus sarnam appellat.* Manet adhuc nomen *sarna*. Lib. 12. cap. 7. *Tucos, quos Hispani cuculos vocant etc.* Nunc *cuclillos* hispani dicunt. Grialius mallet cum Chacone legere, *Cuculos, quos hispani cucos vocant*. Lib. 13. cap. xi. de vento Coro, seu Cauro: *Quem plerique Argestem dicunt, non, vt imprudens vulgus, Agrestem*. Ibid. de circio: *Hunc hispani Gallecum vocant, propter quod eis a parte Galleciae flat.* Modo *Gallego* venti nomen est hispanis.

exempla.

12. Lib. 15. cap. 9. *Formatum, siue formatium in Africa, vel Hispania parietes de terra appellant.* Adhuc *Hormigon* dicimus. Lib. 16. cap. 2. *Chalcantum etc. olim in Hispaniae puteis, vel stannis etc.*, ex Plinio. Ibid. cap. 4. de pyrite: *Hunc vulgus focarem petram vocat*. Ib. de haematite: *Nascitur in vltima Aegypto, Babylonia, et Hispania*. Ib. *Schistos inuenitur in vltima Hispania.* Ibid. cap. 21. de aquis, quibus ferrum *immergitur, quo vtilius fiat: sicut Bilbili in Hispania, et Tirasone, Comi in Italia*. Ibid. cap. 22. de plumbo: *Siquidem et in Lusitania, et in Gallecia gignitur . . . Nigrum plumbum circa Cantabriam abundat etc.*

Burrielius notatur,

13. Lib. 17. cap. 7. de genere quodam lampadis *Pausiae* nuncupatae, vt ait Burrielius, sic Isidorus: *Pausia, quam corrupte rustici PVSIAM vocant, viridi oleo, et suaui apta*: ex quo suspicatur Burrielius hispana nomina nata *pauesa*, et *bujia*. Verum sermo Isidoro non est de lampade, sed de oliua iucundissima, quae et *posea* dicitur: in mss. autem *v* pro *o* saepe mutatur, et *i* pro *e*, vt *pusia* pro *posea*. Ibid. de crustumia, quae et *volemis* dicta: *Quidam autem volemum gallica lingua bonum, et magnum intelligunt*. Nescio, cur id a Burrielio producatur: nam praeterquamquod e Seruio sumptum est, ad Hispaniam non pertinet. Ibid. *Oleum autem . . . sed quod ex albis fuerit oliuis expressum; vocatur Hispanum*. Ex Galeno, et Aureliano.

14. Eodem lib. 17. cap. 9. *Toxica venena ex eo dicta, quod ex arboribus taxeis exprimantur: maxime apud Cantabriam*. Lib. 18. cap. 6. *Framea ... quam vulgo spatham vocant*. Ib. *Secures ... quas et hispani ab vsu Francorum per deriuationem Franciscas vocant*. Ibid. cap. 9. *Dolones ... Hos vulgus graeco nomine Oxos vocat, id est, acutos*. Lib. 19. cap. 10. *Arenatius lapis .... Idem et in Baetica Gaditanus ab insula oceani, vbi plurimus exciditur*. Ib. cap. 16. *Minium ... cuius pigmenti Hispania ceteris regionibus plus abundat: vnde etiam nomen proprio flumini dedit*. *alia exempla,*

15. Cap. 22. eiusdem libri 19. *Exotica vestis est peregrina, de foris veniens, vt in Hispaniam a graecis*. Ibid. *Armelansa vulgo vocata etc. Camisas vocamus, quod in his dormimus in camis, id est, in stratis nostris*. Hispani adhuc *cama*, et *camisa* dicunt. Ib. *Femoralia ... ipsa et bruchae ... tubrucos vocatos, quod tibias, bruchasque tegunt*. Cap. 23. *Sua cuique propria vestis est, vt Parthis sarabara ... hispanis stringes*. Mox, *Videmus cirros Germanorum, granos, et cinnabar gothorum*. Cap. 24. *Mantum hispani vocant, quod manus tegat tantum*. Eadem voce hispani vtuntur, sed ampliori iam significatione. *idem argumentum.*

16. Cap. 25. eiusdem libri 19. de amiculo: *Erat enim hoc apud veteres signum meretriciae vestis, nunc in Hispania honestatis*. Ibid. *Anaboladium amictorium lineum feminarum, quo humeri operiuntur, quod graeci, et latini sindonem vocant*. Arguit inde Burrielius, *anaboladium* nec graecum, nec latinum esse verbum, adeoque esse hispanum, quod aliquatenus perseuerat in voce *pauana* eadem significatione. Censura haec indigent: nam potuerunt latini ex graeco verbo *anaboladium* procudere, vt reipsa fecerunt ex verbo ἀναβάλλω: atque adeo longe ante Isidorum, et extra Hispaniam vocem *anaboladium* eadem significatione Hieronymus, et Ambrosius vsurparunt. *Vox* **anaboladium.**

17. Cap. 28. eiusdem libri 19. *Ferrugo est color purpurae subnigrae, quae fit in Hispania, vt Ferrugine clarus Ibera*. Id autem ex corruptis Seruii exemplaribus Isidorum sumpsisse, Grialius in not. censet. Cap. 33. *Feminae non vsae annulis ... at nunc prae auro nullum feminis leue est, atque immune membrum*. Id ex Tertulliano sumptum. Cap. 33. *Redimiculum est, quod succinctorium, siue brachile nuncupamus*. Id ex Cassiano. Cap. vlt. 34. *Dubia exempla,*

Socci, *cuius diminutiuum soccelli*. Hinc vetus vox hispana *suchiellos*, quasi *zucquillos*. Aduerto, diminutiuum *socculus* vsitatum fuisse a Seneca, Suetonio, et duobus Pliniis.

Vox cilla, cillero. 18. Lib. 20. cap. 2. *Caelia a calefaciendo appellata .... quae fit in iis partibus Hispaniae, cuius ferax vini locus non est*. Suspicatur Burrielius, inde ortum *cilla*, *cillero*, *cillerizo*: etsi assentitur, potuisse etiam nasci ex *cella*, *cella*, *cellarium*, vel ex *cillare*, quod est *mouere triticum* apud Isidorum. Cap. 9. *Mozicia quasi modicia*, *vnde et modicum*: *Z* pro *D*, *sicut solent itali dicere OZIE* pro *HODIE*. Non video, quid ad hispanos haec animaduersio pertineat. *Mozica*, seu *mozina* dicitur esse genus repositorii, siue arcula. Cap. 15. *Telonem hortulani vocant etc. hoc instrumentum hispani ciconiam dicunt*.

obseruatio. 19. Haec, vt dixi, exempla Burrielius proferebat: sed, vt nonnunquam aduerti, non omnia id, quod vult, efficiunt. Nam quaedam, ex auctoribus exteris desumpta, nihil de Hispania peculiare exhibent: alia res quidem Hispaniae tangunt, sed eodem modo, ac res aliarum gentium, quae ab antiquis scriptoribus, et ex his ab Isidoro commemorantur. Haud dubium tamen, quin interdum satis Isidorus expresserit, sibi cordi fuisse ea exponere, quae magis propria Hispaniae viderentur.

CAPVT L.

Editio Etymologiarum a Vulcanio curata: eius praefatio.

Titulus, 1. Quum Vulcanii ad Isidori Etymologias praefationem animus sit in medium proferre, prius editionem ipsam describere opportunum visum est. En titulum: *Isidori Hispalensis episcopi Originum libri viginti ex antiquitate eruti*: *et Martiani Capellae De nuptiis Philologiae*, *et Mercurii libri nouem*. *Vterque praeter Fulgentium*, *et veteres grammaticos*, *variis lectionibus*, *et scholiis illustratus opera*, *atque industria Bonauenturae Vulcanii Brugensis*. *Basileae per Petrum Pernam*. Annus editionis non indicatur, sed nuncupatoria epistola data est anno 1577. IV. kal. septembris. Epistolas omnes, quae praemitti ab aliis solent, Vulcanius omittit,

tit, etiam eam, quae praefationis loco ab Isidoro posita est, *En tibi etc.* Variae nonnullae lectiones, et breues quandoque annotationes margini affiguntur.

2. Post Isidori Etymologias Vulcanius libellum Fulgentii de prisco sermone adiecit, quem ad Isidori cuiusdam manuscripti calcem annexum in vetustissimo exemplari inuenit hoc titulo: *Fabii Plantiadis Fulgentii Virgilii expositio sermonum antiquorum cum testimoniis*. Sequuntur apud Vulcanium Veterum grammaticorum de proprietate, et differentia sermonis libelli, scilicet Cornelii Frontonis, Nonii Marcelli, Agroetii, Aelii Donati, Arruntii Celsi, Fl. Sosipatri Charisii, Q. Asconii Pediani, Marii Seruii Honorati, Sexti Pompeii Festi, M. Terentii Varronis, Q. Terentii Scauri, Agellii. Duo deinde sunt indices in Isidorum, quorum altero nomina appellatiua, altero nomina propria locorum, animalium, herbarum, gemmarum, atque id genus alia continentur. Praecesserat voluminis initio breuis index scriptorum, quos Isidorus in his libris allegat, quem nos infra auctiorem ex Barthio exhibebimus. Postremo loco Vulcanius edidit *Martiani Felicis Capellae Afri Carthaginensis De nuptiis Philologiae, et Mercurii libros* IX. Vtilem sane operam Vulcanius in huiusmodi scriptorum collectione comparanda, et edenda impendit: vtinam editio nitidior esset, magisque a mendis repurgata. Sed Vulcanius etiam excusatione, qua multi alii, vsus est, *vrgentis ob mercatus Francofordiensis vicinitatem typographi*. Nunc praefationem eius in Etymologias Isidori, siue epistolam nuncupatoriam proferamus. *Veteres grammatici.*

Illustrissimo Principi, ac Praesuli reuerendiss. Gerardo a Groesbeck, episcopo Leodiensi, Duci Bullonensi, Marchioni Francimontensi, Comiti Lossensi, Sacri Romani Imperii Principi Domino clementiss., Bonauentura Vulcanius Brugensis S. D.

3. Quum vehementer optandum sit, Illustrissime, ac Reuerendissime Princeps, vt veteres authores, qui de singulis artibus, et scientiis scripserunt, integros, emendatosque habeamus: tum praecipue eos, qui non vnam aliquam artem, sed totum orbem scientiarum, quem ἐγκυκλοπαιδείαν Graeci vocant, complectuntur. In quorum numero duos reperio principes, Isidorum Hispalensem Episcopum, et Martianum Capellam Afrum. Caeterum hic tantum septem illas, quas appellamus Artes liberales, libris nouem, *Etymologiae Encyclopaedicum opus.*

quos De nuptiis Philologiae, et Mercurii conscripsit, comprehendit: ille vero, praeter has, Medicinam, Ius, Theologiam, Historiam vtramque, hoc est, naturalem, et eam, quae de temporibus agit, persecutus est: ac denique omnia, quae in communem vitae vsum cadunt, pertractauit: eosque libros Originum vocauit: quod iis non nudas vocum etymologias, (vt ii comminiscuntur, qui horum librorum dignitatem eleuare, atque conuellere nituntur,) sed rerum ipsarum origines ostenderit, artiumque omnium fundamenta iecerit.

fons scientiarum.

4. Quorum quidem librorum authoritas quanti semper habita fuerit, vel ex eo manifeste elucere potest, quod quicumque multis ab hinc seculis Ius tam ciuile, quan canonicum, Medicinam quoque, atque adeo Theologiam ipsam tradiderunt, ex his tanquam fontibus multa antiquitatis, et doctrinae monimenta deriuarint, atque Isidori testimonio libentissime, frequentissimeque nitantur. Neque id immerito, quum hoc certo constet, Isidori aetate multa veterum scripta, quae nunc iniuria temporum interciderunt, integra tum adhuc extitisse, e quibus pulcherrimum hoc opus construxit, vt facile perspici potest ex multis authoribus, quos citat, quorum nihil hodie praeter nuda nomina, atque ea ipsa nobis ignota, extat. Quo fit, vt nonnulli siue ignorantia praepediti, siue vesana reprehendendi libidine correpti, quum temere ab hoc authore dissentiunt, eumque proscindunt, editis postea in lucem iis veterum libris, e quibus illa fuerat mutuatus, temerarii, ac praecipitati iudicii, maledicentiaeque suae iustissimas poenas luant: cuius rei multa exempla adferre possem, si id Epistolae huius breuitas pateretur.

Isidorus defenditur,

5. Rectius vero Alciatus, cum quidam magni alioqui nominis iureconsultus, Isidorum reprehendit, quod *Cretionem*, quasi decretionem dictam putet, id est, decernere, vel constituere, Isidori sententiam tuetur. Cur enim non dicatur *Cretio* esse, quasi Decretio? cum *Cernere* sit quasi decernere, se haeredem esse. Atque ita l. is qui haeres §. pen. D. de acq. haered. dicitur: *Antequam haeres decernat de haereditate*: et l. pupillus eodem tit. *Neque scire, neque decernere talis aetas potest*. Quae quum ita sint, penitusque mihi partim experientia duce, partim doctissimorum virorum iudicio, approbationeque persuaserim, non minorem, at certe magis variam, ac multiplicem ex hisce libris vtilitatem, quam ex Varrone, Nonio Marcello, Verrio Flacco, et aliis id genus scriptoribus ad Rempublicam Christianam peruenire posse: neque quenquam fore, cuiuscunque tandem rei studio animum adiecerit, qui non ex eorum lectione aliquid se, quod ignorabat, didicisse libenter sit professurus, ferre non potui, vt diutius in situ, et squallore delitescerent. Quum itaque iam tandem a Cyrillo latine a me verso, et tertia amplius parte aucto, melioraque tempora, vt in lucem prodeat, exspectante feriarer; ac plusculum otii haberem, arreptis in manus tam excusis, quam manuscriptis Isidori codicibus, quos a multo tempore ex Hispania, et Belgico conquisieram, dedi operam, vt eum ab innumeris, iisque foedissimis mendis, repurgarem, pristinoque suo nitori, quoad eius fieri posset, restituerem.

6. Hac autem in parte eam rationem tenui, vt ne temere quicquam immutarem, nisi consentientibus inter se veteribus ἀντιγράφοις; et errore ex ignorantia scribarum, vel operarum typographicarum orto manifeste se prodente. Neque enim eos mihi imitandos censui, qui religiosa quadam diligentia sese iactitantes, (quam tamen potius inanem superstitionem, aut ineptam ostentationem appellauerim,) vbi plurium codicum manuscriptorum consensu locus aliquis, quem sensus ipse corruptum esse indicat, emendari potest, priorem tamen, eumque vitiosum textum retinere malunt, et variis lectionibus margines librorum pariter, et lectores onerant. Ego vero hasce varias lectiones non nisi quum vtraque lectio tolerari potest, apposui. *vsus variarum lectionum.*

7. Quod vero ad Etymologias attinet, aliaque nonnulla, in quibus Isidorus aut imperitia linguae Graecae, aut nimis longe petita vocabuli alicuius origine errauit, nolui esse nimis curiosus, quum et Varro, et alii, qui in hoc scriptionis genere versati sunt, suo quisque iudicio, aut coniecturae indulserint, et Plinius ipse linguae Graecae ignoratione non raro falsus fuerit. Multas tamen etymologias Graecas emendaui, quae quidem multum negotii mihi crearunt, quum in manuscriptis exemplaribus, aut nulla Graecarum literarum vestigia exstarent, aut eiusmodi, vt nihil ex iis nisi ex coniectura, et variae lectionis memoria certi colligi posset: aut sicubi characteres adhuc integri essent ita, vt legi possent, falsam nominis originem traderent: de quibus passim lectores adhibita aliqua ad marginem nota admonui: tametsi non paucae operarum negligentia praetermissae fuerint. *Etymologiae graecae.*

8. Praeterea locos quamplurimos, e quibus Plinius emendari potest, annotaui: praecipue in ea parte, vbi de gemmis, et marmoribus agitur. Denique geminum indicem adieci, vt facilior sudiosis etymologiarum inuentio sit. Atque haec quidem de Isidoro: in quo tamen multa ταῖς δευτέραις φροντίσιν necessario relicta fuisse ingenue profiteor. *Plinius emendatus.*

9. In Martiano Capella eundem ordinem sum sequutus: quem, cum non minus, quam Isidorus, corruptus esset, ad vetustissimorum codicum fidem, quos mihi partim typis excusos, partim manu exaratos clarissimus vir, et iuuandae rei literariae studiosissimus Basilius Amerbachius I. C. suppeditauit, emendaui: et scholiis partim veteribus, partim meis illustraui, ne verborum scabrities, atque obscuritas, cui duobus praecipue primis libris, et reliquorum initiis, et clausulis studuisse videtur, multos, vt hactenus, ab eius lectione deterreret. *Martianus Capella.*

10. Haec sunt, quae pro meo erga rem literariam studio in hisce scriptoribus castigandis praestiti, idem propediem in Cassiodori, et Symmachi epistolis, et Iulii Pollucis Dictionario, Deo fortunante, praestiturus. Cui vero hanc opellam offerrem, atque consecrarem, cogitanti mihi, Princeps Illustrissime, C. T. praecipue occurrit, cuius singularis quaedam humanitas, et beniuolentia, ac beneficentia, qua literarum studiosos omnes complecteris, toto orbe est celebratissima. Quis enim non admiretur, quis non eximias tuas laudes praedicet, qui cum vicinae tibi prouinciae funestissimis bellorum incendiis ardeant, dioecesim tuam pace, et litera- *alia promissa.*

rum studiis florentissimam tenes : è qua adeo praeclarae doctissimorum virorum foeturae quotidie prodeunt, vt Musae tam Graecae, quam Latinae sedem suam, ac domicilium a Grudiis ad Eburones transtulisse videantur.

epilogus.

11. Quum itaque non solum doctos, ad te confugientes, singulari benignitate prosequaris, verum etiam quotquot aliqua rarae eruditionis laude excellere intelligis, summis praemiis propositis ad te allicias, in certam propemodum spem erectus sum, Isidorum hunc, vt doctum, et praesulem tibi non tantum docto, et praesuli, sed principi illustrissimo gratissimum futurum : praecipue cum, si quid quod ad eius laudem pertineat, praetermiserim, Dominicum Lampsonium popularem meum, quem ob eximiam eius eruditionem, virtutem, ac fidem, aliasque praeclaras animi dotes iamdudum ad secretiora negotia tua silentiarium adhibuisti, facile id pro ea, ac valet, iudicii acrimonia, et singulari apud te gratia, compensaturum confidam : cuius commendatione si aliquando Isidorus, et Martianus in I. C. T. conspectu, manibusque versabuntur, vberrimum me laboris mei fructum percepisse iudicabo. Dominus Deus te, Princeps Illustrissime, et praesul reuerendissime, Christianae reipublicae, clientibusque tuis quam diutissime seruet incolumem. Anno Domini CIↃ. IↃ. LXXVII. IV. Calend. VIIbris.

CAPVT LI.

Praefatio Grialii ad Isidori Etymologias. Animaduersiones quaedam in hanc praefationem. Nomina auctorum, quos Isidorus allegat, librariorum incuria saepe intercidisse coniicitur.

Grialius defensor Isidori.

1. Vberius, quam a Vulcanio, Isidori causa a Grialio propugnata fuit. Editionem eius cap. 36. recensuimus, ibique prologum in omnia Isidori opera excripsimus. Sed quum peculiari praefatione libros Etymologiarum illustrauerit, ea huic loco inserenda est.

Ad Etymologiarum libros Io: Grial.

etymologiae difficiles.

2. *Origines verborum qui tradunt, siue se intra Grammaticorum fines contineant, siue philosophandi studio latius euagentur, siue vtrumque (quod S. Isidorus fecit) sequantur, periculosae tractant plenum opus aleae. Id quod non modo Plato, et Varro, Stoicique (quos huius rei perstudiosos fuisse, e Cicerone nouimus) sed grauissimi quique e nostris nimium experti sunt. Neque tamen ipsorum culpa, sed eorum vitio, qui, quid illi spectarint, non sunt satis assecuti. Cuius rei caput illud est praecipuum; quod cum vniuscuiusque verbi (vt ait Varro) naturae sint duae; a qua re, et in qua re vocabulum sit impositum : illudque spectare Grammatici,*

hoc magis sit Philosophi : priorem illam rationem ingressis , huicque disciplinae (quae Ἑτυμολογικὴ *dicitur) insistentibus multi difficiles se , et morosos identidem exhibent; dum ad syllabas, et literas omnia reuocantes , si quid paullulum deerrarit, id vt dissimulent , imperare sibi non possunt .*

3. *At qui alterum genus , (quod* περὶ συμαινομένων *idem Varro nominat) sibi proponunt , dum rebus ipsis edocendis , atque oculis subiiciendis , intenti , occasionem tantum in vocibus captant , neque tam verbis , quam rebus lucem inferre student , ii vero, dum parum Grammaticos videri se negligunt, in minus eruditorum opinionem incurrunt : cum sint maxima ex parte illis ipsis , qui artem hanc vnam profitentur , ea in ipsa longe sollertiores, modo animum ad eam rationem adhibeant, quam serio se nosse dissimulant . Quis enim credat , quae res minutissimis Grammaticis obuiae sint, eas doctrinarum omnium parentes , ac repertores vsque adeo fugisse , vt se deridendos leuissimis hominibus tam saepe propinarint ? An erit , qui Ciceroni* tumultum timorem multum , *Sulpitio* testamentum mentis testationem, *Tertulliano* limum liquorem opimum *fuisse , persuasum habeat ? Aut qui Syluestrum , et Romanae Synodi Patres* curiam *a* cruore *dictam existimasse arbitretur ? Nam ex Platone , Varrone , Hieronymo exempla congerere superfluum . Cum duo priores iam olim ea de re vulgo male audiant: Hieronymus vero culpam hanc (si modo culpa est) ita agnoscat , vt sibi ipse ignoscat; neque enim aliter toties illam in se admitteret, Graecis , et Latinis nominibus Hebraicas notationes (vt ipsius vtar verbo) tam violenter assignans .* — **duplex earum genus.**

4. *Lusisse , inquies , grauissimos viros ? Non nego . Illud aio assecutos , vt , cum lusisse existimari voluerint , turpiter labi minus prudentibus hominibus videantur . Sed rursus eos , siue lusus , siue ineptias appellent , non carere fructu , et vtilitate dico . Nam , quin res aut inuolutas explicent , aut obscuras in apertum producant , aut quae notae , manifestaeque sint , acrius vt sensus irritent , faciant , aequus harum rerum aestimator negabit nemo .* Mantum (*quod indumentum Hispanicum dicit esse Suidas*) *Isidorus , quod* manus tegat tantum , *nominatum vult . Qua notatione profusiore nos ea veste nunc vti ostendit , vtpote quae non manus solum , sed pedes quoque iam tegat .* Loricam *nouerat e Seruio suo (neque enim librum alium tam legendo triuerat) tegmen esse* de loro *factum . Loris carentem dixisse maluit ; vt a lorica , quae iam olim exoleuisset , ad circulis consertam ferreis lectoris animum , oculosque conuerteret . Sexcenta sunt huiusmodi .* — **lusus etymologiarum vtilis.**

5. *De definitionibus qui scripsere , cum vnam , quae rei naturam proxime attingat , verae definitionis nomine dignentur , tamen reliquas ita non fastidiunt , vt earum plurima genera sedulo conquirant , (nam quindecim , aut iis etiam plura Victorinus , et Boethius prodidere,) notationum , quae verborum enodationes , descriptionesque sunt , conceptiones varias cur tantopere auersentur , si quaeras , causam quam afferant ? Nisi forte , id se indignari , quod aberrationes huiusmodi in verborum , quam in rerum lusu magis appareant . At minori apparent cum periculo , non minori interdum cum fructu . Vt , si qua in re , in hac plane verum sit , quod ait Flaccus :* — **definitio rerum.**

Ridiculum acri - Fortius , et melius magnas plerumque secat res .

Isidorus defenditur.

6. *Sed ad Isidorum redeamus. Qui, cum omne scriptorum genus diligentissime peruolutaret, optimum ratus, si parum eruditi seculi hominibus breuem, facilemque viam ad disciplinas omnes aperiret, vt simul et rerum, et verborum notitiam traderet, quaque liceret, in ipsis vocibus haerere omnia ostenderet, nihil aptius visum, quam si vocum enucleandis notionibus, et proprius earum vsus ostenderetur, et rerum iisdem subiectarum, audito sono, obuersaretur ante oculos, maneretque veluti spectrum quoddam, atque simulacrum. Quod cum faceret, plurimas quidem siue origines, siue explicationes, e veteribus scriptoribus desumpsit; sed neque veritus est ipse illorum exemplo (quod bonum sibi esset, atque commodum) nouas quoque proferre, consimilique ludo ludere. Eorum, inquam, exemplo, quorum aemulari exoptauit negligentiam, non admodum curans leuium criticorum obscuram diligentiam. Qui si, quid in eo carperent, attendissent, minus saepe, minusque audacter in illum saeuirent. Ridiculi enim plane ipsi sunt, cum ea multoties rident, quae illorum, quos ipsi venerantur, quosque hic noster auctores habuit, bona ex parte fuisse reperiuntur.*

aliorum vitia praestare noluit.

7. *Quos spero fore iam aequiores, cum multa, quae, quasi Isidoriana, cachinno excipiebant, vetustioribus auctoribus reddita videbunt. Quod si hoc opus aut perfecisset D. Isidorus, aut non damnis auxissent maximis lectores, non diffideremus fortasse omni illum propemodum culpa liberare. Testatur enim ex veteris lectionis recordatione collectum: aliorum autem vitia praestare nolle se, diserte ipse profitetur. Nunc vero, cum auctoris summa abfuerit manus, interpolaritque haec, et digesserit (vt quibusdam videtur) Braulio, lectores, quod in hoc volumine satis magnam, satisque lautam librorum supellectilem per id tempus sibi esse ducerent, quidquid aliunde possent, huc congererent, librarii, quidquid illitum chartarum margini cernerent, pro se quisque certatim in contextum inferrent, cuius audaciae (an impietatis potius dicam?) tam multis aliorum delictis ad Isidori inuidiam abuti?*

accusationes refelluntur.

8. *Sed, vt quid in eo reprehendant, videamus, accusationis capita proposuisse fuerit operae pretium. Vocibus (inquiunt) Latinis Graecas, Graecis Latinas origines tribuit. Quae priora sunt, e posterioribus oriri vult. Orthographiae rationem nullam ducit. Quae verborum productiones sunt, in stirpibus, et radicibus numerat. Pro certis originibus origines alias, quae significationibus subseruiant, arbitrio suo supponit. Ad hanc opinor summam crimina omnia referri. Quae nisi communia illi cum optimis auctoribus ostendero, non caussam dico, quin, quod meritus est, ferat. Sed pluribus exemplis non vtar; quod indicatis locis, facile sibi quisque ingentem syluam comportare possit.*

exempla aliorum.

9. Artem, *et* oratorem *Latinas esse voces ambigit nemo. At* artem *Donatus* ἀρετὴν, oratorem ἀρατῆρα *voluit esse Festus. Quam multa eodem modo Varro ex iis etiam, quae in vtroque agro (vt ait ille) non serpunt? Quid? qui ex nostris* Iesum ἴασιν, Cephas κεφαλὴν *esse dixerunt, quorum nominum certas origines, et interpretationes ex Euangelio nouerant? At qui viri?* Quatuor *a figura quadrata deduxit Isidorus, cum* quadratum *e* quatuor *oriri rectum, simplexque videatur. Nonne* ius *eodem modo a* iustitia *tra-*

xit Vlpianus? Orthographiae rationem nullam ducit. Quid? qui hortum *ab* oriendo, *aut* hederam *ab* edendo, *aut ab* haerendo *dictam docet? At is est Festus Pompeius. Cui vero productiones pro stirpibus non sint, vt Sulpitio in* testamento, *Aquillio in* postliminio, *eorum, qui in hoc ludo se exercuerunt, arbitror omnino fuisse neminem.*

10. *Quid illis facias, qui de originum suppositionibus, quo significationes magis appareant, queruntur? nisi* Grammaticorum inter iubeas plorare cathedras? *Nam cum* sinistrum, *quantum ad auguria attinet, et* Senatorem, *quantum ad agendi facultatem, vtrumque a* sinendo *trahit Seruius; nonne aliud veriloquium sciens, prudensque dissimulat? Quid? quod nonnumquam ita fieri res ipsa cogit.* Germanum *negat esse Varro de eodem* germine, *sed de eadem* genetrice *manantem. Quid cum dignitati, vel honestati seruiunt, aut melius aliquid innuunt, quam voces prae se ferant? Ignorabat idem Varro,* culinam, *quam in postica domus parte fuisse dixerat, a postica animalis parte dictam? A* colendo ignem *duxisse maluit. Obscurum Isidoro fuerat,* medicinam a medendo *oriri? A* modo *deflexit, vt, eius qualis vsus esse deberet, ostenderet.*

etiam veterum.

11. *Sed instant clamoribus, atque vrgent; etymologias, veriloquiaque, quae neque etymologiae, neque veriloquia sint, appellari nequaquam debuisse; itaque neque etymologiarum nomine libros fuisse praescribendos. Quasi non* ἀλάζων μάρτυς ἡ ἐτυμολογία *a Galeno dicta sit? Sed laborasse plane videtur sanctissimus vir, vt opus longe vtilissimum, et (vt illa ferebant tempora) immensi laboris, exigue admodum, et (vt ita dixerim) exiliter indicaret. Itaque rerum plurimarum doctrina refertos commentarios, quasi nomina sola continerent, Etymologiarum libros appellari voluit; aut certe, cum longius progressus est, opus de quarundam rerum origine ad Braulionem mittere se scribit. Qua praescriptione quid verecundius, aut modestius excogitari potuit? Ergo id ille consecutus est, vt posteri non quarundam, sed omnium (prope dixerim) rerum, ac verborum ab his libris habere se cognitionem ad haec vsque tempora perpetuo agnouerint, et magnâ voce praedicauerint.*

modesta inscriptio Etymologiarum.

12. Praefationem hanc Grialii in Etymologias dixi, quia in meo exemplari, et in aliis, quae vidi, Etymologiis praeponitur. Sed quum Rodriguezius de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 299. asserat, post Etymologias longam esse de eisdem dissertationem Grialii, dubito, an in nonnullis exemplaribus eiusmodi dissertatio, siue praefatio diuerso loco compacta, aut posita fuerit. Egregie sane a Grialio Etymologiarum opus defenditur contra eos praesertim, qui ex paucis etymologiis, quas ineptas ipsi credunt, rerum plurimarum doctrina refertos commentarios diiudicare, et damnare volunt. Illud mihi non probari iam ante ostendi, quod Braulio a nonnullis creditur ita opus interpolasse, vt ineptias, erroresque immiscuerit. Assentior praeterea, nihil ab Isidoro in etymologiis deducendis tam absonum

ineptiae Braulioni non tribuendae.

afferri, quod in praeclarissimis veteribus auctoribus exemplum simillimum non habeat. An autem re vera Isidorus, exemplum aliorum secutus, eiusmodi etymologias sine antiquiorum auctoritate effinxerit, non ausim definire. Mihi Isidorus in hoc, atque in plerisque aliis suis operibus videtur centonarius, vt fere semper aliorum verbis, aut sententiis saltem eum credam insistere. Atque vt multa casus obtulit, quae ex veteribus certo petita esse iam constat, ita plura alia similia ostenderentur, nisi scripta, ex quibus Isidorus profecit, magna ex parte intercidissent.

Isidorus centonarius, non plagiarius.

13. Ridiculum autem est plagii crimen obiicere, quum ingenue Isidorus ipse maiorum se verbis vti profiteatur. Ita praefatur ad Etymologias, vt dicat esse *opus de origine quarumdam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum, atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut extat conscriptum stilo maiorum*. In praefatione vero ad librum Differentiarum, siue de proprietate sermonum: *De his*, inquit, *apud latinos Cato primus scripsit, ad cuius exemplum ipse paucissimas partim edidi, partim ex auctorum libris deprompsi*. Simili modo in epistola dedicatoria libri de natura rerum ad Sisebutum: *Quae omnia secundum quod a veteribus viris, ac maxime sicut in literis catholicorum virorum scripta sunt, proferentes, breui tabella notauimus*. Ita fere in praefatione ad commentarios veteris testamenti, et clarius ad lib. 1. Officiorum: *Libellum*, inquit, *de origine officiorum misi ordinatum ex scriptis vetustissimis auctorum, vt locus obtulit, commentatum, in quo pleraque meo stilo elicui, nonnulla vero ita vt apud ipsos erant, admiscui. Quo facilius lectio de singulis fidei auctoritatem teneret. Siqua tamen ex his displicuerint, erroribus meis paratior venia erit, quia non sunt referenda ad meae culpae titulum, de quibus testificatio adhibetur auctorum.*

auctorum nomina interdum e margine excidisse,

14. Saepe quidem Isidorus testificationem hanc auctorum suis in locis diserte non exprimit, vel quod satis esse putauerit, initio ea de re lectorem monere, vel quod, vt ego arbitror, nomen auctorum aliquando margini appinxerit, quod librarii postea facile praetermiserunt. In plurima ego veterum scriptorum exemplaria incidi, in quibus nomina auctorum, quorum verba describuntur, eo modo margini, aut initio capitis apponuntur, sed ita vt quibusdam in locis nomen auctoris allegati a librario fuisset omissum. Codicem ms. explanationum Sedulii Scoti cap. 61. describam, quo verba Isidori

dori referuntur, appositis tantum margini primis huius nominis literis. Nihilominus alii auctores, quorum excribebant verba, nominare negligebant. Carolus Burontius del Signore in praefatione ad opera Attonis Vercellensis obseruat, ipsum Attonem loca testimoniorum, quae desumpsit, non indigitasse: *Et quandoquidem Atto in rebus diuinis, et ecclesiasticis versatissimus suas lucubrationes testimoniis quasi margaritis e sacra scriptura, e Conciliis, et ecclesiae Patribus desumptis adornauit, haudque loca indigitauit etc.* Edebat autem Burontius Attonis opera *ad autographi Vercellensis fidem exacta*, adeoque per se animaduertere potuit, auctorem ipsum loca scriptorum, quae in medium profert, non indicasse.

15. Ex quo fit, vt aliquando etiam Atto verba aliorum excribat, quae parum suo argumento congruere videntur, vt tom. 2. p. 140. in expositione epistolae ad Timotheum: *Vt quum totus mundus Dei sit, ecclesia tamen domus eius dicatur, cuius hodie rector est Damasus*. Editor in notatione haec habet: *Quid dicamus de his epistolis ad Thessalonicenses, et Timotheum, valde incerti sumus: mentio hic de Damaso coaeuum redolet*. Posset tamen haec esse ex iis interpolationibus, quae saepissime fieri solebant ab expositoribus. Eadem verba leguntur in commentariis Ambrosio falso ascriptis. Vide Append. t. 2. edit. Maurin. col. 296. Similia quaedam apud Isidorum nonnunquam occurrunt, vt quum lib. 6. Etym. cap. 16. plurima affert, quae in praefatione collectionis hispanicae canonum reperiuntur, quamuis nonnulla extra suum locum apposita videantur. *arguitur*

16. Scilicet Isidorus siue ex suis aliis operibus, siue ex aliis aliorum longiorem orationem solet contexere, vt cap. 65. fusius ostendam: adeoque de origine canonum acturus, praefationem, quae antiquae hispanicae canonum collectioni praefixa erat, siue a se olim, siue ab aliis elaboratam magna ex parte inseruit, et inter alia haec verba: *Sed et siqua sunt concilia, quae sancti Patres spiritu dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur*. Quodnam est *hoc opus*, aut *hoc corpus*? nam nonnulli mss. habent *in hoc corpore*. Certe collectio canonum, ad quam praefatio, et haec verba referuntur, non Etymologiae, in quibus conciliorum gesta minime continentur. Sed si haec verba ita ab Isidoro excriberentur, vt vel initio capitis, vel margini locum, ex quo sunt extracta, an- *exemplis.*

notasset, nulla occurreret difficultas: nam tunc omnes facile intelligerent, *opus*, in quo conciliorum gesta continentur, esse non Etymologias Isidori, sed collectionem canonum. Ita haec eadem Etymologiarum verba a Gratiano dist. 15. c. 1., a S. Antonino part. 2. Chronic. tit. 13. cap. 2., et ab aliis integre referuntur: et nihilominus quisque percipit, non Gratiani, aut Antonini, aut aliorum, qui ea allegant, indigitari opus, in quo canonum gesta contineantur, sed aliud, de quo Isidorus sermonem habet. Rabanus quoque Maurus, qui suos XXII. libros De vniuerso ex Isidoro potissimum, tacito eius nomine, compilauit, lib. 5. cap. 7. eadem verba de canonibus, et de conciliis profert: *quorum gesta*, pergit, *in hoc opere condita continentur*.

excriptorum negligentia,

17. Quod si ipse Isidorus ad collectionem canonum lectorem clare delegauit, sed ea notatio a librario praetermissa fuit, nulla eius culpa, aut negligentia censenda est. Non tamen vehementer repugnabo, siquis contendat, Isidorum quaedam longiora loca excribenda amanuensi commisisse, in quibus ipse, opus emendaturus, superflua resecaret: quod tamen aliis occupationibus impeditus non perfecerit.

sententiae contrariae

18. Sunt etiam quaedam sententiae apud Isidorum inter se contrariae, ex diuersis auctoribus petitae. Cessaret omnis contradictio, si opinio quaeque suo auctori ascriberetur. Quod vel fecit Isidorus, et nomen auctorum intercidit, vt iam dixi, vel inter tam varia, ac multiplicia argumenta aliquando non satis animum ad contraria, quae excerpebat, aliorum effata aduertit, vel non graue incommodum esse arbitratus est, si aliorum sententias colligere professus, duas inter se parum consentientes opiniones in re aliqua controuersa lectori exhiberet.

scriptores margine indicati.

19. Quae autem mea est coniectura, auctorum nomina ab Isidoro quidem indicata fuisse, sed librariorum incuria, aut ignorantia in exemplaria non fuisse transcripta, mirum in modum confirmatur Bedae exemplo in Collectaneis ex veterum Patrum sententiis, de quo haec Xystus Senensis libr. 4. Bibl. sanctae: *Et ne maiorum dicta furari, et ea quasi sua propria componere videretur, nomina Doctorum per singula interponere decreuerat, et quid a quo auctore dictum esset, nominatim ostendere: sed quum ei nimis operosum appareret, primas tantum nominum syllabas in marginibus e*

regione cuiusque sententiae apposuit : quae postea librariorum vel inscitia, vel incuria ex omnibus exemplaribus periere.

20. Nec leue in eandem rem argumentum est, quod in Etymologiis, aliisque in operibus Isidori saepe occurrunt infinitiua sine verbo, a quo regantur: quod in mss. exemplaribus maxime obseruatur. Sic cap. 3. lib. 3. Etymol. *Nam vnum semen numeri esse, non numerum*. Notat Grialius : τὸ *volunt* additum in excusis, *abest a gothicis, et quidem huiusmodi praecisae locutiones per infinita verba frequentes in hoc opere*. Unde autem eas Isidorus, grammaticae peritissimus, exprimere potuit ? Nimirum, vt ego arbitror, primas tantum literas apponebat auctoris, qui aliquid referret, et verbi *refert*, *tradit*, *dicit* etc., vt *Aug. d.*, *Gr. d.* pro *Augustinus dicit*, *Gregorius dicit*, quas quum librarii non intelligerent, excribere non curarunt, sensumque imperfectum reliquerunt. *infinitiua sine verbo*,

CAPVT LII.

De inchoatis Ioannis Salomonis Semleri mss. animaduersionibus in libros Etymologiarum : Praefatio eiusdem. Obseruationes in hanc praefationem.

1. Animaduersiones in Isidori Etymologias Semlerus inchoauerat: sed in cap. 16. lib. 1. substitit, vel si progressus vltra est, notas eius mss. praeter eas, quas dixi, in schedis Zaccarianis non reperio. Profecto prologus non est omittendus. *Semleri notae*

Ioannis Salomonis Semleri animaduersiones, et notae in libros Originum.

2. Hos Etymologiarum libros, qui pene complectuntur antiquiorum temporum eruditionem, institutionemque, et olim in magno pretio habitos, et hodie non sperni, satis, arbitror, constat. Nam olim quidem quum maxime conderentur, et ex sexcentis aliis scriptoribus colligerentur, non tam compendii instar tantum habebantur, quam vtilissimarum ad plerosque pereuntium tum literarum amatores institutionum loco erant, iuuandorum certe studiorum causa multo labore conscripti. His autem nostris temporibus nec eadem ista vtilitate omnino carent, nec minorem merentur existimationem, celeberrimo auctori et pietatis, et eruditionis laude, et diligentiae debitam. *Etymologiarum encomium.*

Compendia librorum an perniciosa. 3. Nam quod fuerunt quidam superioris fere aetatis, qui immensum hunc, quem suscepit Isidorus, laborem vel ideo reprehenderint, quod compendiorum, quae olim nimis vulgata fuerint, crimine factum sit, quod ipsis hodie praeclaris multis corporibus librorum integris careamus, haud scio, an satis digna sit gnaris rerum aestimatoribus oratio: quippe quae honestissimorum laborum omni fere fructu defraudare videatur viros multos optimos, labantium literarum, quantum per ipsos licuit, vnicos fere, prudentissimosque statores. Atque hi quidem eo maioribus afficiendi erant laudibus, quod ipsorum hoc beneficio est, quod epitomarum saltim, quae supersunt, recto vsu nos consolari possimus, et factam integrorum librorum iacturam haud paulo leuius ferre.

vtilitas eorum. 4. Accusant vero, et occasionem criminandi, dolendique inde arripiunt, quod negligi coeperint ipsa corpora, quum vti licuerit compendiis. Dabimus, non defuisse, qui pauco contenti, plura non curauerint: sed huius negligentiae an in istos culpam transferam, quae non sine certa commodorum, quae curabant, ratione maiora corpora in minora redegerunt? Nonne innumeri perierunt libri, quorum nullum compendium factum est? Fueram ipse in illa praua opinione, quam magnorum virorum auctoritas firmare videbatur: sed postquam verius rationes subduxi, iam ab ea discedo.

exempla. 5. Trogus Pompeius omnino iam perierat, nisi Iustini vti liceret epitoma. Festum non magis integrum habueramus, licet vel maxime Pauli opera abfuisset. Varronis, aliorumque grammatica scripta ideo non integra ad nos peruenissent, si vel maxime secutorum seculorum quorumdam grammatici nihil simile ex ipsis scripsissent. Ita his Isidori libris, non est quod quis putet, interitum aliis maioribus, et similibus allatum fuisse.

consilium Isidori. 6. Sunt vero alii, qui id vituperant, quod compilata hic sint multorum auctorum scrinia. Hi quidem ignorare, aut negligere videntur omnem huius instituti, consiliique rationem. Quis reprehendat Cassiodorii Excerptum Orthographiae? An alia est ratio, quod nomina scriptorum non addidit Isidorus? Non arbitror. Quoties repetendi fuissent eidem auctores, et cur magnum per se librum (nam nos quidem integrum non habemus, qui non perfectus fuit) augere sexcentis aliquot nominibus? Sufficit *ex veteris lectionis recordatione*, et ex vetustis libris multis congessisse, quod ipse ad Braulionem scribit.

eius laudes. 7. Praeclara vero, et insignis omnino fuit Isidori diligentia, et summum profecto studium, qui tam multos libros et comparauerit, et perlegerit, et excerpserit; idque, quod ad laudem maxime pertinet, precibus, et vtilitatis aliorum causa adductus. Eximium vero, et dignissimum, quod alii hodie imitentur exemplum, qui eandem episcoporum gerunt grauem personam, et minori opera, maiorique commodo facere possunt, quod olim et difficilius erat, et minus late patebat.

doctrina. 8. Non est autem, quod pluribus hic enumerem eos scriptores, quibus in his Originibus vsus est Isidorus: quia breuius indicari suo loco possunt, vbi simul istud commodi inde consequemur, vt lectionum varietas, et vera scriptura illustretur. Neque enim meliori fortuna vtuntur hi libri,

quam vetustiores omnes, quorum integritatem et tempus, et calamus, et inscitia hic ibi immutarunt.

9. Collegi raptim breues animaduersiones, quidquid eius rei olim subinde occurrit, quum ad has humanitatis literas nonnihil operae, studiique conferre licuit. Nam hos ipsos libros diligenter legi, et multum inde profeci: quae laus non ad me pertinet, sed ad eorum vtilitatem. Interea non negligendam putaui occasionem vtendi vetusta editione harum Originum, cuius haec est inscriptio: *Etymologiarum vtilitas.*

10. *Praeclarissimum opus Diui Isidori Hyspalensis, quod Aethimologiarum inscribitur. Nec te fallat opinio, studiose lector, quum titulum aspicies, quasi in hoc volumine solum de re grammatica, atque vocabulorum interpretationibus mentio fiat, quum in eo tantarum, altissimarumque rerum notitia recondita sit, vt nusquam alibi maior, digniorque inueniatur. Quidquid enim cognitionis in ceteris scriptoribus quum graecae, tum latinae historiae reperitur vniuersis, in hoc vnico libro vtili quadam breuitate inuenies. Quod si perlegeris, quum varietate historiarum, tum rerum magnitudine non minus proficies, quam oblectaberis. Venale habetur in vico Sancti Iacobi sub signo lilii aurei.* Finis: *Impressum Parrhisii sumptibus Ioannis Petit. Anno salutis millesimo quingentesimo vicesimo, die vero vicesima quinta mensis septembris.* *editio vetus*

11. Excusa est haec editio ex bono ms., vt ex lectionibus quibusdam non spernendis apparet. Sed et alia libri dos est. Docti viri antiqua manu et correctiones quaedam, et variae lectiones additae sunt, quarum non est nulla vtilitas, vt spero. Nec neglexi alias, quae ad manum fuerunt, editiones, quas contuli cum editione Dionysii Godofredi in Corpore auctorum latinae linguae 1602. in 4. *cum notis mss.*

12. Et quoniam hi Originum libri diligentissime olim lecti, et fere integri in alia glossaria, et lexica transcripti sunt, cuius rei exempla sunt Papias, Huguitio, Catholicon, Salom. Constantiensis, Breuiloquus etc., etiam hos subinde in consilium adhibui. Quod idem de vetustioribus valet grammaticis, ex quibus Isidorus multa excerpsit. Breues vero dixi meas animaduersiones: nam verbosioribus aut facile caruerint lectores, meis saltem, aut otium defuit raptim vel haec conscribenti. *lexicographi, et grammatici veteres,*

13. Vtar vero his signis ad distinguendos libros. *A* indicat lectionem mstam margini editionis Petiti ascriptam. Ista editio, vt ex inscriptione intelligo, fuit inter libros Dionysii Durentli, qui praeter nomen suum addidit etiam *et amicorum*. Pertinet iam ille codex ad celeberrimum Altdorfinae Academiae ornamentum Ioannem Heumannum: qui eius copiam, vt est summae humanitatis, lubens fecit. *B* designabit lectionem impressam huius editionis Petitianae. *Semleri notae.*

14. Tandem non operae esse arbitror aliquid addere de his, quae a vera linguae latinae ratione recedere videntur. Temporis istud fuit vitium, et paucorum grammaticorum: collegit ergo et ista Isidorus, quae tum non exiguo pendebant momento. Sed pleraque inepta a mala manu posteriorum temporum infarta sunt. Felices nos, quibus puriori literarum luce omnino vti contigit. *Etymologiae interpolatae.*

Semleri animaduersiones. 15. Haec est praefatio Semleri, qui suis notis titulum hunc subiecit: *Breues animaduersiones ad libros Originum*. Obseruat illico, indicem omnium librorum, quem Gothofredus praemisit, abesse ab editione Petitiana, et codice, cuius lectiones margini ascribuntur; eius vero loco ibi haberi sex epistolas Isidori, et Braulionis. Animaduertit etiam, caput 4. libri 1. in editione Gothofredi pertinere ad caput 3. editionis Petitianae; quod tamen non probat.

Compendiorum defensio. 16. Inter compendia, quae integrorum corporum interitum induxisse multi putant, recenseri solent opera encyclopaedica, vt etymologiae Isidori, et similia. Ac fortasse aliquando accidit, vt alicuius compendii causa opus aliquod in compendium redactum perierit. Sed praeterquamquod diuersa videtur esse ratio epitomarum, atque operis etymologici Isidori, aliorumque huiusce generis, ego potius existimauerim, nonnullos amore scientiarum, quem Etymologiae Isidori inspirant, permotos corpora sibi integra auctorum, quos laudat, comparasse, quam occasionem inde natam, quod veterum scriptorum libri aliqui perierint. Etsi enim Etymologiae Isidori communes quasdam rerum notiones praebent, quae magno vsui esse possunt, tamen lectoris desiderium acuunt potius, quam satiant.

elogium Isidori. 17. In elogio, quo Semlerus Isidorum prosequitur, animaduerto, non solum ab eo commemorari Isidori eruditionem, singularem diligentiam, et summum studium, sed etiam pietatem, eximium, et dignissimum, quod alii hodie imitentur, exemplum, qui eandem episcoporum grauem gerunt personam. Quod ab homine quamuis heterodoxo libens, gratoque animo accipio. Quod ait Semlerus, nos integrum Etymologiarum opus non habere, quia perfectum non fuit, et ipsum, quod habemus, posteriori manu interpolatum esse, non ita facile est probare. Nam Isidorum codicem quidem *inemendatum* reliquit, sed cui nihil iam deesset; et ea, quae in plerisque correctis exemplaribus reperiuntur, Isidori esse, non est, cur negemus. Nam etiam multa, quae nonnulli inepto alicui interpolatori tribuunt, compertum iam est, auctores habere Isidoro longe antiquiores, et quos bono ipso latinitatis, et doctrinae politioris aeuo florentes antiquitas suspexit.

CAPVT LIII.

Index scriptorum ab Isidoro in Etymologiis, et in libris Differentiarum laudatorum.

1. Quum Margarinus de la Bigne catalogum auctorum, qui in Isidori Etymologiis allegantur, post Vulcanium exhibuerit, eumque catalogum Io: Grialius correxerit, auxeritque, sed solum indicatis scriptorum nominibus, non locis, in quibus laudantur: consentaneum maxime visum est vberiorem potius indicem a Barthio confectum attexere ex Bibliotheca latina Fabricii lib. 4. cap. 6. n. 6. tom. 2. edition. Venet. 1728. p. 437. *Scriptores ab Isidoro laudati.*

Casp. Barthii Index Scriptorum in Isidori Originibus laudatorum.

2. Achatesius (*a*) Milesius l.1.c.38.
Actius VIII. 7.
Aegyptii picturam excogitarunt vmbra hominis lineis circumductam XIX. 16.
Aemilianus (Palladius) XVI. 1. 10.
Aemilius (Macer) XII. 4. et 7.
Aesculapius IV. 3. Medicinae inuentor VIII. 11.
Aesopus I. 39.
Afranius XII. 8. XX. 2.
Africanus II. 21.
Afri I. 31.
Alcmaeon I. 39.
Ambrosius XI. 3.
Ammonii Episcopi Alex. Canones Euangeliorum VI. 15.
Amphion III. 15.
Anacreon Teius I. 38.
Apicius XX. 1.
Apollo III. 21. vide Oracula.
APOSTOLVS (Paulus) XIX. 8. IX. 6. 8.
Appius Coecus I. 37.
Appuleius II. 28. VIII. 11. fin.
Aquila libertus Maecenatis I. 21.
Arcesilas VIII. 6.
Archilochus I. 38. bis.
Aristoteles I. 1. 5. 28. II. 2. 22. 25. 26. 27. 31. III. 70. VIII. 6. 9. XI. 3.
Artigraphi II. 9.
Asclepius I. 38. frequentissime, et elegantissime vsus metro Asclepiadeo.
Atlas excogitator Astrologiae III. 24.
Atta VI. 8.
Iulius Atticus XVII. 1.
Augustinus VI. 6. XVI. 4.
Augustus I. 24. V. 36.
Boethius II. 25. fin. III. 2.
Brutus I. 23.
Cadmus I. 3.
Caecilius X. 3. XIX. 4.
Iul. Caesar IV. 12. XI. 2.
Canones Conciliorum VI. 16.
Carmentis I. 4.
Cato XV. 2. XVII. 1. XIX. 2. de innocentia sua XX. 3. Censorius II. 12.
Catullus VI. 12.
Celsus XVII. 1.

(*a*) *lege Hecataeus.*

Lucre-

lege, *Rutilius Rufus de vita Scipionis*.

In eiusdem ISIDORI libris primo (1) et tertio *Differentiarum*, siue *de proprietate sermonis Latini* citantur.

(a) Helius Melissus ex Gellii XVIII. 6. Adde Barthii Aduersar. p.1465.

(*) adde Barthii Aduers. p. 1783.

obseruationes.

3. Barthius in hoc indice conficiendo editionem Breulianam videtur secutus: ex qua nonnulla varietas in nominibus, et capitum numeris obseruatur: vt primo loco *Achatesius Milesius lib. 1. cap. 38.*, apud Grialium cap. 39., vbi legitur *Hecataeus Milesius*, vt recte Fabricius in not. correxit. Addi possent auctores, quos Isidorus in libro De natura rerum, aliisque allegat: sed quum id a nobis in In-

Nota Fabricii.

(1) Liber primus ex Agroetio magnam partem expressus. Tertius lucem primum vidit in editione Madritensi anno 1599. In mss. codicibus hos libros longe alios legi notat Barthius, idque se ostendisse specimine, quod edidit XXXII. 1., et XXXIX. 6., et 14. Aduersar.

dice generali praestandum sit, satis nunc fuerit aliorum labores non praetermisisse. De primo, et tertio libro Differentiarum quod ait Fabricius in not., vberius explicabitur cap. 56., vbi ostendam, duos tantum esse libros Differentiarum, alterum rerum, alterum sermonum, sed ita vt libri Differentiarum sermonum duplex sit exemplar, alterum alphabeticum plenius a Grialio editum, quod Fabricius librum tertium Differentiarum vocat, alterum breuius sine ordine literarum, quod Fabricius librum primum appellat.

CAPVT LIV.

Etymologiarum editiones recensentur.

1. Editionem Etymologiarum Isidori non aliam Nic. Antonius antiquiorem videtur agnouisse editione Parisiensi anni 1520., quam, vt refert, principem existimabat D. Iosephus Pellizerius, qui penes se habebat, in libro suo *Maximo obispo de Zaragoza*, et in praefatione. Sed plures aliae longe ante praecesserant, quas nunc recensebo. *Etymologiarum plures editiones.*

2. Maittairius Annal. typogr. tom. 1. part. 1. editionis auctioris pag. 768. id indicat: *Isidori Etymologiae: Rabani Mauri de rerum naturis, et proprietatibus libri viginti duo fol.* Notat, editionem antiquam esse, et, vt videtur, primitiuam, *sine ciphr.*, *signatur.*, *reclam.* Sed mihi dubium est, an sint genuinae Isidori Etymologiae, an illae, quas Rabanus Maurus interpolauit, ac suppresso Isidori nomine vulgauit. Nulla est loci, aut anni designatio. *Rabani Etymologiae.*

3. Incerto anno, et loco ex veteri editione in Italia prodiisse Etymologias refert Fabricius in Bibl. med., atque indicat Gesneri bibliothecam pag. 468. Epitomator Gesneri edition. Tigur. 1574. pag. 435. in Isidoro sic habet: *Originum libri* xx. *impressi in Italia.* Dubitat Bayerius, an haec sit editio, quae in catalogo librorum Ducis de la Valliere tom. 2. pag. 12. num. 2185. circa annum 1470. absque loci notatione prodiisse dicitur. *editio sine anno, et loco.*

4. Haec est mihi editio, quam nunc describam. Praemittuntur sex notae epistolae: *Incipit epistola Isidori Iunioris Hispalensis episcopi ad Braulionem Caesarem Augustum* (sic) *episcopum.* Subinde *Incipit liber primus Etymologiarum Sancti Isidori Hispalensis episcopi.* In primo libro caput 3., et 4. sub vno comprehenduntur, quae in aliis exemplaribus melius separantur. Post librum 20. In- *describitur.*

dex, siue *Repertorium omnium capitulorum in libros Etymologiarum etc.* Sequuntur libri tres sententiarum, vt in alia editione Veneta anni 1483. *In Christi nomine incipit liber primus etc. de summo bono*. In tertio libro post verba *laetificandos includit*, quae in aliis exemplaribus postrema sunt, subiungitur, *Hic est enim Christianae miserationis affectus, vt pro vnoquoque mortuo sacrificium Deo offeratur. Inde est, quod scriptum est: Et mortuo ne fraudes misericordiam. Finiunt libri de summo bono Sancti Isidori Hispalensis episcopi nouissime recogniti, cunctisque erroribus castigati.* Succedit index capitum. Character ad gothicum, quem vocant, accedit. Referri potest ad annum circiter 1470. Locus editionis Italia videtur, et, vt puto, Venetiae; nisi fortasse obstet, quod Petrus Delphinus e S. Michaele Muriani 16. martii 1480. epist. 141. apud Marten. Collect. Vet. Script. tom. 3. scribebat ad Hieronymum Generalem: *Isidorus Etymologiarum, cuius desiderio te affici significasti, non inuenitur impressus*. Pro titulo in media prima pagina erat, *Isidori Etymologiarum opus. Idem de summo bono*.

editio anni 1472 5. Anno 1472. editio Etymologiarum a Fabricio in vtraque Bibliotheca indicatur, quae extat, inquit, apud venerandum nostrum Wolfium: quaedam exemplaria in membranis excusa idem narrat. Peracta fuit haec editio Augustae Vindelicorum in fol. per Gonterium Zainer de Reutlinga, siue, vt alii scribunt, Gintherum Zainer ex Reutlingen. Meminit quoque eius e Caillio Maittairius Annal. typograph. t. 1. pag. 100., et auctor Catalogi Bibliothecae antiquae Vindobonensis 1750. Philippus Iacobus Lambacher part. 1. p. 127., vt alios omittam. In editione auctiori Maittairii pag. 317. tom. 1. part. 1. inscriptio haec apponitur: *Isidori Iunioris Hispalensis episcopi Ethimologiarum libri numero viginti per Gintherum Zainer*. In fine: *Libri finiunt feliciter per Gintherum Zainer, ex Reutlingen progenitum, literis impressi alienis, anno ab incarnatione Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, decima nona die mensis nouembris*. Character est romanus.

editio anni 1477. 6. Anno 1477. Basileae in fol. ex Maittairio in editione auctiori Amstelodamensi anni 1733. tom. 1. part. 1. pag. 382., vbi sic refert: *Isidori Hispalensis opera fol. Basileae 1477. ex Io. van Horne cat. pag. 36. n. 54.* Sunt, vt ego puto, Etymologiae cum libris Sententiarum, non alia Isidori opera.

7. Anno 1483. Venetiis in fol. cum libris Sententiarum, siue de summo bono, per Petrum Loslein de Langencen. Huius editionis meminerunt Maittairius, Fabricius in vtraque bibliotheca latina, Fr. Peregrinus Antonius Orlandius in opere italico De origine, et progressu typographiae, et Bayerius, cui ad manum erat. Incipit: *Registrum in libros Etymologiarum Sancti Ysidori hispalensis episcopi*. Post capitum indicem sequuntur sex epistolae Isidori, et Braulionis. Post 20. librum: *Finit liber Etymologiarum Ysidori Hispalensis episcopi*. Sequitur *Rubrica libri primi de summo bono Sancti Ysidori Hispalensis episcopi*. Deinde, *In Christi nomine incipit liber primus Sancti Ysidori Hispalensis episcopi de summo bono*. Post librum tertium, *Finit liber tertius, et vltimus de summo bono Sancti Ysidori Hispalensis episcopi. Impressus Venetiis per Petrum Loslein de Langencen* MCCCCLXXXIII. Quod in appendice alphabetica Maittairii indicantur Isidori Iunioris Hispalensis episcopi epistolae ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum Venetiis in fol. anno 1483., recte arguere possumus, nihil id esse aliud, nisi epistolas, quas in hac editione Etymologiarum praecedere diximus. **editio anni 1483.**

8. Anno 1489. Basileae in fol. ex Bayerio, et Fabricio in vtraque Bibliotheca. Maittairius in editione auctiori p.515. tom.1. part.1. ita exhibet: *Isidori Hispalensis Etymologicon fol. Basileae* 1489. Et in nota: *Ex variis mss. emendatum manu Iani Gruteri, cum perpetuo eiusdem Gruteri commentario fuit hoc exemplar in bibliotheca Gerh. Io: Vossii. Videtur postea transiisse in bibliothecam cancellarii Weimmanni*. **editio anni 1489**

9. Anno 1493. Venetiis Isidori Etymologiae, et de summo bono per Bonetum Locatellum sumptibus Octau. Scot. in fol. Maittairius ex Caillio. In editione auctiori notat, Orlandium afferre p.199. *Isidor. de summo bono Lipsiae* 1493. Idem Maittairius postea: *Isidori Etymologiae per Bonetum Locatellum expensis Octauiani Scoti fol. Venetiis* 1494.; quae fortasse eadem est editio. Nullum enim nominat auctorem, ne in auctiori quidem editione. **editio anni 1493.**

10. Anno 1499. Parisiis in fol. ex Maittairio, et Bayerio, apud quem erat. Maittairius titulum exhibet: *Isidori Hispalensis Etymologiae opera Georgii Wolff, et Thielmanni Keruer Parisiis* 1499. 25. *maii. I. P. Iehan Petit, Venalis in vico Sancti Iacobi apud Leonem argenteum*. **editio anni 1499.**

editio anni 1500. 11. Anno 1500. Parisiis in 4. ex Iosepho Rodriguez de Castro in Bibliotheca Hispana; et Maittairio pag. 72. t. 1. part. 1. editionis auctioris, vbi ait: *Isidori Hispalis* (corrigo *Hispalensis*) *Opus Etymologicum in* 4. *Parisiis* 1500. Notat, id indicari in Catalogo Vander Meer.

editio anni 1509. 12. Anno 1509. Parisiis ex Fabricio in vtraque Bibliotheca, et Dupinio in Biblioth. Eccles. tom. 5.

editio anni 1520. 13. Anno 1520. Parisiis: quam editionem accurate describit Semlerus in praefatione, quam cap. 52. protuli. Exemplar huius editionis vidi in bibliotheca Collegii Romani.

editio anni 1529. 14. Anno 1529. Haganoae apud Secerium ex Fabricio in Bibliotheca medii aeui, et Nic. Antonio, qui alios Isidori libros simul cum Etymologiis editos asserit. Extat in bibliotheca Vaticana n. 884. collectio quorumdam operum S. Isidori Haganoae hoc ipso anno 1529. editorum: et exemplar huius editionis post Zaccariae excessum ex eius libris acquisiui: sed Etymologiae simul editae non fuerunt. Postea eam editionem describam. Vidi quidem editionem in 4., vel 8. magno apud V. C. Gasparem de Segouia, cuius alii non meminerunt. Etymologiae cum Differentiis rerum, et sermonum simul editae sunt: sed quum prima folia desiderentur, neque annus, neque locus editionis erui potest: in fine conspicitur pro stemmate Mercurius alatus cum lemmate, *Docta per orbem scripta fero*. Omnia indicia arguunt, ex editione Bignaeana Etymologias, et Differentias esse desumptas.

aliae editiones. 15. Anno 1577. curante Vulcanio, vt fusius dictum fuit cap. 50. Omitto nunc editiones Bignaei, Grialii, et Breulii repetere. Nec distinctius recensebo Etymologiarum editiones anni 1595., 1602. 1622. inter Scriptores latinae linguae Dionysii Gothofredi, qui Vulcanium, ac Bignaeum secutus est. Titulus editionis anni 1622. apud me hic est: „Auctores latinae linguae in vnum redacti corpus: quorum auctorum veterum, et neotericorum elenchum sequens pagina docebit. Adiectis notis Dionysii Gothofredi I. C. vna cum indice generali in omnes auctores. Editio postrema emendatior, et nonnullis auctior. Geneuae excudebat Alexander Pernet. M. DC. XXII. in 4.„ Col. 809. sunt Etymologiae Isidori, col. 1905. variae lectiones in Isidorum ex Vulcanii editione.

CAPVT LV.

Codices mss. Etymologiarum. Excerpta, notae, versiones.

1. Manuscripti codices Etymologiarum, vt ait Nic. Antonius, plures, passimque reperiuntur in bibliothecarum angulis. Commemorat codicem septingentorum fere annorum in Complutensi S. Ildefonsi Collegio: qui, vt refert Bayerius, in bibliothecam Escurialensem migrauit, ab eodem Bayerio ad annum 1762. recensitus. Addit Nic. Antonius alium in Mediolanensi bibliotheca longobardicis literis maiusculis descriptum, alios in bibliotheca Patauina S. Ioannis tunc Canonicorum Lateranensium, in Parisiensi Renati Moreau medici, in Veneta S. Antonii, in Pinciano monasterio S. Benedicti. Pro Veneta S. Antonii laudat Tomasinum pag. 13.; qui certe in Bibliothecis Patauinis mss. non semel Etymologias recenset, vt pag. 30. 31. etc. *Mss. codices a Nic. Antonio recensiti.*

2. Ad haec Bayerius veteres Etymologiarum codices vltra quadraginta se vidisse, atque euoluisse ait tum apud hispanos Toleti, Hispali, atque in regio Escurialensi coenobio, tum in Italiae bibliothecis, Vaticana, Laurentiana Medicea, Ricardiana Florentina, Ambrosiana Mediolanensi, Bononiensi S. Saluatoris, Veneta S. Marci, Patauina, Taurinensis academiae, et aliis. Obseruat, vnam Escurialensem denos minimum exhibere, quorum nonnulli milliarium ecclesiae seculum, siue annum Christi M. antiquitate superant. De notis iuridicis, quae in codicibus antemillenariis reperiuntur, quod Bayerius addit, cap. 93. expendam, quum codicem Vaticanum 623. describam. *a Bayerio.*

3. Rodriguezius de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 314. seqq. fuse, neque inutili labore Codices Etymologiarum, aliosque Isidori recenset, qui in bibliotheca Escurialensi asseruantur. In 1., et 3. extat codex membranaceus Etymologiarum in fol. exaratus era 781., hoc est, anno Christi 743., vt Rodriguezius colligit ex quadam nota codicis mox referenda. Sed aduertere debuit, eum codicem, quem describit, non illa era exaratum fuisse, sed posteriori tempore ex alio, qui era 781. scriptus fuerat, vt ex ipsius Rodriguezii *mss. Escurialenses.*

narratione patet. In primo folio, vt ait, quod papyraceum est, haec legitur nota: *Hic liber scriptus est era* MLXXXV. *a Dominico presbytero, vt in fine libri dicitur. Is est annus Christi* MXLII. *Et fortasse fuit Sanctii Secundi nondum tamen regis, qui ex Sanctia regina Veremundi Tertii sorore natus est. Quum horum trium mentio fiat tum huius libri initio in tabella tessellata repetiti saepe nominis, tum primo libro in pedum poeticorum tabulis; neque temporum ratio discrepat.*

codex vetus descriptus.

4. Haec nota Rodriguezium admonere debuit, codicem non anno 743., sed anno demum 1042.; nam annus erae fortasse est MLXXX. In eodem folio primo haec est nota hispanico sermone: *Este libro es de la Iglesia de nuestra Señora del Pilar de Zaragoza*. Scilicet, *Hic liber est ecclesiae Caesaraugustanae Deiparae Virginis de Columna*. In folio secundo, quod membranaceum est, vt alia sequentia, notatur, *Litera ista Mozaraba appellatur, vel Toletana*. Nimirum characteres sunt gothici, sed affabre, et studiose exarati. Initio depicta est crux versicolor his verbis superiori parte: *Pax, Lux*: inferiori vero: *Lex, Rex*. Sequitur labyrinthus verborum, diuersis coloribus, vt ipsa crux, ornatus, in honorem beatissimae Virginis Mariae: et alius similis, in quo legitur: *Sancio, et Sancia librum*. In folio sequenti literis maiusculis hoc monitum: *In dei nomine simplo triplo diuino incipiunt capitula libri Ethimologiarum. Vt valeas, quae requiris, cito in hoc corpore inuenire, haec tibi, lector, pagina monstrat, de quibus rebus in libris singulis conditor huius codicis disputabit* (pro *disputauit*) *in libris duodecim. Deo gratias, amen, secula seculorum.*

fortasse ex exteris exemplaribus sumptus.

5. Non dissimile monitum in nostris Vaticanis codicibus reperimus: ex quo suspicari possumus, exemplar Caesaraugustanum ad alia extera conformatum fuisse, praesertim quia Isidorus auctor, vt mox videbimus, Iunior appellatur. Quod autem dicitur, libros esse duodecim, mendum librarii videtur. Vt enim Rodriguezius aduertit, hic codex in distributione partium, et capitum cum editione Grialii congruit. Post monitum est index librorum, et capitum magno artificio exaratus, ac circulis distinctus.

inscriptio.

6. Operis inscriptio haec est: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit liber Ethimologiarum beatissimi Esydori Iunioris ecclesiae Spalensis episcopi ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum scriptum*. Ante epistolas Isidori, et Braulionis, quae Etymologiis prae-

praemittuntur, sunt notae iuridicae, quas Isidorus lib. 1. cap. 28. abolitas refert: quem ad locum in nonnullis nostris mss. inseruntur, in plerisque desunt. Epistolae Isidori ad Braulionem sunt quinque: I. *In Christo Domino, et dilectissimo filio Braulioni Arcediano* (corrige *Archidiacono*) *Isidorus*. II. *In Christo reuerendissimo, et colendissimo fratri Braulioni Isidorus*. Tres reliquae: *Domino meo, et dei seruo Braulio episcopo Isidorus*. Prima ex his quinque epistolis incipit: *Dum amici literas*: altera: *Quia non valeo*. Braulionis ad Isidorum epistolae sunt duae hac inscriptione: *Domino meo, et vere domino, Christique electo Ysidro episcopo episcoporum summo Braulio seruus inutilis Sanctorum dei*.

7. In fine libri v., vbi est Chronicon, ita legitur: *Mauricius annis* XXI. *Gothi catholici efficiuntur*. *Focas annis* VIII. . . . V̄DCCCVIII. *Romani caeduntur a Persis*. *Eraclius septimum decimum nunc agit annum* V̄.DCCCXXVI. *Iudaei Spania christiani efficiuntur*. *Residuum sextae aetatis tempus soli deo est cognitum*. Illico subiungitur: *Inuenimus, collectam esse hanc Coronicam sub era* DCLXVI.; *sicut et in alia*. *Deinde a sequenti era* DCLXVII. *vsque in hanc praesentem eram, quae est* DCCLXXXI. *creberunt* (sic) *anni* CXVI., *qui additi ad superiorem huius Cronicae summam, faciunt simul omnes annos ab exordio mundi vsque in hanc praefatam* DCCLXXXI. *era* V̄.DCCCCXLII. *His itaque ita dicitis* (hoc est, *dictis*, vel potius *digestis*) *fatemur denique, difficile posse quemquam hominem annorum summam post etiam tempore incarnationis iam Domini praetermissa quoque era veritatis indice per reges, et principes computare, et in errore minime incurrere. Proinde ergo necesse quippe est secundum morem prorsus eram illam partire, quae suo repererit tempore incurrere. Et quod partiendo inuenerit, hoc quippe faciat ad ere maiore* (fortasse *ad eram maiorem*) *adicere, quaeue ab Adam vsque ad Christum noscitur percurrere. Tunc sane probabitur quisque se scilicet ad veritatis potius tramite peruenisse*. *Chronicum continuatum.*

8. Ex hac nota male latina colligebat Rodriguezius, codicem Caesaraugustanum era 781. exaratum fuisse: sed solum hinc constat, eum originem trahere ex alio ea era scripto. Id enim passim cernere licet in aliis codicibus, in quibus librarii posteriorum temporum ad verbum ea omnia excribebant, quae antiquiores alii primigeniis operibus inseruerant. *Rodriguezius notatur.*

versio hispana Etymologiarum.

9. Non seiungendus ab hoc loco est codex alius Escurialensis, in quo sunt Etymologiae hispano sermone, sed diuerso ordine, atque in editis. Etymologiae per capita, tractatus, et libros diuiduntur, ac plura omittuntur, quae in editis, atque aliis mss. extant. Incipit: *Capitulo primero, de la disciplina, et de la arte*. Caput vltimum est de historia. Tum fol. 60. incipit tractatus tertius, qui est de rhetorica. Sed non exprimitur, quodnam sit initium tractatus secundi. Fol. 77. *Libro tercero, e capitulo primero de la dialectica*: ita alia capita. Fortasse quum antea dicitur *tractatus tertius*, mendum est pro *tractatus secundus*: vel hoc loco legendum est *liber tertius*: nam fol. 93. sequitur *quinto Capitulo primero de las quatro disciplinas etc.*

describitur.

10. Post tria capita fol. 117. *Capitulo primero de los fasedores de las leyes*. Fol. 131. rursus *quinto Capitulo primero de la palabra Cronica*. Fol. 142. *Capitulo primero de las lenguas de las gentes*. fol. 190. *Aqui comienza el onseno libro, la nascencia de vnos nombres etc.* Hic dicitur liber vndecimus, qui in ceteris exemplaribus est decimus, scilicet De nominibus per alphabetum. In hac versione liber is desinit in verbo *seditiosus*.

Vita S. Isidori.

11. Illico addit Rodriguezius, caput 7. vitae Sancti Isidori esse *de los libros, que dexò escritos etc.* Sed quum non praemiserit, in hoc codice vitam S. Isidori per capita distinctam contineri, suspicor, hoc loco non leuem errorem typographicum irrepsisse, atque ea omnia, quae Rodriguezius narrare pergit, esse intelligenda de alio codice, quem pag. 320. describit. Codex igitur, quo Etymologiae hispanice redditae repraesentantur, solum primos Etymologiarum libros perturbato ordine, et nonnullis omissis, videtur complecti. Quod autem Rodriguezius coniicit, has Etymologias desumptas ex primo exemplari, quod Isidorus ad Braulionem misit, quia diuisae sunt, vt ait, non per libros, sed per tractatus, aut capita, vt ab Isidoro scriptas Braulio asserit, sustineri nequit: nam Braulio ait, Isidorum opus non libris, sed titulis distinxisse: Etymologiae autem hispanicae, quod Rodriguezius animaduertere debuit, et capitibus, et tractatibus, et libris distinguuntur, non titulis.

versio hispana imperfecta.

12. Addit Rodriguezius, in Etymologiis hispanicis multa desiderari, quae in editis inueniuntur: quod exemplari ab Isidoro ad Braulionem misso congruere potest: siquidem Braulio tradit, Isido-

rum Etymologias non absoluisse. Sed, vt alibi ostendi, Braulio nihil Etymologiis addidit, sed solum eas in libros diuisit. Interpres autem hispanicus vel exemplar aliquod mutilum, ac perturbatum reperit, qualia multa passim reperiuntur, vel solum partes quasdam Etymologiarum in patrium sermonem conuertere voluit, vel fortasse in separatas aliquas Etymologiarum partes, iam ab aliquo in libros diuisas, incidit ex iis, quas Isidorus seorsum vulgauerat, antequam totum opus in vnum corpus coactum ad Braulionem mitteret.

Vita S. Isidori hispanice.

13. Pag. 320. describit Rodriguezius codicem Escurialensem IIJ. b. I. papyraceum, in quo nonnulla sunt opera ex codice latino veteri bibliothecae ecclesiae Toletanae in hispanum idioma conuersa. Exaratus fuit anno 1444. Opera sunt Vita S. Isidori, Vita S. Ildefonsi, et huius opus De perpetua virginitate S. Mariae, Soliloquium S. Augustini. Omnia hispanice. Titulus vitae S. Isidori ita habet: *Comienza el prohemio de la vida de Sanct Isidoro, Arzobispo de Seuilla, que como del se collige, es homelia escrita de algun Sancto hombre de aquel mesmo tiempo*. Constat 31. capitibus, et inseruntur nonnullae epistolae Sancti Isidori, et tractatus eiusdem de oratione, siue Lamentum poenitentiae alphabeto editum.

Rodriguezius emendatur.

14. Hic annectenda opinor, quae Rodriguezius pag. 318., quum de Etymologiis hispanicis sermonem habebat, narrabat, scilicet cap. 7. huius vitae S. Isidori agi de libris ab ipso scriptis, ac praecipue de Etymologiis, quarum magnum fit elogium. Capite 20. est Lamentum poenitentiae; cap. 21. Epistola S. Isidori ad Mausonam, al. *Massonam*. Sequitur epistola Isidori, qua Braulionem inuitat, vt ad se veniat. Tum epistola Braulionis, qua librum Etymologiarum petit. Responsio Isidori. Eiusdem ad Eugenium epistola. Alia ad Leofredum, siue Leudefredum.

Vita S. Isidori apud Bollandianos.

15. Censet Rodriguezius, hanc Isidori vitam diuersam esse ab ea, quae Lucae Tudensi a plerisque ascribitur, in Actis Bollandianis edita. Et diuisio quidem capitum diuersa est: sed quum Bollandiani non omnia ediderint, quae in ms. veteri Toletano, vnde exemplar eius vitae depromptum fuerat, existebant, et aliunde obseruetur, in vita a Bollandianis edita insertas etiam esse epistolas laudatas Isidori, suspicandi locus est, an reipsa vita hispanica non differat a latina, quae a Canonico Legionensi, vel a Luca Tudensi scripta fuerat. Multa certe vtrique vitae sunt communia.

alii mss.

16. Exemplaria Toletana Burriel in suis literis descripsit supra cap. 40. Fabricius in bibliotheca medii aeui testatur, eximios Etymologiarum mss. codices extare Lugduni Batauorum inter libros, qui fuere Isaaci Vossii. Longum foret eos omnes recensere Etymologiarum mss. codices, qui in Bibliotheca bibliothecarum mss. Montfauconii, aliisque huiusce generis catalogis indicantur. In Diario Encyclopaedico gallice edito 1. ianuarii 1761. part. 1. pag. 18., et 20. describitur codex argenteus Vlfilae, quo versio gothica Euangeliorum continetur, a Iunio inde typis edita. Additur, anno circiter 1757. a Domino Knitell in bibliotheca Wolfembutellii repertum codicem membranaceum Etymologiarum S. Isidori ex iis, qui *Rescripti* nuncupantur, quia super veterem aliquam scripturam deletam, sed ita aliquando, vt legi possit, noua alia addita est. In eo codice textus *superscriptus*, vt vocant, est opus Etymologiarum; textus vetus plura vetera monumenta comprehendebat, et in his partem versionis gothicae Epistolae S. Pauli ad Romanos. Characteres Etymologiarum similes sunt iis, quos Mabillonius pag. 351. De re diplomatica repraesentat: versio gothica iisdem literis, quibus celeberrimus argenteus codex Vlfilae, exarata erat.

Florentini codices.

17. Bandinius in Catal. cod. lat. bibl. Medic. Laurent. Florent. nonnullos Etymologiarum codices distinctius exponit; scilicet tom. 1. plut. 19. cod. 32. chart. in 4. min., qui nitidissimus est, et cum initialibus singulorum librorum auro depictis, constat foliis 318. Sunt Etymologiae libris XXII. praeuia singulis libris capitum tabula, et sex epistolae Isidori, et Braulionis. Liber secundus, vti et tertius, in duos distribuuntur: hinc libri 22. sunt, de quo numero dixi cap. 48.

descripti.

18. Ibidem tom. 2. plut. 52. codex 21. membranaceus in 4. min. seculi XIII., in cuius summo tegumenti margine notatum est, *Isidorus Etymologiarum, florenorum quinque*, *chartarum* 87. *signum N.* Sunt libri 20., praeuia singulis libris capitum tabula, et priori libro epistola Isidori, qui *Iunior* dicitur, ad Braulionem, *Tuae Sanctitatis*. In fine, *Expliciunt libri Etymologiarum Isidori. Deo gratias*. Claudit codicem tabula argumentorum, quae in singulis 20. librorum capitibus pertractantur.

epistolae ad Braulionem.

19. Inter libros bibliothecae Gaddianae tom. 3. plut. 90. codex membranaceus in fol. min. seculi XIII. cum initialibus, et titulis ru-

bricatis, et multis in margine variis lectionibus satis bonis instructus. Antiquus possessor Franc. Maria Tartarinus de Mutina Clericus. Titulus: *Isidori Iunioris Hispalensis ecclesiae episcopi ad Braulionem episcopum scriptum Etymologicon libris* xx. Praecedit librorum, et capitum tabula, et septem epistolae, vt in editione Matritensi part. 2. p. 393. In duabus primis scribitur *Braulioni Archidiaconus Isidorus* pro *Braulioni Archidiacono Isidorus*. In aliis plerisque exemplaribus solum praemitti Etymologiis solent quinque epistolae, praeter eam, quae praefationis locum obtinet. In hoc exemplari, et in nonnullis aliis adduntur duae aliae ad Braulionem, dum adhuc archidiaconus esset, scriptae. Index codici a recentiore manu vberrimus appositus est.

20. Aliud Etymologiarum exemplar in eodem codice 17. n. 2. est inscriptum: *Isidori Hispaniensis episcopi Etymologiarum libri* xx. Praecedunt quinque solitae epistolae; finit, *character autem graece, latine forma dicitur*, vt prope finem editionis. Codex est membranaceus in fol. seculi xi., titulis rubricatis, praeuio indice librorum, et capitum a recentiore manu. Ex quibusdam insertis monumentis arguitur, olim ad Imolense aliquod monasterium pertinuisse. ***codex olim Imolensis.***

21. Tertium Etymologiarum exemplar in eodem cod. 17. n. 3. *Isidori Hispalensis Etymologicon libri* xx. Codex membranaceus in 4. maiori sine epistolis seculi xiii. cum rudi auctoris pictura initio praeter alias tres. De hac consuetudine appingendi initio operum imagines auctorum plura afferam cap. 105. Nomen antiqui possessoris *Ioannes Gaddi*. ***S. Isidori imago.***

22. In bibliotheca olim S. Crucis tom. 4. plut. 27. codex 7. Isidori Etymologiae prima pars, praeuiis epistolis. Desinit in fine libri vndecimi (in editione *decimi*) *alatores, pressores*. Codex 8. Etymologiarum secunda pars a libro xii. (in editione xi.) ad finem libri xxii. (in editione xx.) Codices membranacei initio seculi xiii. eadem manu exarati, titulis rubricatis, et aliquot summariis in margine. Subditur Excerptum de lapidibus pretiosis, et anonymi tractatus astronomicus, qui incipit, *Caelum circulis quinque distinguitur*: desinit: *fruamur vno, et permaneamus in vnum. Amen*. ***Etymologiae in duas partes diuisae.***

23. Ex eadem bibliotheca S. Crucis plut. 27. codex 9. in fol. seculi xi. vere insignis cum summariis in margine, et initialibus coloratis, suppletis quatuor prioribus Etymologiarum paginis manu seculi xiii., omissis epistolis. Praecedit alphabetica tabula rerum, ***codex insignis***

et verborum, in cuius fine: *Explicit tabula super Isidorum Etymologiarum scripta per fratrem Thedaldum de Mucello Florentiae* MCCCLXXXIV. XX. *octobris*. Hanc recentiorem tabulam, quae priora octo codicis folia complectitur, alia vetustior consequitur, argumenta singulorum librorum repraesentans, subiecto hoc monito: *Post hos Etymologiarum libros est in hoc volumine liber S. Isidori ad Sisebutum de astronomia, de diebus, et noctibus, de solstitio, de mundo, et eius partibus, de caelo, et partibus eius, ac omni ornatu eius, de sole, et luna, et stellis, de tonitru, de fulminibus, de arcu, de nubibus, et pluuiis, de niue, et grandine, de ventis, et nominibus eorum, de tempestate, et serenitate, de pestilentia, de oceano, et amaritudine aquae maris, de Nilo flumine, de terraemotu, de monte Aetna. Item quidam tractatus de natura auium.*

describitur. 24. Alia inscriptio pag. 10. occurrit: *Iste liber Etymologiarum Isidori ANTIQVI, in quo est Isidorus IVNIOR de computo, et mundo, et catalogus summorum Pontificum vsque ad tempora Hermetis, et catalogus Generalium* (Ordinis S. Francisci) *vsque ad Michaelem de Caesena cum tabula optima per alphabetum, fuit fratris Thedaldi de Casa, quem donauit conuentui anno Domini* MCCCCX. *die* XIV. *decembris*. Pag. XI. incipiunt Etymologiae cum breui ad Braulionem prologo, et tabula capitum. In fine: *Explicit liber Etymologiarum S. Isidori episcopi*.

liber De quibusdam animalibus. 25. Sequitur num. 2. pag. 69. liber anepigraphus, qui in Catalogo *forte Isidori esse* dicitur, de quibusdam animalibus. Cap. 1. de nocticorace incipit: *In psalmo* CI. *dicit Dauid: Factus sum, sicut nocticorax in domicilio. Physiologus dicit, Nocticorax immunda auis est etc.* Caput vltimum de Pelicano desinit, *Ita et D. N. Iesus Christus per Esaiam prophetam dicit: Filios genui, et exaltaui; ipsi autem spreuerunt me*. Liber *Physiologus*, ab aliis Florino, ab aliis Theobaldo tribuitur: sed duplex est Physiologus in mss. codicibus, alter versibus elegiacis Florini, alter versibus leoninis Theobaldi, vt ex Fabricio in bibliotheca medii aeui colligitur. Qua aetate hi auctores vixerint, incertum: sed certe Isidoro sunt posteriores, adeoque liber de natura auium, seu de quibusdam animalibus Isidoro abiudicandus est.

Thedaldus Ser Octauiani. 26. Opus *de mundo*, siue de natura rerum, quod in codice sequitur, cum nonnullis additionibus ex Etymologiis, explicabitur

suo loco. Succedit catalogus apostolorum, et Christi discipulorum, Generalium, et Protectorum Ordinis S. Francisci. Subiicitur inscriptio: *Iste liber est ad vsum fratris Thedaldi Ser Octauiani de Mucello, quem emit a quodam seculari pro pretio sex florenorum anno Domini* MCCCLXXI. *circa finem mensis nouembris*. Thedaldus manu sua addidit notitiam de septem orbis miraculis, et tabulam librorum, et capitulorum Etymologiarum. Codicem claudit quoddam monumentum de electoribus Imperatoris.

27. Eiusdem bibliothecae S. Crucis codex plut. 27. 10. membranaceus in fol. vere insignis, seculi X., cum literis, et titulis rubricatis, continet Etymologias, praeuiis summariis, epistolis, et tabula capitum. In primo folio notatur: *Iste Isidorus Etymologiarum est ad vsum fratris Andreae Vrsiti de Florentia Ordinis Minorum: post mortem vero eius debet poni in armario Florentini conuentus, et in eodem manere, quia ad hoc principaliter emptus est*. *Andreas Vrsitus*,

28. In catalogo mss. codicum Regii Athenaei Taurinensis Riuautella, et Berta auctores praeter codicem 53., in quo sunt Etymologiae, et Liber Numerorum, de quo alibi, referunt tres alios codices Etymologiarum. Codex LV. d. IV. 30. membranaceus seculi XI. constat foliis 176. Habentur in eo sexdecim priores libri Originum S. Isidori Hispalensis. Specimen variarum lectionum exhibent. Innumera in codice sunt schemata rubro colore elegantissime picta ad geometriam, astronomiam, et musicam pertinentia; fol. praesertim 135., et seqq., vbi pictae conspiciuntur manus, et hominum icones, quae variam numerandi indicant rationem. Similia sunt in codicibus Vaticanis, in quibus extant libri de computo, siue loquela per digitum. Ad calcem, *Explicit liber sextus decimus. Incipiunt capitula libri septimi decimi Isidori episcopi Etymologiarum feliciter*. *codices Taurinenses*

29. Codex LVI. d. IV. 33. eiusdem Athenaei Taurinensis membranaceus seculi X. Etymologiarum libri 20. In fine: *Explicit liber vicesimus, amen*. Eaedem ferme variantes lectiones occurrunt, quae in antecedentibus 53., et 55. *describuntur*.

30. Codex LVII. d. IV. 34. Taurinensis, membranaceus seculi XIV. Sunt libri 20. Etymologiarum, quibus in fine subiungitur tabula rerum alphabeti ordine disposita. *tabula alphabetica*,

31. Muratorius tom. 3. Antiq. medii aeui dissert. 43. col. 804. *codex Mediol.*

quemdam codicem bibliothecae Mediolanensis describit, silentio a nobis non praetereundum: *In Anecdotis*, inquit, *meis euulgaui opusculum Gezonii abbatis etc. Complectebatur ista vnus codex Ambrosianus, in quem et alia congesta fuere, videlicet glossae in Genesin etc. Etymologiae e Virgilio presbytero hispano: tum aliae e libro Domni Ysidori. Denique illic habentur glossae in vetus, ac nouum testamentum, in librum officiorum, in librum Rotar (nescio quis, aut quid heic significetur), in librum vitae Sanctorum, in Cassianum, in Eusebium, in Orosium etc.* Liber *Rotar*, qui indicatur, est liber Isidori de natura rerum, dictus in membranis liber *rotarum* ob circulos, siue rotas, quae ad rerum explicationem depictae sunt. Eiusdem quoque Isidori librum de ortu, et obitu Patrum puto significari per librum vitae Sanctorum; cuius etiam fortasse sunt liber officiorum, et glossae in vetus, ac nouum testamentum. *Virgilii presbyteri hispani* nomen, cuius Etymologiae laudantur, ignotum adhuc est in bibiotheca hispana. Muratorius tom. 2. Anecdotor. latin. in disquisitione post Expositionem symboli *Quicumque*, aduertit, hunc codicem ante mille, et plures annos fuisse exaratum: in eo praeterea esse anonymum librum Dogmatis fidei, (qui est liber de ecclesiasticis dogmatibus Gennadio a plerisque tributus,) et alium, qui inscribitur *Fides Bachiarii*, scilicet Apologia.

codices Vaticani indicati.

32. Quibus mss. exemplaribus Etymologiarum Zaccaria ad suas varias lectiones vsus fuerit, exposui cap. 45., vti etiam cap. 46. alia ex veteribus catalogis indicata sunt. In codicibus Vaticanis, aliisque romanis, quos ego consului, et postmodum singillatim recensebo, saepe Etymologiarum opus recurrit, vt in codice Vaticano 623., de quo cap. 93., cod. Vatic. 624., de quo cap. 94., cod. Vatic. 625. ibid., Vat. 5763., et 5764. olim monasterii Bobiensis cap. 98. In Vatic. 5873. sunt Etymologiae interpolatae, et diuerso ordine, atque in editis: sed versus finem imperfectae. Vide cap. 98. In codice Regio-Vaticano 61., de quo cap. 99., sunt plures libri Etymologiarum hinc inde excerpti. In Regio-Vaticano 84. ibid. alia Excerpta ex Etymologiis. In Regio-Vat. 112. ibid. pulchrum exemplar Etymologiarum seculo vndecimo ineunte exaratum. Aliud in Regio-Vat. 137. ibid. Isidorus initio dicitur *Hispaniensis*. Aliud in Regio-Vaticano 205. ibid., et in 239. ibid.

Decem

Decem libri postremi in Regio-Vatic. 287. cap. 100. Etymologiae cum epistolis praeuiis, mutilae in fine, in Regio-Vaticano 294. cap. eod. 100. Liber decimus Etymologiarum in Regio-Vatic. 310. ibid. Liber quintus Etymologiarum *Isidori Iunioris* in Regio-Vaticano 846. ibid., in quo quaedam alia sunt fragmenta Etymologiarum antiquis Tironis notis exarata. Alia fragmenta Etymologiarum in Regio-Vatic. 1048. cap. 101. Alia in Regio-Vaticano 1315. ibid., et 1573. ibid. In Regio-Vaticano 1824. eod. cap. 101. sunt 20. libri Etymologiarum, sed ordine diuerso ab editis, et multis in compendium redactis. Ibid. in Regio-Vatic. 1850. opus Etymologiarum diuerso ordine ab impressis, et imperfectum. Ibid. in Regio-Vatic. 1953. vetus, et pulchrum exemplar 20. librorum Etymologiarum cum sex notis epistolis Isidori, et Braulionis. In cod. Palat. 281. cap. 102. libri 20. Etymologiarum seculo VIII., aut IX. scripti, fere vt editi. Ibid. in cod. Palat. 281. seculi XIV. circiter: *Incipiunt capitula in libro Ethymologiarum Ysidori Iunioris Hispalensis episcopi*. Sunt libri 20. ab impressis parum diuersi. Ibid. in cod. Palat. 283. seculi XIV. circiter: *Rubricae libri primi Ysidori Ethimologiarum etc.* cum epistolis Isidori, et Braulionis, qui interdum sola litera *B* indicatur. Diuiditur opus in 22. libros, et nuncupatur quum Braulioni, tum Sisebuto. In cod. Palat. 1050. cap. 103. fragmentum ex libro 5. Etymologiarum De legibus diuinis, et humanis. Ibid. alia fragmenta Etymologiarum cod. Palat. 1357. Ibid. alia in Palat. 1448. In codice Vrbinate 100. cap. 104. Etymologiae in 22. libros diuisae, addito libro 23., qui est De natura rerum. In Vrbinate 479. ibid. *Isidorus Etymologiarum*. Sunt 20. libri. In fine: *Ysidori Iunioris Spalensis episcopi*. In Ottoboniano 336. cap. 105. *Libri Ysidori Iunioris Spalensis episcopi ad Braulionem . . . vel ad Sisebutum*. In Ottobon. 343. ibid. Etymologiae Sisebuto, non Braulioni, nuncupatae. In Ottobon. 345. ib. Etymologiae. Sunt 20. libri, sed diuisi in titulos: quaedam etiam variae lectiones veteres. In Ottoboniano 352. libri 20. Etymologiarum ad Sisebutum, non ad Braulionem ibid. In Ottob. 1100. Etymologiae in 22. libros distinctae, ibid. In Ottobon. 427. ibid. 20. libri Etymologiarum ad Sisebutum. In Ottob. 477. ibid. 20. libri Etymologiarum. In codice 1. Archiuii Vat., de quo cap. 107., Etymologiae in 25. libros diuisae.

In codice 2. eiusdem Archiuii ibidem Etymologiae *ad Braulionem*, *vel ad Sisebutum*. Eodem cap.107. agam de codice Etymologiarum Albanio, in quo multa extranea admixta sunt, et de codicibus bibliothecae Angelicae, et Collegii Romani.

Excerpta Etymologiarum.

33. Excerpta Etymologiarum quaedam, vt aduertit Nic. Antonius, conseruat codex bibliothecae Caesareae, vti apud librum 2. Petri Lambecii commentariorum de ea cap. 8. pag. 934. legitur. Quo in genere innumera alia nos addere possemus. Bandinius tom. 4. cod. latin. bibl. Med. Laur. ex libris olim S. Crucis plut.17. cod.10. seculi XI. indicat elogium S. Augustini ex lib. 10. cap. 6. al. lib.7. cap. 6. Etymologiarum. Isidorus De arte rhetorica extat in antiquis rhetoribus Francisci Pithoei, ex libro 2. Etymologiarum. Catalogus haeresum ex lib. 8. Etymologiarum repetitur a Gratiano part. 2. Decreti, causa 24. quaest. 3. Editus etiam fuit ab Hieronymo Gebuwler Argentorati 1523. in 4. cum S. Augustino de Fide, atque operibus, et S. Hieronymo contra Heluidium, et Vigilantium, et separatim a Io. Quintino I. C. Parisiis 1560., vt obseruat Fabricius in bibliotheca medii aeui. In veteri codice Lucensi, quem ex Mansio cap. 44. recensui, sunt excerpta de haeresi, et schismate, et alia ex lib. 7. cap. 1. 2. et 3., ex lib. 8. cap. 1. et 2. De ecclesia, et synagoga etc., quae duo capita coniunguntur cum extremo libri 7. capite, perinde quasi vnius eiusdem libri tria capita essent. Catalogus haereticorum extat in codice Vaticano 511., de quo vide cap. 93. Fragmenta de ponderibus, et mensuris in Vrbinate 307. cap. 94. Alia num. praeced. indicata sunt. Edita quoque sunt fragmenta de arte rhetorica, et grammatica ex libris Etymologiarum. De vitiis orationis fugiendis, et de tropis, et schematibus in collectione italica: *Autori del ben parlare* part. 2. a pag. 237. Venetiis 1643. De Rhetorica liber in appendice, *Autori della Retorica*, tom.2. post pag.30. Pars prior eiusdem libri extat inter Antiquos Rhetores latinos Claudii Capperonnesii, Argentorati 1757. a pag. 387. Haec est ars rhetorica, quae, vt dixi, inuenitur inter Rhetores antiquos Francisci Pithoei, ex libro secundo Etymologiarum.

ex mss. Vaticanis.

34. Plura praeterea de excerptis ex libris Isidorianis cap. 33. retulimus. In codice Vaticano 3906., et in alio Vaticano 4877., de quo cap.97., excerptum est ex lib.16. Etymol. *Ponderum, ac men-*

surarum etc. Idem in codice Vaticano-Palatino 1719. sine auctoris nomine, vbi subiungitur caput de modo conficiendi epistolam formatam, vt apud Sirmondum in fine tom.2. Concil. Gall. In Ottoboniano Vaticano 56. membr. in 4. extat Probae Cento, cui praemittuntur verba Isidori ex Etymologiis de natura Centonum lib. 1. cap. 39.

Sententiae de musica.

35. Inter scriptores ecclesiasticos de Musica sacra a Martino Gerberto typis San-Blasianis anno 1784. editos tom. 1. pag. 19. inseruntur *S. Isidori Hispalensis Sententiae de Musica*. Quidnam sint hae sententiae, docet Gerbertus hoc monito, quod praemittit: *In mss. bibliothecae Caesareae Vindobonensis seculi* XIII., *quae sequuntur ex S. Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum libro tertio excerpta, seorsim reperi hoc titulo: Incipiunt Sententiae Isidori episcopi ad Braulionem episcopum de Musica. Quam epigraphen seruandam duximus, dum excerpta haec cum editis collata edenda existimauimus cum Cassiodoro, quorum quippe auctoritate ceteri deinceps scriptores de Musica medii aeui frequenter sunt vsi. Nec seiungere voluimus, quod in laudato codice Vindobonensi e vestigio additur, excerptum de Rhythmimachia, ad idem nempe argumentum, calculationem numerorum musicorum spectans*. Aduerterat Gerbertus in praefatione ad 1. tom., temporibus Isidori, ineunte seculo VII., Musicam theoreticam cum practica magis, magisque effloruisse, in Galliis praesertim. Excerptum constat ex capitibus 9. Isidori de Musica a cap. 15. seqq. libri 3. Etymologiarum. Gerbertus quasdam varias lectiones obseruat: caput, quod addit, siue Excerptum de Rhythmimachia inter Isidori dubia opera, aut fragmenta append. 5. ad Etym. non immerito collocabitur. Fabricius in Biblioth. med. verbo *Berno* Elenchum intexuit scriptorum latinorum medii aeui, qui de musica, cantuque ecclesiastico egerunt, in quibus recenset Isidorum lib. 3. Etymolog. cap. 14. etc.

Commentarii in Etymologiar.

36. Commentarium quemdam incerti auctoris secundum alphabeti literas in totum Etymologiarum opus refert Nic. Antonius ex variis annotationibus mss. Alfonsi Ciaconii, quae ad S. Isidorum Hibernorum Ordinis Minorum asseruantur. Extat hic codex in bibliotheca Vaticana, quod Nic. Antonius suspicabatur, num. 625., quem cap. 94. suis coloribus depingam. Nunc satis sit animaduertere, esse quoddam vetus glossarium non solum ex Etymologiis,

sed ex aliis operibus plena manu collectum. Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 336. seq. Nic. Antonii mentem non assecutus, asseruit, codicem ipsum alphabeticum Etymologiarum manu Alfonsi Ciaconii descriptum in bibliotheca Vaticana extare. Huius, vel consimilis Alphabeti auctor est Iacobus Cina de S. Andrea Ord. Praedic., qui decessit anno 1380.: nam praeter alia eius scripta, de quibus Quetif tom. 1. pag. 681., et Fabricius in Bibl. med., Alphabetum Etymologiarum ex Isidoro Hispalensi ad Gregorium XI. asseruatur in bibliotheca Bodleiana. Peculiarem alium commentarium, siue obseruationes in librum 4. Etymologiarum, qui de re medica agit, edidisse Symphorianum Camperium, idem Nic. Antonius alicubi legerat.

notae mss. 37. De notis Bonauenturae Vulcanii, Bignaei, Breulii, atque omnium accuratissimis Grialii, aliisque inchoatis Semleri verba iterum facere nihil iuuerit. Ex epistola doctissimi viri Andreae Gallandii ad Zaccariam, die 23. septembris 1758. data, colligo, in bibliotheca Veneta Patrum Oratorii S. Philippi Nerii extare editionem S. Isidori Breulianam, quibusdam notis mss., et variis lectionibus, partim etiam coniecturis ornatam: in cuius initio scriptum est eodem, vt videtur, charactere, ac notae: *Petri Thomae*, *Ioannis F.*, *Simonis N.*, *Ioannis P.*, *ex bibliotheca*. Earum notationum nonnullas in pretio habendas Gallandius censebat, alias non item, quippe quae in locis auctorum ab Isidoro allegatis indicandis versentur.

incerti auctoris. 38. In Bignaeana Isidori editione, quae in bibliotheca Vaticana custoditur, sunt quaedam notae, et variae lectiones in libros Etymologiarum, quae mihi nonnulli vsui sunt futurae. Cetera Isidori opera eiusmodi obseruationibus carent. Aliquando notae apponitur *P.*, aliquando *P. A.*, aliquando *P. R.* Dubito, an indicetur codex basilicae S. Petri duplex, Antiquus, et Recentior: an auctoris alicuius nomen.

versio graeca, 39. Non indignum obseruatione ait esse Nic. Antonius, in catalogo quodam graecorum librorum apud Antonium Verderium in Supplemento Gesnerianae bibliothecae Isidori hispani *de theologia Etymologicum* comprehensum conspici: quod de ea parte, vbi theologicae tractantur origines, intelligendum existimat. *Sed cuiusnam frugis*, inquit, *graecos docere latina etyma*? Sed oblitusne est sui ipsius Nic. Antonius, qui paulo ante nobis Isidorum re-

praesentauit sub modesto illo *Etymologiarum* titulo, *non vtique nudas vocum deriuationes consectantem*, *sed et rerum ipsarum origines demonstrantem*, *artiumque omnium fundamenta iacientem*? Ac reuera in libris septimo, et octauo, in quibus Isidorus de theologicis rebus agit, vix quidquam de vocum latinarum originibus disputat. Quid, quod graeco linguam latinam scire cupienti non inutile fuerit verborum etyma inuestigare? vt latini graece scientes graecarum vocum originationes addiscunt.

40. Ex Bayerio indicaui cap. 48. versionem hispanam Etymologiarum seculi XIV., de qua alio in loco, mihi ignoto, se agere Bayerius profitetur. Eandem esse opinor, atque eam, quam ex Rodriguezio hoc cap. 55. descripsi. *versio hispana*.

CAPVT LVI.

De libris Differentiarum Verborum, et Rerum. Agroetius an aliquis extiterit auctor Synonymorum, siue de distantia Verborum. Errores in librorum titulos quibus ex causis olim irrepserint.

1. Hoc Isidori opus Ildefonsus *librum Differentiarum* appellauit, Braulio distinctius *libros Differentiarum duos*, *in quibus subtili discretione ea*, *quae confuse vsu proferuntur*, *sensu discreuit*. Male alios tres libros numerare, Nic. Antonius obseruat, in quibus esse Grialium addit Bayerius: qui etiam putat, e simplici priore libro pro rerum diuersitate, de quarum differentiis Isidorus agit, geminum a Braulione factum: siquidem Cellierius tom. 17. n. 7. in Isidoro binos priores libros indiscretos primitus fuisse iam coniecerat. *Differentiarum libri duo, an tres.*

2. Sed quum in his libris describendis ordo editionum variet, statuendum est primo loco, quem locum in vnaquaque editione hi tres libri teneant. Bignaeus duos solum edidit, primum librum inscripsit *Differentiarum*, qui est de differentiis rerum, *Inter Deum*, *et Dominum etc.*, alterum *Differentiarum*, *siue de proprietate sermonum librum* II., non seruato alphabetico ordine: *Inter Polliceri*, *et Promittere etc.* Omisit etiam prologum: *Plerique veterum*. Io. Grialius cum hoc prologo primum librum posuit *Differentiarum*, siue *de proprietate sermonum*, *Inter Aptum*, *et Vtile etc.*, seruato *Differentiae verborum duplici exemplo.*

scilicet alphabeti ordine : quo primo libro absoluto, inscriptionem hanc adiecit : *Idem Differentiarum*, *siue de proprietate sermonum liber ex Parisiensi editione*, nimirum Bignaeana : *Inter Polliceri, et Promittere etc.* Non ergo Grialius duos veluti diuersos libros distinxit, quod ait Bayerius, sed eundem librum diuerso modo, vt a se, et a Bignaeo editum, repraesentauit. Itaque libro sequenti titulum fecit : *Differentiarum liber secundus. Inter Deum, et Dominum etc.*, quae sunt differentiae rerum.

Ordine alphabetico, et sine eo.

3. Breulius duos libros editionis Bignaeanae protulit, sed diuerso ordine, primum de differentiis, siue proprietate sermonum; *Inter Polliceri, et Promittere etc.*, secundum de differentiis spiritualibus; ita vocat cum nonnullis mss. differentias rerum : *Inter Deum, et Dominum etc.* Quum autem in editionem Matritensem postea incidisset, versus finem pag. 741. addidit librum Differentiarum, siue de proprietate sermonum, a Grialio ordine alphabetico editum. Hinc est, quod Fabricius in bibl. med. Isidori opera ex editione Breuliana recensens, hunc vocat librum tertium, *qui*, inquit, *primo longe plenior, digestus ordine literarum, atque notis eruditis illustratus ex editione Matritensi* 1599. Id perinde est, ac librum differentiarum sermonum alphabeticum a Grialio editum pleniorem esse libro earumdem differentiarum Verborum, quem sine literarum ordine Bignaeus secundum, Breulius primum Differentiarum librum inscripsit.

duo tantum distingui debent libri.

4. Non ergo Grialio imputandum, quod tres Differentiarum libros numerauerit : neque probanda Bayerii opinio, cui e simplici priori libro geminus a Braulione videtur factus. Etsi enim Ildefonsus *librum differentiarum* nominat, tamen *librum* accipit pro codice, volumine, opere. Omnino vero distinctio ab auctore ipso inter duos libros apponi debuit, quorum vnus alphabeticus est, et solum discrimen significationum vocum explicat, alter potissimum in explicatione rerum versatur, nullo seruato alphabeti ordine, vt definitiones intelligantur Dei, et Domini, Trinitatis, et Vnitatis etc. Haud equidem negauerim, Braulionis verba potius ad librum differentiarum sermonum, quam ad alterum rerum esse referenda : *In quibus*, ait, *subtili discretione ea, quae confuse vsu proferuntur, sensu discreuit*. Verum Braulio ex prologo primi libri id sumpsit, quod aliqua ex parte libro etiam alteri congruit,

vt quum exponit Isidorus, quid intersit inter *virum*, et *hominem*, inter *puerum*, et *infantem*, inter *mentem*, et *rationem etc.* Dupinius tom. 5. Bibl. Eccl. tradidit, tractatum de proprietate verborum Matriti anno 1529. seorsum prodiisse : sed, nisi fallor ipse, deceptus fuit ex libro de proprietate sermonum, quem ex editione Matritensi omnium Isidori operum, anno 1599. peracta, Breulius desumpsit. Vidi equidem editionem quamdam initio mutilam Etymologiarum, et Differentiarum rerum, et sermonum, vt dixi cap. 54. Sed haec editio siue Matriti, siue alibi peracta ad editionem Bignaeanam tota conformata est, desumptis etiam inde notis marginalibus.

5. Librum de differentiis sermonum, siue alphabeticum pleniorem, siue breuiorem confusum, magna ex parte ex Agroetio sumptum, multi notarunt, ac nominatim Goldastus ad Valerianum de bono disciplinae pag. 54., vbi corrigit differentiam, *Inter herbosum, et herbidum etc.* Plurima similia opuscula de differentiis, et proprietate latini sermonis a Vulcanio post Isidori Etymologias edita fuisse, obseruaui cap. 50., quae etiam repetita fuerunt in editione Auctorum latinorum Gothofredi. Fabricius in bibl. lat. vet. lib. 4. cap. 6. praeter antiquiores alias scriptorum de differentiis sermonis latini recenset Ausonii Popmae libros IV. de differentiis latinorum verborum, et libros duos de vsu antiquae locutionis cum Io. Friderici Heckelii additamentis recusos Lipsiae 1694. in 8., et Differentias latini sermonis collectas, et editas a Daniele Achrelio Aboae 1692. in 8. In codice 624., quem cap. 94. describam, post Etymologias est liber differentiarum verborum, quin clare Isidoro ascribatur, neque seruato ordine alphabetico, neque initio sumpto, *inter polliceri etc.*, sed *inter metum etc.*, fere vt opusculum iam editum, de quo infra recurret sermo, *De Differentiis Ciceronis in rebus dubiis*. *Differentiae verborum*,

6. Quisnam autem liber de Differentiis verborum Isidori censendus sit, breuiorne, an alphabeticus plenior, ex vetustis membranis quaestio resoluenda est. Liber breuior, qui incipit, *inter polliceri, et promittere etc.* editus est post auctores latinos Gothofredi hoc titulo : *Excerpta Differentiarum a Iacobo Bongarsio Legato Regio communicata, De proprietate sermonum, vel rerum*. Haec tituli pars *de proprietate rerum* non satis libro congruit, *siue de proprietate sermonum*.

quae potius libro secundo de differentiis rerum accommodanda est. Fabricius in bibl. med. in Sigeberto cap. 55. notat, quod perperam librum Isidori de differentiis verborum dixerit *de proprietate rerum*. At Sigebertus non primum Isidori librum, sed secundum ita appellauit: ait enim: *Scripsit librum de differentiis verborum*, *librum de proprietate rerum*. Ita editum est in biblioth. eccles. Fabricii eiusdem. Alii referunt: *Scripsit et libros duos de differentiis verborum*, *siue de proprietate rerum*, vbi *siue* accipi potest pro *et*, vt idem sit sensus, et diuersus significetur liber de differentiis verborum a libro de proprietate rerum. In quodam tamen codice, de quo num. 8., idem liber dicitur *de proprietate sermonum*, *vel rerum*.

liber breuior, an fusior Isidori sit.

7. Ex duobus autem libris de proprietate sermonis Isidoro tributis antiquior fortasse videri poterit is, qui breuior est, atque ordinem alphabeticum non seruat. Similius enim vero est, aliquem tumultuarias differentias vocum in ordinem alphabeti digessisse, atque amplificasse, quam ex libro pleniori bene digesto quaedam sine vllo ordine excerpsisse. Itaque si liber recte ordinatus Isidori esse dicatur, alterum perturbatum, et confusum vetustiorem dicere oportebit. Cur autem idem Isidorus non potuerit primum differentias vocum sine certa methodo vulgare, tum easdem per alphabeti literas disponere, et augere? Mihi ex Isidori, aliorumque veterum consuetudine probabilis opinio est, quaedam eorum opera modo contractiora, modo auctiora prodiisse, nonnunquam quibusdam commutatis. Collatis vero inter se his duobus commentariis, duos potius diuersos auctores colligo: nam e 253. differentiis, quae sunt in breuiori, multae desunt in vberiori, alioquin non contemnendae ab eo, qui opus augere voluisset. Itaque nec definiri potest, quisnam horum librorum tempore alterum praecesserit.

Codices breuioris libri.

8. Commentarius breuis, *Inter polliceri*, *et promittere*, inter alia Isidori opera extat in codice Regio-Vatic. 310. seculi x. circiter, post librum 10. Etymologiarum, et librum Differentiarum spiritualium, siue rerum; titulus est, *Incipit de proprietate sermonum*, *vel rerum*: *Inter polliceri etc.* Postea, *Incipiunt Differentiae spirituales Isidori*. Et in fine: *Expliciunt Differentiae spiritualium*, *siue carnalium Isidori*: vbi vterque liber Isidoro ascribitur. In codice Ottob. 1261., de quo cap. 106., titulus similis operis est, *Marci*

ci Tullii Ciceronis (de) *dictionum differentiis liber incipit* : *Inter polliceri etc.* Desinit, *Inter vesper*, *et vespera etc.* Liber Isidorianus alio modo desinit. De aliis similibus mss. confer num. 10. et 19.

9. Ampliorem alterum librum alphabeticum *Inter aptum*, *et vtile etc.* Isidoro adiudicat codex Vaticanus antiquissimus 3321., describendus cap. 96., vbi *Isidori Iunioris* dicitur. *amplioris.*

10. Quidam sunt codices, in quibus sine auctoris nomine Isidoriana, aut similia opera de differentiis verborum, aut proprietate sermonis occurrunt, vt Vaticanus 1471., de quo cap. 96., Vatic. 1558. ibid., Vatic. 5120., de quo cap. 97., vbi est prologus Isidori, *Plerique*, et differentiae diuerso ordine ab editis, neque per alphabetum. Vatic. 5134. ibid., vbi duo sunt anonyma Differentiarum exempla, aliud per ordinem literarum, aliud sine eo. Ita etiam in Vat. 5203. ibid. *sine Isidori nomine.*

11. De codice Malatestio differentiarum sermonum dixi cap. 45. Bayerius testatur, plurimos extare in bibliotheca regia Escurialensi Differentiarum Isidori, siue de proprietate sermonum codices : sed quales sint, non exponit. Barthius Aduers. l. 39. cap. 6. haec habet : *Isidori Differentiarum manuscriptum codicem olim redemi*, *et iam nonnihil ex illo propositum memini*, *cuius haec est praefatio* : *Plerique veterum etc. Haec est praefatio*, *quae quum latina*, *atque elegans sit*, *in libello vero ipso plurima inepta*, *huic*, *quod plerisque huius census*, *contigisse arbitror*, *vt somniis excribentium monachorum sit distentissimus*. *Notabimus nos pauca selecta*. Idem Barthius lib. 39. cap. 14. membranam antiquissimam vocat exemplar suum Isidori de proprietate sermonis. Obseruat, non pauca in hoc commentario esse, quae vel de Catone, vt praefatio docet, vel de aliis maiorum gentium scriptoribus ducta sunt, et vel eo nomine blattarum imperio eximenda. Cogitauerat autem Barthius totum hunc librum edere, et illustrare, vt exponit lib. 32. cap. 1. *Manuscriptum commentarium Isidori publicare aliquando*, *et emaculare volo*, *qui DIFFERENTIARVM in membranis inscribitur*; *siqui forte inde vtilitatis*, *aut voluptatis quid capere possint*, *vt iis opera nostra prosimus*. Caput ita concludit : *Haec ego digna notatione hic proponere volui*, *plurimis ineptioribus omissis*. *Commentarius etenim ipse non est exiguus*, *vt in tales intruserunt pro lubitu librarii fere*, *quae voluerunt*. *Barthii conatus.*

iudicium Nic. Antonii.

12. Barthius tamen, reponit Nic. Antonius, si editionem Matritensem vidisset, pleraque, aut omnia, quae in isto eius codice vitiosa, mancaue reperta sanare, aut supplere intendit, sana, et integra reperire potuit. Tanti plerumque constat in malae notae libris ingenium exercere, aut potius defatigare velle. Et Barthio quidem hac in parte ignoscendum, qui multa huiusmodi in illa sua Aduersaria, antequam Isidori opera Matriti edita fuissent, aut ad ipsum peruenire potuissent, coniecerat. Videas etiam nostro seculo quosdam, qui Matritensis veteris editionis ignari, aut immemores, nonnulla Isidori loca, in aliis editionibus corrupta, labore improbo, et maximo conatu sanare student, ac vix tandem actum agunt.

Synonyma Ciceronis.

13. Quoniam vero quidam libri de proprietate sermonis, de distantia verborum, synonymorum, siue alio titulo circumferuntur, partim Ciceroni Victurio ascripti, partim Agroetio, sed qui alicubi etiam Isidori esse dicuntur: haec quoque controuersia a nobis pertractanda est. Vidi librum hoc titulo: *Synonyma Ciceronis Victurii rhetoris disertissimi cum Stephani Flisci Synonymis, eiusdemque Ciceronis Victurii, itemque Bartholomaei Fatii Differentiis. Opuscula aurea, nunc recens recognita, castigata, aucta etc. Venetiis apud Dominicum Nicolinum* 1564. *in* 8. Prologus: *Cicero Victurius lectori salutem: Collegi ea verba, quae pluribus modis dicerentur etc. Igitur per alphabetum initium capiamus. Abditum, opertum, obscurum, obumbratum etc.* Finit: *Videtur, apparet, lucet, extat.* Sequitur, *De Differentiis Ciceronis in rebus dubiis: Inter metum, timorem, et pauorem interest, quod metus futura prospicit, timor subita mentis consternatio, pauor animi metus est.* Paulo post: *Pollicemur vltro, promittimus rogati.* Desinit: *Nefarius intelligitur a praeteritis, nefandus, qui in opere fuit principium.*

aliorum Synonyma.

14. Opusculum Fatii incipit, *Inter ignauum, et pigrum*, Synonyma Flisci per classes, *Prudentia etc.* Fliscus anno 1456. Venetiis scribebat. Eodem seculo inter hispanos Alfonsus Palentinus tres Synonymorum libros, a Nic. Antonio relatos, composuit. Raymundus Diosdado in suo egregio opere de prima typographiae hispanicae aetate pag. 34. recensuit *Opus Synonymorum Domini Alfonsi Palentini historiographi impressum Hispali per Meinardum Vngut Alamanum, et Ladislaum Polonum socios anno Incarnationis Domini*

1491. *die vero 24. mensis nouembris*. Idem pag. 87. post Maittairium, et Nic. Antonium descripsit *Differentias vocum excerptas ex Laurentio Valla, Nonio, Marcello, et Seruio*, exerptore Antonio Nebrissensi. Synonyma, et Differentiae Victurii prodierant cum Fatii opusculo Venetiis 1507., et sine eo 1552. Indicari video in Casanatensi bibliotheca: *Vetruuius Cicero*: *Synonyma cum Differentiis in rebus dubiis Mediolani* 1508. *in* 4. Fabricius lib. 1. cap. 8. bibl. vet. lat. num. 8. refert *Synonyma Ciceronis Victurii* edita Venetiis 1587. in 8., 1515. in 4., eadem sub Ciceronis nomine primum excusa Patauii 1482. in 4. per Matthaeum Cerdonis, deinde sine loci notatione 1483. in 4. sub titulo, *De proprietatibus terminorum*. Ad manus habebat editionem Augustanam anni 1488. cum inscriptione: *Ciceronis De proprietatibus terminorum*: incipit: *Inter polliceri, et promittere hoc interest, quod promittimus rogati, pollicemur vltro*: quod initium est libri Isidoriani de proprietate sermonis a Bignaeo, et ab aliis editi.

15. Aliam editionem viderat Fabricius Parisiis apud Ascensium sine anni nota, praemissa epistola: *Cicero Lucio Venturio salutem*: *Collegi ea, quae plurimis modis synonyma dicerentur etc.* Initium operis in hac editione tacet, et solum obseruat, librum hunc de Synonymis esse, Erasmo iudice, tumultuariam non adeo multarum vocum collectionem, ab aliquo Ciceronis studioso vtcumque factam ex eius scriptis. *editiones.*

16. In codice Vaticano 2930., de quo cap. 96., inter mss. extat editio vetus Synonymorum Ciceronis cum prologo ad Veturium, *Collegi etc. Abditum, opertum etc.* Desinit: *Vela tetendit, moratur, opperitur, cunctatur, praestolatur, expectat*. Sequitur *De differentiis Ciceronis in rebus dubiis*: *Inter metum, timorem, et pauorem etc.* Desinit, *Nefarius intelligitur a praeteritis; nefandus, qui in opere fuit initium. Finis*. Sequuntur Differentiae Bartholomaei Fatii cum epistola huius ad Ioannem Iacobum, in qua ait, se Synonyma quoque conscripsisse, sed in Differentiis agnoscendis maiorem vtilitatem, et fructum inesse asserit. Epistola incipit: *Memini, Ioannes Iacobe etc.* Differentiae, *Inter ignauum, et pigrum*. Vltima differentia: *Inter latria, et dulia. Latria est celebratio, vel veneratio, quae debetur sanctis, et angelis, et diuinis cultibus. Dulia est cultio, quae soli deo debetur*. Fallitur: nam *Differentiae Ciceronis.*

contrario modo se res habet. Latria est cultus, qui deo exhibetur ob increatam, et infinitam eius excellentiam: Dulia est cultus Sanctis praestitus ob excellentiam supernaturalem creatam.

Fatii Synonyma. 17. Sequuntur Synonyma, scilicet eiusdem Fatii, vt ex epistola, Differentiis praemissa, colligitur. Incipiunt: *Abesse, distare, remotum esse*. Finis: *Videtur, apparet, elucet, extat. Impressum Romae per honorabilem virum Magistrum Eucharium Silber, alias Franck Anno Domini* M. CCCC. LXXXX. *Tertio nonas octobris*. Additur monitum, quod hoc loco subnectendum censui.

Sulpitiani praefatio 18. *Paulus Alexius Sulpitianus lectori S. Habes iam, puer, duos tibi vtilissimos de verborum copia, et elegantia libros, in quibus siquid tui recto praeceptoris iudicio est improbandum, canina litera annota: siquid deprauatum, emenda: siquid addendum videbitur, signa in margine, ita vt nec Ciceronis, nec Fatii id esse appareat. Numquid vero haec, quae circumferuntur, Synonyma sint a Cicerone collecta, etsi certe iudicare non possumus, tamen vetustorum inscriptio codicum, et Ciceronis adolescentia, in qua et rhetoricos non virili aetate dignos edidit, magno sunt argumento, vt aut eius, aut alicuius ex Ciceronibus esse inficiari non audeam. Vale*. Haec editio exquisitam doctissimi P. Audiffredi in recensendis romanis seculi XV. editionibus diligentiam effugit.

codices vaticani Synonymorum. 19. In codice Regio-vaticano 215. seculo IX. exarato, ita pag. 52. opus inscribitur: *Synonyma Ciceronis. Veturio suo Cicero salutem. Collegi ea, quae plurimis modis dicerentur, quum pluribus significationibus conueniant, per alphabetum initium capiens. Abditum, opertum, absconsum etc.* Desinit *Vitare, declinare, cauere, subterfugere*. Similis est codex Vaticanus 6265., de quo cap. 98. Diuerso modo desinit codex Ottob. 604., de quo cap. 106., in quo sunt *Synonyma Marci Tullii Ciceronis. Cicero Lucio Vecturio etc.* Diuersus ab hoc etiam est finis in Ottob. 2992. eod. cap. 106. De Ottobon. 1261. vide supra num. 8. Pezius in praefat. Anecd. tom. 1. num. 65. commemorat codicem membranaceum in fol., minimum octingentorum annorum, inscriptum, *Ciceronis liber Synonymorum*: incipit: *Veturio suo Cicero salutem. Collegi ea*. Ambrosius Camaldulensis in suis epistolis apud Martenium in thesaur. Anecd. tom. 2. col. 447. de quodam Lucio ita refert: *Opusculum quoddam, Ciceronis titulo insigne, transcripsit, ac detulit secum; quod meo quidem iudicio illius.*

non est. Habet synonyma primum, *tum de verborum differentiis*. Constat igitur, opuscula, quae in multis editionibus Victurio, aut Ciceroni Victurio, vel Veturio tribuuntur, in antiquissimis membranis nomine Ciceronis ad Veturium reperiri: quod confirmare potest scripturam multorum codicum in praefatione Soliloquiorum, siue Synonymorum Isidori: *Venit nuper ad manus meas quaedam schedula Ciceronis*, *quam synonyma dicunt*, vbi alii omittunt *Ciceronis*.

20. Diuersum tamen ab editis est opus in codice Vaticano 6018. seculi x. circiter inscriptum, *Distantia verborum*, *Synonyma Ciceronis*. Incipit: *Tenebo*, *possidedo*, *obtinebo etc.* Desinit: *persecutor*, *emissarius*, *praedo*; quod non sine aliqua coniiciendi ratione Isidori esse suspicari possumus. Extat enim post opus, in eodem codice inscriptum, *Glossemata Sancti Isidori episcopi de distantia verborum*, et ante Chronicon Isidorianum. Inscriptio autem *Glossemata de distantia verborum* non solum comprehendere videtur opusculum proxime subiectum, quod est index alphabeticus orthographiae quarumdam vocum cum capite 21. libri Etymologiarum, sed etiam hoc aliud illico subiunctum: *Incipit distantia verborum*: *Synonyma Ciceronis*. Quibus verbis indicari videtur, non Ciceronem esse eorum Synonymorum collectorem, sed verba illa synonyma e Ciceronis operibus esse desumpta.

liber De distantia verborum.

21. Sed aliam hinc quaestionem ingredimur. Post inscriptionem, quam dixi, in codice Vaticano 6018., *Glossemata Sancti Isidori episcopi de distantia verborum*, ita incipit opus: *Acrocius per C*, *et O*, *non per Y*, *vt quidam putant*. *Ad illum vado*, *ad me venit per D scribendum est*. Legi autem debet *Agroecius per O*, *et E*, *non per Y*, *vt quidam putant*: quod fere est initium libri inter Grammaticos Putschii, nomine Agroetii editi; scilicet, *Agroetius quum latine scribis per diphthongum oe scribendum*, *non*, *vt quidam putant*, *per Y*, *Agrytius*. Titulus est, *Agroetius De orthographia*, *et proprietate*, *et differentia sermonis*. *Domino Eucherio episcopo Agroetius*. *Libellum Capri de orthographia misisti mihi etc.* Sine hac praefatione extat opus in codice Vaticano 1491., de quo cap. 96. In Vrbinate vero 308., cap. 104. describendo, sine operis titulo epistola nuncupatoria: *Domino meo Enchierio episcopo Agretius S. D. Libellum Capri etc.* Quisnam ergo liber censendus est prior, illene Isidoro, an hic Agroetio ascriptus?

Agroetius an verum scriptoris nomen.

de eius aetate non constat.

22. Facilis esset responsio, si constaret, Agroetium grammaticum seculo medio v. floruisse, qui Capri Orthographiam suppleuit, vt Fabricius in bibl. med. asserit. In bibliotheca vero veteri, quo nos remittit, de Agroetii aetate nihil astruit, ac solum ait, prodiisse eius opus primum Vulcanii cura in editione Etymologiarum Isidori, deinde recensitum ex ms. Bongarsii inter grammaticos Putschii. Vix vllam ego alicuius Agroetii mentionem inuenio, nisi quod Sidonius epistolam 5. libri 7. *Agroecio Papae* scripsit. Is fortasse Fabricio est Agroetius seculi v. grammaticus. Vellem tamen, id aliunde comprobari, praesertim quum facilius credam, *ex primo eius libri verbo* nomen auctoris confictum esse, quam auctorem aliquem a nominis sui orthographia praescribenda librum inchoare voluisse. Nobis quoque episcopus est Barcinonensis Agricius, qui anno 516. concilio Tarraconensi, anno vero 517. concilio Gerundensi subscripsit: quod nomen ad primum verbum libelli De distantia verborum referri potest: quod ab aliis *Agroetius*, siue *Agroecius*, ab aliis *Agrycius*, siue *Agricius* diceretur: sed, vt innuebam, aliud ego cogito.

saepe ex initio operum confictum auctoris nomen.

23. Non semel accidit, ex primis verbis alicuius anonymi operis, aut tituli librarios veteres nomen auctoris confinxisse. Ludouicus Viues De corrupt. discipl. lib. 1. *Fuere*, inquit, *qui ad conciliandam libro aucturitatem nomen magni auctoris ascriberent: alii quum multi olim libri anonymi ederentur, leuissima aliqua adducti coniectura, huic, aut illi adiudicabant: alii, si tituli nomen non agnoscebant, nihil dubitarunt mutare, et ad quemcumque esset visum, transferre; fuere descriptores, qui, quod nomen primum menti occurreret, id proponerent pro titulo*. Hac fere ratione in not. ad Dittochaeum Prudentii obseruaui, versus quosdam anonymi poetae, qui in membranis antiquis *facetus* dicitur, deinde poetae nomine *Faceto* fuisse ascriptos: ipsum etiam Prudentium *Amoenum* dictum, immo poetam *Amoenum*, a Prudentio alicubi distinctum, quia in veteribus mss. Dittochaeo praemittuntur versus, quorum primus est, *Incipiunt tituli libri manualis amoeni*. Quum enim abesset Prudentii nomen, nonnulli librarii putarunt, auctorem esse *Amoenum* aliquem ita nuncupatum poetam, ac titulum libri esse librum manualem, siue Enchiridium. Auctor vero eorum versuum, qui Dittochaeum laudare voluit, vocauit librum manualem amoenum.

Bayerius notatur

24. In Prudentianis quoque pag. 44. animaduerteram, ipsum

opus, quod *Dittochaeum*, id est, duplex cibus, in vetustissimis exemplaribus apposite vocatur, in nonnullis recentioribus dici *De columbis*, siue *De columba*, non alia de causa, nisi quia primus versus incipit: *Eua columba fuit*. Deceptus nihilominus fuit eruditissimus Bayerius, qui in not. ad lib. 8. cap. 7. Biblioth. vet. Hisp. n.283. inter alios, quos ad seculum XIII., quamquam haesitans, refert, scriptores hispanos, *Prudentium Columbam* recensuit, qui nemo alius est, nisi sacer noster poeta seculi IV., et V. Prudentius. *Nec minus quam de Manfredo haesitans huc refero Ioannem de Valentia etc. Item Prudentium Columbam (Lemosinis Prudens Coloma) Valentinum, aut Catalanum, cuius extant epigrammata varia tetrasticha: De Adamo, et Eua: De Diluuio: De arca: De Abrahamo: De Iosepho (casto) De Moyse: Samsone: Dauide, ac de veteribus Patribus vsque ad Christi aduentum. In Escurial. lit S. plut. III. sub num. 16., atque in Montis Casini apud Montfauconium Biblioth. mss. pag. 202. lit. A.* Vides, ipsissimum hoc esse Dittochaeum Aurelii Clementis Prudentii. Magis tamen miror, quod Bayerius in ead. not. Ioannem Dauila de Roa, famosum seculi XVII. scriptorem, et a Nic. Antonio in Bibliotheca noua non perfunctorie commemoratum, ad seculum XIII., aut sequentis initium reuocare voluerit. *Ac demum*, inquit, *vt mittamus alios, qui sub huius* XIII. *seculi exitum, aut sub initium sequentis nonnulla elucubrasse videntur, Ioannem Dauila de Roa Priorem S. Ioannis de Chauero Can. Reg. S. Augustini, cuius extat in Vaticana Christinae Suecorum reginae cod. 472. tractatus, De personali praedicatione S. Iacobi apostoli in Hispania*. Non solum hic commentarius, sed multi etiam alii libri mss. recentis huius scriptoris in bibtiotheca vaticana asseruantur.

25. Sed, vt eo redeam, vnde aliquantisper digressus sum, ex initio Isidoriani libri, *Glossemata de distantia verborum*, effingi potuit nomen *Agroetii* scriptoris. Nomen comoediae Plauti nunc deperditae fuit *Agroicus*, id est, agrestis, rusticanus. Eam laudat Nonius cap. 3. num. 43., vbi minus bene alii legunt, *Plautus Abroico*, vel *Ambroico*. Id latinis literis ita scribi debet *Agroecus*, non *Agrycus*, vt aliqui, pronunciatione fortasse decepti, putabant. Auctor glossematum in aliquo fortasse Scholiaste Plauti eam obseruationem legerat, atque ab ea suas distantias verborum, quas per literarum ordinem instruebat, exordiri voluit. Siue autem Isidorianus liber

Agroicus *comoedia Plauti*.

altero, qui Agroetii dicitur, posterior fuerit, siue antiquior, perinde coniiciendum erit, operi anonymo librarium aliquem ex primo verbo nomen fecisse. Alius deinde, quod facile est, prologum adiecit *Agroetii* nomine ad Eucherium, vt in similibus commentariis prologus Ciceronis ad Veturium legitur. Quin etiam Didacus Rodriguez de Almella in opere inscripto *Valerio de las historias escolasticas*, quod alicubi Ferdinando Perezio de Guzman perperam ascribitur, libr. 8. tit. 6. cap. 6. Fulgentio episcopo fratri ab Isidoro opus Differentiarum inscriptum fuisse narrat; quod tamen ego in exemplaribus, quae euolui, horum librorum reperire non potui.

alius Differentiarum liber.

26. Iam de Pantino, qui in editione Matritensi Differentias verborum recensuit, et illustrauit, scilicet librum alphabeticum De proprietate sermonis, legere potes praefationem Grialii supra cap. 36. Catalogum auctorum, quos Isidorus in libro Differentiarum verborum, siue de proprietate sermonis laudat, protuli ex Barthio cap. 53. In Regio-vaticano codice recentiori 1838. alius liber est Differentiarum Isidori diuerso modo incipiens, ac reliqui: *Inter abundare, et superfluere; abundat vnda, superfluit humor*. Desinit: *Inter vesper, vespera, vespere, et vesperum hoc interest, quod vesper, et vespere nomina tertiae declinationis sunt, vespera autem femineum secundae declinationis, vesperum neutrum, et secundae declinationis*. Notatur subinde: *Praestantissimi Hesidori Differentiae*. De hoc codice iterum agam cap. 101.

Differentiae rerum

27. De differentiis rerum breuius agendum nobis est. Hic liber interdum simplici differentiarum nomine a veteribus allegabatur, vt ab Aenea Parisiensi episcopo in opere aduersus Graecos tom. 7. Spicil. Dacher. laudatur *Isidorus libro Differentiarum*, verbis prolatis ex libro Differentiarum rerum cap. 3. In codice Regio-vaticano 310., vt paulo ante monebam, opus totum inscribitur *De proprietate sermonum, vel rerum*, et post primum librum, *Inter polliceri* etc. additur nouus titulus, *Incipiunt Differentiae spirituales Isidori episcopi Iunioris Spaniensis, Inter deum etc.* In fine, *Expliciunt Differentiae spiritualium, siue carnalium Isidori*. Differentiae igitur verborum dicuntur *carnales*, rerum *spirituales*, quia scilicet in his plura de rebus spiritualibus inseruntur. Similem inscriptionem obseruare poteris cap. 46. in quodam codice Chronici Fontanellensis.

alius titulus

28. Peculiari modo Differentiae rerum in Concilio Toletano xv. citan-

citantur: laudatur enim sententia, quam Isidorus *in libris suis de differentia naturae Christi, vel nostrae disseruit*. Verba desumuntur ex differentia 8. apud Grialium, et 6. apud Breulium, *Inter natiuitatem Christi, et nostram hoc interest*. Ac fortasse in Concilio Toletano legendum erit, *De differentia natiuitatis Christi, vel nostrae*. Certe codex Regio-vaticanus 1823. longobardicus, siue *gothicus*, vt vocant, *cordellatus* post Isidori plura alia opera Differentias rerum exhibet sine titulo, sed ita vt incipiant: *Inter natiuitatem Christi, et nostram hoc interest*. Breuior autem est hic Differentiarum liber, quam editi.

29. Differentias rerum editionis Matritensis correxit, notisque illustrauit Rolandus Vicelius, vt Grialius exposuit in praefatione supra cap. 36. Codices huius operis, ad Zaccarianam editionem consultos, recensui cap. 45. Opusculum quoddam *De differentia vitae actiuae, et contemplatiuae*, quod fortasse ad Differentias rerum pertinet, inter opera dubia ex veteribus membranis edam. *codices mss.*

30. In memoriam reuocare hoc loco oportet ex epistola Burrielii cap. 40., in Toletano Societatis Iesu collegio ad Burrielii vsque tempora asseruatum fuisse exemplar librorum Differentiarum, a Mariana ad plures mss. codices recognitorum, quorum varias lectiones exacte margini ascripsit: quod exemplar magno in pretio habendum, quippe quod ad editionem Grialianam emendandam adhibitum non fuit. *Marianae var. lect.*

31. Quaedam Excerpta ex Differentiis rerum sine vllo titulo extant in codice Regio-Vatic. 1823., de quo cap. 101. In codice Vrbinate 100. de quo c. 104. *Liber Differentiarum sancti Ysidori Yspalensis episcopi incipit*: *Inter Deum, et Dominum etc.* Absunt ab hoc codice Differentiae verborum. In Vrbinate 1504., de quo cap. 104., *liber differentiarum S. Isidori Ispaniensis episcopi*: *Inter deum etc.* Absunt differentiae verborum. In Ottoboniano 240. seculi XII. circiter cap. 105. Differentiae rerum tantum hoc peculiari titulo: *Ysidorus de differentiis catholicae fidei*. *Excerpta.*

32. Censeo, Differentias Isidori per errorem tribui Auxilio presbytero apud Io: Baptistam Marum in not. ad lib. Petri Diaconi De vir. illustr. cap. 13., vbi refertur, Authpertum Abbatem Casinensem ab anno 834. Casinensibus legauisse suam bibliothecam, et inter alios libros *Etymologicon Auxilii presbyteri* in scamno 5. ad *Auxilius presbyter.*

sinistram cod. 29., et num. 30. ib. *varia theologica eiusdem Auxilii*, *nempe quaestiones in Exaemeron* : *capitulum Differentiarum 36. de distinctione quatuor virtutum*. Totidem capitibus in mss., et editis Differentiae Isidori comprehendi solent : quorum postremum est *de quatuor virtutibus*. Fortasse etiam Etymologicon illud, et Quaestiones in Exaemeron Isidori sunt : quae tamen olim ad Auxilii presbyteri dominium pertinuerint. Possessoris nomen saepe auctori librorum gloriam abstulit. Auxilii presbyteri solum noti sunt libri duo de ordinationibus a Formoso factis, quos ad calcem operis De sacris ordinationibus Ioannes Morinus in publicam lucem emisit.

CAPVT LVII.

De Glossariis, quae sub Isidori nomine circumferuntur. Ludouici de la Cerda prologi, et epilogus. Prologus ad notas Barthii, et aliorum.

Glossarii laudes 1. Opinio Barthii lib. 16. Aduers. cap. 24. est, glossarium, Isidori, magistri cuiuspiam non inhumani, nomine quod circumfertur, prorsus necessarium esse, vt iuuari possint, quae in multis veteribus scriptoribus obscura, aut falsa sunt. Sed addit, vix a quoquam, nisi Germanicae linguae admodum perito, illud explicari posse, vt apud quam gentem gothicae voces cum ipsarum phrasium collocatione a latinismo infuscatae supersint. Rursus libr. 19. cap. 22. *Glossas*, inquit, *quae Isidori titulo continentur*, *quoties accurate inspicias*, *toties multa discas*, *aliorum locorum mirus obuia*, *aut frustra quaerenda*. *Bonum factum*, *eas*, *qua pote*, *illustriores fieri*. Idem lib. 26. cap. 14. glossarium *Isidori Iunioris* appellat, *in quo multa*, ait, *sunt egregia*, *multa ridicule corrupta*, *omnia non negligenda iis*, *qui latinitatis praecipue cadentis intellectui student*. Aliis in locis, ac praesertim lib. 31. cap. 4. huiusmodi glossas Isidori esse asserit, *auctas tamen per succedentes magistros vsque in eum fascem*, *quem modo plenum bonarum rerum habemus*. Distinctius cap. 9. lib. 55. *Talia infinita in iis glossis possunt notari*, *quae Isidoro vulgo ascribuntur*. *Ego autem ab eo primum tale quid institutum putem*, *post successu temporum ab aliis grammaticis ita fuisse auctum*, *vt infinita accesserint*, *quae minime nunc eius nomine possint citari*. *Nec*, *quum Isi-*

dorum dico, illum illico intelligo, quem vnum, et solum illi norunt, quibus ceterorum cura non est, modo id norint, quod ignorare non possunt. Tamen quid vetat, etiam eum scriptorem tale quid muginatum credere, qui Origines, et Differentiarum nobis Commentaria ea dederit, vt nequaquam ignobilior talis labor eo ipso etiam auctore censeri debeat? Nouimus tamen, etiam post illum eiusdem nominis in iisdem cum illo locis versatos, de quibus alibi, alios Isidoros, et ipsos literis celebres pro captu quemque suorum temporum.

2. Controuersiam de diuersis Isidoris hispanis cap. 16. explicui. De auctore Glossarii simili modo Nic. Antonius opinatur, eas glossas compilationem esse a pluribus, nec semel, aut simul factam, cuius tamen aliqua pars Isidori Hispalensis sit, hoc est, prima operis elementa, et quod antiquissime in eum librum coniectum nouis accessionibus fundamentum praestruxit. Neque alia fuit sententia Ludouici de la Cerda, qui in Aduersariis sacris cap. 141. doctis animaduersionibus glossarium Isidori illustrauit, praemisso breui monito ad glossarium, et altero ad notas, quae nunc subiiciam. *an Isidorus auctor.*

3. *Lubet Sancti Isidori Glossarium magna ex parte transcribere, quod deformatum est admodum. Ego hic tantum dictiones illas, quae habent peculiarem difficultatem apponam, quae pertinere possint ad alia indaganda: praeterea Isidorus, quum sanctissimus sit, suo iure cadit in haec Aduersaria, et Glossarium istud, quod Isidori nomine circumfertur, in libris eius non inuenitur. Demum quod potissimum est, Glossarium hoc emendabo, accitis doctissimorum hominum notis Turnebi, Scaligeri, Salmasii, Rutgersii, Gebhardi, et aliorum prope infinitorum, quae extant in Isidori gratiam, ac meis non paucis. Ad hoc autem necessarium est Glossarium praemittere.* *Cerdae monitum,*

4. Eiusdem Prologus ad notas Glossarii hic est: *Absolui Glossarium: par est iam accedere ad eius emendationem, in qua id praestabo, vt vel emendem, vel illustrem hoc Glossarium, quod a multis vt putidum eiicitur, quum secus sit, et profunda eruditio Isidori, viri sanctissimi, in eo elucescat, qui non solum diuina, sed humana literatura impense praestitit. Adducam etiam saepe Glossarium Isidori manuscriptum, quod fuit Petri, et Francisci Pithoei: itaque saepicule in isto Glossario non offendes voces, de quibus tractabo; quod aliquando admoneo.* *prologus ad notas,*

5. Addam eiusdem Epilogum: *Haec placuit annotare in Glossis* *epilogus.*

Isidori, si possim efficere, vt illae habeant auctoritatem: reliqua, quae deformata sunt, nihil curo: existimo enim ab insciis esse additamenta, quae nemo doctus probet. Quis enim probabit coso *pro* insuo, cordiscosio *pro* agnosco, aequoro *pro* nauigo, gignarus *pro* ignarus, matrasta *pro* nouerca, tius *pro* auunculo, torno *pro* redeo, *et similia, quae vere sunt fatua, quaeque nihil ad gloriam Isidori faciunt?*

editiones Glossarii. 6. Quod Cerda praemisit, Glossarium Isidori in libris eius non inueniri, intelligit, opinor, editionem Bignaeanam Parisiensem, et Matritensem Regiam: nam in editione Parisiensi Breuliana ad calcem operum adiectum est ex editione, vt videtur, Dionysii Gothofredi post Grammaticos latinos Geneuae 1595., quae repetita est 1602. et 1622. Inscriptio est: *Liber glossarum ex variis glossariis, quae sub Isidori nomine circumferuntur, collectus*. Gothofredus addidit, *Excerpta Pithoeana ex veteribus glossis*.

commentatores. 7. Fabricius in Bibl. vet. lat. lib. 4. cap. 6. n. 13. obseruat, librum glossarum ex variis glossariis Isidorianis editum fuisse cum aliis glossariis graeco-latinis, et latino-graecis a Bonauentura Vulcanio 1600. Praeter alios, qui hoc glossarium obseruationibus illustrarunt, recenset Meursium in Exercit. crit., Vossium in Etymologico, et Cangium in Dictionario. Animaduertit etiam ex Ioanne Diecmanno, plane alias, et auctore, quem praeferunt, digniores esse Isidori glossas mss., quibus ex bibliotheca Petri, ac Francisci Pithoeorum acceptis Sauaro vsus est, et inde non pauca in suas ad Sidonium Apollinarem notas transtulit.

notae. 8. In Actis societatis latinae Ienensis volum. 3. Ienae 1754. editis pag. 252. inseruntur

Notae, et emendationes ad Isidori Glossas ex Manuscriptis Barthii, Schurzfleischii, et Daumii collectae, et editae a Io. Ern. Imm. Walchio Societatis Directore. Prologus.

Seruatur in instructissima Serenissimi Ducis Vinariensis Bibliotheca editio glossariorum graeco-latinorum, et latino-graecorum, quam Bonauentura Vulcanius Lugduni Batauorum CIƆIƆC. *forma prima in-*

ris publici fecit (1). *In libri huius exemplo ad glossas illas, ex variis glossariis, quae sub Isidori nomine circumferuntur, collectas* (2), *multa vtilissima manu celeberrimorum virorum Casp. Barthii, et Conr. Sam. Schurzfleischii, nonnulla quoque Daumii notata reperiuntur, ab iis, qui glossas has emendarunt, et illustrarunt* (3), *vel penitus praetermissa, vel non satis accurate explicata. Haud inutilem itaque me facturum operam, arbitratus sum, si doctissimas horum triumuirorum ad dictum illud glossarium animaduersiones, mecum beni-*

(1) Sciscitanti mihi ex doctissimo Bibliothecae huius praefecto, I. C. *Bartholomaei* nonnulla, quae, de his *Barthii*, et *Schurtzfleischii* animaduersionibus scire, e re mea esse videbatur, rescripsit vir humanissimus, *Barthium* suas emendationes ad *Bonau. Vulcanii thesaurum vtriusque linguae*, Lugd. Bat. CIϽIϽC. forma prima editum, adnotasse: peruenisse hoc exemplum post eius mortem in manus *Christ. Frid. Franckensteinii*, Lipsiensis professoris, qui Barthianis animaduersionibus *Daumianas* adiunxisset, in alio eiusdem libri exemplari repertas: *Franckensteinio* e viuis erepto, istud in *Schurtzfleischii*, deinde in fratris eius bibliothecam, postremo in Ducalem Vinariensem delatum esse. *Conr. Sam. Schurtzfleischium* multa quoque ad *Caroli Labbei* glossariorum editionem scripsisse, quibus difficiliores aliquot harum glossarum loci in sanitatem pristinam restituerentur; has vero *Schurtzfleischii* obseruationes vna cum *Barthianis*, illius fratrem, *Henricum Leonardum*, iunctim edere his, *Bersmannianas*, et *Daumianas* adiungere, ipsumque opus inscribere voluisse: *Casp. Barthii, et Conr. Sam. Schurtzfleischii animaduersiones, et glossaria, glossas Isidori, colloquia Scholastica, aliaque glossematica scripta. Accedunt obseruationes quaedam Gregor. Bersmanni, et Christ. Daumii. Omnia nunc primum e manuscriptis prodeunt e Museo Henr. Leonhardi Schurtzfleischii*. Consilium vero hoc laudabile variis ex caussis irritum redditum fuisse. Quae a *Bersmanno* profecta sunt, littera *B*. in exemplo suo indicauit *Conr. Sam. Schurtzfleischius*, quem et alio codice *Stephani Le Moyne* forte vsum fuisse, ex his eius verbis, quae in dictis glossariis habentur, frater Henricus Leonhardus, suspicatus est: *hercularis turba*: *lege*: *Hercularis herba*; *siue porcularis faba*. *Ita Stephanus Le Moyne emendauit*. *Sic in excerptis*. Erculus ἡρακλῆς *legitur*. Adparet simul ex his, partem solummodo harum animaduersionum me nunc dedisse, plura ex his in posterum daturum, si consilium meum harum litterarum amatoribus, haud displicuisse, cognouero.

(2) Reperiuntur glossae hae ad finem *operum* Isidori, et *auctorum latinae linguae*, Dionysii Godefredi. Additae quoque sunt, vna cum Io. Georg. Graeuii, et Almeloueenii ad easdem obseruationibus, editione *lexici etymologici* Matth. Martinii, quae lucem adspexit Traiecti ad Rhen. CIϽIϽCLXXXXVII., siue, vt in aliis huius editionis exemplis est, Amstelodami CIϽIϽCC. fol. Lege Io. Alb. Fabricium biblioth. latin. vol. I. p. 779.

(3) Quo praeter *Graeuium*, et *Almeloueenium* modo laudatos pertinent *Io. Lud. De La Cerda aduersar. Sacror.* cap. CXXXXI. *Adr. Turnebus*, et ipse *Barthius in Aduersariis*: *Thomas Reinesius variis lectionibus*: *Io. Meursius exercitationibus criticis*: *Carol. Du Fresne glossario mediae, et infimae latinitatis*, aliique apud *Fabricium loc. excit.*

gne communicatas, in lucem protraherem publicam. Quae asterisco notantur, Barthii, quae littera D. Daumii, reliquae Schurzfleischii sunt.

CAPVT LVIII.

Semleri praefatio in notas mss. Glossarii Isidoriani.

Semleri notae mss.

1. Obseruatum iam fuit cap. 45., Semlerum notas suas in Isidori Glossarium ad Marchionem Scipionem Maffeium edendas misisse. Praefationem eius nequaquam superuacaneum erit hic sistere.

Lecturo.

commentatores glossarii.

2. Prodit mea qualicumque hac cura, celeberrimi vero, et ILLVSTR. MARCHESII SCIPIONIS MAFFEI beneuolo auxilio (1), qui Lucinae hic honore fungitur, *glossarium breue*, ISIDORI vulgo nomine insignitum: ea vero vtilitate praeditum, vt mea laude eo minus opus sit, quo maior plerumque similium omnium libellorum, lexicorumque (2) commen-

(1) Licuerit enim honori mihi ducere, quem contigit felici esse, et litterarum quodam vti commercio, quod ab honorifice collaudando Marqu. MAFFEI celeberrimus *Bosius Wittembergensis*, dignissimus hoc eruditionis aeuo Professor, mihi impetrauit: vt est vir plane optimus, et omnibus prolixae voluntatis studiis deditissimus. Nam quod huic ipsi viro optimo non impune quasi, et periculosum fere fuit, fautores suae et virtutis, et eruditionis in Italia inter purpuram inuenire, et summi, Sanctissimique Pontificis mereri gratiam: non est, vt quis miretur, vel metuat, quum inuidia ab eximia virtute quam proxime soleat abesse. Certe simile in periculum viri summi bene multi poterant adduci, qui in hac litterarum luce ita versantur, vti decet. Sane, si vel maxime non possit ista piaculi species, illud inofficiosi crimen, si placet, in alios, aut multos cadere, quia Wittembergae non degunt, vbi illud vnice contrahatur: tamen tot, et tam boni, meritissimique cetera viri in istius caussae sunt societate, vt, si aqua, et igni in republica litteraria interdicatur iis, carendum et nobis sit, et posteritati insigni isto fructu, quem ex humanissima, et hominibus christianis digna consuetudine cum exteris omnibus colligere didicerunt, et illis ipsis multum de virtutum suarum, eruditionisque laude decedat. Meliora ominabor, nec istud idem extimescam, si vel maxime contingat, non solum cordatis, et eximiis viris aliorum sacrorum pluribus innotescere, sed etiam summo sacrarum rerum Pontifici *Benedicto*, maxime dignissimo ista et sede, et hac nostra aetate, exosculari honoris caussa sandalia. Illustrem vero *Maffeium* si vel verbo laudem, indignaretur, scio, resp. litteraria, quae hoc nomen meritorum caussa inter optima posteritati transmittet.

(2) Operae non arbitror esse pretium exscribere doctorum virorum honorificas sententias de glossariis et graecis, et latinis: quorum quidam verbosius ea commendarunt, plerique diligenter voluendo, et appellando, semper, et eximie laudant. Antiquiorum temporum seruant quasi monumenta, linguarum adiuuant caussas, opinionum, ver-

datio ad eruditos, intelligentesque viros esse solet. Atque hoc quidem glossarium praecipua quadam vti fortuna videtur, quod doctissimorum plurimorum hominum manibus tractatum, emendatumque in hunc fere vsque diem est. Neque enim obscura est ista opera, quam *Bonau. Vulcanius* (1), *Ianus Gebhardus*, de la *Cerda*, *Martinius*, *Rutgersius*, *Barthius*, *Reinesius*, *ab Almeloween*, *du Fresne*, et nouissime *Io. Georg. Graeuius*, ad castigandum, illustrandumque illud opusculum aemulantes superiorum quisque studia, contulerunt. Quod ipsum ad bene existimandum de hoc libello non parum habere debet momenti. Neque vero isto vno, atque alieno praesidio se tuetur: non desunt, immo multa, et pleraque omnia sunt, quae opusculi certam vtilitatem aequis arbitris facile probent.

3. Certe, si quis opinetur, facile se hoc nostro libello cariturum, quippe *du Fresne* magno instructum opere: ille, ex nostra quidem sententia, non parum aberrat. Namque grande hoc opus, immortale maximorum laborum documentum, plura, et multa omisit (2), quae hic tamen, nec alibi explicantur: quae nec in recentiori Reu. Reu. Patrum *Benedictinorum*, S. MAVRI sociorum (3), editione suppleta sunt. Soleo vero *Ducangii Glossarium.*

borumque docent, aut indicant diuersitatem; priscos scriptores, recentioresque illustrant, transmissarumque ad nos vsque linguarum vel cognitionem, vel decora augent. Fuerit sane olim maior eorum vsus, et vtilitas: hoc ipso nomine merebantur, vt et a nobis non negligantur. Vitium autem, quod temporum secutorum malitia contraxerunt, ineptiarum multitudo, quae subinde se insinuauit: aeui infelicitatem ob oculos ponit, vbi moleste seduli homines caeco latine, graeceque docendi impetu molem de suo adauxerunt, fingendoque, et imitando, et strenue comminiscendo barbarum linguae habitum, quem vitare volebant, et sua tradendo eiicere, lege quasi, et auctoritate pubblica adiuuarunt. Atque vel hoc nomine, quod multa inuenusta congesserunt, iis opus est: quum ex his fontibus haustum ire solerent, si qui expolitum aliquid, atque eximium elaborabant. De origine glossarum vide *Harpocrationis* editiones, et *Maussaci* dissert., du *Cange* prolegomenis ad Glossarium mediae latinitatis.

(1) *Vulcan.* Edidit inter alia glossaria 1600. fol. *Lugd.* Batauorum. *Gebhardus* attingit in *Crepundiis*; *Cerda* in aduersariis sacris; *Matthias Martinius* in lexico Etymologico; *Rutgersius* in variis lectionibus; *Barthius* in Aduersariorum corpore ingenti, idem hic ibi; *Turnebus* in aduersariis; *Reinesius* in *variis lect.*, earumque *defensione*; ab *Almeloueen* in appendice nouae edit. glossarii huius ad calcem per *Graeuium* editi lexici nominati iam Martinii; du *Fresne* in celeberrimo glossario; *Graeuius* in editione Martiniani *lexici* etymologici Amstelod. 1701,, cui annexum est hoc glossarium. Nonnulla etiam *Vossius* in Etymologico, et *Meursius* hic ibi, leui manu tangunt,

(2) Iure omitti poterant ista omnia, quae ex optimis latinae linguae auctoribus desumta sunt, Virgilio, Cicerone, Plauto, Terentio, aliis: nam his in glossario *mediae latinitatis* locus recte tribui non potest. Sunt vero et horum nonnulla omissa: quum alia eo collecta sint, et plura eius generis, quae medium in tempus pertinent, vt in notis obseruare solemus.

(3) Inaudimus, atque id satis certo, noua huic operi supplementa scribi, istorum eorumdem *Benedictinorum* opera, auspiciis praecipue Patris cuiusdam R., qui in noua du Fresnii editione plurimas partes habuerat. Haud dubie ergo

et ipse non magnopere laudare, quod diligentissimi hi editores grande opus ex hoc glossario auxerunt; minus adhuc patior, quod *Graeuii* suspiciones, seruatis omnibus, immiscuerunt, licet auctore laudato. Nam istae elegantissimi, et latine peritissimi viri opiniones, tantum abest, vt omnes feliciter susceptae sint, et inuentae, vt potius bene multa negligentius scripserit, quam aliter, ad insignem suam laudem, solebat scribere. Tum vero illud probare nequeo, quod censum non inierunt, et numerum earum vocum, quae inde ex optimis scriptoribus hic collectae sunt. Nam hae quidem in glossarium medii aeui minime omnium coniici possunt, quum pertineant ad optima quaeque lexica, quae ex praecipuis latinae linguae auctoribus congeri solent. Hoc glossarium bona ex bonis sublegerat (1); licet postea peiora etiam, vt istis temporibus solebat fieri, admixta sint, quae istorum fere numerum iam exsuperent.

Semleri consilium. 4. Ceterum constat, quod iam dixi, inter doctissimum quemque (2), glossariis superiorum temporum, si quidem satis emendentur, et recte illustrentur, auxilii, subsidiique multum contineri, non solum ad omnem latinam linguam, eiusque veras caussas: sed etiam ad mediorum temporum intelligendos scriptores, vt de antiquioribus, qua sanctis, patrum ecclesiasticorum, qua profanis, aliorumque sacrorum, iam nihil disseram. Quare, si qua sint, de quibus agere hic attineat, ea breuissime ita colligam, vt tum de glossario, tum de mea noua industria, pauca in medium proferam. Atque hic quidem ea praeterire liceat, quae doctissimi quidam viri de glossariorum, glossarumque origine, verbosius docuerunt; γλωσσαι dicebantur voces peregrinarum linguarum, quae in graecam, latinamque linguas inuectae videbantur. Magnus fuit numerus illorum scriptorum, qui γλωσσας tales collegerunt, et peregrinas, et obscuriores voces aliis notioribus exposuerunt; certe poetarum scholiastae saepissime ad glossaria huius generis prouocant.

glossae significatio. 5. Mutauit postea significatio vocabuli γλωσσαι, vt illa omnia, quae paullulum difficilia intellectu videbantur, eo nomine insignirentur, et verbis aliis clarius redderentur. Solebant iam iam glossaria colligi, et institui ex illustrationibus, et expositionibus poetarum, aliorumque scriptorum:

etiam hoc Glossarium nostrum denuo conferetur; forsitan et votis nostris satisfiet, vt simul ex omnibus latinis glossariis, lexicographis, vocabulariis, vt sunt diuersis aliis nominibus, meliora, neglectis insanis, et imitandi vitio fictis, congerantur.

(1) Nempe maximam partem ex *S. Isidori* etymologiis, et scriptis aliis, congestum fuit; at diligentissimus scriptor ex vetustioribus grammaticis, *Varrone*, *Verrio*, *Velio Longo*, *A. Gellio*, *Festo*, *Nonio*, *Macrobio*, *Prisciano*, *Seruio*, *Donato*, Scholiastisque latinis in poetas alios, praeter Virgilium, i. e., *Horatium*, *Persium*, *Statium*, alios, suos libros confecit: compendio istis temporibus vtilissimo, et consilio optimo.

(2) *Fabricium*, Io. Alb. omnino laudabo, qui libro IV. bibliothecae latinae, cap. 6. p.m. 779. ita, occasione a nostro glossario vtens, prodit: *In his* (glossis) *plurima recondita vtriusque linguae vocabula, et sepultae obbliuione significationes exponuntur. Vnde passim ad illa doctissimos quosque, tamquam ad oraculum recurrere, et in iis euoluendis, illustrandisque operam suam collocare videas.*

quo-

quorum verba vsurpata, γλωσσαι erant, i. e., primo loco ponebantur; secundo vero ipsa expositio celebrium doctorum, vel scriptorum. Creuit tandem glossarum auctoritas, vt iis omnis latinae, (graecaeque saepe) linguae ambitus, ornatusque contineri videretur. Atque, quod ad latinam linguam attinet, *Varro*, *Verrius*, *Festus*, *Seruius*, *Donatus*, aliique nominati (1), (vero, an secus, non interpretor) innominatique grammatici, viam quasi strauerunt secuturis aliis glossographis.

6. Celeberrimus ille Hispalensis Ep. ISIDORVS, quem *iuniorem* dicere solent (2), insigni labore, et multa opera ex istis, quos nominaui, etymologiarum opus colligere incepit, etsi non perfecit (3); quod tamen *Isidori Etymologiae.*

(1) Neque enim ignotum esse potest, istis vulgo inscriptionibus, *Seruii*, *Donati*, *Acronis*, *Cornuti*, satis certo fidem haberi non posse. *Seruii* nomen praeferunt commentaria satis verbosa in *Virgilium*; non sane nullius pretii, sed vtilissima, praecipue eam partem, quae ex vetustioribus grammaticis, interpretibusque *Virgilii* desumta est. Sed multa addita, et insuta sunt sequentia per tempora, vt *Seruio* omne emolumentum, quod inde ad nos redit, aut omne vitium, quod iam inest, tribuere vni non possimus. *Donati* nomen insignius fere est commentario in *Terentium*, quam isto nugarum, et futilium rerum apparatu, qui Virgilium conscelerat, nullius pretii, et ineptissimis homunculis, qui *Donatum* imitari volebant, tribuendum. Istud ipsum, quod ad *Terentium* pertinet, a *Donato* non est, saltim ita, vti iam habemus, a docto homine ipsius nominis profectum non est, vtpote inanibus distinctiunculis, vaticiniisque potius, quam illustrationibus plurimam partem, nec sine internis dissidiis, constans. Bonis certe quibusdam reliquiis, isto nomine non indignis, varii scioli suam inscitiam immiscuerunt. Similis fere est caussa scholiographorum aliorum, quibus raro fidendum est, licet nonnumquam vsus, et opus iis esse possit. *Eugraphii*, et obscuriorum hominum ne nomen quidem adduci possim vt hic eloquar; adeo nihili sunt. *Festus*, vel *Sextus Pompeius*, litterarum olim ordinem in congerendo sequutus est; vnde idem consilium postea obtinuit, vt in eumdem variorum sententiae, aut expositiones cogerentur. Paullatim graeca inspersa sunt, quae rem breuius, et planius dicerent, donec tandem graecarum vocum multitudo et suum ordinem per litteras poscere videbatur; inde graecolatina, et latinograeca glossaria enata sunt: cuius explicandi rationis vestigia iam in grammaticis, et orthographiae auctoribus vetustis, *Carisio*, *Prisciano*, *Eutyche*, et aliis, quae *Cassiodorus* collegit, inueniuntur.

(2) De *S. Isidoro*, hispalensi, seu iuniore, non est hic locus, vt verbosius agam, cum praeter antiquiores, qui in *Aub. Miraei*, Soc. Iesu, bibliotheca ecclesiastica habentur, *Lucaeque Tudensis* vitam *S. Isidori* in actis SS., et Em. Bellarminum doctissimi VIRI nostrorum temporum, *Du Pinius*, *Caueus* de eius scriptis diligenter exposuerint, vt praetermittam ea, quae et Cardin. *Bona*, Io. *Mabillonius*, Io. *Launoius*, hic ibi quasi obiter obseruarunt. Quod ad hoc glossarium attinet, paullo post in medium proferam, quae viris doctis visa sunt. dele, *Soc. Iesu.*

(3) Non perfecisse, non solum res ipsa palam facit, sed et clare affirmat *Braulio*, Caesaraugustanus episcopus in elogio *B. Isidori*, qui vbi ad hos libros peruenit, ita scribit: „*Etymologiarum* codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis non libris. Quem, quia rogatu meo fecit, *quamuis imperfectum ipse reliquerit*, ego in viginti libros diuisi etc." Loquitur *Braulio* haud dubie de ipso illo codice, quem manu sua scripserat *Isidorus*, et, quia subinde augebat, et plura ad istos titulos congerebat, *nimia* magnitudine esse dicit; scilicet, quia spatia, et interualla plura reliquerat,

ipsum posteriori aeuo multum auxilii praestitit ad discendam linguam veterem romanam. Eum instituto simili secutus est *Rhabanus Maurus* (1); secuti sunt alii, ita vt primum omnium esse, et momentum habere magnum videretur scriptoribus fere cunctis, ante instaurata post captam Constantinopolin litterarum studia, etymologiis (2), (et *veriverbiis*, vt *Varrò* exponit,) originibus vocum dare praecipuam operam, indeque non nihil augendo, quod tractabatur, argumento, desumere, et decoris, et emolumenti.

veteres lexicographi. 7. Atque his posterioribus facillimum iam erat magnas harum rerum copias ostentare, quum *Papias*, *Salomon Constantiensis*, *Vgutio*, seu *Huguitio*, *Ioannes de Ianua*, auctor *Breuiloqui vocabularii*, *gemmae gemmarum*, et similium operum alii, omnes fere ingenii humani vires exhausissent, in deriuandis, exponendisque, et augendis graecis, hebraicis, latinisque vocibus (3). Nam magna pars glossarum seriorum seculorum ex B. HIERONYMO, S. AVGVSTINO, aliisque Sanctorum patrum, latinorum praecipue, scriptis, commentariisque in Script. Sacram, petita est. ISIDORI autem *Origines* omnes quasi fundamenti loco ponunt, eumque librum strenue exscribunt.

eorum discrimen. 8. Neque vero eadem omnium est ratio, nec idem consilium. Alia glossaria plus rerum sacrarum, alia minus illustrant (4); alia nominant,

in quae quotidie noua supplementa sufficiebat. Nam ipsa magnitudo, qua hodie constat, non possit *nimia* dici.

(1) In operibus eius multa huius generis simillima (memini) me legere; habentur etiam eius *glossae latinobarbarae*.

(2) Notum est *Durandi* rationale diuinorum officiorum; nota est *historia longobardica*; vt multa, quae idem institutum seruant, commentaria iam non appellem.

(3) Sacrorum librorum commentatores inde a *Philone* iam hac via processerant, vt hebraicorum nominum veriuerbia inuestigarent, atque inde sensum mysticum, seu allegoricum, adiuuarent. Sublegerunt itaque antiquos scriptores, et in glossaria ingesserunt eorum vel expositiones, vel opiniones. In *Martianaei* editione operum *S. Hieronymi* habentur multae huius generis expositiones, licet editor hac operis parte, parum laudis peperisse videatur, quia imperfecte hic ibi, (an imperite?) negotium hoc tractat, quod ad tanti doctoris, quantus est *Hieronymus*, aliorumque optimorum virorum existimationem multum se refert.

(4) *Mammothreptus*, notum vocabularium, per bibliorum latinorum ordinem, obscuriores illustrat voces; licet aliis glossariis emendandis ideo non inutilis sit. Idem quaedam grammatica, et orthographica praecepta collegit. Multae sunt eius editiones, et quae nonnumquam differunt, omnes vero non raro emendandae. Nomen huius libri eximie variat; et fuerunt nuper, qui *mammotractum* dici iubebant; sed non constat ea ratio, quam obtrudunt. Nam in his et vetustissimae scribendi rationis, et etymologiae non ineptae, habenda est ratio. Atqui antiquissimi scribunt *mammotreptus*, facili vitio; recte vero scribit *Erasmus Roterodamus*, vir, cuius auctoritas eo maior est, quo notior illi liber fuit, quem nonnihil reprehendit. Videatur eius epistola, qua colloquia sua defendit a quorumdam criminationibus; et bibliothecae Halensis (quae est *Sigm. Iacobi Baumgartenii*, Halae Saxonicae Doctoris theologi, et professoris celeberrimi) indices, Tom. VI., vbi berolinensium diurnorum, (inscriptio: berolinensis bibliotheca) obseruatio quaedam impugnatur; hoc *Erasmi* documen-

vnde habent, alia id tacent (1). Alia de suo addunt (2), alia iam scripta repetunt tantum, et colligunt. Alia graeca, et latina latine tantum (3), alia etiam francica veteri, vel theodisca lingua (4) interpretantur, et exponunt. Quae si quis recte sciat, ille eximie alia ex aliis emendare potest, et purgare tot ineptis, insulsis, inuenustis, barbaris, atque oscis loquendi, scribendique vitiis, quae a multis, qui nimis sunt in opinando praecipites, saepe quibusdam bonis, et bene meritis, et non indoctis nominibus falso tribuuntur (5): cum ista omnis turpitudo ad sciolos, et nasutulos, et stupidos scribas pertineat.

to, iam certo refutata. *Erasmi* sententiam statim illustrabimus.

(1) Verosimile omnino est, olim diligenter annotatum fuisse, vnde tam glossa, quam eius expositio desumta fuit. Restant eius rei vestigia in hoc ipso glossario nostro, vbi *Augustinus*, *Plautus*, *Donatus*, nominantur: sed, vt compendium scribendi nanciscerentur scribae, omiserunt tandem. *Papias*, *Isidorum*; Papiam, *Huguitionem*, iuris interpretes, alios nominat Breuiloquus, idem facit Catholicon, licet non vbique. *Constantiensem* non memini ita solere, sed is *Hieronymum*, *Augustinum*, *Isidorum*, *Plinium*, alios, saepe per plura verba transcribit, licet non indicet.

(2) *Breuiloquus* solet de suo hic ibi addere, sed oppido infaustis auspiciis, et infeliciter, ne peius dicam; cuius rei exempla congerere, nihil omnino attinet.

(3) Hoc nostrum adeo glossarium hic ibi graeca addit; plura neglecta, et omissa sunt. Aliis inde inscriptio est, graecolatinis, aut latinograecis glossariis, vt graeca, vel latina primo, aut secundo loco sunt, vt in *Cyrilli*, *Philoxeni* glossariis, vt audiunt, onomasticis quibusdam antiquis videre licet; quae olim, si Deus voluerit, melius, et auctiora edere constitutum nobis est, variorum, nondum editorum, doctorum hominum obseruationibus, aut notis, eo vsuris.

(4) Eo item *Aelfrici* glossae pertinent, et *Rab. Mauri*, *Ep.* Moguntini; item *Salomo Constantiensis*, qui graeca multa latine exponit, licet graeca latinis litteris excusa insane corrupta sint; plura vel graeca, vel latina, francica theodisca lingua explicat, quae haud scio an a doctissimis viris, qui luculenter illustrarunt francotheodiscam linguam, vsurpata, aut visa omnino fuerint. Sunt sane egregia nonnulla, et quae vetustioribus documentis, immo latinae linguae mediorum seculorum eximiam lucem fenerentur.

(5) Vt *S. Isidorus* eorum ratione excusetur, quae nonnulli venustati latinae nimis adsueti in *originum* libris reprehendunt, quaeso, quotus quisque iam sit, qui non facile patiatur? Nam qui credibile est, hunc diligentem in versandis vetustis commentariis virum, ita aberrare potuisse, et peiora secutum esse, melioribus neglectis, vti hic ibi hodie videmus? Erant vero ob oculos posita, quae colligebat; ergo non poterat inepta ipse comminisci. Sed posteriorum hoc vitium est sciolorum, quia sua immiscuerunt bonis, et mutandi, corrumpendique occasionem dederunt. Ita et quosdam alios excusem, quorum non mala glossaria libraria quaedam mancipia infartis suis ipsorum quisquiliis, maculis, et turpitudine varia affecerunt. Quod vero ad eos attinet, qui ipsi non optima commenti, et commentati sunt, temporum ista est culpa, non hominum. Videbantur optime de linguae discipulis mereri, si eius caussas originando, et formando, minutissimis venatis, aperirent; priscam vero linguae elegantissimam rationem his temporibus quis iure requirat? Hodie scimus istis adolescentiae formandae ducibus non opus esse, quum singulari Dei beneficio, via optima ad litterarum et elementa, et decora pateat. Ita intelligenda sunt, quae *Era-*

ineptiae additae. 9. Equidem certo arbitror, doctum superiorum temporum virum, *Salomonem Constantiensem*, si redeat in has terras, et opus suum iam videat, tanta obscuritate insigne, ab ira, et risu simul ipsi non temperaturum; recteque detestaturum insana capita, quae diligentissimi viri eximium consilium irritum fecerunt, ipsumque tanta, nisi moneremus, infamia adsperserunt. Nam hoc ego plane insigne, et egregium opus fuisse, quum diligenter versarim, certo scio; maximeque vnum omnium iuuare, in intelligendis, et expellendis aliorum et illis monstris, quae subinde postea irrepserunt. Neque exigua, aut nulla fuerit ista vtilitas, quae ex collatis, comparatisque inuicem his lexicis redire ad latinam linguam, et vetustos scriptores (1) possit, si et haec profana seiungerentur, et ista, quae ad Sanctos libros vnice pertinent.

var. lection. 10. Certe lectionum variantium illud insigne negotium non parum adiumenti inde consequi posset, quia auctores glossarum ex antiquis, qui raro supersunt, libris descripserunt. Ita possent tandem ista immania corpora, quae et sua mole magna sunt, et artis typographicae nondum adultae, et excultae vitio, multum creuerunt, latere in forulis sine quodam nostro detrimento; quum nec sperandum, nec suadendum sit, nouas editiones hodie curare. Pertinent sane ad κειμήλια bibliothecarum antiquissimae istae editiones ex seculo XV. post *Christum* natum; quibus

smus Roterodamensis reprehendere videtur in epistola, quae colloquiorum ipsius caussam agit: *Ex his* (Hippoplano, Ptochologia, et conuiuio fabuloso) *si nihil aliud discerent pueri, quam latine loqui, quanto plus laudis mea meretur industria, qui per lusum, ac voluptatem id facio, quam illorum, qui miserae iuuentuti Mammethreptos, Brachylogos, Catholicontas, et significandi modos obtrudebant?* Loquitur de suo tempore, quo iam latina lingua efflorescebat: taxatque illud, quod non defuerant, qui istis libris latine loqui docebant; temporum enim crimine seculo XV. exeunte, et initio XVI. maximo in pretio erant ista commentaria, quia meliora, et breuiora non erant, aut neglectis pristinis scriptoribus inueniri non poterant. *Brachylogos* vetustius eloquitur, quam Breuiloquos; sed cur *catholicontas* *Erasmus* nominarit, et *Ludou. Viues* etiam hac mutandi nominis forma vsus sit, non interpretor, quum *Catholicon*, *catholici*, *catholico etc.* formare debuerit; aliorum certe inscitiam non debebant sua auctoritate tueri. *Erasmi* ista verba exstant pagina 904., antiquissimae (et ab ipso *Erasmo* curatae *primae*) colloquiorum editionis MDXXIX.

(1) Solebam iam diu et hoc, et illud optare, vt ex graecorum poetarum scholiastis vnum quasi corpus conficeretur, item aliud ex interpretibus graecorum prosaicorum scriptorum graecis: quia et magno sumtu comparanda sunt, et vix haberi, si vel maxime impendas, possunt, vt de laboris, qui in euoluendo insumitur, dispendio nihil dicam. Idem latinorum duplicium interpretum ratione vnice exoptem. Ita poterant scriptores ipsi sine grandi sumtu excudi, quum meliora ad intelligendum praesidia vltro semper ad omnes parata sint, si semel comparaueris. Ita nouis semper editionibus nouae impensae nascuntur, quibus mediocris plerorumque fortuna numquam par est, cum potuerint minores esse, et tolerabiles. Nam repeti omnia, quae nihil addunt noui, non opus est. Huius consilii rationem pluribus propediem, si contingit opportunitas edendi, declarabo, quae, vt spero, facile probabitur peritis arbitris linguarum.

quotiquique destituti fuerunt, ii ad hoc glossarium emendandum parum auxilii attulerunt.

11. *Martinius*, cuius lexicon etymologicon nec hodie sua vtilitate caret, licet iam insignis esse desierit, primus non male vsus est *Papia*, *Catholico*, *Breuiloquo*, *gemma gemmarum*, *mammothrepto*, et similibus; sed *Constantiensis* opere rarius, vt lexico alio, quod cum isto simul paullo post inuentam imprimendi artem editum fuit. Sed *Martinius* saepe suo ingenio nimium indulsit, et abundauit omnino: saepe indigna linguarum perito arbitro comminiscitur potius, quam commentatur, vt nonnumquam egredi, et exornare infelix quorumdam superiorum videatur fingendi munus. Omnibus istis aut rarius, aut vsus non est *Caspar Barthius* (1), et *Almeloueenius*, qui pueriles nugas agunt magno conatu. Est enim dicendum, quod res est, nec defendemus hodie talia, quae inuidiam, atque infamiam bonis litteris ad minus, vel nimis eruditos conflare solent. *Martinii Lexicon.*

12. Atque non defuerunt alii, qui similiter his praesidiis dedita opera tam diligenter vsi non sunt, quam dederunt operam coniecturis; sed ii felicioribus auspiciis fere vsi sunt. *Vulcanius*, haud scio, an adeo laudandus sit ab ista ingenii virtute. Sed *Thomas Reinesius* fere semper feliciter emendauit, quae attigit; *Gebhardus* non infeliciter in eodem argumento versatus est, nec de la *Cerda* nihil laudis meruit. *Rutgersius* non multa attigit, nec ea insigniter mala elegit. *Du Fresne* felicius versari potuit in hoc negotio, cui fere omnes thesauri monasteriorum patuerunt. *Graeuius* non sinistre hanc prouinciam gessit, licet non adeo luculenter. Videntur enim αὐτοσχέδιασμα esse, quae ad has glossas commentatus est, quod et ipse non diffitetur. Istam certe huius viri eximiam famam non adaugebunt. Vtitur *Papia*, non infelici successu; vtitur etiam *Ioanne Ianuensi*; sed suis manibus hunc versasse non videtur, quia *vetus vocabularium apud Martinium* excitat, sicubi vsus, et opus est. At illud ipsum est *Catholicon*, magnum opus. *Constantiensem* idem manibus voluit: sed minus diligenter, et assiduo, quam opus erat; aliter et plura, et clarius vidisset. *coniecturae.*

13. Sed redeundum est, vnde digressus sum. *Isidori* nomen praefert hoc glossarium, atque eo ab omnibus excitatur, et laudatur. Nec ipse sine graui caussa mutem, vt distinguere possimus ab aliis glossariis, simili ratione congestis. Sed aliam caussam huius designationis, et nominis quaererem, quam quae vulgo esse videtur. Solent enim quidam *Isidorum* simul auctorem statuere, quae non noua est opinio, sed vetusta. Ita enim illum *Honorius Augustodunensis* nominat, inter alia ISIDORI *Isidorus auctorne Glossarii?*

(1) *Barthius* immensae lectionis, et vastae eruditionis laude numquam carebit. Sed crudam lectionem videtur saepe aggerere, non digestam satis, ingenioque magis plerumque, quam iudicio valere. Grande, et insanum opus Aduersariorum, poterat longe minore esse mole, et omnem, quam habet, vtilitatem complecti. Ea, quae ad has glossas pertinent, fere omnia ex germanica lingua vaticinatur, incerta, incredibilia, et nulla specie veri commendabilia.

scripta (1) . Sed non satis certa illa mihi ratio videtur. Nam non tam ipsum *Honorium*, quam librarios describentes, addidisse, et nominasse *glossarium* putem, cum *Ildefonsus Toletanus*, *Braulio*, et alii superiores inter *Isidori* opera *glossarium* non designent. Caussam ita opinandi, et nominandi duplicem facile inuenio: alteram, quod ex *Isidori* operibus, praecipue ex *Originibus* fere sublectum, et coactum est hoc glossarium, cuius ipsa verba saepe retinet, et semper retineret, nisi subinde per secuta secula immutatum fuisset. Alteram, quia *Isidori* quibusdam operibus subiunctum, et subnexum fuerit, simili quippe argumento constans, ac libri etymologiarum, et inde magnam partem desumtum.

illud inchoasse videtur. 14. Itaque hodieque viri docti solent numerare, vel nominare inter *Isidori* opera, vt *Bellarminus* Cardinalis, *Caue*, et alii faciunt (2). Vtcumque existimatum fuerit: hoc corpusculum, quod nos iam edimus, nulla ratione ab *Isidoro* proficisci potuit; sed si quidem ille indicem quasi expositionum quarundam incepit (3), imperfectiorem, et multo minorem, sed et meliorem reliquit, quam hic est hodie. In quem quidem multa ex *glossariis graecis*, et serioribus, multa male intellecta, aut lecta, illata sunt, vt putem inde a seculo x. xi. xii. praecipue addi, et inseri coeptum esse (4). Atque id quidem oppido ineptis auspiciis, ab imperita manu, et barbara, quae nescio qua religione et syllabas corruptas, aut detractas in litterarum ordinem coegit. Tum vero peius malum accessit, vt ductus scripturae librarii secuti non intellexerint, sancteque seruarint id institutum, vt sicubi littera mutaret, nouas et ipsi voces inde conficerent; vnde colligere licet, aliis glossariis scribas iam vsos esse, cum qui-

(1) In *Auberti Miraei* biblioth. eccles. pag. 127. ita habes *Honorii* cap. 40. libelli III. „ *Isidorus* Hispalensis Episcopus innumera scripsit opuscula, ex quibus haec sunt, libri etymologiarum viginti duo, *liber Glossarum*, liber sententiarum, Synonyma, liber de differentia. Totum Vetus testam. dupliciter exposuit, historice, et allegorice, et multa alia „ .

(2) Ita *R. Bellarm.* in libro de scriptoribus ecclesiasticis, *Coloniae* 1684. in 4. pag. 138., postquam *Isidori* alia scripta enumerauit, *Glossarium* ex diuersis, quae nomine Isidori Hispal. circumferuntur, collectum. Similiter *Caueus*, et alii.

(3) Id quod nobis quidem non fit verosimile; cui enim rei illud fecerit? At post ipsum fuisse, qui *nimia magnitudine* librum etymologiarum excerpserint, credibile maxime est. Ipse autem quia glossarum, seu expositionum auctor, et collector fuit in isto originum opere: nomen etiam ipsius huic glossario sumtum est.

(4) Inde factum esse arbitrer, quod *Honorii* tempore *liber glossarum* iam iam inter *Isidori* alia opera numeratum fuit; licet non tam *Honorium*, quam catalogi eius descriptores addidisse nouum libellum, existimem; qui quidem ipse minor adhuc, et pauciorum esset foliorum, nisi librariorum ineptia vna et eadem vox ter, quater, repetita fuisset ob leuem litterae vnius, aut quarundam mutationem. Istorum etiam vitio accidit, quod ea, quae in alias litteras pertinebant, in eas relata sunt, quae nouas iam voces pati plane non poterant; vt *Bras Brat*, quod venit ex *lucubro*, *as*, *at*. Haec et huius generis inepta alia, quis putet *Honorium* Isidori nomine digna existimasse? Atqui somnolenter, et ineptissime sublegerunt ex aliis glossariis, et litteras, si placet, nouis glossis auxerunt.

bus hoc contenderint, et inde lepide, si placet, exornauerint. Sed quid reprehendere, et conuiciari attinet! Deo referamus semper gratias recte vtendo hac luce litterarum, iisque, quantum licet, augendis, et illustrandis.

15. Venio ad istud, quod promisi, alterum. Quum bonas litteras inde a pueris eximie amauerim, diligenter et tales libellos manibus triui, ex quibus non parum vtilitatis ad me redire intelligebam. Vtebar vero huius glossarii ea editione, quam *Dionysius Godofredus corpori latinae linguae* auctorum addidit: lutulenta illa quidem, et sine auxiliis, sed quae eo me magis alliceret ad tentandas pueriles vires. Scripsi ad marginem, quae videbantur emendari a me posse; collegi doctissim. hominum opiniones, comparaui cum meis, nouas inde excogitaui, vel istas confirmaui. Tandem vbi mea cum *Graeuii* editione, et RR. *Benedictinorum* noua glossarii du Fresniani contendere licuit, videbar non pauca melius inuenisse, et multa noua. Eius rei specimen quoddam *miscellaneis Lipsiensibus* inseruit celeberrimus, et iuris, elegantiarumque omnium consultissimus *Menkenius* (1). Lucinam tamen deam inuenire in nostris terris non licuit. *Gothofredi editio.*

16. Contigit denique in fauorem Illustriss. Marchesii SCIP. MAFFEI insinuari, quem, quia id non aegre laturum ex vulgata ad omnes bonos eius prolixa voluntate intelligere poteram, litteris adii, quae inter alia etiam de glossariis, quae pararem, breuibus indicium faciebant. Ille vero beneuolentissime annuit, et ignotum nomen ita humaniter est amplexus, vt vltro auctor fuerit, mitterem, quam id primum liceret, *Veronam*; ibi non defore, qui edant. Iam leui manu relegi, quae ante plures annos temere congesseram, eaque ex *Catholico*, *Constantiensi*, et *lexico vetusto* alio, atque ex *Breuiloquo* hic ibi auxi, emendaui, confirmaui. Inde natum fere est illud *Spicilegium*, quod adieci (2). Antiquissimis istis libris, quod raro solet alibi, omnibus instructa est bibliotheca publica academiae *Norimbergensis Altdorfina*. *Lexicon vetus*, quod ita nomino, quia aliter nescio, eadem forma, eodem habitu, folio maximo, excusum simul esse videtur cum *Constantiensi*, vnum certe est volumen; mole multo *Salomone* minus, et *Festum* fere exscribens, cuius inde nonnullae bonae scripturae erui possint; immiscet hebraica, et graeca nomina multa: vt videatur *Festus* auctus esse a studioso homine in priuatum vsum. *Semleri lucubrationes.*

17. His praesidiis, et diligenti, repetitaque saepe lectione huius glossarii (3), (ita ipse laudo), non pauca certo restitui, quae summi omnes *epilogus.*

(1) Exstat illud in *septimi voluminis parte quarta*, inde a pagina 717.730.

(2) Poteram verbosius illis vti, sed nisi in re obscura, impetrare a me non potui, non solum, ne nimis cresceret haec editio, sed etiam ne temporis nimis prodigus essem dispensator, qui iam certe vix aliquot horas impendere in nouam industriam potui. Faciam vero sedulo, vt, si licet latinograeca, et alia glossaria emittere, supplementi quasi locus aliquis sit, qui et glossas latinas alias, et, si qua meliora in mentem veniant, ea complectatur.

(3) Est illud maximum praesidium, et auxilium, quo hae glossae gaudeant, immo, quo magna pars artis criticae, quatenus emendandis libris recte dat operam, absoluitur. Nec adhuc mirari desino, qui factum sit, vt doctissimi viri

viri deposuerant, multa melius, et certius excogitaui, quam isti, plura confirmaui. Quod etsi vniuersum exiguum est, si referatur ad ceteram aliarum rerum, diuinarum, humanarumque scientiarum magnitudinem, et momentum maius, tamen aequi arbitri iuuenilis operae, latinae linguae studiosis dicatae, facile dabunt veniam. Si Deus velit, quod occasio me docebit, glossaria alia latino-graeca, vel graeco-latina subinde emendatiora procurabo. Scripsi *Altdorfi Noricorum*, mense Martio, anno 1752.

Ioannes Salom. Semler.
Prof. Publ. Ordin. Historiae, et Poeseos.

Semlerus laudatus.

18. Haec erudite Semlerus, cuius opinionem de auctore Glossarii Isidoriani, rationesque cap. seq. ad examen reuocabo. Hominis, quamuis heterodoxi, commentationes in bonas literas dignas censeo, quae non diutius lateant.

CAPVT LIX.

Quidnam demum censendum de auctore Glossarii Isidoriani, Codices mss. indicati.

An Isidorus aliquod Glossarium confecerit?

1. Glossarium Isidorianum id nominis obtinere potuisse, vel quia cum Isidori operibus coniungi in mss. solet, vel quia ex eius Etymologiis magnam partem confectum fuit, iam alii animaduerterunt. Adhuc vero inuestigandum superest, an probabilis aliqua sit ratio, Isidorum ipsum Glossarium aliquod composuisse, quod alii deinde auxerint, aut cuius imitatione alia Glossaria prodierint. Semlerus vrget, glossarium inter alia Isidori opera a Braulione, et Ildefonso non censeri, adeoque colligit, apud Honorium Augustodunensem librarios in Isidori libris recensendis Glossarium addidisse. Primum Braulionis, Ildefonsique silentium non illico arguit, opus Isidori non esse, praesertim quum illi profiteantur, alia ab Isidoro edita, quae ipsi singillatim non enumerant. Deinde vana est suspicio de interpolato Honorii Augustodunensis loco, quo Isidori elogium continetur. Quum enim Honorius Augustodunensis seculo XII. floruerit, ac multo ante membranae exaratae fuerint,

neglecta hac via, minus tutam aliam tam saepe elegerint, quum hac breuissime ad id pertingere potuerint, quo volebant.

qui-

quibus Isidoro glossaria ascribuntur, nihil est causae, quamobrem negemus, Honorium inter alia Isidori opera glossarium nominasse.

2. Sigebertus quidem in catalogo librorum Isidori glossarium praetermisit; sed subiunxit haec verba: *Scripsit et alia, seculari literaturae competentia, quae commemorare nihil ad nos*. In his glossarium locum habere potuit. Trithemius glossarii nomen non vsurpat, sed Isidorum scripsisse ait *De grammatica, et vocabulis*: quo secundo titulo vocabularium, seu glossarium comprehendi quid vetat? Enimuero in Etymologiis ipsis liber decimus quid aliud est, nisi vocabularium, seu glossarium? Inscriptio eius libri est *De quibusdam vocabulis nominum per alphabetum*: siue *Vocum certarum alphabetum*. In hoc quidem libro Isidorus origines vocum per alphabetum potissimum inquirit, sed ita vt saepe opportunam explicationem adiungat. *Glossarium Etymologiarum*

3. Neque mihi absonum videtur existimare, Isidorum ex aliquo suo vberiori glossario librum decimum Etymologiarum magna ex parte adornasse eo fere modo, quo Chronicon in compendium redegit cap. 37. lib. 5. Etymologiarum, et, vt coniici potest, ex libro de haeresibus, quem Braulio inter Isidori opera enumerat, capita IV., et V. libri 8. compegit. Quod si Isidorum alicuius Glossarii auctorem esse statuamus, difficile nihilominus erit iudicare, quodnam sit genuinum eius glossarium, quum fortasse nullum extet, quod non sit aut auctum, aut contractum, et etiam sic interpolatum. Non enim ea iudicandi ratio placet, quod glossarium eo antiquius sit, quo breuius. Nam vt glossarium facile ab aliquo augeri potuit, ita ab alio contrahi, selectis vocibus, quae magis explicatione dignae viderentur. In iis igitur antiquis glossariis, quae Isidori nomen praeferunt, illud potissimum expendendum est, quodnam pluribus sequioris aetatis vocibus redundet, vt colligere possimus, eiusmodi glossarium aut Isidori non esse, aut multo magis, quam cetera, esse interpolatum. In mss. vero exemplaribus haec extant a me obseruata glossaria. *fortasse ex alio eius vberiori.*

4. In codice Vaticano 1471., de quo cap. 96., est glossarium sine Isidori nomine, quod tamen inscribitur *Liber Etymologiarum*. Simile aliud, sed vberius in peruetusto codice Vaticano 3320. eod. cap. 96. Aliud, quod externo titulo dicitur Isidori, in codice Regio-Vaticano 227., de quo cap. 99. *codices mss.*

locus Glossario datus.

5. Quoniam vero negari nequit, verba glossarii Isidoriani magna ex parte genuinis Isidori explicationibus declarari, et aliunde satis verisimile est, eum primam Glossarii formam adornasse, quam alii postea auxerint, ordo mihi in hac editione praescriptus postulat, vt post Etymologias, Differentiasque rerum, et verborum Glossario, quod in eodem fere argumento versatur, et ad omnes tam sacros, quam profanos scriptores intelligendos, et explicandos vtile esse potest, locum praebeam, adiunctis doctissimorum hominum notationibus, quibus obscura illustrentur, deprauata corrigantur, vetera a recentioribus secernantur.

CAPVT LX.

Allegoriae veteris, et noui testamenti. Non Isidoro alicui Cordubensi, aut alii, quam nostro Hispalensi adiudicandae. Editiones: mss. vetera exemplaria.

Allegoriae Isidori Hispalensis,

1. Braulio ita hunc librum describit: *De nominibus legis, et euangeliorum librum vnum, in quo ostendit, quid memoratae personae mysterialiter significent*. Haec ex prologo operis ad Orosium petita sunt: *Quaedam*, ait Isidorus, *notissima nomina leguntur legis, euangeliorumque, quae sub allegoria imaginarie obteguntur, et interpretatione aliqua egent etc.* Quum haec satis per se aperta sint, nihilominus ex Orosii nomine ansam fingendi Pseudo-Dexter arripuit, qui ad annum 423. haec habet: *Scribit per haec tempora Isidorus Iunior Cordubensis episcopus Allegoriarum librum Paulo Orosio Tarraconensi*. Architecti eiusmodi fabularum duos Isidoros Cordubenses distinxerunt, alterum ad annum 384., alterum ad annum 423., quem propterea *Iuniorem* appellarunt. Quod fortasse contemnendum prorsus esset, nisi Caueus quoque ad annum 420. Isidoro Cordubensi Allegorias probabiliter tribui existimaret, *eo quod ad Orosium Cordubensis σύγχρονον scriptae sint*. Addit Caueus, eiusmodi commentarios allegoricos neque a Braulione, neque ab Ildefonso inter Isidori opera recenseri: quod etiam Biuarius vrget in commentario ad Pseudo-Dextrum.

vt plerique fatentur.

2. De Braulione quam falsum id sit, modo vidimus. De Ildefonso nolo cum Bayerio suspicari, *secretorum librum*, *cuius*

ille meminit, *eundem*, *atque Allegoriarum*, *esse*. Nam multo congruentius Ildefonsi verba ad *Mysticorum expositiones sacramentorum*, siue *Quaestiones in vetus testamentum* pertinent. Sed certe Ildefonsi, qui multa alia Isidori opera tacuit, silentium contra perspicuam Braulionis testificationem parum valere debet. Caueus ipse non satis sibi constat, siquidem ad annum 595. Allegorias inter extantia Isidori opera nominat. Neque alii recentiores hac de re dubitant, Oudinus, Cellierus, Fabricius. Hoc ipsum opus Dupinius tom. 5. Bibl. Eccles. fortasse intellexit, quum dixit, Isidorum librum Allegoriarum *super octateucho* scripsisse: debuit autem dicere *super vtroque testamento*. Sed, vt opinor, Allegorias confudit cum Quaestionibus in vetus testamentum: quod accidit etiam Labbeo in Commentario ad Bellarminum De script. eccles. Nam primum Commentarios allegoricos commemorauit: tum addidit: *Allegoriae etc.*, *siue Compendiolum Allegoriarum in Octateuchum ex Origene*, *Victorino*, *Ambrosio*, *Hieronymo*, *Augustino*, *Cassiodoro*, *Fulgentio*, *Gregorio*, *aliisque*. Hi videlicet sunt, quos Isidorus in praefatione Commentariorum nominatim recenset. Addit illico Labbeus: *Vide Xystum Senensem*, *qui lib.* 8. *Biblioth. Sanct. Trithemium accusat*, *quod lucubrationum Isidori copiam amplificare voluerit*. At Trithemius alias quidem lucubrationes, vt videtur, amplificauit, sed recte fecit, quod Allegorias a Commentariis in Genesin etc. distinxerit.

3. Bayerius ex antiquioribus profert Honorium Augustodunensem, qui Isidorum Hispalensem totum vetus testamentum allegorice exposuisse affirmat. At Honorius mysticorum expositiones sacramentorum intelligit, quae sunt commentarii allegorici, sed diuersum opus ab eo, quod Allegorias nominamus. Allegat idem Bayerius Trithemium, qui inter Isidori Hispalensis opera Allegorias diuerso tamen initio recenset. In Trithemio vero bis Allegorias indicari video, primum *Interpretationis veteris*, *et noui testamenti lib.* 2. *Domino meo*, *et Dei seruo*: hoc est, quod alii habent, *Domino sancto*, *et reuerendissimo fratri*. Deinde *Allegoriarum lib.* 1.; vt enim cap. 47. notaui, Trithemius idem opus diuerso titulo bis interdum enarrat. Pastrengus, quem eod. cap. 47. excitaui, inter alia Isidori nostri opera collocat *Ad Horosium episcopum de significationibus veteris*, *et noui testamenti lib.* 2.

diuersum opus a commentariis.

Sigeberti iudicium,

4. Ipse Sigebertus, qui primus Isidori Cordubensis memoriam nobis conseruauit, aut sibi finxit, quem scilicet Seniorem vocat, vt ab Hispalensi distinguat, et edidisse ait *ad Sanctum Orosium presbyterum hispanum* Commentarios in iv. libros Regum, nihilominus Allegorias Isidoro Hispalensi adiudicat : *Ad Orosium librum de significationibus nominum*. Cotelerius. tom. 1. pag. 738. edition. Antuerp. ann. 1698. ad Patres apostolicos huius libri Isidoriani titulum e suo ms. codice profert : *De significationibus veteris, et noui testamenti*.

Bayerii rationes.

5. Probat praeterea Bayerius, Allegorias Isidori Hispalensis esse, ex stili simplicitate, quae ab illius genio, et aeuo non abludit; quum contra seculi v. initia, seu Isidori Cordubensis aetatem respuat, non minus quam operis nuncupatio : *Domino sancto, ac reuerendissimo fratri Orosio*, e mitiore, vt ait, comptioreque, quam quintum fuit, seculo, atque e decrepita latini sermonis aetate profecta. Quid, quod nec Cordubensis episcopus Orosium presbyterum fratris appellatione dignaturus esset? Quum autem animaduerteret Bayerius, Orosii nomen tot turbas eruditis viris peperisse, nullumque Orosium episcopum Isidori aequalem in Hispania inueniret, coniecit, pro *Theodosii* nomine, qui Arcauicensis episcopus fuit, et ad annum 610. Toletanae Synodo sub Gundemaro septimo loco subscripsit, *Orosii* nomen in membranas irrepsisse. Potuit probabilius id coniicere de *Orontio* Metropolitano Emeritensi, cuius nomen in Conciliis Hispanis iam ab anno 638. legitur : quique, etiam viuente Isidoro, eam dignitatem fortasse iam obtinebat. Potuit simili modo suspicari de *Honorio* Cordubensi episcopo, qui Concilio Hispalensi II., cui Isidorus praefuit, octauo loco subscripsit. Et in nonnullis quidem membranis Allegoriarum scribitur *Horosio*, quod fieri potuit ex *Honorio*. Immo si Honorius hic alicubi Cordubensis episcopus dicebatur, fortasse inde fundamentum aliquis arripuit, vt de Isidoro Cordubensi auctore Allegoriarum cogitaret.

Orosius.

6. Nic. Antonius lib. 3. cap. 2. quum de Isidoro Cordubensi agit, suspicatur, Isidorum Hispalensem Allegorias nuncupasse Orosio illi Abbati, cuius fit mentio in duabus epistolis Gregorii Magni, altera ad monachos insulae Montis Christi, altera ad Symmachum Defensorem, lib. 1. ep. 49., et 50. Etsi enim Isidorus Orosium

fratrem nominat, tamen id non obesse debet, quia potuit Isidorus nondum episcopus ad Orosium scribere, vel potuit ipse Orosius aliquando episcopali dignitate augeri. Hoc secundum potius esset tenendum, siquidem in Allegoriis Isidorus iam Gregorii Magni auctoritate vtitur, quod vix ab eo nondum episcopo fieri potuit. In Allegoria Seruorum in nouo testamento Cyprianus Suarez (*Ioannes Grialius*, ait Nic. Antonius, fortasse vt editionem indicet) qui notas adiecit, sic obseruat: *Alii in primo seruo: D. Gregorium significat, cuius fuit in primis studiosus: is enim ad hunc modum tractat praesentem allegoriam.*

7. Opinio Pellicerii in obseruationibus ad Chronicon, quod Dulcidii Salmanticensis esse putabat, Isidorum episcopum Setabitanum prope finem seculi VI. auctorem fuisse operis *De significatione nominum*, explosa a nobis fuit cap. 16., neque vlli ea inniti potest fundamento, siue hic titulus Allegorias, vt videtur, indicet, siue glossarium Isidorianum. Quid autem dicemus de codice Vaticano 287., in quo Ambrosius auctor Allegoriarum dicitur? Nam post alia Ambrosii opera eidem liber Isidori de ortu, et obitu Patrum, et Allegoriarum veteris testamenti ascribitur: ac finito opere Allegoriarum notatur: *Explicit liber beati Ambrosii Archiepiscopi Mediolanensis: De figuris veteris testamenti.* Nimirum inuenit aliquis ea opera inter alia Ambrosii: et quia vel nomen deerat, vel non satis clare apparebat, Ambrosio adiudicauit. Neque auctoritas eius codicis, qui seculo XV. exaratus fuit, tot aliis antiquioribus et codicum, et scriptorum testimoniis quidquam obesse debet. ***Isidorus Setabitanus.***

8. Allegoriae Isidori extant in editionibus omnium eius operum, et in Regia Matritensi cum notis Cypriani Suarez, de quibus Grialius in praefatione descripta cap. 36. Antea prodierant Haganoae cum aliis Isidori operibus hac inscriptione: *B. Isidori episcopi, theologi vetustissimi, de natiuitate Domini, passione, et resurrectione, regno, atque iudicio libri duo. Eiusdem tractatulus de vita, et obitu quorumdam vtriusque testamenti Sanctorum. Item Allegoriae quaedam ex vtroque testamento excerptae, vna cum libro Praemiorum* (corrige *Prooemiorum*). *Omnia haec ex codicibus duobus antiquissimis sunt excerpta, hactenus prorsus a nemine visa. Haganoae per Iohannem Secerium anno* M. D. XXIX. *mense martio*: in 4. Allegoriis praemittitur epistola *Orosio fratri etc.* ***Allegoriarum editiones.***

mss. codices. 9. Exemplaria mss. a nobis obseruata haec sunt. Codex Vaticanus 287., vbi sunt Allegoriae veteris testamenti falso S. Ambrosio ascriptae, de quo cap. 93. Codex Vat. 629., de quo cap. 94. Codex Regio-Vaticanus 231., de quo cap. 99., hoc titulo: *Liber de interpretatione quorumdam nominum veteris, nouique testamenti. Domino, et Dei seruo Orosio episcopo Isidorus. Quaedam etc.* Auctor Inuentarii deceptus, vt puto, a pseudochronicorum auctoribus inscripsit: *Isidori Cordubensis de interpretatione quorumdam nominum etc. ad Orosium presbyterum Tarraconensem.* Allegoriae sine auctoris nomine sunt in codice Regio-Vatic. 1823., de quo cap. 101. In codice Palatino 277., de quo cap. 102., Allegoriae praemissa rubrica: *Domino sancto, ac reuerentissimo fratri Orosio Isidorus.* In Vrbinate 100. cap. 104. eadem rubrica, cui praeit titulus: *Liber Isidori ad Orosium incipit.* In eodem codice est etiam *Liber Soliloquiorum ad Orosium Patrem* fortasse per errorem librarii, qui Orosii nomen ex Allegoriis sumpsit, et *patrem*, vt puto, pro *presbyterum* posuit. Aduertendum est, in vetustissimis membranis legi *reuerentissimo fratri*, non *reuerendissimo*: quod verbum deinde praeualuit. In Conciliis quoque Hispaniae mss. hoc epitheton effertur eodem modo *reuerentissimus*, vt in antiquissimis codicibus bibliothecae Vaticanae obseruaui.

CAPVT LXI.

Liber de ortu, et obitu Patrum Isidoro asseritur. Editiones, mss. codices huius libri. Praedicatio Iacobi Maioris in Hispania ab Isidoro asserta comprobatur. Eiusdem operis quaedam exempla interpolata, et contracta. Genuinus liber editus num ab aliquo interpolatore corruptus.

Natal. Alexander notatur. 1. De Isidoro auctore libri *De ortu, et obitu Patrum* tam constans est veterum scriptorum, et exemplarium mss. operum Isidori consensio, vt valde mirandum sit, extitisse aliquos recentiores, quibus in mentem venerit id negare, aut etiam in dubium reuocare. Omitto stupendam Vossii hallucinationem, qui Callixtum II. seculo XII. Romanum Pontificem auctorem libri dixit de vita, et obitu Sanctorum, eius scilicet, qui inter Isidori opera

legitur, vt ab Oudino tom. 2. pag. 1006., et a Fabricio biblioth. med. verb. Callixtus II. iam notatum fuit. Quis non miretur Natalis Alexandri confidentiam, qui seculo I. Hist. Eccles. dissert. 15. propos. 2. *iam constare*, ait, *apud doctos*, librum de vita, et morte Sanctorum, qui sub nomine S. Isidori circumfertur, Sancti reuera Isidori genuinum foetum non esse? Scio, nonnullos viros doctos dubitare, an Isidori opus hoc sit, quosdam etiam Isidoro aperte abiudicare. Sed quum alii neque minus docti, neque numero pauciores opus Isidoro asserant, et vindicent, quo iure Alexander tueri poterit suum illud, *iam constare apud doctos*? Cui reponere facile quis poterit, et nunc constare apud doctos, et olim apud omnes semper constitisse, librum de ortu, et obitu Sanctorum Isidorum auctorem habere.

2. Baronius, Cennius, et quotquot aduentui, et praedicationi S. Iacobi in Hispania refragantur, librum de ortu, et obitu Sanctorum confictum, falsoque Isidoro tributum, corruptum, atque interpolatum asserunt, vel suspicantur, vt Bayerius obseruat. Mansius vero in not. ad Alexandrum inter eos, qui praedicationem hispanicam S. Iacobi defendunt, Cennium enumerat De antiq. eccles. hisp. tom. 1. dissert. 1. cap. 2. Scilicet Cennius praedicationem S. Iacobi in Hispania ex sola traditione tueri vult, cuius tamen nulla mentio extet in monumentis, quae inuentionem corporis praecesserunt. Quo autem iudicio id egerit, satis duo haec specimina ostendunt. Negat, Isidori esse librum de ortu, et obitu Patrum, quia in eo epistola canonica Apostolo Iacobo Maiori tribuitur, quod a nullo, inquit, hominum factum comperitur. Quid imperitius? Apud eos, qui pro Iacobi in Hispaniam aduentu scripserunt, eorum catalogum reperire potuit, qui epistolam canonicam Iacobo Maiori aut aperte tribuerunt, aut id saltem probabile iudicarunt. Praeterea affirmat, nihil promoueri, etiamsi hymnus breuiarii Mozarabici, quo praedicatio S. Iacobi in Hispania asseritur, S. Ildefonso ascriberetur, quia *Ildefonsus*, ait, *longe post tempora Isidori floruit*. Quid falsius? quid ineptius? Ildefonsus Isidori auditor fuit: obiit anno 667. Corpus Iacobi inuentum in Gallaecia fuit tempore Alfonsi Casti nuncupati, qui regnare coepit anno 795., ante quod tempus negat Cennius monumentum vllum extare praedicationis Iacobi; neque promoueri quidquam posse

Cennius etiam.

putat, etiamsi hymnus, in quo praedicatio statuitur, Ildefonso ascribatur. Et gloriatur quidem Cennius, se non in hispanorum gratiam, vt Bollandiani, sed *in veritatis gratiam* scribere.

Sepulcrum S. Iacobi

3. Constantinus Caietanus in elogio Isidori pag. 29. verba profert Baronii ex not. ad diem 15. iulii Martyr. Roman. de hoc libro: *An sit Isidori, non immerito adducitur in controuersiam, quum complura in eo indigna Isidoro reperiantur coagmentata mendacia*. Excipit autem illico: *Reuera tamen Baronius haec non dixisset, nisi Isidorus euangelicam ad hispanos Iacobi profectionem, quam ipse inficiatur, docuisset*. Sed de Baronio quidem aliter sentiendum: nam aliquando praedicationem S. Iacobi in Hispania sustinebat, etiam si negaret, foetum S. Isidori esse librum de ortu, et obitu Patrum. Addit Caietanus, se singulari concertatione probasse, fide dignissimos etiam scriptores alios ante Isidorum hispanicum S. Iacobi apostolatum confirmasse. Mariana in tract. de Aduentu S. Iacobi in Hisp., et Florezius t. 3. Hisp. sacr. p. 106. seq. ignorare se dicunt, quaenam sint ea, quae *Isidoro indigna mendacia* Baronius appellat. Siquos forte moueant verba de Iacobo Maiori: *Sepultus est in Marmarica*; facile respondetur, errorem librarii irrepsisse, vt ex veteri breuiario Toletano colligitur: *Et, vt dicit beatus Isidorus, sepultus in arca marmorica*, cui adhaeret lectionarium ms. Complutense: alluduntque antiqua alia instrumenta de sepulcro Compostellano: *arcuatam domum, arcis marmoreis, sub marmoreis arcubus*. Ac fortasse, vt apud Marianam nonnemo coniecit, primum scriptum fuit *marmoris arca*, ex quo leui mutatione factum est *marmarica*. Alii, vt Gaspar Sanchez, et Maurus Castella, suspicati sunt *in Tamarica*, nam *Tamarici* populi sunt Gallaeciae: quod tamen minus probandum. Mea coniectura esset *Marmarica*, siue aliud simile nomen (nam nomina propria in mss. passim inueniuntur corrupta) nomen loci esse, in quo primum Iacobus sepultus fuit, vel intra, vel prope ciuitatem Hierusalem.

ex Historia Compostellana

4. Conferenda tamen sunt, quae de sepulcro S. Iacobi in Hisp. sacr. tom. 19. enarrantur pag. 38. ex Historia Compostellana, aliisque monumentis. Theodorus, et Athanasius, discipuli S. Iacobi sepeliri se iusserunt hinc inde ad sepulcrum S. Apostoli. In quodam codice Historiae Compostellanae, qui asseruatur in Collegio

gio Maiori Salmantino *Archiepiscopi* nuncupato, initio extat imago episcopi sub arcubus inspicientis sepulcrum quoddam magnum coopertum in medio positum, et duo alia minora hinc inde sine operculo. In ipsa Historia Compostellana corpus S. Iacobi sepultum dicitur *sub marmoreis arcubus*: in multis Regum Hispanorum diplomatibus, hoc tom. 19. Hisp. sacr. relatis, modo locus indicatur *sub arcis marmoricis*, modo *in locum arcis marmoricis*, modo *sepulcrum habemus in archis marmoricis*, modo *arcis marmoricae fundo Gallaeciae*. Dubitari potest, an ex tribus illis arcis, quas dixi, siue sepulcris, initio nomen inditum fuerit *Arcae marmoricae*: vel ab *arcubus*, sub quibus sunt sepulcra, appellatio fluxerit loci *Arcus marmorei*, et corrupte *arcae marmoricae*. Ceterum in tanta codicum, et lectionum varietate seligam apud S. Isidorum scripturam, quam mihi exhibet codex Casanatensis G. III. I. membran. in fol. seculi XI. circiter, *sepultus in arca marmorea*, quam lectionem coniecturae grauissimorum hominum, et lectiones Breuiarii Toletani confirmant. In ms. vero Casanatensi scribitur *archa* pro *arca*, et veteri manu notatae sunt hae diuersae lectiones, vel *Acha marita*, *vel in Achaia Marmorica*. Ex *Acha marita* alius fortasse coniiciet *acta maritima*.

5. In Chronico interpolato Isidori, quod in sua Chronicorum sylloge Lucas Tudensis edidit, alia innuitur lectio: *Petrus, et Paulus sepulti sunt Romae, Andreas Patras ciuitate Achaiae, Iacobus Zebedaei in arce marmorica, et delatus in Gallaeciam Hispaniae vltimam prouinciam*. Sed ad marginem notatur *in arca marmorica*: et, vt ego arbitror, auctor voluit, *Iacobus Zebedaei in arca marmorica est delatus in Gallaeciam etc.* *in arca marmorica.*

6. Vt autem eos recenseamus auctores, qui librum de ortu, et obitu Sanctorum Isidoro tribuunt, a Braulione initium ducendum est. *De ortu*, inquit Braulio, *et obitu Patrum librum vnum, in quo eorum gesta, dignitatem quoque, et mortem eorum, atque sepulturam sententiali breuitate subnotauit*. Vides non solum inscriptionem, sed argumentum quoque operis clare propositum ex ipso Isidori prologo: *Quorumdam Sanctorum Patrum, nobilissimorumque virorum ortus, vel gesta cum genealogiis suis in hoc libello indita sunt: dignitas quoque, et mors eorum, atque sepultura SENTENTIALI BREVITATE notata*. Caecus sit, oportet, *testimonium Braulionis.*

qui in Braulionis praenotatione expressum non videat Isidori, quem nunc habemus, librum.

Ildefonsi, 7. Ildefonsus in Isidori elogio ab hoc libro incipit: *Scripsit*, ait, *opera et eximia, et non parua, id est, librum de ortu, et obitu Patrum*. Adhaerent alii scriptores De vir. illustr., Sigebertus Gemblacensis, qui neque Braulionem, neque Ildefonsum viderat, vt ex horum trium collatione Nic. Antonius animaduertit: Pastrengus, et Trithemius cap. 47. laudati, quibus praemisimus Notkerum Balbulum, qui seculo x. ineunte decessit, et inter alia Isidori opera recenset librum *De Patribus veteris, et noui testamenti*.

et recentiorum. 8. Addit Nic. Antonius Ferdinandum Perez de Guzman (corrigendum *Didacum Lopez de Almella*) in opere hispanico *El Valerio de las Historias* sub Ioanne II. Castellae rege conscripto, Ioannem Eisengreinium, Lippomanum, Surium, Philippum Bergomatem, Posseuinum, Andream Schotum, quem, inquit, appellamus ante alios huius scripti vindicem: quippe qui de scriptis SS. Patrum in dubium reuocatis, ac vindicatis editurum se opus promisit in scholiis ad Photii Biblioth. cod. I.

auctoritas Bedae 9. Ex antiquioribus scriptoribus, qui Isidorum huius libri auctorem agnouerunt, profert Nic. Antonius Bedam, qui seculo VIII. floruit, ac fere centum annis post Isidori mortem decessit. Scripsit Beda paulo ante obitum, vt auctor vitae discipulus quidam eius narrat, *De libris Isidori episcopi excerptiones quasdam*. Extant etiamnum Venerabilis Bedae Collectanea, seu Excerpta ex probatissimis ecclesiae Doctorum sententiis collecta vol. 3. operum eius: in quo libro multa iisdem verbis referuntur ex opere de ortu, et obitu Patrum deprompta, praesertim cap. de diuisione Apostolorum; ac nominatim Iacobus ad annunciandum euangelium Hispaniam accepisse dicitur. Hae sunt certe excerptiones illae de libris Isidori, quas Bedae discipulus laudat.

defensa. 10. Nolim dissimulare, istiusmodi collectanea foetum genuinum Bedae a Natali Alexandro, ac nonnullis aliis viris criticis non censeri, quia, vt putant, ineptiis referta sunt. Sed aduertendum primum est, non omnia ea, quae nostra hac aetate inepta videri solent, aut reuera inepta esse, aut scriptoribus antiquis, bona plerumque fide narrationes aliorum excipientibus, inepta videri debuisse. Quis Dialogorum auctorem S. Gregorium Magnum negare

ausit, quia multa in eis sunt, quae fide nunc indigna plerique censent? Et audent quidem aliqui, sed tam validis rationibus refelluntur, vt temeritatis suae eos pudere debeat. Deinde scriptores collectaneorum magis excusandi sunt, si quaedam aut aliquantulum absurda, aut minus credibilia proferant; propositum enim illis erat non tam vt vera a falsis discernerent, quam vt aliorum dicta congererent, et aliis diiudicanda proponerent. Praeterea Collectanea, quae Bedae nomine circumferuntur, aut Bedae omnino sunt, aut auctoris aequalis, vel non multum posterioris: quum in antiquissimis membranis descripta reperiantur.

11. Allegat deinde Nic. Antonius auctorem Sermonis *De assumptione Mariae Virginis*, inter alios Sancti Augustini olim relati, nunc in appendicem editionis Maurinorum tom. 5. serm. 208. reiecti. Hic sermo a Labbeo in dissert. de script. eccles., Fabricio in biblioth. med., et aliis creditur esse Fulberti Carnotensis. Mabillonius in Actis SS. Benedict. seculo III. part. 2. pag. 266. asserit, in quodam codice Cluniacensi Autberto, seu Ambrosio Autperto eundem sermonem tribui. Fabricius in bibl. med. verbo *Ambrosius Autpertus* hunc Autpertum, siue Autbertum abbatem S. Vincentii ad fontes Vulturni, qui seculo VIII. floruit, distinguit ab Autperto abbate Casinensi seculo IX.; et ad hunc secundum a nonnullis referri ait sermonem in assumptionem Mariae inter Augustinianos de Sanctis, et in Combefisii bibliotheca concionatoria. Codex Vaticanus 1269. seculi XI., vel XII. inter alias homilias exhibet in octaua Assumptionis laudatum sermonem, praemissa rubrica: *Sermo Ambrosii Autperti in octaua S. Mariae*. Incipit: *Adest, dilectissimi fratres, dies valde venerabilis etc.* Rubrica manu veteri perscripta est, sed ita vt aliud prius exaratum fuisse videatur. *Ambrosii Autperti,*

12. In hoc ergo sermone ms., qui sane veteris auctoris est, ita legitur: *Sed nec inuenitur apud latinos aliquis tractatorum de eius morte quidpiam aperte dixisse. Nam quum illum Euangelii versiculum, quem Simeon dixit ad Domini matrem: Et tuam ipsius animam pertransibit gladius; beatae recordationis tractaret Ambrosius, ait: Nec historia, nec litera docet, Mariam gladio vitam finiuisse. Hinc et Isidorus, Incertum est, inquit, per hoc dictum, vtrum gladium spiritus, an gladium dixerit persecutionis*. Habes Isidori sententiam in libro de ortu, et obitu Patrum cap. 67. *siue alterius veteris,*

de Maria, neque alibi apud Isidorum reperiendam: *Hanc quidam crudeli necis passione asserunt ab hac vita migrasse, pro eo quod iustus Simeon complectens brachiis suis Christum prophetauerit Matri, dicens: Et tuam ipsius animam pertransibit gladius. Quod quidem incertum est, vtrum pro materiali gladio dixerit, an pro verbo Dei valido, et acutiori omni gladio ancipiti. Specialiter tamen nulla docet historia, Mariam gladii animaduersione peremptam.*

Ascarici episcopi,

13. Bayerius, qui in notis ad biblioth. hisp. eandem causam suscipit, plures excitat recentiores, qui librum de ortu, et obitu Patrum Isidoro adiudicant, Gesneri epitomatorem, Bellarminum, Io. Ger. Vossium, Caueum, Oudinum, Albertum Fabricium, Cellierium, et Placcium, qui in theatro Anonym., et Pseudonym. in Isidoro Hispal. num. 1484. aduersus Isidorum huius libri auctorem ne hiscere quidem audet. Ex antiquioribus laudat auctorem vitae S. Isidori apud Bollandianos tom. 1. aprilis, et Ascaricum quemdam hispanum episcopum in epistola ad Tuseredum nondum edita. Incidit in eam epistolam, dum recenseret Escurialensem Isidori Etymologiarum codicem digramm., et plut. 1. n. 3. era MLXXXV., siue Christi anno 1047. XII. Kal. septembris a Dominico presbytero exaratum, vt in fine legitur. Titulus verbis male latinis est: *Directa Ascaricus ad Tuseredus dei famulus, de ipsis Sanctorum dormientium, qui cum Christo surrexerunt, corpora etc.* Ibi quum opinionem quorumdam exposuisset, qui asserebant, Sanctorum Patrum, qui cum Christo resurrexerant, corpora *ad propria remeasse busta*, addit, *illud quasi ebetes beati Tsidori edicto in medium proferentes, id est, de Adam, tresque patriarcis, quod eos in locum Arbe propriis narret requiescere in sepulcris non intelligentes stolidi, et lirantes, quod ille si patria, vel quum* (aut *quorum*, aut *quoniam*) *nesciret Domini iussu suscitata illa corpora essent, neque propriis ea vidisse oculis, si sint in suis, aut non sint sepulcris: sed antiquam solummodo de Patrium vitam, vel obitum Genesis proferat storiam.*

qui vixit

14. Quamuis obscura haec sint verba, tamen clare indicant caput 1. libri de ortu, et obitu Patrum: *Sepultus est autem* (Adam) *in loco Arbee, qui locus nomen a numero sumpsit, hoc est, quatuor: nam tres patriarchae ibidem sunt sepulti, et hic quartus Adam.* Quo autem seculo Ascaricus hic vixerit, incertum. Ex incompto, et horrido latini sermonis ad hispanicum plane decli-

nantis stilo Bayerius colligit, auctorem seculo IX., aut ineunte X. vixisse. Profecto seculo XI., quo exaratus est codex, aut ante, inter hispanos, Ascaricum scilicet, et eos, qui ab eo dissentiebant, constabat, librum de ortu, et obitu Patrum foetum Isidori esse.

15. Sed mea coniectura est, Ascaricum auctorem epistolae antistitem Bracarensem fuisse; illum scilicet, qui seculo VIII. Elipandum interrogauit per literas, an Iesus Christus filius Dei adoptiuus, an naturalis esset, atque Elipandi errorem amplexus fuit. Epistola Ascarici scripta est non sermone latino doctorum proprio, sed idiomate tunc apud vulgus vsitato, adeoque simillima hac in parte est epistolae familiari Elipandi ad Felicem Vrgelitanum, quam Florezius tom.5. Hisp. sacr. pag.577. edidit, et Ducangius num.29. et 31. praefat. ad glossar. med. et inf. lat. in exemplum vulgaris sermonis latini adduxit. Incipit: *Domino Felice, sciente vos reddo, quia exeunte Iulio vestro scripto accepit etc.* Ionas Aurelianensis in opere aduersus Claudium Taurinensem refert, Elipandum Asturias, et Gallaeciam sua insana doctrina imbuere tentasse, cuius discipulos apud Astures ipse Ionas aliquando viderat. Sic etiam Ascaricus Tuseredo controuersiam exponit, quae excitata fuerat *ab hinc Asturianis vsque in oris*. Florezius tom. 15. Hisp. sacr. pag.169. Arcaricum, Ascaricum, siue Ascarium Episcopum Bracarensem collocat anno 785., sed addit, a Pagio, Fleurio, Basnagio, auctore Catalogi Episcoporum Bracarensium, et aliis episcopum Bracarensem constitui, nulla tamen allata ratione. *seculo* VIII.

16. In eandem sententiam Nic. Antonius profert omnes eius operis editiones, quae Isidorum auctorem agnoscunt, et inter alias eam, quam ipse ait factam Haganoae apud Secerium cum libris de natiuitate Domini, Allegoriis, et Prooemiis, anno 1524. Corrigendum arbitror *anno* 1529.; neque enim diuersam hanc editionem esse credo ab ea, quam cap. praec. descripsi. Fabricius aliam antiquiorem commemorat sine loco, et anno in 4., tum etiam Basileensem in Orthodoxographis 1569. in fol. part. 2. pag. 1736. Latet quaedam eiusdem libelli editio in opere non satis in nostris regionibus obuio hoc titulo: *De vita, et morte Mosis libri tres cum obseruationibus Gilberti Gaulmini Molinensis. Accedunt Pseudo-Dorothei Tyrii, et aliorum veterum Apospasmatia de vita prophetarum, apostolorum, et* LXX. *discipulorum Christi, graece, et la-* *Editiones operis,*

tine. II. *Ben Sira, et aliorum orientalium sententiae, a Paulo Fagio, et Io. Drusio pridem editae*. III. *Nicephori Callisti Menologium breue ecclesiasticum. Cum praefatione Io. Alberti Fabricii. Hamburgi, sumptu Christiani Liebezeit, anno* MDCCXIV. In 8. Igitur pag. 512. huius collectionis extat Isidori liber hoc titulo: *Beati Isidori Iunioris, Hispalensis Archiepiscopi, de vita, et obitu Sanctorum, qui deo placuerunt*. Deest prologus. Index pro vtroque testamento capitibus 87. continetur. Fabricius ipse, qui hanc editionem curauerat, in sua biblioth. medii aeui eam tacitus praetermisit. Editio similis Haganoensi anno 1529. iam indicatae: sed in Haganoensi adest praefatio, et haec inscriptio: *Liber B. Isidori episcopi de vita, vel obitu Sanctorum, qui deo placuerunt*. In praefatione quaedam verba praepostere collocantur in hunc modum: *Praefatio quorumdam sanctorum, nobilissimorumque virorum ortus .... dum breui sermone leguntur, qui in scriptura laudibus praefuerunt*.

mss. exemplaria.

17. Ad vetera exemplaria mss. libri de ortu, et obitu Patrum prouocat deinde Nic. Antonius; quae nullum alium auctorem praeferunt, nisi Isidorum, aut per errorem Patres Isidoro antiquiores, Hieronymum, et Ambrosium, vt postea dicam. Inter alia Isidori opera habent hunc librum codices antiquissimi in bibliotheca Parisiensi S. Germani a Pratis. Plusquam quingentorum annorum codicem laudabat seculo XVI. Hieronymus Zurita in Annalibus. Alius membranaceus annorum 250. fuit eodem seculo in bibliotheca Antonii Augustini: alius in bibliotheca Caesarea anno 1475. descriptus, vt Petrus Lambecius testatur. Duos alios antiquissimos codices ante oculos habuit, qui editioni Haganoensi praefuit: octo contulit Petrus de Fuentidueña, qui ad editionem regiam Matritensem hunc librum emendauit, vt Io. Grialius in praefatione narrat. In bibliotheca Ambrosiana hic idem liber cum aliis mss. asseruatur. Bayerius annotat, bibliothecam Escurialensem binos codices huius operis non tamen vsque adeo antiquos, exhibere, octonos Parisiensem regiam, vt ex catalogo apparet. Obseruandum, Biuarium ad annum 37. Dextri Chron. asserere, Petrum Fuentidueña, siue Fontidonium 18. *codices vetustissimos* contulisse: qui error est typographi pro 8. *codices*. Reprehendit idem Biuarius Grialium, et Loaisam, qui, vt ait, etiam editionem correxit, quod in elogio S. Iacobi

Maioris vocem *praedicauit* pro *scripsit* posuerint : nam ipse cum Ioanne de Salazar De aduentu S. Iacobi , et aliis tenet , epistolam Canonicam , quae S. Iacobi Minoris vulgo creditur , scriptam fuisse a S. Iacobo Maiore , vt codices mss. Isidori probant.

18. Verum quum Nic. Antonius leuiter testimonium Petri de Marca de quodam vetustissimo codice indicet , illud vberius a nobis exponendum est . In epistola ad Henricum Valesium de tempore , quo primum in Galliis suscepta est fides Christi , Petrus de Marca primum verba Vsserii transcribit e capite secundo de antiquitatibus ecclesiarum Britannicarum : *Quod autem de Philippi in Galliis apostolatu habet Freculfus , a Malmesburiensi citatus , ex Isidori libro de* Patribus *vtriusque testamenti cap.* 73. *ad verbum expressit* . . . . *Idemque Gallis praedicauisse Christum legitur in libello de festis apostolorum , qui in Hieronymiano martyrologio ms. habetur , ex quo pleraque omnia in librum suum de Patribus noui testamenti transcripsit Isidorus* . Addit Parisiensis antistes : *His adiungendum putaui testimonium vetustissimi codicis ms. ex bibliotheca S. Germani Parisiensis , in quo iste tractatus Isidori ante octingentos annos ascriptus vna cum aliis eiusdem auctoris libris continetur* . . . . *Nec dissimulandum est , in eodem codice legi , Hispaniam Iacobo Apostolo datam , eumque Hispanis fidem praedicasse . Quae vetusti codicis auctoritas a quibusdam conceptam suspicionem eximere debet vitiatae fortean loco in illo lectionis in prioribus editionibus ab aliquo hispanicarum partium studioso* . Scilicet quum eiusmodi codex seculo VIII. , aut paulo post exaratus fuerit , vitiatae recentiori tempore lectionis suspicio omnis cessare debet . Non omittam hoc loco notare , praedicationem S. Philippi in Gallia , quae a S. Isidoro quoque asseritur , non perinde certam censeri , ac praedicationem S. Iacobi in Hispania : tum quia Isidorus de rebus domesticis loquens maiorem fidem meretur ; tum quia quum Philippus praedicauerit Christum in *Galatia* , et *Galatia* dicta etiam fuerit *Gallia* , et *Gallatae Galli* , vt nonnulli obseruant , facile intelligi potest , aut in mss. exemplaria *Galliam* pro *Galatia* irrepsisse , aut de *Galatia* Isidorum , aliosque , qui simili modo loquuntur , esse explicandos .

Codex S. Germani.

19. Quoniam vero Vsserius loc. cit. animaduertit , eadem , quae apud Isidorum de praedicatione apostolorum , apud Iulianum

Iuliani Toletani testimonium

Toletanum comment. in Nahum prophetam legi, hoc loco a nobis auctoritas Iuliani diligenter expendenda est. Caput 81. libri de ortu, et obitu Patrum post alia sic refert: *Petrus namque Romam accepit, Andreas Achaiam, Iacobus Hispaniam, Ioannes Asiam, Thomas Indiam, Matthaeus Macedoniam, Philippus Galliam, Bartholomaeus Lycaoniam, Simon Zelotes Aegyptum, Matthias Iudaeam, Iacobus frater Domini Ierosolymam, Iudas frater Domini Mesopotamiam; Paulo autem cum ceteris apostolis nulla sors propria traditur, quia in omnibus gentibus magister, et praedicator eligitur.*

expositum. 20. Accipe nunc verba Iuliani Toletani comment. in Nahum prophetam pag. 309. tom. 2. Patrum Toletan. *Isti ergo pedes Domini fuerunt, qui eum praedicando per vniuersum mundum detulerunt. Petrus enim eum Romae, Andreas Achaiam, Ioannes Asiam, Philippus Galliam, Bartholomaeus Parthiam, Simon Aegyptum, Iacobus Hispaniam, Thomas Indiam, Matthaeus Aethiopiam, Iudas Thadaeus eum retulit Mesopotamiam, Iacobus Alphaei eum retinuit Hierosolymam:*

Quisque sua sorte Christum sparsit sine sorde,
Per Paulum vero toto dispergitur orbe.

quaedam discrepantia. 21. Hoc est discrimen inter Isidorum, et Iulianum, quod ab hoc omittitur Matthias, Matthaeo tribuitur Aethiopia, Bartholomaeo Parthia, quum Isidorus Matthaeo Macedoniam, Bartholomaeo Lycaoniam assignet. Ac fortasse quum codex, ex quo Henricus Canisius hunc Iuliani Commentarium eruit, mendis inquinatus fuerit, excriptoris vitio ea varietas imputari debebit.

Iulianus sibi consonat. 22. Iulianus ipse De comprobatione sextae aetatis aduersus Iudaeos lib. 2. pag. 118. tom. 2. Patrum Toletanorum, etsi non omnes recenset apostolos, qui Christum per varias orbis regiones annunciarunt, quia id tunc minus erat argumento suo necessarium, tamen hanc eandem diuisionem indicat. Postquam enim narrauit, Petrum fidem praedicasse, quin a Iudaeis ipsi difficultas de septuaginta hebdomadibus Danielis obiiceretur, sic pergit: *Hac etiam, et simili regula Iacobus Hierosolymam, Thomas Indiam, Macedoniam Matthaeus illustrat, ceteraque omnis multitudo Apostolica Christum Dei filium simili doctrina in mundum venisse verbo praedicauit, et testificata est.*

23. Minime dubium est, quin Iulianus hoc libro diuisionem apostolorum, cuius Isidorus in libro de ortu, et obitu Patrum meminit, respexerit: et hoc quidem loco Macedonia Matthaeo tribuitur, vti apud Isidorum. Sed quoniam praedicatio Iacobi Maioris, et aliorum apostolorum hic omittitur, quae diserte in comment. ad Nahum prophetam commemoratur, iccirco ii, qui praedicationem Iacobi Maioris in Hispania reiiciunt, quamuis opus de comprobatione sextae aetatis Iuliano asserant, negant tamen commentarium in Nahum Iuliani genuinum opus esse. *Dupinius*, ait Fabricius in biblioth. med., *hunc commentarium Iuliano erepturus tom. 6. biblioth. eccles. pag. 36., duobus vtitur argumentis, non omni exceptione maioribus, silentio Felicis Toletani, et diuersa, vt ipsi videtur, stili, ac scribendi ratione*. Eminentissimus Cardinalis Lorenzana, qui editionem Patrum Toletanorum non minus doctrinae splendore, quam typorum elegantia ornatam in lucem emisit, in monito ad lectorem, quod commentario praemittitur, opus Iuliano vindicat, et contraria argumenta in nihilum redigit. *eius commentarius in Nahum*

24. Obseruat contra Natalem Alexandrum, quod quum viri docti antea Iulianum auctorem eius commentarii sine vlla dubitandi ratione agnouissent, ipse dubitare coepit non alia causa, vt videtur, permotus, nisi quia in eo commentario praedicatio S. Iacobi in Hispaniis asseritur. Expendit tres rationes, quas Alexander profert. Prima est, quod *ex vno codice ms. vndequaque mutilo, et mendis scatente editum est*. Haec ratio per se ipsa ruit. Multa enim sunt opera, quae ex vno tantum ms., ac, si vis, mutilo, et mendoso alicui auctori ascribuntur. Altera, quod quatuor tantum, aut quinque versus Nahum prophetae exponit. Quid mirum, quum opus sit imperfectum? Tertia: *Recentiorem sane auctorem Iuliano indicant versus Leonini: Quisque sua etc.* Bollandiani in commentario praeuio ad vitam S. Iacobi tom. 6. iulii part. 2. §. 7. respondent, primum versum nullo numero contineri, secundum Leoninum non esse, quum medium non consonet extremo: ac solum posse appellari similiter cadentes; quod apud antiquos poetas saepissime accidit, et quidem quandoque sine vllo artificio. Non autem video, cur dicant Bollandiani, primum versum nullo numero contineri: nam versus hexameter est. *Quisque sua sorte Christum sparsit sine sorde*: vbi *e* in *sorte* producitur vel ratione caesurae, *defensus.*

vt poetae christiani praesertim seculi VII. producere solebant, vel ob duas consonantes dictionis sequentis. Exempla vero versuum similiter cadentium, vt *sorde*, *orbe*, plura sunt etiam apud poetas Iuliano antiquiores. Confer, si placet, Hymnodiam meam Hispanam in dissertat. praeuia num. 215. seq. Apud Eugenium Toletanum, Iuliani magistrum, carm. 1. lib. 1. hi duo sunt continuati versus: *Crimine nec laedam quemquam*, *nec crimine laedar*, - *Sic bene velle queam*, *quo prauum posse recedat*: vbi sibi assonant verba *ledam*, *laedar*, *queam*, *recedat*. Aduerte etiam, Natalem Alexandrum, quum de S. Iuliano Toletano seculo VII. agit, sine vlla dubitatione ita asserere: *Scripsit etiam commentarios in Nahum prophetam*, *qui ab Henrico Canisio ex ms. codice Bauaricae bibliothecae editi*, *in bibliothecas Patrum transcripti sunt*. Guilielmus Cuperus in Vindiciis breuibus pro Hispanica S. Iacobi praedicatione inter Apologias Actorum Sanctorum pag. 874. seqq. num. 114. suspicatur, verba S. Iuliani ita legenda: *Quisque sua sorte Christum sparsit*: *sine sorte vero per Paulum toto dispergitur orbe*. Ac fortasse Iuliano duo hexametri etiam non cogitanti exciderunt, quod aliis non semel contigit.

contra Mamachium.

25. Natali Alexandro consentiens Mamachius tom. 2. Orig., et antiqu. christian. c. 23. ita S. Iacobi in Hispania praedicationem negat, vt simul astruat, viros doctos commentariorum librum in Nahum Iuliano Toletano adimere. Nimirum e doctorum numero adimere ipse volet Miraeum, Fabricium, Labbeum, Nic. Antonium, Cardinalem Aguirrium, Marchionem Mondexarensem, Bollandianos, alios innumeros. Alioquin cur non potius affirmat, viros doctos librum in Nahum S. Iuliano adiudicare? Silentium Felicis in elogio Iuliani Mamachius cum Dupinio vrget. Sed quum constet, Felicem vitam S. Ildefonsi, a Iuliano certo scriptam, non commemorasse, et quum potior fuerit ratio, cur de opere inchoato, et non perfecto, quale est commentarium in Nahum, sileret, quid est, cur tantopere argumento huic neganti Mamachius confidat? Nuper inueni egomet in vetustissimis membranis Vaticanis opus S. Iuliani Toletani, a Felice praetermissum, de quo fusius cap. 103. dicam, vbi codicem Palatinum 1746. describam.

et Cellierium.

26. Cellierius cum eodem Dupinio diuersum stilum, ac scribendi rationem obiicit. Sed vnde arguunt hanc diuersitatem? Et cur

siqua ea est, eiusdem auctoris diuersae aetati, diuersis temporibus, diuerso scopo ascribi non debebit? Fabricius animaduertit, eo commentario primos versus capitis primi Nahum prophetae *solemni illis temporibus per varios sensus vagandi libertate fusius exponi*. Cur igitur Iulianus in hoc commentario morem sui seculi tenere non potuerit, quamuis in aliis peculiari quadam sua ratione, ac methodo scripserit?

27. Quandoquidem vero Natalis Alexander fatetur, praedicationem S. Iacobi in Hispaniis asseri a Freculfo, a Walafrido, a Notkero, a Metello monacho Tegerseensi, a Zacharia Chrysopolitano, ab Ottone Frisingensi, aliisque aut eiusdem temporis, aut sequentis; quia scilicet omnes illi auctores eam opinionem, quam post seculum VIII. ait inualuisse, *indiscussam amplexi sunt*: videndum est, num ex aliis quoque testimoniis ante seculum IX., quo scilicet ineunte, corpus S. Iacobi in Gallaecia inuentum fuit, memorata diuisio, et praedicatio apostolorum comprobetur. Mariana cit. tract. de aduentu S. Iacobi cap. 7. Venantium Fortunatum Isidoro aequalem profert, qui Iacobi doctrinam non se continuisse intra Iudaeae fines testatur in carmine de S. Iacobi laudibus: *Cultoris Domini totum sonus exit in orbem, - Nec locus est, vbi se gloria celsa neget*. Et post multa: *Gentiles docet hic, iudaeos increpat idem, - Fructificansque deo seminat orbe fidem*. Addit Mariana, se eos versus inter Fortunati carmina non inuenisse, sed ex tertia Calixti II. homilia in B. Iacobi laudem desumpsisse. Primum distichum extat lib. 1. carm. 9., quod est de basilica S. Vincentii Vernemetis, non in B. Iacobi laudem. Legitur autem et apud Fortunatum, et apud Calixtum, *toto sonus exiit orbe*. Plura alia disticha desumpta sunt ex Fortunati carm. 2. lib. 5. in laudem Martini Dumiensis, ad quem scribit. Parum ergo centonario carmini in Iacobi laudem fidendum.

praedicatio S. Iacobi in Hispania.

28. S. Beatum Liebanensem, qui Adoptianorum haeresim strenue confutauit, commentarium in Apocalypsin edidisse, iam pridem inter viros doctos constabat. Typis tandem commissum fuit a Florezio, qui obseruat, Beatum in Apocalypsin scripsisse anno 784. In prologo igitur libri 2. pag. 97. sic Beatus ait: *Hi sunt duodecim Christi discipuli, praedicatores fidei, et doctores gentium. Qui quum omnes vnum sint, singuli tamen eorum ad praedicandum in mundo sortes proprias acceperunt: Petrus Romam, Andreas Achaiam, Thomas*

Beatus Liebanensis

Indiam, *Iacobus Hispaniam*, *Ioannes Asiam*, *Matthaeus Macedoniam*, *Philippus Gallias*, *Bartholomaeus Lycaoniam*, *Simon Zelotes Aegyptum*, *Matthias Iudaeam*, *Iacobus frater Domini Ierusalem*. *Paulo autem cum ceteris apostolis nulla sors propria traditur*, *quia in omnibus gentibus magister*, *et praedicator eligitur*. Omissus est a librario Iudas Thaddaeus, quem, vt paulo ante ait Beatus, ecclesiastica tradidit historia, missum ad ciuitatem Edessam ad Abagarum regem. Addit Beatus de apostolis: *Hoc est semen sanctum*, *et electum*, *regale sacerdotium per vniuersum mundum seminatum*. Quo intelligitur, apostolos prouincias adiisse, quae ipsis destinatae erant. Praeterea verba Beati ipsa sunt Isidori verba cap. 82. De ortu, et obitu Patrum, et in prologo libri I. Isidorum nominat cum aliis, quorum descripturus est sententias.

Hieronymus, *et Didymus*.

29. S. Iacobum Maiorem in Hispania praedicasse, ex verbis Hieronymi, eiusque magistri Didymi Alexandrini inter se collatis euidenti ratione colligitur. Hieronymus in cap. 34. Isaiae ait, *Spiritum Domini congregasse apostolos*, *dedisseque eis sortes*, *atque diuisisse*, *vt alius ad Indos*, *alius ad Hispanias*, *alius ad Illyricum*, *alius ad Graeciam pergeret*. Didymus in libris De Trinitate Bononiae demum anno 1769. cum notis V. C. Mingarellii editis simili modo de diuisione apostolorum loquitur: *Hac ratione videlicet*, *quod alteri quidem apostolorum in India degenti*, *alteri vero in Hispania*, *alteri autem ab ipso in alia regione vsque ad extremitatem terrae distributo*. Praedicationem in Hispania ita a Didymo assertam Iacobo Maiori, non Paulo, neque alteri apostolorum congruere, Mingarellius in nota demonstrat, qui etiam verba Martyrologii Blumani ex Florentinio de Iacobo Maiore allegat: *Hic Spaniam*, *et occidentalia loca praedicatur*: *et sub Herode gladio caesus occubuit*: *sepultusque in Acaiam Marmoricam* VIII. *kal. augusti*. Scriptum fuit hoc martyrologium anno 772. Florezius tom. 3. Hisp. sacr. p. 117. duo alia vetera martyrologia in eandem sententiam addit, alterum seculo VIII., alterum seculo IX. ineunte, scilicet anno 804. exaratum. Non omittam aduertere, versus Walafridi, qui a Natali Alexandro producuntur, *Primitus hispanas conuertit dogmate gentes*, - *Barbara diuinis conuertens agmina dictis*, reperiri etiam inter carmina edita nomine Alcuini, qui seculo VIII. florebat; adeoque Walafrido fortasse sunt antiquiores.

30. Producendus demum est hymnus ex breuiario Mozarabico ad diem 30. decembris, quo in eo officio festum S. Iacobi agitur. *hymnus gothicus.*

Petrusque Romam, frater eius Achaiam,
Indiam Thomas, Leui Macedoniam,
Iacobus Iebus, et Aegyptum Zelotes,
Bartholomaeus tenens Lycaoniam,
Matthias Pontum, et Philippus Gallias.
Magni deinde filii tonitrui
Adepti fulgent prece matris inclytae
Vtrique vitae culminis insignia,
Regens Ioannes dextram solus Asiam,
Eiusque frater potitus Hispaniam.

Nodum praecidi putauit Natalis Alexander, si reponeretur, *Officium illud Toletanum non fuisse a romana ecclesia approbatum*. Sed nunc id quaerimus, num ante seculum IX. opinio de praedicatione S. Iacobi in Hispaniis inualuerit. Dummodo ergo liqueat, in officio Isidoriano, quod seculo VII., et VIII. per vniuersam Hispaniam celebrabatur, eam praedicationem aperte asseri, id, quod volumus, obtinebimus. Mirum vero est, quod Alexander illico addit: *Probabilius asseritur, nunquam profectum in Hispanias esse S. Iacobum, quia id romana inficiatur ecclesia, quam asseratur illuc profectus, quia id tradit ecclesia Hispaniensis*. Quandonam, rogo, ecclesia romana inficiata est, profectum in Hispanias esse S. Iacobum? In breuiario romano iussu S. Pii V. recognito hispanica Iacobi praedicatio diserte affirmatur: sub Clemente VIII. ex Baronii sententia ecclesiarum Hispaniae hanc esse traditionem substitutum fuit. Anno 1625., re plene discussa, repositum fuit, quod nunc legitur: *Post Iesu Christi ascensum in caelum in Iudaea, et Samaria eius diuinitatem praedicans plurimos ad christianam fidem perduxit. Mox in Hispaniam profectus, ibi aliquos ad fidem conuertit: ex quorum numero septem postea episcopi a beato Petro ordinati in Hispaniam primi directi sunt.*

31. In Breuiario Quignoniano, cuius fata in Appendice 2. ad Hymnodiam Hispanicam explicui, ita res haec narrabatur: *Hispaniam adiisse, et ibi nouem tantum viros conuertisse traditur*. Ita habebat prima editio breuiarii anni 1535. paucis cognita. Quum autem anno sequenti recusum fuit breuiarium recognitum, quale spatio plurium annorum a multis ad recitandas horas canonicas adhi- *breuiarium Quignonianum.*

bitum fuit, sic reformatum est: *Hispaniam adiisse, et ibi euangelium praedicasse auctor est Isidorus*. Haec eadem sunt verba in antiquis breuiariis Seguntino, Cauriensi, Ciuitatensi, atque Palentino, quae Mariana cap. 8. De aduentu Iacobi apostoli in Hispaniam allegat. Eadem sententia, aliis verbis (addit) Tudense breuiarium: *Hispaniam quoque Iacobus ad praedicandum adiit, vt auctor est Isidorus*. Salmantinum: *Hispaniam adiisse, et ibi euangelium praedicasse, auctor est Isidorus*. Breuiarium ordinis Praedicatorum: *Hispaniam adiit, ibique euangelium, vt auctor est Isidorus, praedicauit*. Quae omnia non solum Iacobi in Hispania praedicationem confirmant, sed etiam librum de ortu, et obitu Patrum Isidori legitimum esse comprobant. Alia sunt breuiaria, quae sine Isidori mentione aduentum S. Iacobi in Hispaniam astruunt, vt Pompelonense, Caesaraugustanum, Valentinum, Pacense, Burgense, Hispalense, Bracarense, Asturicense, Segobiense, Compostellanum, Militum S. Iacobi, gemina ordinis Carmelitani breuiaria, alterum anno 1568., alterum 1586., Venetiis edita.

tabula vetus geographica.

32. Sententia vero de Iacobi praedicatione adeo veterum animos occupauit, vt etiam in tabula geographica antiqua seculo x. circiter exarata id annotatum fuerit. In codice Regio-vaticano 571. pag. 71. terg. est tabula geographica, qua oriens parte superiori pingitur, occidens inferiori, ex latere dextro Arae Philenorum, ex sinistro Roma, Hispania etc. In Hispania vlteriori prope Minium flumen haec est epigraphe: *Hic praedicauit Iacobus*. Sic prope Erodium montem: *Hic Sanctus Andreas praedicauit*. Alibi, *India, vbi Bartholomaeus praedicauit*. Alibi, *India, vbi Thomas praedicauit*.

Caesarius abbas.

33. Ac maius fortasse robur haec communis traditio inde accipit, quod non sine examine recepta fuit, sed etiam nonnullis vel ex ignorantia, vel ex inuidia repugnantibus, vbique demum praeualuit, reuictis ab ipso seculo x. contrarii rumoris auctoribus verbis Isidori nostri, quamuis non expresso nomine allegati. Caesarius Abbas epistolam scripsit ad Ioannem Papam. Florezius, qui tom. 19. Hisp. sacr. eam edidit, intelligit Ioannem XII., et epistolam scriptam anno circiter 962. Baluzius, qui primus eam protulit t. 7. Miscell. intelligit Ioannem XIV., qui regnare coepit anno 984. Caesarius consecratus fuerat ab Episcopo Compostellano, aliisque Archiepiscopus Tarraconensis; quum autem nonnulli Episcopi Prouinciae Tarraco-

nensis, praesertim illi, qui Regibus Francorum parebant, eum recipere nollent, Caesarius scripsit ad Papam, et inter alia ait; *Isti iam suprascripti, et nominati, quia istum Apostolatum, quod est nominatum Spania, et Occidentalia, dixerunt, non erat Apostolatum S. Iacobi: quia ille Apostolus interfectus hic venit, nullo modo autem viuus. Et ego responsum dedi illis etc. O Domine, sciatis vos, quia Petrus namque Romam accepit, Andreas Achaiam, Iacobus, qui interpretatur filius Zebedaei, frater Ioannis Apostoli, et Euangelistae, Spaniam, et Occidentalia loca praedicauit, et sub Erode gladio caesus occubuit. Ioannes, et Philippus Galatiam etc. O Pater Sancte, ego dico, qui hoc contradicit, quod verum non est, contradictor est Domini, et legi*. Prouinciae ab hoc Auctore Apostolis assignantur, vt apud Isidorum, excepta *Galatia* pro *Gallia*, vt multi legunt apud Isidorum: alii etiam apud Isidorum scribunt *Galatia*.

34. Antiquiorem auctorem laudare possem Eusebium Caesariensem, si eius esset genuinum opus, quod in Regio-vaticano codice 2034. seculi xv. legitur. Rubrica pag. 90. haec est: *Incipit Chronica Eusebii Caesariensis, Pamphili martyris contubernalis*. Capitulum primum de prima aetate. *In principio temporis ante omnem diem deus pater in Verbo, et per Verbum suum fecit ex nihilo rerum omnium materiam*. Desinit: *Fuit autem, vt dicitur, Nicaena synodus anno Constantini imperii* xx. *celebrata. Hucusque Chronicam suam perduxit Eusebius Caesariensis, Pamphili martyris contubernalis. Abhinc Hieronymus sui temporis digessit historiam. Per idem tempus, Helena etc.* Huius Chronici cap. 13. haec reperio: *Ioannes Ephesi quiescit. Iacobus Maior Hispaniam e Hierusalem rediens decollatur. Thomas in India maiori lancea transfigitur*. ***Eusebii Caesariensis suppositium chronicon***

35. Ceterum totum hoc Chronicum aut omnino suppositum, ***ab aliquo Gallo.*** aut valde interpolatum est ab aliquo scriptore Gallo, vt videtur: nam multa de fidei praedicatione in Galliis traduntur, ac singillatim de ecclesia, S. Petro adhuc viuenti Senonibus a S. Sauiniano fundata, quae ecclesia *S. Petri viui* dicta fuit. Certa suppositionis, aut interpolationis argumenta sunt, quod cap. 15., et 16. laudatur Hieronymus, qui Beatus appellatur, et cap. 16. versus finem ita legitur: *Constantinum vero a beato Siluestro baptizatum eiusdem Pontificis Actus declarant*. Continuatio Hieronymi eodem vitio laborat, cuius margini charactere rubro prima manus ascripsit: *Non videtur Hiero-*

nymianus stilus. Desinit: *Alani in Hispaniae montanis*, *qui Vascoli* (forte *Vascones*) *nunc narrati sunt*. *Hucusque Hieronymus presbyter sui temporis digessit historiam*.

scriptores recentes.

36. Pauca haec de praedicatione S. Iacobi in Hispania pro re nata a nobis dici debuerunt. Mansius in not. ad Histor. Natalis Alexandri catalogum texit eorum, qui eam defendendam susceperunt. Nominat Io. Albertum Fabricium, qui in Salutari Luce Euangelii cap. 16. §. 2. recentiores ad vsque suam aetatem percenset, P. Guilielmum Cuperum Soc. Iesu in Actis Sanctorum in append. ad t. 6. iulii, P. Godefridum Henschenium in diatriba ad tom. 1. aprilis, P. Adrianum Daude Soc. Iesu in Historia vniuers. rom. imperii lib. 1. Hist. eccles. §. 3., et in animaduers. 5. ad cap. 2. lib. 1.; et Caietanum Cennium de antiq. eccles. hisp. t. 1. dissert. 1. cap. 2., aliosque hispanos in Actis Sanctorum append. ad tom. 7. iulii indicatos. Inter recentes, qui seculo XVII. scripserunt, recensendus est Ioannes Dauila de Roa, cuius extat tractatus ms. cod. 472. bibliothecae Regio-vaticanae De personali praedicatione S. Iacobi Apostoli in Hispania: quem Bayerius in not. ad bibl. Hisp. vet. lib. 8. n. 284. ad seculum XIII. reuocare conatus est. Alia est disputatio de aduentu, et praedicatione S. Iacobi in Hispania in bibliotheca veteri vaticana cod. 5540. papyr. in fol., incerto auctore, quae incipit; *Aggredimur nunc*.

liber De obitu

37. Vt autem ad librum de ortu, et obitu Sanctorum redeam, cuius occasione controuersia de S. Iacobi in Hispania praedicatione mota est, eum Isidoro adiudicandum multis probat Marchio Mondexarensis cap. 20. de praedicatione S. Iacobi, qui plures mss. codices Hispaniae, Galliae, Italiae, Germaniae, et Britanniae in eam sententiam appellat, Mariana in tractatu de eodem argumento, Florez, Hisp. sacr. tom. 3. pag. 100. seqq., cl. Hispaniae sacrae continuator Riscus t. 30. tract. 66. c. 6. n. 12., quique, vt Bayerius obseruat, argumentum plene exhaurit Benedictus Clemens de Arostegui in dissert. de apostoli Iacobi Maioris in Hispania praedicatione Neapoli 1743. a pag. 10. Quibus quaedam nos ex veteribus membranis addere licet.

a Sedulio Scotto laudatus

38. In Prolegomenis ad Sedulium num. 58. descripsi codicem Vaticanum 242., in quo sunt *Explanationes Sedulii Scotti in quatuor Euangelistas*. Floruit is Sedulius seculo IX. Codex vero tot additamentis,

mentis, et correctionibus eiusdem manus primae notatus est, vt iure eum pro autographo accipere possis. Sedulius ergo primum praefationem Hieronymi in quatuor Euangelistas exponit, et de Matthaeo sic habet: *Matheus cognomento Leui dicitur, quia ex prosapia tribus Leui ipse originem ducit. MATHA in hebraeo sermone donum dicitur: vnde Matheus donatus interpretatur, eo quod ei donatum est, vt non solum apostolus, sed etiam euangelista esset: qui etiam ex tribu sua Leui sumpsit cognomen. Ex publicano a Christo electus primum quidem in Iudaea euangelizabat, postmodum in Macedonia praedicabat; hic requiescit in montibus Pastorum.* Ad verba *Qui etiam etc.* margini eadem manus maiusculis literis appinxit, ISID. Quae certe deprompta sunt ex cap. 75. libri de ortu, et obitu Patrum, vbi alii legunt *in montibus Parthorum*. Sic etiam de Marco, et Luca quaedam verba ex Isidoro sumit, quamuis non iterum laudato, et de Ioanne Euangelista longam narrationem ex cap. 72. a verbis: *Hic anno sexagesimo septimo* ad finem capitis *apud Ephesum* vi. *Kal. Ianuar.*

39. Plura nobis ad manus fuerunt mss. exemplaria, quae libro de ortu, et obitu Patrum nomen Isidori praefigunt, vt praetermittam alia, in quibus sermo de S. Ioanne Baptista Isidori nomine profertur, scilicet ex cap. 72. libri de ortu, et obitu Patrum: de quibus infra, quum de sermonibus agam, cap. 72. dicam. *mss. codices.*

40. In codice Vaticano 287. seculi xv. est liber De ortu etc. mutilus in fine primae partis, et carens secunda, S. Ambrosio perperam affictus, vt exponam cap. 93. In codice Vaticano 629. nomen auctoris non est, sed illico subsequuntur alia Isidori nostri opera. Vide cap. 94. In veteri cod. Regio-vaticano 309. est compendium huius libri sine auctoris nomine. Vide cap. 100. In codice Palatino 216., de quo cap. 102., est caput 72., al. 73. de S. Ioanne Baptista: sed insertum in quadam homilia, et sine auctoris nomine, et quibusdam additis, quae in alio libro De ortu, et obitu Patrum a me typis edendo reperiuntur. Ibid. in cod. Palat. 277. sine Isidori nomine, sed post alia Isidori opera, in quorum titulis pariter deest auctoris nomen, liber de ortu, et obitu Patrum cum prologo. Codex est vetustissimus. In codice Palatino 1448. seculi x. circiter cap. 103. est compendium huiuscemet libri sine auctoris nomine, quod ad alios mss. codices recensitum typis exprimam: exi- *Vaticani,*

stimo enim, non post seculum IX. compositum. In Vrbinate 100. cap. 104. *Isidorus de obitu Patrum etc.*, vt in editis. Ita in Vrbinate 382. cap. eod. 104. *Isidori Hispalensis episcopi de ortu, vita, et obitu Patrum etc.* Simile exemplar ibid. in Vrbinate 392. In Ottoboniano 1720. idem liber inter alia Isidori opera, sed non expresso auctoris nomine: vide cap. 106. In codice Casanatensi G. III. 1., quem cap. 107. recensebo, idem liber a prima manu S. Hieronymo affingitur, a secunda manu S. Isidoro, cuius subsequuntur quaedam alia ex Etymologiis petita sine noua auctoris mentione.

alii. 41. Ex schedis Zaccarianis cap. 44. recensui codicem Veronensem, codicem Florentinum Mediceum, alium Florentinum S. Marci, codicem Albanium, codicem Malatestium, quibus omnibus liber de ortu, et obitu Patrum Isidoro ascriptus continetur. Cap. 46. ex catalogo bibliothecae monasterii Pomposae seculo XI. confecto indicaui *Librum S. Isidori de vita, ortu, et obitu Sanctorum Patrum, qui in scripturarum laudibus referuntur.* Ibidem relatum fuit, Leofricum, siue Leofridum, qui seculo XI. vixit, monasterio Excestrensi donasse Isidori Etymologias, et *Passiones Apostolorum*, quod vltimum opus librum esse de ortu, et obitu Patrum, Nic. Antonius pro certo habet. Cap. 55. ex Muratorio descripsi codicem Ambrosianum, ante mille, et plures annos exaratum, qui inter alia Isidori opera referebat *librum Vitae Sanctorum*, quem hunc ipsum librum de ortu, et obitu Patrum esse crediderim.

Florentini 42. Bandinius tom. 4. codic. latin. inter codices mss. S. Crucis plut. 21. describit codicem XI., in quo sunt Isidori libri tres Sententiarum, Liber Primorum (lege *Prooemiorum*), item *Isidori De ortu, et vita, vel obitu Sanctorum, qui in Domino praecesserunt*, cum prologo, et tabula, vt in editione Grialii. Sequuntur Allegoriae, vt in editis, et liber anepigraphus (Synonyma): incipit: *Venit nuper ad manus meas quaedam schedula*. Desinit, *imple opere, quod didicisti exhortatione*, cap. penult. in editis. Nulla est librorum diuisio. Sunt et alia, praesertim S. Augustini, in hoc codice, qui membranaceus est in 8. maiori seculi XIII. cum titulis rubricatis, et initialibus coloratis.

recensiti. 43. Idem Bandinius ibidem plut. 22. recenset codicem 12., membranaceum in 4. maiori seculi XIII., in quo est hic idem liber cum aliis Isidori operibus: scilicet num. 6. De natura rerum etc., num. 12.

Isidori Hispalensis episcopi *De ortu, vita, et obitu Sanctorum Patrum etc.* Subiungitur *notitia de duodecim apostolis, qui per vniuersum orbem terrarum dimissi sunt ad praedicandum*. Num. 13. Hieronymus de virib. illustr. Adduntur duo capita, I. de Valeriano Calaguritanae vrbis episcopo: II. de Prudentio, quod ita habet: *Prudentius Calaguritanus versificator insignis, multa contra haereticos, et paganos diuerso edidit metro, nostrumque dogma luculentissime cecinit*. Sequuntur libri Gennadii, Isidori, et Ildefonsi de vir. illustr. Caput de Prudentio vehementer confirmat eorum opinionem, qui Prudentium Calagurritanum dicunt: praesertim quia in bibliotheca Vaticana nonnullus est similis codex. Bayerius in not. ad bibl. vet. hisp. lib. 2. cap. 10. obseruat, in codice Aemilianensi Conciliorum seculo x. exarato, et in Escurialensi Vigilano dicto eiusdem seculi hoc ipsum referri, nisi quod liber Hieronymi desinit cap. 135., quod est de Sedulio, et cap. 136., quod est de ipso Hieronymo. Additur, *Hucusque Hieronymus, Exhinc Gennadius Massiliensis episcopus*: et post Valerianum, qui primus est, legitur, II. *Prudentius Calagurritanus etc.* Apparet autem, eos codices interpolatos esse vel ex eo, quod Hieronymus Sedulii meminisse non potuit saltem eo elogio, quod circumfertur, et Gennadii est. Fortasse inde natum est, quod elogium Sedulii a Gennadio conscriptum Hieronymo a nonnullis tribuatur: de quo dixi in prolegom. ad Sedulium num. 6., et 7. Nec Gennadius *episcopus Massiliensis* dici debuit, sed *presbyter*. De patria Prudentii pluribus egi in Prudentianis.

44. Florezius tom. 3. Hisp. sacr. p. 107. seq. obseruat, librum S. Hieronymi De script. eccl. graece redditum fuisse a Sophronio Hieronymi aequali, multis additis, quorum nonnulla Isidorus in libro suo De ortu, et obitu Patrum adoptauit, vt Iacobum Maiorem duodecim tribus dispersionis praedicasse, et Simonem Cananaeum Iacobo Minori in sede Hierosolymitana successisse, quod tamen falsum est: nam successit Simeon. Sed Isidorus, orientalem auctorem secutus de rebus orientalibus, errauit. Alia, quae Isidorus omittit, putat Florezius Sophronio addita a graecis post Isidori tempora, vt quod de Eunucho Candace, et Crescente narratur apud Sophronium. *Eunuchum Candacem* vocat Florezius, qui error, vel memoriae lapsus nonnullis aliis communis est pro *eunucho reginae Candaces*. *Florezii opinio.*

45. Breuiter nunc expendam opinionem Burrielii in epistola *Pars 2. de nouo testamento*

ad Petrum de Castro relata cap. 40., qui quum in Bibliis gothicis ante irruptionem Maurorum in Hispaniam exaratis, vt ipsi videtur, reperisset, ante singulos prophetas elogium historicum, quod in libro S. Isidori de ortu, et obitu Patrum legitur, descriptum esse, arbitratus est, ab Isidoro ea elogia composita fuisse, vt singulis prophetis in bibliis praeponerentur: quod itidem censet de prooemiis. Inde vnita prooemia, quae in eisdem bibliis sunt, librum Prooemiorum confecerunt, et vnita elogia historica prophetarum librum de ortu, et obitu Patrum. Addit, librum secundum, siue elogia Deiparae, et apostolorum alium fortasse habere auctorem. Haec opinio sustineri non potest, quantum quidem ad librum de ortu, et obitu Patrum attinet: nam de Prooemiis alia videtur esse ratio, vt cap. seq. dicam; primum quia mss. vetera exemplaria vtrumque librum Isidoro adiudicant, quibus multi antiqui scriptores plane adhaerent, vt vidimus. Deinde credendum potius est, ex libro Isidori de ortu, et obitu Patrum desumpta fuisse elogia prophetarum, vt in bibliis insererentur, quam librum ipsum ex elogiis prophetarum vnitis coaluisse. Nam liber de ortu, et obitu Sanctorum Patrum, etiam semotis noui testamenti Patribus, constat 64. capitibus, ab Adam, Abel etc. ad Machabaeos, quum pauci sint sacri scriptores, quorum elogium initio operum praefigi debuerit.

Isidori quoque est.

46. Praeterea si fingere velimus, Isidorum prius elogia tantum prophetarum composuisse, deinde vero animum ad librum conficiendum applicuisse, nulla est ratio, cur eum dicamus in veteris testamenti elogiis substitisse, neque ad noui testamenti laudandos Patres accessisse, quum totus liber vtrumque testamentum complectens Isidori nomen praeferat, et prologus Scripturarum laudes commemoret, neque vetus a nouo testamento distinguat. Cur autem Isidorus elogium historicum scriptorum noui testamenti omisisset, si scriptores sacros laudare sibi proposuisset? Praetereo, biblia illa gothica Toletana non eam antiquitatem prae se ferre, quam Burrielius putat, vt cap. 87. ostendam. Refert quidem Burrielius, in regio conuentu Toletano S. Ioannis Regum asseruari antiquum membranaceum codicem, qui solum vitas Patrum veteris testamenti complectitur: sed aduertit, indicem vitas quoque Patrum noui testamenti polliceri.

rationes.

47. Immo etiamsi index eas vitas non polliceretur, nulla haec esset coniiciendi ratio, vitas noui testamenti ab Isidoro non fuisse

scriptas. Id enim passim accidit in similibus operibus, vt etiam de Prooemiis cap. seq. num. 5. dicam, vel quia codex mutilus est, aut ex alio mutilo descriptus, vel quia interdum ex integro opere nonnulli id tantum sumebant, quod sibi magis vsui esse posset. Ac nonnulla est ratio, cur ea pars seligatur, quae de veteris testamenti Patribus agit. Nuper prodiit Romae apud Giunchium tomis 4. in 4. opus, quod in Diario ecclesiastico romano 27. septembris 1794. laudatur, sic inscriptum: *Degli vomini illustri dell' antico testamento, e delle principali analogie, che le lor persone, i lor detti, fatti etc. hanno con Gesù Cristo, e colla sua chiesa. Saggi del sacerdote Bernardino Famiani*. Extat etiam Georgii Cassandri liber inscriptus *De viris illustribus ab Adam vsque ad historiam Regum*, *Coloniae* 1551. *in* 12.

48. Alium codicem gothicum Burrielius laudat, quo Isidori liber de ortu, et obitu Patrum ab excusis satis diuersus continetur. *diuersa exemplaria* Duos ego habeo, qui ab editis differunt, alterum Veronensem inter schedas Zaccarianas, vt cap. 44. dixi, qui est compendium libri Isidori, alterum descriptum ex codice Regio-vaticano 199., de quo cap. 99., qui Isidoriano libro vulgato auctior est in multis capitibus, in aliis breuior, plura omittit, quaedam noua addit, et caret principio. Vtrumque inter opera dubia, vel spuria reponam. Liber acephalus incipit: *De sancto Abraham*, *qui fuit prima via credendi*. Petitum id est ex primo versu prologi Psychomachiae Prudentii: *Senex fidelis*, *prima credendi via*, - *Abram beati seminis serus pater*. Desinit in elogio Stephani protomartyris, quod in excusis omnino deest. Nulla est distinctio libri primi de veteri testamento, et secundi de nouo. Patres, et Sancti ex vtroque testamento laudati sunt 55. Ante apostolos praemittitur breue caput *De apostolis in genere*. Post S. Matthiam rursus caput aliud de apostolis in genere, et de eorum diuisione, et praedicatione.

49. Subiungitur aliud caput de apostolis, qui vxores habuerunt: *libri De ortu.* vbi aduertendum est, auctorem libri, vel huius certe capitis se aequalem S. Clementis, Apostolorum discipuli, asserere. *De apostolis*, inquit, *qui sine dubio vxores habuerunt*, *audiui Sanctum Clementem ita dicentem*, *qui eorum comes*, *et eorum discipulus fuit*, *et tertius a Petro Papa in Roma extitit*. In vtroque vero hoc libro de ortu, et obitu Patrum praedicatio Iacobi in Hispania non secus, atque in edi-

tis annunciatur. In primo: *Iacobus filius Zebedaei euangelizans Hispaniis*: in altero: *Hispaniae, et occidentalibus locis praedicator*. In codice Palatino 216., describendo cap. 102., refertur fragmentum vitae S. Ioannis Euangelistae ex hoc vberiori libro desumptum, sed tacito auctoris nomine.

an is liber corruptus.

50. Genuinus Isidori liber de ortu, et obitu Patrum ille censendus est, qui iam editus extat, et Isidori nomine in antiquissimis exemplaribus praenotatur. Dubitant tamen adhuc viri nonnulli critici, an ab aliquo interpolatore sit corruptus. Papebrochius in Respons. ad exhibit. error. part. 2. accusatione 9. Petauio adhaerere videtur, qui similem librum *De ortu, et obitu prophetarum* Epiphanio, cui affingitur, indignum censet, librum vero de ortu, et obitu Sanctorum, qui Isidori nomen praefert, vere huius foetum esse contra Baronium pronunciat: *sed corruptum*, addit Petauius, *ab aliquo interpolatore crediderim*. Verum ea, quae communi omnium exemplarium praesertim veterum, et in diuersis orbis regionibus exaratorum consensu comprobantur, interpolata esse, nemo sanus sine euidenti aliqua ratione arbitrabitur: alioquin nihil in scriptorum veterum quantumuis legitimis operibus ab impudentium censorum temeritate, et audacia tutum erit, et immune. Aliud iudicium ferri poterit de iis, quae in quibusdam codicibus reperiuntur, sed ab aliis desunt. Exemplo esse potest, quod idem Papebrochius part. 1. accus. 14. narrat, habere se ms. vnum codicem ex Susatensi Patrum Praedicatorum bibliotheca, in quo vita erat S. Catharinae hoc initio: *Conceptionem, et vitam B. Catharinae B. Isidorus in libro de ortu, et obitu Iustorum describit*. Respondet Papebrochius, librum de ortu, et obitu Sanctorum Isidori nomine editum, solum comprehendere vitas Patrum veteris, et noui testamenti, adeoque additamentum de S. Catharina auctoris esse longe posterioris. Ego sane nullum reperi exemplar libri Isidori, in quo vita S. Catharinae, ne vt additamentum quidem, contineatur.

CAPVT LXII.

Prooemia S. Isidori in libros veteris, ac noui testamenti. Zaccariae prooemium in hoc opus.

1. Quae fuerit Burrielii de Isidori Prooemiis opinio, cap. praecedenti dixi: scilicet ea ab Isidoro composita fuisse, vt singulis bibliorum libris praefigerentur: deinde in vnum corpus vnita coaluisse. Titulus ipse prooemiorum satis probabilem hanc sententiam reddit. Potuit tamen Isidorus ipse ea prooemia in vnum volumen compacta edere, vt alii omnium sacrae scripturae librorum argumenta prae oculis, ac manibus facilius haberent: ex quo volumine alii singulis bibliorum libris in nonnullis exemplaribus prooemia praefixerint. In exemplari bibliorum gothico, quod Toleti asseruatur, ea prooemia suis locis inserta sunt, sed non plane omnia, vt idemmet Burrielius innuit. *Burrielii opinio.*

2. Profecto Prooemiorum librum ab Isidoro confectum Braulio, et Ildefonsus testantur. Braulio: *Prooemiorum librum vnum, in quo quid quisque liber sanctae contineat scripturae, breui subnotatione distinxit*. Ildefonsus: *librum Prooemiorum*: quae verba omissa sunt initio editionis regiae Matritensis, vbi caput hoc libri Ildefonsi de Isidoro excribitur, ex quo deceptus, vt iam alibi monui, Nic. Antonius existimauit, nihil in Ildefonso de Prooemiorum libro legi. Simili modo Rodriguezius de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. p. 296. errauit, qui inter Isidori libros, ab Ildefonso praetermissos, libros Prooemiorum, et De officiis ecclesiasticis reposuit. Braulioni, Ildefonsoque Sigebertus, et alii passim cohaerent. Nic. Antonius secutum in hoc ait Isidorum argumentum S. Hieronymi in prologo galeato. Sed quum Hieronymus ad suae versionis defensionem prologum galeatum ediderit, argumentum Isidoriani libri melius ex Braulionis verbis intelligitur. *veterum testimonia.*

3. In nonnullis exemplaribus desideratur prooemium libri, *Plenitudo noui, et veteris testamenti etc.*, in quo libri omnes sacrae scripturae breuiter recensentur, vt deinde de singulis distinctius agatur. *Quae fuerit eo tempore*, ait Fabricius in bibl. med., *sententia ecclesiae occidentalis de canone librorum sacrorum ex hoc, aliisque* *canon librorum sacrorum.*

Isidori scriptis bene potest intelligi, vt notauit Richardus Simon in censura biblioth. eccles. Dupinianae tom. 1. pag. 252. seq., qui etiam p. 259. seq. notat, latinam versionem librorum biblicorum non semper Hieronymianam sequi, sed aliam subinde, vti in psalmis Romanum, siue Italicum psalterium. De latina versione, qua Isidorus vtebatur, nos alibi plura.

Prooemiorum editiones. 4. Opus hoc emendauit, vt ex praefatione Grialii obseruat Nic. Antonius, et ex septem codicibus inter se collatis editioni maturauit Io: Mariana Soc. Iesu, Hispaniae decus singulare. Prodierat antea non solum in Bignaeana editione, sed etiam in Haganoensi anni 1529. cum nonnullis aliis Isidori operibus. Rodriguezius de Castro tom. 2. Bibl. Hisp. p. 300. affirmat, Prooemia in editione Grialii cum libro 1. Officiorum continuari sub eodem numerorum, et capitum ordine, ita vt Prooemia, et liber 1. Officiorum 25. capitibus constent. Quod oppido falsum est: nam neque Prooemia capitibus numeratis distinguuntur, et liber 1. Officiorum Prooemiis quidem succedit, sed ipse solus ab initio ad finem 45. capita complectitur. Laudatus Nic. Antonius indicat ms. codicem Prooemiorum in bibliotheca Ambrosiana. Bayerius addit duos in bibliotheca Escurialensi. Cap. 46. ex veteri catalogo monasterii S. Nazarii indicatus fuit codex Prooemiorum, duo ex catalogo monasterii Bobiensis: cap. 61. vnus ex bibliotheca Florentina S. Crucis, vt de multis aliis taceam.

mss. exemplaria 5. Exemplaria mss. Prooemiorum a me visa, et collata haec sunt. Codex Vaticanus 287., in quo sunt prooemia tantum veteris testamenti, de quo agam cap. 93. Codex Vaticanus 641., de quo cap. 94., *Praefationum* nomine exhibet prooemia in vetus, et nouum testamentum, omissa praefatione generali, sed adiuncto capite de Esther, quod in editis desideratur. Sine Isidori nomine sunt *Praefationes librorum noui testamenti* in cod. Regio-vatic. 231., de quo cap. 99., sed desinunt paulo post initium. In Regio-vatic. 310., in quo plura sunt Isidori opera, sunt duo libri Prooemiorum cum prologo, sed non expresso auctoris nomine. Vide cap. 100. In codice Palatino 277. eadem Prooemia, addito tamen Isidori nomine recentiori manu: c. 102. In Vrbinate 100. cap. 104. Prooemia vtriusque testamenti cum prologo. In Ottoboniano 278. cap. 105. excerptum ex Prooemiis de S. Paulo Apostolo.

6. Quum

6. Quum V. C. Zaccaria ab hoc Prooemiorum opere editionem Isidorianam inchoare constituisset, prologum suum ita meditatus fuerat. *Zaccariae praefatio.*

Sancti Isidori Hispal. Episcopi in libros veteris, ac noui testamenti Prooemia.

Editoris Prooemium.

Quae S. Isidorus Hispalensis Episcopus de sacrarum litterarum volumine commentatus est, opera edituri, ab eius in vtriusque Instrumenti veteris, ac noui libros prooemiis initium facimus. Fuisse illa ab Isidoro conscripta, nemo negarit; quum eorum diserte meminerint cum S. Braulio Caesaraugustanus in praefatione ad sanctissimi Episcopi opera, tum S. Ildefonsus in libro *de viris illustribus cap.* IX., quos sequutus Sigebertus in libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis cap.* LV. ait de Isidoro: *Scripsit librum Prooemiorum de libris veteris, et noui Testamenti, quos in Canonem recipit Ecclesia Catholica.*

7. Prodierunt autem in Bignaeana, ac Breuliana Isidorianorum omnium operum editione; in Matritensi praeterea ad septem mss. codices castigata ab Iohanne Mariana Societatis nostrae viro doctissimo, qui et illa breuibus, at de more pereruditis adnotationibus illustrauit. Nos praeter tres hasce editiones totidem ad ea recognoscenda manuscriptos libros adhibuimus, de quibus nonnulla heic duximus animaduertenda. *editiones,*

8. Horum Codicum primus exstat in celeberrima Patrum Franciscanorum, quos *Conuentuales* dicimus, Bibliotheca Florentiae ad Sanctae Crucis: inscribitur autem Codex CCXXXIII. Plutei XX. in ea parte, quae Templum ipsum spectat, collocati. Qui in eo descripti sunt libri, plures sunt hoc ordine: Isidori *de summo bono*; eiusdem liber *Prooemiorum*; eiusdem *ortus, et vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino recesserunt*; eiusdem *Allegoriae ad Orosium*; eiusdem *Synonyma*; eiusdem *liber differentiarum*; *Dialogus* S. Augustini *Episcopi ad Orosium* (cuius initium: LICET MVLTI DOCTISSIMI VIRI); *seu liber* S. Augustini *Episcopi ad Paulum, et Eutropium Episcopos Hispanos super quaestiones Caelestii de perfectione Iustitiae*. Eiusdem liber *ad Virgines*: QVVM MORTALIVM MVTABILIS MENS; eiusdem *de quatuor virtutibus Caritatis*: DESIDERIVM CARITATIS: eiusdem *de decem plagis*: NON EST SINE CAVSA, FRATRES; eiusdem *ad Dulcitium de animabus defunctorum*: SIQVIDEM LEGIMVS; eiusdem *de consolatione defunctorum*: ADMONET NOS; eiusdem denique *de introitu Episcoporum*: QVI NON INTRAT PER OSTIVM. *mss. codices*

9. Codex alter Caesenae in Malatestiorum Principum Bibliotheca apud Franciscanos quoque Conuentuales adseruatur, quintodecimo, vt videtur, seculo exaratus: praenotatus II. Plutei XIII. in dextera Bibliothecam adeuntium parte collocati. Multa in hoc etiam codice cum Isidori nostri, tum aliorum opuscula continentur hoc ordine. I. S. Bonauenturae *descripti.*

Inductionum ad intelligentiam Sacrarum Scripturarum ; qui liber in extremo opere dicitur *Tractatus introductorius intelligentiam* (sic) *Sacrae Scripturae*, *et Fidei Christianae* ; tum haec adduntur : *iste liber editus est a Reu. P. F.* Bonauentura *de Ordine Minorum Sedis Apostolicae Cardinali*, *et est compendium Theologiae*, *et fidei Christianae* . II. Libellus ab Arabico in latinum idioma versus a Fr. *Alphonso Boni hominis* Hispano, inscriptusque *Reuerendiss. in Christo P. F. V. Magistro Ordinis Fratrum* PRAEDICATORVM; de Messia nempe *epistola*, vt in extrema pagina adnotatum reperio, *Rabi* Samuelis *Isilite* (sic) *oriundi de ciuitate Regis Morochorum missa Rabi* Ysaac *Magistro Synagogae*, *quae est in Sublimeta in regno praedicto*. III. *B. Hysidori Hyspalensis Episcopi Liber Noui Testamenti* ; qui fragmentum est ex primo de Officiis libro decerptum. IV. *Liber Prooemiorum S. Isidori*. V. eiusdem *de vita*, *et obitu Sanctorum Patrum* . VI. *Chronicon* S. Isidori . VII. eiusdem *liber differentiarum* . VIII. eiusdem *Sermo contra Arrianos*. IX. eiusdem *contra Iudaeos*.

codex Veronensis.

10. Multo vetustior his est tertius Veronensis , vt aiunt , *Capituli* membraneus Codex in 4. inscriptus LIV. , de quo Cl. Marchio Maffeius in *Bibliothecae Veronensis manuscriptae parte prima pag.* 88. hisce verbis disserit: „*Eiusdem formae libro*, *mixto itidem*, *vetustoque*, *ac ad typographicum vt plurimum accedente charactere*, *continentur haec* . I. Orditur liber Prooemiorum Dialogus S. Hieronymi presbyteri . *Nec* PRAEMIA *memorat*, *nec dialogus est*, *aut D. Hieronymi opus*, *sed illud Isidori* , *de quo Braulio* : *Prooemiorum librum vnum*. II. Vita, vel obitus Sanctorum, qui in Domino praecesserunt . III. Incipit Opuscula S. Isidori; *ac si quae antecedunt*, *ad alium pertinerent* : *liber sequitur*, *a supposititio Pseudo-Dextri Chronico alteri Isidoro perperam tributus*, *De nominibus legis*, *et euangeliorum*, *quem titulum a Braulione*, *vt videtur*, *accepit* . IV. *Incipiunt testimonia diuinae scripturae* ; „ quam sententiarum collectionem ex ipso hoc codice in altero nostrorum *Excursuum litterariorum per Italiam* volumine diuulgauimus.

Rhabanus Maurus.

11. Hi codices sunt, quibuscum priores Isidoriani huiusce libri editiones comparaui . Sed et aliud insperato subsidium e Rhabano Mauro, noni seculi scriptore doctissimo , mihi obtigit . Legeram in Cauei Angli *historia litteraria p.* 456. *edit. a.* 1720., Willielmum Malmsburiensem in *Praefatione*, quam ex Bibliotheca Lambethana Petrus Alixius euulgauit, *ad abbreuiationem Amalarii* Rhabano insignis cuiusdam plagii crimen exprobasse, quasi duos *de officiis ecclesiasticis* libros ex Isidoro, Augustino, et Gregorii Magni Pastorali ad verbum transcripsisset, alia insuper opuscula ex eodem Isidoro , et Beda compilasset. Plura fortasse hac de re in ea dissertatione inuenissem , quam Ienae a. 1724. *de vita*, *ac doctrina Hrabani Magnentii Mauri* Ioh. Franciscus Buddaeus in vulgus emisit; verum eius copia mihi non fuit. Nihilo tamen minus Malmsburiensis accusatione ductus, Rhabani de Vniuerso, seu etymologiarum libros XXII. adii, qui in codice Caroli de Montchal Archiepiscopi Tolosani apud Labbeum *Nouae Bibliothecae mss. libr. pag.* 176. *de sermonum proprietate*, *et mystica rerum significatione* accuratissime praenotantur; quodque suspicatus

fueram, ex Isidori etymologiis plurima in rem suam transtulisse Rhabanum, deprehendi. Porro quum libri sexti caput tertium, quod inscribitur *breuis annotatio*, *quae indicat*, *quid in sanctis codicibus contineatur*, in Isidoriano item sexto *etymologiarum* libro desiderari comperissem, in mentem venit, Rhabanum eo capite Isidorianum *prooemiorum* libellum conclusisse. Contuli igitur vtrumque, et quemadmodum conieceram, alterum ex altero descriptum animaduerti. Quamobrem cum eo Rhabani capite Isidori prooemia contendi, vt ea exhiberem, qualia Rhabanus nono seculo legerat. In hanc autem rem vsus sum perrara, eaque, siue typos, siue chartam spectes, pereleganti, quae in domestica huiusce Mutinensis Collegii nostri Bibliotheca seruatur, Rhabaniani operis editione in *folio*, vt aiunt, *maiore* quintodecimo seculo curata. Eius meminit Orlandius in libro, cui titulum fecit: *Origine*, *e progressi della stampa p.* 96., ac vere ait, prodiisse illam nulla anni, loci, aut typograghi nota adscripta, ante annum tamen quingentesimum supra millesimum; quamquam quod illam minime viderat, neque quid operis ea contineret, neque quanto typorum nitore, quem capitales singulorum capitum litterae caeruleo aliae, rubro aliae colore pictae, ceteraequae maiores minio rubentes mirifice augent, elaborata fuerit, minime nouerat. Porro ne codices, aut editiones suis quasque nominibus inani repetitione singulis in locis appellare cogamur, singulariis vtemur, quas heic damus, adscripta illarum significatione.

12. Singularia, quae Zaccaria appellat, haec erant: *B. E. Bignaei editio*. -*Br. E.* Breulii editio. - *M. E. Matritensis* (Grialii) *editio*. - *F. C.* Florentinus Franciscanorum codex. - *C. C.* Caesenas Franciscanorum codex. - V. C. Veronensis Capituli codex - *R.* Rhabani libri III. caput vltimum. Sed vt iam ante monui, variae lectiones, quas ordine digestas textui subiicere cogitauerat, inchoatae quidem ab eo erant, sed non vltra huius libri titulum progrediebantur. Neque in schedis eius inuenio vllam discrepantiam scripturae ex illa, quam memorat, Rabani, seu Rhabani vetustissima editione: neque tamen magnam hanc iacturam reputo. *Zaccariae variae lectiones.*

13. Mucciolus tom. I. Catalogi codicum mss. bibliothecae Malatestiae pag. 57. plut. 13. cod. 2. agit de codice, in quo sunt S. Bonauenturae tractatus introductorius ad sacrae scripturae intelligentiam, et Rabbi Samuelis epistola de Messia, interprete Alfonso Bonihominis Hispano. Succedunt *S. Isidori Hispalensis de noui*, *et veteris testamenti scriptoribus opusculum*. *Eiusdem epistola ad Orosium presbyterum*. *Eiusdem Chronicon breue de vita*, *ortu*, *et obitu SS. Patrum*, *qui laudantur quum in veteri*, *tum in nouo testamento*. *Eiusdem chronicon describens historiarum abbreuiaturas ab exordio mundi vsque ad* V. *Euadii* (Eraclii) *imperatoris annum*, *et* IV. *re-* *codex Caesenas.*

ligiosi principis Sisebuti anno 5820. *Eiusdem liber Differentiarum*. *S. Isidori sermones*, *vnus contra Arianos*, *bini contra Iudaeos*. *Sermocinatio de animae substantia*, *deque eius virtute*, *aliisque ad eam spectantibus*. Codex est seculi XIV.

descriptus. 14. Nescio, an antiquus librarius, an Catalogi auctor inscriptionem effecerit: *De noui*, *et veteris testamenti scriptoribus*; quae ad librum Prooemiorum referenda est, non ad librum De vir. illustr. Aduertit Mucciolus, codicem in Chronico Historiarum indicare epocham regni Sisebuti: *quae non ita facile*, addit, *aliis in codicibus*, *quod sciam*; *inuenitur*. Verum nihil magis obuium in codicibus, et in editionibus Chronici. Notat, annum 5820. iuxta martyrologium Romanum respondere anno 614., et anno v. imperii Eraclii.

sermones contra Iudaeos. 15. De sermone contra Arianos, cuius initium est, *Veni Domine*, S.Isidoro ascripto, obseruat Mucciolus, in codice alio vetustissimo Malatestio Etymolog. sec. VII. (reponam IX. *seculo*) scripto S. Augustino tribui: in tabella vero pluteo affixa duos sermones contra Iudaeos perperam Isidoro *Toletano* adiudicari. Hinc colligo, duos illos sermones contra Iudaeos non differre a duobus libris contra Iudaeos, vel a fragmentis eorum: nam in aliis quoque codicibus hi duo libri *Isidoro Toletano* ascribuntur. Quam meam suspicionem comprobatam video verbis, quae Mucciolus p. 58. in not. testatur legi post Isidori opera: *Expliciunt capitula Isidori contra Iudaeos*. Quod attinet ad sermonem contra Arianos, non inuenio, eum indicari a Mucciolo, dum codicem Etymologiarum describit tom. 2. p. 144., vbi alia opuscula S. Augustino ibi ascripta recenset, quae tamen supposititia censentur: et in his opusculum, *De anima*, *et eius virtutibus etc.*, quod fortasse idem est, ac *Sermocinatio de animae substantia*, *deque eius virtute*, *aliisque ad eam spectantibus*, quae in hoc codice aliis Isidori operibus subiungitur. Sed Mucciolus, collato hoc opusculo, reperit, esse Cassiodori librum *De anima*.

CAPVT LXIII.

Liber Isidori de Numeris e Bibliotheca Regia Taurinensi nunc primum edendus. Alii scriptores de mystica numerorum significatione. Aliud opus de numeris nondum editum, in bibliotheca Vaticana extans, an ad Isidorum referri possit.

1. Operis de Numeris Braulio clare meminit: *De numeris librum vnum, in quo arithmeticam propter numeros, ecclesiasticis scripturis insertos, ex parte tetigit disciplinam*. Alii veteres de eo silent: plerique etiam recentiores: alii, vt Caueus, et Cellierius librum de Numeris inter Isidori deperdita recensent: Fabricius in bibl. med. putat, diuersum non esse a quibusdam capitibus libri tertii Etymologiarum, quibus de arithmetica, et de numeris agitur. Sed quum Braulio, qui Etymologias in ordinem digesserat, librum de Numeris diuersum a ceteris opus esse enunciet, coniectura Fabricii reiicienda omnino est. *Opus de numeris*

2. Extat opus in bibliotheca regia academiae Taurinensis: ex quo exemplar descriptum mihi ad manus est in schedis Zaccarianis. Bayerius quoque, vt in not. ad Nic. Antonium refert, apographum ad annum 1754. desumpsit; codicemque sibi visum ait seculi XIII., inscriptum *De Numeris, ac de quadragenario numero*. Fortasse haec erat in indice inscriptio. In exemplari Zaccariano solum inuenio: *Incipit liber Numerorum. Incipiunt capitula*. Post tabulam capitum, *Quid sit numerus*? Nihil aliud de hoc opere in schedis Zaccarianis reperire licuit. Codicem descripsi cap. 43. ex catalogo bibliothecae regiae Taurinensis. *in bibliotheca Taurinensi*

3. Quaerent aliqui, num genuinum Isidori opus censendum sit. Ego quidem ita arbitror. Nam argumentum si consideres, Braulionis verbis penitus congruit: versatur enim in mystica numerorum expositione, qui in ecclesiasticis scripturis inserti sunt, praemissa breui arithmeticae disciplinae notitia. Non enim hic liber reuocari debet ad opus de computo, quod Trithemius inter Isidori opera enumerat, innuens, vt opinor, aut caput 17. libri 6. Etymologiarum *De cyclo paschali*, aut maius aliquod opus de hoc argumento, vel de loquela per digitos, alicubi Isidoro ascriptum, de *genuinum.*

quo ego alibi. Neque item referendus liber De numeris est ad quoddam opusculum, siue fragmentum, quod in codice Ottoboniano 6. hac rubrica notatur: *Item de numero Ysidori*: *Cardinales sunt etc.*; vbi plures numerorum species recensentur, cardinalium, ordinalium: quod fragmentum ad Etymologias potius pertinet. De eo codice cap. 105. agam. *Numeri enim Ecclesiasticis scripturis inserti*, vt Braulio loquitur, non alii esse possunt nisi numeri, qui in sacris literis occurrunt, quorum allegoriae, et mysteria in hoc libro exponuntur.

rationes.

4. Genium quoque Isidori sapiunt stilus operis, ratio interpretandi, varia eruditio sacra, et profana e multis scriptoribus collecta: nonnullae quaedam phrases, vt quum cap. 2. infinitiuus adhibetur sine verbo, a quo regatur: *eundemque solum esse mensuram, et incrementorum causam, statumque decrementorum*: vbi supplendum *constat*, vel quid simile, vt passim in operibus editis Isidori, et frequentius in mss. Prologus quoque simplicitatem Isidorianam in aliis eiusdem prologis perspicuam redolet: *Non est superfluum numerorum causas in scripturis sanctis attendere: habent enim quamdam scientiae doctrinam, plurimaque mystica sacramenta. Proinde regulas quorumdam numerorum, vt voluisti, placuit breuiter intimare.* Sententia eadem extat lib. 3. Etymol. cap. 4. *Ratio numeri contemnenda non est: in multis enim sanctarum scripturarum locis, quantum mysterium habeant, elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est: Omnia in mensura, et numero, et pondere fecisti etc.* Exempla adducit ex senario, et quadragenario numero, quae in hoc etiam opere apparent, vti quaedam alia de numerorum doctrina ex eodem lib. 3. Etymol. petita.

alii scriptores de numeris.

5. Isidorum in paucis quibusdam numeris mystice explicandis praecessit Epiphanius breui opusculo inscripto, *De numerorum mysteriis*; quod tamen multi volunt alterius esse Epiphanii: nam plures fuere Epiphanii etiam Cypri Episcopi praeter celeberrimum scriptorem libri contra haereses, et aliorum operum. Eucherius Lugdunensis Episcopus in formulis spiritualibus cap. XI. De numeris sic ait: *Numeros quoque breuiter digeramus, quos mystica exemplorum ratio inter sacros celebriores fecit, a primo ad millenarium, multis omissis.* De numerorum mysteriis, et doctrina haec notauit Morhofius in Polyhistore tom. 1. lib. 1. cap. 12. n. 19. *In mathe-*

maticis porro scientiis quid non diuini est? Hic numerorum doctrina primum se offert, tota merito diuina vocanda. Quantae, quam arcanae numerorum potestates sint, ne in hunc quidem diem satis cognitum est. Quod quum bene nosset Pythagoras, non inuenit commodiorem rationem, qua philosophiae suae secreta celaret, et intelligentibus tamen omnia panderet, quam si numeris suis, quos formales recte dixeris, absconderet. Quum enim numeri nominantur, non intelliguntur, nisi naturae occultae proportiones, progressus, operationes reuolutiones a Deo ipso definitae. Quomodo non difficile admodum est omnia diuinae, humanaeque sapientiae mysteria illis adumbrare. Non credat quis temere fieri, sonos septenario, numeros nouenario absolui: atque hinc per easdem ἀνακυκλώσεις *in centenariis, et millenariis reduci. Illic abstrusarum rerum typi latent, atque his quasi praefigurantur. In quibus velut in tenebris palpitant, qui tamen quasi per nebulas vident, auctores, quorum de numerorum mysteriis integra extant volumina etc.*

6. Idem Morhofius ib. libr. 2. cap. 7. num. 50. ex Ghilino in Theatro homin. liter. pag. 219. obseruat, Theodotum Osium pythagoricam de numeris doctrinam instaurare voluisse, scripto libro, cui titulus: *Meditationes rhythmicae in duas partes distinctae, quarum vna theoreticam, altera practicam facultatis sciendi per numeros, siue restitutam pythagoraeorum doctrinam pollicetur*: qui liber an editus fuerit, Morhofius ignorabat. In eadem pythagorica numerorum doctrina versatus est Iamblicus Chalcidensis, cuius sunt *Introductio in Nicomachi arithmeticam*, et *Arithmetica Theologumena*; e recentioribus vero Petrus Bongus, siue Bungus de mysteriis numerorum, et accuratius Meursius in Denario Phytagorico. *mysteria numerorum.*

7. De numeris, quantum quidem ad res ecclesiasticas maxime pertinent, post Isidorum egit Rabanus Maurus, cuius opera multum de Isidoro referunt, de quo confer codicem Vaticanum 939. cap. 95. recensendum. Editus liber est a Baluzio libr. 1. Miscell. pag. 1. *Rhabani Mauri Abbatis Fuldensis liber de computo. Dilecto fratri Marcario monacho Hrabanus peccator in Christo salutem. Legimus scriptum etc. Quia te, venerande praeceptor, saepius audiui de numeris disputantem etc.* Cap. 2. *Vnde Isidorus dicit: Nummus numero nomen dedit etc.* ex cap. 3. lib. 3. Etymol. Agit etiam de significatione numerorum per digitos, de tempore, de decemno- *Rhabanus. Odo abbas.*

uennali cyclo, de epactis etc. Odonis abbatis Morimundensis seculo XII. inter alia opera Fabricius biblioth. med. refert *De significationibus numerorum. De numerorum figuris. De cognitionibus, et interpretationibus numerorum. De significationibus vnitatis. De analyticis ternarii.*

alii auctores de numeris.

8. Codex Vaticanus 919. pergamen. in 16. pag.7. exhibet Fragmentum operis anonymi de numeris: *Item numeri etc.* Iterum p.204. quaedam de numeris: sequitur de *ordinalibus*; ac rursus versus ad cognitionem numerorum: *Possidet A numerum quingentos ordine recto.* Hos versus descripsit Ioannes Nouiomagus lib. 1. de numeris cap. 10.; sed cum aliqua discrepantia ab iis, qui extant apud Vgutionem ms., vt Ducangius litera *A.* animaduertit. In alio codice Vaticano 3101. manu Benedicti Acolythi anno 1077. sunt Hermanni Contracti opera, *Item de numero* XXII. *pulchra scitu digna*: *Iam prima etc.* Fortasse liber est *de numeris* XXII. Obierat Hermannus paulo ante, scilicet anno 1054. Ab Anonymo Mellicensi dicitur scripsisse de principalibus computi regulis, a Trithemio de conflictu rhythmomachiae. Codex Ottoboniano-Vaticanus 819. exhibet ms. tractatum italicum super mystico numero septenario: *Il settenario esser etc.*, auctore Raphaele Aquilino. Codex item Ottobon. 3140. opusculum anonymum ms. italicum, *Del numero Quaternario.*

numeri in sacris literis.

9. De vsu Patrum in mysticis numerorum sacrae scripturae interpretationibus explicandis videri potest Sirmondus in not. ad serm. 19. Augustini tom. 1. Operum eiusdem Sirmondi col.338., vbi agit de numero piscium 153., qui in mari Tiberiadis ab apostolis post Christi resurrectionem capti sunt: vti etiam editio Apostolicorum Patrum Cotelerii tom. 1. pag. 29. in not. ad epistolam Barnabae, vbi disseritur de numero 318. vernaculorum Abrahami: de quo plura a me exposita fuerunt in Prudentianis cap. 20.

liber alius de numeris

10. Etsi librum de numeris, qui in bibliotheca regia Taurinensi asseruatur, genuinum Isidori foetum esse existimo, tamen alium nunc recensebo, de quo nonnulla quaestio esse potest, an sit Isidori. Extat in codice Regio-vaticano 199., de quo cap.99., post tres libros sententiarum Isidori, et librum eiusdem interpolatum de ortu, et obitu Patrum: ex quo scilicet libro de numeris paraphrasin quamdam Decreti Gelasiani de libris recipiendis, et non recipiendis in Appen-

pendices editionis Sedulii conieci. Rubrica est ab aliquo ignaro amanuensi apposita, *Quaedam de domino nostro Iesu Christo*, quia prologus incipit: *Domino nostro altissimo adiuuante, et Saluatore nostro clementissimo concedente*: sed libri argumentum auctor exponit illico pergens: *de numero, et eius mysterio pauca breuiter, tamen vtiliter volo scribere*. Vsque ad numerum 24. explicationem protrahere auctor voluit, ac fortasse protraxit: sed opus mutilum est, et paulo post initium expositionis mysticae numeri ternarii deficit.

11. Multa auctor sumit ex iis, quae in libro de numeris Isidorus breuiter indicauit: sed quum longius plerumque in rerum ipsarum explicatione euagetur, ad alia Isidori opera excribenda interdum recurrit, vt in expositione vnitatis, dum de anima disserit: *Anima etenim, dum vna res est, multas species, et ornamenta ita in se habet: quae, dum spirat, spiritus est, dum sentit, sensus est, dum sapit, animus est, dum intelligit, mens est, dum recte discernit, ratio est etc.* Quae desumpta sunt ex Isidori libro de differentiis rerum num. 29. de differentia inter animum, et animam: *Quia eadem vna est anima: quae, dum contemplatur, spiritus est; dum sentit, sensus est; dum sapit, animus est; dum intelligit, mens est; dum discernit, ratio est etc.* Poterat haec esse aliqua dubitandi ratio, num liber hic de numeris in codice, in quo alia sunt Isidori, sine nomine auctoris repertus, sit Isidorianus: nam hic erat Isidori mos, vt e suis aliis libris plura passim sumeret, ac repeteret. *describitur.*

12. Sed validior alia est coniiciendi ratio, alicubi hoc opus Isidoro ascriptum esse: nam vbi numerus binarius explicatur, ac duo poenitentiae genera enarrantur, ita legitur: *Longinus lancea latus Saluatoris aperuit, et non tantum veniam inuenit, sed episcopatus honorem, et martyrii gloriam, et coronam habere meruit.* Salmeron tom. 10. tract. 48. similia verba profert: *Longinus latus Saluatoris aperuit, et tactu sanguinis Christi, quum esset altero oculo priuatus, illuminatus est extra, et intus lumine fidei, et per apostolos baptizatus fuit: et post longum tempus in eremo episcopatus honorem, et martyrii coronam inuenit.* Ad marginem vero sic citat: *Isidor. Hispal.* Eadem verba Collius in suo tractatu de sanguine Christi lib. 4. cap. 1. allegat ex recenti, vt ait, sacrae *an Isidorianus.*

scripturae studioso, qui Isidorum citat: sed cap. 3. addit: *Neque ea D. Isidori verba, quod sciam, reperiri ita facile possunt*. Simili modo Barradas tract. 4. lib. 7. cap. 22. post eadem relata verba concludit: *Haec ille* (Isidorus), *sed ego illa non potui reperire*.

Quaestio de Longino

13. Hanc quaestionem V. C. Franciscus Alexius Fiori, tunc Soc. Iesu, qui nuper Bononiae pie decessit, literis Mantuae XI. iunii 1758. ad Zaccariam, Isidori opera edere meditantem, datis, proposuerat, quonam scilicet loco Isidorus ea verba protulisset. Nullum Zaccariae responsum inuenio: sed quum in ms. hoc opere de numeris eadem fere verba repererim, illud mihi venit in mentem, Salmeronem, siue alium, ex quo Salmeron ea descripsit, in hoc opus de numeris incidisse Isidori nomine praenotatum: nam in reliquis eius operibus nec vola, nec vestigium. In opere de numeris omittitur, quod Longinus altero oculo priuatus esset etc., sed episcopatus honor, et martyrii corona diserte exponuntur: ac fortasse Salmeron, siue alius fortasse eo antiquior in hanc sententiam Isidorum appellauit, cetera ex aliis monumentis asserens.

ex Isidoro,

14. Ex Collio id praeclare comprobatur: qui cap. 1. lib. 4. bis Isidorum allegat, scilicet pro militis, qui latus aperuit, caecitate ex altero oculo, verbis Salmeronis, et pro eiusdem militis martyrio: de quo ait: *Nec desunt etiam, qui huius sententiae patronum S. Isidorum esse arbitrentur, eum talia pronunciantem inducentes: Lancea Longinus latus Saluatoris aperuit, et non tantum veniam inuenit, sed episcopatus honorem, et martyrii coronam promeruit*. Eadem sunt verba in libro inedito de numeris, exceptis vltimis *et martyrii coronam promeruit*, pro quibus ms., *et martyrii gloriam, et coronam habere meruit*. Addit Collius: *Verum huiusmodi auctores de loco, in quo haec ab Isidoro consignata sunt, taciti silent, et fortassis non temere, quum mihi talem de Isidori consensu in illius scriptis nusquam offendere hactenus licuerit*.

et aliis.

15. Bollandiani ad diem 15. martii de S. Longino martyre agunt, qui latus Domini lancea perforauit: et obseruant, in tragoedia Christi patientis, auctore Apollinare Laodiceno, vel quouis alio seculi IV. scriptore potius, quam Gregorio Nazianzeno, alludi ad metaphoricum illum loquendi modum, quo videtur inter christianos solitum circumferri, aperto Christi latere, apertos quoque

eius, qui lanceam intorserat, oculos, scilicet mentis: quod rudis vulgi ignorantia ad corporeos oculos detorsit. Neque auctoritatem Isidori pro vnius tantum oculi caecitate a nonnullis allegatam agnoscunt. De episcopatu Longini siue militis, qui lancea latus Domini percussit, siue Centurionis, qui Dominum confessus fuit, nihil referunt: neque Collius, qui loc. cit. controuersiam de Longini caecitate fuse exponit, alium auctorem de eo episcopatu, excepto Isidoro, nominat. Sententiam vero de oculorum caligine, aut vnius oculi caecitate graues alii auctores tenuerunt, vt S. Vincentius Ferrerius, et Ludulphus Saxo, ab eodem Collio allegati, qui concludit, eiusmodi figmentum ortum ex male intellectis Ioannis Euangelistae verbis: *Et qui vidit, testimonium perhibuit*: quod quum de se Ioannes dicat, nonnulli perperam ad militem lateris Christi percussorem detorserunt.

CAPVT LXIV.

Quaestiones De veteri, et nouo testamento nondum editae. Quidnam sit Isidori opus De distantia noui, et veteris testamenti, siue De consonantia noui, et veteris testamenti in canonum collectionibus laudatum.

1. Nullum adhuc vidi Isidori operum praestantiorem codicem, quique clariora antiquitatis indicia referat, quam Vaticano-Palatinum num. 277. Scriptus est enim literis maiusculis romanis, quales seculo VIII., aut IX. nonnulli exarati reperiuntur: neque certe ratio vlla obest, cur ad seculum ipsum Isidori, scilicet VII., reuocari non possit. In eo sunt Prooemia Isidori, liber de ortu, et obitu Patrum, (quamquam hic sine vllo titulo auctoris) Allegoriae cum Isidori ad Orosium prologo, et praeter quaedam alia, suo loco recensenda, pag. 29. rubrica: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipiunt quaestiones Sc̄i Hysidori tam de nouo, quam de vetere testamento*. Sunt quaestiones 61., quibus sua responsio subiicitur. *Quaestio I. Dic mihi, quid est inter nouum, et vetus testamentum? Respondit: Vetus est peccatum Adae, etc.* *Codex vetustissimus,*

2. Has igitur quaestiones pro genuino S. Doctoris Isidori opere exhibeo auctoritate tam eximii codicis fretus, et quod nihil, quod *ex quo Quaestiones edendae,*

obstet, inueniam, multa, quae in eandem me sententiam pertrahant. Etsi enim nonnulli fortasse existimabunt, hunc librum a Braulione, et Ildefonso non commemorari, tamen id nihil me commouebit, non solum quia Braulio, et Ildefonsus aperte affirmant, se non omnia Isidori opera recensuisse, sed etiam quia mentionem huius operis apud vtrumque videre mihi videor. Braulio ait: *QVAESTIONVM libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum multam supellectilem recognoscit*. Ildefonsus: *Collegit etiam de diuersi auctoribus, quod ipse cognominat Secretorum expositiones sacramentorum, quibus in vnum congestis idem liber dicitur QVAESTIONVM*.

quae Isidorianae sunt,

3. His Braulionis, Ildefonsique verbis hactenus non aliud significari videbatur, quam Expositio in quosdam veteris testamenti libros, quae extat. Sed inuentis nunc his quaestionibus in vetus, et nouum testamentum, facile cuiuis persuaderi poterit, eas in eo opere comprehendi, quod Isidorus *Secretorum expositiones sacramentorum* inscripsit, alii vero, fortasse quia hae quaestiones commentarios praecedebant, *librum*, vel *libros duos Quaestionum* appellarunt. Vt autem praecederent quaestiones, haec erat ratio, quod earum pleraeque in re aliqua vniuersali, seu ad vtrumque testamentum pertinente explicanda versantur. Grialius in praefatione ad editionem ait, se expositionem secretorum sacramentorum in vno Oliuensis coenobii codice non ita vetusto reperisse, titulo *Quaestionum* insignitam, in quo scilicet singulis expositionibus suae sunt percunctationes praepositae. Sed quum addat, huius codicis quaestiones sibi non videri easdem cum iis, quarum Ildefonsus meminit, dubios nos relinquit, an de commentariis ipsis loquatur, qui in eo codice per interrogationes, et responsiones ordinati sint, an de diuersis aliis quaestionibus, quales sunt nostrae. Propterea Nic. Antonius lib. 5. num. 139. de Secretorum expositionibus sacramentorum, et Quaestionum libro, seu libris loquens, iu rem nostram ait: *Ioannes Grialius videtur distinguere, sed nulla, vt credimus, congrua ratione*.

an Braulione petente?

4. Dubitare aliquis possit, an istiusmodi quaestiones, Braulione petente, ab Isidoro sint expositae. Nam Braulio in epistola ad Isidorum, *Solet repleri*, qua Etymologias ad se mitti postulat, ita pergit: *His igitur expletis erunt mihi quaestiones de sacris*,

diuinisque paginis, quarum mihi expositionem cordis vestri lumen aperiret, si tamen et nobis iubes (forte *iuuet*) *resplendere, et diuinae legis obscura reserare. Nec si ista, quae peto, percepero, de illis silebo, sed viam reseras capiendae fiduciae.* Nihilominus existimo, quaestiones, quae nunc extant, non esse eas, de quibus Braulio loquitur : primum quia non tacuisset Isidorus, se Braulioni quaerenti respondere, praemisso aliquo breui prologo : deinde quia hae, quas habemus, quaestiones, vt allegoriae, vt prooemia, vt liber de ortu, et obitu Patrum, perscriptae, et explicatae videntur, vt facilior via ad perpetuos sacrae scripturae commentarios aperiretur : postremo quia Braulio quaestiones suas proponere volebat, postquam Isidorus Etymologias expleuisset, quod vltimum videtur fuisse Isidori opus.

5. Vt in aliis libris, sic etiam in hoc S. Isidorus sententias, et quandoque verba ex aliis suis operibus sumit, vt quaest. 2. de numero librorum veteris, et noui testamenti : *Iuxta septuaginta duas linguas septuaginta duo libri intelliguntur*, ex lib. 1. Offic. cap. XI. Et quaest. 9. *Sciat, se non esse episcopum, qui praeesse desiderat, non prodesse*, ex lib. 2. de offic. cap. 5. Et quaest. 37. *Vna est anima, quae, dum contemplatur, spiritus est, dum sentit, sensus est etc.*, ex libro de differentiis rerum num. 29. de differentia inter animum, et animam. Sententia de episcopo extat etiam in Quaestionum dialogo inter dubia, vel spuria Augustini opera quaest. vlt. *Nam qui praeesse festinat, quidam Patrum eleganter expressit dicens : Sciat, se non esse episcopum, qui praeesse cupit, non prodesse.* Ex Augustino id petitum lib. 19. de ciuit. Dei cap. 19. *Intelligat, non se esse episcopum, qui praeesse dilexerit, non prodesse.*

Isidori mos excerpendi.

6. Quum liber hic quaestionum incipiat, *Dic mihi, quid est inter nouum, et vetus testamentum?* Suspicio mihi suborta est, alicubi inscriptum fuisse, *De distantia noui, et veteris testamenti.* Etenim Gratianus distinct. 34. cap. 5. *Christiano non dicam* Isidori nomen ita praemittit : *Item Isidorus de distantia noui, et veteris testamenti*, tum verba haec describit : *Christiano non dicam plurimas, sed nec duas simul habere licitum est, nisi vnam tantum, aut vxorem, aut loco vxoris concubinam.* Quo respexit, vt puto, Ioseph Catalanus in not. ad epistolam S. Hieronymi de honestate

De distantia noui, et veteris testamenti,

clericorum : *Aduerte ex Concilio Tolet. 1. can.17. concubinam dici coniugem, quae ad plenum ius coniugale non erat admissa. Sic et Isidorus in libro de distantia noui, et veteris testamenti.* Eiusmodi Isidori verba neque extant in lib. 1. Sentent. cap. 20., quod inscribitur *De differentia testamentorum*, neque in libro Differentiarum rerum num. 33. *Inter legem, et euangelium etc.*, neque in libro 2. contra Iudaeos, siue de vocatione gentium, vbi quaedam de vtroque testamento disseruntur. Desunt etiam in hoc libro quaestionum : sed certe locus hic opportunus erat, vt de vxoribus, et concubinis veteris, ac noui testamenti quaestio aliqua institueretur. Quod si ea fuit ab Isidoro controuersia agitata, in tanta excriptorum licentia mirum non esset, si ea ab imperito aliquo praetermissa fuisset, quod non intellexisset, christiano licere loco vxoris concubinam habere, hoc est, veram coniugem, quae ad plenum ius coniugale non erat admissa, quales tunc permittebantur, et tamquam vxores minus solemniter ductae habebantur. Equidem potius crediderim, Gratianum has quaestiones, ex initio ipso inscriptas *De distantia noui, et veteris testamenti*, allegasse, quam caput aliquod aliorum operum, quae proprio gaudent titulo, tamquam distinctum a ceteris opus, indicasse. De hoc titulo agit Berardus supra relatus cap. 32. num. 7.

alii codices quaestionum.

7. Ex epistola Burrielii cap. 40. descripta constat, habuisse eum ab amico sibi commodatum codicem gothicum, in quo plura erant Isidori opera, et liber quidam acephalus breuium quaestionum de sacra scriptura per interrogationes, et responsiones, qui an Isidoro adiudicandus esset, ipse dubitabat. Si aliquam quaestionem indicasset, iudicium ferri posset, an cum nostro conueniret. In codice Vaticano seculi VIII., aut IX. est etiam liber quaestionum sacrae scripturae initio mutilus, sed a nostro diuersus. Prima, quae occurrit, quaestio est, *Quot modis intellexit Ioannes, quia a Christo debet baptizari.* Vltima, *Cur Iesus infans puer dicitur, quum infantia septimo anno finiatur, pueritia quartodecimo claudatur?* Responsio : *Hoc nimirum constat, quia vt ministraret, et esuriret* (legam *seruiret*) *venit Iesus, quia filius hominis non venit ministrari, sed ministrare etc. Etenim omnis minister, et omnis seruus puer vocatur etc.* Aliae etiam sunt quaestiones, quae in codice gothico Regio-vaticano 1823. inter alia Isidori opera hoc titulo insigniuntur : *De quaestionibus diffi-*

cilioribus veteris, et noui testamenti. Prima quaestio est: *Quibus scripturarum testimoniis Trinitas approbatur*. Diuerso charactere, sed satis antiquo ascribitur nomen auctoris *Eucheri episcopi*: ac reuera sunt duo libri instructionum Eucherii Lugdunensis ad Salonium filium. Post primum librum recenti manu notatum est, septem vltimas lineas abesse ab editis. Finis quaestionum in ms. est in Epistola ad Colossenses, *Iudaeis christiani*. Illico rubrica, *Prologus de nominibus hebraeis*: *Quoniam, fili charissime, superiori libro etc.* In ima pagina antiqua manus, diuersa a prima, ascripsit: *Explicit liber quaestionum noui, et veteris testamenti*. Hic est liber primus Instructionum: liber secundus est de nominibus hebraeis, variis vocabulis etc., vt in Biblioth. Patrum Lugdun. tom. 6. pag. 853., vbi primus liber post quaestionem in epistolam ad Colossenses procedit vsque ad Apocalypsin. Quaestio autem in epistolam ad Colossenses in ms. est imperfecta.

CAPVT LXV.

Secretorum expositiones sacramentorum, siue quaestiones, aut commentarii in quosdam libros veteris testamenti. An Isidorus commentarios literales in sacram scripturam ediderit? Glossae ordinariae an Isidorus auctor? An alterius, quae nondum edita est? Alii commentarii. Interpretatio in Iob.

1. Post Isidori opera, quae ad vniuersam sacram scripturam in genere exponendam quodammodo pertinent, commentariis, qui extant, in singulos libros locum nunc damus. Et praeferendi quidem essent commentarii literales, si ab Isidoro scriptos esse, et alicubi adhuc asseruari constaret. Sed quum solum mihi cognitae sint quaedam glossae literales, quas Isidoro ex coniectura tantum ascribere possumus, de genuinis eius allegoricis commentariis primum verba faciam, de aliis mox facturus. *Commentarii literales.*

2. In praefatione ad editionem suam Isidorianam Grialius multa de hoc opere disserit, relegenda supra cap. 36. Vnum hoc addam, Latinium Bibl. Sel. pag. 173. iam olim animaduertisse, in Eucherio, Romae anno 1564. excuso, haberi commentarios in Genesin, et in libros Regum, in quibus locis aliquot S. Gregorii Papae, *commentarii allegorici.*

et Isidori verba citantur, et gesta: qui etiam addit, apparere, hominem in Britannia scripsisse. Quod nonnullis locis adductis Nic. Antonius confirmat. Editio Bignaeana hunc praefert titulum: *Beati Isidori Iunioris Hispalensis archiepiscopi commentaria in vetus testamentum*. Id secutus fuit Breulius. Exemplaria mss. mirum quantum discrepant. Nic. Antonius refert titulum *In Pentateuchum* ex quodam codice bibliothecae Mediceae, et ex alio S. Isidori vrbis Legionensis: in quodam alio codice obseruat separatum extare, quod ad libros Regum pertinet: et ex schedis mss. Alfonsi Ciaconii Romae in coenobio S. Isidori Minorum fratrum Hibernorum asseruatis inscriptionem hanc promit: *Explanatio in historiam diuinae legis*: ex ms. codice bibliothecae Ambrosianae Mediolanensis: *Super Pentateuchum, Iesu Naue, et Regum interpretationes S. Isidori*. Inscriptio Expositionis, siue Explanationis Historiae diuinae legis in nonnullis etiam nostris mss. apparet, veteri more ex hebraeis petito, quo titulus ex primis verbis libri constabat: nam huius commentarii prologus incipit: *Historia sacrae legis*.

Caput de Machabaeis,

3. Quum autem Nic. Antonius solum nominasset Isidori expositiones in libros Pentateuchi, Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, et Esdrae, Bayerius in nota subiecit: *Atque etiam in libros Machabaeorum, vt in codicibus Escurialensibus duobus, e quibus nonnulla Grialius tom. 2. pag. 236.* Extat quidem non solum in Grialiana editione, sed etiam in Bignaeana, et aliis breue quoddam caput de Machabaeorum martyrio. Sed quum Bayerius dicat, Grialium *nonnulla* in libros Machabaeorum e duobus, quos laudat, codicibus Escurialensibus afferre, innuere videtur, alia adhuc in eis codicibus latere, quae excusa nondum sint. Sed fortasse codices mss. cum editis non contulit, adeoque existimauit, plura esse in mss., quam in excusis: quippe quum in excusis exiguum tantum, vt dixi, caput reperiatur. Praeter eos duos codices Escurialenses Bayerius tres alios itidem Escurialenses eiusdem operis mysticarum expositionum laudat: sed ex nullo peculiarem titulum describit.

codices mss.

4. Rodriguezius tom. 2. Biblioth. Hisp. pag. 326. et seqq. nonnullos recenset codices Escurialenses, in quibus est expositio in libros veteris testamenti. Codex membranaceus in 4. in 1I. R. 14. est seculi, vt videtur, XIII., cuius in operculo hi adsunt tituli. *Ysidorus super Pentateuch. Item tractatus super Pater noster. Item Magister*

gister Compostellanus De consolatione rationis. Item quaedam quaestiones theologicae multum vtiles. Item Summa Magistri Alani de arte praedicandi. Item alius tractatus super Pater noster. Inscriptio operis est: *In nomine domini nostri Iesu Christi incipit codex beato Ysidoro Spanense episcopo: de* v. *libris Moysi, ceterorumque librorum veteris fundamenti explanatum de diuersis auctoribus in vnum collectum, luculentiusque expositum. Historia sacrae legis non sine aliqua praenunciatione futurorum gesta, atque conscripta est etc.*

5. In codice iI. R. 9. membranaceo characteris perspicui, et magni, seculi xiv., est eadem expositio. In operculo nota haec: *In isto volumine continentur ista, quae sequuntur; Expositio moralis beati Isidori super quinque libros Moysi, sc., Genesis, Exodi, Leuitici, Numeri, Deuteronomii, Iudicum, Regum. Item in fine libri Historia Daretis Frigii de excidio Troianorum.* Additur verbis hispanis, librum esse bibliothecae Deiparae Virginis Guadalupensis, ac subscribit, *Belasco*. Titulus hic est: *In nomine dei summi, amen: signum Christi, cooperante sancto Spiritu, incipit prefacio Ysidori.* Completa est Pentateuchi expositio. ***Escurialenses.***

6. Codex iI. L. 8. chartaceus seculi xiii. hoc titulo recentiori: *S. Isidori expositio in Genesin, et alia nonnulla: et S. Ioannes Chrysostomus de cordis contritione.* In hoc itidem codice completa est expositio, ac praeterea additur liber S. Isidori inscriptus, *Collectum*: de quo plura nos cap. 85. ***alii.***

7. Codex iiI. Q. 21. in 4. membranaceus seculi xiii., vt videtur, multis literarum nexibus, hoc titulo: *Incipit prefacio Ysedori episcopi in libro Geneseos.* Addit Rodriguezius, hoc codice contineri expositionem vsque ad librum Ieremiae. Hic desidero luculentiorem explicationem: an sit etiam expositio Ieremiae, quae certe ab editis abest: an saltem aliquid aliud, quod nondum typis commissum fuerit. Liber olim pertinebat ad Collegium Maius, vt vocant, Complutense. ***liber Ieremiae.***

8. Codex iiI. P. 7. membranaceus seculi xv., vt videtur, recentiori hac epigraphe: *Isidorus in Pentateuchum, et primum Regum.* Mutila est expositio in Genesin. In fine haec adest subscriptio: *Petrus Castrensis puer nobilis scripsit digitis libellum prioris. Scribsit libellum in pessimum pergamenum: scribsit studiose, sed non satis curiose.* ***Petrus Castrensis librarius.***

codex olim Palantinus. 9. Codex III. P. 17. in 8. membranaceus seculi XV., vt videtur, titulis, et literis initialibus rubris, hac inscriptione characteris recentioris in prima pagina, *Epitome Historiarum veteris testamenti per Isidorum*. Bayerius vero, qui codicem olim inspexit, subiecit: *Non epitome, sed integrum Isidori opus*. Titulus codicis ita habet: *Incipit Eptameron B. Ysidori Yspalensis episcopi*. Opus incipit: *Istoria sacre legis non sine aliqua pronunciatione futurorum gesta, atque conscripta est. Nec pertineret ad prefigurationem misterii tam multiplex rerum vmbra gestarum, nisi apostolus docens diceret, Lex figuram habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum*. Desinit, *nomina duarum filiarum eius: nomen primogenite Merob, et nomen minoris Michol. Dauid filius Eufratei*. Codex olim erat bibliothecae S. Antonini ecclesiae Pallantinae, (quod charactere veteri notatur,) inde anno 1578. extractus.

de Machabaeis. 10. Etsi autem Nic. Antonius de Isidori expositione in libros Machabaeorum non meminit, tamen animaduertit ex Roberto Coco Anglo, et Vincentio Placcio De scriptor. pseudon. pag. 209., prologum in Machabaeorum libros, qui Hieronymi operibus solet inseri, Isidori esse. In editione operum Hieronymi Erasmiana initio I. tomi inter opera dubia id notatur: *In Machabaeorum libros praefationes duae eodem initio: Machabaeorum libri; mihi non videntur esse Hieronymi*. Isidoriani opusculi aliud est initium. Cocus autem apud Placcium verbo *Hieronymus* non de hoc opusculo loquitur, sed de fragmento Prooemiorum Isidori, quod in bibliis Antuerpiae 1570. impressis inseritur, et a Roffensi, Bunderio, et Alfonso de Castro citatur tamquam Hieronymi prologus, dissentientibus Erasmo, Scultingo, et aliis.

commentarius in Genesin. 11. De commentariis, quae extant, in vetus testamentum, vel saltem in Genesim, nonnemo dubitauit, num sint Isidori. Placcius De pseudonoym. verbo *Isidorus* haec refert ex Symbola Mastrictiana: *Seculo* VII. *adest Isidorus Hispalensis episcopus, vir eruditus, et multis scriptis clarus, qui in commentario in Genesin (si modo est illius, et non Hildefonsi Toletani, qui tamen et ipse eadem floruit aetate) cap. 7. etc. Sam. Andreae in disput. de salute Adami Thesi* 28. Nullam hic auctor indicat rationem, cur aut Isidoro eiusmodi commentarium contra tot veterum testimonia abiudicet, aut sine vllo Ildefonso adiudicet.

12. De commentario in quatuor libros Regum maior est controuersia. Theophilus Raynaudus De mal., et bon. libr. part. 1. erotem. 10. *S. Isidoro*, inquit, *Hispalensi episcopo passim supponuntur commentarii in quatuor libros Regum, quos vera sententia est conscriptos esse ab Isidoro illo Seniore, item in Hispania episcopo, siue Cordubensi, siue Pacensi: nec desunt etiam, qui Caesaraugustanum statuant.* Sed quum tam anceps sit Raynaudus de Seniore illo Isidoro, cur veram sententiam vocat, quae non a nostro Isidoro, sed ab alio Seniore commentarios conscriptos tenet? Et Isidorus certe Pacensis nostro iunior est: Caesaraugustanum recentiores confinxerunt, Cordubensem primus ex antiquis Sigebertus nominauit, auctoremque commentarii in quatuor libros Regum statuit: cuius erroris causam inuestigaui, quum de diuersis Isidoris disserui cap. 16. *in quatuor libros Regum.*

13. Ac profecto commentarii in libros Regum ita cum reliquis, qui praecedunt, in mss. codicibus coniuncti sunt, atque vno contextu, et sub eiusdem auctoris nomine connexi, sententiis etiam S. Gregorii Magni ornati, vt de diuerso antiquiori auctore nequaquam liceat cogitare. Initium etiam commentarii in 1. librum Regum quodammodo hanc connexionem innuit: *Post librum Iudicum sequitur Regum. Et aspice tempora, primo Iudicum, postea Regum; sicut erit primo iudicium, postea regnum.* Labbeus in comment. ad librum Bellarmini De scriptor. eccles. anceps etiam quodammodo est: nam primum asserit, Isidorum Seniorem Cordubensem commentarios in libros Regum Paulo Orosio Historico dicasse anno circiter 412. Deinde solum notat, esse, qui malint commentarium in quatuor Regum libros Isidoro Cordubensi adiudicare. In vno tantum codice Vaticano 5002., de quo cap. 97., reperio, dubitationem nonnullam iniici de auctore commentarii in quatuor libros Regum: nam post expositionem in praecedentes libros nota haec legitur: *Huc vsque excerpta Isidori episcopi; quae autem sequuntur, excerpta sunt a Beda presbytero.* Sed vnus hic codex contra tot alios fidem non meretur: praesertim quum Bedam auctorem nominet, de quo nemo cogitarat, neque cogitat. *opus nostri Isidori.*

14. Recte Nic. Antonius errorem Ambrosii Moralis coarguit, qui opus expositionum secretorum sacramentorum idem esse existimauit, atque opus inscriptum *De summo bono*, siue *Sententiarum*. Ex eodem autem Morale refert, in monasterio hispano de Spina Ci- *Moralesius refellitur,*

sterciensis Ordinis insigne volumen esse Expositionis super Pentateuchum, siue catenae ex diuersis plerumque ignotis auctoribus, quos inter saepius Isidorus ex his, vt credere par est, commentariis adducitur. Intelligit praeterea, ad hos commentarios alludere Raymundum Martini Dominicanum seculi XIII. scriptorem, qui part. 2. Pugionis fidei contra iudaeos cap. 3. §. 12. laudat Isidori glossam ad 4. Reg. cap. 2. *Ascende calue etc.* Id autem pertinet ad eas Patrum Catenas, vt vocant, in sacram scripturam, de quibus nos plura infra: nam in huiuscemodi Catenis expositiones Patrum aliquando glossae dici solent.

editio commentarii. 15. Praeter editiones expositionum Isidori in sylloge aliorum eiusdem Isidori operum, extant hi commentarii seorsum editi hoc titulo: *S. Isidori Hispalensis episcopi, theologi peruetusti, enarrationes doctissimae, breuissimaeque in Genesin etc. Rothomagi apud Franciscum Vaultier* 1647. *in* 8. Comprehendit tantum haec editio expositiones veteris testamenti, quae iamtum erant editae. At videtur repetita ex alia antiquiori Coloniae 1530. in 8. impensis Petri Quentel simili modo inscripta: *Isidori Hispalensis episcopi theologi peruetusti Enarrationes doctissimae, breuissimaeque in Genesin etc.*

Angelus Rocca notatur. 16. Quum autem non solum mss., sed editi omnes consentiant in Isidoro Hispalensi huius operis auctore laudando, quid Angelo Roccae venit in mentem, quum in Indic. Theolog., et scriptur. tom. 2. oper. pag. 110. praetermisso Hispalensi, *Isidori Iunioris Cordubensis in vtrumque testamentum commentarios* nominauit? Tribuunt Isidoro Cordubensi, quem Seniorem vocant, commentarios in quatuor libros Regum nonnulli, vt dixi, sed neque id quidem contra tot mss. fidem admitti potest, etiamsi aliunde ex Sigeberto statuere velis, Isidorum Seniorem Cordubensem *quosuis alios diuersos commentarios* in quatuor libros Regum composuisse.

mss. exemplaria. 17. De mss. exemplaribus, ad Zaccarianam editionem collatis, egi cap. 43. Ea autem, quae a me visa sunt, breuiter indicabo. Cap. 94. recensebo codicem Vaticanum 626., in quo hi commentarii Expositionis nomine nuncupantur, et quaedam adduntur, ad Appendices reiicienda. De codice Vaticano 5002. nuper dixi. In cod. Regio-vat., de quo cap. 100., titulus est, *Tractatus in Libro Geneseos*: et initio: *Praefatio Isidori episcopi in libro Geneseos. Isidorus lectori salutem*. In codice Palatino 275. cap. 102. commen-

tarii Isidori, praemisso versiculo, *Isidorus Bresit dictando patenter inhaesit*: ac fortasse quaedam in eo codice sunt ex commentariis literalibus, vt tunc dicam. Ibid. in cod. Palat. 276. *Explanatiuncula Sancti Isidori in libros Regum*, insertis quibusdam fragmentis nondum editis. In codice Ottoboniano 53. cap. 105. post praefationem *super vetus testamentum* inscribitur *Expositio libri Geneseos etc.*, vt vulgo in editis.

18. Quid causae esse putem, cur quum Isidorus ipse commentariis suis titulum fecerit, tantopere libri mss., et editi in huius operis inscriptione varient? Ex Ildefonso discimus, Isidorum *secretorum expositiones sacramentorum* cognominasse. Grialius titulum primaeuum restituere voluit, inscripsitque *Mysticorum expositiones sacramentorum*, quia Isidorus in prologo ait: *et sunt plena mysticis sacramentis*. Sed potuit Isidorus mystica sacramenta in prologo appellare ea, quae *secreta sacramenta* in epigraphe vocauit. Itaque libentius retinebo *secretorum expositiones sacramentorum*. Ioannes Diaconus in Vita S. Gregorii lib. 4. cap. 77. nomen expositionis, de his commentariis loquens, vsurpauit: *Cuius* (Gregorii) *facundiae consonantiam Isidorus, Hispalensis vrbis episcopus, in Expositione Geneseos admiratus, Sumpta, inquit, sunt ab auctoribus haec Origene, Victorino, Ambrosio, Hieronymo, Cassiano, Augustino, Fulgentio, ac nostris temporibus insigniter eloquente Gregorio*. *titulus*, Expositiones.

19. Grialius in not. obseruat, Isidorum perstudiosum quidem fuisse Fulgentii, sed huius nullum locum a se in his expositionibus repertum: adeoque nomen Fulgentii in textu omisit, omissum quoque in veteribus nonnullis exemplaribus. Sed quum Ioannes Diaconus seculo IX. in prologo Isidori nomen Fulgentii legerit, et vetera exemplaria consentiant, omnino retinendum est, tum quia difficile est affirmare, nihil Fulgentii in his Isidori commentariis reperiri, tum quia deesse videntur similes alii Isidori commentarii: tum denique quia potuit Isidorus ex aliis Fulgentii libris, qui ad nos non peruenerunt, aliqua excerpere. *Fulgentius nominatus*.

20. Quod autem Isidorus in mysticis, et allegoricis interpretationibus eruendis versetur, minime culpandus est, non solum quia iam prius sensum literalem exposuerat, vt mox dicam, sed etiam quia grauissimos secutus duces, nec sine certa ratione hanc viam tenuit. Vberrime, et doctissime de hoc argumento disserit Petrus Lazeri *Patres allegoriae intenti*,

in praefatione ad Brunonis Astensis commentarium in iv. Euangelistas. *Sunt*, inquit, *explicationes eaedem in Patrum scriptis frequentissimae: vt si demptas eas ex eorum scriptis velis, peritura huiusmodi sint opera ferme tota*. Praeter Gregorium, Bedam, Origenem allegat omnium sententia, et vocibus probatissimos, laudatissimosque PP., Hilarium, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum. Rationes deinde affert, cur Patres in allegoricis interpretationibus frequentes erant, nimirum vt austeriora praecepta morum sapore quodam non illiberali condirent, praesertim quia quum ad populum frequenter verba facere deberent, somniculosis auditoribus vsi fuissent, nisi allegoricas, et mysticas interpretationes adhibuissent; quae eruditis quoque, et ingeniosis auditoribus non placere non poterant.

excerpendi studiosi,

21. Idem Lazerus morem veterum Patrum exponit, quo ipsi verba ex aliis antiquioribus passim sumebant, veluti flores e diuersis pratis decerpentes, saepe etiam in aliis operibus a se dicta repetebant. *Nec vero nouis siue interpretationibus efferendis, siue sententiis cudendis scriptor hic allaborat, sed antiquiorum Patrum floribus veluti decerpendis, probatissimis scilicet explicationibus, institutionibus, documentis, effatis, vt nihil aliud voluisse videatur, quam vt, qui commentarium suum legeret, quae in aliis omnibus vtilia, et praeclara inueniuntur, ea haberet in suo*. Hoc de Isidoro aiebat Braulio: *Quaestionum libros duos, quos qui legit, veterum tractatorum multam supellectilem recognoscit*. Et Isidorus in prologo: *Veterumque ecclesiasticorum sententias congregantes, veluti e diuersis pratis flores lectos ad manum fecimus*.

defenduntur.

22. Paulo post ita pergit Lazerus: *Non autem id primum ab auctore factum, neque hoc nouum esse, vt qui sermones haberent ad populum, ex aliis ipsorum operibus istos mutuarentur, facile sibi persuadebunt, qui animaduertant, in Augustino, aliisque Patribus multas homiliarum partes iisdem sententiis, verbis etiam constare ipsis, quae in aliis elaboratissimis eorum operibus inueniuntur, quod quidem illos fecisse putandum est, vel vt labori non vtique necessario parcerent, vel quod illa commodius, quam factum fuerat, dici posse diffiderent: vel id fiebat harum homiliarum, et sermonum frequentia, quae ad meditandum, cogitandumque tempus nullum suppetebat*. De frequentia hac concionum fuse disseruisse animaduertit Bernardinum Ferrarium de rit. sacr. concion. cap. 18., et Binghamum

tom. *6.* Orig. eccles. lib. 14. cap. 4. 5., et *6.* In sylloge dissertationum italica lingua studio Zaccariae coepta, quae adhuc post eius obitum continuatur, t. xi. p. 126. extat eiusdem Zaccariae, *Dissertazione detta in Lucca nell'Academia di Storia ecclesiastica il dì 26. Marzo* 1753., *ritoccata poi*, *ed accresciuta*, *sulle antiche concioni ecclesiastiche*, vbi plures alios de eodem argumento scriptores laudat.

23. Et Isidorus quidem non solum in his commentariis, sed in aliis quoque suis operibus verba, non minus a se olim vsurpata, quam in aliorum Patrum scriptis reperta, libenter adhibet. In commentariis autem praecipuus eius scopus fuit, vt diuersas Patrum expositiones in vnum colligeret, ac legentibus repraesentaret. Ac fortasse primus ipse fuit, qui eum interpretandi ordinem, ac viam constanter tenuerit: post ipsum multi simili modo sacras scripturas exposuerunt, siue Patres, a quibus verba, et expositiones mutuabantur, nominarent, siue secus: ea fere methodo, quam Xystus Senensis de Beda refert lib. 4. Biblioth. Sanctae: *In Rhapsodiis*, *siue Stromatibus*, *vel Collectaneis congregauit mysticas magis*, *quam historicas expositiones ex probatissimis ecclesiae Doctorum sententiis*, *dictisque hinc inde interruptim*, *et interpolatim collectas*, *nonnullis etiam de suo insertis ad imitationem sensus eorum*, *vbi opportunum fuit*, *quo diuersi Patrum sermones*, *ac periodi vel aptius inter se cohaererent*, *vel breuiores*, *et illustriores redderentur*. Ildefonsus, Isidori discipulus, non solum e suo magistro, sed etiam ex Augustino, et Gregorio plura desumpsit, praesertim in eo opere, quod *Annotationes de cognitione baptismi* inscripsit, vt loca demonstrant in editione Matritensi Patrum Toletanorum ad marginem diligenter indicata: quod neque Ildefonsus ipse dissimulauit; nam in prologo ait: *Non nostris nouitatibus incognita proponentes*, *sed antiquorum monita vel intelligentiae reserantes*, *vel memoriae annotantes*.

Isidorus alios imitatus.

24. In opusculis veterum quorumdam Scriptorum Bononiae editis 1755., recensente doctissimo viro Trombellio, extant Claudii Taurinensis commentaria in libros Regum: in quorum prologo ita Claudius: *Et quia tu saepe a me requiris multarum rerum absolutionem*, *maximeque in Pentateucho*, *atque libro Regum* . . . *atque in eis non ex meo ingenio*, *sed ex illustrium Doctorum iudicio*, *neque ex propria temeritate*, *sed ex aliorum auctoritate interrogationibus tuis*, *non quantum debui*, *sed quantum potui*, *satisfeci etc.* Ad-

Claudius Taurinensis.

uertit Trombellius in not., Claudium interdum Isidori nostri expositiones excribere, sed verbis aliquando diuersis, et ordine nonnihil immutato. Constat, simili modo alios commentariorum, et homiliarum auctores ex Isidori hoc, aliisque operibus profecisse, Bedam scilicet, pseudonymum Eucherium Lugdunensem auctorem commentariorum, Rabanum Maurum, Martinum Legionensem, alios.

Catenae Patrum. 25. Ex hac interpretandi ratione, collectis hinc inde veterum Patrum expositionibus, natae sunt eae collectiones, quae *Catenae* in sacram scripturam appellantur, in Bibliis etiam excusis extantes. Editio, quae in hoc genere optima censetur, haec est. *Biblia sacra cum glossa ordinaria primum quidem a Strabo Fuldensi collecta, nunc vero nouis Patrum quum graecorum, tum latinorum explicationibus locupletata: annotatis etiam iis, quae confuse antea citabantur, locis: et Postilla Nicolai Lyrani, Additionibus Pauli Burgensis, ac Matthiae Thoryngi replicis, ab infinitis mendis purgatis, in commodioremque ordinem digestis, per Fr. Franciscum Feuardentium Ordinis Minorum, Ioannem Dadraeum, et Iacobum de Cuilly theologos doctores Parisienses. Lugduni* 1590. *sex vol. in fol.* Feuardentius in epistola dedicatoria ad Xystum V. auctorem glossae ordinariae, et interlinearis post Strabum Fuldensem nominat Ambrosium Laudunensem, quem alii Anselmum dicunt. Post Hieronymi prologos sunt prothemata glossae ordinariae in Genesin. Laudantur post alios *Isidorus, et Beda mystice. Primordia generis humani, quibus ipsa luce perfrui coepit, bene comparantur primo diei, quo deus lucem fecit. Et haec aetas tamquam infantia putanda est ipsius vniuersi seculi etc.* Cap. I. Genes. ad verba *Et spiritus Domini ferebatur super aquas* allegatur Isidorus: *Corda scilicet fluctuantia, quae mentis quietem amiserant; quia eis spiritus non innitebatur etc.* Simili modo Isidori expositiones inseruntur in primis sacrae scripturae libris, comprehensis quatuor Regum. Indicatur etiam Isidorus ad librum Iob; sed solum quaedam eius verba in medium proferuntur ex libro de ortu, et obitu Patrum.

mss. codices. 26. Manu exarati codices multi sunt, in quibus huiusmodi asseruantur *Catenae Patrum*, scilicet biblia sacra, siue partes eorum quaedam cum scholiis, seu glossis ex commentariis Patrum, ac nominatim Isidori. Bandinius tom. I. cod. latin. biblioth. Laurent. Med. plut. 16. num. 38. describit codicem Deuteronomii seculi XIII. cum scholiis,

scholiis, quorum auctores sunt *Rabanus . . . Isidorus etc.* Ibid. plut. 17. num. 14. codicem Exodi seculi xii. cum commentario ex operibus *Rabani . . . Isidori etc.*, et num. 17. Leuiticum cum commentariis *Hesychii . . . Isidori etc.* Idem tom. 4. plut. 9. S. Crucis cod. 3. membr. seculi xiv. refert Postillas variorum SS. Patrum in Octateuchum, vt *Ambrosii*, *Isidori etc.*

27. Genesis, et Exodus cum glossis veterum, vt Hieronymi, *Isidori*, Strabonis etc. extant in codice membranaceo Vaticano-Palatino num. 59. seculi xiv. circiter. Isidori glossa incipit: *Primordia generis humani, quibus ista luce frui coepit, bene comparantur primo diei, quo deus lucem etc.* Codex Vaticano-Palatinus membranaceus num. 60. eiusdem fere aetatis exhibet Leuiticum, Numeros, et Deuteronomium cum glossa ordinaria etc. Isidorus incipit: *Omnis hostiarum diuersitas Christi hostiam praefigurabat etc.* Ex Isidori commentariis haec, et alia, eius nomine in Catenis prolata, libere non ad verbum desumpta sunt. Expositio Isidori in Leuiticum ita incipit: *Sequens Leuiticus liber hostiarum diuersitates exequitur, quarum typus imaginem passionis Christi praeferebat.* *Isidori glossae.*

28. Bibliotheca vetus vaticana plures nobis huiuscemodi codices offert. In cod. 52. est Genesis cum expositionibus Patrum, *Isidori*, Hieronymi, Augustini, Bedae, Gregorii, et cum glossis morali, interlineari, et aliis: in cod. 54. Genesis, et Exodus cum expositionibus *Isidori etc.*, Strabonis, cum glossis mystica, allegorica, et interlineari. In cod. 55., et 56. Idem cum expositionibus *Isidori etc.* In cod. 57., et 58. Exodus cum expositionibus *Isidori etc.* Sic codices 59., 60., ad 66. referunt expositiones *Isidori* vel in Leuiticum, vel in Numeros, vel in Deuteronomium, vel in Iosue, vel in Iudices, vel in libros Regum. *alii mss. codices.*

29. Et in hos quidem omnes sacrae scripturae libros commentarii Isidori supersunt, ex quibus scholia, siue glossae, aut expositiones ad Catenas Patrum constituendas excerptae sunt. At codex Vaticanus 107. *Ezechielis* prophetias continet cum expositione Hieronymi, Gregorii, *Isidori etc.* Ita alii codices Isidori expositiones in alios sacrae scripturae libros commemorant: sed, vt distinctius mox explicabo, quaedam tantum Isidori verba ex variis eius opusculis desumuntur ad vnius, vel alterius loci explanationem. *Ezechielis expositio.*

30. Quaerendi hic locus est, an Isidorus libros omnes veteris,

Isidorus an totam sacram scripturam exposuerit.

ac noui testamenti exposuerit; et an praeter eos commentarios, quos editiones vulgo praeferunt, alii alicubi extent. Ex Braulione quidem, et Ildefonso minime ostendere possumus, Isidorum in vniuersam sacram scripturam *perpetuos commentarios* elaborasse. De veteri testamento Bayerius duos producit auctores, Sigebertum Gemblacensem, et ante hunc, vt putat, Honorium Augustodunensem. Sigebertum Honorio antiquiorem dicere debuit: nam Sigebertum anno 1113. obiisse, Honorium circa annum 1120. floruisse, traditur. Sigebertus: *Totum vetus testamentum simpliciter exponendo percurrit*. Honorius: *Totum vetus testamentum dupliciter exposuit, historice, et allegorice*. Trithemius vero libros omnes veteris, nouique testamenti singillatim enumerat, in quos omnes commentaria Isidorum edidisse testatur, vt supra cap. 47. relegere poteris. Ex quo, vt videtur, Eisengreinius Isidori *commentarios in Euangelia, et Pauli epistolas doctissimos* laudauit.

Trithemii sententia.

31. Putat Nic. Antonius, Trithemii verba referri posse ad Prooemiorum librum, siue mysticorum expositiones sacramentorum, et in hanc rem auctores allegat Ambrosium Morales, Bellarminum, et Padillam. Sed certe Trithemius Prooemia, et expositiones, quae extant, ab expositionibus in alios veteris, nouique testamenti libros apertissime distinxit. Potius ergo credendum, Trithemium id asseruisse partim auctoritate Sigeberti, et Honorii permotum, partim quod de commentariis literalibus in vniuersam scripturam nonnullum vestigium apparet in prologo ad expositionem allegoricam Genesis: *Et quia iam pridem iuxta literam a nobis sermo totus contextus est, necesse est, vt praecedente historiae fundamento allegoricus sensus sequatur*. Grialius in not. de iactura huius literalis commentarii conqueritur, *nisi forte*, inquit, *id glossae sunt, quae vocantur ordinariae*.

expositio iuxta literam.

32. Reponit Nic. Antonius, glossam ordinariam Straboni Fuldensi communiter tribui. *Isidori haec verba*, pergit, *sic non male intelligimus forsan, vt scribere fecerit per amanuenses suos biblia sacra, hoc est, textum sacrorum librorum: et in fine cuiusque capitis, siue sectionis expositiones suas has mysticas, veluti glossam, subtexi. Quo videntur ea ex initio capitis 1. respicere: Creatura caeli, et terrae quomodo historialiter ab exordio principii condita sit, legimus: sed qualiter in ecclesia spiritualiter a doctoribus accipiatur, intelligamus*. Sed praeterquamquod haec ipsa verba capitis 1. ad com-

mentarium quoque literalem referri non incommode possunt, Isidorus certe in prologo affirmat, se *iam pridem iuxta literam totum sermonem* contexuisse, adeoque vix intelligi potest, quod expositiones suas in fine cuiusque capitis, siue sectionis veluti glossam subtexuerit, si *sermo, iam pridem iuxta literam contextus*, esset textus ipse sacrorum bibliorum per Isidori amanuenses exaratus. Praeterea quum explicatio sensus literalis explicationem sensus mystici praecedere debeat, quum ait Isidorus, *Necesse est, vt praecedente historiae fundamento, allegoricus sensus sequatur*, omnino intelligit, in historiae fundamento non solam literam textus praecessisse, sed etiam expositionem sensus literalis.

33. Saepe Isidorus diuersos sensus, quibus sacra scriptura accipienda est, distinguit, et explicat: ac diserte lib. 1. Sent. cap. 18. *Lex diuina triplici sentienda est modo: primo vt HISTORICE: secundo, vt TROPOLOGICE: tertio vt MYSTICE intelligatur. HISTORICE namque iuxta literam: TROPOLOGICE iuxta moralem scientiam: MYSTICE iuxta spiritalem intelligentiam. Ergo sic historice oportet fidem tenere, vt eam et moraliter debeamus interpretari, et spiritaliter intelligere*. Vix ergo dubium esse potest, quin Isidorus et antequam ad alios sensus sacrae scripturae exponendos se accingeret, *literalem* explicuerit, et hoc ipsum significauerit, quum *totum sermonem iuxta literam a se contextum* fuisse dixit, post quem allegoricus sensus necessario sequeretur. *triplex scripturae sensus.*

34. Coniectura Grialii de glossa ordinaria fundamentum aliquod posset habere in Sigeberti verbis: *simpliciter exponendo percurrit*. Sed quum aliae glossae illi similes, quae *ordinaria* dicitur, esse potuerint, ac reuera sint, *de glossa ordinaria* non valde laborandum nobis est: satis enim erit, si Isidorus sacram scripturam simplici glossarum expositione percurrerit. De glossa ordinaria satis consentiunt eruditi, Walafridum Strabum eius auctorem esse, aut saltem eam ex Rabani Mauri ore excepisse: cuius editiones exhibentur tom. 5. Hist. liter. Gall. pag. 62. Et quum Rabanus Walafridi magister Isidori perstudiosus fuerit, huiusque scripta compilarit, facile intelligimus, in glossa ordinaria multa esse ex Isidoriana penu deprompta. Pro Rabano auctore glossae facit Notkerus Balbulus cap. 4. lib. de vir. illustr. *Si glossulas volueris in totam scripturam diuinam, sufficit Rabanus Mogonciacensis archiepiscopus*. *Glossa ordinaria.*

aliae glossae. 35. Aliae sunt glossae Hugonis a S. Caro: aliae glossae marginales, et interlineares Anselmi Laudunensis: alia glossa magistralis in psalmos, siue *glossatura maior* Petri Lombardi. In appendicibus ad commentarios Menochii editae sunt glossae diuinorum librorum Roberti de Sorbona, in quibus pariter multa ex Isidori libris excerpta reperimus. Turneminius, qui eas glossas edi curauit, obseruat, Robertum de Sorbona Patrum textus quosdam aliter, ac nunc leguntur, citare, eiusque lectionem non raro sibi et probabiliorem, et commodiorem visam fuisse. Fuit Robertus Poenitentiarius, vel Sacellanus S. Ludouici regis Galliae, ac Collegii Sorbonici fundamenta iecit, seculo videlicet XIII.

Mammotrectus 36. Ducangius in praefatione ad Glossarium med., et inf. latin. num. 49. disserit de glossis variis quum ineditis, tum editis in sacra vtriusque testamenti scripta, quarum aliae, incertis auctoribus, latent in bibliothecis, aliae suos laudant auctores, inter quas eminent glossae hoc titulo inscriptae in codicibus Corbeiensis monasterii, S. Germani Parisiensis, et collegii Nauarrici Parisiensis: *Guillelmi Britonis ordinis fratrum Minorum opusculum difficilium vocabulorum bibliae, ex glossis Sanctorum*. Brito obiit anno 1356., cuius fortasse etiam sunt Synonyma edita Parisiis 1508. Ad glossas biblicas Ducangius refert librum, qui inscribitur *Mammotrectus*, cuius nominis rationem, et etymon sic prodit auctor in prologo: *Et quia morem gerit talis decursus paedagogi, qui gressus dirigit paruulorum, Mammotrectus poterit appellari*. Auctor fortasse scripsit, aut scribere voluit *Mammothreptus* ex graeco μαμμόθρεπτος. Tribuitur hic liber Marchesino ordinis Minorum, qui vixit anno circiter 1300., vel, vt alii volunt, anno 1450. Opus excusum fuit Moguntiae in ipsis typographiae initiis 1470. per Petrum Schiffer de Gernsheim.

Glossarum primus auctor Isidorus. 37. Istiusmodi autem glossis biblicis conficiendis si Isidorum viam aperuisse dixero, non certe deerunt probabiles, quibus id ostendam, rationes. Codex Regio-Vaticanus 310. seculi IX. circiter inter alia Isidori opera hunc titulum exponit: *Incipiunt glossae ex nouo, et veteri testamento, seu ex Etymologiarum* (sic) *spiritualiter compositae*. Fortasse legendum *specialiter* pro *spiritualiter*: nam eodem literarum compendio vtrumque aduerbium scribi solet, vt aduertit Mariana in not. ad cap. 3. lib. 1. Isidori contra Iudaeos.

Est glossarium copiosissimum, quod incipit: *Abauus, pater proaui, id est, auus aui. Abba, pater: Syrum nomen est*. Desinit: *Zizania, lolium*. Quaedam occurrunt, quae neque in Etymologiis Isidori, neque in Bibliorum vocabulis reperiuntur, vt *Abasu, infama domus*; pro quo in aliis glossariis *Abaso, infima domus*. - *Abusitatus, minus instructus in scientia*. - *Aduerruncat, multum verum facit*. - *Altruncat, auertit, alienat*.

38. Multo tamen probabilius Isidoro adiudicari poterunt glossae secundum sacrae scripturae libros digestae, quas in veteri codice 1. ms. Archiuii Vaticani, cap. 107. describendo, post Etymologias reperi. Deest finis Etymologiarum, et initium glossarum, adeoque resciri nequit, an glossae auctoris nomen praetulerint. Sed tam glossae, quam etymologiae eadem veteri manu exaratae sunt: non tamen perueniunt glossae nisi ad caput 3. libri 2. Regum, vel quia librarius cetera describere neglexit, vel quia in exemplar mutilum incidit. His certe glossis aptari posset titulus libri in catalogo Gotwicensi seculi XII. recensiti, de quo cap. 46. num. 8., videlicet *Isidorus breuiter super totam bibliothecam*, hoc est, super vniuersam sacram scripturam, vt tunc interpretabar. Inter opera Isidori dubia has glossas, quamuis imperfectas, reponere est animus: nam praeterquam quod multa sunt in ipsis certe Isidoriana, eas *ad expositionem literalem Isidori* pertinere quum alia suadent, tum quod multa verba in eis explicantur, quae non in aliis Bibliis facile reperientur, nisi in *gothicis Toletanis* cum prooemiis Isidori, quae ita ab ipso Isidoro digesta, et disposita fuisse, Burrielius in sua epistola ad D. Petrum de Castro arbitrabatur. Editio quidem bibliorum Toletanorum vetustissima est, ab exemplaribus versionis Hieronymianae, quae Hieronymus ipse in Hispaniam misit, originem trahens, vt fusius cap. 87. narrabo. *glossae mss. fortasse Isidori,*

39. Exempla quaedam proferam, ex variis lectionibus eiusdem exemplaris Toletani a Blanchino editis in Vindiciis Vulgatae latinae editionis. Cap. 35. v. 5. Genesis Vulgata nostra *Non sunt ausi persequi recedentes*: exemplar gothicum Toletanum *cedentes*. Glossator ita, cum glossa *obedientes*. Augustinus quaest. 112. in Genesim: *Et non sunt consecuti post filios Israel*. Cap. 47. Genesis v. 11. Vulgata nostra *in optimo terrae loco*, Versio antiqua *in optima terra*. Biblia Toletana *in optimo terrae solo*; ita etiam glos- *quod comprobatur,*

sator : sed fortasse distinxit *in optimo terrae*, *solo Ramesses* ; nam versio antiqua exhibet *in optima terra*, *in terra Ramessem*. Plures sunt huiusmodi variae lectiones glossis nostris, et Bibliis Toletanis gothicis communes, quas frustra quaeras aut in versione vulgata Hieronymi, quae nunc circumfertur, aut in versione antiqua, aut in variis versionibus, quas e SS. Patribus Petrus Sabatier diligentissime collegit. In notis ad Glossas eas peculiares lectiones singillatim obseruabo.

similes aliae glossae.

40. Non dissimiles aliae glossae biblicae extant in codice Regio-Vaticano 215., fortasse Caroli, Carolomanni, et Ludouici temporibus exarato, de quibus fit mentio in fine continuationis Chronici Isidoriani : ac de Carolo dicitur : *Cuius regni annus nunc agitur* XXXVII. Glossae in Genesin sic incipiunt. *Incipit liber Genesis. In principio - in ordine creaturarum. Caelum, et terram - informem materiam, vnde caelestia, et terrestria formata sunt. Inanis - inutilis. Spiritus dei ferebatur - id est, prouidentia, qualiter cuncta creasset*. Praecedunt glossae in prologum Hieronymi, sed literis fugientibus, vix vt legi possint. Etsi autem hae glossae cum glossis ex Vaticani Archiuii codice edendis saepe conueniunt, saepius tamen differunt.

commentarii literales,

41. Bibliothecae veteris Vaticanae codex 202., quem cap.93. describam, exhibet *dicta Domnì Ysidori de libro Genesis ad literam*, quae, vt tunc exponam, in commentario allegorico non reperiuntur, ac proinde fortasse fragmentum sunt commentarii literalis. In codice Palatino 275., de quo cap. 102. agam, inter alias aliorum expositiones literales in sacrae scripturae quaedam loca referuntur Isidori quoque nonnullae interpretationes, quae ad commentarios quidem morales, quos habemus, non pertinent, et, attenta rei natura, ad commentarios literales propius accedunt.

alii commentarii,

42. Quoniam vero quidam commentarii in nonnullos sacrae scripturae libros in catalogis codicum mss. indicantur, aut etiam editi circumferuntur, qui tametsi Isidori nomine insigniti, eius tamen non sunt, aut, an sint, dubitari iure potest, de singulis nunc dicendum. Ea, quae ex Bibliis cum glossa ordinaria editis Isidoro attribui possunt vel in librum Iob, vel in Ezechielem, vel in duodecim prophetas minores, vel in quatuor euangelia, vel in epistolas Pauli, vel in Actus Apostolorum, non ex commen-

tariis eius peculiaribus in hos libros deprompta sunt, sed ex sententiis, et expositionibus, quae in diuersis operibus eius, aut ipsi attributis, reperiuntur.

43. Post explanationem historiae diuinae legis, quo nomine Secretorum expositiones sacramentorum in codice Vaticano 627., quem cap. 94. recensebo, vocantur, sequitur in eodem codice opus sine titulo, et nomine, quod incipit: *Quisquis de Deo loquitur, curet, necesse est etc.*; In inuentario bibliothecae Vaticanae inscribitur, *Interpretatio Isidori in Iob*: sed reuera neque est interpretatio in Iob, sed sententiae quaedam, et vberiores in plura, ac diuersa sacrae scripturae loca commentarii: neque apparet vllum indicium, aut ratio, cur miscellaneum hoc opus Isidoro adiudicandum sit: quod charactere etiam diuerso, ac praecedentes Isidori commentarii, exaratum esse videtur, licet eiusdem fere aetatis, seculi videlicet XII. *interpretatio in Iob,*

44. Quum autem ea verba, quae primo loco ponuntur, desumpta sint ex epistola nuncupatoria Gregorii Magni ad S. Leandrum, cui expositionem libri Iob dedicauit, fortasse inde interpretationis in Iob titulus ab aliquo inuentus fuit. Suspicari etiam possumus, hoc esse opus, cuius fit mentio in vberiori, seu interpolata Braulionis praenotatione de libris Isidori: *Moralium libros B. Gregorii Papae rogatu compendiose abbreuiauit*. Taio caput 22. lib. 2. Sententiarum inscriptum, *De tractatoribus diuinarum scripturarum*, verbis iisdem Gregorii inchoat: *Quisquis de Deo loquitur, curet, necesse est, vt quidquid audientium mores instruit, miretur etc.* Videtur igitur huius codicis opus esse collectio sententiarum, praesertim ex libris S. Gregorii: cuius verba, obiter codicem percurrens, recognosco. Initio, vt dixi, nullus est titulus, sed procedente opere, pag. 127. apponitur tamquam titulus *Expositio*, quin aliud addatur. Finis est: *Et lauantur ergo, et nequaquam mundi sunt, qui commissa flere non desinunt, sed rursum flenda committunt*. Sequuntur quaedam alia similia minutiori charactere: opus tamen imperfectum videtur. *ex S. Gregorio.*

45. Expositionem in Cantica a Cypriano Suarez, in vno tantum ms. repertam, et ex interpolata, siue vberiori Braulionis praenotatione Isidoro adiudicatam, Grialius ceteris Isidori operibus adiecit, quamuis de auctore ipsi non liqueret, vt in eius praefa- *Expositio in Cantica,*

tione vidimus. Sed quod addit, verba praenotationis vberioris, *Cantica canticorum facunda expositione elucidauit*, breuissimae expositioni non satis conuenire, aduertendum, in Braulionis vberiori praenotatione apud Bollandianos cap. xı. Vitae S. Isidori legi *secunda expositione*, non *facunda*, fortasse vt distinguatur ab altera expositione in Cantica, quae inter S. Gregorii M. opera edita reperitur, vt nunc dicam. Fabricius in bibl. vet. lat. lib. 3. cap. 16. num. 12. inter supposita Cassiodorii opera recenset Expositionem in Cantica, editam Friburgi 1538. fol. cum Aponio in Cantica, et in editione Cassiodorii Garetiana: cuius Epitome, inquit, occurrit inter opera Isidori Hispalensis. Scilicet eam ex editione regia Matritensi Breulius in suam transtulit. Garetius in praefatione ad Cassiodorii opera laudat supposititiam illam Cassiodorii expositionem, cuius compendium esse Isidoro tributam expositionem recte obseruauit. Quod compendium ab aliquo hispano factum credi potest, quia inseruntur verba, *Vox Ecclesiae*, *Vox Christi*, vt in bibliis gothicis Toletanis, *Vox Ecclesiae*, *Vox Christi*. Zaccaria Expositioni in Cantica locum inter supposita Isidoro opera destinauerat.

alia vberior. 46. Extat vberior alia Expositio in Cantica inter Gregorii Magni opera, quae, vt Fabricius in bibl. med. testatur, in quibusdam codicibus Isidoro nostro ascribitur. Ac fortasse haec est ratio, cur in recenti editione operum Isidori tom. 2. inter appendices pag. 50. Isidoro tribuatur quoddam epigramma in Cantica: *Hunc cecinit etc.*; quamquam eiusmodi epigramma excerptum est ex codice seculi x., vel xı. ineuntis *post expositionem*, vt ibi asseritur, *B. Isidori episcopi in Cantica canticorum*. Nescio autem, an indicetur breuis, quam dixi, expositio in Cantica, an alia vberior, quae S. Gregorio Magno ascribitur a plerisque: quamuis Placcius verb. *Gregorius I. Romanus Pont.* ex Coco p.410., et Pamelio asserat, Commentarium Gregorii in Cantica in omnibus mss. Isidoro tribui. In veteri codice Vaticano 650. post hoc ipsum commentarium in Cantica, quod Gregorio Magno adiudicari nunc solet, et in nonnullis, vel multis codicibus Isidori esse dicitur, legitur idem epigramma: quod a nobis inter alia Isidori dubia carmina ex hoc codice emendatum exhibebitur. Commentarius in nostro Vaticano codice nullum auctoris nomen praefert: sed doctissimorum

rum Maurinorum opera effectum iam est, vt Gregorio abiudicari non debeat. Ab his omnibus expositionibus diuersa est expositio Iusti Vrgellitani in Cantica, cuius Isidorus meminit cap. 34. de vir. illustr. In hac etiam, vt in bibliis gothicis, repetuntur verba *Vox ecclesiae*, *Vox Christi*; de qua confer Acta Sanctorum tom. 6. p. 773.

47. Idem Fabricius loc. cit. Explanationem Danielis prophetae, et de Susanna ms. Isidori nomine in bibliotheca Leidensi asseruari refert ex Catalogo pag. 329.: de qua iudicium ferre non possumus, an sit alterius auctoris, an fragmentum aliquod ex Isidori operibus. *explanatio Danielis.*

48. Postillas Fr. Landulphi de Neapoli super Euangelia, in quibus cum aliis Patribus allegatur *auctoritas Isidori*, recenset Bandinius tom. 4. plut. 36. S. Crucis cod. 5. membr. seculi XIV., qui suspicatur, collectorem esse Landulphum, siue Landenulphum, Ordinis Minorum, Scoti auditorem, archiepiscopum Amalphitanum anno 1330. Explanationes Isidori facile desumi potuerunt ex diuersis notis eius operibus, in quibus saepe euangelica verba occurrunt, et explicantur. In Braulionis interpolata praenotatione ita legimus: *Super libros Moysi, et Psalterium, et quatuor Euangelia expositioni non minimo insudauit studio*. Cap. 104. describam codicem Vrbinatem XI., in quo est versio gallica Catenae Patrum in Euangelia ex Isidoro, et aliis. In Catalogo mss. Codicum bibliothecae Sfortianae, qui asseruatur in bibliotheca Vaticana Ottoboniana num. 2355. pag. 3. indicatur *Expositio in Euangelium Lucae ex Patribus, Isidoro etc., satis antiquus membranaceus*. *super euangelia.*

49. Reperio etiam apud Bandinium nonnullam mentionem Expositionis Isidori in epistolam Pauli ad Philemonem. Nam tom. 4. plut. 34. cod. 7. S. Crucis, membranaceo seculi XIII. in 4. maiori, extare ait lectionarium Sanctorum. Patres, ex quibus lectiones excerptae sunt, nominantur *Alcuinus etc. Damasus Papa ad Io.; et in Catal. Pontif., Hildefonsus archiepiscopus Toletanus .... Isidorus in Sermon., et super epistolam ad Philem. Contra iudaeos ... Petrus Comestor etc.* In indice clarius legitur, *super epistolam ad Philemonem, et contra iudaeos*. In operibus Isidori, atque indice locorum sacrae scripturae a Breulio confecto ne semel quidem epistolam ad Philemonem allegari video. *in epistolas Pauli.*

50. Restat, vt de Apocalypsi verba faciam, in quam commentarios Isidorum edidisse, colligere possumus ex praefatione Beati *in Apocalypsin.*

ad suos commentarios in Apocalypsin, editos Matriti 1770. opera Henrici Florez. Beatus, qui Elipandi errores seculo VIII. strenue impugnauit, in praefatione ad commentarium Apocalypsis ait, se sua ex Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Fulgentio, Gregorio, Tichonio, Irenaeo, Victorino, Apringio, et *Isidoro* collegisse. Id autem solum arguit, Beatum quasdam Isidori interpretationes e diuersis eius operibus sumptas commentario suo inseruisse. Id commentarium nonnulli falso crediderunt esse illud ipsum, quod ab Apringio confectum narrat Isidorus cap. 30. de vir. illustr. Montfauconius in biblioth. mss. inter codices Sangermanenses nominat cod. 255. *Isidori in Pentateuchum, et Apocalypsin*. Id quale sit, rescire non possumus. Vt autem intelligatur, quam versatus esset in Isidori operibus Beatus, aduertendum, eum asserere, eloquia Patrum a se interseri, *vt sermo*, inquit, *noster paternis sententiis firmaretur*, quibus verbis liber 2. Isidori de offic. eccles. in multis codicibus concluditur. Addit Beatus, se opus Etherio dicare, *vt quo consorte*, ait, *perfruor religionis, cohaeredem faciam et mei laboris*. Sic Isidorus in epistola nuncupatoria librorum contra Iudaeos ad Florentinam sororem: *Vt qua consorte perfruor sanguinis, cohaeredem faciam et mei laboris*.

CAPVT LXVI.

Libri duo Isidori contra Iudaeos ad Florentinam sororem De fide catholica ex veteri, et nouo testamento. Editiones, codices mss., versiones.

Inscriptio multiplex. 1. Hi duo contra Iudaeos libri alio modo ab aliis inscribuntur. In Bignaeana editione titulus est: *Beati Isidori Iunioris Hispalensis archiepiscopi ad Florentinam sororem suam De natiuitate Domini, passione, et resurrectione, regno, atque iudicio*. Pro altero libro, *De gentium vocatione*, Bignaeum secutus est, vt solet, Breulius. *editiones.* Nic. Antonius refert editionem Venetam 1483. in 4. apud Petrum Loslein, praemisso titulo, *Isidorus contra Iudaeos*: in qua e duobus libris solum prior reperitur, mutilus, et non parum varians: appenduntur Iudaeorum quaedam blasphemae fabulae de Christo, et Maria ex libris Thalmud, quas edi minime opus erat. Fabricius vero in

bibl. med. asserit, librum 2. de vocatione gentium cum superiore de natiuitate Domini etc. absoluere duos libros contra Iudaeos editos Venetiis 1483. in 4., siue *contra nequitiam Iudaeorum*, Haganoae 1529. in 4. apud Ioannem Secerium, Venetiis 1584., atque in Oceano iuris, siue tractatu tractatuum tom. 14. pag. 23. In hac collectione titulus est, *Isidori episcopi Hispalensis tractatus. Contra Iudaeos*. Editionem Haganoensem descripsi cap. 60. n. 8. Caput vltimum libri 1. inscribitur *Superdictio operis* in tabula capitum huius editionis: sed in textu *Epilogus operis*.

2. Editio Veneta 1483., quam Nic. Antonius, et Fabricius laudant, fortasse ea est, quae extat in bibliotheca Alexandrina Sapientiae Romae, et incipit: *Ysidori contra Iudaeos. Dominae, et dilectae sorori Florentiae Ysidorus. Quaedam, quae diuersis etc.* Est primus liber contra Iudaeos. Non numerantur capita: vltimum est: *Quod iudaei excaecati debuerunt Christum negare, et quidquid de Christo fuerat prophetizatum*. Desinit: *regnum, atque iudicium declaramus*. In editione Matritensi: *declarauimus*. Pergit editio: *Vide caecitatem iudaeorum contentam in suo Talmuth. Explicit libellus Domini Ysidori episcopi De fide catholica, et nouo, et veteri testamento editus contra Iudaeos impios, qui ducti sacrilega caecitate in suo Talmuth scripserunt etc.* Exponuntur quaedam aniles Iudaeorum fabellae. Sequuntur testimonium Iosephi Hebraei, et epistola Pilati de Christo: et in fine excerpta quaedam ex lectionibus officii de Beato Isidoro: *Mira res, quadam nocte Dominicae Natiuitatis etc.* *editio Veneta.*

3. In his lectionibus narratur, quod *mortuo Leouigildo Beatus Isidorus palam arguens dictam haeresim ad palmam martyrii peruenire anhelabat*. Deinde vbi Rodericus Cerratensis de S. Leandro habet *nescio*, vel *nescitur quo praeuentus praesagio*, hic legitur, *nescitur quo ductus spiritu*. Confer cap. 14. Editio est in 4. paruo, charactere romano satis eleganti. Exemplar bibliothecae Alexandrinae primam exhibet paginam rubris, aureisque picturis ornatam. Non apparet locus, aut annus editionis: in catalogo, siue indice bibliothecae Alexandrinae refertur ad annum 1483., et ad typographum Petrum Loslein: sed, vt opinor, non alia de causa, nisi quia in eodem volumine compacti sunt quatuor libri De contemptu mundi, qui in hac editione dicuntur Ioannis Gerson Cancellarii Parisiensis, charactere longe diuerso editi Venetiis 1483. per Petrum *lectiones veteres.*

Loslein de Langecen. Io: Baptista Audiffredus in opere de Rom. edition. seculi xv. pag. 356. meminit huius editionis, quam extare ait in bibliotheca priuata SS. D. N. PII VI., et in Vallicellana. Sed dicit, fortasse Romanam non esse. Nic. Antonius auctoritate catalogi bibliothecae Alexandrinae, vt puto, typographum Petrum Loslein, locumque editionis Venetias nominauit.

alii scriptores aduersus iudaeos.

4. Isidorus duobus his libris Iudaeos refellit, ac fortasse ipsum imitatus Iulianus Toletanus, tres suos libros demonstrationis sextae aetatis, siue de Christi aduentu *aduersus Iudaeos* inscripsit. Contra Iudaeos pariter ex antiquis scripserunt Rabanus Maurus, et Agobardus, siue Amulo Lugdunensis: de quibus Fabricius consulendus. Inter opera veterum quorumdam Patrum a Steuartio Ingolstadii edita 1616. pag. 399. recensentur nomina eorum, qui contra Iudaeos scripserunt, praeterito tamen nostro Isidoro, vel in primis recensendo. In bibliotheca Veneta S. Antonii antiquissimum codicem asseruari refert Thomassinus praenotatum, *S. Isidorus contra Iudaeos*. Alii tamen alios titulos proferunt. Cap. 46. indicatum fuit hoc opus ex catalogo monasterii S. Nazarii in Laurissa, *De natiuitate Domini*: ac fortasse non differt ab eo, quod in Monastico Anglicano dicitur *Liber Isidori de miraculis Christi*, et in Chronico Fontanellensi *Liber testimoniorum Isidori de Christo, et ecclesia* cap. cit. 46. De mss. Zaccarianis confer caput 43., in quibus idem opus interdum dicitur *Contra Iudaeos*, aut *contra Iudaeos de Christo*, aliquando *Fides catholica*; aliquando *de passione Dominica*, nonnunquam *Testimonia prophetarum de Christo*.

Marianae notae.

5. Ioannes Mariana, qui ad editionem Matritensem his duobus libris notas breues, sed *oppido eruditas*, vt ait Nic. Antonius, subiunxit, inscriptionem e duobus gothicis codicibus, quos ante sexcentos (aiebat tunc Mariana) annos descriptos fuisse constat, desumpsit, quum quinque alii codices, quos nactus fuerat, magnopere variarent. Inscriptio codicum gothicorum haec est: *De fide catholica ex vet., et nouo testamento contra Iudaeos ad Florentinam sororem suam*. Mariana in notis duos nominat codices Tarraconenses, maiorem, et minorem, cui maxime fidebat, vnum Hispalensem: de aliis, quos vidit, tacet. Nullum omnino verbum facit de quodam additamento, quod in fine libri 2. post verba, *in quibus habitat in aeternum*, in editionibus Bignaeana, et Breuliana apponitur, quo agi-

tur de *Formulis spiritalis intelligentiae*, de quibus cap. 86. disseram. Deest etiam in nostris mss. eiusmodi additamentum. In titulo operis cum mss. gothicis exemplar ms. antiquissimum bibliothecae Barberinae conuenire, Nic. Antonius affirmat. Confer excerpta cap.43. ex Zaccarianis schedis. Puto enim, eundem esse codicem, qui ad seculum VIII. pertinere dicitur: sed inscriptio codicis diuersa est ab ea, quam Mariana protulit. Fortasse Nic. Antonius inscriptionem aliquam recentem indicat: paulo enim post ait, titulum codicis Barberini num. 230. per antiquitatem detritum esse. Bayerius in not. ad bibl. Nic. Antonii vnum codicem huius operis in bibliotheca Escurialensi asseruari testatur: sed nihil de titulo exprimit.

6. Fortasse hic est codex, quem Rodriguezius tom. 2. bibl. Hisp. *codices mss.* pag. 324. recenset inter alios bibliothecae Escurialensis. Est membranaceus in 8. seculi XIV., atque inter alia aliorum opera exhibet librum 1. contra Iudaeos, ab edito valde diuersum, vt ex titulo operis, et capitum Rodriguezius colligit. Titulus operis est: *Incipit liber Ysidori contra paganos, hereticos, et iudeos. Domine, et dilecte sorori Florencie*. Prologus ita corrupte incipit: *Quaedam quae deus veteri testamenti libris pronunciata de natiuitate Domini, et Saluatoris nostri secundum diuinitatem, vel de incorporatione eius etc. coheredem faciam et mei laboris. Incipiamus ergo de eius natiuitate, qua est ante secula a Patre generatus. Quod Christus est dei filius a deo Patre genitus*. Ita procedunt alia capita, sed alio modo diuisa, atque apud Grialium.

7. Sunt etiam inter ipsa capita nonnulli tituli, quibus nouum *descriptio.* argumentum exprimitur, vt post sex prima capita: *Incipiamus de eius nomine loqui*. Post aliud caput: *De genere Christi secundum carnem, quia de semine Abrahae duxit originem*. Post tria alia, *De loco, in quo nasci debuit in Bethlehem secundum prophetias*. Post alia quatuor: *De virtutibus Christi, et miraculis secundum prophetas etc.* Hic titulus ansam fortasse praebuit iis, qui *Isidori opus de miraculis Christi laudarunt*. Etsi autem ms. hunc librum multum ab edito differre Rodriguezius existimat, tamen, vt ego puto, discrimen solum positum est in diuersa librorum diuisione, ac nonnullis variantibus lectionibus, quae in mss. codicibus quibusuis etiam optimis frequentes sunt.

8. In nomine *Florentinae* Isidori sororis plerique mss., et editi *Florentina soror S. Isidori*

consentiunt. In nonnullis mss. martyrologiis nominatur *Florentiana*. Marinaeus Siculus male *Floram* vocauit; princeps editio anni 1483. aeque male, vt ait Nic. Antonius, *Florentiam*. Fatendum tamen, *Florentiae* nomen in multis quoque mss. apparere, quod idem reperitur in multis martyrologiis, et in breuiario etiam, et missali Mozarabico inter recentiora officia: neque fortassis absurdum est, quod vtroque nomine appellari consueuerit *Florentia*, aut *Florentina*, aut simul *Florentia Florentina*, vt *Claudius Claudianus*, et similia alia erant nomina apud Romanos. De eadem Isidori sanctissima sorore legi possunt cap. 2., 17., et 18.

versio theotisca vetus.

9. Quod quibusdam aliis Isidori operibus accidit, vt in linguas vulgares conuerterentur, id etiam duobus hisce contra Iudaeos libris euenisse nouimus. Nam, vt Fabricius in bibl. med. refert, fragmentum insigne versionis antiquae Theotiscae huius operis ex codice Colbertino, quem Baluzius communicauerat, cum Tatiani Harmonia vulgauit, atque insigni glossario auxit, et illustrauit Io. Philippus Palthenius, Gryphiswald. 1706. in 4., repetitum etiam tomo 1. Thesauri Antiquit. Teuton. Schilteri Vlm. 1727. in fol. In editione Palthenii fragmentum Isidori extat pag. 239., et incipit: *Et cardines orbis terrae etc.* Titulus capitis seq. *Quia Christus deus, et Dominus est* : *Post declaratum Christi diuinae natiuitatis mysterium etc.* Vltimum caput: *Quia Christus de stirpe Dauid natus est*: *Ecce ex qua tribu*. Desinit: *Hic locus in hebraeo sic habet*: *Et erit requies eius gloriosa*. *Vtique quia moriens caro eius non vidit corruptionem secundum psalmi sententiam*: *Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*. Palthenius in praefatione ait, characterem versionis Theotiscae fragmenti Isidoriani esse Merouingicum seculi VII., de quo Mabillonius de re Diplom. p. 49. 359.; eiusmodi fragmentum pro omnium vetustissimo antiquitatum Theotiscarum hoc in genere monumento venditari posse. Aduertendum, in Indice Casanatensi minus accurate versionem hanc theotiscam factam dici *ex Sermone Isidori de natiuitate*, *passione etc.* Pertinet enim ad librum 1. Contra Iudaeos cap. 2. 3. etc.

alia italica

10. Versio alia librorum Isidori contra Iudaeos in linguam italicam indicatur in codice Vaticano 5420. membranaceo, qui olim fuit e libris Francisci Peniae Hispani, celeberrimi Decani Sacrae Rotae, de quo vide cap. 98., vbi aduertam, non esse versionem

duorum librorum, sed libri primi tantum, et quidem in compendium redacti. Titulus est: *Santo Isidoro doctore, et vescouo confonde Giudei. Ad la sua sorella etc.*

11. Exemplaria mss. operis de fide catholica contra Iudaeos, quae nobis ad manus fuerunt, haec sunt. Codex Vaticanus 939. describendus cap. 95., in quo tantum sunt dicta excerpta ex hoc opere. Codex Vaticanus 1268. eod. cap. 95., in quo simili modo sunt quaedam testimonia extracta ex libro 1. *de passione Christi*. In codice Vaticano 4327. hi duo libri *De Christo contra Iudaeos* Isidoro Iuniori ascribuntur. Vide cap. 97. Ita etiam in codice Vat. 4918. ibid. In codice Regio-Vatic. 421., de quo cap. 100., est fragmentum horum librorum. In codice Palatino 278., de quo cap. 102., hi duo libri, praemissa nota: *In hoc volumine continentur abiectiones Iudaeorum, et vocationes gentium*. Caput vltimum libri 1. dicitur *Superdictio operis anacephalaeosis*. In cod. Palat. 279. ibid. *Liber sancti, ac beatissimi Isidori ad Florentinam etc.* Caput vltimum libri 1. *Anacephalaeosis*. Liber 1I. mutilus est. In Vrbinate 100. Cap. 104. *Praefatio, vel recapitulatio Fidei catholicae, siue superdictio operis Ysidori Yspanensis episcopi ad Florentinam sororem suam. Sanctae sorori Florentinae Ysidorus Toletanus episcopus etc.* Iam aduerti, hunc errorem, quo Isidorus Toletanus episcopus fingitur, in aliis quoque codicibus librorum contra Iudaeos notari. Liber 1. dicitur *Contra Iudaeos* in hoc codice, 1I. *De vocatione gentium*. In Ottoboniano 945. cap. 106. libri contra Iudaeos, vt in Vatic. 4918. *codices mss. vaticani.*

CAPVT LXVII.

Libri tres Sententiarum S. Isidori, siue de summo bono. Editiones, et mss. codices huius operis: versio hispana. Iulianus Toletanus, Taius, Petrus Lombardus, et alii post Isidorum Sententiarum scriptores. Quartus Sententiarum liber num Isidoro suppositus. Eruditae Bayerii Animaduersiones de hoc quarto libro.

1. Aperte hos libros Braulio indicauit: *Sententiarum libros tres, quos floribus ex libris Papae Gregorii moralibus decorauit*. Neque aliud Ildefonsus intellexit, quum scripsit, *librum sententiarum*, scilicet opus, codicem, volumen sententiarum: ita enim vulgo opera *Maffeii opinio*

in plures libros diuisa nomine libri indicabantur: et in hoc ipso opere indicando Balbulus, aliique *librum Sententiarum* cum Ildefonso appellarunt. Neque debuit vir doctus Scipio Maffeius in Ildefonsi verbis aliud opus a tribus Sententiarum libris diuersum rimari: sic enim ait in Biblioth. Veron. mss. pag. 89. post Historiam de gratia, vbi describit codicem, in quo sunt testimonia diuinae scripturae, a Sententiis diuersa: *Ea quoque incidit mihi cogitatio, opus istud* (Testimoniorum) *indicari, quum Isidori Sententiae ab antiquis scriptoribus laudantur: huic enim multo magis quadrat denominatio, quam libris De summo bono, qui etiam tres sunt, quum Ildefonsus Sententiarum librum vnum numeret*. Eodem modo *librum de genere officiorum* Ildefonsus nominat, ac *librum sententiarum*, quum ille duobus libris constet: neque enim expressit, *vnum* esse Sententiarum librum.

diuersi tituli. 2. Concilium Toletanum VIII. cum magno Isidori elogio nominatim allegat *librum Sententiarum secundum*, vt obseruat etiam Loaisa in not. ad titulum libri. Samson abbas Cordubensis seculo IX. lib. 2. Apologetici cap. 1. sic refert: *Doctor namque egregius, meritis, et facundia clarus Isidorus in libris Sententiarum ait: Non ideo caelum, et terram implet deus etc.* Quod autem ait Loaisa, omnes mss. codices in *Sententiarum* inscriptione consentire, si vetustissimos quosque intelligat, ita quoque a me animaduersum est in his, quos vidi. In multos tamen incidi non ita antiquos, qui *De summo bono* inscribuntur, vt in iis etiam obseruare poteris, quos ex Zaccarianis schedis cap. 43. recensui. Duo exempla eiusdem tituli refert Nic. Antonius, alterum in bibliotheca Patauina olim Canonicorum Lateranensium, alterum in monasterio S. Francisci Pincianae vrbis, quod refert Morales in suo iam edito libro *Del santo viage*. Octonos minimum Sententiarum Isidori codices ex bibliotheca Escurialensi Bayerius indicat, quorum terni annum Christi millesimum antiquitate superant: sed eorum peculiares inscriptiones non exprimit. Vlricus Engelbertus Argentinensis Ordinis Praedicatorum clarus seculo 13. theologus inscriptionem *De summo bono* cuidam suo magno operi fortasse ex argumento indidit: quod ms. asseruatur in bibliotheca Corsendoncana, teste Valerio Andrea Bibl. Belg. mss. II. pag. 70. In inuentario bibliothecae Vaticanae codex 1311. praefert titulum: *Vlrici de Argena Ordinis S. Augustini De summo*

bono

bono libri sex. I. *De laude scripturarum etc.* Crediderim, idem esse opus, quod in bibl. med. Fabr. *Vlrico de Argentina* ex Val. Andrea tribuitur, et sub articulo *Vlrici Engelberti Ord. Praed.* refertur.

3. Initium cuiusdam versionis italae Sententiarum Isidori in schedis Zaccarianis sic descriptum reperio: *Isidorus de summo bono*. Cap. 1. *El sommo bene è esso Dio, impero che lui è incommutabile, e non si può per alcun modo corrompere etc.* Vbinam haec versio existat, non indicatur. Fabricius existimat, libros Sententiarum a Sigeberto vocari *librum ecclesiasticorum dogmatum*: nam qui in editione Bignaeana hoc titulo Isidoro tribuitur, auctorem, vt ipse ait, habet Gennadium Massiliensem. Bayerius addit, Placcium ex Rob. Coco p. 131. asserere, librum de ecclesiae dogmatibus male beato Isidoro tribui: *quod*, inquit, *num ad Sententiarum Isidori opus retulerit, incertum est*. Immo certum mihi est, eum loqui de libro ecclesiasticorum dogmatum, qui a nonnullis Augustino, a plerisque Gennadio Massiliensi, a quibusdam Isidoro, a nonnemine verius, vt suo loco dicam, Bracario Hispalensi episcopo ascribitur. Elipandus in epistola ad Migetium haereticum, quam Florezius tom. 5. Hisp. sacr. p. 543. primus edidit, sic hos libros laudat: *De quibus etiam Beatus Isidorus, doctor egregius, in suis dogmatibus ita loquitur, dicens: Scripturas haeretici etc.* Sed Elipandus *dogmatum* nomine quaeuis alia opera Isidori, Ambrosii, et aliorum solet appellare. *versio itala. liber de eccles. dogmat.*

4. Sententiarum titulum praeferunt plura Concilia cap. 31. indicata, Canonum collectores, aliique veteres scriptores ecclesiastici, vt Ratramnus De praedestinatione lib. 2., Ionas Aurelianensis lib. 1. De institutione laicali cap. 10., et antiqui catalogi bibliothecarum cap. 46., praeter scriptores De viris illustribus, quos cap. 47. excitaui: in quibus tamen recentiores nonnulli vtramque inscriptionem proferunt; Pastrengus autem ita, vt duo distincta opera commemorare videatur. Eorum antiquissimus Balbulus, seculi x. scriptor, Isidori Sententiarum librum vtilissimum esse profitetur. In eadem Sententiarum inscriptione consentire videntur duo codices mss., quos ex Ambrosio Morale in monasteriis S. Facundi, et Legionensi S. Isidori extare, Nic. Antonius refert, aliosque in bibliotheca Ambrosiana. *inscriptio Sententiarum.*

5. Editiones vero antiquiores hos tres libros *De summo bono* inscribunt. De editione Italica veteri circa annum 1470. operis *De summo bono* simul cum Etymologiis dixi cap. 54.; quo loco retuli *titulus De summo bono.*

aliam similem editionem Venetam anni 1483., aliam pariter Venetam anni 1493. Editionem veterem in 12. sine loco, et anno Fabricius in bibl. med. laudat, allegatque Theophili Sinceri *Nachrichten von alten vnd raren Bukern*.

editiones 6. Maittairius editos tres libros *de summo bono* refert Louanii in 4. per Ioannem de Westfalia 1486., et Parisiis in 8. per Pigouchet 1491. Sic t. 1. p. 475. *Libri tres Isidori Hispalensis de summo bono*, *impressi per me Ioannem de Westfalia*, in 4. In alma vniuersitate Louaniensi 1486., et rursus p. 536. *Isidorus de summo bono impressus per Philippum Pigouchet. PP. Philippus Pigouchet cum insigni Pelicani*, *E. G.* (*id est*, *Enguilbertus Georgius*) *de Marnef etc.*

aliae. 7. Anno 1493. editio librorum trium *de summo bono* a Maittairio dicitur facta Parisiis in 8., et Lipsiae in 4. per Arnoldum de Colonia. Orlandius sic refert: *De summo bono Venetiis* 1494. *per Bonetum Locatelli*, *e per eundem anno* 1493. 4.; *Lipsiae* 1493.

Parisiis. 8. Idem opus editum fuit Parisiis anno 1495. in 8. per Stephanum Iehannot in vico S. Iacobi 27. augusti, titulo: *Isidorus de summo bono*, ex Maittairio.

aliae editiones 9. Prodierunt quoque Parisiis libri tres *de summo bono* apud Ioannem Petitum 1519. in 12., ex Nic. Antonio, et Fabricio: et Venetiis 1533., ex Nic. Antonio, et epitome Gesneriana.

Parisiis. 10. Parisina alia est editio apud Ioannem Roigny via ad D. Iacobum sub basilisco, et quatuor elementis 1538. cum inscriptione *De summo bono*, fusius cap. seq. describenda, quum eius praefatio proferetur.

Bignaeana editio. 11. Margarinus de la Bigne titulum posuit *Sententiarum de summo bono*, et in operum indice *Sententiarum*, *siue de summo bono*: quod opus se edere ait ex emendatione Ioannis Aleaume Doctoris Sorbonici, adiecta praefatione, scilicet epistola ad Massonam, quae pag. 60. terg. tom. 2. legitur. Solet enim haec epistola in multis mss. libros Sententiarum praecedere, sed inepte, vt cap. 73. exponam, quum de ea epistola agam, a Gratiano quoque tamquam praefatione librorum Sententiarum laudata.

Loaisae editio. 12. Secuta est eiusdem operis editio cura, et studio Loaisae: *Isidori Hispalensis episcopi Sententiarum libri* III. *emendati*, *et notis illustrati per Garsiam Loaisa Taurini apud Io: Baptistam Bilaquam* 1593. *in* 4. *Ad Philippum Principem Hispaniarum*, paginis

450. Ibidem, et eodem anno *Chronicon D. Isidori Archiepiscopi Hispalensis emendatum*, *notisque illustratum per Garciam de Loaisa Archidiaconum de Guadalajara*: in 4. pp. 96. ad Philippum II. De notis Loaisae hoc est Fabricii in bibl. med. iudicium: „ In illis erudita multa: illud vero prorsus destitutum naso critico, quod p.483. scribit Loaisa: *Nostris etiam exulceratissimis temporibus Oecolampadii volumen aduersus sacramentum eucharistiae Bertramio presbytero ad Carolum Magnum ascribitur*: *Carolostadii opus aduersus imagines ipsi Carolo Magno*: *Caluini quidam liber Alcuino Caroli Magni praeceptori*„. Extant haec verba in not. ad lib.3. Sentent.cap.12. pag. 83. editionis Matritensis regiae, sed Fabricius omisit ea, quae Loaisa in sui dicti confirmationem illico adiecit, *Vt docte annotauit Xystus in Bibliotheca sua*. Relege etiam, quae de Ratramni, seu Bertrami opere dixi cap. 30. num. 18. Neque tamen propterea Xystum defendo, aut Loaisam omnino excusatum volo.

13. Quum Taurini non probe excusi fuissent Sententiarum libri, Loaisa secundas curas adhibuit, vt in regia editione Matritensi emendatiores prodirent. Breulius quoque in fine suae editionis notas Loaisae cum aliis ex editione regia Matritensi depromptis inseruit. In editione tamen Taurinensi quaedam peculiaria sunt, quae in Grialiana, et Breuliana desiderantur: nam praeter varias lectiones, in margine, et notis saepius expositas, Loaisa sententias ordine numerorum distinxit, et ad marginem loca Patrum indicauit, ex quibus eae desumptae sunt. Hae notae ad marginem eodem modo in editione Breuliana Coloniae repetita adiectae fuerunt. *editio Regia.*

14. Non leuis est Sententiarum Isidori commendatio, quod Ven. Thomasius in systemate suo institutionum theologicarum, quod meditatus fuerat, ex selectis veterum Patrum operibus, tres Sententiarum libros simul cum aliis excudere decreuerat. Prodiit eius Indiculus institutionum theologicarum veterum Patrum, quae aperte, et breuiter exponunt theologiam siue theoreticam, vulgo speculatiuam, siue practicam. Inter alios erant *S. Isidori episcopi Hispalensis, qui obiit anno 636.*, III. *libri Sententiarum, siue de summo bono. Pertinent ad vtramque theologiam*, *maximeque ad practicam*: *qui bona ex parte excerpti sunt ex libris moralibus S. Gregorii Papae. Extant inter opera eiusdem S. Isidori, et separatim editi a Gaspare* (corrige Garsia) *Loaisa*. Vezzosius, qui consilium Ven. Tho- *editio Ven. Thomasii*

masii exequutus fuit, in not. ad Indiculum id obseruat: „ In prima Indiculi editione librariorum errore legebatur, quatuor esse sancti huius episcopi Sententiarum libros, quum tres sint solummodo. Errorem illum sequutae sunt omnes aliae Indiculi editiones, quae hanc nostram praecesserunt „.

describitur. 15. Quatuor institutionum volumina Vezzosius edidit hoc titulo: *Ven. Iosephi Mariae Cardinalis Thomasii Institutiones theologicae antiquorum Patrum, quae aperto sermone exponunt breuiter theologiam siue theoreticam, siue practicam. Recensuit, notisque auxit Antonius Franciscus Vezzosius C. R. Romae* 1769. *Ex typographia Marci Palearini*: in 4. maiori. De Isidoriano opere ita praefatur Vezzosius tom. 1. num. 13. praefat. *Tria sunt Patrum sanctissimorum scripta, quartam quae constituant nostri operis partem. Eorum quod est postremum, sunt libri tres Sententiarum sancti Isidori episcopi Hispalensis, siue, vt alii scripsere, Isidori Iunioris, vt hunc distinguerent ab altero Isidoro, qui eum aetate annos centum praecesserat, et episcopatum tenuerat Cordubensem. Libri illi contexti maiori ex parte ex Gregorii Magni Moralibus, theoreticam theologiam postquam initio tetigere, digrediuntur ad eam, quae mores dirigit. Eos Thomasii scito damus in praesentia recusos iuxta Parisiensem editionem anni* 1601. *adornatam abs Iacobo du Breul monacho S. Germani a Pratis: atque descriptis in margine folii variantiis contulimus cum altero exemplo tum a Margarino la Bigne Parisiensi theologo vulgato anno* 1580., *tum anno* 1593. *Taurini a Garsia Loaisa, qui eosdem libros doctis ornauit animaduersionibus.*

Vezzosius notatur. 16. Haec Vezzosius, qui per errorem, vt videtur, Isidorum Cordubensem annos centum ante Hispalensem vixisse refert pro *annos ducentos*: vt enim ipse in not. ad titulum libri 1. Sententiarum obseruat, *Isidorum Cordubensem floruisse constat non longe ab initiis quinti a Christo seculi*. Sed re vera ne satis quidem constat, an is Cordubensis Isidorus vnquam extiterit. Quod autem in his notis ait, editiones Parisienses, Bignaeanam, et Breulianam, *virorum consensione probatiores reputari*, id arguit, ipsum neque editionem regiam Matritensem contulisse, et quid de tribus his editionibus Isidorianis viri docti senserint, ignorasse. Asserit praeterea Vezzosius, editiones Margarini, et Loaisae, non secus, atque ouum ouo, inter se simillimas esse: quod falsum pariter est. Etsi enim Loaisa ple-

rumque lectionem Bignaeanam in textu retinet, tamen ad marginem, et in notis passim aliam scripturam exprimit: margini etiam loca Patrum appingit, ex quibus Sententiae sunt depromptae: quod neque in Bignaeana, neque in Breuliana 1. editione obseruatur. Breulianum tamen textum Vezzosius exhibuit, additis ad paginae calcem lectionum discrepantiis ex editione Parisiensi Bignaeana, et Taurinensi Loaisae, breuibusque notis, quas nos etiam recudemus.

17. Ex his editionibus satis liquet, quanto semper in pretio libri Sententiarum habiti fuerint: neque minus id constat ex mss. exemplaribus, quae in bibliothecis frequenter occurrunt, aliisque antiquis monumentis. Refert enim Claudius Castellanus in Monito ad 1. tomum sui Martyrologii, in multis ecclesiis morem inualuisse, vt post Martyrologium opera, et Sententiae S. Isidori legerentur. Mss. exemplaria nonnulla iam hoc capite indicata sunt, alia nunc breuiter commemorabuntur. Cap. 61. codex Florentinus S. Crucis Sententiarum descriptus fuit. Bandinius tom. 4. codic. latin. S. Crucis plut. 21. refert alium codicem num. 8. *Libri tres Sententiarum*, praeuia capitum tabula. Deinde *S. Gregorii Magni Dialogi*. Codex est membranaceus in fol. quadrato seculi XI. cum titulis, et initialibus rubricatis, et aliquot figuratis, vt ait Bandinius. Ibidem cod. 9. *Libri tres Sententiarum*, vt in codice superiori. Deinde liber Exhortationum S. Augustini. Codex est membranaceus in fol. seculi XI., rotundo, ac perspicuo charactere diligentissime exaratus cum titulis, et initialibus rubricatis, et aliquot coloratis.

elogium Sententiarum.

18. In Thesauro Anecdotorum Pezii tom. 1. in fine primae partis post tractatum de gratia, et virt. Deiparae, auctore Engelberto, qui obiit anno 1331., librarii subscriptio haec legitur: *Explicit Engelbertus etc. per manus monachi throni B. Virginis, et sacerdotis Ordinis Carthusiensis*. In margine *D. Petri, postea prioris*. Additur, prioratum eum administrasse ab anno 1395., plura eleganti charactere scripsisse in membranis, vt *Isidorum de summo bono anno* 1380., *Collationes Patrum*, *Conradum super quinque allelluia*. Explicandum esset, quid sit *monachus thronus B. Virginis*: sed in Ducangio cum auctario nihil idoneum inuenio. In voce *tronarius* ait Ducangius, suspectam eam esse, pro qua fortasse restituendum *Centenariis*, aut *Officialibus*. Sed fortasse *thronus*, et *thronarius* accipitur pro eo, qui solio assistit, aut deseruit, aut *Thronus* est nomen coenobii.

mss. exemplaria,

Escurialensia. 19. Rodriguezius de Castro tom. 2. Biblioth. Hisp. pag. 321. describit codicem Escurialensem in II. c. 19. in fol. seculi XV., titulis capitum rubris, literis initialibus vel rubris, vel violaceis, in quo sunt Sententiarum libri hispano idiomate. In primo folio haec est nota: *Este libro fiso sant Isidoro Arzobispo que fue de Seuilla, e fue Doctor*. Sequitur index capitum: *Capitulo primero del soberano bien, etc.* Indicantur omnia trium librorum capita 140. sine vlla diuisione librorum, et sub eodem numerorum ordine. Opus incipit: *Soberano byen Dios es, ca es syn mudamiento, e syn corronpimiento ninguno*. Desinit fol. 109. *mas aquellos no deuemos llorar, que el parayso con grand alegria los rrescibe en sy. Explicit Ysidorus de summo bono. Deo gratias.*

versio hispana. 20. Auctor huius versionis a Rodriguezio dicitur Alfonsus Martinez de Talauera. Nic. Antonius lib. 10. num. 324. meminit Alfonsi Martinez a Toleto, qui regis Ioannis II. capellae minister fuit, et archipresbyteri de Talauera dignitate notior est, quam proprio suo, et familiae nomine. Verum neque ipse, neque Bayerius in not. versionem hispanicam Sententiarum Isidori inter huius Alfonsi opera referunt.

alia mss. exemplaria 21. Alius est codex Escurialensis in IV. f. 8. membranaceus in 8. eleganter exaratus a Didaco de Astigia anno 1467., quo continentur *Tractatus Synonymorum beatissimi Ysidori archiepiscopi Ispalensis. Tractatus Sententiarum, seu Summum bonum eiusdem beatissimi Ysydori. Liber de conscientia beati Bernardi abbatis. Sermo beatissimi Augustini de honestate mulierum: alius sermo eiusdem beatissimi Augustini de igne purgatorii*. In fine haec est subscriptio: *Hunc librum scripsi ego Didacus de Astigia Ispalensis Dioecesis. Compleui, et correxi ad honorem, et gloriam Sanctissimae Trinitatis, et beatissimae Virginis Mariae, et ad laudem, et memoriam beatissimi Ysidori Archiepiscopi ex praecepto Domini mei Iohannis Alfonsi de Logroño Canonici eiusdem ecclesiae Ispalensis, die vero Iouis in festo Sancti Fulgentii supradicti Ysidori fratris*, V. *die mensis ianuarii, sub anno a natiuitate Domini* MCCCC. LXVII. *Michi parcat iustus natus de Virgine Christus, - Eiusque trinus, et vnus laudetur sempiternus honor. Amen.*

recensita. 22. Alius codex Escurialensis in fol. seculi XIV., vt videtur, membranaceus charactere magno, et eleganti in II. R. 21. est im-

perfectus. Tituli sunt rubri, literae initiales versicolores. Alius itidem in fol. chartaceus seculi XIII. titulis rubricatis, et literis initialibus vario colore ornatis, cuius haec est inscriptio: *Sancti Ysidori Yspaniensis De astronomia, seu de natura rerum. Item liber Sententiarum*. Laudatur quoque a Rodriguezio codex Escurialensis, in quo est expositio Isidori in pentateuchum, et opus Sententiarum quatuor libris constans, addito scilicet tribus genuinis Isidori quarto alio, de quo infra redibit sermo.

23. Omissis autem aliis mss. codicibus Sententiarum, quorum mentio fit cap. 46., et alibi, indicem eorum texam, quos ego in bibliotheca Vaticana, aut in aliis Vrbis vidi. Codex Vaticanus 632., de quo cap. 94. agam, tres hos libros exhibet *Sententiarum* titulo, praemissa epistola ad Massonam. Codex Vatic. 633. ibidem recensendus, a veteri manu *Sententiarum* inscriptionem retinet, a recentiori *De summo bono*. Codex Vat. 657. ibidem titulum exhibet *De summo bono*, sed non ante seculum XV. exaratum. Eadem aetate scriptus fuit cod. Vat. 5992., de quo cap. 98., in quo sunt Sententiarum liber 1., et initium secundi, primo titulo, *Quaedam Theologia*, alio recentiori *De summo bono*. In codice Regio-Vatic. 199., de quo cap. 99., solum est recens inscriptio: *Diui Isidori Hispalensis Sententiarum liber*. Ibid. codex antiquus Regio-Vatic. 255. peculiarem titulum exhibet, *Incipit liber Spermologon Isidori*, fortasse quia *Spermologus* auis est, quae semina colligit, vt Isidorus sententias Patrum collegit. In cod. Regio-Vatic. 1823. sunt tres libri Sententiarum initio mutili, vt dicam cap. 101. Ibid. in cod. Regio-Vatic. 2093. libri tres Sententiarum hoc titulo: *Capitula de libro Sententiarum Domini Isidori*. Liber tertius imperfectus est. In codice Palatino chartaceo 267. cap. 102. opus incribitur *de ecclesiastica institutione, de summo bono*, et *Sententiae*, et in quatuor libros distribuitur. In Pal. 280. chart. seculi XV. cap. 102. *Isidorus de summo bono. Titulus libri huius, Isidorus Hispanus in Sententiis*. In Palat. 602. cap. 103. *Tres libri Sententiarum Ysidori, qui sunt veluti generales canones, si perspicaciter intueantur*. In Vrbinate 106., de quo cap. 104., seculi fortasse XV. opus inscribitur *de summo bono* cum epistola praeuia ad Massonam loco praefationis. In fine libri 2., et 3. titulus *Sententiarum* apparet. In Vrbinate 1504. chartaceo cap. eod. 104. *Liber Isidori de summo bono*: sunt tres libri Sententia-

codices mss. vaticani.

rum. Excerpta ex Sententiis in codice Ottoboniano 6. cap. 105. Alia in Ottoboniano 122. ibid. In Ottoboniano 128. seculi XIV. circiter *Ysidorus de summo bono*: sine distinctione librorum a prima manu, et continuato capitum numerali ordine. In Ottoboniano 139. ib. fragmenta ex his libris. In Ottoboniano 159. seculi XIV. circiter libri tres *De summo bono*. In Ottoboniano 336. eiusdem aetatis cap. 105. tres libri *Sententiarum Sancti Ysidori Doctoris ecclesiae*. In Ottoboniano 508. cap. 106. seculi XIV. circiter sententiae excerptae *ex Isidoro in libro de summo bono*. In Ottob. 1737. cap. 106. titulo recenti, *Isidori libri De Deo*. Cap. 107. recensebo duos Sententiarum codices bibliothecae Angelicae, alium bibliothecae Collegii Romani, alium a me comparatum.

Sententiae Petri Lombardi.

24. Systema quoddam theologicarum quaestionum per certas classes tribus his Sententiarum libris primus Isidorus videtur proposuisse, cuius titulum, et scopum Petrus Lombardus imitatus, theologiae scholasticae planiorem viam aperuit, Magistri Sententiarum nomen consecutus: quod fortasse nomen ipsi Isidorus praeripuisset, nisi iamtum a nobiliori opere *Isidorus Etymologiarum* consueuisset nuncupari. Extabant quidem ante Isidorum (vt libros Sententiarum apud iurisconsultos omittam) Aegyptiorum Patrum Sententiae, auctore graeco incerto, Martino Abbate Dumiensi, et Episcopo Bracharensi interprete, quas Ros-weydus, ex bibliotheca Toletana a Christophoro de Castro Societatis Iesu Theologo, et Salmanticae sacrarum literarum professore acceptas, in appendicibus ad Vitas Patrum edidit. Verum hae sententiae solum exhibent quaedam apothegmata spiritualia monachorum, nullo inter se ordine connexa. Neque multum dissimilis est collectio Sententiarum ex S. Augustini operibus a S. Prospero excerptarum, de qua dicam cap. 83. num. 7. Quod si Isidorus titulum inde fortasse suo operi fecit, rem ipsam multo longius promouit, digestis aliquo ordine argumentorum capitibus, et sacrae scripturae, Patrumque sententiis in sua capita relatis. Quod enim plerique dicunt, Isidori opus maxima ex parte Gregorii sententiis constare, id ita accipiendum est, vt Isidorus Gregorium potissimum sequatur; quamuis etiam passim et verba sacrae scripturae referat, et plurium Patrum sententiis, Augustini, Hieronymi, Ambrosii, Eucherii, Cypriani, aliorumque inhaereat, vt in notis Loaisae cernere licet.

25. Igi-

25. Igitur quum in Isidoro perspicuum sit exemplar, quod Magister Sententiarum prae oculis certo habuit, (nam libros Sententiarum Isidori laudat, et ex iis multa sumit) nescio, cur Mabillonius, quem nonnulli alii hispani etiam secuti sunt, p. 317. tom. 1. Analector. asseruerit, primum Taionem Caesaraugustanum episcopum sibi videri fuisse, ad cuius exemplum alii cum Petro Lombardo collectiones huiusmodi theologicarum sententiarum condiderint. Schoettgenius fidenter tom. 6. Bibl. med. Fabricii: *Adeoque Taio primus fuit, qui sententias collegit, et Petro Lombardo in hoc ipso operis labore praeluxit*. Edidit Mabillonius t. cit. Analect. praefationem *Taionis ad Quiricum Barcinonensem antistitem in quinque libros Sententiarum, a se collectos ex operibus S. Gregorii Papae*, et initium operis. Potuit ergo facile agnoscere, et Taionem ipsum Isidori exemplo, et imitatione libros Sententiarum composuisse, et Petrum Lombardum multo magis ex Isidoro proficere potuisse, quam ex Taione. Taio in praefatione ad Quiricum ait, se *de sacris voluminibus, scilicet Sancti Papae Gregorii Romensis Sententiarum capitula, in quinque libellis discreta, immo codicis textu conclusa, colligendo decerpsisse*. Paulo post subiungit: *Sed quia quorumdam titulorum capitula in eiusdem Sancti Papae opusculis ad supplementum rei reperire minime potuimus, ex libris Sancti Augustini episcopi pauca congerere curauimus*. At Isidorianae Sententiae multo magis patent, ac plurium Patrum testimoniis comprobantur. *Taionis Sententiae*

26. Quinque Taionis Sententiarum libri paucis ante annis Matriti prodierunt, curante P. Emmanuele Risco, Hispaniae sacrae doctissimo continuatore, tom. 31. a pag. 171. e veteri codice gothico S. Aemiliani, praemissa etiam epistola Taionis ad Eugenium Toletanum ex Baluzio, qua de alia collectione loquitur a se facta locorum S. Gregorii, quibus vetus, nouumque testamentum illustrantur, praeter praefationem ad Quiricum, et huius responsionem. Desideratur tamen finis cap. 33., et integrum caput 34. libri 5., vt Riscus aduertit: immo caput etiam 35., vt patet in eiusdem operis exemplari membr. seculi XV., extante in bibliotheca Medicea Laurentiana plut. 21. cod. 18., supra cap. 43. recensito: ex quo in schedis habeo descriptam praefationem Taionis ad Quiricum, epistolam Quirici ad Taionem, quae toti operi subiicitur, tabulam capitum quinque librorum, et nonnulla in specimen capita. Tituli capitum *nuper editae*

nonnihil variant ab editis: et in libro tertio index ms. exhibet 55. capita, quum in editione tantum sint 54.; scilicet deest in editione caput *De viduis*, quod est indicatum in hoc codice ms. post caput 7. *De coniugatis*.

describuntur. 27. Sed quum per amicos ipsum codicem ms. diligenter inspici curauerim, responsum mihi fuit, in indice quidem notari caput 7. *De coniugatis*, sed a contextu operis omnino abesse, neque reperiri nisi 54. capita, vt in editione. Inscriptio Taionis epistolae haec est: *Domino venerabili, sanctissimoque viro Querico episcopo Gaius indignus Caesaraugustanae vrbis episcopus, cognomento Saorohel*. Facile condonabitur librario error *Querico* pro *Quirico*, et *Gaius* pro *Taius*. Sed quid illud est, quod Taio dicitur *cognomento Saorohel*? Atqui in fine operis nouum apparet nomen: *Explicit liber Sententiarum Samuelis episcopi. Laus deo*. Nisi forte hic quoque legendum sit *Saorohelis*, vel initio reponendum *Samuel* pro *Saorohel*. Nic. Antonius, Bayeriusque in biblioth. Hisp. neutrius cognominis meminerunt. A continuatore bibliothecae mediae Fabricii vocatur *Taio, vel Taius cognomento Samuhel*. Dicam, quod sentio. Alicubi extitit codex Taionis, cuius possessor aliquis *Samuel* fuerit, ac proinde liber Samuelis fuerit appellatus. Quum ergo librarius vidisset, opus Taionis, et Samuelis dici, vnum, eundemque hominem auctorem credidit *Taionem Samuelem*. Coniecturam peculiari obseruatione confirmo. In vetustissimo catalogo, qui inscribitur *Breuiarium librorum S. Nazarii*, scilicet in Laurissa, cod. Vatic.-Palatino 1877. veteres quorumdam librorum possessores nominantur, et in his: *Item Missales, qui fuerunt Samuelis, Baboni, Randulfi. Collectiones Samuelis de opusculis S. Gregorii* Hunc Taionis librum esse puto, qui Samuelis olim fuerit. Post multa alia in eodem catalogo recensetur *Liber Tagii* (Taii) *ex opusculis S. Gregorii adunatus*.

Taio Isidorum expressit, 28. Negari tamen non potest, antiquissimum esse hoc cognomentum *Samuelis*, Taioni appositum: nam in codice Thuanaeo, quem ante 800. annos scriptum Mabillonius putabat, inscriptio epistolae est: *Domno venerabili, sanctissimoque viro Quirico Taius indignus Caesaraugustanae vrbis episcopus cognomento Samuel*. At in codice gothico S. Aemiliani de la Cogolla, ex quo libros quinque Sententiarum Riscus edidit, hic tantum erat titulus; *Incipit liber sententiarum domini Gregorii Papae Romensis subtractus ex libris*

Moralium. Neque in epistola Taionis ad Eugenium additur *cognomento Samuel*. Immo etiamsi vere Taio cognomen Samuelis habuisset, tamen minime ab eo scriptum crederem, *Quirico Taius indignus Caesaraugustanae vrbis episcopus*, *cognomento Samuel*, quum consueto more simplicius posset dicere *Taius Samuel*.

29. Ex libris Taionis cum Isidori opere collatis illud colligere licet, Taionem non solum Isidori sententias prae manibus habuisse, sed etiam plerosque titulos inde formasse : cauisse tamen, ne sententias, seu verba Gregorii iam ab Isidoro collecta ingereret. Trium priorum libri primi capitum titulos exhibeo. Taio: *Cap.* 1. *Quod deus incommutabilis*, *summus*, *et aeternus existat*. 2. *De immensitate*, *vel omnipotentia dei*. 3. *De id* (pro *de eo*) *quod inuisibilis*, *vel incomprehensibilis sit deus*. Isidorus: *Caput* 1. *Quod deus summus*, *et incommutabilis sit*. *Cap.* 2. *Quod immensus*, *et omnipotens sit Deus*. *Cap.* 3. *Quod inuisibilis sit deus*. Saepe Taio capita alio ordine collocat: sic apud Isidorum sequitur caput 4. *Quod ex creaturae pulchritudine agnoscatur creator*: quod apud Taionem est caput 9. his verbis: *Quod ex creaturae pulchritudine inuisibilis agnoscatur aeternitas*. Isidori caput 5. *Quod ex vsu nostro quaedam species ad deum referantur*, est caput 10. Taionis: *Quod ex humanis affectionibus quaedam species ad deum referatur*, vt in meis schedis: sed praestiterit cum Isidoro legere *referantur*. Nam quod huic operi Isidorus titulos apposuerit, satis ex eo ostenditur, quod Taio, qui Braulioni successit, iam eos ita legebat, vt ex collatione patet. *quod ostenditur.*

30. Arguet fortasse aliquis, Taionem meliori ordine sententiarum theologicarum systema disposuisse: nam in praefatione ad Quiricum suam methodum totius operis ipse exponit, quam etiam his versibus (apud Mabillonium) expressit: *methodus Taionis*

Quisquis amas sacram, lector, addiscere legem,
Hunc nostri studii librum percurre legendo:
Repperies facile, quidquid cognoscere malis,
Florea cuncta gerit, (tum) prata virentia gestat.
Pascit amantis oues, sincera animalia, Christi,
Ostendit patriam celsam, regnumque potentem,
Tartareos ignes, et tristia non finienda.
En tibi Christus adest regnum conferre beatis,

Impiis e contra horrenda supplicia confert.
Sublimis anima, conscende ad regia caeli.
Impiger accurre, careas, ne praemia tanta,
Et picei fontis horrendas despice flammas.

Qui versus pro eius aetatis captu non omnino mali sunt, sed, vt videtur, quibusdam in locis vitiati excriptorum incuria: exempli loco fortasse auctor scripsit *regemque potentem*, non *regnumque potentem*. Nic. Antonius ex hoc epigrammate colligere voluit, Taium idoneum poetam fuisse.

ex Isidoro. 31. Quod attinet ad methodum Sententiarum, Isidorus in primo suo libro eam ipsam tenuit, quam Taio sibi proposuit. Ait enim Taius in praefatione ad Quiricum: *Sumentes exordium (ab) Omnipotentis Domini incommutabilis essentiae Trinitate, atque ab origine mundi, hominumque plasmatione vsque ad huius seculi consummationem*. Isidorus lib. 1. agit de Deo, eiusque attributis, de origine mundi, hominisque plasmatione, de Christo, de Spiritu Sancto, de ecclesia, de vtroque testamento, de resurrectione, de gehenna, de gloria Sanctorum: quod est postremum caput 30. libri 1. Reliquis duobus libris, quod commodius fortasse est, virtutes theologicas, aliasque explicuit, de peccatis, et vitiis disseruit; quaenam praesulum, et principum, aliorumque sint officia, descripsit.

Iuliani Toletani sententiae, 32. Vt autem Taio Isidorum imitatus fuit, decerptis Gregorii potissimum sententiis, ita eodem tempore Iulianus Toletanus eandem excerpendi rationem ex Augustini libris secutus est. Huc enim pertinent, quae Felix vitae Iuliani scriptor refert, *Excerpta de libris S. Augustini contra Iulianum haereticum collecta*. Hi sunt elaboratissimi illi Augustini, vel ipsius iudicio (lib. 2. Retract. cap. 62.) contra Iulianum Eclanensem episcopum libri sex, *de quibus*, ait Nic. Antonius in biblioth. vet., *post alios Henricus de Noris Augustinianus noster agit lib. 1. Histor. Pelagianae*. Haesi aliquantulum, fateor, ad haec verba: quid enim est, cur Nic. Antonius *Norisium Augustinianum nostrum* vocet? An Norisius amicus Nic. Antonii fortasse fuit, idque Nic. Antonius significare voluit? An confirmari hinc poterit nonnullorum suspicio, quod in bibliothecam veterem Nic. Antonii quaedam supposititia irrepserint? Idem Felix inter alia Iuliani opera recenset *librum Sententiarum ex decade psalmorum B. Augustini breuiter, summatimque collectum*.

Obscura sententia, ait Nic. Antonius, nisi decadem tantum primam psalmorum innuere voluerit. Fortasse praestiterit legere *ex decadibus*: nam Augustinus in plures Decades psalmorum interpretationem diuisit. Bayerii coniectura de peculiari psalterio Augustini pro Monicae matris vsu, inter supposititia, aut dubia sancti doctoris opera reposito, minus idonea est. De Augustinianis psalmorum decadibus sermo redibit in notis ad epist. Isidori ad Braulionem.

33. Verum de Iuliani Sententiis, quales fuerint, iudicium ferri nequit, quippe quum non extent: ac solum obseruare placet, potuisse Petrum Lombardum ex Iuliani hoc opere valde proficere, si ad manus illi fuisset, quum ex Augustino prae ceteris Sententias suas contexuerit. De aliis autem Sententiis Isidori, et Taionis, sed Isidori praecipue, adhuc quaestio superest, an ex eis ita Petrus Lombardus profecerit, vt plagii argui possit. De sex libris Sententiarum S. Brunonis Astensis, qui olim S. Brunoni Carthusiensium Fundatori tribuebantur, locus hic non est disserendi: illi enim solum versantur in ecclesiae figuris explicandis ex sacrarum literarum testimoniis. Quum Petrus Lombardus sibi proposuerit ex diuersis Patrum libris sententias theologicas in vnum corpus colligere, nihil mirum videri debet, si quaedam ad Isidori exemplum expresserit. Sic etiam a nonnullis arguitur, plura sumpsisse ex Ioannis Damasceni libris de orthodoxa fide, atque ex praeceptoris sui Petri Abaelardi scriptis, praesertim ex libris quinque theologiae christianae, et ex libro *Sententiarum Sic*, *et Non*, siue Introductione ad theologiam. Neque praeteriri debet Hugo de S. Victore, qui anno 1140., vel 1142. obiit: cuius tertio tomo operum extat *Summa Sententiarum*, *siue eruditionis theologicae*, septem tractatibus satis opportuno ordine comprehensa. Nonnulli addunt, Petro Lombardo praeluxisse Magistrum Bandinum in *Summa theologica*, siue *Sententiarum theologicarum libris* IV., editis deinde Viennae 1519. Sed alii contra contendunt, Bandini opus epitomen quamdam videri Sententiarum Petri Lombardi. Hugo Mathoud Congregationis S. Mauri, qui anno 1651. typis commisit Roberti Pulli Cardinalis *Sententiarum libros octo*, et Petri Pictauiensis *Sententiarum libros quinque*, contendit, Robertum istum Pullum, anno circiter 1150. vita functum, primum theologum scholasticum fuisse.

alii auctores Sententiarum,

Petrus Lombardus.

34. Certum ego existimo, methodum scholasticam Petri Lombardi propriam eius esse: qua scilicet primo Sententiarum libro doctrinam de Deo vno, et trino per 48. distinctiones complexus fuit, libro secundo de creatione, angelis, et homine lapso, de gratia Dei per 44. distinctiones, libro tertio de incarnatione Verbi, de charitate Dei, ac proximi, de virtutibus, et vitiis per 40. distinctiones, libro quarto de sacramentis, et de quatuor nouissimis per 50. distinctiones. Difficillimum sane erit in hac theologiae scholasticae methodo, quae theologis olim maxime placuit, plagii Magistrum Sententiarum conuincere: praesertim quum ita praeloquatur: *Breui volumine COMPLICANS PATRVM SENTENTIAS, appositis eorum testimoniis, vt non sit necesse quaerenti librorum numerositatem euoluere, cui breuitas, quod quaeritur, offert sine labore*. Inter Patres vero Isidorum saepe nominatim excitat etiam ex libris Sententiarum.

Liber IV. *Sententiarum Isidori,*

35. Fortasse autem quia quatuor sunt Petri Lombardi Sententiarum libri, in mentem alicui venit quartum quoque Sententiarum librum Isidoro affingere: quamquam codices, ex quibus descriptus hic quartus liber est, antiquiores Petro Lombardo videntur. Prodiit Sententiarum quartus liber inter appendices recentis editionis Matritensis, scilicet ex nonnullis codicibus, in quibus Isidori nomen praefert, vt in praefatione ad I. tomum editor monet: et Bayerius in not. ad bibl. Hisp. indicat codicem Escurialensem seculi XII., aut XIII., in quo extat. Capita sunt 65., post quorum tabulam nota haec ex ms. aliquo, vt puto, adiicitur: *Finiuntur libri quatuor Sententiarum D. Isidori*: titulus est: *Incipit liber quartus de rectoribus, qualiter conuersationem habeant*. Collector solum ex libris S. Gregorii Sententias excerpsit. Editor in nota ad titulum diserte ait: *Hic liber est excerptus ad verbum ex libris Sententiarum Taionis*. Tum capita suis in locis indicat, quae capitibus librorum Taionis respondent: neque enim certo aliquo ordine excerpta sunt: nonnullae etiam sententiae transpositae apparent. Non igitur assentiri possum Bayerio, qui affirmat, hunc quartum Sententiarum librum in nouissima editione Matritensi additum, *quasi Isidori sit*: quod iterum a nobis dicendum fuit, quoniam bis ipse idem crimen editori Matritensi obiicit, quem ait *misere delusum*, postea errorem palam professum fuisse. *Et quidem,*

addit, *in Escurialensi seculi* XII., *aut* XIII. *ineuntis codice lit.* t. *plut.* 2. *num.* 7., *vnde is liber desumptus fuit*, *quartus Sententiarum tribus Isidori de eodem argumento libris continuato scriptionis filo subiicitur*; *vt cuiuis procliue sit in eundem scopulum allidere*. Multo id procliuius erit, si in fine, vt ante dixi, annotetur, *finiri quatuor Isidori libros Sententiarum*. Sed re vera hic liber in editione nouissima Matritensi inter supposititia Isidori opera, non inter vera, aut dubia, relatus est.

36. Ex iisdem mss. codicibus alia Sententiarum capita depromta videntur, quae in recenti Matritensi editione libro quarto Sententiarum subiiciuntur, sic inscripta: *Finiuntur libri quatuor Sententiarum Diui Isidori. Incipiunt capitula alia Sententiarum eiusdem*. Sunt duo tantum capita: primum sine vllo titulo, in quo de abstinentia maxime agitur, ex S. Gregorio Magno, vt in notis editor obseruat, alterum *De superbia*, *concupiscentia*, *inuidia*, *atque iactantia*, quod editor in praefatione ad 1. tom. animaduertit desumptum ex capitibus 3. 4. 9., et 10. libri 3. Iuliani Pomerii De vita contemplatiua; quod opus in multis editionibus perperam S. Prospero ascribitur. *alia capita*,

37. Siquis tamen contendat, etiam hanc collectionem libri quarti, et aliorum capitum Sententiarum Isidoro tribui posse, non facile reuincetur. Et Isidoro quidem maxime congruere librum quartum Sententiarum doctissimus auctor praefationis exhibitae cap. 38. num. 56., et seqq. existimabat, antequam Taionis libri Sententiarum in lucem venissent. Verum etiam post editos Taionis libros adhuc quaestioni locus est. Quum enim fontes, e quibus sententiae depromptae sunt, aeque Isidoro patuerint, ac Taioni, minime absurdum est, quod Isidorus aut seorsum hanc collectionem in suum vsum sibi comparauerit, aut post tres sententiarum libros editos quartum adiici voluerit, qui tamen non in omnibus exemplaribus conseruatus fuerit. Quod si ita est, Taio, ex hoc quoque quarto libro profecit, vti certum mihi est, eum ex tribus prioribus profecisse: non solum quia multa apud Taionem occurrunt, quae in Isidori libris, et non in aliorum operibus reperiuntur: id enim fortasse inde oritur, quod aliorum opera perierint: sed potissimum quia titulos ipsos capitum saepe ex Isidoro sumpsit, vt iam monui. Praeterea quaedam veterum *an auctor Isidorus*,

Patrum loca sub iisdem titulis eodem ordine, atque Isidorus, coniungit, et eodem omnino stilo procedit.

Bayerii iudicium. 38. Rodriguezius de Castro tom. 2. Biblioth. Hisp. pag. 332. non omnino assentiri videtur opinioni in postrema editione Matritensi propositae, librum quartum Sententiarum ex Taionis libris excerptum fuisse: atque ad ferendum hac in re iudicium putat prae oculis habendas Bayerii obseruationes in recensendo hoc codice, quas ex eius Aduersariis profert, hoc loco a nobis repraesentandas.

Animaduersiones Bayerii de quarto sententiarum Isidori libro in veteri codice Escurialensi reperto.

Codex ms. 39. *S. Isidori Hispalensis Sententiarum, qui alias de summo bono audiunt, libri quatuor.* Mirabitur sane, qui apud Grialium, Nicolaum Antonium, Gesnerum, et alios, tres tantum de hoc argumento, atque hoc titulo a Sancto Doctore libros conscriptos fuisse legerit: id quod nobis etiam, vbi primum in codicem nostrum incidimus, contigit: at codex seculo decimo tertio exaratus, atque ex antiquissimo alio, vt videtur, descriptus, testatur: in quo postquam terni illi sententiarum libri, quos bibliographi omnes S. Isidoro ascribunt, eodem prorsus titulorum ordine (si pauca, eaque leuissima excipias,) atque in edito Grialii recensentur, eadem prorsus manu, atque praecedentis libri, ac non interrupto tractationis filo, subditur liber quartus sub hac maiori rubrica, iis persimili, quas absoluto libro primo, et secundo scriptor indidit, scilicet: *Explicit liber tertius. Incipiunt capitula libri quarti.* Et nullo relicto vacuo spatio, subiiciuntur eius libri rubricae hoc ordine: *De rectoribus etc.* (vt in edito.)

describitur. 40. In numeris rubricarum ad numerum sexagesimum quintum proceditur. Sed error iisdem inesse videtur: nam omissa fuit rubrica LI. *De bonorum concordia*, quae habetur in corpore operis. Sequitur autem continuo in codice maior rubrica huiusmodi: *Incipit liber quartus, De Rectoribus, qualiter conuersationem habeant*: postquam minores, quae praecedunt, LXIV. rubricae ordine expenduntur, attributo singulis singulari capite. Liber autem integer constat triginta, et tribus foliis, formae quartae cum alterius dimidio. De quo mox recurret sermo: nunc reliqua, quae habentur in codice, exhibeamus etc. Nunc autem ad quartum Isidori sententiarum librum, quod superius polliciti sumus, reuertamur.

liber IV. Sententiarum 41. Ac nobis quidem vti post eximios illos decemuiros, qui inquirendis, atque emendandis huius Sancti Doctoris operibus iussu Philippi II. Hispaniarum regis insudarunt, Aluarum scilicet Gomesium, Petrum Pantinum, Rolandum Wicelium, Garciam Loaisam, (qui in iis ipsis, de quibus agimus, sententiarum libris expurgandis incubuit, eamque in rem totos XIII. codices, inque his binos Longobardicos excussit,) I. B. Perezium

zium non vno nomine nostrum, Petrum Fontidonium, Cyprianum Suarium, Ioannem Marianam, vtrumque e S. I., et Petrum Chaconem, quorum omnium labores collegit, ac refinxit Ioannes Grialius: vti, inquam, post tot insignium virorum, qui hanc triuere, atque ornauere prouinciam, altum de quarto sententiarum Isidori libro silentium, eum Sancto Doctori ascribere minime tutum, confidentiaeque, ac temeritatis plenum opus videtur, quum vix fieri possit, vt vni alicui eorum in tanta Isidori codicum copia ne vnus quidem obtigisset nostro similis, in quo is liber antiqua, aut recenti manu exaratus esset; ita quae pro hoc libro Isidoro ascribendo facere, aut saltem scrupulum mouere videntur, omnino indicta relinquere, religio fuit. Ea igitur in medium adducam, sapientum scilicet examine diiudicanda. Et primo quidem hunc librum Gregorii Magni non esse, quod pridem ego suspicatus fueram, scilicet vbi caput ipsius primum *De rectoribus* magnam partem ex Pastorali Gregorii parte II. cap. 2. ad literam descriptum obseruaui, (admonuit me de eo notula Patris Iosephi de Seguntia eo loco codicis margini ascripta,) manifesto indicio est, quod capite XL., quod est *De octo principalibus vitiis*, Gregorius ipse Magnus cum elogio citatur. Ibi enim legitur. *Egregius Doctor Gregorius insinuat sententiam illam Beato Iob a Domino dictam exponens*.

42. Secundo scripturae, ac librorum ordo in codice nostro, qui et ipse non vsque adeo recens, (seculo enim XIII. videtur scriptus,) et ex antiquiore alio, eoque gothico, aut gothici saporis omnino descriptus est: qua de re mecum profecto sentiet, quisquis in codice nostro frequentes, quibus respersus est, gothicismos obseruarit: nam in eo, *Domnus Isidorus*, *Domnus Nicolaus*, ex eius temporis more pro *Dominus*, quod alibi a nobis notatum. Item *adolari*, et *adolantes* pro *adulari*, et *adulantes*: *iubilum* pro *iubilus*: *conlabsus* pro *collapsus*: *palfebre* pro *palpebre*: *strionis* pro *histrionis*: *abtius* pro *aptius*: *temeritudinem* pro *temeritatem*: *Incipit dicta* pro *Incipiunt dicta*: *dignitate precelles hac fide* pro *praecellis, ac fide*; cum aliis bene multis in transcursu a nobis obseruatis. *antiquissimus*.

43. Historia autem translationis corporis S. Isidori, in qua annum Christi MLXXI. memorari primum diximus, aliunde desumpta, et codici nostro iam completo extra ordinem affixa fuit cum Martyrologiis, seu lectionibus, quas superius retulimus. *Historia translationis*.

44. Tertio, quod codex noster in veteri aliquo Hispaniae nostrae monasterio, et fortassis Oniensi, seu *de Oña*, vt mox dicetur, pro tironibus ad pietatem informandis scriptus fuerit, in cuius proinde bibliotheca, quum penes monachos in coenobiis seruarentur vetustiores codices, potuit integrum sententiarum B. Isidori opus quatuor sic in codice nostro libris distinctum custodiri. *monasterium Oniense*,

45. Quod autem is monasterii vsibus destinatus olim fuerit, liquet ex eo, quod in librorum inuentario, cuius olim meminimus, legitur: *Psalterium Cantoris Parisiensis* (Petri scilicet Lombardi, Scholastici Cantoris, et Episcopi, de quo vide Gesnerum in Petro Cantore,) *quod iussit* *cuius videtur fuisse codex*.

fieri Dompnus Abbas: necnon ex nota, quae sub extremum codicis legitur scilicet: XXVII. *martii anno a Natiuitate Domini* MCCCLXXXVII. *Petrus Fernandi de Grañon Bachalarius in Decretis*, *quo anno videlicet recepit habitum monachalem*, *perfecit legere istum librum*. Videtur autem coenobium istud fuisse *de Oña* ex eo, quod bis in postremo eiusdem folio, quod vacuum pridem relictum fuerat, legatur: *Clemens episcopus seruus seruorum Dei dilectis filiis abbati*, *et conuentui Oniensi in ecclesia S. Saluatoris etc.* Certe ad veteris Castellae, Asturumue, aut Gallaeciae partes olim pertinuisse, vernacula earum regionum dialectus in inuentario superstes indicat, in quo legitur: *Dos Domingales*, *vnu nueuu*, *y otru vieiu*: *Dos Colectarios*, *vnu nueuu*, *y otro vieiu*.

liber IV. *prioribus cohaeret*. 46. Denique quod mihi multo prae aliis validius, ac praesentius in rem nostram semper visum est, *Quartus* hic, de quo agimus, *liber* non opus nouum aliquod ab ipso Isidoro, aut ab aliquo alio auctore profectum, sed potius trium, qui praecedunt, de eorum argumento librorum complementum esse videtur: eiusque argumentum, ac rubricae commodissimae rubricis, atque argumento priorum librorum aptantur, atque agglutinantur, vt vnum omnino cum illis corpus efficiant, quod in diuersorum auctorum operibus rarissime accidit: nec vlla inter rubricas priorum librorum cum rubricis libri quarti communio, aut confusio est.

rubricae quaedam similes 47. Quamuis enim sequentes rubricae non multum inter se dissimiles esse videantur, videlicet: *Libri* III. *Sententiarum Isidori a Grialio editi*. I. *libr.* II. *cap.* 33. *Quod ex vitiis vitia*, *et ex virtutibus virtutes oriantur*. - II. *lib.* III. *cap.* 35. *De simulatis virtutibus*. - III. *lib.* III. *c.* 5. *De tentationibus diaboli*. *Lib.* III. *cap.* 6. *De tentationibus somniorum*. - IV. *Lib.* III. *cap.* 20. *De tepore monachorum*.

in quarto libro 48. *Quartus liber Sententiarum codicis nostri*. I. *cap.* 18. *Quod ex virtutibus virtutes*, *et ex vitiis vitia oriantur*. - II. *Cap.* 17. *De nonnullis vitiis*, *quae virtutes esse simulant*. - III. *Cap.* 13. *Quot sint genera somniorum*. 14. *De nocturnis illusionibus*. 15. *De multimodis argumentationibus Satanae*. - IV. *Cap.* 5. *De tepiditate*, *vel otio monachorum*.

non obstant, 49. Licet, inquam, in his, et fortassis in aliis maxima sint inter editi, et codicis nostri rubricas similitudo, longe tamen alia, atque alia est in vtroque loco tractatio, quod nos periculo facto didicimus. Praeterea nihil nobis, dum perfunctorie, carptimque librum nostrum legimus, occurrit, quod tanto doctore indignum visum sit, aut eius aetate recentius, aut demum aliud, quod scrupulum nobis iniiciat.

stilus similis. 50. Immo e contrario stilus, si non idem, certe ab Isidori stilo minime alienus, pinguisque, ac teres, sententiisque, ac scripturae locis refertissimus est, necnon ex Moralibus, (haec altera notio est,) aliisque Gregorii Magni operibus mutuatis, in quibus integrum caput XIII. De generibus somniorum etc. totidem fere verbis, atque integrum ex l. 4. Dial. Gregorii c. 48., descriptum est, vt conferenti patebit, (quod) ad librum, de quo agimus, Isidoro ascribendum inducit: vt enim Braulio in eiusdem vita: *Scripsit sententiarum libros tres*, *quos floribus ex libris Papae Gregorii Moralibus decorauit*. At inquit, *tres*, non amplius. Fateor: sed nec

Braulio omnia Isidori scripta complexus fuit, quod et ipse fatetur, sed ea tantum, quae *in ipsius memoriam venerunt*, *commemorauit*.

51. Et idem de Etymologiarum opere scribens ait, illud ab Isidoro capitibus diuisum fuisse, non libris: et quod *quia rogatu meo fecit*, *quamuis imperfectum ipse reliquerit*, *ego in quindecim libros diuisi*: quum viginti omnino numerentur, nec sit propterea, qui posteriores quinque libros Isidoro abiudicet. Potuit nimirum tale aliquid in libris sententiarum contingere. *distributio librorum varia*

52. Grialius autem in eo, quod operibus Isidori praemittit, Braulionis elogio pro *quindecim* substituit, *Ego in viginti libros diuisi*: quam lectionem vnde hauserit, nescio, quum in veteribus mss. codicibus perpetuo *quindecim* legatur. Mihi certe nullum hactenus videre contigit, qui non ita habeat, praeter vnum Ouetensem a Moralio descriptum huius regiae bibliothecae lit. b. III. n. 14., in quo legitur in corpore *quinque*, sed error est, pro *quindecim*, quae vox in margine subrogatur. *etiam in etymologiis*

53. Praeterea codex eiusdem bibliothecae lit. et IV. n. 23. ex antiquissimo alio descriptus *quindecim* habet: ac prae aliis insignis codex lit. Q. plut. II. n. 24. anno Christi DCCXLIII., seu era DCCLXXXI. exaratus *quindecim* etiam habet. Nec vereor, ne ab hac lectione dissideant Toletani codices, quos alias consulere erit, modo deus annuat. *ex mss. codicibus.*

54. Atque haec de rationibus dubitandi pro nostro quarto sententiarum libro Sancto Doctori Isidoro tribuendo. An autem ternae, quae hunc quartum librum consequuntur, maiores rubricae, scilicet. I. *Item capitula diuersarum sententiarum*. II. *De superbia*, *concupiscentia*, *inuidia*, *atque iactantia*. III. *Incipit exhortatio humilitatis*: cuius auctor in codice nostro non perhibetur, attribui Isidoro debeant, seu alii, quisquis demum librum quartum sententiarum conscripserit, nostrum non est, nec diiudicare vacat, praesertim quum iam plus nimio in hoc codice describendo immorati fuerimus. *rubricae adiunctae.*

55. Haec Bayerius: quaedam verba Rodriguezius alieno loco posuerat, scilicet *aliisque Gregorii Magni operibus mutuatis etc.* vsque ad *patebit* post verba *consulere erit*, *modo deus annuat*. Ex coniectura locum restitui. Ita sentiebat Bayerius, antequam libri Sententiarum Taionis in publicam lucem venirent: deinde sententiam hanc prorsus abiecit; sed fateri oportet, nonnullam adhuc superesse rationem dubitandi. Quod de numero *quindecim* librorum Etymologiarum pro *viginti* disserit, cap. 48. a nobis reiectum est. Braulio opus Etymologiarum ait ab Isidoro titulis distinctum: Bayerius pro titulis capita refert. Opusculum inscriptum, *Exhortatio humilitatis*, S. Martino Dumiensi adiudicari solet, vt cap. 84. dicam. *animaduersiones.*

CAPVT LXVIII.

Praefationes in libros Sententiarum editionis Parisiensis anni 1538., *et Garsiae Loaisae in suam editionem . Excerpta ex libris Sententiarum , Praefationes in Excerpta Sententiarum , scilicet in librum De Conuersis , et in alium , De Praelatis inscriptum .*

Parisiensis editio . 1. Editionis Parisiensis anni 1538. inscriptio magno cum Isidori elogio coniuncta in hunc modum est : *D. Isidori Hispalensis Episcopi De summo bono libri* III. *omni hominum generi quam vtilissimi . Quibus vir ille diuinus per locos quosdam communes res omnes quum humanas , tum diuinas a philosophis , ac theologis multis voluminibus ad summum illum finem assequendum conquisitas , et traditas compendio complexus est . Iam primum foedissimis , atque teterrimis mendis fidelissime repurgati studio , ac labore doctiss. viri Ioannis Aleaume Parisiensis doctoris theologi . Parisiis apud Ioannem Roigny via ad D. Iacobum sub basilisco , et quatuor elementis* M. D. XXXVIII. In fine : *Parisiis excudebat Ioannes Lodoicus Tiletanus impensis honestiss. bibliopolae Ioannis Roigny* M. D. XXXVIII. Editio est in 8. , cui prologus hic praefixus est .

Candido lectori S.

PRAEFATIO. 2. Qualis , quantusque vir fuerit Isidorus , summa integritatis laude quondam Hispalensis episcopus , quantaque in rebus diuinis , et humanis pertractandis cognitione , et scientia , quum alia multa opera , tum maxime hi tres de summo bono libri apertissime indicant ; nihil enim mihi quidem ab eo videtur praetermissum , quod ad rerum illustrium cognitionem pertineret . Sic ille a deo , summo illo opifice , exorsus , per cetera omnia discurrit , vt nihil , quod ad vllam rem vel vtilem cognitu , vel memoria dignam faceret , omisisse censeatur . Nam et omnium hominum ordines recensens , eorum cuilibet quasi certum officium praescribit . Omitto incredibilem rerum omnium varietatem , quibus notandis animus cuiusque summa quadam voluptate afficiatur . Nam siue vitae , morumque institutionem , siue diuinarum , humanarumque rerum mirificam congeriem desideres , ea omnia hi libri cumulatissime suppeditabunt , adeo vt si te his diligenter dedideris , possis quacumque de re proposita copiose , et nonnulla etiam cum admiratione disserere . Quos tamen ipsos ita misere deformatos , et iam prope ab omnibus propter infinitatem errorum dereli-

ctos, ad lucem reuocat, exhibetque Ioannes Aleaume, theologiae doctor sane quam eruditissimus: qui eos pristinae integritati, et perspicuitati eadem diligentia, qua nuper Petri Lombardi sententiarum opus, bonis omnibus instaurauit. A quo quidem, quum tam eximia voluntate ad consulendum ingenuis, et studiosis semper fuerit, maiora quaedam, magisque exquisita expectanda censeo. Vale.

3. Ex hac editione, et Ioannis Aleaume emendatione Margarinus de la Bigne Sententiarum libros recudit, adeoque in vtraque editione haec sunt postrema libri tertii verba, quae in plerisque exemplaribus desiderantur: *Hic est enim christianae miserationis affectus, vt pro vnoquoque mortuo sacrificium deo offeratur. Inde est, quod scriptum est: Et mortuo ne fraudes misericordiam.* Eiusdem autem Ioannis Aleaume studio recogniti operis Sententiarum Petri Lombardi plures editiones in bibl. med. Fabr. recensentur, sed post annum 1538., quum tamen in descripta praefatione innuatur, Sententias Petri Lombardi a Ioanne Aleaume emendatas paulo ante in lucem prodiisse. *Ioannes Aleaume.*

4. Epistola nuncupatoria Garsiae Loaisae ad Philippum Principem, postea Philippum III. regem Hispaniae, editioni Sententiarum Isidori praemissa, quum in editionibus Matritensibus repetita fuerit, a nobis minime omitti debet. *Loaisae editio.*

Philippo Hispaniarum Principi Garcia de Loaisa S. P. D.

5. Scientiam morum, quam ἠθικὴν Graeci appellant, a iuuenilis aetatis ardore, et inconstantia alienam esse, sapientes Physici docent. Verum in viris principibus alia est conditio: iis enim virtus ante diem contingit, praesertim Christiana fide, et religione imbutis, qua appetitiones rebellantes in adolescentiae flore molliuntur, et humani mores diuinis institutis in officio retinentur. Nouerat id aptius is, qui adolescenti scripsit, *Iuuenilia desideria fuge, sectare vero iustitiam, fidem, charitatem, et pacem cum iis, qui inuocant Dominum de corde puro.* Vnde, iucundissime Princeps, hos libros sententiarum a D. Isidoro, sanguine Gottho Regio orto, Episcopo Hispalensi conscriptos, tibi in hac aetate dicandos censui, quos adhibitis M. SS. CC. emendaui, et notis obscuris locis aliquam lucem, et nouis erratis vetustatem dedi. In illis vniuersum officium Christianum leges, quo animum ad omne virtutis genus informabis; vt adolescentiam honeste, et splendide possis agere, a libidinibus arcere, et in labore, et animi patientia, litterarumque meditatione sedulo exercere: vt in prouida senecta in amore rerum diuinarum summa cum auctoritate, et expectatione conquiescas. Duae cum sint viae, quibus ad sapientiae regiam tendimus, vox, et lectio, in vtraque te laborare cupio. Cum enim *DEDICATIO.*

sis ad humani imperii fastigium vocatus, principatu adepto, debes orbem tibi subditum difficili disciplina regendi ad tranquillam viuendi rationem, ceu in portum tutissimum, dirigere; quod praesidio diuino fretus consequeris, si ad praeceptoris vocem, et librorum lectionem (quod potissimum est) vsum rerum addideris, quem a sapientissimo, potentissimoque patre tuo, veluti a regendi peritissimo artifice, cognosces; cui melius, quam Portio, conuenit illa nobilis M. Ciceronis exclamatio. *O te felicem! a quo rem improbam petere nemo audet*; simulque addisces fortunae amplitudine, hoc vno animum mutari, vt prodesse populis tantum possis, quantum optimo imperio velis. Vale.

Excerpta ex Sententiis.

6. Ex his quoque Sententiarum S. Isidori libris Excerpta, vt vocant, multa occurrunt, neque solum in mss., sed etiam in editis. Omitto nunc agere de quibusdam Sermonibus, qui ex his libris excerpti sunt, vt sermo de tentationibus, sermo de Angelis: nam de sermonibus suus erit disserendi locus. De aliis excerptis, quae in plura concilia inserta sunt, videri potest cap. 31. Hugo Menardus in prolegom. ad Concordiam regularum refert, in codice Floriacensi, ex quo Concordiam extraxit, extare quasdam sententias de virtutibus, et vitiis, quae monachos maxime spectant, ex multis Patribus, et nominatim ex S. Isidoro in Sententiis. Menardus putabat, hunc esse librum Benedicti Anianensis *ex Sanctorum Patrum homiliis* collectum, et ab Ardone Smaragdo indicatum: cui tamen repugnat Holstenius, existimans, Appendicem, ac codicem regularum, a se editum, esse opus ab Smaragdo commemoratum. In codice Palatino Vaticano 216. est Excerptum, siue, vt ibi dicitur, *Excarpsum ex libro* S. Isidori de flagellis Dei, scilicet ex lib. 3. Sent. cap. 1. Ibidem est aliud Excerptum Isidori, non indicato loco: incipit: *Dilectissime, omni hora habeto mortem prae oculis tuis etc.* Prima verba sunt ex lib. 1. Synonym. post med. vsque ad *per poenitentiam delicta absterguntur*, in ms. *poenitentia delicta omnia extinguuntur*. Pergit ms. *Ille poenitentiam digne agit etc.*, vt lib. 2. Sentent. cap. 13. vsque ad finem.

liber De conuersis.

7. Quaedam capita libri 2. Sententiarum edidit Canisius tom. 5. Antiq. lect., putans, se librum Isidori nondum antea vulgatum, in lucem proferre, *De conuersis ad monachos* inscriptum. De quo titulo Barthius Aduers. cap. 1. lib. 18. *Porro ab his, et similibus dictis in ecclesia latina speciatim Conuersi dicuntur, qui positis curis rerum terrestrium solam beatitudinem veram sequuntur. Et extat singularis libellus Isidori de Conuersis, eo titulo capien-*

dus. Quo pertinet et B. Paulini epistola ad Victricium Morinorum episcopum. Adde verba in fine praefationis Cassiodori ad Historiam tripartitam: *Cassiodori Senatoris iam, Domino praestante, conuersi explicit praefatio*. Quae, vt recte Fabricius in bibl. med. verbo *Cassiodorus* exponit, non confirmant, Cassiodorum ex Ethnico factum tunc Christianum, sed possunt, ac debent intelligi de vita monastica, quam postremis vitae annis, rerum aulicarum pertaesus, vitae seculari praetulit. Proprie autem conuersi dicebantur, qui seculo renunciantes ad monasterium accedebant, etiam in monachorum coetum nondum admissi, vt ex Isidori regula monachorum cap. 4. colligitur. Suspicionem Basnagii, quod verbis epitaphii cuiusdam Isidori *edidit formam poenitudinis* opusculum de Conuersis indicari possit, neque ipse auctor approbabat, vt ex eius verbis apparet cap. 71. referendis. Apud Canisium haec est inscriptio, et praefatio.

S. Isidorus de conuersis, siue ad monachos nunc primum ex mss. membranis celeberrimi monasterii S. Galli editus. Ad lectorem.

8. Hoc opusculum inuenimus in mss. membranis monasterii S. Galli, tali titulo praenotatum: *S. Tsidori de Conuersis*. Et in fine vltimae paginae: *Tsidorus ad monachos*. Non extat in Iacobi du Breul recenti Isidori editione, quam accurate apparauit, multis editis opusculis, quae antea lucem non viderant. Equidem gaudeo, me nactum esse hunc ms. codicem, quantumuis litera non solum fugiente scriptum, sed pene quae legi nequeat, et vitiosissime: attamen vere thesaurum censeo, quidquid de reliquiis operum S. Isidori Hispalensis erui potest. De Isidoro enim Iuniore hic tantum cogito: nam vt Isidoro seniori, itidem Hispalensi, vel Isidoro Cordubensi tribuam, nec suspicari volo. Isidori esse hoc opusculum ipse testatur hic cap. 10. his verbis: *Vae mihi misero Isidoro, qui et poenitere retro acta negligo, et adhuc poenitenda committo*. *PRAEFATIO.*

9. Quemnam Isidorum seniorem Hispalensem ab Isidoro Hispalensi Iuniore diuersum Canisius vocet, non satis assequor. Confer caput 16. de diuersis Isidoris. Constantinus Caietanus, qui inter alia Isidori opuscula hoc etiam edidit, agnouit, ex libris Sententiarum esse desumptum: vt cernitur in hoc eius monito ad notas, et varias lectiones. *ex libris Sententiarum.*

10. Librum hunc S. Isidori de Conuersis ad Monachos Henricus Canisius, veterum monumentorum scrutator diligentissimus, ex MS. Codice Monasterii S. Galli apud Heluetios post omnes Isidori Operum editiones iuris publici fecit; testatusque est, Codicem illum tali titulo praenotari: *Caietani monitum.*

Sancti Tsidori de Conuersis, et in fine vltimae paginae : *Tsidorus* (*de Conuersis*) *ad Monachos*. Immo et cap. x. eiusdem libri, Isidorum se auctorem probat, dum ait : *Vae mihi misero Isidoro, qui et poenitere retroacta negligo, et adhuc poenitenda committo*. Haec sunt etiam Canisii argumenta, quibus stabilire nititur, librum hunc non nisi ab Isidoro Hispalensi fuisse conscriptum. Sed reuera Canisium (perspicacis alioqui ingenii virum) non mirari non possum : sicut et, qui eum laudat pro huius libri editione, Antonium Posseuinum : illud videlicet vnum, quod omnino probat, librum alterius non esse, quam Isidori Hispalensis, non animaduertisse. Quandoquidem hunc ipsum librum excerptum fuisse ex libro secundo Sententiarum eiusdem Isidori, adeo certum est, vt a capite octauo ad caput decimumseptimum, capitibus trigesimo octauo, et trigesimo nono additis, ipsius libri Sententiarum, in quibus materia omnis de Conuersis disseritur, absoluiturque, nihil aliud, quam tredecim capita eiusdem libri de Conuersis ad Monachos contineantur. Praeterquamquod vtriusque libri capitulorum iidem sunt tituli : et paucis quibusdam mutatis, eadem in omnibus series verborum. Isidorus praeterea in sua Regula Monachorum, integro capite quarto, hanc ipsam Conuersorum doctrinam itidem pertractauit. Neque id fuisse Isidoro nostro inconsuetum, optime ostendunt et alii ipsius libri. Nam in eo, qui est de Contemptu mundi, multa repetuntur, quae in libris Synonymorum, seu Soliloquiorum etiam scripsit : quemadmodum et alterius de Norma viuendi iudicium fieri potest. Huius rei tamen causa culpam in Isidorum conferre nequaquam debemus : quippe qui bono Christianae Reipublicae natus, pro temporis, et loci opportunitate et sapientibus, et insipientibus auxilio esse statuerat.

flores ex Sententiis.

11. Flores, ex Isidori libris de summo bono collecti, sunt in codice Vaticano 4414. pag. 135. membranaceo, *Immensitas diuina etc.* Similes alios codices, in quibus sunt Excerpta ex libris Sententiarum S. Isidori, recensui cap. 67. num. 23.

liber de Praelatis.

12. Librum Isidori de Praelatis cum Valeriani Cimeliensis sermone De bono disciplinae a Goldasto Geneuae 1602. in 8. editum Nic. Antonius commemorat, qui tamen a se librum non visum fatetur. Hoc etiam est excerptum, siue fragmentum libri 3. Sententiarum. Librum inuentu Romae haud ita facilem tandem comparaui. En titulum : „ S. Valeriani De bono disciplinae Sermo. S. Isidori Hispalensis episcopi de Praelatis fragmentum. Melior Hamenuelto Goldastus dedit cum collectaneis : in queis multa pariter multorum auctorum, Patrum quum maxime loca vel ante edita explicantur, emendantur, vel nouiter eduntur. Excudebat Petrus de la Rouiere MDCI. in 8. „. In biblioth. med. Fabricii verbo *Valerianus Cemeliensis* (Goldastus scribit *Cimelensis*) aduertitur, librum esse in 8., non in 12., vt dicunt auctores Historiae liter. Gallic.

Gallic. tom. 2. pag. 331. Nic. Antonius annum designat 1602., per errorem, vt puto. Meminit etiam libri cuiusdam Dosithei Magistri simul editi. Adest in hoc meo exemplari vna compactus, sed alia paginarum distinctione, et nouo titulo: „ Dosithei Magistri liber III., continens Diui Adriani Imperatoris sententias, et epistolas. Melior Hamenuelto Goldastus maximam partem auxit, emendauit, illustrauit. Excudebat Petrus de la Rouiere M. DCI. „ Locus editionis hic non exprimitur: sed Geneuam fuisse, vltro assentior. Goldastus post Sermonem S. Valeriani, et fragmentum S. Isidori de Praelatis adiecit Collectanea, siue notas in S. Valerianum, tum notas in S. Isidorum, hoc monito praemisso.

13. *In S. Isidorum de praelatis Collectanea*. Est in Manuscripto codice perpetua horum continuatio, seriesque tractatuum, vt hic ex illo annexus, et vterque inter se aptus, colligatusque videatur. Id pessimis factum exemplis, atque modo erroris peruersissimo facile demonstrabimus. Primum omnium ipse Valerianus in sententiam hanc prodit, exserte ita scribens extremo sermone: *Multa quidem erant adhuc, Dilectissimi, quae disciplinae ratio suadebat aperire, quae interim putauimus differenda, ne otiosis auribus fastidium pareret longa narratio. Sane ne quid in hoc opere subtraxisse videamur, elaborabimus, vt ea, quae religiosis actibus competunt, sequenti tempore disseramus*. Quod si praestitit, et si praeter hoc quidquam scripsit, qui me doceret, et ex incerto certus vt essem, faceret, fecit nemo: ac ne ii quidem, qui Augustini editiones procurauere, quos quam maxime condecebat. Etenim isthaec non esse, qui diligenter superiora attentare, et velit animo ruspari sedulo, praeterquam animi mentem insinceram gerat, numquam eat inficiatum. Nam quamuis *Goldasti monitum*.

Non ita sunt dissimili argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt facti, ac stilo.

Sunt enim interrupta perpetuum in modum, non continua, non sibi cohaerentia, sed quasi cento quidam e multis, et variis sententiis farta, seu consuta. Opinor, sic euenit. Pius vnus Monachus publico bono factum volens, quum ea, quibus fidem Valerianus dederat, et obstrinxerat, frustra videret desiderari, ex Isidoro, quae religiosis actibus putauit adicienda, fecit, vt suppleret, et Principes simul, quod Valerianum facturum aestimauit, instrueret disciplina. Nisi si quis sit, qui potius habeat, Isidorum ista, id quod ei solens in largo illo opere, et cottidianum, de maiori Cimelensis volumine exscripsisse, et in sententiarum libros pro suis retulisse. Monachum deinceps exstitisse, aut nescio quem alium, qui Isidori scripta legerit, qui illius Epitomam integro scriptori praelatum iuerit, vt vel praepostera diligentia aliorum commodo consuleret, vel residi neglegentia scribendi laborem subterfugeret. Vtcumque res sit, Isidoro adscribunt, quantum videre fuit veterum, auctores, Patres Concilii Parisiensis, Concilii Aquisgranensis sub Ludouico pio, Synodi Moguntinae

sub Arnulpho Imp., Rabanus Maurus, Gratianus, alii, quos loco suo commemorabo. Quae res abunde fidem facere potest, fuisse haec semper, et esse auctoritatis minime aspernandae, et digna admodum, in quibus illustrandis modicum temporis sumam. Continent profecto insignia, et luculenta testimonia non solum in Anabaptistarum, Mynzerianorum, et eiusmodi hominum monstruosos furores, verum aduersus eos etiam, qui in diuini propugnatione cultus, et protectione publicae, sanctaeque in Ecclesia Catholica pacis negitant esse vllas Christiani magistratus partes in haereticos homines, et inordinatos. Quos et plurimorum optimorum Regum, ac Imperatorum Edicta sanctissimis omnibus exemplis statuta, atque sancita, et ipsae etiam quoque sempiternae diuinae leges satis superque repugnant. Nec est, vt quemquam tueri, ac defendere possint furiosi Origenis furiosae enarrationes in tertium decimum ad Roman. Namque peruersos eius errores, et ab Anabaptistico spiritu delira somnia, B. Hieronymus fecit, vt funditus euerteret. Exstat item elegantissimus, De vna religione, et doctissimus liber a Cl. Iusto Lipsio conscriptus, ex quo argumenta multo plurima, et probatissima hanc ad rem dicentur.

Collectanea Goldasti.

14. Goldasti Collectanea non indigna mihi visa sunt, quae in Isidoriana editione locum suum habeant, subiectis tamen opportunis notationibus, quibus heterodoxi hominis nonnullae sententiae, â vera catholica religione aberrantes, ita dilucide refellantur, vt nostris lectoribus minime possint nocere.

CAPVT LXIX.

Libri duo de ecclesiasticis officiis Isidoro asserti. Editiones. Praefatio Ioannis Cochlei. Excerpta. Opuscula De variis vitae monasticae generibus, et de percipienda sacra Eucharistia: praefatio in haec fragmenta. Codices mss.

Braulionis, et Ildefonsi testimonia.

1. Praeclarum Isidori opus de ecclesiasticis officiis Braulio in Praenotatione his verbis descripsit: *Ad germanum suum Fulgentium episcopum Astigitanum officiorum libros duos, in quibus originem officiorum, cur vnumquodque in ecclesia dei agatur, interprete suo stilo, non sine maiorum auctoritate elicuit*. Ea scilicet Braulio repetit, quae in Isidori epistola ad Fulgentium legerat: *Quaeris a me originem officiorum etc. . . . libellum de origine officiorum misi, ordinatum ex scriptis vetustissimis auctorum, vt locus obtulit, commentatum, in quo pleraque meo stilo elicui etc.* Ildefonsus

breuiter opus hoc indicauit vocans *librum de genere officiorum*: quae verba, a Grialio initio suae editionis, vbi caput hoc 9. Ildefonsi descripsit, omissa, Nic. Antonium, et Rodriguezium de Castro in errorem traxerunt, vt Ildefonsum huius Isidoriani operis recordatum non fuisse crederent; quod Bayerius vehementer mirabatur, vti iam olim monui.

2. Quum autem opus a Braulione, et Ildefonso apertissime Isidoro ascriptum innumeri mss., etiam antiquissimi, atque omnes editi constanter Isidoro attribuant, quae tanta esse potuit Baronio contraria ratio, vt suppposititium esse existimaret? Quamquam Caueus, qui id asserit, locum Baronii non indicat. Bayerius Baronii librum mihi ignotum, De script. ecclesiast. ad annum 630. pag. 239. (vel 259., nam secundus numerus in meo exemplari non satis dignoscitur) allegat. Putabam Baronii nomen pro Bellarmino irrepsisse: sed neque apud Bellarminum id reperio. Nic. Antonius obseruat, huius Isidoriani operis meminisse Sigebertum, et Ionam Aurelianensem lib. 2. de institutione laicali cap. 1. tom. 1. Spicilegii Dacheriani pag. 64., ac praeterea ex Posseuino in Apparatu sacro monet, Alcuinum caput 29. integrum in suo opere de diuinis officiis transcripsisse. Pezius in praefat. tom. 1. Thesauri Anecdot. num. 13. refert, in bibliotheca Abbatiae Salisburgensis S. Petri Ord. Benedict. extare codicem seculi XIII. Magistri Praepositiui *De diuino officio*, *et diurno*, in cuius prima pagina notantur nomina eorum, qui de diuinis officiis libros scripserunt, Isidori, Rabani etc. Hic ipse Rabanus ex Isidori libris de officiis plura in sua Institutione Clericali transcripsit. Caueus contra Baronium profert etiam testimonia Bedae, Fulberti Carnotensis, et Freculfi Lexouiensis. Egregie de officiorum Isidori libris Balbulus cap. 47. relatus, vbi inter alia Isidori opera ad Salomonem, postea Constantiensem episcopum, sic refert: *Item alius de officiis*, *et ordinibus ecclesiasticis*, *qui tibi mox dei gratia futuro sacerdoti maxime sunt necessarii*, *in quibus omnem rationem*, *et nomina singularum festiuitatum*, *et ieiuniorum reperies*, *vt praeco dei populo futuras stationes praenunciare possis etc.* Auctor anonymus regulae monasticae, de quo dicam cap. 71., qui non multo post S. Isidorum vixisse a Martenio creditur, cap. 5. sic refert: *De his autem diebus S. Isidorus in libro officiorum ait*: *Post pascha autem ad Pente-*

Baronius notatur.

costen etc. Alia ibidem ex iisdem libris sumit. Quin etiam ipse S. Ildefonsus in opere de cognitione baptismi plura continenter capita ex libris Isidori de officiis ecclesiasticis producit: cuius quidem nomen tacet, vt aliorum Patrum, ex quibus profecit, contentus in prologo dixisse, se *non suas nouitates*, *sed antiquorum monita* proponere. Fuit autem, vt notum est, Isidori discipulus Ildefonsus. Eosdem Officiorum libros Anonymus Mellicensis, Pastrengus, et alii eodem cap. 47. prolati, commemorant.

mss. exemplaria. 3. Catalogi veterum bibliothecarum, quorum mentio cap. 46. facta est, saepe libros Isidori de Officiis recensent; et in antiquissima bibliotheca monasterii Bobiensis quinque Officiorum Isidori libri, hoc est, quinque exemplaria extitisse dicuntur. Codices 4. mss., quorum collationes in schedis Zaccarianis habeo, cap. 44. descripti sunt. Ad duo mss. exemplaria eosdem libros Io. Grialius emendauit, vt ipse in praefatione narrat; Breulius autem ad vnum ms. codicem S. Germani a Pratis. Bayerius in bibliotheca Escurialensi extare ait aliud exemplar sic inscriptum: *De genere*, *et origine officiorum ecclesiasticorum ad Fulgentium libri duo*. Codices Vaticanos mox indicabo.

editiones, 4. Antiquissima huius operis editio, quam ad annum 1510. Nic. Antonius pertinere existimabat, anno demum 1534. peracta est. En titulum: *Beati Isidori*, *Hispalensis quondam Archiepiscopi*, *de officiis ecclesiasticis libri duo ante annos* DCCCC. *ab eo editi*, *et nunc ex vetusto codice in lucem restituti*. *Lipsiae* M. D. XXXIIII. *sub illustri*, *ac orthodoxo principe D. Georgio Saxoniae Duce etc.* In 4. In fine: *Lipsiae excudebat Michael Bloum anno Domini* 1534. Liber 2. desinit: *qui iam baptizatis traderent Spiritum sanctum*; vt illud caput finitur in Bignaeana editione: et omittuntur duo capita, quae in Bignaeana, et Breuliana editione adduntur *de suffragiis*. Partem epistolae dedicatoriae Cochlei Bignaeus initio suae editionis, et Breulius initio librorum De officiis ecclesiasticis descripserunt. Integram hoc loco exhibere oportunum nobis visum est.

Eximiae pietatis, *ac eruditionis viro*, *Domino Roberto Ridleio Anglo*, *insigni artium*, *ac sacrae theologiae doctori*, *ac reuerendiss. domini Cutheberti episcopi Dunelmensis a secretis etc.*

Ioannes Cochleus S. P. D.

praefatio Cochlei, 5. Si locorum distantia, temporumque iniquitas, et hominum malitia tam pertinaciter mihi obstant, Ridleie mi charissime, quo minus

pateat tibi per literas priuatas cor meum, et animi mei erga te tam pium, eruditum, et bene meritum amicum gratitudo, tentanda sane mihi est alia tandem via, vtpote per libellos publicos, an forte per eos efficere queam, ne videar tibi ad tot tua in me pia studia, ac benefica obsequia perpetuo mutus, obliuiosus, et ingratus. Qualis certe tibi non iniuria videri queam, dum tam raro tibi meae redduntur literae. Scripsi profecto ad te hac ex vrbe non raro, scripsi ex Augusta ante triennium, dum inuictiss. Imperator noster CAROLVS V., totius sacri Ro. Imperii Principes, et Proceres ob publicam salutem, ac pacem ibi congregatos haberet. Scripsi et ex Ratisbona in Caesareis Comitiis per Regium Oratorem, dominum Thomam Cranmerum, virum eruditum, et Theologum insignem, cuius colloquia eo mihi iucundiora erant, quod non leuia pietati, ac eruditioni tuae dabat ille testimonia, affirmans, te sibi olim egregium fuisse in Philosophia praeceptorem. Scripsi denique ac ex Moguntia Rheni confisus nauigiis, quae inde vsque in Britannicum decurrunt Oceanum. Quod si haec inter nouas Germaniae sectas temporum malignitas tot modis vota mea frustrare non veretur, ignosces mihi, spero, pro summa humanitate tua, dum aliam quaero viam, qua dulcissimo innotescat animus meus amico, quo nullum vnquam habui candidiorem. Singulari enim benignitate, ac plane diuina (vt arbitror) dispositione temetipsum paruitati meae per literas insinuasti prior, atque amicitiam tuam, vltro mihi oblatam, confestim tot benefaciendi studiis, ac exquisitis promerendi occasionibus decorasti, in diesque magis, ac magis confirmasti, vt ferreus videri iure possem, atque etiam chalybe durior, et quauis caute stupidior, magisque insensatus, si tot officia tam pii, ac sinceri amici me ad mutuam charitatem, debitamque animi gratitudinem, quibuslibet indiciis vtcunque significandam, ac exhibendam non excitarent. Caeterum dignas tibi referre grates, ac iustas rependere vices, non opis est meae, Ridleie mi suauiss. pariter, et doctissime. Nam quam curta mihi sit domi supellex eruditionis, ingeniique tenuitas, ex aliquot libellis meis, iam pridem editis, proculdubio intellexisti. Cum igitur literae, quas ad te priuatim scribere soleo, a malignis insidiose intercipiantur, et libelli mei, quos incessabilis mihi nouarum improbitas sectarum extorqueat, lectione digni non sint, decreui sane alios ad te quaerere internuncios, quos et improbi reuereantur magis, quam literas priuatas, et eruditio tua facilius in colloquium admittat. E quorum venerabili coetu, ac ordine prodit nunc sanctus, ac eruditus Pont. Isidorus, qui apud Hispanos, ob eximiam et vitae sanctimoniam, et doctrinae pietatem, rectitudinem, ac vbertatem, non solum regibus, ac populis charus, et admirandus extitit, verum etiam in publicis Patrum Conciliis dignitate conspicuus, atque autoritate praecipuus cunctis praeeminebat, adeo vt Patres in octauo Concilio Toletano publicis eum laudibus in haec verba efferre dignati fuerint: *Nostri* (inquiunt) *seculi Doctor egregius, Ecclesiae Catholicae nouissimum decus, praecedentibus aetate postremus, doctrinae comparatione non infimus, atque et quod maius est, iam saeculorum finitorum doctissimus, cum reuerentia nominandus Isidorus etc.* Huius igitur viri tam probati iam olim,

et authentici duos edo libellos, velut nuncios, ac testes meae erga te gratitudinis, ac beneuolentiae, quos editos antea non vidi. Reperi autem eos in codice vetusto Moguntiae, coniunctos antiquis Ammalarii Treuerensis olim sub CAROLO Magno Archiepiscopi libris, quos de diuinis composuit officiis. Faxit Deus, vt iuxta votum, et intentionem meam sic exeant, vt et tibi sint grati, et cum fructu efficaciter admoneant officii sui Episcopos, et presbyteros nostros, et nouarum quoque sectarum duces, ac propugnatores ab impiis coeptis reuocent, atque a Barbarica contra vetusta sacra, et antiquas Ecclesiae ceremonias gigantomachia salubriter deterreant, et auertant. Quod praestare dignetur is, a quo est omne datum optimum, et omne donum perfectum. Bene Vale. Ex Dresda Misniae ad Albim. III. Calendas Ianuarias. Anno Domini M.D.XXXIIII.

Prateolus Marcossius.

6. Multi exinde Cochlei editionem recudi curarunt, veluti denuo correctam, et ad mss. exemplaria castigatam: de quo tamen dubitari potest, an ex bibliopolarum fraude sit adiectum. Prateolus Marcossius nonnihil videtur fecisse in procuranda hac editione, cuius titulum subiicio: *De examine eorum, qui sacris ordinibus initiantur, dialogus non solum sacerdotibus, sed etiam omnibus christianis perutilis, et necessarius, auctore Fratre Francisco Ponissono. Cui subiecti sunt vere aurei illi Beati Isidori Hispaniensis quondam archiepiscopi de origine officiorum ecclesiasticorum libri duo, ante nongentos annos ab eo editi, et nunc ex vetusto codice in lucem restituti, et ad vnguem mendis repurgati per Gabrielem Prateolum Marcossium. Parisiis apud Gulielmum Cauellat* 1561. In forma minori. Prateolus Marcossius in epistola nuncupatoria data Parisiis ex gymnasio Becodiano 8. idus decembris 1560. laudat primum Francisci Ponissoni opusculum.

elogium Isidori.

7. Deinde de Isidoro nostro haec addit: *Illi quoque in tuam, piorumque omnium gratiam, infinitis erroribus per nos prius expurgatos subiiciendos curauimus vere aureos illos Beati Isidori Hispaniensis quondam archiepiscopi de origine officiorum libellos: nempe quos non minus huic nostrae aetati, quam priori, ad doctrinam ecclesiasticam condiscendam necessarios censeremus. Quos sane quum partim ex sua ipsorum dignitate, et excellentia, partim ex Ioannis Cochlei, viri vtique et integerrimi, et doctissimi epistolari accessione, limini operis apposita, satis commendatos intelligerem, de illis aliud iudicium ferre noluimus. Hos itaque omnes libellos per nos ad vnguem repurgatos, et suae pristinae integritati restitutos etc.*

editio mendosa.

8. At vero si ex operis titulo argumentum sumere velimus,

corruptam editionem Cochlei, non correctam, censebimus. Ita enim titulus pag. 56. ex Cochleo describitur: *Beati Isidori, Hispalensis quondam archiepiscopi, de origine officiorum ecclesiasticorum libri duo ante annos Domini quadringentos ab eo editi, et nunc ex vetusto codice in lucem restituti*. In fronte editionis Cochlei legitur *ante annos* D. CCCC. hoc est, *ante annos nongentos*, non, *ante annos Domini quadringentos*. In editionè Prateoli post extrema verba editionis Cochlei *traderent Spiritum sanctum* adduntur duo capita, *De suffragiis ecclesiae*, et *Quorum suffragia prosunt*: quae in tabula capitum non sunt indicata, ac fortasse desumpta sunt ex alia Parisiensi editione anni 1539., de qua mox dicam.

9. Alias librorum de officiis editiones Fabricius recenset, videlicet ex Cochleo Parisiis apud Viuantium Gautherot 1542. forma minore, et 1564. in 8., et in Orthodoxographis Basil. 1569. fol.; atque in Melch. Hittorpii sylloge scriptorum de catholicis ecclesiae officiis Coloniae 1568. fol., vbi desunt duo postrema libri secundi capita *De suffragiis ecclesiae*, et *Quorum suffragia prosunt*: atque eorum loco legitur clausula: *Haec sunt pauca ex multis etc.*; vti in editione Grialii. Duo autem illa capita deesse quoque in Cochlei editione iam ante monui. Extant etiam hi duo Officiorum libri in Sylloge Romana scriptorum de officiis ecclesiasticis 1591. fol., Parisiis 1610. fol., et in Bibliotheca Patrum Parisiis 1644. tom. 10., et in Auctario 1624. Addit Fabricius: *Extat et in Actis Sanctorum tom.* 1. *aprilis pag.* 345.; quod, vt opinor, contra auctoris mentem in hunc locum intrusum est: quem errorem Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 335. incaute transcripsit. Libri duo de officiis ecclesiasticis neque in Actis Sanctorum sunt, neque vlla excogitari potest ratio, cur esse deberent. Paulo ante num. 7. Fabricius *de lamento poenitentiae* obseruarat, conferendum Lucam Tudensem in Isidori vita cap. 6. tom. 1. Act. Sanct. aprilis 3. pag. 340. seq. Lamentum quidem poenitentiae in Actis Sanctorum extat: ac fortasse nota de hoc opusculo ad libros de officiis praepostere translata est. *aliae editiones*

10. Omissa est a Fabricio editio anni 1561., quam descripsi, et alia, quae extat Romae in bibliotheca Alexandrina, repetita ex editione Cochlei in 24. Parisiis 1539. apud Io. Foucherium sub scuto Florentiae via ad D. Iacobum. Post verba *traderent Spi-* *recensentur.*

ritum sanctum, quae extrema sunt in Cochlei editione, adduntur in hac duo illa capita *De suffragiis ecclesiae*, et *Quorum suffragia prosunt*, quae in nonnullis desunt, neque in tabula quidem capitum huius editionis sunt indicata. Haec editio a me nuper comparata est. Titulus idem est, atque in editione Cochlei: eadem praefatio. Non indicatur, vndenam duo illa, quae dixi, extrema capita desumpta sint.

Expositio Missae. 11. Ex hoc Isidori opere petitam esse innuit Fabricius Exegesin in Missae canonem, Parisiis anno 1548. editam in 8. Aperte id affirmat Zaccaria in Biblioth. Rit. tom. 2. ad annum 595. *Ex hoc Isidori opere, ex libri scilicet primi cap. 36. decerptum est De institutione ieiunii quadragesimalis, quod in notis ad Clodium Albinum Spartiani Boxhornius se editurum promiserat, vti et Exegesis in Missae canonem Parisiis* 1548. *in* 8. Fragmentum de institutione ieiunii quadragesimalis ex hoc Isidori opere desumptum, Fabricius non asseruit, sed suspicatus est: ac fortasse est sermo S. Isidori in capite ieiunii, qui in breuiario Mozarabico recitatur, vt cap. 72. fusius exponam. Exegesis vero, siue expositio Missae certe omnino diuersa est ab his libris de officiis ecclesiasticis; de qua cap. 84. singillatim erit agendum.

fragmenta 12. Boetius Epo quaedam S. Isidori fragmenta typis edidit, quae ipse nondum excusa credebat: sed re vera in opere iamtum vulgato Isidori de diuinis officiis extabant. Ea fragmenta ab Epone subiecta sunt S. Iuliani operi ita inscripto: *Antiqui scriptoris ecclesiastici Iuliani archiepiscopi olim Toletani* ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΩΝ, *siue de futuro seculo libri tres a Boetio Epone Rordahusano Frisio I. V. professore regio, et ordinario in academia Duacena, ex vetustissimis membranis, in Marchianensi bibliotheca repertis, in lucem prolati. Cum eiusdem Boetii Eponis ad D. N. Philippum regem Catholicum praefatione Duaci anno* 1564. *typis Ludouici de Winde*. In 8. Post librum 3. *Sequuntur fragmenta quaedam elegantissima D. Isidori Hispalensis, viri sanctissimi, De vitae monasticae variis generibus, et institutis. Item de percipienda Eucharistia*. Primum fragmentum est caput 16. integrum libri 2. de ecclesiasticis officiis; secundum fragmentum est pars capitis 18. libri 1. *Dicunt aliqui, nisi aliquo intercedente peccato, Eucharistiam quotidie accipiendam etc.* vsque ad *accedere dignius possit*, vel, vt in editione Grialii

lii, *dignius accedere possit* : vbi statuitur, quibus quotidiana, vel frequens Eucharistiae susceptio vtilis esse possit.

13. Primum fragmentum, quod est de sex monachorum generibus, iam olim in aliis codicibus separatum a reliquo corpore videtur extitisse, et extat etiamnum in codice Casanatensi D. iv. 23., quem cap. 107. describam. Huc refero, quod inter opera S. Valerii abbatis, qui seculo vii. floruit, tom. 16. Hisp. sacr. pag. 387. edita, sunt *Dicta S. Valerii de genere monachorum* : *Hinc subsistit septimum genus monachorum nuper adiectum, peius prioribus etc.* Subiicitur haec Florezii nota : *Ex concordia regularum cap. 3. §. 7. Quumque non integrum caput de genere monachorum, Menardo teste, citetur, locupletiores D. Valerii codices possumus sperare*. Sed qui Isidori *sex genera monachorum* legat, facile intelliget, Valerium septimum genus addidisse : quum ex dictis his Valerii constet, versatum eum in libris De officiis : vt quum ait : *Vt scribitur, habentes religionis signum, non religionis meritum, hippocentauris similes, nec equi, nec hominis facta discretio, vti superius dictum est*. Videlicet eodem lib. 2. cap. 3. *Habentes signum religionis, non religionis officium, hippocentauris similes, neque equi, neque homines etc.* In Concordia Regularum Dictis S. Valerii praemittitur cap. 16. lib. 2. De offic. ecclesiast. cum notis Menardi, quas suo loco proferam. Epo epistolam dedicatoriam his fragmentis praefixit, quae ita habet. *De sex monachorum generibus.*

Prudenti, docto, et pio viro D. Arnoldo Gantois, antistiti Marchianensi, Boetius Epo S.

14. Inter eos libros sane antiquissimos, Arnolde Gantois, praesul ornatissime, quos ex bibliotheca vestra Iacobus Magnus, decessor tuus, vir doctus, et humanus mihi concesserat, quosque ad me tu ipse misisti, erant et fragmenta haec, nunquam ante hac, quod sciam, excusa, Isidori episcopi Hispalensis, hominis et scriptorum multitudine, et vitae integritate clarissimi : quem anno Christi Liberatoris 630. temporibus Sisebuti regis gothorum in Hispania floruisse, et ob sanctissimam vitam catalogo Sanctorum insertum esse, Trithemius Abbas annotauit : dignissima profecto, quae quum in omnium, tum praecipue vestri ordinis hominum manibus perpetuo versentur. Scripsere de monasticis institutis complures antiqui, et omnium copiosissime Ioannes Damascenus, et Ioannes Climacus graeci, et nouissime Matthaeus Galenus Vestcappellius, amicus noster, diligentissimus antiquitatum theologicarum obseruator; sed *epistola dedicatoria Eponis.*

nemo hoc Isidoro aut verbis breuius, aut re luculentius, aut tractandi genere commodius. Mei officii esse putaui hoc munusculo te potissimum donare: tum vt vnde accepissem, eodem candide referrem; tum vt tibi de coenobiorum rite, et laudabiliter administrandorum gloria cum laudatissimis, et sanctissimis regionum harum archimandritis ad priscorum monachorum vestigia, et imitationem serio sese componentibus (qua laude inter primos inclaruit praestantiss. vir Ioannes Lentallerus, antistes Aquiscinctensis, vicinus, et amicus tuus,) contendenti subsidium aliquod per hunc Isidorum pararetur. Aut enim ego fallor vehementer, aut, si tria illa monachorum genera optima, quae describit Isidorus, exoriantur, et quodam quasi postliminio redeant, summam laudem habebit vita monastica, et a contemptu, et despicientia, vnde propter complurium superioris seculi monachorum, seu, vt vulgo loquimur, Religiosorum non minus, quam secularium et luxum, et fastum, et inscitiam pene depressa iacuit ad tempus, iacetque ex parte etiamnum, sese facillime vindicabit.

Petri Rigensis carmina.

15. Quare meum hoc erga te officium humano, beneuoloque accipies animo, atque alias maiora quaedam expectabis. Sunt enim penes me duo exemplaria Petri Rigensis, veteris poetae christiani, eiusdemque summi, vt videtur, theologi, qui totius testamenti et veteris, et noui libros historicos, et pentateuchum Mosi non solum carmine elegiaco reddidit, praeter Iobum prophetam, et Cantica canticorum, et Acta apostolica, quae versibus heroicis absoluit: verum etiam allegorias omnes scitissime expressit: et, vbi allegoriis locus non est, historiam ad mores retulit: Origenem praecipue, et Hieronymum in eo explicationis genere secutus. Opus est ingens, et hactenus nunquam typis, quod in tenebris delituit, mandatum. Equidem, si modo facultates meae ferent, diligenter primum omnibus per diuersa exemplaria collatis, quatenus tamen per professionem meam iuris horis quibusdam succisiuis licebit, luci vt restituatur, deo volente, curabo. Habeo et opusculum Matthiae Vindocinensis, poetae itidem christiani, qui solum Tobiam versibus elegiacis astrinxit. Vterque dignissimus est luce; vt dolendum sit, huiusmodi thesauros tamdiu reconditos fuisse. Vale, 1564.

excerpta ex Isidoro.

16. Collectionem quorumdam veterum ecclesiasticorum auctorum Steuartius edidit hoc titulo: *Tomus singularis insignium auctorum tam graecorum, quam latinorum, quos ex variis bibliothecis accersitos nunc primum in lucem prodire, et publice prodesse iussit Petrus Steuartius Leodius, Ingolstadii, ex typographia Ederiana* 1616. in 4. Pag. 797. huius voluminis extat *Benedictio dei, hoc est, Commentariolus, quomodo deus praecipue per psalmos benedicendus, atque laudandus est, ex Cassiodoro, et Isidoro magna ex parte contextus ab anonymo quodam, sed, vt videtur, monacho Ratisbonensi, ad Bathuricum episcopum Ratisbonensem etc.* Is floruit an-

no 814., et seqq. Auctor offert illi hos flosculos, *quos*, ait, *sancti Patres nostri, et doctores ecclesiae exposuerunt, Hieronymus videlicet, Augustinus, Cassiodorus, magnus, et eloquens vir; sed et Isidori de antiphonis, responsoriisque, et aliis rebus, Bedae quoque eximii magistri inserui monita*. Ex opere Isidori de officiis multa hic inserta sunt, quae repetita simili modo fuerunt in Basnagiana editione lectionum Canisii tom. 2. pag. 38.

17. Reliquum est, vt mss. exemplaria, quae a nobis collata, inspectaue sunt, recenseamus. In codice Vaticano 641., quem cap. 94. describam, sunt duo libri Officiorum cum Prooemiis veteris, et noui testamenti, quae Isidori senioris dicuntur. Codex Vaticanus 1146., de quo cap.95., solum exhibet quaedam fragmenta huius operis. In Vatic. 5765. vetustissimo est liber secundus, mutilus in fine. Vide cap. 98. In Regio-Vaticano 191. antiquissimo, de quo cap.99., libri duo Officiorum fere vt in editione Regia Matritensi. In cod. Regio-Vatic. 256., de quo cap. 99., est inscriptio: *Ysidorus de clericis*, *Omnes etc.*, scilicet ex libr. 2. Offic. cap. 1. Alia fragmenta de clericis in Regio-Vatic. 982. c.101. Fragmentum ex lib. 1. Offic. in codice Ottoboniano 6. cap. 105. In Ottoboniano 122. ibid. *Libri Officiorum Domni Ysidori num. duo* desinunt, vt apud Grialium. *codices mss. Vaticani.*

CAPVT LXX.

Synonyma, siue Soliloquia Isidori. Editiones. Praefatio editionis anni 1532. Versio italica Synonymorum. Monitum Breulii. Haereticus Synonymorum corruptor diuino iudicio punitus. Codices manu exarati. Plura opera ex Synonymis deriuata.

1. Braulio, Ildefonsus, Isidorus ipse Synonymorum meminerunt. *Testimonia veterum.* Braulio: *Synonymorum libros duos, quibus ad consolationem animae, et ad spem percipiendae veniae, intercedente rationis exhortatione, erexit*. Ildefonsus: *Librum lamentationis, quem ipse Synonymorum vocauit*: vbi alii legunt *Synonyma*, alii corrupte *Synonymam*, vt in prologo ipso S. Isidori nonnulli *Synonymam* habent pro *Synonyma*. Non male esset *Synonymiam* ex ipso Isidoro, cuius definitionem de synonymia mox proferam. Petierat autem Braulio ab Isidoro sibi

mitti Synonyma: ea ergo misit Isidorus, vt ex epistola eius ad Braulionem adhuc archidiaconum constat: *Misimus vobis Synonymorum libellum non pro id, quod alicuius vtilitatis sit, sed quia eum volueras*. Hanc epistolam, quae de aliis etiam rebus loquitur, nonnulli pro Synonymorum praefatione, siue epistola dedicatoria accipiunt. Sed re vera Synonyma iamtum scripta erant, quum haec epistola ad Braulionem data fuit, vt vel ex ipsis epistolae adductis verbis liquet. Synonymorum quoque meminit S. Iulianus Toletanus in opere nondum edito de re grammatica num. 346. *Sicut si dicas mihi, Quis scripsit Etymologiam* (forte *Etymologias*?) *Dico, Esidorus. Ecce dictum nomen Esidori, et res, quae factae sunt, et quis fecisset, ostendo. Item dicis mihi, Synonyma quis? Dico. Ipse.*

Synonymorum titulus.

2. Nulla videtur esse dubitandi ratio de operis titulo, quem auctor ipse praescripsit. Nihilominus Mariana addidit *de lamentatione animae peccatricis*, quia ea verba in Guadalupeo, et Hispalensi codicibus inuenit, et quia *loquentium abusu*, vt ait, nomen *lamentationis* ab ipso Ildefonsi tempore vsurpatum videtur, quum is vocet *Librum lamentationis etc.* Profecto Isidorus in prologo ad lectorem ait: *Venit nuper ad manus meas quaedam schedula, quam Synonyma dicunt: cuius formula persuasit animo quoddam lamentum mihi, vel miseris condere*: scilicet *mihi, et peccatoribus*; id enim verba *mihi, vel miseris* significant. Non ergo abhorret, quod inscriptioni Synonymorum addatur *De lamentatione animae peccatricis*. Alioquin quatuor codices mss. apud Marianam, qui ex decem mss. exemplaribus opus hoc emendauit, exhibent communiorem titulum *Synonyma*: de quo plura laudatus Mariana in nota ad titulum operis, qui de suis codicibus mss. rursus loquitur in not. ad cap. 1., cap. 4. cap. 7. cap. 18. libri 1., et in not. ad cap. 2. cap. 3. cap. 7. libri secundi. Vnus ex his mss. inscribit: *Dialogus inter rationem, et appetitum*, tres *Soliloquia*. Haec varietas obseruari potest cap. 46., vbi recensentur opera Isidori ex catalogis antiquis, et inter antiquissimos libros Reginae Giselae *Synonyma* indicantur: praeterea cap. 47. in testimoniis eorum, qui de viris illustribus scripserunt: vti etiam cap. 43., vbi de codicibus, quorum collationes in schedis Zaccarianis extant, disseritur, vt nihil nunc dicam de mss. vaticanis postea referendis. Labbeus in bibl. mss. pag. 277. refert, duos libros *Synonymorum Isidori Iunioris* extare in bibliotheca regis Christianissi-

mi cod. 513. Rodriguezius t. 2. Bibl. Hisp. pag. 323. seq. duos codices Escurialenses Synonymorum refert, alterum, in quo sunt etiam libri Sententiarum, iam descriptum, alterum in 4. *chartaceum* seculi, vt ait, XI., aut ineuntis XII., quod fortasse intelligendum de charta bombycina.

3. Quoniam vero Isidorus in prologo ait, se ad opus id conscribendum permotum ex quadam schedula, quae ad eius manus peruenerat, quam *Synonyma dicunt*, controuersia oritur, an id de Synonymis Ciceronis intelligi debeat: nam multi mss. codices praeferunt *quaedam schedula Ciceronis*. Mariana hanc vocem *Ciceronis* expungendam censuit, quia a plerisque codicibus abest, et inscriptio libelli Synonymorum Ciceronis ad Lucium Vetturium mendacio afficta est. Multa ego de eiuscemodi Synonymis Ciceronis cap. 56. collegi. Mihi sane difficile videtur non solum, quod Isidori tempore iam libellus ille nomen Ciceronis praetulerit, sed etiam quod ad eum libellum, etiamsi tunc extiterit siue Ciceronis nomine, siue alio notatus, Isidorus respexerit. *Ciceronis Synonyma.*

4. Siquidem Isidorus lamentum sibi condidit, *imitatus*, ait, *profecto non eius operis eloquium, sed meum votum*. Quodnam autem eloquium, aut quaenam eloquentia in eo opere excogitari potest, in quo solum sunt quaedam synonyma nomina nullo ordine congesta, quin vlla inde sententia oriatur? Praeterea Isidorus affirmat, *formulam eius schedae* animo persuasisse quoddam lamentum sibi, et miseris, seu peccatoribus condere. Formula autem Synonymorum Ciceronis, quae circumferuntur, quid peculiare habet, quod ad lamentum condendum quemquam possit excitare? Nic. Antonius suspicatur, Isidorum imitatum fuisse Boetii librum *De consolatione philosophiae*, ita tamen vt pietati simul, et eloquentiae in tam salutari negotio prodesset. Huc fortasse pertinet, quod Braulio ait, compositos eos libros *ad consolationem animae*, et quod idem opus a nonnullis inscribitur *De spirituali consolatione*. Neque aliud Isidori opus indicare voluit, vt puto, auctor operis hispanici inscripti, *Valerius Historiarum*, qui inter alia Isidori laudat scriptum *De consolatione animarum*: quamuis Nic. Antonius id ad aliud opusculum Isidori a Breulio editum, *Exhortatio poenitendi cum consolatione*, de quo infra, referre videatur. Existimant alii, librum, quem Isidorus indicat, esse Ciceronis consolationem, siue de luctu minuendo *Boetii, et Ciceronis Consolatio.*

opusculum in obitu eius filiae Tulliolae. Id si ita esset, retineri posset, *schedula Ciceronis*, in Isidori prologo.

Carolus Sigonius.

5. Sed quum Isidorus dicat, *Synonyma* vocari schedulam, quam laudat, nullo modo intelligitur, id nomen in Boetii librum *De consolatione philosophiae*, aut in alium Ciceronis *De consolatione in obitu Tulliolae* cadere posse. Aliud esset, si hoc prooemium libello de contemptu mundi praefigeretur, eo scilicet modo, quo a Breulio editur: *Venit ad manus meas quidam liber Ciceronis, cuius forma persuasit animo etc.* Vbi Breulius notat: *Intelligit Consolationem Ciceronis, qua se de obitu filiae maestum consolatus est. Hanc habes ad calcem tomi quarti operum eius.* Immo consolatio Ciceronis intercidit: ea, quae extat, supposita est, et a Carolo Sigonio, vt creditur, conficta. Quod attinet ad Isidorum, vetera exemplaria Synonymorum prologum exhibent, vt a nobis indicatur: *quaedam schedula, quam Synonyma dicunt*, vel *quaedam schedula Ciceronis, quam Synonyma dicunt*. Libellus ipse de contemptu mundi Synonymorum more procedit, et ex Synonymis Isidori maximam partem constat, vt Breulius quoque notauit, qui propterea dubitat, num ab alio fuerit collectus.

Synonyma Ildefonsi.

6. Itaque magis crediderim, sermonem Isidoro esse de aliquo opere, quamuis nobis ignoto, quod Synonymorum titulo, et more contextum lucubrationi Isidorianae exemplar esse potuerit. Atque ita quidem post Isidorum Synonyma eius Ildefonsus imitatus est, de quo auctor eius vitae Cixila: *Et libellum virginitatis more synonymiae testimoniis veteris, ac noui testamenti plenum compte conderet etc.* Fortasse legendum est *more synonymorum*. Praestat autem retinere *synonymiae*: nam Isidorus lib. 2. Etym. cap. 21. *Synonymia*, inquit, *est*, *quoties in connexa oratione pluribus verbis vnam rem significamus, vt ait Cicero: Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas. Item, Non feram, non patiar, non sinam.* Habeo operis editionem non valde obuiam, in qua vita Ildefonsi beato Eladio Toletano antistiti tribuitur, vbi legitur *more synonymo*. Titulus editionis est: *Diui Hildephonsi Toletanae ecclesiae episcopi, viri in diuinis literis eruditissimi, De laudibus Virginis Mariae, deque illius virginitate aduersus hebraeos liber, qui nunc primum in lucem prodit. Adiecta est eius vita, simulque praefatio, qua pia admodum illius confessio exprimitur. Basileae* MDLVII.. In 8. Opus edi curauit Basilius Milla-

nius Casinas ex codice, quem Gomesanus Albeldensis monachus in gratiam episcopi Gothiscalci, siue Gothescalci seculo x. descripsit. Gomesanum autem voco *Albeldensem* monachum: quia licet in laudata editione legatur *abbas Ildensis*, atque Nic. Antonius saepe eum *abbatem Ildensem* vocet, et Riscus etiam tom. 33. Hisp. sacr. tract. 69. cap. 12. *abbatem Hildensem*, tamen locum hunc Andreas Marcus Burriel in not. mss. primus omnium restituit, ac legendum docuit *Albaildensis*, siue *Albeldensis*, pro *Abbas Ildensis*, vt Bayerius lib. 5. cap. 6. n. 285., et 289., ac rursus inter Scriptores incerti temporis pag. 367. obseruauit. De Eladio autem, siue Helladio scriptore vitae S. Ildefonsi, etsi alius etiam codex Toletanus seculi XII. consentit, tamen certum videtur, Helladii nomen pro Cixilane irrepsisse: de quo consuli possunt Nic. Antonius, et Bayerius in notis.

7. Verum eritne etiam nobis decertandum, vt hoc opus Isidoro asseramus? Video enim, in dubium a Berardo vocari, cuius verba excripsi cap. 32. num. 37. Sed quam futilibus rationibus? Isidorus, ait, in epistola ad Braulionem praemissa vocat hunc archidiaconum, et fratrem, quem alibi episcopum appellat. Quid hoc contra Synonyma? Potest enim epistola falsitatis argui, quin auctoritas Synonymorum conuellatur. Sed quid rursus illud arguit contra epistolam? Addit Berardus: Inducitur in ea epistola Isidorus expectans decadem S. Augustini, subdens, *Posco, vt quoquomodo cognitum me ei facias*: quae verba ad Augustinum iam diu vita functum commode referri nequeunt. At Berardus phrasin Isidori non intellexit. Ait Isidorus, *cognitum me ei* (decadi) *facias*, hoc est, cognitam mihi eam facias. Ita enim tunc loquebantur, vt alias demonstrabo. *Synonyma Isidoro asserta.*

8. Synonyma saepe seorsum typis excusa sunt. Fabricius post alios Isidoros recenset *S. Isidori Episcopi Palatinensis Soliloquia ex veteri editione sine loco, et anno fol. in bibl. Baluziana pag. 16.*; quae eadem esse, atque Isidori nostri Synonyma, siue Soliloquia aduertit. In catalogo librorum Ducis de la Valliere n. 787. haec ipsa editio videtur ita indicata: *Liber Soliloquiorum Ysidori episcopi Palatinensis vrbis: impressus circa 1472. in fol.*; absque *loci, et typographi notatione*. *Palatinensis* pro *Hispalensis* scriptum fuisse, exploratum est. Eodem mendoso titulo inter bibliothecae S. Victoris Parisiensis mss. codices Montfauconius commemorat *Isidori episcopi Palatinensis Soliloquia*. *editiones*

recensentur. 9. Constat ex eodem Catalogo n. 4405. Isidori opus *De spirituali consolatione*, siue Synonymorum prodiisse anno 1473. typis Ioannis Veldener, non designato loco. In appendice alphabetica Maittairii indicantur *Soliloquia Isidori in* 4. *Marsipoli* 1479. Orlandius commemorat *Isidori Synonyma de homine, et ratione Antuerpiae* 1488. *in* 4. Fabricius eandem editionem Synonymorum Antuerpiensem anni 1488. in 4. indicat. Rodriguezius de Castro Dauentriensem anni 1491. in 4. apud Ricardum Paffroed. Maittairius tom. 1. pag. 538. titulum repraesentat: *Synonyma Ysidori de homine, et ratione cum colloquio peccatoris, et Crucifixi per Richardum Paffroed in platea episcopi anno* 1491. 18. *nouembris in* 4. *Dauentriae*.

editio Veneta. 10. Aliam ego editionem vidi in Romana Angelica bibliotheca in 8. Venetiis per Simonem ex Luere 1512., quae repetita fuit ibidem 1516.; et extat haec altera editio in eadem Angelica bibliotheca, et in Romana bibliotheca Patrum Trinitariorum Excalceatorum S. Caroli ad quatuor fontes. *Isidorus De homine, et ratione consolante per Synonyma*. In fine: *Expliciunt Synonyma S. Isidori Hispalensis Venetiis impressa a Simone ex Luere* x. *martii* M. D. XII. Altera editio eodem modo *Venetiis impressa a Georgio de Rusconibus die* 23. *Iunii* 1516. *in* 12. In hac editione est prologus Isidori, qui incipit: *In subsequenti hoc libro etc.*, et alius: *Venit nuper ad manus meas quaedam cedula Ciceronis, quam Synonymam dicunt*, vbi correctiores libri habent: *quaedam schedula, quam Synonyma dicunt*. Adest in hac editione quaedam nota in fine apposita, quae in aliis exemplaribus mss., et excusis vulgo desideratur.

nota subiecta. 11. *In cuiuscumque manibus libellus iste venerit, rogo, et cum grandi humilitate supplico, vt eum et ipse frequentius legat, et aliis ad scribendum, et transcribendum non solum credat, sed etiam ingerat, vt ex eius, et aliorum profectibus duplicem a Domino remunerationem accipiat. Homini suggero, quia sunt multi, et forte religiosi aliqui, qui plures libros et satis nitide, et pulchre ligatos habere volunt, et eos in armariis clausos tenent, vt illos nec ipsi legant, nec aliis ad legendum tribuant: ignorantes, quia nihil prodest libros habere, et eos propter mundi impedimenta non legere: liber enim bene coopertus, et nitidus, si non legatur, non facit mundam animam. Ille enim, qui iugiter legitur, et pro eo quod saepe voluitur, pulcher a foris esse non potest: intus pulchram animam facit. Propter intui-*

tum

tum Patris pietatis, et qualiscumque pastoris solicitudinem admonitionis simplicem parochiis necessariam in hoc libro scripsimus, quas (f. *quam*) *in festiuitatibus maioribus sancti presbyteri, vel diaconi sibi commissis populis debeant recitare: quam rem dum animo benigno ego implere curaui, apud deum ego conscientiam absolui. Siqui vero presbyteri, vel diaconi ita se nimirum terrenis impedimentis obligauerunt, vt sermones illos non possint populo frequentius recensere, videant, qualiter ante tribunal Christi de credito sibi grege dominico possint reddere rationes, sed de dei misericordia credimus, quia omnibus clericis, et praecipue presbyteris, vel diaconibus inspirare dignabitur, vt non de negligentia reatum incurrere, sed magis de assidua praedicatione aeternum praemium merebuntur. Et ideo excellentiae vestrae feci epistolam, quae pia vos affectione de honore, et reuerentia sacerdotali testatur esse solicitos. Hinc etenim cuncti vos ostenditis fideles dei esse custodes, dum sacerdotes ipsius gratia, ac debita veneratione diligitis. Expliciunt Synonyma S. Isidori Hispalensis etc.*

12. Vidi aliam Synonymorum editionem in bibliotheca Vaticana n. 1487. sic inscriptam: *Isidori Hispalensis episcopi* ἀνθρώπου, καὶ λόγου, *id est, hominis, et rationis dialogus. Eiusdem Soliloquia. Opusculum, me Hercule, christianae pietatis, vitaeque formam succincta, ac commoda breuitate complectens: quantitate quidem paruum, verum informationibus sanctis magno aestimandum. Nunquam ante hac excusum. Coloniae Iohannes Prael excudebat anno* M. D. XXII. In 8. Putabat editor, nondum excusa fuisse Synonyma, quum tamen tot iam praecessissent editiones, quot enumeraui, ac fortasse plures. Primus Synonymorum liber ab editore vocatur *Dialogus*, secundus *Soliloquia*. Post epistolam dedicatoriam, mox describendam, sequitur carmen elegiacum in laudem Rutgeri Suederi Lunensis ecclesiae ad gradus Mariae Canonici, et Monasterii S. Maximini Coloniae rectoris, in cuius bibliotheca hic Isidori liber repertus dicitur. Tum: *Isidori Hispalensis episcopi in dialogum suum, ac Soliloquia praefatio*: quae ita incipit: *Venit nuper ad manus meas quaedam schedula, quam Synonymam dicunt etc.* Corrigendum *Synonyma*. Secundus liber inscribitur *Dialogus secundus, siue Soliloquia*. Desinit fere, vt vulgati: *Tu mihi supra vitam meam places in secula seculorum amen.* Additur ex Trithemio: *Claruit autem Isidorus hic sub Heraclone etc.* Iam Epistola dedicatoria Ioannis Volscii haec est.

editio Coloniensis.

Religiosae, ac piae in Christo Catharinae Herrel, dominae, ac magistrae, itemque venerandae Elizabeth Berstoltz priorissae, necnon vniuersis castitatis puritate conspicuis virginibus, monasterii Sancti Maximini in Colonia, filiabus suis in Christo charissimis, Iohannes Volscius Lunen. earumdem rector humilis, pietatem exoptat christianam.

dedicatio. 13. Voluenti, ordinantique mihi, religiosa in Christo domina, veneranda priorissa, ac vniuersae virgines charissimae, rectorum vestrorum, meorumque antecessorum monasterio vestro varios successiue relictos libros, in manus meas obiter incidit pulpito cuidam inclusus, in pergameno antiquissimis characteribus conscriptus libellus, cui titulus est: *Liber S. Isidori episcopi, in quo loquitur homo, et ratio.* Qui profecto libellus, vt apparuit prima fronte abiectissimus, ita mihi penitius introspicienti videbatur pientissimus, simulque elegantissimus: quippe in quo veluti dialogo duae personae, nempe Homo lamentans, et Ratio admonens salutifero fruuntur alloquio.

laus Synonymorum, 14. Praeter enim ingenuam hominis seipsum agnoscentis, deplorantisque confessionem, necnon piam, Christianamque rationis, ad optima hortantis, admonitionem luculentissimam, elegantissimam, ac vberrimam, in eo deprehendetis rerum, verborumque copiam. Cuius rei vel solius gratia iniquissimum fore duxi, si iste S. Isidori episcopi in duo opuscula distinctus libellus, vestrarum charitatum, ceterorumque piorum, et studiosorum hominum diutius subtraheretur aspectui, et lectioni. Ob admirandam etiam christianae religionis frugem, pietatemque, quibus scatet, tametsi nullus adesset verborum lepos, sermonisue venustas, in lucem tamen enchiridii forma emitti propter pia, quae in eo continentur, ad virtutem sectandam hortamenta mihi dignus videbatur.

et Isidori. 15. Isidorus siquidem iste Iunior cognominatus, Hispalensis post Leandrum episcopus, B. Gregorii Papae discipulus, vir in diuinis scripturis eruditissimus, et in secularibus literis nulli suo tempore secundus, ingenio subtilis, sensu clarus, eloquio compositus, non minus sanctitate, ac miraculorum varietate, quam doctrina insignis effulsit. Ceterum, charissima in Christo domina, ac virgines, nemo hominum sese mihi, quam vestrae charitates, prius obtulit, cui decentius, ac commodius hosce in vestris aedibus repertos dicarem libellos: quippe quae nedum in regulae D. Aur. Augustini, antistitis vestri, ac constitutionum vestrarum diligenti obseruatione sitis occupatissimae, verum etiam in sacrorum, atque adeo piorum librorum lectione attentissimae.

editio copiosa. 16. Accipite itaque placido, ac benigno vultu hosce duos S. Isidori episcopi libros, vestro potissimum auspicio e tenebris in lucem editos, atque in mille exemplaria per Io. Prael Suerten. vestrum vicinum, chalcographum, meo hortatu, ac opera aeneis typis excusos. Quorum sane

assidua, attentaque lectione proculdubio efficiemini meliores. Id quod vestris charitatibus praestare dignetur ille, qui est omnium optimus, maximusque. Valete: ex aedibus vestris S. Maximini, Coloniae, anno a Chsisto nato 1531. idibus decembribus.

17. In linguam italicam Synonyma a Iosepho Alchaino conuersa Venetiis 1570. prodiisse, Nic. Antonius testatur. Extat haec versio in bibliotheca Angelica Romae sic inscripta: *I Soliloquii di S. Isidoro Arciuescouo d' Ispoli* (sic) *doue s' introduce l' huomo, e la ragione, che piangono le miserie humane, e trattano della vera regola di ben viuere. Appresso i quali sono state aggiunte due vtilissime opere, cioè le Sententie morali del Beato Nilo Abbate, et il libro di Rabano Delle virtù, e delli vitii. Tradotte nuouamente per il R. P. Fra Iseppo Alchaino dell' Ordine de' Predicatori. In Venetia, appresso gli heredi di Marchiò Sessa* MDLXX. In 16. Alchainus versionem suam P. Camillo Spera Vicario electo Prouinciae S. Dominici dedicat 16. aprilis 1570. in conuentu Veneto SS. Ioannis, et Pauli. Primum est prologus, qui incerti auctoris ab Alchaino dicitur, *In questo libro*, scilicet *In subsequenti hoc libro etc.* Deinde Vita Isidori a Braulione scripta, quam non ante editam se credere Alchainus ait. Praemittitur operi Prologus auctoris: *Alle mie mani poco fà capitò vn libretto di Cicerone, chiamato i Sinonimi*. Desinit prologus: *Et Isidoro arciuescouo di Spagna contrafà la persona, che piange*. In secundo libro post verba: *Dico, che mi sei più cara, che la propria vita*: qui operis finis est; pergit RATIO: *O anima dolente perchè ondeggi tu percossa dalle tempeste? etc.* In margine notatur, id in exemplari latino Veneto non reperiri. Desinit: *le cose contrarie farle prospere; il quale viue, e regna etc.* Hoc est opusculum a Breulio editum, et inscriptum, *Exhortatio poenitendi cum consolatione, et misericordia dei*. Addit Alchainus epilogum libri, et exhortationem auctoris ad lectorem: *Humilmente, e di tutto cuore prego etc.*, quam supra ex latina editione Veneta anni 1512. descripsi. Alchainus Isidoro hanc exhortationem affingit, et solum perducit ad verba: *se in ciò non saranno stati negligenti. E così sia. Il fine*. Post verba: *pulchram animam facit*, omittit *Propter intuitum Patris pietatis, et qualiscumque pastoris*. Legit *parochis* pro *parochianis*, et mox *quam*, vt conieceram, pro *quas*. In Praenotatione Braulionis notandum, quod Alchainus iamtum legebat *vescouo Astigitano ... in venti libri*. Vide caput 3. num. 21., et cap. 48. num. 12. *versio italica.*

Ffff 2

Synonyma diuerso ordine

18. In editionibus omnium operum Isidori Synonyma vario modo disposita sunt. Bignaeus sine vlla librorum distinctione vno contextu totum opus complectitur. Omittit prologum Isidori, *Venit ad manus meas*, quem cum nonnullo discrimine libro de contemptu mundi, inter dubia Isidori ab aliis reposito, praefixit. Loco huius prologi est alia praefatio non auctoris, sed alterius, quae in vetustissimis etiam membranis reperitur: *In subsequenti hoc libro etc.* Verba, *Isidorus archiepiscopus ex Hispania*, auctorem praefationis hispanum non fuisse arguunt. Inscripsit autem Bignaeus simpliciter: *Isidori Hispalensis episcopi Synonyma*.

in editionibus disposita.

19. Breulii editio ita procedit: *Isidori Hispalensis episcopi Synonyma, siue Soliloquia. Argumentum. In subsequenti hoc libro, qui Synonyma dicitur etc.* Subiicitur: *In nomine Domini in Christo charissimo, et dilectissimo fratri Braulioni Archidiacono Isidorus. Quia non valeo te perfrui etc.* Putabat Breulius, hanc epistolam non ante fuisse editam: sed iam in editione Matritensi inter alias Isidori epistolas reposita fuerat, qui magis proprius eius locus est. Post epistolam id monuit Breulius:

Breulii monitum

20. *Hanc epistolam nunquam antea impressam exhibuit nobis codex ms. V. C. Pauli Petauii, Regii in Senatu Parisiensi consiliarii. Sequebatur et alia eiusdem Isidori ad lectorem epistola: quae quum infra prooemium libri de contemptu mundi faciat, fideliusque (schedulae dictione nequaquam huic loco congruente, in librum commutata) referatur, hanc modo praetermittendam censuimus. Quae vero SYNONYMA Isidorus appellauit, praefatus codex SOLILOQVIA nuncupat, atque in duos libros diuidit. Quam diuisionem etiam Io: Trithemius in suo de scriptoribus ecclesiasticis opere habet, nosque eam retinemus: existimantes tamen, Soliloquia ad secundum librum, vbi solus homo loquitur, peculiarius spectare: qui et in capita, seu locos communes partitus est, quum prior vno contextu fluat.*

refellitur.

21. Fatetur Breulius, codicem Petauianum cum plerisque aliis in prologo Isidori consentire: *Venit nuper ad manus meas quaedam schedula etc.* Non ergo idonea erat ratio, cur hoc loco praetermitteretur. Neque probo, quod ait, in libro secundo solum hominem loqui: nam liber secundus aeque dialogus est inter hominem, et rationem: in quo multo etiam plura ratio loquitur, quam homo.

Regia editio.

22. In Matritensi editione inscriptio operis est: *Synonymorum de*

lamentatione animae peccatricis lib. 1. Prologus prior. *In subsequenti hoc libro, qui nuncupatur Synonyma etc.* Prologus alter. *Isidorus lectori salutem. Venit nuper ad manus meas quaedam schedula, quam Synonyma dicunt etc.* Deinde *Synonymorum lib.* II., in quo, vt in primo, colloquium instituitur inter hominem, et rationem, expressis his vocabulis: HOMO: RATIO.

23. Dum de Isidori Synonymis agimus, silentio praetereundum non est miraculum poenae, Albigensi cuidam haeretico diuinitus inflictae, quod ea corrumpere tentauerit. De haereticis veterum codicum corruptoribus nonnulla dixi cap. 7. Prolegom. ad Sedulium. Antiquas esse has haereticorum fraudes ex libro 1. Dialogi Seueri Sulpicii de miraculis S. Martini cap. 3. colligitur: *Episcopi quaedam in libris ipsius* (Origenis) *insanius scripta memorabant, quae assertores eius defendere non ausi ab haereticis potius fraudulenter inserta dicebant . . . Non esse autem mirum, si in libris neotericis, et recenter scriptis fraus haereticorum fuisset operata, quae in quibusdam locis non timuisset incidere euangelicam veritatem.* *Haereticorum fraudes.*

24. Io: Baptista Gener part. 3. Theologiae tract. 2. lib. 3. de virtutibus moralibus prolusionem polemicam, *De erronibus in veritate, siue de fraudibus haereticorum*, praemiserat. Tomus edi typis coeperat, sed imperfectus mansit, neque passim vulgatum est, quod iam formis excusum fuerat: vidi tamen exemplar huius inchoati voluminis. In ea prolusione haereticorum sexta fraus est: *Incredibili subinde impudentia sacros corrumpunt, falsantque codices*: quod probat indicatis testimoniis ex Rufino lib. 1. Inuect. apud Hieron. tom. 4. nouae editionis pag. 366., ac tom. 5. pag. 250., ex Isidoro lib. 3. Sentent. cap. 12., vbi consulendae sunt notae Loaisae, ex Luca Tudensi lib. 2. cap. 8., et lib. 3. cap. 1. tom. 25. biblioth. Patrum p. 221., et 240., ex Irenaeo lib. 1. sub init., ex Tertulliano de praescript. c. 17., ex Dionysio Corinth. Episc. apud Eusebium lib. 4. Hist. c. 23. *haeretici corruptores codicum;*

25. Fraus decima haereticorum est: *SS. Patrum scripta, aliosque ecclesiasticos codices mutilare, atque corrumpere deprehensi sunt*: ex Hieronymo Apolog. contra Rufin. lib. 1., et 2., Isidoro lib. 3. Sentent. cap. 12., Luca Tudensi contra Albigenses lib. 3. cap. 13., qui ita ait: *Superius dictum est, quod haeretici diuinas peruertunt scripturas, vel resecando vera, aut falsa interserendo. Et nunc dicendum existimo, qualiter quibusdam immutationibus titulorum ambiguitatem* *falsarii.*

intendant ducere in ecclesiam dei, vt illis decipiendi facultas facilius tribuatur. In libris namque sanctorum Patrum peregrinos apponunt titulos, vt sermo, qui editus est ab Augustino, intituletur Ambrosii nomine, et qui editus est ab Ambrosio, titulum praeferat Augustini, Hieronymi, Gregorii, vel Isidori: editus ab Isidoro nomen contineat Maximi, vel Fulgentii, et sic de ceteris, vt sanctorum Patrum auctoritates incertae habeantur a nobis. Hoc faciunt inimici dei maxime in parochialibus ecclesiis etc. Neque id mirum videri debet, quum etiam codicum profanorum scriptorum multi extiterint falsarii apud veteres, quod eruditissimus Blasius Nasarre obseruat in prologo ad Polygraphiam Hispanicam Christophori Rodriguez, ex Plinio lib. 10. epist. 71., et Galeno De natur. hum. lib. 2. tom. 5., et in Comment. lib. 5. p. 16.

haereticus corruptor Synonymorum

26. Certe Lucas Tudensis rei, quae in ciuitate Legionensi suo tempore accidit, testis idoneus est. Sic refert lib. 3. cap. 17. *Quidam etiam haereticus nomine Arnaldus de confinibus Galliae venit in Hispaniam, zizaniam erroris haeretici seminando. Inter cetera prauitatis opera erat studium sanctorum Patrum Augustini, Hieronymi, Isidori, et Bernardi opuscula minora corrumpere, subtrahendo vera, et adiiciendo falsa. Erat enim scriptor velocissimus, et corrupta Sanctorum opuscula vendebat, vel dabat catholicis, vt tali fallacia posset decipere, et illaqueare incaute legentium mentes. Accidit quadam die, quum translationis beatissimi confessoris Isidori celebraretur festiuitas, erat ipse scribens, et dicti confessoris SYNONYMA peruertebat. Visum fuit ei, quod aqua calida de tecto domus super caput eius deflueret; quumque leuaret manum dexteram, vt caput tergeret, brachium eius fractum est, ac si valido ictu fuisset percussum, et lumen oculorum amisit . . . Coepit Christi confessorem Isidorum blasphemare, et infidelitatis suae sectam nefandis verbis detegere. Sed abreptus a diabolo subito, tamdiu crudelissime vexatus est, donec funditus spiritum exhalauit etc.* Arnaldus iste haereticus in ciuitate Legionensi sepultus fuisse videtur: nam cap. 9. eiusdem lib. 3. Arnaldi haeretici, in ea vrbe sepulti, Lucas meminit, quo deprecante, miracula fieri fingebant haeretici.

a Deo punitus.

codices vatic.

27. Synonymorum mss. exemplaria plura vidi. Duo *Soliloquiorum* libri cum prologo Isidori extant codice Vaticano 473., de quo dicam cap. 93. Iidem libri *Synonymorum* titulo cum prologo Isido-

ri, et alio prologo secundo, qui argumentum dicitur, cod. Vatic. 628., de quo cap. 94. Ibidem recensetur codex Vat. 650., in quo Synonyma initio indicantur, sed nunc non extant. In codice Vaticano 1290. est excerptum ex *Soliloquiis* Isidori, de quo cap. 96. In vetustissimo cod. Vat. 4948., de quo cap. 97., sunt *Synonyma*, cum solo prologo *In subsequenti etc.* In Vat. 5077. ibid. libri duo *Soliloquiorum* sine vllo prologo. Codex Regio-vatic. 254., de quo cap. 99., exhibet librum *Soliloquiorum Isidori*, qui in editis est liber secundus. In Regio-Vatic. 310., de quo cap. 100., *Soliloquiorum Isidori Iunioris* libri duo cum epistola Isidori ad Braulionem, qua de Synonymorum hoc opere loquitur, et prologo Isidori, *Venit nuper etc.* In Vrbinate 100. cap. 104. *Liber Soliloquiorum beati Ysidori incipit ad Orosium Patrem*: quod mendum puto librarii, vt tunc dicam. Sunt duo libri Synonymorum cum prologo, *Venit nuper*; sed opus interpolatum est, multis additis, multis etiam praetermissis. In Ottoboniano 958. cap. 106. *Synonyma*, vt in Vaticano 4948. In Ottobon. 869. *Liber Synonymorum* cum duobus prologis. Sunt duo libri editi, sed inter se non distincti. Codex Casanatensis G. VI. 7., de quo cap. 107., exhibet Excerptum libri Isidori, qui dicitur *Symonia*, corrupte pro *Synonyma*, seu *Synonymia*.

28. Ex Synonymis plura opuscula excerpta sunt. Bandinius *excerpta* tom. 4. cod. mss. plut. 19. bibliothecae S. Crucis recenset codicem 3. membranaceum seculi XII. in fol. maior. elegantissime exaratum cum initialibus pictis, et titulis rubricatis, vbi inter alia pag. 134. est *Sermo ex Synonyma S. Isidori*: alia manu *sumptus ex Synonymis suis*. Incipit: *Lectio enim docet, quid caueas*. Des. *Omnes in mansuetudine, et charitate amplectere*. Scilicet ex libr. 2. Synonym. cap. *De oculis, et otio* prope finem: *Lectio docet, quid caueas etc.*, vsque ad caput *De pace* initio: *Pacem ama, pacem dilige, pacem cum omnibus retine, omnes in mansuetudine, et charitate amplectere*.

29. Desumptus quoque ex Synonymis est libellus *De contemptu mundi*, aliusque inscriptus, *Norma viuendi*. Eodem spectat *ex Synonymis.* opusculum a nobis edendum *De institutione bonae vitae*, siue *Isidori collectum de lacrymis*, aliudque inscriptum, *Notabilia dicta S. Isidori*, seu Norma viuendi, ex codice bibliothecae Borgianae describendo cap. 107. num. 31. Etsi enim Breulius in praefatione ad Normam viuendi affirmat, se nunquam crediturum, tantum virum

crambem bis coctam nobis apponere vnquam statuisse, tamen ego contra existimo, Isidori, aliorumque Patrum id proprium fuisse, vt pro re nata ex praecedentibus libris multa in alios transferrent: neque enim ingenio foecundo praediti videri appetebant, sed populis quammaxime prodesse. Constat certe, in genuinis Isidori operibus multa esse communia iisdem omnino verbis repetita. De his autem, aliisque similibus libellis singillatim erit agendum, quum Isidori dubia opera excutiemus, scilicet cap. 81., et 82.

CAPVT LXXI.

Regula monachorum. Expenduntur argumenta V. C. Petri Emmanuelis Hernandez, qui eam Isidoro abiudicandam censet. Commentitii sunt Commentarii in Regulam S. Benedicti, quos Isidoro Constantinus Caietanus affingit. Isidoriana regula Canonicorum. Editiones Regulae monachorum. Caput vltimum de regula Deuotarum ex Martenio quidnam sit?

Quaternio Regularum.

1. Perspicuum est Braulionis testimonium de monachorum regula ab Isidoro composita: *Monasticae regulae librum vnum, quem pro patriae vsu, et inualidorum animis decentissime temperauit*. Dubium esse potest, an eodem Isidorus respexerit in epistola ad Braulionem adhuc archidiaconum, quae incipit, *Dum amici literas*, vbi ait: *Quaternionem regularum per Maurentionem Primiclerium direximus*. In codice ms. Escurialensi lit. B. plut. 1. n. 12., vt Bayerius annotauit, extat regula monachorum cum hoc Isidori commate: *Quaternionem regularum per Maurentionem primiclerium direximus*. Vetus ergo est haec persuasio, quod Isidorus regulam suam tunc miserit. Neque sane quidquam occurrit, quo ea debilitari, infirmariue possit. *Quaternio* enim dicebantur chartae inuicem compactae: de quo Ducangius exponit Alcuini versus poem. 7.

Plurima hic praesul patrauit signa stupendus,
Quae nunc in chartis scribuntur rite quadratis.

Adducitque auctoritatem Eckehardi Iunioris de casib. S. Galli cap. 16. *Misit ... quaternionem, omnem seriem Sandrati tenentem*. Isidori autem quaedam opera in quaternionibus descripta fuisse, ex antiquissimo catalogo bibliothecae S. Nazarii in Laurissa constat, ex quo

quo praeter alia cap. 46. protuli: *Isidori de origine* (corrigendum videtur *de ordine*) *creaturarum in quaternione. Sententiae, et Chronica in quaternionibus.*

2. Regulam vero, quae extat, esse ipsissimam, quam Isidorus scripsit, Nic. Antonius idoneis rationibus astruit. *Plura quidem sunt,* inquit, *vnde regulam istam ab Isidoro esse descriptam nouimus. Conueniunt hic non solum res, sed verba cum aliis eius libris, de quo in notis breuissimis admonemur. Smaragdus quoque in Diademate monachorum, seu expositione in S. Benedicti regulam, decimi seculi scriptor, Isidori hanc laudat, et in eiusdem argumenti opere Petrus diaconus Casinensis: Gratianusque eius verbis vtitur in cap. Cum excommunicato* 18. 11. *quaest.* 3. *Ante hos S. Benedictus quoque Anianensis Abbas in regularum sua Concordia, ab Hugone Menardo in lucem edita, noni seculi auctor.* Haec erudite Nic. Antonius. Non multo post Isidorum, et Fructuosum vixisse auctorem cuiusdam regulae monasticae, existimat Martenius, qui eam edidit tom. 9. Veter. Script. collect. col. 161. ex ms. Colbertino ante annos 700. exarato. Incipit: *Dominicum diem, sicut ait Isidorus, apostoli ideo etc.* ex c. 24. lib. 1. offic. Anonymus auctor praeter alios Patres laudat S. Benedictum, S. Caesarium, S. Fructuosum, et Isidorum ex Regula monachorum, vt cap. 6. *S. Fructuosus: Viuere autem solis oleribus etc. Isidorus episcopus: Per omnem autem hebdomadam viles olerum cibos, ac pallentia vtantur legumina:* quod petitum ex cap. 9. Regulae monachorum.

Regula Isidoro asserta.

3. Petrus autem ille Casinensis, ex cuius commentario ms. in regulam S. Benedicti Constantinus Caietanus Isidoriana fragmenta edidit, fuit monachus, et bibliothecarius Casinensis, et diaconus Ostiensis anno circiter 1137., de quo Io. Baptista Marus ad cap. 47. libri De viris illustribus Casinensibus. In cod. Vat. 5718. extat expositio Petri diaconi in regulam S. Benedicti ex pergam. in fol. magno, in cuius prologo dicitur *Petrus peccator*. Aliam expositionem incerti auctoris in eandem regulam exhibet codex Vaticanus 5719. membr. in fol. Incipit: *Quumque turbas*. Fabricius in Bibl. med. verbo, *S. Benedictus Nursinus*, elenchum Scriptorum, e quibus Concordia Benedicti Anianensis composita est, adornauit ad paginas editionis Menardinae, et plusquam 50. locos, quibus Regula Isidori in medium affertur, indicauit.

Petrus Casinensis.

mss. codices Regulae.

4. In eandem sententiam faciunt mss. vetera exemplaria, quae regulam monachorum Isidoro ascribunt. Correctores Romani in Decreti Gratiani correctione codicem regulae monachorum S. Isidori ex Hispania allatum prae manibus habuerunt. Ad editionem regiam Matritensem procurandam Petrus Ciaconius vno vsus est, Grialius altero Ouetensi gothico, siue longobardico. Aliud extat inter regulas Patrum gothicis characteribus in monasterio S. Petri Caradignensis, aliud in monasterio S. Petri de Arlanza, vti domestici testes Benedictini Patres affirmant apud Biuarium pag. 85. ad Maximum, et Nic. Antonium. Ex apographo Coloniensis Codicis Canonicorum Regularium, qui ex antiquissimo alio S. Maximini prope Treuirensem vrbem descriptus fuerat, eandem Isidori Regulam Holstenius in suo codice regularum part. 2. pag. 196. edidit. Quemdam ms. Escurialensem nuper laudaui: alium pariter Escurialensem gothicum seculi IX., aut ineuntis X. lit. A. plut. I. n. 13. Bayerius recenset, sic inscriptum: *Vetus collectio regularum monasticarum, et sacrarum deo virginum*: in quo regula est Isidori hac epigraphe: *Incipit regula Sancti Patris Isidori Abbatis*. Vbi satis intelligitur, *Abbatis* titulum Isidoro nostro Hispalensi ab aliquo affictum, qui iamtum existimaret, eum monachum fuisse, adeoque monachis praefuisse.

Regulae Patrum.

5. Mabillonius tom. I. Annal. Benedict. de regula Isidori agit pag. 73. 361. 397. Ex Yepesio ann. 646. cap. 3. refert, in Arlanzensi coenobio S. Petri seruari codicem inscriptum, *Regulae Patrum*, quo regulae Macarii, Pachomii, Basilii, Benedicti, Fructuosi, et Cassiani continentur, aliumque in Caradignensi itidem Sancti Petri, regulas Posthumi, Macarii, Pachomii, Basilii, Cassiani, Benedicti complectentem. Putat hinc Mabillonius, eo tempore in monasteriis Hispanis plures simul regulas, saltem vt libros spirituales, legi consueuisse. Colligit etiam, Isidorum, et Fructuosum regulam Benedictinam vsibus patriis aptauisse, e duobus illis codicibus, *in quibus*, ait, *S. Benedicti regula cum Isidori, Hildefonsi* (corrigendum videtur, *Fructuosi*) aliisque aliorum regulis componitur.

Regula Benedictina.

6. Hoc autem ostendere debuisset Mabillonius, eos codices Isidori aetate posteriores non esse. Confert ille quidem quosdam canones Concilii IV. Toletani, cui Isidorus praefuit, et nonnulla loca regulae Isidori cum Benedictina regula, ex qua ea desumpta contendit. Sed cur non et Benedictus, et Isidorus ex communi aliquo

antiquiori fonte suos hortulos irrigasse dicendi sunt? Immo quum Isidori mos fuerit Patrum, quos legerat, plura verba saepe continenter describere: neque id ex collatione factum ab eo appareat, quod attinet ad Benedictinam regulam, rectius concludemus, hanc ab eo perlectam non fuisse. Profert Mabillonius ex vetustissimo codice Lirinensi pactum, quod monachi abbati monasterii Honoriacensis faciebant, regulae Isidorianae praemissum; atque aliud simile reperiri obseruat in fine regulae communis S. Fructuosi. Monasterium Honoriacense quodnam fuerit, Mabillonius incertum dicit: qui pag. 398. auctorem pacti, siue *professionis*, quam vocamus, monachorum Honoriacensium Isidorum ipsum esse innuit. Mihi non liquet, an ex vno illo codice Lirinensi id argui possit. Ad dubia igitur Isidori opera pactum monasterii Honoriacensis retrahendum esse existimo.

Forma poenitudinis.

7. Minus opportune ad monachorum regulam Basnagius in obseruatione de Halitgarii libro Poenitentiali thesauri monum. part. 2. tom. 2. pag. 86. versiculos quosdam ex Isidori epitaphio accommodauit, scilicet:

Vt sincere credidit, sincere sic edidit
Formam poenitudinis.

Hac forma, inquit Basnagius, *poenitudinis, quam edidit Isidorus, indicare possit tractatus de Conuersis. Attamen quum nullus veterum huius opusculi meminerit, epitaphium malim interpretari de regula monachorum, quam concinnauerat Hispalensis praesul, quaeque inter regulas Holstenianas Parisiis vulgatas locum habet.* Auctor eius epitaphii, qui multis post Isidorum seculis vixit, vt ex cap. 7., et 13. liquet, intelligit, vt videtur, vel *Exhortationem poenitentiae*, a Breulio editam, vel *Lamentum poenitentiae*, quod a Canonico Legionensi in Vitam S. Isidori, in qua epitaphium illud primum apparuit, coniectum fuit, vulgatum a Breulio, deinde etiam a Bollandianis ad diem 4. aprilis.

Regula Isidori ex aliis conflata.

8. Reiecta igitur Basnagii opinione, tot aliunde sunt vetera monumenta pro Isidoriana monachorum regula agnoscenda, vt nemo hactenus contra quidquam opponere tentauerit. Natalis Alexander ad seculum VI. cap. 6. art. 5., quum praemisisset, monasticam disciplinam certis legibus, institutisque temperatam primum in Hispanias intulisse Donatum monachum, Gregorio Turonensi aequalem, addi-

dit: S. *Isidorus Hispalensis regulam Hispaniensibus monasteriis tradidit ex regulis priorum Patrum defloratam*. Ita profecto fuit: vt enim cap. 19. admonui, canone 1. Concilii Oscensis anno 598. praescribebatur, quod episcopi annuis vicibus abbates monasteriorum congregarent, et regulam demonstrarent ducendi vitam. Quum autem monachi, e quorum fere manibus pleraque alia Isidori opera acceprimus, in hac regula describenda magis soliciti esse debuerint, quis dubitet, eam in iis antiquissimis membranis conseruatam fuisse, quae Isidori auctoris nomen praeferunt? Braulio quoque, dum ait, *pro patriae vsu, et inualidorum animis regulam ab Isidoro temperatam*, innuit prologum, quem habemus: *Praeterea quisquis vestrum illam vniuersam veterum disciplinam contendit appetere, pergat, in quantum placet, et arduum illum limitem, atque angustum leuigato cursu incedat. Qui vero tanta iussa priorum explere nequierit, in huius limite disciplinae gressus constituat, nec vltra declinandum disponat: ne, dum declinatus appetit inferiora, tam vitam, quam nomen monachi perdat.*

Hernandezii opinio

9. Nihilominus rationes, quas V. C. Hernandezius in notis ad Conspectum editionis Zaccarianae, cap. 42. n. 31. relatis, exposuit, eiusmodi sunt, vt sine diligenti examine praeteriri non debeant. Regulam Isidori nomine diuulgatam Isidoro abiudicat, foetumque credit ignoti alicuius, ac ne hispani quidem, monachi, Isidoro posterioris. Quippe auctor regulae cap. 5. editionis Holstenii verba Isidori ex cap. 21. lib. 3. Sentent. affert sub nomine *cuiusdam Patris*. Vt ab hac prima ratione incipiam, vellem, vir eruditissimus aduertisset, posse regulam esse Isidori, quamuis aliquo in loco, vel aliquo in exemplari sit interpolata. Ex sedula innumerorum codicum mss., quos ad Isidori editionem euolui, collatione in hanc ego cogitationem descendi, vix vllum esse Isidori opus, quod iam a seculis IX., et X. in multis exemplaribus interpolatum non sit. Inualuerat enim circa ea tempora in imperio praesertim Franco-gallico haec consuetudo, vel corruptela potius, vt opera veterum Patrum describerentur, multis aliunde intermixtis, quae in idem argumentum facere viderentur.

expenditur.

10. Id vt in monachorum regula fieret, peculiaris inerat causa: siue quod in diuersis monasteriis, quorum vsui ea regula esset destinata, diuersa quibusdam in rebus vigeret consuetudo, siue quod

eiusdem sententiae maior explicatio interdum necessaria, aut vtilis videretur. Quo posito, facile erit Hernandezii rationes diluere. Ac primum quaerendum est, an id, quod Isidori esse non creditur, in omnibus exemplaribus inueniatur. Nam si non inuenitur, clara per se est interpolatio. Deinde siquid sit, quod Isidorum auctorem nullatenus habere possit, et nihilominus in omnibus mss. codicibus extet, tunc ex coniecturis interpolatio arguenda erit. Verba, quae cap. 5. editionis Holstenii *cuidam Patri* tribuuntur, quum sint Isidori cap. 21. lib. 3. Sentent., vt Hernandezius obiicit, haec sunt: *Multi enim monachorum iuxta cuiusdam Patris Sententiam amore parentum secularibus actibus, et forensibus negotiis inuoluti, dum propinquitati prodesse cupiunt, suas animas perdiderunt etc.* In editione Matritensi caput 19. respondet capiti 5. Holstenianae editionis, et post verba, *contuentes erudiuntur*, omittitur totum illud, quod Holstenius inserit: *Nullus monachorum etc.* vsque ad *Non est praesumendum*; atque adeo omittitur illa sententia, *Multi enim monachorum etc.*, quae libro 3. Sententiarum cap. 21., non tamen iisdem verbis, inserta est. Primum ergo responderi potest, editionem Holstenianam hoc loco interpolatam esse, neque Isidori verba referre. Deinde Isidorus praedictam sententiam lib. 3. cap. 21. protulit ex Gregorio lib. Moral. 7. cap. 30. Verba igitur *Iuxta cuiusdam Patris sententiam* Gregorium, non Isidorum, indicant. Sententia quidem in Regula magis expressa videtur ex Isidori Sentent. lib. 3., quam ex Gregorio loc. cit., sed re eadem vtrobique est, adeoque auctor primus Gregorius est. Breulius citat cap. 18., Grialius cap. 17., in editione Maurinorum est caput 30. Propria etiam Isidori est haec ratio allegandi *quemdam Patrem*, tacito nomine, vt lib. 3. Sent. cap. 48. *Nam, vt quidam Pater ait, omne, quod supereminet, plus moeroribus afficitur, quam honoribus gaudet*. Sententia est Gregorii lib. 33. Moral. cap. 19.

11. Monachum regulae auctorem Hernandezius dicit, quia verba ad monachos faciens loc. cit. ait: *Proinde et nos liberi ab actibus seculi esse debemus etc.* Pernegat autem, Isidorum monachum vnquam fuisse. Mihi contra facilius videretur, Isidorum inter monachos recensere, quales eo seculo in Hispania Leander Isidori frater, Ildefonsus discipulus, aliique grauissimi viri fuerunt, quam monachorum regulam eidem abiudicare. Sed vt omittam, haec ipsa ver- *auctor Regulae Isidorianae*

ba, *Proinde et nos liberi etc.* abesse etiam ab editione Regia Matritensi, quae Holstenianae praeferenda est, minime consequens ex relatis verbis esse arbitror, quod auctor regulae fuerit monachus. Potuit enim episcopus ad monachos verba faciens ea dicere, quae omnibus ecclesiasticis communia sunt: omnes enim ecclesiastici liberi ab actibus seculi esse debent. Huc etiam facit, quod Isidorus passim aliorum Patrum sententias, et verba in sua opera transfert: quem morem Isidorum in regula monachorum sequutum, satis ex ipsa praefatione constat. Ex eadem praefatione, et epilogo colligitur, auctorem regulae non esse monachum: ad monachos enim verba facit tamquam ab eorum statu semotus. Sic in praefatione: *Ad quorum* (Patrum) *exemplum nos haec pauca VOBIS eligere ausi sumus . . . Praeterea quisquis VESTRVM illam vniuersam veterum disciplinam contendit appetere etc.*

num monachus. 12. In epilogo: *Haec igitur, o serui dei, et milites Christi, contemptores mundi, ita VOBIS custodienda volumus, vt maiora praecepta seruetis. Suscipite igitur inter illa et hanc admonitionem nostram, humili corde custodientes, quae dicimus, libenter sumentes, quod dispensamus: quatenus et VOBIS de fructu operis sit gloria, et nobis pro ipsa admonitione postulata proueniat venia. Deus autem omnipotens custodiat vos in omnibus bonis, et quomodo coepit, sic et confirmet gratiam suam in vobis.* Si igitur verba ab Hernandezio obiecta auctorem monachum arguerent, ea potius spuria censenda essent, vtpote praefationi, et epilogo contraria, quam totum opus Isidoro abiudicandum. Sed, vt dixi, ea verba ab episcopo non monacho apposite proferri potuerunt, vt similia alia ab Isidoro lib. 3. Sentent. cap. 21., vbi agit *De monachis, qui curis seculi occupantur*: *Sicut nostra nobis non odienda est anima, sed eius carnales affectus odio debemus habere: ita nec parentes odio a nobis habendi sunt etc.*

num hispanus. 13. Auctorem regulae monachorum Hispanum non esse, Hernandezius arbitratur, quia monasterium Honoriacense, siue Honorianense, vt in editione Holsteniana legitur, pro quo regula scripta in eadem editione Holstenii apparet, apud Hispanos ignotum omnino est. Haec coniectura arguere tantum posset, adiectum esse titulum, qui *de monasterio Honorianensi* ab Holstenio editus est, praesertim quum in editionibus Grialii, et Breulii omittatur. Sed neque hoc ipsum arguit: nam monasterii Honorianensis, siue Honoriacen-

sis neque extra Hispaniam mentio vlla apparet. Et quum reliquae gentes non minus, quam Hispani, in antiquitates suas ecclesiasticas, et monasticas diligenter inquisierint: et quum facilius sit, vt memoria monasteriorum Hispaniensium per Maurorum irruptionem interciderit, quam monasteriorum aliarum nationum, aequa iudicandi ratio postulat, vt ex regula ipsa Isidori colligamus, monasterium aliquod Honoriacense appellatum in Hispania, aut fortasse in partibus Galliae, quae regibus gothorum parebant, extitisse. Cellierius, in Baetica situm illud fuisse ait; opinor, quia id magis rationi consentaneum est, scilicet Isidorum regulam pro suae prouinciae monachis conscripsisse, quam pro aliis. Non autem absurdum est, quod regulam pro Baeticae monachis compositam ad alios, eam petentes, miserit, vti ad Braulionem misisse diximus.

14. Verba Braulionis *pro patriae vsu* magis indicant regulam ab Isidoro pro Baetica concinnatam fuisse, quam pro quauis alia Hispaniae prouincia. Nimirum ex Concilio Hispalensi II., cui Isidorus praefuit, constat, plura fuisse in Baetica monasteria et antiqua, et paulo ante condita. *Decima actione, poscentibus monasteriorum Patribus, pari sententia statuimus, vt coenobia nuper condita in prouincia Baetica, sicut et illa, quae sunt antiqua, immobili, et inconcussa stabilitate permaneant solidata*. Probabilis igitur est coniectura, regulam ab Isidoro praescriptam pro aliquo ex denuo conditis monasteriis, quod Honoriacensis nomen, aut simile aliquod habuerit: quum enim nomina propria in plerisque mss. codicibus corrupta inueniantur, et ipsum *Honoriacense* monasterium in editione Holstenii dicatur *Honorianense*, a Mabillonio, et aliis *Honoriacense*, non admodum repugnandum erit, siquis pro *Honoriacensi* nomen aliquantulum simile monasterii Baetici, cuius adhuc supersit memoria, velit substituere. Sed quum multa, vt dixi, in Baetica, et in Hispania Isidoriano seculo fuerint monasteria, non multa certe sunt, quorum distincta nomina ad nos peruenerunt; quorumdam etiam notitia in vno, vel altero veteri monumento reperitur, vt monasterii Honoriacensis in Regula S. Isidori, et in pacto, quod monachi monasterii Honoriacensis abbati suo faciebant, edito a Mabillonio tom. 4. Annal. Bened. pag. 397. Paulus Diaconus Emeritensis cap. 9. de vita Patrum Emeritensium sic de Massona refert: *Statim in exordio pontificatus sui monasteria MVLTA fundauit, praediis magnis*

Regula pro patriae vsu scripta.

locupletauit. Quisnam, rogo, eorum monasteriorum omnia nomina vnquam expressit?

Ieiunia ab ea praescripta.

15. Aliud argumentum Hernandezius petit ex ieiuniis in regula monachorum cap. 11., et 12. editionis Holstenii praescriptis, quae toto caelo, inquit, distant ab eis, quae Isidorus cap. 38. seqq. lib. 1. de eccles. offic. describit. Aduertendum tamen est, ieiunia in regula pro monachis praescribi, in libro de offic. eccles. pro omnibus christianis. De primo igitur ieiunio, quod est ieiunium quadragesimale, Isidorus agit cap. 37. lib. 1. de offic. eccles., et in Regula cap. XI. ait: *Primum ieiunium quadragesimae quotidianum, in quo maior abstinentiae obseruantia manebit in monachis etc.* Secundum ieiunium explicat Isidorus cit. cap. 33. lib. 1. de offic., *quod iuxta canones*, inquit, *alia die post pentecostem inchoatur*. In Regula vero cap. cit. XI. distinctius idem ieiunium exponit: *Secundum ieiunium interdianum post pentecostem alia die inchoatum vsque ad aequinoctium autumnale protenditur ternis scilicet diebus per singulas hebdomadas*. Vbi vides, prima verba ex libro de officiis videri petita. Tertium ieiunium Isidorus cap. 39. lib. 1. de offic. statuit octauo kalend. octobr., quod vocatur *ieiunium septimi mensis*: quartum deinde ieiunium collocat kalend. nouembr. In regula haec duo ieiunia coniunguntur, et continuantur: nam cit. cap. XI. *Tertium sequitur quotidianum ieiunium ab octauo kalend. octobris vsque ad natalem Dominicum; in quo quotidiana ieiunia nequaquam soluuntur*. Scilicet apud eos monachos, quos Isidorus instituebat.

Festum Circumcisionis

16. Maior superest difficultas de ieiunio quarto praescripto cit. cap. XI. regulae: *Quartum item quotidianum ieiunium post diem Circumcisionis exoritur, peragiturque vsque ad solemnia paschae*. Nimirum hoc quartum monasticum ieiunium continuabatur cum primo quadragesimae ieiunio: quo quadragesimae tempore non solum a prandiis, sed etiam a vino, et oleo abstinebant. Illud vero cum Isidori doctrina non cohaeret, quod hoc quartum ieiunium inchoetur *post diem Circumcisionis*: nam ipse cap. 41. lib. 1. de offic. ieiunium kalendarum ianuariarum propter errorem gentilitatis instituisse ecclesiam affirmat: quod etiam can. 10. concilii IV. Toletani, cui Isidorus anno 633. praefuit, praescribitur. Initium igitur quarti ieiunii kalendis ianuarii collocari debuisset. Quid, quod,

quod, vt Hernandezius aduertit, festum *Circumcisionis* ab Isidoro nunquam commemoratum fuit, quum non nisi post eius obitum ecclesia hispana huiusmodi festum agere coeperit? Neque vllum monumentum de hoc festo vetustius extat lege XI. tit. I. lib. 2. legum Wisigothorum anno circiter 650. regnante Reccesuintho.

17. Fateor, hoc loco aliquam interpolationem necessariam videri: sed quae ex auctoris mente quodammodo processerit. Nam Isidorus initium quarti monastici ieiunii a kalendis ianuariis sumpsit, quia eo die solemne erat pro omnibus institutum ieiunium. Statim autem, ac Circumcisionis festum in Hispania celebrari coepit, iam contraria ratio suasit, vt monachi ieiunium quartum post diem festum Circumcisionis, non ipso die, inchoarent. Quum ergo regula ad exactam obseruantiam in monachorum manibus esset, aut etiam palam praelegi deberet, ne expressum initium ieiunii kalendis ianuariis confusionem pareret, subrogata sunt verba *post diem Circumcisionis*. Siquis tamen summo iure agere velit, poterit etiam sustinere, Isidori haec ipsa verba esse, et duce quidem grauissimo viro Lesleo in not. ad Missale Mozarabicum p.492., qui ex regula Isidori colligit, ante huius obitum solemnitatem Circumcisionis celebrari coepisse: quae circa medium seculi VII. legibus Wisigothorum inter praecipuas festiuitates, quibus etiam forum vacabat, relata est. Negat, ante hanc epocham facile inueniri posse certum aliquod huius festiuitatis testimonium, quae ex Hispania breui in Galliam, inde in Germaniam propagata est. *quandonam coeperit.*

18. Hactenus contuli ieiunia, in libris de officiis eccles. stabilita, cum ieiuniis regulae monachorum editionis regiae Matritensis. In editione Holstenii caput XI. est De feriis, et caput XII. De ieiuniis. Omissis aliis varietatibus, quae nihil ad rem pertinent, et librariis tribuendae sunt, Holstenius post verba, *interrumpuntur ieiunia*, interserit haec, in editione Matritensi omissa: *Si tamen non fuerint generalia*. Caput *De ieiuniis* in vtraque editione consonat, neque vlla in sententia differt. Quum ergo regula de ieiuniis in editione Matritensi exposita Isidorum auctorem habere possit, hoc ipsum de eadem regula in editione Holstenii dicendum: siquidem pauca illa verba addita, *si tamen non fuerint generalia*, nullam prae se ferunt difficultatem. Ac fortasse explicationis gratia posteriori tempore in aliquo monasterio, in quo ea vigeret regu- *varietas exemplarium.*

la, siue a priuato aliquo monacho adiuncta fuerunt: vt intelligeretur, facultatem a regula concessam interrumpendi ieiunia, *dum quisque fratrum conuertitur, aut ex aliis monasteriis fratres gratia visitandi concurrunt*, non posse extendi ad ieiunia, quae ecclesia ab omnibus obseruanda praescribit.

capitum diuersus ordo.

19. Leuiora sunt, quae postremo loco Hernandezius obiicit, videlicet capitum regulae ordinem admodum diuersum esse apud Holstenium, Grialium, et Breulium, dupliciaque apud Holstenium esse capita quibusdam assumentis constantia, quibus hi carent. Ex recensione mss. exemplarium bibliothecae Vaticanae, quam postea instituam, liquido apparebit, vix aliquod esse Isidori opus, quod eiuscemodi difficultati non sit obnoxium: satisque iam hoc ipsum ex exposita collatione codicum editionis Zaccarianae, aliorumque, immo ex notis editionis Grialianae constitit. Isidorus in manibus pene omnium versabatur. Quid mirum, quod eius opera transpositionibus capitum, additionibus, mutationibus, interpolationibus imperitorum, vel, quod peius est, sciolorum, audaciumque hominum patuerint? Egregie Viues lib. I. de corrupt. disciplin. *Sed enim vero in describendis maxima haesit culpa: fuerunt semper librarii homines fere imperiti, qui libris transcribendis tenuitatem suam sustentarent: non raro etiam mulieres, et sacrae virgines ... Interdum qui scribebant, nesciebant legere, confundebant omnia ... In aliis scriptoribus non solum librarii errata persequebantur semidoctuli, sed etiam probe scripta, quae ipsi non caperent. Itaque deprauarunt rectos sensus, et pro errato vno, quod conabantur expungere, aspergebant quatuor. Videmus, vt quisque veterum scriptorum his quingentis annis in studiosorum manibus versatus est, ita ad nos venisse corruptissimum.*

Isidorus sua opera saepius edebat

20. In Isidori operibus ad examen reuocandis, iis maxime, quae ad mores hominum informandos spectant, illa ratio identidem repetenda est, quod ipse auctor eadem opuscula auctiora, et nonnihil mutata, prout res exigebat, saepius communicasse cum aliis videtur. Ita fortasse factum est, vt quum ex canonum praescriptis viuendi regulas monachis tradere teneretur, pro diuersis monasteriis, locis, ac temporibus quaedam mutauerit, auxeritue: quae postea a librariis in vnum corpus collecta, in nonnullis mss. rerum, et capitum perturbationem aliquam prae se ferant.

diuerso ordine.

21. Nullum ms. exemplar Zaccaria inuenit, quocum Isidori regulam conferendam curaret. Holstenius, qui nonnullas veterum Patrum regulas ad mss. exemplaria exegit, regulae tamen Isidori nullas varias lectiones adiecit: quod arguit, nullum ab ipso repertum eius regulae codicem, quocum apographum suum compararet. Ne mihi quidem contigit inter tot mss. codices Vaticanos vllum inuenire, quo Regula Isidori contineretur. *nulli nobis mss. codices.*

22. A regula monachorum separandi non forent vberiores commentarii in regulam S. Benedicti, quos Constantinus Caietanus Isidoro tribuit, si genuini illi essent, et non potius commentitii: de quibus nonnihil iam dictum cap. 19., quum Benedictinus S. Isidori monachatus explosus fuit. Fragmenta eiusmodi commentariorum Caietanus edidit ex Petro Diacono Casinensi: quae tamen, quidquid Caietanus in monito ad notas iactet, fere omnia ex monachorum regula deprompta sunt: quaedam ex aliis operibus Isidori, quae extant, nonnulla fortasse ex aliis, quae perierunt. Neque tamen ea omnia, quae Caietanus veluti Isidori verba ex Petro Casinensi refert, Isidori sunt, sed ipsiusmet Petri, quae Isidori sententiam dilatat, vt conferenti patebit. Haec fragmenta ad appendices reiiciemus, subiectis Caietani notis. Monitum autem, quod praemittit, ita habet: *commentarii Isidori conficti.*

Constantini abbatis Caietani ad fragmenta Isidori in regulam S. Benedicti notae, ac variae lectiones.

23. Quae hucusque retulimus, nonnulla sunt fragmenta, quae ex Isidori in Regulam S. Benedicti Commentariis, temporum iniuria deperditis, superfuerunt. Ea plane nos excerpsimus non tantum ex Petro Diacono Casinensi, qui quingentos fere ab hinc annos scripsit: sed etiam ex Smaragdo S. Michaelis in Lotharingia Abbate, qui ante octingentos annos vixit. Hi namque inter alios, S. Benedicti Regulam explanantes, hasce Isidori Hispalensis in eamdem Regulam testificationes in medium adducunt. Quamobrem nos ipsamet Isidori fragmenta ex iis Petri Diaconi Commentariis, qui MSS. in Bibliotheca Casinensi asseruantur, collegimus: ex Smaragdo autem, cuius expositio iam edita circumfertur, varias nonnisi lectiones, paulo inferius adnotandas, obseruauimus. Praeterea huiusmodi fragmentorum auctorem Isidorum hunc nostrum extitisse, is certo cognoscet, qui ea cum eiusdem Isidori Monachorum Regula contulerit: immo eamdem hanc Regulam nihil aliud esse, quam Commentariorum in S. Benedicti Regulam breuiarium quoddam; eo vsque tam stylo, quam subie- *Caietani monitum.*

cto inter se similia sunt, aut verius eadem sunt. Denique cum ab Isidoro Hispalensi in Regulam S. Benedicti scripta et alia quaedam extent, quae neque in sua Regula Monachorum, neque in reliquis eiusdem libris habeantur: absque dubio fateri necesse est, Isidorum maiores in illam Commentarios contexuisse. Sed de hoc etiam alibi.

Canonicorum regula.

24. Nonnulli Canonicorum quoque regulam ab Isidoro compositam tradunt: neque omnino quidem aberrant. Sed haec regula, vt cap. 19., et 31. explicui, est Canonicorum regula in Concilio Aquisgranensi proposita, quae ex SS. Patrum, et Isidori in primis sententiis contexta est.

editiones.

25. Regula monachorum Isidori primum prodiit in regia editione Matritensi, inde repetita in editione Breuliana, et in secunda recenti editione Matritensi. Lucas Holstenius collectionem regularum hoc titulo curauit: *Codex regularum, quas Sancti Patres monachis, et virginibus sanctimonialibus seruandas praescripsere, collectus olim a S. Benedicto, Anianensi Abbate. Lucas Holstenius Vatic. Basil. Canonicus, et bibliothecae praefectus in tres partes digestum, auctumque edidit. Romae excudit Vitalis Mascardus* MDCLI. in 4. In eo vetusto codice regularum praefatio praemittitur Isidori regulae: *Incipit praefatio Isidori Hispalensis episcopi in regulam monachorum. Sanctis fratribus, in coenobio Honorianensi constitutis, Isidorus. Plura sunt etc.* Deest titulus praefationis in editionibus operum Isidori. Monasterium, vt supra monui, a Mabillonio dicitur *Honoriacense*. Capita regulae S. Isidori in codice S. Benedicti Anianensis sunt 23., in editionibus operum Isidori sunt 24. Neque ordo capitum idem est: sed in rebus ipsis exiguum discrimen intercedit. Holstenius, qui paulo antequam in lucem codex regularum prodiret, mortem obierat, in praefatione praemiserat, codicem hunc esse illum ipsum, de quo Hugo Menardus in not. ad Acta S. Benedicti Anianensis haec ait: *In testamento S. Gennarii episcopi Asturicensis inter libros, qui ab eo dantur monasterio S. Petri de Montibus, recensetur liber regularum virorum illustrium, qui an idem sit cum eo, qui a nostro Benedicto collectus est, non adeo constat.*

collectio regularum.

26. Holstenianus Regularum codex iterum typis excusus fuit Parisiis 1663. in 4., et in noua collectione Regularum hoc titulo: *Lucae Holstenii Codex regularum monasticarum, et canonicarum, collectus olim a S. Benedicto Anianensi Abbate, nunc autem auctus,*

amplificatus, et in sex tomos diuisus; obseruationibus critico-historicis a P. Mariano Brockie, Priore monasterii S. Iacobi Scotorum Ratisbonae illustratus. Augustae Vindelicorum 1759. in fol. Ibi tom.1. pag.187. seqq. *S. Isidori Hispalensis episcopi regula monachorum.*

P. Mariani Brockie obseruatio critica in Regulam S. Isidori.

27. Auctor huius regulae est S.Isidorus, Hispalensis episcopus, et S.Leandri in episcopatu successor, eiusque frater vterinus, anno DCXXXVI. defunctus, et fastis Sanctorum ascriptus. Sanctissimus enim episcopus hanc regulam scripsisse videtur ante adeptum episcopatum, quum a teneris annis monasticam vitam secutus sit: sed vtrum in hoc coenobio Honoriacensis (forte *Honoriacensi*) tirocinium posuerit, merito dubitatur, quum ad eiusdem monachos instruendos regulam praesentem composuerit XXIII. capitulis comprehensam, atque alias vitae monasticae normas, a SS. Patribus scriptas, suis monachis summopere commendet. Et quidem quamuis modo ignoremus huius monasterii situm, tamen illud Benedictinis institutis imbutum, facile supponere possumus, quum regula S. Benedicti iamdudum per S. Aemilianum apud hispanos promulgata fuerit, atque S. Leander eandem amplexus sit. Denique si hanc S. Isidori regulam recte attendamus, tunc et illam ex disciplina Benedictina desumptam agnoscere debemus: nam eodem modo manuum laborem, ieiunia, lectiones, diuinum officium, aliaque munia monastica praescribit: vult etiam, monachos in eodem dormitorio pausare, in eadem mensa reficere, atque singulis denis decanum inuigilare mandat. Quae omnia ex regula S. Benedicti desumpta esse videntur, quam proin suis monachis obseruandam proposuit, paucis superadditis loco, et regioni magis accommodatis. Vnde non desunt auctores asserentes, vtramque regulam simul in eodem monasterio obseruatam fuisse.

monasterium Honoriacense.

28. Praefatio ita inscribitur in hac editione: *Sanctis fratribus, in coenobio Honoriacensi constitutis, Isidorus.* Praemittitur ex Martenio caput 24., siue Sententia de regula Deuotarum. Rursus pag. 404. Editor producit eandem Sententiam de regula Deuotarum ob variantes lectiones ad mentem Holstenii. *In veteri*, inquit, *codice, qui Sanctorum Patrum monasticas sanctiones continet, etiam sequentes duae constitutiones, altera nescio cuius regulae Deuotarum, altera concilii Hispalensis secundi, post regulam S. Isidori legebantur.* Constitutio Concilii Hispalensis II. est caput XI. *Vndecima actione etc.* Fortasse id ita reperitur in editione Parisiensi Regularum Holstenii: in editione quidem Romana nihil tale inuenio.

regula deuotarum.

concordia regularum. 29. Martenius tom. 9. veter. script. collect. col. 160. ex ms. codice Elnonensi ante annos, vt tunc ipse aiebat, 800. exarato, caput vltimum, siue 24., siue 25., regulae Isidori adiecit hoc titulo: *Sententia de regula Deuotarum: Nemo ad eas vadat visitandas etc.* Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 336. occasionem erroris hinc sumpsit, quod asseruerit, Regulam monachorum Isidori editam fuisse tom. 9. Collectionis Martenianae, quum solum caput vltimum, quod dixi, ibi typis fuerit excusum.

Menardi editio. 30. Hugo Menardus concordiam Regularum hac inscriptione olim vulgauerat: *Concordia Regularum, auctore S. Benedicto, Anianae Abbate, nunc primum edita ex bibliotheca Floriacensis monasterii, notisque, et obseruationibus illustrata, auctore Fr. Hugone Menardo, monacho Benedictino Congregationis S. Benedicti, alias Cluniacensi, et Sancti Mauri Parisiis, ex officina Hieronymi Drouart* MDCXXXVIII. Sunt duo tomi in 4., sed ita vt capitum, et paginarum numeri eodem ordine continuentur. In praefatione de huius concordiae regulis, earumque auctoribus haec breuiter de Isidoro pag. 62. *Regula S. Isidori episcopi est magni illius Isidori Hispalensis episcopi, quae extat inter eius opera Coloniae edita* M. DC. XVII *Hanc recenset inter S. Isidori scripta S. Braulio etc. Non multum differt a S. Benedicti regula.* Quaedam tamen ex aliis Isidori operibus desumuntur, vt cap. 3. *Dicta S. Isidori de generibus monachorum* ex lib. 2. De offic. eccles. cap. 15. al. 16. Eruditae Menardi notae a nobis non praetermittentur. Concordia haec Regularum diuerso ordine procedit, ac codex Regularum ab eodem S. Benedicto Anianensi collectus, et ab Holstenio editus. Nam in codice Regulae diuersorum continuato orationis filo contexuntur: in concordia praemisso textu Regulae S. Benedicti per varios titulos, cum eo aliorum Regulae hinc inde excerptae conferuntur. Benedictus Anianensis prosa, et carmine praefatur: ex carmine haec sunt:

Vir Benedictus, et Isidorus, Basilius extant
Eximii, quorum renitent sat dicta per orbem.

CAPVT LXXII.

Sermones S. Isidoro ascripti. An eorum aliqui genuini, et quinam? Sermo S. Isidori in Breuiario Mozarabico ad carnes tollendas. Plures Isidori sermones in Homiliariis ex eius operibus excerpti.

1. Minime ego dubito, quin Isidorus pro episcopalis sui muneris ratione saepe sacram concionem ad populum habuerit, et multae eiusmodi homiliarum literis consignatae, ac posteritati mandatae fuerint. An autem corpus sermonum Isidori volumine aliquo comprehensum vnquam extiterit, non ita certum videtur. Anonymus Mellicensis seculi XII. scriptor, supra cap. 47. relatus, hoc innuit: *Praeterea sermones plurimos, diuersis temporibus habitos, stilo egregio scriptos, transmisit ad posteros*. Clarius Sigebertus eodem seculo, et multo post Trithemius Isidorum scripsisse aiunt *librum sermonum*. Nescio, an huc pertineat, quod a Montfauconio in biblioth. mss. inter codices bibliothecae Ambrosianae Mediolanensis laudantur *Isidori homiliae, et quaedam alia*. Antiquiores silent. Fortasse Isidori sermones ab ipso in suos alios commentarios more aliorum Patrum inserti magna ex parte fuerunt: ex quo factum, vt collectio sermonum eius tamquam minus necessaria ab excriptoribus librorum negligeretur. Nihilo tamen minus tenendum est, sermonem aliquem Isidori esse, si antiquis monumentis id constet, aut in veteribus exemplaribus ipsi sermo aliquis stilo eius non indignus ascribatur. ***Liber Sermonum Isidori.***

2. Tres, vt cap. 44. explicui, S. Isidoro attributos sermones inter schedas Zaccarianas habeo, quos omnes Zaccaria in suo Isidorianae editionis conspectu edito spurios censebat. Primus horum est sermo contra Arianos, qui non solum in codice Caesenati Malatestio extat inter alia Isidori opera eius nomine inscriptus, sed etiam in catalogo monasterii Pomposae seculo XI. exarato Isidoro quoque adiudicatur, eodem principio indicato, vt cap. 44., et 46. animaduerti. Ex Canonico Legionensi, auctore vitae S. Isidori, et Breuiariis Hispanicis cap. 18. retuli, Isidorum adhuc iuuenem haeresim Arianorum acerrime impugnasse. Certe nihil in hoc ***Sermo contra arianos.***

sermone inuenio, quod ab Isidoro proficisci non potuerit : neque fortasse èrrabit, qui ab eo in iuuentute factum existimauerit.

Sermo in laudem S. Aemiliani.

3. Alter sermo est in laudem S. Aemiliani ex ms. codice vetustissimo archiuii Vercellensis descriptus, hoc titulo : *In natal. S. Aemiliani Episcopi Vercellensis Sermo B. Isidori*. Olim, vt opinor, in ecclesia Vercellensi hic sermo recitabatur, quo die natale S. Aemiliani celebrabatur, fortasse ante quam ea ecclesia peculiarem ritum suum a S. Eusebio Eusebianum appellatum relinqueret, vt Romanum susciperet : de quo clare testatur Io. Andreas Iricus lib. I. Historiae Tridinensis pag. XI. Ioannes Stephanus Ferrerius episcopus Vercellensis in opere de vita, et rebus gestis S. Eusebii Vercellensis, eiusque in eo episcopatu successorum Romae 1602. in 4. apud Aloysium Zannettum, eundem sermonem in tabulario antiquissimo ecclesiae Vercellensis extare commemorat, designatis primis verbis : *Vir ecclesiasticus et crucifigi mundo per mortificationem propriae carnis debet, et dispensationem etc.* Narrat, S. Aemilianum, cuius dies festus in ecclesia Vercellensi tertio idus septembris celebratur, ex Lybio Aragoniae oppido oriundum fuisse: episcopum iam Vercellensem conciliis Romanis III., IV., et VI., Symmacho Romano Pontifice, annis 501., 502., et 504. interfuisse : eius corpus inuentum, ac translatum in principem Vercellensem ecclesiam anno 1181. XVI. kal. iunii. Quod annotatum Nic. Antonius voluit, ne Aragoniae, et praesertim Lybii oppidi ciues ignorarent.

duo Sancti Aemiliani.

4. Haec ergo esse causa potuit, cur Isidorus S. Aemilianum episcopum Vercellensem celebraret. Est tamen, quod opponam. Braulio Caesaraugustanus episcopus vitam S. Aemìliani presbyteri, qui anno 564. decessisse dicitur, literis consignauit, in commentario Biuarii ad Maximum, in Martyrologio Tamayi ad diem 12. nouembris, in Actis SS. Benedictinorum tom. I. editam. Magna est controuersia, quemnam Aemilianum Braulio laudauerit. Plerique hispani sentiunt, esse S. Aemilianum Cucullatum, vulgo *de la cogolla*. Aragonenses contendunt, esse Aemilianum Aragoniae regni eremitam, cuius sacra pignora in oppido *Torre la paja* asseruantur. Auctores, qui commentitia chronica confinxerunt, plura alia addunt. *Supposititium Helecanem*, inquit Nic. Antonius lib. 5. n. 237., *pariter habeo, qui huic etiam dispellendae quaestioni intentus*

tentus, Vercellensem episcopum eum esse garrit, qui apud Aragonenses colitur; vel a Biuario ipso male acceptus.

5. In Officio Mozarabico festum S. Aemiliani abbatis, et confessoris agitur die 12. nouembris: omnia sunt communia, excepto hymno senario iambico, cuius auctor Braulio creditur: nam ipse Braulio in fine epistolae nuncupatoriae vitae S. Aemiliani se in huius Sancti confessoris laudem hymnum composuisse testatur. Certe hymnus elegans est, et supra seculi VII. captum videri possit. Ita incipit: *hymnus Braulionis.*

O magne rerum Christe rector inclyte,
Parent olympi perpetim cui sidera,
Et vota festis annuis fauentia
Largire nobis casta, praebe et sobria,
Placare quae possint tuam clementiam.

Ita procedit sine metri offensione, nisi quibusdam in locis, vbi mendum codicum facile est aduertere: praesertim quum etiam in hymnis Prudentianis, qui in Breuiario Mozarabico occurrunt, eiusmodi errata scripturae passim obseruentur. In tertio versu fortasse auctor scripsit *Haec vota*, et in quinto *Placare possint quae tuam clementiam.*

6. Itaque quum apud hispanos memoria huius Aemiliani celebris fuerit, qui profecto ab Aemiliano episcopo Vercellensi longe diuersus est, suspicari aliquis posset, sermonem S. Isidori in laudem S. Aemiliani Cucullati perscriptum fuisse: quem Vercellenses postea suo episcopo Aemiliano applicuerint. Certum tamen pnto, aliquem ex Sententiarum S. Isidori libro tertio in S. Aemiliani Vercellensis episcopi laudem sermonem contexuisse, quem iccirco nomine S. Isidori praenotauerit, quia re vera, exceptis paucis verbis, quibus argumentum sermonis Aemiliano accommodatur, totus sermo contextus est ex cap. 33., 36., 42., et 43. integro libri tertii Sententiarum. Reiiciendus ergo hic sermo est ad appendices inter alia eiusmodi opera ex Isidori libris consarcinata. *S. Aemilianus Vercellensis.*

7. Tertius est sermo in codice seculi XIII. Isidoro ascriptus contra gulam, superbiam, et cupiditatem. Pia est, et contra vitia efficax haec homilia: sed non animum induco, vt credam, eam esse S. Isidori. Posteriora secula redolet doctrina distinctius exposita de duobus angelis, altero bono custode a dextris hominum singulorum, altero malo tentatore a sinistris. Eam quidem scho- *sermo contra vitia.*

lastici communi consensu tenent, et in genere nonnullis veterum Patrum testimoniis confirmant. Sed distinctius, vt dixi, et explicatius in hac homilia exhibetur, quam vt ad Isidorianum seculum referri posse videatur. Idem dictum velim de inferorum poenis, quae stilo recentiorum temporum videntur descriptae. Laudatur in hac homilia S. Augustinus, quasi asseruerit, die resurrectionis dominicae animas Iustorum sepulcra suorum corporum visitare, et dicere: *Bene valeas, bone socie, etc.*; ita contra animas damnatorum corpora sua increpare: *Heu, heu miserum corpus etc.*, quod minime, vt puto, apud Augustinum reperies, neque apud aliquem probatum veterem auctorem.

sermo in capite ieiunii

8. Quum multi Isidori libros, et opuscula diligentissime recensuerint, nemo tamen homiliam indicauit, quae eius nomine in breuiario Mozarabico recitatur. Ea extat feria quarta in capite ieiunii pag. 135. editionis nouae Matritensis, sic inscripta: *Sermo beatissimi Patris nostri Isidori episcopi ad carnes tollendas*. Incipit: *Fratres charissimi, rogo vos, et admoneo vos, vt in isto legitimo, ac sacratissimo die etc.* Huius homiliae meminit Eugenius Robles in descriptione officii Mozarabici, inserta libro De vita, et gestis Cardinalis Ximenii, cap. 26. *Apposite autem inseritur breuiario Sermo S. Isidori, qui hoc officium ampliauit pro bacchanalium, seu martis die, cui dies cinerum immediate succedit*. Ita latine redditur ex hispanico libro Roblesii in Blanchini prolegomenis ad Orationale Gothicohispanum pag. 120. Roblesius in opere hispanico, quod penes me habeo, vocat *solemnem sermonem*, et diem, quo recitatur, appellat *martes de carnestolendas*: ita enim hispani loquuntur, pro quo alii *carnispriuium* dicunt. Etsi autem Roblesius sacello Toletano, quo officium Mozarabicum celebratur, sacerdos addictus fuerit, tamen minus accurate diem, quo sermo S. Isidori recitatur, designauit.

in breuiario mozarabico

9. Non enim pro officio diei martis, siue feriae tertiae ad carnes tollendas, quod in breuiario Mozarabico nullum proprium est, sed pro officio diei mercurii, siue feriae quartae cinerum, quod *in capite ieiunii* inscribitur, sermo Isidori appositus est, et quidem ad finem eius officii. Deceptus fortasse ex eo fuit Roblesius, quia titulus homiliae est *ad carnes tollendas*. At vero olim non solum dies, qui ieiunium quadragesimale proxime praecedebant, sed etiam ipsum initium ieiunii quadragesimalis ita nominari solebat. Ducangius:

Carnispriuium tempus, quo carnibus priuari, et ab iis abstinere incipiunt fideles ante ieiunia quadragesimae. Addunt Maurini: *Quandoque sumitur pro primis ieiunii diebus*.

10. Alioquin Sermo Isidori, vt ego puto, non pro feria quarta cinerum compositus fuit, sed pro prima dominica quadragesimae. In officio antiquo gothico haec dominica dicebatur *in carnes tollendas*: quia ieiunium quadragesimale incipiebat feria secunda post dominicam, quae a nobis dicitur quadragesimae, vt cernitur in Orationali gothico hispano Blanchini pag. 63. Nullum igitur apud gothos hispanos agebatur officium feria quarta in capite ieiunii, aut feria quarta cinerum. Mozarabes officium benedicendi cineres, eosque capitibus fidelium imponendi, quod seculo XI. antiquius in ecclesia non est, procedente tempore e missali Toletano Romano magnam partem sumpserunt, nonnullis aliunde ascitis. Confer notas Leslei ad Missale Mozarabum pag. 503. *pro 1. Dominica quadragesimae.*

11. In Missali Toletano post impositos cineres ita praescribebatur: *Hoc facto eant omnes ad processionem: finita processione, fiat sermo, quo finito, incipiant ad missam*. Eandem rubricam Mozarabes in suum missale transtulerunt: et loco huius sermonis in breuiario insertus fuit sermo S. Isidori *ad carnes tollendas*, qui scilicet olim ad primam quadragesimae dominicam videtur fuisse accommodatus, vt ex ipso eius diei gothico officio colligitur. Agitur in sermone de ieiunio, et eleemosyna, ab iis praesertim praestanda, qui ieiunare non possint. Hoc duplex argumentum innuitur in breuiario Mozarabico *ad Dominicum primum quadragesimae* pag. 139. *Ecce venient dies Domini magni eleemosynae, et ieiunii: estote parati benefacere oppressis, viduis, et orphanis etc.* Succedit oratio, quae in orationali gothico-hispano sub titulo *In carnes tollendas* post matutinum pag. 64. inuenitur, et incipit: *Deus, qui eleemosynam nos facere praecipis etc.* *argumentum huius sermonis.*

12. Inter Isidori opera Nic. Antonius recensebat librum *de institutione ieiunii quadragesimalis, qui latet adhuc*, vt ait, ex verbis scilicet Marci Zuerii Boxhornii in not. ad Scriptor. Hist. August. in Clodio Albino Spartiani: *Non possum eruditum, et ecclesiasticae antiquitatis studiosum lectorem hoc loco gaudium meum celare; repertum nempe a me esse superioribus diebus illustre, et bene longum Isidori Hispalensis episcopi fragmentum de institutione ieiunii quadra-* *liber de ieiunio.*

gesimalis: *quod alibi*, *et commodiore loco*, *si vitam deus dederit*, *publici iuris faciam*. Fabricius in biblioth. med. num. 21. suspicatur, hoc fragmentum idem esse, ac caput 36. al. 37. libri 1. de eccles. offic. Fortasse id ita est: sed quod Boxhornius *bene longum* fragmentum vocat, id magis sermoni nostro congruit, qui duabus partibus laudato capite 37. longior est. Sed siue haec nostra homilia in aliquo alio ms. extet, siue secus, quum eam tamquam Isidori genuinam Mozarabes adoptauerint, nec ratio vlla adsit, quae nos in contrariam partem inducat, immo quum tanto Doctore ea sit maxime digna, inter vera Isidori opera eandem reponendam esse censuimus.

sermo de ieiunio. 13. Ac facile credam, Boxhornium de capite 37. libri 1. de offic. eccles. locutum: siquidem in aliis quoque mss. codicibus doctrina Isidori de ieiunio ex libro 1. officiorum deprompta inuenitur. Potuisset Boxhornius hac nos cura liberare, si verba aliqua fragmenti sui indicasset. Bandinius in catal. cod. lat. biblioth. Medic. tom. 1. plut. 14. sic describit codicem 1. *Homiliae S. Ambrosii*, *seu potius homiliae*, *ac sermones*, *qui legebantur in ecclesia ab aduentu Domini vsque ad sabbatum maioris hebdomadae*, *selecti ex operibus SS. Ambrosii . . . Isidori episcopi etc.* Ibi pag. 136. S. Isidori episcopi sermo. Incipit, *Ieiunii tempora secundum scripturas sanctas quatuor sunt*, *in quibus per abstinentiam*, *et lamentum poenitentiae Domino supplicandum est*. Hoc est initium capitis 37. libri 1. offic. Desinit sermo: *et vniuersale ieiunium hac obseruatione celebrat*. Hic finis est capitis 40. eiusdem libri; sed in editione regia Matritensi legitur: *et vniuersali ieiunium obseruatione celebrat*. Hic sermo non solum institutionem ieiunii quadragesimalis, sed aliorum etiam comprehendit. Idem Sermo sub Isidori nomine a Bandinio indicatur tom. 4. plut. 36. bibliothecae S. Crucis codice 4. membranaceo seculi XII., sed hoc loco Bandinius vocat Sermonem *de quadragesima*.

in multis mss. 14. Alios exhibet bibliotheca Vaticana codices, quibus Isidoriana ieiunii explicatio exprimitur. In codice Vaticano pergam. in fol. magno pag. 76. Isidori sermo de ieiunio quadragesimali: *Ieiunii tempore*. Idem sermo eodem initio in codice Vaticano papyraceo 6454. pag. 205.

sermo de die iudicii. 15. Post alia excerpta ex Isidori Sententiis, et Synonymis codex Palatinus Vaticanus 216. seculi XI. circiter exhibet opusculum titulo libri, sed ad homilias potius referendum, scilicet pag. 90. terg.

Incipit liber de die iudicii, de disperatione peccantium, Sancti Isidori: Rogo vos fratres charissimi etc. Inscriptio haec potius esset apponenda, *Incipit Sermo de die iudicii*: nam praecessit Excerptum Isidori *de disperatione peccantium* ex libris Sententiarum. An autem Sermo *de die iudicii* vere sit Isidori, non-ausim definire: certe non videtur excerptus ex eius operibus, quae existunt: neque indignus est, qui inter appendices legatur, quamuis iam editus fuerit inter Sermones S. Augustini. Louanienses dubium censebant, Maurini spurium, et verum Caesarii foetum. In codice Palatino quaedam omittuntur, alia confuso, et perturbato ordine proferuntur.

16. Duos Sermones ex antiquissimo codice Vaticano-Palatino 67., quem cap. 102. vberius recensebo, descripsi, alterum Isidoro aperte ascriptum, alterum, qui illico consequitur, et eidem Isidoro videtur ascribi. Codex refertur ad seculum XI., et recensetur a Blanchino tom. 2. Euangeliarii Quadrupl. pag. 604., et characterum eius specimen exhibetur ibidem post pag. 60. In ipso autem haec continentur, ait Blanchinus: *Homelia Sancti Isidori, quae incipit: Breuis est huius mundi felicitas etc. Item Sermo de falso amico: Protector, et nutritor etc.* Non explicat Blanchinus, an hic quoque Sermo sit Isidori. Reuera post breuem illam homiliam, paucis lineis contentam, titulus ascribitur: *Incipit Sermo de falso amico*, quin addatur eiusdem, aut alterius auctoris nomen. Character idem horum duorum sermonum est, diuersus tamen a charactere psalmorum, qui sequuntur, et commentarii in psalmos. Neque stilus, neque argumentum, aut sententiae quidquam praeferunt, quod Isidorum nostrum non maxime deceat: ac merito inter Sermones dubios collocabitur non solum homilia sub titulo: *Incipit homelia Sancti Isidori*; sed etiam sermo, qui breuissimae homiliae succedit, praenotatus: *Incipit Sermo de falso amico*. *sermo de falso amico.*

17. Inter septem opuscula, quae Constantinus Caietanus a se recensita, et notis illustrata nouae operum Isidori editioni annecti proposuerat, duo sunt Sermones, alter in die natiuitatis Domini, alter de sanctis angelis. Sermoni de natiuitate Domini hoc adiecit monitum. *sermo de natiuitate.*

In primis, quod ad nomen Isidori attinet, diuerso illud modo notatum inueni, non tantum in exemplaribus, verum etiam in impressis: nempe vt ab aliis scriberetur *Hisidorus*, et *Hisydorus*, vel *Hysidorus*: ab aliis autem *Tsidorus*, aut *Isidorus*. Omnium tamen lectio ea nobis maxime

placuit, qua *Isidorus* exprimitur. Isidorum itaque exarasse librum Sermonum, testis est non solum Trithemius, et Sigebertus Gemblacensis, lib. de Scriptor. Eccles., sed etiam Braulio, dum ait: *Sunt et alia eius viri multa Opuscula, et in Ecclesia Dei multo cum ornamento inscripta*. Maxime tamen dolemus, quod miserrima illa temporum conditio plurimos hosce ipsius sermones, plurima quoque diuersi generis scripta pessime consumpsit. Hunc autem sermonem de Domini Natiuitate Hispalensem Isidorum contexuisse, praeter phrasim in illo, certe Isidoro familiarem, Conradus Gesnerus, etsi damnatae memoriae auctor, ex Alcuini Homiliario, in sua Bibliotheca animaduertit. Ipsum quoque Alcuinum ms. iussu Caroli Magni Opus illud (quod ms. Casini legimus, Basileae vero an. Do. 1498. impressum) a Sanctis Patribus collegisse, certum est.

Homiliarium Alcuini.

18. Caietanus Braulionis verba, *multa opuscula, et in ecclesia dei multo cum ornamento inscripta*, ad librum Sermonum detorquet: quae tamen quosuis alios libros indicant. In Homiliario Alcuini Venetiis 1551. pag. 25., et Coloniae 1569. pag. 67. legitur in die Natiuitatis Domini Sermo S. Isidori: *Natalis Domini dies etc.* Desinit, *quod natus est Christus, qui viuit etc.* Prodierunt *Homiliae, ac Meditationes in festum Natiuitatis Iesu a Christiano Daumio collectae Cygneae* 1670. *in* 8., vbi num. 12. inseritur Isidori sermo de Natiuitate ex Homiliario Doctorum desumptus. Idem est sermo, idemque Homiliarium Alcuini nomine editum. Quod tamen opus praeter rem Alcuino ascribi, etiam in versione hispanica Valentiae 1552. fol. *Homiliario recopilado por Alcuino*, in biblioth. med. Fabricii animaduersum est, vbi Paulo Winfrido tribuitur, pluresque editiones ab anno 1482. peractae recensentur, omissis tamen iis duabus, quas ego retuli. Anno proxime elapso 1795. recudi Matriti coeptum fuit Homiliarium Alcuini ex versione Baccalaurei Ioannis de Molina, quae est ipsa versio vetus, tribus tomis in 4.

Isidori est sermo de natiuitate.

19. Ad auctorem Sermonis de Natiuitate Domini quod attinet, iam alii obseruarunt, esse vere S.Isidorum, quandoquidem totus sermo nihil differt a capite 26. libri 1. de officiis ecclesiasticis, exceptis nonnullis variis lectionibus, quae facile in mss. exemplaria irrepunt, vt in fine *quod Christus natus est* pro *quo die Christus natus est*. Repertus a me est idem sermo in antiquis membranis Vaticanis, vt in cod. Regio-Vatic. 125., de quo cap. 99.

sermo de angelis,

20. Longior est sermo de angelis, quem Constantinus Caietanus veluti nondum editum publicauit. Notas etiam, ac varias lectiones addidit, quibus hoc monitum praemisit.

In vno, aut altero ex vetustioribus mss. Lectionariis Bibliothecae Casinensis, sign. num. 75., et 236., ac in duobus Bibliothecae Vaticanae Codicibus, sign. num. 1296. (corrige 1269.) et 3836. extat sermo hic Isidori de Sanctis Angelis, in quibus tamen S. Michaeli Archangelo tantummodo inscriptus est. Reuera thesaurum censeo, quidquid de reliquiis Operum Isidori Hispalensis erui potest: de eo enim hic solum cogito: nam vt Isidoro Cordubensi, vel Isidoro Pacensi tribuam, nec suspicari volo. Isidori namque nomine, non eodem tempore, tres in Hispania viros, eruditionis, et probitatis opinione excellentes, extitisse constat: Isidorum Cordubensem Episcopum, cui ob antiquitatem Senioris cognomentum est, vixitque temporibus Honorii Imp., Isidorum Hispalensem, cuius actiones iam explicuimus: postremo Isidorum Pacensem, qui, quod duobus fuit aetate posterior (vixit enim longe post Hispalensem) Iunioris cognomen tulit: tametsi Isidorus Hispalensis a Cordubensi ea appellatione nonnumquam secerni consueuerit. Ne te, Lector, idem cognomen in errorem mittat, caue.

21. Caietanus codicem Vaticanum primum designat num. 1296.; sed legi debet 1269., vt ipse etiam in notis indicat. Hoc certe numero 1269. codex ille nunc in bibliotheca Vaticana signatur, cap. 95. describendus. Illud vero animaduersione dignum, quod Caietanus tres lectiones de angelis vni Isidoro tribuit, quum tamen id ex mss. Vaticanis non liqueat: immo in codice 1296. sola illa lectio *Angelorum nomen etc.* vsque ad *et angelis redditam* Isidoro tribuitur, reliquae duae S. Gregorio Magno. Nam finita lectione, *Angelorum nomen*, illico est rubrica: *S. Gregorii Papae vnde supra*: *Nonnunquam etc.* Rursus: *Item eiusdem vnde supra*: *Aliquando per angelos*. Aliquantulum tamen Caietano fauet codex antiquior 3836., de quo cap. 97. agam, vbi post lectionem Isidori nomine: *Angelorum nomen etc.* rubrica apponitur sine auctore: *Item vnde supra*: *Nonnunquam vero etc.*, et iterum post hanc lectionem rubrica: *Item cuius supra*: *Aliquando per angelos etc.* Certum tamen videtur, librario excidisse auctoris nomen, quum rubricam scripsit pro lectione *Nonnunquam vero*. Etenim alii etiam codices, qui Sermonem S. Isidori de angelis referunt, solum lectionem, *Angelorum nomen etc.*, ipsi adiudicant. *partim S. Gregorii Magni.*

22. Homiliarium seculi XII. describitur a Bandinio tom. 4. cod. latin. plut. 33. S. Crucis cod. 4., vbi pag. 193. legitur: *S. Isidori episcopi Sermo de S. Michaele archangelo*: *Angelorum nomen etc.* vsque ad *angelis redditam*. In codice Vaticano 1271., quo Lectionarium vetus continetur, idem Sermo sic indicatur in Inuentario sine au- *codices mss.*

ctoris nomine: *In celebratione*, *atque victoria S. Michaelis archangeli*: *Angelorum nomen etc.*

excerpta. 23. Sermo de angelis, qui in mss. Isidoro ascribitur, est caput 10. integrum libri 1. Sententiarum. Ea, quae a Caietano sub eodem titulo adduntur, et in mss. Gregorio Papae adiudicantur, desumpta sunt ex Gregorio Magno lib. 28. Moral. c. 1. num. 3., excepto Danielis loco. Videlicet verba Gregorii sunt, *Nonnunquam vero etc.* vsque ad *ventura sentiret*. Quae sequuntur: *Velut ad Danielem etc.* vsque ad *in finem dierum* absunt ab operibus Gregorii. Cetera *Aliquando per angelos verbis* vsque ad *quae infra se ventura sunt*, *videat*, petuntur ex cit. loc. Gregorii num. 6. seqq. An autem argumentum de angelis a S. Gregorio pertractatum Isidorus in vsum concionis interpolauerit, insertis verbis Danielis, an alius, non ita facile est definire. Ego enim, vt saepe monui, Isidoro indignum non iudico, quod eiusmodi veterum Patrum sententias, et fragmenta in vnum corpus compegerit. Haec enim fuit eius, haec aliorum Patrum consuetudo.

Sermo de S. Ioanne Baptista. 24. In Homiliario bibliothecae S. Crucis, quod paulo ante commemoraui, pag. 34. indicatur S. Isidori episcopi Sermo de vita S. Ioannis Baptistae, qui, vt aduertit Bandinius, anepigraphus est in alio codice. Hic sermo nihil, vt arbitror, diuersum continet a capite 72., al. 73. libri Isidori de ortu, et obitu Patrum. Respondent enim simili titulo alii nostri codices, vt Regio-Vaticanus 125., de quo dicam cap. 99.

Sermo de Trinitate. 25. Sermo de Trinitate, qui incipit, *Multis etiam modis*, Isidoro tribuitur in codice Vaticano 6451. pag. 248., qui desumptus est ex Etymologiis lib. 7. cap. 2. Inter homilias codicis Veronensis, *alius de poenitentia.* de quo cap. 44. num. 50., extant *Sermones* ex libro S. Isidori De passione Domini: *Congregati sunt etc.*, scilicet ex libro 1. contra Iudaeos cap. 19. etc. Ex Aduersariis Zaccariae cap. 43. recensitus fuit codex Sententiarum Isidori bibliothecae Florentinae S. Marci, in quo indicabatur *Sermo S. Isidori de poenitentia*: sed quum initium ita ascribatur, *Ex eo vnusquisque iustus esse incipit*, *ex quo sui accusator extiterit*, facile intelligo, esse caput 13. libri 2. Sententiarum, cuius est titulus: *De confessione peccatorum*, *et poenitentia*: initium idem; *Ex eo vnusquisque etc.*

sermo de tentationibus diaboli. 26. In codice Regio-Vaticano 261., quem cap. 100. describam, post

post plura alia, et nonnullos sermones S. Ioannis *Os aurei*, siue Chrysostomi pag. 175. est *Sermo Sancti Isidori de tentationibus diaboli*. Incipit: *Multis calamitatum tentationibus mens iusti in hac vita pulsatur*. Desinit: *commisso proculdubio cauet facinore*. Est integrum caput quintum libri 3. Sentent., eodem modo inscriptum, *De tentationibus diaboli*, nonnullis variis occurrentibus lectionibus non magni pretii.

27. Quid sit Sermo S. Isidori ex Synonymis, in quodam codice Florentino recensitus, dixi cap. 70. Catalogus Regiae bibliothecae Parisiensis plures recenset Isidori Sermones, quorum plerique eiusdem tituli sunt, ac sermones iam relati. Alii, etsi titulo diuerso, non videntur tamen differre a iam recensitis: aut certe ex operibus Isidori esse decerptos, coniici potest. Haec sunt maxime notanda in eo Catalogo. Cod. 6623. membr. seculi XII. *S. Isidori episcopi duae homiliae, quarum prima de tribus causis peccatorum, altera de vita huius mundi*. Cod. 5302. seculi XII. num. 79. *Sancti Isidori Sermo de septuagesima*. Cod. 3806. membr. seculi XIV. *in die Pentecostes Sermo excerptus ex libro S. Isidori*. Cod. 1713. seculi XI., et cod. 1714. seculi XII. *Sermo S. Isidori de malitia*. Iac. Philippus Tomasinus in Biblioth. Patauin. mss. pag. 30. indicat Isidori *Sermonem de diebus malis*. *Plures alii sermones.*

28. Inter appendices editionis nouae Matritensis pag. 45. ex quodam ms. codice repositus fuit *Sermo Isidori episcopi de corpore, et sanguine Domini in pascha*: *Magnitudo caelestium etc.* Editor in prologo monuit, S. Isidoro abiudicandum esse hunc sermonem, qui est homilia 7. S. Caesarii Arelatensis de paschate tom. 2. bibliothecae Patrum editionis Parisiensis 1624. Bayerius in not. ad bibl. vet. lib. 4. num. 179. testatur, in Escurialensi seculi XIII. codice extare hunc Sermonem hac epigraphe: *Isidori episcopi Sermo de corpore, et sanguine Christi in paschate*. Hunc Sermonem indicatum puto a Pastrengo, qui in catalogo operum Isidori posuit *De corpore, et sanguine Domini tractatum vnum*, cui consonat Trithemius: *De corpore, et sanguine Domini lib.* 1. Zaccaria in suo conspectu animaduertit, Sermonem De corpore, et sanguine Domini, qui sub Emisseni nomine editus est, apud Martenium a duobus vetustis codicibus Isidoro tribui. *Sermo de corpore, et sanguine Domini.*

CAPVT LXXIII.

Epistolae Isidori quaenam genuinae, quaenam spuriae, aut dubiae? Genuinis ascribendae non solum epistolae ad Braulionem, sed etiam ad Leudefredum, et ad Massonam.

Liber epistolarum. 1. In catalogo operum Isidori Trithemius postremo loco posuit *Epistolarum ad diuersos librum* 1., cuius initium quum non ascripserit, inter eos libros refero, quos Trithemius non vidit. Isidori epistolas in Canonia S. Nicolai Patauiae cum aliis libris anno 1395. combustas fuisse, cap. 46. commemoraui. Quum Etymologiis praemitti soleant in mss. epistolae plures Isidori ad Braulionem, non valde mirandum esset, si totum codicem aliquis *epistolas Isidori* inscripserit. In appendice alphabetica Maittairii indicantur *Isidori Iunioris Hispalensis episcopi epistolae ad Braulionem Caesaraugustanum episcopum fol. Venetiis* 1483., quod de epistolis, operi ipsi Etymologiarum praefixis, intelligere oportet. Epistolarum Isidori neque Braulio, neque Ildefonsus, neque Sigebertus meminerunt, *vtpote vix*, ait Nic. Antonius, *inter opera reputandarum*.

epistolae dedicatoriae. 2. Quaedam sunt Isidori epistolae, quae dedicationis loco operibus ipsis praefixae sunt, videlicet breuis epistola ad Braulionem, qua Etymologias mittit, *En tibi etc.*, praefatio Allegoriarum ad Orosium, duo prologi libri 1., et 2. contra Iudaeos ad Florentinam Sororem, dedicatio operis de officiis ecclesiasticis ad Fulgentium fratrem Astigitanum episcopum, praefatio Regulae ad monachos Honoriacenses, epistola nuncupatoria libri de natura rerum ad Sisebutum regem. Istiusmodi epistolae dedicatoriae a suis locis remouendae non sunt. Minus tamen recte faciunt, qui plures alias epistolas amoebaeas Isidori, et Braulionis Etymologiis praemittunt, quia in multis veteribus mss. codicibus ita eas collocatas inuenerunt; aut qui epistolam Isidori ad Massonam pro praefatione librorum Sententiarum exhibent, aut qui epistolam ad Braulionem, *Quia non valeo*, tamquam dedicationem Synonymis praeponunt. Etsi enim in quibusdam veteribus membranis librarii eas epistolas cum laudatis Isidori operibus coniunxerunt, tamen opportunum magis est in vnum corpus epistolas omnes compingere, quae aliorum operum praefa-

tiones non sint. De duabus Isidori epistolis ad Braulionem, archidiaconi munus obeuntem, sermonem habet Benedictus XIV. in literis ad archiepiscopum Caesaraugustanum, quibus nouas lectiones, et collectam pro officio S. Braulionis a se reformatas, et approbatas mittit. In prima obseruat, titulum inscribi, *Charissime fili*, in fine vero *Dilectissime mi Domine*, quod specimen obsequii archidiacono sibi subiecto ab episcopo non exhibendum putat. Altera epistola inscribitur *dilectissimo fratri Braulioni*. Colligit Summus Pontifex, Braulionem in ecclesia Hispalensi archidiaconum fuisse, contra quam archiepiscopo Caesaraugustano visum fuerat. Braulionem vero discipulum olim Isidori fuisse arbitratur.

3. Ad editionem regiam Matritensem Io: Baptista Perez epistolas collegit, notisque illustrauit: qui in not. *d* ad epistol. 1. vnum codicem Complutensem nominat, aliosque in genere: in not. ad epistol. 12. *Solet repleri etc.* codicem gothicum Ouetensem, ac Romanum, aliosque mss. in genere appellat. Tredecim autem epistolas edidit: 1. Ad Leudefredum. 2. Ad Braulionem archidiaconum: *Dum amici*. 3. Ad Braulionem archidiaconum: *Quia non valeo*. 4. Ad Massonam. 5. Ad Helladium. 6. Ad Claudium Ducem. 7. Ad Redemptum archidiaconum. 8. Ad Eugenium. 9. Isidori ad Braulionem: *Omni desiderio*. 10. Braulionis ad Isidorum: *O pie domine*. 11. Isidori ad Braulionem: *Quia te incolumem*. 12. Braulionis ad Isidorum: *Solet repleri*. 13. Isidori ad Braulionem: *Tuae Sanctitatis epistolae*. *mss. codices epistolarum.*

4. Ex his epistolis quinque illae amoebaeae Isidori, et Braulionis Etymologiis praefixae extant, vt dixi, non solum in plerisque editionibus, sed etiam in multis peruetustis mss. exemplaribus. Canonicus Legionensis in vita S. Isidori inseruit duas huius epistolas ad Braulionem in Actis Sanctorum tom. 1. aprilis c. 7. p. 344. seq.; scilicet *Ad Braulium discipulum suum. In Christo domino dilectissimo Braulio, archidiacono, Isidorus. Dum amici literas etc. Ad Sanctum Braulium. Domino meo, et dei seruo Braulioni Caesaraugustano episcopo Isidorus. Tuae sanctitatis epistolae*. Inseritur Braulionis vna ad Isidorum; *Braulius Caesaraugustanus episcopus ad Isidorum: Domino meo, vt vero domino, Christique electo Isidoro, episcoporum summo, Braulius pessimus peccatorum, inutilis seruus Sanctorum dei: Solet repleri etc.* His tribus epistolis, et epistolae ad Eugenium nul- *amoebaeae epistolae.*

lae subiiciuntur notae: sed subiiciuntur epistolae ad Massonam, et alteri ad Leudefredum praesertim ex Nic. Antonio. Rursus cap. 8. fortasse extra suum locum aliae epistolae intermiscentur sine inscriptione propria, et cum breuibus Bollandianorum notis, videlicet *Epistolae S. Isidori ad Braulionem*: *Quia non valeo*. *Epistola Braulionis ad S. Isidorum*. *O pie domine*. *Responsum S. Isidori*: *Quia te incolumem*. Riscus tom. 30. Hisp. sacr. epistolas Isidori ad Braulionem, et Braulionis ad Isidorum produxit, nonnullasque suas notationes adiecit.

epistola ad Leudefredum. 5. Epistolas amoebaeas Isidori, et Braulionis nemo fere in controuersiam vocat. Nec de epistola ad Leudefredum plerosque viros criticos video dubitare. Eam Isidoro ascribunt Gratianus in cap. 1. distinctione 25., Iuo Carnotensis part. 6. Decreti cap. 20., et epist. 73. editionis Parisiensis 1585. *Tamen si inspiciamus epistolam Isidori Leufredo Cordubensi episcopo directam*, *patenter intelligi poterit*, *quia non pertinet ad archidiaconum etc.* In codice Regio-Vaticano 1026., in quo est collectio canonum inscripta *Polycarpus*, reperitur *epistola Ysidori episcopi Hispalensis ad Ludefredum Cordubensem episcopum directa*: sed mutila est in fine, vt apud Gratianum. Cellierius epistolam hanc epitomen vocat librorum de officiis, quod attinet ad ministros altari inseruientes. Propterea Breulius partem eius epistolae, quam nactus fuerat, libris de ecclesiasticis officiis subiunxit. Deinde pag. 693. inter epistolas fragmentum, quod deerat, adiecit hoc breui monito praefixo: *Libris Sancti Isidori de ecclesiasticis officiis epistolam eius*, *de iisdem tractantem*, *quam ad Ludifredum*; *alias Leudefredum Cordubensem episcopum scripsit*, *subiunximus*, *non tamen integram*, *sed qualem in Decreto Gratiani dist.* 25. *Perlectis*, *et apud Iuonem Carnotensem episcopum p.*6. *sui decreti cap.* 20., *atque etiam in codicibus mss. legimus*. *Nuperrime autem postremam partem*, *quae desiderabatur*, *nacti*, *hanc modo lectori apponimus absque priorum repetitione*, *quae*, *si libuerit*, *supra pag.* 615. *inueniet*. Correctores Romani ad Gratiani Decretum iam annotarant, integram epistolam haberi in codice monasterii Dominicanorum, scilicet in codice bibliothecae Dominicanae supra Mineruam.

Regula B. Isidori. 6. Concilium Legionense anno 1091. celebratum statuit, (quod refert Lucas Tudensis in Chronico) *vt secundum regulam beati Isi-*

dori, *Hispalensis archiepiscopi*, *ecclesiastica officia in Hispania regerentur*. Rodericus Toletanus lib. *6*. cap. 30. breuiter ait: *Multa de officiis ecclesiae statuerunt*. Multi cum Aguirrio in not. ad Conc. Hisp. Tudensis verba interpretantur de epistola Isidori ad Leudefredum: siquidem officium gothicum iam tunc in Hispania abolitum fuerat. Poterunt tamen intelligi de libris duobus Isidori, De officiis ecclesiasticis, in quibus quum alia, tum ea, quae in epistola ad Leudefredum continentur, etiam illa, quae officio ecclesiastico romano accommodari possint, explicantur.

7. Hanc epistolam ad Leudefredum edidit Loaisa in not. ad Concilium VIII. Toletanum ex perantiquo codice Escurialensi, dicto *Vigilano* ab excriptore Vigila, et Albeldensi a monasterio, in quo exaratus fuit: de quo agit Riscus tom. 33. Hisp. sacr. tract.*69*. cap.12. Scriptus codex fuit a Vigila, a Garzia Vigilae discipulo, et a Sarracino monachis. In fine voluminis sunt versus ametri acrostichi, quorum primae, et vltimae syllabae in hanc prodeunt sententiam: *Vigila*, *Sarracinusque ediderunt era millesima siue cuarta decima*. Alii deinde versus acrostichi, quorum primus est, *O dei verbum Patris ore proditum*. Era 1014. respondet anno Christi *976*. Ex Loaisa desumpsit epistolam Labbeus tom. *6*. Concil. col. 420. Titulus est: *Epistola beati Isidori Iunioris episcopi Hispalensis ecclesiae ad Leudefredum episcopum Cordubensis ecclesiae directa*. Pars huius epistolae ad Leudefredum Isidori nomine inserta est in opere inter alia veterum a Steuartio edito, et inscripto, *Statuta canonum de officio sacerdotum*, *incerto collectore* pag. 675. *Exempla Isidori ad Lamfidum* (sic) *episcopum*: *Ad psalmistam etc. responsorium in dominicis diebus*, *vel in aliis festiuitatibus decantet et reliqua*. *Hucusque Isidorus de ecclesiasticis ordinibus*. Quod ex Burchardo indicatur esse desumptum. Catalogus mss. bibliothecae Regiae Parisiensis duos exhibet codices epistolae *ad Lanfredum*, siue *Ludifredum*. *mss. codices.*

8. Leudefredum forte illum esse, qui in subscriptionibus Concilii IV. Toletani *Leudeficus* Cordubae episcopus esse dicitur, censet Nic. Antonius. Nec dubitandi ratio superest, quum in editione Conciliorum Hispaniae Loaisae, et Aguirrii pro *Leudefico* ad marginem diuersa scriptura notetur *Leofredus*: et Concilio Toletano VI. idem episcopus Cordubensis subscribat *Laufredus*, et Concilio Toletano VII. subscripserit Valentinianus archipresbyter agens vicem *Leu-* *Leudefredus episcopus.*

defredi Cordubensis episcopi. In mss. codicibus vaticanis, in quibus epistolam Isidori ad Leudefredum reperi, similis varietas est in eo nomine excribendo. Vnde autem Loaisa *Leudefici* nomen asciuerit, quum in veteribus editionibus, et mss. Escurialensibus, et Toletanis non ita legatur, Florezius se nescire ait tom. 10. pag. 235.

versio hispana. 9. In codice Escurialensi, quem ex Rodriguezio cap. 55. recensui, est versio hispana quarumdam epistolarum Isidori, et in his epistolae ad Massonam, ad Eugenium Toletanum, et ad Leudefredum, qui hispanice *Leofredo* vocatur. Epistola ad Leudefredum in antiquis mss. coniuncta esse solet cum epistola ad Massonam, vt in Vaticano 1344.

Hernandezii iudicium. 10. Vir apprime doctus Hernandezius suspicatur, epistolam ad Leudefredum foetum centonarii alicuius hominis esse ex lib. 2. Officiorum, quia reperitur in nonnullis codicibus, collectionem non puram Isidori Mercatoris complectentibus, vt tradunt Ballerinii tom. 3. Oper. S. Leon. pag. ccxxxv. Nihil tamen id obest, quum ea extet in aliis exemplaribus, quae ab eiuscemodi fraudibus omnino libera sunt, vt in Vigilano. Addit, quaedam verba in textu editionis Breulianae, et in notis Perezii de officio archipresbyteri legi, a disciplina eorum temporum aliena. Verum id arguit, non epistolam esse falsam, sed in aliquibus exemplaribus reperiri interpolatam, vt pleraque alia opera Isidori. Ita etiam in codice Vaticano 3788. pag. xi. sub rubrica: *Ex dictis B. Ysidori ad Landefredum* (sic) *episcopum*, quaedam de presbyteris proferuntur spuria, quaeque in aliis mss. desunt. Codicem describam cap. 97. Ea, quae de presbyteris dicuntur, ad appendices reiiciam. Berardus, cuius verba habes cap. 32. num. 14., propendet etiam in sententiam, quae hanc epistolam apocrypham dicit.

epistola ad Massonam 11. Isidori ad Massonam epistola in monumentis antiquis frequentissime occurrit. Fragmentum eius legitur in collectione canonum Hatligarii, et cap. 1. Poenitentialis Rhabani Mauri, quod Antonius Augustinus edidit: et in eiusdem Rhabani epistola ad Heribaldum Antissiodorensem episcopum a Petro Steuartio publicatam, et a Stephano Baluzio post Reginonis opus de ecclesiasticis disciplinis excusam. Eadem vsi sunt Algerus praefat. in libr. de misericordia, et iustitia in Analect. Mabillonii, Burchardus lib. 19. cap. 73., Iuo lib. 3. tit. xi. cap. 17. suorum Decretorum, et Gratianus cap. *Do-*

mino 28. distinct. 50., et cap. *Hoc ipsum* xi. 33. quaest. 2., vbi annotatores addunt Polycarpi auctorem lib. 4. tit. 39., Anselmum lib. 8. c. 37., et rursus Iuonem p. 8. c. 398., et p. 15. c. 91. Obseruat autem Nic. Antonius, titulum capitis *Hoc ipsum* Gratiani quidquam amplius continere: siquidem ita habet: *De his ita scribit Isidorus ad Massonem episcopum in praefatione ad librum De summo bono. Cuinam Isidorus libros Sententiarum, siue De summo bono nuncupauerit*, pergit Nic. Antonius, *nondum liquet: attamen epistola haec nihil, quo praefationi assimiletur, continet.*

12. Ita profecto: epistola ad Massonam neque praefationis, neque dedicatoriae epistolae speciem praefert, neque ad libros Sententiarum vllo modo pertinet. Florezius tom. 13. Hisp. sacr. edit. 1. pag. 205. contra Morenum de Vargas, qui libros Sententiarum, Massonae ab Isidoro dedicatos, ex eo Gratiani capite *Hoc ipsum* collegerat, aduertit, in editione Gratiani Parisiensi anni 1552. deesse verba *in praefatione ad librum de Summo bono*, ac contendit, verba a Gratiano allegata minime partem esse libri Sententiarum. Nihilominus Gratianus in romana correcta Decreti editione non sine veterum mss. codicum auctoritate loquitur. In duobus exemplaribus bibliothecae Angelicae Romae membranaceis libri Sententiarum extant, in quibus vices prologi epistola ad Massonam gerit. Alter eorum in 4. paruo rubricam hanc exhibet: *In nomine Domini Nostri Iesu Christi incipit liber S. Ysidori episcopi. Incipit prologus. Domino Sancto, meritisque fratri Masoni episcopo Hysidorus episcopus. Veniente ad nos famulo vestro, viro religioso Nicetio etc.* Non est integra, sed desinit: *consequi secundum pristinos gradus.* Illico rubrica: *Incipiunt capitula libri* 1. Alter codex in fol. paruo simili rubrica insignitur: *Incipit liber Sententiarum primus Dompni Ysidori episcopi: epistola eiusdem ad Mansonem episcopum. Domino sancto, meritisque beato fratri Mansoni episcopo Ysidorus. Veniente ad nos filio vestro viro religioso Nicentio etc.* Desinit *aut antiquior, aut potior stat auctoritas*: qui est finis epistolae, vbi alii habent *est*, vel *extat* pro *stat*, et nonnulli addunt *Data sub die etc.* Duos codices recensui cap. 43. num. 27., et 30., alterum Lucensem, alterum Florentinum S. Marci, in quibus eadem epistola prologi vice libris Sententiarum praefigitur. Accedit ibidem num. 31. tertius huius generis codex Pistoriensis. Similes sunt duo Vaticani inter alios

non est praefatio.

indicati cap. 67. num. 23. Bignaeus quoque epistolam ad Massonam libris Sententiarum tamquam praefationem adiecit ex bibliotheca S. Victoris, vt cap. 35. narraui.

Massona episcopus.

13. Massonae nomen vario modo in mss. reperitur scriptum. In Concilio Toletano III. anno 589., et in alio Toletano anno 597., quibus praefuit, *Massona* dicitur: sed in nonnullis exemplaribus *Mausana*, in aliis *Mausona*, in aliis *Masona*. De quo nomine videri possunt Ant. Augustinus ad Poenitentiale Rhabani, et Tamayus de Vargas in not. ad cap. 9. Pauli Emeritensis De vit. PP. Emeritens. Perperam alicubi scribitur *Mesanus*, aut *Massanus*, aut *Massenus*. Minus fortasse abhorret *ad Massonem*, vel *Masonem*: potuit enim vtroque modo dici *Masson*, aut *Massona*. Pro *Massonem* autem mendosum est *Mansonem*, aut *Mastonem*, vt legitur in catalogo Pomposae veteris seculi XI., vt indicaui cap. 46. Fuit autem Massona Emeritensis metropolitanus, ante annum 573. ad 606., doctrina, et vitae sanctitate conspicuus, *grauissimus eius aetatis vir*, vt Nic. Antonius vocat: ad quae verba Bayerius annotat, in vetusto seculi XII., aut XIII. ineuntis bibliothecae Escurialensis breuiario, quod fortasse ad Emeritensem ecclesiam olim pertinuit, post festa SS. Laurentii, Nunilonis, et Alodiae, Seruandi, et Germani, Aciscli, et Victoriae, atque Eulaliae Emeritensis hanc extare orationem: *Misericordiam tuam, Domine, nobis, quaesumus, interuenientibus sanctis confessoribus, atque pontificibus tuis Damaso, et Massona, clementer impende, et nobis peccatoribus ipsorum propitiare suffragiis*. Memoriam Damasi in hoc breuiario nonnihil Lusitanis eius natalibus fauere, existimat Bayerius: quod tamen intelligi velim de Lusitania veteri, cuius caput erat Emerita in Extremadura, nunc extra Lusitaniam nouam, siue Portugalliam sita.

an haec epistola genuina.

14. Controuersia autem inter viros criticos est, an Isidori ad Massonam epistola genuina sit. Falso Isidoro tributam existimant Morinus, Cellierius, Du-Pinius, Aguirrius, et alii apud Placcium n. 1484. Loca singillatim Bayerius in not. ad Nic. Antonium indicat, et Hernandezius propter Espenii, aliorumque argumenta dubiam eam esse epistolam concludit in not. ad Prospectum editionis Zaccarianae, quamuis in contrariam sententiam Bollandiani, et Florezius abeant. Confer etiam praefationem viri clarissimi descriptam cap. 38. num. 37. Antiquiores quidem eam pro legitima agnouerunt,

uerunt, quin in examen vocarent. Florezius tom. 13. Hisp. sacr. pag. 204. contra Cellierium breuiter epistolam tuetur, quod stilum Isidori sapiat, nihilque doctrinae Isidori contrarium prae se ferat. Oudinus, et Natalis Alexander iis adhaerent, qui epistolam commentitiam censent. Eorum rationes huc redeunt, doctrinam eius epistolae contrariam esse Isidoro lib. 2. de offic. eccles. c. 5., et in epist. ad Helladium. Dupinius t. 5. Bibl. Eccles. confictam ab eo suspicatur, qui Isidori Mercatoris nomine famosam canonum, et decretalium collectionem fabricauit. Ita fere sentiunt, qui rigidioris veteris disciplinae studiosi videri volunt. Quibus annuit Berardus cap. 32. num. 40. relatus.

15. Ceterum, siquid ego video, epistola ad Massonam non solum in se spectata Isidoro maxime digna est, sed etiam nihil exhibet aut libris de officiis ecclesiasticis, aut epistolae ad Helladium contrarium. Omitto, hanc ipsam ad Helladium epistolam aliis spuriam, et grauioribus fortasse rationibus, videri. Certe non est epistola ad Massonam reiicienda, quia contraria est epistolae ad Helladium, et rursus haec, quia alteri opponitur. Dissensio quidem, quod aiebam, inter has epistolas nulla est, nisi epistola ad Massonam sibi ipsi dissentire, et repugnare dicatur. Ex epistola ad Helladium, et ex loc. cit. de officiis eccles. solum arguitur, post lapsum corporalem nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum. Verba epistolae ad Helladium sunt: *Deposcimus, vt idem lapsus sancto coetui vestro praesentatus, agnito a vobis confessionis eloquio, synodali sententia a gradu sacerdotii deponatur ... Sciat enim, se amisisse nomen, et officium sacerdotis, qui meritum perdidit sanctitatis. Quapropter iudicii vestri decreto poenitentiae perpetim flagitia perpetrata lamentatione deploret: plangat sacerdotii cultum, quem male viuendo perdidit etc.* Minus autem vrgent, quae Isidorus de sanctitate sacerdotis loc. cit. de offic. disputat: *Quod autem is, qui post baptismum aliquo mortali peccato correptus sit, ad sacerdotium non promoueatur, lex ipsa testatur ... Sed quid plura subiiciam? Si enim is, qui iam in episcopatu, vel presbyterio positus, mortale aliquod peccatum admiserit, retrahitur ab officio, quanto magis ante ordinationem peccator inuentus non ordinetur? . . . Qui enim alium de peccatis arguit, ipse a peccato debet esse alienus.*

Isidoro digna.

16. Haec omnia, et fortasse grauioribus verbis Isidorus in epi-

exponitur eius doctrina,

stola ad Massonam astruit; sed ita vt in concordiam reuocet cum canone 19. Concilii Ancyritani, quo praescribitur, in lapsu corporali restaurandum honoris gradum post poenitentiam. *Verum*, inquit, *quod sequenter in epistolis venerabilis fraternitas vestra innotuit, nulla est in huiusmodi sententiis decretorum diuersitas intelligenda, quod alibi legitur, in lapsu corporali restaurandum hominis gradum post poenitentiam: alibi, post huiusmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum*. Viden, vt Isidorus etiam in hac epistola sustineat, post corporalem lapsum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum? Audi nunc ipsum Isidorum, canones in speciem diuersos ad concordiam reducentem. Haec enim diuersitas hoc modo distinguitur. *Illos enim ad pristinos officii gradus redire canon praecipit, quos poenitentiae praecessit satisfactio, vel digna peccatorum confessio: at contra ii, qui neque a vitio corruptionis emendantur, atque hoc ipsum carnale delictum, quod admittunt, etiam vendicare quadam superstitiosa temeritate nituntur, nec gradum vtique honoris, nec gratiam communionis recipiunt . . . Hi neque immerito consequuntur ademptae dignitatis statum, qui per emendationem poenitentiae recepisse noscuntur vitae remedium*. Et post plura: *Ecce in quantum valui, concilii Ancyritani antiquam, et plenam auctoritate sententiam sacris testimoniis plane explanaui: ostendens, eum posse restaurari in proprio honore, qui per poenitentiae satisfactionem nouit propria delicta deflere: qui vero neque luget, quae gessit, sed lugenda sine vllo pudore religionis, vel timore diuini iudicii committit, eum nullo modo posse ad pristinum gradum restaurari*.

defenditur 17. Doctrina ergo Isidori, sibi vndique cohaerens, haec est, eum, qui per carnis lapsum, vel quoduis aliud graue delictum dignitatis suae gradum amisit, recuperare illum nullo vnquam tempore posse, nisi *dignos poenitentiae fructus* faciat, vt per emendationem vitae remedium recepisse noscatur. Quare loc. cit. de offic. eccles. concludit: *Qui negligit recta facere, desinat recta docere. Prius enim semetipsum corrigere debet, qui alios ad bene viuendum admonere studet*. Quod si in epistola ad Helladium Cordubensi episcopo perpetua poenitentia imponenda indicatur, fortasse grauiora quaedam crimina id flagitabant: dicitur enim *de altitudine honoris in profundo flagitiorum flenda ruina demersus . . . Lugeat animae suae statum, quem tanto putredinis coeno inquinauit*. Innuitur

tamen, locum esse posse restitutioni, quum additur: *Fortasse porriget illi manum quandoque Spiritus Sanctus, vt per dignam satisfactionem mereatur peccatorum remissionem*. Praeterea aliud est, quod poenitentia iniuncta esset perpetua ex parte poenitentis, vt ita loquar, quia ipse iure reparationem exigere non poterat, aliud, quod in potestate episcopi, vel concilii esset presbyterum, vel episcopum lapsum, qui peculiaria poenitentiae, et contritionis signa praebuisset, ex indulgentia ad pristinum gradum admittere.

18. Doctrinam vero ab Isidoro in epistola ad Massonam traditam de sacerdotis lapsi reparatione disciplinae ecclesiae hispanae contrariam non fuisse, colligi potest quum ex epistola Innocentii I. ad Patres Concilii Toletani, tum ex Concilio Toletano XIII. anno 683. can. 10., tum denique clarius ex Concilio Ilerdensi anno 564., apud alios 524. can. 5., vbi haec statuuntur: *Hi, qui altario dei deseruiunt, si subito in flenda carnis fragilitate corruerint, et, Domino respiciente, digne poenituerint, ita vt mortificato corpore cordis contriti sacrificium deo offerant, maneat in potestate pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendere, vel desidiosos prolixiore tempore ab ecclesiae corpore segregare: ita tamen vt sic officiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora officia vlterius promoueri etc.* Adde Bachiarii scriptoris hispani anno circiter 400. epistolam ad Ianuarium De reparatione lapsi, siue De lapsis recipiendis. *ex Conciliis.*

19. Edita est epistola Isidori ad Massonam in Actis Sanctorum ad diem 4. aprilis cum aliis, quas anonymus Canonicus Legionensis Vitae S. Isidori inseruit. Alias editiones memorat Constantinus Caietanus, qui eandem epistolam notis a se illustratam inter alia septem Isidori opuscula typis commisit. Ita vero praefatur ad notas, et varias lectiones. *editiones.*

Antequam integra haec Isidori Epistola passim legeretur, illius fragmentum videre erat in libro Poenitentium Rabani Mauri cap. 1., quem Antonius Augustinus, Archiepiscopus Tarraconensis, antiquitatis peritissimus, vna cum aliis Poenitentialibus antiquis edidit, et notis illustrauit. Praeterea apud Gratianum dist. 50. cap. 28. *Domino sancto*: apud Buchardum lib. 19. cap. 73., apud Iuonem lib. 3. tit. 11. cap. 17., atque alios: Verum Ioannes Grialus, et Iacobus Breulius, qui recentem Operum Isidori editionem adornarunt, istam Epistolam, quae prius mutila extabat, integram dedere: sicut et Henricus Canisius ex membranis mss. Monasteriorum S. Galli apud Heluetios, et Weingartensis in Germania. Quamobrem ex omnibus hisce citatis Codicibus dignum censuimus varias lectiones obseruare. *Caietani praefatio.*

quo anno data. 20. Diem, quo data fuit epistola, alii alio modo ascribunt. Grialius habet *prid. kal. mart. anno* iiI. *Witerici*. Nic. Antonius refert *sub die* xi. *kal. mart.* Alii *sub die secundo kal. martii*. Canisius *annum* iv. Witerici regis designat. Plerique *annum* iiI., qui respondet anno 606.; nam Witericus anno 603. regnare coepit. Procul a vero Breulius aberrat, qui, quum ex bibliotheca S. Germani a Pratis epistolam ediderit, annumque tertium Witterici indicauerit, in margine notam adiecit: *Erat annus Christi 609. Nam iste Wictericus regnare coepit era 645., id est, anno Christi 607.* Auctores rei laudat Rodericum Toletanum lib. 2. de reb. Hisp. cap. 16., Rodericum Sanctium part. 2. cap. 12., et Vasaeum in Chronico sub eodem anno. Atqui ipse Breulius in Historia Gothorum Isidori Witterici regnum inchoauit era 642., hoc est, anno 604. Editiones autem correctae exhibent eram 641., siue annum 603. Recentiores historici vel errant ipsi, vel amanuenses, qui numeros erae peruerterunt. Caietanus in not. opinionem Breulii adoptat, sed nulla noua ratione adductus. In multis mss. exemplaribus omnino desunt verba, quibus certus dies, et annus datae epistolae exprimuntur.

mss. codices. 21. Exemplar epistolae ad Massonam inuenimus in codice Vaticano 632. ante libros Sententiarum, de quo cap. 94., vbi data dicitur *sub die pridie kal. martiarum*; in Vaticano 1344. *data sub die* iI. *kal. martias Masonio*, praecedente epistola ad Leudefredum, de quo cap. 96. In Vaticano antiquissimo 5751., de quo cap. 98. In Palatino seculi x. circiter cap. 103. *sub die pridie kal. mart. anno* iiI. *regni Domni Witerici regis*. In Vrbinate 106. cap. 104. *anno tertio*. Ita in Ottoboniano 14. cap. 105., et in Ottoboniano 312. ibid. Indicatur eadem epistola ad Massonam in multis catalogis bibliothecarum; et in bibliotheca Regia Parisiensi sex esse dicuntur codices, quibus ea exhibetur, vt ex Catalogo patet.

S. Bonifacii epistolae. 22. Quum epistola ad Massonam in tot veteribus documentis, et ab antiquissimis scriptoribus Isidoro ascribatur, obesse minime debet, quod ea inter S. Bonifacii martyris episcopi Moguntini epistolas reperiatur epist. 72. in editione Moguntina a Nic. Serario procurata anno 1605. Immo multum prodest, quod etiam in ea epistolarum collectione Isidoro tribuatur: *Domino sancto etc. Masoni episcopo Isidorus episcopus*. Initio scribitur *Nicitio* pro *Ni-*

cetio. Desinit, *Cuius aut antiquior, aut fortior restat auctoritas: amen*. Sequitur fragmentum, quod vel ad eandem epistolam 72., vel ad aliam, cuius desit initium, Serarius pertinere existimabat: *Interdum enim et iuxta meritum plebium etc.* Sed re vera est fragmentum cap. 5. lib. 2. De offic. eccles. Isidori vsque ad verba *a peccato debet esse alienus*: quod in eodem argumento versatur. Haec confusio, et permixtio veterum operum frequens in mss. est: et de epistolis ipsis Bonifacii, quo tempore datae sint, quum in editis mendosas temporis notas praeferant, extat Mansii dissertatio tom. 1. Supplem. Concil. col. 551., vbi agit de literis mutuis Zachariae Papae, et S. Bonifacii. Serarius breues quasdam notas epistolae ad Massonam adiecit, vti etiam fragmento Isidoriano De offic., quod epistolam 73. nuncupauit.

CAPVT LXXIV.

Epistolae Isidori nomine inscriptae ad Helladium, ad Claudium Ducem, ad Redemptum archidiaconum, ad Eugenium, an sint genuinae?

Epistola ad Helladium.

1. In conspectu editionis Isidorianae Zaccaria promiserat, se de Isidori epistolis ad Massonam, Helladium, Claudium, Eugenium multa disputaturum aduersus quosdam hypercriticos: quo innuit, eas omnes pro genuinis a se haberi. Nihil tamen in eius schedis pro epistolis scriptum, notatumue inuenio. De epistolis ad Helladium, Redemptum, Claudium, et Eugenium digna est, quae relegatur, sapientissimi viri praefatio producta cap. 38. n. 36., 37., et 38. Ac primum de epistola ad Helladium potissimum expendendae sunt Hernandezii rationes in not. ad Conspectum Zaccarianae Isidori operum editionis. Nam Cellierius, Fabricius, Oudinus videntur eam agnoscere, Dupinius epistolam ad Massonam commentitiam censet, quia huic alteri contrariam existimat, et hanc ad Helladium doctrinae Isidori in libris de offic. eccles. traditae consentaneam pronunciat. Bellarminus, et Caueus eius non meminerunt, neque Perezius, aut Grialius indicarunt, vnde haec, aliaeque tres sequentes epistolae depromptae sint, vt Bayerius animaduertit.

Mabillonius notatus. 2. Mabillonius tom. 1. Annal. Benedict. epistolam Isidori ad Helladium legitimam esse astruit, *ex qua*, pergit, *falsi conuincitur alia eius nomine conficta ad Massonem episcopum*, *quae lapsorum sacerdotum restitutionem approbat*. Sed cur non potius epistola ad Helladium reiicietur, quam altera ad Massonam, tot veterum testimoniis comprobata? Et ipse quidem Mabillonius seculo II. Benedict. p. 138. vtramque hanc epistolam pro vera, et genuina accipere videtur. Inquirendum vero est, quibus auctoribus, aut mss. exemplaribus fides epistolae ad Helladium constet. Perezius in not. nullum codicem ms. allegat. Ambrosius Morales lib. 12. cap. 20. Chron. veterem codicem Complutensem excitat; in quo tamen dicitur ab Isidoro scripta *ad Helladium*, *et tertium Concilium Toletanum*, palmario errore: nam tempore, quo tertium Concilium Toletanum habitum fuit, sedem Toletanam non Helladius, sed Euphemius obtinebat: Hispalensem vero Leander, non Isidorus. Qua permotus ratione Padilla cent. 7. cap. 33. de ea epistola dubitare coepit contra Petrum de Alcocer, qui inde primatum Sedis Toletanae colligere studuit, quamuis, ea etiam admissa, male primatum Toletanum ex ea astrui Padilla contendat. Padilla codicem a Moralesio l. 12. c. 21. laudatum vocat Ouetensem: Hernandezius Complutensem; sed vnus, idemque est codex.

epistola primatum non arguit. 3. Apostolicam delegationem Isidoro commissam aliquo modo in ea epistola indicari, Nic. Antonius colligebat. *Hic est*, inquit, *Helladius*, *Toletanus episcopus*, *qui nostro Isidoro aequalis vixit*, *Sisebuto*, *Suinthila*, *et Sisenando regnantibus*, *eiusque praecipue cura fuit concilium cogendi in suffraganei praesulis dirimendo negotio*. *Quod vero*, pergit, *Isidorus rem a se non alienam existimauerit*, *poterit eo quis reducere*; *vt apostolicam sibi delegationem*, *seu primatis iura commissa innuere aliquo modo videatur*. Minime tamen ego video, cur Cordubensis episcopus Toletani suffraganeus vocetur: nam episcopus Cordubensis Metropolitani Hispalensis suffraganeus erat. Quo pertinet, quod in epistola dicitur *Hispalensis Cordubensis ecclesiae sacerdos* is, qui iudicandus erat, vt opinatur Florezius tom. 5. p. 540., quamquam Io. Baptista Perez vocem *Hispalensem* redundare suspicatur. Florezius, vt cap. 22. dixi, epistolam ad Helladium disciplinae ecclesiasticae, quae eo tempore in Hispania vigebat, valde consentaneam esse

arbitratur, quin inde aut sedis Toletanae, aut Hispalensis primatus vllo modo arguatur.

4. Sed hoc maxime est, quod Hernandezius contra eam epistolam vrget. Vt enim inscriptio, seu directio ad concilium tertium Toletanum alicuius librarii oscitationi tribuatur, doctrina epistolae (ait) canoni *6.* synodi Hispalensis II., et canoni 28. synodi Toletanae IV., et titulo 13. collectionis Martini Bracarensis contraria est. Conferamus igitur cum his canonibus epistolam ad Helladium. Ac primum epistola directa est non tantum ad Helladium, sed ad aliquod concilium, quod tunc Toleti congregatum esset. Ita enim habet titulus: *Dominis meis, et dei seruis, Helladio, ceterisque, qui cum eo sunt coadunati, episcopis Isidorus.* Id autem petit Isidorus, vt episcopus Cordubensis carnali labe lapsus *sancto coetui vestro praesentatus, agnito a vobis confessionis eloquio, synodali sententia a gradu sacerdotii deponatur.* *an conciliis contraria?*

5. Iam titulus 13. collectionis Martini Bracarensis astruit, *iudicandum episcopum ab episcopis, qui in eius prouincia sunt: quod si episcopi inter se in iudicio discrepent, de vicina prouincia alterum conuocandum metropolitanum, vt per eum confirmetur, quod secundum rectum placuerit.* Canon vero *6.* concilii II. Hispalensis statuit, *presbyteros, vel diaconos ab vno episcopo deponi non posse, sed synodali iudicio.* In concilio Toletano IV. canone 28. definitum fuit, *episcopum, presbyterum, aut diaconum, si a gradu suo iniuste deiectus in secunda synodo innocens reperiatur, non posse esse, quod fuerat, nisi gradus amissos recipiat coram altario etc.* *non videtur.*

6. Ex his titulus 13. collectionis S. Martini Bracarensis propius rem attingit, quo non tam praescribitur, quam veluti in vsu positum indicatur, quod episcopus ab episcopis suae prouinciae iudicaretur. Cur ergo episcopus Cordubensis in synodo Hispalensi iudicatus non fuit? aut si iudicatus fuit, cur non depositus? cur petit Isidorus, vt in synodo Toletana deponatur? Neque responderi potest, ipsum appellasse: nam Isidorus loquitur de depositione in synodo Toletana peragenda, non de sententia confirmanda: neque erat, cur episcopus Cordubensis, qui crimen fatebatur, appellaret. Non leuis quidem haec est difficultas, sed non tanta, vt epistolam ad Helladium supposititiam esse euincat. Minime quidem mihi dubium est, quin ea fuerit ecclesiae hispanae discipli- *ratio opposita*

na, quod causa depositionis episcoporum in concilio eius prouinciae, ad quam pertinerent, discuteretur. Sed cur non potuit in peculiari aliquo facto iustis de causis ab ea disciplina recedi? Quot saepe accidunt alicui negotio adiuncta, quae necessario, ne vulgari, et trita via procedat, efficiunt? Atque haec est ratio, cur in rebus antiquis iudicandis interdum fallimur. Miramur quaedam facta, ac plerumque non credimus, quia ab adiunctis suis praecisa, qualia nobis repraesentantur, difficultatem ingerunt, quam causarum ignari explicare non possumus.

diluitur. 7. In re autem praesenti probabilis quaedam ratio statim in oculos incurrit, cur episcopus Cordubensis in synodo Toletana potius iudicari debuerit. Si enim crimen episcopi Cordubensis, vt videtur, non solum manifestum erat, sed grauissimum etiam, et poena statim vindicandum; concilium vero Hispalense non illico congregari poterat: contra concilium Toletanum aliis de causis coactum illo ipso tempore erat: cur non potuit, consentiente maxime Metropolitano Isidoro, causa in synodo Toletana definiri? Quod enim ait Isidorus, *agnito a vobis confessionis eloquio*, non arguit, causam in aliquo concilio Hispalensi iam fuisse discussam; sed solum Isidoro, quippe Metropolitano, iam constare, aut episcopum Cordubensem crimen fateri, aut in tam manifesto scelere fuisse deprehensum, vt nequaquam negaturus videretur. Aliae similes causae excogitari possunt, vt si rex in vrbe regia de grauissima causa cognosci voluisset, vel si episcopus Cordubensis in eadem vrbe regia crimen commisisset.

alia leuior obiectio. 8. Leuioris ponderis est, quod Hernandezius vrget, auctorem epistolae non videri episcopum, quum verbis illis vtatur, *Vobis solicitudo pastoralis incumbit etc.* Neque enim Isidorus solum Helladium alloquitur, sed vniuersum concilium, ad cuius iudicium ait pertinere istiusmodi grauiores sacerdotum causas. Quo autem anno ea synodus Toletana habita fuerit, haud ita in promptu est diuinare. Helladius obiit anno ineunte 633. post octo pontificatus annos. Itaque inter concilium Hispalense II. anno 619., et Toletanum III. anno 633. causa episcopi Cordubensis discussa fuit. Concilio Hispalensi II. subscripsit Honorius episcopus Cordubensis, Concilio Toletano III. Leudefredus episcopus itidem Cordubensis, nimirum is, ad quem aliam Isidori epistolam extare diximus.

Episco-

Episcopus depositus quisnam fuerit, ignoratur: in commentitio chronico Iuliani Perez dicitur Heleca, successor Honorii, quod sine vllo fundamento dictum, ostendit Florezius tom. 10. pag. 233., vbi rursus confirmat, epistolam Isidori ad Helladium genuinam sibi videri. Helladii elogium texuit Ildefonsus in libro de vir. illustr., cui etiam carmen sepulcrale pro eodem Helladio tribuitur, quod alii spurium, alii genuinum quidem, sed nonnihil interpolatum putant. Vide tom. 1. Patrum Toletan. pag. 444. cum not. Mabillonius tom. 1. Annal. Benedict., et sec. II. Benedictin. pag. 139. idem epitaphium partim pro vero accipit, partim verisimile dicit.

9. An epistola ad Claudium ducem genuinus Isidori foetus sit, maior est inter viros eruditos controuersia. Bayerius affirmat, fere omnes bibliographos spuriam censere: non tamen in eo numero Nic. Antonius reponendus est, quod aliqui fortasse ex Hernandezii verbis suspicabuntur. Nam Nic. Antonius, quum eam epistolam inter alias Isidori recenseat, neque rationem vllam dubitandi profert, neque auctores dissentientes indicat. Neque alii bibliographi ita passim eam reiiciunt, vt vult Bayerius: quin Natalis Alexander post censuram contra epistolas ad Massonam, et Redemptum, suppositionis nota a se confixas, *Romani primatum Pontificis*, pergit, *iure diuino egregie asserit Isidorus in epistola ad Claudium Ducem cap. 1. Sic nos scimus etc..... Et in epistola ad Eugenium Toletanum episcopum ait: Quod vero de parilitate agitur apostolorum etc.* *epistola ad Claudium*

10. En praecipuam rationem, qua heterodoxi permoti, vtramque hanc epistolam explodunt. Oudinus praeterea dicit, epistolam ad Claudium fuisse confictam post controuersias de processione Spiritus sancti tempore Photii exortas: redolere garrulitatem scholasticam seculi XII., vel XIII.: vocem *praelatus* pro episcopo sequioris aetatis esse: affectari obedientiam erga Romanum Pontificem: *de qua*, inquit, *apud veterem ecclesiam altissimum silentium*: praeterea symboli Athanasiani mentionem fieri. Nulla ex his rationibus me commouet, quominus epistolam Isidoro abiudicem, quam alioquin eo dignam censeo, neque facile ab auctoribus seculi XII., vel XIII. simili stilo perscribendam. Lucas Tudensis lib. 2. aduersus errores Albigensium cap. 9. verba ex hac epistola ad Claudium ducem contra haereticos profert: *Quod suggesisti* *num commentitia?*

habere te haereticos etc. Al. *Quod subiecisti*. Nec Mariana in not. ad marg., quin vera sit, dubitat.

probabiliter defenditur.

11. Ac primum mirum videri non debet, si Isidori tempore in Hispania de processione Spiritus sancti ex Patre, et Filio mota fuerit aliqua quaestio. Notum est, in conciliis Hispaniae iam inde a concilio Toletano I. symbolum, professionemque fidei ita exponi consueuisse, vt Spiritus sanctus a Patre, et Filio procedere diserte diceretur. In concilio Toletano III., quo gothi ad fidem conuersi sunt, Leandro primas partes tenente, symbolum Constantinopolitanum cum huiusmodi additione legitur: *Credimus et in Spiritum sanctum, dominum, et viuificatorem, ex Patre, et Filio procedentem*. Eadem III. synodus Toletana cap. 2. constituit, *vt per omnes ecclesias Hispaniae, vel Galliae secundum formam orientalium ecclesiarum concilii Constantinopolitani, hoc est, centum quinquaginta episcoporum symbolum fidei recitetur, vt priusquam dominica dicatur oratio, voce clara a populo decantetur etc.* Intelligitur autem symbolum Constantinopolitanum cum additione *et Filio*: quod praemissum fuerat hoc titulo *Fides sancta, quam exposuerunt CL. Patres Constantinopolitani concilii, consona magnae Nicaenae synodo*. Ac sane eadem verba *ex Patre, et Filio procedentem* symbolum exhibet, quod in Missa gothici officii recitatur. Quod quum ita sit perspicuum, nescio, cur doctissimus theologus Petauius de Trinit. lib.7. cap.2. n.2. non solum dicat, ignotum esse, quando ea additio symboli instituta fuerit, sed etiam aperte neget, concilia Hispana, ac nominatim tertium Toletanum in symbolo ipso quidquam adiecisse, quamuis fateatur, ea in professione fidei posuisse, Spiritum sanctum ex Patre, Filioque procedere.

Processio Spiritus sancti ex Patre, et Filio

12. Eo autem tempore, quo in Hispania haec consuetudo increbrescebat, multi illic graeci erant, romanis militibus permixti, aut in vrbibus Constantinopolitano Imperatori subiectis commorantes, quorum nonnullos haeresi infectos haud temere credere possumus, vt nihil interim de aliis Arianis dicamus, qui etiam post gentis gothorum publicam conuersionem in Hispania remanserant, vt ex nostris historiis patet. Huc igitur referri potest, quod auctor epistolae ad Claudium ait: *Sed quod subiecisti, habere te haereticos, cum quibus assidue disputas, et quos ad fidem catholicam studes reuocare etc.* Erat nimirum hic Claudius dux Recaredi regis, cuius

virtutes S. Gregorius lib. 7. epist. 125., al. 124. summopere commendat, in historia gothorum Isidori, in Chronico Ioannis Biclarensis, et in Vitis Patrum Emeritensium laudatus.

13. Igitur quum aliis haereticis, tum maxime graecis permolesta erat additio *ex Filio*, in synodo III. Toletana tam solemni ritu stabilita: quam neque Isidorus in historia gothorum omisit era 624., vbi de Recaredo ait: *Cui concilio idem religiosissimus princeps interfuit, gestaque eius praesentia sua, et subscriptione firmauit, abdicans cum omnibus perfidiam, quam huc vsque gothorum populus, Ario docente, didicerat, et praedicans trium personarum vnitatem in deum, Filium a Patre consubstantialiter genitum esse, Spiritum sanctum inseparabiliter a Patre, Filioque procedere, et esse amborum vnum Spiritum, vnde et vnum sunt.* Ac fortasse haeretici euidentiorem sui erroris partem dissimulantes, contra additionem *ex Filio* se tutius agere posse existimarunt. Etsi enim veteres etiam graeci Patres de processione Spiritus sancti ex Patre, Filioque recte plerique senserunt, tamen nonnulli non ita clare locuti sunt: multi etiam nihil symbolo addendum contendebant. *olim ab haereticis negata,*

14. Natalis Alexander dissert. 18. seculi IX., et X. audiendum esse negat in controuersia de processione Spiritus sancti Theodoretum, qui nimio contentionis aestu in S. Cyrillum abreptus, errorem de processione Spiritus sancti a solo Patre primus effudit in confutatione 12. ipsius capitulorum. Verba Theodoreti sunt: *Quod autem Spiritum Filii esse proprium disserit, siquidem vt eiusdem cum eo naturae, et ex Patre procedentem dixit, assentiemur, et eam vocem tamquam piam admittemus. Sin hoc asserit, tamquam ex Filio, et per Filium existentiam habeat, velut blasphemum hoc, impiumque reiiciemus. Fidem enim adhibemus dicenti Domino: Spiritus, qui ex Patre procedit: necnon diuinissimo Paulo similiter loquenti: Nos autem non Spiritum mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo Patre est.* *etiam ante Isidorum,*

15. Cur ergo nonnulli in Hispania his similibus verbis quaestionem hanc excitare, et catholicos vrgere non potuerint, quum symbolo additum verbum *Filioque* animaduerterent? Ac ratio; cur hispani id verbum addiderint, peti potest ex Ratramno lib. 2. contra graecos, qui anno circiter 868. scribebat: *Dein Ariana repullulante vesania, volenteque confirmare, non esse rectae fidei Spi-* *ariani in Hispania*

ritum sanctum dicere de Patre procedere, hoc quia videretur esse blasphemum, quoniam duorum profiteretur esse pater, id est, Filii, et Spiritus sancti, hanc quoque blasphemiam propellendam decernentes ecclesiae doctores, superaddidere symbolo, Spiritum sanctum de Filio quoque procedere; ne si de Patre tantum procedens diceretur, putaretur Filius, nec diceretur Spiritus Filii.

ab Isidoro compressi.

16. Auctoritate Isidori, et Toletanorum conciliorum compressi ariani, aliiue graeci in Hispania degentes, controuersiam de processione Spiritus sancti, additioneue *Filioque* vlterius non videntur promouisse. Consuetudo vero illa legendi, canendiue symboli Constantinopolitani cum additione *Filioque* ecclesiis Hispaniae, et Galliae gothicae communis, procedente tempore in aliis Galliae, et imperii Gallo-germanici partibus propagata fuit, praesertim Carolo Magno imperante, cuius ditioni nonnulla quoque Hispaniae pars subiacebat. Anno igitur 809. Ioannes quidam monachus Hierosolymitanus eandem quaestionem commouit, aduersus quem Concilium Aquisgranense coactum fuit: legatio quoque ad Leonem III. Pontificem missa, in qua, stabilito dogmate de processione Spiritus sancti, Pontifex approbare noluit consuetudinem symboli in missarum solemniis cantandi, ac multo minus cum additione *Filioque*: consiliumque exhibuit, vt paulatim, si fieri posset, ea consuetudo aboleretur, vt ex Actis legationis constat apud Labbeum in collect. Concil. Verum eodem seculo vel a Nicolao I., vel circa eius tempora ecclesia quoque Romana eandem recepit, vt colligitur ex epistola Encyclica Photii contra Nicolaum.

fortasse interpolata epistola.

17. Perspicuum ex his est, epistolam ad Claudium censendam spuriam non esse, quia in ea de processione ex Patre, et Filio, deque additione *Filioque* agitur. Non tamen difficulter credam, aliqua verba interpolata esse occasione controuersiae inter graecos, et latinos. Epistola sic habet: *Ideo quidam ex graecis latinos proterue nituntur reprehendere, quod in professione sanctae fidei deo corde, et ore decantent: Qui ex Patre, Filioque procedit: quum in praedictis conciliis fuerit positum, Ex Patre procedit, et sancta romana ecclesia ex Patre, Filioque Spiritum sanctum procedere approbat, atque credit. Quae supradicta prohibitio etc.* Superflua videntur, et extra locum verba illa, *Et sancta romana - credit*, praesertim quia in epistola primum additio defenditur, tum

dogma confirmatur. Haec igitur verba epistolae genuinae fortasse addita sunt.

18. Nec grauiora alia sunt, quae Oudinus obiicit. Nam quod in epistola ad Claudium garrulitatem nescio quam scholasticam odoratur, alius grauitatem Isidorianam epistolam redolere facile reponeret. Verbum *praelatus* pro episcopo Isidoriani aeui esse negat. Verum Isidorus, vt lib. 3. Sententiarum passim *praepositos*, *praesules*, *rectores* episcopos, aliosque sacerdotes vocat, et lib. 2. Synonymorum caput integrum *De praelatis*, *et subditis* explanat, vbi de cuiuslibet generis praepositis, et subditis sermonem habet, ita in hac epistola ait *ceteris ecclesiae praelatis etc.*; quo scilicet verbo intelligere solet Isidorus eos, qui auctoritatem habent praecipiendi. Extat etiam Cypriani liber *de simplicitate Praelatorum*: sed antiquus, verusque titulus est *de vnitate ecclesiae*. *Oudino respondetur.*

19. Quod apud veteres altissimum sit de obedientia erga Romanum Pontificem silentium, vt iactat Oudinus, a catholicis theologis satis, superque refellitur. De veteris ecclesiae Hispanae obseruantia erga Romanam Sedem luculenta extant monumenta: de qua videri potest Collectio Concilior. Hisp. a Pueyo ad iuris canonici formam digesta, cuius titulus 1. est, *De Romano Pontifice* in sex capita distinctus, titulus II., *De sedis apostolicae vicariis*, *ac legatis*, capitibus quatuor constans. In praefatione collectionis genuinae canonum ecclesiae gothicae, Isidoro etiam antiquiore, nisi ipsum auctorem velis dicere, sic legimus apud Marcam De vet. collect. canon., Ballerinios, et alios: *Subiicientes etiam decreta praesulum romanorum*, *in quibus pro culmine sedis apostolicae non impar conciliorum extat auctoritas*. Consonat Concilium Hispalense II., cui Isidorus praefuit, cap. 2. *Illi tricennalis obiectio silentium ponit*: *hoc enim et secularium principum edicta praecipiunt*, *et praesulum romanorum decreuit auctoritas*. Burrielii epistolam cap. 40. latinam feci, qua ille affirmat, ex veteri nostra collectione canonum euidentissime comprobari hispanorum perpetuam erga Romanos Pontifices obseruantiam, et obedientiam. Non omittam religiosissimi regis Sisebuti, qui ante Isidorum obiit, testimonium ex epistola ad Adualualdum regem Longobardorum apud Florezium tom. 7. Hisp. sacr. pag. 321. seq. *Doctor gentium currens per Magistri vestigia his verbis enunciat*: *Vnus Deus*, *vna fides*, *vnum baptisma*. *obedientia erga Rom. Pontificem olim in Hispania viguit.*

Clare, lucideque permonuit, vnam ad cultum venerationis esse confessionem credentium, quam sequax ecclesia ab apostolis traditam Romana suscepit, et recte petentibus, haereticorum segitibus extirpatis, maternis affectibus tradidit. S. Braulio Isidori amicus, et, vt multi volunt, discipulus, etiam in ea epistola, qua gesta Hispanorum Patrum nomine Concilii VI. Toletani defendit, sic Honorium I. alloquitur tom. 30. Hisp. sacr. epist. 21. *Optime satis, valdeque congrue cathedrae vestrae, a Deo vobis collatae, munus persoluitis, quum sancta solicitudine omnium ecclesiarum, praenitente doctrinae lumine, et in speculis constituti, ecclesiae Christi digna tutamina prouidetis, et dominicae tunicae derisores diuini gladio verbi, et superni telo zeli confoditis, atque sanctam domum Dei matrem nostram studio vestro, vel vigilantia a nefandis praeuaricatoribus, et execrandis desertoribus ad Nehemiae similitudinem expurgatis.*

forte *tunicae diuisores*,

Symbolum Athanasianum.

20. Symboli Athanasiani mentionem in epistola ad Claudium Oudinus obiicit. Quid tum inde? Consentiunt viri docti, etiam ii, qui symbolum illud Athanasii esse negant, nihilominus antiquissimum esse, quum in quodam veteri codice Gregorii Magni tempore exarato repertum fuerit. Siue ergo Vigilius Tapsensis seculo v. exeunte symbolum *sub Athanasii nomine* ediderit, vt multi volunt, siue eodem seculo ineunte, Vincentius Lirinensis, vt alii malunt, certum est, ab Isidoro *sub Athanasii nomine* laudari potuisse. Confer Natalem Alexandrum seculo IV. cap. 6. art. 8., qui obseruat, in synodo Augustodunensi anno 670. symbolum S. Athanasii a clericis recensendum praescribi, et iam ab anno 633. aliqua ex isto symbolo videri descripta in ea confessione fidei, quae edita est a celeberrimo Concilio Toletano IV. cap. 1., praeside scilicet Isidoro nostro.

epistola ad Redemptum

21. Epistolam ad Redemptum ab eodem auctore confictam fidenter pronunciat Oudinus, atque addit: *Ita censent omnes eruditi.* Falsam quidem hanc epistolam censent Labbeus in Comment. ad libr. Bellarmin. De script. ecclesiast., qui scriptam post controuersiam de azymo existimat, Caueus, Cellierius n. 31., Dupinius, auctores supplementi Actorum eruditorum tom. 2. sect. 9. p. 475., alii apud Placcium n. 1484. Fabricius n. 23. solum ait, eam suspectam haberi a viris doctissimis. Suspecta quoque visa fuit Florezio

tom. 13. Hisp. sacr. pag. 319. Natalis Alexander, qui epistolam ad Claudium recipit, hanc confictam asserit post exortas inter graecos, latinosque controuersias de azymo, adeoque post Photianum schisma. Nic. Antonius, postquam animaduertit, Cardinalem Bona lib. 1. Rer. liturg. cap. 23. eandem epistolam vt supposititiam configere, Mabillonium etiam, qui azymi causam aduersus Cardinalem Bona egit, argumentum ex hac epistola alias validissimum inter dubia coniecisse dissert. de pane Euchar. azym. et ferment. cap. 6., ipse quodammodo dubius haeret. Quaerit, qua ratione Isidorus ad suum archidiaconum Redemptum scribere potuerit? Agebat forsan, inquit, eo ipso tempore in curia regia Isidorus, vt ex epistola ad Braulionem inter Isidorianas decima colligi potest. Florezius, vt cap. 6. ostendi, dubitat, an idem sit Redemptus clericus ecclesiae Hispalensis auctor narrationis de obitu Isidori, et Redemptus archidiaconus, cui epistola directa inscribitur: ac potius credit, hunc fuisse Redemptum Emeritensem archidiaconum, qui eodem tempore florebat. Suadere hoc ipsum potest, vt idem Florezius tom. 13. Hisp. sacr. confirmat, quod auctor narrationis de obitu S. Isidori *clericus* appellatur, quum alter *archidiaconus* vocetur. Etsi enim *clerici* nomen commune quodammodo est, tamen iamtum inter clerici, et diaconi appellationem discrimen aliquod erat, vt in iudicio inter Martianum, et Habentium episcopos in Concilio VI. Toletano apud Pueyum pag. 690. *Per Timotheum tunc clericum, modo autem diaconum.*

22. Bayerius argumenta profert, ob quae epistola ad Redemptum suspecta videri potest: quia stilus eius hodiernum in scholis arguendi morem sapere videtur; quia verba illa, *pannos autem lineos, quos corporalia dicimus*, sequius prae Isidoriano seculum redolent: quia de pane azymo, ac fermentato disserit longe ante quam de hoc argumento lis inter latinos, graecosque oborta esset. Obseruat, Mabillonium, et Cardinalem Bona alteram tantum e tribus Leonis Acrideni Archiepiscopi Bulgariae ad Leonem IX. de hoc argumento epistolis, apud Baronium ad annum 1053. latine editam, videri legisse: quum ipse olim e graeco Antonii Augustini codice tres descripserit; in quibus tamen nihil inuenit, quod Isidoro ansam praebuisse potuerit ad Redemptum scribendi. Nihilominus Bayerius plura profert, vt epistolam a censura suppositionis vin-

suspecta a multis creditur.

dicet. *Quidni*, inquit, *haec epistola ante vtriusque ecclesiae de pane azymo, et fermentato litem, occasione scrupuli, vt in eadem legitur, de eo, aliisque ecclesiasticae disciplinae articulis Redempto oborti scribi ab Isidoro potuit? Neque in ea, vt Mabillonio persuasum fuit, controuersiae inter vtramque ecclesiam mentio, ac ne vola quidem, aut vestigium extat*. Addit, epistolam nihil absonum, aut Isidoro indignum continere, eius doctrinam cum catholico dogmate mirifice consentire; neque demum stilum prorsus ab Isidoriano abludere. *Viderint haec tamen*, concludit, *quibus veteris ecclesiae disciplinae studium animo haeret*.

rationes contra eam

23. Vt a verbo *corporalia* incipiam, fortasse glossa est e margine in textum intrusa, *quos corporalia dicimus*. Neque tamen persuaderi facile potest, Isidoriano seculo eam verbi significationem in vsu non fuisse; quandoquidem ea vox ita vsurpata extat in libro Sacramentorum Gregorii Magni, in Ordine Romano, in Missali Francorum veteri pag. 400., in Capitulis Caroli Magni cap. 234. lib. 7., apud Alcuinum, Amalarium, et alios veteres, quos Ducangius excitat. In Missali gothico-hispano pag. 219. ad praeparationem missae habemus orationem: *Ad extendendum corporalia dicat sacerdos: In tuo conspectu, quaesumus, Domine, haec nostra munera tibi placita sint: vt nos tibi placere valeamus: attollite portas principes vestras: et eleuamini portae aeternales, et introibit rex gloriae etc.* Sed obseruandum, *corporalia* a gotho-hispanis dicta non pannos, quibus corpus Domini ritu romano imponitur, sed quibus dona sacra, et ipsum altare a diacono cooperiebantur. Ac fortasse in rubrica Missalis gotho-hispani legendum erit *ad extollendum corporalia*; nisi ita coopertorium attolleretur, vt super altare illico extenderetur; nam in Missa dominicae primae aduentus pag. 2. rubrica alia est: *Dimittendo patenam super corporales*: vel, quod magis credo, calix, et patena super corporalia ponerentur, et plicata extrema aliqua corporalium parte cooperirentur, vt colligitur ex iis, quae Cardinalis Bona disserit Rer. liturg. lib. 1. cap. 25. num. xi. Consonat his Concilium Coyacense in dioecesi Ouetensi anno 1050. celebratum. *Subtus calicem, et desuper corporale lineum mundum, et integrum*. Gotho-hispani, et Mozarabes panem, et corpus Domini in patena semper retinebant.

24. Con-

24. Controuersia ergo in epistola ad Redemptum videtur esse non de his pannis, quos nos *corporalia* dicimus, sed de velo, seu pannis, quibus apud gothos diaconus dona sacra cooperiebat, quod quidem velum, seu pallium, nunc solet esse sericum, auroque intertextum, sed, vt ex epistola arguitur, olim erat saltem apud plures occidentales ecclesias lineum. Gregorius Turonensis lib. 7. cap. 2. vocat *coopertorium, quo altare dominicum cum oblationibus tegitur : quod ponitur super munera altaris*. Neque verba epistolae abludunt : *Illi sericos pannos, nos autem lineos, quos CORPORALIA dicimus, ad ornamenta tanti sacrificii exhibemus*. Multis post seculis in Hispania idem pallium, quo calix cooperitur, corporalium nomen adhuc obtinebat, vt constat ex lege Alfonsi IX. part. 1. tit. 4. lege 57. *Corporales son dichos aquellos pannos blancos, que ponen sobre el caliz, con que lo cubren, quando face el clerigo el sacramento del Corpus Domini, e estos no deuen ser de sirgo, nin de panno tinto, mas de panno de lino puro, e blanco*. Sed pro vario tempore, diuersisque regionibus Corporalium nomen diuersis pannis altari iuseruientibus inuenitur tributum, vt videre poteris apud Ducangium verb. *Corporale*, *Palla*, *Substratorium*. *expenduntur.*

25. Aliud fortasse recentioris stili indicium aliquis reponet in verbis epistolae ad Redemptum, *Quum non sint de essentia, siue substantia sacramenti*. Sed quaedam nunc inter theologos communiores phrases in antiquioribus Patribus fundamentum habent. Particulae praepositionis *de* vsus adeo varius, mirusque est apud optimos etiam latinitatis auctores, vt difficile possit in proposita phrasi nouitas aliqua recognosci. Quod autem ante controuersiam de pane azymo inter latinos, et graecos excitatam Redempto scrupulus aliquis de eo discrimine oriri potuerit, immo quod tempore quoque Isidori nonnulli orientales consuetudinem latinorum in reprehensionem vocare studuerint, nihil certe est causae, cur negemus. Nam si eaedem erant dissidii causae, cur non et quaedam initia esse potuerunt, quae tamen in apertum bellum, et schisma non nisi post multa secula, aliis obortis controuersiis, eruperint? Sic Armenis, qui, ad Eutychianam haeresim deficientes, azymo pane vti coeperant, vitio id graeci dabant : ac vetus formula Armenorum, ad fidem catholicam, et concordiam cum ecclesia graeca *controuersia de pane azymo.*

redeuntium, a Cotelerio in not. ad lib. 5. Constit. Apostol. descripta, hoc anathema exprimebat. *Siquis in panem oblationis non immittit fermentum, et sal, nec aquam cum vino in sanctum calicem, anathema sit.* Allegantur etiam quaedam Gregorii Magni verba a Gennadio patriarcha Constantinopolitano pro Synodo Florentina, et a S. Thoma 3. part. quaest. 74. art. 4., et in Catena super Matthaeum, veluti ex illius regesto deprompta: sed, vt viri eruditi iam obseruarunt, in nullis S. Gregorii operibus ea reperiuntur. Ita vero habent: *Solet multos perturbare, quamobrem in ecclesia quidam panes azymos, quidam offerunt fermentatos. Romana ecclesia offert azymos panes etc., sed siue in azymo, siue in fermentato conficiatur, Domini corpus et Saluatoris nostri sumimus.*

vsus Hispaniae

26. In eo autem maxima huius rei difficultas versatur, an Isidori tempore vsus azymorum in ecclesia latina, praesertim gothico-hispana fuerit. Dissentiunt enim inter se viri doctissimi. Mabillonius in praefat. seculi III. Benedictini, et in dissert. singulari de pane Eucharistico azymo, et fermentato, et Christianus Lupus tom. 3. Schol. in Decr. et canon. Concil. in dissert. de Actis S. Leonis IX. cap. 7. seqq. contendunt, perpetuum fuisse in ecclesia latina ab ipso susceptae fidei initio panis azymi Eucharistici vsum. Contra Sirmondus in dissert. de azymo vsum panis fermentati in ecclesia latina solemnem octingentis, eoque amplius annis fuisse, neque recepta azyma nisi post Photii schisma propugnat; cui opinioni Cardinalis Bona lib. 1. rer. liturg. cap. 2. adhaesit, nisi quod azyma non omnino, vt Sirmondus, ab ecclesia latina primis illis seculis excludit. Rationes pro vtraque parte Natalis Alexander in dissert. XI. seculi XI., et XII. art. 3. accuratissime exponit, sed pro neutra sententiam ferre audet: aliquantulum tamen sibi contrarius, qui seculo VII. cap. 3. art. 22. constare ait ex canone 6. Concilii 16. Toletani, pane fermentato ecclesiam hispanam illis temporibus vsam fuisse, et cap. 4. art. 4. negat, epistolam ad Redemptum Isidori esse, quia ea aetate hispanicae ecclesiae fermentatum consecrabant. In praesenti autem dissertatione obseruat, vtrosque canonem 6. Concilii Toletani XVI. pro se afferre, et concludit: *Iudicet lector, cui opinioni faueat.* Crediderim, verba Concilii Toletani cum vtraque opinione componi posse, adeoque neutri fauere.

27. Reprehendit Concilium cap. 6. eos, qui *non panes mundos, et studio praeparatos supra mensam Domini in sacrificio offerant, sed passim quomodo vnumquemque aut necessitas impulerit, aut voluntas coegerit, de panibus suis vsibus praeparatis crustulam in rotunditatem auferant, eamque super altare cum vino, et aqua pro sacro libamine offerant. Quod factum nequaquam in sacrae auctoritatis historia vspiam gestum perpenditur*. Probat deinde, Christum panem integrum accepisse, et benedicendo confregisse, et pergit: *Quid aliud instituit nos, nisi vt panem integrum sumentes super altaris eius mensam benedicendum ponamus, non particulam panis, quod caput nostrum nequaquam fecisse perpendimus? Nam si homo suae vitae diligentiam studiosius adhibere procurat, quanto magis sacris dei cultibus nitorem debitum exhibere summopere debet? Vnde temeritatis huius, aut nescientiae cupientes terminum ponere, id vnanimitatis nostrae delegit conuentus, vt non aliter panis in altari Domini sacerdotali benedictione sanctificandus proponatur, nisi integer, et nitidus, qui ex studio fuerit praeparatus, neque grande aliquid, sed modica tantum oblata, secundum quod ecclesiastica consuetudo retentat: cuius reliquiae aut ad conseruandum modico loculo absque aliqua iniuria facilius conseruentur, aut si ad consumendum fuerit necessarium, non ventrem illius, qui sumpserit, grauis farciminis onere premat.* *ex conciliis.*

28. Deest fortasse aliquid inter verba *fecisse perpendimus*, et *Nam si homo*. Sententia certe Concilii est, panem sanctificandum in altari reponi debere, qui integer sit, nitidus, ex studio praeparatus, et modica mole. Apparet iamtum aliquod initium in Hispania earum particularum, quae nunc consecratae communicantibus distribuuntur: quod a Concilio damnatur, quia contra veterem consuetudinem erat, et Christus panem integrum accepit, quem benedicens fregit, deditque discipulis suis. Ac nisi multum fallor, legendum est, *crustula in rotunditatem auferant, eaque etc.* Nam etsi *crustula* femineo genere dici potest a *crusta*, tamen hoc loco melius videtur *crustula* in plurali neutro a *crustum*. Vt enim aduertit Seruius ad lib. 7. Aeneid. v. 114. *Crustum, et crusta neutraliter dicimus de his, quae comedi possunt, femineo autem genere, quae comesse non possumus.* Neque alius Concilii sensus esse potest: loquitur enim de pane, qui integer accipien- *de pane sanctificando.*

dus erat, et particulatim confractus distribuendus; cuius reliquiae aut modico loculo couseruarentur, aut consumerentur: exemplumque Christi repetitur, qui *panem integrum accipiens*, (*non buccellam*,) *quem post benedictionem confringens suis particulatim discipulis dederit*. Non igitur reprehenduntur, qui vnum aliquod crustulum panis rotundum, siue vnam buccellam super altare offerebant, scilicet pro ipso solo offerente sacerdote, sed qui plura crustula rotunda ad altare afferebant, quae deinde sanctificata sine fractione communicantibus dabant.

forma hostiarum, et particularum.

29. Quaenam panis consecrandi forma, seu figura olim fuerit, et quomodo ad hanc hostiarum, et particularum formam, qua nunc vtimur, deuentum sit, accuratissime perscrutatur Cardinalis Bona Rer. liturg. lib. 1. cap. 23. Sed hostiarum, et particularum originem ex seculis posterioribus repetit: quod verum quidem est, si de communi vsu in ecclesiis recepto sermo sit. Alioquin initium ex ea consuetudine repeti debet, quae in Concilio Toletano reprehensa, postea tamen in meliorem formam redacta inualuit, ab eo vitio expurgata, quod simul Concilium Toletanum damnabat; scilicet quod ea rotunda crustula ex panibus vulgo vsitatis conficerentur. Hac autem in parte, qua Concilium vult, panem sanctificandum debere esse nitidum, et ex studio praeparatum, Mabillonius arguit, panem azymum praecipi: Sirmondus, Cardinalis Bona, et alii colligunt, panem fermentatum non reiici, quum expressa, vt oportebat, mentio non fiat: quibus etiam Christianus Lupus assentitur, quamuis vsum panis fermentati ecclesiae hispanae proprium, non latinae communem inde astruat. Iterum confirmo, capitulum Concilii xvi. Toletani cum vtraque sententia cohaerere posse, quum verba illa *nitidus*, *et ex studio praeparatus* panem azymum satis innuant, si alioquin vsus illius tunc viguisset, et possint etiam peculiarem curam, ac diligentiam, siue studium panis etiam fermentati ex optima farina conficiendi significare: adeoque ex aliis monumentis lis tanta est dirimenda, quam nostrum non est componere. Crediderim tamen, Concilium Coyacense anno 1050. habitum opinioni Sirmondi, et Card. Bonae fauere: *Hostia sit ex frumento*, *sana*, *et integra*, al. *ex frumento electo*, vbi nulla azymi mentio, vt necessarium videbatur, si communis esset consuetudo. Extat Io. Gotter Hermanni *Histo-*

ria concertationum de pane azymo etc. Lipsiae 1737. Interea relinquitur, epistolam ad Redemptum ex hoc capite saltem dubiam esse.

30. Quod autem vasa, quibus sacrificii immolatio agitur, metallina potius debeant esse, vt in eadem epistola exponitur, quam lignea, vel fictilia, id ex antiqua consuetudine videtur dictum. Concilium Coyacense nuper laudatum: *Ita vt non sacrificent cum calice ligneo, vel fictili.* Lege, si vacat, Cardinalem Bonam Rer. liturg. lib. 1. cap. 25., qui num. 2. concludit, orthodoxam ecclesiam semper, et vbique in hoc conspirasse, vt aureis, vel argenteis calicibus sacerdotes vterentur. De palla linea, quae corporale dicitur, multa etiam tradit doctissimus idem Cardinalis ib. num. XI., quae epistolae ad Redemptum consentanea sunt. Sententia quoque veterum Patrum fuit, verba caelestis oraculi non subiacere, vt ait auctor epistolae ad Redemptum, Prisciani regulis, vel Donati. Gregorius Magnus in epistola ad Leandrum, praemissa expositioni in Iob: *Indignum vehementer existimo, vt verba caelestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neque enim haec ab vllis interpretibus in scripturae sacrae auctoritate seruata sunt.* *vasa sacrificii.*

31. De epistola ad Eugenium dicendum superest. Perezius in not. asserit, hunc fuisse Eugenium II. antistitem Toletanum, Iusti successorem. Nonnulli propterea putarunt, inscriptionem falsam esse, quia Iustum post Isidorum vita functum credebant, quod Oudinus refellit, quamuis epistolam eiusdem suppositionis, et auctoris cum praecedentibus esse dicat. Florezius tom. 5. Hisp. sacr. pag. 267. epistolam pro legitima habet, sed ad Eugenium Toletanum scriptam non censet: quum enim Iustus praedecessor anno 636. mense martio prope medium obierit, consecratio Eugenii circa finem eiusdem mensis, non ante, collocari debet: Isidorus autem obiit initio mensis sequentis aprilis. Non ergo idoneum tempus effluxisse videtur, vt Isidorus ad Eugenium iam episcopum literas dare potuerit. Quid, quod epistola potius ad episcopum antiquum directa videtur? *Vestrae sanctitatis literas per nuncium suscipiens Verecundum, rerum omnium conditori grates impendimus, quod ecclesiae sanctae suae mentis, et corporis vestri valetudinem conseruare dignatur.* Existimat ergo Florezius, epistolam ad Eugenium Egarensem, qui IV. Concilio Toletano cum Isidoro subscripsit, directam fuisse. Inscriptio quidem certam episco- *epistola ad Eugenium*

pi sedem non designat, et chronologica ratio, quam Florezius explicat, contra Eugenium Toletanum facit.

num genuina? 32. Partem huius epistolae ad Eugenium Lucas Tudensis operi suo de Albigensium haeresi inseruit: Mariana etiam libro 6. c. 6. Hist. Hisp., qui amicitiam inde colligit, quae inter Isidorum, Eugeniumque Toletanum II. intercedebat, et in not. ad Lucam Tudensem lib. 2. cap. 1. affirmat, eam epistolam extare in vetusto codice templi Toletani. Lucas vero Isidorum auctorem laudat, sed opus, siue locum, ex quo verba eius depromit, non nominat. Natalis Alexander primatum romani Pontificis iure diuino egregie ab Isidoro in hac quoque epistola, vt in alia ad Claudium, confirmari asserit. Oudinus, vt dixi, Dupinius, Dallaeus, Tentzelius, et alii, praesertim heterodoxi, commentitiam aperte dicunt quum ob affectatam erga romanum Pontificem obedientiam, tum ob iniectam symboli Athanasiani mentionem: quae duo obiecta iam dilui, quum de epistola ad Claudium disputaui. De hac igitur epistola, an sit Isidori, minor est dubitandi ratio, quam de praecedenti ad Redemptum: maior fortasse etiam asserendi, eam ab Isidoro scriptam, quoniam a Luca Tudensi iam reperitur laudata. Verum quum ipsius Tudensis auctoritas satis firma, aut antiqua non sit, dum certiora vetustioris aetatis exemplaria non ostendantur, quatuor has epistolas saltem dubias esse pronunciabo.

CAPVT LXXV.

De aliis epistolis, Isidoro attributis, aut affictis. Epistola Isidori medica commentitia. An Isidorus aliquod de medicina opus conscripserit.

Epistola ad S. Gregorium Magnum. 1. Canonicus Legionensis auctor vitae S. Isidori apud Bollandianos refert, Isidorum adhuc iuuenem epistolam ad Gregorium Magnum de beatitudine scripsisse: cuius mentio apud antiquiores alios non extat, vt cap. 18. n. 9. obseruaui: neque eius exemplum vsquam inueniri puto.

epistola de haereticis. 2. In codice Vaticano 3791. post Isidori epistolas ad Leudefredum, et Massonam inscriptio haec est: *Incipit epistola de nominibus haereticorum, qui vnitatem ecclesiae turbauerunt, Isidori*. Sed

id depromptum est ex lib. 8. Etymol. cap. 5. *Quidam etiam haeretici etc.* Alia adduntur ex cap. 6. sub titulo: *De philosophis gentium quaedam*. De hac epistola iterum cap. 86.

3. Alia est epistola Isidori nomine in codice Vaticano 4418. satis antiquo, de quo cap. 97., inter alia opera medica sic inscripta pag. 107. terg. rubrica: *Incipit epistola Ysidori Spaniensi*. Rursus pag. 108. recentiori manu: *Epistola Isidori*: *Quatuor sunt venti*, *quatuor anguli caeli etc.* Epistola a christiano homine videtur confecta, qui quaedam ex Isidoro sumpsit, scilicet ex lib. 4. Etymologiarum, qui est de medicina, et aliis in locis. Fabricius tom. 13. biblioth. graec. pag. 746. inter veteres medicos recenset Isidorum Antiochenum a Galeno citatum, et Isidorum Memphitem ab Aetio. Addit, Isidorum Hispalensem medicis a Tiraquello annumerari propter ea, quae de rerum proprietate scripsit, et multa alia ad medicinam pertinentia, praesertim lib. 11. 12. 16. et 17. Etymol. Nescio, an quod dicit *de proprietate rerum*, intelligat opus a Sigeberto indicatum: *Scripsit et libros duos de differentiis verborum*, *siue de proprietate rerum*, an solum innuat, Isidorum in libris Etymologiarum plura de rerum proprietate scripsisse. *Epistola medica.*

4. In Bibliotheca romana Angelica codex est membranaceus in 4. seculi XIV. circiter, inscriptus: *Isidorus*, *et alii de medicina*: *Interea moneo te*, *medice*, *sicut ego monitus sum a nostris magistris etc.* Desinit: *posse noscitur*. *Explicit Isidorus*. Alloquitur quemdam suum nepotem. Non exprimitur, esse Isidorum hispalensem. Sequuntur quaedam anonyma: *Medicina est*, *quae corpus vel tuetur*, *vel restaurat etc.* Hic est liber quartus imperfectus Etymologiarum Isidori. Postea *Incipit liber aureus*: *Si dolor capitis etc. Explicit liber aureus* Deinde *Incipiunt curae magistri Bartholomaei*: *Hydrophobia est passio etc.* Codex in fine videtur mutilus. *Isidorus de medicina.*

5. Suspicor, medio aeuo Isidorum aliquem extitisse, qui latinis literis medicinam illustrare pro virili parte conatus fuerit. Nam in codice etiam Vaticano 2439. membranaceo in fol. post Auerrois commentarium super cantica Auicennae, Magistro Armengando Blaxii de Monte Pessulano ex arabico interprete, pag. 45. sunt Ioannis Damasceni aphorismi, subiecto commentario. Aphorismi incipiunt: *Liberet te deus*, *fili amantissime*, *a deuio erroris*. Commentarium vero: *Ioannes Damascenus tradens quosdam canones medicinae operi suo* *Isidorus recentior medicus.*

praemittit prooemium. In fine haec est rubrica: *Expliciunt aphorismi Ioannis Damasceni, filii Serapionis, cum commento Beati Isidori.* Codex seculi XIV. circiter est. Neque Armengandi Blaxii, neque Isidori alicuius medici Fabricius in bibliotheca medii aeui meminit. Ioannes Damascenus medicus ille ipse est, quem Fabricius tom. 13. bibl. graecae librum aphorismorum 160. ad filium scripsisse testatur, et ad seculum VIII. prope finem reuocat. Etsi enim de Ioanne Damasceno, Serapionis filio, in Serapione agere pollicitus est, tamen id solum protulit: *Ioannes Serapio, aut, vt alii vocant, Serapionis filius, medicus arabs circa a. c.* 1070. *multis seculis vixit post Serapionem medicum Alexandrinum etc. Arabis autem illius, quem ad* VIII. *seculum perperam referunt alii, plura scripta latine versa habemus etc.* At auctor aphorismorum ad filium ad VIII. seculum ab ipso Fabricio refertur. Quidquid id est, certe Isidorus noster commentarium in aphorismos scriptoris longe se posterioris minime edere potuit.

fabula de libris medicis Isidori

6. Quod si aliquis, vt opinor, fuit Isidorus, qui medio aeuo, vt dixi, nomen suum inter medicos scriptores professus fuerit, facile fuit, vt inepti librarii Isidorum Hispalensem, cuius late fama peruagata erat, auctorem crederent. Ac fortasse auctor continuationis Isidoriani Chronici sub Ildefonsi nomine vel prorsus confictae, vel plurimum interpolatae, inde occasionem sumpsit, vt quaedam de libris medicis Isidori a commentitio pariter Theodisclo, Isidori successore, falsatis in vulgus spargeret: *Successit beatissimo Isidoro Theodisclus, natione graecus etc. Libros quosdam de naturis rerum, et arte medicinae, necnon et de arte notoria, quos pater Isidorus facundo stilo composuerat, et nedum ad publicum venerant, in odium fidei corrupit, resecans vera, et inserens falsa: atque per quemdam Arabum nomine Auicennam de latino in arabicum transtulit.*

reiecta.

7. Totam hanc fabulam merito explodit Nic. Antonius, qui ex interpolato huiusmodi chronico errorem ortum putat eorum, qui Auicennam hispanum fuisse existimarunt; quum tamen Auicenna, princeps scilicet medicorum arabum neque in Hispania natus, neque illuc accessisse vnquam videatur, et XI. seculo demum vixerit, vt ostendit lib. 7. cap. 2., vbi duos Auicennas sine vllo fundamento ab aliis distingui animaduertit. Ridiculum praeterea videtur, Theodisclum in odium fidei vera in libris de medicina, et rebus natu-

naturalibus resecuisse, ac falsa inseruisse, quum id potius ad libros de rebus sacris scriptos esset referendum. Dubium autem est, an pseudo-Ildefonsus nomine artis notoriae intellexerit superstitiosam illam, quam *Salomonis clauiculae* titulo Cornelius Agrippa integro libro explanauit, de qua Delrius, Torreblanca, Alberghinus, aliique agunt, quae certe sanctissimo viro Isidoro sine maxima iniuria ascribi nequit, an artem notariam, quae per notas scribere docet, quam hebraei etiam inferioris aeui cognouerunt: de qua videndus Mullerus lib. 2. Misc. cap. 13. Haec autem notaria ars multo minus idonea est, vt in odium fidei corrumpatur. Pinius in tract. de liturg. Hisp. cap. 4. eidem commentitio Theodisclo imputari posse coniicit, quod exemplaria quaedam liturgiae Mozarabicae corrupta fuerint; quia scilicet Baronio fidem praestitit, referenti ad annum 794., Theodisclum primum in Hispania asseruisse, Christum dei filium esse adoptiuum. Ita facile errores serpunt.

8. Berardus, qui Canones Gratiani genuinos edidit, eandem crambem recoquit part. 3. pag. 481., atque ita concludit: *Nemo exinde non colligit, quanta solertia opus sit in meditatione Isidorianorum librorum, in quibus sane siquid offendiculi esse potest, id non Isidoro tribuendum erit, sed aut Theodisco, aut Auicennae*. Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 344. sententiam Nic. Antonii male expressit: ait enim, eum apologiam pro Theodisclo adornasse, cui nonnulli errorem Adoptianorum imputauerant, quum Nic. Antonius ne extitisse quidem vllum Theodisclum antistitem Hispalensem contendat. *Theodisclus confictus,*

9. Nullum quidem fuisse Theodisclum, qui post Isidorum sedem Hispalensem tenuerit, cap. 12. demonstratum iam manet. Neque tamen propterea Lucam Tudensem auctorem continuationis chronici Isidoriani Ildefonso affictae, aut interpolatorem crediderim, quod multi putant. Nam Rodericus quoque Toletanus Lucae aequalis, aut etiam antiquior eandem continuationem legisse videtur, vt apparet libr. 2. de reb. Hisp. cap. 21., vbi de Cindasuindo ait: *Libros Sanctorum Patrum diligenter fecit perquiri, et instituta beati Isidori firmiter obseruari. Hic perfidum Theodistum hispalensem episcopum synodali sententia in exilium misit, et dignitatem primatiae, quam ab antiquo habuerat, totius approbatione Concilii Toletanae ecclesiae confirmauit*. De corruptis Isidori libris nihil Rode- *etiam ante Lucam Tudensem.*

ricus diserte profert, vel quia instituto suo satis erat, si Theodisclum, aut Theodistum perfidum appellaret, vel quia fortasse exemplar continuationis Chronici Isidoriani minus corruptum nactus fuit, vt loc. cit. iam monui.

epistola de institutione bonae vitae. 10. Inter Isidori epistolas referre aliquis possit opusculum de institutione bonae vitae, de quo cap. 82.; nam epistolae nomine insignitur in codice Vaticano-Palatino 832.; vbi tamen non Isidoro, sed Ambrosio perperam ascribitur pag. 80. terg. *Incipit epistola beati Ambrosii archiepiscopi de moribus, et honesta vita: Dilecte fili, dilige lacrymas etc.*

CAPVT LXXVI.

De natura rerum liber Isidori ad Sisebutum Regem. Editiones, mss. codices, excerpta, caput quoddam huius libri nondum editum. Carmen Astrologicum huic libro additum, fortasse Isidori, Compendium metricum eiusdem libri nondum editum, fortasse S. Eugenii Toletani.

Sisebutus rex. 1. *Neminem vidi hactenus*, ait Bayerius, *qui de hoc opere litem Isidoro intendat*. Ac notandum id sane in tanta iudicandi de genuinis Isidori operibus licentia, ac varietate. Sisebuti regis, cuius doctrinam, et eloquentiam Isidorus non solum in epistola nuncupatoria, sed etiam in historia Gothorum celebrat, epistolas, quosdam versiculos, et Acta martyrii S. Desiderii Florezius tom. 7. Hisp. sacr. edidit: ex quibus Isidori iudicium de regis eruditione satis comprobatur, quamuis is sermone parum latino, et ad vulgarem declinante scripserit. Opus clare a Braulione describitur: *De natura rerum ad Sisebutum Regem librum vnum: in quo tam de ecclesiasticorum doctorum, quam de philosophorum indagine obscura quaedam de elementis absoluit*. Breuius Ildefonsus: *Librum de natura rerum ad Sisebutum Principem*. Hunc quoque titulum *De natura rerum* Sigebertus, aliique retinuerunt. Nic. Antonius putat, hoc esse opus, quod Trithemius *Cosmographiae* nomine laudat, quam inscriptionem in Pithoeano codice apparere, monuit Scriuerius in animaduersionibus ad Vegetium edition. 1670. tom. 2. post Stewechii commentarium pag. 54. Sed quum Trithemius nonnunquam quaedam opera diuersis

titulis repraesentet, crediderim, opus diuersum non esse, quod alibi vocat *De computo, et natura rerum*, alibi *De astronomia*.

2. Neque dubitandum videtur, quin liber *De astronomia* a Trithemio recensitus sit opus ipsum *De natura rerum*. Nam initium a Trithemio indicatum: *Domino, et filio charissimo*, epistolae nuncupatoriae Isidori ad Sisebutum congruit. Nic. Antonius inter opera a Trithemio commemorata, sed aliis ignota, refert librum *De astronomia*: quem ipse quoque suspicatur esse librum De natura rerum. *Attamen*, addit, *in Medicea bibliotheca Isidorus DE ASTRIS reperitur*. Extat adhuc hic codex, *Liber Isidori de astris caeli*; sed eundem esse, ac librum *De natura rerum*, perspicuum est ex collatione inter schedas Zaccarianas cap. 44. indicata. Neque in aliis mss. exemplaribus similes inscriptiones libri de natura rerum desunt, vt in cod. Regio-Vaticano 1573. Bayerius quoque codicem Toletanum recenset, qui *De astris caeli ad Sisebutum* inscribitur. Ab aliis dicitur *liber astronomicus*, et in editione Augustana anni 1472. fol., quam Fabricius laudat, *De responsione mundi, et ordinatione astrorum*. In codice Escurialensi, quem Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 327. describit, seculi XIII., titulus est, *Sancti Ysidori Yspaniensis De astronomia, seu natura rerum*. Subiungitur in eodem codice *Item liber Sententiarum*, scilicet Isidori. *diuersi tituli.*

3. Miratur etiam Nic. Antonius, opus De natura rerum in ms. codice Pauli Petauii, quem Scriuerius laudat, appellari *Rotarum librum*. Neque assentitur Scriuerio, qui *Rotarum* in *Notarum* commutare voluerat, ac probabiliorem putat coniecturam, quod *Rotarum* ex *Natura rerum* compendiose scripto eruperit. Verius tamen censet, a *rotis*, seu circularibus figuris, quibus Isidorus multis in hoc libro vtitur, titulum *Rotarum* ab aliquo ineptissimo, vt ait, excriptore fuisse fabricatum, praesertim quum eundem titulum in Chronico Fontanellensi inuenerit: de quo confer supra cap. 46., vbi in alio codice monasterii S. Nazarii in Laurissa idem titulus *Rotarum* supra verum titulum apponitur. Codex noster Regio-Vaticanus 310. eadem inscriptione praenotatur. Codex Mediolanensis *Liber Rotar.*, quod Muratorius non intelligebat, quum codicem describeret, vt cap. 55. dixi: ac fortasse vetustate consumptae erant vltimae literae in *Rotarum*. *liber Rotarum.*

4. Grialius, qui ad Matritensem editionem librum hunc emen- *Aluarus Cordubensis.*

dandum in se recepit, titulum *De natura rerum* praeferendum ait, quum etiam Beda Isidori exemplo librum suum *De natura rerum* inscripserit; quamuis alias Isidori liber *De astronomia*, siue *De mundo*, siue *De naturis rerum* inscribatur. Mansius in descriptione codicis Lucensis, de quo supra cap. 44., recenset opus cuiusdam Iacobi hoc titulo: *Incipit de natura rerum*. Agit de terra, mundo, elementis, de stellis, de meteoris etc. Praefatio est metrica: *Naturas rerum varias, labentis et aeui - Perstrinxit titulis tempora lata citis*. Hoc opusculum edere Mansius cogitabat. Auctor ab ipso creditur Iacobus diaconus, cuius sequitur synopsis epistolae Alcuini. Ego puto, Bedae opus esse iam editum. Aluarus Cordubensis seculo IX. Isidori *librum naturae rerum* appellauit in Indiculo Luminoso num. 15. *Carnalibus vero, et minus peritis scandalum nasci tempore martyrii beatus, et lumen noster* (forte *nostrum*) *Isidorus in rerum naturae libro euidenti eloquio, et apta figura stellae cuiusdam Horione* (orionis) *nunciat*.

editiones. 5. Prodiit hic liber, vt ex Fabricio dixi, anno 1472., et consentit Bandinius tom. 4. cod. latin. bibl. Laurent. Medic. plut. 27. cod. 9. bibliothecae S. Crucis: quae editio Margarino de la Bigne ignota fuit, qui anno denique 1580. se primum id opus in vulgus edere existimabat. Repetita est deinde editio libri eiusdem in editionibus operum Isidori Regia Matritensi, Breuliana, et recenti Matritensi. Sed in editione Regia caput vltimum *De partibus terrae* praetermissum fuit. In recenti editione Matritensi inter appendices pag. 51. additum est hoc caput ex codice Ouetensi, scripto seculo VII., et ex alio Oxomensi seculo XII., vel circa initium seculi XIII. exarato. Editor, qui nonnullas varias lectiones ex Ouetensi codice adiicit, aduertit, in centro figurae capitis XI. literis minio notatis legi: *Eulogii mementote peccatoris*; qui Eulogius, vt addit, videtur scriptor, vel possessor libri. In nota subiecta dubitatur, num is sit S. Eulogius martyr Cordubensis. Anno 859. S. Eulogius martyrio coronatus fuit: adeoque si liber ad seculum VII., vel, vt alii putant, VIII., pertinet, Sanctus hic martyr solum possessor esse potuit.

editio noua Matritensis. 6. Aduertit idem editor, post caput, quod nunc est vltimum, *de partibus terrae*, alia in eodem codice Ouetensi addi *De Asia, et partibus eius*, quae sunt caput 3. 4., et 5. libri 14. Etymologiarum: et coniicit ille quidem non inepte, vere olim ad librum de na-

tura rerum, qui Etymologias praecessit, pertinuisse; postea vero ab Isidoro in Etymologias coniecta, et in plerisque exemplaribus libri de natura rerum praetermissa. Bayerius in not. ad biblioth. vet. Hisp. obseruat, peruetustum illum olim ecclesiae Ouetensis codicem, quem Longobardicum Grialius appellat, nunc extare in Regia Escurialensi bibliotheca, ac constare partim cursiuo charactere Longobardico, quem nos *Ataulphicum* dicimus, partim quadrato, seu vulgari romano: videri autem seculo VIII., eoque non multum adulto scriptum: *ex quo*, pergit, *ineditum eatenus Isidori caput* XLVII. *de partibus terrae in nouissimam Matritensem anni* 1778. *editionem permanauit*. Fallitur, quod id caput non ante editum censet: nam et in Bignaeana, et in duabus Breulianis editionibus conspicitur. Et quum illud non solum editi, et plerique nostri mss. codices exhibeant, sed etiam ille ipse Longobardicus, quo Grialius potissimum vsus fuit, colligitur, incuria alicuius accidisse, quod in Matritensi Grialiana editione omissum fuerit. Quod si studio praetermissum fuit, quia a nonnullis mss. abest, debuit editor praemonere, cur caput, quod in Bignaeana editione iam conspiciebatur, et in multis antiquissimis membranis apparet, nihilque prae se fert Isidoro indignum, excluserit.

7. Libri de natura rerum quaedam sunt in mss. exemplaribus excerpta: vt in codice Regio-Vaticano 571. inter alia ex Patribus deprompta pag. 13. *De signis tempestatis, vel serenitatis*: quod est caput 38. integrum libri Isidoriani de natura rerum, et in codice Casanatensi D. IV. 23., de quo cap. 107. *excerpta.*

8. Codicem vnum ms. libri de natura rerum ex bibliotheca Mediolanensi Nic. Antonius memorat, Bayerius tres Escurialenses, et vnum Toletanum; cuius meminit etiam Burrielius in sua epistola. In fine capitis 44. recensui quatuor codices, vnum Lucensem, et tres Florentinos, quorum varias lectiones Zaccaria sibi parauerat. Inter codices Albornozianos Expositionis in Genesin etc. indicatur initio liber Isidori *De natura rerum*. Inter codices Etymologiarum, vt iam a me obseruatum fuit, alicubi reperitur liber *De natura rerum*, tamquam pars, siue liber vltimus Etymologiarum. *mss. codices.*

9. Bandinius tom. 4. cod. latin. bibl. Med. plut. 27. bibliothecae S. Crucis describit codicem 9., in quo est opus Etymologiarum, vt alibi dixi. Num. 3. pag. 175. *Isidori Iunioris illustris libellus de astronomia, siue de natura rerum. Prologus: Domino, et filio* *ex Bandinio.*

Sisebuto etc. Tabula capitum 45.; vltimum est de monte Aetna, ac desinit: *ad puniendos peccatores, qui cruciabuntur in seculum seculi.* Quaedam alia addit editio Matritensis, et caput aliud integrum editiones Bignaeana, et Breuliana. Subiiciuntur in eodem codice capita quatuor, quorum primum: *De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperint.* Secundum *De praecedentia, et antegradatione stellarum.* Tertium *De praecedentia, et antegradatione* (legendum *retrogradatione*). Quartum *De statu stellarum.* Quae sunt quatuor postrema capita libri tertii Etymologiarum. Succedunt alia capita *De mundo etc.*, scilicet decem priora capita libri 13. Etymologiarum. Pag. 188. occurrit totus liber 10. Etymologiarum, aliquanto longior in hoc codice, quam in editis, videlicet nonnulla adiuncta habet in fine, vt Bandinius obseruat. Alius codex de natura rerum recensetur a Bandinio plut. 22. bibliothecae S. Crucis n. 12., qui membranaceus est seculi XIII., et inscribitur *De astris caeli*, similis codici 39. plut. 29., de quo dixi cap. 44.

Vaticani. 10. Non pauca, nec contemnenda recognita a me sunt libri de natura rerum mss. exemplaria. Codex Regio-Vaticanus 255., cap. 99. describendus, exhibet opus de natura rerum hoc titulo recentiori: *Isidorus de natura rerum.* Codex vetus est, fortasse seculi IX. Non multo inferior est codex Regio-Vatic. 310., de quo cap. 100., vbi liber de natura rerum inscribitur *Rotarum liber Isidori.* In cod. Regio-Vatic. 571., de quo cap. 100., est fragmentum huius libri. In Regio-Vaticano 1260. cap. 101. integrum opus sine titulo: incipit: *Domino, et filio Sesibuto Esidorus.* Vltimum caput est *De monte Aetna*: sunt versus de ventis, et carmen, *Tu forte in luco etc.* In Regio-Vatic. 1573. cap. 101. inscriptio est, *Liber astrorum caeli editus ab Isidoro.* Adest caput 47. De partibus terrae. In cod. Palat. 834., de quo cap. 103.; *Incipit liber de Astra caeli Sancti Hisidori Spalensis episcopi.* In Palatino 1448. seculi XI. circiter *Liber Rotarum Sancti Isidori episcopi*; adest caput 46. De nominibus maris, ac fluminum nondum editum. Hoc est caput 48. in codice Palatino 834. Idem caput extat in Vrbinate 100., de quo c. 104., vbi liber hic *De astronomia* inscriptus, Etymologiis tamquam liber 23., et vltimus subiungitur, auctus in fine opusculo De caelo, quod Isidoro quoque adiudicatur. Inuenitur praeterea in codice Albanio, de quo cap. 107. fusius agam.

11. Caput nouum *De nominibus maris, et fluminum* ex mss. codicibus a nobis producendum est, scilicet post caput 22. *De Nilo*. Etsi enim in editis desideratur, et a multis quoque manu exaratis exemplaribus abest, tamen certum mihi est, ab Isidori manu esse. Quis enim alius post Isidori tempora tam scite veterum auctorum loca interserere nouisset, vt in hoc capite cernitur? Respondet enim hoc caput reliquo operi, de quo notanda sunt Scriuerii verba ad Vegetium a Nic. Antonio indicata, et a Fabricio relata: *Sane non contemnendum opusculum, et dignum viri docti censura. Multa indidem fragmenta Nigidii, Varronis, Suetonii Tranquilli, et aliorum haurienda*. Profert Isidorus in hoc capite verba Tranquilli in Pratis, Virgilii, Naeuii in bello Punico, Attae in Togatis, Pacuuii, et Augusti, ex quo refert, *Nos venimus Neapolim fluctu quidem caeco*: quod fragmentum aliis Augusti, quae Rutgersius collegit, adiungi poterit, non minus quam verba Tranquilli, Naeuii, Pacuuii, et Attae, quae in hoc capite referuntur, inter veterum poetarum fragmenta, quae iam multi vulgarunt, reponi poterunt. Laudatum caput extat in codice Albanio, in Lucensi, et in multis Vaticanis, vt in eorum indice nuper exposito obseruare licet. *caput denuo addendum.*

12. Libro de natura rerum in nonnullis mss. subiicitur quoddam astronomicum carmen versu hexametro, *Tu forte in luco etc.* In editione recenti Matritensi descriptum fuit hoc carmen, vbi dicitur ecloga elegantissima, desumptum ex codice peruetusto Ouetensi, in quo inter caput 46., et 47. collocatum erat, et ex alio codice seculi XIV., scilicet Escurialensi, vt ex nota Bayerii ad Bibl. Hisp. arguo, qui poemation *De sole* vocat, *ellipticum tamen, et misere defoedatum*. Initium inter appendices nouae Matritensis editionis est: *Tu forte in lucis*. Desinit: *Lumen, et fratrem rectis obiectibus argens*. Multis mendis in hac editione carmen corruptum est. Emendatum a me prodibit non solum ex ms. Regio-vaticano 255., in quo post librum de natura rerum reperitur, sed etiam ex antiquis editionibus. *carmen astronomicum,*

13. Id enim tam editor Matritensis, quam Bayerius ignorasse videntur; scilicet huiusmodi carmen astronomicum longe ante, nec semel typis excusum in lucem venisse. Extat in Anthologia latina pag. 494. tom. 4. Poetar. latinor. edition. Pisaur., vbi in fine denotatur, aliquid deesse post versum, *Luna meat etc.*; sic enim legen- *olim editum,*

dum, non vt in editione Matritensi, *Lumen eat*. In ms. Regio-vaticano 255. nullo signo arguitur, imperfectum esse carmen: versus autem vltimus sic habet: *Luna meat, fratrem rectis obiectibus vrgens*. Editio Matritensis *argens*, Pisaurensis *arcens* pro *vrgens*. Primum prodiit hoc poemation inter P. Pithoei poematia vetera: de qua editione agit Fabricius lib. 4. biblioth. vet. lat. cap. 1. Vocat incerti auctoris *De defectu lunae*, siue *De astronomia* fragmentum, quod incipit: *Tu forte in loco laetus*. Sed legendum *in luco lentus*. Obseruat, Fulgentium auctorem indicari in titulo *ex coniectura* minus verisimili; subiici in mss. libro Isidori de astronomia; Varronis Atacini esse, coniicere Pithoeum, et Petrum Danielis apud Turnebum XIX. 3. Aduers., contra quos disputat Salmasius p. 1131. ad Solinum editionis Parisiensis.

fortasse Isidori.

14. Gerardus Io: Vossius cap. 5. De poet. lat. putat, fragmentum hoc esse carminis astronomici, atque Isidorum fortasse habere auctorem, cuius operibus saepe subiicitur, nullo auctoris nomine expresso: doctissimum quemdam hominem coniicere, Varronis Atacini esse. Quum Fulgentii nomen solum *ex coniectura* praefixum fuerit, vt Pithoeus in notis consentit, et vetusta exemplaria Astrologiae Isidori, cui fere subiicitur, nullius auctoris titulum praeferant, consequens videtur, aut Isidori esse, aut alicuius ex antiquioribus scriptoribus, quibus Isidorus libens vtitur. Et in codice quidem Ouetensi antiquissimo ante caput vltimum in textu ipso hi versus inseruntur: quod arguït, ab auctore libri id factum. Locus tamen carminis proprius esset post caput 21. *de lunae eclipsi*: id enim auctor agit, vt lunae eclipsin explicet, pauca de solis eclipsi addens. Neque video, cur imperfectum carmen plerique dicant: nam poeta, quod initio de lunae eclipsi dicere proponit, plene exequitur.

nondum episcopi.

14. Vt Isidori poemation hoc esse, fidentius coniiciamus, codicis Florentini S. Marci 604. seculi IX. circiter auctoritas fauet: in quo fragmenta quaedam, sed interpolata, Etymologiarum proferuntur, scilicet de inuentoribus literarum, vbi haec sunt peculiaria: *Aethicus philosophus, et cosmographus suos literarum characteres, quos adinuenit, ita, vt infra notatum est, distinxit, quosque beatus bonae memoriae Hieronymus presbyter vna cum libro suo Cosmographo latinis tradere curauit etc.* Sequuntur characteres literarum, et subinde rubrica: *Incipit Hisidori presbyteri sermone nitidiori: Tu forte*

in luco

in luco lentus etc., qui versus multis mendis apparent inquinati, vt ex specimine, quod Rochus meus Menciaca ad me misit, colligo. Succedunt alia Isidoriana fragmenta de die, hebdomada, mense, anno etc. Cur autem *presbyter* Isidorus vocetur, non intelligo, nisi eum iuuenem adhuc, et presbyterum hoc astronomicum carmen composuisse dicamus.

16. Fragmentum huius poematii Sisebuti nomine inuenio inter Anecdota Muratorii t. 3. pag. 160. insertum operi anonymo *De computo* ex codice perantiquo bibliothecae Ambrosianae. Liber ex multis opusculis de computo, de ratione paschatis, de cyclo etc. collectus est anno 810., aut summum paucis post annis, vt ex c.153., aliisque locis colligitur. Ex Isidoro quaedam desumpta sunt. Titulus capitis 106. est, *Item Sesebutus de eclipsibus solis, et lunae dicit: Quur fesso luna libescit circulus orbe etc.* Ita procedunt versus, multis mendis inquinati, vsque ad extremum versum: *Lunam erat fratrem rectis arguens*; qui corrigendus est *Luna meat fratrem rectis obiectibus vrgens*. *fragmentum carminis.*

17. Cur autem Sisebuto hi versus ascribantur, ratio peti potest ex ipso libro Isidori *De natura rerum*, Sisebuto dicato, cui adiici, vel inseri solent. Ac re vera versus finem huius de computo libri, siue collectionis extat Isidori opus *De natura rerum*, quod pag. 208. a Muratorio ita indicatur: *Domino, et filio Sisebuto Esidorus: Dum te praestantem ingenio, facundiaque etc.* Omittitur a Muratorio, qui addit ex codice quosdam versiculos: *Annus solis continetur - Quatuor temporibus*. Desinunt, *triennarium biennium - Bisque trinis supramissis*. Reliqua desiderantur. *Sisebuto ascriptum,*

18. Non tamen absurdum esset Sisebutum, *ingenio, doctrinaque praestantem*, vt ait Isidorus, aliique confirmant, auctorem carminis credere. Ex eius epistola ad Theudilanem, dum ex laico habitu se ad monasterium conuertisset, colligimus, Sisebutum musis quoque amicum fuisse: concludit enim epistolam tribus distichis ad Theudilanem, quibus praecedit versus Dracontii lib. 1. De Deo v. 128. *Magnus vbique deus, nunquam mutabilis auctor*. In Dracontii editionibus legebatur: *Clarus vbique deus, nunquam mutabilis auctor*. Carmen Dracontii tribus libris comprehensum e ms. codice Vaticano ego edidi Romae 1791., in quo erat *Clarus vbique deus, nunquam maculabilis auctor*: quam lectionem confirmant duo alii *quod non abhorret.*

codices Vaticani 3853., et 5884., deinde a me visi, in quibus eodem modo êxtat Dracontii poema, nomine Aurelii Augustini inscriptum. Sisebuti distichon secundum ita habet: *Qui tibi diuinum iussit concedere votum, - Ipse tibi tribuat Sandrimer almauia*: corrigendum videtur, *Sandrimer alme, viam*. Vltimus versus est, *Sit tibi vitae lux Christus vbique pius*, et in ms. codice Toletano *Sit tibi vita lux*: restitui potest *Sit tibi vita, et lux*.

compendium metricum.

19. Aliud ego poema inueni, ad eumdem librum de natura rerum aliquatenus spectans, in codice Albanio eidem libro subiunctum: quod veluti compendium metricum est plurium eiusdem libri capitum. Quaedam soluto sermone praecedunt: *In ipso quidem principio etc.*, de septem primis creationis diebus. Tum rubrica: *Item versus de eadem re*: *Primus in orbe dies lucis primordia sumpsit*; qui sunt septem versus S. Eugenii Toletani, qui inter eius carmina reperiuntur, et descripti etiam sunt in Prolegomenis ad Dracontium pag. 17. Sequitur rubrica: *Item versus de sole*: *Sol oriens faciem stellarum euiscerat omnem etc.*, qui pertinent ad caput 27. Ita versus *de arcturo*, *de boote*, *de pleiadibus*, *de orione*, *de lucifero*, *de vespere*, *de cometa*, *de sirio*, *de duodecim signis*, *de tonitruo*, *de fulminibus*, *de arcu caelesti*, *de nube*, *de pluuiis*, *de niue*, *de glacie*, *de ventis*.

versus de ventis

20. Postremi versus, videlicet *de ventis*, illi ipsi sunt, qui in editionibus Bignaeana, et Breuliana capitis 37. textui subiunguntur hoc titulo: *Versiculi de supranominatis ventis*. Breulius ad marg. notat, eos versus in ms. codice non haberi. Grialius animaduertit, eos ab aliis mss. abesse, extare autem in Ouetensi gothico ab Isidori opere separatos, magisque emendatos, quam in editis: quos, quia non prorsus inelegantes, et Isidoro antiquiores ipsi videbantur, in nota proposuit. Sed quum hi versiculi de ventis ab eodem auctore videantur profecti, a quo reliqui, in codice Albanio eodem contextu exarati, Isidoro antiquiores non sunt dicendi. Nam ceteri ita clare Isidori verbis insistunt, vt etiam allegorias eius mysticas non praetermittant. In codice Ottoboniano 6., de quo cap. 105., sine auctoris nomine iidem versus *de ventis* proferuntur, vti etiam in codice Veronensi Orationalis gothico-hispani, vt indicat Maffeius in codicis eius descriptione, cap. 88. num. 93. referenda.

Eugenii Toletani.

21. Quem ergo auctorem statuimus? Nulla mihi occurrit ra-

tio, cur Eugenio Toletano istiusmodi versus abiudicem: et est contra non leuis, cur illi adiudicem. Quum enim eodem omnes contextu fluant, idem omnium censendus est auctor. Priorum autem septem versiculorum auctorem Eugenium esse, iam monui. Nimirum delectabatur Eugenius res naturales breuibus carminibus explicare, quod satis ex poematum eius libris constat. Ac fortasse rubrica, quae toti carmini praecedebat, et iam vetustate corrasa legi nequit, nomen poetae, Eugenii, vt ego arbitror, indicabat. Sed quicumque demum fuerit eius poematis auctor, quum neque adhuc illud lucem viderit, et ad libri Isidoriani siue explicationem, siue commendationem pertineat, iure, meritoque inter Appendices a nobis referetur.

CAPVT LXXVII.

Isidorus noster Hispalensis verus auctor Chronici, quod aliud est a Chronico Isidori Pacensis. Compendium Chronici Etymologiis insertum ab ipso Isidoro.

1. Quum magna fuerit quorumdam hominum licentia a seculo IX. praesertim, et aliis subinde consequutis interpolandi, augendi, mutilandique veterum scriptorum opera, haec tanta temeritas in quorumdam argumentorum libris peruertendis potissimum grassata fuit, vt in collectionibus canonum, in kalendariis, in chronicis, et historiis. Neque is ego sum, qui illico iudicem, omnes eiusmodi operum corruptores dolo malo egisse: nonnulli enim, vt mihi quidem videtur, ita libros sibi describebant, aut describi curabant, vt plura alia siue ex aliorum glossis, et additionibus, siue e sua penu in eandem sententiam insererent, vt aliquando vsui esse possent. Pessimo tamen id exemplo faciebant, quum alios facile decipi sinerent, qui omnia in libro exarata auctori, cuius praefigebatur nomen, bona fide ascribebant. Cui malo paucis verbis occurrere poterant, si opus collectaneum, aut ex variis consarcinatum esse aduerterent. Sed non deerant, qui quum e libris exarandis quaestum facerent, ex alicuius magni auctoris nomine, quod in fronte conspiceretur, maius pretium sibi pollicebantur. *Interpolatores codicum.*

2. Haec codicum corruptio, rerumque mixtarum perturbatio in multis Isidori operum, ac nominatim chronici exemplaribus de- *in Chronico Isidori versati.*

prehenditur, eoque etiam magis quia Isidori nomen clarum vbique erat, et scripta latissime disseminabantur. Atque, vt de Chronico singillatim verba faciam, hac de causa accidit, vt Isidoro partim suum verum chronicon negetur, partim alia aut non sua, aut interpolata affingantur. Chronici Ildefonsus non meminit: quippe cui curae non fuit historicos Isidori libros recensere. Non ita Braulio, qui opus perspicue describit: *Chronicorum a principio mundi vsque ad tempus suum librum vnum, nimia breuitate collectum.*

Braulionis testimonium.

3. Nolim, Braulionis verba ita accipi, quasi breuitatem Isidori minus probet: potius enim laudat, quod ab orbe condito historiam rerum, et temporum breui chronico scite comprehenderit, eo fere modo, quo Isidorus ipse cap. 38. de vir. illustr. *breuem Victoris Tunnensis historiam laude, et notatione illustrem, et memoria dignissimam* dicit. Quod tamen ita est intelligendum, vt Braulio non solum chronicum contractum, quod in Etymologiis extat, sed aliud fusius seorsum editum innuat; quandoquidem hoc etiam pro rerum, quae explicantur, copia, et magnitudine nimium breue, hoc est, valde breue appellari potest.

alii veteres Chronicon laudant.

4. Chronicon Isidori scriptores vetustissimi laudant. Fredegarii Scholastici, qui eodem seculo VII., quo Isidorus, floruit, explicui verba cap. 33. contra Nic. Antonium, qui existimauit, Fredegarium vix de Isidoro Chronici auctore se certum esse ostendisse. Seculo VIII. Elipandus auctoritatem beati Isidori ex hoc chronico in epistolis ad Carolum Magnum, et ad Alcuinum excitauit, vt dixi cap. eod. 33. Eodem Seculo VIII. etiam ante Elipandum Isidorus Pacensis, qui Isidori chronicon continuauit, Isidoriani chronici prope finem sui sic meminit: *Secundum historiam ecclesiasticam Domini Eusebii Caesariensis episcopi in lib.* I. *aetate* VI., *vel nunc secundum chronicam Domini Isidori.* Post chronicon Ioannis Biclarensis Florezius tom. 6. append. 9. ex codice Complutensi addidit epilogum anno 742. conscriptum, cuius auctor ait: *Vsque* DCLIIII. *eram, in qua beatus Isidorus chronicam suam condidit, in quinto Heraclii imperatoris anno, et quarto Sisebuti regis gothorum etc.* Simili modo auctor Chronici Silensis initio seculi XII. num. 2. *Quod in Chronica lucide declaratur, quam Isidorus Christi famulus, Hispalensis ecclesiae episcopus ab exordio mundi vsque ad Eraclii romani imperatoris, et Sisebuti Hispaniarum religiosissimi principis tempus compendiose scripsit.*

Praetereo scriptores veteres hispanos, qui ex Isidori Chronico, auctore non laudato, verba retulerunt, Beatum seculo VIII. in Comment. super Apocalypsin, et Dulcidium, siue alium auctorem Chronici Albeldensis seculo IX.

5. Tot veterum testimonia, vt de mss. antiquis exemplaribus nunc taceam, euidenter ostendunt, Isidorum nostrum chronici, quod eius nomine circumfertur, auctorem fuisse, vt catalogi etiam peruetusti, et bibliographi plerique cap. 46., et 47. allegati consentiunt. Apertum in primis est testimonium catalogi monasterii Pomposae seculi XI. *Chronica S. Isidori Spalensis episcopi, describens historiarum breuiarium ab exordio mundi vsque ad Heraclii tempus*. Anonymus etiam Mellicensis chronicum intelligit, quum inter Isidori opera *abbreuiationem temporum* laudat. Repugnant tamen aliqui recentiores praesertim post famosa chronica conficta, quibus Theophilus Raynaudus, Io: Harduinus, et alii apud Vincentium Placcium in Theatr. Anon., et Pseudon. n. 1484. assentiri videntur. Ac primum Biuarius Pseudo-Dextri sui haec conatus est explicare verba ad ann. 384. num. 8. *Isidorus Senior Cordubensis continuat chronicon a primo consulatu Theodosii*: quae in fragmento Estepani codicis non apparere, Nic. Antonius animaduertit; atque adeo ab aliquo postea addita sunt, qui minus caute *seniorem* Isidorum Cordubensem a Dextro nominatum confinxit, comparatione scilicet Isidori Hispalensis, qui longe post Dextri aetatem floruit. Biuarius, vt Pseudo-Dextri imprudentiam excuset, duos Cordubenses Isidoros commentus est, alterum Seniorem auctorem chronici, alterum Iuniorem auctorem Allegoriarum ad Orosium, et commentarii in libros Regum, et Euangelium Lucae. Censet ergo, Chronicum, quod Isidorus Hispalensis scripsit, desumptum esse magnam partem ex chronico senioris illius Cordubensis Isidori: quod Isidori Cordubensis chronicum Lucas Tudensis aliis chronicis inseruerit, putans, opus esse Isidori Hispalensis.

recentiores aliqui dubitant,

6. Inepta haec sunt: nam Isidorum Cordubensem chronicum scripsisse, solum inter Pseudo-Dextri nugas relatum est. Etsi autem Lucas Tudensis Isidori nomine multa profert, quae in Isidori chronico non extant, tamen id non arguit, reperta ea fuisse in antiquiori aliquo Isidori Cordubensis chronico: nam multa etiam pariter refert de tempore, quod ab Isidoro Cordubensi explicari non potuit. Solum ergo arguitur, Lucam Tudensem chronico Isidori in omnibus partibus interpolato vsum fuisse, vt mox dicam.

qui refelluntur.

Pellizerius impugnatur.

7. Aliam contrariam viam iniit Ioseph Pellizerius, qui chronicum, communi omnium consensu Isidoro Hispalensi attributum, ab Isidoro Pacensi conscriptum fuisse contendit. Bandinius tom. I. cod. latin. biblioth. Laurent. Medic. plut. 20. describit codicem 54. seculi XI. nitidissime exaratum, in quo est *Isidori Iunioris chronographia* cum prologo: *Iulius Africanus etc.*, quae verba occurrunt in prologo Chronici Isidori paulo post initium. Liber incipit: *Adam quum esset etc.* Desinit *Consummatio seculi est*. In indice catalogi ita annunciatur: *Isidori Iunioris, eiusdemque antistitis Caesaraugustani, conficti a Iosepho Pellizerio, Chronographia cum prologo*. Non ita id intelligas, quasi Pellizerius Chronographiam confinxerit, sed quod sibi ipse finxerit, auctorem eius Chronici, qui re vera est Isidorus Hispalensis episcopus, fuisse alium Isidorum patria Hispalensem, et episcopum Caesaraugustanum. Nam aliquando, scilicet in Obseruat. ad Dulcidium fol. 16., ita existimauit. Sed in libro de Maximo Caesaraugustano fol. 29. multis probare conatur, Isidorum Pacensem auctorem esse Chronici, Isidori episcopi Hispalensis nomine editi. Bandinius verba Fabricii in Bibl. med. transcripsit, eius mentem fortasse non assecutus. Fabricius ait: „ Isidorus Hispalensis Iunior, idemque antistes Caesaraugustanus, confictus a Iosepho Pellizerio, vt p. 183. dicere me memini„. Scilicet praemiserat: „ Isidorus Caesaraugustanus commentitius, quem Chronici duplicis scriptorem facit Iosephus Pellizerius, quod inter Isidori Hispalensis scripta rectius referemus„. Omitto rationes, quas Pellizerius ex Ildefonsi silentio petit, vti etiam ex suspicione, quam contra Braulionis praenotationem de libris Isidori mouet: quasi ea genuina non sit; iam enim cap. 3. ea controuersia a nobis agitata est. Praecipuum ergo Pellizerii argumentum petitur ex praefatione chronicorum Pelagii Ouetensis, qui seculo XII. plura chronica in vnum corpus collegit, quae adhuc asseruantur in Ouetensi codice, eiusdem Pelagii partim manu, partim iussu conscripto. Titulus codicis est: *Liber chronicorum ab exordio mundi*. Nic. Antonius addit *vsque era* MCLXX., quae verba a ms. abesse, ait Florezius tom. 4. Hisp. sacr. pag. 200. seqq., vbi totum libri prologum accurate describit. Pelagius chronicorum, siue centonariae historiae compilator sic praefatur: *Charissimi fratres, si chronicam hanc, quam aspicitis, bono animo eam legeritis, inuenietis, quomodo iunior Isidorus Pacensis ecclesiae episcopus, sicut*

in veteri testamento, et nouo legit, et per Spiritum sanctum intellexit, ita ab Adam vsque ad Noe, et vsque ad Abraham, Moysem, et Dauid, et vsque ad aduentum Redemptoris, et de Iudicibus, et Regibus in Israel, et de romanis regibus, siue imperatoribus, et de Euandalis, et Alanis, siue et Sueuis hispanis regibus, sicut a maioribus, et praedecessoribus suis inquisiuit, et audiuit, plenissime scripsit. Et B. Isidorus, de quo nunc Legionensis gaudet ecclesia, de regibus gothorum a primo Athanarico vsque ad catholicum Wambanem regem gothorum, prout potuit, plenissime scripsit.

8. Ex his colligit Pellizerius, Pelagium Ouetensem Isidoro Pacensi chronicon ab exordio mundi, et historiam Vandalorum, ac Sueuorum tribuere, Isidoro autem Hispalensi solum gothorum historiam. Neque ambigi potest, quin haec Pelagii mens fuerit, si vere eius est haec praefatio. Enim vero dubitat Nic. Antonius lib. 5. Biblioth. num. 121., an prologus, foedissimis erroribus scatens, Pelagii Ouetensis foetus sit: et rursus lib. 7. n. 49., quum de Pelagio agit: *Facile persuadeor*, inquit, *nisi librum contrectantibus aliunde contrarium constet, non Pelagii hanc praefationem, sed alterius eo recentioris esse, qui summam rerum, quae in eo libro contineretur, conficere voluit*. Subiicit Bayerius hanc notam: *Rem videtur noster acu tetigisse: quum enim tot insint, quot vidimus, praelaudato Complutensi codici, abest ab eo praefatio, quae magnas illi turbas excitauit.* *Pelagius Ouetensis.*

9. Vt haec inter se exemplaria chronicorum conferantur, codices ipsi describendi sunt. Codex Complutensis, nunc Regius Matritensis, sine titulo communi Chronicorum, et sine praefatione continet 1. *Ciuitates, quas regebant reges gothorum, earumque pontifices*. 2. *Paruos annales per eras a* XXXVIII., *in qua Christus natus fuit, ad* MLXXIII. 3. sub maiori rubrica: *Pelagius episcopus Ouetensis ait: De originibus celebriorum Hispaniae vrbium*. 4. *Librum Chronica, seu Tabularium ab Adam ad diluuium, et quatuor romanorum, gothorum, Asturiarum, et Saracenorum regum ordines*. Hic insertum intelligo chronicon Isidori, et historias gothorum, Vandalorum, et Sueuorum. 5. *Ordinem annorum mundi beati Iuliani Pomerii archiepiscopi Toletani*. Opus falso Iuliano ascriptum, qui neque Pomerii cognomen habuit. 6. *Excerptum e Sebastiani Salmanticensis Chronico*. 7. *Chronicon Sampiri Asturicensis*. 8. *Chronicon Pelagii Oueten-* *mss. codices*

sis. 9. *De Salomonis poenitentia*. 10. *Decreta Adephonsi*, *et Geloirae reginae*, et minora alia.

Chronicorum Pelagii.

10. Codicis Ouetensis, Pelagii, vt dixi, partim manu, partim iussu exarati meminerunt Moralesius, Sandoualius, et Pellizerius, a Nic. Antonio recensiti. Extabat codex, dum Nic. Antonius scribebat, in bibliotheca Reynosiana, scilicet D. Didaci de Arce Reynoso: quem apud Pellizerium aliquando se vidisse testatur, nisi forte diuersum aliud exemplar Pellizerius habebat. Nam etiam Moralesius in ecclesia Ouetensi duos similes codices chronicorum Pelagii inuenerat, et plura etiam exempla ad manum habuisse videtur, quibus eadem chronica continerentur, alia tamen facie, ac titulo, quam edita sunt, vt Nic. Antonius obseruat, et collatis testimoniis confirmat: qui lib. 10. num. 245. asseuerate ait, codicem ecclesiae Ouetensis, a Sandoualio visum, esse illum ipsum, qui fuit etiam Garsiae de Loaisa, ac deinde D. Didaci de Arce Reynoso Placentini episcopi, atque adeo bibliothecae Reynosianae. Autographi ergo codicis Ouetensis potissimum ratio habenda est: cui ex Pellizerio titulus est: *Liber chronicorum ab exordio mundi vsque eram* MCLXX. Hanc inscriptionem vacillare, Nic. Antonius recte animaduertit. Qui enim fieri potuit, vt Pelagius, qui era 1168., aut ante iam obierat, chronica ad eram 1170. perduceret? Bayerius in nota reponit, deesse hunc titulum in codice Complutensi, sed vere Pelagium centonem historiarum ad eram 1170. consarcinasse.

Bayerius notatus.

11. Parum hac in re vidit Bayerius, qui ad annum, quo Pelagius decessit, animum non aduerterit. Si enim codex Complutensis ad eram 1170. protenditur, colligere debuit, auctum ab aliquo continuatore fuisse chronicum, non a Pelagio eo vsque perductum, aut contra Pelagium ad eram vsque 1170. vitam protraxisse. Et in hoc eodem argumento iamdudum facem Florezius praetulerat tom. 4. Hisp. sacr. pag. 200. seqq. Ostendit, vt iam monui, abesse a codice Ouetensi verba illa *vsque eram* MCLXX. Tradit tamen, Pelagium vitam cum morte commutasse anno circiter 1143., siue era 1181., ac nihil in codice contineri, quod post id temporis peractum fuerit. Addit, genealogias gothorum regum ipsius Pelagii manu esse conscriptas; cetera, etiam praefationem, de qua quaestio est, alterius manu, sed ita vt facile intelligatur, omnia eiusdem Pelagii nutu literis esse mandata. Obiter aduertam, fortasse genealogias, Pelagii

manu

manu exaratas, esse opus Pelagio antiquius, cuius mentio fit in Chronico Albeldensi seculo IX. scripto tom. 13. Hisp. sacr. pag. 462. *Liber etiam generationum similiter affirmat, quia de Magog filio Iafet veniunt gothi, et Gothia, et Scia a Magog nominata sunt*. Suspicari possumus, opus Generationum vetus, vt alia, a Pelagio fuisse interpolatum. Tenet Florezius cum Moralesio, prologum ipsum auctorem habere Pelagium: quin obstare possit coniectura Nic. Antonii, qui in eo prologo de Pelagio sermonem haberi ait, tamquam de homine ab eo, qui loquitur, distincto: *Et a Veremundo podagrico vsque ad Adefonsum regem, filium Raymundi Comitis, et Vracae reginae, Pelagius Ouetensis ecclesiae episcopus, sicut a maioribus, et praedecessoribus suis inquisiuit, et audiuit, de gothis, et aragonensibus regibus, prout potuit, plenissime scripsit*.

Pelagius fabulosus auctor.

12. Ita de se loqui potuit Pelagius, vel vt ordinem, quem in ceteris scriptoribus commemorandis tenuerat, seruaret, vel quod non aegre fortasse ferret, si alius prologi auctor crederetur. Verum siue ipse Pelagius prologi auctor fuerit, siue alius aequalis, ineptissimum prorsus est chronicon Isidorianum, ab exordio mundi deductum, Isidoro Pacensi adiudicare contra tot alios antiquiores scriptores; qui pro Isidoro Hispalensi suffragium ferunt, neque ipso excepto Isidoro Pacensi, qui, vt dixi, *Chronicam Domini Isidori* laudat, quum de anno, quo Christus natus est, disserit. Stilus etiam Chronici nostri a barbaro, et inculto Isidori Pacensis sermone multo magis differt, quam vtriusque Isidori inter se aetas; vt in Isidoro Hispalensi hominem videas, puri sermonis latini expressa vestigia retinentem, in Isidoro vero Pacensi scriptorem, e barbara maurorum colluuie misere deturpatum. Sane Pelagius ipse Ouetensis in rebus praesertim antiquis nullam fidem meretur, qui, vt Mariana in prologo ms. ad eius chronicon a Florezio laudato animaduertit, *fabulosus vulgo est dictus*. Idem Florezius in exemplari Batrensi chronicorum Pelagii, quod fuit Ferdinandi Perez de Guzman, aui Garsiae Lasso de la Vega, hunc ordinem fuisse tradit. Post prologum sunt chronica vandalorum, et sueuorum, et historia gothorum: quae sunt ipsamet Isidori Hispalensis opera, sed interpolata. Sequitur *Supplementum D. Ildephonsi*: quae est continuatio aut Ildefonso penitus afficta, aut ab aliquo alio fabulis corrupta. Tum *Numerus sedium Hispaniae*: quae est commentitia diuisio episcopatuum, quae

a Wamba facta dicitur, sed ab ipso Pelagio Ouetensi, vt multi iam consentiunt, omnino conficta, et Idacii, siue Itacii nomine diuulgata, fortasse quod Pelagius Idacium quemdam Chronici auctorem extitisse legerat: qui tamen longe ante Wambae tempora floruit.

Chronographia Isidori.

13. Haec alio ordine in autographo codice Ouetensi referuntur, in quo post commentitium hunc Itacium, et Historiam Sampiri est *Corographia Isidori iunioris*, quod est Chronicon nostri Isidori, qui fortasse Pacensis est creditus, quod in aliquo codice Iunioris titulo repertus fuerit insignitus, vt cernere licet in codice Florentino supra recensito, in quo correctior est titulus, *Chronographia Isidori Iunioris*. Nam hispani Isidorum Hispalensem *seniorem*, Pacensem *iuniorem* dicere solebant: exteri autem saepe Isidorum quoque Hispalensem *iuniorem* appellarunt. Sequitur in eodem Ouetensi codice: *Incipit chronica regum gothorum vsque ad catholicum regem Wambanum scripta*: quae est Isidori nostri Historia gothorum, sed, vt puto, cum ea continuatione, quae in codice Batrensi dicitur *Supplementum D. Ildefonsi*. Succedit Historia rebellionis Pauli contra Wambam, auctore Iuliano, ibi perperam *Pomerio* cognominato. Subiunguntur diuersae epistolae, chronica Sebastiani, Pelagii etc. Apparent clare in codice hoc Ouetensi interpolationes Pelagii, interdum etiam insertis verbis, *Additio Pelagii episcopi Ouetensis*.

prologus mendax.

14. Quod si prologum ipsum codicis Ouetensis inspiciamus, vel ex eo solo liquido constabit, nullam praestandam esse fidem monumento, quod historicis erroribus, et anachronismis euidentissimis refertum est. Isidorus Hispalensis chronicon gothorum vsque ad Wambam regem plenissime scripsisse dicitur, quum Isidorus anno 636. ad Superos euolarit, Wamba autem non ante annum 672. regnare coeperit. Pergit prologus: *Et a praedicto rege Wambane vsque ad catholicum Pelagium regem gothorum B. Iulianus Toletanae sedis archiepiscopus, qui arcam cum Sanctorum pignoribus, qua nunc ecclesia Ouetensis gloriatur, cum rege Pelagio saepius in Asturias transtulit, et sicut a maioribus, et praedecessoribus suis inquisiuit, et audiuit, prout potuit, plenissime scripsit*. Atqui S. Iulianus anno 690. iam vita functus fuerat. Qui ergo fieri potuit, vt post Maurorum irruptionem, quae seculo VIII. accidit, aut historiam gothorum continuauerit, aut sacra pignora ad Astures detulerit? Audi reliqua: *Et a Pelagio rege vsque ad Adephonsum Castum, et catholicum re-*

gem gothorum Sebastianus Salmanticensis episcopus, sicut a maioribus, et praedecessoribus suis inquisiuit, et audiuit, plenissime scripsit. Hoc loco auctorem prologi errare, Pellizerius ipse fatetur: nam continuatio historiae a Pelagio ad vsque Alfonsum Castum non Sebastianum Salmanticensem episcopum auctorem habet, sed Alfonsum III., qui eam Sebastiano direxit. Adhuc tamen haec controuersia sub iudice est. Nam epistola, Alfonsi nomine chronico praemissa, sensu caret, et mutila videtur: neque ex ea satis colligi potest, quisnam auctor Chronici fuerit. Alii cum Mariana suspicantur, chronicon a Sebastiano compositum, sed regis nomine editum.

15. Sequitur: *Et ab Adephonso Casto vsque ad Weremundum regem Podagricum Sampirus ecclesiae Asturicensis episcopus, sicut a maioribus, et praedecessoribus suis inquisiuit, et audiuit, de gothis regibus, prout potuit, plenissime scripsit.* Haec de Sampiro, quippe qui proxime ad Pelagium accedebat, magis sunt veritati consentanea: etsi variant etiam scriptores, quum Moralesius Sampiro isti relationem *de arca reliquiarum in Asturias translata* tribuat, quam sub Sebastiani Salmanticensis nomine Sandoualius vulgauit. *Sampirus Asturicensis.*

16. Quidquid id est, auctori prologi ad systema chronicorum Pelagii, qui in rebus antiquis tam turpiter hallucinatus est, minime oportet fidem praestare, dum Isidori Hispalensis chronicum Isidoro Pacensi affingit, siue ex eo, vt dixi, deceptus, quod Isidori Iunioris nomine inscriptum repererit, siue ex eo, quod exemplar viderit Chronici ab Isidoro Hispalensi ad Sisebuti tempora perducti, et ab Isidoro Pacensi continuati: cui postremo totum opus ascripserit. Similem in mss. codicibus chronicorum confusionem Ioannes Vasaeus quum inuenisset, in grauem difficultatem incidit, ex qua tamen non infeliciter sese expediit lib. 1. Annal. cap. 4. *Isidorus Pacensis episcopus etiam scripsit Chronicon Hispaniae, cuius si est Chronicon illud, quod illius titulo praenotatum vidi, portentum potius dixerim, quam chronicon: adeo prodigiose scripsit, et gothice potius, quam latine. Certe mihi tamquam in nouo quodam, et inaudito idiomate desudandum fuit, vt intelligerem.* Hactenus Vasaeus verum Isidori Pacensis Chronicon suis coloribus depingit. Nam de stilo horrido, et inculto consentiunt Resendius lib. 4. Antiq. Lusit., et Mariana in prologo ad Chronicum Isidori Pacensis. *Confusio chronicorum.*

17. Pergit Vasaeus: *Inueni et aliud Chronicon, titulo Isidori Iu-* *Isidorus Iunior.*

nioris tamquam illius (Pacensis) *ab initio mundi vsque ad quintum annum Suinthilanis gothorum regis, qui fuit annus Domini sexcentesimus vigesimus sextus. Sed hoc ego Chronicon S. Isidori Hispalensis archiepiscopi, non Isidori Pacensis, esse certo mihi persuadeo, praesertim quum ipse etiam S. Isidorus in Etymologiis se ad eum vsque annum Chronicum suum perduxisse testetur . . . Neque obest Iunioris cognomentum, quod D. Isidoro Hispalensi conuenit, non huic Pacensi. Dicitur vero D. Isidorus Iunior propter Isidorum Cordubensem etc. . . . Haec ego pluribus excussi propter contrarias opiniones, et sententiam meam dixi, facile cessurus, siquis compertiora in medium adducat.* Recte, vt vidimus, Vasaeus sentit: neque vlla iam hac de re dubitatio superest. Etsi autem Chronicon Isidori ad annum 5. Suinthilanis perductum dicit, tamen vulgatum S. Isidori intelligit, quod anno 5. Sisebuti finitur. Variant enim codices: siue ex compendio Chronici Etymologiis inserto, et ad annum 5. al. 7. Suinthilanis protracto, ab aliquo conclusio in latius Chronicon fuerit translata, vt Loaisa in not. coniicit, siue, vt ego magis credo, Isidorus ipse Chronicon vsque ad annum 4. Sisebuti primum editum, in aliquo exemplari suo consequentibus annis continuauerit: ex quo varietas conclusionis in mss. codicibus apparet. Nonnulli aiunt, secundam Chronici editionem ab Isidoro factam: sed id necessarium non est, quum Isidorus sine noua editione suo exemplari continuationem addere potuerit.

chronicon ignotum. 18. Aliud Chronicon Isidoro nostro attributum Vasaeus loc. cit. commemorat: *Vidi quidem in eodem codice aliud Chronicon, Isidoro Hispalensi episcopo inscriptum: sed quum in vltimo Trasamundi Vandalorum in Africa regis anno desinat, alterius potius, atque eius Africani, quam S. Isidori Hispalensis, esse arbitror: praecipue quum rationem potius cum regibus vandalorum in Africa, quam gothorum in Hispania habeat.* De eiusmodi chronico, quum ad manus nobis non fuerit, iudicium ferre non possumus: sed rationes Vasaei satis per se euincunt, Isidori illud non esse. Non inutiliter autem in vulgus ederetur, si eo aliquo modo gothorum in Hispania, vandolorumque in Africa historia illustrari posset. At quis indicabit, quo loco nunc existat? Si tamen existit, et non, vt multi alii codices, irreparabili damno periit.

Isid. Pacensis. 19. Vt autem redeam ad verum Isidori Pacensis chronicon,

a Sandoualio primum Pampilone typis editum fuit 1615. hoc titulo: *Isidori Pacensis episcopi Epitome imperatorum, et arabum, vna cum Hispaniae chronico, ex codice gothico Complutensi, et Oxomensi*. Mariana in prologo refert, ab Oxomensi codice nomen auctoris abesse. Iterum prodiit Matriti 1729. emendatum a M. Fr. Francisco Berganza ad exemplaria duo, alterum descriptum a Io: Baptista Perez ex veteri codice Oxomensi, alterum ex libro gothico Complutensi iussu Ambrosii de Morales. Denique illud edidit Florezius tom. 8. Hisp. sacr. recognitum ad priores duas editiones, ad ms. codicem Complutensem membranaceum, sed non gothicum, ad ms. Marianae, cuius prologum describit, et ad varias quasdam lectiones, a Praesule de Marca obseruatas. Inscriptio est: *Incipit epitome imperatorum, vel arabum ephemerides, atque Hispaniae chronographia sub vno volumine collecta*. Chronicon initio exprimit eram 649., et annum mundi 5837., quo Heraclius decessit: era enim praemissa non annum, quo imperatores regnare coeperunt, sed quo obierunt, designat. Isidorus igitur Pacensis ab initio Heraclii, cuius anno 5. chronicon S. Isidori desinit, historiam perducit ad annum vsque 754., ac proinde non chronicon Idacii, quod nonnulli dixerunt, sed Isidori Hispalensis continuauit. Ipsum Isidori Pacensis chronicon ab alio continuatum videtur: nam Ambrosius Morales refert, a se visum Isidori Pacensis chronicon pertinens ad nongentesimum amplius salutis annum: ex quo Mariana de Isidori Pacensis aetate dubitauit. Sed Ambrosius Morales, vt notat Florezius, in eiuscemodi chronicis describendis, auctoribusque distinguendis saepe hallucinatus fuit: et continuationes chronicorum, cura recentiorum additae, in mss. exemplaribus frequenter occurrunt. Dupinius in praef. ad tom. 4. biblioth. eccles. obiter dixit, se auctoritate chronici Isidori Pacensis non vti, quia instrumentum indubitatum non est: sed, vt puto, pseudo-Dextrum, aut aliquem alium seculo XVII. confictum, non nostrum Isidorum Pacensem, nominare voluit.

20. Non semel innui, compendium Isidoriani chronici ab ipso Isidoro in Etymologias relatum fuisse. Quum enim Isidorus opus encyclopaedicum *Etymologiarum titulo* allaborare statuisset, multa ex iis, quae in aliis suis operibus diuulgauerat, in breuiorem redacta formam Etymologiis inseruit. Ita libro 5. post alia de annis, seculis etc. caput 37. inscripsit: *De discretione temporum*: quae est *compendium chronici*

epitome chronici aliquantulum protracti; desinit enim: *Eraclius* XVII. *nunc agit imperii annum etc.*, quum chronicum solum 5. Eraclii annum attingat. Alii codices in chronico Etymologiarum annum decimum Eraclii designant: alii aliter. Hoc tamen constat, post chronicum fusius, anno 4. Sisebuti, et 5. Eraclii terminatum, Isidorum idem argumentum in opere etymologico, quod postremum eius fuit, in compendium redegisse. Ad quam temporum rationem Bellarminus non attendit, qui existimauit, ex Etymologiis desumptum fuisse chronicon Isidori nomine in vulgus editum, improbante Labbeo; eoque etiam magis, quia chronicon separatum multo vberius est chronico Etymologiarum. Neque insolens est, eundem nonnunquam scriptorem ex longioribus spatiis in arctum velut gyrum lucubrationes suas, quum subest causa, contrahere.

ab Isidoro factum.

21. Quod autem Isidorus ipse chronicon suum in Etymologiis contraxerit, minime ego dubito. Eccur enim Braulioni, quod Oudinus cum Labbeo suspicatur, interpolationem chronici in Etymologiis Isidori imputabimus? Quid enim tutum in Etymologiis remanebit, si Braulionem huius, vel alterius capitis auctorem pronunciamus, non alia ducti ratione, nisi quod Braulio opus solis titulis distinctum in libros diuisit? Diuersa ratio est de quadam nota, Chronico Etymologiarum adiecta in editione Breuliana, vbi Suinthilanis mentio fit, et quaedam repetuntur ex prologo ad Chronicon fusius. Vossius enim lib. 2. de hist. latin. cap. 25. non ab Isidoro, sed ab alio additam verosimilius credit, quum in veteribus suis optimae notae mss. ea verba desiderentur. In plerisque etiam nostris mss. desiderantur, quae recte pariter a Grialio omissa sunt. Sed Grialius, (vti antiqua etiam exemplaria) nihilominus notat annum 17., aut 18., certe alium posteriorem anno 5. Eraclii: quod ab Isidori manu esse certum videtur: quum enim ille post annum 5. Eraclii epitomen chronici formaret, annum, qui tunc agebatur, debuit exprimere, non annum 5. Eraclii, quo scilicet vberius Chronicum erat finitum.

varia exemplaria

22. Breuioris chronici exempla extant in mss. codicibus etiam a reliquo corpore Etymologiarum separata. De hoc chronico accipio vetustissimos duos codices, quos Ioseph Blanchinus describit in Indiculo codicum aureorum, argenteorum, et purpureorum ex diuersis auctoribus collecto tom. 2. Euangeliarii quadruplicis pag. 593.

Primo codice continentur Biblia sacra latina, quae circa annum 790. describi sibi curauit Theodulfus, postea Aurelianensis episcopus, de quibus Sirmondus tom. 2. operum p. 1046. Codex in fol. membranaceus. *Versus quidam Theodulfi*, vt ait Sirmondus, *in libri fronte aureis characteribus expressi erant. Alii versus literis argenteis descripti praefixi breui chronico, (quod Bibliis adiunctum est ante nouum testamentum,) Isidori, et opusculo Eucherii de interpretatione hebraicorum nominum, et graecorum cum claui, vt nonnullis visum est, Melitonis episcopi Sardensis*. Blanchinus subiungit, versus literis aureis in membranis purpureis exaratos esse, chronicon vero Isidori, et opusculum Eucherii argenteis. Insigne hoc monumentum in bibliotheca Mommiana, siue Domini de Mosmes seruabatur.

23. Similis alius codex, ac fortasse ex praecedenti descriptus, *in ms. codicibus.* extabat in ecclesia Dominae Nostrae Podiensis ex dono ipsius Theodulfi, in quo erant biblia latina cum chronographia S. Isidori, libro de nominibus hebraicis, altero de expositione diuersarum rerum, et tractatu de deo, de eius attributis, et de variis rebus moralibus cum versiculis Theodulfi, qui in praecedenti quoque volumine legebantur.

24. Chronicum breuius Etymologiis insertum saepe in mss. codicibus Etymologiarum occurrit, annotato in fine *anno decimo Eruigii*, et era, quae tunc currebat: quod ab Ildefonso, aut alio aequali in suo Etymologiarum exemplari factum, in alia subinde exemplaria permanauit. Hic enim mos, vt apud alias gentes, ita etiam apud hispanos viguit, vt ab eruditis scriptoribus chronica describenda continuarentur, aut saltem annus, qui tunc agebatur, subnotaretur. In veteri quodam ms. Mediceo sunt quaedam stemmata genealogica ab Adam vsque ad Iesu Christi Incarnationem, fortasse ex Isidoro desumpta, quibus librarius certe hispanus hanc notam subnexuit: *Ab incarnatione autem Domini nostri Iesu Christi vsque in praesentem primum gloriosi VVambani etc. Ab exordio autem mundi vsque ad aduentum Domini anni* v̄cxcv. Id enim a librario potius, quam a primo genealogiarum auctore, adiectum suspicor. *continuatio chronici.*

25. In codice Vaticano 1869., de quo cap. 96., Chronicon *mss. Vaticani.* Etymologiarum inscribitur *De descriptione*, vel *discretione temporum*, quod Freculfi Historia praecedit. De aliis similibus exemplaribus agam cap. seq., quum codices Vaticanos Chronici Isidoriani recensebo.

CAPVT LXXVIII.

Chronicon Isidori interpolatum, quod Lucas Tudensis inter sua Chronica retulit. Melliti Chronicon idem, atque Isidorianum, alio modo interpolatum, saepius autem mutilum, et decurtatum. Editiones Chronici Isidoriani, prologus Loaisae, versio italica edita, alia ms. hispanica: mss. exemplaria eiusdem Chronici.

Chronica Lucae Tudensis.

1. Lucas Tudensis systema quoddam chronicorum quatuor libris complexus est. Primus liber continet Isidori chronicon auctius vulgato. Secundus Isidori historias Vandalorum, Sueuorum, et Gothorum. Tertius continuationem chronicorum Isidori Ildefonso ascriptam, atque alia. Pars libri tertii, et integer liber quartus labor sunt Lucae ipsius Tudensis. Quum autem chronicon, quod Lucas Tudensis nomine S. Isidori Hispaniarum doctoris edidit, plura comprehendat, quae in Chronico Isidoriano, in vulgus edito, desiderantur, quaeri potest primum, an vberius, an breuius Chronicon verus sit, ac genuinus Isidori foetus. Deinde si Chronicum fusius interpolatum esse dicamus, vt certum videtur, an Lucas Tudensis sit interpolationis auctor. Prima quaestio difficultate caret: quum enim exemplaria, Luca Tudensi, qui seculo XIII. claruit, longe antiquiora, chronicon breuius exhibeant, colligendum sine haesitatione est, ea, quae seculis consequentibus addita in mss. conspiciuntur, ab Isidori manu non esse, praesertim quum, vt saepe monui, tanta fuerit hominum sequioris aetatis licentia in amplificandis, interpolandisque chronicis.

defensio Lucae.

2. Ergone, inquiet aliquis, Lucas Tudensis pro Isidorianis venditauit, quae ipse e sua penu Isidoriano chronico immiscuit? Nonnulla quidem infamia hoc in genere Lucas laborat: a qua ego eum cap. 13. liberare conatus sum. Quod attinet ad Isidorianum chronicon, Nic. Antonius, qui alioquin Lucae non valde fauet, ita censet: *Ampliatio autem haec an Tudensis, an alterius sit, quaerentibus, libere dicam, Tudensis calamum mihi non sapere, quae Isidoriano chronico apud eum inseruntur, sed seculi latinioris, et cultioris auctorem. At quum Isidoriana fere omnia in hoc, vt ita dicam, interpolato extent Chronico, vero magis consentaneum*

neum videtur, Isidori Hispalensis germanum Chronicon illud esse, quod in omnium est manibus: alterius autem eo iunioris opera in eam formam redactum, quam totam Isidorianae manus esse, Tudensis credidit. Hoc, inquam, verosimilius est, quam quod alius existimare possit, Biuario adhaerens, Isidorum Cordubensem scriptum reliquisse id Chronicon, quo vsus Tudensis fuit, atque idem defloratum, siue excerptum ab Isidoro Hispalensi, hoc esse Chronicon, quod eius nomen praesefert.

3. Leuissimam hanc Biuarii de Isidoro Cordubensi cuiusdam Chronici auctore coniecturam supra refutaui. Iudicium vero Nic. Antonii, quo Lucam ab interpolationis crimine absoluit, libens probo: certe opinor, in chronicum Isidori iam auctius Lucam incidisse, quem non facile tamquam fabularum inuentorem traducendum, ostendi cap. 13. Codex papyraceus bibliothecae veteris Vaticanae num. 7004. exhibet Chronicon Lucae Tudensis, *Beatitudo potentiae etc.* cum epistola Francisci Peniae, viri antiquitatum studiosissimi, ad Cardinalem Baronium de eiusdem historiae auctore, et epistola Alfonsi Spinosae, et Garsiae de Salazar hispanica de eadem historia. Hic, opinor, est codex, de quo Baronius ad ann. *636.* num. *9.* *Haec Tudensis, quem excriptum ex prototypo nobis concessit Franciscus Pegna mei amantissimus Rotae Auditor*: vbi Baronius Tudensi ascribit, quae is ex Ildefonsi supplemento ad Isidorianum chronicon profert. Rodriguezius tom. 2. Biblioth. Hisp. p. 327. recenset codicem Escurialensem seculi XVI., aut fortasse sequentis hoc titulo: *Genealogiae ex nouo, et veteri testamento. Historia, siue Chronicon D. Isidori cum prologo Lucae Tudensis. Continuatio per D. Ildefonsum. Continuatio cuiusdam incerti, forte Lucae Tudensis. Turpini Archiepiscopi mendacia de Carolo Magno. Ex Isidoro de ingressu Wandalorum, Gothorum, et Vnonum.* Notatur initio, descriptum codicem fuisse ex libro vetustissimo Ecclesiae Ouetensis literis gothicis exarato, et in fine subiungitur: *Haec transcripta sunt ex antiquo codice manu scripto, qui extat apud Fr. Michaelem a Medina, ordine Franciscorum. Reliqua vsque ad Garsiam regem filium Adefonsi desiderantur.* Scilicet imperfectum est vltimum codicis opus excerptum ex Isidoro de ingressu Wandalorum etc., cuius initium: *Incipit ordo temporum, quibus ingressi sunt in Hispanias Sueui, Wandali, Alani, et Gotti, aeditus a Domi-* *codex ms.*

no Isidoro Archiepiscopo, *breuiterque collectus era* 444. Mendum est in his erae numeris.

Melliti chronicon, 4. Mellitum quemdam hispanum, Isidori Hispalensis aequalem, et Chronici cuiusdam scriptorem, Pagius, aliique inuexerunt, cuius tamen Bayerius in not. ad Biblioth. veter. Hisp. mentionem nullam fecit, fortasse quod in mentem ea non reuocauerit, quae Florezius tom. 6. Hisp. sacr. de Mellito isto, eiusque Chronico literis consignauit. Pagius ad annum 567., et ad 614. num. 41. ex bibliotheca Colbertina indicat opus scriptoris hispani Melliti hoc titulo: *Breuis temporum expositio*, cui consonat Montfauconius in Biblioth. mss. tom. 2. pag. 924. *Expositio temporum Melliti*. Quum Melliti hoc Chronicon ad annum 4. Sisebuti regis perducatur, in eoque sistat, certum videtur, auctorem hispanum esse. Pagius ad cit. ann. 614. n. 41. verba extrema Chronici Melliti profert, et existimat, Isidorum ex Mellito illa ipsa de Heraclio, et Sisebuto verba sumpsisse, quum libro 5. Etymologiarum quindecim alios annos adiecerit. Mansius in nota obseruat, verba, quae ex ms. Colbertino eruta Mellito cuidam a Pagio tribuuntur, extare similiter in ms. codice Lucano Chronici Isidori seculi IX., vel forte etiam VIII., et animaduerso numerorum errore, sic concludit: *Idem facile retulit Mellitus*, *quem in fragmento a Pagio seruato Isidorum excripsisse ex iis*, *quae ex nostro codice retulimus*, *perspicuum est*. *Ita ergo forte et Mellitus scripsit*: *nec nisi oscitantia amanuensis in codicem Colbertinum aliter irrepsit*.

Mansii, et Pagii opinio. 5. Quum quaestio sit, an Isidorus Mellitum excripserit, an contra Mellitus Isidorum, minus clare sententiam suam Mansius exposuit. Sed, vt opinor, contra Pagium ille tenet, non Mellitum ab Isidoro, sed Isidorum a Mellito excriptum fuisse: iccirco enim codicem suum Lucanum chronici Isidoriani appellat. Sed enucleatius id exponendum est. Pagius enim contendit, Mellitum anno 4. Sisebuti Chronicon suum scripsisse, siquidem illico addit, *sequentia tempora Deo nota esse*, quum Isidorus, vt modo dicebam, Chronicum suum in Etymologiis ad quindecim alios annos protraxerit. Hoc loco videtur Pagius Isidorianum Chronicon passim vulgatum, et a Compendio, Etymologiis inserto, distinctum ignorasse. Atqui iam ad annum 567. num. 4. Chronicon Melliti cum Chronico Isidori a Schelstratio publicato contulerat. Referam eius

verba : *Ita Mellitus de verbo ad verbum , qui testatur , se opus suum absoluere anno Heraclii Imperatoris* v. , *et* iv. *Sisebuti , anno scilicet Christi* DCXIV. , *aut insequenti : quem hispanum fuisse , Sisebuti regis mentio in tam paruo Chronico ostendit . Habemus itaque auctorem coaeuum , qui nihil scribit , quod ab antiquioribus non acceperit . Codex ab octingentis circiter annis exaratus . Idem habet Sanctus Isidorus Hispalensis episcopus , auctor etiam coaetaneus in breui suo Chronico , nuper a Schelstratio ex bibliotheca Vrbino-vaticana publicato .*

6. Quis haec in homine acutissimo, et in Chronicis conferendis versatissimo non miretur? Affirmat, Isidorum quaedam ex Mellito sumpsisse , non contra Mellitum ex Isidoro , quia Isidorus in Etymologiis Chronicon ad alios quindecim annos prouexit , quum tamen viderit Isidori Chronicon , a Schelstratio typis editum , quod eodem anno 4. Sisebuti , iisdemque verbis , ac Melliti Chronicon , absoluitur , et quod ab eodem Schelstratio cum Isidoriano Chronico auctiori , inter opera Isidori obuio , quodque similiter anno 4. Sisebuti concluditur , passim comparatur ? Quis autem sibi persuadeat , duos scriptores vno , eodemque anno 4. Sisebuti regis Chronicon iisdem sententiis , ac verbis composuisse ? Nam Chronicon , quod Pagius Mellito tribuit , et Chronicon , quod in codice bibliothecae Vrbino-vaticanae extat Isidori nomine inscriptum , non aliter differunt , quam duo eiusdem operis exemplaria , nonnullis scripturae varietatibus , ac fortasse breui aliqua interpolatione distincta . Neque in solo codice Vrbino-vaticano 609. nunc 392., quem Schelstratius consuluit , extat Isidori Chronicon diuersum ab edito , et simillimum Chronico , quod Melliti dicitur , sed etiam in codice 606. eiusdem bibliothecae Vrbino-vaticanae , qui nunc est 382. , vbi post alia Isidori opera pag. 186. est rubrica : *Incipit liber Chronicorum Isidori Hispalensis episcopi ab exordio mundi vsque ad Eradii (Eraclii) Augusti imperium , et Sisebuti regis principatum . Praefatio .* Qui idem titulus est in altero codice 609. al. 392. Omnia vtrobique ita consentiunt , vt alterum ex altero exemplar descriptum videatur , vel ex vno , eodemque fonte vtrumque dimanet . Inscriptio apud Schelstratium est : *Chronicon S. Isidori Hispalensis episcopi a Caio Caesare vsque ad Heraclium imperatorem , et Sisebuti regis principatum , ex ms. codice 609. bibliothecae Vr-*

Pagius notatur.

bino-vaticanae, *longe diuersum ab edito. Hinc incipit sexta seculi aetas etc.* Ad marginem notatur, Chronicon esse collatum cum alio ms. Vaticano, et editis.

Mellitus quisnam fuerit?

7. Quid ergo de Mellito censendum est? Florebat quidem Isidori tempore S. Mellitus primus episcopus Londinensis, qui anno 624. decessit: de quo tamen nihil est, cur cogitemus, auctorem Chronici nostri fuisse: siquis vero coniiciat, ex aliquo codice, cuius Mellitus possessor fuerit, descriptum codicem Colbertinum fuisse, indeque Melliti nomen propagatum, nihil fortasse absurdum dicet. Iamdudum Florezius suspicatus fuit, nomen id esse excriptoris Chronici Isidoriani: qui etiam aduertit, in exemplari, quod ex codice Colbertino sibi describi curauit, hanc operis inscriptionem referri: *Incipit breuis temporum expositio*, quin addatur *Melliti*. Quum autem Florezius non solum hanc suspicionem promouerit, sed etiam dubitauerit, an librarius, qui Isidorianum Chronicon in compendium redegit, fuerit hispanus, eccur titulum appendicis xi. fecit, *De Chronico Melliti*, *scriptoris hispani*, *nondum in vulgus edito*, *et de Chronico Isidori*? Vera operis inscriptio esset: *Chronicon Isidori ab aliquo extra Hispaniam decurtatum*, *et quibusdam in locis interpolatum*, *alicubi Mellito attributum*. Vt Mellitus auctor Chronici credi possit, rationem Florezius profert, quod in Chronico Melliti aliquando additur: *Hucusque Hieronymus*, *hucusque Prosper*: quam mox rationem soluit, respondens, potuisse aliquem librarium in suum vsum Chronicon Isidori contrahere, cui vir aliquis curiosus adiecerit ea verba. Sed magis consentaneum videtur, vt is, qui Chronicon in compendium redegit, vti nonnulla alia, ita etiam illa verba adiunxerit: nam interdum viri docti libros sibi excribebant, ac librarii ipsi plerumque scioli erant, quod satis est, vt excriptor, et epitomator Chronici Isidoriani annotare potuerit: *Hucusque Hieronymus*, *hucusque Prosper*: quod ego etiam in nonnullis exemplaribus reperi, vt in codice Vat. Palat. 239. Ex notis etiam marginalibus, quae ab auctore, aut ab aliis adiectae sunt, interdum huiusmodi additiones in textum irrepsisse, compertum est.

eius chronicon Isidoro adiudicandum,

8. Denique Florezius, quum dubius haesisset de auctore Chronici, Mellito ascripti, Chronicon Isidorianum edidit hoc titulo: *Diui Isidori Hispalensis archiepiscopi* (*ac Melliti*) *Chronicon*. Sci-

licet notat in textu diuerso charactere, quae in codice Melliti omissa sunt, et in notis profert ea, quae in eodem codice Isidori Chronico adiecta sunt, animaduersis etiam quibusdam scripturae varietatibus. Nobis satis erit nunc in genere admonere, multa esse in codice Melliti praetermissa, pauca addita, quae suo loco afferemus. Quod autem exemplar eiusmodi Melliti re vera compendium sit, et non contra Chronicum fusius ex Isidoriano auctum, et interpolatum, multis in locis manifestum est; vt prope finem Isidorus scripsit: *Heraclius dehinc quintum agit imperii annum. Cuius initio Sclaui Graeciam romanis tulerunt, persae Scythiam, et Aegyptum, plurimasque prouincias. In Hispania quoque Sisebutus gothorum rex quasdam eiusdem romanae militiae vrbes cepit*. Epitomator Mellitus, siue alius sic haec contraxit, vel potius commiscuit, et confudit: *Heraclius dehinc quintum agit imperii annum, Sisebutus gothorum gloriosissimus princeps plurimas in Hispania prouincias romanae militiae vrbes sibi bellando subiecit*: vbi, vt vides, *plurimas prouincias* e loco suo in alium male transtulit. An autem Mellitus fuerit Chronici epitomator, an solum codicis possessor: immo an vox ea *Melliti* casu ab aliquo codici adiecta fuerit, haud ita facile est definire. Illud potius quouis pignore contendam, hispanum non fuisse, qui Isidori Chronicum in hunc modum decurtauit, et interpolauit. Primum quia, vt iam Florezius aduertit, quum Isidorus propè finem dicat: *Fiunt igitur ab exordio mundi vsque ad praesentem eram* DLIV., abbreuiator Chronici, si hispanus fuisset, non ita id commutasset: *Fiunt igitur annì ab exordio mundì vsque in Eraclii annum praesentem*. Deinde quia hispanus minime praetermisisset quaedam peculiaria decora Hispaniae, in Chronico Isidoriano relata, vt ad annum mundi 5773. *Per idem tempus Martinus Bracarensis episcopus apud Gallaeciam prudentia, et doctrina catholicae fidei clarus habetur*. Et ad annum 5801. *Hoc tempore Leander episcopus in Hispaniis ad gentis gothorum conuersionem doctrina fidei, et scientiarum claruit*.

9. Quod si in codice Pelagii Ouetensis seculo XII., et inter Chronica Lucae Tudensis seculo XIII. Isidori Chronicon interpolatum reperimus, eamque interpolationem in Hispania factam verisimile esse fatemur, aliunde certum est, vestigia interpolati Chronici Isidoriani extra Hispaniam antiquiora esse, vt patet ex hoc Melliti *extra Hispaniam interpolatum.*

codice, et ex aliis mss. exemplaribus, quae mox recensebo, quibus idem Chronicon in Gallia, aut Germania interpolatum, continuatumque continetur. Profecto seculis VIII., IX., X., quibus eiusmodi antiqua monumenta interpolari coeperunt, difficile erit in Hispania vel leuissimum huius fraudis vestigium inuenire: neque hispanis partim maurorum iugo oppressis, partim contra mauros arma assidue gerentibus id otium erat, vt noua documenta confingerent, aut vetera augerent, immutarentue.

S. Iulianus Toletanus,

10. Neque his aduersatur, quod Iulianus Toletanus Chronicon Isidori contractum, quale Melliti est, legisse videatur, quum aliquando in compendio Chronici, quod ipse exhibuit libro 3. de comprobatione sextae aetatis, simili modo verba proferat: nam primum etiamsi extra Hispaniam Chronicon in compendium redactum fuerit, potuit nihilominus ad Iuliani manus peruenire. Deinde quum Iulianus pleraque contrahat, facile potuit aliquando eodem modo contrahere, vt liquet in exemplo, quod producitur in not. ad Iulianum. Isidorus scripsit: *Sem anno secundo post diluuium, quum centum esset annorum, genuit Arfaxat*. In exemplari Melliti: *Sem anno secundo post diluuium genuit Arfaxat*. Ita etiam Iulianus edidit, qui etiamsi non viderit exemplar Melliti, quum similia alia praetermittat, potuit, vt dixi, praetermittere verba illa, *quum centum esset annorum*, quae etiam in Chronico Isidori, Etymologiis inserto, praetermittuntur, vbi legitur, *Sem post diluuium secundo anno genuit Arphaxad*. Neque dubium est, quin Iulianus Etymologias legerit.

editio vetus chronici.

11. Age vero, editiones Chronici Isidoriani recenseamus. In bibliotheca Vaticana num. 2863. extat *Isiodori* (sic) *opusculum de temporibus*. Incipit: *Breue temporum per generationes etc.* Multis mendis scatet, vt ex initio patet. Prologus desinit: *praeteritorum temporum cognoscatur*. Multis in locis contractum est. Desinit Chronicon: *Eraclius nunc* V. *annum imperii agit*. *Sisebutus gothorum rex Iudaeos ad Christi fidem conuertit*, *et quasdam militum vrbes praelio* (supple *subiecit*.) *Fiunt igitur ab exordio mundi vsque ad era deliui* (sic pro DCLIV.) *hoc est*, *quinto anno Heraclii imperatoris* V. *mil. octingenta decimosexta*. *Residuum seculi etc.* In editionibus correctis *anni quinquies mille octingenti quatuordecim*. In bibliotheca Vaticana compactum hoc opusculum est simul cum alio Chronico ex Hieronymo, Eusebio, aliisque excerpto,

et edito *Romae in domo nobilis viri Iohannis Philippi de Lignamine* MCDLXXIIII. Character, et charta non videntur differre.

12 Io. Baptista Audiffredi, vir in omni studiorum genere clarus, in hoc vero de veterum editionum notitia princeps, in opere De roman. edition. seculi XV. pag. 385. hanc editionem describit, quam extare ait in bibliotheca SS. D. N. PII VI., et apud Abbatem de Rossis, cuius pleraeque veteres editiones transierunt in bibliothecam Corsiniam. Ait, eam esse in 4. paruo, charactere romano maiori Io. Philippi de Lignamine, ac coniicit, ad annum 1473. pertinere. Addit, aliam editionem in 4. paruo asseruari in bibliotheca Casanatensi, charactere gothico Stephani Planck, siue Plaunck. Locus editionis non designatur. Nonnulli perperam in 8. esse eam putarunt. Chronicon desinit anno v. Heraclii; titulus est *Opusculum de temporibus*. *alia vetus editio*

13. Nic. Antonius ex Labbeo in biblioth. mss. prodiisse Chronicon Isidori refert cum titulo *De temporibus anno* 1474., quae fortasse est editio prima romana. Fabricius sub eodem titulo editionem anni 1477. recenset. Maittairius nullius harum editionum meminit in annal. typograph. Seculo sequenti anno 1577. editum fuit cum inscriptione *Chronologiae* in 8. per Thomam Guarinum cum Gerhardi Mercatoris, et Matthaei Beroaldi Chronologia Basileae. *aliae editiones*,

14. In Chronici correcta editione procuranda egregie laborauit Garcia, seu Garsias Loaisa, quod notis eius illustratum lucem vidit, non Matriti, vt ait Nic. Antonius, sed Taurini. En titulum: *Chronicon D. Isidori Archiepiscopi Hispalensis emendatum, scholiisque illustratum per Garciam de Loaisa, archidiaconum de Guadalaxara etc. Taurini apud Io. Bapt. Bilaquam* 1593. *in* 4., scilicet eodem anno, et loco, ac libri Sententiarum, vt iam annotaui. Epistola nuncupatoria Loaisae haec est: *editio Taurinensis.*

Potentissimo, et Catholico Philippo II. Hispaniarum regi Garcia de Loaisa S. D.

15. Longi temporis rationem exacte, accurateque tradere, laboriosum, magnisque difficultatibus refertum opus est: quum rerum casus, certique euentus prius hominum memoriae mobili, et inconstanti, quam litteris, et libris temporis aeternitati consecrentur; annalesque ipsi innumeris sint mortalium iniuriis expositi, primo scribentium perturbationibus, et affe- *dedicatio*,

ctibus: dum vnusquisque suae gentis, patriaeque gloriam immortalem praeclare gestorum commemoratione efficere quaerit, deinde rerum publicarum tumultibus, prouinciarum incursibus, omnia igne, ferro, seditione, et impetu populi vastantibus. Denique quum rerum praeteritarum recordatio illibatam temporis veritatem continere nitatur: tamen temporis ipsius longinquitate senescit, et antiquatur, atque in interitum labenti annorum cursu ruit. Et quamuis haec ita sint, tamen inter alia hoc vnum maxime virum doctum, consummatumque, et omnibus fere numeris absolutum efficit: nimirum in hac rerum incertitudine, et obscuritate studiose veritatem certam, perspicuamque inuestigare, inusitatasque, et occultas historiae vias indagare; cum nihil sit praestantius vel ad sapientiam augendam, vel ad prudentiam confirmandam, vel ad imperii gubernacula pie, et moderate regenda, vel ad Reipub. mores intelligendos, motusque populi coercendos, vel domesticorum conatus reprimendos, quam rerum praeteritarum publicam memoriam, casus, euentus, seculorum omnium, ac gentium obseruationem cognitam, exploratamque tenere. Quae omnia vnico Chronologiae ambitu complectuntur. Accipe igitur, potentissime Philippe, in quo religio, studium Christiani nominis, et cultus, singularis clementia, admirabilis quaedam, planeque diuina ad imperandum sapientia longissimo rerum vsu, vt experimento, firmata elucet, Chronicon a D. Isidoro Hispalensi Archiepiscopo, Regiae Gotthorum gentis lumine, atque corona editum, quod, Maiestate tua iubente, emendandum, notisque illustrandum susceperam, vt ad te, vnde exiit, tanquam in immensum totius probitatis, et aequitatis Oceanum reuertatur: et si non ita ornatum, vt par erat, tamen quanto maximo potui, lucubratum studio. Cum hoc mihi in primis iucundum, carumque sit, et ante mentis oculos semper positum, Catholicae tuae Maiestati obnixe morem gerere, et humili animo deseruire, tuumque Regium, et augustum nomen, quoad possum, immortalitati dicare, pro teque Christo Regi aeterno assidue vota soluere, vt incolumis inter tot regnorum solicitudines, et curas, integerque, et saluus permaneas. Vale.

Nic. Antonius illustratur.

16. Taurini dixi, non Matriti, vt Nic. Antonius num. 110. refert, Chronicon Isidori scholiis Loaisae illustratum prodiisse; nisi forte Taurinensem editionem alia Matritensis praecessit: nam dubitandi nonnullam rationem expressa Nic. Antonii verba praeferunt: *Notis suis illustrius* (Chronicon) *Matriti cum Sententiarum*, *de quibus iam dicemus*, *libris de nouo publicauit Garsias Loaisa*, *quum Philippi III.*, *dum adhuc pater magnus viueret*, *in literis magister esset*, *nondum sedi Toletanae*, *quam postea obtinuit*, *initiatus*. Sed quum ad ea, quae de libris sententiarum dicturus erat, lectorem deleget, et eo loco solum editionem Taurinensem commemoret, omnino credendum est, *Matriti* nomen pro *Taurini* excidisse in Chronici editione commemoranda. Illud magis miror, in bibliotheca

theca noua Hisp. etiam secundis curis aucta, et recens Matriti edita, quum Loaisae elogium texitur, nullam a Nic. Antonio mentionem fieri editionis librorum sententiarum, et chronici Isidoriani a Loaisa adornatae, neque operae, quam idem Loaisa ad editionem regiam Matritensem Operum S.Isidori perficiendam cum aliis contulit.

17. In editione Parisiensi Bignaeana operum S. Isidori praetermissum fuit chronicon, quamuis iam pridem vulgatum. Breulius illud edidit, sed in indice librorum nota asterisci apponitur, qua id opus tunc primum in lucem prodire indicatur, non alia ratione, nisi quia a Bignaeo praetermissum fuerat: nam simul hic titulus designatur: *Chronicon ab initio mundi vsque ad annum quintum Suinthilani* (corrige *quartum Sisebuti*) *regis gothorum per Garsiam Loaisam emendatum, et scholiis illustratum*. Omisit Breulius epistolam nuncupatoriam Loaisae ad Philippum II., et loco eius praefixit Vasaei de Isidori Chronico verba superius cap. 77. num. 16., et 17. a nobis allata. *editio Breulii.*

18. Veterem versionem italicam chronici Isidoriani Audiffreddus describit in catalogo edition. italic. seculi XV. pag. 212. *Comenza la cronica de Santo Isidero* (sic) *Menore: con alchune additione cauate del texto et istorie de la Bibia: e del libro de Paulo Orosio: e de le passione de li Sancti*. In fine: *Finita la cronica de Santo Isidero Menore in Ciuidad de Friuli nel anno del nostro Signore Iesu Cristo* 1480. *a di* 24. *de nouembre: laudato sia sempre il nostro Signor Dio*. Extat in bibliotheca Casanatensi haec editio charactere gothico in 4. paruo. Exemplar huius editionis Nic. Antonius habebat, qui in 8. esse dicit, aduertitque, interpretem multa Isidoriano textui interpolare, opusque continuare vsque ad Frederici II. imperatoris obitum, annumque 1250. Sed ego potius crediderim, interpretem italicum in vetus exemplar ita auctum, continuatumque incidisse: qualia ego multa reperi. Eius generis chronicon latinum extat in bibliotheca Escurialensi, seculo XIV. exaratum, vbi primum est opus, *Chronica Nichobaldi*, deinde *Cronica Sancti Isidori Iunioris cum quibusdam addicionibus extractis de textu, et istoriis biblie, et de libro Pauli Orosii, et de passionibus Sanctorum continens in se ipsa cronica sex etates seculi, scilicet ab inicio mundi, quando deus in principio creauit celum, et terram, et primum hominem Adam, vsque in presentem diem, que est in* *versio italica.*

an. Domini ab incarnatione 1335. *tempore Domini Benedicti Papae* 12. *residentis* .... Alia desiderari videntur. Ita enim codicem refert Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 328.

alia. 19. Aliam editionem versionis italicae chronici Isidoriani raram charactere romano in 4. minori, quae in bibliotheca Corsiniana asseruatur, Audiffreddus loc. cit. pag. 402. recenset: *Eferisce* (lego *Referisce*) *et narra la presente opera la chronica de Sancto Isidoro Menore con alchune adionctioni chauate dal texto, et historie della Biblia, e del libro de Paulo Orosio, e delle passioni delli Sancti*. In calce: *Finisce la cronica de Santo Tsidoro Menore corecta, et reuista per Baptista Alexandro Iaconello Reatino, stampata in Aquila per Maestro Adam de Rothuuil Alamano alli anni Domini* MCCCC.LXXXII. *a di cinque de octobro. Laus Deo amen*.

versio hispanica. 20. Rodriguezius tom. 2. Bibl. Hisp. pag. 328. ex codice Escurialensi seculi XI. indicat versionem hispanicam Chronici Isidoriani, sed vt extat in collectione Pelagii Ouetensis. Inscriptio est: *Historia general collegida de diuersos auctores, conuiene saber de sant Isidro, Arzobispo de Seuilla, Juliano Pomerio, Arzobispo de Toledo, San Piro, o Samphiro, o Zafiro (que con estos nombres le nombran diuersos historiadores) Obispo de Astorga, Pelayo Obispo de Ouiedo*.

mss. exemplaria. 21. Exemplaria mss. chronici Isidoriani passim in bibliothecis occurrunt. Fabricius refert, in ms. Vossiano bibliothecae Leidensis inscribi, *Chronica de sex mundi aetatibus*, et in ipsis paginis, *Imago mundi*. Labbeus, et Oudinus codicem collegii Claromontani S. I., seculo VII. exaratum, commemorant: Oudinus addit codicem Corbeiensem, postea S. Germani Parisiensis seculi VII., vel saltem VIII. Bayerius in vna Escurialensi bibliotheca terna minimum, ac non vulgaris antiquitatis exemplaria asseruari affirmat. In bibliotheca Vniuersitatis Senensis reperitur chronicon S. Isidori cum supplemento vsque ad annum 1316. cod. membr. in 4. seculi XIV. In fine legitur: *Finis ad hoc opus, scriptum manu mei Domini Christofori de Aquapendente*. Antonius Ponzius tom. XI. Itiner. Hispan. pag. 220. in bibliotheca monasterii Legionensis S. Isidori extare ait chronicum eius continuatum vsque ad regem Alfonsum VI. Ex aduersariis Zaccarianis cap. 44. descripsi codices Lucensem, Pistoriensem, Florentinum S. Marci, Caesenatem Malatestium, Albanium, et Mutinensem.

22. Haec a me visa sunt mss. exemplaria chronici Isidoriani. Codex Vatic. 629 describendus c. 94. Codex Vatic. 1348., de quo c. 96., vbi Chronicon est interpolatum, et Augustini potius, atque Hieronymi opus dicitur, quam Isidori. Codex Vat. 1974. eod. c. 96. Regio-Vatic. 215. c. 99., in quo inscribitur *Liber Chronicorum Isidori Spanensis episcopi*. In Regio-Vaticano 1852. cap. 101. Chronicon, cuius auctor dicitur *Isidorus Hispanensis*; continuatur a quodam Petro. Ibid. in Regio-Vatic. 2034. chronicon breue Isidori, addita nota anni decimi Recesuinthi regis. In codice Palatino 239. seculi x. circiter, de quo cap. 102., *liber chronicorum Sancti Esidori episcopi Iunioris*, in Gallia, vt videtur, interpolatus. In Vrbinate 100. c. 104. *liber Chronicorum sancti Ysidori Hispalensis episcopi etc.* Chronicon extra Hispaniam interpolatum, et continuatum. In Vrbin. 382. c. 104. *liber chronicorum Isidori Hispalensis episcopi etc.*, in Gallia interpolatus. Simile exemplar in Vrbinate 392. ibid. In Vrbinate 585. ibid. chronicon breue Etymologiarum, nonnullis insertis manu monachi alicuius Casinensis, vt videtur. In Ottobon. 1720. chronicon nonnihil interpolatum, de quo cap. 106. In Ottob. 1758. ibid. chronicon interpolatum, et continuatum. In bibliotheca Collegii Romani extat ms. chronographia, siue, vt mendose scribitur, *conographia Isidori Iunioris*, vt cap. 107. dicam. *Codices vaticani.*

CAPVT LXXIX.

Historia de regibus Gothorum, Wandalorum, et Sueuorum Isidoro contra Pellizerium vindicatur. Codices mss., editiones inter se diuersae. Chronicon Wisigothorum Wulsae dictum an S. Isidori? Monitum de hoc Chronico ex editione Patrum Toletanorum. Exemplar interpolatum Historiae inter chronica Tudensis. Alia mutila, vt videtur, ab Isidori tempore, et cur? Verba Isidori de S. Hermenegildi aduersus Patrem bello exposita. Mirum Isidori, et aliorum Patrum ecclesiae gothicae silentium de glorioso S. Hermenegildi martyrio. Obsequium episcoporum ecclesiae gothicae in quibusdam arduis Regum factis.

1. De Historia gothorum, vandalorum, et sueuorum Placcius in Theatro Anonym., et Pseudonym. litem non intentat. Sed in- *Pellizerius notatur.*

tentarat Pellizerius iis rationibus, quibus chronicon eidem Isidoro abiudicare conatur, vt cap. 77. dixi. Et quod attinet quidem ad historiam gothorum, ex ipso prologo chronicorum Pelagii Ouetensis, quem alioquin pro se Pellizerius profert, Isidori Hispalensis opus esse constat: *Et beatus Isidorus, de quo nunc Legionensis gaudet ecclesia, de regibus gothorum a primo Athanarico vsque ad chatholicum regem Wambanem regem gothorum, prout potuit, plenissime scripsit*. Errat quidem auctor prologi, quod continuationem historiae Isidori ad Wambanem vsque Isidoro quoque adiudicat. Simili errore Alphonsus III. rex Magnus in epistola, qua chronicon suum Sebastiano mittit, siue quiuis alius sit auctor: *Et quia gothorum chronica vsque ad tempora gloriosi Wambani regis Isidorus Hispalensis sedis episcopus plenissime edocuit, nos quaedam ex eo tempore, sicut ab antiquis, et praedecessoribus nostris audiuimus, et vera esse cognobimus*, (pro *cognouimus*) *tibi breuiter indicabimus*. Quae epistola edita fuit ab ipso Iosepho Pellizerio initio Chronici Dulcidii Salmanticensis.

cur aliorum opera aliis saepe afficta.

2. Ea opera, quae appendicibus aliorum auctorum aucta sunt, interdum in mss. codicibus vni tantum primo auctori ascribuntur, interdum vero soli continuatori. Hinc frequens in nominibus auctorum designandis occasio erroris. In hoc ipso libro, quem prae manibus habemus, idem est error monachi scriptoris Chronici, quod *Exiliense* vocatur, seculo XI., qui Isidoro ita historiam gothorum, vandalorum, et sueuorum tribuit, vt eidem narrationem de Pauli aduersus Wambam rebellione, quae a Iuliano Toletano composita longe post Isidorum fuit, eidem Isidoro ascribat: *Scripta sunt*, inquit, *in libro B. Isidori, quem inter alios quatuordecim a se editos, de vandalorum, et sueuorum, gothorumque gestis diligenter composuit*. Sed quum non solum Alfonsus rex Magnus, et auctor chronici Exiliensis, sed auctor quoque prologi chronicorum Pelagii Ouetensis historiam gothorum Isidoro attribuant, Pellizerius parum sibi constat, qui auctorem prologi hac in parte errare putans, eius testimonium arripit, vt Isidoro non solum chronicum, sed etiam historiam vandalorum, et sueuorum abiudicet: quia in eo prologo legitur, Isidorum Pacensem *ab Adam etc. et de Euandalis, et Alanis, siue et Sueuis hispanis regibus* scripsisse. Quibus verbis historiam quidem, quae extat, Isidori de vandalis, et sueuis fortasse in-

telligit: at Alfonsus rex contra quum historiam gothorum Isidoro asserit, historiam quoque vandalorum, et sueuorum intelligere videtur: quae ita inter se connexae sunt, vt nonnulli eas tres historias vno nomine *historiam de gothis* olim etiam appellarint. Errarunt autem Lucius Marinaeus, et Eisengreinius, qui *historiam Longobardorum* ab Isidoro scriptam tradiderunt.

Maximus Caesaraugustanus.

3. Suspicatur autem Pellizerius, historiam gothorum, quae Isidori nomine inscribitur, esse opus, quod idem Isidorus laudat cap. vlt. de vir. illustr. in Maximo Caesaraugustano: *Scripsit et breui stilo historiolam de iis, quae temporibus gothorum in Hispaniis acta sunt, historico, et composito sermone*: qua ille opinione pseudochronicon aliud Maximi seculo XVII. confictum loco suo exturbare conatus est. Sed et falsitas fictitii chronici Maximi satis per se perspecta est, et historia gothorum ita Isidoro congruit, vt ad Maximum trahi non possit. Maximus non multo post annum 610. viuere desiit: Historia vero gothorum ad Suinthilanis tempora, siue ad annum 621. eodem stilo progreditur.

Braulionis auctoritas.

4. Adde Braulionis verba, cuius auctoritas alibi iam contra Pellizerium defensa est: *De origine gothorum, et regno sueuorum, et etiam vandalorum historia librum vnum*. Confert his Nic. Antonius verba auctoris Historiae ex praefatione ad Sisenandum regem, edita in Lucae Tudensis chronicis: *Quia de origine Gothorum hispanorum*, (sic coniunctim legendum ait) *Sueuorum, Vandalorum, et Alanorum, et qualiter rexerunt Hispanias, tibi fieri notitiam postulasti etc.* Quae verba, si vere auctoris primi Historiae gothorum essent, Braulioni quidem apprime consentirent: sed quum petita sint ex Lucae Tudensis chronicorum systemate, in quo multa sunt interpolata, non validum inde argumentum exurgit, nisi quod Tudensis auctorem historiae gothorum, vandalorum, et sueuorum Isidorum credidit. Verum Braulionis sententia confirmatione non indiget Sic Ger. Io. Vossius de hist. lat. l. 1. 2. c. 25. de Isidoro: *Condidit quoque historiam de origine gothorum, regno sueuorum, et vandalorum, cuius operis meminit Braulio etc.* Et de anno obitus Isidori: *Et ante memoratus Braulio, cui prae omnibus fides haberi debet*. Quin obstet silentium Ildefonsi, qui alia Isidori opera, praesertim historica, tacitus praeteriit.

Innocentius III.

5. Innocentius III. in epistola ad Petrum Compostellanum an-

no 1199. data testimonium, quod ex Isidori historia gothorum, vandalorum, et sueuorum pro suae sedis iuribus protulerat, tamquam genuinum agnouit: *Isidorus autem in chronicis de gothis titulo de sueuis testatur, quod Remismundus ad Lusitanum transiit etc.* Ita in historia sueuorum era DII. *Remismundus etc. inde ad Lusitaniam transit.* Ac notandum, *Historiae gothorum* nomine comprehendi chronica de gothis, vandalis, sueuis in titulos diuisa. Historia enim de gothis praecipuam partem obtinet: et quae de vandalis adduntur, appendix potius videntur. Trithemius vero de Isidoro, *Historiam, siue chronicam lib.* III. Ac fortasse quod frequens non sit in catalogis veterum expressa mentio historiae Isidori de gothis, vandalis, et sueuis, ea causa est, quod chronicorum nomine has omnes historias multi intellexerint: quamquam nonnulli ea Isidori opera, quae ad secularem literaturam pertinent, praetermittere se professi sunt. In editione Isidorianae historiae de gothis, vandalis, et sueuis, curante Lindenbrogio, haec Leonis Marsicani verba lib. 3. Chronici Casin. cap. 62. de Isidori historia exponuntur: *Desiderius subiunctos codices transcribi curauit... Historiam Longobardorum, Gothorum, Wandalorum. Historiam Iordanis episcopi de Romanis, et Gothis,* Auctor quoque Chronici Albeldensis seculo IX. *Chronicam gothorum* simpliciter vocat Isidori nostri historiam t. 13. Hisp. sacr. num. 84. pag. 462. *Et quia gothorum gens ex Magog venit, affirmat Chronica gothorum: Gothorum antiquissimam esse gentem, etc.*, quod est initium historiae Isidorianae.

mss. exemplaria rara.

6. Neque nobis quidem, aut cl. Zaccariae vlla mss. exemplaria historiae gothorum videre licuit, nisi quod in codice Vaticano-Palatino 927. pag. 122. terg. fragmentum ego reperi historiae gothorum, tacito Isidori auctoris nomine. Titulus: *De primo aduentu gothorum ad Italiam, et Roma capta. Era quadrigentesima trigesima septima, anno imperii Honorii, et Arcadii IV.* Grotius mendose: *Era quadringentesima trecentesima septima.* Desinit hoc fragmentum era 448. *Inter familiares fabulas iugulatur.* Cohaeret cum editionibus Grotii, et Labbei in his, quae, deletis prioribus, manus Longobardica antiquo exemplari Claromontano ascripserat. Pauca alia leuioris momenti discrepant, vt era 447. in fine: *defunctus in Italia est.* Grotius: *defunctus Italia.* Labbeus: *defuncti Italia.* Editio regia Matritensis: *defunctus est in Italia.* In

codice Ottoboniano 1758., de quo cap. 106. dicam, extat Genealogia Regum Hispanorum, ascitis multis ex historia Gothorum, et Wandalorum Isidori.

7. Quibus mss. Io. Bapt. Perezius vsus fuerit, vt hanc historiam ad editionem regiam emendaret, non constat. Eam auctiorem, multoque magis correctam exhibuit, quam ante prodierat. Deceptus Fabricius fuit, qui in bibl. med. affirmat, chronicon, siue historiam gothorum prodiisse Taurini cum scholiis Garciae de Loaisa in 4.; nam Loaisa chronicon ab orbe condito, non historiam gothorum, eo anno Taurini publicauit suis scholiis illustratum. Historia gothorum primum, quod sciam, prodiit Parisiis cum libris 12. legum Wisi-gothorum apud Sebastianum Niuellium 1579. in folio ex bibliotheca Petri Pithoei. Recusa deinde fuit in editione Bignaeana operum Isidori anno 1580. Bonauentura Vulcanius Lugduni Batauorum post Iornandem a pag. 203. eandem historiam Isidorianam gothorum cum notis suis subiunxit: quae editio est in 8. anno 1597. peracta, addito breui chronico Wisigothorum, quod Wulsae episcopo nonnulli ascribunt. *editiones.*

8. Similis est Lindebrogii editio hoc titulo: *Diuersarum gentium historiae antiquae scriptores tres, Iornandes episcopus de regnorum, ac temporum successionibus. Eiusdem historia de origine gothorum. Isidorus Hispalensis de gothis, vandalis, et sueuis. Eiusdem Chronicon regum Wisigothorum. Pauli Warnefridi F. diaconi de gestis Longobardorum lib.* VI. *Frid. Lindenbrogius recensuit, et obseruationibus illustrauit, Hamburgi apud Michaelem Heringium* 1611. In 4. Hanc editionem, quum vellet, Florezius nancisci non potuit, vt cum ea editionem Aguirrianam Chronici Wulsae nuncupati conferret; Chronicon enim regum Wisigothorum, quod a Vulcanio, et Lindenbrogio subiungitur, solum exhibet annos, quibus reges regnarunt, praemissa breui praefatione, et hac inscriptione: *Chronica regum Wisigothorum. Era quadringentesima in gothis primus rex Athanaricus efficitur etc.*, et hoc ipsum est chronicon, quod falso *Wulsae* nomine inscriptum est, et a nonnullis Iuliano Toletano tributum. Ex mss., vt videtur, codicibus Vulcanius, et Lindenbrogius Isidoro hoc breue chronicon ascribunt: neque vlla contraria ratio apparet, si intelligamus, Isidorum chronicon ad Sisenandum vsque regem perduxisse, atque inde Iulianum, siue alium *Lindenbrogii editio.*

ad Eruigium continuasse: nam in Eruigio Chronicon apud Lindenbrogium desinit. Fabricius in bibl. med. hoc Chronicon in editionibus operum Isidori desiderari notauit: cui proinde in nostra locum inter appendices assignabimus. De quo iudicium Io. Baptistae Perez hoc est in prologo ad Concilia Hispaniae emendata apud Aguirrium tom. 1. Concil. Hisp. pag. 13. *Posteriores* (reges) *sumpsimus ex Vulsae episcopi perbreui, sed aureo chronico, quod in quodam libro bibliothecae regiae, et aliis vetustis extat. De cuius in scribendo fide nihil est, quod dubitemus, quum et tempora ab illo notata tam exacte cum conciliis quadrent, et posteriorum regum menses, et dies ita minutatim definiat, vt vixisse sub Hispaniae excidium videatur.*

chronicon Wulsae appellatum. 9. Editum fuit idem chronicon in appendice operum S. Iuliani Toletani tom. 2. Patrum Toletanorum pag. 385., continuatum etiam vsque ad Witizam: quo tempore iam Iulianus viuere desierat. Et videtur quidem chronicon a pluribus continuatum: quod aliunde etiam satis est verisimile: nam si Ildefonsus, quod exempli gratia dictum volo, chronicon Wisigothorum vsque ad Sisenandum contextum accepit, potuit ipse reges, qui deinde successerunt, adiungere: potuit alios Iulianus post Ildefonsum, potuit alios alius post Iulianum addere. Nobis quidem animus est, vt dixi, hoc opusculum vtilissimum ad appendices reiicere, praemisso interim monito doctissimi Editoris Patrum Toletanorum loc. cit.

MONITVM. 10. Omnia opera S. Iuliano falso adscripta, pauca illa quidem, hac breuissima concludimus appendice: Chronicon scilicet Regum Wisigotthorum, *Vulsae* frequenter appellatum; tum duo carmina, et epitaphia quatuor. Quaeris, quis haec Iuliano imputauerit? Ille, qui sub ementitis Iuliani, et Luitprandi nominibus chronica illa peruulgata, tot fabulis insignia, commentus est. Et quod ad chronicon Wisigotthorum spectat, quamquam opus est vere aureum, (quemadmodum illud appellauit perdoctus vir Ioan. Bapt. Perez in epistola praeuia tom. 1. collectionis Concil. Card. de Aguirre) cuius luce Hispaniae chronologia et sacra, et profana nimium quantum illustrata est; vt tamen illud S. Iuliano adtribuatur, nullo satis solido euincitur argumento. Neque enim illud totum, prout nunc extat ad vsque Witizae regnum perductum, Iuliani esse potest: neque etiamsi dicatur, postrema eius capita fuisse ab aliquo prioris chronici continuatore conscripta, (quod nobis singula considerantibus, atque alterius ab altero in designandis annis, diebusque diuersitatem contemplantibus tantum non euidens est, et exploratum) prioris chronici partis Iulianus minime potest auctor appellari. Siquid enim coniectando assequi valemus,

mus, ex nonnullis antiquioribus codicibus, in quibus praesens chronicon ad Eruigii regni initia tantum peruenit, vt patet ex editionibus Aguirriana, et Vulcanii in notis ad historiam Wisigotthorum Iornandes, illud potius elicitur, auctorem illius alium fuisse, quam Iulianum nostrum, qui sub Egica mortuus, nec Eruigii mortem, nec Egicae ad regnum accessum facile silentio praetermisisset. Iam vero si illud adiungas, praedicti chronici nullam a Felice in Iuliani elogio fieri mentionem, cum tamen Wambae regis historiam diligenter annotauerit, concludere oportet, huiusmodi opus temere S. Iuliano fuisse adscriptum. Nunc si verum auctorem quaeris, omnino ignoramus. Nam quod *Vulsae* appellatur, atque huius nominis scriptori vulgo tributum est, quem Episcopum Hispanum nonnulli etiam dixerunt, putidus est error, nostro quidem iudicio ex eo ortus, quod ab aliquo librario imprudenter exscriptum fuerit *Wulse-Gotthorum* pro *Wise-Gotthorum*, quod in vetustis exemplaribus legitur, atque inde ad alios manauerit: *Vulsae* certe nomen inter illius temporis scriptores, multo minus inter Hispaniae Episcopos, vspiam legitur. De quo consulendus P. Florez tom. 2. Hispaniae sacrae: cuius nos editionem praesentis Chronici expressimus, adiectis similiter ad marginem pluribus, quam is, variantibus ex Codice, quem saepe memorauimus, Ioann. Bapt. Perez.

11. Compendium aliud historiae regum gothorum inuenio in codice Regio-vaticano *667.*, al. 1009., ab aliquo extero, vt puto, ex nostris chronicis ab initio regni gothorum ad irruptionem vsque Saracenorum scriptum. Praecedit Historiam Wambae a S. Iuliano Toletano editam, et inscribitur: *Chronologia, et series gothicorum regum*. Codex recentior est, sed descriptus ex alio antiquiori, qui an. 1127. exaratus fuit a Petro Willelmo Armario, de quo vberius cap. 100. Chronicon editum primum puto seculo IX., quod quia neque adhuc excusum scio, et chronico, siue Historiae gothorum Isidorianae illustrandae vtile esse potest, non inepte inter appendices collocabitur, praesertim quum per omnia antiquitatem redoleat. *chronicon ms. Gothorum.*

12. Sine Chronico Wisigothorum Breulius historiam gothorum edidit imperfectam ex editione, vt puto, Bignaeana operum Isidori: in quo non leuis eius negligentia arguitur, quum editionem regiam Matritensem, in qua ea historia auctior, correctiorque prodierat, prae manibus habuerit, antequam suam ille editionem absolueret, ac multa ex eadem regia editione ad calcem suae adiunxerit. Eodem modo mutila prodiit historia gothorum inter Scriptores rerum Sueuicarum Goldasti Francofurti 1605., et Vlmae 1722. Sed quid mirum, Goldastum, Lindenbrogium, Baronium, Pagium, aliosque exteros editionem Matritensem historiae gothorum ignorasse, quum Cardinalis Aguirrius tom. 2. Concil. Hisp. pag. 183. eandem *editiones.*

historiam produxerit non integram, aut ex editione regia, siue altera Grotii, siue tertia Labbeana, sed mutilam, vt in primis editionibus extabat, et vt in Hispania illustrata Andreae Schotti tom. 3. pag. 847. excusa fuit? Quod item ab eo factum in libro De vir. illustr. Isidori, iure miratur Florezius, ac mirabitur quisquis doctrinam eruditissimi Cardinalis aliunde perspectam habeat. Audiendus autem non est Fabricius in bibl. med., qui historiam gothorum in Conciliis Hispan. Aguirrii longe auctiorem, et emendatiorem prodiisse affirmat, quam apud Vulcanium, Lindenbrogium, et alias primas editiones, fortasse quod putauerit, Aguirrium emendatioribus editionibus vsum fuisse. Titulus apud Aguirrium tom. 2. pag. 183. est, *Historia, siue Chronicon Gothorum, Wandalorum, Sueuorum, et Wisigothorum, auctore S. Isidoro archiepiscopo Hispalensi*. Et p. 189. *Chronica regum Wisigothorum, partim ex Isidoro, partim ex Wulsa.* Ita breuiter praefatur. *Vix potest chronologia conciliorum, et aliorum veterum monumentorum Hispaniae, quae in hoc opere prodeunt, innotescere, nisi prae oculis sit index historicus regum ipsius, assignata vnicuique propria epocha. Haec autem exhibetur a S. Isidoro Hispalensi in breui Historia sua ab era Caesaris* CCXIV. (*id est, anno Christi* CLXXVI.) *vsque ad eram* DCLXVI., *id est, annum Christi* DCXXVIII., *quo Sisebutus rex Hispaniae iam obierat, viuente adhuc Isidoro. Ceterum gothi reges, aliique hoc libello comprehensi, non irruerunt in Hispaniam era* CCXIV., *immo nec multo post tempore: sed solum ineunte iam seculo* V. *circa eram* CDXLIX., *Christi* CDXI., *Theodosii Iunioris* I., *quo celebratum ponitur Concilium Bracarense sub Pancratiano, a nobis eo anno exhibitum. Cui numerandi rationi respondet Chronicon Idatii. Vide Chronologiam eorumdem regum gothorum breuiorem initio* I. *t. editam a p.* 15. *ex eodem Isidoro, et Wulsa episc., quae incipit ab Athanarico.*

quaenam optimae. 13. Itaque editiones historiae Isidorianae ceteris omnibus praeferendae sunt regia Matritensis, altera Grotii, tertia Labbei, quarta Florezii, qui tom. 6. Hisp. sacr. eam historiam edidit, collatis inter se tribus illis praecedentibus editionibus, et varietate scripturae subiuncta, nonnullisque notis suis, aliisque antiquis Perezii illustratam. Hugo Grotius, dum viueret, opus digessit, post eius obitum hoc titulo editum: *Historia Gothorum, Vandalorum, et Langobardorum ab Hugone Grotio partim versa, partim in ordinem digesta. Praemissa*

sunt eiusdem Prolegomena, ubi regum Gothorum ordo, et chronologia cum elogiis. Accedunt nomina appellatiua, et verba gothica, vandalica, langobardica cum explicatione. Amstelodami, apud Ludouicum Elzeuirium CIↃ IↃC LV. Editor in prologo ait, Isidorum, quem a Grotio habere non potuit, e bibliotheca Isaaci Vossii a se comparatum. Exemplar Vossianum descriptum fuerat ex codice Claromontano, de quo paulo post. Titulus hic est pag. 705. collectionis: *Beati Isidori, Archiepiscopi Hispalensis, Gothorum, Vandalorum, et Sueuorum in Hispania Chronicon, quod nunc demum plus altera parte auctius prodit e bibliotheca Isaaci Vossii*. Grotius in Prolegomenis pag. 63. haec praemiserat: *Isidorus praeter breuiaria Ostrogothicarum, Vandalicarumque rerum, Westrogothorum acta ad sua deducit tempora, collectis, quae alibi sparsa non sine labore quaeramus.*

14. Post Hugonis Grotii collectionem rerum gothicarum typis Parisiensibus excusa prodiit anno 1657. in fol. Noua Bibliotheca manuscriptorum librorum opera, ac studio Philippi Labbe Soc. Iesu. Tomo I. egregii huius operis pag. 61. extant: *Sancti Isidori Hispalensis episcopi Historiae Gothorum, Vandalorum, Sueuorum, longe auctiores, et emendatiores hactenus editis. Ex codice ms. Collegii Claromontani Parisiensis Soc. Iesu, in quo incerti auctoris de rebus gestis Constantini Magni, ex chronicis incertis de rebus Zenonis, et Anastasii imperatorum, necnon Theodorici regis: item ex aliis chronicis de rebus Iustiniani Augusti, et deinceps ad Carolum Martellum etc.* Incipit: *De laude Spaniae Sancti Isidori. Omnium terrarum etc.* In syllabo autem eorum, quae in primo tomo continentur, sect. I. num. 3. haec praemittit Labbeus: *Sancti Isidori Hispalensis in Baetica episcopi Historiae regum Gothorum, Vandalorum, et Sueuorum longe auctiores, et emendatiores hactenus editis, ex optimae notae membraneo codice Collegii Claromontani Parisiensis Soc. Iesu etc. Illud porro debuerant obseruare typographi Hollandi, qui nuperrime, quum noster hic tomus, a tribus annis inchoatus, sub praelo laboraret, tres illas historias cum Hugonis Grotii collectione rerum gothicarum emiserunt in lucem, non ex codice ullo ms. bibliothecae Batauicae, sed ex apographo R. P. Iacobi Sirmondi Societatis Iesu τοῦ μακαρίτου, qui ex hoc nostro codice illud descripserat.*

Labbeana editio.

15. Editor Hollandus, et Labbeus ex ms. Claromontano elogium Hispaniae historiae gothorum praemiserunt, quod antea editum non

elogium Hispaniae.

fuerat: *Omnium terrarum etc.*, quod a Florezio recusum fuit, et in secunda editione Hispaniae Sacrae ad ms. exemplar codicis Legionensis recognitum, et emendatum. Non videtur hic Legionensis codex historiam gothorum comprehendisse: nam Florezius in elogio scripturae varietatem ex eo codice notat, non in historia. In codice Claromontano ea laus veluti praefatio historiae gothorum praefigitur, quae quidem a Nic. Antonio *praefatio legi dignissima* vocatur: et est sane ita comparata, vt ab Isidoro in hunc vsum composita videatur. Neque ratio vlla subest, cur Isidori eam esse negemus.

aliae editiones. 16. Aliud exemplar historiae gothorum multo auctius inter chronica Lucae Tudensis tom. 4. Hisp. illustr. reperitur. Fabricius chronicon gothorum integrius prodiisse affirmat cum codice, siue 12. libris legum Wisigothorum ex bibliotheca Petri Pithoei, et tom. 3. Hisp. illustr., quam in libro 2. chronici Lucae Tudensis tom. 4. eiusdem Hisp. illustratae. Quod non satis intelligitur: nam apud Lucam chronicon est vberius etiam chronico codicis Claromontani: et chronicon Pithoeanum valde imperfectum, multisque locis mutilum est. Fortasse Fabricius innuere voluit, chronicon apud Tudensem minus sincerum esse. Tudensis libro secundo suorum chronicorum praemittit prologum suum: *Decet viros etc.*, vbi ait: *Iam nunc ad gesta regum gothorum manum mittimus, chronicorum librum Isidori doctoris Hispaniarum secundum in opere proponentes.* Nam prius Chronicon ab orbe condito exhibuerat. Succedit *Beati Isidori Prologus: Domino, et filio charissimo, Sisnando regi gothorum Isidorus. Quia de origine gothorum etc.* Postea: *Ante biennium autem Romanae vrbis irruptionis era* CCCCXLIIII. *excitatae etc.* Sequitur *Sueuorum Historia: Era* CCCCXLVI. *Sueui principe Hermerico cum alanis, et vandalis simul Hispaniam ingressi sunt etc. Explicuit Historia Sueuorum. Gothorum Historia: Gothorum antiquissima origo etc.*, quae est Capitulatio in editione Labbeana. Tudensis ita distinguit, vt Chronicon generale ab orbe condito dicat *primum librum Chronicorum Isidori*, tum Chronica Vandalorum, Sueuorum, et Gothorum *secundum Chronicorum librum Isidori*.

tria exemplaria diuersa. 17. Ad tres ergo classes exemplaria historiae gothorum reuocantur. Primum exemplar est historiae mutilae, et imperfectae, qualis ex bibliotheca Pithoeana vulgata fuit: alterum historiae auctioris, et emendatioris in regia Matritensi editione, et deinde ex codice Cla-

romontano. Tertium historiae, posteriore manu interpolatae apud Lucam Tudensem. Prima editio mutila incipit: *Gothorum antiquissimum esse regnum certum est*. Secunda auctior, et genuina: *Gothorum antiquissimam esse gentem certum est*. Tertia interpolata: *Gothorum antiquissima origo de Magog*. Prima editio imperfecta desinit era 656. in obitu Sisebuti. Secunda auctior adiungit elogium Suinthilae, et Riccimiri filii, vsque ad annum 5. Suinthilae era 661. Succedit: *Item recapitulatio eiusdem Isidori in gothorum laudem*. Tertia editio interpolata ex hoc elogio gothorum sumit exordium, et laudes etiam Suinthilae continet, sed nulla habita Riccimiri mentione. Quod autem Nic. Antonius indicat, excepto Labbeo, apud alios altum esse de Riccimiro, a Suinthila in regni consortium delecto, silentium, non ita profecto est: eadem enim iam in regia editione Matritensi de Riccimiro verba vulgata fuerant, vt editionem Grotii praeteream, quae ex Claromontano codice originem ducit.

18. Vandalica historia in prima mutila editione incipit: *Vandali cum alanis, et sueuis*. Desinit: *et menses septem*. In secunda correctiori editione, *Era* CDXLIX. *ante biennium irruptionis*. Apud Labbeum: *Era quadringentesima quarta*, et in exemplari bibliothecae Collegii Romani nota ad marg. ms. *Puto legendum Era* 444. Desinit: *vsque ad Gilimeri interitum*. In interpolata editione initium est: *Ante biennium autem Romanae vrbis irruptionis era* CCCCXLIIII. *excitatae*. Praecedit prologus, siue epistola nuncupatoria ad Sisenandum, quae in genuinis exemplaribus deest. Quaedam omittuntur, alia adduntur. *describuntur*.

19. Nic. Antonius ait, historiam Sueuorum vbique eandem esse. Sed in hac quoque aliquod discrimen obseruatur. Prima editio imperfectior incipit: *Sueui, duce Hermerico rege, cum Alanis, et Vandalis simul Hispanias ingressi sunt etc.* Desinit: *mansit annis centum viginti sex*. Secunda emendatior: *Era* CDXLVII. *Sueui, principe Hermerico cum Alanis etc.* Desinit: *quod mansisse* CLXXVII. *annis scribitur*. Interpolata incipit, *Era* CCCCXLVI. *Sueui etc.*, vt in editione Labbeana: finis quoque idem. Fortasse varietas scripturae, quae in hac Sueuorum historia notatur, a manu librariorum est, non ex industria alicuius interpolatoris. Satis enim tres editiones diuersae hac in parte sibi concinunt. *exemplar auctius*

20. Omissis iis, quae Isidoro recentior aliquis scriptor in histo- *discrepat a breuiori*.

ria gothorum a Luca Tudensi adoptata aut inseruit, aut reticuit, consideratione in primis dignum est discrimen, quod in peculiari gothorum historia enarranda inter editiones mutilas, et auctiores obseruatur: quod antiquum mihi videtur, et ab Isidoriano aeuo, forte etiam ab ipsius Isidori manu. Editio auctior elogium Suinthilae longa oratione comprehendit: *Era* DCLIX. *anno imperii Heraclii* X. *gloriosissimus Suinthila gratia diuina regni suscepit sceptra. Iste sub rege Sisebuto ducis nactus officium, romana castra perdomauit, Rucco- nes superauit. Postquam vero apicem fastigii regalis conscendit, vrbes residuas, quas in Hispanis romana manus agebat, proelio conserto obtinuit, auctamque triumphi gloriam prae ceteris regibus felicitate mirabili reportauit. Totius Hispaniae infra oceani fretum monarchia regni primus idem potitus, quod nulli retro principum est collocatum. Auxit eo proelio etc.* Post multa egregia facinora: *Praeter has militaris gloriae laudes plurimae in eo regiae maiestatis virtutes, fides, prudentia, industria, in iudiciis examinatio, strenua in regendo regno cura, praecipua circa omnes munificentia largus, erga indigentes, et inopes misericordia satis promptus: ita vt non solum princeps populorum, sed etiam pater pauperum vocari sit dignus.*

Suinthilae damnatio.

21. Tum Isidorus laudes Riccimiri, vel Racimiri, a patre in consortium regni assumpti, persequitur, atque historiam gothorum anno 5. gloriosissimi, vt ait, Suinthilae principis concludit. Perezius hanc breuem notam subiunxit. *Haec, viuo Suinthila, scripta. Atqui damnatur in Concilio* IV. *Toletano, in quo subscribit Isidorus.* En rationem, cur ego existimo, gothorum historiam ab Isidoro scriptam quidem primum fuisse vsque ad annum 5. Suinthilae, sed deinde vel ab ipso, vel ab alio aequali, qui Sisenando regi successori gratum facere voluit, quaedam exemplaria in fine mutilata, ex quibus editio prima imperfectior prodiit. Ac de Sisebuto, qui Suinthilam praecessit, ita viuo Suinthila Isidorus scripserat: *Hunc alii proprio morbo, alii immoderato medicamenti haustu asserunt interfectum, relicto Recaredo filio, qui post patris obitum princeps paucorum dierum morte interueniente abiit.* Ita codex Claromontanus: alii *habetur* pro *abiit*. Ego malim *obiit*. Damnato postea Suinthila, his verbis aliquantulum mutatis, partim etiam omissis, sic finita est historia gothorum: *Hunc alii morbo, alii VENENO asserunt interfectum. Hi sunt anni gothorum regum ab exordio Athanarici regis vs-*

que ad istum Sisebutum anni CCLI. *era* DCLXV. *Explicit chronicon gothorum*. Iniecta *veneni* suspicio, cuius, viuo Suinthila, nulla mentio facta est, arguit, historiam gothorum de industria truncatam fuisse post damnationem Suinthilae, cui aliqui fortasse ex Sisenandi factione imputabant, quod veneno Sisebutum interfecisset. Editio regia Matritensis ex Luca Tudensi, vt arbitror, tres illas causas obitus Sisebuti coniunxit: *Hunc alii proprio morbo, alii immoderato medicamenti haustu, alii veneno asserunt interfectum.*

22. Profecto maxime aequum videbatur, vt tot eximiae laudes, ab Isidoro in Suinthilam collatae, e gothorum historia, quoad eius fieri posset, delerentur, postquam Suinthila solemni Concilii Toletani IV. nationalis decreto damnatus fuit. Patres eius concilii a Sisenando congregati caput vltimum constituerunt *De commonitione plebis, ne in principem delinquatur, et de electione principum, et de transgressione fidei, quae principibus promittitur, vt in hoc delinquens excommunicatus, et anamathematizatus habeatur, atque de execratione Suinthilanis, et coniugis, et prolis eius; similiter et de Geilane germano eius, ac rebus eorum*. Haec ergo est Suinthilanis execratio. *De Suinthilane vero, qui scelera propria metuens, se ipsum regno priuauit, et potestatis fascibus exuit, id cum gentis consultu decreuimus, vt neque eundem, vel vxorem eius propter mala, quae commiserunt, neque filios eorum vnitati nostrae vnquam consociemus, neque eos ad honores, a quibus ob iniquitatem deiecti sunt, aliquando promoueamus: quique etiam sicut a fastigio regni habentur extranei, ita et a possessione rerum, quas de miserorum sumptibus hauserunt* (al. *auxerant*, forte *auxerunt*) *maneant alieni praeter id, quod pietate piissimi principis nostri fuerint consequuti. Non aliter et Geilanem memorati Suinthilani et sanguine, et scelere fratrem etc.* *eius laus deleta.*

23. Difficile quidem est tot scelera Suinthilae cum elogio eius, ab Isidoro adornato, componere. Aiunt nonnulli, initio fuisse optimum principem, deinde in vitia, et scelera prolapsum. Sed quum anno 626. tam insignibus virtutibus praeditus ab Isidoro praedicaretur, vt *pater pauperum* vocari dignus esset, credibilene est, iam anno 631., quo a Sisenando regno deiectus fuit, in tantam iniquitatem deflexisse, vt etiam ei obiiceretur, *de miserorum sumptibus possessionem rerum suarum hausisse*? Quid ergo? Mentitumne Isidorum credemus? Minime gentium. Vna igitur via superest, vt *Isidorus vindicatur.*

dicamus, apparuisse quidem in Suinthila virtutes, quas Isidorus anno 626. praedicabat, dissimulatis interim vitiis, quae postea apertius eruperint, ac fostasse exaggerata fuerint a Sisenandi amicis, vt acrius in concilio eius crimina coarguerentur. Etsi enim in Concilii decreto dicitur, Suinthilam, scelera propria metuentem, se ipsum regno priuasse, et potestatis fascibus exuisse, tamen satis per se intelligitur, factione Sisesandi coactum Suinthilam id fecisse: quod ex Isidoro Pacensi, qui seculo sequenti VIII. post maurorum inuasionem liberius scribebat, comprobatur; nam de Suinthila ait: *Digne gubernacula in regno gothorum suscepit sceptra*. De Sisenando vero: *Per tyrannidem regno gothorum inuaso, quinquennio regali locatus est solio*. Quae desumpta sunt ex antiquiori Continuatore chronici Biclarensis a Florezio tom. 6. Hisp. sacr. primum edito, qui anno circiter 720. scribebat.

prudentia Patrum Gothorum.

24. At sanctissimorum praesulum, qui ecclesiam gothicam regebant, ea oeconomia, et prudentia erat, vt, quantum in ipsis esset, obedientiam, et obsequium populi erga principes confirmarent, omnemque tumultuandi occasionem tollerent. Ita Isidorus Suinthilae, dum is regno potiebatur, virtutes, vt poterat, commendabat. Idem Isidorus, aliique Patres Concilii IV. Toletani Sisenando, cuius iam imperium stabilitum erat, fauebant, eiusque pietatem, et religionem praedicabant, quod *non solum in rebus humanis, verum etiam in causis diuinis solicitus maneat*: quod *coram sacerdotibus dei humi prostratus cum lacrymis, et gemitibus pro se interueniendum Domino postulauit*. Haec ipsa prudens agendi ratio viam aperit ad explicandam non leuem difficultatem, quae in hac Isidoriana gothorum historia viros doctissimos diu torquet.

S. Hermenegildi martyrium

25. Ea difficultas cap. 36. proposita fuit in Grialii praefatione. Ait Isidorus de Leouigildo era 606. *Hermenegildum deinde filium imperiis suis tyrannizantem obsessum exuperauit*. Neminem insolentia vocis *tyrannizantem* offendi debere, neque propter eam vocem historiam gothorum Isidoro abiudicare, Grialius reponit: qua eodem in argumento Rodericus Toletanus vsus est. Contra obseruat Nic. Antonius, potuisse Rodericum ex hac historia gothorum talia verba sumere, quin eam pro Isidoriana haberet. Ergo ipse Isidorum tuetur ex vsitata vocabuli tam apud graecos, quam apud latinos acceptione, qui *regis*, et *tyranni* nomine promiscue vsi sunt. Plato, et Ari-

et Aristoteles *tyrannum* pro iusto principe posuerunt. Ita apud latinos Virgilius, Horatius, Auienus, alii, vt vel ex vulgaribus lexicis patet. *Pro omnibus tamen*, addit Nic. Antonius, *ad rem Isidori habeo Ioannem Biclarensem, qui non aliter locutus fuit de Hermenegildo anno* II. *Tiberii imperatoris: Filius eius Hermenegildus factione Gosuinthae reginae tyrannidem assumens in Hispali ciuitate rebellione facta se recludit.*

26. Haec autem Ioannis Biclarensis verba, quae Nic. Antonius pro se affert, potius ipsi aduersantur: nam dum vult probare, apud Isidorum Hermenegildum *tyrannum*, id est, iustum principem vocari, verba profert, quibus *tyrannis* Hermenegildi cum *rebellione* coniungitur: quod idemmet agnouit: *Improbauit fortasse*, ait, *Principis factum Biclarensis, qui tunc in Hispania florebat, quamuis a rege haeretico* (Leouigildo) *male multatus.* *silentio praeteritum.*

27. Quaeram igitur, quum Isidorus asseruit, Hermenegildum imperiis patris *tyrannizasse*, improbauitne factum Principis? Addam, vocem quidem *tyrannus* aliquando in bonam partem fuisse acceptam, sed procedente tempore semper, aut fere semper in malam. Auctorem habeo Isidorum nostrum lib. 1. Etym. cap. 31., et lib. 9. cap. 3. Quamuis autem neque Isidorus, neque Biclarensis *tyrannidem* Hermenegildi accipiant pro crudeli, et barbaro regimine, tamen accipere possunt pro *imperio contra ius, ac fas arrepto*: quod in Isidoro arguunt adiecta verba *imperiis suis*. Nam Hermenegildum *tyrannizare imperiis patris* innuere videtur, eum in patris imperium sine vllo iure inuasisse. Hoc sensu Isidorus in eadem historia vocem *tyrannidis* vsurpare solet, vt era 639. de Liuua: *Quem in primo flore adolescentiae Wittericus, sumpta tyrannide, innocuum regno deiecit.* Quid, quod in historia Sueuorum Isidorus Hermenegildum *rebellem* vocat? sic prope finem de Mirone rege Sueuorum: *Deinde in auxilium Leouigildo gothorum regi aduersus REBELLEM FILIVM expugnandum Hispalim pergit.* *aspera veterum verba*

28. Iosephus Perezius in ecclesiasticis suis eruditissimis dissertationibus Salmanticae 1668., quarum cum laude mentio facta est in literatorum Diario Parmae 1690. pag. 81., notandis verbis in hoc argumento versatus est pag. 272. *Sed illud omnem admirationem superat, eundem Biclarensem, Leouigildo homini ariano infensum, et a quo in exilium missus fuerat, haec de S. Martyre scribere: Leo-* *de illius bello.*

uigildus rex exercitum ad expugnandum tyrannum filium colligit. At longe mirabilius, Isidorum Leandri fratrem, quem ille parentis loco habuit, quique Hermenegildi catholici partibus fauit, nec Leouigildi scelera tacite tulit, quemque nostrates historici produnt Principem martyrem sanguine contigisse: hunc, inquam, pene incredibile videtur haec de Hermenegildo literis consignasse: Hermenegildum filium imperiis suis tyrannizantem, ante obsessum, exsuperauit. Iam apud vtrumque de miraculis, quae in eius passione accidisse M. Gregorius locuples testis est, altissimum silentium . . . Et tamen ea, quum tot scateant difficultatibus, omnes eruditi concoquunt, neque in νοθείας suspicionem siue Biclarensis, siue Isidori Chronicon adducunt. Scilicet nondum in vulgus prodierat Aguirriana Collectio Conciliorum Hispaniae.

explicatione indigent.

29. His enim difficultatibus vt sese expediat Cardinalis Aguirrius, propugnat tom. 2. Concil. Hisp. pag. 422., chronicon Biclarensis his omnibus in locis ab aliquo ariano deprauatum esse, quibus Hermenegildi tyrannis, et rebellio affirmantur, nulla habita martyrii eius mentione. Sed incassum doctissimus Cardinalis laborat: quum enim omnia mss. exemplaria consentiant, quum multa alia in Biclarensis, et Isidori chronicis contra Arianos luculentiora testimonia intacta permaneant, non ita facile opinionis suae fautores inueniet. Gregorius quoque Turonensis, quem pro se Eminentiss. Aguirrius allegat, extra Hispaniam eodem tempore simili modo de Hermenegildo scribebat lib. 6. Hist. Franc. num. 43. *Nesciens miser, iudicium sibi imminere diuinum, qui contra genitorem quamlibet haereticum talia cogitaret.* Certe nemo sanus affirmabit, ea verba in Gallia ab ariano aliquo haeretico in codices Gregorii Turonensis fuisse intrusa.

multiplex quaestio.

30. Vt argumentum hoc enucleatius explicetur, multiplex distinguenda est quaestio. 1. An Hermenegildus, bello aduersus patrem suscepto, iniuste se gesserit? 2. An saltem dubia causa fuerit, in qua alii pro Hermenegildi iustitia senserint, alii contra. 3. An licet Hermenegildus bellum aduersus patrem clare iniustum susceperit, nihilominus vere martyr obierit? 4. An ante maurorum irruptionem in Hispaniam martyrium S. Hermenegildi a nostris scriptoribus commemoratum fuerit, vel potius quaenam extiterit tanti silentii de eo martyrio causa? Primam quaestionem nobis in prom-

ptu non est definire, quum non omnia rei adiuncta, ex quibus belli iustitia pendet, perspecta habere possimus. Florezius tom. *6.* p. 377. *iniustum bellum* aduersus patrem ab Hermenegildo motum pronunciat, neque alia de causa nonnullas vrbes Hermenegildo adhaesisse, nisi quod eius pater haereticus esset. Ex chronico Biclarensis ad annum 579. constat, quod *Leouigildus* rex Hermenegildo filio suo filiam Sisberti regis Francorum (Ingundem) in matrimonium tradidit, et prouinciae partem ad regnandum tribuit. Quum iam esset rex constitutus Hermenegildus, quis neget, potuisse aliquam oriri iustam causam, cur *sui regni* iura aduersus patrem tueretur?

31. De causa belli Biclarensis id tantum addit: *Leouigildo ergo quieta pace regnante, aduersariorum securitatem*, (al. *securitate*) *domestica rixa conturbat. Nam eodem anno filius eius Hermenegildus, factione Gosuinthae reginae tyrannidem assumens, in Hispali ciuitate rebellione facta recluditur, et alias ciuitates, atque castella secum contra patrem rebellare fecit.* Domesticam rixam vocat, quia origo dissensionis ex rixa inter Ingundem, Hermenegildi vxorem, et Gosuintham Leouigildi vxorem videtur nata. Florezius contendit, legendum, *factione Ingundis reginae*: nam Ingundis Hermenegildum permouisse creditur, vt bellum contra patrem gereret. Satis id probabile est: sed quum Ingundis esset catholica, Gosuintha ariana, atque ipse Florezius consentiat, Gosuintham rixae occasionem dedisse, immo quum Gosuintha *caput huius sceleris*, vt ait Turonensis lib. 5. cap. 39., id est, persecutionis a Leouigildo aduersus catholicos excitatae fuerit, siue legatur *factione Ingundis*, siue *Gosuinthae*, semper remanet quaerendi locus, an Leouigildus primus a Gosuintha permotus, an Hermenegildus ab Ingunde, causam belli dederit, et cuinam ratio fauerit? Quid enim, si Leouigildus sciens, Hermenegildum ad fidem catholicam conuersum, regnum eius primus vexare coepit? Neque id difficile est credere, siquidem Leouigildus, vt Isidorus in chronico scribit, *arianae perfidiae furore repletus, in catholicos persecutione commota, plurimos episcoporum exilio relegauit, ecclesiarum reditus, et priuilegia abstulit, multos quoque terroribus in arianam pestilentiam impulit etc.* An is aequo animo ferret, religionem catholicam, agente maxime Leandro, in Hermenegildi regno florere, illucque catholicos a se vexatos confugere? Audi nunc Gregorium Magnum, qui lib. 3. Dialogorum

causa belli

cap. 31. postquam conuersionem Hermenegildi retulit, sic pergit: *Quem pater arianus, vt ad eandem haeresim rediret, et praemiis suadere, et minis terrere conatus est*. Haec causam bello dedisse videntur. Addit illico S. Gregorius: *Quumque ille constantissime responderet, nunquam se veram fidem posse relinquere, quam semel agnouisset, iratus pater eum priuauit regno etc.* Apertius S. Gregorius Turonensis lib. 6. cap. 39. de Hermenegildo: *Commotus ad eius* (Ingundis) *praedicationem conuersus est ad legem catholicam: ac dum chrismaretur, Ioannes est vocitatus. Quod quum Leouigildus audisset, coepit CAVSAS QVAERERE, qualiter eum perderet. Ille vero haec intelligens, ad partem se imperatoris iungit etc.*

olim dubia.

32. At Biclarensis, et Isidorus factum Hermenegildi condemnant, et tamquam rebellionem traducunt. Id iam ad secundam quaestionem pertinet. Dubia enim, vt mihi videtur, eo tempore fuit Hermenegildi causa, in qua alii belli rationes idoneas, vt fit, crederent, alii ineptas. Certe ego existimo, Leandrum, virum sanctissimum, ac doctissimum, bellum Hermenegildi non improbasse. Vt enim cap. 18. ostendi, Leander ab Hermenegildo Constantinopolim missus fuit, vt auxilium ab imperatore contra Leouigildum impetraret: quod verba Gregorii Magni innuunt: *Te illuc iniuncta pro causis fidei regis Wisigothorum legatio perduxisset*. Superato autem Hermenegildo, et regnante iam Recaredo, quo tempore Biclarensis scribebat, aut rationes Leouigildi contra Hermenegildum magis patuerunt, aut maiores vires quodammodo ab effectu ipso acquisierunt: neque decebat, eos, siqui fortasse adhuc Hermenegildi fautores remanserant, antiquis rationibus pro Hermenegildo renouatis, ad nouos tumultus instigari.

verum martyrium.

33. Illud certissimum, quod tertio loco quaerendum dixi, Hermenegildum vere martyrem obiisse, etiamsi concedere velimus, iniustum bellum eum aduersus patrem excitasse. Nec refert, quod Gregorius Turonensis, qui extra Hispaniam scribens, fortasse non totam rei seriem cognouit, *miserum* Hermenegildum vocarit: de quo Gregorii Turonensis loco sic Baronius ad annum 584. num. 4. *Sed in eo quam prudens, ipse viderit, dum appellat MISERVM Hermenegildum etc. Quasi non monuisset Dominus, pietati erga deum patrem, matrem, et omnia posthabenda*. Sed a nobis causa potissimum mortis illatae consideranda est, quam Gregorius Turonensis igno-

rasse videtur, qui, vt ego puto, narrationem suam contexuit ex fide Oppilae legati, a Leouigildo ad Chilpericum missi: nam Leouigildus *timebat, ne Childebertus exercitum ad vlciscendam sororis suae iniuriam commoueret*, vt Gregorius refert lib. 6. c. 4., vbi colloquium a se cum Oppila de religione habitum exponit. A patre Hermenegildus iussus est interfici, quod nollet catholicam religionem abiurare, vt fuse narrat locupletissimus testis Gregorius Magnus lib. 3. Dialog. cap. 31.; qui gloriosum Hermenegildi martyrium summis laudibus celebrauit. Consentiunt martyrologia vetera Vsuardi, Adonis, Wandalberti, Fuldense. In multis chronicis antiquis idem Hermenegildi martyrium praedicatur. Iuuat etiam aduertere, Dialogos Gregorii Magni, quibus historia martyrii S. Hermenegildi continetur, nostris gothicis Patribus haud fuisse ignotos; nam Ildefonsus cap. 1. De vir. illustr. eos ita laudat: *Quem quidem codicem Dialogorum maluit appellare: in quibus libris quanta diuinitatis lateant sacramenta, et in amore caelestis patriae mira documenta, studiosus potest facile cognoscere lector*. Paulus etiam Diaconus Emeritensis de vita, et miraculis Patrum Emeritensium scripsit, vt *nullus ambigat*, ait in prologo, *quae sanctissimus, egregiusque vates romanae praesul vrbis Gregorius, inflammatus Paracleti charismate spiritus, Dialogorum in libris veridico edidit praenotationis stilo*. Sed hinc rursus maior mirandi causa exurgit: nam Paulus non solum prae oculis habuit relationem martyrii S. Hermenegildi a Gregorio M. expositam, sed etiam verba quaedam ex ea narratione Gregorii excripsit, Hermenegildi tamen mentionem studiose praetermisit. Audi Gregorium: *Post cuius* (Leouigildi) *mortem Recaredus rex NON PATREM PERFIDVM, SED FRATREM MARTYREM SEQVENS, ab arianae haeresis prauitate conuersus est: totamque Wisegothorum gentem ita ad veram fidem perduxit vt etc.* Expende nunc verba Pauli cap. 16. *Post cuius crudelissimam mortem venerabilis vir Recaredus princeps filius eius ... NON PATREM PERFIDVM, SED CHRISTVM DOMINVM SEQVENS, ab arianae haereseos prauitate conuersus est, totamque Wisegothorum gentem mira praedicatione ad veram fidem perduxit*. Vides, vt Paulus, ne martyrem Hermenegildum nominaret, etiam venustatem, quae verbis Gregorii inest, amisit: multo enim venustius est *non patrem perfidum, sed fratrem martyrem sequens*, quam *non patrem perfidum, sed Christum*

sequens, ab arianae haereseos prauitate conuersus est etc. Scribebat Paulus Isidori tempore, atque iisdem, vt puto, causis Hermenegildi martyrium silentio praeteriuit.

cur de eo veteres hispani taceant?

34. Quid ergo est causae, quamobrem scriptores veteres Hispani vix vllum nobis de tam glorioso Hermenegildi martyrio testimonium reliquerint? Haec enim est quarta quaestio. Nam quod vix vlla mentio eius martyrii apud antiquos nostros Patres, aut scriptores reperiatur, extra controuersiam est. Nam Biclarensis de Hermenegildi morte solum habet ad annum 585. *Hermenegildus in vrbe Tarraconensi a Sisberto interficitur.* Et mox ad annum 587. *Sisbertus interfector Hermenegildi morte turpissima perimitur.* Et Biclarensis quidem gratiam fortasse inire voluit a Recaredo, qui tunc regnabat, et cui displicuisset audire, fratrem suum Hermegildum iniquo iussu patris martyrium passum. Gregorius enim Turonensis, qui alioquin *miserum* Hermenegildum appellauit, narrat, Leouigildum sacramentum dedisse, *ne Hermenegildus humiliaretur*, ac nihilominus, postquam Hermenegildus ad patris pedes se prostrauerat, iussisse, filium veste vili indutum in exilium mitti, deinde etiam morti tradidisse. Quid autem Isidorus, qui omnino de morte Hermenegildi tacuit, quum Sisebuti, vel Suinthilae tempore scriberet? Grialius, aliique suspicantur, aliquid deesse in Isidoro, quo martyrium Hermenegildi assereretur. Et sunt quidem duo chronica Isidoriana in bibliotheca Vrbino-vaticana num. 382. olim 606., et num. 392. olim 609., quibus ita res exprimitur: *Gothi per Hermenegildum Leouigildi regis filium bifarie diuisi mutua caede vastantur, et ipse martyrio coronatur.* Sed quum haec chronica multis in locis, et extra Hispaniam quidem sint interpolata, et quum vetera exemplaria genuini chronici Isidoriani extremis illis verbis careant, Isidorum pro Hermenegildi martyrio allegare non possumus, ac ne suspicari quidem, ea in parte chronicon mutilum esse. Quis enim, et qua de causa in antiquissimis exemplaribus ea verba delere voluisset?

silentium affectatum.

35. Aliam viam init Nic. Antonius: *Quidquid sit, inquit, de omissione ista, qualiscumque fuisset historiae auctor, dummodo catholicus, expostulari dignus est. Ea tamen breuitate constat opus, vt summa tantum capita, quae ad res gestas regum pertinent, attingere voluisse videatur.* Verum res ipsa flagitare videbatur,

vt iniecta Hermenegildi mentione, in Chronico, vel certe in historia gothorum, vbi fusiori calamo minutiora alia enarrantur, duo saltem verba de eiusdem martyrio adderentur. Et de industria mentionem obitus S. Hermenegildi ab Isidoro fuisse praetermissam, suadet Pauli Emeritensis exemplum, de quo num. 33.

36. Difficultatem auget, quod plerique alii scriptores ecclesiae gothicae martyrii S. Hermenegildi non meminerunt, neque de eo officium a gothis, aut, qui successerunt, mozarabibus in eorum liturgiis peractum fuit. Ac fortasse nemo alius ex patribus gothicis pro martyrio S. Hermenegildi allegari poterit, nisi is, cuius opera non multis ante annis Florezius tom. 16. Hisp. sacr. primus vulgauit, S. Valerius abbas, qui exacto iam seculo ab Hermenegildi obitu in opusculo de vana seculi sapientia n. 8. agmina martyrum celebrans obiter ait: *De regali vero fastigio meminimus Caesarem nomine Crispum, regem gothorum Hermenegildum, regemque barbarorum Aucuia, Hippolytum ducem, Georgium comitem, et reginam nomine Alexandriam*. Nomina *Aucuiae*, et *Alexandriae* fortasse corrupta sunt. Crispus certe inter martyres referri non debet. Atqui Gregorius Magnus ex fide hispanorum martyrium Hermenegildi fuse commemorat: ita enim narrationem exorditur: *Sicut multorum, qui ab Hispaniarum partibus veniunt, relatione cognouimus nuper, Hermenegildus rex etc.*, vbi alii distinguunt, *cognouimus, nuper Hermenegildus rex*, quod mihi minus placere dixi cap. 18. Testimonium quoque idem S. Doctor praebet de cultu, Hermenegildo ab hispanis exhibito: *Vnde et factum est, quatenus corpus illius, vt videlicet martyris, iure a cunctis fidelibus venerari debuisset*. Oportet ergo, causam aliquam politicam ab ipso Recaredi tempore extitisse, ob quam hispani aequales martyrium Hermenegildi literis consignare noluerint. Hanc ego causam repeto non tam ex eo, quod Recaredus memoriae patris Leouigildi consultum vellet, aut factionem hispanorum, qui pro Hermenegildo steterant, extinguere conaretur, quam quia, superstite adhuc filio Hermenegildi, Childebertus, et Guntramnus reges Francorum nouas res contra Hispaniam moliebantur, vlturi etiam iniurias, vt putabant, Ingundi sorori Childeberti, et vxori Hermenegildi illatas.

causa politica silentii

37. Paulus diaconus de gestis Longobardorum lib. 3. num. 21. sic ad rem nostram: *Interea Childebertus rex Francorum bellum*

ob factionem Gallorum.

aduersum hispanos gerens, eosdem acie superauit. Causa autem huius certaminis ista fuit. Childebertus rex Ingundem sororem suam Hermenegildo, Leouigildi regis filio, in coniugium tradiderat. Qui Hermenegildus praedicatione Leandri episcopi Hispalensis, atque adhortatione suae coniugis ab ariana haeresi, qua pater suus languebat, ad catholicam fidem conuersus fuerat: quem pater impius in ipso sacrato paschali die securi percussum interemerat. Ingundis vero post mariti, et martyris funus de Hispaniis fugiens, dum Gallias repedare vellet, in manus militum incidens, qui in limite aduersum hispanos, gothosque residebant, cum paruo filio capta, atque in Siciliam deducta est, ibique diem clausit extremum, filius vero eius imperatori Mauricio Constantinopolim est transmissus. Non explicat Paulus, quo anno id bellum acciderit, quo gothi a Childeberto superati sunt: neque ea Gallorum victoria aliorum historicorum testimonio comprobatur. Nam Childebertus post martyrium Hermenegildi bis aduersus gothos arma mouit, ac bis magna suorum strage superatus fuit, primum anno 585., tum anno 589., vt Pagius computat.

S. Hermenegildi filius

38. Gregorius Turonensis loquens lib. 8. cap. 28. de gestis anno 10. Childeberti regis, qui annus est Christi 585., ita habet: *Ingundis a viro cum imperatoris exercitu derelicta, dum ad ipsum principem cum filio paruulo duceretur, in Africa defuncta est, et sepulta. Leouigildus vero Hermenegildum filium suum, quem ante dicta mulier habuit, morti tradidit. Quibus de causis commotus Guntramnus rex exercitum in Hispaniam destinat etc.* Hoc bellum, viuente adhuc Leouigildo, per Recaredum gestum fuit, qui, vt auctor est Biclarensis, victor ad patrem, patriamque rediit. Deinde anno 587., vt narrat Turonensis lib. 9. cap. 16., Recaredus iam catholicus legatos ad Childebertum, et Guntramnum pro pace, et amicitia stabilienda misit, quos quum Childebertus benigne accepisset, Guntramnus respondit: *Qualem mihi fidem promittere possunt, aut quemadmodum a me credi debent, qui neptem meam Ingundem in captiuitatem tradiderunt, et per eorum insidias et vir eius interfectus est, et ipsa in peregrinatione defuncta? Non recipio ergo legationem Recaredi, donec me deus vlcisci iubeat de his inimicis.* Secutum ergo est anno 588. bellum, quo Claudius dux Lusitaniae

taniae exercitum Francorum penitus deleuit, vt vno ore Biclarensis, Turonensis, Isidorus, aliique narrant.

39. Dum ergo res in eo erant statu, nihil est mirum, si scriptores hispani causae Hermenegildi non multum fauerint, praesertim quia filius eius Athanagildus superstes Constantinopoli commorabatur. Quandiu is vixerit, incertum: sed ad eum quidem veluti ad regem, et nepotem extant literae Brunichildis reginae, et Childeberti regis Francorum tom. I. Chesnii Scriptor. Histor. Franc. pag. 867., et in append. ad opera S. Gregorii Turonensis editionis Maurinae. Apud Eminentiss. Aguirrium tom. 2. Concil. Hisp. pag. 407. indicari video dissertationem ms. D. Ioannis Lucae Cortes; qua antiquis monumentis is probabat, ex filio S. Hermenegildi Athanagildo post aliquot generationes interiectas Hispaniae reges prodiisse. Semel autem ac ratio isthaec politica de martyrio Hermenegildi tacendi hispanorum animis insedit, facilius fuit, vt silentium deinceps continuaretur, donec, gloriosi martyris cultu in exterorum martyrologiis, et historiis passim celebrato, rebus quoque Hispaniae in alium ordinem conuersis, publica illi veneratio in Hispania fuit exhibita. *Constantinopoli diu superstes.*

40. Haec satis probant obsequium, quod dixi, veterum Hispaniae episcoporum erga reges, vt multa saepe dissimulauerint, ne offensio aliqua, ac rerum perturbatio exoriretur. Erant multa alia, quae adderem: sed quum longior haec, quam putaueram, euaserit oratio, vnum tantum indicabo, quod ad historiam quoque Isidori de gothis pertinet. In fine Chronici de Sisebuto ait: *Iudaeos sui regni subditos ad Christi fidem conuertit*. Viuebat scilicet tunc Sisebutus: adeoque eius factum improbare prudenter praetermisit. At in historia gothorum post Sisebuti obitum sententiam suam aperuit: *Qui initio regni iudaeos ad fidem christianam permouens, aemulationem quidem habuit, sed non secundum scientiam; potestate enim compulit, quos prouocare fidei ratione oportuit*. Eadem erat aliorum episcoporum sententia, quamuis Sisebuti legi neminem repugnasse constet: nam in concilio Toletano congregati anno 633. cap. 57. praeceperunt, *nemini deinceps ad credendum vim inferre* (f. *inferri*) ... *sicut factum est temporibus religiosissimi principis Sisebuti etc.* *Isidori prudentia.*

41. Peculiaris quaedam animaduersio est Thomassini De vet., *Thomassini animaduersio.*

et nou. Eccles. discipl. part.3. lib.1. cap.40. num.14. *Sed nec illud abhorret a vero, sanctissimos nonnunquam viros potuisse tantisper ab orbita recta deflectere, et canonicarum regularum obseruantia accurata, siue per incogitantiam, siue torrente abreptos consuetudinis, siue vt nescio quo charitatis vinculo accommodarent se principis voluntati, ex quo vberiores postea fructus sperarent ad ecclesiae dignitatem, et salutem redituros*. Sed illud certius, plerumque multa adiuncta rerum latere; quae si paterent, in adornanda sanctissimorum veterum Patrum apologia parum esset laborandum.

CAPVT LXXX.

Liber Isidori De viris illustribus. Editiones huius libri, mss. exemplaria. Praefatio Zaccariae. Harduini deliria contra pleraque veterum scripta perstringuntur.

Ildefonsi, et Sigeberti silentium.

1. Praenotatio Braulionis de Isidori libris subiuncta esse solet huius de viris illustribus libro. Quod ex Braulionis mente factum constat: sic enim ait: *De viris illustribus librum vnum, cui nos ista subiunximus*. Ildefonsus in Isidori elogio librum de viris illustribus non commemorauit, vt Oudinus, et Cellierius animaduertunt; sed addere debuissent, causam silentii Ildefonso idoneam fuisse, quod in praefatione sua ad supplementum, siue auctarium eiusdem libri clare illum expresserit: *Deinceps vir prudentissimus, Hispalensis sedis Isidorus episcopus, eodem ductu quosque viros optimos reperit, in annotationem subiunxit, siquidem non omnia perscrutatus abscessit*. Et in fine praefationis: *Sane beatissimum Gregorium sanctae memoriae Isidorus annotauerat: sed quia non tantum de operibus eius dixit, quantum nos sumus experti, ideo renotationem illius submouentes, quaeque de illo nouimus, stilo pleniore notamus*. Hunc eundem librum plerique alii Isidoro adiudicant, cap. 46., et 47. laudati. Sigebertus autem Gemblacensis, qui librum quoque de scriptoribus ecclesiasticis scripsit, et Isidori opera recensuit, librum Isidori de viris illustribus non expressit, quem neque legisse videtur, vt obseruat Suffridus Petri in epist. dedicatoria, et ad cap.98. Gennadii: adeoque multi sunt, qui in vtroque opere Isidori, et Sigeberti commemorantur. Oudinus,

et Cellierius silentium Sigeberti, et Ildefonsi excusant, quod hi operum historicorum Isidori non meminerunt.

2. Tria tamen sunt hactenus vulgata exemplaria, primum breuius capitibus 33. comprehensum, alterum auctius ad capita 46. protractum, tertium primis illis 33. capitibus constans, adiectis aliis tamquam incerti auctoris tredecim capitibus, quae in exemplari auctiori Isidoro ascribuntur. Crediderim, errorem aliquem latere in alio Isidori catalogo, a Bayerio not. ad l.5. n.216. biblioth. vet. Hisp. ita indicato: *In bibliotheca Cottoniana in Iulio lit. F. num.* VII. *pag.*14. *extat Catalogus virorum illustrium, siue ecclesiasticorum scriptorum a passione Christi vsque ad* XIV. *annum Theodosii ex Isidoro Hispalensi*. Liber de viris illustribus, 33. capitibus, quorum primum est de Hosio, comprehensus, prodiit in primis editionibus, vt in Bignaeana, et aliis. Librum auctiorem 46. capitibus constantem cum breui Isidori praefatione Grialius edidit notis Io. Baptistae Perezii, quas Labbeus in dissert. de script. eccles. *doctissimas* vocat, illustratum. Sed fallitur Labbeus cum multis aliis, qui putant, notas editionis Regiae Matritensis a Loaisa fuisse compositas: quidquid sit, an Loaisa, quod nonnemo asserit, operam suam cum Grialio contulerit, vt editio Regia correcta prodiret. Hic liber recusus fuit a Breulio, qui primum librum de scriptoribus ecclesiasticis, qualem in editione Bignaeana reperit, edidit, deinde editionem Matritensem nactus, antequam suam absolueret, ex ea librum de viris illustribus auctum sumpsit, inuerso tamen ordine; nam librum Ildefonsi de eodem argumento praemisit, quem postponendum fuisse, idem postea animaduertit. *Tria diuersa exemplaria.*

3. Loaisa in collectione conciliorum Hispaniae 33. capita editionis Bignaeanae produxit, et post Ildefonsi librum de viris illustribus tredecim alia capita de Xysto Papa etc. adiunxit, quae sine certo auctoris nomine protulit. Loaisae exemplum alii secuti sunt, et, quod mireris, Aguirrius ipse in collectione Conciliorum Hispaniae, qui editionem regiam Matritensem operum Isidori omnino ignorasse videtur: nam in libro S. Ildefonsi primum caput, quod est de S. Gregorio Magno, et extat in editione Matritensi, praetermisit; quia scilicet in editione Loaisae illud non inuenit. Praeferenda certe est editio Matritensis, vt agnouit etiam Zaccaria in praefatione mox afferenda, quamuis ipse ordinem Fabricianae *editiones.*

editionis retinere voluerit, quia bibliothecam ecclesiasticam Fabricii rursus typis committere susceperat.

Florezii editio. 4. Florezius tom. 5. Hisp. sacr. librum eundem Isidori, nonnullis a se notis recensitum, publicauit ad normam editionis Matritensis, quam etiam secutus fuit doctissimus Editor operum Patrum Toletanorum tom. 1., qui eruditis obseruationibus vitam S. Ildefonsi, a S. Iuliano scriptam, et vitam S. Iuliani a Felice Toletano antistite compositam, tom. 2. illustrauit: siquidem hae duae vitae post Ildefonsi librum de viris illustribus in editione Matritensi prodierant. Nobis ab hac ipsa editione recedere non licet. Extant quidem plures codices, in quibus liber incipit ab Hosio, vt codex Aemilianensis a Bayerio indicatus, anno 994. scriptus, vbi fol. 346. *Hucusque Gennadius. Exhinc Isidorus Spalensis incipit. I. Osius Cordubensis.* Sed praeter codices a Zaccaria laudatos alii quoque sunt, qui opus integrum exhibent, quale Perezius recensuit, vt modo constabit. Duo quoque codices ex Bandinio cap. 44. descripti, alter Mediceus, alter Florentinus S. Crucis, initium ducunt a Xysto, quamuis Bandinius addat, in codice Mediceo, cui Florentinum S. Crucis similem dicit, solum 38. esse capita, diuerso etiam ordine disposita. Ac sane vltimum caput indicatur de Seuero, quum in editis, et plerisque aliis mss. liber in Maximo Caesaraugustano terminetur. Nic. Antonius, quamuis dubius aliquando haeserit de auctore 13. capitum, quae Loaisa separata ediderat, tamen libro 5. num. 112. aequum esse pronunciauit, Isidorum auctorem agnoscere. Neque huic iudicio, quum de Isidoro agit, prolato obstat, quod etiam postea de ea re dubitare videatur: nam quum bibliotheca vetus opus posthumum sit, et saepe ea, quae ordine posteriora sunt, anteriori tempore scripta esse contingat, tenendum est, eum prius dubitasse, et hanc suam dubitationem literis consignasse, deinde dubitationem deposuisse, quin ea, quae in alienis quodammodo locis scripta iam erant, deleuerit morte praeuentus, et opus non absolutum relinquens.

Codices mss. Vaticani. 5. Manu exarati codices hi a me visi sunt; Vaticanus 1974., in quo vita Orosii extat, quae a nonnullis Isidoro in libro De vir. illustr. ascribitur, sed falso, vt cap. 96. dicam. Ea vita ad appendices a nobis reiicietur. Codex Vaticanus 4827. cap. 97., in quo est Continuatio Ildefonsi ad librum Isidori de vir. illustr. Codex

Regio-Vaticanus 119., de quo cap. 99., in quo tantum extat caput 27. al. 14. de S. Fulgentio : Regio-Vatic. 349., de quo cap. 100., librum exhibet de vir. illustr., initio ducto a Xysto, et addito elogio Isidori auctore Braulione. Alius Regio-Vatic. 551. ibid. exorditur ab Hosio, vt in editione Bignaeana. Codex Vrbinas 60., de quo cap. 104., solum habet caput de S. Ioanne Chrysostomo. In Vrbinate 382. (cap. 104.) est liber De vir. illustr. cum Braulionis praenotatione, et continuatione Ildefonsi, eo fere ordine, quo apud Grialium. In Ottoboniano 302. (cap. 105.) caput de vita S. Iuliani Toletani. In Ottob. 849. cap. 106. liber de vir. illustr. capitibus 33., et praenotatione Braulionis constans, initio ducto ab Hosio. In Ottobon. 1720. cap. 106. sine titulo, et praefatione : *De Xysto Papa etc.*, subiuncta praenotatione Braulionis de S. Isidoro, et libro S. Ildefonsi De vir. illustr.

6. Editionem huius libri simul cum aliis de eodem argumento Zaccaria parauerat, ante quam de Isidori omnibus operibus excudendis cogitationem suscepisset. Habeo eius notas ex variis auctoribus collectas, quarum mihi suo loco erit vsus, et praefationem, quam subiicio. *Prologus Zaccariae.*

Incipit Isidori Additio ad libros S. Hieronymi, et Gennadii de scriptoribus Ecclesiasticis. In nouam hanc editionem Praefatio.

7. Titulum, atque ordinem *Fabricianae* editionis seruaui, ne ab ea nimis abluderet isthaec editio. Ceterum fuere, quae persuaderent, vtrumque immutandum. Nam ad Titulum quod adtinet, quum *Braulio*, antiquissimus ille rerum *Isidorianarum* scriptor, doceat disertis verbis, librum hunc *de viris illustribus* fuisse praenotatum, mirum est, *Loaisam*, *Miraeum*, *Aguirrium*, aliosque, eo praetermisso titulo, hunc alium cudisse *Additionis ad libros S. Hieronymi, et Gennadii de Scriptoribus Ecclesiasticis*. *titulus operis.*

8. De ordine dicam, vbi libelli huius editiones percensuero. Hae autem duas veluti in classes tribui possunt. Nam iisdem, quibus cetera S. Doctoris opera, typis excusus est, *Parisiensibus* nempe a. CIƆIƆLXXX., curante Margarino de la Bigne, *Matritensibus* a. CIƆIƆXCIX. cum adnotationibus *Iohannis Baptistae Perezii* tum Canonici *Toletani*, *Segobricensis* deinde Episcopi; atque iterum *Parisiensibus* a. CIƆIƆCI. opera *Iacobi du Breul*. Praeterea *Suffridus Petri Carthusiensis* quum eos, qui scriptorum Ecclesiasticorum catalogos texuerunt, suscepisset vno volumine comprehendere, librum quoque Isidori *Coloniae* a. CIƆIƆLXXX. emisit in lucem. *editiones.* *dele Carthusiensis.*

Sed et illum *Garsias Loaisa* a. CIↃIↃXCIII. intulit in *Matritensem* suam Conciliorum *Hispaniae* editionem. Adcessit his *Francofurtensis* editio *Andreae Schotti*, *Societatis* nostrae Viri doctissimi, qui in *Hispania illustrata* ipsum hunc libellum rursus typis exprimi iussit, suis adnotationibus explicatum. *Miraeus* a. CIↃIↃCXXIX. eodem libro suam auxit *Bibliothecam Ecclesiasticam*, quam Antuerpiae diuulgauit. Cardinalis quoque *Aguirrius* (T. III. *Conciliorum Hispaniae* pag. 71. *et seqq.*) suis margini adscriptis, atque Schotti ad calcem reiectis animaduersionibus emendatum, illustratumque commentariolum istud protulit. Mitto, quam prae manibus habemus, *Fabricii* editionem.

Matritensis editio.

9. Iam vero *Matritensis* illa editio ad VII. mss. libros exacta, praesertim vero ad exemplar *Fontis Sancti*, *apud Galistaeum Cauriensis* Dioecesis sex, et XL. capitibus constat, a Sixto Romanae Vrbis Episcopo initio ducto. Nam priora XIV. capita, si quinctum excipias de Osio, ceterae editiones vel plane omittunt, vel vt appendiculam incerti auctoris *Isidori*, et *Ildefonsi* libellis adiungunt, ab Osio exordium *Isidoriano* commentario dantes. Atque equidem existimo, capita haec vere ad *Isidorum* spectare cum praefatiuncula, quam infra inuenies. Nihil enim in his capitibus (suppleo *extat*, *quod Isidoro indignum sit*). *Vossius* (*de hist. Lat.* l. II. cap. 25.) ait de *Isidoro*. *Etiam opusculum composuit de* XLVI. *viris illustribus*, *quod ms. exstat* Cantabrigiae *in bibliotheca Collegii* S. Benedicti, *et* Oxonii *in Collegio* Mertonensi. Quae quidem verba indicant, non qualecumque opus hoc esse, sed ipsum illud in XLVI. capita distributum, quod in *Matritensi* editione habemus. Quamobrem *Hispano* illi codici auctoritas adcedit duorum Codicum *Anglicanorum*. Praefatiuncula vero, quam *Miraeus* obiicit, nihil habet difficultatis, si ad *Hieronymi*, atque *Gennadii* libros cum doctissimo *Perezio* referatur. Itaque immutandus esset ordo, ac *Matritensis* editio prorsus repraesentanda.

collationes.

10. Etsi tamen nec titulum, nec ordinem *Fabricianae*, vt par erat, abieci, multa tamen contuli, vt libellus iste in nostra hac editione absolutissimus prodiret. Nam *Fabricianam* editionem cum *Matritensi*, et *Aguirriana* contendi, atque ex vtraque varias lectiones excerpsi. Adnonationibus quoque *Miraei*, et *Fabricii* nostras adieci, nec *Perezii*, *Schotti*, atque *Aguirrii* obseruationes praetermisi. Qua in re eos imitatus sum, qui veteres auctores cum *notis Variorum* diuulgarunt, nec enim *Fabricii* methodus placet, quam tamen in *Hieronymo*, et *Gennadio* seruaui, typographi et sumptibus parcens, et festinationi indulgens, varia isthaec commentaria seorsim edentis; sed suis quaeque locis adscripsi, addito tantum *Auctoris* nomine, vbi aliorum animaduersiones exhibeo, vt a meis facile secernantur. Sed ad librum ipsum adcedo.

conatus Zaccariae.

11. Ex hac praefatione colligitur, Zaccariam Bibliothecam ecclesiasticam Fabricii recudere cogitasse. Sed etsi festinationem typographi commemorat, tamen conatus ad exitum perductus non fuit. Vidi inter eius iam defuncti schedas fascem magnum char-

tarum cum ipsa Bibliotheca ecclesiastica Fabricii ad eam, quam dixi, editionem destinatum. Quod de titulo ait, id ita se habet. Isidorus Hieronymum, et Gennadium secutus est: sed ipsius Hieronymi liber a multis *De scriptoribus ecclesiasticis* inscribitur, quod ab Hieronymi mente alienum non est. Nam epist. 89. ad Augustinum asserit, quod titulus libri sui *a plerisque emendatoribus imperitis*, De auctoribus, *dicatur inscriptus*, *quum appellandus sit* De illustribus viris, *vel proprie* De scriptoribus ecclesiasticis. Priorem inscriptionem De vir. illustr. elegisse videtur Isidorus, vt ex Braulione arguitur. Quum vnam, et alteram Zaccariae praefatiunculam ad Isidori opera edenda ab ipso paratam in medium protulerim, cur aut alias eius lucubrationes silentio premerem, aut, siqua inde gloria oriri posset, mihi arrogarem? Audio enim, esse aliquos, qui, quum nondum viderint, quid ego typis sim commissurus, Zaccariam a me ne nominari quidem vulgo iactant. In quo illi quidem multis de causis vehementer errant. Nam si suum cuique constanter reddo, vt singulis fere paginis perspici potest, etiam vbi res est de scriptis non vulgo notis, cur eam laudem Zaccariae inuiderem? Quid quod mea, qualiacumque sunt, ita a Zaccarianis differunt, vt etiam si ego gloriam ex his in me redundaturam, si auctor essem, intelligam, tamen non possim libere pro meis agnoscere, nisi mea esse negem, quae re vera proprio marte conficio? Siqui tamen sunt, qui in discernendo diuerso stilo parum iudicio valent, in ipsis Zaccarianis schedis, quae penes me extant, et facile a me cuiuis exhibentur, possunt, si libet, perspicere, quid demum Zaccaria egerit. Nam indicia incepti operis, et paucas post lineas intermissi, ita sunt manifesta, vt mirificum consuetudinis Zaccariae in scribendo exemplum id esse possit: vt minus iam miremur, quod quum Historiam Concilii Tridentini, auctore Cardinale Pallauicino, programmatibus editis, recudere multis auctam notationibus, et monumentis confirmatam Zaccaria iam pridem pollicitus fuisset, eamque demum Fauentiae edere coepisset, adeo nihilominus imperfectam reliquerit, vt post eius obitum Editor virum aliquem eruditum quaerere debuerit, qui posteriora volumina leuibus nonnullis notatiunculis aspergeret, vt quoquo modo editio absolueretur. Profecto Zaccaria, vir, vt erat, eruditissimus, et qui intimos doctrinae recessus, et fontes bene perspectos haberet, in multis

suum Zaccariae redditum.

operibus edendis, praesertim in aliorum auctorum libris illustrandis, eum morem tenuit, vt simul et scripta digereret, et praelo traderet, ea fere ductus ratione, quam Ioachimus Fortius et secutus ipse fuit, et aliis obseruandam praescripsit cap. 24. De ratione studii: *Dic chalcographis; parent sese: librum te dare velle excudendum, etiamsi ne paginam quidem paraueris. Tum facile totam voluminis speciem animo concipere, inde singulas partes leuiter in comoediarum argumenti modum describere: denique quotidie, quantum illis satis erit, absoluere poteris. Quum sic inceperis aliquid, perficere debes, velis, nolis.*

Dupinii argumenta

12. In conspectu editionis Isidorianae Zaccaria pollicebatur, se argumentis Dupinii contra Harduini opinionem librum de vir. illustr. Isidoro vindicaturum. Cuius rei quum nulla extet in praefatione mentio, vti neque aliorum codicum, quorum collationem ad hunc librum recensendum sibi parauerat, perspicuum argumentum est, multo ante eum de hoc libro Isidori edendo cogitasse, vt nuper aiebam, quam de editione omnium operum adornanda. Argumenta vero Dupinii, quae innuit, ad auctoritatem Braulionis, et Ildefonsi, quam protuli, referuntur, et ad Honorii Augustodunensis testimonium. Addit Dupinius, se Isidori Pacensis verba non allegare, quia eius chronicum haud est indubitatum monumentum. Verum neque Isidorus Pacensis librum Isidori de vir. illustr. commemorauit, neque eius Chronicum suspectae fidei est, nisi fortasse apud aliquem exterum, qui rerum Hispanicarum ignarus chronicon Isidori Pacensis inter pseudo-Dextri, et aliorum seculo XVII. conficta chronica reponendum censuerit. Dupinius contra Harduini opinionem vrget, similem in hoc, et in aliis Isidori operibus stilum esse, atque omnia, quae in eo libro narrantur, veritati, ac tempori mirifice congruere.

contra Harduini paradoxa.

13. Argumenta Harduini quaenam fuerint, non constat. Nam Dupinius solum refert, auctorem Defensionis epistolae S. Ioannis Chrysostomi ad Caesarium hanc opinionem Harduino ascribere, quod Isidori liber, vti multi alii, in Gallia recentiori tempore erant conficti: cuius rei probationes aliquando se exhibiturum, auctor eius Defensionis pollicebatur. Quod si Dupinius systema Harduini plane intellexisset, non multum, opinor, illud refellere curasset, praesertim allatis in medium Braulionis, Ildefonsi, et Honorii Au-

gustodunensis testimoniis, quae Harduinus eodem in loco, atque Isidori librum, ponebat. Eo enim paradoxa, siue erudita potius Harduini deliria spectabant, vt seculo demum XIV. omnes veterum libros, quos prae manibus habemus, exceptis bibliis latinis, paucisque aliis, quos pro libitu selegit, ab atheorum quadam societate confictos traderet. Palinodiam cecinit Harduinus, si tamen homo iamtum, vt ego puto, mentis impos tam absurdum systema serio aut concipere, aut retractare potuit. Nobis quidem in eo euertendo morari non decet, ac satis sit indicare obseruationes Patrum Triuultiensium in suis Ephemeridibus anni 1761. artic. 169. tom. 2. octobr., et dissertationem Domini Maleuille tom. 2. operis de religione naturali, et reuelata e gallico sermone in italicum conuersam, et editam Romae 1792. tom. 1. Collectionis Dissertationum Historiae ecclesiasticae opera V. Cl. Francisci Antonii Zaccariae. Vt de libro Isidori Harduinus dubitauit, ita hoc ipso anno 1796. Marcellinus Molkenbuhr Ordin. Minor. in dissert. crit. 18. cap. 4. probare contendit, catalogum S. Hieronymi De vir. illustr., quem Gennadius, Isidorusque secuti sunt, esse supposititium. Sed quamuis multa doctrina, et magno acumine Molkenbuhrus polleat, eius tamen in hac, et in similibus, quas excitat, controuersiis argumenta plane ad scepticismum ducunt.

14. Dubitare aliquis possit, num liber Isidori de vir. illustr. auctior vulgato alicubi existat. Nam in Officiis propriis Sanctorum Hispaniae ad diem 9. augusti lectiones SS. martyrum Iusti, et Pastoris in secundo nocturno recitantur *ex libro S. Isidori, et libro S. Ildefonsi de viris illustribus*, vt in rubrica praemittitur, quum tamen in libro Isidori edito nulla mentio eorum martyrum occurrat. Sed, vt ego quidem censeo, rubrica minus recte apposita est, sumpto tamen inde fundamento, quod hymni in horum martyrum laudem, qui in officio Isidoriano recitantur, S. Isidoro a nonnullis ascribuntur, vt cap. seq. dicam, vel potius quod in libro Ildefonsi, qui Isidori libro vnitus esse solet, cap. 2. laudatur Asturius Toletanus, qui diuina reuelatione commonitus, vt ibi narratur, corpora SS. martyrum reperit. Simili de causa hallucinatum existimo Notkerum, qui quum in vno aliquo volumine Gennadium, et Ildefonsum Toletanum antistitem de vir. illustrib. vidisset, in suo libro de vir. illustr. *Gennadium Toletanum episcopum* bis dixit, scilicet cap. 7., et XI.,

Isidoro quaedam afficta.

quem post S. Hieronymum de hoc argumento egisse affirmat, nulla facta mentione Isidori, et Ildefonsi, quem vnum episcopi Toletani nomine appellare debuit. Ita etiam Petrus Crinitus quod lib. 5. de poet. lat. cap. 90. ait, Isidorum testari, Prudentium *in latinis literis magna diligentia, parique studio institutum*, Gennadium fortasse voluit appellare, non Isidorum. De Orosii vita, quae Isidoro tribuitur, paulo ante dixi, quum codd. mss. indicaui.

MONITVM.

Quum liber Isidori De vir. illustr. in eo systemate, quod tenere constitui, vltimus sit inter genuina, ac certa eius opera, et quum primus hic tomus iustam mensuram iam impleuerit, ea, quae de operibus dubiis, aut suppositiis supersunt dicenda, ad alterum tomum necesse est reseruare: in quo scilicet praeter disputationes de multis aliis leuioris momenti lucubrationibus enucleatius agam de antiquitate, et versione Bibliorum gothicorum, de liturgia gothica, de collectione genuina Hispana sacrorum canonum, et altera spuria Pseudo-Isidoriana, necnon de codice legum Wisigothorum. In his enim omnibus et magnam partem habuisse Isidorum plerique credunt, et quamnam habuerit, operae pretium erit inuestigare. Neque a meis Isidorianis abesse velim diligentem, et accuratam recensionem codicum bibliothecae Vaticanae supra centum septuaginta, praeter alios aliarum Vrbis bibliothecarum, quibus Isidori opera continentur. Id enim, praeterquam quod historiae literariae nonnullam vtilitatem afferre potest, in Isidori gloriam quodammodo cedit, et ad eius scripta illustranda plurimum confert.

DE ERRATIS CORRIGENDIS.

In hoc lucubrationum genere post operis finem *Addenda*, et *Corrigenda* addi solent: neque ea a me suo tempore praetermittentur. Interea nonnulla errata, quae typothetarum, aut praeli vitio in hunc primum tomum irrepserunt, annotare non pigebit, quamuis pleraque et leuia sint, et facile a quouis corrigi possint, et in multis etiam exemplaribus iam appareant correcta. Pag. 31. lin. 21. et 22. lege = exarauit. = Pag. 45. lin. 32. lege = cap. 28. = Pag. 113. lin. 17. lege = cap. 12. = Pag. 114. lin. 30. lege = cap. 15. = Pag. 115. lin. XI. lege = cap. 15. = Pag. 124. ad marg. num. 4. lege = *prima* = Pag. 127. ad marg. num. 8. lege = *eius* = Pag. 128. ad marg. n. 12. lege = *conuersio* = Pag. 135. ad marg. num. 7. lege = *Isidorus* = Pag. 137. lin. 34. lege = Clauixensi = Pag. 142. lin. 29. in fine num. 1. lege = agunt = Pag. 257. ad marg. n. 9. lege = *panegyricus* = Pag. 272. ad marg. num. 26. lege = *excerpta* = Pag. 311. ad marg. num. 18. lege = *omnino* = Pag. 315. ad marg. n. 36. lege = *Isidoro* = Pag. 320. lin. 22. lege = S. Isidori = Pag. 340. ad marg. num. 30. lege = *editio* = Pag. 354. ad marg. n. 23. lege = *cantica* = Pag. 355. ad marg. n. 26. lege = *codices* = Pag. 375. lin. 10. lege = cap. 100. = Pag. 402. lin. 27. lege = *coaptatos*. = Pag. 404. lin. 16. lege = cap. 67. = Pag. 440. lin. 9. lege 1042. excriptum; nam = Pag. 451. ad marg. n. 36. lege = *Etymologias* = Pag. 459. lin. 3. lege = excerptore = Pag. 540. ad marg. n. 35. lege = *aliae* = Pag. 559. ad marg. n. 23. lege = *Vaticani* = Pag. 564. ad marg. n. 52. lege = *sententiae* = Pag. 626. ad marg. n. 1. lege = *epistolarum* = Pag. 647. ad marg. n. 22. lege = *creditur* = Pag. 659. ad marg. n. 3. lege = *liber* = Pag. 664. lin. 29. lege = 15. Vt.

FINIS TOMI PRIMI.